

პალერმან რამიშვილი

ფილტვთა

यन्त्र

8

1561 = 4651

(ძირითადი კურსი)

[illegible]

გამომცემლობა „მეზიდიანი“
თბილისი 2009

UDC (უკ) 1(075.8)
ზ - 214

ფილოსოფია პედაგოგია

ფილოსოფია (ძირითადი კურსი) გათვალისწინებულია სტუდენტებისათვის, მაგისტრანტებისათვის და ფილოსოფიით დაინტერესებული მკითხველისათვის. წიგნის მიზანია შეასრულოს გზამკვლევის როლი ფილოსოფიის სამყაროში შესასვლელად.

რედაქტორი: ფილოსოფიის დოქტორი, პროფესორი
ირაკლი ბრაჭული

(იპოვეს იმპრინტის)

რეცენზენტები: ფილოსოფიის დოქტორი, პროფესორი
ანასტასია ზაქარიაძე

ფილოსოფიის დოქტორი, პროფესორი
დემურ ჯალაღონია

© გამომცემლობა „მერიდიანი“, 2009

© ვ. რამიშვილი,

ISBN 978-9941-10-149-6

შინაარსი

I. ფილოსოფიის დანიშნულება და ფუნქცია

რა არის ფილოსოფია.....	7
ფილოსოფიის როლი და ფუნქცია ადამიანის ყოფიერებაში და საზოგადოებაში.....	13
- ფილოსოფია და მსოფლმხედველობა.....	16
მსოფლმხედველობის შინაარსი.....	17
მსოფლმხედველობის ჩამოყალიბება.....	18
† ფილოსოფია და რელიგია.....	21 *
რელიგიის ბუნება და წარმოშობის საკითხი.....	22
ცოდნა და რწმენა.....	28
ფილოსოფია და მეცნიერება.....	30
ფილოსოფიისა და მეცნიერების მიმართების ისტორია.....	30
ფილოსოფიის წარმოშობა.....	37
მითიდან-ფილოსოფიისაკენ.....	40
რა არის სიბრძნე.....	41
ვინ არიან ფილოსოფოსები.....	43
ფილოსოფიის ფენომენის ისტორია.....	44

II. ანტიკური ფილოსოფია-კოსმოდენტრიზმი კოსმოსი როგორც ORDO AGATHON

საწყისის პრობლემა (თაღესი, ანაქსიმანდრე, ანაქსიმენი).....	46
ცვალებადობის მიზეზი და წესრიგი (ჰერაკლიტე).....	49
მეტაფიზიკის საწყისებთან.....	51
რიცხვების მეტაფიზიკა (პითაგორა).....	51
ელეატური მეტაფიზიკა(პარმენიდე,მენონი).....	52

III. შემოგზავნება ადამიანისაკენ

ბერძნული განმანათლებლობა(პროტაგორა, გორგია).....	57
მეტაფიზიკური შემოგზავნება (სოკრატე).....	60

IV. კლასიკური მეტაფიზიკის ჩამოყალიბება

კოსმოსი როგორც აუცილებლობის წესრიგი დემოკრიტე.....	68
კოსმოსი როგორც სიკეთის წესრიგი ordo agathon პლატონი.....	73
მეტაფიზიკური გათიშულობის დაძლევის მცდელობა არისტოტელე.....	89

V. გარდამავალი ეპოქა

ელინიზმი.....	106
ნეოპლატონიზმი.....	107
ეპიკურე.....	109
სტოიციზმი.....	111

უკანასკნელი რომაელი (ბოეციუსი).....	112
საგანმანათლებლო მოღვაწეობა.....	116
მთარგნელობითი მოღვაწეობა.....	118
ნუგეში ფილოსოფიისაგან.....	119

VI. შუა საუკუნეების ფილოსოფია – თეოცენტრიზმი სამყარო როგორც ორლო ამორის

აზროვნებისა და ყოფიერების ახალი პარადიგმის დაფუძნება.....	129
შუა საუკუნეების ფილოსოფიის ძირითადი ნიშნები.....	130
აპოლოგეტიკა.....	140
პატრისტიკა.....	142
ნეტარი ავგუსტინე.....	146
ნეგატიური თეოლოგია.....	150
სქოლასტიკა.....	152
შუა საუკუნეების მისტიკა.....	160

VII. ანთროპოცენტრიზმის დასაწყისი

აღორძინება.....	162
რეფორმაცია.....	173

VIII. ახალი ეპოქის ფილოსოფია

რაციოცენტრიზმის დასაწყისი.....	181
კონტინენტური რაციონალიზმი.....	183
დეკარტეს cogito (სუბიექტის პრინციპი).....	183
სპინოზას სუბსტანციონალიზმი.....	189
ლაიბნიცის მონადოლოგია.....	195
ინგლისური ემპირიზმი.....	201
ცნობიერების იდოლები (ფ. ბეკონი).....	201
ემპირიზმის პრინციპი (ჯ. ლოკი).....	202
აგნოსტიციზმი (ჯ. ბერკლი).....	207
სკეპტიციზმი (დ. ჰიუმი).....	209
განმანათლებლობა.....	216

IX. გერმანული კლასიკური იდეალიზმი

რაციოცენტრიზმი სამყარო როგორც გონითი წესრიგი ordo ratio.....	225
კრიტიკული იდეალიზმი (ი. კანტი).....	227
სუბიექტური იდეალიზმი (ი. ფიხტე).....	236
აბსოლუტური იდეალიზმი (გ. ჰეგელი).....	244

X. ადამიანი გონების დიქტატურის წინააღმდეგ

ახალი რწმენა გონების წინააღმდეგ (კირკეგორი).....	257
მეტაფიზიკური გაღატოება, ნება გონების წინააღმდეგ (ნიცშე).....	260

XI. 88-20 საუკუნის ფილოსოფია ცენტრიზმის
უკუგდება(დევანტრაცია)

ფენომენოლოგია	279
პრაგმატიზმი	284
ანალიტიკური ფილოსოფია	287
ექსისტენციალიზმი	290
პოსტმოდერნიზმი	298

XII. ონტოლოგია

ყოფიერების პრობლემა	308
ონტოლოგია როგორც მეტაფიზიკა	313
არსებულთა რეგიონები	318
ღმერთი	318
ბუნება	320
ადამიანი	321
პოსტმოდერნული ონტოლოგია	329

XIII. ეპისტემოლოგია

შეშეცნება	331
ცოდნა	336
ცნობიერება	345

XIV. ზნეობის მეტაფიზიკა

მეტაფიზიკური ეთიკა	353
უტილიტარისტული ეთიკა	370
მეტაეთიკა	371
გამოყენებითი ეთიკა	373

XV. სოციალური ფილოსოფია

რა არის საზოგადოება	376
საზოგადოებრივი ცვლილება	383
საზოგადოების ტიპები	385
სამოქალაქო საზოგადოება	390

XVI. ისტორიის ფილოსოფია

რა არის ისტორია	393
ისტორიული პროცესის ხასიათი	397
ისტორიის ჰეგელისეული კონცეფცია	398
ისტორია როგორც მარადიული კვლავდაბრუნება (ნიცშე)	409
ისტორია როგორც ყოფიერების თვითჩენის ეპოქა (ჰაიდეგერი)	417
ისტორია და ისტორიზმი	420
ისტორიისგან გათავისუფლება (პოსტმოდერნი)	425

XVII. პოლიტიკის ფილოსოფია

ძალაუფლების ფენომენი.....	426
რა არის პოლიტიკა.....	430
სახელმწიფოს წარმოშობის თეორიები.....	437
სახელმწიფოს მიზანი და ფუნქციები.....	437
სახელმწიფოს ტიპები.....	440
ძალაუფლების ისტორია როგორც მისი შეზღუდვის ისტორია.....	443
პოლიტიკური ეთიკა.....	447
პოლიტიკური კულტურა.....	449
ძალაუფლების თანამედროვე დისკურსი.....	451
პოლიტიკა და სამართალი.....	454

XVIII. მშვენიერების ფილოსოფია

მშვენიერების (ხელოვნების) მეტაფიზიკა (პლატონი).....	457
მეცნიერება მშვენიერების (ხელოვნების) შესახებ (კანტი).....	460
მშვენიერების ფენომენოლოგია	468
მშვენიერების ანალიტიკა.....	469
ამაღლებულის ანალიტიკა.....	469
ტრაგიკულის ანალიტიკა.....	470
კომიკურის ანალიტიკა.....	471
მშვენიერების (ხელოვნების) ონტოლოგია (ჰაიდეგერი).....	472
ხელოვნების კრიზისი.....	479
არაკლასიკური ესთეტიკა.....	480

XIX. კულტურის ფილოსოფია

რა არის კულტურა.....	484
კულტურის ფუნქციები.....	489
კულტურის შინაგანი სტრუქტურა.....	491
კულტურის არსებობის წესი და დინამიკა.....	501
ინკულტურაცია და აკულტურაცია.....	506
კულტურათა კომუნიკაცია.....	510

ფილოსოფიის დანიშნულება და ფუნქცია

რა არის ფილოსოფია

ადამიანი თავის ცხოვრებას იმის მიხედვით წარმართავს თუ როგორ ესმის ბედნიერება, უბედურება, სიკეთე და ბოროტება. სიკვდილი და სიცოცხლე, თუ რაში ზედავს იგი ცხოვრების საზრისს და მიზანს. თითოეული ადამიანის შეგნებაში თანდათან ფაღიბდება გარკვეული წარმოდგენები ამ საკითხებზე. ფილოსოფია იმავე საკითხებზე პასუხების ძიებით არის დაკავებული, რაც ნებისმიერ ადამიანს აღელვებდა უხსოვარი დროიდან. ამიტომ ადამიანს ჩვეულებრივ უწინდება ფილოსოფიის ნაცნობობის განცდა. ფილოსოფიის პრობლემატიკის ასეთი ნაცნობობა წარმოშობს ფილოსოფიის მიმართ გაუბრალოებულ დამოკიდებულებას-ფილოსოფოსობა ყველას შეუძლია და ამისათვის განსაკუთრებული ცოდნა და ინტელექტუალური ძალისხმევა არ არის აუცილებელი. მეორეს მხრივ, ფილოსოფია მსჯელობს საკითხებზე რომელიც ძალზედ განყენებულია, არაფერი აქვს საერთო ადამიანის ყოველდღიურ ცხოვრებასთან. მართლაც რა საჭიროა ფილოსოფია? ამ კითხვებზე პასუხის გასაცემად საკმარისია ავიღოთ რეალური ცხოვრების რაიმე მაგალითი და შევეცადოთ მის გაანალიზებას და შეფასებას. აქ ჩვენდა გასაცნობად აღმოვაჩენთ, რომ ბევრი რამ რაც თავისთავად ცხადი და უტყუარი გვევლინება მოითხოვს ახსნასა, დასაბუთებასა და გაგებას. აღმოჩნდა, რომ არ არის საკითხი, მოვლენა, სიტუაცია, რომლის შესახებ არ შეიძლებოდა კითხვის დასმა.

ადამიანი ფილოსოფოსობას იწყებს თავისი ყოველდღიურობის პრობლემებიდან და ცოდნიდან გამომდინარე და ძალე აღმოაჩენს, რომ ფილოსოფოსობა სულაც არ არის მარტივი და უხიფათო საქმიანობა. ფილოსოფიური ანალიზი გამოავლენს ადამიანის, ერთი შეხედვით თავისთავად ცხადი და სწორი შეხედულებების გულუბრყვილობას და მცდარობას. ადამიანი იძულებულია ხელახლა გაიზაროს ისინი. ფილოსოფია ადამიანს ფეხქვეშ ნიადაგს აცლის.

ფილოსოფიური გააზრება ადამიანს ეხმარება სტიქიურად ჩამოყალიბებული აზრები გადააქციოს გააზრებულ, დასაბუთებულ, ერთიან შეხედულებათა სისტემად, მსოფლმხედველობად. ეს კი ადამიანის პიროვნებად ყოფნის აუცილებელი პირობაა.

ფილოსოფოსობა ადამიანის უშინაგანესი მისწრაფების გამოხატულებაა. იგი არის ადამიანის უდიდესი ამბიციისა და მისი სასრულობის გამოხატულება. სასრულო ადამიანს, რომელიც აქ და ახლა ცხოვრობს, აქვს პრეტენზია იცოდეს უსასრულო სამყარო. ამ ამბიციის განუხორციელებლობა არის მისი სასრულობის უღრმესი გამოხატულება.

მიუსაფარობის განცდა ყველაზე მძიმეა ადამიანისათვის. მას სურს იცოდეს ის სამყარო, რომელშიც ცხოვრობს და ამ სამყაროში თავი იგრძნოს როგორც სახლში. ადამიანს სურს ყოველ ჩვეულებრივში, ხილულში დაინახოს არაჩვეულებრივი, უხილავი და პირიქით უხილავში დაინახოს ჩვეულებრივი. ფილოსოფია ერთის მხრივ იკვლევს რაც თავისთავად ცხადია და მეორეს მხრივ იმას, რაც უდიდეს იდეალებს წარმოადგენს. ამიტომ გამოიყურება ფილოსოფია პარადოქსად. იგი არ კმაყოფილდება იმით რასაც ხედავს, საკუთარ თვალებს არ უჯერებს. იგი არის თითქოს არაპრაქტიკული და ცხოვრების მიღმა მაყურებელი, რომელსაც არაფერი აქვს საერთო ჩვეულებრივ ყოველდღიურ ცხოვრებასთან. სინამდვილეში იგი ყველაზე ღრმად სწვდება რეალობას. ცნობილია თაღისის მაგალითი, რომელიც ვარსკვლავებზე დაკვირვებისას ორმოში ჩავარდა. მსახურმა ქალმა დასცინა: „შორს ცაში იყურები და ცხვირწინ რა

ხდება ვერ ამჩნევო. მაგრამ აღმოჩნდა, რომ შორს მაყურებელი უკეთესად ხედავს ხოლმე იმას, რაც მის ცხვირწინ ხდება.

ყოველი მეცნიერება არის კითხვების დასმა და მათზე პასუხების ძიება. ფილოსოფიაც სვამს კითხვებს და ეძებს პასუხებს მათზე. ფილოსოფიური კითხვები ასახავენ ადამიანის ყოფიერების პრობლემებს. ფილოსოფიურ კითხვებს მეორენაირად მარადიულ კითხვებს უწოდებენ, რადგან ისინი ყოველთვის კითხვებად რჩებიან, არ ექვემდებარებიან საბოლოო გადაწყვეტას. ყოველი ეპოქა, საზოგადოება და თაობა ხელახლა სვამს ამ კითხვებს და ეძებს თავის პასუხს. თუმცა ყოველ თაობას და თითოეულ ადამიანს აქვს პასუხი და ამ კითხვებს და ამ გადაწყვეტის მიხედვით ცხოვრობს. კითხვის ხელახლა დასმის საფუძველია ადამიანის მარად ცვალებადი ყოფიერება, რომელიც მუდამ მოითხოვს ახალ პასუხებს ძველ კითხვებზე.

როდესაც ვკითხულობთ რაიმეს შესახებ, ჩვენ უკვე რაღაც ღონით და რაღაცნაირად ვიცით იმის შესახებ რის შესახებაც ვკითხულობთ და ამავე ღრის არ ვიცით მის შესახებ. შეკითხული ერთდროულად ნაცნობიც არის და უცნობიც, გასაგებიც და გაუგებარიც. ფილოსოფიური კითხვა არის ცოდნისა და არცოდნის თავისებური სინთეზი. ამიტომ ფილოსოფიური კითხვა თავისი ბუნებით ორაზროვნია: იგი ეწეება ერთის მხრივ ისეთ რამეს, რაც თითქოს თავისთავად ცხადია და მეორეს მხრივ საკითხს, რომელიც აბსოლუტურად მიუწვდომელია. იგი არის ერთის მხრივ უმარტივესი კითხვა და მეორეს მხრივ იგი ადამიანისათვის ურთულესი კითხვაა, რომელზეც პასუხს თაობები ეძებენ, ისინი ტოვებენ პარადოქსის სახეს. ის არის უსარგებლო კითხვა, რომელიც შეიძლება დასვას ან ბავშვმა ან ტვინის ჭყლეტა ადამიანმა? მართლაც ასეა საქმე? ფილოსოფიური კითხვის დასმა სპეციფიკურად ადამიანური მოქმედება, რაც ადამიანს ადამიანად ხდის. ეს არის საკითხები, რომლების გულისათვის ადამიანმა შეიძლება თავი მოიკლას და ასევე, რომლებმაც შეიძლება მისი ცხოვრება ბედნიერი და საზრისით სავსე გახადოს.

ფილოსოფიური კითხვის თავისებურება თავით ადამიანის ყოფიერების თავისებურებიდან გამომდინარეობს. ადამიანს სჭირდება და სურს პასუხები ისეთ კითხვებზე, რომლის ცოდნა მას არ შეუძლია და ისეთ საგანზე, რომელთა თავისუფალი სიცხადე ეჭვს ბადებს. ჩვენ „თითქოს“ ვიცით, მაგრამ აღმოჩნდება, რომ არ გვცოდნია, რადგან მის შესახებ განსხვავებული აზრი გვქონია, მაშინ როგორ ვუგებთ ერთმანეთს როდესაც ერთიადიმავე სიტყვის ქვეშ განსხვავებულ რაიმეს ვგულისხმობთ. ეს ნიშნავს, რომ ფილოსოფია ურთიერთგაგებისა და საერთოდ გაგების უფრო ღრმა ღონეს მოითხოვს და მის მიღწევას ემსახურება. ფილოსოფიური კითხვის ორაზროვნება გამოავლენს ადამიანის ყოფიერების ორაზროვნებას. აღმოჩნდა რომ, ადამიანი ისე ცხოვრობს ამ სამყაროში, რომ ძალიან ბევრი რამ არ იცის, თუმცა ამ საკითხების ცოდნას მისთვის პირველ ხარისხოვანი მნიშვნელობა აქვს. ადამიანისათვის თავისთავადი სიცხადის ნიღბის ქვეშ სრული გაურკვეველობა იმალება.

ადამიანი სვამს ფილოსოფიურ კითხვას იმის შესახებ რაც ადამიანის ადამიანურ ყოფიერებას საეჭვოს, პრობლემურს ხდის. მან ადამიანის პირად თუ საზოგადოებრივ ყოფიერებაში გაჩენილი ახალი მოვლენის ადგილი უნდა მონახვას სამყაროს მთლიანობაში. ამიტომ ფილოსოფიური კითხვა არ არის მხოლოდ თეორიული ცნობისმოყვარეობის საქმე ყველაზე ზოგადი და აბსტრაქტული, არამედ კი იგი ყველაზე პრინციპული და კონკრეტულია, რადგან ეწეება ადამიანის ყოფიერების ყოველდღიურობას. ფილოსოფია ეძებს საზრისს, მარადიულს, მშვენიერს, კეთილს ადამიანის ყოველდღიურ ყოფიერებაში.

ოგი ადამიანს ეხმარება გაერკვეს საკუთარ ყოფიერებაში. რომელ ადამიანს არ უკითხავს საკუთარი თავისათვის თუ რა არის ბედნიერება? რა არის თავისუფლება? რა არის სიკეთე? რასაკვირველია შეიძლება ყველა ამ საკითხის ფილოსოფიური განხილვა, რომელიც ადამიანის ცხოვრებაში წამოიჭრება. მაგრამ ჩვენ შემოვიფარგლებით რამდენიმე ზოგადი ფილოსოფიური საკითხის განხილვით, რომლებიც მოიცავენ სხვა ფილოსოფიურ კითხვებსაც და იმის მიხედვით თუ როგორ არის გადაჭრილი ეს საკითხები იმის მიხედვით გაეცემა პასუხი სხვა კითხვებზეც. კლასიკური ფორმით ეს ფილოსოფიური კითხვები ჩამოაყალიბა გერმანელმა ფილოსოფოსმა ი. კანტმა (1724-1804):

1. რა შეიძლება ვიცოდე?
2. რა უნდა გავაკეთო?
3. რისი იმედი შეიძლება მქონდეს?
4. რა არის ადამიანი?

თითველი ეს კითხვა ასე შეიძლება გაიშალოს: რა შემიძლია ვიცოდე მე როგორც ადამიანმა? რა უნდა გავაკეთო მე როგორც ადამიანმა? და საერთოდ ვინ არის ადამიანი, რომელსაც ასეთი საკითხები აწუხებს და საერთოდ რატომ აწუხებს. ეს კითხვები შეიძლება შემდგომ კვლავ უფრო დაკონკრეტდეს. მაგალითად: კითხვა რა შემიძლია ვიცოდე? გულისხმობს რა შემიძლია ვიცოდე იმ სამყაროს შესახებ, რომელშიც ვიმყოფები, იმ საზოგადოების შესახებ, რომელშიც ვცხოვრობ და მეორე ადამიანის შესახებ, რომელიც ჩემს გვერდით დგას. ფილოსოფიური კითხვის დასმისას თვითონ შემკითხველი ადამიანის ყოფიერებას კითხვის ქვეშ აღმოჩნდება ე. ი. ექვი იქნა შეტანილი მის ნამდვილობაში.

ჩვენ შევვხებით ფილოსოფიური შეკითხვის თავისებურებას, მაგრამ რაში მდგომარეობს ფილოსოფიის მიერ მონახული პასუხების მნიშვნელობა. თუ ფილოსოფიური კითხვა მარადიულია, მასზე გაცემული პასუხი კი ყოველთვის ისტორიულია. ეს პასუხი წარმართავს ადამიანის ცხოვრებას ამ ისტორიულ ეპოქაში. ადამიანის არსების ერთერთი უფუნდამენტურესი ნიშანია გაგების, გარკვეულობის და წესრიგის აუცილებლობა. ადამიანს არ შეუძლია სხვაგვარად ყოფიერება. ფილოსოფია ცდილობს გაიგოს ის სამყარო, რომელშიც ცხოვრობს ადამიანი და გარკვეულობა და წესრიგი შეიტანოს სამყაროსა და ადამიანის ყოფიერებაში. სამყარო, რომელშიც ადამიანი ცხოვრობს, გასაგები და შინაური უნდა გახდეს, რომ ადამიანმა თავი მიუსაფრად არ იგრძნოს ამ სამყაროში. სახლის პარადიგმა ადამიანური ყოფიერების თავისებურების უდრმესი გამოხატულებაა. ადამიანმა თავი უნდა იგრძნოს შინ, სადაც ყველაფერი მისთვის ახლობელი, ნაცნობი და გასაგებია, სადაც ყველაფერს თავისი ადგილი აქვს და მას „თვალდაზრუნველი“ შეუძლია მასში გზის გაკვლევა. ადამიანი არის ბინადარი არსება. მან შეიძლება სახლში არსებული ბევრი ნივთის შესახებ არაფერი იცოდეს, მაგრამ ისინი მისთვის მაინც ნაცნობი და ახლობელია. ასევე ადამიანმა შეიძლება ბევრი რამ არ იცოდეს სამყაროს შესახებ, მაგრამ ეს უცნობიც კი მისთვის თავისი უცხოობით, გაუგებლობით ახლობელი და ნაცნობიც უნდა იყოს.

ფილოსოფიური კითხვა არის კითხვა მთლიანობის შესახებ. ის არის კითხვა სამყაროს რაობის შესახებ. მას აინტერესებს რამდენად არის აუცილებელი სამყაროს არსებობის ასეთი წესი. შესაძლებელია თუ არ სამყაროს სხვაგვარი სახით არსებობის დაშვება. ფილოსოფია ცდილობს ახსნას ეს სამყარო, გვიჩვენოს მისი ამგვარად ყოფნის აუცილებლობა და გონივრულობა. მისი მიზანია უპირველესად ახსნა და ჭეშმარიტება და არა შეფასება. ადამიანს აინტერესებს სამყაროში არსებული მოვლენის

აუცილებლობა და მისი არსებობის საზრისი. შემძლია თუ არა შევცვალოთ რაიმე ამ სამყაროში, ჩემს ცხოვრებაში, ანუ მე თავისუფალი ადამიანი ვარ ჩემს არჩევანსა და მოქმედებაში, თუ ყველაფერი აუცილებლობით არის განსაზღვრული და ჩემი მცდელობა უშედეგო იქნება. ფილოსოფიური შეკითხვის თავისებურებების ილუსტრირების ცნობილი მაგალითია იმის გარკვევა თუ როგორია ამ მოვლენის როლი და მნიშვნელობა სამყაროში და რამდენად გამომდინარეობს ამ მოვლენის არსებობა სამყაროს ამგვარი ბუნებიდან. მაგალითად: ავადმყოფობის ფენომენი შეიძლება იკვლიოს მედიცინამ, რომელიც დაადგენს ავადმყოფობის სიმპტომებს. ბიოლოგია ივლევს ავადმყოფის სხეულში მიმდინარე ფიზიოლოგიური და ბიოლოგიური პროცესების მიმდინარეობის თავისებურებას. ფილოსოფიური შეკითხვა ავადმყოფობის შესახებ შეიძლება ასე ჟღერდეს: რატომ არის მოწყობილი სამყარო ასე, რომ მასში არსებობს ავადმყოფობა, უბედურება? და ავადმყოფობა შემთხვევითია თუ აუცილებლობით გამომდინარეობს სამყაროს ბუნებიდან? ფილოსოფიას სურს ერთეულ, კერძო შემთხვევაში დაინახოს ზოგადი, სამყაროს ბუნება. აქედან გამომდინარე მეორე შეკითხვა: შეიძლება თუ არა მოვიაზროთ ან დავეუშვათ ისეთი სამყაროს არსებობა, სადაც ავადმყოფობა და ბოროტება გამორიცხული იქნებოდა? რამდენად აუცილებელია სამყაროს ამგვარი სახით არსებობა და საერთოდ რატომ არსებობს სამყარო და არა პირიქით არარა? ფილოსოფოსი გადის სამყაროს გარეთ და გარედან, მთლიანობაში სურს დაინახოს სინამდვილე, მისი მთავარი მახასიათებლები. ადამიანისათვის მისაღები და გასაგები უნდა გაჩადოს სამყაროს ამგვარი ხასიათი. მან ყოველ მოვლენას უნდა მოუნახოს ადგილი და მნიშვნელობა სამყაროში. რადგან ადამიანისათვის სამყარო არის მთლიანობა, წესრიგი და საცხოვრისი.

ფილოსოფია როგორც ახალი გონითი კულტურა. ფილოსოფიური გონება განსხვავდება მეცნიერული, რელიგიური გონებისაგან. ფილოსოფია ემყარება გონებას და სურს გონების წინაშე გაიმართლოს თავი ყველაფერმა. მას არ აკმაყოფილებს:

- მსოფლმხედველობის სისწორის სუბიექტური დარწმუნებულობა,
- რელიგიური რწმენის ზებუნებრივი სიცხადე.

ფილოსოფია ადამიანური თანასწორობისა და თავისუფლების გამოხატულებაა. ფილოსოფია ინტელექტუალურ გაბედულებას მოითხოვს, რადგან გულისხმობს ყველაფრის კითხვის ქვეშ დაყენებას. ეს კი არ არის უხიფათო საქმიანობა. ეს გულისხმობს ყველაფრის გონების წინაშე გამართლებას და ყველაფრის გონივრული საფუძვლის ძიებას. ეს ახალი გონითი კულტურა იყო. ეს გულისხმობს გონების მიერ ტრადიციების, ღირებულებათა სისტემის მუდმივი გადასინჯვის, შემოწმების პროცესს ყოველი ეპოქისა და თაობის მიერ. ეს ხელს უწყობდა ტრადიციების, ღირებულებათა სისტემის მუდმივ განახლებასა და ათვისებას ახალი ეპოქის მიერ და არა მის უკუგდებას ან ბრმად მიდევნებას. ეს არის საზოგადოებრივი კონსენსუსის პრინციპის საფუძველი. ფილოსოფია არის აზროვნების სპეციფიკური წესი და ცოდნის სპეციფიკური ფორმა და სინამდვილესთან თავისებური მიმართება. ფილოსოფია არ გვასწავლის, არ კისრულობს ადამიანის ცხოვრების ზელმძღვანელობას. ფილოსოფია არის ერთდროულად:

- დესკრიფცია,
- სპეკულაცია,
- კრიტიკული თვითანალიზი.

იგი აზორციელებს სინამდვილის აღწერას, სხვა რეალობის დაშვებას და თვითონვე კრიტიკულად განიხილავს მის მიერვე აღწერილსა და ნავარაუდევს. ადამიანმა უნდა მიიღოს გადაწყვეტილება, რადგან მარადიული კითხვები ისტორიულ გააზრებას

მოითხოვენ. ის მოითხოვს, რომ ყველაფერი იყოს კრიტიკულად გაანალიზებული და არა ბრმად რწმენით, ავტორიტეტის შიშით მიღებული. ფილოსოფიის ასრულებს რამდენიმე ფუნქციას:

- მსოფლმხედველობრივს,
- მეთოდოლოგიურს,
- ევრისტიკულს,
- სოციალური კრიტიკის,

ფილოსოფია ადამიანს ეხმარება საკუთარი მსოფლმხედველობის ჩამოყალიბებასა და განვითარებაში. იგი ქმნის თეორიული კვლევის ახალი სფეროებს და შემეცნების მეთოდებს. ფილოსოფია ახორციელებს არსებული სოციალური ვითარების კრიტიკას და ქმნის სასურველი განვითარების პროექტებს და მონაწილეობს პიროვნების ჩამოყალიბების პროცესში.

ფილოსოფია არის ყველაფრის გონივრული საფუძვლის ძიება, რადგან ადამიანის ყოფიერების წესი არის საფუძველს მოკლებულობა, ამიტომ ადამიანი ეძებს თავისი თავისა და სამყაროს არსებობის გონივრულ საფუძველს. სურს ახსნას სამყაროს ამგვარი სახით არსებობის აუცილებლობა. ეს სრულიად განსხვავებული გონითი კულტურაა, რომელიც უტყუარობას მოითხოვს.

ფილოსოფიის როგორც აზროვნების სპეციფიკური წესი არის არა უბრალოდ აზროვნება, არამედ კრიტიკული აზროვნება. ასეთი აზროვნება მოითხოვს გაბედულებას. იგი თავისუფალია შიშის, ავტორიტეტის, ხელისუფლების გავლენისაგან.

ფილოსოფიას როგორც აზროვნების სპეციფიკური წესი ახასიათებს კრიტიკულობა და ტოლერანტობა. ფილოსოფია აღიარებს ნებისმიერი აზრის არსებობის უფლებას და ნებისმიერი აზრის კრიტიკული შემოწმების უფლებას. ეს ადამიანური თანასწორობისა და თავისუფლების გამოხატულებაა.

ფილოსოფიას როგორც აზროვნების სპეციფიკური წესი ეძებს სამყაროს არსებას და ადამიანის ადგილს ამ სამყაროში. ეს გულისხმობს სამყაროს გონივრული ახსნის საჭიროებას.

ფილოსოფიას როგორც აზროვნების სპეციფიკური წესი მოითხოვს უტყუარობას. იგი იღუმაღლსა და ყოველდღიურ თავისთავად სიცხადეში ერთნაირად ხედავს ბუნდოვანებას. იგი მოითხოვს გონებაზე დამყარებულ უტყუარობას. მან კრიტიციზმის მეშვეობით, ყველაფრის კრიტიკული შემოწმებით, უნდა ნახოს ყოველივეს უტყუარი საფუძველი.

ფილოსოფიას როგორც აზროვნების სპეციფიკური წესი ცდილობს პასუხი გასცეს ადამიანის ყოფიერების ფუნდამენტურ, მარადიულ კითხვებს. მან იცის, რომ მათზე პასუხი არ ექნება, მაგრამ მაინც სვამს ამ კითხვებს და ეძებს პასუხებს. ადამიანად ყოფნა ამგვარი კითხვების დასმასა და პასუხის ძიებას, ე. ი. ფილოსოფოსობას გულისხმობს. ეს არის ადამიანის სულის სიღრმეში ჩადებული იღუმაღლება, არცოდნის ცოდნა, რაც ადამიანს აიძულებს დასვას ასეთი კითხვები და ეძიოს მასზე პასუხები.

ფილოსოფიური აზროვნება არის მკაცრი, დისციპლინირებული აზროვნება, იგი თავისუფალია თვითნებური, შემთხვევითი შეხედულებებისაგან. ფილოსოფია არის შეგნებული აზროვნების კულტურა. ფილოსოფიის დანიშნულებაა დიალოგიური აზროვნების წესის განხორციელება. უზრუნველყოს ადამიანის მიერ თავისუფალი და შეგნებული გადაწყვეტილების მიღება, რომელზეც ადამიანი იქნებოდა პასუხისმგებელი.

ფილოსოფიის, როგორც ცოდნის განსაკუთრებულ სახეს, ახასიათებს ისიც, რომ

აქ განსაკუთრებულ როლს თამაშობს ფილოსოფიური იდეების, სისტემების ისტორია. ისინი გარკვეული ზომით ყოველი ფილოსოფიური სისტემის ორგანული ნაწილია. ფილოსოფიას ახასიათებს შემკვიდრუბითობის განსაკუთრებული ხასიათი, რაც განპირობებულია თვითონ ფილოსოფიური პრობლემების მარადიული ხასიათითა და ადამიანის როგორც წარსული-აწმყო-მომავლის პერიზონტში ყოფიერების წესით.

ფილოსოფია განსაკუთრებული სახის ცოდნაა, რომელიც შემოქმედებას ახდენს არა მარტო ადამიანის გონებაზე, არამედ მის ემოციებსა და სულზე, ამით იგი ენათესავება ხელოვნებასა და ლიტერატურას. ფილოსოფიას არ ახასიათებს მათემატიკის სიზუსტე, მაგრამ სანაცვლოდ გამოირჩევა თავისი აზროვნების სიმკაცრით, ყველაფრის ბოლომდე დასაბუთების მოთხოვნით. ფილოსოფია არის არა ზუსტი, არამედ მკაცრი მეცნიერება.

ფილოსოფია არ არის უსაგნო, აბსტრაქტული ცოდნა, რომელსაც არაფერი საერთო აქვს ადამიანური ყოფიერების რეალობასთან. ფილოსოფიის ყოველი პრობლემა ამოიზრდება ადამიანის ცხოვრების ყოველდღიურობიდან. ფილოსოფია დაკავებულია მარადიული პრობლემებით. ფილოსოფია არ იძლევა ამ მარადიული პრობლემების გადაწყვეტის მზა რეცეპტს. ყოველი ახალი თაობა ხელახლა სვამს ამ საკითხს და საკუთარ პასუხს ეძებს ამ პრობლემებზე. ფილოსოფიური პრობლემები არ არიან გარეგანი და შემთხვევითი ადამიანისთვის, არამედ ეხებიან ადამიანური ყოფიერების იდუმალებას. თითოეული ადამიანი დამოუკიდებლად ეძებს პასუხებს ამ მარადიულ კითხვებზე. ფილოსოფია მოწოდებულია გონების სამსჯავროზე გამოიტანოს მარადიული პრობლემების გადაჭრის შემოთავაზებული ვარიანტები. გონების სამსჯავრომ ადამიანს უნდა შესთავაზოს მიღებული გადაწყვეტილების სისწორის რწმენა. მისცეს ორიენტირი, რომლის მიხედვით ადამიანს შეუძლია წარმართოს თავისი ცხოვრება. ფილოსოფია ცდილობს ნათელყოს თვითონ ადამიანისათვის ადამიანის სამყაროსთან შეხვედრით გამოწვეული პირველადი განცდა და ადამიანს ჩამოუყალიბოს თავისუფალი და შეგნებული დამოკიდებულება ამ სინამდვილისადმი.

რა არის ფილოსოფია? არის კითხვა, რომელსაც თითოეულმა მკითხველმა უნდა გასცეს პასუხი, როდესაც წიგნის კითხვას დაასრულებს. ჩვენი მიზანია:

- ფილოსოფიით დაინტერესებულ მკითხველს მისცეს პირველადი წარმოდგენა და გააცნოს ის საკითხები, პრობლემები, აზროვნების წესი, ფილოსოფიური ენა, ცნებები და კატეგორიები, რომელსაც შევყავართ ფილოსოფიის სამყაროში.
- წარმოადგინოს ფილოსოფიის ისტორია მის ეპოქალურ სახეებში. უჩვენოს თუ როგორ აისახება ფილოსოფიაში ის ცვლილებები, რაც ხდება ადამიანის და სამყაროს ყოფიერებაში, მეორეს მხრივ ვაჩვენოთ თუ ფილოსოფიური იდეები როგორ განსაზღვრავენ კაცობრიობის ისტორიულ ეპოქებს და მათი ცვალებადობის მექანიზმს.
- ვაჩვენოთ დღეს კაცობრიობის წინაშე მდგომი პრობლემები და მათი ფილოსოფიური გააზრება. ყველაფერი ეს მკითხველს მისცემდა შესაძლებლობას თავისუფლად გარკვეულიყო ფილოსოფიური სისტემების მრავალფეროვნებაში.
- გაეცნოთ პრობლემის, მოვლენის ფილოსოფიური გააზრების სპეციფიკა და სირთულე.

ფილოსოფიის როლი ადამიანის ყოფიერებასა და საზოგადოებაში

განსხვავებით სინამდვილისადმი მეცნიერული, რელიგიური და ხელოვნებისეული მიმართებისაგან. ფილოსოფიის, პარადოქსი იმაშია, რომ მისი როგორც მეცნიერების ისტორია არის ფილოსოფიის წიაღიდან მეცნიერებების წარმოშობის ისტორია. თანამედროვეობა ხასიათდება ბუნებისმეცნიერების მზარდი განვითარებით და მისი როლის ზრდით ადამიანის ცხოვრებაში. იქმნება მეცნიერების ახალი დარგები. ამ დროს დაისმის კითხვა: რა საჭიროა ფილოსოფია? სციენტისტები ფიქრობენ, რომ მეცნიერებას შეუძლია გადაჭრას ადამიანის წინაშე მდგომი ყველა თეორიული და პრაქტიკული პრობლემა. ფილოსოფიამ კი ვერცერთი ეს პრობლემა ვერ გადაუჭრა. ამდენად მისი მნიშვნელობა და საჭიროება ადამიანის ყოფიერებაში აღარ არსებობს. იგი სინამდვილის არცერთ სფეროს არ იკვლევს და ამიტომ არაფრის თქმა არ შეუძლია ამ სინამდვილის შესახებ.

პირველი ვინც სერიოზული დარტყმა მიაყენა ფილოსოფიის როგორც მეცნიერების გაგებას იყო ი. კანტი. მან აღიარა, რომ ადამიანს არ ახასიათებს მეტაფიზიკურის შემეტყვნების უნარი და ამიტომ მეტაფიზიკაც (ფილოსოფიაც) არ არსებობს, როგორც მეცნიერება. ფილოსოფია არ იძლევა ახალ ცოდნას, რომელიც იქნებოდა აუცილებელი და საყოველთაო ხასიათის. კანტმა ფილოსოფია (მეტაფიზიკა) მიიჩნია მხოლოდ ადამიანის ყოფიერებისათვის დამახასიათებელ ბუნებრივ მიდრეკილებად.

მისგან განსხვავებით ფ. ნიცშე და კ. მარქსი მეტაფიზიკას (ფილოსოფიას) უარყოფდნენ მეტაფიზიკური სინამდვილის უარყოფის მეშვეობით. ფილოსოფიის, როგორც მეტაფიზიკის აუცილებლობისა და საჭიროების აღიარების საფუძველი იყო მიღმურის, მეტაფიზიკური რეალობის არსებობის აღიარება. მეტაფიზიკის უარყოფასთან ერთად უარყოფილი იქნა ასეთი რეალობის არსებობის შესაძლებლობა, ცხადია რომ ზედმეტი და უსარგებლო გახდა ფილოსოფიაც, როგორც ადამიანური ცოდნის დარგი მიღმური რეალობის შესახებ. სინამდვილისადმი მეცნიერული და ტექნიკური დამოკიდებულება განსხვავდება სინამდვილისადმი ფილოსოფიური დამოკიდებულებისაგან. ბუნებისმეცნიერება ტექნიკურად და ტექნიკის მეშვეობით შეიჭრება სინამდვილეში და ექსპერიმენტისა და გაზომვის მეშვეობით გამოავლენს სინამდვილის ერთერთ მხარეს. მაგრამ მეცნიერება უარყოფს სინამდვილის სხვაგვარი ზედვის შესაძლებლობას. იგი ახორციელებს გამოკვლევას, როგორც სინამდვილეში ძალადობრივ შეჭრას. მისთვის რეალურია მხოლოდ ის, რაც მას ფაქტიურად მიეცემა ექსპერიმენტში. მას არ აქვს უფლება ამის გარეთ თქვას რაიმე. ამაშია მისი სიძლიერე და შეზღუდულობაც. ამ აზრით მეცნიერება ტოტალური ხასიათისაა, რადგან მეცნიერებისათვის არსებობს მხოლოდ ერთი რეალობა და მისი არსებობა აუცილებელი ხასიათისაა. მისი პორიზონტი არის ყოველდღიურობა. ფილოსოფია არის ადამიანის შემეტყვნებისა და ყოფიერების ერთერთი წესი მეცნიერების გვერდით (ჰაიდგერი, ვებერი). ფილოსოფიისათვის, მეცნიერებისაგან განსხვავებით, მოცემული ემპირული რეალობა არ არის ერთადერთი რეალობა, არამედ ის არის ერთერთი განხორციელებული შესაძლებლობა და ფილოსოფია სვამს კითხვას ამ განხორციელებული რეალობის აუცილებლობის შესახებ. ფილოსოფიას შეუძლია გავიდეს არსებული რეალობის გარეთ და გაიაზროს არა მარტო ის თუ რა არსებობს, არამედ ისიც თუ რა შეიძლება არსებულიყო და აქედან გამომდინარე დაინახოს არსებული რეალობის აუცილებლობა.

ფილოსოფია, როგორც ერთიანი მეცნიერება დანაწილებულია შემდეგ ფილოსოფიურ დისციპლინებად: ონტოლოგია, გნოსეოლოგია, ლოგიკა, ეთიკა, ესთეტიკა, აქსიოლოგია. გარდა ამ ტრადიციული დაყოფისა XX ს-ში გაჩნდა რელიგიის ფილოსოფია, ბუნების ფილოსოფია, ისტორიის ფილოსოფია, სამართლის ფილოსოფია, პოლიტიკის ფილოსოფია, ტექნიკის ფილოსოფია, ხელოვნების ფილოსოფია, ბიოეთიკა, ზდება სინამდვილის ცალკეული სფეროების ფილოსოფიური გააზრება. ფილოსოფია აღარ არის „უმაღლესი სიბრძნე,“ რომელშიც წვდომილია არსებულთა საფუძველმდებარე მარადიული პრინციპები. განყენებული ფილოსოფიური აზროვნების ნაცვლად მისგან მოითხოვენ ადამიანის ყოველდღიურობის რეალობის ნებისმიერი სფეროს ფილოსოფიურ გააზრებას. ფილოსოფიის ზეისტორიული პოზიცია დღეს შეუძლებლად და უსარგებლოდ არის მიჩნეული.

უპირველესად ფილოსოფია იკვლევს სინამდვილის განსხვავებული სფეროების გამაერთიანებელ საფუძველს. ეს არის იმ სინამდვილის და კულტურის უზოგადოესი ნიშნების გამოხატვა ცნებების მეშვეობით. ეს უნივერსალიები (კატეგორიები — ბერძნულად) ასახავენ მოვლენათა და არსებულთა ყველაზე უზოგადეს კამირებას და მიმართულებებს. ეს კატეგორიები წარმოადგენენ ადამიანური აზროვნების საფუძველს. მათი მეშვეობით ადამიანს სინამდვილის ნებისმიერ სფეროში შეუძლია გაარჩიოს არსებითი და არაარსებითი, შემთხვევითი და აუცილებელი, შესაძლებელი და ნამდვილი და ა. შ. მათი მეშვეობით გამოიხატება და ხორციელდება ადამიანური რაციონალურობა. კატეგორიები არის უზოგადოესი პირობა და საფუძველი კულტურისა და სინამდვილის გააზრებისათვის. ამიტომ კლასიკური ფილოსოფია მოძღვრებას კატეგორიების შესახებ ფილოსოფიის უძირითადეს ნაწილად მიიჩნევდა.

ფილოსოფია ახორციელებს ადამიანის შეხედულების ექსპლიკაციას. ადამიანის გამოცდილების შინაარსის რაციონალიზაციასა და სისტემატიზაციას. ფილოსოფიური აზროვნებისათვის ამოსავალს და საფუძველს წარმოადგენს ადამიანის ყოველდღიური ცხოვრების გამოცდილება, როგორც პირველადი ცოდნისა და უშუალოდ ადამიანის ყოფიერებიდან წარმოშობილი პრობლემების მთლიანობა. ფილოსოფია ცდილობს მოიცვას ადამიანური ყოფიერებისა და გამოცდილების მთელი სიმდიდრე და დახმაროს ადამიანს მოახდინოს სინამდვილის რაციონალიზაცია, ადამიანის ყოფიერების და სამყაროს მთლიანობაში გააზრება და შეფასება.

ფილოსოფიური რაციონალიზაციის და დასაბუთების ფუნქციის სახეა ფილოსოფიური კრიტიციზმი. ფილოსოფია მიზნად ისახავს ყველა იმ ცრურწმენის, სტერეოტიპების და ა. შ. კრიტიკას, რომელიც ხელს უშლის ადამიანს გონივრულად წარმართოს თავისი ყოფიერება.

განა ადამიანის გონებას არ ჰყოფნის თავისი გამოვლენის ისეთი ფორმები როგორცაა: ხელოვნება, რელიგია, მეცნიერება. რომლებსაც უფრო შეეძლება ადამიანის წინაშე მდგომი სულიერი, თეორიული და პრაქტიკული პრობლემების გადაჭრა. ადამიანმა არ უნდა თქვას უარი მარადიული საკითხების გააზრებაზე. ეს იქნებოდა ადამიანის გონების სიზარმაცის გამოხატულება, ადამიანი აღარ იქნება ადამიანი. ფილოსოფიური აზროვნების წესით ადამიანი ებრძვის სამყაროს უსაზრისობას, საკუთარი ყოფიერების სასრულობას და ადამიანს იცავს საკუთარი თავისაგან.

ფილოსოფიური აზროვნების ისტორია არის იდეების, აღმოჩენების, თეორიების ისტორია. მათ მრავალფეროვნებაში ვლინდება ადამიანის მცდელობა მონახოს თავისი ყოფიერების სწორი წესი და მიმართულება. ეს არის ადამიანის მიერ საკუთარი თავის, საკუთარი იდეალების ძიების ისტორია. აზროვნების ისტორია გვიჩვენებს თუ

აზიკნების ისპოია ვიკიკნებს თუ

როგორ იცვლებოდა ადამიანის მიერ აღმოჩენილი პასუხები ამ მარადიულ კითხვებზე და როგორ აგრძელებდა ადამიანი ძიებას.

ფილოსოფია გამოხატავს ეპოქის სულისკვეთებას იმ საერთო მსოფლმხედველობრივ პრინციპებს, რომლებიც წარმართავენ კაცობრიობის ცხოვრებას ამა თუ იმ ისტორიულ ეპოქაში. ამავე დროს უზენაეს ყოველი ეპოქის სულისკვეთებას შეფარდებითი ხასიათის. სწორედ სამყაროსა და ადამიანის ყოფიერების შესაძლებელი ხასიათი აუცილებელს ხდის ფილოსოფიას, რომელმაც უნდა გაიაზროს ეს შესაძლებლობა და აჩვენოს ისტორიული სინამდვილის შესაძლებელი ხასიათი. ფილოსოფიის მნიშვნელობა განსაკუთრებით ნათელია საზოგადოების განვითარების გარდამავალ ეპოქებში, როდესაც ხდება ძველი მსოფლმხედველობისა და ღირებულებითი სისტემის კრიზისი, რომელიც წარმართავდა ადამიანის ყოფიერებას. ამ დროს ადამიანი ეძებს თავისი ყოფიერების ახალ ღირებულებით სისტემას და ახალ მსოფლმხედველობრივ საფუძვლებს. ამის განხორციელება შეუძლია მხოლოდ ფილოსოფიურ აზროვნებას. ფილოსოფიის სიღრმე იმაშია, რომ ის არის ადამიანის უნარის გამოხატულება გაიაზროს თავისი ყოფიერების, გონების განვითარების ტენდენციები და დაიცვას ადამიანი საკუთარი თავისაგან. დაინახოს ის ზიფათი, საშინაობა რაც მისი ყოფიერების წესშია მოცემული. დაინახოს მისი დღევანდელი პრობლემები რაც თვითონ ადამიანის, მისი აზროვნების წესის აუცილებელი შედეგია თუ მან სადღაც დაუშვა შეცდომა, რამაც მისი განვითარების მიმართულება შეცვალა. ამიტომ საჭიროა მისი აზროვნების ისტორიის გააზრება და მასში ახალი პერსპექტივების, შესაძლებლობების დანახვა. მას შეუძლია დაინახოს ადამიანურობის, მისი თავისუფლების, სუბიექტურობის, ღირებულებების სპეციფიკა და უთხრას ადამიანს ვინ არის და ვინ უნდა იყოს როგორც ადამიანი.

ფილოსოფია დღესაც ინარჩუნებს თავის აქტიურ როლს ადამიანის ყოფიერებაში. დღეს ადგილი აქვს ადამიანის ყოფიერების წარმართველი მსოფლმხედველობრივი და ღირებულებითი სისტემის ცვლილებას. არსებული ცვლილებები შეეხება ადამიანის ყოფიერების ყველა ასპექტს. ადგილი აქვს საერთო ადამიანური ღირებულებების დამკვიდრებას. ადამიანები აცნობიერებენ, რომ მათ როგორც კაცობრიობას საერთო ბედი აქვს. ახალი ცოდნის და ახალი ტექნოლოგიების, ზემოქმედება არაერთმნიშვნელოვანია. ადამიანს არ შეუძლია გაითვალისწინოს ამ ზემოქმედების ხასიათი, მასშტაბები და შედეგები. მედიცინის, ბიოლოგიის, ინფორმაციული ტექნოლოგიებისა და ხელოვნური ინტელექტის განვითარების ტემპები ადამიანს უნერგავენ შეხედულებას, რომ მათი განვითარება აღარ ექვემდებარება ადამიანის შეგნებულ კონტროლს. ადამიანის ყოფიერებამ შეიძინა პლანეტარული მასშტაბი, ამიტომ ადამიანს მოეთხოვება გაიაზროს, ე.ი. შეგნებული დამოკიდებულება ჰქონდეს ყველაფერთან რაც მისი ცხოვრების თვალსაწიერში შემოდის. ადამიანი იცნობს უამრავ პოლიტიკურ, მსოფლმხედველობრივ და რელიგიურ თვალსაზრისებს, რომლებიც გამოხატულია სხვადასხვა ადამიანებისა და სოციალური ჯგუფების მიერ.

ფილოსოფიამ ადამიანს უნდა ასწავლოს პატივი სცეს განსხვავებულ შეხედულებას, სხვათა აზრს, მაშინაც კი როდესაც იგი არ ეთანხმება მის საკუთარს. დღეს განსაკუთრებულ მნიშვნელობას იძენს სწორედ ადამიანის თავისუფალი და შეგნებული გადაწყვეტილება. განსხვავებული თვალსაზრისი უნდა იქნეს გააზრებული და დასაბუთებულად მიღებული ან უკუგდებული. ადამიანის საზოგადოებრივი ყოფიერება მოითხოვს რეალობაში გონივრულ, გააზრებულ ორიენტაციას აუცილებლობას. მულტიკულტურულ და მულტიღირებულებით გარემოში საკუთარი კულტურული და

სერიიხი თავისთავადის უნახიყნებს. ეს კი
უსაძრეზია გიფოლოგიუხ კუფურასიან ზიასხი.15

სულიერი თავისთავადობის შენარჩუნება. ეს კი შესაძლებელია ფილოსოფიურ კულტურასთან ზიარებით.

ადამიანი ძალიან ხშირად მოექცევა ხოლმე გავრცელებული პოლიტიკური, ღირებულებითი შეხედულებების და ტრადიციული სტერეოტიპების გავლენის ქვეშ. მეორეს მხრივ სულ უფრო ცდილობენ ადამიანის ცნობიერების, შეხედულებათა სისტემის მანიპულირებას. ეს კი ადამიანს ხელს უშლის იყოს პიროვნება, ჰქონდეს დამოუკიდებელი პოზიცია და შეგნებული თავისუფალი გადაწყვეტილების უნარი. მას არ შეუძლია დააფუძნოს და დაიცვას თავისი მსოფლმხედველობა, იდეალები და ღირებულებები.

ისტორიული ეპოქები შეიძლება აღწერილი იქნეს იმ დროს მომხდარი პოლიტიკური, ეკონომიკური, სოციალური მოვლენების მეშვეობით. მაგრამ ეპოქის აღწერა შეიძლება იმ დროს გაბატონებული იდეების, მსოფლმხედველობის მეშვეობით. ამით არის დაკავებული ფილოსოფია. ფილოსოფიურ იდეებში აისახება თუ როგორ ესმოდა ამ ეპოქის ადამიანს საკუთარი თავი და ის სამყარო, რომელშიც იგი ცხოვრობდა. ფილოსოფიის შესწავლით ჩვენ შეიძლება დავინახოთ ფილოსოფიური აზროვნების თავისებურება და ფილოსოფიური იდეების მიმართება სინამდვილესთან. ფილოსოფია თავისებური ცოდნის არქეოლოგიაა, რომლითაც ჩვენ ვხედავთ თუ როგორ იცვლებოდა ცოდნის, მსოფლმხედველობის ფორმები.)

ადამიანი ვალდებულია და იძულებულია, მაგრამ ასევე სურს დაუფიქრდეს ბევრ რამეს იდუმალს, გაუგებარს, რაც მის ცხოვრებაში, სამყაროში ხდება. ასევე განსაკუთრებით კი იმას რაც ერთი შეხედვით თავისთავად ცხადად მოსჩანს. ეს ყველაფერი მოითხოვს აზროვნების ფილოსოფიურ წესს. ფილოსოფიური აზროვნება ამ თავისთავადი სიცხადის უკან აღმოაჩენს პრობლემებს, წინააღმდეგობებს, რომელშიც გახლართულია ადამიანის ყოფიერება. ეს არის ადამიანის დანიშნულება და თავისებურება. იგი არა მარტო უნდა იყოს, არამედ კიდევ უნდა გაიაზროს თავისი ყოფიერება. ეს არის ადამიანად ყოფნის უფუნდამენტურესი ნიშანი. ასეთი აზროვნება აუცილებელია თუკი ადამიანს არ სურს იყოს უმწეო და ბრმა ყოფიერების ველში. ფილოსოფია არის დიალოგი ადამიანსა და სამყაროს შორის.

ფილოსოფია და მსოფლმხედველობა

მსოფლმხედველობა როგორც წესრიგის ფორმა. ფილოსოფიის მსგავსად მარადიულ კითხვებზე პასუხის გაცემის პრეტენზია აქვს მსოფლმხედველობას, რელიგიას და მეცნიერებას. აუცილებელია მათი ურთიერთშედარება რათა გაირკვეს რა აქვთ საერთო, რითი განსხვავდებიან და რითი ავსებენ ისინი ერთმანეთს. მსოფლმხედველობა აზასიათებს როგორც პირველყოფილი საზოგადოების ისე თანამედროვე ეპოქის ადამიანს. მათ შორის უზარმაზარი განსხვავებაა ცოდნის მხრივ, მაგრამ არის რიგი საკითხებისა, რომლებზეც საბოლოო პასუხი არა აქვს როგორც პირველყოფილ ისე თანამედროვე საზოგადოების ადამიანს.

ადამიანის ცნობიერება არის აზრების, შეხედულებების, წარმოდგენების, ცრურწმენების, ცოდნის, განწყობილებების, მისწრაფებების, ტრადიციების, ნორმების, ზნეობრივი და ესთეტიური იდეალების ერთობლიობა, მაგრამ ეს არ არის ქაოსი, არამედ მთლიანობა, რომელიც ონტოლოგიური და აქსიოლოგიური პრინციპების საფუძველზე

არის გაერთიანებული. ეს არის მსოფლმხედველობა როგორც მეტნაკლებად მთლიანი ზეგნობრივ წარმოდგენა სამყაროსა და ადამიანის ყოფიერების საზრისზე. იგი არის ცნობიერების შინაარსის ორგანიზებისა და არსებობის წესი. მსოფლმხედველობის უმეტესობა მთლიანობა არ ემყარება ლოგიკურ კავშირს, თეორიულ დასაბუთებას, არამედ შინაგან დამაჯერებლობას, მსოფლმხედველობის ელემენტების კავშირის უცვლელობისა. ეს გამოიხატება საკუთარი მსოფლმხედველობის სისწორის დარწმუნებულებაში. ეს არ არის რელიგიური რწმენის იდენტური, მასში გამოიხატება სამყაროსა და ამ სამყაროში ადამიანის ყოფიერების წესების ის გაგება, რომლებიც განსაზღვრავენ ადამიანის ცხოვრებას მის ყოველდღიურობაში. მსოფლმხედველობის ფუნქციაა ადამიანს უთხრას:

- როგორია სამყაროს არსებობის პრინციპი. (გონიერება, განგება, აუცილებლობა, შემთხვევითობა, სამართლიანობა).
- როგორი უნდა იყოს ადამიანის არსებობის წესი ამგვარ სამყაროში. (სიკეთის სამსახური, ძალაუფლებისადმი ნება, პედონიზმი)
- აუხსნას ადამიანს ცხოვრების საზრისი.

ჩვეულებრივ ადამიანისათვის მსოფლმხედველობის ქონა თავისთავად ცხადია. იგი არც კი ფიქრობს მის შესახებ და ხშირად არც კი იცის თავისი მსოფლმხედველობის ხასიათი. მაგრამ შეიძლება ადამიანი ახორციელებდეს თავისი მსოფლმხედველობის ღირებულებითი შინაარსის ანალიზს, დასაბუთებას. ეს ადამიანური ყოფიერების უფრო მაღალი დონეა, როცა ადამიანს არ აკმაყოფილებს გავრცელებული ტრადიციული სტერეოტიპები და არა ტრადიციები წარმართოს თავისი ცხოვრება.

მსოფლმხედველობის შინაარსი. იგი რამდენიმე შრისაგან შედგება, ყველაზე ქვედა შრეა — ცრურწმენების შრე. მსოფლმხედველობაში მოცემულია არა მარტო „წარსულის მეხსიერება“, არამედ ცრურწმენებიც, რომელიც წარსულ კოლექტიურ გამოცდილებასთან არის დაკავშირებული (არქეტიპი) ან ემყარება ტრადიციას და ავტორიტეტს. იგი ადამიანს გადაეცემა ალზრდით. შემდეგი არის საკუთარი ცხოვრებისეული გამოცდილება, რომელსაც ადამიანი იძენს თავისი ცხოვრების მანძილზე. მსოფლმხედველობის ყველაზე გავრცელებული ფორმაა ე. წ. „ჯანსაღი აზრის“ პოზიცია, რასაც „ცხოვრებისეულ ფილოსოფიასაც“ უწოდებენ. ეს არის მსოფლმხედველობის სტიქიურად ჩამოყალიბებული ფორმა, რომელიც დამახასიათებელია საზოგადოების ჭარბო ფენებისათვის. იგი არის „რეალურად მომუშავე“ მსოფლმხედველობა, რომელიც ტრადიციის სახით გადაეცემა საზოგადოებას, მასში ყველა საკითხზე მოცემულია პასუხები, რომლებსაც ადამიანმა უბრალოდ უნდა მისდიოს. „ჯანსაღი აზრი“ ქმნის გაგების საერთო ველს და ამით ადგენს თუ რა მივიჩნიოთ გადმონათად და რა საყოველთაოდ მიღებულად და თანამედროვედ. ასეთი მსოფლმხედველობა, რომელიც გამოიხატება ყოველდღიურ, ტიპიურ, მასობრივ და ელემენტარული ფორმებით არ გამოირჩევა გააზრებულობით, სისტემურობით. მისი უპირატესობა მის სიმარტივეში და გასაგებადობაშია. ადამიანს კი მოეთხოვება უბრალოდ მისდიოს მას, მაგრამ ხშირად ადამიანი მისდევს რა მის შინაგან წინააღმდეგობაში ვარდება. ადამიანისა და საზოგადოების ყოფიერების განსამზღვრელი მსოფლმხედველობრივი პრინციპები წინააღმდეგობაში მოდის. ეს არ არის მხოლოდ თეორიული დაპირისპირება პრინციპებს შორის, არამედ იგი ადამიანისათვის სასიცოცხლო მნიშვნელობისაა, რადგან თუ როგორ გადაწყვეტილებას მიიღებს იგი ამაზე და მოკიდებული მისი სიცოცხლე. მსოფლმხედველობა ქმნის პიროვნების ბირთვს. იგი როგორც ადამიანის თვითცნობიერებისა და თვითშეფასების კავშირი არის პიროვნების მთლიანობის საფუძველი. ადამიანში

ამ ელემენტების თანაფარდობის ნებისმიერი ცვლილება შეიძლება დამლუპველი იყოს ადამიანის სულიერი ჯამრთელობისათვის. მსოფლმხედველობრივი კრიზისი ადამიანის შინაგან გაორებას იწვევს. რეალობა ერთს ეუბნება, მისი მსოფლმხედველობა კი მეორეს, მან არ იცის როგორ იცხოვროს. მსოფლმხედველობა არის სინთეზის ფორმა. იგი გადის ადამიანის ყოველდღიურობის გარეთ და განაპირობებს ადამიანის გამოცდილების მთლიანობას. წარსულის გააზრებითა და მომავლის, მიზნების, იდეალების წინასწარხედვის განზომილების შემოტანით. მსოფლმხედველობა ახდენს თეორიული და პრაქტიკული ცხოვრების გამოცდილების სინთეზს.

ადამიანის მსოფლმხედველობა ღირებულებითი (ზნეობრივი და ესთეტიკური იდეალები) და ცოდნის სისტემის თავისებური და უნიკალური სინთეზია. მსოფლმხედველობის სისტემაში განსაკუთრებული მნიშვნელობა ენიჭება ცოდნას. ცოდნა შეიძლება იყოს ყოველდღიური, ცხოვრებისეული, ფილოსოფიური, მეცნიერული. ცოდნის სახეობით განისაზღვრება მსოფლმხედველობის რეფლექსურობის დონე, თუმცა ცოდნა არ არის მსოფლმხედველობის იდენტური.

მსოფლმხედველობა ადამიანს ეუბნება თუ როგორია სამყარო (ცოდნა) და როგორი უნდა იყოს (ღირებულება). ცოდნის ელემენტი ესწრაფვის სამყარო აღწეროს ისე როგორც ის არის. ღირებულებით მომენტში კი გამოიხატება ადამიანის შეფასებითი დამოკიდებულება არსებული სინამდვილისადმი. მსოფლმხედველობა არა მარტო აჩვენებს ადამიანს ცხოვრების წესს ამ სამყაროში, არამედ შეაფასებს კიდევ მას: სწორედ ცხოვრობს თუ არა იგი. ამ განსხვავების საფუძველზე ადამიანის მსოფლმხედველობა შეიძლება ატარებდეს ოპტიმისტურ ან პესიმისტურ ხასიათს. (ოპტიმიზმი ემყარება გონების და ცოდნის, პესიმიზმი კი ღირებულებების პრიმატს).

მსოფლმხედველობის ჩამოყალიბება. მსოფლმხედველობის ჩამოყალიბება რთული და ხანგრძლივი პროცესია. ადამიანს ამქვეყნად არსებობისაგან უნდება გარკვეული მსოფლგანცდა. ეს არის სამყაროს შესახებ წარმომოძილი ბუნდოვანი წარმოდგენა, რომელიც აისახება ადამიანის ცნობიერებაში. ადამიანის ცხოვრება ბადებს უამრავ გრძნობებს, განწყობილობებს: აღფრთოვანების და მოწიწების, ტკივილისა და სიზარულის, იმედისა და სასოწარკვეთილების, ძრწოლისა და გაბედულების, მარტოობისა და მიუსაფრობის, ბედნიერებისა და მწუხარების განცდები. მსოფლგანცდა იღებს ცხოვრებისადმი ოპტიმისტური ან პესიმისტური დამოკიდებულების სახეს. ადამიანს არ შეუძლია დაასაბუთოს თუ რატომ არის ოპტიმისტი ან პესიმისტი. იგი არის ადამიანისა და სამყაროს შეხვედრის იდუმალებიდან ამოზრდილი განცდა.

ადამიანს ბავშვობაში, სოციალიზაციის პროცესში, მსოფლმხედველობრივი პრინციპები გადაეცემა აღზრდა-განათლებით, ტრადიციასთან ზიარებით. ბავშვს გადაეცემა ღირებულებათა გარკვეული სისტემა და ენის შესწავლასთან ერთად შეითვისებს გარკვეულ მსოფლმხედველობას. ენა გარკვეული მსოფლმხედველობრივი სისტემაა, რომელშიც ასახულია ერის ისტორიული გამოცდილება და ასახავს ადამიანი-სამყაროს მიმართებას. ეს არის შეგნებული ზემოქმედება ბავშვის შეგნებაზე.

მსოფლმხედველობა კორექტირებას განიცდის ადამიანის ცხოვრებისეული გამოცდილების საფუძველზე და ზრდასრულ ადამიანს უკვე ჩამოყალიბებული მსოფლმხედველობა აქვს. იგი მისი პირადი ცხოვრებისა და იმ საზოგადოების მიერ აღზრდის შედეგია, რომელშიც ის ცხოვრობს. მსოფლმხედველობა ადამიანის საზოგადოების სრულყოფილებიან წევრად ყოფნის აუცილებელი პირობაა.

მსოფლმხედველობის პრობლემა:

- რით არის განპირობებული მსოფლმხედველობის მრავალფეროვნება, როცა

ადამიანები ცხოვრობენ ერთ სამყაროში და აქვთ აზროვნების ერთნაირი წესი.

- შეუძლია თუ არა ადამიანს შეგნებულად საკუთარი ნებით და გადაწყვეტილებით შეიცვალოს მსოფლმხედველობა? ხომ არ ნიშნავს ეს თვითონ პიროვნების ცვლილებას?
- შესაძლებელია თუ არა მსოფლმხედველობის მართვა და მანიპულირება?

მსოფლმხედველობას ახასიათებს შინაგანი ცვალებადობა, რომელიც გამოწვეულია ადამიანის ცხოვრებისეული გამოცდილების ცვლილებით. მისი მუდმივი გადაფასებისა და გააზრების პროცესი უწყვეტად მიმდინარეობს მთელი ცხოვრების მანძილზე, მაგრამ ის არ ეხება მსოფლმხედველობის არსობრივ პრინციპებს. ამ დროს ხდება მსოფლმხედველობის შინაარსის გამდიდრება და კორექტირება. ეს ბუნებრივი პროცესია. იგი განსხვავდება ადამიანის ღირებულებითი სისტემის შოკური ცვლილებისაგან. რაც ხდება მსოფლმხედველობის გარეგანი, იძულებითი შეცვლის მცდელობისას. რამაც შეიძლება პიროვნების სულიერი კრიზისი გამოიწვიოს. იგი შეიძლება კატასტროფით დამთავრდეს. იგი იწვევს ადამიანის თვითცნობიერებისა და თვითშეფასების რღვევას. ადამიანი მზად არის სიცოცხლეც კი დათმოს თავისი მსოფლმხედველობრივი პრინციპების დასაცავად. ამის მაგალითია ჯ. ბრუნო. ასეთი პრინციპული, კარდინალური გარდაქმნის მაგალითია სავლეს გადაქცევა პავლედ დამასკოსკენ მიმავალ გზაზე. ამისათვის საჭირო გახდა ღმერთის უშუალო ჩარევა, გამოცხადება ადამიანის ცხოვრებაში.

ჩვეულებრივ ადამიანი არ რეფლექსირებს თავის მსოფლმხედველობაზე. იგი ვლინდება მისი ცხოვრების წესში და იმ შეფასებით მსჯელობებში, რომლებსაც ადამიანი გამითქვამს ამა თუ იმ მოვლენის შესახებ. მაგრამ სრული სახით ადამიანი მხოლოდ ექსტრემალურ სიტუაციაში ავლენს თავის ნამდვილ მსოფლმხედველობას. ეს მიუთითებს თუ რამდენად არსობრივი და შინაგანია ადამიანისათვის მისი მსოფლმხედველობა.

ადამიანს ახასიათებს საკუთარი მსოფლმხედველობრივი პოზიციის სისწორის განცდა. იგი იღებს მრწამსის სახეს, რომელიც ხასიათდება ძლიერი წარმართველი ძალით. ადამიანი მზად არის მრწამსისათვის სიცოცხლეც კი გასწიროს. ამიტომ ადამიანისათვის მნიშვნელოვანია თავისი მრწამსის სისწორის, დარწმუნებულობის მაღალი ხარისხის მოპოვება. საკუთარ მრწამსის სისწორეში დარწმუნებულობის კრიტერიუმია საკუთარი ცხოვრება, თუ რამდენად უზრუნველყოფს ეს მრწამსი ბედნიერ და ღირსეულ ყოფიერებას ამ სამყაროში.

მსოფლმხედველობათა მრავალფეროვნების საფუძველი შეიძლება იყოს ადამიანის პრერეფლექსური პირველადი შეხედრა სამყაროსთან და ცნობიერების არქეტიპები, რომლებიც ქმნიან მსოფლმხედველობათა განვითარებისა და ელემენტების კონფიგურაციის უნიკალურ სახეს. ამიტომაც, რომ ერთსადაიმაც რეალობაში მცხოვრები ორი ადამიანი განსხვავებულად, ოპტიმისტურად ან პესიმისტურად, აღიქვამენ და აფასებენ ერთიდაიგივე რეალობას. ყოველი მსოფლმხედველობა არქეტიპული ცოდნის, პრერეფლექსური პირველადი შეხედრის და თანშობილი უნარების უნიკალური ერთობლიობაა. ეს სამყაროს ინდივიდუაციის პრინციპის გამოხატულებაა, რაც ქმნის ადამიანური ცხოვრებისა და ბედის მრავალფეროვნებას.

თანამედროვეობის აქტუალური საკითხია მსოფლმხედველობის მართვის პრობლემა. მისი მართვა ორი ფორმით ხდება: ესაა ტოტალიტარიზმი და მანიპულაცია. ტოტალიტარიზმის მიზანია მთელი საზოგადოებისათვის ერთიანი მსოფლმხედველო-

ბის ჩამოყალიბება. ამ დროს რომელიმე სოციალური ფენა, ჯგუფი აცხადებს, რომ მისი მსოფლმხედველობა სწორი და ჭეშმარიტია. ხდება მისი პრინციპების ძალად დანერგვა. ამ დროს იგი გადაიქცევა ტოტალურ იდეოლოგიად პრეტენზიას აცხადებს ჭეშმარიტების მონოპოლიაზე და მოითხოვს მორჩილებას. იდეოლოგია ყოველთვის ახასიათებს კოლექტივს, ხოლო ნამდვილი მსოფლმხედველობა პრინციპულად ინდივიდუალურია. რაც შეეხება მანიპულაციას, იგი ფარული და შენიღბული პროცესია. მანიპულაცია თანამედროვე პოლიტიკოლოგიების აუცილებელი ელემენტია. იგი იყენებს რეკლამის, პიარის და იმიჯის შექმნის მეთოდებს. ამ დროს ადამიანს შეგნებულად უყალიბებენ გარკვეულ შეხედულებებს, გემოვნებას, მისწრაფებებს, ლტოლვებს. ასევე რეალობის აღქმისა და შეფასების ერთიან სტანდარტებს, მასშედია და შოუ ბიზნესი ჩართული არიან ადამიანის არაცნობიერის სფეროს მართვაში.

როგორ და რატომ ხდება მსოფლმხედველობის გადაზრდა ფილოსოფიაში? ადამიანი ცხოვრობს საზოგადოებაში და ხედავს, რომ მეორე ადამიანი განსხვავებულ მსოფლმხედველობრივ პოზიციაზე დგას. ადამიანის საზოგადოებრივი ყოფიერების აუცილებელი ასპექტია მსოფლმხედველობათა დიალოგი. მსოფლმხედველობათა ურთიერთობა „ძალაუფლებისადმი ნების“ ელემენტს შეიცავს. ადამიანს სურს ჰყავდეს თანამოაზრეები. ეს ნიშნავს ერთიანი მსოფლმხედველობრივი პრინციპების ქონას. საზოგადოებაში ყოველთვის იყო და იქნება მისწრაფება საერთო შემაკავშირებელი მსოფლმხედველობის შემუშავებისა. მაგრამ იგი უნდა იყოს ნებაყოფილობითი და თავისუფალი არჩევანის შედეგი. როცა ადამიანი იწყებს თავისი მსოფლმხედველობრივი პრინციპების დასაბუთებას, რეკლამირებას და სხვისთვის „ჭკუის სწავლებას“ ამ დროს ადამიანი იწყებს „ფილოსოფოსობას“. მას აქვს პრეტენზია მისი სუბიექტური მსოფლმხედველობა გახადოს ობიექტური, სხვისთვის მისაღები და გასაგები, სამყაროს მისეული ხედვა გადასცეს სხვას.

მსოფლმხედველობრივი ძიებანი წარიმართება მეტი დარწმუნებლობის მოპოვების მიზნით. ამ დროს ადამიანი ახდენს საკუთარი სტიქიურად ჩამოყალიბებული, არარეფლექსური მსოფლმხედველობის გააზრებას და დასაბუთებას. ეს საქმიანობა მსოფლმხედველობას გადააქცევს ფილოსოფიად, რომელსაც ახასიათებს თვითრეფლექსია და საკუთარი დებულებების დასაბუთება. ფილოსოფიური ძიებები ემყარება გონების ავტორიტეტს და მისი მიზანია ჭეშმარიტება. მან უნდა ახსნას სამყარო, როგორც ის არის თავისთავად, ობიექტურად. ამიტომ მას აქვს პრეტენზია იყოს ცოდნა და არა უბრალოდ მსოფლმხედველობა.

ფილოსოფიის ერთერთი მიზანია თვითონ მსოფლმხედველობის ფენომენის და შინაარსის ანალიზი. მან უნდა უჩვენოს თუ რა როლს თამაშობს იგი ადამიანის ცხოვრებაში. ადამიანმა იცის მრავალი მსოფლმხედველობის ტიპი, მაგრამ ცხოვრობს ერთის მიხედვით, რომელსაც იგი არცაა აცნობიერებს. ასეთ მსოფლმხედველობა მისთვის ანონიმურია. მაგრამ როგორც კი ადამიანს უჩნდება მოთხოვნილება გააცნობიეროს, ჩამოაყალიბოს და დაასაბუთოს იმ პრინციპების სისწორე, რომლის მიხედვითაც იგი ცხოვრობს მაშინ საქმე გვაქვს გააცნობიერებულ მსოფლმხედველობასთან ანუ ფილოსოფიასთან.

ცხოვრებას ხშირად შეაქვს კორექტივი ადამიანის მრწამსში. ეს გარდატეხა იწყება საკუთარი პრინციპების სისწორეში ეჭვის შეტანით. ამიტომ იგი იყენებს მეთოდოლოგიურ ეჭვს. ფილოსოფია განზრახ ეჭვით ცდილობს ამ ეჭვის დაძლევას. ეს განაპირობებს მსოფლმხედველობის ფილოსოფიად გადაქცევას, რადგან იგი იწყებს დასაბუთებას. ადამიანი ახორციელებს საკუთარი მსოფლმხედველობის პრინციპების

ანალიზს, რაც არის ფილოსოფია. იგი მას წარადგენს გონების სამსჯავროს წინაშე. ამ დროს ფილოსოფია გამოიყურება როგორც დონკიხოტი ან როგორც ბოროტი გენია, რომელიც თავისთავად ცხად, ტრადიციით გან მტკიცებულ შეხედულებებს, იდეალებსა და ღირებულებებს ეჭვს ქვეშ აყენებს. ფილოსოფია როგორც თეორიული მსოფლმხედველობა არის არამართო შეხედულებათა სისტემა, არამედ ცდილობს მის მიერ მოცემული შეხედულებების ჭეშმარიტების დასაბუთებას არამართო საკუთარი თავისთვის, არამედ სხვისთვისაც. ფილოსოფია პრეტენზიას აცხადებს როგორც შინაარსის თეორიულ დასაბუთებაზე ისე დასაბუთების ხერხის თეორიულობაზე. ფილოსოფია არის ცოდნის ფორმა და პრეტენზიას აცხადებს, რომ გამოხატავს ჭეშმარიტ ცოდნას სამყაროსა და ადამიანის შესახებ. მსოფლმხედველობისათვის მთავარია დამოკიდებულების გამოხატვა.

ფილოსოფიას როგორც მსოფლმხედველობას ახასიათებს სისტემურობა, დასაბუთებადობა და რეფლექსურობა. იგი არ არის სტიქიურად ცხოვრებისეული გამოცდილების საფუძველზე ჩამოყალიბებული ცხოვრებისეული ჯანსაღი აზრი, რომელიც ყველასათვის გასაგებია. ჩვეულებრივი ადამიანისათვის იგი პარადოქსის სახეს იღებს. ფილოსოფია ემყარება გონების სამსჯავროს მსოფლმხედველობა კი ადამიანური გამოცდილების დამაჯერებლობას. იგი ხშირად მოიხმობს ტრადიციის ავტორიტეტს თავისი სისწორის საჩვენებლად და დასადასტურებლად. ფილოსოფია მსოფლმხედველობისაგან განსხვავდება არა თემით, არამედ გააზრების მეთოდით. მსოფლმხედველობა დოგმატურია. ადამიანისათვის დამახასიათებელია საკუთარი მსოფლმხედველობის სისწორის დარწმუნებულობის განსხვავებული ხარისხი. დაწვებული ყოველდღიური ცხოვრებისეული უეჭველობიდან რელიგიურ და აბსოლუტური ხასიათის რწმენამდე. ასეთი დოგმატიზმისაგან თავისუფალია ფილოსოფია, იგი ახსნის პრინციპად გამოიყენებს, არა ავტორიტეტს, დოგმატურ ტრადიციას, არამედ თავისუფალ, კრიტიკულ გონებას. მას ახასიათებს კრიტიკული დამოკიდებულება არა მარტო სხვა თვალსაზრისისადმი, არამედ საკუთარი პოზიციისადმიც და ცდილობს მონახოს საკუთარი დასაბუთებულობის უეჭველი საწყისი. ფილოსოფიური კრიტიციზმი მოითხოვს ყველაფრის დასაბუთებას, მისთვის არ არსებებობს ავტორიტეტი გარდა გონებისა. ამიტომ იგი ადამიანს იცავს როგორც ტოტალიტარიზმისაგან, ისე მისი მსოფლმხედველობის მანიაქულიზებისაგან.

ფილოსოფია და რელიგია

ადამიანი და რელიგია. რელიგიის არსებობა ფაქტია. უნდა გაირკვეს რა როლს თამაშობს იგი ადამიანის ყოველდღიურ ცხოვრებაში, როგორია მისი გავლენის ბუნება და მექანიზმი ადამიანის ყოფიერებაზე. რელიგია ადამიანური ყოფიერების აუცილებელი ელემენტია, რომელიც განსაკუთრებულ როლს თამაშობს ადამიანის ცხოვრებაში. რელიგიური მსოფლმხედველობისათვის დამახასიათებელია სამყაროს მეტაფიზიკური წარმოდგენა, როგორც ზებუნებრივი, ზეგრძნობადი სამყაროსი და ამქვეყნიური გრძნობადი სამყაროსი. ზებუნებრივი სამყარო არის ჭეშმარიტი, ნამდვილი სამყარო. ამქვეყნიურობა კი მხოლოდ მოჩვენებითი, ნაკლოვანი სამყაროა. რელიგია შეიძლება განვიხილოთ როგორც მსოფლმხედველობის ერთერთი ფორმა. იგი პასუხს სცემს მსოფლმხედველობრივ კითხვებს:

- როგორია სამყარო, რომელშიც ცხოვრობს ადამიანი?

- როგორი უნდა იყოს ადამიანის ცხოვრების წესი?

- რისი იმედი შეიძლება ჰქონდეს ადამიანს?

ადამიანის ცხოვრებაში არსებობს მომენტები, მოვლენები, რომლებიც გულისხმობენ, მიანიშნებენ იდუმალი, ზებუნებრივი ძალის არსებობას, რომელიც განსაზღვრავს ადამიანის ცხოვრებას. იგი ვლინდება ბედის, განგების, საკვირველის, სიწმინდის სახით. ადამიანი ცდილობს მიმართება დაამყაროს ამ ძალასთან. ამ მიმართების სპეციფიკური სახეა რელიგია. რელიგია არ არის უბრალოდ ზებუნებრივი ძალის რწმენა, ზებუნებრივი არსებობის წესის აღიარება მხოლოდ, ზრამედ რელიგიაში უმთავრესია იმის რწმენა, რომ ეს ზებუნებრივი ძალა წარმართავს ადამიანის ცხოვრებას აქ და ეხლა, მის მიმართ ადამიანს აქვს განსაკუთრებული დამოკიდებულება, ვალდებულება და პასუხისმგებლობა. ამრიგად რელიგიურობა ნიშნავს:

- მწამს, რომ ღმერთი არსებობს,

- მწამს, რომ ღმერთი განსაზღვრავს ჩემს ცხოვრებას,

- მწამს, რომ მე მაქვს მორალური ვალდებულება და პასუხისმგებლობა ღმერთის წინაშე.

რელიგია გულისხმობს, რომ ადამიანისათვის უმთავრესია ზებუნებრივი ძალის აღიარება და მასთან მიმართება, რომელიც განსაზღვრავს და წარმართავს ადამიანის ყოფიერებას ამქვეყნად. იგი აკვირდება ჩემს ცხოვრებას, იცის ყველაფერი ჩემს შესახებ და არის ჩემი ცხოვრების მსაჯული. ეს არის რწმენას შინაარსი, რომელიც არ გადადის ერთი ადამიანიდან მეორეზე.

რწმენა არის რელიგიური მსოფლმხედველობის არსებობის ფორმა. რწმენა ემყარება გამოცხადების ავტორიტეტსა და ჭეშმარიტებას და არა გონების თეორიულ არგუმენტაციას. რწმენა არის განსაკუთრებული ფენომენი, როგორც ზებუნებრივთან უშუალო, პირდაპირი ურთიერთობის წესი. რწმენა არის საკუთარი მსოფლგაგების, ჭეშმარიტებისა და ზებუნებრივი ძალების არსებობის უტყუარობის განცდა. იგი ადამიანის ცნობიერების შინაგანი მდგომარეობაა.

მაგრამ მორწმუნედ ყოფნა არ ნიშნავს მხოლოდ რწმენას ღმერთის, ზებუნებრივი ძალის შესახებ, არამედ ასევე არის ადამიანის ყოფიერების, ცხოვრების გარკვეული წესი. რწმენის გარეგანი სოციალურად ორგანიზებული და მნიშვნელოვანი გამოვლინება არის კულტი. კულტი არის მიღებული რიტუალებისა და დოგმატიკის ჩამოყალიბებული სისტემა. რწმენა ინსტიტუციონალური ობიექტივაციის მეშვეობით წარმართება და გამოიხატება ეკლესიაში, დოგმატიკისა და მრეკლის სახით. ცხოვრების ამ გარკვეული წესის დაცვა მათი თავისუფალი არჩევანის შედეგია.

რელიგიური მსოფლმხედველობისათვის დამახასიათებელია ინსტიტუციონალური ობიექტივაცია, სოციალურად ორგანიზებული სახით არსებობა-ეს არის ეკლესია. იგი ხელმძღვანელობს და წარმართავს ადამიანი-ღმერთის ურთიერთობას. რელიგიური მსოფლმხედველობა აყალიბებს ერთიან ნორმებს, რომლებიც წარმართავენ ადამიანური მოქმედებებს, გრძნობებს, აზროვნებს და ყოველდღიურ ცხოვრებას. რელიგია არის სოციალური რეგლამენტაციისა და რეგულაციის მძლავრი საშუალება. იგი აყალიბებს და ინახავს ტრადიციებს, ღირებულებათა სისტემას. ფილოსოფიას აინტერესებს რამდენიმე საკითხი:

- როგორ წარმოიშვა რელიგია,

- რელიგია როგორც ექსისტენციალური ფაქტორი,

- რელიგია როგორც გნოსეოლოგიური მოვლენა.

რელიგიის წარმოშობა. რელიგიის არსებობა ფაქტის დასასაბუთებლად არ გამოდგება

შემცვნების, მეცნიერების არასაკმარისი განვითარების იდეა, რომლის მიხედვით, შემცვნებისა და მეცნიერების განვითარების კვალობაზე რელიგია შეწყვეტს არსებობას. ასევე არც ადამიანის ეკონომიური, თუ სოციალური ფაქტორებით აიხსნება რელიგიის არსებობა, როგორც ადამიანის ცხოვრებაში არსებული ბოროტების, უბედურების, ჩაგვრის მაკომპენსირებელი ფუნქცია. რელიგიის წარმოშობის რამდენიმე თვალსაზრისი არსებობს.

მარქსიზმი მიიჩნევდა, რომ რელიგიის წარმოშობას ჰქონდა სოციალურ-ეკონომიკური მიზეზები და რელიგიის ძირითადი ფუნქცია – სოციალურია. პოზიტივიზმის თანახმად რელიგიის წარმოშობის საფუძველია კოლექტიური სოციალური ცნობიერების გადაწყვეტილება. ფროიდიზმი ლაპარაკობს რელიგიის წარმოშობის სხვა საფუძველზე. ადამიანის არაცნობიერში არსებული არქეტიპული ცოდნა არის მისი წარმოშობის მიზეზი. რელიგია ადამიანის გონების სასრულობის აუცილებელი შედეგია, რადგან საშფაოს იდეალებისა და ადამიანის გონების შეხვედრა აუცილებლად წარმოშობს რწმენის აუცილებლობას. რწმენა უნდა მივიჩნიოთ ადამიანური გაგების განსაკუთრებულ ფორმად, რომელიც ემყარება ადამიანის გონების მეტაფიზიკურ ბუნებას. რწმენის შინაარსის ბირთვს წარმოადგენს ონტოლოგიური ზასიათის მტკიცებლმერთი არის. ამიტომ რწმენა არის ღმერთის არსებობის უტყუარობის გაგება.

რელიგიის წარმოშობის ფსიქოანალიტიკური თეორია, ზ. ფროიდის (1856-1939) მიხედვით რელიგიის წარმოშობის საკითხი დაუკავშირა ადამიანური ფსიქიკის არაცნობიერის სფეროს. რელიგიის წარმოშობის საფუძველია კაცობრიობის ძველი და ძლიერი ლტოლვები, მისი შიშები, რომლებიც დათრგუნული იქნა და მისი ინფანტილური დამოკიდებულებით წარმოსახული ზეადამიანური არსებებისადმი. მისი აზრით პირველყოფილი კაცობრიობის სულიერი ცხოვრება წარმოდგენილი იყო როგორც ნევროტიკული მდგომარეობა. რელიგიის ისტორია არის კოლექტიური ნევროზის ისტორია, მისგან ადამიანი შეიძლება გათავისუფლდეს მხოლოდ გონების მეშვეობით.

ფროიდი რელიგიის არსებასა და წარმოშობას განიხილავს რელიგიური რიტუალის შესრულების დროს წარმოშობილ ნევროზებთან კავშირში. მან გამოთქვა აზრი, რომ რელიგიური რიტუალებს და ნევროზებს, მიუხედავად მათი განსხვავებისა, აქვთ მსგავსი ფუნქცია-ადამიანის არაცნობიერი ლტოლვების დათრგუნვის ფუნქცია. ამ მოვლენების საფუძველად დევს ბუნებრივი ლტოლვების უშუალო დაკმაყოფილებისაგან თავის შეკავება. ამაშია მათი მსგავსება. მან ნევროზი განსაზღვრა როგორც ინდივიდუალური რელიგიურობა და რელიგია როგორც საყოველთაო ნევროზი. ამრიგად რელიგია არის ადამიანის საკუთარი არაცნობიერი ლტოლვებისაგან დაცვის საშუალება. ეს ლტოლვები რელიგიაში იღებენ დაკმაყოფილების სხვა ფორმას. ეს მოსაზრება ემთხვევა ფროიდის შეხედულებას კულტურის წარმოშობაზე, რომლის მიხედვით, კულტურის განვითარების საფუძველია ადამიანის სექსუალური ლტოლვების შინაგანი და გარეგანი დათრგუნვა. რელიგიის რიტუალები არიან სიმბოლოები ადამიანის უარისთქმისა გრძნობად სიამოვნებაზე. ამ გზით ადამიანი მოიპოვებს ნეტარებას. რელიგიაში ხდება ადამიანის ფსიქიკის ფუნქციონალური მოღვაწეობის გადართვა „სიამოვნების პრინციპიდან „ და „რეალობის პრინციპზე“. ამრიგად რელიგიის წარმოშობის საფუძველია ადამიანის უნარი არაცნობიერი სურვილების სუბლიმაციისა და მათი პროექცირება გარეთ. ამ გზით ხდება სოციალურად მოუღებელი სურვილების სუბლიმირება და სიმბოლური დაკმაყოფილება. ბრალის ცნობიერებიდან წარმოიშვა რელიგია, რომელიც პირველად გამოდიოდა ტოტემის სახით. ნაშრომში „ერთი ილუზიის მოძავალი“ (1927) წამოაყენა ადამიანის ბუნების ძალების წინაშე უძლეურობისა და უშე-

ობის თეზისი. ადამიანს არ შეუძლია გაიგოს ბუნების ძალები, სანამ ისინი უპიროვნო და უცხოა მისთვის. ამიტომიგი ცდილობს გაასულიეროს გაადამიანურის ბუნება, რომ შემდეგ ცხოვრებაში გამოყენებული მეთოდებით, თავისი ცემით კეთილად განაწყოს საკუთარი თავის მიმართ. ასე წარმოიშვება პირველი რელიგიური წარმოდგენები, რაც არის თანშობილი უმწეობისა და უძლურობის კომპენსაცია. ამრიგად რელიგიის წარმოშობის საფუძველია ადამიანის უმწეობა. რელიგიური წარმოდგენები საუკუნეების მანძილზე ყალიბდებოდა ადამიანის ცნობიერებაში, ამიტომ მათი ძალისმიერი უკუგდება შეუძლებელია. მისთვის რელიგია ტკბილ-მწარე საწამლაია, ისევე როგორც მარქსისათვის რელიგია ზღაპრის ოპიუმი. რელიგიისაგან გათავისუფლება შეიძლება საერთო ადამიანური თერაპიით. მისი მეშვეობით, შესაძლებელია არაცნობიერის რელიგიური საზე გადაყვანილი იქნეს ცნობიერებაში. ასე გავივით მათ ილუზორულობას და უსარგებლოებას ადამიანის ცხოვრებისათვის. მეცნიერული ცოდნა და ლოგიკური არგუმენტები დაგვეხმარება ამაში. თავის წიგნში „ტოტემი და ტაბუ“ მან წარმოადგინა ფსიქოანალიტიკური მითი, რომლის მიხედვით ეს არის შეილების დრამატული ისტორია, რომლებმაც მოკლეს და შეჭამეს საკუთარი მამა, ახალგაზრდები, რომლებიც აღწევდნენ სქესობრივ სიმწიფეს ჯოგადან განიდევნებოდა ტომის უფროსის მიერ. განდევნილი ახალგაზრდები მოკლებული იყვნენ მღვდრობითი სქესის პირებთან ურთიერთობას. ამიტომ ისინი გაერთიანდნენ ტომის უფროსის წინააღმდეგ და მოკლეს იგი. მაგრამ შემდეგ ისინი მოიცვა ბრალისა და მონანიების გრძნობამ, ამიტომ ბრალის გამოსყიდვის მიზნით და რომ შეწყვეტილიყო სასტიკი ბრძოლა ტომს შიგნით მღვდრის გამო შექმნეს კანონები-ტაბუ. ტაბუ კრძალავდა ინცესტსა და მოთხივდა, რომ სქესობრივი და ცოლქმრული ურთიერთობა შეიძლებოდა პქონოდა მხოლოდ სხვა ტომის დედაკაცებთან. მამა კი გახადეს რელიგიური მოწიწების საგანი. ამრიგად ოიდიპოსის კომპლექსიდან წარმოიშვა რელიგია. იგი პირველად წარმოიშვა ტოტემის სახით სადაც მოკლული მამა გახდა ტოტემი თავისი შემკვიდრებისათვის. ტოტემი იყო მათი წინაპარი და პირველი მამა. „სედა მამისადმი“ არის რელიგიური განვითარების ფესვი. შემდგომ მამის „შემცვლელი“ ტოტემი თანდათან გადაიქცა ღმერთად. განვითარებული რელიგიების ღმერთი ფსიქოლოგიურად არის მამის ხატის იდეალიზაცია. ღმერთში მამა კვლავ იძენს ადამიანურ სახეს. ამრიგად რელიგიამ მოახდინა გაძევებული და დათრგუნული გრძნობების სიყვარულისა და სიძულვილის, ბრალისა და მონანიების სუბლიმაცია. რელიგიური ინსტიტუტები მოწოდებულია მოთოკონ კაცობრიობისათვის დამახასიათებელი დამანგრეველი და ირაციონალური ინსტიტუტები და წარმართონ ისინი პოზიტიური მიმართულებით. ამრიგად უძველესი მამის მკვლელობის აქტიდან წარმოიშვა რელიგია, სოციალური ორგანიზაცია და ზნეობრიობა. მაგრამ რელიგია როგორც რთული სოციალური მოვლენა, საზოგადოებრივი ცნობიერების ფორმა არ დაიყვანება ინდივიდის ფსიქოლოგიაზე. ფროიდი თვითონ აღიარებდა მისი თვალსაზრისის ცალმხრივობას დამიიწნებდა, რომ რელიგია როგორც რთული მოვლენა ვერ აიხსნება მხოლოდ ფსიქოანალიტიკური მეთოდით. რელიგიის ფენომენის ახსნას შეეცადა კ. გ. იუნგი (1875-1961). მან შემოიტანა კოლექტიური არაცნობიერის ცნება. იგი არის სუბტრაქტი კოლექტიური სულიერი ცხოვრებისა. ფროიდისათვის არაცნობიერი არის პიროვნების ნაწილი, რომელიც განდევნილია ინდივიდუალური ცნობიერებიდან. იუნგი კი მიიწნედა, რომ ადამიანის სულიერ განვითარებაში არსებით როლს თამაშობს კოლექტიური არაცნობიერი. პიროვნების გარეთა არსებობს როგორც საზოგადოება, ასევე კოლექტიური არაცნობიერი. კოლექტიური არაცნობიერი არის ფსიქოლოგიურად გაფორმებული საერთო საკაცობრიო გამოცდილება, რომელიც ინ-

ტეგირებულია პიროვნების ინდივიდუალურ არაცნობიერთან. კოლექტიური არაცნობიერი არის აქტიური საწყისი, რომელიც წარმოშობს ელემენტარულ იდეებს-არქეტიპებს. არქეტიპების საფუძველზე წაიღებება ადამიანური ცნობიერების რელიგიური და მითოლოგიური ხასიათის შინაარსობლივი ხატები. ისინი წარმოადგენენ დამცავ მექანიზმებს არაცნობიერის ზიფათის წინააღმდეგ, რომელიც პიროვნებასა და საზოგადოებას დანგრევით ემუქრება. არქეტიპები არის უძველესი, უნივერსალური და ზოგად ადამიანური იდეები და წარმოდგენები, რომლებიც კაცობრიობის ისტორიულ გამოცდილებას გადმოსცემენ სიმბოლური ფორმით. ეს არქეტიპები არის საფუძველი მითის, ხელოვნებისა და რელიგიური შემოქმედებისა. იუნგს რელიგიის შესწავლაში სიმბოლის ცენტრი გადაიტანა რელიგიის როგორც სოციალური ფენომენის განხილვაზე. არქეტიპების არსებობით აიხსნება განმეორებადი მითოლოგიური მოტივები, რომლებიც წარმოიშობოდა სხვადასხვა დროსა და სხვადასხვა ადგილას. მითოსური შემოქმედება არაა მხოლოდ წარსული კუთვნილება, არამედ არის თანამედროვე სოციალური ცნობიერების აუცილებელი ელემენტი. მისი აზრით რელიგიის ისტორია არის კოლექტიური არაცნობიერის არქეტიპების წარმოშობისა და ინტერპრეტაციისა და რეინტერპრეტაციის ისტორია. ეს არის რელიგიის არსებობის პირობა. იუნგის არქეტიპი ჩამოგავს პლატონის თანშობილ იდეებს. მისთვის მიუღებელი იყო ფრიდისეული ბიოლოგიზმი და სოციალური ცხოვრების ფორმების დაცვანა ელემენტარულ სექსუალურობაზე. იუნგმა განასხვაა არქეტიპი და არქეტიპული ხატები. არქეტიპი ექვემდებარება ცნობიერ გადაშეშვებას მითში, რომლებიც იმყოფებიან თითოეული ადამიანის სულის სიდრმეში. მათი შინაარსისა და ხასიათის ცნობიერ ღონეზე აღწერა შესაძლებელია მხოლოდ მიახლოებით. პირველყოფილი ადამიანი არ გააზრებს მითს, არამედ იგი ცხოვრობს მითში. იუნგის აზრით რელიგიის საწყისია არქეტიპი, რომელიც თავის მხრივ ადამიანური სულის სიდრმეშია დაღეჭილი და არის კაცობრიობის ისტორიული გამოცდილების ასახვა. მათი რელიგიურ-მითოლოგიური ინტერპრეტაცია არის რელიგიის განვითარების პროცესი. რელიგია კი არის ადამიანური გონების ყველაზე ადრეული და ყველაზე უნივერსალური აქტივობის ფორმა. მისი აზრით რელიგიის ფსიქიკური საფუძველია ნუმინოზური გრძნობა, რაც საკრალურის, ღვთაებრივის განცდას ნიშნავს. იუნგი თვლის, რომ რელიგია ახდენს პიროვნებისა და საზოგადოების ფსიქიკური ცხოვრების დაპირისპირებული ტენდენციებისა შერიგებას. ეს ახდენს ადამიანის გამოჯამრთელებას კათარზისის მეშვეობით. რელიგიას აქვს სოციალურ-თერაპევტული ეფექტი.

რელიგიის სოციოლოგია. რელიგიის ფენომენს შეისწავლის სოციოლოგიაც. მათ აინტერესებთ რელიგია როგორც სოციალური ფენომენი. სოციოლოგია მიიჩნევს, რომ რელიგია თავდაპირველად შედგება პრაქტიკული მოქმედებებისგან, რიტუალებისაგან და კულტისაგან. რელიგიური იდეოლოგია კი მოგვიანებით წარმოიშვა. რელიგიური პრაქტიკა წინ უსწრებდა რელიგიურ თეორიას და არის რელიგიის საფუძველი და საწყისი. რელიგიის ისტორია არის რელიგიური ინსტიტუტების ისტორია. ე. დიურკჰეიმის (1853-1917) აზრით, რელიგია არის უპირველესად სოციალური რეალობა. რელიგია არის თვითონ საზოგადოება სიმბოლური ფორმით გამოხატული. ე. დიურკჰეიმის აზრით რელიგიურ კულტში ადამიანი და საზოგადოება ეთაყვანება საკუთარ თავს როგორც უმაღლეს რეალობას. იგი ღვას ცალკეულ ადამიანზე, ადამიანთა კოლექტივზე მაღლა და არ დაიყვანება მათზე. რელიგიური ფორმით გამოიხატება სოციალური ერთობის სოლიდარობა. მაშასადამე რელიგიას სოციალური ფუნქციები აქვს და ასახავს საზოგადოების მოთხოვნებს. წიგნში „რელიგიური ცხოვრების ელემენტა-

რული ფორმები“ მან გამოიკვლია მარტივი და პრიმიტიული რელიგიური სისტემა. რათა აღმოეჩინა ნებისმიერი რელიგიის უნივერსალური სტრუქტურები. რელიგიურ მსოფლმხედველობას ახასიათებს სამყაროს დაყოფა ორად – წმინდა (საკრალური) და პროფანულ სფეროდ. სიწმინდე რელიგიის ძირითადი ფენომენია. საკრალურის შინაარსს თვითონ საზოგადოება ქმნის, რადგან რელიგიაში საზოგადოება აზღენს საკუთარი თავის გაღმერთებას. ღმერთები სოციალური არსებებია. რელიგია არის რწმენისა და ზნე-ჩვეულებების ერთობლიობა, რომელიც შეეხება საკრალურ სფეროს. იგი გამოყოფილია პროფანული სფეროდან და დაცულია აკრძალვებით, მაგრამ ღიაა მომხრეებისათვის, რომლებიც ქმნიან „მორალურ თემს“ – გკლესიას. ყოველ ადამიანში მოცემულია ინდივიდუალური და სოციალური მხარე. რელიგიის საფუძველია ადამიანისათვის დამახასიათებელი კოლექტიური წარმოდგენები, რაც ქმნის საზოგადოებრივი ცნობიერების ფენომენს. იგი არ არის ინდივიდუალურ ცნობიერებათა ჯამი, არამედ ფსიქიკური ცხოვრების უმაღლესი ფორმა. რელ იგია კოლექტიური წარმოდგენა, რომელიც შემდეგ ინდივიდუალურ ცნობიერებაში მკვიდრდება. ამიტომ კოლექტიური, საზოგადოებრივი ცნობიერების შესწავლის გარეშე შეუძლებელია რელიგიის ფენომენის შესწავლა და მისი ადგილის დადგენა საზოგადოებაში. ანუ რელიგია წარმოიშვება არა ინდივიდუალურ, არამედ კოლექტიურ ცნობიერებაში. ამიტომ ევოლუციონისტებს არ შეეძლოთ აეხსნათ როგორ ხდება, რომ ინდივიდუალურ ცნობიერებაში წარმოშობილი მოვლენა ხდება საყოველთაო, საზოგადო მოვლენა და რატომ აღიარებენ ადამიანები მიუხედავად მათ შორის არსებული ინდივიდუალური განსხვავებისა ერთსულოვნად მას და იგი უმნიშვნელოვანეს ადგილს იკავებს საზოგადოების ცნობიერებაში. ასევე ეს ვერ შეძლეს ფროიდისტებმა, რომლებსაც რელიგია გამოჰყავდათ ინდივიდუალური ფსიქიკის თავისებურებებიდან. ღირსეულად თავის ნაშრომში „რელიგიური ცხოვრების ელემენტარული ფორმები“ წერდა, რომ მას აინტერესებს არა ე. წ. „აბსოლუტური საწყისი“, არამედ რელიგიის წარმოშობის სოციალური პირობები და ის თუ რათაა განპირობებული ნებისმიერი რელიგიის უმნიშვნელოვანესი ასპექტების არსებობა. მისი აზრით ზებუნებრივის ცნება გაჩნდა მოგვიანებით. პირველყოფილი რელიგიის მიზანია ახსნას მოვლენათა ბუნებრივი წესრიგი და არა სასწაული. იგი უარყოფდა ასევე ანიმიზმის თეორიას. რადგან იგი ამოდის ილუზიის ცნებიდან, რაც ინდივიდუალურ ცნობიერებას ახასიათებს. მაგრამ ძნელი დასაჯერებელია, რომ რელიგია წარმოშობილიყო ინდივიდუალური ცნობიერების ილუზიიდან. არც ილუზია, არც სიკვდილის ფენომენი, არც ბუნების წესრიგი და არც მათი ცნობიერებაში ასახვის ხასიათი ვერ განაპირობებს ღვთაებრივის, სიწმინდის ცნების წარმოშობას. მის გარეშე კი რელიგიის წარმოდგენა შეუძლებელია. ღვთაებრივის ცნება შეიძლება შექმნილიყო მხოლოდ საზოგადოებაში. ეს იყო უნივერსალური ძალა, რომელიც გამოხატავდა საზოგადოების ერთობასა და სოლიდარულობას. ტოტემი იყო ასეთი ერთობის თვალსაჩინო, კონკრეტული ხატი. ასეთი ძალების თაყვანისცემით ადამიანები თაყვანს სცემდნენ თვითონ საზოგადოებას. ტოტემი იყო ჰიპოსტაზირებული საზოგადოება. საზოგადოება იყო ამაღლებული ინდივიდზე და ადამიანი გრძნობდა, რომ მისი არსებობა საზოგადოებაზე იყო დამოკიდებული. ამიტომ რადგან საზოგადოების რაციონალური გააზრება შეუძლებელია იგი ადამიანში ბადებს ამაღლებულის, იდუმალის, ღვთაებრივის განცდას. საზოგადოება არის იძულებისა და მოწიწების, აკრძალვისა და ავტორიტეტის წყარო. რელიგიის წარმოშობა სოციალურად განპირობებულია და ამიტომ არის სოციალური ფუნქციის მატარებელი, რაც განაპირობებს მისი არსებობის მდგრადობას. მისი სოციალური ფუნქცია არა სამყაროს ახსნა, არამედ რელიგია არის იდეათა სისტემა, რომელთა

მეშვეობით ადამიანი ცდილობს გააზროს საზოგადოება რაც უფრო მეტია ვიდრე ინდივიდი. იგი არის მათი არსებობის გარანტი. რელიგია არის საზოგადოებრივი რეალობის სიმბოლური ასახვა. რელიგიური აზროვნება ანთროპოცენტრისტულია. იგი გამოხატავს და აძლიერებს სოლოდარობას ადამიანთა შორის. ეს არის მორწმუნეთა შრეული. რწმენა ადამიანს აძლევს ძალას გადაიტანოს ცხოვრებისეული სიძნელეები. რელიგია ასრულებდა შეშფიცებით ფუნქციასაც, რომელიც შემდეგ შეითავსა მეცნიერებამ. რელიგია იყო აზროვნების ის პარადიგმა, რომლისაგანაც წარმოიშვა ცნობიერების ყველა ფორმა და ადამიანური ყოფიერებისა და აქტივობის სხვა ფორმები: მორალი, სამართალი, ხელოვნება, პოლიტიკა. მოკლედ რელიგია არის სოციალურად განპირობებული და არის ამ საზოგადოების გაგების სპეციფიკური სახე. საზოგადოება როგორც ადამიანთა ერთობა არის განსაკუთრებული სახის რეალობა, რომელიც არ დაიყვანება ინდივიდთა ჯამზე. მაგრამ მას ახასიათებდა მაღალი დონის კოლექტივიზმი და კოლექტიური წარმოდგენები დომინირებენ ინდივიდზე. რელიგია არის სოციალური მოვლენა და არა ინდივიდუალური ცნობიერების შედეგი.

რელიგიის ფსიქოლოგია. ვ. გუნდტის (1832-1920) მიხედვით, ადამიანის ფსიქიკის საფუძველია არა გონებრივი, არამედ ემოციონალურ-ნებელობითი აქტივობა. მასზედ ეფუძნება რელიგია. მითოლოგიური აზროვნების (გუნდტის ტერმინია) მთავარი წყაროა არა ინტელექტუალური აქტივობა, არამედ აფექტი, ემოცია. ეს უპირველესად არის შიშისა და იშვიათი გრძნობები და მათგან გამომდინარე ნებელობითი აქტები. მითოშემოქმედებითი აპერცეფციის იდეა, რაც გამოიხატება პირველყოფილ აზროვნებაში მისი მთავარი იდეაა. მისი მეშვეობით ხდება ნებელობითი პროცესებისა და გრძნობის პროექცირება ობიექტზე და მისი თვისებები ხდება. სულის რწმენა, სხეულებრივი და სული ფსიქეს სახით არის სულის კულტის ყველაზე ადრინდელი საფეხური. ეს არის პირველყოფილი ანიმიზმი. მას ცვლის ცხოველებისა და წინაპრების კულტი. ეს არის ტოტემიზმის საფეხური. ტოტემიზმი მჭიდრო კავშირშია სოციალურ ორგანიზაციასთან. მესამე საფეხურია – დემონების, ზებუნებრივი არსებების კულტი, რომლებსაც შეუძლიათ დაეხმარონ ანდა ზიანი მიაყენონ ადამიანს. შემდეგ ეს კულტი გადადის ღმერთების კულტზე, რაც პირველყოფილი საზოგადოების განვითარების მაღალ საფეხურს ახასიათებს. კულტებს შორის მთავარი ადგილი უკავია ნაყოფიერების კულტს. გუნდტის აზრით, ამ კულტებმა მნიშვნელოვანი როლი ითამაშეს რელიგიის შექმნის პროცესში.

რელიგია და ფილოსოფია. ფილოსოფია და რელიგია არიან ადამიანის სამყაროში ორიენტაციის ძირითადი სტრატეგიები. რელიგიისა და ფილოსოფიის მიმართების ბუნება განსაზღვრულია პავლე მოციქულის სიტყვებში: „ფილოსოფიამ მორწმუნეს უნდა მისცეს თავისი რწმენის გონივრული ახსნა“ რელიგიური გამოცხადების ჭეშმარიტება რჩეულთა, ერთეულთა ხედრია. ადამიანთა უმრავლესობისათვის გონება არის ერთადერთი საშუალება გამოცხადების ჭეშმარიტების გაგებისა. ფილოსოფია და რელიგია (ქრისტიანობა) თანამშრომლობენ ადამიანის ყოფიერების ნათელყოფის საქმეში და ცდილობენ პასუხი გასცენ ადამიანისათვის უმნიშვნელოვანეს კითხვებს. შეიძლება ითქვას, რომ ფილოსოფია და რელიგია არის ორი განსხვავებული გზა ერთისაგან. ეს არის აბსოლუტური, მარადისობა, ყოფიერება. როგორც ჰეგელი წერდა, ფილოსოფია და რელიგია ერთიანია შინაარსით, მაგრამ განსხვავდება გადმოცემის ფორმით. ფილოსოფიისგან განსხვავებით რელიგია მოითხოვს ექსისტენციალურ პრაქტიკას მორწმუნისაგან და რწმენის ინსტიტუციონალურ ობიექტივაციას.

ფილოსოფიის მიზანია ახსნას რელიგიის არსი და მისი არსებობის აუცილებლო-

ბა. ფილოსოფიას რელიგიასთან მიმართებაში აქვს კონსტრუქციული და კრიტიკული ფუნქცია. კრიტიკული ფუნქციის მეშვეობით იგი რწმენას იცავს ცრურწმენებისაგან, ფანატიზმისაგან, ფუნდამენტალიზმისაგან და რწმენას უფრო გულწრფელსა და სუფთას ხდის. რაც შეეხება ფილოსოფიის კონსტრუქციულ ფუნქციას. ფილოსოფია ეძებს რელიგიის მეტაფიზიკურ საფუძველს. ფილოსოფიის მიზანია ღმერთის არსებობის დასაბუთებისათვის თეორიული არგუმენტების მოძიება და ადამიანის მიერ ღმერთის გაგების შესაძლებლობის ახსნა. ფილოსოფია იკვლევს ღვთაებრივის ამქვეყნად გამოვლენისა და არსებობის ფორმებს (საკვირველი, სიწმინდე, ბედი, განგება), ასევე ღმერთისა და სამყაროს მიმართების ფორმებს (თეოზმი, დეიზმი, პანთეიზმი). ფილოსოფია იკვლევს რწმენის გამოვლენის ფორმებს. ფილოსოფია ცდილობს გონების საშუალებებით ნათელყოს, გასაგები გახადოს ადამიანისათვის რწმენისა და ღვთაებრივის პარადოქსი, საკვირველება და ადამიანი მზად გახადოს ამ საკვირველთან და პარადოქსთან შესახვედრად.

რწმენა და ცოდნა. ფილოსოფიისა და რელიგიის მიმართება იღებს ცოდნისა და რწმენის მიმართების სახეს. ფილოსოფიის და რელიგიის, როგორც ადამიანის სამყაროში ორიენტაციის ორი განსხვავებული სტრატეგიის, მიზანია გაათავისუფლოს ადამიანი პრობლემების ტვირთისაგან და მისცეს იმედი. ფილოსოფია ამას ახორციელებს ცოდნის, რელიგია კი რწმენის მეშვეობით.

რწმენა ადამიანს მიეცემა როგორც მისი სასრულობის გამოხატულება. უკვდავმა იცის მარადისობა, მოკვდავს კი სწამს. რწმენაც ცოდნის ფორმაა, მაგრამ იგი მეორადაა ცოდნასთან მიმართებაში და ადამიანის ცოდვით დაცემის შედეგია. ადამიანს როგორც სასრულო და მეტაფიზიკურ არსებას ახასიათებს რწმენა. რწმენა არის ორი სამყაროს გათიშულობისა და ერთიანობის შესაძლებლობის სიმბოლო. ღმერთის გაგება ემყარება რწმენას, რომელიც არ გადადის ერთი ადამიანიდან მეორეზე.

ცოდნის მიზანია ასახოს რეალობა. რწმენა კი როგორც ცოდნის თავისებური ფორმა არ ასახავს რეალობას. იგი არის ღმერთის არსებობის აღიარებისა და მასთან მიმართების ფორმა. ცოდნას არ შეუძლია დაძლიოს მეტაფიზიკური გათიშულობა, რწმენისათვის კი მეტაფიზიკური გათიშულობა მოხსნილია. ამიტომ წერდა კანტი: "მე შევზღუდე გონება, რათა რწმენისათვის ადგილი დამეტოვებინა". ჰეგელის ფილოსოფია იყო მცდელობა შეექმნა სამყაროს მეტაფიზიკური თეორია, ეჩვენებინა სამყაროს წარმოშობის, არსებობის, და დასასრულის აუცილებლობა, როგორც თეოლოგიური ჭეშმარიტების დადასტურება. მისი მიზანი იყო ცოდნისა და რწმენის სინთეზი, ცოდნის უბირატესობის აღიარებით. მაგრამ ეს რელიგიის თავისთავადობის დაკარგვა იყო, რაც უნდა მომხდარიყო ადამიანური ცოდნის უმაღლეს სინთეზში.

რწმენა სუბიექტურია იმ აზრით, რომ მისი სხვისთვის გადაცემა შეუძლებელია. მას ახასიათებს შინაგანი დამარწმუნებულობა და ადამიანის შინაგან მდგომარეობას გამოხატავს. ცოდნა კი საჯარო ფენომენია. იგი ობიექტურია და მისი სხვისთვის გადაცემა შეიძლება. რელიგიურ რწმენაში მოცემული ჭეშმარიტება სხვა ხასიათისაა, იგი არ ასახავს რეალობას, არამედ გამოხატავს ჩემ სუბიექტურ მდგომარეობას და მიმართებას. რწმენაში მოცემული ცოდნის ობიექტური შემოწმება შეუძლებელია. რელიგიური რწმენა, როგორც აზროვნების წესი, არ ექვემდებარება ობიექტურ შემოწმებას და არ საჭიროებს უფრო მაღალ, უტყუარ ცოდნას დასაბუთებისათვის. ასევე მეცნიერულ ცოდნაში მოცემულია რწმენა. აქ რწმენა კლინდება როგორც ცოდნის სუბიექტური მოდლობა. მაგალითად ბრუნოსათვის დებულება: დედამიწა ბრუნავს მზის გარეშე იყო ცოდნა, რომელსაც ახასიათებდა რწმენის დამარწმუნებულობა.

ამიტომ იგი მზად იყო დაღუპულიყო ამ ცოდნისათვის. გალილეისათვის იგივე დებულება იყო მხოლოდ ცოდნა. ცოდნისათვის კი თავს არ იკლავენ.

ცოდნისა და რწმენის მიმართების პერსპექტივა. რთული ითქვას რწმენა მოიცავს ცოდნა თუ პირიქით ჭეშმარიტი ცოდნა მოიცავს რწმენას და გაჭრება მათი დაპირისპირება. თუმცა რაღაც დონეზე ასვლის შემდეგ ცოდნა და რწმენა უაზლოვდება ერთმანეთს. ამის მაგალითებია აინშტაინი, ნიუტონი და სხვა გენიალური მეცნიერები, რომლებიც აღიარებდნენ რწმენის მნიშვნელობას და ღმერთის არსებობასაც. რწმენა მეორადია ცოდნასთან მიმართებაში. ადამმა იცოდა ღმერთი, ცოდვით დაცემის შემდეგ მას დარჩა რწმენა, როგორც მისი სულიერების განსაკუთრებული ნიჭი. ადამიანს ექნება რწმენა, სანამ ის იქნება მეტაფიზიკური არსება, ექნება ღმერთის რწმენა და იქნება მოწვევითი ღმერთი.

ფილოსოფია როგორც რწმენა იწყება გაკვირვებით. იგი სვამს კითხვას საკვირველის შესახებ, მაგრამ პასუხს ეძებს საკუთარ თავში და არა გარეთ. საკვირველი მისთვის არის პრობლემა, გაუგებრობა. ფილოსოფიას კითხვის დასმით ეჭვი შეაქვს საკვირველში და ამიტომ თავის თავში ეძებს პასუხს. რწმენა არ არის შეკითხვა როგორც ეჭვის გამოვლენა. რწმენა გონებისაგან განსხვავებით აღიარებს თავის არათვითმპარობას და სხვაში ეძებს საფუძველს. რწმენა მიიღებს და არა შეამოწმებს. ფილოსოფიურ გონებას თავის თავში შეაქვს ეჭვი — ესაა მისი მარადიული აქტივობის და წინსვლის საფუძველი. რწმენას კი ახასიათებს სიმშვიდე, რაც იმედის საფუძველია. რელიგიისათვის, როგორც რწმენისათვის, საკვირველის არსებობა თავისთავად ცხადია. მისთვის პირიქით გაუგებარი იქნებოდა სწორედ საკვირველის არ არსებობა.

რწმენის ფორმები. განასხვავებენ რელიგიურ, გონიერულ და ფილოსოფიურ რწმენას. რელიგიური რწმენისათვის ღმერთი მიუწვდომელია. გონიერული რწმენა ადამიანს უუბნება-გაბედავს შეიმეცნოს ღმერთი. ფილოსოფიური რწმენისათვის ღმერთი გააზრების საგანია. რწმენის გონითად გადაქცევისას იგი კარგავს საკვირველის დანახვის უნარს. იგი შინაგან წინააღმდეგობაში ვარდება, აღიარებს ღმერთს, მაგრამ მას აქცევს ცოდნის საგნად და კარგავს საკვირველებას. ეს გონებას აპათიასა და გულგრილობაში აგდებს. მორწმუნესათვის კი ყოველი ხდომილება საკვირველია, რადგან ღმერთის გამოვლენაა.

გონებისათვის ყველაფერი სტატისტიკური, რეგულარული და ჩვეულებრივია. ამიტომ მეცნიერული ცოდნით წარმართული ადამიანი ვერ დაინახავს პრინციპულად საკვირველს, სიწმინდეს. ამიტომ ასეთი ადამიანი ვერ აიცილებს გულგრილობას, ნიპილიზმსა და უიმედობას. რწმენას შეუძლია ადამიანი იხსნას გულგრილობისაგან, როგორც მეტაფიზიკური განცდისაგან. თანამედროვეობისათვის დამახასიათებელმა რელიგიურმა ინდიფერენტმა, რაც რწმენის ნაკლებობასა და მეცნიერული ცოდნის ბატონობის შედეგია, ამან გამოიწვია საყოველთაო მისწრაფება ადამიანის ყოფიერების საზრისის ძიებისა. ფილოსოფია და მეცნიერება ეძებს საზრისს, ხოლო რწმენაში ადამიანს საზრისი მიეცემა როგორც საჩუქარი, მადლი. ეს არის ღმერთის პასუხი ადამიანის რწმენაზე.

ადამიანის ყოფიერების ერთერთი უმნიშვნელოვანესი ინტერესია მეტაფიზიკური გათიშულობის დაძლევა. მის განხორციელებას ცდილობდნენ ახალი ცოდნით (ჰეგელი), ახალი აზროვნებით (ჰაიდეგერი). ქრისტიანობა კი მიიღებს ცოდვის გამოსყიდვის სტრატეგიას. ამიტომ მას შეუძლია დაძლიოს მეტაფიზიკური გათიშულობა და ადამიანის ცხოვრებას მისცეს საზრისი. ფილოსოფია კი წინასწარ დარწმუნებული უნდა იყოს, რომ სინთეზი, შერევა უკვე თავიდანვე არსებობდეს, განხეთქილება არ არის.

ფილოსოფიას სურს ადამიანს აუხსნას, დაუსაბუთოს ადამიანისა და ზებუნებრივი ძალის უშუალო, პირადი კავშირის შესაძლებლობა, რომელიც შეიძლება იყოს გზა რწმენისაკენ, მაგრამ არა რწმენა.

ფილოსოფია და მმცნიერება

ფილოსოფიის როგორც ადამიანური მოღვაწეობის განსაკუთრებული სფეროსათვის ყოველთვის მნიშვნელოვანი იყო ურთიერთობის გარკვევა ადამიანის ინტელექტუალური საქმიანობის იმ ფორმებთან, რომლებიც ამ ეპოქაში იყო გაბატონებული. ანტიკურობაში მთავარი იყო მითოლოგიისა და ფილოსოფიის მიმართების საკითხი. შუა საუკუნეებში ადამიანისათვის ღმერთთან მიმართება იყო უმნიშვნელოვანესი, რომელიც განსაზღვრავდა მის ყოფიერებასა და ბედს. ამ მიმართებას კი გაიაზრებდა თეოლოგია და მეტაფიზიკა, ამიტომ მეტაფიზიკისა და თეოლოგიის მიმართების გარკვევა იყო უმთავრესი თეორიული საკითხი. ახალ ეპოქაში ადამიანისათვის გადაწყვეტია არსებული მართლმადიდებლური რეალობასთან მიმართება. ამ მიმართებას წარმართავს მეცნიერება. ამ ეპოქაში გადაწყვეტი მნიშვნელობა მოიპოვა მეცნიერებისა და ფილოსოფიის მიმართების გარკვევამ. მეცნიერება თანამედროვე ადამიანის ცხოვრებაში გადაწყვეტს როგორც თავისი. მეცნიერება ადამიანის ვნებად იქცა (ჰაიდეგერი). იგი პრეტენზიას აცხადებს, რომ მას შეუძლია გადაჭრას:

1. ადამიანის წინაშე მდგომი სოციალური, ეკონომიკური, პოლიტიკური და სულიერი პრობლემა.

2. შეცვალოს ადამიანის ინტელექტუალური აქტივობის ყველა ფორმა.

უნდა გაირკვეს მეცნიერების განვითარების პერსპექტივები და საზღვრები ასევე მისი შედეგების გავლენა ადამიანის ყოფიერებაზე. ფილოსოფია და მეცნიერება ერთმანეთს შეიძლება შევადაროთ:

- როგორც შემეცნებისა და ცოდნის ფორმა. მათი როლი ადამიანური ცოდნის ზრდაში. (გნოსეოლოგიური ასპექტი)

- ფილოსოფიისა და მეცნიერების ადგილი ადამიანის ყოფიერებასა და კულტურაში.

- ფილოსოფია და მეცნიერება როგორც ადამიანური ყოფიერების სტრატეგიები. (ექსისტენციალური ასპექტი).

ამ საკითხების განხილვის საფუძველზე გადაწყდება ასრულებს თუ არა ფილოსოფია მნიშვნელოვან როლს თანამედროვე ადამიანის ცხოვრებაში.

ჩვენ უნდა გაჩვენოთ, რომ:

- ფილოსოფია იკვლევს სინამდვილესა და ადამიანის ყოფიერების ისეთ ასპექტებს, რომლებსაც არსებულ მეცნიერებებისაგან ვერცერთი ვერ იკვლევს.

- ფილოსოფია ცოდნის თავისებური ფორმაა, რომელიც განსხვავდება ბუნების მეცნიერული ცოდნისაგან.

ადამიანს ყოველთვის აინტერესებდა მის მიერ მოპოვებული ცოდნის ჭეშმარიტების საკითხი. გვაქვს კი ჩვენ საფუძველი ფილოსოფიური განზოგადოებები, დასაბუთებანი, წინასწარხედვანი მივიჩნიოთ ჭეშმარიტად. აქვს ფილოსოფიას უფლება განაცხადოს, რომ ის შეისწავლის ემპირულ რეალობას (რეალობა არ ამოიწურება ემპირიული რეალობით).

ფილოსოფიისა და მეცნიერების მიმართების ისტორია თავდაპირველად, ანტიკურ ეპო-

ქაში, ადამიანური ცოდნის მთლიანობა ფილოსოფიად იწოდებოდა. ეს ცოდნა მოიცავს როგორც დაკვირვებას, ცხოვრებისეული გამოცდილებისა და პრაქტიკული უნარების ერთობლიობას, ისე განზოგადებულ წარმოდგენას სამყაროზე, ადამიანზე და საერთოდ კაცობრიობის მომავალზე. ამ ცოდნის გამდიდრებისა და განვითარების კვალობაზე ზღვებოდა მეცნიერებათა გამოყოფა მათი საგნისა და შემეცნების სპეციფიკური მეთოდის დადგენით. ამ დროს ფილოსოფიისათვის შემეცნების მთავარი იარაღი იყო თეორიული ჭკრეცა, დაკვირვება. სიბრძნედ კი ითვლებოდა ცოდნის ყველა დარგი, ამიტომ პირველი ფილოსოფოსები მეცნიერების სხვა დარგებსაც ავითარებდნენ.

ეს ტენდენცია შენარჩუნებული იქნა ახალ დროშიც დეკარტემ შექმნა ანალიზური გეომეტრია, ლაიბნიცმა დიფერენციალური აღრიცხვა, ასევე იყვნენ ნიუტონი, გალილეი და სხვები. საერთოდ ყველა დიდი მეცნიერი თავისი მოღვაწეობის ბოლოს ყოველთვის ინტერესდებოდა ფილოსოფიით (აინშტაინი, ჰაიზენბერგი, ბორი). ცნობილია პლატონის აკადემიის წარწერა: „ვინც გეომეტრია არ იცის აქ ფეხი არ შემოდგას“. პირველად არისტოტელემ გაჰყო ცოდნის დარგები „პირველ“ და „მეორე“ ფილოსოფიად. მან განახორციელა ფილოსოფიისა და მეცნიერების გამოჯვნა და განსაზღვრა ფილოსოფიის საგანი და ამოცანა. კონკრეტული მეცნიერებებისაგან განსხვავებით ფილოსოფია დაკავებულია პირველი მიზეზების, პირველპრინციპების, ყოფიერების უზოგადეს საწყისებზე აზროვნებით.

ფილოსოფია და მეცნიერება გავლენას ახდენენ ერთმანეთზე. მაგალითად, კოპერნიკის, ნიუტონის, შვანისა და შლეიდენის აღმოჩენებმა შეცვალეს ფილოსოფიური თვალსაზრისი. მეცნიერება აღმოაჩენს ახალ ფაქტს, გამოავლენს სამყაროს ახალ ელემენტს. ფილოსოფია გაიაზრებს რა სინამდვილეს მთლიანობაში ახალ მოვლენას მიუჩენს საკუთარ ადგილს სამყაროში. მეცნიერება არის გამოკვლევა, ზემოქმედება რეალობაზე. ფილოსოფია კი გაიაზრებს იმ მთლიანობას, რომელიც მოიცავს წარსულსა და მომავალს, შესაძლებელსა და აუცილებელს. შემთხვევითსა და გარდუვალს და არამართო ფაქტორს. ყოველივე ეს მიუთითებს ფილოსოფიისა და მეცნიერების შორის მჭიდრო კავშირზე და მეორეს მხრივ მათ პრინციპულ განსხვავებაზე.

მეორე ეტაპი მეცნიერებისა და ფილოსოფიის დამოკიდებულებისა იწყება მე-17-საუკუნეში, როდესაც, ბუნებისმეცნიერების განვითარების საფუძველზე, ჩამოყალიბდა მეცნიერების თანამედროვე ცნება. მეცნიერება იძლევა პრაქტიკულ შედეგებს. იგი მიზნად ისახავს ადამიანის ცხოვრების პირობების შემსუბუქებასა და გაუმჯობესებას. მეცნიერული შემეცნების

მთავარ მეთოდად იქცა ექსპერიმენტი. ეს არ არის თეორიული ჭკრეცა, არამედ შეგნებული ჩარევა ბუნების მიმდინარეობის პროცესში, რომელიც ბუნებას აიძულებს გასცეს პასუხი, გამოავლინოს თავი. ცოდნად მიჩნეულია ის რისი ექსპერიმენტული შემოწმება შესაძლებელია და რომელსაც აქვს საყოველთაო და აუცილებელი ხასიათი. (კანტი) ცოდნა იქცა არა მიზნად, არამედ საშუალებად. ცოდნა ძალაა, რომლითაც შეიძლება გაბატონდე ემპირიულ რეალობაზე. ამავე ეპოქას მიეკუთვნება მსოფლმხედველობის ფენომენის გაჩენა, რომლის საგანია მსოფლიო ანუ მთელი ემპირიული სინამდვილე. მაგრამ ფილოსოფია მაინც რჩება „მეცნიერებათა მეცნიერებად“ (ჰეგელი). მეცნიერება კი გაიგივებულია მათემატიკურ ბუნებისმეცნიერებასთან.

მეცნიერებათა განვითარების შემდგომ ეტაპზე (19-20 საუკუნე) ადგილი აქვს ბუნებისმეცნიერების სწრაფ ზრდას, მათი რიცხვი რამდენიმე ათასს აღწევს. მიმდინარეობს მეცნიერებათა სინთეზი და ინტეგრაცია. მეცნიერება იჭრება ადამიანური ყოფიერების ყველა სფეროში. იგი გადაიქცა კაცობრიობის განვითარების მნიშვნელოვან ფაქტორად.

დიდია მეცნიერების სოციალური პრესტიჟი. მეცნიერება პრეტენზიას აცხადებს, რომ იგი შეისწავლის მთელ სინამდვილეს. ეს ნიშნავს, რომ ფილოსოფია უსაგნოდ რჩება. ამ ეპოქის ერთერთი მთავარი კითხვაა: „რად საჭიროა ფილოსოფია?“ ამ კითხვას ორი ასპექტი აქვს: უარყოფილია ფილო სოფია როგორც მეცნიერება, რომელსაც შეუძლია ჭეშმარიტი ცოდნის მოცემა და მეორეც, მეცნიერება პრეტენზიას აცხადებს, რომ მას შეუძლია გადაჭრას ყველა პრობლემა, რომელიც კი ადამიანის წინაშე წამოიჭრება. მეცნიერება ოპტიმისტურად უყურებს მის მიერ წარმართული კაცობრიობის მომავალს.

მეცნიერების მიერ მიღწეული თეორიული და პრაქტიკული შედეგები საყოველთაო და აუცილებელ ხასიათს უნდა ატარებდეს. ფილოსოფიამ კი უნდა გაიაზროს და გამოხატოს დასაბუთებული და რაციონალური წესით ის, რაც არაა ემპირიული და „შემეცნების ბუნების მეცნიერული მეთოდებით არ მიიწვდომება ყველაფერი, რაც კი შემეცნების ღირსია და არასოდეს არ მიიწვდომება ის, რაც შესწავლის ღირსია უპირველესად“ (გადამერი) ფილოსოფია და მეცნიერება იძლევიან ცოდნის განსზვავებულ სახეებს. მეცნიერული ცოდნის მთავარი ნიშანია ემპირიული შემოწმებადობა. მას აქვს გამოკვლევის ხასიათი (ჰაიდგერი). ფილოსოფიური ცოდნის ასეთი შემოწმება შეუძლებელია. ფილოსოფია გაიაზრებს იმას რაც ერთადერთი, განუყოფელი და იდუმალია. ამიტომ არის ფილოსოფია ჩვენთვის ასე მნიშვნელოვანი და აუცილებელი.

ფილოსოფიას აქვს განსაკუთრებული ამოცანა და პასუხისმგებლობა იმ ზემოქმედების გამო რასაც იგი ახდენს საზოგადოებაზე, ადამიანის ყოფიერების წესზე. „ფილოსოფია განათლებისა და ოჯახის მეშვეობით უშუალოდ გადადის ადამიანის აღზრდისა და განათლების პროცესში“ (გადამერი). ფილოსოფია არის ცოდნა, რომელიც უშუალოდ ადამიანის სულზე ზემოქმედებს და ამ ზემოქმედებაზე დამოკიდებული ადამიანის ყოფიერების თავისებურება, მისი თავისუფლება და ინდივიდუალობა. მეცნიერება ვერ სცემს პასუხს ყველა იმ კითხვას, რომელსაც ადამიანი სვამს. ფილოსოფია მეცნიერების თავისებური სახეა, რომელსაც მეცნიერული სინჯისტისა და სიმკაცრის საკუთარი საზომები აქვს.

ფილოსოფია კულტურის აუცილებელი ელემენტია, რომელსაც ვერ შეცვლის მეცნიერება. ფილოსოფია იარსებებს მანამდე სანამ ადამიანი იქნება გონიერი არსება, მანამ იგი დასვამს ისეთ კითხვებს, რომელთა ემპირიული უტყუარობით ახსნა შეუძლებელი იქნება.

სციენტისმი (ლათ. scientia-მეცნიერება) თვლის, რომ მეცნიერებას შეუძლია უკუაგდოს და შეენაცვლოს ფილოსოფიას როგორც ცოდნის მოპოვების საქმეში, ისე მის ფუნქციას ადამიანურ ყოფიერებასა და კულტურაში. სციენტისმი გამოირჩევა უკრიტიკო ოპტიმიზმით მეცნიერებით წარმართული კაცობრიობის მომავლის თაობაზე. იგი მეცნიერებას მიიჩნევს მეცნიერ უღობის, რაციონალურობის იდეალად და აქედან გამომდინარე ახდენს ფილოსოფიის შეფასებას. მათი აზრით ფილოსოფიის არსებობა მეცნიერების განვითარების დაბალი დონით იყო განპირობებული. მეცნიერების განვითარების თანამედროვე დონე გამოირიცხავს ფილოსოფიის აუცილებლობას. ყველა ფილოსოფიური პრობლემა არის ფსევდოპრობლემა ანუ ისეთი აზრი, რომელიც არ გამოხატავს რეალობას.

მათი აზრით:

- მეცნიერებას აქვს საკუთარი, კონკრეტული, ემპირიული საგანი, კვლევის მეთოდი და შემოწმებადი შედეგი-ცოდნის სახით. ფილოსოფიას კი არ აქვს

საკუთარი საკვლევი საგნობრივი სფერო, რომლის ემპირიული და ექსპერიმენტული დამოწმება შესაძლებელი იქნებოდა.

- ფილოსოფიას არ აქვს ექსპერიმენტული საშუალებები მონაცემთა მოსაპოვებლად და არ აქვს ჭეშმარიტების დადგენის ემპირიული კრიტერიუმი.
- ფილოსოფიამ ადამიანს ვერ გადაუჭრა ამქვეყნიური ყოველდღიური ცხოვრების ვერცერთი პრაქტიკული პრობლემა.

საკითხის უკეთ გააზრებისათვის უნდა გაირკვეს:

- ფილოსოფიის ადგილი ადამიანის ყოფიერებასა და კულტურაში.
- ფილოსოფიის როლი ადამიანური ცოდნის ზრდაში.
- შესაძლებელია თუ არა ფილოსოფიური ცოდნის ზრდის დადასტურება.

ფილოსოფია როგორც სულიერი კულტურის დამოუკიდებელი სფერო განიხილავს ადამიანის სულიერი ყოფიერების პრობლემებს. ე. პუსურლი ევროპულ მეცნიერებათა კრიზისს ხედავდა იმაში, რომ მათ დაივიწყეს ადამიანი როგორც განსაკუთრებული არსებული. ფილოსოფია არის ზღვრული განზოგადება არსებული ცოდნისა, რომელიც სამყაროს ადამიანისათვის ნაცნობს, გასაგებსა და მშობლიურს ხდის. ფილოსოფია მეცნიერებების მონაცემების საფუძველზე ახდენს ყველა ამ ცოდნის სინთეზს და იძლევა სამყაროს განმაზოგადებელ დახასიათებას. ფილოსოფია გონების ჭვრეტით (სპეკულატურად) გაიაზრებს პრინციპულად დასაშვებ, ლოგიკურად და თეორიულად შესაძლებელ სამყაროს მოდელს. იგი განმარტავს სამყაროს, როგორც შესაძლებელ ონტოლოგიურ მოდელს და გამოაქვს ადამიანური დასკვნა არსებული სამყაროს აუცილებლობისა თუ შესაძლებლობის შესახებ. ამ დასკვნის საფუძველზე აიგება მორალური თუ ღირებულებითი სისტემები. გაიაზრება ადამიანი-სამყაროს მიმართების ისტორიული ტიპი, ამით ფილოსოფია ახდენს ეპოქის სულიერი მდგომარეობის ანალიზს.

ფილოსოფია, აზროვნების ძალით ახორციელების რაციონალურ დაშვებებს, კმნის სამყაროს შესაძლებელ ინტელექტუალურ „მონახაზს“ (ესკიზი). იგი ამ ესკიზით შეავსებს იმ თეთრ ლაქებს, რომლებიც მეცნიერებისაგან დარჩა სამყაროს სურათზე. მეორე საფუძველი ფილოსოფიისა მდგომარეობს იმაში, რომ ადამიანს მეტაფიზიკურად ახასიათებს და პრაქტიკული ცხოვრებისათვის დამახასიათებელია მთლიანობისაკენ მისწრაფება. თვითონ მეცნიერებათა დიფერენცია აყენებს მეცნიერული ცოდნის მთლიანობის საკითხს. ამ პრობლემის გადაჭრა არცთუ მეცნიერებას არ შეუძლია, თუმცა მეცნიერებები პრეტენზიას აცხადებენ შექმნან სამყაროს მეცნიერული სურათი. მეცნიერება საკუთარ თავზე იღებს განზოგადების ფუნქციას, მაგრამ ეს მას არ გამოსდის. მეცნიერების მიერ მოპოვებული მასალების განზოგადოება უნდა მოახდინოს ფილოსოფიამ და წარმოეჩინოს სამყაროს ზოგადი კანონზომიერებები, ტენდენციები. ფილოსოფიამ უნდა შეექმნა ბუნების საერთო სურათი. ეს განზოგადოება იღებდა სპეკულატურ (გარაუდის) ხასიათს.

ცოდნის ელემენტებად დანაწილება ამ ცოდნას არასრულს ხდის. ამიტომ აუცილებელია განზოგადება. ფილოსოფიის მიერ განხორციელებული ზღვრული განზოგადება: ეს არის დაქუცმაცებული მეცნიერული ცოდნის გადაყვანა სრულიად ახალ დონეზე, რომელიც მეცნიერებისათვის მიუწვდომელია, რომელიც რასაკვირველია განსხვავდება მეცნიერების მიერ განხორციელებული ექსპერიმენტული დასაბუთებისაგან. ფილოსოფია არის ერთერთი მეცნიერება და ამავე დროს პრინციპულად განსხვავებული. მისი მიზანია მეცნიერებების მიერ დაქუცმაცებული სინამდვილის გაერთიანება. ფილოსოფიამ

უნდა გასცეს პასუხი ადამიანს თუ როგორ უნდა იცხოვროს მან ამგვარ სამყაროში. სამყაროს ზოგად კანონზომიერებებზე ცოდნას იძლევა ფილოსოფია. ყველა მეცნიერება გამოიყენებს უნივერსალურ სააზროვნო ინსტრუმენტებს, აზროვნების კანონებისა და კატეგორიების სახით, რომელსაც მხოლოდ ფილოსოფია დაამუშავებს.

არსებობს სფეროები, რომლებიც ბუნებისმეცნიერებებისათვის თავისი ექსპერიმენტული მეთოდით სრულიად მოუწვდომელია. მას არ შეუძლია გაიაზროს ადამიანის სუბიექტურობა, თავისუფლება, არჩევანი, გადაწყვეტილება, პასუხისმგებლობა, მსხვერპლი. ის რაც ადამიანს ადამიანად ხდის. მეცნიერებას არაფერი შეუძლია უთხრას ადამიანს მისი ადამიანური პრობლემების, მორალის, ცხოვრების საზრისის შესახებ. მას არ შეუძლია გაიაზროს ადამიანის ღირებულებითი ორიენტაციის საფუძვლები. ფილოსოფიამ კი ადამიანს უნდა დაეხმაროს ღირებულებათა სისტემების არჩევაში.

ამის გაცნობიერება იყო მეცნიერებათა კრიზისის ერთერთი მიზეზი ანუ მეცნიერებათა როლისა და ადგილის ახლებური შეფასება. საჭირო გახდა მეცნიერების მნიშვნელობის ახლებური გააზრება, რასაც შეეცადა ჰუსერლი ნაშრომში – „ვერობულ მეცნიერებათა კრიზისი და ტრანსცენდენტალური ფენომენოლოგია“ მეცნიერებათა კრიზისი ნიშნავს იმის გაცნობიერებას, რომ:

- მეცნიერებას არ შეუძლია გადაჭრას ადამიანის წინაშე მდგომი ყველა პრობლემა.
- მეცნიერებამ დაივიწყა ადამიანი ანუ ადამიანი გადააქცია ერთერთ არსებულად. იგი ვერ ამჩნევს და არც შეუძლია გამოიკვლიოს ადამიანი როგორც სპეციფიკური არსებული და ვერც ადამიანად ყოფნის თავისებურება.
- მეცნიერებამ დაივიწყა სინამდვილე, მისთვის არსებობს მხოლოდ ის რაც ექსპერიმენტში ვლინდება. ეს არის ბუნებისმეცნიერების პრინციპული შეზღუდულობა. ამიტომ მეცნიერება არ შეიძლება მიჩნეული იქნეს ადამიანური ყოფიერების, კულტურისა და ისტორიის ერთადერთ და უნივერსალურ სულიერ ფაქტორად. იგი არ გამოდგება კაცობრიობის უნივერსალურ ორიენტირად, რომელსაც შეუძლია წარმართოს კაცობრიობის არსებობა.

მეცნიერება გვეუბნება როგორია ფაქტიური რეალობა, მაგრამ არ გვეუბნება: როგორი შეიძლება იყოს სინამდვილე და როგორ უნდა იცხოვროს ამ სამყაროში. მეცნიერებისათვის არსებობს მხოლოდ ის რაც შეიძლება პრინციპულად ხილული იყოს (მიკროსკოპი, ტელესკოპი). ფილოსოფია კი ცდილობს ჩვეულებრივში, ხილულში დაინახოს არაჩვეულებრივი, ფარული. იგი არ დაინახება ექსპერიმენტით. ფილოსოფიისათვის არსებობს ის, რაც მეცნიერებისათვის უხილავია, ანუ არ არსებობს. ბუნებისმეცნიერება ვერაფერს ეუბნება ადამიანს მისი ყოფიერების ორი ძირეულ განზომილებაზე – თავისუფლებასა და სინდისის ფენომენებზე.

ფილოსოფიისა და მეცნიერების მიმართების გარკვევისათვის საჭიროა:

- ცოდნის ბუნების ახალი გაგება.
- არსებობის ახალი გაგება.
- რაციონალურობის ახალი გაგება.
- სინამდვილის პრინციპული რაციონალურობის აღიარების საკითხი.

ანტიკურობამ შესუღულებებისაგან განსხვავებით ცოდნის ნიშანი დაინახა დასაბუთებაში, ლოგიკურობაში. კანტის აზრით მეცნიერულ ცოდნას უნდა ჰქონდეს საყოველთაო და აუცილებელი ხასიათი. მას ყველა აღიარებდეს ცოდნად და ეს აღიარება აუცილებელი ხასიათის უნდა იყოს. კანტის აზრით ასეთი ნიშნები არ ახასიათებს ფილოსოფიურ დებულებებს. პოზიტივიზმმა ცოდნის ნიშანი დაინახა მის ექსპერიმენტ-

ტულ პერიფიკაციაში და ამ საფუძველზე უარყო ფილოსოფია როგორც მეცნიერება. შემდეგ მეცნიერულობის საფუძველი დაინახეს დებულებათა ფალსიფიცირების შესაძლებლობაში (კ. პოპერი). ფილოსოფია გაიზარებს სინამდვილეს მთლიანობაში და ახალ მოვლენას მიუჩენს საკუთარ ადგილს სამყაროში. მეცნიერება კი არის გამოკვლევა, ზემოქმედება სინამდვილეზე.

ფილოსოფიისა და მეცნიერების დემარკაციისათვის გამოუსადეგარი აღმოჩნდა ინდუქცია. ინდუქცია თვით არის განზოგადება, ვარაუდი, რომელიც ემყარება შეზღუდულ ექსპერიმენტულ ცოდნას. იგი არის ალბათური ხასიათის დასკვნა. მეცნიერება ემყარება ექსპერიმენტსა და ინდუქციას და ამ საფუძველზე ახორციელებს განზოგადებას, გადის ექსპერიმენტის საზღვრებს გარეთ და აყალიბებს ჰიპოთეზას (ვარაუდს), ზოგად კანონს. ფილოსოფია ემყარება გონებას და სპეკულატიურად (ვარაუდით) ცდილობს განახორციელოს უზოგადესი განზოგადების თეორიულ გამართლება. „ყოველი ფიზიკური თეორია უფრო მეტს ამბობს ვიდრე შეგვიძლია შევამოწმოთ. ყოველთვის ადვილი როდია გავარკვიოთ ეს „მეტი“ ფიზიკის კანონიერი კუთვნილებაა, თუ უნდა გამოირიცხოს როგორც „მეტაფიზიკური ელემენტი“ წერდა კ. პოპერი.

სინამდვილე არ ამოიწურება მხოლოდ იმით, რაც ექსპერიმენტში მოგვეცემა. ი. ნიუტონისა და ა. აინშტაინის თეორიები მეტად სპეკულატიური და აბსტრაქტულია. ისინი ძალზედ დაშორებული არიან დაკვირვებისულ ბაზისს. ფილოსოფიური შემეცნების შედეგების უშუალო პერიფიკირება და ფალსიფიცირება შეუძლებელია. მაგრამ ფილოსოფიურ ცოდნას ახასიათებს დასაბუთების ისეთი სიმკაცრე რაც მიუწვდომელია მეცნიერებისათვის.

ფილოსოფიისა და მეცნიერების დემარკაციისათვის მნიშვნელოვანია სინამდვილის პრინციპული რაციონალურობის იდეა. მის საფუძველზე დემოკრიტიკს შეეძლო გამოეთქვა აზრი ატომის შესახებ, რომელიც როგორც ზღვრული ვარაუდი ექსპერიმენტულად დადასტურებადი გახდა 24 საუკუნის შემდეგ. ეს ნიშნავს, რომ ინდუქციურობა და დაკვირვებადობა არ არის საკმარისი დემარკაციისათვის. დემოკრიტიკს მაგალითი ადასტურებს, რომ აღმოჩენებამდე მივყევართ თეორიებს, რომლებიც არ არიან დაკვირვების წყალობით გაკეთებული აღმოჩენის შედეგი — შენიშნავს პოპერი ინდუქცია არის განზოგადება ანუ ემპირიულად დაკვირვებადი რეალობის გარეთ გასვლა. ინდუქციური დასკვნა არ ხასიათდება მკაცრი ლოგიკური აუცილებლობით. ამიტომ მეცნიერება არის ვარაუდით ოპერირება. ფილოსოფია კი არის ვარაუდი, როგორც ზღვრული განზოგადება, რომელიც მეცნიერებისათვის მიუწვდომელია. ნიუტონისა და აინშტაინის თეორიები ვარაუდია. მეცნიერებაც სარგებლობს ჰიპოთეზებითა და დედუქციით. ფილოსოფიური თეორიის დაკვირვებადობა მას აქცევს მეცნიერულ თეორიად. მეცნიერება იწყება თეორიით, რომელიც თავისი ხასიათით ფილოსოფიურია. იგი დაქვეითდება რა ზოგადობის დაბალ დონეზე მეცნიერულ ჰიპოთეზად იქცევა. ყოველი ფილოსოფიური დებულება ჭეშმარიტებასთან მიახლოების მცდელობაა. იგი იძენს პარადიგმის ხასიათს და წარმართავს მეცნიერების განვითარების მიმართულებას.

პოზიტივიზმი ამოდის სინამდვილის პრინციპული არარაციონალურობის დებულებიდან და ამ საფუძველზე უარყოფს ფილოსოფიის მეცნიერულობას. ბუნებისმეცნიერებამ უნდა აღიაროს, რომ სინამდვილე არ ამოიწურება მხოლოდ იმ მოვლენებით, რომელსაც ის შეისწავლის. არის სინამდვილის სხვა სფეროც, რომელიც მისთვის მიუწვდომელია და მის შესახებ ცოდნას გვაძლევს ფილოსოფია. სინამდვილე და ემპირიული რეალობა არ არის იგივეობრივი შინაარსის ცნებები. დღეს ვიმყოფებით მეცნიერების განვითარების ახალ ეტაპზე ინფორმატიკა, გენეტიკა, კოსმოსური კვლევები

არის მთავარი თემები. თუ ე. ჰუსერლისათვის მეცნიერებათა კრიზისი ნიშნავდა იმას, რომ მან დაივიწყა ადამიანის სუბიექტურობა. დღეს მეცნიერებათა კრიზისი შეიძლება ნიშნავდეს იმას, რომ მათ ადამიანის ყოფიერება დააყენეს კითხვის ქვეშ. (კლონი-რება).

ამიტომ ფილოსოფიის ამოცანაა გაიაზროს ის რაც ადამიანის ყოფიერებას ემუქრე-
ბა და ადამიანის ტრანსფორმირების საზღვრები. რომლის შემდეგ იკარგება ადამიანი
როგორც ასეთი. მან უნდა ახსნას: — ეს არის კაცობრიობის ისტორიული განვითარე-
ბის აუცილებელი შედეგი თუ შემთხვევითი გადახვევა მაგისტრალური ხაზიდან და
უთხრას თუ როგორი უნდა იყოს ადამიანის ყოფიერების წესი ამგვარ სამყაროში.

ფილოსოფია და მეცნიერება შეიძლება შევადაროთ: მიზნის, საგნის, მეთოდისა
და პრობლემის მიხედვით. ორივენი მიზნად ისახავენ სინამდვილის ახსნას. მეცნიერე-
ბის საგანია სინამდვილის ერთერთი სფერო, ფილოსოფია კი იკვლევს სინამდვილეს
როგორც განსხვავებულ საკვლევ სფეროთა მთელს. მეცნიერების კვლევის ძირითადი
მეთოდებია: ინდუქცია და მიზეზობრიობის პრინციპი. დეტერმინიზმი ემყარება დაშვე-
ბას, რომ შესაძლებელია ამჟამინდელი მდგომარეობის ისეთი ჭეშმარიტი და სრული
სახით აღწერა, რომელიც საკმარისია ამ მოვლენის ცალსახა წინასწარმეტყველები-
სათვის მომავალში. ეს ნიშნავს სინამდვილის რაციონალური ხასიათისა და ყველაფე-
რის ცოდნის შესაძლებლობის აღიარებას. მაგრამ ეს არის მეტაფიზიკური დაშვება.
იგი გულისხმობს, რომ სამყაროს ახასიათებს ცალსახა აუცილებლობა და ჩვენ ვიცით
იგი, რომ არ არსებობს თავისუფლება, არ არის ნება, არ არის დრო, წარსული-
აწმყო-მომავლის მთლიანობა, როგორც დამატებითი განმსაზღვრელი ფაქტორი. დრო
არის „აზლათა“ დისკრეტული უსასრულობა სადაც არაა საჭირო წარსულის გათ-
ვალისწინება და არც მომავლის იმედი.

ფილოსოფია და მეცნიერება ჰგეანან ერთმანეთს როგორც ადამიანური შემოქ-
მედების ნიშნები. ისინი არიან გონების ინტუიციისა და შემოქმედებითი ფანტაზიის
შედეგი. „თავდაპირველი თეოლოგიური იდეა, რომლის თანახმად ზილუღი სამყარო
უნდა ახსნილი, პოსტულირებული იქნეს უხილავი სამყაროს მეშვეობით გარდაქმნა
თეორიული მეცნიერების ფუნდამენტურ ინსტრუმენტად“ (პოპერი). ეს არა მარტო
თეოლოგიის, არამედ ფილოსოფიისა და საერთოდ ადამიანური აზროვნების და სი-
ნამდვილის ონტოლოგიური სტრუქტურაა. უკვე აპერიონი იყო მცდელობა ზილუღი
ახსნილიყო უხილავით, რაც რაციონალური ახსნის პრინციპია.

ყოველი მცდელობა ფილოსოფია ჩამოყალიბებულიყო მეცნიერების და კერძოდ
ექსპერიმენტული ბუნების მეცნიერების საზომის მიხედვით იწვევდა ფილოსოფიის
დამახინჯებასა და გადაგვარებას. ფილოსოფია ახდენს მეცნიერების მიღწევებისა და
ამბიციების შეფასებას. იგი მეცნიერებას იცავს ობიექტივიზმისა და აბსოლუტურობის
პრეტენზიებისაგან. რითაც შეიძლება აიცილო მეცნიერების უკონტროლო განვითარე-
ბის მოსალოდნელი კატასტროფიული შედეგები. ფილოსოფია გაიაზრებს:

- მეცნიერების კრიზისის მიზეზებს,
- მეცნიერული ცოდნის საფუძველზე, ზღვრული განზოგადების მეშვეობით, ქმ-
ნის სამყაროს სურათს,
- ფილოსოფია ადგენს ახალი მეცნიერული ცოდნის გავლენას ადამიანის სო-
ციალურ და პიროვნულ ყოფიერებაზე.

კვლევის ობიექტებზე მითითება არ გამოდგება ამ დისკიპლინათა გასამიჯნად.
დღეს ადგილი აქვს მეცნიერებათა სინთეზს, ინტერდისციპლინარულ კვლევას. მეც-
ნიერების კვლევის საგანი არ არის უფრო რეალური, ვიდრე ფილოსოფიის საგანი.

ფილოსოფიური პრობლემები ამოიზრდებიან ადამიანის რეალური ცხოვრებიდან. მეცნიერებები თავის მხრივ სვამენ პრობლემებს ფილოსოფიის წინაშე. მან უნდა გახსნას მეცნიერების ახალი ჰორიზონტი ანუ განსაზღვროს რისი ცოდნა არის დღეს შესაძლებელი. ხოლო ახალი აღმოჩენის შემდეგ ახლებურად გაიაზროს სამყაროს მთლიანობა და უჩვენოს თუ რა გავლენას ახდენს ეს აღმოჩენა და საერთოდ მეცნიერება ადამიანის ცხოვრებაზე. ფილოსოფიამ ადამიანს უნდა უთხრას რამდენად აუცილებელი ამ პრობლემის წარმოშობა და რა გავლენა ექნება მას ადამიანის ცხოვრებაზე.

მე მევიმეცნებ სამყაროს მეცნიერებების მეშვეობით და შემდეგ ვადგენ ამ საგნის ფილოს. საზრისს სამყაროში. ამას აზორციელებს ფილოსოფია და ეს არის ახალი ცოდნა, რაც ემატება ამ საგნის შესახებ მეცნიერულ ცოდნას. ადამიანს თითოეული მეცნიერება აძლევს ცოდნის სპეციფიკურ სახეს რეალობის ერთერთი ასპექტის შესახებ. მეცნიერების ცოდნის სახეების გაერთიანებას ერთიან ლოგიკურ სისტემაში უწოდებენ ფილოსოფია. ასეთი სახით ეს ცოდნა აისახება ადამიანის მსოფლმხედველობაზე და ყოველდღიურობაზე.

ფილოსოფია და მეცნიერება შეიძლება შევადაროთ კიდევ ერთი ასპექტით-როგორც ადამიანური ყოფიერების წესები. ფილოსოფიით განსაზღვრული ყოფიერების წესი ემყარება რამდენიმე წინამძღვარს: სინამდვილის პრინციპული გონიერულობის აღიარება, ანტიადამიანის შეუძლია მისი შემეცნება. ისინი ვინც მეცნიერებით მიხედვით წარმოვიდგინოთ თავის ცხოვრებას მათთვის სინამდვილე პრინციპულად არარაციონალურია ან ადამიანს შეაქვს მასში გონიერულობის ელემენტი. ამიტომ მე შემიძლია ვიცოდე და გარწმუნებული ვიყო მხოლოდ იმის არსებობაში რისი ემპირიული დადასტურებაც შემიძლია. მეცნიერული განწყობისათვის მთავარია ადამიანი-ემპირიულის მიმართება. ფილოსოფიით განსაზღვრული ცხოვრების წესისათვის უპირველესია მიმართება მარადობასთან, ამიტომ მისთვის მნიშვნელოვანია უხილავიც.

ფილოსოფიისა და მეცნიერების შედარებისას უნდა გაირკვეს ამოსავალი მეტაფიზიკური დაშვებები. როცა ამოდიან არსისა და აზრის ერთიანობიდან, მაშინ ბუნებრივია, რომ ფილოსოფია არის მეცნიერება. ეს რაციონალური იდეალი შეიცვალა. 20-ის. რაციონალიზმის ბატონობის ეპოქაში აღიარებულია არა ონტოლოგიური, არამედ ფორმალურ-ლოგიკური რაციონალურობა, რომელიც ემყარება აზრისა და რეალობის პრინციპულ გამიჯნულობას. ამიტომ მეცნიერული განწყობა მოითხოვს რეალობის გარდაქმნას (გარდაქმნის თეორია სინამდვილისა და ისტორიის პრინციპული არარაციონალურობის აღიარებას ემყარება). მეცნიერება მონოლოგიური ბუნებისა. იგი აძლენს მხოლოდ ფაქტის კონსტატაციას. ფილოსოფია კი არის ადამიანისა და სამყაროს დიალოგი.

ფილოსოფიის წარმოშობა

ფილოსოფია ადამიანური ცოდნისა და სულიერი კულტურის ერთ-ერთი უძველესი დარგია. ჩვენ წელთაღრიცხვამდე VIII-VI ს. ს. ძველ ჩინეთში, ძველ ინდოეთში და ძველ საბერძნეთში თითქმის ერთდროულად წარმოიშვა ფილოსოფია, ადგილი აქვს კოორდინირების ინტელექტუალური ენერგიის აფეთქებას. იასპერსი ამ ეპოქას უწოდებს კოორდინირების ისტორიის ღერძულ დროს. ეს ის დროა როდესაც წარმოიშვა ის წინამძღვრები, რომლებმაც ადამიანი აქციეს იმად როგორც იგი დღეს წარმოვედგება. ამ დროს ფანტასტიკური სისწრაფით ხდება ადამიანური ყოფიერების წესის ჩამოყალიბე-

ბა და მკვეთრი შემოხრება კაცობრიობის ისტორიაში. ეს არის კონფუციუსა და ლაო – ძის (ჩინეთი), უპანიშადებისა და ბუდას (ინდოეთი), ზარატუსტრას (ირანი), ილია, ესაია, იერემია წინასწარმეტყველების (პალესტინა), ჰომეროსიდან დაწყებული პლატონისა და არისტოტელემდე (საბერძნეთი) ეპოქა. ეს მოაზროვნეები მოღვაწეობდნენ თითქმის ერთდროულად და ერთმანეთისაგან დამოუკიდებლად. ამ დროს აღმოცენდა სინამდვილის ფილოსოფიური გააზრების ყველა სახე დოგმატიზმიდან – სკეპტიციზმამდე. შეიქმნა მოძღვრება სამყაროზე როგორც სიკეთისა და ბოროტების ბრძოლის ველზე.

რა ნიშნებში გამოიხატა ახალი ეპოქის დასაწყისი? ადამიანმა გააცნობიერა ყოფიერების, სამყაროს მოღიანობა, საკუთარი თავი და საკუთარი არსებობის საზღვრები. ადამიანმა გააცნობიერა სიკვდილის ფენომენი როგორც ადამიანის ყოფიერების ძირითადი გამოცანა და საკუთარი პრინციპული სასრულობა, აქედან გამომდინარე ადამიანი სვამს კარდინალურ კითხვებს. მას აინტერესებს საკუთარი ხსნისა და თავისუფლების საზღვრები. საკუთარ თავს უყენებს უმაღლეს მიზნებს და ცდილობს მარადიული შეიმეცნოს საკუთარ თავში და სამყაროში. ამ კითხვებზე პასუხის გაცემა აზროვნების ახალ წესს მოითხოვდა. დასაბამი ეძლევა მითოლოგიური ეპოქის დასასრულს.

ძველ ინდოეთში ფილოსოფიამ გზა გაიკაფა ბრაჰმანიზმთან ოპოზიციურ ბრძოლაში, რომელმაც მოახდინა ტომების ტრადიციებისა და რწმენის ასიმილირება და დაფიქსირდა ოთხ ვედაში (ვედა ნიშნავს ცოდნას). ეს იყო ღმერთებისადმი მიძღვნილი ჰიმნების კრებული. ყოველი ვედა შემდეგ გაფართოვდა კომენტარებით, აღწერებით უფრო მოგვიანებით კი არანიაკებით (ტყის წიგნები), რომლებიც განკუთვნილი იყო განდევნილებისათვის, მათ ბოლოს დაემატა უპანიშადები. (კომპოზიტი ნიშნავს მოძღვრის ფესვებთან ახლო მჯდომს) ვედური ტექსტების მთელი კორპუსი მიჩნეული იყო წმინდა გამოცხადებად. ამ ტექსტების ტექმარიტ მცოდნედ და განმმარტებლად მიჩნეული იყვნენ ბრაჰმანები, რომლებიც უმაღლეს კასტას წარმოადგენდნენ. ისტორიული ცვლილებების შედეგად, გვაროვნული მორალის კრიზისმა შეარყია მათი ავტორიტეტი, მათ მიერ დადგენილი რიტუალების უპირობობა. პირველები, რომლებმაც გააღდეს ეტყვის ქვეშ დაეყენებინათ ბრაჰმანების სრული ბატონობა, იყვნენ ასკეტი-განდევნილები. მათ უწოდებდნენ შრამანებს ანუ მათ ვინც „განახორციელა ძალისხმევა“. ეს იყო არა მარტო ასკეტური, არამედ ინტელექტუალური ძალისხმევა მიმართული ინდური რელიგიის გააზრებისაკენ. ჩვენს წელთაღრიცხვამდე VI-V სს გავრცელდა ბრაჰმანიზმის წინააღმდეგ მიმართული მოძღვრებები ჯაინიზმი და ბუდიზმი.

ძველ ჩინეთშიც ანალოგიური პროცესები ვითარდებოდა: ტომობრივი და ეკონომიკური ურთიერთობების განვითარება, ცოდნის განვითარება ქმნიდა საფუძველს სულიერი გარდაქმნისათვის. ძველ ჩინეთშიც არსებული რელიგიისა და ტრადიციების პირველი ოპოზიციონერები იყვნენ ასკეტი-ბრძენები, რომლებიც მოხეტიალე ცხოვრებას ეწეოდნენ. მათ შეამზადეს ჩინური ფილოსოფიის ოქროს ხანა. თუმცა ფილოსოფიური იდეები შეიძლება აღმოჩენილი იქნეს ძველი ჩინეთის კულტურის ისეთ ძეგლებში როგორცაა „ლექსთა კანონი“ და „ცვლილებათა წიგნი“. ამ დროს ხდება ფილოსოფიური აზროვნების პერსონიფიცირება, ანუ ჩნდებიან პირველი ფილოსოფოსები: კონფუცი და ლაო-ცზი.

ფილოსოფიის დანიშნულება მაშინაც და ახლაც არის მსოფლმხედველობრივი საკითხების დასმა და მათზე პასუხების ძიება, რომლებიც იქნებოდნენ ორიენტირები ადამიანის ყოფიერების განხორციელებისათვის. ფილოსოფია ახდენს ადამიანის მიერ არაცნობიერად მიღებული, შემუშავებული სამყაროს სურათის გაცნობიერებას. ის

ეს ეპოქის რეფლექსური ანალიზი. ფილოსოფიამ უნდა დაადგინოს თუ რომელი მათგანგველგებობრივი პრინციპებით წარიმართება ეპოქის ცხოვრება და რამდენად მართლად გამოხატავს იგი სამყაროს და მასში ადამიანის ყოფიერების ჭეშმარიტ ხასიათს. ადამიანისათვის აზროვნების წესი უხსოვარი დროიდან არის დამახასიათებელი მუხედვად იმისა, რომ ძველ ადამიანს თითქოს ამისათვის არ ჰქონდა დრო და საშუალება, მაგრამ კაცობრიობის ძველი ცივილიზაციის ყველა კერაში ადამიანი სვაშდა ფილოსოფიურ კითხვებს და ცდილობდა მასზე პასუხი ეპოვა. შეიძლება ითქვას, რომ ფილოსოფოსობა სპეციფიკურად ადამიანური ფენომენია. ადამიანი ყოველთვის აზროვნებდა მარადიულ პრობლემებზე, „ფილოსოფოსოვდა“, მაგრამ ფილოსოფია, როგორც ადამიანური შემეცნებისა და ცოდნის სპეციფიკური და განსხვავებული სახე, როგორც ის იხმარება დღესაც ჩამოყალიბდა ძველ საბერძნეთში.

რამ იყვნენ ბერძნები – რამ განაპირობა ძველ საბერძნეთში მსოფლიო კულტურისათვის უმნიშვნელოვანესი აღმოჩენებისა და მიღწევების არსებობა, აზროვნების ფილოსოფიური წესის ჩამოყალიბება. ცივილიზაციის განვითარების ელინური გზა თუ ერთერთი სამ უმთავრეს ცივილიზაციურ მოდელს შორის. მესოპოტამიურ, შებრუნდ – აქადური მოდელს ახასიათებდა აღქმის ინტუიტიური პრინციპის პრიმატი. ჭეშმარიტების მეცნიერული ანუ დისციპლ ინარული ძიებისაგან, რომელიც კრიტიკულ და ანალიტიკურ აზროვნებასთან იყო დაკავშირებული. აღქმისათვის უპირატესობის მინიჭება ნიშნავს თითოეული ობიექტისათვის უნიკალურობის მინიჭებას და აბსტრაგირების უნარის განვითარებას აბრკოლებდა. ეს აბრკოლებდა სამყაროს წყობის აღქმას და დადგენას. ამ აზროვნებას ნაკლებ აინტერესებდა როგორი კონკრეტიკული იმალებოდა რეალობის მოვლენების უკან, თუ როგორ ხდებოდა იგი. ანტერესებდათ თუ ვინ იყო მიზეზი ამ მოვლენისა, ვისი ნებით ხდებოდა ეს. ანტერესად აზროვნების ანტროფომორფულობის გადალახვას და ზედმეტი სიკეთა იმის გარკვევა თუ როგორ და რატომ ხდებოდა რაიმე. ეს გამორიცხავდა ბერძნებისათვის დამახასიათებელ მისწრაფებას ახალი ცოდნის მოპოვებისაკენ. არასოდეს ცდილობდნენ ახალის მიღწევას ძველის კრიტიკის, უკუგდების საფუძველზე. წარმატებისათვის უნდა მიეღწიათ ძველის შენახვის, რესტავრაციის თუ სრულყოფის საფუძველზე. მათ არ ჰქონდათ სიახლის ისეთი მძაფრი განცდა როგორც ბერძნებს, პირიქით ახასიათებდათ ტრადიციული კანონების, პრინციპების, ფილოსოფიური წარმოდგენების საოცარი ერთგულება. ეს კულტურა არ წავიდა ანტიკური ინიციატივის, ინდივიდის განვითარების გზით. ინდივიდი დაუქვემდებარება კოლექტიურ ნებას, ცხოვრება კი მკაცრად დადგენილი და თითქმის უცვლელი წესების შესაბამისად რეგულირდებოდა. იგი ადამიანისაგან მორჩილებასა და სიმშვიდეს შენარჩუნებას მოითხოვდა. ცხოვრების საზრისზე განაზრებამ და პესიმისმმა კულტურაში სამართლიანი სამყაროს ძიება და სიკვდილის წინააღმდეგ ამბოხება) მან უკვე მოვა შემდგომი განვითარება.

ცივილიზაციის ბერძნულ მოდელს ახასიათებდა რაციონალიზმისა და ინდივიდუალიზმის პრიმატი. მასში უცნაურად შერწყმულია მისტერიული ექსტაზი და ადამიანური კანონებით მოწესრიგებული რეალობის აგების სურვილი, ერთდროულად რაციონალური ერთგულება და სიახლის მაძიებლობა. ბერძნული მსოფლგანცდისათვის დამახასიათებელია აქტიურობა, შეჯიბრების სულისკვეთება და წარმატების მიღწევის სურვილი. მისი ცხოვრება იყო აქტივიზმისა და რაციონალურობის უცნაური ერთობა. ეს კი ადამიანური დამოუკიდებლობისა და საკუთარ ფეხზე დგომის სურვილის საფუძველი იყო და მოითხოვდა ადამიანურ მიზანდასახულობის რაციონალურ

ახსნა – დასაბუთებას. მათი მსოფლგანცდის ამ დიალექტიკურმა ხასიათმა განაპირობა ბერძნული ცივილიზაციის ჩამოყალიბება.

მითიდან – ფილოსოფიისაკენ. თითოეული ადამიანი ფილოსოფიასთან საკუთარი გზით მიდის. მის გვერდით არსებობს კიდევ ერთი გზა, რომლითაც კაცობრიობა მივიდა ფილოსოფიასთან. ეს გზა მითოლოგიაზე გადის. ეს იყო ბუნებრივი და ლოგიკური გზა. რადგან ისინი ჰგვანან და განსხვავდებიან ერთმანეთისაგან. მითი არის გაგების თავისებური ფორმა, რომლითაც ადამიანი პასუხს სცემს მსოფლმხედველობრივ კითხვებს:

- სამყაროს წარმოშობისა და დასასრულის შესახებ (ესქატოლოგიური მითები).
- მითებით ახსნილი იყო ყველა ბუნებრივი და კულტურული მოვლენა.
- მითები ქმნიდნენ ერთიან სისტემას, რომელიც უზრუნველყოფდა ერის ტრადიციის და კულტურის ერთიანობას.
- იგი განსაზღვრავდა ერის ყოველდღიური ცხოვრების წესს.

მითი არის სამყაროს ინტელექტუალური ათვისების ისეთი ფორმა, სადაც ცნებებით და ხატოვანი აზროვნება ჯერ კიდევ არ არის მკვეთრად გამოიჯნული. მითში აზრი გამოიხატება ემოციონალურ-ხატოვანი სახეებით. მითი ჰყვება თუ რა მოხდა, მაგრამ არ აზღერს იმის ახსნას თუ რატომ მოხდა. ამიტომ სამყაროს და მის ძალებს წარმოადგენს ანთროპომორფულ და სიმბოლურ სახეებში. მითი როგორც ცნობიერების ფენომენი არის ცოდნისა და ფანტაზიის, ბუნებრივისა და ზებუნებრივის, რწმენისა და აზრის, ცოდნისა და ემოციის მთლიანობა. მითის მიზანია ბუნებისა და ადამიანის კარმონიის აღწერა. მითი არის რეალობის მსოფლმხედველობრივი სურათი და ახასიათებდა პრეტენზია მთლიანობაზე. მაგრამ მასში არ არის თეორიული მსჯელობა და არგუმენტები. მითი არის რეალობის განცდის წესი.

მითს ხშირად ჰქონდა მოთხრობის ხასიათი სადაც უბრალოდ მოყოლილი, გადმოცემული იყო ამა თუ იმ გმირის, დიდი წინაპარის, ღმერთის რაიმე თავს გადამხდარი ისტორია. მითების სიმრავლე და მისი მხატვრული თავისუფლება ადამიანს ათავისუფლებდა დასაბუთების, ახსნის აუცილებლობისაგან. მსმენელს უნდა მიეღო მითი როგორც ნამდვილი. მეორეს მხრივ მითების სიმრავლე წარმოშობდა დაპირისპირებას მითებს შორის. ეს კი მოითხოვდა მითში გადმოცემული ისტორიის ჭეშმარიტებისა და ნამდვილობის დადგენას. მითს ახსნის ნაცვლად ქოსი შეჰქონდა ადამიანის ცნობიერებასა და ცხოვრებაში. იგი ადამიანს რთული არჩევანის წინაშე აყენებდა. მას თვითონ უნდა გადაეწყვიტა რომელი მითის ისტორია იყო ჭეშმარიტი და ეცადა საკუთარი პოზიციის ახსნა – დასაბუთება სხვისთვის. ეს ნიშნავდა ეჭვის შეტანას მითში, როგორც ღვთაებრივ სიბრძნეში. სწორედ მითისადმი კრიტიკული დამოკიდებულება იყო ფილოსოფიის წარმოშობის ერთერთი მიზეზი. აზროვნებისა და ცხოვრების კოლექტიური წესი იცვლებოდა ინდივიდუალიზმით.

მითს აქვს ახსნის ფუნქცია. იგი ადამიანს ეუბნება რა არსებობს და როგორი უნდა იყოს ადამიანის არსებობის წესი. მაგრამ ახსნას აქვს დესკრიფციის, კონსტატაციის ხასიათი. მითი არის ადამიანის, ერის ცხოვრებისეული გამოცდილების კრიტიკალიზაციის ფორმა, კოლექტიური არაცნობიერის პროდუქტი. მითი იყო ადამიანის მიერ გამოყენებული ახსნის პირველი პრინციპი. ამით ადამიანმა ქოსი აქცია კოსმოსად, მაგრამ ეს იყო არამყარი წინააღმდეგობრივი წესრიგი. კოსმოსის ახალი წესრიგი ლოგოსს – გონებას უნდა დამყარებოდა.

ფილოსოფიაზე გადასვლა აუცილებელი იყო. ფილოსოფიის წარმოშობა იყო

სულიერი გადატრიალება კაცობრიობის ისტორიულ განვითარებაში. ფილოსოფიაში გამოვლინდა პრინციპულად ახალი დამოკიდებულება ადამიანისა მის გარემოში. იქმნება სულიერი ყოფიერების ახალი სახე, რომელიც ადამიანის სისტემურ - კულტურულ ფორმას. იმსჯელო მარადიულ პრობლემებზე „ფილოსოფიის“ ჯერ კიდევ არ ნიშნავს იყო ნამდვილ ფილოსოფოსი. ფილოსოფოსი არ მარტო აზროვნების სპეციფიკური წესია, არამედ იგი ადამიანის მსოფლმხედველობა, მარადიული კითხვების განხილვის, სამყაროსთან დამოკიდებულებისა და ადამიანის ყოფიერების წესია.

ფილოსოფიის ფენომენში გაცნობიერდა ერთის მხრივ ადამიანის გონების აბსოლუტური პრეტენზია-აბსოლუტური ცოდნის მოპოვების სურვილი და მეორეს მხრივ ადამიანის გონების სასრულობა. ამიტომ არის ადამიანი ფილოსოფოსი (სიბრძნის მოძიებელი) და არა ბრძენი. რაც ადამიანის უმაღლესი, მიუღწეველი მიზანია. მაგრამ ადამიანი მაინც ესწრაფვის მას. ფილოსოფოსობა ადამიანის ყოფიერების პარადოქსალობის, მეტაფიზიკურობის გამოხატულებაა. ეს იყო ადამიანის გონების უფრო მეტი დამოუკიდებლობის აღიარება. მან თავის თავზე აიღო პრეტენზია ყოფილიყო მსოფლიო. ყველაფერს თავი უნდა გაემართლებინა არა მარტო ღმერთის, ისტორიის, ბუნების, არამედ გონების წინაშეც. ფილოსოფიამ დაიწყო არა მარტო იმის კვლევა, თუ როგორია ის სამყარო, რომელიც არსებობს, არამედ დაიწყო აზროვნება იმის შესახებ თუ როგორი უნდა იყოს ის სამყარო, რომ ის აკმაყოფილებდეს გონების მოთხოვნილებას იდეალურ პრინციპებს. ფილოსოფიამ გამოიჭნა არსი და ჯერარსი. ეს არა მარტო ახსნის, არამედ აზოროციელებს სინამდვილის შეფასებას. ეს ადამიანის ფილოსოფიური ბუნების გამოხატულებაა და ავლენს სინამდვილის გარდაქმნის პრეტენზიას. მითი - დესკრიფცია შეიცვალა ფილოსოფია - სპეკულაციით. მითოლოგიის მიზანდასრულება და იწყება რაციონალიზმის ეპოქა. რაციონალურად შემოწმებული მითოლოგია იბრძვის ტრანსცენდენტური ღმერთისათვის, რომელიც არის უპირველესად უთიკური საწყისი და არა ბრმა ბუნებრივი აუცილებლობა. ფილოსოფოსის მიზანია, რომ ადამიანი საყრდენს ეძებს საკუთარ თავში. მან აღმოაჩინა, რომ თავში ისეთი რამ, რაც მას აძლევს საშუალებას ამაღლდეს საკუთარ თავზე, მარტოა და იწყებს საკუთარი ადგილის ძიებას სამყაროში. იგი იწყებს დიალოგს ღმერთთან, სამყაროსთან როგორც სამყაროს თვითმყოფადი საწყისი და ეძებს სამყაროსთან და ღმერთთან ერთიანობის ფორმებს.

რა არის სიბრძნე. მითიდან ამოიზარდა სიბრძნის სიყვარული. სიბრძნე ყოველდღიურ განსჯითი პრაქტიკული ცოდნისაგან განსხვავებული ცოდნა იყო. სიბრძნე იყო ყოველდღიური ცნობიერების საზღვრების გადალახვა, მარადიულის და უმთავრესის ძიება. ბევრის ცოდნა სიბრძნეს არ გვასწავლის თვლიდა ანტიკურობა. სიბრძნე იყო უმთავრესის ცოდნა რაც განაპირობებდა ადამიანურისა და ღვთაებრივის ჰარმონიას. ჰარმონია კი იყო კოსმოსი, რომელთანაც შესაბამისობაში ცხოვრება იყო სიბრძნე. ფილოსოფია იყო უანგარო მისწრაფება ჭეშმარიტებისაკენ. ფილოსოფოსობა იყო არა უბრალოდ ახალი ცოდნის მოპოვების სურვილი, არამედ უმთავრესის და მარადიულის ცოდნის სურვილი. სიბრძნის სიყვარული, ფილოსოფია, თანდათან გადაიქცა სულიერი მოღვაწეობის დამოუკიდებელ სფეროდ, რომელიც უმაღლესი ინტელექტუალური ღირებულების მატარებელი იყო. ფილოსოფიამ სათავე დაუდო წმინდა ფილოსოფიულ, ინტელექტუალურ მიმართებას სინამდვილისადმი. მითოლოგიისაგან განსხვავებით ფილოსოფია წარმოადგენდა მსოფლგაგების პრინციპულად განსხვავებულ ტიპს, რომელიც ემყარება გონებასა და დასაბუთებას. ხატოვანი აზროვნების ადგილს

იკავებს ცნებითი აზროვნება. ფილოსოფია ცდილობდა აეხსნა, დაესაბუთებინა. კოსმოსის მითოლოგიური სურათი წინააღმდეგობრივი იყო. მითი ეუბნებოდა ადამიანს, რომ სამყარო ასეთია. ადამიანს კი სურდა აეხსნა თუ რატომ არის ასეთი. მითი იყო თქმულება, ტრადიციით განმტკიცებული. ფილოსოფია კი იყო ახსნის ახალი პრინციპი, რომელიც გონების ავტორიტეტს ემყარებოდა, რაც რაციონალურობის ზრდაზე მიუთითებდა. სიბრძნე არ არის მზა ცოდნა, რომელიც არის საღლაც და იგი უნდა მივიღოთ, ფილოსოფია იყო გზად ყოფნა, რომელიც მოითხოვდა ადამიანის ინტელექტუალური და სულიერი ძალების სრულ მობილიზაციას. სიბრძნისაკენ მიმავალი გზა ყველას საკუთარი ძალებით და დამოუკიდებლად უნდა გაეგვლო.

საინტერესოა თვითონ სიტყვის „ფილოსოფია“ შექმნის ისტორია. იგი ბერძნული სიტყვაა და ნიშნავს სიბრძნის სიყვარულს (ფილოს-სიყვარული, სოფია – სიბრძნე). ამრიგად, ფილოსოფოსს ეძახდა საკუთარ თავს ის ვინც აცხადებდა, რომ იგი არის სიბრძნის მოყვარული, რომ იგი ესწრაფვის სიბრძნეს ან ემსახურება სიბრძნის მოპოვებას. ძველ საბერძნეთის ისტორიაში ცნობილია ეპოქა, როდესაც მოღვაწეობდა შვიდი ბრძენი, რომლებმაც კანონი და ცხოვრების წესი დაუდგინეს ხალხს. ძველი ბერძნები საუკუნეების მანძილზე ცხოვრობდნენ ამ კანონის მიხედვით. ბრძენი იყო ის ვინც იცოდა პრინციპულად უფრო მეტი ვიდრე უბრალო ადამიანმა და მეორეს მხრივ იგი ფლობდა განსაკუთრებული სახის ცოდნას, რაც მას აძლევდა მორალურ უფლებას ყოფილიყო ხალხის ინტელექტუალური წინამძღოლი, მაგრამ კაცობრიობის ინტელექტუალური განვითარების გარკვეულ ეტაპზე გაჩნდა სიტყვა ფილოსოფოსი. ადამიანის საქმიანობის განსაკუთრებული სახე. რას ნიშნავდა ეს? გადმოცემით სიტყვა „ფილოსოფოსი“ გამოიყენა პითაგორამ (580-500 წ. წ.-აღმდეგ) მან ტირანის შეკითხვაზე: ვინ ხარ შენ? – უპასუხა: მე ვარ ფილოსოფოსი. პითაგორა კი გამოირჩეოდა თავისი განსწავლულობით, მაგრამ მან მაინც თავის თავს უწოდა არა ბრძენი, არამედ სიბრძნის მოყვარული. როგორც ტექნიკური ტერმინი ფილოსოფია ფეხს იკიდებს სოფისტების (ბრძენი) ეპოქაში. ეს ძალზე საინტერესო პერიოდია ძველი საბერძნეთის ისტორიაში, კერძოდ ბერძნული განმანათლებლობისა და დემოკრატიის განვითარების ეპოქა, როდესაც განსაკუთრებით ფასობდა განათლება. იმდროინდელი ახალგაზრდობა ენერგიას, შრომასა და ფულს არ ზოგავდა განათლების მისაღებად. ამიტომ ყველაზე საპატიო და სახელოვანი საქმიანობა იყო ახალგაზრდობისათვის თავის ცოდნის გადაცემა.

ისინი ვინც ამით იყვნენ დაკავებული თავიანთ თავს უწოდებდნენ სოფისტებს-ბრძენს. თითქოსდა ისინი ფლობდნენ სიბრძნეს და მზად იყვნენ ნებისმიერისათვის გადაეცათ ცოდნა თუკი მათ ექნებოდათ სურვილი და გადაიხდიდნენ შესაბამის გასამრჯელოს. ისინი ახალგაზრდებს ასწავლიდნენ თუ რა არის სიკეთე, სიმამაცე, სამართლიანობა, კეთილშობილება ჭეშმარიტება და ა. შ. სოფისტები მათ ეუბნებოდნენ თუ როგორ უნდა ეცხოვრათ, მიეღწიათ წარმატებისა და ბედნიერებისათვის. ისინი მათ აშხადებდნენ საზოგადოებრივი მოღვაწეობისათვის.

აღმოჩნდა, რომ თითოეულ სოფისტს განსხვავებულად ესმოდა თუ რა არის სიკეთე, ჭეშმარიტება, კეთილშობილება და ა. შ. მათ ახალგაზრდების ცხოვრებაში უფრო მეტი გაურკვევლობა შეჰქონდათ, თუმცა კი მათი მიზანი საპირისპირო იყო. მათი პრეტენზია სიბრძნის ფლობაზე უსაფუძვლო აღმოჩნდა. ამიტომ ბუნებრივი იყო სოკრატეს ეთქვა: მე ვარ არ სოფოსი (ბრძენი), არამედ ფილოსოფოსი (სიბრძნის მოყვარული). ამით ხაზი გაესვა იმას, რომ ადამიანი შეიძლება იყოს სიბრძნის მოყვარული და არა ღვთაებრივი, მარადიული სიბრძნის მფლობელი.

ადამიანისათვის მისაწვდომი აღმოჩნდა არა სიბრძნე, არამედ ფილოსოფოსობა. ეს

ნიშნავს, რომ: ფილოსოფოსობა სპეციფიკურ-ადამიანური საქმიანობაა. ადამიანისათვის შეუძლებელია სრული და მარადიული ჭეშმარიტების ფლობა და მოუხდავად ამისა ადამიანი მაინც ესწრაფვის ასეთ ცოდნას, რათა მისი მეშვეობით განსაზღვროს თავისი ცხოვრება. ფილოსოფოსობა გამოიყურება როგორც პარადოქსული საქმიანობა. ადამიანი ესწრაფვის იმას, რასაც მან იცის, რომ ვერასოდეს ვერ მიაღწევს და მაინც მას უზარმაზარ ენერგიას და ზოგჯერ მთელ სიცოცხლეს მოახმარს. ფილოსოფია დაიწყო არა მარტო იმის კვლევით თუ როგორია ის სამყარო, რომელიც არსებობს, არამედ დაიწყო აზროვნება იმის შესახებ თუ როგორი უნდა იყოს სამყარო, რომ იგი აკმაყოფილებდეს გონების მიერ აღმოჩენილ იდეალურ პრინციპებს. ეს იყო ადამიანის გონების აქტიურობის გამოხატულება. ადამიანი გახდა არა მარტო რეალობის ამხსნელი, არამედ მსაჯულიც. არსისა და ჯერარსის გამიჯვნით ადამიანი ავლენდა რეალობის გარდაქმნის პრეტენზიას და ასევე სინამდვილისა და საკუთარი თავის შეტყაფიზიკურობას.

ანტიკურ ფილოსოფიაში განისაზღვრა ფილოსოფიური აზროვნების თემატიკა, აზროვნების სტილი და წესი. ასევე განისაზღვრა ფილოსოფიის როლი და ადგილი ადამიანისა და საზოგადოების ყოფიერებაში. ჩამოყალიბდა ფილოსოფოსის ტიპი, რომელიც ეძებს იდეალურსა და მარადიულს, ჩვეულებრივში ხედავდა არაჩვეულებრივს. ფილოსოფოსი ხედავდა იმას, რაც მომაკალს მოქცონდა და უბრალო ადამიანისათვის მოუწევდომელი იყო.

ფილოსოფია იყო ინტელექტუალური ტოლერანტობის, თანასწორობისა და თავისუფლების გამოვლენა. ეს გულისხმობდა, რომ ყველას აქვს საკუთარი აზრის გამოთქმის უფლება და ყველა აზრს აქვს არსებობის უფლება. არავინ არ ფლობს აბსოლუტურ ჭეშმარიტებას, მაგრამ ყველა ესწრაფვის ჭეშმარიტებას. ფილოსოფოსობა ადამიანად ყოფნის ერთერთი აუცილებელი ნიშანი იყო. ყოველი გარდაქმნა, ცვლილება იწყება აზროვნების, ცოდნის ცვლილებით. თავისუფალი აზროვნების უფლება ადამიანის უშიშრობადესი უფლებაა. ფილოსოფიური აზროვნების წესის ნიშანია ის, რომ იგი მიზნად ისახავს ყველაფერი გასაგები, ახსნილი გახადოს. ძველმა ბერძენმა გონების დანიშნულება დიალოგის განხორციელებაში დაინახა. დიალოგი ნიშნავდა ორი აზრის არსებობას და მათი გამოთქმისა და დასაბუთების უფლებას. აუცილებელია ყველაფერი ჯონიერულად დასაბუთებული და განხილული იქნეს-დიალოგის მეშვეობით. დიალოგი იყო ორი აზრის ურთიერთგამდიდრება. დიალოგი იქცა აზროვნებისა და ადამიანურის ყოფიერების წესად. ხატოვანი აზროვნება კი გადაიქცა ცნებით აზროვნებად. ფილოსოფია გადაიქცა ძალადობის ალტერნატივად, სხვა უნდა გადმოიყვანო შენს მხარეზე, შენს აზრზე არა ძალადობით, არამედ დიალოგით, ახსნითა და დასაბუთებით.

ვინ არიან ფილოსოფოსები? არა მარტო ფილოსოფიაა პარადოქსი, არამედ თვითონ ფილოსოფოსები გამოირჩევიან თავისი აზროვნების, მსოფლმხედველობისა და პირადი ცხოვრების წესის ღრმა ინდივიდუალობით. ფილოსოფოსებს ხშირად მიიჩნევენ სწორი, სათნო ცხოვრების მასწავლებლად, რადგან თავიანთი პირადი ცხოვრებით ხშირად იძლეოდნენ ამის მაგალითს. პირველი ფილოსოფოსი, თალესი, მისივე მსახური ქალის დაცინვის ობიექტი გახდა. თალესი ცაში ყურებისას ორმოში ჩავარდა, რატომაც იგი მსახურმა ქალმა ასე შეაფასა: „ვარსკვლავებს უყურებს და რაც მის ცხვირწინ ხდება იმას ვერ ხედავს“. ეს ამბავი იმდენად დამახასიათებლად მიიჩნიეს, რომ შემორჩა ისტორიას როგორც ფილოსოფოსთა ნიშანი. მასში ჩანს ფილოსოფოსთა აპარაქტიკულობა. იგი არ ცხოვრობს ყოველდღიური ცხოვრებით, არამედ მას სურს შორეულში, იდუმალში განჭვრიტოს ჭეშმარიტება. ეს ჩვეულებრივი ადამიანის აზრით

სრულიად უსარგებლოა. მაგრამ თაღისის შესახებ თქმულებას თუ გავაგრძელებთ, აღმოჩნდება, რომ ვარსკვლავების ყურებით მან შეიცნო, რომ მოძავალში მოსალოდნელი იყო გვალვა და შეისყიდა დიდძალი ზეთისხილი, რაც მომდევნო წელს დიდი სარგებელით გაყიდა. მან აჩვენა, რომ მას შეეძლო დიდი სარგებელი ენახა თავისი ცოდნით, მაგრამ მათთვის ცოდნა იყო თვითმიზანი და არა საშუალება.

ცნობილი დიოგენე სინოპელი (IV საუკ. ჩვენს წ.-ლმდე), მიიჩნევდა, რომ ფილოსოფოსი უნდა ცხოვრობდეს თავისი ფილოსოფიური მრწამსის მიხედვით. ფილოსოფიამ ადამიანს უნდა ასწავლოს ბუნებრივი, უბრალო ცხოვრება. დიოგენე აზრით, ადამიანი თვითონ ირთულებს ცხოვრებას რასაც ადამიანისათვის უბედურება და ტანჯვის მეტი არაფერი არ მოაქვს. ადამიანის ცხოვრება წარმართული პატივმოყვარეობით, სიხარბით, სიძუნწით არის უბედურების მიზეზი. ბედნიერება უბრალო ცხოვრებაშია. იგი დღისით დადიოდა ფარნით ზელში ქალაქში და ამბობდა ადამიანს ვეძებო. მან ერთხელ დაინახა, რომ ბავშვმა წყალი პეშვით დალია და ის თასიც გადაავლო რითაც წყალს სვამდა და აღიარა: ამ ბავშვმა უბრალობაში მაგობაო. შეიძლება იფიქროთ, რომ დიოგენეს შემთხვევა წარუმატებელი ბოგანო ადამიანის ცხოვრებაა და მასში არაფერია საკვირველი. სხვაგვარად ფიქრობდა ალექსანდრე მაკედონელი. თქმულების მიხედვით ისინი შეხვდნენ ერთმანეთს. ერთის მხრივ ახალგაზრდა მეფე და გენიალური მხედართმთავარი და მეორეს მხრივ უკიდურეს სიღარიბეში მცხოვრები დიოგენე, რომელიც თავის კასრს იყო შეფარებული. ბუნებრივად ჯღერს ის რაც მაკედონელმა უთხრა დიოგენეს: „მითხარი რითი დაგეხმარო“. მეფის ერთერთი სათნოება იყო გლახაკთა განკითხვა (მეც გლახაკთა საჭურჭლე ათავისუფლე მონები). ამაზე დიოგენე პასუხობს: „მზეს მიჩრდილავ და განზე გადავიქო“. მაკედონელის პასუხი იყო: „მე რომ მაკედონელი არ ვიყო დიოგენობას ვისურვებდი“. ეს იყო ერთი გენიალური ადამიანის მიერ მეორე გენიალური ადამიანის შეფასება. მაკედონელს ჰქონდა ყველაფერი გარდა ერთისა-არ ჰქონდა თავისუფლება და გაბედულება ეცხოვრა ისე როგორც მიანდა სწორედ. დიოგენედან მოდის გამოთქმა: „ფილოსოფიურად შეხედე ყველაფერს“ ანუ გათავისუფლდი, დისტანცირება მოახდინე შენი პრობლემებისაგან, შეხედე მათ სამყაროს კონტექსტში როგორც ჩვეულებრივს, აუცილებელს ან გარდაუვალს.

სოკრატე იყო პირველი, რომელიც თავისი ფილოსოფიისათვის სიკვდილით დაისაჯა. ეს ცხადყოფდა თუ რამდენად სახიფათოა ფილოსოფიური აზროვნება, რომელსაც მიიჩნევდნენ ყველაზე არაპრაქტიკულ და ცხოვრებისაგან დაშორებულ აზროვნებად. მან საკუთარი პრინციპების ერთგულების გამო მიიღო სასიკვდილო სასჯელი თუმცა შეეძლო გაქცევით ეშველა თავისი თავისათვის. იგიც მიიჩნევდა, რომ ისე უნდა იცხოვრო როგორც თვითონ მოუწოდებდა სხვებს. მათგან განსხვავებით, სენეკას (4-65 წლები) უსაყვედურეს, რომ იგი არ ცხოვრობდა თავისი პრინციპების მიხედვით. ამაზე მან უპასუხა: „მე მსაყვედურობენ, რომ არ ეცხოვრობ ჩემი მოძღვრების თანახმად მაგრამ ფილოსოფოსები საუბრობენ არა მარტო იმის შესახებ თუ როგორ ცხოვრობენ ისინი თვითონ, არამედ იმის შესახებ თუ როგორ უნდა იცხოვრო. მე ვსაუბრობ სათნოების შესახებ და არა საკუთარ თავზე. მე ვებრძვი მანკიერებას, მათ შორის ჩემს საკუთარ მანკიერებასაც, როცა შევძლებ, ვიცხოვრებ ისე როგორც ჯერ არს“.

ფილოსოფიის ფენომენის ისტორია. უკვე არისტოტელემ (384-322 წ. წ.-ლმდე) გამოყო პირველი და მეორე ფილოსოფია, როგორც თეორიული ცოდნის განსხვავებული სფეროები. მას შემდეგ ბევრჯერ დაისვა კითხვა: რა არის ფილოსოფია? არისტოტელემ ფილოსოფია მეცნიერებათა დედოფლად გამოაცხადა. შუა საუკუნეებში ფილოსოფია გამოცხადდა თეოლოგიის მსახურად. ფილოსოფიას დაევალა დახმარე-

ბოდა თეოლოგიას ღმერთის არსებობის დასაბუთებასა და სხვა ღვთისმეტყველური საკითხების გადაწყვეტაში. ახალ დროში ფილოსოფიის მდგომარეობა გერმანელმა ფილოსოფოსმა ვინდელბანდმა მეფე ლირს შეადარა, რომელმაც მთელი სამეფო თავის ქალიშვილებს გაუნაწილა და შემდეგ ერთგულ მსახურთან ერთად მათხოვარივით დაეხეტებოდა თავის სამეფოში. ფილოსოფია იქცა მათხოვრად. მე-20 საუკუნეში კი დასვა საკითხი: რაღა საჭიროა ფილოსოფია? ფილოსოფიის საგანი და სპეციფიკა პრინციპულად უცვლელად დარჩა. იგი ყოველთვის ეძებდა აბსოლუტურს, მარადიულსა და უნიკალურს.

ფილოსოფიას აინტერესებს ბუნება, მისი წესრიგი და ჰარმონია; საზოგადოება და მისი ფუნქციონირების მექანიზმი. ფილოსოფოსები ყოველთვის ფიქრობდნენ იდეალური საზოგადოების აგების შესაძლებლობაზე. ფილოსოფიის განსაკუთრებული ინტერესის საგანი იყო თვითონ ადამიანი, მისი უნარები და ყოფიერების წესები. ფილოსოფია ცდილობდა გაეაზრებინა ბუნების, საზოგადოებისა და ადამიანის ურთიერთმიმართების ხასიათი. ფილოსოფია, როგორც ადამიანის სულიერი კულტურის განსაკუთრებული სფერო იარსებებს მანამ სანამ იარსებებს ადამიანი და ის რაც ადამიანის გონებას მღველვარებითა და გაკვირვებით აღავსებს., “ორი რამ აღავსებს ჩემს სულს სულ უფრო დიდი მღელვარებითა და გაკვირვებით: არის ვარსკვლავებით მოჭყდილი ცა ჩემს ზემოთ და მორალური კანონი ჩემში“ (წერდა ი. კანტი.)

ანტიკური ფილოსოფია-კოსმოცენტრიზმი. კოსმოსი როგორც სიკეთის წესრიგი ORDO AGATHON

საწყისის პრობლემა

ყოველი ისტორიული ეპოქა ზედახედავად პასუხობს ფილოსოფიურ კითხვებს. ჩვენ გვინდა ვაჩვენოთ არა მარტო ის თუ რა პრობლემები და ფილოსოფიური პრინციპები განსაზღვრავდა ამა თუ იმ ეპოქას, არამედ ამ პრობლემების გადაჭრის მაგალითებიც. ამით ნაჩვენები იქნება ჰქონდა თუ არა ლოგიკა მსოფლიო ფილოსოფიური აზრის განვითარებას. შევხებით იმ უმთავრეს პრობლემებს, რომლებსაც აყენებდა და განსხვავებულად წყვეტდა კაცობრიობა და ფილოსოფია თავისი არსებობის მანძილზე. ეს შესაძლებლობას მოგვცემს ფილოსოფიის ისტორიას შევხედოთ არა როგორც ფილოსოფოსთა რიგს, არამედ როგორც ადამიანური აზროვნების მიდევნებას, რომელსაც კაცობრიობისათვის წარუვალა ღირებულება აქვს.

ძველი ბერძნული ფილოსოფია წარმოიშვა ბერძნული მითოლოგიაში დიალოგში, პირველი ბერძენი ფილოსოფოსები ცდილობდნენ გაეგოთ თუ რა იყო ბუნება, კოსმოსის არსება. შემთხვევით არ იყო რომ პირველ ბერძენ ფილოსოფოსებს; თალეს, ანაქსიმანდრეს, ანაქსიმენეს (მილეტის სკოლა) პერაკლიტეს და ემპედოკლეს „ფიზიკოსებს“ უწოდებდნენ ბერძნული სიტყვის PHYSIS-ის მიხედვით, რაც ბუნებას ნიშნავს.

ბერძნული ფილოსოფიის ძირითადი თემა იყო კოსმოსი. კოსმოსი ქაოსისაგან განსხვავებით იყო ჰარმონიული წესრიგი, რომელიც ძველ ბერძენში გაკვირვებას იწვევდა და მას სურდა აეხსნა ეს ჰარმონია. ბერძნული მითოლოგიისთვისაც სამყაროს წარმოშობის საკითხი ერთ-ერთი უმნიშვნელოვანესი იყო. ძველი ბერძენები ცდილობდნენ სამყაროს წარმოშობის პროცესში მეტი წესრიგი და მეტი გონიერულობა დაენახათ. ამას მიუთითებდა თვითონ ბერძნული მითოლოგიის განვითარება. პირველად იყო ქაოსი, რომელიც სრულიად მოკლებულია წესრიგს. შემდეგ ბერძნული მითოლოგია სამყაროს საწყისად მიიჩნევს ურანოსს, მას მოსდევს კრონოსი (დრო). ეს იყო დროის უღმრთესი წესრიგი, რომელიც გამოიხატებოდა ბრმა აუცილებლობის წესრიგში. კრონოსი ყველაფერს, რასაც ის ქმნიდა ანადგურებდა კიდეც. კრონოსის შემდეგ მოდის ზევსის ეპოქა, რომელსაც ბერძენები მიიჩნევდნენ წესრიგისა და გონიერების ეპოქად, რომელიც აღარ უნდა დაბრუნებულიყო უკან. ზევსის სამყარო იყო კოსმოსი, მოწესრიგებული სამყარო, რომლის პრინციპი იყო ზომა, თანაფარდობა მარადიულსა და წარმატალს, ღვთაებრივსა და ადამიანურს შორის. თვითონ ბერძნული მითოლოგიის განვითარებაში ჩანდა გონების პრინციპის უპირატესობის აღიარება. გონიერება კი ნიშნავდა გასაგებადობას, ახსნადობას. ამიტომ ფილოსოფოსები აღარ კმაყოფილდებოდნენ კოსმოგონიური პროცესის ასეთი აღწერით და ცდილობდნენ კიდევ უფრო გასაგები გაეხდათ სამყაროს წარმოშობა.

ძველი ბერძნული ფილოსოფიის უპირველეს პრობლემად იქცა „არხეს“ (საწყისის) პრობლემა. რისგან წარმოიშვა ყველაფერი? რა არის საფუძველი ბუნების საგნებისა და მოვლენების ასეთი მრავალფეროვნებისა? რა არის ის საერთო, რომელიც ყველა საგანსა თუ მოვლენაშია? ამ მიდგომაში კლინდება ფილოსოფიური აზროვნების თავისებურება:

- ობიექტივიზმი, ანუ სურს გაიგოს რა ხდება ობიექტურად, სინამდვილეში?
- ონტოლოგიზმი, ანუ სურთ გაიგონ რა არსებობს ნამდვილად?

- რა არის უცვლელი ამ მრავალფეროვან და ცვალებად სამყაროში?

ფილოსოფიური აზროვნება ეძებს არსებულის რაციონალურ ახსნას. მითოლოგიის მიერ ხმარებული ხატოვანი წარმოდგენების მეშვეობით სინამდვილის ახსნის ნაცვლად შემოაქვს მიზეზის, წესრიგის, მიზნის, კანონზომიერების ცნებები.

პირველი ბერძენი ფილოსოფოსის, თალესის, აზრით ყველაფრის საფუძველი და მიზეზი, არხე არის წყალი. მისგან წარმოიშვა ყველაფერი. ეს თვალსაზრისი ერთი შეხედვით შეიძლება გულუბრყვილოთ მივიჩნიოთ. მაგრამ უნდა გავითვალისწინოთ ისტორიული კონტექსტი. თალესი ცდილობს ადამიანისათვის გასაგებად გამოთქვას სამყაროს საწყისი. მისი აზრით „არხეს“ წარმოდგენა ყველაზე უკეთ შეიძლება თუ მას შევადარებთ წყალს. მითოლოგიის მიხედვით ყველაფერი წარმოიშვა ქაოსისაგან, მაგრამ ქაოსის ხატი უფრო მეტს ეუბნებოდა ადამიანს? რატომ მაინცდამაინც წყალი?

- წყალი არის სიცოცხლისათვის აუცილებელი პირობა. ეს არის ის პირველ-საწყისი, რომელიც თავის თავიდან წარმოშობს ყველაფერს. შეიძლება ითქვას, რომ თალესი მაშინვე მიხვდა წყლის მნიშვნელობას სიცოცხლისათვის, რასაც თანამედროვე მეცნიერება დღეს ამტკიცებს. ასევე საინტერესოა პარალელები სახარებასთან. ქრისტე ამბობს: „ვარ ცოცხალი წყალი, ვინც ჩემი წყაროდან დაღვეს ის არ მოკვდება.“
- თალესი გულისხმობს, რომ პირველსაწყისი, რისგანაც ყველაფერი წარმოიშვა, უნდა იყოს მარადიულ მოძრაობაში და უნდა შეედლოს ყველა აგრეგატული მდგომარეობის მიღება. ასეთია წყალი, რომელიც მარად მოძრაობაშია და შეუძლია სამივე აგრეგატული მდგომარეობის, თხევადის, ჰაეროვანისა და მყარის, მიღება. ამით აიხსნება საგანთა მრავალფეროვნება.

წყალი არის ერთი საწყისი, რაც სამყაროს ერთიანობის საფუძველია. წყალი იყო მარადიული წრებრუნვის გამოხატულება. მარადიული წრებრუნვა ბერძნული ცივილიზაციისა და აზროვნების ერთერთი პარადიგმაა. წყალი იყო აქტიური საწყისი. იგი ზრად მოძრაობაშია.

ეს იყო მიხვედრა, რომ უძრავისაგან არაფერი არ წარმოიშვება. წყალი იყო კრეატიულობის პრინციპი. კოსმოსი იყო ის რასაც ადგილი უკავია სივრცეში.

რატომ უნდა მივიჩნიოთ თალესი ფილოსოფოსად?

- თალესი სამყაროს მრავალფეროვნების ახსნის პრინციპად არ იყენებს ღვთაებრივ ძალებს.
- იგი მიმართავს ადამიანის გონებას. იგი არ მოუწოდებს ირწმუნონ, დაუჯერონ მას. არამედ იწვევს თეორიულ დიალოგში და ცდილობს გონებით, თეორიულად, ჭკრეტით ახსნას ყველაფერი თუ რა არსებობს და როგორ არსებობს. ფილოსოფია წარმოიშვა როგორც ონტოლოგია, რომელიც ცდილობს ახსნას რა არის არსებული? როგორ წარმოიშვა და რა არის მისი არსებობის პრინციპი?
- ხილულის უკან ცდილობს დაინახოს ფარული, უხილავი ძალები როგორც მიზეზი, აუცილებლობა, წესრიგი და არა ღვთაებრივი ნება.
- გაცნობიერებული იქნა, რომ სამყაროს მრავალფეროვნებას უნდა ჰქონდეს ერთი საწყისი და ახსნის ერთი პრინციპი. ეს ნებისმიერი ლოგიკური აზროვნების პრინციპია ეს ახსნის ახალი პრინციპია მითოლოგიურ პოლითეიზმთან შედარებით, რომელსაც ქაოსი უფრო მეტქონდა ადამიანის ცნობიერებაში ვიდრე წესრიგი.

თაღესის შეხედულებების ნაკლი. წყალის კონცეპტის ნაკლია მისი ზედმეტად კონკრეტული ხასიათი. არხეში არ იყო მკვეთრად გამოხატული პასიური საწყისი (მასალა) და აქტიური შემოქმედებითი საწყისი (დემიურგი). ამიტომ მისი ნაკლია პილოძიზმი, ყველაფრის სულიერ არსებებად განიხილება. ეს რთულს ზდიდა სულიერისა და მატერიალურის გამოჯვანას. იწყება საწყისის ბუნების დადგენა, ცვალებადობის, წარმოშობისა და მოსპობის აუცილებელ ობის ახსნა.

ანაქსიმანდრე (დაახ. 610-546). მას მიეწერება ფილოსოფიური ნაშრომი „ბუნებისათვის“. იგი მიხვდა „წყლის“ ხატის ნაკლოვანებას და შემოიტანა აპერიონის ცნება. ანაქსიმანდრე პირველად ამაღლდა აბსტრაქციის დონეზე. ხილული სამყარო უხილავი საფუძველი ადამიანის გონებისათვის მიუწვდომელი ანუ განუსაზღვრელია. (აპერიონი ნიშნავს განუსაზღვრელს, დაუსაბამოს). აპერიონი ტრანსცენდენტურის პირველსავე. იგი ცდილობს განსაზღვროს საწყისის ბუნება და ახსნას წარმოშობისა და მოსპობის მიზეზი. ანაქსიმანდრე მიიჩნევს, რომ საწყისი არ შეიძლება განისაზღვროს როგორც რაღაც კონკრეტული. აბსოლუტუ რის წყლის სახით წარმოდგენა ნაკლოვანია. ანაქსიმანდრესთან შეიძლება დავინახოთ მეტაფიზიკურის ჩანასახი. აპერიონი არის ის რაც შეგვრძნებებში არ მოგვეცემა. სამყარო ხილული და უხილავი ნაწილებისაგან შედგება. აპერიონი მარადიული და უცვლელია. იგი საგანთა სიმრავლის გარეთ არსებობს. აპერიონი არის განუსაზღვრელი, დაუსაბამო, სრული და მარადიული. ეს ნიშნავს, რომ ის ცდილობს საწყისის ბუნების ახალი ნიშნების დადგენას. საწყისი არის დაუსაბამო ამიტომ აუცილებელი და სრულყოფილი. მან ამით აიცილა რევრესი უსასრულობაში საწყისის აუცილებლობის დასაბუთებისას.

ანაქსიმანდრე უკვე გაიაზრებს, არა მარტო თუ როგორია საწყისის ბუნება რომლისაგან ყველაფერი წარმოიშობება, არამედ ცდილობს ახსნას როგორ და რატომ წარმოშობს საწყისი სამყაროს მრავალფეროვნებას. მისი აზრით, არხე აუცილებლობით წარმოშობს სამყაროს მრავალფეროვნებას, რომელიც მისთვის გარეგანი აუცილებლობაა. ეს მოითხოვდა საწყისში აქტიური და პასიური, მასალა – დემიურგის გამოჯვანას. აპერიონისაგან საგანი წარმოიშობება გამოიყოფის გზით. მისგან პირველად გამოიყოფა თბილი და ცივი, მათი შეერთება იძლევა სითხეს. სითხის გაშრობა იძლევა ნიადაგს, ე. ი. სამყარო თავიდანვე დიალექტიკური ელემენტების წარმოშობით იწყება.

სამყარო წარმოიშობება აუცილებლობით, მაგრამ რატომ უნდა მოისპობა საგანი? აღმოჩნდა, რომ წარმოშობა და მოსპობა კოსმოსური პროცესების აუცილებლობაა. „საიდანაც საგნები წარმოიშვნენ, იმასვე უნდა დაუბრუნდნენ აუცილებლობით. მათ ერთმანეთს უნდა მიაყენონ სასჯელი და ტანჯვა დროის წესრიგისა და უსამართლობის გამო“. წარმოშობა-მოსპობის წესრიგს მართავს დროის აბსტრაქტული წესრიგი, რომელიც წარმოშობა-მოსპობის მარადიული წრებრუნვის პრინციპია. იგი განსაზღვრავს მოსპობის დროს, საგნის არსებობის ვადას. მაგრამ მოსპობის მიზეზი სხვაა. ანაქსიმანდრემ მოგვცა საგანთა წარმოშობისა და დაღუპვის ახსნაც. ამისათვის იგი გამოიყენებს ზნეობრივ მახასიათებლებს. არსებობა შეფასდება სიკეთე – ბოროტების კატეგორიებით. სამყაროს საგნების არსებობას აქვს ონტოლოგიური პრინციპი – ეს არის მორალური პრინციპი. ვინც ამ მორალურ პრინციპს დაარღვევს იგი იმსახურებს მოსპობას. როდესაც საგნები გაყოფილია და დაუპირის პირდებიან წარმოშობა საწყისს, ისინი უკუჩაინთქმებიან აპერიონში. აპერიონი სამართლიანია და სიკეთით განსჯის სამყაროს. შეიძლება ვივარაუდოთ, რომ აპერიონს ახასიათებს სამართლიანობა და სიკეთე. სამყაროს მართავს სიკეთე და სამართლიანობა. ანაქსიმანდრესთან ჩანს

ბერძნული მსოფლმხედველობის ის ელემენტები, რომლებიც შეაჯამდა პლატონთან. სამყაროს არსებობის წესია სიცოცხლე. ანაქსიმანდრემ დააფიქსირა ადამიანის გონების პრინციპული სასრულობა ანუ სამყაროში არის ისეთი რამ, რაც ადამიანისათვის პრინციპულად მიუწვდომელია და მოახდინა მორალის ონტოლოგიზაცია.

ანაქსიმენე (დაახ. 588-524) ფიქრობს, რომ სამყაროს საწყისია ჰაერი, რომელიც არის წყლისა და აპეირონის გაერთიანება. იგი აპეირონით განუსაზღვრელი და უხილავია და ამავე დროს წყალივით ბუნებისათვის შინაგანი ელემენტია. იგი ამით ცდილობს დაძლიოს თალესისა და ანაქსიმანდრეს ნაკლი მისი უპირატესობა იმაშია, რომ იგი გამსჭვალავს ყველაფერს და ამავე დროს უხილავია. ჰაერის სტიქია უსასრულოა სამყარო ჰაერში ცურავს. ჰაერი უფრო სივრცითი ვრცეულობის პრინციპია.

პერაკლიტე (დაახ. 535-475) მას უწოდეს „ბნელი“ ფილოსოფოსი, მისი ფილოსოფიის სირთულის გამო. კოსმოსის გააზრებისათვის მეორე პრობლემა იყო არსებული ცვალებადობის ახსნა.

- რატომ ხდება ცვალებადობა და ადვილი აქვს კი საერთოდ ცვალებადობას?
- როგორ შეიძლება აიხსნას იგი?
- როგორ უნდა შევინარჩუნოთ გარკვეულობა მუდმივი ცვალებადობის სამყაროში? ეს იყო პერაკლიტესა და ელეატების მთავარი პრობლემა.

პერაკლიტესათვის სამყაროს ყველაზე ხატოვან გამოხატულებას წარმოადგენს მარადიული ცეცხლი, რომელიც კანონზომიერად აენთება და ჩაქრება. თვითონ ცეცხლის არსებობის შინაგანი წესია მარადიული ცვალებადობა. ეს კანონზომიერება არ არის გარედან თავს მოხვეული, არამედ იგი სამყაროს არსებობის წესრიგია. მან სინამდვილის ცვალებადობის საფუძველი და აუცილებლობა დაინახა სინამდვილის დიალექტიკურ აგებულებაში. დაპირისპირებულობანი მუდმივ ბრძოლაში არიან და ამიტომ იცვლება ყველაფერი. პრობლემაა სწორედ ამ ცვალებადობის წესრიგის დადგენა. არა მარტო სამყაროში არსებული საგნებია ცვალებადი, არამედ თვითონ სამყაროს არსებობის წესია, არა უცვლელი მარადიულობა, არამედ მარადიული ცვალებადობა. ეს ცვალებადობა არ არის ქაოსი, არამედ წესრიგის მქონე.

თვითონ ცვალებადობა, არსებობისა და არარსებობის მონაცვლეობა, არის წესრიგის ფორმა. ცეცხლისაგან წარმოსდგება წყალი, წყალისაგან წარმოსდგება ნიადაგი, შემდეგ იწყება უკუპროცესი ნიადაგი - წყალი - ცეცხლი. ამ წრებრუნვაში ყველაფერი იწყება ცეცხლით და მთავრდება ცეცხლით და ასე მარად. სამყარო მუდმივი ცვალებადობა და წრებრუნვაა. წრებრუნვა კი ბერძენისათვის უსასრულობის გამოხატულებაა. პერაკლიტესათვის სამყარო მუდმივ ცვალებადობასა და განვითარებაშია. სამყარო არის „პანტა რეი“ ყველაფერი მიმდის ნარეობს. „ეს სამყარო, რომელიც ერთი და იგივეა ყოველთვის, არც ღმერთს გაუჩენია და არც ადამიანს, არამედ იგი იყო და ყოველთვის იქნება მარად ცხოველმყოფელი ცეცხლი, რომელიც პერიოდულად ახანძრავს და კვლავ ჩაქრება“. (ფრმ - 30).

ცვალებადობის მიზეზი და წესრიგი

პერაკლიტე საწყისის გააზრების შემდეგ ცდილობს ახსნას ცვალებადობის მიზეზი და წესრიგი. ანაქსიმანდრესთან ცვალებადობას მართავს დროის აბსტრაქტული წესრიგი, რაც აუცილებლობის სახეს იღებს. პერაკლიტესთან ცვალებადობის მიზეზია სამყაროს დიალექტიკური აგებულება.

დაპირისპირების სახეებია: გარეგანი დაპირისპირება საგნებს შორის, დაპირისპირება, რომელსაც მართავს დრო და დაპირისპირება, რომელიც საგნის შიგნით არის. პერაკლიტე ცვალებადობის ხატად მიიჩნევს დროს. დრო არის ახლათა უსასრულობის წრებრუნვა. დრო თვით არის დიალექტიკური აგებულების, როგორც წარსული – აწმყო – მომავლის ერთიანობა და დაპირისპირება. დრო არის ის, რაც ყველაფერს თავის საპირისპიროდ გარდაქმნის. ცივი ხდება თბილი, ბოროტება ხდება სიკეთე, ავადმყოფობა ხდება ჯანმრთელობა. რომ არ ვიცოდეთ სიკეთე არ გვეცოდინება რა არის ბოროტება. დრო არა მარტო რაიმეს გარდაქმნის მის საპირისპიროდ, არამედ ურთიერთდაპირისპირებულები არიან ერთმანეთის განსაზღვრის საფუძველი. ცვალებადობის გამო ერთი და იგივეა დღე და ღამე, ცივი და თბილი, რადგან ისინი ერთმანეთში გადადიან. სამყაროს დიალექტიკური ბუნების საფუძველია ის, რომ დაპირისპირება თვითონ საგნის შიგნითაა. ეს ნიშნავს, რომ არსებული არსისა და არარსის ერთიანობაა. საგანი, როგორც არსებული, თავის თავში შეიცავს მის საპირისპიროს არარსებობას. „მაგრამ არსი და არარსი ერთი და იგივე იყო“. ესაა ცვალებადობის უღრმესი და უპირველესი მიზეზი.

პერაკლიტეს აზრით ცვალებადობას აქვს წესრიგიც ეს არის ლოგოსი ანუ კანონ-ზომიერება. ლოგოსი და არა რაიმე აქტიური საწყისი დემიურგი, სიკეთე, ნება თუ სხვა რამ. ლოგოსი როგორც გონითი ბუნების მქონე შეიძლება გონებით გავიგოთ. ლოგოსი როგორც კოსმოსური კანონზომიერება არის მეტრონ – ზომიერება. ეს ზომიერი თანასწორობა ინარჩუნებს სამყაროს არსებობას, რომ სამყარო არარაში არ ჩაინთქას. საინტერესოა, რომ ლოგოსი მართავს არა მარტო კოსმოსს, არამედ ადამიანის გონებასაც. ეს მიუთითებდა სამყაროსა და ადამიანის გონების ერთიანობასა და სამყაროს გონიერული ხასიათის აღიარებას. სინამდვილის პრინციპული გონიერულობის იდეა ევროპული აზროვნების ერთ ერთ ძირითად ონტოლოგიურ დებულებად იქცა.

პერაკლიტე მიუთითებს, რომ სულის ცვალებადობის ლოგოსის გავება ძალზედ ძნელია. ამიტომ აზროვნების მიზნად მიიჩნევს სამყაროსი და სულის ლოგოსის ერთიანობის მიღწევას. მან თავისი ფილოსოფია ასე შეაჯამა: „მე ვიკვლევდი საკუთარ თავს“. მასთან თვითშეძენება ნიშნავდა სამყაროს ლოგოსის შემცენებას. (სოკრატე-საგან განსხვავებით). „სიბრძნე ის არის, რომ ჭეშმარიტებას ვიტყვი და ბუნების მიხედვით ვიმოქმედებო, იმით რომ თვითონ ბუნებას მოვუსმენო“ (ფრგ. 112).

სულისა და ბუნების ლოგოსი ერთი და იგივეა. ეს ნიშნავს, რომ ბუნებას შემვიძენებთ გონებით, როგორც მსგავსი შემვიძენებს მსგავსს. ლოგოსის გრძნობით შემვიძენება შეუძლებელია. „ცული მოწმეა თვალი და ყური“. გრძნობები გვაძლევს მრავალფეროვნებას და თითქოს ბევრ ცოდნას, მაგრამ „ბევრის ცოდნით ჭკუას ვერ მოვიპოვებთ. ამით, რომ ცოდნა მოიპოვებოდეს, მაშინ ჰესიოდე, პითაგორა, ქსენოფონე და ჰეკატოსი მას უკვე მოიპოვებდნენ“ (ფრგ. 40), წერდა პერაკლიტე. ცხადია ლოგოსის ცოდნა ერთის, ზოგადის ცოდნას ნიშნავდა.

პერაკლიტეს მიეწერება გამოთქმა: „ერთ მდინარეში ორჯერ ვერ შეხვალ“. ეს იყო მითითება ადამიანისა და სამყაროს უნიკალურ, განუმეორებელ ხასიათზე. მისმა მოწაფემ კრატილმა ეს დებულება უკიდურესობამდე მიიყვანა: „მდინარეში ერთხელაც ვერ შეხვალ“. სანამ ადამიანი მოიფიქრებს, გადაწყვეტს და დაიწერებს მდინარეში შესვლას მდინარე უკვე ჩაიარა. თუკი ყველაფერი ასეთ ცვალებადობაშია, მაშინ ადამიანის მიერ მოქმედების გააზრება შეუძლებელია. პერაკლიტეს ფილოსოფიამ დასვა კითხვა: ამ ცვალებადობის ოკეანეში არის თუ არა რაიმე უცვლელი და გარკვეული, რასაც შეიძლება დავეყრდნოთ როგორც საყრდენ და საორიენტაციო წერტილს.

მეტაფიზიკის საწყისებთან. პითაგორას რიცხვის მეტაფიზიკა

ბერძნული ფილოსოფია შეეცადა წასრივი შეეტანა ცვალებადობის ამ ქაოსში. პითაგორამ (580-500 წლები) სამყაროს საწყისად და წესრიგის საფუძვლად აღიარა რიცხვი, როგორც ზომის საფუძველი. (იუნგი რიცხვის არქეტიპი). საწყისი იყო ერთი, როგორც სიმრავლის, საფუძველი. ერთი არის რიცხვი. ყველაფრის საწყისი და არსება არის ერთი რიცხვი. სამყაროს როგორც სიმრავლის აღწერა შეიძლება რიცხვით. საგანი და რიცხვი ორივე ზომის მქონეა და საგნის და რიცხვის ზომის ცვლა იწვევს მათ ცვლილებას. საგნის, საგანთა ურთიერთობის აღწერა შეიძლება რიცხვით, ამიტომ რიცხვის ცოდნა საგნის ცოდნას ნიშნავს. საგანი და რიცხვი უბრალოდ კი არ გვანან ერთმანეთს, არამედ რიცხვი საგნის არსება, სუბსტანციაა. რიცხვი არ არის გრძნობადი. პითაგორა აგრძელებს კოსმოსის სიღრმეში სვლას. იგი ქმნის რიცხვის მეტაფიზიკას.

სამყაროს წარმოშობა ასე თუ ისე გასაგებია, მაგრამ როგორ უნდა ავხსნათ და აღვწეროთ სამყაროში არსებული საგანთა სიმრავლე და ცვალებადობა და რითი შეიძლება ეს განხორციელდეს. სამყაროს სიმრავლე შეიძლება აღიწეროს რიცხვით. არსებული საგანი შეიძლება დათვლილი იქნეს, საგანი შეიძლება გამოვხატოთ რიცხვით. ყოველი საგანი შეიცავს ერთს. რიცხვი საგნის გარეგანი ფორმალური რაოდენობრივი მხარეა. საგანი ბაძავს რიცხვს. კოსმოსი ერთია, საწყისი ერთია, საგანიც ერთია. საგანი როგორც ერთი და თავის თავის იგივეობრივი არის მონადა. როგორც წყალი საწყისი სახით შედის ყველა საგნის შემადგენლობაში ასევე რიცხვი შედის ყველა საგანში და სიმრავლეში. ყველაფერი შეიძლება დავიყვანოთ ერთზე, ამიტომ არა მარტო საწყისია ერთი, არამედ ერთი როგორც რიცხვი არის საწყისი.

რიცხვი არის გარკვეულობის საფუძველი. მისით შეიძლება სამყაროს სიმრავლის ახსნა და მოწესრიგება. რიცხვით შეიძლება კოსმოსის აღწერა. როცა ვამბობთ, კოსმოსი არის ერთი, ეს ნიშნავს კოსმოსი როგორც ასეთი არის ერთი. კოსმოსი როგორც სამრთველე არის ერთიანი. კოსმოსის როგორც სიმრავლის საწყისი არის ერთი. სიმრავლის ყოველი საგანი არის ერთი და ყოველი საგანი როგორც ერთი თავის თავის იგივეობრივია.

ამრიგად რიცხვი ერთით კოსმოსის ამდენი ნიშან – თვისება დაფიქსირდა. მაგრამ ერთი არ არის საკმარისი კოსმოსის აღწერისათვის. ერთით ვერ აღიწერება სამრავლე. ამისათვის საჭიროა რიცხვი ორი. ორი არის სიმრავლის სიმბოლო. ორი არის მიმართება, განსხვავება და დაპირისპირება. ორი არის „განუსაზღვრელი ორი“. ორობა სამყაროს უზოგადეს თვისებას გამოსახავს. ორი არის სამყაროს უზოგადესი განსაზღვრულობების საფუძველი, ესენია: საზღვარი – უსაზღვრო, კენტი – ლუწი, ერთი – მრავალი, მარჯვენა – მარცხენა, მამრობითი – მდედრობითი, უძრავი – მოძრავი, სწორი – მრუდი, სინათლე – სიბნელე, კარგი – ცუდი, კვადრატი – პარალელოგრამი. ეს კოსმოსის კატეგორიული მოაზრების პირველი მცდელობაა. თუმცა ნათელი არაა მისი ჩამოყალიბების პრინციპი. ამრიგად როცა ვიტყვით კოსმოსი არის ერთი და ორი – ეს ნიშნავს ჩვენ გვაქვს კოსმოსის გარკვეული სურათი. სამყარო არის ერთიანიც და სამრავლეც. სიმრავლე კი ნიშნავს მიმართებას, განსხვავებას, დაპირისპირებას და სწორი მოიაზრება მათი მეშვეობით.

როცა ვამბობთ ერთი კოსმოსი აღიწერება ერთი ასპექტით, როცა ვამბობთ ორი კოსმოსი აღიწერება შინაგანად, როცა ვამბობთ სამი – ვახდენთ კოსმოსის

სრულ დახასიათებას ანუ კოსმოსი არის ერთიცა და სიმრავლაც, იგივეობრივაცა და ცვალებადიც, ანუ კოსმოსი არის დაპირისპირებულთა ჰარმონია. შემდეგი რიცხვი, რომლითაც დახასიათდება კოსმოსი არის ოთხი. იგი გამოხატავს კოსმოსის ოთხ მზარეს, ბუნების ოთხ დროს, ოთხ ელემენტს (წყალი, ჰაერი, მიწა, ცეცხლი). შემდეგი რიცხვია ათი. ათი არის ბუნებრივი რიცხვი ($1+2+3+4=10$). ათი არის კოსმოსის სრული დახასიათება.

პითაგორას მთავარი პრობლემაა ახსნას თუ როგორ შეიძლება რიცხვისაგან საგნის შექმნა. რას ნიშნავს, რომ საგნები რიცხვისაგან შედგება და საგანი რიცხვს წარმოადგენს. ცვალებადობის ახსნის მცდელობისას პითაგორა რიცხვის გეომეტრიულ ანალოგს მიმართავს. ერთი არის წერტილი, ორი არის ხაზი, სამი არის ზედაპირი, ოთხი არის სხეული. რიცხვი გეომეტრიული ფიგურის ტოლია, გეომეტრიული ფიგურა სხეულის. სხეული შეიძლება დაიშალოს გეომეტრიულ ფიგურად, გეომეტრიული ფიგურა რიცხვად. ის ეძებს სხეულთა მათემატიკურ ანალოგებს:

თანმიმდევრულ რიცხვთა ჯამი უდრის სამკუთხედს $1+2=3$, $1+2+3=6$.

თანმიმდევრულ კენტ რიცხვთა ჯამი უდრის კვადრატს $1+3=4$, $1+3+5=9$.

თანმიმდევრულ ლუწ რიცხვთა ჯამი უდრის მართკუთხედს $2+2=4$.

პითაგორა თავისი თეორიის დამადასტურებელ ფენომენად მიიჩნევს მუსიკას, სადაც მუსიკალური ჰარმონია რიცხვთა თანაფარდობით მიიღწევა. პითაგორასთან იწყება მეტაფიზიკა, რეალური ქვეყანა აზრის ქვეყანად იქცა, საგანი – რიცხვად.

პითაგორას თეორიის კიდევ ერთი ელემენტია მეტაფიზიკის თეორია. ადამიანის სული მოგზაურობს სხვადასხვა არსებულებს შორის თუ სული განიწმინდება, იგი უბრუნდება მარადისობას. თუ არადა კვლავ ამქვეყნიურობას უბრუნდება. ე. ი. ამქვეყნად ყოფნა არის სასჯელი და გამოსაცდელი პერიოდი სულისათვის. კოსმოსი ჰარმონიული წესრიგია. ეს არის რაციონალური წესრიგი, რომელიც მათემატიკური ხასიათისაა. კოსმოსი არის ჰარმონია და რიცხვი. მათემატიკის პრინციპი კი ყველა არსებულის პრინციპია. რიცხვი იდეალური სხეულის სახით დამოუკიდებელ არსებობას იძენს, მეტიც რიცხვი არის საგნის სუბსტანცია და ნივთიერებაც.

მათი მკაცრი რაციონალიზმი ნატურალური რიცხვზე იყო აგებული. ამიტომ მათ მიერვე აღმოჩენილი 2 იყო ირაციონალური რიცხვი, რაც მათი კოსმოსის ნგრევას იწვევდა. პითაგორას მიერ წარმოდგენილი კოსმოსია როგორც წესრიგი და ჰარმონია, კოთხვის ქვეშ აღმოჩნდა.

ელეატური მეტაფიზიკა (პარმენიდე, კმნო60)

ელეატური სკოლის დამაარსებელია ქსენოფანე კოლოფონელი (570-470). მისი აზრით, ბუნებაში მყარი, უცვლელი არაფერია. საგანი წარმოშობას ვერ ასწრებს, რომ მაშინვე ისპობა. ბუნება ორთქლივით ირეალურია. ბუნება არის ტალახი. ყველაფერი რაც იბადება არის მიწა და წყალი, ეს უფრო შეფასება იყო ვიდრე კვლევა. ქსენოფანესათვის მიწა და წყალი ელემენტები, საწყისი კი არ არის, არამედ ცუდის, წარმატების სიმბოლო. ბუნება არ არის კოსმოსური წესრიგი, არამედ საგანთა უწესრიგო სიმრავლე. ქსენოფანესათვის მიუღებელია სამრავლე არა მარტო ბუნებაში, არამედ ღმერთებს შორისაც. ის იბრძვის ბერძნული პოლითეიზმის წინააღმდეგ, მეტიც არ არსებობს ნაციონალური ღმერთები. მისი აზრით შეუძლებელია ღმერთები გვანდნენ ადამიანებს. ქსენოფანე მიიჩნევს რომ ადამიანებმა შექმნა თავისი მსგავსი ღმერთები.

ჭეშმარიტად არსებობს მხოლოდ ერთი ღმერთი. არ შეიძლება ღმერთი იყოს ჰერაკლი ეს ნიშნავს, რომ ისინი არიან ნაკლოვანი, ნამდვილი ღმერთი არის ერთი. მთლად ყური, მთლად თვალი, მთლად აზრი არის მისი არსება“. იგი არ მოძრაობს. ღმერთი არის უმოძრაოდ ერთ ადგილზე მდგომი, მყარი. იგი აყალიბებს ღმერთის გაგების ახალ ნიშნებს:

- ის არის ერთი,
- მყარი,
- უცვლელი,
- მოძრაობას მოკლებული.

ესენი ჭეშმარიტად არსებულის ნიშნებია. ქსენოფანეს აზრით, როცა ადამიანი ღმერთებს ქმნიან თავისი მსგავსების მიხედვით, მაშინ ადამიანები ემყარებიან გრძნობებსა და არა გონებას. იგი ცდილობს გონებით მოიაზროს ღმერთი, რომელიც გონებით მიიწვდომება. იგი დროისა და სივრცის გარეთ არსებობს, ე. ი. დროისა და სივრცის გარეთ არსებობა შესაძლებელია. ერთი არსი, ერთი ღმერთი თავის თავის თვითებრივი და თავის თავშია. ის მრგვალია მარადიული და ცოცხალი. იგი აზროვნებს არა რაიმე ორგანოთი, არამედ „მოლიანად“.

პარმენიდე(დაახ.540-470), მისი მოწაფე, არის პირველი შეგნებული მეტაფიზიკი შემოქმედი. პირველად მოხდა აზრის განყენება. აზრი, როგორც ასეთი, დამოუკიდებელ არსებობას იძენს და კვლევის დამოუკიდებელი საგანი ხდება. ემპირიულ საგანთა სამყაროს ადგილს იკავებს აზრების სამყარო. მას არსებობის საკუთარი წესი აქვს. უნდა გაირკვეს როგორ არსებობს, იცვლება და ვითარდება აზრი.

ბერძნულმა აზროვნებამ დაიწყო სამყაროს ანუ ბუნების მეტაფიზიკური საფუძვლების ძიებით. შემდეგ ადამიანმა დაიწყო აზროვნება იმაზე თუ როგორი უნდა ან შეიძლება იყოს ამ არსებული რეალური ქმნადობის სამყაროსაგან განსხვავებული სამყარო. ეს არის გრძნობადი სამყაროს გარეთ მიღმა არსებული მეტაფიზიკური სამყარო, ჯერარსის, მარადიულის, ჰარმონიის სამყარო. აქედან გამომდინარეობა რამდენიმე გზა:

- ამქვეყნიურობის შეფასება და გარდაქმნა მეტაფიზიკური სამყაროს მიხედვით.
- ადამიანი ცდილობს ეზიაროს მეტაფიზიკურ სამყაროს,
- მონახო სამყაროში, შენ თავში რაღაც მეტაფიზიკური, მარადიული.
- შეიძლება თუ არა მეტაფიზიკური სამყაროს შემცნება.
- რეალობა ასახული იქნა აზრებში და განაგრძობს არსებობას აზრებში.
- აზროვნების, აზრის კვლევა ხდება რეალობის კვლევა.

ადამიანმა საკუთარ თავში დაინახა სამყაროს საიდუმლოების გასაღები. უკვე ჰერაკლიტე ამბობდა თავის ფილოსოფიაზე „მე ვიკვლევდი საკუთარ თავს“. ადამიანი აინტერესდა არა მარტო კოსმოსის საგანთა წარმოშობის, არსებობისა და ცვალებადობის წესრიგით, არამედ მას უკვე აინტერესებს აზრის წარმოშობისა და არსებობის წესრიგი. ადამიანი აღმოაჩენს ყოფიერების ფუნდამენტურ რაციონალურობას.

ყოფიერების პრობლემა. პარმენიდემ დაინახა, რომ ჰერაკლიტეს ცვალებადობის ქაოსში, აუცილებელი იყო გარკვეულობის შეტანა. ეს ნიშნავდა ურყევის, უცვლელის, მარადიულის მონახვას. პარმენიდე თვლის, რომ თუ სამყარო არის მხოლოდ ცვალებადობა, მაშინ კოსმოსი იქცევა ქაოსად. ცვალებადობის ქაოსში ბუნებრივია ურყევი, მყარი წერტილის მონახვის სურვილი. იგი ეყრდნობა პითაგორას რიცხვის რაციონალიზმს და ქსენოფანე კოლონოფონელის ერთს, რომელიც არის აზრი და თავის თავში ერთიანებს სამყაროს.

პერაულიტემ ცვალებადობის მიზეზი დაინახა სამყაროს დიალექტიკურ აგებულებაში. მისი აზრით, ნებისმიერი საგანი შედგება არსებობისა და არარსებობისაგან. მათი ცვალებადობის თანაფარდობა განსაზღვრავს საგნის ცვალებადობას. ეს პერაულიტემ შეაჯამა დებულებაში — „არსი და არარსი ერთი და იგივეა“. პარმენიდესათვის ეს დებულება მიუღებელია. თუ საგანი შედგება არსისა და არარსისაგან, მაშინ უნდა გავარკვიოთ რას ნიშნავს არსებობა და არარსებობა. ამ საკითხით პარმენიდე გადადის რეალობის გააზრების ახალ უფრო მაღალ საფეხურზე. მას აინტერესებს, არა მარტო ის თუ რისგან წარმოიშვა სამყარო, არამედ თუ რას ნიშნავს სამყაროს არსებობა. ეს მოითხოვდა არსებობის ნიშნების დადგენას და არსებობის წესების განსხვავებას.

პარმენიდემ განასხვავა ბუნებრივი და მეტაფიზიკური არსებობის წესი. ცვალებადობის ახსნამ შემეცნების სახეების განსხვავება გამოიწვია. თუკი ყველაფერი იცვლება არის თუ არა რაიმე უცვლელი. თუკი ერთ მდინარეში ორჯერ ვერ შეხვალ ეს ნიშნავს, რომ შეუძლებელია მსჯელობა რეალობის შესახებ, რადგან სანამ რაიმეს გამოთქვამ საგანზე იგი უკვე შეცვლილია.

პარმენიდეს მიხედვით ცვალებადობა მოჩვენებითია, ნამდვილი ჭეშმარიტი სინამდვილე არ იცვლება. ცვალებადი საგანი არის არსებობისა და არარსებობის მთლიანობა. ჭეშმარიტი არსებული არ შეიძლება ასეთი იყოს. პარმენიდეს აზრით: „არსი არის არარსი არ არის“. ცვალებადი საგანი არ არსებობს ჭეშმარიტად. ჭეშმარიტად არსებული საგანი უცვლელია. ჭეშმარიტად არსებულს ახასიათებს უცვლელობა, სისრულე, მარადიულობა.

თუკი ყველაფერი პერაკლიტესებურ ცვალებადობაშია, მაშინ როგორ შემიძლია ვთქვა, რომ „მე ვარ მე“, „მე ვარსებობ“, „მე ვიცი“. პარმენიდე ამ კითხვის გასაცემად მოითხოვს ყოფიერების წესების განსხვავება (ცვალებადი — მარადიული) და შემეცნების წესების განსხვავება (გრძნობა — გონება).

პარმენიდესავე უნდა მივაწეროთ ბერძნული აზროვნების მეორე ძირითადი პრინციპის ჩამოყალიბება: „ყოფიერება არის-არაყოფიერება კი არ არის“. ეს ნიშნავდა, რომ თუკი რაიმე არსებობს იგი არ შეიძლება გაქრეს, იქცეს არარად და მეორეს მხრივ „არაფრისაგან არაფერი არ წარმოიშვება“. კოსმოსი არსებობს როგორც აუცილებელი და როგორც მარადიული წრებრუნვა.

ჭეშმარიტი ყოფიერება შეიმეცნება გონებით, გრძნობებს არ შეუძლიათ დაინახონ უცვლელი, მარადიული. გრძნობებს ეჩვენებათ სინამდვილე მუდმივ ცვალებად საგანთა ერთობლიობად. ამიტომ გრძნობების ნდობა არ შეიძლება. გრძნობები გვატყუებენ სამყარო, ჭეშმარიტი არსი არც ცვალებადია და არც წარმავალი. ჭეშმარიტი არსი არის ერთი და იგი უცვლელია. შემდეგ პლატონმა გამოიყენა ცვალებადობის სამყარო მარადიული სამყაროსაგან.

პარმენიდე კითხულობს: არის თუ არა რაიმე მარადიული, უცვლელი ბუნებაში და თვითონ ადამიანში? თუკი ადამიანში არ არის არაფერი მარადიული, მაშინ ადამიანი არც არსებობს ჭეშმარიტად. პარმენიდე აზრით, ჩვენი შემეცნების ნაკლია, რომ ჩვენ გვეჩვენება, რომ ყველაფერი იცვლება. ის რაც არ იცვლება მას გრძნობებით ვერ დავინახავთ. იგი შეიძლება დავინახოთ გონებით. მსგავსი შეიმეცნებს მსგავსს. აქედან გამომდინარე პარმენიდე გააკეთა მთავარი აღმოჩენა: „არსი და აზრი იგივეობრივია“. ამით მან გამოთქვა ბერძნული აზროვნების ერთერთი უძირითადესი პრინციპი-სამყაროს, სინამდვილის გონიერულობის შესახებ. მან კლასიკური ფორმით გამოთქვა ბერძნული სამყაროს გონებისადმი ნდობა, მისი რაციონალისტური ხასიათი. გონება არის ჭეშმარიტი როგორც სინამდვილის დანახვის ერთადერთი საშუალება, რადგან

თვითონ ყოფიერება გონითია. ეს სინამდვილე მარადიული, უცვლელი, თავისთავის იგივეობრივია. იგი მიიწვდომება მხოლოდ გონებით, გრძნობებით კი ცვალებადი და მიმდინარე. პარმენიდეს აზრით სინამდვილეში არ არსებობს ცვალებადობა, არამედ უბრალოდ გვეჩვენება. პარმენიდესთან პირველად გაიმიჯნა ჭეშმარიტი მარადიული ყოფიერება როგორც უნილავი და გონებით მისაწვდომი გრძნობადი და ხილული სინამდვილისაგან.

ამ საფუძველზე გაიმიჯნული იქნა ჭეშმარიტი ცოდნა და შეხედულება. არსისა და აზრის იგივეობით შეიქმნა იდეალისტური მეტაფიზიკა. ჭეშმარიტ არსებულად გამოცხადდა აზრი, რომელიც უცვლელი და მარადიულია. აზროვნება არის არსი და ამავე დროს ერთი. საგანთა მრავალფეროვნებისა და ცვალებადობის უკან იმალება ის ერთი, რაც არის ჭეშმარიტად არსებული. ჭეშმარიტად არსებული და ჭეშმარიტი აზრი მარადიულია.

შემდგომში ჭეშმარიტი სინამდვილის დაპირისპირება გრძნობადი სინამდვილისადმი ევროპული ფილოსოფიის უმთავრესი თემა გახდა. ყოფიერების ცნება გულისხმობს შემდეგს:

- ყოფიერება არის ჭეშმარიტი არსებული.
- ყოფიერება ერთიანი, უცვლელი, განუყოფელი და იგივეობრივია.
- ყოფიერება არის, არარა კი არ არის.
- ყოფიერება შეიმეცნება გონებით, არარა კი შეუმეცნებადია.
- არარა არ არსებობს გონებისათვის, ე. ი. იგი საერთოდ არ არსებობს.

ეს იყო პერეკლიტესადმი პრიციპულად საპირისპირო პოზიცია. ცვალებადობის ზღვაში აღმოჩენილი იქნა მყარი, უცვლელი, რაც გარკვეულობის საფუძველია. ეს მყარი, უცვლელი მიჩნეული იქნა ჭეშმარიტ არსებულად. იგი დაუპირისპირდა არარსს როგორც ცვალებადს. შემდეგ ჭეშმარიტად არსებული გაუგვიდა აზრს, ამით აზრის სამყარო, როგორც ჯერარსის, ჰარმონიის, მარადიულის, სამყარო დაუპირისპირდა ცვალებად სამყაროს.

პარმენიდესათვის გადაუჭრელ პრობლემად დარჩა საკითხი – როგორ შევათავსოთ ერთ საგანში ცვალებადი და უცვლელი. პარმენიდემ ის მარტივად გადაჭრა, მან ცვალებადობა, სიმრავლე, მოძრაობა მოწვევებად გამოაცხადა.

ძენონი(490-430). ელვატელთა სკოლის წარმომადგენელმა ძენონმა გააცნობიერა ცვალებადობის, მოძრაობის სიმრავლის თეორიულად გააზრების სირთულე. გრძნობის ორგანოებს შეუძლიათ დააფიქსირონ ცვალებადობა მაგრამ მათი რაციონალური აზსნა რთულია. გონება ცვალებადობის, მოძრაობის გააზრებისას ვარდება შინაგან წინააღმდეგობაში. მაგალითად, ისარის მოძრაობა აღიწერება დროისა და სივრცის მეშვეობით. ჩვენ დროსა და სივრცეს ვანაწევრებთ დისკრეტულ მონაკვეთებად და მოძრაობის აღწერა იღებს ასეთ სახეს: T (1)-A (1), T (2), T (3)-A (3) და ასე შემდეგ. T დროს ისარი იმყოფება A წერტილში. ეს ნიშნავს, რომ იგი ყოველ მომდევნო წამში ისარი იმყოფება მომდევნო ადგილზე ე. ი. გაჩერებულია. ისარის მოძრაობა აღმოჩნდა 1, 2, 3. ადგილზე მყოფი, ესე იგი გაჩერებული ისარის მდგომარეობათა ჯამი. მოძრაობა გაიზარდა როგორც უძრაობათა ჯამი, მაშასადამე მოძრაობა არ არსებობს.

გაღმოცემით ცნობილია, რომ ერთხელ ძენონთან მოპაექრემ, რათა ძენონის მცდარობა დაეძტკიცებინა მის წინაშე გაიარ-გამოიარა. შემდეგ იგივე „არგუმენტი“ გამოიყენა მისმა მოწაფემ, რისთვისაც ძენონმა იგი გააშოლტვინა. ძენონი რეალურად არსებულ მოძრაობას კი არ უარყოფდა, არამედ ცდილობდა ეჩვენებინა მოძრაობის გააზრების სირთულე. მოძრაობის აზსნისას გონება შინაგან წინააღმდეგობებში ვარდება, ამიტომ

გონივრული დასაბუთების თვალსაზრისით მოძრაობა არ არსებობს. ძენონმა, აზროვნების ისტორიაში პირველმა განიხილა უწყვეტობის და უსასრულობის პრობლემები, რომლებიც ადამიანისათვის ერთერთი მარადიული საკითხია (შეიძლება თუ არა გავიაზროთ სამყაროს მარადიულად არსებობა თუ იგი წარმოიშვა და მოისპობა.) აქტიური უსასრულობის ცნება, რომელიც შემოიტანა ძენონმა, არ იქნა გააზრებული ბერძნული აზროვნების მიერ. ისინი იყენებდნენ პოტენციური უსასრულობის ცნებას ანუ აღიარებდნენ სიდიდეთა უსასრულოდ დაყოფადობას, მაგრამ არ აღიარებდნენ უსასრულოდ დიდი რიცხვის აქტუალურად მოცემულ ელემენტთა არსებობას.

ძენონმა, აზროვნების ისტორიაში პირველმა განიხილა უწყვეტობის და უსასრულობის პრობლემები, რომლებიც ადამიანისათვის ერთერთი მარადიული საკითხია (შეიძლება თუ არა გავიაზროთ სამყაროს მარადიულად არსებობა თუ იგი წარმოიშვა და მოისპობა.) აქტიური უსასრულობის ცნება, რომელიც შემოიტანა ძენონმა, არ იქნა გააზრებული ბერძნული აზროვნების მიერ. ისინი იყენებდნენ პოტენციური უსასრულობის ცნებას ანუ აღიარებდნენ სიდიდეთა უსასრულოდ დაყოფადობას, მაგრამ არ აღიარებდნენ უსასრულოდ დიდი რიცხვის აქტუალურად მოცემულ ელემენტთა არსებობას.

შეშორებული ადამიანისაკენ გერმული განმანათლებლობა (პროტაგორა.პრობლემა)

გერმული განმანათლებლობა

სოფისტები. ძველ წელთაღრიცხვის V საუკუნისათვის ბერძნულ ქალაქ-სახლმწიფოთ უმეტესობაში დემოკრატიული წყობა იყო. ეს ხელს უწყობდა თავისუფალ მოქალაქეთა აქტიურ ჩართვას საზოგადოებრივ და პოლიტიკურ ცხოვრებაში. ეს მოითხოვდა განათლებას, ორატორიულ ხელოვნების ცოდნას საკუთარი შეხედულებების დასამტკიცებლად. ბერძნულ საზოგადოებაში ჩნდება ახალი ფენა, რომლებიც სთავაზობენ დახმარებას განათლების მიღებაში. მათი მთავარი იარაღია სიტყვის ხელოვნება. ესენი იყვნენ სოფისტები (სოფისტი ნიშნავს ბრძენს) სოფისტებს უწოდებდნენ ბერძენ განმანათლებლებს. ისინი გამოირჩეოდნენ არა იმდენად ღრმა ფილოსოფიური აზროვნებით, რამდენადაც საზოგადოების უფართოეს მასებში ცოდნის გავრცელებითა და ცოდნის პოპულარიზაციით. სოფისტები იყვნენ პირველები ფილოსოფოსთა შორის, რომლებიც პირობას იღებდნენ სწავლებაში.

სოფისტებთან ერთად ორი თემა ზდება აქტუალური ძველი ბერძნული აზროვნებისათვის. ეს არის ადამიანი და ცნობიერება. სოფისტებისაგან ყველაზე ცნობილნი იყვნენ პროტაგორა და გორგიას. ისინი შემოტრიალდნენ ადამიანისაკენ და საზოგადოებისაკენ. სოფისტებმა კიდევ უფრო გააღრმავეს კრიტიკული დამოკიდებულება ყველაფრისადმი. მათი აზრით ყველაფერი საჭიროებს შემოწმებას, დასაბუთებას და არაფრის მიღება არ შეიძლება უკრიტიკოდ. სოფისტიკამ ბრძოლა გამოუცხადა ადამიანის ცნობიერებაში არსებულ შეხედულებებს, ტრადიციებს, ყველაფერს რაც ყოველგვარი დასაბუთებისა და შემოწმების გარეშე არსებობდა ადამიანის ცნობიერებაში. ძველი ტრადიციების, ადათ-წესების, ცხოვრების წესის ნაკლი დანახეს მათ უშუალო ხასიათში. ანუ ისინი არ საჭიროებდნენ აქამდე დასაბუთებას, შემოწმებას თუ გამართლებას, ისინი არსებობდნენ და ხალხი მათ იცავდა, მათი მიხედვით ცხოვრობდა. სოფისტების აზრით კი არსებობის უფლება ენიჭებოდა იმ ტრადიციას თუ ადათ-წესს, რომელიც შემოწმებადი და დასაბუთებადი იქნებოდა. თვითონ ადამიანი ზდებიდა მსაჯული იმ ტრადიციებისა და ადათ-წესებისა, რომელსაც ადრე უსიტყვოდ ემორჩილებოდნენ როგორც ღმერთის მიერ დადგენილს.

პროტაგორა (490-420). იგი იყო ყველაზე გამოჩენილი სოფისტი. მან ჩამოაყალიბა სოფისტების უმთავრესი პრინციპი — „ადამიანი არის საზომი არსებულისა, რამდენადაც ის არსებობს და არარსებულისა რამდენადაც ის არ არსებობს. „ამით მან არა ადამიანი როგორც ასეთი, არამედ თითოეული ადამიანი გახადა უფლებამოსილი დაყრდნობოდა საკუთარ მოსაზრებას რეალობის შესახებ გადაწყვეტილების მიღებისას. მანვე გამოთქვა მეორე მოსაზრება, რომელიც ასევე პარადოქსად ჟღერდა — „ღმერთის შესახებ მე არაფერი არ ვიცი, არც ის რომ ისინი არსებობენ და არც ის, რომ ისინი არ არსებობენ“. ამით მან ადამიანი-ღმერთის მიმართება, რაც ბერძნული საზოგადოების საფუძველი იყო კითხვის ქვეშ დააყენა. არსებობს გადმოცემა, რომ მას ამის გამო უჩივლეს და მისი წიგნი „ალეთა“ დაწვეს. ეს იყო პირველი წიგნი, რომელიც დაწვეს. სოფისტებმა რელიგიის პრობლემა, რაც ქსენოფანესთან იყო მხოლოდ თეორიული პრობლემა ადამიანის ყოველდღიურობის პრობლემად აქციეს. ეპოქის პრობლემა ადამიანისა და ღმერთის მიმართების ხასიათი. ღმერთი იყო საზოგადოებისა და ზნეობრიობის საფუძველი. ზნეობრიობისა და ღირებულებების

შეეჭვება ნიშნავდა ადამიანი-ღმერთის მიმართების ეჭვს ქვეშ დაყენებას. ამას გამო გაიზარდა ცოდნის როლისა და მნიშვნელობის ადამიანისა და საზოგადოების ცხოვრებაში. ყველა ესწრაფვის ცოდნას. ეს არის ბერძნული დემოკრატიის ეპოქა. ცოდნა გახდა დემოკრატიის საფუძველი. ყველას შეუძლია მონაწილეობის მიღება სახელმწიფო საქმეებში. ამისათვის უპირველესად აუცილებელია არა სოციალური წარმოშობა, სიმდიდრე, არამედ ცოდნა. ამან გაზარდა ადამიანის თავისუფლება და როლი საზოგადოებაში. მან დიალექტიკა ბუნებიდან გადაიტანა აზრებში. ყველაფრის შესახებ შეიძლება წამოაყენო ორი ერთმანეთის საპირისპირო დებულება. რადგან „ჭეშმარიტება იმდენია რამდენიც ადამიანია“. ეს ნიშნავდა, რომ კონკრეტული ცოდნა ჭეშმარიტია. მაგრამ იგი ჭეშმარიტია ჩემთვის და არა შენთვის. ყველასათვის სავალდებულო ცოდნა საზოგადოების არსებობის საფუძველია. საყოველთაო ცოდნის უარყოფა თვითონაა სავალდებულო ხასიათის. ცნობილია სოფისტების დასაბუთების წესები. გადმოცემით პროტაგორამ მოწაფე აიყვანა იმ პირობით, რომ იგი მას გამოართმევდა სწავლების საფასურს თუკი იგი მოიგებდა პირველ პროცესს. მოსწავლემ სწავლების დამთავრების შემდეგ შეეცადა თავი აერიდებინა საფასურის გადახდისათვის. ამაზე პროტაგორამ უპასუხა, რომ ის ნებისმიერ შემთხვევაში მიიღებდა თავის გასამრჯელოს. ამ მაგალითით მან უჩვენა თუ როგორ ოსტატურად იყენებდა პროტაგორა სიტყვის ორაზროვნებას, დათქმული პირობის შინაგან სირთულეს. მათ ცხადი გახადეს დასაბუთების ბუნებისა და წესების უკეთ გარკვევის აუცილებლობა. რომელიც შემდეგ არისტოტელემ განახორციელა.

გორგია. (480-380). მან ადამიანის მიერ ჭეშმარიტებისა და ცოდნის ფლობის საკითხი კიდევ უფრო პრობლემური გახადა. მისი აზრით „არაფერი არ არსებობს, რომ არსებულიყო იგი ადამიანისათვის გაუგებარი იქნებოდა. გასაგებიც რომ ყოფილიყო შეუძლებელი იქნებოდა მისი სხვისთვის გადაცემა“. მან ჭეშმარიტების ძიება საერთოდ საზრისს მოკლებული გახადა. მასვე მიეწერება შემდეგი დებულება „ბუნებას მონებად არავინ გაუჩენია. ღმერთმა ყველა ადამიანი ერთნაირად თავისუფალი გააჩინა“. ისინი მოითხოვდნენ კერძო საკუთრების გაუქმებას. სოფისტებამდე ბერძნული აზროვნება ფიქრობდა, რომ სამყარო არის მარადიული ცვალებადობის სამყარო. ყველაფერი მამდინარეობს, ერთ მდინარეში ორჯერ ვერ შეხვალ. სამყარო რომელშიც ადამიანი ცხოვრობს არის ცვალებადობის ქაოსი. რასაც ადამიანი უპირისპირდება საკუთარი მყარი ღირებულებებით სისტემითა და გონიერებით. სოფისტებმა აქაც შეიტანეს ქაოსი. აღმოჩნდა, რომ ადამიანის ცნობიერებაში ღირებულებათა სისტემის ქაოსია. მიუხედავად ცოდნის ასეთი სიმდიდრისა ცოდნამ კი არ გააერთიანა, არამედ გათიშა საზოგადოება. აღმოჩნდა, რომ იმდენი ჭეშმარიტება არსებობს რამდენი ადამიანიცაა. არა მარტო ყველას თავისი აზრი აქვს, არამედ ადამიანი თავს არ იწუსებს საკუთარი აზრის დასაბუთებით. მის ცნობიერებაში საპირისპირო აზრები თანაარსებობენ.

სოფისტების მოღვაწეობის შედეგები. მათ განახორციელეს ანთროპოლოგიური შემობრუნება ბერძნულ ფილოსოფიაში. აღიარებული იქნა ადამიანის უფლება და განსაკუთრებული როლი სამყაროში. მათ მოიტანეს ადამიანის თავისუფლება სახელმწიფოსაგან, ტრადიციისაგან და ტრადიციული ზნეობისაგან. სოფისტები არიან ბერძნული განმანათლებლობა. მათ თავიანთი მსოფლმხედველობითა და საქმიანობით ცოდნა ყველასათვის მისაწვდომი გახადეს. ცოდნამ და მისი საყოველთაო გავრცელებამ განაპირობა დემოკრატიის განვითარება. მათ ცხადი გახადეს, რომ ჯანსაღი, ტრადიციული ზნეობრიობა კრიზისშია. სოფისტებმა ცოდნა დააფიქსირეს უპირველესად როგორც ადამიანის საზოგადოებრივი და ზნეობრივი ყოფიერების მნიშვნელოვანი ელემენტი.

ცოდნა არ არის აბსტრაქტული ადამიანის ცხოვრებისადმი მიღებული მოვლენა. მათ ცხადი გახადეს:

- მარადიულის ძიების აუცილებლობა.
- ცოდნის პრობლემური ხასიათი.
- ზნეობისა და წესრიგის ახალი პარადიგმის დადგენა.
- ადამიანი გახადეს ყველაფრის საზომი, მაგრამ არ გამოუკვლევიათ ადამიანის არსება.

ეს ეპოქა იყო პირველი ნიშნები საზოგადოების ღირებულებითი სისტემის კრიზისისა და გარდამავალ ეპოქაში მყოფი საზოგადოებისა. როდესაც თვითონ საზოგადოება შეგნებულად ეძებდა ახალ ღირებულებით ორიენტირებს და ცდილობდა მათ გამართლებას და დაფუძნებას. ამ გარდაქმნის პროცესის პრინციპად იქცა პროტაგორასეული დებულება „ადამიანი არის საზომი ყველა არსებულისა რომ ისინი არსებობენ და არარსებულისა, რომ ისინი არ არსებობენ.“ სიკეთის და ბოროტების, კარგისა და ცუდის, სამართლიანისა და უსამართლოს მშენიერებისა და სიმანქნის შეფასების კრიტერიუმში ხდება ცალკეული ადამიანის მიდრეკილება და პოზიცია. ეს იყო სუბიექტივიზმი თავისი ლოგიკური შედეგით – ყოველგვარი მყარი, უცვლელი, ღირებულებითი ორიენტირი უარყოფილი იქნა.

შემეცნების სფეროშიც ყველა ცოდნა შეფარდებითი გახდა. ერთი ჭეშმარიტება არ არსებობს. ობიექტური, ჭეშმარიტი ცოდნა ადამიანისათვის მიუწვდომელია. თუკი ჭეშმარიტების საზომია ერთეული ადამიანი, მაშინ შედეგად ვიღებთ რელატივიზმსა და სკეპტიციზმს. ელესტების საპირისპიროდ სოფისტებმა ნამდვილ რეალობად აღიარეს ცვალებადი, გრძნობადი სამყარო. სოფისტებს ახასიათებს შემეცნებითი და ზნეობრივი რელატივიზმი და ამტკიცებდნენ ყოველგვარი სამართლობრივი ნორმების, ზნეობრივი პრინციპების ფარდობითობას, რაც საზოგადოების კრიზისის გამოხატულება იყო. სოფისტების მოღვაწეობამ აჩვენა, რომ ძველი ღირებულებითი სისტემის უკუგდება, რაიმე ახალი ღირებულებითი სისტემის დადგენის გარეშე საზოგადოებას კიდევ უფრო ღრმა კრიზისისა და ქაოსში აგდებდა. მათი ცხადი გახადეს ცოდნის, ზნეობისა და ღირებულებების პრობლემატური ხასიათი. სოფისტებმა აუცილებელი გახადეს ადამიანის ზნეობაში, ცოდნაში ღირებულებებში მარადიულის, უცვლელის ძიება, რის საფუძველზეც აიგებოდა ახალი ცოდნა, ზნეობა და ღირებულება. ამიტომ ზნეობის, ცოდნისა და მარადიულის ბუნების დადგენა სოკრატეს ძირითადი პრობლემა გახდა.

სოფისტებთან დამთავრდა მითოსის ეპოქა, ტრადიციების ბატონობა შეცვალა დასაბუთებამ, ფილოსოფიამ. ეპოქის უმთავრესი პრობლემა ადამიანისა და ღმერთის მიმართების საკითხი, რადგან არსებული ვითარების საფუძველი იყო ღმერთი. იგი იყო ცხოვრების წესის, კანონების, ტრადიციების, ღირებულებების განმსზღვრელი. მათი კითხვის ქვეშ დაყენება ნიშნავდა ადამიანი-ღმერთის მიმართების ეჭვს ქვეშ დაყენებას. ძველი წელთაღრიცხვის V ს ბერძნული საზოგადოება ღრმა მორალურ და აზროვნებით კრიზისშია.

ბერძნული აზროვნება შემდეგ დასკვნასთან მივიდა:

- ბუნება, როგორც საგანთა ცვალებადობის სისტემა ქაოსია, რაც შეუძლებელია კრატისის დებულებაში „მდინარეში ერთხელაც ვერ შეხვალ“ ეს იყო ძველი ბერძნული სამყაროს ერთერთი ძირეული ონტოლოგიური დებულებისა „ყველაფერი მიედინება“ (ჰანტა რეი) გადასინჯვა. ამ მდინარეში იყო რაღაც წესრიგი, რომლის ნატამალი აღარ არის კრატელთან.
- ადამიანის ცნობიერება, როგორც ცოდნისა და ღირებულებების სისტემა ქაო-

სია. ადამიანს ბუნების ცვალებადობის ამ ქაოსში რჩებოდა საკუთარი გონება და მყარი ღირებულებითი სისტემა, რომელსაც შეიძლებოდა დაყრდნობოდა იგი. სოფისტებმა ადამიანს ეს უკანასკნელი საყრდენიც გამოაცალეს. ადამიანის ცნობიერებასა ღირებულებათა სისტემაში ქაოსი შეიტანეს.

- წესრიგის ახალი პარადიგმის აღმოჩენა აუცილებელი გახდა. ამ ამოცანის გადაწყვეტას იწყებენ დემოკრიტე და სოკრატე. პლატონი ამთავრებს ამ საქმეს თავისი მეტაფიზიკის დაფუძნებით. იგი აფუძნებს წესრიგის ახალ სისტემას და ამ წესრიგის მარადიული საფუძველი ხდება სიკეთის იდეა.

სოფისტების მოღვაწეობის უარყოფითი შედეგები-მათ გააცნობიერეს, მაგრამ გააღრმავეს ბერძნული საზოგადოების მორალური და შემეცნებითი კრიზისი. მათ მიერ დანერგილმა სკეპტიციზმმა, ნიჰილიზმმა სუბიექტივიზმმა საზოგადოებისა და ზნეობის საფუძვლები კიდევ უფრო შეარყია. ადამიანის თავისუფლება გადაიზარდა თვითნებობაში. ნებისმიერი მოვლენის ზედალებით, დაუსაბუთებელ უარყოფაში. მათ ცოდნის საყოველთაო გავრცელებით ქაოსი შეიტანეს ადამიანის ცნობიერებაში.

მეტაფიზიკური შემოპრუნება (სოკრატე)

სოკრატეს ეთიკური რაციონალიზმი. სოფოკლე ბრძენია, ევრიპიდე კიდევ უფრო ბრძენია, სოკრატე კი ადამიანთა შორის ყველაზე ბრძენია. ამას ამბობდნენ ადამიანზე, რომელიც ამბობდა, რომ „მე ვიცი ის, რომ არაფერი არ ვიცი“. სოკრატე იყო პირველი ვინც იგრძნო სოფისტების მოღვაწეობის შედეგად გამოვლენილი ხიფათი.

სოფისტებმა მოახდინეს რა ყოველგვარი ცოდნის და ზნეობრივი ნორმების აბსულუტური და მარადიული ხასიათის უარყოფა. ამით ხიფათში ჩააგდეს როგორც საზოგადოების მთლიანობა ისე ადამიანის როგორც ზნეობრივი და პასუხისმგებელი არსების ყოფიერება. მათმა სიბრძნემ უფრო მეტი ზიანი მოეტანა, ვიდრე სარგებლობა. მათ ინდივიდუალური ადამიანი გამოაცხადეს ყოველგვარი მოქმედების საზომად. მაგრამ რამდენი ადამიანია იმდენი საზომი არსებობს. სოფისტები იყვნენ საზოგადოების, ღირებულებათა სისტემისა და საზრისის კრიზისის გამოხატულება. სოფისტებმა თავისი მოღვაწეობით ნათელი გახადეს, რომ საჭიროა ცოდნისა და ზნეობრივი ნორმების ისეთი ფორმების მონახვა, რომელიც გაუძლებდა რელატივიზმისა და სუბიექტივიზმის ასეთ შემოტევას. სოკრატე იყო ის (470-399 ჩვ. წ-ამდე) ვინც დაიწყო ამ ახალი ფორმების ძიება. სოკრატეს ყურადღების ცენტრში ადამიანია, ის ვინც გამოაცხადეს სოფისტებმა ყველაფრის საზომად. მაგრამ ვინ არის ადამიანი? შეუძლია მას იყოს ყველაფრის საზომი.

ბერძნული საზოგადოებრივი წყობა იყო დემოკრატია, რაც ინდივიდუალური ნების არსებობისა და მისი უფლებებისა და თავისუფლებების აღიარებას გულისხმობდა. საზოგადოებრივი ყოფიერების საფუძველი იყო ადამ-წესები და ზნეობრიობა. იგი ადამიანს გადმოეცემოდა ტრადიციით და მისი ცხოვრება წარმართებოდა მათ შესაბამისად. ადამიანის ინდივიდუალურობა ვლინდება იმაში, თუ როგორი სიხარულითა და მზადყოფნით ასრულებდა ინდივიდი ამ ადამ-წესებს. ეს ადამიანის ღირსების საქმე იყო. ინდივიდი ემორჩილებოდა, არა იმიტომ, რომ დარწმუნებული იყო მათ გონივრუ-

ლობისა და სამართლიანობაში, არამედ იგი უბრალოდ ცხოვრობდა ამ ადამიან-წესების მხედრობით. იგი მოქმედებდა ასე რადგან ეს იყო ადამიან-წესები. ნიცშე თვლიდა, რომ ეს იყო ჯანსაღი მდგომარეობა. როდესაც საჭირო ხდებოდა ზნეობრივი ნორმის განმარტება ან დასაბუთება ეს იყო კრიზისი – საზოგადოების არაჯანსაღი მდგომარეობა. მართლაც ასე იყო. ადამიან-წესების, ასეთი ბრმა შესრულება შინაგან წინააღმდეგობაში აგდებდა ადამიანს.

ქვეყანაში ზნეობრივი ქაოსი მეფობდა. ზნეობრიობა კი იყო გონის, ღვთაებრივის გამოხატულება. ადამიანი თვითონ ღმერთების მიერ იყო ჩაყენებული შინაგანი განხრელების მდგომარეობაში. ზნეობრივი ნორმების განხორციელება შეუძლებელი იყო ადამიანი მოქმედებდა ზნეობრივად და გონივრულად მაგრამ უბედურებაში ვარდებოდა. ლუდა ქეთელაური, ჯოყოლა, ერთი ადამიანი ეუბნება: „მტერი მოკალი“, მეორე ადამიანი ეუბნება: „ვაეკაცს, სტუმარს პატივი ეცი“).

სოკრატეს ეპოქა იყო უკიდურესი, ინდივიდუალიზმის, ყოვლის მომცველი თვით-ღმერთების, ეგოიზმისა და ძალაუფლების წყურვილის ეპოქა. ყველაფერი მერყეობდა და ორატორი იყო. დიადი წარსული აღარ იყო, მოძავალი კი ბურუსით იყო მოხუცი. სოკრატემ დანახა, რომ ბერძნული საზოგადოება კრიზისში იყო, რაც მდგომარეობდა და გამოიხატებოდა მოქმედების, ყოფიერების საზრისის დაკარგვაში. უკიდურესი იყო რაიმე გზის არჩევა. უნდა დაძლეულიყო ადამიანის ინდივიდუალიზმის ძველი გაგება, შეხედულებათა სიჭრელე და გაურკვევლობა, უნდა დაფუძნებულიყო ადამიანის სუბიექტურობის ახალი გაგება.

სოკრატეს ეპოქაში ძირითად პრობლემად იქცა რელიგიის პრობლემა. რადგან ბერძნული საზოგადოების კრიზისის მეტაფიზიკური საფუძველი იყო ადამიანისა და ღმერთის ურთიერთობის კრიზისი. კოსმოსმა, როგორც ადამიანურისა და ღვთაებრივის ჰარმონიამ, გონივრულობა დაკარგა. გამძაფრდა ადამიანისა და ღმერთს შორის მეტაფიზიკური გათიშულობის შეგრძნება. დაირღვა ნდობა ღმერთისადმი როგორც ადამიანის ცხოვრების გონივრული მომწესრიგებლისადმი. ადამიანის ცხოვრება შემთხვევითი და გაუგებარი გახდა. შეირყა ღმერთების ნებაზე დაფუძნებული ზნეობრიობა.

როგორ შეიძლება დახასიათებულიყო ადამიანის მდგომარეობა ამ კრიზისში? ადამიანის მეტაფიზიკური მდგომარეობა იყო არაარასმკოდნეობა. ადამიანმა არ იცოდა ღმერთების ნება, არ იცოდა სიკეთე თუ ბოროტება მისი მოქმედება. ადამიანმა ისიც არ იცის რა შესთხოვოს ღმერთს, რადგან რასაც შესთხოვოს ღმერთს არ იცის მისთვის სიკეთე თუ ბოროტება. ამიტომ ადამიანი ხშირად უბედურებას მოიწვედა თავისთავზე.

ვინ არის სოკრატე. მას მიეკუთვნება თვალსაჩინო ადგილი როგორც ფილოსოფიის ამ ზნეობრიობის ისტორიაში. შესულია კაცობრიობის სულიერ და კულტურულ ისტორიაში. სოკრატე ყოველთვის იყო მაგალითი ადამიანის მცდელობისა გაეგო საკუთარი თავი და თავისი ეპოქა. მან ადამიანს უჩვენა თუ როგორი უნდა იყოს ადამიანის ცხოვრების წესი გარდამავალ, ღირებულებითი კრიზისის ეპოქაში როგორ შეინარჩუნო ადამიანური ღირსება. თავისი ფილოსოფიით, ცხოვრებითა და სიკვდილით უდიდესი გავლენა მოახდინა კაცობრიობის სულიერ და ზნეობრივ ყოფიერებაზე. მან უჩვენა ადამიანური ყოფიერების თავისებურება, რომელსაც სურს იყოს ღირსეული. მას აინტერესებს ადამიანის ცხოვრების საზრისი, სიკვდილისა და სიცოცხლის, სიკეთისა და ბოროტების, თავისუფლებისა და პასუხისმგებლობის, უფლებისა და მოვალეობის ადგილი ადამიანის ცხოვრებაში. სოკრატეს საუბრები და ცხოვრება არის

მაგალითი თუ როგორ ცდილობდა იგი გარკვეულიყო მათში და ეცხოვრა ღირსეულად. მან იცოდა, რომ კოსმოსის საწყისი ადამიანისაგან მოითხოვდა ზიარებოდა სიკეთეს როგორც ნიშანს მისი ადამიანის ყოფიერებისა. იგი არსებობს და ზიარებულია საწყისს როგორც სიკეთის მოქმედი. ესაა ადამიანის არსებობის საზრისი. მაშინ არსებობს იგი მეტაფიზიკურად. მისთვის კოსმოსი არის ჰარმონიული, კეთილი საწყისის მქონე, რომლის წინაშე ადამიანი მოვალე და პასუხისმგებელია.

სოკრატეს ფილოსოფოსობისა და საზოგადოებრივი აქტივობის მიზანია დაძლიოს კრიზისი, რაც დაუფულა საზოგადოებას. სოფისტებმა დაანახეს ადამიანის, საზოგადოების როგორც კვლევისა და ყოფიერების განსხვავებული ფენომენები. ადამიანი როგორც ბუნების არსებული განსხვავდებოდა ადამიანის როგორც სუბიექტისაგან. ადამიანი განსაკუთრებული მოვლენაა სამყაროში. ადამიანური ყოფიერება ზნეობრივ კანონზომიერებას ექვემდებარება. სოკრატეს უნდა გაარკვიოს რას ნიშნავს ზნეობრივი ყოფიერება ფიზიკური ყოფიერების გვერდით. სოკრატემ დააფიქსირა სოფისტების მოღვაწეობის პარადოქსი — ცოდნა მიიჩნეეს ადამიანის საზოგადოებრივი და ზნეობრივი ყოფიერების მნიშვნელოვან ელემენტად. რაც მეტი იქნება ცოდნა მით მეტი შესაძლებლობა უნდა ჰქონდეს ადამიანს ჭეშმარიტი სახით განახორციელოს თავისი ზნეობრივი და მოქალაქეობრივი მოვალეობა. მას უნდა გამოეწვია ადამიანის ზნეობრივი და მოქალაქეობრივი ქცევის გაუმჯობესება. მაგრამ ბევრმა ცოდნამ უკუ შედეგი მოიტანა. სოფისტებმა ადამიანი აქციეს სუბიექტად სოკრატესთან კი ადამიანი პიროვნებად იქცა. კვლევის ძირითად საგნად ადამიანისა და მისი პრობლემების გადაქცევა იყო სოფისტების ისტორიული დამსახურება. მაგრამ ამან მოითხოვა აზროვნების წესის შეცვლა, რაც მათ ვერ შეძლეს. მათთვისაც თვითშემეცნება იყო მთავარი, მაგრამ მათთვის ადამიანი კოსმოსში არსებული ერთ ერთი ობიექტია. ადამიანი ცხოვრობს არა მარტო ბუნებაში, არამედ საზოგადოებაში. ადამიანის საზოგადოებრივი ყოფიერება განსხვავებული რეალობაა, რომლის შემეცნება სოფისტებმა ვერ შეძლეს და იგი ილუზიად გამოაცხადეს. ამიტომ სუბიექტივიზმსა და ნიჰილიზმში ჩაიძირნენ. საყოველთაო და მარადიული ზნეობა, სამართალი, ჭეშმარიტება უარყვეს. ამით ადამიანის ზნეობრივი და საზოგადოებრივი ყოფიერება ქაოსში გადაჩენეს. საჭირო იყო აზროვნების ახალი წესი, რათა ზნეობა, ადამიანი, საზოგადოება გამოეკვლია. სოკრატემ ეს განახორციელა ადამიანის ყოველდღიურობისა და მისი პრობლემების ანალიზით. იგი შედის ყველგან და აცხადებს მოდი გამოვიკვლიოთ რა არის კეთილი და ბოროტი ამ ჭერქვეშ. სოფისტებმა საზოგადოება დაშალეს სოციალურ ატომებად, მაგრამ სოციალური ატომებისაგან საზოგადოების აგება ვერ შეძლეს და ზნეობს შესაძლებლობაც უარყვეს. თითოეული ადამიანი იქცა „ყველა საგნის საზომად“. რატომ იქცევა ადამიანი ასე: იმიტომ, რომ ასე უნდა თუ იმიტომ, რომ გონივრულია? აღმოჩნდა, რომ სოფისტი და ცალკეული ადამიანი თვლიდა, რომ ეს გონივრულია. სოფისტებმა ადამიანი გათავისუფლებით ქაოსში გადააგდეს და მათთვის თავისუფლება თვითნებობად იქცა. ეს თვითნებობა მიმართული იყო მეორე ადამიანის, საზოგადოებისა და საკუთარი თავის წინააღმდეგ. ამიტომ დაიტერესდა სოკრატე იმ ცოდნით, რომელსაც ფლობდა საზოგადოება და თითოეული ადამიანი რაში იყო სოფისტური ცოდნის ნაკლი? სოკრატე გონივრულ თავისუფლებას მოითხოვდა, ეს ნიშნავდა, რომ მას სხვაზე აღიარებდა და მოხდებოდა ნიჰილიზმისა და სკეპტიციზმის დაძლევა. სოკრატე ეძებს საზოგადოების ერთობის, გაგების საერთო ველის საფუძველს. იგი ამას აღწევს ადამიანის უფრო ღრმა თვითშემეცნებით. მას სურს ადამიანის სულის სიღრმეში დაინახოს ადამიანთა ერთობის საფუძველი. აღმოჩნდა, რომ ეს არის ცოდნა, ოღონდ

უცვლელის, მარადიულის ცოდნა, რაც ყველასათვის იგივეობრივი იყო. სოკრატესათვის შემეცნების საგანი ხდება ცნობიერება და ცოდნა. მათი მოცემულობა და არსება.

სოფისტებმა საყოველთაო ზნეობრიობის უკუგდების შემდეგ საწყისად და საბოლოო ინსტანციად აღიარეს ერთეული ადამიანი როგორც ყველაფრის საზომი. იგი ყველაფერს ზომავდა იმ ცოდნის საფუძველზე, რომელიც მას ჰქონდა. მათ ამას მიაღწიეს გაგების ერთიანი ველის დანაწევრებით. მაგრამ ამით საზოგადოებას არა ნაკლები პრობლემები მოუტანეს. ცოდნის გავრცელებამ მოიტანა კრიზისი. მაგრამ სოკრატემ კრიზისის დაძლევა ახალი სახის ცოდნით სცადა. მისი აზრით კრიზისისას აუცილებელია თვითცნობიერი ზნეობრიობა. ეს ცოდნის სიმრავლე ადამიანის ზნეობრიობას, ჭეშმარიტ მოქალაქედ ყოფნას ხელს უშლიდა. იყო კი ეს ის ცოდნა რასაც სოფისტები ეძებდნენ და სთავაზობდნენ ადამიანებს? ამიტომ მან დააყენა ცოდნის პრობლემა. ფილოსოფიის მიზანი გახდა არა საგნის ცოდნის ანალიზი, არამედ ცოდნის ცოდნის ანალიზი. თვითონ ცოდნა გახდა კვლევის საგანი. სოფისტებმა ცხადი გახადეს ცოდნის მნიშვნელობა ადამიანისა და საზოგადოებისათვის. აღმოჩნდა, რომ ცოდნა უდიდეს გავლენას ახდენს საზოგადოების მდგომარეობაზე. სოკრატე იწყებს სწორედ ამ ერთეული ინდივიდის, როგორც ყველაფრის საზომის კრიტიკას. იგი გადაიქცა ამ ადამიანის ცოდნის კრიტიკად. სოკრატე მიხვდა თუ რა მნიშვნელოვანია თუ რა სახის ცოდნა წარმართავს ადამიანის ყოფიერებას და საზოგადოებას საერთოდ. იგი იკვლევს ყოველდღიურობას როგორც ეპოქის სულისკეთებას (Zeitgeist). საზოგადოების პრობლემა იყო ტრადიციული ზნეობრიობა და რელიგიურობა, მაგრამ ზოციალურ ატომებად დაშლილი საზოგადოებაც შეუძლებელი იყო. სოკრატეს სურს საზოგადოების გაერთიანება ხელახლა და ახალ საფუძველზე. ეს იყო ახალი ზნეობრიობა, რომელსაც საფუძვლად უდევს ახალი ცოდნა, რაც გაგების ახალ საერთო ველს ქმნიდა. ძველი ზნეობისა და რელიგიურობისაგან განსხვავებით, რომელიც ადამიანს შინაგან წინააღმდეგობაში აგდებდა, სოკრატემ წამოაყენა ზნეობის ახალი ცნება. ზნეობრივი ქცევა ნიშნავდა თვითცნობიერ, თავისუფალი გადაწყვეტილებით განხორციელებულ მოქმედებას. ახალი ზნეობა ეფუძნებოდა გაგების ახალ საერთო ველს. მას კი საფუძვლად ჰქონდა მარადიულის ცოდნა. ზნეობის საფუძველია ცოდნა. ადამიანმა იცის რატომ გააკეთა ეს არჩევანი და რაც მთავარია მან იცის რა არის ნამდვილი სიკეთე. თავისუფლება შესაძლებელია ცოდნის საფუძველზე. მაგრამ რას ნიშნავს ცოდნა? რას ნიშნავს მე ვიცი? და საიდან აქვს ადამიანს ეს ცოდნა? ადამიანმა იცის მჭედლობა, რომელიც მან ისწავლა დაკვირვებით, აითვისა შესაბამისი ჩვევები. მაგრამ მას არ გაუანალიზებია რას ნიშნავს მჭედლობა როგორც ასეთი. შენ სჩადიხარ ცოდნის საქციელს, მაგრამ თუ არ იცი რა არის სიკეთე, მაშინ შენ არ სჩადიხარ ცოდნის. სიკეთის განხორციელებისათვის საჭიროა:

- იცი რა არის სიკეთე.
- შეგნებულად სჩადიხარ სიკეთეს. არა უბრალოდ აკეთებ რაიმეს, არამედ მას აკეთებ შეგნებულად.

სოკრატემ გააცნობიერა ცოდნის თეორიული სახე, რომელსაც აინტერესებს სა-
განი და მოვლენა თავის თავად. მან ადამიანში აღმოაჩინა ის რამაც იცოდა სიკეთე თავის თავად. ეს იყო ადამიანის თვითცნობიერება. თეორიული ცოდნის მფლობელია ადამიანის მე. ეს იყო ცოდნის ცოდნა. ცოდნა არის თვითცნობიერება, რომელიც უნდა შეიძინო, რადგან იგი არ არის ბუნებრივი თვისება. ასეთ ცოდნაზე დაფუძნებული ზნეობა იყო საზოგადოების ერთიანობის საფუძველი. ადამიანის შესაძლებელია განსაზღვრული მიმართება და ცოდნა. ეს იყო არა ერთეულის, შემთხვევითის, ემპირი-

ულის, არამედ საყოველთაოსა და მარადიული ცოდნა. ეს იყო ცნობიერების სხვა განზომილება. ადამიანმა იცის ჭედა, მაგრამ არ იცის თუ საიდან აქვთ იმისი ცოდნა თუ რა არის მჭედლობა როგორც ასეთი. მათ არა აქვთ პირველადი ცოდნის ცოდნა. რაც ადამიანს აქცევს ჭეშმარიტად მცოდნედ. სოკრატემ განასხვავა საგნის ცოდნა, საგნის ცოდნის ცოდნა და საგნის არსების ცოდნა. ამრიგად საკითხები: რა არის ცოდნა და საიდან აქვს ადამიანს ცოდნა იქცა მთავარ პრობლემად. ფილოსოფია იქცა ცოდნის შემეცნებად. მასზე პასუხის გაცემას შეეცადა პლატონი.

სოკრატეს სურს ადამიანის მეორედ დაბადებას შეუწყოს ხელი ანუ დაიბადოს როგორც პიროვნება, რომელიც შეგნებულად იღებს ზნეობრივ გადაწყვეტილებას. ამის გაკეთება შეიძლება ზოგადის როგორც ზნეობის საფუძველის შემეცნებით, რაც არის ჭეშმარიტი ზნეობის საფუძველი. ამიტომ სოკრატეს სურს მონახოს ზოგადი ზნეობაში და მასზე დააფუძნოს ზნეობრივი საქციელი.

შეიძინა თაფი შენი. სოკრატე სოფისტებს ებრძვის თვითშემეცნების პრინციპით. მისი მიდევნებები და ირონია სწორედ თვითშემეცნების ფორმებია. მისი მიზანია ადამიანის აღზრდა და არა საზოგადოების რეფორმა, რადგან მისი აზრით პრობლემის სათავეა ადამიანი. სოფისტების „წყალობით“ ყველა ამბობდა, რომ იცოდა ჭეშმარიტება, ფლობდა ცოდნას, როგორც კი ცოდნა საზოგადოებრივი ფენომენი გახდა, მაშინვე ცხადი გახდა ცოდნის ფენომენის ორაზროვნება. სოკრატემ შეიმუშავა ცოდნის ახალი გაგება. მას აინტერესებს, რას ნიშნავს, როდესაც ადამიანი ამბობს-მე ვიცი. მისი აზრით, არსებობს ცოდნის ორ სახე:

- ერთია, როდესაც ადამიანი აკეთებს რალაცას და გამბობთ, რომ მან იცის ღურგლობა. მისი ცოდნა დადგენილია ფაქტით.
- მეორეა, როდესაც ადამიანი ამბობს-მე ვიცი, რომ ვიცი. მე მაქვს ცოდნის ცოდნა. მე არა მარტო ვიცი ღურგლობა, არამედ ვიცი რას ნიშნავს ღურგლობის ცოდნა და შემიძლია იგი სხვას ავუხსნა და გადავცე.

მან აღმოაჩინა ცოდნის ახალი თვისება და პრობლემა. შეიძლება სხვა ადამიანისაგან ცოდნის მიღება, სწავლა? ცოდნა ნიშნავს მისი სხვისთვის გადაცემის შესაძლებლობას.

- როგორ გადადის ერთი ადამიანიდან ცოდნა მეორე ადამიანში,
- როგორ აღმოცენდება ადამიანში საკუთარი, ახალი ცოდნა.

ეს ნიშნავდა ცოდნის არსებობის პრობლემის დაყენებას:

- როგორ არსებობს ცოდნა,
- სად არსებობს ცოდნა?

სოკრატემ განყენებული აზრი აღიარა ერთერთ არსებულად და იკვლევს აზრს, როგორც არსებულს, მისი არსებობისა და ცვალებადობის წესს. როგორია ადამიანის აზრის არსებობის წესი ადამიანის ცნობიერებისაგან დამუკიდებლად? აზრი, რომელიც წარმოიშვა ადამიანის თავში და შემდეგ გამოითქვა, საერთო აზრად იქცა, გაუცხოვდა და ასეთი ობიექტური წესით არსებობს. პლატონი აღიარებს აზრის ადამიანის ცნობიერებამდე არსებობას მარადიულ სამყაროში. ცოდნა არსებობს ერთეული ადამიანის ცნობიერებაში, მაგრამ როგორ გადადის იგი მეორე ადამიანის ცნობიერებაში. აღსანიშნავია, რომ ადამიანს არ შეუძლია მთელი არსებული ცოდნის ცნობიერებით მოკვა. მაშინ სად არსებობს ეს ცოდნა ადამიანის გონების გარეთ? ადამიანი შეიძლება მოქმედებდეს რეალობასთან შესაბამისად, მაგრამ არ იცოდეს. სოკრატესათვის ამის მაგალითი იყო წარმართული ზნეობა. სოკრატე ცოდნის ახალ გაგება ეძებს. მჭედელი

ჭედავს, მაგრამ არ იცის, რას ნიშნავს მჭედლობა. მას იგი გაანალიზებული და განსხვავებული უნდა ჰქონდეს სხვა მოქმედებისაგან. ვინმე სოკრატეზე ერთი ამბობს, რომ იგი კეთილია, მეორე ამბობს, რომ იგი არ არის კეთილი. სოკრატეს ბუნების დადგენისათვის უნდა ვიცოდეთ რა არის სიკეთე, მხოლოდ ამის შემდეგ შევძენიება, რომ სოკრატე კეთილია თუ არა. სიკეთის ცოდნა არის სოკრატეს როგორც კეთილი ადამიანის ცოდნის საფუძველი. ნამდვილი ცოდნა არის პირველი სახის ცოდნა. ფილოსოფიას სწორედ ასეთი სახის ცოდნა აინტერესებს. სოკრატესთან საგნის ცნობიერება თვითცნობიერებად იქცა. ცოდნიდან ცოდნის ცოდნად იქცა. შემეცნების ძირითადი საგანი გახდა თვითონ ცოდნა.

გარკვეული დროის შემდეგ ღირებულებების შესრულება ავტომატურად ხდება. მაგრამ ამ ღირებულებების რღვევისას აუცილებელი ხდება ზნეობრიობის გამოფხიზლება, ზნეობრიობის რეფლექსურობა. სოფისტებმა ყველასათვის სავალდებულო ზნეობრიობა და ჭეშმარიტება უარყვეს. სოკრატე ცდილობს ახალი რეფლექსური ზნეობრიობის დაფუძნებას, რითაც დაიძლევა სოფისტების რელატივიზმი და ნიჰილიზმი.

სოკრატეს აზრით, სოციალური ატომების გაერთიანება შეიძლება საყოველთაო ზნეობით, რომელიც დამყარებულია მარადიულ ღირებულებებზე. ქსენოფანე აკრიტიკებდა რელიგიას, რადგან მისი აზრით, ყალბი სარწმუნოება რვენის და ანადგურებს საზოგადოებას. სოფისტებმა ძველი ზნეობა უკუაგდეს და ერთეული ადამიანი გაზადეს ყველაფრის საზომი. აქედან მომდინარეობს სოკრატეს მოწოდება „შეიცან თავი შენი“. ჯერ ერთი ადამიანმა უნდა არა უბრალოდ განახორციელოს ზნეობრივი ქცევა, რასაც ტრადიცია ეუბნება, არამედ უნდა იცოდეს, რომ მისი ქცევა კეთილი და ზნეობრივია. მან თითოეული გაზადა პასუხისმგებელი საკუთარ ქცევაზე. მაგრამ ეს არ არის საკმარისი. აუცილებელია ზნეობის ზოგადი გაგება. ეს ნიშნავს, რომ ყველას ერთნაირად უნდა ესმოდა ზნეობის ხასიათი. სოკრატე მოითხოვდა ადამიანი დაფიქრებულიყო თავის გადაწყვეტილებაზე და შეგნებული, თავისუფალი გადაწყვეტილება მიეღო. ეს იყო ზნეობრივი გმირობა. სოფისტებისაგან განსხვავებით, მისი ზნეობრივი გადაწყვეტილება უნდა დამყარებულიყო ცოდნაზე. ზნეობრივია არა მარტო ის, რომ ადამიანი შეგნებულად იღებს გადაწყვეტილება, ანუ ეს მისი გადაწყვეტილებაა, არამედ მან იცის, რომ ეს ჭეშმარიტია ანუ მარადიულ ცოდნას ეფუძნება. ეს იყო პრინციპული განსხვავება. ზნეობა ემყარება არა ემპირიულ, სუბიექტურ ცოდნას, არამედ მარადიულ ცოდნას. შენ უნდა იცოდე რა არის სიკეთე თავისთავად. მაგრამ რას ნიშნავს ცოდნა? ყველა ადამიანს აქვს უნარი იყოს ზნეობრივი. ეს ნიშნავს ყველა ადამიანს აქვს უნარი იცოდეს. მაგრამ ცოდნის ქონა არ არის ბუნებრივი თვისება და მდგომარეობა, როგორც სიარული და სხვა. ცოდნის მოპოვებას შრომასა და ძალისხმევას მოითხოვს. ცოდნის ქონა გულისხმობს ცოდნის ცოდნას, თვითცნობიერებას. ეს გულისხმობს, რომ იგი უნდა ვეძიოთ საკუთარ თავში. ამიტომ თვითშემეცნება ადამიანის ძირითადი საქმიანობაა. მისით უნდა დაფუძნდეს ცოდნის შესაძლებლობა. ადამიანის როგორც გონიერი არსების ნიშანია იმისი ცოდნა რასაც აკეთებს. ცხენი დარბის, მაგრამ არ იცის, რომ ცხენს სირბილი შეუძლია. ეს იცის ადამიანმა. რადგან მე ვიცი რას ნიშნავს სირბილი. ბავშვი ჩადის კეთილ საქციელს, მან ეს არ იცის, მე ვიცი, რომ მან ჩაიდინა კეთილი საქციელი, რადგან ვიცი რა არის სიკეთე. სოკრატემ საზოგადოების ღირებულებითი და პოლიტიკური ტრანსფორმაციების დროს ადამიანის როგორც მოქალაქის, ქცევის პარადიგმა განსაზღვრა.

სოკრატეს ირონია. სოკრატემ დიალექტიკა როგორც რეალობის ნიშანი აზროვნე-

ბაში გადაიტანა. მან ფილოსოფია განახორციელა როგორც დიალოგი, რომლის ელემენტებია: მაიევტიკა და ირონია. დიალოგის დასაწყისში, ვინც აცხადებდა, რომ იცოდა, ფლობდა ჭეშმარიტებას სწორედ მან არ იცოდა არაფერი. ვინც დიალოგის დასაწყისში ამბობდა, რომ არაფერი არ იცოდა, სწორედ ის იყო მცოდნე. სოკრატემ თავის თავში აღმოაჩინა ცნობიერების განსხვავებული დონეები, შინაარსი. მას სურს ადამიანის ცნობიერებაში აღმოაჩინოს არა მარტო ინდივიდუალური და სუბიექტური, არამედ ზეინდივიდუალური, ობიექტური და მარადიული შინაარსი. ეს შინაარსი არ არის მოცემული მზა სახით, საჭიროა დიალოგი, აზრთა ჭიდილი. აქ გამოვლინდა სოკრატეს ცნობილი ირონია. არსებობს დიალოგის განსხვავებული დონეები:

- დიალოგი როგორც პოზიციების დაფიქსირება,
- დიალოგი როგორც არსის დადგენა და მასზე საუბარი,
- დიალოგი არის კითხვის დასმის შესაძლებლობის მაქსიმალიზაცია,
- დიალოგის შედეგია შეცდომების ორმხრივი უკუგდება და ჭეშმარიტების აღმოჩენა.
- დიალოგი როგორც აზროვნებისა, ადამიანური, პოლიტიკური ურთიერთობების და ცხოვრების წესი.

დიალოგის დასაწყისში სოკრატე აღიარებს, რომ მან არაფერი არ იცის, ხოლო თანამოსაუბრე პირიქით მცოდნე და ბრძენი ადამიანის რეპუტაციით სარგებლობდა. მაგრამ საუბრის დასასრულს აღმოჩნდებოდა, რომ სოკრატემ უფრო მეტი იცოდა საგნის შესახებ, ვიდრე იმან ვისაც თავისი თავი ბრძენი ეგონა, სოკრატე საუბრის დასასრული შეეძლო ასე შეეჯამებინა: „მე ვიცი, რომ არაფერი არ ვიცი, მაგრამ შენ ისიც კი არ იცი, რომ არაფერი არ იცი“. საუბრის დასაწყისში საკუთარი თავისაკენ მიმართული ირონია შეტრიალდებოდა ირონიად თანამოსაუბრისადმი-საუბრის დასასრულს. სოკრატე ლაპარაკობდა მარადიულის ცოდნის შესახებ. თორემ აი ეს კონკრეტული საგანი მისთვისაც ნაცნობია, მაგრამ საგნის ნაცნობობა არ ნიშნავს ცოდნას. სოკრატეს კითხვა ასე უდერდა: რა არის ის რასაც ჩვენ ვიცნობთ როგორც სიკეთე და ვუწოდებთ სიკეთეს?

სოკრატეს საუბრის მიზანია საგნის შესახებ ცნების მიღება. ცნება გულისხმობდა საგნის შესახებ ისეთი ნიშან-თვისებების დადგენას, რომლებიც არ იქნებოდნენ დამოკიდებული ადამიანის სუბიექტურ შეხედულებებზე. სოკრატემ თავისი დიალოგებით გააცნობიერა ადამიანის ცხოვრების ერთერთი ყველზე ფუნდამენტური ნიშანი: ადამიანი ცხოვრობს ამ სამყაროში ისე, რომ მის შესახებ ბევრი რამ არ იცის და ამიტომ მიიღებს რწმენით. თვით მაშინაც, როცა ამბობს, რომ მან ეს იცის, ესეც კი მას სწამს, რომ იცის. სოკრატემ მოახდინა ფილოსოფოსის ცნების დაზუსტება. იგი არის არა სოფისტი (ბრძენი), არამედ ფილოსოფოსი, სიბრძნის მოყვარული, ის არის არა სიბრძნის მფლობელი, არამედ ის ვინც ესწრაფვის სიბრძნეს. სწორედ ფილოსოფოსს შეეძლო ეთქვა, რომ „მე ვიცი, რომ არაფერი არ ვიცი“.

სოკრატეს სურს უპირველესად გაარჩიოს ისეთი მოვლენების შინაარსი და მიანიჭოს საყოველთაო და აუცილებელი ხასიათი, როგორიცაა: სიკეთე, სამართლიანობა, ჭეშმარიტება, მშვენიერება და ასე შემდეგ. ეს ხელს შეუწყობდა საზოგადოებაში ამ მოვლენების შესახებ ერთიანი აზრის ჩამოყალიბებას და საზოგადოებას დაიცავდა ღირებულებებით ქაოსისაგან, რაც საზოგადოებას დაღუპვით ემუქრებოდა. სოკრატეს მოღვაწეობის კიდევ ერთი ნიშანია, ის, რომ მისთვის ცოდნისაკენ მისწრაფება არის ზნეობრივი საქმიანობა, რადგან ცოდნა უკვე იყო თუ სიკეთე არა, მაშინ სიკეთის საფუძველი მაინც, ზნეობრივი მოქმედებისათვის საკმარისი არ არის ნება, არამედ

საჭიროა ცოდნაც. სოკრატე თვლიდა, რომ უზნეო საქციელის საფუძველია არცოდნა. როგორ შეიძლება ადამიანმა, რომელსაც სწამს ღმერთი და ღმერთი ეუბნება: "არ ჩაიდინო ეს, რადგან იგი ბოროტებაა და ადამიანმა იგი ჩაიდინოს". როგორ შეიძლება ადამიანი დაუბირისპირდეს ღმერთს, მისთვის პარადოქსი იყო, რომ ადამიანმა იცოდეს სიკეთე, იცოდეს ღმერთის ნება და ჩაიდინოს ბოროტება. ადამიანი სჩადის ბოროტებას, რადგან არ იცის, რომ ეს ბოროტებაა. სოკრატემ ნებისა და გონების მიმართებაში გონებას მისცა უპირატესობა ადამიანის მოქმედების განსაზღვრისას. ამიტომ მისწრაფება სიბრძნისაკენ, ფილოსოფოსობა, არის მისწრაფება სამართლიანობისაკენ და სიკეთისაკენ. ამ აზრით ამბობდა პლატონი, რომ სახელმწიფოს სათავეში უნდა იყვნენ ფილოსოფოსები, ანუ ისინი ვინც ესწრაფვიან რა ცოდნას ამით ესწრაფვიან სამართლიანობასა და სიკეთეს.

ამ ზოგადს სოკრატე აღწევს „ინდუქციისა და განსაზღვრების“ მეშვეობით, რაც მისი დიალექტიკის ელემენტებია. იგი ცალკეულ ფაქტებსა და ხდომილებებს ადარებს ერთმანეთს და ადგენს საერთო და ზოგად ნიშნებს.

სოკრატეს მაიევტიკა. სოკრატეს მოღვაწეობის კიდევ ერთი თავისებურება მდგომარეობდა მაიევტიკის მეთოდში. მისი მიზანია ადამიანს დაეხმაროს თვითონ შვას ცოდნა. მან დააფიქსირა ცოდნის არსებითი ნიშანი ცოდნა ყოველთვის გულისხმობს თვითცნობიერებას. ყოველ ადამიანში არის უნარი ცოდნის მოპოვებისა. ცოდნის გადაცემა არ ხდება როგორც სოფისტებს მიაჩნდათ, არამედ ცოდნა უნდა დაიბადოს ადამიანის სულში. შემდეგ მაიევტიკის იდეა პლატონმა გამოიყენა ცოდნის თანმოძილობის დასაბუთებისათვის. სოკრატეს მაიევტიკა პლატონთან ანამნეზისას (მოგონება) გადაიქცა. ანამნეზისი არის მაიევტიკის საფუძველი. ადამიანს შეეძლია დაეხმაროს ცოდნის დაბადებაში, რაც თვითონ ადამიანისათვის არის მის სულში არსებული ცოდნის მოგონება.

სოკრატეს ფენომენის კიდევ ერთი პარადოქსული მხარეა მისი სიკვდილი. სოკრატე ესწრაფვოდა სიკეთეს, სამართლიანობას, ჭეშმარიტებას და მისი ცხოვრების მიზანი იყო სამშობლოს სამსახური. ასეთი ადამიანი მიჩნეული იქნა დამნაშავედ საკუთარი სამშობლოს წინაშე და სიკვდილი მიუსაჯეს. მან უსამართლო განაჩენისა და გაქცევის შესაძლებლობის მიუხედავად უარი თქვა გაქცევაზე. ამით კიდევ ერთხელ გამოხატა პატივისცემა თავისი სამშობლოსადმი და მისი კანონებისადმი. მან სამშობლოს სამსახური ადამიანის ზნეობრივ მოვალეობად და ღირსების საქმედ მიიჩნია.

სოკრატემ აღიარა ცოდნის როგორც ზოგადი ცნების აუცილებლობა. სხვაგვარად ადამიანური თანაარსებობა შეუძლებელია. მრავალი სუბიექტური ცოდნის საერთო, ზოგადი საფუძველია (ცნება) ცოდნა სათნოებაა. ადამიანის ადამიანური ყოფიერება შეუძლებელია ცოდნის გარეშე. ცოდნა ადამიანის არსობრივ ნიშნად იქნა მიჩნეული. იყო ადამიანი ნიშნავს იყო ზნეობრივი, სიკეთის მოქმედი, იყო ზნეობრივი ნიშნავს იყო მცოდნე იმისა თუ რა არის სიკეთე. სოკრატესათვის ცოდნა არის არა თვითმიზანი, არამედ საშუალება ადამიანისა და საზოგადოების კრიზისიდან დახსნისა და ზნეობრივი ცხოვრების საფუძველი.

კლასიკური მეტაფიზიკის ჩამოყალიბება

კოსმოსი როგორც აუცილებლობის ფესრიგი (დემოკრიტე)

დემოკრიტე (460-370) მან შექმნა პირველი კლასიკური ფილოსოფიური სისტემა. ეს არის მექანიცისტური მატერიალიზმი. დემოკრიტე ცდილობს გაითვალისწინოს და აითვისოს მისი წინამორბედების ნააზრევნი და მოახდინოს მათი სინთეზი. მისი ონტოლოგია იზიარებს ბერძნული მსოფლმხედველობის ძირითად პრინციპებს: არაფრისაგან არაფერი არ წარმოიშვება და ყველაფერი მიმდინარეობს. ამიტომ ბუნების საწყისი უნდა რაღაც არსებული.

მისი მიზანია ახსნას რეალური სამყარო როგორც კოსმოსი. ამ კოსმოსს ახასიათებს მოძრაობა, ცვალებადობა. იგი ელემენტებისაგან განსხვავებით არ უარყოფს მოძრაობასა და ცვალებადობას, არამედ უნდა აღმოაჩინოს მოძრაობისა და სიმრავლის არსებობის პირობები.

ატომი როგორც საწყისი. დემოკრიტეს ამოცანაა დაასაბუთოს ატომის როგორც საწყისის რეალობა. ატომი არის საწყისი, რომლის შემდგომი დაყოფა შეუძლებელია. იგი არის განუფენილი ეს მიუთითებს, რომ მას სივრცეში ადგილი უკავია ეს მიუთითებს მის მატერიალურ და ნივთიერ ხასიათს, ის არის სავსე და ამიტომ მაგარი, სავსეა ნიშნავს მასში არ არის სიცარიელე ელემენტები, სიცარიელე არარას სინონიმი. ის სრულყოფილი ელემენტია, ატომი არც წარმოიშვება და არც იშპობა. ეს მიანიშნებს, რომ ის მარადიულია. აქედან გამომდინარეობს, რომ სამყაროც მარადიულია. ამით უარყოფილია სამყაროს წარმოშობისა და მოსპობის მარადიული წრებრუნვის იდეა. ატომი უცვლელია. როგორც ვხედავთ დემოკრიტე ატომის დახასიათებისას იყენებს პარმენიდესეულ ნიშნებს ჭეშმარიტად არსებული არსის დასახასიათებლად. რა არის საწყისი კოსმოსისა სადაც არსებობს მოძრაობა, ცვალებადობა და სიმრავლე. მან ასეთი კოსმოსის საფუძვლად იგი მიიჩნია ატომი (ატომოს – განუყოფელი) და სიცარიელე. მისი უპირველესი ნიშანია განუყოფელობა. ყველა დანარჩენი ნიშანი ამ თვისებისაგან გამომდინარეობს. დემოკრიტე ცდილობს დეტალურად დაახასიათოს ატომი. ისინი არის:

- განუყოფელი,
- განუფენილი, რადგან სივრცეში ადგილი უკავია,
- სავსე, მასში არ არის სიცარიელე,
- ძალზედ მცირე,
- შეუვალი,
- აბსოლუტურად გარეგანი ერთმანეთის მიმართ,
- თავისთავში ჩაკეტილი,
- შინაგანად ერთგვაროვანი,
- ფორმის მქონე,
- არ აქვს გრძნობადი თვისებები,
- ატომი უცვლელი,
- ატომი მარადიული, იგი არც წარმოშობილა და არც იშპობა,
- ატომთა რაოდენობა ურიცხვია და მათი რაოდენობა უცვლელი, რამდენიც იყო, იმდენი არის და იქნება.

ატომი არის უცვლელი, უხილავი, თავისთავის იგივეობრივი ელემენტი, რომლისაგანაც შედგება ხილული საგნები. თუმცა ელემენტებისაგან განსხვავებით ატომების რიცხვი უთვალავია. იგი არის ადამიანის გონებისაგან დამოუკიდებელი, დემოკრიტე-სათვის უხილავი ატომების სამყარო არის ჭეშმარიტი სინამდვილე, რომელიც შეიმეც-ნება გონებით. დემოკრიტემ გვიჩვენა, რომ თეორია შეიძლება იყოს სპეკულატური, ანუ სამყარო როგორც იგი გვესმის განსხვავდება იმ სამყაროსგან, რომელსაც შევი-გრძნობთ. მაგრამ ამ სპეკულატურ თეორიას აქვს ემპირიული კრიტერიუმები. მის მიხედვით გადაწყდება მივიღოთ თუ არა თეორია „უხილავის“ შესახებ.

დემოკრიტესთან ატომები ერთმანეთისაგან განსხვავდებიან:

- სიდიდით,
- ფორმით,
- მდგომარეობით,
- წყობით.

ეს განსხვავება განაპირობებს არსებულ საგანთა მრავალფეროვნებას და ცვალებადობას. ბუნება არის ატომებით დაწერილი წიგნი. მაგრამ მხოლოდ ატომი არ არის საკმარისი კოსმოსის არსებობის ასახსნელად. მეორე საწყისისეული ელემენ-ტია სიცარიელე. მაგრამ ჩვენ ვიცით, რომ არაფრისაგან არაფერი არ წარმოიშვება. დემოკრიტესთან არარას, არაყოფიერების ცნებაც გამოყენებულია. ეს არის სიცარიელე. რეალური საგანი ატომისა და სიცარიელისაგან არის შედგენილი. ამიტომ არის მასში შესაძლებელი ცვალებადობა. დემოკრიტემ უნდა დაასაბუთოს სიცარიელეს არსებობა. ეს ძალზედ მნიშვნელოვანია მისი სისტემისათვის, რადგან ამის გარეშე ვერ აზნის მოძრაობას და მეორეც სიცარიელის დაშვება უპირისპირდება ბერძნულ გამოცდილე-ბას. მას მოჰყავს ემპირიული ფაქტები სიცარიელის არსებობის დასადასტურებლად:

- მოძრაობა მოითხოვს სიცარიელეს, რადგან სავსე სხვას ვერ მიიღებს,
- შეკუმშვა და დაყოფა შესაძლებელია მხოლოდ სიცარიელის არსებობისას,
- სხეულის ზრდა შესაძლებელია სიცარიელის პირობებში,
- ცარიელი და ფერფლით სავსე ჭურჭელში ერთიდა იგივე რაოდენობის წყალი ჩადის.

როგორც ვხედავთ დემოკრიტე დეტალურად ცდილობს საწყისი ელემენტების არსებობის აუცილებლობის დასაბუთებას. ატომები რიცხვით უსასრულოა, ორი ერთ-ნაირი ატომი არ არსებობს. მათი განსხვავება განპირობებულია ფორმით, განლაგებით, მდებარეობით. ეს მიანიშნებს, რომ ლაპარაკია არა თვისობრივ, არამედ ქვანტიტეტურ – მათემატიკური ხასიათის მახასიათებელზე. ატომის არ აქვს სუნი, ფერი, გემო. ატომი არის მარტივი.

დემოკრიტემ უარყო დებულება ყოფიერების უძრაობისა და ერთადერთობის შეს-ახებ. იგი შეეცადა ყოფიერების სიმრავლითა და მოძრაობით აეხსნა სინამდვილის მრავალსახეობა და ცვალებადობა. ბუნების საწყისი უნდა იყოს რაღაც არსებული. სამყაროს საწყისი ელემენტებია: ატომი და ცარიელი სივრცე. ჭეშმარიტად მხოლოდ ატომი და სიცარიელე არსებობს. ყველაფერი შედგება ატომებისაგან. იგი ცდილობს გადაჭრას ჰერაკლიტესა და პარმენიდეს დაპირისპირება. იგი არ ეთანხმება ჰერაკ-ლიტეს დებულებას: „არსი და არარსი ერთიდაიგივეა“ და არც პარმენიდეს დებულე-ბას: „არსი არის და არარსი არ არის“. მისი აზრით არსი არის ატომი და არარსი არის სიცარიელე. საინტერესოა ატომის ცნების წარმოშობის ისტორია ლეგენდის მიხედვით ამ აღმოჩენისაკენ მას უბიძგა ჩვეულებრივმა ყოველდღიურმა ფაქტმა. ნე-ბისმიერ ადამიანს უნაზავს ქვის ან მარმარილოს გაცვეთილი კიბე. მან დასვა კითხვა:

როგორ ან როდის გაცვდა კიბის საფეხურები? ერთადერთი შესაძლებელი პასუხი მისთვის იყო ის, რომ ეს რომ აიხსნას საგანი უნდა შედგებოდეს უხილავი და უმცირესი ნაწილაკებისაგან, სხვა შემთხვევაში უნდა დაეუშვათ, რომ კიბის გაცვეთილი ნაწილი არარად გადაიქცა. ეს ბერძნული მსოფლმხედველობისათვის შეუძლებელია. უფრო რეალურია დემოკრიტეს მიერ ანაქსაგორას ჰომოიომერების ცნების ათვისება და განვითარება. ეს იყო უმცირესი ნაწილაკი, მაგრამ ის იყო თვისობრივი ელემენტი. საგანთა ყოველ გვარს საკუთარი ჰომოიომერები ჰქონდა. რკინა შედგებოდა მხოლოდ რკინის ელემენტებისაგან. ხე მხოლოდ ხის ელემენტებისაგან. დემოკრიტემ დაძლია ეს ცალმხრივობა. მისი ატომი არის ყველა საგნის შემადგენელი ელემენტი. ამასთან მისი ატომი არის უკანასკნელი ელემენტი. იგი განუყოფელია. დემოკრიტემ უარყო ძენონის დროს, სივრცის და საგნის უსასრულო დაყოფადობის იდეა. ატომი არის პირველადი სამშენებლო აგური, მასალა, რისგანაც აგებულია სამყარო. იგი არის წმინდა რეალობა.

სამყაროს წარმოშობა. დემოკრიტემ აღიარა ორი საწყისი ელემენტი ატომი და სიცარიელე. ის არის სამყაროს წარმოშობის აუცილებელი პირობა, მაგრამ როგორ წარმოიშვა მათგან სამყარო? ამისათვის საჭიროა მოძრაობა. სიცარიელე არის მოძრაობის პირობა და არა მიზეზი. მოძრაობის ანთროპოლოგიური მიზანი უარყოფილია. ატომს რომ მიზანი ჰქონდეს არ დასჭირდებოდა სიცარიელე. სამყარო წარმოიშვა რადგან ატომი არის აქტიური საწყისი. ატომის არსებობის წესია მოძრაობა. მოძრაობა კი ენერგიას გულისხმობს. ეს მოითხოვდა მამოძრავებელ უძრავს. დემოკრიტემ ეს საკითხი მოხსნა იმით, რომ ატომები მარად მოძრაობაში მყოფად მიიჩნია. მან გაარჩია მოძრაობის რამდენიმე ფორმა:

- უწესრიგო მოძრაობა, მოძრაობა ყველა მიმართულებით,
- ბრუნვითი, გრიგალისებური მოძრაობა,
- სწორხაზოვანი მოძრაობა ზემოდან - ქვემოთ, ვარდნითი მოძრაობა.

ატომი არ არის თვითმოძრავი. მოძრაობა ატომისათვის გარეგანია. ატომს არ ახასიათებს სიმძიმე. ეს თვისება ატომს უნდებოდა კოსმოსში. ვარდება ზემოდან ქვემოთ. ეს არის ატომის მოძრაობის უპირველესი და ძირითადი სახე. იგი არის მოწესრიგებული მოძრაობა და წარმოშობილია კოსმოსის წარმოშობასთან ერთად. ატომს თუ არ აქვს სიმძიმე, მაშინ მისი მოძრაობა არ იქნებოდა ზემოდან - ქვემოლ სწორხაზოვანი ვარდნა. იგი მოვიდოდა მოძრაობაში სხვანაირად: ატომს ექნებოდა ან შინაგანი მიზეზი, ან მიზანი ანდა გარედან ბიძგია მიმცემი. ცარიელი სივრცე არის აუცილებელი მატერიალისტური მონიშნის შესანარჩუნებლად ქვემოთ ვარდნისას ატომი აუცილებლობით შეეჯახება მეორე ატომს. ასე იწყება კოსმოსური მოძრაობა და წარმოიშვება სამყარო. კოსმოსში მოძრაობის რაოდენობა უცვლელია და ამ ასპექტით იგი მარადიულია. მოძრაობის რაოდენობის უცვლელობა და მარადიულობა კოსმოსის მარადიულობის საფუძველია. ასეთი მოძრაობა დაუსაბამოა, მას არ აქვს დასაწყისი. ატომი და მოძრაობა მარადიულია. ატომი და სიცარიელე არის პირობა მოძრაობა მათი საფუძველი. ატომების მოძრაობის გრიგალი არის სამყაროს საგანთა მრავალფეროვნების მიზეზი. უსასრულოდ მრავალი სამყაროები არსებობენ. მათი წარმოიშვებისა და მოსპობის პროცესი უსასრულოდ გრძელდება. მაგრამ თუ საგანი შედგება მარადიული ატომებისაგან მაშინ რატომ არსებობს ცვალებადობა. საგნის ცვალებადობა აიხსნება იმით, რომ საგანი შედგება ატომისა და სიცარიელესაგან. ჩვენი გრძნობები გვიჩვენებენ ფერს, სუნს, გემოს, კერძო საგნებს. ეს არის მოჩვენება, რაც ჩვენი გრძნობის სასრულობით განისაზღვრება მაგრამ გონებით მათ უკან დავინახავთ ჭეშმარიტ სამყაროს

არის ატომთა მარადიული გრიგალისებური მოძრაობა. როგორც ვხედავთ აქ დემოკრიტეს აშკარა პრობლემები აქვს.

სამყაროს არსებობის წესრიგი. დემოკრიტეს აზრით სამყარო როგორც კოსმოსი არის რაციონალურად მოწყობილი მექანიზმი ამ რაციონალურ კოსმოსში ბატონობს აბსოლუტური მიზეზობრიობის პრინციპი. სამყარო წარმოიშვა აუცილებელი შეჯახების გზით. ატომის სიცარიელისა და მოძრაობის გარდა ყველაფერს აქვს მიზეზი. ყველაფერს აქვს მიზეზი ნიშნავს ყველაფერი აუცილებელია. კოსმოსში ყველაფერი აუცილებელია, შემთხვევითი მოვლენა არ არსებობს, ასეთ სამყაროში არ არის არც მოთხუფლება. სამყარო არის აუცილებელი წესრიგის ფორმა. ყველაფერს აქვს მიზეზი და მიზეზის ცოდნა ნიშნავს საგნის ცოდნას. დემოკრიტე აღიარებს მხოლოდ ბუნებრივი მიზეზს. ზებუნებრივი მიზეზი არ არსებობს, კოსმოსი მარად არსებული ატომთა გრიგალისებური მოძრაობაა. საგანთა წარმოშობა და მოსპობა მარადიული და უწყვეტი პროცესია. საგანთა თვისობრივი განსხვავება საგანში ატომთა რაოდენობრივი განსხვავებით განისაზღვრება. საგნის წარმოშობა არის ატომების შეერთება, ხოლო საგნის მოსპობა არის საგნის ატომებად დაშლა. მარადიული ატომი თვით არის ცვალებადობის მიზეზი.

დემოკრიტეს გნოსეოლოგია. ატომი არის სამყაროს უმცირესი ნაწილაკი, რომელიც არც თვალთ დაინახება, არც ყურით მოისმინება, ვერც ხელით შეეხები. აქ გრძნობები დარგვშეკლის ამიტომ კოსმოსის შემეცნებისათვის გონებას უნდა მიემართოთ. ჭეშმარიტი სამყაროს, როგორც ატომების უსასრულო და მარადიული მოძრაობის, დასაზრება და შემეცნება შეუძლებელია გონებით. მაგრამ ეს არ არის სამყაროს გარეთ არსებული მეორე სამყარო. უბრალოდ ჩვენი გრძნობებით მას ვერ ვხედავთ. იგი აღიარებს და იცავს როგორც შეხედულების, ისე ცოდნის არსებობის უფლებას. შეხედულება შეიძლება გრძნობებით, ცოდნა კი გონებით. მათ შორის ხარისხობრივი განსხვავებაა. გონება იმეცნებს ჭეშმარიტად არსებულს, ხოლო გრძნობა ემპირიულ არსებულს. საგნები ზემოქმედებენ ჩვენს გონებაზე. ეს ზემოქმედება არ არის არც ფიზიკური და არც იდეალური. საგნის ხატი „ეიდოლა“ გამოედინება საგნიდან და შემოდის ცნობიერებაში და აღიბეჭდება მასში. ისინი შედგებიან „ძალიან ფაქიზი ატომებისაგან“. საგანი გონებაში აირეკლება და აისახება ეიდოლების მეშვეობით. პლატონთან ჭეშმარიტი სამყარო ზებუნებრივია. დემოკრიტეს აზრით მსგავსი შეიმეცნებს მსგავსს. გონება შეიმეცნებს მისდაგვარ არსებულს. ჩვენ გონებაში მიმდინარეობს აზროვნება, რომელსაც არანაირი თვისება არა აქვს, მაგრამ იგი არსებობს ასევე ატომიც მასაც არანაირი გრძნობადი თვისება არა აქვს, ისაა ჭეშმარიტად არსებული, მაგრამ ის არ არის გრძნობადი არსებული. სწორედ ასეთი საგანია გონების საგანი. ობიექტურად სუნი, გემო არ არსებობს. ისინი ადამიანის სუბიექტური მოჩვენებაა. ჭეშმარიტად არსებული არის არა გრძნობების, არამედ გონების საგანი. კოსმოსს ახასიათებს შინაგანი ბუნებრივი რაციონალურობა. პლატონის აზრით, კი კოსმოსის რაციონალურობა განპირობებულია კოსმოსის დემიურგის (შემოქმედის) რაციონალურობით. ი. ნიუტონი ბუნების რაციონალურობას დემურთის არსებობის არგუმენტად მიიჩნევდა.

სულის პრობლემა. დემოკრიტეს აზრით, ადამიანის სული შედგება ატომებისაგან. ისინი მრგვალი, წვრილი და სრიალა ატომებია. სული განსაკუთრებული ნივთიერებაა. სული არის სითბოს წარმოშობი, მაცოცხლებელი ძალა. სული სხეულის მოძრაობის წყაროა. იგი მუდმივ მოძრაობაშია. სული შეიძლება სხეულში შემცირდეს ან გაიზარდოს. ამას ადასტურებს ადამიანის სუნთქვა.

სიკვდილი არის სულის ატომების დაკარგვა. სული მოკვდავია და სხეულთან

ერთად კვდება. ეს ნიშნავს, რომ სული იშლება მის შემადგენელ ატომებად და განიბნევა. ატომებად დაშლილი სული კარგავს თავის თავისებურებას, სულის ხასიათი ვლინდება მხოლოდ სხეულში. სულის მოკვდავობით უკუგდებულია სულთა გადასახლების თეორია. ასევე არ არსებობს ინდივიდუალური სული, როგორც სწორედ ჩემი. ღმერთები არსებობენ, მაგრამ ისინი არ არიან მარადიულები. ისინი ექვემდებარებიან ბუნების აუცილებლობას.

დემოკრიტეს ეთიკა. დემოკრიტეს სამყარო მართალია მკაცრად რაციონალისტურია, მაგრამ ეს არის მიზეზობრიობაზე დაფუძნებული წესრიგი. ეს წესრიგი არ გულისხმობს და არ მოითხოვს ღმერთს. ამ სამყაროში არ არსებობს მიზანი, ადამიანის თავისუფლება. ადამიანს არ ჰყავს მასზედ მაღლა მდგომი ინსტანცია, რომლის წინაშე მას ექნება მოვალეობა ან პასუხისმგებლობა. დემოკრიტე უარყოფს მიღებული სამყაროს არსებობას. როგორ უნდა იცხოვროს ასეთ სამყაროში ადამიანი და რისი იმედი შეიძლება ჰქონდეს ადამიანს? ადამიანის ცხოვრების მიზანი შეიძლება იყოს ბედნიერების მიღწევა ამქვეყნად ნებისმიერ ფასად.

ეთიკის მიზანია ადამიანის ამქვეყნიური ცხოვრების წარმართვა და ცხოვრებისაგან სიზარულის მიღება. ადამიანი თავისი ბუნებით ესწრაფვის ბედნიერებას და გაურბის უბედურებას, ტანჯვას. ის აყალიბებს ევდემონისტურ ეთიკას, სოკრატეს მოვალეობის ეთიკის საწინააღმდეგოდად. ადამიანი ესწრაფვის სულისა და სხეულის სიამოვნებას. სიკეთე არის სიამოვნება. სიამოვნების შეფასება ხდება იმის მიხედვით, თუ რამდენად ხანგრძლივი და მდგრადია იგი. ადამიანი უნდა ეცადოს, რომ სიამოვნება იყოს ხანგრძლივი. ამისათვის საჭიროა ზომიერება და ჰარმონია. უნდა ვიხელმძღვანელოთ გონებით და არა წამიერი სურვილებით. ისეთი სიამოვნება უნდა ავირჩიოთ, რომელიც კვლავ სიამოვნებასთან მიგვიყვანს და უნდა უკუაგდო ისეთი სიამოვნება, რასაც შედეგად უსიამოვნება მოსდევს. მაგრამ რადგან გრძნობების სამყარო მოჩვენებითია, ამიტომ უმაღლესი სიკეთე, ნამდვილი ბედნიერება არის სულის სიმშვიდე (ატარაქსია) „მამაცი ის კი არ არის ვინც სხვას სძლია, არამედ ის ვინც უპირველესად თავისი ვნება დაიმორჩილა“. მან საკუთარ თავს სძლია. ზნეობრივი და სათნო ცხოვრებისათვის საჭიროა:

- გონება ხელმძღვანელობდეს ზნეობრივ ცხოვრებას,
- სამართლიანი ცხოვრება,
- ზომიერების დაცვა.

დემოკრიტემ გონება მიიჩნია ზნეობრივი ცხოვრების საფუძვლად. მას შეუძლია განარჩიოს ნამდვილი და მოჩვენებითი ბედნიერება და სიკეთე. გონებას შეუძლია წარმართოს ჩვენი სურვილები და მისწრაფებები. ეთიკაშიც დემოკრიტე რაციონალისტია.

ამრიგად დემოკრიტეს მატერიალიზმი გულისხმობს, რომ არსებობს მარადიული სამყარო, რომელიც არავის არ შეუქმნია. არ არსებობს სამყაროს შემოქმედი. სამყაროს საწყისი არის მატერიალური. ამ სამყაროს მართავს ბუნებრივი კანონზომიერება. ეს არის ბუნებრივი ბრმა აუცილებლობა. დემოკრიტეს მატერიალიზმი რაციონალისტურია. კოსმოსის საწყისისა და წესრიგის წვდომა შეიძლება გონებით.

დემოკრიტეს კოსმოსში არ არის ღმერთი, კოსმოსს მართავს მიზეზობრიობა და არსებობს არა ღვთაებრივი წესრიგი, არამედ მექანიკური წესრიგი. ის სინამდვილე, რომელსაც ჩვენ ვხედავთ მოჩვენებითი რეალობაა. ემპირული სინამდვილე წარმოიშვება ატომების სიცარიელეში მოძრაობით. ამ მოძრაობას არ აქვს რაიმე მიზანი. ემპირული სინამდვილე წარმოიშვება ატომების შეჯახებითა და გადაჯაჭვით. ის სინამდვილე,

ამდგომარეობაზე ჩვენ ვხედავთ მოჩვენებითი რეალობა. ემპირული სინამდვილე წარმოიშობა სივრცითი სივრცეების სივრცეებში მოძრაობისას ატომების შეჯახებითა და გადაჯაჭვით.

სამყაროს წარმოშობა აუცილებლობით მოხდა და მასში არავითარი მიზანი და არსებობა არ არსებობს. სამყაროს წარმოშობა და არსებობა ემყარებოდა ბრმა აუცილებლობის წესრიგს. ასეთი კოსმოსი გამოირიცხავს ადამიანის თავისუფლებას, სუბიექტობას. ფატალიზმი შეუძლებელს ხდის ადამიანის აქტიურობას. ადამიანს არ ჰყავს მისი მალა მდგომი ინსტანცია, რომლის წინაშე მას ექნება მოვალეობა ან პასუხისმგებლობა. არ არსებობს ინსტანცია, რომელიც სამყაროსათვის საზრისის მიმცემი და არსებობის გარანტი იქნებოდა, რაც საზრისით აღავსებდა ადამიანის ამქვეყნიურ ყოფიერებას და მისცემდა მარადისობის იმედს. პლატონი სამყაროს წარმოშობის და არსებობის ასეთ მოდელს ვერ დაეთანხმებოდა. ეს პლატონისათვის სულიერად მიუღებელი იყო.

პოსემოსი როგორც სიკეთის ზმსრიგი ORDO AGATHON (პლატონი)

პლატონი(427-347). პლატონის წინაშე რამდენიმე ამოცანა იდგამას უნდა დაეძლია სოფისტების ინდივიდუალიზმი და მათ მიერ გამოწვეულ ეთიკური და ღირებულებითი ნიპილიზმი, დემოკრიტეს აუცილებლობის რაციონალიზმი და ბუნებრივ აუცილებლობაზე დაფუძნებული კოსმოსი. ამისათვის მას უნდა მოეხდინა წინამორბედი ფილოსოფიური შეხედულებების გადასინჯვა და სინთეზი. მოგზაურობებისა და სირაკუზელ ტირანთან წარუმატებელი თანამშრომლობის შემდეგ იგი ბრუნდება ათენში და აარსებს აკადემიას. მისი მიზანი და ამოცანა ხდება გაიაზროს თავისი პოლიტიკური წარუმატებლობისა და ქვეყნის მომავალი ბედი.

მისი მთავარი პრინციპული მოწინააღმდეგეა დემოკრიტე. დემოკრიტე ყოფიერების სიმრავლითა და მოძრაობით შეცადა აეხსნა სინამდვილის მრავალსახეობა და ცვალებადობა. სამყაროს არსებობის საფუძველია შემთხვევითობა ანუ სივრცეებში ატომთა მოძრაობისას მომხდარი შეჯახებით წარმოიშვა სამყარო. პლატონი სამყაროს წარმოშობის ასეთ თვალსაზრისს ვერ დაეთანხმებოდა. ეს პლატონისათვის სულიერად მიუღებელი იყო. პლატონისათვის ყოფიერება მარადიული და უცვლელია. ყოფიერება მისთვისაც სიმრავლესთან არის დაკავშირებული. მაგრამ ეს არ არის დემოკრიტეს ატომი, რომელიც მოკლებულია გონით ხასიათს, ამიტომ მისი მოძრაობაც მოკლებულია გონით ხასიათს. ჭეშმარიტი ყოფიერება გონითი არსებების სიმრავლეა. ისინი უსხეულო, იდეალური წარმონაქმნებია. ეს არის ეიდოსი. ისინი ქმნიან მარადიული იდეების ზებუნებრივ სამყაროს. პლატონთან ჭეშმარიტი ყოფიერება გონითი ხასიათისაა და ამიტომ მისი წვდომა გონებით არის შესაძლებელი.

მისი ფილოსოფიის მთავარი საკითხია ეთიკური ყოფიერების პრობლემა. ეთიკური უნდა გაეფოთ ფართე აზრით როგორც ადამიანის ყოველდღიური პრაქტიკული ცხოვრება. როგორც უნდა ვიცხოვროთ, რომ მივალწიოთ სათნოებასა და სიკეთეს? ქვეყანა მიდის დეგრადაციისაკენ, ნებისმიერი პატრიოტის ვალია გადაარჩინოს სამშობლო. ამისათვის არსებობს ორი გზა: აქტიურად ჩაერთო პოლიტიკურ ცხოვრებაში. თუ ამ გზით ვერ აღწევ მიზანს, მაშინ დარჩი საკუთარ თავთან მართალი. ამ არჩევანისათვის უნდა იცოდე, რომელია ჭეშმარიტი გზა. სოკრატეს ეს მცდელობა ვიცით როგორც დამთავრდა. პლატონიც ცდილობს დაინახოს ათენის დაცემის მიზეზი. მისი

აზრით უბედურება არის ჭეშმარიტი ცოდნისა არქონა და ცვალებადობა. ცვალებადობა კი ყოველთვის ცუდია. მას აინტერესებს შეიძლება თუ არა ამ ცვალებადობის პროცესის შეჩერება. ყველა რეალობით უკმაყოფილო ადამიანი ქმნის ჭეშმარიტი რეალობის საკუთარ მოდელს. იგი იკვლევს საზოგადოების ზნეობისა და პოლიტიკის საკითხებს და გასაღებს ამ საკითხების კვლევისა წარმოადგენს ცოდნის პრობლემას.

პლატონის აზრით, ფილოსოფია არის მნიშვნელოვანი იარაღი მისი ამოცანის შესრულებისას, რადგან ფილოსოფია არის ადამიანისა და მოქალაქის საუკეთესოდ აღზრდის საშუალება გონივრულად მოწყობილი სახელმწიფოს ზელში. ეს გულისხმობს საყოველთაო, აუცილებელი ცოდნის არსებობას, რაც უნდა იცოდეს კარგმა მოქალაქემ. სოფისტებმა აჩვენეს, რომ საზოგადოებამ დაკარგა ცოდნა, რომელიც წარმოათავდა მის ყოფიერებას.

ცოდნის პრობლემა. პლატონი ცდილობს შეაჯამოს და გადაწყვიტოს სოფისტებისა და სოკრატეს დაპირისპირება და პასუხი გასცეს სოკრატეს მიერ დასმულ კითხვებს. ცოდნა წმინდა ადამიანური ფენომენია. ადამიანი უამრავ დროსა და ენერგიას ხარჯავს ცოდნის შესაძენად და შემდეგ ადვილად ივიწყებს. ბერძნული მითოლოგია კრძალავს ადამიანის მისწრაფებას და პრეტენზიას ფლობდეს ღვთაებრივ, მარადიულ ცოდნას. პლატონს კი აინტერესებს სწორედ ასეთი ცოდნის ფლობის შესაძლებლობის საკითხი.

სოფისტების ეპოქამ ცხადი გახდა ცოდნის როლი და მნიშვნელობა ადამიანისა და საზოგადოების ცხოვრებაში. ის ადამიანის პირადი წარმატების, მისი პიროვნულობის საფუძველი გახდა. მაგრამ სოფისტებმა ასევე ცხადი გახადეს ცოდნა როგორც პრობლემა. ცოდნა ყველასათვის მისაწვდომი გახდა, მაგრამ ცოდნის საყოველთაო გავრცელებამ უფრო მეტი გაურკვევლობა მოიტანა. თითოეული სოფისტი სთავაზობდა მსმენელს ცოდნას, მაგრამ ეს ცოდნის სახეები არა მარტო განსხვავებული იყვნენ, არამედ ერთმანეთს გამორიცხავდნენ. ცოდნის რელატივიზმის გავრცელებამ საზოგადოებას გათიშულობა მოუტანა და არა მის წინაშე პრობლემების გადაჭრა, ეს კრიზისის გამოხატულებაა.

სოფისტებმა კრატელის პოზიცია აზროვნების სფეროში გადაიტანეს. ცნობიერებაში აზრების ცვალებადობა არავითარ წესრიგს არ ექვემდებარება. აზრები ისე სწრაფად იცვლება, რომ მათში გარკვეულობა გამორიცხულია. ყოველი ცოდნა ცოდნა-არცოდნის ერთიანობაა, ასეთი ცოდნა არ არის ჭეშმარიტი. ადამიანმა ვერც ბუნების შემეცნების სფეროში მიაღწია წარმატებებს. ფიზიკოსებმა, რომლებიც ბუნების შემეცნებით იყვნენ დაკავებული ვერ შეძლეს ჭეშმარიტი ცოდნის მოპოვება, რომელიც ყველასათვის ჭეშმარიტი იქნებოდა. მეტიც მათი შეხედულებები ერთმანეთს გამორიცხავენ. რადგან ბუნებაზე ერთი, აუცილებელი, საყოველთაო, უცვლელი ცოდნა ვერ შეიმუშავეს, მაშასადამე ასეთი ცოდნის არსებობა შეუძლებელია. სოკრატე დაეთანხმა სოფისტებს, რომ ბუნებაზე ჭეშმარიტი ცოდნა შეუძლებელია, რადგან ბუნების საგანი არის არსისა და არარსის ერთიანობა ასეთ საგანზე ჭეშმარიტი ცოდნის მოპოვება შეუძლებელია.

ამრიგად, ერთის მხრივ დაგროვდა საკმაო რაოდენობის ცოდნა და მეორეს მხრივ, ამ ცოდნის საყოველთაო გავრცელებამ შედეგად მოიტანა ცოდნის რელატივიზაცია, ცოდნა პრობლემად იქცა. იგი საზოგადოების კრიზისის საფუძველი და გამოხატულება გახდა. ყველა პრობლემის სათავე არის ცოდნა. აუცილებელი გახდა გარკვეულიყო:

- რა არის ცოდნა.
- საიდან აქვს ცოდნა ადამიანს.

პლატონი მიზანია დაასაბუთოს ან უარყოს სოკრატეს დებულება: „მე ვიცი, რომ არაფერი არ ვიცი“, ან ახსნას თუ საიდან აქვს ადამიანს ცოდნა. მაგრამ ფაქტია, რომ ადამიანმა იცის. ამიტომ მას სურს ახსნას თუ საიდან იცის ადამიანმა. აუცილებელი გახდა ცოდნის ერთიანი ფენომენის დანაწილება.

- ჭეშმარიტ ცოდნად მიჩნეულად იქნა მარადიული, უცვლელი ცოდნა.
- უნდა გაირკვეს არსებობს თუ არა ასეთი ცოდნა.
- რის ცოდნაზე შეიძლება ვილაპარაკოთ.

გარედან მიღებული ცოდნის სახეები არ არიან ჭეშმარიტი, რადგან ისინი არიან ცვალებადი და მათი საგანი არ არის ჭეშმარიტად არსებული. სოკრატე ეძებდა საერთო ნიშნებს, რაც განსხვავებულ საგნებს აერთიანებდა. ამისათვის იგი იყენებდა ინდუქციას. პლატონი ხედავს ინდუქციის ნაკლს ცოდნის დასაბუთებაში. რაც ზოგადს როგორც ჭეშმარიტ ცოდნას საეჭვოს ხდის. ცოდნა უნდა დაემყაროს უფრო მყარ საფუძველს. ეს არის მარადიული ცოდნა. აუცილებელი ცოდნა არის ზოგადი ცოდნა, მაგრამ მას აინტერესებს მარადიული ცოდნა. პლატონს სურს ახსნას, როგორ მიდის ადამიანი ზოგადის აღიარების დონეზე, როგორ ხედავს ადამიანი ყოველი ცალკეული, ემპირიული, ზილული საგნის უკან უხილავ ზოგადს. რის საფუძველზეც მას შეუძლია იცნოს ემპირიული საგანი და შეიმეცნოს. პლატონმა სოკრატეს ზოგადის უკან მარადიული იდეა დაინახა. მისი ცოდნის საფუძველზე ადამიანი ხედავს ზოგად ნიშნებს საგანთა კლასში და ქმნის ზოგადს.

ცოდნა ადამიანური ყოფიერების აუცილებელი ელემენტია და ადამიანური აქტივობის საფუძველი. ნებისმიერი ადამიანური საქმიანობა გულისხმობს ცოდნას. მეწაღე, ღურგალი, პოლიტიკოსი გულისხმობს გარკვეული ცოდნის ქონას. ეს ნიშნავს, რომ უამრავი სახის ცოდნა არსებობს. ისინი რომ ცოდნად ვაღიაროთ უნდა ვიცოდეთ რა არის ცოდნა როგორც ასეთი. მასზე პასუხი არ გაეცემა ცოდნის სახეების ჩამოთვლით, არამედ სხვადასხვა სახის ცოდნაში უნდა მოინახოს ის ზოგადი, რაც ცოდნის მრავალ ფორმას აქცევს ერთი ცოდნის ელემენტებად.

პლატონი მიიჩნევს, რომ ერთ საგანზე შეიძლება არსებობდეს მხოლოდ ერთი ჭეშმარიტი აზრი. ცოდნა ნიშნავს არსებულის ცოდნას. არარსზე ცოდნის არსებობა შეუძლებელია. ამიტომ არსებულის მიხედვით შეიძლება განსხვავებული იქნეს ცოდნის ფორმები. თუ საგანი არის არსისა და არარსის ერთიანობა, მაშინ ცოდნა ასეთი საგნის შესახებ არის ცოდნა-არცოდნის ერთიანობა და არა ჭეშმარიტი სრული ცოდნა. სიბრძნეს გამოეყო გამოეყო ცოდნა-ადამიანი შეიძლება იყოს მხოლოდ სიბრძნის მოყვარული. ადამიანის ცოდნა დაიყო ჭეშმარიტ ცოდნად (ეპისტემე) და შეხედულებად (დოქსა). შეხედულება შემდგომ დაიყო:

- შეხედულება, როგორც აღქმა, რაც არის სუბიექტური, ალბათური, წარმავალი.
- ჭეშმარიტი შეხედულება, ეს არის საზოგადოებაში გავრცელებული ტრადიციული ნორმები, ღირებულებები რაც მიიჩნევა თავისთავად ჭეშმარიტად.
- ჭეშმარიტი შეხედულება განსაზღვრებით ანუ დასაბუთებული შეხედულება. საგნის, როგორც არსებულის, მიხედვით ცოდნის სახეების ასე განაწილდა:
- შეხედულება არის შემთხვევით არსებულის ცოდნა,
- ჭეშმარიტი შეხედულება არის აუცილებლობით არსებულის ცოდნა,
- ჭეშმარიტი ცოდნა კი არის მარადიული არსებულის ცოდნა.

შეხედულებას საქმე აქვს გამოვლენასთან, ერთეულ, ხილულ ბუნებასთან. ცოდნას კი უზილავ მაგრამ ჭეშმარიტ, მარადიულ ყოფიერებასთან, რომელიც ადამიანისათვის მოცემულია ზოგადის სახით.

ცოდნის საგანია მშვენიერება, სამართლიანობა, სიკეთე, ხოლო შეხედულების საგანია მშვენიერი საგნები, სამართლიანი საქმეები. ხშირად ადამიანს შეიძლება ჰქონდეს სწორი შეხედულება მრავალ მშვენიერ საგანზე, მაგრამ არ იცოდეს რა არის მშვენიერება. ეს ნიშნავს მათ არ იციან ის, რის საფუძველზეც აქვთ სწორი შეხედულება ამ საგანზე. ასეთი ცოდნა არის არამყარი, ცვალებადი, მასმასადამე არ არის ჭეშმარიტია. მისი მეორე ადამიანისათვის დასაბუთება და გადაცემა შეუძლებელია.

პლატონმა ცოდნის ამ მრავალი სახისაგან განარჩია ცოდნის კიდევ ერთი განსაკუთრებული სახეობა, რომლის საგანია თვითონ ცოდნის ფენომენი. ესაა ცოდნის ცოდნა. კვლევის საგანია თვითონ ცოდნა და ცოდნის მოპოვების პროცესი (შემეცნება). პირველად პარმენიდემ აღიარა აზრი არსებულად, მეტიც ჭეშმარიტ არსებულად, პლატონს სურს დაადგინოს უფრო ნათლად როგორია ჭეშმარიტი, უცვლელი და მარადიულია ცოდნის, არსებობის წესი. ჭეშმარიტი აზრი და ჭეშმარიტი არსი აღმოჩნდა მარადიული. ამიტომ მოძღვრება არსზე არის მოძღვრება აზრზეც. აზრი იქცა ჭეშმარიტ არსებულად. ხოლო ამ აზრის გამომსახველი საგნები არიან მოჩვენებითი არსებულები. აზრი, როგორც ჭეშმარიტი არსებული, შემეცნების ასპექტით და არსებობის ასპექტითაც წინ უსწრებს ემპირიულ საგანს. შემდეგ აზრი იქცა ედოსად. ის არ არის უბრალოდ ზოგადი, არამედ ხილული, მარადიული პარადიგმა.

პლატონს სურს მარადიული ცოდნის შესაძლებლობის დასაბუთება. სოფისტები აღიარებდნენ მხოლოდ კონკრეტული ცოდნის შესაძლებლობას, რომელიც არის აქ, ეხლა, ამ მიმართებაში და ჩემთვის არის ჭეშმარიტი ცოდნა. სოკრატეს სურდა ზოგადი ცოდნის შესაძლებლობის დასაბუთება, რომელიც არის ადამიანის ცნობიერების საკუთრება. სოკრატესთან ზოგადი არის კრებითი საერთო ცნება. პლატონთან სოკრატესეული ზოგადი გადაიქცა იდეად, ჰიპოსტაზირებულ რეალობად ცოდნის მარადიული სამყაროს სახით, რომელიც არსებობს ემპირიული სამყაროს გვერდით. ცოდნა სუბიექტურად არსებობს, როცა ის არსებობს ადამიანის თავში. მაგრამ ცოდნა არსებობს ობიექტურად და მეტაფიზიკურადაც, როცა ის სცილდება ადამიანის გონებას და არსებობს წიგნის სახით და ასევე არსებობს მეტაფიზიკურ სამყაროში, სადაც ჭეშმარიტი აზრი და ჭეშმარიტი არსი იგივეობრივია. ეს ცოდნის ობიექტური არსებობაა. პლატონმა ზოგადი, როგორც ცოდნა არსებულად აქცია. მან მოახდინა ცოდნის ჰიპოსტაზირება, რადგან მისი აზრით ასე შეიძლება ცოდნის რელატივიზმისა და სკეპტიციზმის დაძლევა.

ასეთი ცოდნა საყოველთაო და აუცილებელი ჭეშმარიტებაა. იგი დროის გავლენას არ ექვემდებარება—მარადიულია და ყველგან, ყველასათვის, ყველა მიმართებაში ჭეშმარიტებაა. ამრიგად უნდა განვასხვავოთ:

- კონკრეტულის შესახებ ცოდნა,
- ზოგადის შესახებ ცოდნა
- მარადიული იდეის შესახებ ცოდნა.

ჩვენ შეიძლება ვთქვათ, რომ სოკრატე კეთილია, მეორემ კი თქვას, რომ სოკრატე ბოროტია. საკითხის გადასაწყვეტად უნდა ვიცოდეთ ზოგადად რას ნიშნავს სიკეთე როგორც ასეთი და არა ეს კონკრეტული კეთილი საქციელი, რომელიც ალბათ შეჩვენება სიკეთედ. სიკეთე როგორც ასეთი, ზოგადად სიკეთე არის ის რაც სიკეთეა ყველგან, ყოველთვის და ყველასათვის. თუ ეს ცოდნა გვაქვს შეგვიძლია დარწმუნებით

ვთქვათ, რომ სოკრატეს ეს კონკრეტული საქციელი კეთილი საქციელია. ნებისმიერი საგნის ცოდნა ნიშნავს ზოგადის ცოდნას, რაც საგნის გარკვეულობის საფუძველია. გონების მიზანია სწორედ ზოგადის, აუცილებელის, უცვლელის, საყოველთაოს, არსებითის, ფარულის შემეცნება. ზოგადი გრძნობისათვის მოუწვდომელია, ის არის გონების საგანი.

პლატონმა მიიჩნია, რომ ჭეშმარიტი ცოდნის მოპოვება გარედან შეუძლებელია. ის არც საკუთარი აღქმით და არც სოფისტებთან, ბრძენ ადამიანებთან სწავლით არ მოიპოვება. ადამიანი საკუთარი ძალით მოიპოვებს მხოლოდ შეხედულებას, სასრულო ცოდნას, რომელიც ხან ჭეშმარიტია ხან მცდარი. სოკრატე მიიჩნევდა, რომ მან არა მარტო მარადიული ზოგადი არ იცის, არამედ ისიც არ იცის საიდან აქვს მას ეს ცოდნა მიღებული. პლატონი ასეთ პასუხს იძლევა— ჭეშმარიტი მარადიული ცოდნა ადამიანის უკვდავ სულში თავიდანვე არსებობს. ის თანშობილია და არა გარედან შეძენილი. მაგრამ ადამიანის, როგორც გონიერის, სასრულობა იმაშია, რომ მას დაეიწეებული აქვს ეს ცოდნა, ამიტომ ჭეშმარიტი შემეცნება არის მოგონება (ანამნეზისი). ეს არ არის ადვილი პროცესი, ეს არის ადამიანის ბრძოლა დაეიწეებასთან, თავისი სასრულობის მეტაფიზიკურ გამოვლინებასთან. იგი ადამიანისაგან განსაკუთრებულ ძალისხმევას მოითხოვს და ყველასათვის მისაწვდომი არ არის. საგნის შემეცნება არის ანამნეზისის პროცესის, რომელიც რამდენიმე საფეხურისაგან შედგება:

- საგნის ცნობა,
- საგნის ცოდნა,
- იდეის ჭკრეტა.

პირველად ადამიანი საგანთა სიმრავლეში ცნობდა ამ საგანს, ის ასე გამოითქმებოდა „ეს არის ხე“. შემდეგ საფეხურზე ადამიანი კითხულობდა: „რა არის ეს ხე?“ მე ვხედავ, რომ ეს არის ხე და ორივე ვთანხმდებით ამ საგნის თაობაზე. ჩვენ გვაქვს დაკვირვების მონაცემები. მაგრამ ეს არ არის საკმარისი, ამიტომ შემდგომი კითხვა გულისხმობს ხის ნამდვილი არსის განჭვრეტას. მეორე დონის კითხვა გულისხმობს შეკითხვას იმის შესახებ, რაც უკვე ცნობილია. ეს არის მოთხოვნა უფრო მეტი ცოდნისა და სხვაგვარი ცოდნის შესახებ. ადამიანი გადადიოდა არა ემპირიული ხის, არამედ ხის იდეის ჭკრეტაზე. ამით ხის ადამიანური შემეცნება განხორციელებულია. ეს პროცესი მიმდინარეობდა ადამიანის ცნობიერებაში. პლატონთან შემეცნება იქცა თვითშეშეცნებად, გარე სინამდვილის შემეცნება იქცა საკუთარი უკვდავი სულის შინაარსის შემეცნებად. ადამიანი საკუთარ თავში ჩაიძირა. მას თავისი უკვდავი სულის მეშვეობით უშუალო კავშირი აქვს მარადისობასთან. მარადიული ჭეშმარიტება არსებობს მეტაფიზიკურ სამყაროში სადაც არსი და აზრი ერთმანეთს ემთხვევა. მარადიული მშვენიერება ემთხვევა ჭეშმარიტებას მარადიული მშვენიერების შესახებ. ვინც ეზიარა მარადიულ მშვენიერებას, მან იცის მარადიული ჭეშმარიტება მშვენიერების შესახებ და პირიქით. ამის საფუძველზე მას შეუძლია გაარჩიოს მშვენიერი და არამშვენიერი.

ადამიანი თავისი ბუნებით არის სიბრძნის მოყვარული, მისწრაფება ცოდნისადმი არის ადამიანის არსობრივი ნიშანი. მას ამოძრავებს ვნება (ეროსი) ცოდნისადმი, რადგან ჭეშმარიტ ცოდნისთან ზიარება არის მარადისობასთან, მეტაფიზიკურ სამყაროსთან ზიარება. განსხვავებული ცოდნა განსხვავებულ დამოკიდებულებას იმსახურებს ადამიანის მხრივ. სიბრძნე, ეპისტემე არის თვითმიზანი, ის ადამიანად ყოფნის აუცილებელი ნიშანია. ამასთან ჭეშმარიტ ცოდნისთან ზიარება სათნოების საფუძველია. სათნოება არის ცოდნა. მამაცობა არის ცოდნა, მამაცი, კეთილი, სამართლიანი არის ის ვინც იცის რა არის ხიფათი, სიკეთე და ისე შეგნებულად ახორციელებს

მას. ცოდნით ჩადენილი საქციელი არის ჭეშმარიტად ზნეობრივი საქციელი, მხოლოდ მცოდნე შეიძლება იყოს ზნეობრივი. ამით დადგენილი იქნა ადამიანის ზნეობის უმნიშვნელოვანესი ნიშანი. ადამიანი კი არის ის, რაც მან იცის.

პლატონის ონტოლოგია. აღმოჩნდა, რომ ცოდნა არის ერთეულ საგანში ზოგადის აღმოჩენა რომელიც მიიღწევა, დაინახება გონებით და არა გრძნობით. გრძნობებისათვის ერთეული საგნის არსებობა ცხადი და გასაგებია, ის გრძნობით მოგვეცემა. მაგრამ სად და როგორ არსებობს ზოგადი. აი ამ მაგიდას მე ვხედავ, ის აქ და ეხლა არსებობს. მაგრამ სად და როგორ არსებობს „მაგიდა როგორც ასეთი“, რომელიც უზილავია გრძნობისათვის, მაგრამ ცხადია რომ მისი ცოდნის გარეშე არ ვიცით აი ეს კონკრეტული საგანი.

პლატონი მკვეთრად მიჰყავს ცოდნის ფორმებს და შემეცნების ფორმებს. მისთვის ცოდნა არ არის გონებისა და გრძნობის ერთობლივი აქტივობის შედეგი. ადამიანური ცოდნა არსებობს მხოლოდ არსებულის შესახებ და განსხვავებული ცოდნა არსებობს განსხვავებულ სახეს გულისხმობს. ემპირიული ცოდნის, დოქსას, საფუძველია ემპირიული არსებობა და ემპირიული არსებული. გონითი ცოდნის საფუძველი უნდა იყოს იდეალური, მარადიული არსებობა და მარადიული არსებული.

პლატონთან ზოგადი იქცა იდეად. იდეა არ არის ცნება, როგორც ცოდნის არსებობის ლოგიკური ფორმა. გრძნობადი საგნის არსებობა, როგორც ცოდნის საწყისისა ცხადია, მაგრამ როგორ არსებობს ზოგადი ცოდნა. მან ცოდნა როგორც ზოგადი აქცია დამოუკიდებელ არსებულად, იდეად. მისი, როგორც არსებულის, შემეცნება ხორციელდება გონებით. ეს არის ჭეშმარიტი ცოდნა, რადგან ეს არის ცოდნა ჭეშმარიტი, მარადიული არსებულის შესახებ. იდეა არის უზილავი ხილული, რომელიც გონების თვალთ დაინახება.

პლატონი ცდილობს უპასუხოს კითხვებს:

- რა არის ცოდნა როგორც არსებული,
- როგორ არსებობს ცოდნა.

ემპირიული ცოდნის, შეხედულების არსებობა ფაქტია. იგი არსებობს ერთეული ადამიანის ცნობიერებაში. მაგრამ ასახსნელია ჭეშმარიტი ცოდნის, ეპისტემეს შესაძლებლობა, რომელიც არსებობს ადამიანის ცნობიერებისაგან დამოუკიდებლად. მან ცოდნად აღიარა ზოგადის ცოდნა, მაგრამ უარყო ზოგადი ცოდნის როგორც ერთეული საგნების საყოველთაო ნიშანთა ერთობლიობის ინდუქციით მიღების შესაძლებლობა. მან დაინახა ინდუქციის ნაკლი ჭეშმარიტი და მარადიული ცოდნის დაფუძნების საქმეში და მიიჩნია, რომ ზოგადის, როგორც მარადიულის არსებითის, ჭეშმარიტი ცოდნა სხვა გზით არის ადამიანში მოცემული.

უკვე პარმენიდემ განასხვავა აზრი, როგორც არსებობის განსხვავებული წესი და განსხვავებული არსებული. პლატონმა აზროვნების პროცესისაგან გამოიწია აზროვნების შინაარსი – ხეცოდნა, რომელმაც დამოუკიდებელი მეტაფიზიკური არსებობა შეიძინა. ცოდნა საგნადქცეული იდეა გახდა არსისა და აზრის იგივეობის თეზისის საფუძველი.

მან მოახდინა აზროვნების შინაარსის, ცოდნის, აზრის როგორც არსებულის, ონტოლოგიზაცია. საგნად ქცეული აზრი არის იდეა. პლატონის ამოცანად იქცა შექმნას ცოდნის, როგორც იდეის, ონტოლოგია, რომელიც არის ჭეშმარიტი, მარადიული არსის ონტოლოგია. ცოდნის შესაძლებლობის კვლევა იქცა ჭეშმარიტი მარადიული არსის შესაძლებლობის კვლევად. ანტიკური მეტაფიზიკა არის სინათლის, ხედვის მეტაფიზიკა. ამიტომ თუმცა იდეა გრძნობებისათვის უზილავია მაგრამ ის არის უზი-

იდეა, არსება, ნიშნად, პარადიგმა, მარადიული არსებული გამოვლინება, სიღრმის სახით. ქრისტიანობისათვის კი მთავარია: სმენა, გაგონება, სიტყვა, მარადიული ვლინდება უპირველესად სიტყვის სახით.

ცოდნა ნიშნავს არსებულის შესახებ ცოდნას, მაგრამ ჭეშმარიტი არსებული არის მხოლოდ ჭეშმარიტი ცოდნა შესაძლებელია აზრის შესახებ. აზრი აზრის შესახებ, ცოდნა ცოდნის შესახებ შესაძლებელს ხდის აზრს, ცოდნას საგნის შესახებ. როგორ? აზრი საგნში იცნობს, ხედავს აზრს და ამის მიხედვით ადგენს მის რაობას. ამ აზრის მიხედვით იმაშია, რომ ის არის მარადიული დამოუკიდებლად არსებული არსი. პლატონმა მეტაფიზიკურ სამყაროში კი ჭეშმარიტი აზრი და ჭეშმარიტი არსი იგივეა, რადგან აღმოჩნდა. მაგრამ რა არის ემპირიული საგანი. ის არ არის არარა, არც მარადიული და იდეის კომპოზიტი, არამედ საგანი აზრს არის ზიარებული.

პარაქნიდე საერთოდ უარყოფდა შეხედულებას როგორც ცოდნას. პლატონი მიიჩნევდა, რომ ცვალებადი საგნის შესახებ შესაძლებელია ცვალებადი ცოდნა როგორც შეხედულება თუ საგანი შეიცვალა, მაშინ მასზე გამოთქმული ცოდნაც იცვლება. მაგრამ თუ უცვლელ მარადიულ არსებულზე ერთხელ გამოითქვა ჭეშმარიტი აზრი თუ არსებული არ შეიცვალა ლოგიკურია, რომ მარადიულ არსებულზე გამოთქმული ჭეშმარიტი ცოდნა არ უნდა იცვლებოდეს. მარადიული საგანი მარადიულ ცოდნას მოითხოვს. მარადიული ცოდნა კი განსაკუთრებული სახის არსებულია. იგი ვერ არსებობს ამქვეყნად სადაც არსებულიც და ცოდნაც მის შესახებ ცვალებადია. მარადიული ცოდნას არსებობის მეტაფიზიკური წესი ახასიათებს, ადამიანმა კი იმიტომ ვერ იცნობს, რომ მისი უკვდავი სული მარადიულ სამყაროში უშუალოდ ჭვრეტს იდეებს, როგორც საგანთა პირველსავე. ამ ცოდნის საფუძველზე იგი ცნობა ამქვეყნად შესაძლებელია ემპირიულ საგანს.

იდეა გახდა პირველადი არსებული, ცოდნისა და არსებობის ერთიანი საწყისი. ამიტომ საჭიროა მისი უფრო დეტალური დახასიათება. იდეა არის:

- იმატერიული,
- ტრანსცენდენტური,
- წმინდა აზრი,
- ზოგადი,
- არსი
- ნებსტანცია,
- ლოგოსი,
- არსებულად არსებული (ონტოს ონ),
- თავის თავთან ტოლად დარჩენილი.

მაგრამ არ ახასიათებს ნივთიერი ნიშანი და არსებობს ბუნების, ემპირიულ საგანთა სამყაროს მიღმა. პლატონი ცდილობს იდეის მისეული გაგების ნათელიყოფას და უწყობს ეჭვებს და ასაბუთებდა სხვადასხვა მხრიდან და ასპექტით იდეას, როგორც საწყისს და ჭეშმარიტ არსებულს. ამკარაა პლატონის შეხედულებების განვითარება. მისი სფერო უფრო მოიაზროს და დაასაბუთოს იდეის მისეული გაგება. პლატონი სიცოცხლის ბოლოს იდეასა და პითაგორულ რიცხვს აიგივებდაო — წერს არისტოტელე.

მარადიული სამყარო არის ჭეშმარიტი აზრისა და ჭეშმარიტი არსის სამყარო. მაგრამ რა არის ჭეშმარიტი აზრისა და ჭეშმარიტი არსის იგივეობის საფუძველი. რა არის ეს აზრის აზრი და არსის არსი? პლატონი აზრით, მარადიული სამყარო იერ-სახედებად მოწესრიგებული იდეათა სიმრავლეა. დემოკრიტეს ატომების უსასრულო სამყარო პლატონთან იდეათა სიმრავლედ იქცა, ოღონდ იდეათა სიმრავლე ემპირ-

იულ საგანთა სიმრავლის გვერდით არსებობს. იდეების მარადიული და იდეალური სამყარო ამქვეყნიურობის მიღმა არსებობს. „იქ სადაც აპოლონი მბრძანებლობს მეათე ცაში და კიდევ უფრო იქეთ“ (პლატონი). იდეათა იერარქიულ წესრიგს ერთიანობად კრავს იდეათა შინაგანი მისწრაფება სრულყოფილებისაკენ, უფრო მაღალა მდგომი იდეისაკენ. ისე როგორც ემპირიული საგანი ესწრაფვის ეზიაროს, მიბაძოს მარადიულ იდეას, ასევე ყველა იდეა ესწრაფვის უმაღლეს იდეას. ასეთია სიკეთის იდეა, რომელ-იც თვით არის ტრიადა ჭეშმარიტების, მშვენიერების და სიკეთის. ყოველი არსებული ამქვეყნიურია თუ მარადიული თავისი არსებობის მანძილზე ესწრაფვის, ბაძავს იდეათა სამყაროს მარადიულობასა და იდეალურობას.

პლატონის გნოსეოლოგიურად და ონტოლოგიურად გათიშულ სამყაროს აერთიანებს შინაგანი ტელეოლოგიური წესრიგი. ეს არის ეროსი. ამ იერარქიის სიმყარეს განაპირობებს სამყარო როგორც ონტოლოგიური პირამიდა. ყველაფერი ესწრაფვის პირამიდის თავზე არსებულ სიკეთის იდეას და სიკეთის იდეა თავის მხრივ შემოიკრებს ყოველ არსებულს და განურჩევლად არსებობის წესისა სიკეთის იდეასთან წილნაფარს ზიარებულს ხდის. სიკეთის იდეა არის აზრისა და არსის იგივეობრივი საფუძველი.

იდეათა სამყაროდან როგორ წარმოიშვება საგანთა მრავალფეროვნება, რა არის ემპირიული საგანი? დემოკრიტესათვის საგანი არის ატომისა და სიცარიელესაგან შემდგარი. დემოკრიტესთან ატომი არის ის მასალა რისგანაც იქმნება საგანი. ის ყველა საგანშია მოცემული, ეს არის მარადიული საწყისი. საგნის წარმავლობის მიზეზია ის, რომ იგი შედგება ატომისა და სიცარიელესაგან. პლატონთან თუ ჭეშმარიტი არსებული არის აზრი, მაშინ რა არის ამქვეყნიური, ემპირიული საგანი? ის არ არის არარსი. პლატონმა ძველებისაგან იცის, რომ არსი არის და არარსი არ არის და არაფრისაგან არაფერი არ წარმოიშვება და არსებული არაფერად არ გადაიქცევა. საგანი არსებულია, მაგრამ მოჩვენებითი არსებული. ამის ნიშანია მისი ცვალებადობა. საგანი არაა იდეისა და მასალის ერთიანობა, არამედ საგანი ბაძავს, ზიარებულა იდეას. პლატონთან იდეა არის ხატი, ნიშუმი, რომლის მიბაძვით იქმნება ემპირიული საგანი. მასთან შექმნა მოითხოვს მასალას, იდეასა და დემიურგს. დემიურგი მასალისაგან იდეის გათვალისწინებით და მიხედვით ქმნის საგანს. პლატონთან საგნის ცოდნა არის მისი იდეის და არა საგნის მასალის ცოდნა. მე ვცნობ ამქვეყნიურ საგანს იდეასთან მისი მსგავსების საფუძველზე. იდეა ის არის ის, რაც წინ უსწრებს ადამიანის მიერ საგნის შექმნას. მაგალითად, მაგიდის გაკეთება წინასწარ გულისხმობს, რომ ადამიანის თავში არსებობს აზრი, პროექტი მაგიდის თაობაზე, „მაგიდის როგორც ასეთის“. მასალისაგან მაგიდა იქმნება იდეის მიხედვით და იდეის წინასწარი არსებობის საფუძველზე. იდეა არსებობით წინ უსწრებს ემპირიული საგნის არსებობას, ასევე იდეის ცოდნა წინ უსწრებს ემპირიული საგნის შესახებ ცოდნას-შეხედულებას. იდეა ონტოლოგიურად და გნოსეოლოგიურად წინ უსწრებს ემპირიულ საგანს.

სულის მეტაფიზიკა. პლატონი მოწმე იყო სოკრატეს გარდაცვალებისა. სოკრატეს ცხოვრებიდან მას ორი ფენომენი აინტერესებს: რას ნიშნავს, რომ ფილოსოფია არის მზადება სიკვდილისათვის და რით არის განპირობებული ადამიანის ასეთი სიმამაცე სიკვდილის მიმართ.

ცოცხალი არის სხეული. ცოცხალი კა სულს გულისხმობს. სიკვდილი არის სულის გაყრა სხეულისაგან. ყველაფერი თავისი საპირისპიროდან წარმოიშვება. ჩვენი სული სიკვდილის შემდეგ სადღაც არსებობს, საიდანაც ახალი სიცოცხლისათვის კვლავ ბრუნდება. სიკვდილი და სიცოცხლე ერთმანეთში გადადის წრიული სახით. ჩვენს მიერ ცოდნის ფლობა ადასტურებს, რომ ჩვენს სულს სადმე რომ არ ეარსება, სანამ

კაცის სხეულით შეიმოსებოდა ჩვენ არ გვეცოდინებოდა პლატონი სულის უკვდავებით ასაბუთებს ცოდნის თეორიას და ცოდნის თეორიით — სულის უკვდავებას. ჩვენი სულები არსებობდნენ მანამ, სანამ სხეულით შეიმოსებოდნენ, არსებობდნენ სხეულის გარეშე და გააჩნდათ ცოდნა. ამრიგად:

- სული არსებობს ჩვენს დაბადებამდე,
- სული არსებობს ჩვენს სხეულში სიცოცხლის განმავლობაში,
- სული არსებობს ჩვენი სიკვდილის შემდეგ.

პლატონის მიზანია დაასაბუთოს სულის ასეთი შესაძლებლობა. ეს განპირობებულია სულის როგორც არსებულის თვისებებით. სულს როგორც არსებულის ნიშნებია:

- სიმარტივე,
- უხილავი,
- ღვთაებრივობა,
- მარადიულობა,
- სიწმინდე,
- შეურყენელობა.

არსებულები, რომლების საპირისპირო ნიშნებით ხასიათდებიან შეუძლებელია იყვნენ უკვდავი, რთული, შედგენილი არსებული განიცდის დაშლას. ხილული საგნები ცვალებადობას განიცდიან, ხოლო უხილავი საგნები მუდამ ერთგვარი არიან. სხეული როგორც რთული და ხილული ცვალებადი და წარმავალია. სული კი ღვთაებრივი, უცვლელი და მარადიულია. სულს ახასიათებს სიწმინდე, რასაც ამქვეყნიურობის ბოროტება და სიბინძურეც კი ვერ ამცირებს. სული წმინდა და შეურყენელი ეყრება სხეულს. მაგრამ თუ სული შეიბილწა, მაშინ სხეულზე მუდმივი ზრუნვა სულსაც ნივთიერს გახდის.

პლატონი ამით არ კმაყოფილდება და სულის უკვდავების საფუძველს სამყაროს მეტაფიზიკურ აგებულებაში ნახულობს. მან გაყო რა სამყარო ორად, იდეების როგორც ცოდნის და ემპირიულ საგანთა სამყაროდ, მის წინაშე წამოიჭრა პრობლემა ამ ორი სამყაროს მიმართების ხასიათის გარკვევისა. ეს მიმართება ორმხრივია. ემპირიული საგანი ესწრაფვის ეზიაროს იდეას, ეს არის მასში არსებული შინაგანი მიზანი, ეროსი, მეორეს მხრივ იდეათა სამყარო, აბსოლუტური სიკეთე, როგორც მზე, ყველაფერს მოეფინება და მოიცავს ყველაფერი, სიკეთის წესრიგს ექვემდებარება. ამას გარდა პლატონის აზრით ამ ორი სამყაროს გამაერთიანებელია თვითონ ადამიანი, როგორც ორი სამყაროს მოქალაქე, ადამიანი არის უკვდავი სულისა და მოკვდავი სხეულის კომპოზიტი. ადამიანის უკვდავი სული მოგზაურობს ამ ორ სამყაროს შორის, ამიტომ სული არის მთავარი ხელმძღვანელი, წარმმართველი, არსებითი ელემენტი ადამიანის ყოფიერებისა. ადამიანის უკვდავი სული არის საფუძველი იმისა, რომ ადამიანი არის მცოდნე ზნეობრივი არსება. იგი ავითარებს პითაგორას სულთა გადასახლების თეორიას და პირველად ცდილობს თეორიულად დაასაბუთოს სულის უკვდავება. იგი წარმოადგენს სულის ყოფიერების წესსა და ნიშნებს. სხეული სულის საპყრობილეა და დროებითი სამყოფელი. სული ესწრაფვის გათავისუფლდეს სხეულის გავლენისაგან და ეზიაროს სრულად იდეათა სამყაროს. ამაში ადამიანს ეხმარება ცოდნა და სიკეთის ქმნა, რომელიც მას მიუთითებს, რომ ის სხვა სამყაროს ბინადარია და ამქვეყნად იგი შემთხვევით და დროებით არის მოხვედრილი. სიკეთისაკენ და ცოდნისაკენ სწრაფვა არის ადამიანში უკვდავი სულის არსებობის ნიშანი და რამდენადაც ძლიერია ეს სწრაფვა ადამიანში მით უფრო მცოდნე და კეთილშობილია ადამიანი, მით უფრო ბატონობს სული სხეულზე ამ ადამიანში.

სოკრატემ სიკვდილის წინ თქვა: მე უნდა წავიდე თქვენ უნდა დარჩეთ, მაგრამ არავინ იცის, რომელია უკეთესი. სოკრატე აქაც ცოდნა არცოდნის პოზიციაზე დარჩა. პლატონისათვის ეს საკითხი ცხადია.

პლატონის ეთიკა. „სათნოება არის ცოდნა“. ესაა სოკრატეს კრედო, მისი ეთიკური რაციონალიზმის არსი. პლატონის მიხედვით ცოდნა არის ზოგადი, რომელიც იდეის სახით არსებობს. ამიტომ ზნეობაც თავის გამართლებას იდეათა სამყაროში ნახულობს მეტიც პლატონი სიკეთეს ონტოლოგიურ და მეტაფიზიკურ-კოსმოსურ სუბსტანციად აქცევს. ადამიანის მიერ ზნეობრივად ყოფნა კოსმოსის მარადიულ არსთან და საწყისთან ზიარებაა და კოსმოსის წესრიგისა და არსის მიხედვით არსებობაა, მეტიც ადამიანის ამქვეყნიური ცხოვრების საზრისი სიკეთის სამსახური და სიკეთის განხორციელებაა.

ამქვეყნად ადამიანის ცხოვრების მიზანია ბედნიერება, მაგრამ ბედნიერება არაა ატარაქსიის მდგომარეობის მიღწევა. ამქვეყნად ადამიანი, როგორც უკვდავი სული,

ბედნიერებას ვერ მიაღწევს. მისთვის ბედნიერება იდეათა სამყაროში გადასვლაა. აქ იგი მიხვდება, რომ უმაღლესი ბედნიერება და უმაღლესი სათნოება არის სიკეთე. სიკეთის მდგომარეობის მიღწევა არ არის ადვილი, ამისათვის ადამიანმა დიდი ძალისხმევა და უნარი უნდა გამოავლინოს, მან უნდა თანმიმდევრულად გაიაროს ადამიანის სრულყოფის – სიკეთისაკენ სვლის ყველა საფეხური.

- კეთილგონიერება,
- სამართლიანობა,
- მშვენიერება.

კეთილგონიერება. ადამიანის გზა სიკეთისაკენ იწყება „კეთილგონიერებით“. ეს არის სიკეთისა და გონიერების ერთობა, რომელიც ადამიანში თვლემს, დავიწყებულია. მხოლოდ ადამიანური სრულყოფის ბოლო საფეხურზე ადამიანი აცნობიერებს, რომ ჭეშმარიტი ცოდნა, გონება არის სიკეთე და მარადიული სიკეთე არის უმაღლესი სიბრძნე, რასაც შეიძლება ფლობდეს კოსმოსის შესახებ. რადგან კოსმოსის არსი არის სიკეთე ვინც ეს იცის ის არის ბრძენი და ამ დონეზე სიკეთე და სიბრძნე იგივეობრივია.

სამართლიანობა. მან თავისი ცხოვრების ძირითად პრინციპად უნდა გაიხადოს „სამართლიანობა“. ვინც სამართლიანი არ არის ის არასოდეს იქნება ზნეობრივი: „700 ჯერ უფრო უბედურია ის, ვინც უსამართლობას სჩადის ვიდრე ის ვინც უსამართლობას განიცდის“ (პლატონი). სამართლიანობა არის უნივერსალური პრინციპი, რომელიც შესაძლებელს ხდის საზოგადოებისა და სახელმწიფოს არსებობას. სამართლიანია ის ვინც იცის რა არის სამართლიანობა. ეს ნიშნავს, რომ სამართლიანობა ადამიანური ფენომენია, რომელიც მას აზასიათებს არა როგორც ბუნებრივი თვისება, არამედ მისი როგორც პიროვნულობის უკვდავი სულის მქონეს მახასიათებელი.

მშვენიერება. სიკეთისაკენ გზაზე ადამიანი გადადის შემდეგ საფეხურზე, ესაა მშვენიერების საფეხური. მას შეუძლია განიცადოს მშვენიერების კეთილისმყოფელი გავლენა ადამიანის სულზე. (მშვენიერება გადაარჩენს სამყაროს) შემდეგ სული გადადის სიყვარულის იდეის სიმაღლეზე და მხოლოდ შემდეგ შეუძლია მან გაუსწოროს თვალი სიკეთის იდეის სინათლის ბრწყინვალეობას. ხელოვნება არის მშვენიერის სახით არსებულის გამეორება. ჭეშმარიტად არსებული კი სიკეთეა, მაშინ მშვენიერება სიკეთის ერთ ერთი სახეობაა. აქ მშვენიერება არ არის მხოლოდ ფიზიკური ნიშანი როგორც ფიზიკური სინამდვილე, იგი სულიერების ნიშნის მატარებელია. მშვენიერება სიკეთის ერთ ერთი გამოვლენაა, ამიტომ ვინც სიკეთესაა ზიარებული ის ზიარებულია

მეტიერებს, სიყვარული და სამართლიანობას. რადგან სიკეთე თავისთავად არის
მეტიერებს, სიყვარულის და სამართლიანობის მომცველი.

პლატონის ინტერესის საგანია ადამიანის სიკეთისაკენ სვლა როგორც ადამიანის
თავის წესი. ამ გზაზე ადამიანის დამხმარეა სამი ძირითადი სათნოება:

- სამართე ესაა გონების უნარი წვედ ვითარების ჭეშმარიტ არსს. მისი საფუძ-
ვლია სწორედ მოწყობილი გონება.
- ჯანსაღობა რაც მტკიცე ნებისყოფას გულისხმობს. გაბედულებას, რომელსაც
მუდღა საკუთარ გონებაზე დაყრდნობით მიიღოს სწორი გადაწყვეტილება
და დღის პასუხისმგებელი ანუ იყოს ზნეობრივი გმირი, გაბედულად შეხვედეს
ცხოვრებისეულ გამოცდას.
- პირდაღება ეს არის სულის სხეულზე, მის ვნებებზე ბატონობა, როდესაც
ადამიანი სიკეთის მოთხოვნით წარმართავს თავის ცხოვრებას.

ამე ეს სათნოება არსებობს ადამიანის სულში უნარის სახით, რომლებსაც
პლატონმა უნდა. ადამიანმა უნდა იცოდეს, რომ ზნეობრივი ცხოვრებით სამყაროს
თან ერთად შესაბამისობაში. სათნოების საფუძველი ცოდნაც დასაბამს სიკეთის
ფილოსოფიებს, ჭეშმარიტი ცოდნა არის ის ცოდნა, რომლის მოხმარებასა და გამოყ-
ენის სიკეთისაკენ მიგყევართ და არა ბოროტებისაკენ.

პლატონის მიხედვით, ადამიანი ნაკლოვანი არსებაა და სჭირდება დახმარე-
ბა. საერთო არსებობისა და დანიშნულების შესრულებისათვის. ამიტომ შეიქმ-
ნა სახელმწიფო, რომელიც ეხმარება ადამიანს სამართლიანობისა და სიკეთისაკენ
მოძრაობაში. სრულყოფილებისაკენ მისწრაფებაში. მის მიერ მოცემული სახელმწი-
ფო მდგომარეობა აგებული იყო სამართლიანობისა და სიკეთის იდეის მიხედვით. ეს არ ა
ბრუნდებოდა სახელმწიფო, არამედ სახელმწიფოს მოდელი, რომელიც აიცილებდა
აშლილობას, რაც ბოროტების, ცუდის, გადაგვარების ნიშანი იყო.

პლატონის ანთროპოლოგია და ეთიკა მიზნად ისახავს სრულყოფილი ადამიანური
სახელების შექმნას, რომელიც გაუძლებდა ცვალებადობის, ავადმყოფობას, რადგან
ადამიანი ცვალებადი წარმავალია. მან შექმნა იდეალური სახელმწიფოს პირველი
მოდელი და მის პრაქტიკულ განხორციელებას შეეცადა. პლატონი მიზნად ისახავს,
რომ სრულყოფილი ადამიანის შექმნას, არამედ სრულყოფილი საზოგადოების შექმნას.
ეს ეთიკა სოციალურია. პლატონის მიხედვით ადამიანები იყოფიან სამ ჯგუფად,
მათ მიხედვით თუ სულის რომელი ნაწილია გაბატონებული მასში, ამის მიხედვით
მათ განსაზღვროს მათი ადგილი საზოგადოებაში, გონითი ადამიანები ესწრაფვიან
უფროს სიკეთეს. ისინი ემხრობიან სამართლიანობას, ზომიერებას. მათ უწოდებენ
ფილოსოფოსებს, ბრძენებს. პლატონის მიხედვით ისინი უნდა იყვნენ მმართველები
სახელმწიფოში, ადამიანები, რომლებშიც ჭარბობს აფექტური, ემოციური სული, გამ-
თავსებენ სიძამაცი, გაბედულებით, ეს თვისებები აუცილებელია მეომრებისათვის,
რომლებიც დაიცავენ სახელმწიფოს. ასევე არიან ადამიანები, რომლებშიც ჭარბობს
ქმნილადი სული, ისინი უნდა დაკავებული იყვნენ ფიზიკური შრომით. ესენია გლეხ-
ები და ხელოსნები, რომლებიც უზრუნველყოფენ ქვეყნის მატერიალურ ცხოვრებას.
პლატონის მიხედვით ადამიანი არსებობს სახელმწიფოსთვის და არა სახელმწიფო
სახელმწიფოსთვის.

პლატონის მეტაფიზიკა. პლატონმა გაიზიარა პარმენიდეს შეხედულება არსისა და
ფაქტების შესახებ. ამიტომ მასთან მოძღვრება არსზე არის მოძღვრება აზრის
შესახებ. პლატონმა უნდა შეძლოს აზრისა და არსის იგივეობის საფუძვლის-ერთის
განსაზღვრა, რადგან იგი არის სამყაროს ჭეშმარიტი საწყისი. პლატონს

გაცნობიერებული აქვს მის წინაშე მდგარი ამოცანის სირთულე, რაზეც მიუთითებს მისი თეორიის განვითარების ისტორიაც. იგი ამ იგივეობას განსხვავებული ცნებებით გამოთქვამს:

- არსი,
- ერთი,
- იდეა.

ეს თავის მხრივ განაპირობებს საწყისისა და ამქვეყნიურობის მიმართების ხასიათს:

- არსისა და არარსის მიმართება,
- ერთისა და სიმრავლის მიმართება,
- იდეისა და არსებული საგნის მიმართება,
- ერთისა და აზრის მიმართება.

უპირველესი საკითხია არსებობის პრობლემა. როგორია ამ საწყისის არსებობის წესი? მისი აზრით, არარსი არ არსებობს, რადგან არაფრისაგან არაფერი არ წარმოიშვება და რაიმე არარად არ გადაიქცევა. არარას შემეცნება შეუძლებელია და არარაზე არაფრის გამოთქმა არ შეიძლება. ამიტომ სწორია პარმენიდე, რომელიც ამტკიცებდა: “არსი არის და არარსი არ არის”.

მაგრამ პლატონის აზრით, ასევე ძნელია არსის გამოთქმაცა და შემეცნებაც. არსი როგორც საწყისი ზოგჯერ გამოითქმება როგორც არსი, ზოგჯერ როგორც ერთი. პლატონისათვის ძნელია დაადასტუროს თუ რომელი ცნება უკეთ გამოხატავს ჭეშმარიტი არსის ბუნებას. თუ ერთს წარმოვიდგენთ, როგორც მთელს, მაშინ მას უნდა ჰქონდეს ნაწილები. ასე იგი გადაიქცევა სიმრავლედ. ამიტომ ერთიანობა და მთლიანობა ერთის თვისებებია და არა ერთის არსება. არსის სიმრავლის აღიარებისას საწყისის პრობლემის გადაჭრა და მისი ბუნების დადგენა კიდევ უფრო ძნელია. ასევე დიდ სირთულეებს გადავაწყდებით, თუკი საწყისს განვსაზღვრავთ რაოდენობის ან თვისობრიობის მხრივ. ასევე მცდარია საწყისის განსაზღვრა სხეულებრივ-ნივთობრივი თუ უხილავი, ზეგრძნობადი საგნის სახით. პლატონმა მიმოიხილა მანამდე არსებული ყველა ონტოლოგიური მოძღვრება სამყაროს საწყისის შესახებ და გამოავლინა მათი შედარების საფუძველზე, რომ საწყისის არცერთი განსაზღვრა არ იყო დამაკმაყოფილებელი. ისინი შინაგან წინააღმდეგობებს შეიცავდნენ.

პლატონისათვის ასეთივე ძნელი აღმოჩნდა იდეის, როგორც სამყაროს საწყისი, განსაზღვრა. ამას მიუთითებდა მის მიერ იდეის ფენომენის მრავალნაირი განსაზღვრებები, რომელთა მიზანი იყო იდეის არსის ზუსტი განსაზღვრების მოძიება. ბოლოს მან ერთის როგორც საწყისის ნაცვლად მიიღო იდეათა მთელი სამყარო. საწყისის ბუნების განუსაზღვრელობა ართულებდა სამყაროს წარმოშობისა და საგანთა სიმრავლის ახსნას. დემოკრიტეს მიხედვით, სამყაროს საწყისია ატომთა სიმრავლე და სიცარიელე. საგანი შედგებოდა ატომისა და სიცარიელესაგან და სწორედ სიცარიელე განაპირობებდა საგნის ცვალებადობას. სამყაროს მართავდა მექანიკური, ბრმა აუცილებლობა.

პლატონის სამყარო კიდევ უფრო რთულია. ემპირიული საგანი ჰგავდა, ბაძავდა და ესწრაფოდა იდეას, მაგრამ არ იყო მასთან ერთი მთლიანობა. აქ საქმეში ერეოდა მესამე ელემენტი, დემიურგი, რომელიც მატერია-მასალისაგან იდეის, ნიმუშის მიხედვით ქმნიდა ემპირიულ საგანს. ეს ამქვეყნიურ რეალობას სრულიად ეფემერულსა და მოჩვენებითს ხდიდა. იდეათა სამყარო სრულიად უცხო და მოუწვდომელი იყო. რაც ადამიანს არავითარ იმედსა და შანსს არა ძლევდა. პლატონს უნდა მოენახა სამყაროს

ერთიანობის პრინციპი, რომელიც იდეათა სამყაროს ადამიანისათვის და არსებულ საგნებისათვის უფრო მისაწვდომსა და ახლობელს გახდიდა. მას უნდა მოენახა ერთიანობის ახალი პრინციპი.

პლატონს სურს სამყაროს საგანთა სიმრავლე ახსნას, როგორც მოწესრიგებული მთლიანობა. მისთვის არც კრონოსის, დროის აბსტრაქტული წესრიგი და არც დემოკრიტეს ბრმა, ბუნებრივი აუცილებლობა არ არის მისაღები. მან მიმართა მითოლოგიას. მაგრამ იგი უბრალოდ კი არ ჰყვება მითს, არამედ ეძებს მითის შინაარსში დამალულ საზრისს, ახდენს მის პერმენევტიკულ გაგებას. ეს არის მითის კრიტიკული, ახლებური გააზრება. ის, რაც მხატვრულად, მეტაფორულად იყო გადმოცემული გასაგები და დასაბუთებული უნდა იქნეს.

მითოლოგიის თანახმად სიყვარულია ის, რაც მართავს სამყაროსა და ყოველივე არსებულს. მას სურს გაარკვიოს მისი მეტაფიზიკური როლი და დანიშნულება კოსმოსის არსებობაში. სიყვარული კოსმიური პრინციპია, რომელიც მართავს ყოველივე არსებულს. იგი არსებულში ვლინდება როგორც მისწრაფება. ეროსს უდიდესი როლი აქვს კოსმოსის კოსმოსად გადაქცევის საქმეში. იგი სამყაროს დროითი წესრიგისაგან განსხვავებული წესრიგის ფორმაა. იგი სამყაროს წარმოშობისა და არსებობის პრინციპია. მეტიც იგი წარმოშობს საგანთა სიმრავლეს და მართავს მათ.

ეროსი დიდ როლს თამაშობს ადამიანის ცხოვრებაშიც. იგი განაპირობებს ადამიანის მისწრაფებას ბედნიერებისაკენ, სიხარულისაკენ და მშვენიერებისაკენ. სიყვარული ადამიანს წარმართავს გმირობისაკენ. ამრიგად გამოიკვეთა, რომ ეროსი თავისი ბუნებით არის მისწრაფება მშვენიერებისაკენ. ეს არის მისი არსი. მას უყვარს ყველაფერი მშვენიერი. ანალიზის ამ ეტაპზე სამყარო ვლინდება როგორც მშვენიერება და სამყარო არის მშვენიერების წესრიგი, რადგან ყველაფერი ესწრაფვის მშვენიერებას. მაშასადამე ამ სამყაროს საწყისი უნდა იყოს მარადიული მშვენიერება და ყოველ არსებულში დევს მისწრაფება, ლტოლვა მშვენიერებისაკენ.

პლატონი არ ეთანხმება ამ გარაუდს, რომ სამყარო არის მშვენიერება და ყველაფერი ესწრაფვის მშვენიერებას. არც სიყვარული შეიძლება იყოს სამყაროს საწყისი, რადგან სიყვარული არის მისწრაფება. მისწრაფება კი ახასიათებს მას ვისაც რაღაც აკლია, ნაკლოვანია. მას აკლია სწრაფვის საგანი. ყველა არსებულს აკლია მშვენიერება და ამიტომ ყველანი ესწრაფვიან მშვენიერებას. სიყვარული არ არის მარადიული მშვენიერება. ის, რომ უკვე იყოს მშვენიერება, მაშინ მასში არ ექნებოდა მისწრაფება მშვენიერებისაკენ. პლატონმა დაადგინა სიყვარულის რამდენიმე მნიშვნელობა:

- სიყვარული არის იმისი სიყვარული, რაც მაკლია.
- სიყვარული არის იმისი სიყვარული, რაც მშვენიერია.
- სიყვარული არის ცოდნა, მან იცის რა არის მშვენიერება და რომ იგი მოკლებულია მას.
- სიყვარული არის სულის მისწრაფება მარადისობისაკენ, მარადიული სიკეთისაკენ.

სიყვარული აღმოჩნდა ცოდნა და ამ ცოდნის საფუძველზე არსებობს მისწრაფება იმისაკენ, რაც მაკლია. ვიცი, რომ მაკლია და ვიცი, რომ მშვენიერია და ამიტომ ვესწრაფვი. სიყვარული ცოდნაა, მაგრამ ნაკლოვანი ცოდნა, რომელიც ესწრაფვის სიბრძნეს. მაგრამ ადამიანმა, როგორც ცოცხალმა, მოკვდავმა იცის მშვენიერება, უკვდავება, სიკეთე მაგრამ არ ფლობს მარადისობას, სიკეთეს. სიყვარული თავის არსით აღმოჩნდა უკვდავების სურვილი, რადგან უკვდავება არის ის, რაც არსობრივად ყველაზე უფრო აკლია ადამიანს.

პლატონის წინაშე დგას პრობლემა: მან უნდა გაერკვია თუ რა მართავს და აერთიანებს მეტაფიზიკურ და ამქვეყნიურ სამყაროს: სიყვარული თუ სიკეთე? მისი აზრით, სიყვარული არ შეიძლება იყოს საწყისი. იგი არის მედიუმი არსებულსა და საწყისს შორის. იგი არ არის თვითკმარი. თვითკმარია სიკეთე. იგი ყოველთვის არის მისწრაფების მიზანი, მაგრამ არასოდეს მისწრაფება რაღაც მასზე მაღალისაკენ, საუკეთესოსაკენ. სიყვარული აღმოჩნდა შეგნებული, მისწრაფება საწყისისაკენ, ანუ შენ იცი, რას ესწრაფვი და რატომ ესწრაფვი. სიყვარული არის გზა ჭეშმარიტებისაკენ. სიყვარული, როგორც ადამიანის სულიერი გრძნობა ესწრაფვის მშვენიერი სხეულისაკენ, მშვენიერი სხეულიდან მშვენიერი სულისაკენ, მშვენიერი სულიდან მშვენიერი საქმეებისაკენ, შემდეგ გადღის მშვენიერებისაკენ თავისთავად. ეს გზა მთავრდება მშვენიერებიდან სიკეთისაკენ გადასვლით. ამრიგად სიყვარული არის სწრაფვა უკეთესისაკენ და ამ მისწრაფების საფუძველია ცოდნა. ეს ცოდნა კი ადამიანში თანმოხილია. სიყვარულის, როგორც მისწრაფების, საბოლოო მიზანია სიკეთის მარადიული ფლობა, მასთან ზიარება. მშვენიერება კი მშვენიერია სიკეთესთან ზიარებით. სამყაროს საწყისია სიკეთე, ხოლო სიყვარული აღმოჩნდა ყველაზე მნიშვნელოვანი ღვთაება ადამიანში, რაც ადამიანს აძლევს, (სიყვარული აგვამძლევს შრუსთაველი) აზიარებს მარადიულ სიკეთეს — სამყაროს საწყისს. პლატონმა შეაჯამა ბერძნული აზროვნება და დაასკვნა, რომ სამყაროს საწყისია ერთი, როგორც მარადიული სიკეთე. სამყაროს იერარქიულ წესრიგს კი მართავს ეროსი, ყოველი არსებულის მისწრაფება სიკეთესთან ზიარებისა. სამყარო არსებობს როგორც სიკეთე.

პლატონის აზრით, არსებულებს შორის არის გარკვეული იერარქიული წესრიგი. ყველაფერი ესწრაფვის სისრულეს. საგანი ესწრაფვის იდეას, რადგან იცის, რომ არის მიბაძვა. სწორედ ეს ეროსი, მისწრაფება სრული არსებობისაკენ, სრული ცოდნისაკენ მართავს სამყაროს. პლატონის ტელეოლოგიკურ სიყვარულის ფორმით ვლინდება. ამ მისწრაფების არსებობის საფუძველია თანმოხილი ცოდნა. თანმოხილი ცოდნის შესაძლებლობა კი ახსნილია სულთა გადასახლების, სულის უკვდავებისა და ანამნეზის საფუძველზე. ეს კი შესაძლებელია ადამიანის ბუნების მეტაფიზიკურობის აღიარების საფუძველზე. ადამიანის მეტაფიზიკურობა სამყაროს მეტაფიზიკური აგებულების და მარადიული წრებრუნვის საფუძველზეა შესაძლებელი. მარადიული, მეტაფიზიკური სამყარო, როგორც იდეათა სამყარო სიკეთის იდეასთან არიან წილნაყარი. ეს არის მათი იდეად ყოფნის საფუძველი. ისინი სიკეთის იდეის გამოვლენის ფორმებია. ბერძნული მათოლოგია მიიჩნევდა, რომ ღმერთები არსებობენ აუცილებლობით და არიან აუცილებლობის გამოხატულება. პლატონის მიხედვით, იდეების სამყაროს არსებობის საფუძველია არა მათი აუცილებლობა, არამედ მათი სიკეთესთან ზიარება.

კოსმოსი როგორც სიკეთის წესრიგი, *ordo agathon*. პლატონის მთავარი პრინციპული მოწინააღმდეგეა დემოკრიტე. დემოკრიტე ყოფიერების სიმრავლითა და მოძრაობით შეცადა აეხსნა სინამდვილის მრავალსახეობა და ცვალებადობა. სამყაროს არსებობის საფუძველია შემთხვევითობა ანუ სიცარიელეში ატომთა მოძრაობისას მომხდარი შეჯახებით წარმოიშვა სამყარო. სამყაროს წარმოშობაში არავითარი გონიერება, საზრისი და მიზანი არა ჩანს. პლატონი სამყაროს წარმოშობის ასეთ თვალსაზრისს ვერ დაეთანხმებოდა. პლატონისათვის ეს სულიერად მიუღებელი იყო. დემოკრიტეს პოზიციის უარსაყოფად იგი მოუხმობს ბერძნული ფილოსოფიური აზროვნების მთელ გამოცდილებას; პარმენდეს თუ ჰერაკლიტეს, ანაქსაგორსა თუ სოკრატეს. პლატონისათვის ყოფიერება მარადიული და უცვლელია. ყოფიერება მისთვისაც სიმრავლესთან არის დაკავშირებული. მაგრამ ეს არ არის დემოკრიტეს ატომი, რომელიც

ერთიანობის პრინციპი,რომელიც იდეათა სამყაროს ადამიანისათვის და არსებულ საგნებისათვის უფრო მისაწვდომსა და ახლობელს გახდიდა. მას უნდა მოენახა ერთიანობის ახალი პრინციპი.

პლატონს სურს სამყაროს საგანთა სიმრავლე ახსნას,როგორც მოწესრიგებული მთლიანობა.მისთვის არც კრონოსის,დროის აბსტრაქტული წესრიგი და არც დემოკრიტეს ბრმა,ბუნებრივი აუცილებლობა არ არის მისაღები. მან მიმართა მითოლოგიას. მაგრამ იგი უბრალოდ კი არ ჰყვება მითს,არამედ ეძებს მითის შინაარსში დამალულ საზრისს, ახდენს მის ჰერმენევტიკულ გაგებას. ეს არის მითის კრიტიკული, ახლებური გააზრება. ის, რაც მხატვრულად, მეტაფორულად იყო გადმოცემული გასაგები და დასაბუთებული უნდა იქნეს.

მითოლოგიის თანახმად სიყვარულია ის,რაც მართავს სამყაროსა და ყოველივე არსებულს. მას სურს გაარკვიოს მისი მეტაფიზიკური როლი და დანიშნულება კოსმოსის არსებობაში. სიყვარული კოსმიური პრინციპია,რომელიც მართავს ყოველივე არსებულს. იგი არსებულში ვლინდება როგორც მისწრაფება. ეროსს უდიდესი როლი აქვს კოსმოსის კოსმოსად გადაქცევის საქმეში. იგი სამყაროს ღროითი წესრიგისაგან განსხვავებული წესრიგის ფორმაა. იგი სამყაროს წარმოშობისა და არსებობის პრინციპია. მეტიც იგი წარმოშობს საგანთა სიმრავლეს და მართავს მათ.

ეროსი დიდ როლს თამაშობს ადამიანის ცხოვრებაშიც. იგი განაპირობებს ადამიანის მისწრაფებას ბედნიერებისაკენ,სიზარულისაკენ და მშვენიერებისაკენ. სიყვარული ადამიანს წარმართავს გმირობისაკენ. ამრიგად გამოიკვეთა,რომ ეროსი თავისი ბუნებით არის მისწრაფება მშვენიერებისაკენ. ეს არის მისი არსი. მას უყვარს ყველაფერი მშვენიერი. ანალიზის ამ ეტაპზე სამყარო ვლინდება როგორც მშვენიერება და სამყარო არის მშვენიერების წესრიგი,რადგან ყველაფერი ესწრაფვის მშვენიერებას.ამასადამე ამ სამყაროს საწყისი უნდა იყოს მარადიული მშვენიერება და ყოველ არსებულში დევს მისწრაფება,ლტოლვა მშვენიერებისაკენ.

პლატონი არ ეთანხმება ამ ვარაუდს,რომ სამყარო არის მშვენიერება და ყველაფერი ესწრაფვის მშვენიერებას. არც სიყვარული შეიძლება იყოს სამყაროს საწყისი, რადგან სიყვარული არის მისწრაფება. მისწრაფება კი ახასიათებს მას ვისაც რაღაც აკლია,ნაკლოვანია. მას აკლია სწრაფვის საგანი. ყველა არსებულს აკლია მშვენიერება და ამიტომ ყველანი ესწრაფვიან მშვენიერებას. სიყვარული არ არის მარადიული მშვენიერება. ის, რომ უკვე იყოს მშვენიერება, მაშინ მასში არ ექნებოდა მისწრაფება მშვენიერებისაკენ. პლატონმა დაადგინა სიყვარულის რამდენიმე მნიშვნელობა:

- სიყვარული არის იმისი სიყვარული, რაც მაკლია.
- სიყვარული არის იმისი სიყვარული, რაც მშვენიერია.
- სიყვარული არის ცოდნა,მან იცის რა არის მშვენიერება და რომ იგი მოკლებულია მას.
- სიყვარული არის სულის მისწრაფება მარადისობისაკენ,მარადიული სიკეთისაკენ.

სიყვარული აღმოჩნდა ცოდნა და ამ ცოდნის საფუძველზე არსებობს მისწრაფება იმისაკენ,რაც მაკლია. ვიცი,რომ მაკლია და ვიცი,რომ მშვენიერია და ამიტომ ვესწრაფვი. სიყვარული ცოდნაა,მაგრამ ნაკლოვანი ცოდნა,რომელიც ესწრაფვის სიბრძნეს. მაგრამ ადამიანმა,როგორც ცოცხალმა,მოკვდავმა იცის მშვენიერება, უკვდავება,სიკეთე მაგრამ არ ფლობს მარადისობას,სიკეთეს. სიყვარული თავის არსით აღმოჩნდა უკვდავების სურვილი,რადგან უკვდავება არის ის,რაც არსობრივად ყველაზე უფრო აკლია ადამიანს.

პლატონის წინაშე დგას პრობლემა: მან უნდა გაერკვია თუ რა მართავს და აერთიანებს მეტაფიზიკურ და ამქვეყნიურ სამყაროს: სიყვარული თუ სიკეთე? მისი აზრით, სიყვარული არ შეიძლება იყოს საწყისი. იგი არის მედიუმი არსებულსა და საწყისს შორის. იგი არ არის თვითკმარი. თვითკმარია სიკეთე. იგი ყოველთვის არის მისწრაფების მიზანი, მაგრამ არასოდეს მისწრაფება რაღაც მასზე მაღალისაკენ, საუკეთესოსაკენ. სიყვარული აღმოჩნდა შეგნებული, მისწრაფება საწყისისაკენ, ანუ შენ იცი, რას ესწრაფვი და რატომ ესწრაფვი. სიყვარული არის გზა ჭეშმარიტებისაკენ. სიყვარული, როგორც ადამიანის სულიერი გრძნობა ესწრაფვის მშვენიერი სხეულისაკენ, მშვენიერი სხეულიდან მშვენიერი სულისაკენ, მშვენიერი სულიდან მშვენიერი საქმეებისაკენ. შემდეგ გადადის მშვენიერებისაკენ თავისთავად. ეს გზა მთავრდება მშვენიერებიდან სიკეთისაკენ გადასვლით. ამრიგად სიყვარული არის სწრაფვა უკეთესისაკენ და ამ მისწრაფების საფუძველია ცოდნა. ეს ცოდნა კი ადამიანში თანშობილია. სიყვარულის, როგორც მისწრაფების, საბოლოო მიზანია სიკეთის მარადიული ფლობა, მასთან ზიარება. მშვენიერება კი მშვენიერია სიკეთესთან ზიარებით. სამყაროს საწყისია სიკეთე, ზოლო სიყვარული აღმოჩნდა ყველაზე მნიშვნელოვანი ლტოლვა ადამიანში, რაც ადამიანს აამაღლებს, (სიყვარული აგვამაღლებს შრუსთაველი) აზიარებს მარადიულ სიკეთეს — სამყაროს საწყისს. პლატონმა შეაჯამა ბერძნული აზროვნება და დაასკვნა, რომ სამყაროს საწყისია ერთი, როგორც მარადიული სიკეთე. სამყაროს იერარქიულ წესრიგს კი მართავს ეროსი, ყოველი არსებულის მისწრაფება სიკეთესთან ზიარებისა. სამყარო არსებობს როგორც სიკეთე.

პლატონის აზრით, არსებულებს შორის არის გარკვეული იერარქიული წესრიგი. ყველაფერი ესწრაფვის სისრულეს. საგანი ესწრაფვის იდეას, რადგან იცის, რომ არის მიბაძვა. სწორედ ეს ეროსი, მისწრაფება სრული არსებობისაკენ, სრული ცოდნისაკენ მართავს სამყაროს. პლატონის ტელეოლოგიზმი სიყვარულის ფორმით ვლინდება. ამ მისწრაფების არსებობის საფუძველია თანშობილი ცოდნა. თანშობილი ცოდნის შესაძლებლობა კი აზსნილია სულთა გადასახლების, სულის უკვდავებისა და ანამნეზისი საფუძველზე. ეს კი შესაძლებელია ადამიანის ბუნების მეტაფიზიკურობის აღიარების საფუძველზე. ადამიანის მეტაფიზიკურობა სამყაროს მეტაფიზიკური აგებულების და მარადიული წრებრუნვის საფუძველზეა შესაძლებელი. მარადიული, მეტაფიზიკური სამყარო, როგორც იდეათა სამყარო სიკეთის იდეასთან არიან წილნაყარი. ეს არის მათი იდეად ყოფნის საფუძველი. ისინი სიკეთის იდეის გამოვლენის ფორმებია. ბერძნული მითოლოგია მიიჩნევდა, რომ ღმერთები არსებობენ აუცილებლობით და არიან აუცილებლობის გამოხატულება. პლატონის მიხედვით, იდეების სამყაროს არსებობის საფუძველია არა მათი აუცილებლობა, არამედ მათი სიკეთესთან ზიარება.

კოსმოსი როგორც სიკეთის წესრიგი, *ordo agathon*. პლატონის მთავარი პრინციპული მოწინააღმდეგეა დემოკრიტე. დემოკრიტე ყოფიერების სიმრავლითა და მოძრაობით შეცადა აეხსნა სინამდვილის მრავალსახეობა და ცვალებადობა. სამყაროს არსებობის საფუძველია შემთხვევითობა ანუ სიცარიელეში ატომთა მოძრაობისას მომხდარი შეჯახებით წარმოიშვა სამყარო. სამყაროს წარმოშობაში არავითარი გონიერება, საზრისი და მიზანი არა ჩანს. პლატონი სამყაროს წარმოშობის ასეთ თვალსაზრისს ვერ დაეთანხმებოდა. პლატონისათვის ეს სულიერად მიუღებელი იყო. დემოკრიტეს პოზიციის უარსაყოფად იგი მოუხმობს ბერძნული ფილოსოფიური აზროვნების მთელ გამოცდილებას; პარმენდეს თუ ჰერაკლიტეს, ანაქსაგორსა თუ სოკრატეს. პლატონისათვის ყოფიერება მარადიული და უცვლელია. ყოფიერება მისთვისაც სიმრავლესთან არის დაკავშირებული. მაგრამ ეს არ არის დემოკრიტეს ატომი, რომელიც

მოკლებულია გონით ხასიათს, ამიტომ მისი მოძრაობა მოკლებულია გონით ხასიათს. შემთხვევით ხასიათისაა. ჭეშმარიტი ყოფიერება გონითი არსებების სიმრავლეა. ეს უსხეულო, იდეალური წარმონაქმნებია. ეს არის ეიდოსი. ისინი ქმნიან მარაგულ იდეების ზებუნებრივ სამყაროს. პლატონთან ჭეშმარიტი ყოფიერება გონითი ხასიათისაა და ამიტომ მისი წვდომა გონებით არის შესაძლებელი.

პლატონმა იდეათა სამყაროს სიმრავლის საფუძვლად აღიარა ერთიანი, რომელიც არის იდეების სიმრავლის საფუძველი. ეს ერთიანი არის უმაღლესი სიკეთე, რომლისკენაც ყველაფერი მიისწრაფვის და რომლის მეშვეობით ყველაფერი იღებს თავს არსებობს. თვითონ უმაღლესი სიკეთე ყოველგვარი არსებობის მიღმაა და თვით უნებისათვისაც მიუწვდომელია. მისი შესახებ ჩვენ არ შეგვიძლია ვთქვათ რაიმე გარკვეული, არამედ მხოლოდ ის თუ რა არის ის. ამ ერთიანობის გამოსახატავად დამკვიდრდა სიტყვა „ტრანსცენდენტი“-ის რაც არის მიღმა. ის ჩვენი გრძნობების, კრებების და სამყაროს მიღმაა. იგი აბსოლუტურად ტრანსცენდენტი.

სამყაროს წესრიგია ORDO AGATHON. ეს არ არის ბუნებრივი აუცილებლობა, ბუნებრივი წესრიგი, არამედ სიკეთის მეტაფიზიკური, მიზნობრივი წესრიგი. სადაც თითოეულ არსებულში არის შინაგანი მისწრაფება ეზიაროს მარადიულს უმაღლეს სიკეთეს. სიკეთე, როგორც მზე, თავისი სხივებით ეფინება მთელ სამყაროს.

პლატონისათვის პრობლემად იქცა იმისი ახსნა თუ როგორ ვიცით და რა შეიძლება ვიცოდეთ ამ აბსოლუტური ტრანსცენდენტის, იდეების სამყაროს შესახებ. პლატონმა ამ საკითხზე ორგინალური პასუხი გასცა და შემდგომი ეპოქის თვალსაზრისები ამ საკითხთან დაკავშირებით მისი პასუხის ვარიაციებია მხოლოდ. ადამიანმა შეიძლება მოიპოვოს, მიადწიოს მხოლოდ რაიმე შეხედულებას ამქვეყნიურ, ემპირიულ სარწმუნოებზე. რაც შეეხება მარადიულ სამყაროს, მის შესახებ ადამიანის შემეცნებითი მცდელობა უშედეგოა. ადამიანი არ იძენს ახალ ცოდნას. ადამიანს ამ მარადიული იდეების, სიკეთის იდეის შესახებ ცოდნას თანშობილი ხასიათი აქვს. ცოდნის თანშობილობის შესაძლებლობა ემყარება ადამიანის სულის უკვდავებას. პლატონი თუ პირველი ვინც შეეცადა თეორიული არგუმენტებით დაესაბუთებინა სულის უკვდავება (ფედონი). ადამიანის უკვდავი სული მოძრაობას ამქვეყნიურობასა და იდეების სამყაროს შორის. პლატონმა მიიღო პითაგორესეული სულთა გადასახლების თეორია (მეტემქიზის თეორია). სული ყოველი დაბადებისას, ამქვეყნიურს იგივეს მარადისობას. ეს აუცილებელია რათა დაცული იქნეს კოსმოსური წესრიგი მარადიულსა და წარმავალს, ღვთაებრივსა და ადამიანურს შორის. ადამიანის მთელი ეზოვრება არის ამ თანშობილი ცოდნის მოგონება (ანამნეზისი) ამ აზრით ნებისმიერი ადამიანი ფილოსოფოსია, ვინც კი ესწრაფვის სიბრძნეს, ვინც ესწრაფვის მისი სულის სიღრმეში არსებული ამ განძის გამოაშკარავებას.

სიკეთის იდეა აბსოლუტური საწყისია. ცოდნამ, რომელმაც ეს ჭეშმარიტება იდეის მარადიული სამყაროს შესახებ სიკეთის იდეით არის აღვსილი. ასეთი ცოდნა არის სასიკეთო ადამიანისა და საზოგადოებისათვის და არა ნებისმიერი ცოდნა. ცოდნა, რომელიც არ არის წილნყარი სიკეთესთან, რომელიც ვერ ჭკრეტს იდეათა სამყაროს არ არის ჭეშმარიტი ცოდნა. მას მხოლოდ ბოროტება მოაქვს ადამიანისა და საზოგადოებისათვის. მე ვიცი, მე მაქვს ცოდნა თუკი ეს ცოდნა ზიარებულია სიკეთის იდეას, სხვა შემთხვევაში მე მაქვს ღოქსა (შეხედულება). სიკეთე არის სამყაროს არსი, არსებობის წესი და თუ ჩემი ცოდნით მე ეს არ ვიცი -ის არ არის ცოდნა. ამიტომ ჩემი ცოდნის შედეგი არ იქნება კეთილი, ჩემი მოქმედება არ იქნება კეთილი. სიკეთე არის ყოველივე არსებულის საფუძველი და მიზანი, რისკენაც

ყოველი არსებული ესწრაფვის. სიკეთე არის ერთი, რომლისაგანაც ყოველივე სიმრავლე და არსებული გამომდინარეობს. „სიკეთის იდეის ქვეშ მე ვაზროვნებ იმას, რაც შესამეცნებელ საგნებს ჭეშმარიტებას და შემეცნებელ სულს შემეცნების ძალას ანიჭებს. იგი საფუძველია ჩვენი ცოდნისა და ჭეშმარიტებასა, რომელსაც შევიმეცნებთ. უკეთესს იზამ თუ მას ორივეზე შემეცნებაზე და ჭეშმარიტებაზე უფრო მაღლად და აღმატებულად გაიგებ სინათლე და მხედველობას. მზის მსგავსად წარმოვიდგენთ, მაგრამ არა თვითონ მზედ. ასევე სამართლიანი იქნებოდა ჩვენი საქციელი ახლაც თუ ცოდნასა და ჭეშმარიტებას სიკეთის მსგავსად ჩავთვლით მაგრამ არა თვით სიკეთედ. სიკეთე ორივეზე მაღლა უნდა დავაყენოთ. ის რომ შესამეცნებელ საგნებს არსება და არსებობა გააჩნიათ სიკეთის იდეის მაღლია. თუმცა თვითონ სიკეთეს არსებობა არ აქვს. იგი თავისი ამაღლებულობითა და ძლიერებით გაცილებით უფრო ღიადაა ვიდრე ყოველივე ეს“ – წერდა პლატონი.

დასკვნის სახით უნდა ითქვას რომ სოკრატეს კითხვაზე რა არის ცოდნა პლატონმა უპასუხა-სიკეთეს ნაზიარები ცოდნა არის ჭეშმარიტი, რომელიც სიკეთის მომტანია და არა ბოროტების. პლატონმა შეცვალა ბერძნული მსოფლმხედველობის ერთერთი ძირითადი პრინციპი ძირითადი დრო იყო წარსული. ადამიანის ბედი ისტორია განსაზღვრული იყო წარსულით, რადგან წარსულში ყველაფერი უკვე გადაწყვეტილი იყო. პლატონმა ყველაფერი მომავალში, მეტიც მეტაფიზიკურ სამყაროში გადაიტანა. ამით მომავალი მეტაფიზიკურ განზომილებად აქცია. მას მიეკუთვნება იდეა საზოგადოების ცოდნის საფუძველზე მართვისა და გარდაქმნისა. ამქვეყნიურობა არ არის მარადიული და მისი გარდაქმნა შეიძლება ჭეშმარიტი ცოდნის მიხედვით.

პლატონს აკვირვებდა არა მარტო ის, რომ რაღაც საგანი არსებობს, არამედ ისიც, რომ ამ არსებულთა სამყაროში არსებობს წესრიგი. ამის საფუძველია ის, რომ ყველაფერი კეთილად არის მოწყობილი. პლატონის ონტოლოგიის ძირითადი დებულება შეიძლება ასე გამოიხატოს „რაც სიკეთესთან არის წილნაყარი ნამდვილია და რაც ნამდვილია სიკეთესთან არის წილნაყარი.“ კოსმოსის წესრიგი არის *ordo agaton*, საწყისი კი არის აბსოლუტური სიკეთე.

ასე შეაჯამა ძველმა ბერძნულმა აზროვნებამ მისი ძიება სამყაროს წარმოშობისა და არსებობის შესახებ. აბსოლუტური სიკეთე არის თვითმიზანი და თვითმიზეზი. იგი თვითონ, მის გარეთ არსებული მიზნისა და მიზეზის გარეშე, გამომდინარე თავისი სიკეთის აბსოლუტური ხასიათიდან ქმნის სამყაროს, სამყაროს მართავს სიკეთის იდეა, რომელიც არის ჭეშმარიტი მშვენიერება, ჭეშმარიტი სამართლიანობა და ჭეშმარიტი სიკეთე.

პლატონმა დაასრულა ბერძნული აზროვნების განვითარების ლოგიკური გზა. მან შექმნა კლასიკური მეტაფიზიკა. მან სამყარო გაყო ორად: იდეალურ, მარადიულ სამყაროს დაუპირისპირა რეალური, წარმავალი სამყარო. მან სამყაროს გამოცანა მის მეტაფიზიკურ გაორებაში დაინახა. ადამიანი კი გამოცხადებული იქნა ამ ორი სამყაროს მოქალაქედ.

სიკეთე არის სამყაროს საწყისი. როცა არ ვიცით სიკეთე, მაშინ ჩვენ ვერ ვხვდავთ სამყაროს საფუძველმდებარე სიკეთის იდეას. ყველა ვინც ემსახურება სიკეთეს, ის სამყაროს არსს სწორედ ჭვრეტს და შესაბამისობაშია სამყაროს არსებასთან და ადამიანის დანიშნულებასთან. პლატონი მოუწოდებს ადამიანს: იყავ კეთილი, რადგან სამყაროს წესრიგი არის *ORDO AGATHON*. სიკეთის სამსახური არის ადამიანის არსი და დანიშნულება. ადამიანი ასე ეზიარება სამყაროს საწყისს. მაგრამ ყველა ამბობს, რომ სწადის სიკეთეს, რომ სხვისთვის უნდოდა სიკეთე, პოლიტიკოსები ამბობენ, რომ მიზნად

ისაზავენ სიკეთეს ადამიანებისათვის. მაშინ საიდან არის ამდენი ბოროტება. პლატონი თვლის, რომ ამის მიზეზია სიკეთის არცოდნა. სიკეთის ჩადენის სურვილი არ არის საკმარისი, უნდა იცოდეს რა არის სიკეთე. ამიტომ სიკეთე არის ცოდნა. სიკეთის არცოდნით ადამიანი შორდება სამყაროს საწყისსა და თავის დანიშნულებას, ეს არის ყველა უბედურების სათავე.

პლატონის მოძღვრებიდან შემდეგი პრაქტიკული ხასიათის დასკვნები გამომდინარეობდა: ამქვეყნად აბსულუტური მიულწევადია. მაგრამ მიუხედავად ამისა მაინც უნდა ესწრაფოდეს ამქვეყნად სრულყოფის მიღწევას რამდენადაც ეს შესაძლებელია. ამის მაგალითი იყო მის მიერ იდეალური სახელმწიფოს მოდელის პრაქტიკული განხორციელების მცდელობა. ადამიანის ყოფიერების მიზანია მიღმურ, მარადიულ, იდეალურ სამყაროსთან ზიარება. ამქვეყნიური ცხოვრების პრინციპები ადამიანის ცნობიერებაში თანშობილია და არის იდეალური სამყაროს პრინციპები. ადამიანის ცხოვრება იმდენად შეესატყვისება მის დანიშნულებას, რამდენადაც ზუსტად წარმართავს იგი თავის ცხოვრებას იდეალური სამყაროს პრინციპების მიხედვით.

სამყაროს მეტაფიზიკური აგებულების აღიარება ნიშნავდა რომ ადამიანის ყოფიერება იყოფა ორ ნაწილად ამქვეყნიური დროებითი, წარმავალი და მარადიული ყოფიერება. ამათგან უმთავრესია რასაკვირველია მარადიული ყოფიერება. ადამიანის ზრუნვის უმთავრესი საგანი არ არის ამქვეყნიური ყოფიერების გაუმჯობესება, (სიცოცხლე იმად არა ღირს კაცი ნატრობდეს უაშს გრძელსა. შ. რუსთაველი) ამქვეყნიური სიცოცხლე არ იყო თვითკმარი ღირებულების მქონე. ადამიანის ამქვეყნიური ყოფიერების ცხოვრების მიზანი და დანიშნულებაა მარადისობის მოპოვება, რომლისთვის ამქვეყნად უნდა იზრუნოს ადამიანმა. ადამიანის ამქვეყნიური ყოფიერება უნდა წარიმართებოდეს მეტაფიზიკური, მარადიული პრინციპებით.

მეტაფიზიკური გათიშულობის დაკლმვის მცდელობა (არისტოტელე)

არისტოტელე (384-322) ამთავრებს ბერძნული აზროვნების კლასიკურ ეპოქას. მისი აზროვნებისა და ფილოსოფიის გასაგებად აუცილებელია გათვალისწინებული იქნეს მისი მოღვაწეობის ძირითადი მიზანი. თუ სოკრატესა და პლატონის აზროვნების მიზანია შეაჩეროს ათენის სახელმწიფოებრიობისა და კულტურის დაცემა და ცდილობენ მონახონ ის მარადიული, რაც არ ექვემდებარება ცვლილებას და მის საფუძველზე დაამყაროს მარადიული, უცვლელი წესრიგი, არისტოტელეს აზროვნების მიზანია პლატონის მიერ მეტაფიზიკურად გათიშული სამყაროს გაერთიანება. პლატონის სისტემაში ყველაფერი კარგი: მშვენიერება, სიკეთე, სამართლიანობა არის მიღმურ სამყაროში. ამქვეყნიურობა მხოლოდ აჩრდილია. იგი არის ნაკლები ქვეყანა, სადაც ადამიანური მიზნების განხორციელების მცდელობა საზრისს მოკლებულია. არისტოტელეს სურს დაასაბუთოს, რომ ამქვეყნიურობაც არის ღვთაებრივთან ზიარებული. ამქვეყნიურობაშიც არის ღვთაებრივი და ამაღლებული. ამქვეყნად ცხოვრებაც ღირს. მისი მუდმივი თანამოსაუბრე არის მისი მასწავლებელი პლატონი და ყოველი მისი მოსაზრების გაგება შეიძლება ამ ვითარების გათვალისწინებით. იგი გვთავაზობს სამყაროს, ადამიანის ყოფიერების დანიშნულებისა და ცხოვრების წესის განსხვავებულ მოდელს.

სოკრატედან მოყოლებული ფილოსოფიის ერთერთი ძირითადი თემა არის ცოდნის ფენომენი. არისტოტელეს მიხედვით, აზროვნება და ცოდნა ადამიანის არსობრივი მახასიათებელია. „ყველა ადამიანს ბუნებრივად აქვს მოთხოვნილება ცოდნისადმი“ (980ა). ამიტომ მნიშვნელოვანია პასუხი გაეცეს კითხვას თუ საიდან იცის ადამიანმა რაიმე და რა ხასიათისაა ეს ცოდნა?

პლატონმა აზროვნება მოგონებად მიიჩნია. ცოდნა ადამიანის სულში თავიდანვე არსებობს. ამიტომ მისი აზრით წმინდა გონებისათვის გარე სამყაროსთან კავშირი ზედმეტია. მასთან შემეცნება იქცა თვითშემეცნებად. არისტოტელეს აზრით, ამ შემთხვევაში სწავლა, როგორც ახალი ცოდნის მოპოვება სრულიად ზედმეტია. სწავლისას გონება ამყარებს კავშირს იმასთან, რაც მის გარეთ არსებობს.

ორივესათვის ცოდნა ნიშნავს ზოგადის ცოდნას. პლატონი ემყარება პარმენიდეს შეხედულებას აზრისა და არსის იგივეობის შესახებ და მიიჩნევს, რომ მარადიული, ჭეშმარიტი აზრი და არსი იგივეობრივია და მათ არსებობის განსაკუთრებული წესი ახასიათებთ. პლატონისათვის ზოგადი, როგორც ცოდნა, ადამიანისაგან დამოუკიდებლად არსებობს მიღზურ სამყაროში. იგი არის თავისთავადი, წმინდა იდეის სახით არსებული. პლატონთან არსებულსა და ცოდნას, არსისა და აზრის იგივეობა მოცემულია იდეის სახით. ამიტომ იდეა არის ჭეშმარიტად არსებული. ადამიანი და ფილოსოფია ასეთ არსებულს უნდა ესწრაფოდეს და გაიზარებდეს.

არისტოტელემ ზოგადი, როგორც ცოდნა და როგორც არსება, შემოიტანა ამქვეყნიურობაში. გონების მეშვეობით მონახული ზოგადობა მართლაც არ არის მოკლებული არსებობას, მაგრამ ის არის ემპირიულ საგანში მოცემული ზოგადობა. ზოგადი, როგორც ცოდნა და როგორც არსება, არსებობს თვითონ საგანში. ამიტომ შემეცნება არის ერთეულ საგანში ზოგადის დანახვა. ცოდნა როგორც ზოგადის ფორმით არსებული მოცემულია ჩემს გონებაში ცნების სახით და ერთეულ საგანში შინაგანი არსების სახით.

არისტოტელესთან აღქმა, აზროვნება და გონება თანამშრომლობენ საგნის შემეცნების პროცესში. შემეცნება იწყება აღქმით და ერთეული საგანი მოგვეცემა აღქმის მეშვეობით. აღქმიდან წარმოიშვება მეხსიერების სურათი და ამ სურათების ერთიანობა ქმნის გამოცდილებას (ემპირიას). აღქმა იძლევა ზოგადს, მაგრამ ცნობის დონეზე. ჩვენ ვცნობთ საგანს, ჩვენ ყოველთვის აღვიქვამთ კერძო საგანს, მაგრამ თვითონ აღქმა არის ზოგადის აღქმა. მე აღვიქვამ ჩემი ფანჯრის წინ დარგულ ხეს, მე ვცნობ, რომ ეს არის ხე და არა მისი რაიმე ელემენტი. მისი აზრით, ზოგადი თვითონ საგანში უნდა ვეძიოთ, ამიტომ შემეცნების საგანია ემპირიულ საგანში არსებული ზოგადი.

აზროვნება იწყება ერთეული საგნის შემეცნებით, რომელიც ფორმისა და მატერიის ერთიანობაა. შემდეგ შემეცნება გადადის შემეცნების სხვა დონეზე, რაც კოსმოსის იერარქიული წესრიგით განისაზღვრება. შემეცნება გადადის ერთეული საგნიდან, როგორც ფორმა – მატერიის მთლიანობიდან საგანთა სიმრავლეზე. შემდეგ საერთოდ ყველა საგანთა ერთობლიობაზე. ეს ნიშნავს ფორმის როგორც აზრის სულ უფრო გათავისუფლებას მატერიისაგან. ბოლოს შემეცნების საგანად რჩება წმინდა ფორმა. ამ დონეზე აზროვნება აზროვნებს საკუთარ თავს. შემეცნება იქცევა აზროვნების აზროვნებად. შემეცნება კი თვითშემეცნებად (1074ბ). აზროვნება თავისთავიდან ქმნის შემეცნების საგანს როგორც რეალობას. ასეთი აზროვნება არის ღვთაებრივი აზროვნება.

პლატონის აზრით, მე ვიცი საგანი ნიშნავს, თუ მე ვიცი ამ საგნის წინარე არსებული იდეა, როგორც ნიმუში. ამ ცოდნაში მთავარია იდეის და არა იდეის კონკ-

რეტული მიბაძვის ცოდნა. არისტოტელეს აზრით, მე ვიცი საგანი ნიშნავს, რომ მე ვიცი იგი როგორც ერთეული საგანი-კონკრეტულისა და ზოგადის, ფორმისა და შინაარსის დიალექტიკური ერთიანობა. არისტოტელესთან ცოდნისა სახეების მიმართება ასეთია:

- სიბრძნე (sophia) პირველი ფილოსოფია რომელიც ყოფიერების უკანასკნელ საფუძვლებს ადგენს.
- ჭეშმარიტი ცოდნა (episteme), რომელიც ადგენს მიზეზებს,
- ტექნე (techne) ხელობა უნარი,
- გამოცდილება (empeiria) ცოდნა მიღებული ემპირიული ყოველდღიური დაკვირვების საფუძველზე.

ამის საფუძველზე უპირველესი მეცნიერებაა თეოლოგია შემდეგ მოდის ფილოსოფია – უზოგადესი ცოდნა როგორც სპეკულაციის საფუძველი, მეცნიერება – მიზეზების დადგენა. ფილოსოფია და მეცნიერება იძლევა გონით ჭეშმარიტებას და თეოლოგია იძლევა გონებისათვის მიუწვდომელ ჭეშმარიტებას.

მაიევეტიკა და ლოგიკის მეცნიერება. არისტოტელე მიიჩნევს, რომ აზროვნება, აზროვნების პროცესი არ არის აზრთა ქაოსი, არამედ საკუთარი კანონზომიერება აქვს. სოკრატე ადამიანის სულში აზრის დაბადებაზე ლაპარაკობს და საკუთარ საქმიანობას მაიევეტიკას ადარებდა. მისი მოვალეობა იყო ადამიანის დახმარებოდა საკუთარ სულში აზრის დაბადებას. არისტოტელეს მიზანია, სოკრატესეული მაიევეტიკის პროცესი, აზრის დაბადება, ახალი ცოდნის აღმოცენება წარმოიდგინოს როგორც ადამიანის სულში, გონების მიერ ნაბიჯ-ნაბიჯ განხორციელებული პროცესი. მას სურს ცხადი გაზადოს, რომ ახალი ცოდნის დაბადება არის აუცილებელი და დედუქციური პროცესი. ანამნეზისი პროცესი იქცა დედუქციის პროცესად. არისტოტელე ახორციელებს აზროვნების პროცესის, როგორც ახალი ცოდნის მიღების პროცესის აღწერას. მისი ლოგიკა მისი ონტოლოგიიდან აღმოცენდა. აზრი არის დამოუკიდებელი არსებული, რომელსაც არსებობის და ცვალებადობის საკუთარი წესი აქვს. აზროვნების სფეროში ადგილი არ აქვს კრატისის ქაოსს, არამედ მას ახასიათებს ცვალებადობის მკაცრი წესრიგი. ეს არის ლოგიკური წესრიგი, როგორც მკაცრი აუცილებლობა. აზროვნებას საკუთარი კანონზომიერება აქვს. რასთან ცოდნა იბადება ადამიანის სულში და ადამიანის სული ფლობს ზოგადს, ამიტომ მისთვის ცოდნის მისთვის ბუნებრივი იყო ცოდნის დედუქციური გამოძიანარეობა. ეს არის ზოგადიდან კერძო ცოდნის გამოძიანარეობა. პლატონისთვის იდეების მეტაფიზიკური სამყაროს წვდომა მხოლოდ რჩეულთა ხვედრი იყო და განსაკუთრებულ ნიჭსა და ძალისხმევას გულისხმობდა. არისტოტელემ ამქვეყნიური სინამდვილის შემეცნება ყველასათვის შესაძლებელად მიიჩნია. ამისათვის საკმარისია სწორი აზროვნების წესებისა და კანონების შესწავლა. მან შექმნა აზროვნების შემსწავლელი მეცნიერება-ლოგიკა. ლოგიკის მეცნიერების მთავარი ამოცანა იყო დასკვნებისა და დასაბუთების მეთოდების შესწავლა, რომელიც ეფუძნება ერთეულისა და ზოგადის მიმართებას.

არისტოტელეს სურს დაიცვას ცოდნის ავტონომიურობა, აზრი თვითონ ხდება თავის თავის საგანი. ადამიანის აზროვნების ობიექტია არა ემპირიული საგანი, არამედ საგანში არსებული ზოგადი, რომელიც საგნისაგან დამოუკიდებლად არსებობს. ადამიანს აქვს ზოგადი ცოდნა, რომელიც საყოველთაო ბუნებისაა. მაგალითად, „ყველა ადამიანი მოკვდავია“. იგი არის ახალი ცოდნის მიღების საფუძველი. ლოგიკური დასკვნის მაგალითია: „ყველა ადამიანი მოკვდავია“

„სოკრატე ადამიანია“

„სოკრატე მოკვდავია“

ამ დასკვნის მეშვეობით, ყოველგვარი ემპირიული გამოცდილების გარეშე, ადამიანი თავის თავში აღმოაჩენს ახალ ცოდნას. იგი ამყარებს კავშირს ზოგად ცოდნასა და ერთეულ საგანს შორის. დასკვნის შუა ტერმინი გამოხატავს „ადამიანის როგორც ასეთის“ ცოდნას. მასში გაერთიანებულია ზოგადისა და ემპირიული ცოდნის მჭიდრო კავშირი, რაც ვერ შეძლო პლატონმა. მან გაითვალისწინა და განავითარა სოკრატესა და პლატონის პოზიციები.

არისტოტელე ეთანხმება მათ, რომ ზოგადის გარეშე შეუძლებელია ცოდნის დასაბუთება. იგი აღიარებს ზოგადს, მაგრამ ზოგადი არ არსებობს თავისთავად, არამედ მხოლოდ საგნებში. ზოგადს არ ახასიათებს ონტოლოგიური არსებობა. არისტოტელე წინააღმდეგია ზოგადის, როგორც არსებულის ჰიპოსტაზირებისა. ზოგადის ჰიპოსტაზირებამ არსებულთა სიმრავლე კი არ ახსნა, არამედ არსებულთა სიმრავლე გააორმაგა. იდეა მოწვევითელი იქნა საგანს და თვითონ იქცა არსებულად. ამით ახსნის პრობლემა კიდევ უფრო გაართულა და არა გაამარტივა.

არისტოტელე მოითხოვს არსება, იდეა ზოგადი თვითონ კონკრეტულ საგანში ვეძიოთ და არა საგნის გარეთ. „მკურნალი ადამიანს კი არ არჩენს, არამედ სოკრატეს, კალიას ანდა სხვა კერძოს, რომელსაც თან ახლავს ის გარემოება, რომ ის არის ადამიანი“ (981a). არისტოტელესთან სუბსტანცია არის არა მარტო ზოგადი, არამედ ერთეული საგანიც. ზოგადი კი არის ბევრისათვის საერთო სახელი. ასეთი ზოგადი მიიღება ინდუქციის გზით. არისტოტელე ხედავს ინდუქციის ნაკლს. ამიტომ შემეცნების ახსნისათვის ერთეული სუბსტანციის, კერძო საგნის გვერდით მასთან არის მეორე სუბსტანციაც ზოგადის სახით. ცოდნის შესაძლებლობის ახსნამ ორი სუბსტანციის აუცილებლობა განაპირობა. ზოგადი არსებობს საგანში და საგნისაგან დამოუკიდებლადაც. პლატონთან კი ზოგადი მარტო საგნისაგან დამოკიდებლად არსებობს. არისტოტელემ შექმნა კატეგორიათა სისტემა, როგორც სამყაროს შესახებ უზოგადესი სისტემური მოდელი. სიტყვა კატეგორია ნიშნავდა უზოგადეს გამოთქმას. კატეგორიების მეშვეობით ხდებოდა სამყაროს უზოგადესი კანონზომიერებისა და ნიშან-თვისებების დაფიქსირება.

არისტოტელეს ონტოლოგია, მან ერთიანი ფილოსოფიური აზროვნება დაანაწილა. პირველი ფილოსოფია არის მეტაფიზიკა, მეორე არის ფიზიკა. ესენი არიან ცოდნის ორი ფორმა და შესაბამისად ცოდნის ორი საგანი. ცოდნა არის ცოდნა არსებულის შესახებ, არარსებულის შესახებ ცოდნა შეუძლებელია. ნებისმიერი ცოდნა არის პასუხი კითხვაზე რატომ? და ყოველი შემეცნება იწყება გაკვირვებით. ადამიანს აკვირვებს კოსმოსი, როგორც წესრიგი, ამიტომ სიბრძნის, მეცნიერების უპირველესი მიზანია დაადგინოს ამ წესრიგის ხასიათი და მიზეზი. რატომ არსებობს არსებული? რატომ არის კოსმოსი ასეთი და არა სხვაგვარი? კოსმოსის ასეთი სახე არის აუცილებელი, თუ ერთ-ერთი შესაძლებელი მრავალი შესაძლებლობიდან? კოსმოსი, როგორც სინამდვილე, არის ერთერთი განხორციელებული შესაძლებლობა. რატომ არსებობს საერთოდ რაიმე და პირიქით არა არარსებული? ონტოლოგიამ პასუხი უნდა გასცეს შემდეგ კითხვებს:

- რა არის არსებული,
- რა არის არსებულთა საწყისი,
- როგორია საწყისისა და არსებული საგნის მიმართება.

უნდა განსხვავდეს რაიმე საგნის კონკრეტული მიზეზი და სამყაროს, კოსმოსის არსებობის მიზეზი. ყოველ არსებულს აქვს თავისი მიზეზი, აზრიც არსებობს, მასაც

აქვს მიზეზი. რადგან ორივე არსებულია მათი არსებობის მიზეზი უნდა იყოს ერთი. პირველი ფილოსოფოსის საგანია პირველმიზეზის შემეცნება. ჩვენ გვინტერესებს რა არის არსისა და აზრის პირველმიზეზი, რაც განაპირობებს ცოდნისა და ცოდნის საგნის არსებობას. პირველი ფილოსოფია არის მეცნიერება ცოდნის შესაძლებლობის შესახებ და ამავე დროს ის არის მეცნიერება არსებულის როგორც ასეთის შესახებ, არსებობის წესების შესახებ. პირველი ფილოსოფია არის ონტოლოგია, რომელიც არის მეტაფიზიკა.

არისტოტელეს აზრით, ცოდნა არის არა მარადიული იდეის, არამედ მიზეზის ცოდნა. ფილოსოფია არის აზრისა და არსის არსებობის პირველი მიზეზების ცოდნა. იგი იკვლევს:

- ყოველივე არსებულის არსებობის მიზეზს,
- არსებულს როგორც არსებულს,
- არსებობის ფორმებს,
- ცოდნას როგორც არსებულს.

ჩვენ ვხედავთ, რომ არსებობს ორგვარი არსებული: ემპირიული საგანი და აზრი როგორც არსებული. ასევე არსებულთა გამიჯვნა შეიძლება როგორც არსებულის, რომლის არსებობა დამოკიდებულია სხვაზე და არსებულის, რომლის არსებობა ყველაფრისგან დამოუკიდებელია, ის არის თვითმიზეზი, ქვემდებარე, სუბსტანცია, „უსია“. სუბსტანცია არის თვითმიზეზი და ამიტომ პირველი მიზეზი ყველა არსებულისა და აზრისა. ეს არის არსებული სადაც არსებობა და არსება ერთმანეთს ემთხვევა. არისტოტელესთან მიზეზი არ არის ის, რაც დაინახება ცდაში, საგნის არსებობაში. საგნის არსებობის მიზეზი მისგან დამოუკიდებელია და საგანია თავისი არსებობით მასზე დამოკიდებული. არისტოტელეს სურს ხაზი გაუსვას, რომ საგნის არსებობის საფუძველია არა იდეა, არამედ მიზეზი. ეს მოითხოვდა მიზეზისა და იდეის მიმართების გარკვევას. განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია პირველმიზეზის ბუნების გარკვევა, რაც არის ყველა არსებულისა და ყოველი ცოდნის ერთიანი მიზეზი და საწყისი. პირველი ფილოსოფია მიზნად ისახავს ასეთი არსებულისა და მისი არსებობის წესის კვლევას. სუბსტანციის, როგორც არსებულის, არსებობის წესია:

- პირველმიზეზის სახით არსებობა,
- თვითმიზეზის სახით არსებობა,
- არსების სახით არსებობა,
- თვითკმარი სახით არსებობა.

პლატონთან ასეთი სუბსტანციური არსებული არის იდეა, რომლის არსებობის წესია მარადიულობა, მეტაფიზიკურ სამყაროში არსებობა. იდეა არის პირველადი არსებული და საფუძველი ემპირიულ, ერთეული საგნის არსებობისა, მაგრამ იდეას არ შეუძლია წარმოშვას საგანთა მრავალეროვნება.

არისტოტელეს აზრით, უპირველესი არსებული, სუბსტანცია სხვაგვარი უნდა იყოს. ზოგადი არ შეიძლება იყოს სუბსტანცია, პირიქით ზოგადი არის ის რაც გამოითქმება სხვაზე. პლატონის იდეა კი არის ზოგადი. იდეა არ არის მხოლოდ ზოგადი, როგორც ცნების შინაარსი ის ჰიპოსტაზირებული ზოგადი ცოდნაა, ზილული იდეალის სახით. იგი მიიჩნევს, რომ ყოველი ცოდნა გამოიხატება მსჯელობის სახით, რასაც წინადადების ფორმა აქვს. მასში ქვემდებარეზე (სუბიექტი) გამოითქმება ყოველი ზოგადი როგორც პრედიკატი. წინადადება იღებს ასეთ ფორმას S არის P. სუბიექტს, როგორც არსებულს, მიეწერება პრედიკატი როგორც თვისება, ნიშანი. ზოგადი არის პრედიკატი და არ არის დამოუკიდებლად არსებული. სუბიექტი, როგორც ერთეული

საგანი, არსებობს რეალურად, პრედიკატი (ზოგადი) კი არსებობს პოტენციურად და არა აქტუალურად. არისტოტელესთან პლატონის არსებობის ორი წესი შენარჩუნებულია, მაგრამ წარმავალი და მარადიული არსებობის წესების ნაცვლად არისტოტელესთან გვაქვს აქტუალური, ნამდვილი და პოტენციური (შესაძლებელი) არსებობის წესების განსხვავება. უსია – სუბიექტი არის პირველადი არსებული, რომელთანაც მიმართებაში ზოგადი არის პრედიკატი ე. ი. მეორე რიგის არსებული.

ყოფიერების ანალიზისათვის იგი იყენებს ენას და მსჯელობის ფორმას. ყოფიერებასთან ყველაზე ახლოა არსების კატეგორია. როგორ და რას გამოვთქვამთ არსებულის შესახებ? კითხვა „რა არის საგანი“ გულისხმობს პასუხს მის არსებაზე მითითებით. ნათელყოფილია საგნის სუბსტანცია, არსი. ყველა დანარჩენი ცხრა კატეგორია იძლევა პასუხს კითხვაზე „როგორია საგნის თვისება“ და განსაზღვრავენ საგნის თვისებას, ნიშნებს, ატრიბუტებს. ამრიგად ყველა კატეგორია გამოთქვამს რაიმეს არსის შესახებ, ხოლო არსის კატეგორია არაფერს გამოთქვამს სხვათა შესახებ. არსი არის თვითკმარი, თვითმიზეზი, ქვემდებარე. საგნის არსება არის ის, რაც ამ საგანს ხდის სწორედ ამ საგნად, რაც მის „რაობას“ განსაზღვრავს. არსი არის უცვლელი, მდგრადი და ერთიანი. რეალური საგანი აღიქმება გრძნობებით, მაგრამ საგნის არსება გრძნობით არ აღიქმება. ის არის საგნის უხილავი არსება, რასაც ეს თვისებები მიეწერება. არსება არის ზოგადი. ეს ზოგადი არსებობს საგანშიც, არსების სახით და მისგან დამოუკიდებლად ცნების სახით. ჭეშმარიტი ცოდნის საგანია სწორედ ეს ზოგადი. მაგრამ თუ ცოდნის საგანი შეიძლება იყოს მხოლოდ არსებული, მაშინ რომელია ჭეშმარიტად არსებული ერთეული თუ ზოგადი და რა არის ნამდვილი ცოდნის საგანი?

მიზეზი თუ იდეა. მოძღვრება მიზეზების შესახებ იქცა ონტოლოგიად. მათ საფუძველზე სურს არისტოტელეს ახსნას საფაროს, არსებულის, ცოდნის, ემპირიული საგნის არსებობა. რატომ არსებობს არსებული და რატომ არსებობს ცოდნა? ამის გაგება შეიძლება თუ გავიგებთ იმ მიზეზს, რამაც განაპირობა მათი წარმოშობა და აუცილებლობა. ავიღოთ ნებისმიერი ემპირიული არსებული საგანი და გავარჩიოთ მისი არსებობის აუცილებლობა, რომელიც გამომდინარეობს მიზეზიდან. აღმოჩნდა, რომ საგნის არსებობას მრავალი მიზეზი შეიძლება განაპირობებდეს ერთდროულად. მან განასხვაა ოთხი მიზეზი:

- მატერიალური მიზეზი,
- ფორმალური მიზეზი,
- მოქმედი მიზეზი,
- ფინალური მიზეზი, როგორც მიზანი.

ამ მიზეზების თანამშრომლობის ნათელსაყოფად ავიღოთ სახლის მაგალითი. როგორ შეიძლება აიხსნას მისი არსებობა. საგანის როგორც არსებულის პირველი ნიშანია გარკვეულობა. მას აქვს გარკვეული ფორმა, რაობა როგორც არსებულს. ეს არსებულის ერთერთი პირველი ნიშანია. გარკვეულობის საფუძველია ფორმა ამიტომ საგნის (სახლი) არსებობის პირველი მიზეზი ფორმალურია. ეს ფორმალური მიზეზი არის საგნის ფორმის, მისი გარკვეულობის არსებობის მიზეზი. არსებულის როგორც არსებულის ბუნება მის გარკვეულობაში მდგომარეობს (ფორმა არსებობს მშენებლის თავში).

მაგრამ სახლის არსებობისათვის ეს არ არის საკმარისი. სახლის არსებობისათვის საჭიროა ის მასალა, რაც სახლად იქცევა, ის სუბსტრატი, რაც იღებს ფორმას, გარკვეულობას. სახლი შენდება აგურისაგან, ქვისაგან და საერთოდ მასალისაგან.

სახლის ამგვარად არსებობის საფუძველია ის, რომ იგი აგებულია აგურებისაგან. სახლი არის აგურებისათვის, როგორც მასალისათვის, გარკვეული ფორმის მიცემა. იგი არის მეორე მიზეზი პირველ მიზეზთან მიმართებაში, რადგან მასალამ, რომ მიიღოს გარკვეულობა საჭიროა ფორმა. მეორე მიზეზი აღმოჩნდა მატერიალური მიზეზი. საგნის როგორც არსებულის არსებობისათვის საჭირო აღმოჩნდა ფორმალური და მატერიალური მიზეზი, ანუ ფორმა და მასალა. მათი გაერთიანებით შეიქმნა გარკვეული ფორმის საგანი.

მაგრამ მასალა და ფორმა არ აღმოჩნდა საკმარისი სახლის არსებობისათვის. საჭიროა კიდევ ერთი მიზეზი. ეს არის მოქმედი მიზეზი. იგი არის აქტიური მიზეზი, რომელიც ახდენს მასალისა და ფორმის, ფორმალური და მატერიალური მიზეზების დაკავშირებას. ამ სამი მიზეზის გაერთიანება არის სახლის, როგორც ასეთის, არსებობის რეალური მიზეზი. მათი გაერთიანების გარეშე სახლი ვერ იქცეოდა რეალობად.

მიუხედავად იმისა, რომ სამი მიზეზი საკმარისია საგნის არსებობის რეალობის დასადასტურებლად. მაგრამ ისინი მაინც არ არიან საკმარისი საგნის წარმოშობის და არსებობის ასახსნელად. ვერ გავივებით საგნის არსებობის საზრისს. სამყაროში საგნები უბრალოდ კი არ არსებობენ, (როგორც დემოკრიტე იტყოდა), არამედ რაღაცისათვის არსებობენ. არსებულს აქვს თავისი დანიშნულება არსებულთა სიმრავლეში. მეოთხე მიზეზი განსაზღვრავს საგნის, როგორც არსებულის დანიშნულებას და ეს დანიშნულება არის სწორედ სახლის ამენების ერთერთი მიზეზი. იგი გვეუბნება თუ „რისთვის“ არსებობს საგანი და არა „რატიმ“ არსებობს საგანი. საგნის არსებობის ასახსნელად აუცილებელია ვი ცოდეთ არა მარტო „რატიმ“ არსებობენ საგნები, არამედ ისიც თუ „რისთვის“ არსებობენ საგნები. ეს მიზეზი არის მიზანი, საბოლოო მიზანი. სახლი არსებობს იმისათვის, რომ მასში იცხოვროს ადამიანი.

ეს ოთხი მიზეზი იყოფა ორ ჯგუფად: აქტიურ (მოქმედი მიზეზი და მიზანი როგორც მიზეზი) და პასიურ მიზეზებად (ფორმალური და მატერიალური მიზეზი). ფორმალური და საბოლოო მიზეზი განსაზღვრავს საგნის არსებობის გარკვეულობასა და არსებობის საზრისს. აღმოჩნდა, რომ ამქვეყნიური საგნის არსებობისათვის საჭიროა ოთხი მიზეზის გაერთიანება, მაგრამ რა შეიძლება ითქვას სამყაროს როგორც არსებულის და არსებულთა ერთობლიობის არსებობის მიზეზზე. როგორია მისი არსებობის მიზეზი. არისტოტელე ამ საკითხის გარკვევას შეეცადა სუბსტანციის გააზრებით.

რა არის სუბსტანცია. არისტოტელესთვის უმნიშვნელოვანესია კოსმოსის საწყისის (არხეს) პრობლემა. პლატონისათვის საწყისი არის სიკეთის მარადიული იდეა. მაგრამ იგი წარმოსდგება კოსმოსური საწყისის სახით და არა პიროვნული სახით. პლატონთან სიკეთის იდეა და დემიურგი გამოიჯნულია. არისტოტელე გააერთიანა ისინი პირველ-მამოძრავებელის, როგორც სუბსტანციის ცნებაში. არისტოტელეს საწყისი არის აქტიური, რადგან იგი არის პირველმამოძრავებელი და თვითმიზეზი. არისტოტელეს ონტოლოგიის ძირითადი საკითხია სუბსტანციის ბუნების გარკვევა. სუბსტანცია არის უპირველესი არსებული, როგორც საწყისი. სუბსტანცია არის ის არსებულის სახე, რომელსაც აზნისათვის დამოუკიდებელი არსებობა. იგი არის უპირველესი არსებული, რადგან არ საჭიროებს მისგან დამოუკიდებელ მიზეზს. მისი უპირველესი განსაზღვრებაა ის, რომ იგი არის თვითმიზეზი. სუბსტანცია, როგორც თვითმიზეზი, აერთიანებს ოთხ მიზეზს. ეს არის სუბსტანციის დაზნისათვის არსებობის თვალსაზრისით, ხოლო შემეცნების თვალსაზრისით იგი არის ის, რაზეც ყველაფერი გამოითქმება და თვითონ არაფერზე არ გამოითქმება. მისი მეშვეობით არ შეიძლება დაზნისათვის იქნეს სხვა. პლატონის სიკეთის იდეა, რაც იდეათა სამყაროს საფუძველია შეიძლება გამოითქვას

ნებისმიერი მოვლენის შესახებ. თვითმიზეზი, როგორც ქვემდებარე, არასოდეს იქცევა პრედიკატად. მეორეს მხრივ არსებობს ერთეული, ემპირიული საგანი, როგორც უსია, რომლის შესახებ ასევე გამოითქმის პრედიკატები. ზოგადი არის მხოლოდ პრედიკატი, რომელიმე სუბსტანციის მიმართ და არა დამოუკიდებელი არსებული. ადამიანობა არის რომელიმე ადამიანის პრედიკატი და არა დამოუკიდებელი არსებული. ამიტომ არ შეიძლება იყოს უსია, ქვემდებარე, არსებული. ზოგადი გამოითქმის სუბსტანციაზე, როგორც თვითმიზეზზე და თავისთავად არსებულზე და ასევე ერთეულ არსებულ საგანზე. პრედიკატი ახასიათებს მის არსებობას. სუბსტანცია არის არსებული, რომლის ერთადერთი განსაზღვრულობაა არსებობა, დანარჩენ განსაზღვრულობებს იგი მოიპოვებს ზოგადი პრედიკატების მეშვეობით. პრედიკატი არის მეორადი არსებული როგორც ზოგადი. მას ახასიათებს პოტენციური არსებობა, არისტოტელე პრინციპულად უპირისპირდება პლატონის იდეის, როგორც ზოგადის, აღიარებას სამყაროს საწყისად. არისტოტელე ონტოლოგიური დუალიზმის პოზიციაზე დგას. პირველი სუბსტანცია არის ერთეული არსებული, მეორე სუბსტანცია არის ზოგადი არსებული. ამ ორი სუბსტანციური არსებობის გაერთიანებას არისტოტელე შეეცადა სუბსტანციაში, როგორც თვითმიზეზში. იგი თავის თავში აერთიანებს ზოგადსა და ერთეულს.

სუბსტანციის განმარტება სხვა პრობლემასაც წარმოშობს. თუ სუბსტანცია არის ის, რაც არაფერზე არ გამოითქმება, მაგრამ ასეთია მატერია, როგორც მასალა. იგიც არაფერზე არ შეიძლება იქნეს გამოთქმული. მაგრამ მატერია არ შეიძლება იყოს სუბსტანცია, რადგან იგი არის შესაძლებლობა და არა არსებული, მატერია არის არსებობის წმინდა შესაძლებლობა. მატერიას არ ახასიათებს დამოუკიდებელი არსებობა და თვითმიზეზად ყოფნა. იგი პასიურია, ხოლო სუბსტანცია არის უპირველესი არსებული. იგი გარკვეულობას მოკლებულია და ამიტომ შეუმეცნებელი. პლატონთან მატერია გაიგივებულია არარასთან, შემდეგ „ტიმოსში“ იგი გაგებულია როგორც მასალა.

სუბსტანცია, როგორც ერთეული არსებული, აღმოჩნდა ფორმისა და მასალის ერთიანობა. ეს ნიშნავს, რომ იგი არის კომპოზიტი ანუ არასრულყოფილი არსებული. ამ კომპოზიტში მთავარია ფორმა, როგორც არსებობის გარკვეულობის პრინციპი. ის, რომ სოკრატე ადამიანია განსაზღვრულია „ადამიანობით“, ფორმით, ზოგადით. მაგრამ ეს ადამიანი, რომ სოკრატეა და არა მენონი განპირობებულია მატერიით. მატერია კი არის ინდივიდუაციის პრინციპი. მატერია ფორმას ხდის ერთეულად, ამქვეყნიურ არსებულად. მატერია, როგორც წმინდა შესაძლებლობა, ყოველთვის ესწრაფვის სინამდვილეს. ეს კი შესაძლებელია ფორმასთან გაერთიანებით. სინამდვილე როგორც არსებულ საგანთა ერთობლიობა მატერიისა და ფორმის გაერთიანებით მიიღწევა. ამიტომ ერთეული არსებული არ შეიძლება იყოს ნამდვილი სუბსტანცია, იგი მარტივია და არა შედგენილი. ქვემდებარეში მოხსნილი უნდა იყოს ერთეული და ზოგადი არსებულის დაპირისპირება. სუბსტანცია არც ზოგადია და არც წმინდა ერთეული.

არისტოტელესთან ერთეულსა და ზოგადის დამოკიდებულება შეიცვალა. ერთეული საგანი არის სუბსტანცია, რომელსაც მიეწერება ზოგადი. ის ონტოლოგიურად წინ უსწრებს ზოგადს. ერთეული, არსებული არაფერზე არ გამოითქმის. ის არის ის რაც არის თავისი თავის საშუალებით და თავისთავად. მაგრამ აქ ჩნდება ერთი სიძნელე. ერთეული საგანი როგორც წმინდა ერთეული, ზოგადის მეშვეობით დახასიათების გარეშე, გაურკვეველია, მაშასადამე შეუმჩნეავი. წმინდა, ერთეული, არსებული საგანი მხოლოდ არსებულია და მეტი არაფერი. მასზე არაფრის თქმა არ შეიძლება. ამრიგად არც ზოგადი და არც წმინდა, ერთეული საგანი არ შეიძლება იყოს სუბსტანცია, როგორც თვითკმარი და დამოუკიდებელი.

არისტოტელე ცდილობს ერთეულსა და ზოგადის არსებობის წესების გაერთიანებას. წმინდა არსებობა (გაურკვევლობა) და ზოგადობა (გარკვეულობა) შეიძლება გაერთიანდეს ერთეულ საგანში, რაც არსებობისა და განსაზღვრულობის (ზოგადობის) ერთიანობაა. ჩვენ ვასახელებთ რა ერთეულ საგანს, ამით ჩვენ ვამბობთ, რომ ის არსებობს და ის არსებულთა გარკვეული კლასის კუთვნილია. პრედიკატი, როგორც ზოგადი, ერთეულშია და ამით ზოგადობაც იძენს არსებობის ხასიათს. ზოგადი უხილავ სახით განზოცვილებულია ერთეულ არსებულში, ადამიანობა როგორც ზოგადი მახასიათებელი არის აი ამ სოკრატეში როგორც უხილავი რამ. შედგომ არისტოტელე განსხვავებს ორგვარი ხასიათის ზოგადს: ზოგადი როგორც გვარი, როგორც საყოველთაო ნიშანი (მაგრამ როგორია მისი არსებობის წესი) და ზოგადი, რომელიც ერთეულ საგანშია მოცემული (თვისების, ნიშნის, გარკვეულობის სახით) მისი არსების სახით — ესაა არსებითი ზოგადი (გვარეობითი ზოგადისაგან განსხვავებით). პლატონისთვის ასეთი არსებული არის იდეა, რომლის არსებობის წესია მარადიული, მეტაფიზიკურ სამყაროში არსებობა. იგი არის პირველადი არსებული და არის საფუძველი ემპირიული, ერთეული საგნის არსებობისა, მაგრამ იდეას არ შეუძლია წარმოშვას საგანთა მრავალეროვნება. ამისთვის პლატონს დასჭირდა მასალისა და დემიურგის მოხმობა. იდეაში არსი და არსებობა ერთმანეთს დაემთხვევა, მაგრამ ერთეულ საგანში არსი და არსებობა არ ემთხვევა ერთმანეთს, ამიტომ ეს საგანი მასალისა და იდეის, ხელოვნური ერთიანობა ხდება, რომელიც შეიძლება ყოველ წამს დაირღვეს და ყველაფერი ქაოსად იქცეს. პლატონის მიერ საგნის ასეთი სახით წარმოდგენა ნაკლოვანია. პლატონთან იდეა არის საგნის გარკვეულობის, რაობის წყარო, მაგრამ არა მისი არსებობის მიზეზი. არისტოტელეს აზრით, უპირველესი არსებული, სუბსტანცია სხვაგვარი უნდა იყოს. ზოგადი არ შეიძლება იყოს სუბსტანცია, პირიქით ზოგადი არის ის რაც გამოითქმება სხვაზე. პლატონის იდეა კი არის ზოგადი. იდეა არ არის მხოლოდ ზოგადი, როგორც ცნების შინაარსი ის ჰიპოსტაზირებული ზოგადი ცოდნაა, ხილული იდეალის სახით.

ამ წინააღმდეგობის გადაჭრა შეიძლება ისეთი ერთეულის მოძებნით, რომელიც იმავე დროს არის ზოგადი, ანუ ყველაფერშია და ყველაფერს მიეწერება. უნდა მოინახოს არსებული, რომელიც არ შეიძლება იყოს ზოგადი, არამედ ერთეული, რომელიც არ შეიძლება იყოს პრედიკატი ანუ სხვაზე გამოთქმა. ეს მის მეორადობის ნიშანი იქნებოდა. იგი უნდა იყოს ის, რაზეც ყველაფერი გამოითქმება ეს ნიშნავს, რომ იგი პირველადია. იგი თავის მხრივ სხვაზე არ გამოითქმება. ის ვერასოდეს იქნება პრედიკატი. ეს ნიშნავს, რომ იგი როგორც არსებული შემეცნებისათვის არის პირველადი, შემეცნების მიზანია მისი განსაზღვრა და ამ საქმეში ზოგადი გამოიყენება როგორც ინსტრუმენტი. ასეთია ყოფიერების კატეგორია, ღმერთის ფუნქცია. სუბსტანცია იქცა ღმერთად. იგი არის უპირველესი არსებული, თვითმიზეზი. მასში შესაძლებლობა და სინამდვილე იგივეობრივია. მეტაფიზიკა, ფილოსოფია და თეოლოგია ერთი მეცნიერება გახდა, რადგან მათ კვლევის ერთი საგანი აქვთ-ღმერთი.

პლატონის პრობლემა არისტოტელემ ორი სუბსტანციის შემოტანით გადაჭრა:

- პირველი სუბსტანცია არის ერთეული არსებული.
 - მეორე სუბსტანცია კი არის — ზოგადი არსებული.
- ზოგადი კი თავის მხრივ არის ორგვარი:
- ერთეულ საგანში მოცემული არსებითი და ზოგადი,
 - ზოგადი, როგორც გვარი, რომელიც დამოუკიდებლად არსებობს.

ამრიგად არისტოტელე აღმოჩნდა იმ დუალიზმის საფრთხის წინაშე, რომლის

გადაჭრასაც იგი ცდილობს. ოღონდ იგი ამ დუალიზმის გადმოტანას ცდილობს ამკვეთიურობის შიგნით, რომ აიცილოს ორი სამყაროს არსებობის დაშვება. არისტოტელეს მიხედვით, ერთეული საგანი, როგორც წმინდა არსებობა, არის ის მატერია — მასალა, რისგანაც ეს საგნები შედგება. მაგრამ მატერიის ჭეშმარიტ სუბსტანციად აღიარება არისტოტელესთვის მიუღებელია. მან ერთეული საგანი წმინდა არსებულად, ზოლო როგორც არსებული ზოგადისა და არსებობის ერთიანობად მიიჩნია. არსებობის შესაძლებლობა კი დაინახა მატერიაში, ამით მან ზოგადის როლი და მნიშვნელობა შეამცირა. მატერია არის წმინდა შესაძლებლობა, როგორც პასიური საწყისი. ამიტომ ის არ შეიძლება იყოს ქვემდებარე, რომლისგანაც ყველაფერი წარმოიშვება, მისგან შეიძლება შედგებოდეს ყველაფერი მაგრამ ვერ წარმოიშვება. მატერიის როგორც მასალის შემეცნება და გამოთქმა შეუძლებელია, მატერია როგორც მატერიალური მიზეზი აუცილებელია, მაგრამ არასაკმარისი და არ არის ძირითადი არსებული საგნის არსებობისთვის. ამრიგად სუბსტანცია არც მატერიაა, არც ზოგადია და არც წმინდა ერთეული საგანი, მაგრამ მაინც ისინი ფლობენ სუბსტანციების ნიშნებს. ერთეული საგანი კი ნაწილობრივ მატერიაც არის და ნაწილობრივ ზოგადიც.

ზოგადი როგორც ფორმა. არისტოტელე იწყებს სუბსტანციის მისეული გაგების ძიებას, სუბსტანცია, რომელიც ერთეულიც არის და ზოგადიც. ერთეული, რომელიც არსებობს ზოგადის სახით და ზოგადი, რომელიც არსებობს ერთეულის სახით. ასეთი არსებული არის დაპირისპირებულთა ერთიანობა და მასზე მაღლა მდგომი — რა შეიძლება იყოს ასეთი არსებული და როგორი იქნება მისი არსებობის წესი? არისტოტელეს შემოაქვს ზოგადის ახალი განსაზღვრება. ზოგადი არის ფორმა და ზოგადი ერთეულში არსებობს ფორმის სახით, რომელიც არის ერთეული საგნის, როგორც წმინდა არსებობის, გარკვეულობის საფუძველი. ის არის მარადიული, უცვლელი საგანში. სუბსტანცია არის ფორმა და ფორმა არის სუბსტანცია, ერთეული კერძო არსებული კი არის ფორმასა და მასალის (მატერიის) ერთიანობა. სუბსტანცია როგორც აქტიური არის ფორმა. შემეცნების თვალსაზრისით, საგანი არის კერძოსა და ზოგადის მთლიანობა და შემეცნების განსხვავებული უნარებით ვხედავთ კერძოსა და ზოგადს. ყოფიერების თვალსაზრისით, საგანი აღმოჩნდა ფორმისა და მატერიის მთლიანობა.

ფორმა არის აქტიური საწყისი მატერიასთან მიმართებაში და გარკვეულობის პრინციპი როგორც შემეცნების განხორციელების პირობა, ასევე ის გახდა რაიმეს, როგორც საგნის არსებობის პირობა. ის არის არსისა და აზრის შესაძლებლობის პირველი მიზეზი, როგორ არის შესაძლებელი ზოგადობა როგორც ფორმა, როგორია მისი არსებობის წესი. რა ემატება ზოგადობას, რომ მისგან ერთეული არსებული საგანი მივიღოთ? ფორმისა და მატერიის არსებობის წესები განსხვავდება და ორივესგან განსხვავდება ერთეული საგნის არსებობის წესი ფორმის, როგორც ზოგადობის, ერთეულად ქცევა შესაძლებელია ფორმისთვის მატერიის დამატებით, უფრო სწორედ მატერიისთვის ფორმის შეერთება მას აქცევს კონკრეტულად. ფორმა ფორმაა მხოლოდ მატერიასთან მიმართებაში და არსებობს მატერიის არსებობის საფუძველზე. ამის საშუალებით ვლინდება ფორმის აქტიური ხასიათი და როგორც გარკვეულობის პრინციპი. მაგრამ ფორმა მაინც უპირატესია მატერიასთან მიმართებაში, ჩვენ ერთეულ საგნის დასახელებასა და დახასიათებისას ყურადღება მივაქცევთ მის ფორმას და არა მასალას. საგნები ერთმანეთისაგან განსხვავდებიან ფორმით და არა მასალით. სუბსტანცია, როგორც თვითკმარი, თვითმიზეზი არ არის არც ფორმა და არც მატერია. ფორმა მატერიის საფუძველზე არის ფორმა და მატერია ფორმისთვის არის მატერია,

ფორმა მატერიის ფორმა და პირიქით. ისინი ერთმანეთის საფუძველზე არსებობენ. ერთეული საგანი არის ფორმისა და მასალის კომპოზიტივი. ფორმა წინ უსწრებს მატერიას და ერთეულ საგანს როგორც ფორმა – მატერიის კომპოზიტს. მატერია, როგორც მასალა, არის ინდივიდუალური პრინციპი, რისი მეშვეობითაც ზდება ფორმის განხორციელება კონკრეტულ საგანში. კონკრეტულ საგნები მატერიით განსხვავდებიან ერთმანეთისაგან, ზოგადობა კი მათში არის ერთი და იგივეა, იცვლება კონკრეტული საგანი (სოკრატე) და არა ადამიანობა როგორც ასეთი. ფორმა არის არსებობის მიზეზი და მიზანიც. ყოველი მატერია ესწრაფვის გარკვეულობას და მატერიალური საგნის გარკვეულობის მიზეზია ფორმა. ფორმა არის პირველი მიზეზი. საგნის ცვალებადობის მიზეზია მატერია და ცვალებადობის მიზანი კი არის ფორმა, როგორც მისწრაფება სრულყოფილი ფორმისაკენ. ასეთი მიზანი არ არის გარეგანი, პირიქით ის არის შინაგანი მოტივი. ყოველ არსებულში არის შინაგანი მისწრაფება სისრულისკენ, სრულყოფისკენ. ფორმა არის უკანასკნელი ინსტანცია, როგორც პირველმიზეზი.

ფორმა – მატერიის მიმართების პრობლემა. რა როლს თამაშობენ ისინი საგნის არსებისა და ცვალებადობის საკითხში. საგანი არის ფორმისა და მატერიის ერთიანობა, მაგრამ როგორ არის განაწილებული ფუნქციები ერთეული საგნის, როგორც პირველად სუბსტანციაში. ფორმა არის აქტიური სუბსტანცია. ის არის საგნის გარკვეულობის საფუძველი. მატერია კი არის პასიური მასალა. ის არის საგნის წარმადობის საფუძველი. ფორმა არ წარმოიშვება, არც ისპობა, მაგრამ ის მონაწილეობს საგნის წარმოშობასა და შექმნაში და ასეთი საგნის მოსპობა არის ფორმის დარღვევა. ფორმა არსებობს აზრის, პროექტის სახით, რომელიც წინ უსწრებს ერთეულ საგანს და განსაზღვრავს მას. ფორმა იქცევა ობიექტურად არსებულ ზეადამიანურ აზრად.

პლატონთან მატერიას შეუძლია მიიღოს ნებისმიერი ფორმა, რადგან თვითონ უფორმოა. იგი არის წმინდა შესაძლებლობა და არა სინამდვილე. მასთან მატერია გაიგივებულია სიერცესთან, რომელიც ნებისმიერი გეომეტრიული ფორმის შესაძლებლობას შეიცავს. არისტოტელე არ ეთანხმება მატერია-სიერცის გაიგივებას და მატერიას განიხილავს, როგორც შესაძლებლობას. ასეთი შესაძლებლობიდან რომ წარმოიშვას რაიმე მატერია უნდა განსაზღვროს ფორმამ, რაც პოტენციურს გადააქცევს არსებულად, სინამდვილედ. ფორმა უზრუნველყოფს საგნის ერთიანობასა და მთლიანობას ყველა მისი სხეულებრივი ნაწილისა.

არისტოტელესთან გაჩნდა პრობლემა – საიდან იცის ადამიანმა ფორმა, საიდან არსებობს ფორმის გაგება ადამიანში ანუ სად ზედავს ადამიანი პირველად ფორმას? არსებობს დაბალი და მაღალი ფორმები, არსებობს ფორმათა იერარქია. განვითარება იღებს ტელეოლოგიურ ხასიათს და განვითარება ნიშნავს არა თვითონ ფორმის ცვლილებას, არამედ სხვა დონის ფორმაზე გადასვლას. მაგრამ განვითარების საფეხურები ერთდროულად არსებობის განვითარება გაჩერებულია. ეს განვითარება არარის უსაზღვრო, მას აქვს საზღვრები. მისი ქვედა საზღვარია პირველი მატერია, რომელიც სრულად მოკლებულია ფორმას და ზედა საზღვარი წმინდა ფორმა, რომელიც სრულიად მოკლებულია მასალას, მატერიას. იგი არის ფორმის ფორმა, წმინდა აქტიულობა. ფორმა არის აზრი, ამიტომ ფორმის ფორმა არის აზროვნების აზროვნება. სადაც არსი და აზრი ერთმანეთს ემთხვევა. ეს არის ტეშმარტების, მარადისობის სფერო. ის არის ღმერთი.

ფორმა და მატერია არის ორი მეტაფიზიკური პრინციპი, რომლის მეშვეობით აიხსნება სინამდვილის მრავალფეროვნება. მაგრამ როგორ ჩნდება წმინდა მატერიაში ფორმის პირველი ნიშანი და წმინდა ფორმაში მატერიის გამოვლინება. როგორ, რატომ

და ვის მიერ ხორციელდება აბსოლუტურად განსხვავებული ორი საწყისის დაკავშირება და სინთეზი? პლატონის დუალიზმი მოითხოვდა მესამე ელემენტს, რომელიც განახორციელებდა სამყაროს შექმნას. ეს იყო დემიურგი. (პლატონი: იდეა, მატერია, დემიურგი) არისტოტელე სხვა გზით მიდის. მატერია არის მასალა, როგორც შესაძლებლობა. იგი არის პასიური საწყისი, მაგრამ მასალაში დევს მისწრაფება ფორმისაკენ, ნამდვილად ქცევისაკენ. ფორმა არის აქტიური საწყისი და გარკვეულობის პრინციპი. ფორმა არის ის, რაც შესაძლებლობას სინამდვილედ აქცევს. საგნის რაობის განმსაზღვრელია არა მასალა, არამედ ფორმა. მატერიას შეუძლია მიიღოს ფორმა, მაგრამ პირიქით შეუძლებელია. ამიტომ ჭეშმარიტი, თავისთავადი არსებული არის ფორმა და არა მატერია. ფორმა პირველადია მატერია – მასალასთან მიმართებაში.

არსებულთა განსხვავებული რეგიონების საფუძველია ფორმათა იერარქია. ამ იერარქიაში კონკრეტული სახის ფორმის ადგილი განისაზღვრება მატერიისაგან მისი სიწმინდის მიხედვით. ფორმათა იერარქიის საფუძველსა და მწვერვალს წარმოადგენს ფორმის ფორმა. ყოველი მასალა, შესაძლებლობა ესწრაფვის ფორმისაკენ, სინამდვილისაკენ. ყოველი მასალა არის შესაძლებლობა და მას ნამდვილად აქცევს ფორმა.

მასალის ფორმისაკენ, შესაძლებლობის სინამდვილისაკენ სწრაფვა არის ის, რაც ქაოსს გადააქცევს კოსმოსად საგანთა და მოვლენათა მრავალფეროვნებად. რატომ ესწრაფვის ყველაფერი ფორმისაკენ, გაფორმებისაკენ? ამისი ახსნა შეიძლება ორი პრინციპით:

- კაუზალური (მიზეზობრიობა) პრინციპით.
- ტელეოლოგიური (მიზნობრივი) პრინციპით.

კაუზალური პრინციპის მიხედვით, მატერია არის მიზეზი, თვითმიზეზი, რაც განაპირობებს მის სინამდვილედ გადაქცევას. ტელეოლოგიური (მიზნობრივი) პრინციპის მიხედვით, ფორმა არის მიზანი, რისკენაც ესწრაფვის მატერია, როგორც მასალა. მაშინ არისტოტელემ უნდა ახსნას თუ საიდან არის მასალაში, ინერტულ ნივთიერებაში მიზანი და მისკენ მისწრაფება. ეს შესაძლებელია სამყაროს ონტოლოგიის პანთეისტური გადაწყვეტის საფუძველზე. მარადიული, მეტაფიზიკური, ჭეშმარიტი სინამდვილე როგორღაც უნდა მოცემული იყოს მატერიაში, თუნდაც მისი ცოდნის ფორმით. მისი აზრით, ცვალებადობასა და განვითარებას აქვს მიზეზი და მიზანი. განვითარების მიზანი კი არის მასალის მიერ ფორმის მიღება, სინამდვილედ გადაქცევა. შესაძლებლობა და სინამდვილე არის არსებულის ორი მდგომარეობა. ამ ასპექტშიც არისტოტელე დუალიზმის პოზიციას იკავებს.

შესაძლებლობა და სინამდვილე. პლატონის იდეა (ჭეშმარიტი სინამდვილის) და მატერია (არარსის) დაპირისპირებულია, რომელთა შერევით იქმნება ამქვეყნიური სინამდვილე. არისტოტელემ ეს დაპირისპირება გარდაიქმნა შესაძლებლობად და სინამდვილედ როგორც ერთი რეალობის ორი დონედ. პლატონის ორი სინამდვილე არისტოტელესთან ერთი სინამდვილის ორ დონედ იქცა. ენერგია (სინამდვილე) უპირისპირდება დინამიას (შესაძლებლობას). ამ გზით ცდილობს პლატონის მეტაფიზიკური სინამდვილის გაერთიანებას. ამისთვის მან არარა უკუაგდო და მის ნაცვლად შემოიტანა შესაძლებლობა, როგორც არსებობის ახალი წესი. მოცემულია ორი სახის არსებობა: სინამდვილესა და შესაძლებლობის სახით არსებობა. სინამდვილე არის აუცილებლობის ზასიათის მატარებელი, შესაძლებლობა კი არ ატარებს აუცილებლობის ნიშანს, მასში მოცემულია ნამდვილად არ ქცევის შესაძლებლობა. შესაძლებლობას სინამდვილე აძლევს ფორმა. მაგრამ შესაძლებლობა თავის თავში შეიცავს გარკვეულ

შესაძლებლობას. შესაძლებლობა და სინამდვილე არსებულის ორი მხარე როგორც მისი არსებობის ორი განსხვავებული წესი.

არისტოტელეს აზრით, მატერია არის წმინდა შესაძლებლობა (პოტენცია). ეს შესაძლებლობა რეალობად, რომ იქცევა საჭიროა ამ განუსაზღვრელი მასალისათვის ანისტორულობის, ფორმის მიცემა და შესაძლებლობა იქცევა სინამდვილედ. ამ-
ოვად ინდივიდუალური, ემპირიული საგანი არის მატერიისა და ფორმის ერთიანობა. მატერიის დარღვევით საგანიც ირღვევა. ამიტომ საგანი არის მატერიისა და ფორმის განუყოფლობა (ინდივიდუუმი). ინდივიდი არ არის ატომი. ატომი შინაგანად კონტრადიქციანია, ინდივიდი კი გულისხმობს ორი საწყისის განუყოფელ ერთიანობას. სადაც ადამიანში მატერია არის მისი სხეული, გარეგნობა სული კი არის ფორმა. რომელიც უზრუნველყოფს ადამიანის პიროვნების მთლიანობას, ადამიანის სულის მთლიანობას. მისი აზრით ფორმა არის აქტიური საწყისი, მატერია კი პასიური. მატერია უსასრულოდ დაყოფადია და მოკლებულია ყოველგვარ ერთიანობასა და განსაზღვრულობას. ფორმა კი არის განუყოფელი და იგივეობრივი.

არისტოტელე უარყოფს იდეების ემპირიული საგნებისაგან დამოუკიდებელ არსებობას ზეგრძნობად სამყაროში. ყოველი ემპირიული საგანი ინდივიდუალურია, ანუ განუყოფელი მთლიანობაა მატერიისა და ფორმისა. ადამიანს მხოლოდ გონებით აბსტრაქციით შეუძლია მათი გამოგნა, საგანი არის ფორმისა და მატერიის მთლიანობა და არა ატომების სიმრავლე. ყოველი საგანი შედგება მყარი უცვლელი ნაწილისაგან, რაც ამ საგანს უნარჩუნებს იდენტურობას საკუთარ თავთან და დროის მსვლელობაში. საგნის ინდივიდუალობას ქმნის მისი არსება. მაგრამ იგი არ დაინახება ემპირიულად, არამედ გონების მეშვეობით. ამიტომ იგი განასხვავებს პირველად არსებებს (ემპირიული ინდივიდუალური საგანი) და მეორად არსებებს (იდეები).

იგი აღიარებს არსებულთა იერარქიას, იმის მიხედვით თუ როგორია მათში მატერიისა და ფორმის თანაფარდობა მაგალითად, როგორია ადამიანში მატერიალურისა და სულიერი მოთხოვნების, ინტერესების თანაფარდობა. რაც უფრო მაღალ საფეხურზე ავდივართ მით უფრო იზრდება ფორმის მნიშვნელობა და როლი და უმაღლესი არსება არის ფორმის ფორმა, ის რაც სავსებით თავისუფალია მატერიალურისაგან, პასიურობისაგან. იგი არის წმინდა აქტიუობა სინამდვილე, რომელიც ყოველივეს საწყისია იგი არის მარადიული ამბრავი და არის ამქვეყნად სიცოცხლისა და მოძრაობის წყარო. ბუნება როგორც ყველა ერთეული არსებული საგნების ცოცხალი ერთობლიობა განსაზღვრულია და არსებობს ფორმის ფორმის საფუძველზე. იგი არის ბუნების საგანთა არსებობის მიზეზი და ყველა არსებულის საბოლოო მიზანიც. არსებული სამყაროს ერთერთი ძირითადი ონტოლოგიური პრინციპია ტელეოლოგიზმი ანუ ყველა არსებული ესწრაფვის წმინდა ფორმისაკენ (არა ზემოდან გადმოიღვრება, არა მარტო შეიქმნება არამედ ადგილი აქვს უკუსწრაფვას ყველაფრისა თავის შემოქმედისკენ) ამრიგად არისტოტელე შეეცადა დაეძლია პლატონის მეტაფიზიკური დუალიზმი, რომელიც მართალია მან უკუაგდო მაგრამ დუალიზმის გადალახვა სრულად ვერ შეძლო მასთან სამყაროარის მატერიისა (წმინდა პასიურობის) და ფორმის ფორმის (წმინდა აქტიუობის) ურთიერთქმედების შედეგი, ასევე ერთეული საგანიც არის ფორმისა და მატერიის განუყოფელი მთლიანობა, რადგან როგორც კი ეს მთლიანობა დაირღვევა საგანი შეწყვეტს არსებობას.

გადასვლა შესაძლებლობიდან სინამდვილეზე მოითხოვს ენერგიას. ამიტომ საგანს უნდა ჰქონდეს ენტელექტია, ეს არის აქტიურობის ფორმა. რაც შესაძლებელს ხდის შესაძლებლის სინამდვილეში გასვლას. ის უნდა იყოს ფორმის გამოხატულება

როგორც აქტიური საწყისისა, რომელიც ესწრაფვის სინამდვილისკენ, ანუ ფორმის გარკვეულობისაკენ. ენტელექია ფორმის აქტიურობის სახეა, როგორც მატერიაში ჩადებული სურვილი მიიღოს გარკვეული ფორმა. ენტელექია არის ამავე დროს მოძრაობის ფორმა შესაძლებლობიდან სინამდვილისაკენ. ის განსაკუთრებული სახის მოძრაობაა.

პირველი მამოძრავებელი. მოძრაობის ჭეშმარიტი სახე და პირველი მამოძრავებელი ის რაც თვითონ არ მოძრაობს და სხვისი მოძრაობის წყაროა — ასეთია ღმერთი. რადგან მატერია და ბუნება თავის მხრივ საჭიროებენ მამოძრავებელ ძალას. პირველი მამოძრავებელი არის წმინდა ფორმა. ის არის პირველი და უკანასკნელი მიზანი. ის არის წმინდა აზრი, რომელიც თავისი თავით განისაზღვრება. პირველი მამოძრავებელი მარადიულია. დასწყისი არის აზრი, რომელიც ყველაფერს აფუძნებს და ახსნის. წმინდა ფორმის ფორმა არის მარადი მამოძრავებელი, რაც კოსმოსის მოძრაობისა და სიცოცხლის საწყისია. ბუნება არის მარადიული მამოძრავებელის მიერ განსაზღვრულ ერთეულ სუბსტანციათა ცოცხალი კავშირი. ამ კავშირში მარადიული მამოძრავებელი არის ყოველი არსებულის მიზეზი და საბოლოო მიზანი. ამიტომ ყველაფერი ესწრაფვის მარადიული მამოძრავებელისაკენ. სამყაროს მორგანიზებული პრინციპია ტელეოლოგიზმი.

არისტოტელე აქ ითვალისწინებს დემოკრიტეს და პლატონს. დემოკრიტეს არ ჰქონდა პირველი მამოძრავებელი. პლატონთან ტელეოლოგიზმი გასაგებია, რადგან ყველაფერი ესწრაფვის სიკეთეს. ეს არის ღირებულებითად ორგანიზებული სამყარო. მაგრამ რატომ უნდა ესწრაფოდეს ყველაფერი პირველ მამოძრავებელს. იგი არ არის მექანიკური პრინციპი, არამედ პირველი მამოძრავებელი არის სიკეთე. ეს განაპირობებს სამყაროს ხასიათს. ის იზიარებს პლატონის მსოფლმხედველობრივ პოზიციას, რაც ბერძნული ცივილიზაციის ფუნდამენტური მსოფლმხედველობრივი პოზიციაა. პირველი მამოძრავებელი არის მარადიული აზრი. გონება და აზრის სამყარო ერთიდაიგივეა, ის არის არსისა და აზრის საერთო საფუძველი. ის არის ნამდვილი სიცოცხლე, რომელიც ყველა საგნის არსებას, (არსებით ზოგადს) ფორმას თავისთავში შეიცავს და თავის თავში შეიმცნებს. ამ პირველი მამოძრავებელის შემეცნება არის ღმერთის შემეცნება. პირველი ფილოსოფია აღმოჩნდა ღმერთის შემეცნება.

ტელეოლოგიზმი არისტოტელეს სამყარო დუალისტურია, რომელც შედგება მარადიული მატერიისა და ფორმისაგან. ყოველი არსებული საგანი შედგება ფორმისა და მატერიისაგან. მაგრამ ამ დუალისტურ სამყაროს აერთიანებს შინაგანი ტელეოლოგიზმი — ყოველივე არსებულის მისწრაფება უფრო მაღლა მდგომი ფორმისაკენ. სამყარო არის ფორმების, როგორც ჭეშმარიტი არსებულის იეარარქიული წერიკი. ამ ტელეოლოგიზმის გამოხატულებაა ენტელექია, როგორც შესაძლებლობის მისწრაფება იქცეს სინამდვილედ, მოიპოვოს გარკვეული ფორმა.

არისტოტელეს მიზანია პლატონის მკაცრი ონტოლოგიური დუალიზმის დაძლევა. მას სურს ამ ქვეყნიერებაში მარადიულის მეტი დოზით არსებობა. მარადიული არა მარტო მარადიული და იდეალური სამყაროს მკრთალი ანარეკლის სახით არსებობს ჩემში რისი მხოლოდ მოგონება შეიძლება, არამედ ამ მარადიულის არსებობის ჭეშმარიტი ადგილი და ფორმა არის ამქვეყნიური, ემპირიული საგანი. ამიტომ ის მარადიული, ზოგადი, რაც ონტოლოგიურად არის არსება უნდა ვეძიოთ სწორედ ამ ერთეულ საგანში და არა მხოლოდ ამქვეყნიურობის მიღმა. მისთვის ბუნების მიღმა — მეტაფიზიკა — არ ნიშნავს კოსმოსის მიღმა სხვა სინამდვილის არსებობას. ეს სამ-

ფარო არის შესაძლებლობისა და სინამდვილის, მატერიისა და ფორმების მთლიანობა და ამ მთლიანობას ერთიანობად კრავს ენტელექტია როგორც შესაძლებლობის ნამდვილისკენ მისწრაფება. როგორც შინაგანი მიზანი, რაც ამას ძალას ანიჭებს. ამრიგად არისტოტელესთან რჩება დუალიზმი, ოღონდ ის უფრო შერბილებული ხასიათისაა. იგი ფორმებს არ მიაწერს დამოუკიდებელ არსებობას ამ სამყაროს მიღმა. მისთვის უპირველესი არსებული არის ერთეული საგანი, როგორც მატერიისა და ფორმების ერთიანობა. იგი არის ინდივიდი, განუყოფელი მთლიანობა ფორმისა და მატერიის. დემოკრიტეს ატომს, როგორც დაუნაწილებელის დაუპირისპირა ინდივიდი მატერიისა და ფორმის განუყოფელი ერთი.

მოძღვრება ადამიანის შესახებ. არისტოტელემ მოგვცა საკმაოდ ჩამოყალიბებული თეალსაზრისი ადამიანის არსების შესახებ. მას აინტერესებს არა ადამიანის იდეა, არამედ ცოცხალი ადამიანის ყოფიერების წესი. ადამიანები ბუნებით უთანასწორონი არიან. ვისაც არ შეუძლია პასუხი აგოს თავის საქციელზე, არ შეუძლია შეზღუდოს თავი, იყოს სამართლანი, იგი ბუნებით არის თავისი ლტოლვების მონა. სული არის ადამიანის უკვდავი, მარადიული ნაწილი. მისი აზრით, ადამიანი როგორც ცოცხალი არის სულისა და სხეულის განუყოფელი ერთიანობა. ადამიანი როგორც ცოცხალი არის ინდივიდი (განუყოფელი). ამიტომ სხეულთან ერთად კვდება ადამიანის სული. სული არის სიცოცხლის თვითმობრავი პრინციპი. ადამიანის სულიც განვითარების შედეგია. იგი ცდილობს სულის შინაგანი სტრუქტურის გამოვლენას და გამოპყვოს სულის სამ დონეს. . თითოეული მათგანი ადამიანური მოქმედების განსხვავებულ სფეროს განსაზღვრავს. იგი გაივლის სამ საფეხურს:

- ეგეგეტიურს (მცენარე),
- მგრძნობიარეს (ცხოველი),
- გონიერი სული (ადამიანი).

ადამიანური სული განვითარების უმარლესი საფეხურია. მხოლოდ მას გააჩნია ცნების შექმნისა და ცნებითი აზროვნების უნარი. ადამიანის სული აღიქვამს, მაგრამ აღქმისას „ქვა კი არ არის სულში, არამედ მხოლოდ ქვის ფორმა. სული არის იდეალური და შეუძლია აღიქვას ფორმა. ადამიანის სულის განვითარების დასრულებაა გონება, რომელიც სხეულისაგან და მატერიისაგან უფრო მეტი დამოუკიდებლობით გამოირჩევა. გონება მარადიულია და უცვლელია და მხოლოდ მას შეუძლია სწვდეს მარადიულ ყოფიერებას. სამყაროსაც მისთვის უმაღლესი გონება-ფორმის ფორმაა. იგი არის შემოქმედი და აქტიური მისგან განსხვავდება პასიური გონებისაკენ, რომელიც მხოლოდ აღიქვამს. ადამიანს ახასიათებს უპირატესად ასეთი გონება, ხოლო შემოქმედებითი გონება უფრო ნაკლებ. გონება არის მარადიული საწყისი ადამიანში. იგი იმატერიალური და ლეთაებრივია. ამიტომ იგი ადამიანის სიკვდილთან ერთად არ კვდება. ეს მიანიშნებს ცოდნის და გონების იდეალურ ხასიათზე. იგი არის ადამიანის კავშირი ფორმის ფორმასთან, ღმერთთან.

ადამიანის სიცოცხლის მეორე ფუნდამენტური ნიშანია ეთიკური ყოფიერება. ადამიანის ცხოვრების მიზანია ბედნიერების მიღწევა. მაგრამ ბედნიერება არ არის სიამოვნება, არამედ სათნოება. სათნოება კი არის სრულყოფილი არსებობა ანუ მოქმედება. ასეთია გონივრული მოქმედება. მან განასხვავა დეონთიკური და ეთიკური სათნოება. პირველის საფუძველია გონება, ეთიკური სათნოებისა კი ნება. აქ არისტოტელე დაშორდა სოკრატეს ეთიკურ რაციონალიზმს. იგი მიიჩნევს, რომ სათნოების ჩადენისათვის საკმარისი არ არის ცოდნა, არამედ უნდა გქონდეს ნებაც ჩაიდინო ეს საქციელი. მაშასადამე ადამიანმა იცის რა არის კარგი და ცუდი და მას აქვს თავისუფლება

აირჩიოს თუ რომელი შესაძლებლობა განახორციელოს. მას ზნეობრივი ცხოვრების ძირითად პრინციპად მიაჩნია ზოძიერება.

არისტოტელე ისევე როგორც ყველა დიდი ფილოსოფოსი, დიდ ინტერესს იჩენდა საზოგადოებისა და პოლიტიკისადმი. არისტოტელესთან მიმართებაში საკმარისია ითქვას, რომ იგი იყო ალექსანდრე მაკედონელის აღმზრდელი. მას, პლატონისა და სოკრატეს მსგავსად, ადამიანის სრულყოფილება წარმოუდგენელია ინდივიდის საზოგადოებრივ ცხოვრებაში აქტიური მონაწილეობის გარეშე. ადამიანი არა მარტო ზნეობრივი, არამედ პოლიტიკური არსებაც არის. იგი არის აქტიური, შემოქმედი პიროვნება. იგი სახელმწიფოს მიიჩნევს არა მარტო მოქალაქეთა უსაფრთხოების პირობად, არამედ სათნო ცხოვრებისა და ბედნიერების მიღწევის პირობად. ადამიანისათვის არსობრივად დამახასიათებელია ერთობლივი ცხოვრებისა, კენ მისწრაფება. მხოლოდ ასე შეიძლება ადამიანი ჩამოყალიბდეს როგორც ზნეობრივი არსება. საზოგადოების არსებობის უმთავრესი პირობები უნდა იყოს სამართლიანობა და მატერიალურად უზრუნველყოფილი ცხოვრება. არისტოტელე წინააღმდეგია ზედმეტი სიმდიდრისა. საზოგადოებაში არ უნდა იყვნენ არც ძალიან მდიდარი და არც ძალიან ღარიბი ადამიანები.

პლატონმა სამყარო გააყო ორად და მათ შორის კავშირი ისეთი სუსტი, ბუნდოვანი აღმოჩნდა, რომ პლატონის შემდგომი ანტიკური და საერთოდ მთელი ევროპული კულტურა და აზროვნება ცდილობდა და ცდილობს ამ დუალიზმის დაძლევას, ამ დუალიზმის დაძლევა იქნებოდა იმედის საფუძველი ადამიანისათვის, რომ მისი ამქვეყნიური ცხოვრება არ არის მხოლოდ მოჩვენება და არასრულყოფილება, რომ მარადიული სამყარო ადამიანისათვის მისაწვდომია. ანტიკურობაში აღსანიშნავია ორი უმნიშვნელოვანესი მცდელობა ამ დუალიზმის დაძლევისა: არისტოტელე და პლოტინი.

უკვე არისტოტელე, პლატონის მოწაფე, შეეცადა დაეძლია წარმოშობილი მეტაფიზიკური დუალიზმი. მას სურდა უკეთ აეხსნა რეალური სამყარო. არისტოტელე კვლავ უბრუნდება -საკითხს რა არის არსებული? თუ პლატონისათვის ჭეშმარიტად არსებული არის მარადიული იდეა, არისტოტელე არსებულის ქვეშ გაიგებს ერთეულ ემპირიულ საგანს. იგი ისევე ჭეშმარიტად არსებულია როგორც იდეა. მაშინ პრობლემა შემდეგში მდგომარეობს: როგორ არის შესაძლებელი ამ ორი პრინციპულად განსხვავებული არსებულის ერთიანობა? არისტოტელეს აზრით ემპირიული საგანი თვით არის ამ ორი განსხვავებული საწყისის ერთიანობა. ემპირიული საგნის ეს ორ მხარე ადამიანის შემეცნების ორი განსხვავებული უნარით აღიქმება. გრძნობებით აღვიქვამთ საგნის თვისებებს, ხოლო გონებით ვწვდებით საგნის არსს, იდეას.

არისტოტელეც ჭეშმარიტად ყოფიერის ქვეშ გაიგებს უცვლელს, მარადიულს, მაგრამ იგი არ გააქვს ემპირიული სამყაროს გარეთ. პლატონის მიხედვით კი ამქვეყნიად არ შეიძლება იყოს რაიმე მარადიული და უცვლელი. არისტოტელე ცდილობს ეს მარადიული და უცვლელი იპოვოს ემპირიულ საგანში. ეს შესაძლებელს ხდის უტყუარი და დასაბუთებული ცოდნის არსებობას ცვლადი სინამდვილის შესახებ, რა სახით შეიძლება მარადიული იდეა არსებობდეს ემპირიულ რეალობაში? როგორია მარადიულის ამქვეყნიად არსებობის წესი? არისტოტელე ამ პრობლემის გადაჭრისათვის გამოიყენებს პლატონისეული მატერიის ცნებას. პლატონთან იგი იყო გრძნობადი სამყაროს მრავალფეროვნების საფუძველი. პლატონისათვის სივრცეც მატერიაა. მოღვაწეობის პირველ პერიოდში იგი მას აიგივებდა არარასთან, ხოლო შემდეგ მის ქვეშ გაიგებდა გარკვეულობას მოკლებულ სუბსტრატს, მასალას რისგანაც შეიძლება დამზადებული

იქნას ნებისმიერი ფორმის საგანი. მატერია თავისთავად სრულიად უფორმო და განუსაზღვრელია. იგი არის თუ შეიძლება ასე ითქვას წმინდა შესაძლებლობა ნებისმიერ საგნად ყოფნისა.

არისტოტელე თვლიდა, რომ უნდა მოინახოს არსებული, რომელიც არ შეიძლება იყოს ზოგადი, არამედ ერთეული, რომელიც არ შეიძლება იყოს პრედიკატი ანუ სხვაზე გამოთქმა. ეს მის მეორადობის ნიშანი იქნებოდა. იგი უნდა იყოს ის, რაზეც ყველაფერი გამოითქმება ეს ნიშნავს, რომ იგი პირველადია. იგი თავის მხრივ სხვაზე არ გამოითქმება. ის ვერასოდეს იქნება პრედიკატი. ეს ნიშნავს, რომ იგი როგორც არსებული შემეცნებისათვის არის პირველადი, შემეცნების მიზანია მისი განსაზღვრა და ამ საქმეში ზოგადი გამოიყენება როგორც ინსტრუმენტი. სუბსტანცია იქცა ღმერთად. იგი არის უპირველესი არსებული, თვითმიზეზი. მასში შესაძლებლობა და სინამდვილე იგივეობრივია. მეტაფიზიკა, ფილოსოფია და თეოლოგია ერთი მეცნიერება გახდა, რადგან მათ კვლევის ერთი საგანი აქვთ-სუბსტანცია როგორც ღმერთი.

არისტოტელე არის ორი სამყაროს გაერთიანებისა, მეტაფიზიკური სინთეზის პირველი მცდელობა. მისი აზრით ეს ერთიანობა უნდა განხორციელდეს ამქვეყნიურობაში. მეტაფიზიკური, მარადიული საგანში მოცემულია არსების, ფორმის სახით. ეს ნიშნავს, რომ მარადიული, მეტაფიზიკური შემოსულია ამქვეყნიად. სხვაგვარად ამქვეყნიური ვერ ეზიარება მარადიულს. მისი აზრით, ამქვეყნიად მარადიულისა და მეტაფიზიკურის განხორციელების მაგალითია ცოდნა, სახელმწიფო, ზნეობა და თვითონ ადამიანი. ადამიანი არის ინდივიდი როგორც სულისა და სხეულის განუყოფელი ერთიანობა. იგი არის ორი სამყაროს მოქალაქე და ორი სამყაროს გამაერთიანებელი. ადამიანს შეუძლია ამქვეყნიად განახორციელოს იდეალური, მეტაფიზიკური. მან შეაჯამა ბერძნული აზროვნების წარმოდგენა სამყაროზე. სამყარო არის კოსმოსი მოწესრიგებული, გასულიერებული, დასრულებული და ცოცხალი მთელი. მაგრამ ბოლომდე ვერ ღაძლია პლატონის მეტაფიზიკური გათიშულობა.

გარდაამავალი ეპოქა

ელინიზმი

ელინიზმი არის ახალი ეტაპი ანტიკური საზოგადოების ისტორიისა. ელინიზმში არის ისტორიული პერიოდი, რომელსაც სათავე დაუდო ალექსანდრე მაკედონელის (334-323 წ. ჩვ. აღმდე) ლაშქრობებმა და გაგრძელდა ძველი წელთაღრიცხვის 30 წლამდე. ტერმინი „ელინიზმი“ მეცნიერებაში შემოიტანა გერმანელმა მეცნიერმა იოჰან დროიზენმა 1830-იან წლებში. ელინიზმის დამახასიათებელია:

- ბერძნული ენისა და კულტურის ფართო გავრცელება,
- ბერძნული და აღმოსავლური კულტურის ურთიერთშემოქმედება.

ელინიზმის გავრცელების არეალია მაკედონელის მიერ შექმნილი იმპერიის საზღვრები. ელინიზმმა როგორც კულტურულ მოვლენამ გავლენა მოახდინა ახალი დროის აზროვნებაზეც. ბერძნული აზროვნება და კულტურა გასცდა პატარა ქალაქ-სახელმწიფოების საზღვრებს და გადაიქცა მსოფლიო მოვლენად.

კულტურული და ეკონომიკური ცხოვრების ცენტრი გადადის საბერძნეთიდან მცირე აზიაში და ეგვიპტეში. ელინიზმის ცენტრად იქცა ალექსანდრია, რომლის ბიბლიოთეკა შეიცავდა 700 000 ხელნაწერს. ჩამოყალიბდა საერთო ბერძნული ენა. იგი ხელს უწყობდა ბერძნული კულტურისა და აზროვნების გავრცელებას. მან თვითონ ფილოსოფიაში, რელიგიაში და ლიტერატურაში გამოიწვია ცვლილებები. ფილოსოფოსობა იქცა ხელობად, დიდი ფილოსოფოსები ხელისუფალთა სასახლეებში ცხოვრობენ.

მითოლოგია აღარ აკმაყოფილებს ადამიანს და რელიგია ხდება განსაკუთრებული ინტერესის საგანი. ეპოქას ახასიათებს რელიგიური ძიებები. ადამიანი ეძებს რელიგიურობისა და რელიგიური ცნობიერების ახალ ფორმებს, რომელიც ახალ იმედს მისცემდა ადამიანს. ელინიზმში მთავარი ყურადღება ექცევა ადამიანს და მის ყოფიერებას. ელინიზმის ფილოსოფიური სისტემების მთავარი საკითხია: როგორ იცხოვროს ადამიანმა არსებულ სამყაროში?

არისტოტელესთან მთავრდება ბერძნული ფილოსოფიის კლასიკური პერიოდი და იწყება ელინიზმის ეპოქა. ფილოსოფიის ინტერესი იცვლება. სოკრატე, პლატონისა და არისტოტელეს სოციალური ეთიკის ადგილს იკავებს პიროვნული ეთიკა. იგი ინტერესდება ცალკეული ადამიანის პრობლემებით. მთავარი მეცნიერება ხდება ეთიკა, რომელმაც უნდა უზრუნველყოს ადამიანის ან ბედნიერი, ან უშფოთველი ცხოვრება. პიროვნება მართო დარჩა სოციალური, ეკონომიკური და პოლიტიკური კატაკლიზმების წინაშე. მისი გავლენა საზოგადოებრივ ცხოვრებაზე სულ უფრო მცირდება. ადამიანის იდეალი აღარ არის საზოგადოების ცხოვრებაში აქტიურად ჩართული ადამიანი. ესლა ბედნიერი, სათნო ცხოვრების აუცილებელი პირობაა ადამიანის განდგომა საზოგადოებრივი და პოლიტიკური ცხოვრებისაგან. ამ ეპოქის ძირითადი ფილოსოფიური მიმდინარეობებია ეპიკურიზმი, სკეპტიციზმი და სტოიციზმი. მათი მიზანის ადამიანს მისცენ ცხოვრების სირთულეებთან ბრძოლის იმედი. სტოიციზმი ადამიანს მოუწოდებს სათნოებისაკენ, სიმშვიდისა და აუღელვებლობისაკენ. ადამიანმა მშვიდად უნდა აიტანოს ბედის დარტყმები. ეპიკურე (ძვ. წ.-ად. 341-270), სენეკა (5-65 წ.), ლუკრეციუსი (99-150 წ. წ.), მარკუს ავრელიუსი (121-180 წ. წ.). კლასიკური ეპოქის ეთიკური თეორიები ადამიანის სრულყოფილი ყოფიერების აუცილებელ ელემენტად მიიჩნევდნენ საზოგადოების ცხოვრებაში აქტიურ მონაწილეობას, მაგრამ ელინიზმის

ეპოქაში ბრძენი ადამიანის უპირველესი ღირსებაა საზოგადოების გავლენისაგან თავისუფლება. ფილოსოფია უპირველეს ყოვლისა არის ცხოვრების სტილი. ფილოსოფიამ ადამიანს უნდა ასწავლოს შეინარჩუნოს ღირსება და თვითმყოფადობა რთულ ისტორიულ ეპოქაში.

ნეოპლატონიზმი. ანტიკური სამყაროს უკანასკნელი დიდი მოძღვრებაა. ნეოპლატონიზმი არის მცდელობა არისტოტელესა და პლატონის გაერთიანებისა. პეგელი წერდა, რომ ნეოპლატონიზმში ბერძნულმა ფილოსოფიამ მიაღწია განვითარების უმაღლეს წერტილს რომაული და მთელი ანტიკური სამყაროს კრიზისის ფონზე. ნეოპლატონიზმი პირველი საუკუნეების ქრისტიანობის ეპოქის ყველაზე მნიშვნელოვანი ფილოსოფიური მოძღვრებაა.

ნეოპლატონიზმის დამაარსებელია ამონიუს საკკა (გარდ. 242წ.) მას არ დაუტოვებია წერილობითი ნაშრომი. მისი მოძღვრებისა გამგრძელებელია პლოტინი. მან რომში შექმნა ფილოსოფიური სკოლა 244 წელს. მისი მოსწავლეები იყვნენ პორფირიუსი, იამბლიხე (245 – 330წწ), პროკლე, (412-485წწ) მათი მოწაფეების წრეს მიეკუთვნებოდა იმპერატორი იულიანე განდგომილი. 529 წელს აიკრძალა ფილოსოფიური სკოლები, ხოლო პლატონიზმი და ნეოპლატონიზმი გადასცეს ანათემას 1076 და 1351 წლის საეკლესიო კრებებზე. ნეოპლატონიზმმა დიდი გავლენა მოახდინა თეიზმის განვითარებაზე, არაბულ, ებრაულ და ევროპულ ფილოსოფიაზე.

პლოტინი (204/205 – 270წწ) პორფირიუსმა პლოტინის სიკვდილის შემდეგ შეაგროვა მისი ნაშრომები, რომელიც შედგებოდა ექვსი ნაწილისაგან და თითოეული მათგანი კი ცხრა ტრაქტატისაგან (ენეადა-ცხრიანი). ენეადების სტრუქტურა შეესაბამება უნივერსუმის სტრუქტურას, რომელიც მან დაინახა პლატონის შრომებში. საინტერესოა, რომ პლატონის იდეების ახლებური გააზრება აუცილებელი გახდა მაშინ, როდესაც ფილოსოფიური აზროვნების ანტიკური წესი დასასრულ უახლოვდებოდა და ადვილს უთმობდა თეოლოგიური აზროვნების წესს, რომელიც ქრისტიანულ მსოფლმხედველობას ეფუძნებოდა.

სამყაროს ონტოლოგიური და შექცევითი იერარქია და ემანაცია. პლოტინი არის ანტიკური აზროვნების სინთეზის ბოლო მცდელობა. არისტოტელეს შემდეგ მას სურს დაძლიოს პლატონის მეტაფიზიკური გათიშულობა. მაგრამ არისტოტელეს ტელეოლოგიზმის ნაცვლად, რომელიც ცდილობდა სამყაროს გაერთიანებას ქვემოდან დაწყებული უმაღლესამდე. პლოტინის ემანაცია იყო სამყაროს ერთიანობა ზემოდან ქვემოთკენ მომდინარე წესრიგი. პლოტინის სამყარო მკაცრად იერარქიულია, ეს არის დაღმავალი წესრიგი, რომელიც იწყება უმაღლესი ყოფიერებიდან.

ნეოპლატონიზმის ბირთვს ქმნის მისი ონტოლოგია. ეს არის ერთი. იგი არის საწყისი. იგი არის ტრანსცენდენტური, გონებისათვის მიუწვდომელი და ყოფიერების მიღმა მყოფი. მასთან მიანლობის საშუალებაა მისტიკური ექსტაზი. ეს ერთი გონებისათვის მიუწვდომელია. მისი გამოთქმა შეიძლება მხოლოდ აპოფატეიკურად. მას შეიძლება ეწოდოს მისტიკური იდეალიზმი. ყოფიერების წესრიგი მკაცრად იერარქიულია. ამ იერარქიული წესრიგი საფუძველია ერთი, რომელიც ემანაციის მარადიული და უწყვეტი პროცესით უზრუნველყოს სამყაროს არსებობასა და მთლიანობას. ეს არის არისტოტელეს ტელეოლოგიზმის საპირისპირო პრინციპი. ემანაცია შესაძლებელს და გასაგებს ხდის ყოველი არსებულის სწრაფვას ეზიაროს ერთს.

სამყარო წარმოდგენილია როგორც იერარქიული სისტემა, სადაც ყოველი ქვედა დონე თავისი არსებობით დამოკიდებულია ყოფიერების ზედა საფეხურზე. იერარქიის სათავეშია ერთი. იგი ყოველი არსებულის მიღმური საწყისია. ერთი მიზნობრივი

მიზეზია ყოველივე არსებულისა. თვითონ ერთი არ მიეკუთვნება არსებულთა სფეროს. იგი მოუწვდომელია გონებისათვის და სიტყვისათვის, ამიტომ იგი გამოუთქმელია. მასზე არაფრის თქმა არ შეიძლება. მეორე საფეხურია — მსოფლიო გონება და მისი იდეები. ეს არის წმინდა ყოფიერება, რომელიც შექმნილია ერთი მიერ. მესამე საფეხურია—მსოფლიო სული. იგი აღარ არის ერთიანი, არამედ დანაწილებულია. კოსმოსი ცოცხალია, მას აქვს სული. სული არის ყოველი მოძრაობის საწყისი, ე. ი. მღელვარებისა, ღტოლვებისა. მეოთხე საფეხურია — სხეული. სხეული ფორმას ღებულობს სულისაგან. ხოლო მისი ინერტულობა მატერიის მსგავსია. მატერია, როგორც სუბსტრატის გრძნობად საგნებისა, არ არსებობს. მატერია არის ინერტულობა, თვისებებს მოკლებულობა. მატერიას არაფერი არ აქვს საერთო გონებასთან, ყოფიერებასთან. ამიტომ მისი წვდომა გონებითა და სიტყვით შეუძლებელია. მისი არსებობის შესახებ ჩვენ ვგებულობთ უარყოფითი წესით. მაგალითად თუ საგანს მოვაშორებთ ყველა ფორმას, ყველა თვისებას, რაოდენობას, მდებარეობას, მაშინ რაც მისგან დარჩება არის მატერია. ანუ მატერიაზე ჩვენ გაშუალებულია ვეხებით და ვმსჯელობთ.

პლოტინის ფილოსოფიის უმნიშვნელოვანესი მომენტი მოძღვრება მიდმურობაზე, ზეგონებრივზე და ზეყოფიერებაზე ყოველივე არსებულის პირველსაწყისზე. ერთი მოუწვდომელია გონებისათვის. ნეოპლატონიზმის აზრით სამყაროს იერარქიული წესრიგის საწყისია ერთი როგორც ასეთი. იგი არის ზეყოფიერება, ზეგონებრივი საწყისი, რომელიც მისაწვდომია მხოლოდ მისტიკურ ექსტაზში და მხოლოდ აბოფატიკური საშუალებებით გამოითქმება. მან მოახდინა ღმერთის ცნებიდან ანთროპომორფიზმის ელემენტების ელიმინირება და ღმერთი განსაზღვრა როგორც შეუმეცნებადი, ზე-ბუნებრივი და გონებაზე აღმატებული, გამოუთქმელი საწყისი. პლოტინის ტრიადა ერთი-გონება — სული წარმოადგენს ყოფიერების დაღმავალ იერარქიას, რომელსაც ადამიანი გაივლის როგორც აღმაველ იერარქიას. სამყაროს ონტოლოგიური და შემეცნებითი იერარქია საპირისპირო მიმართულებისაა. ყველაფერზე ზემოთ არსებობს გამოუთქმელი, ზეარსებული ერთი, სიკეთე. მისი ემანაცია ხდება გონებაში, რომელშიც ხდება დიფერენციაცია და ყალიბდება იდეათა სიმრავლე. გონებისაგან გამოძვინარეობს სული. აქ წარმოიშვება გრძნობადი საწყისი და ყალიბდება გონითი და გრძნობადი კოსმოსი. შემდგომი ემანაცია მიდის მატერიაში. პლოტინი იყო პირველი, რომელიც შეეცადა აუხსნა მატერიის წარმოშობის პრობლემა. მატერიას არ აქვს სუბსტანციური არსებობა, მისი არსებობის საფუძველია სიკეთის ნაკლებობა და ემანაციის პროცესის განსაზღვრულობა.

ადამიანისათვის გრძნობადი რეალობის არსებობა ცხადია. იგი მოცემულია ჩვენი გრძნობებით და ჩვენი სხეული ამ სამყაროს ნაწილია. მაგრამ მისი აზრით ეს არ არის ერთადერთი სახის რეალობა. საუკეთესო ამქვეყნიურიც კი, უმშვენიერესი ამქვეყნიურიც კი არის მხოლოდ მკრთალი ანარეკლი ჭეშმარიტი, ზეგონებრივი მშვენიერებისა. მშვენიერების წყაროა მსოფლიო გონი, რადგან მშვენიერება არის ჰარმონია და ფორმა. ბუნებაში ფორმა დანაწილებულია ნაწილებად. ამიტომ დანაწილებისას შეიძლება დაიკარგოს ფორმის ერთიანობა. საგნის მშვენიერება, ბუნების მშვენიერება მისი ფორმის ერთიანობაში მდგომარეობს. ეს ერთიანობა კი გონებისაგან მოძვინარეობს. ამიტომ გონება არის ბუნებისადმი უმაღლესი საწყისი. ბუნებაში არის სულიერი და უსულო საგნები.

ადამიანის დანიშნულება. ქრისტიანობამ მისგან გადაიღო თვითცნობიერების ცნება. ადამიანური გონი არის ღვთაებრივი გონების ხატი. ღვთაებრივი გონების მსგავსად ადამიანის გონება ქმნის საკუთარ თავს. ადამიანს დაბადებიდან აქვს თავისუფალი

ნება გაზღეს ის ვინც არის სინამდვილეში. აზროვნების ბუნება იმაში მდგომარეობს, რომ მან იცის საკუთარი თავი, რადგან მასში აზრი და აზრის საგანი ერთიადიგივია. მასთან არის თვითცნობიერების ფორმულის ჩანასახი. პლოტინის აზრით, ღვთაებრივი იდეები მოცემულია ღვთაებრივი სინათლის სახით. ნეოპლატონიზმი არის ნამდვილი მეტაფიზიკა (ორტეკა ი გასეტი). მან გავლენა მოახდინა ჰეგელზე და მისი გავლენის ელემენტები შიძლება ვნახოთ ჰუსერლთან (ეიდეტური ინტუიცია) და ჰაიდეგერთან (სიცოცხლე სიკვდილისადმი).

ნეოპლატონიზმი წარმოიშვა იმ დროს, როდესაც რომის იმპერიაში გავრცელდა მრავალი მოძღვრება. ისინი ადამიანს ახალი იდეებსა და იმედს სთავაზობდა. სტოიციზმი არის ადრეული რომის იმპერიისა, ხოლო იგი არის გვიანდელი რომის იმპერიის ეპოქის ფილოსოფია. პლოტინი განასხვავებდა ორი ტიპის ადამიანებს:

- უბრალო ადამიანი,
- ამაღლებული ადამიანი.

უბრალო ადამიანი ჩაფლულია გრძნობად-პრაქტიკულ სამყაროში. მისთვის საგანი იდეაზე, მატერიალური იდეალურზე მნიშვნელოვანია. იგი უკლის თავის სხეული და ნაკლებ ყურადღებას უთმობს სულს. ასეთი ადამიანის ყოფიერება მილიანად განისაზღვრება სხეულში ყოფიერებით და დამოკიდებულია სხეულზე, სული სხეულის მსახურია. ამაღლებული ადამიანის ცხოვრების მიზანი და ინტერესის საგანია სული და არა სხეული. იგი მიზნად ისახავს ინტელექტუალური უნარების განვითარებას ზებუნებრივის ჭკრეტის მიზნით. მისი ყურადღება გარე სამყაროდან გადატანილია შინაგანი სამყაროსაკენ. იგი საკუთარ სულში ნახულობს ჭეშმარიტებას, სიმშვიდესა და აუღელვებლობას. მას იზიდავს სულის მშვენიერება. მისთვის მნიშვნელოვანია და შეუძლია დაინახოს სულის ისეთი ნიჭიერება როგორიცაა: სიკეთე, სიმამაცე, სიდიადე, სამართლიანობა. სული არის ხელმძღვანელი საწყისი და სხეულისაგან დამოუკიდებელია. პლოტინის მიხედვით, სული სხეულის წინარე არსებობს. ადამიანმა უნდა დაძლიოს საკუთარი ვნებები, მანიერებები და სათნოებისა და ასკეტიზმისა და თაურგიის, მუსიკის, პოეზიის, შემოქმედების გზით ესწრაფოს ერთთან შერწყმისაკენ. ერთთან ზიარების ჭეშმარიტი ფორმაა ზევონებრივი, მისტიკური შერწყმა-ექსტაზი.

ნეოპლატონიზმში ადამიანი წარმოდგენილია როგორც ღვთაებრივის, გონებრივისა და სხეულებრივის ერთიანობა. ამ ერთიანობას აზორციელებს სული. ამიტომ ადამიანის სიცოცხლის საზრისია ადამიანის გონებისა და გონის გათავისუფლება მატერიის, სხეულის ბორკილებისაგან. ადამიანი ასე შეერწყმის ერთს. ადამიანმა უნდა ისწავლოს აზროვნება, დაუმორჩილოს თავისი სხეული თავის გონებას. ეს შეიძლება განხორციელდეს სულიერი ვარჯიშითა და ასკეტიზმით. ჩვეულებრივი ადამიანი ჩამორულია გრძნობად პრაქტიკულ არსებობაში. მისთვის მატერიალური უფრო მნიშვნელოვანია ვიდრე იდეალური. საგანი კი უფრო მნიშვნელოვანია ვიდრე იდეა, სხეული კი სულზე მნიშვნელოვანია. ამაღლებული ადამიანისათვის სული სხეულზე მნიშვნელოვანია. იგი ავითარებს თავის თავში ინტელექტუალურ, ზებუნებრივ ჭკრეტას. იგი ეძებს სულიერ სილამაზეს გრძნობადი სილამაზის ნაცვლად.

ანტიკურობის შემდეგ ადამიანი ეძებს ახალ იმედს, ახალ მსოფლმხედველობას, რომელიც აუხსნიდა და მისცემდა იმედს. პლოტინის ერთი არ იყო ასეთი საწყისი. მასთან ადამიანური მიმართება შეუძლებელია. იგი არ არის პიროვნება.

ეპიკურე (341-270) იგი იცავს მატერიალურ სენსუალიზმს. მისი აზრით გრძნობები არ გვატყუებენ. შეცდომა წარმოიშვება გრძნობადი მონაცემების არასწორი შეფასების გამო. ეპიკურე ცდილობს აჩვენოს, რომ დემოკრიტეს მოძღვრება მიზეზობრიობის

შესახებ არ გამოირიცხავს ადამიანის თავისუფლებას. მისი აზრით ატომების მოძრაობა განპირობებულია შინაგანი თვისებებით. მისი წონა, ფორმა, მდგომარეობა, წესრიგი არის მისი შინაგანი განსაზღვრელები. მისი აზრით უსასრულოა ატომების რაოდენობა, ხოლო ატომების ფორმათა რაოდენობა შეზღუდულია. მოძრაობისას ატომები თვითნებურად სწორხაზოვანი მოძრაობიდან გადადიან მრუდი სახის მოძრაობაზე. ატომის თვითმოძრაობის იდეა შესაძლებელს ხდიდა თავისუფლებას.

ეპიკურე ადამიანს მოუწოდებს უარი თქვას სოციალურ აქტივობაზე, მაგრამ სტოიკოსებისაგან განსხვავებით, უარის თქმის მიზეზია ბედნიერებისა და სიამოვნების მოპოვება. იგი არ ეთანხმება არისტოტელეს განსაზღვრებას, რომ ადამიანი არის პოლიტიკური, საზოგადოებრივი ცხოველი. ადამიანი ბუნებით არის ეგოისტი, რომლის მოქმედების უმთავრესი მიზანია სარგებლიანობა და სიამოვნება. მხოლოდ ამ მოტივებით შეიძლება ჩაერიოს იგი საზოგადოებრივ ცხოვრებაში. არისტოტელესთვის საზოგადოება იყო ადამიანის ბედნიერების გარანტი. ეპიკურესთან კი საზოგადოებისაგან განდგომა არის თავისუფლებისა და ბედნიერების საფუძველი. ეპიკურეს ეთიკის მთავარი ცნებაა ჰედონე (სიამოვნება). ცხოვრების მიზანია სიამოვნება, ამიტომ ეთიკამ ადამიანს უნდა ასწავლოს ისეთი ცხვრების წესი, რომელიც დაეხმარება მას სიამოვნების მიღებაში. ეს არ ნიშნავს, რომ ეპიკურე ქადაგებდა სიამოვნებისა და განსაკუთრებით გრძნობადი სიამოვნების მიღებას ყოველგვარი საშუალებებით. მისთვის როგორც ჭეშმარიტი ბერძენისათვის უმთავრესია ზომიერების გრძნობა. იგი უმაღლეს სიამოვნებად, როგორც სტოიკოსები, მიიჩნევდა სულის უშფოთველობას, ატარაქსიას. ამის მირწევა შესაძლებელია თუკი ადამიანი შეზღუდავს თავის ენებებსა და ღტოლვებს. იგი განსაკუთრებით მოითხოვდა ცრურწმენებისაგან გათავისუფლებას.

ეპიკურეს აზრით, ადამიანს ორი მტერი ჰყავს: შიში და იმედი. ეს არის ღმერთისა და სიკვდილის შიში. მაგრამ ღმერთი არ ერევა ადამიანის ცხოვრებაში. არც სიკვდილის უნდა გვეშინოდეს. იგი სტოიკოსებივით, განსაკუთრებულ ყურადღებას აქცევდა სიკვდილის ფენომენს. სულის უშფოთველობის მიღწევის ერთერთი აუცილებელი პირობაა სიკვდილის წინაშე შიშისაგან გათავისუფლება. მისი აზრით, სხეულთან ერთად კვდება სულიც, რადგან სული ძალზედ ფაქიზი ატომებისაგან შედგება. მას მიეწერება ცნობილი გამოთქმა: „სიკვდილის არ უნდა გეშინოდეს, რადგან სანამ ჩვენ ვართ სიკვდილი არ არის, ხოლო როდესაც სიკვდილი მოდის ჩვენ აღარ ვართ. სიკვდილი არ არსებობს არც ცოცხლებისათვის და არც გარდაცვლილებისათვის“. მან ყურადღება მიაქცია სიცოცხლიდან სიკვდილში გადასვლის ფენომენს, იმ მყისიერებას, რომლისაც ეშინია ადამიანს. ასევე მცდარია იმედის ქონა. გულუბრყვილოა იმედი გქონდეს, რომ ხვალ უკეთესი იქნება ცხოვრება, საზოგადოება, ადამიანები უფრო კეთილშობილები გახდებიან. ამქვეყნად ყველაფერი უცვლელია და უნდა შეიცვალოს მხოლოდ შენი დამოკიდებულება სინამდვილისადმი. ეს ნიშნავს უნდა გათავისუფლდე შიშისა და იმედისაგან, რაც ნიშნავს ატარაქსიის (აუღელვებელი სიმშვიდის) მიღწევას. ეს არის ნამდვილი ბრძენის ცხოვრებისეული პოზიცია, უნდა დაკმაყოფილდე მინიმალურით.

ეპიკურე ადამიანს მოუწოდებს უარი თქვას სოციალურ აქტივობაზე, მაგრამ სტოიკოსებისაგან განსხვავებით, უარის თქმის მიზეზია ბედნიერებისა და სიამოვნების მოპოვება. იგი არ ეთანხმება არისტოტელეს განსაზღვრებას, რომ ადამიანი არის პოლიტიკური, საზოგადოებრივი ცხოველი. ადამიანი ბუნებით არის ეგოისტი, რომლის მოქმედების უმთავრესი მიზანია სარგებლიანობა და სიამოვნება. მხოლოდ ამ მოტივებით შეიძლება ჩაერიოს იგი საზოგადოებრივ ცხოვრებაში. არისტოტელესთვის

საზოგადოება იყო ადამიანის ბედნიერების გარანტი. ეპიკურესთან კი საზოგადოებისაგან განდგომა არის თავისუფლებისა და ბედნიერების საფუძველი. ეპიკურეს ეთიკის მთავარი ცნებაა ჰედონე (სიამოვნება). ცხოვრების მიზანია სიამოვნება, ამიტომ ეთიკამ ადამიანს უნდა ასწავლოს ისეთი ცხვრების წესი, რომელიც დაეხმარება მას სიამოვნების მიღებაში. ეს არ ნიშნავს, რომ ეპიკურე ქადაგებდა სიამოვნებისა და განსაკუთრებით გრძნობადი სიამოვნების მიღებას ყოველგვარი საშუალებებით. მისთვის როგორც ჭეშმარიტი ბერძენისათვის უმთავრესია ზომიერების გრძნობა. იგი უმაღლეს სიამოვნებად, როგორც სტოიკოსები, მიიჩნევდა სულის უშფოთველობას, ატარაქსიას. ამის მირწევა შესაძლებელია თუკი ადამიანი შეზღუდავს თავის ვნებებსა და ლტოლვებს. იგი განსაკუთრებით მოითხოვდა ცრურწმენებისაგან გათავისუფლებას.

სტოიციზმი. სენეკა (5-65წ), მარკუს ავრელიუსი (121-180წწ). სტოიციზმი სწორი ცხოვრებისა და მორალური პრინციპების განსხვავებულ პოზიციას აფიქსირებდა. მათი აზრით, ჭეშმარიტი ბრძენის ზნეობრივი ცხოვრების იდეალია აპათია, სრული გულგრილობა ყოველივე იმისადმი, რაც ხდება შენს ცხოვრებაში და საზოგადოებაში. საზოგადოებაში გაბატონებულია მეტოქეობა, დაპირისპირება და ბოროტება. ამ სიტუაციას ყველაზე უკეთ შეესაბამება გამოთქმა: „ფილოსოფიურად უკეთეს ცხოვრებას“. იგი ყველაზე უკეთ გამოხატავდა სტოიკოსების პოზიციას. სტოიკოსებისათვის ფილოსოფია იყო სიკვდილისათვის მზადების მეცნიერება. მათთვის მაგალითია სოკრატე. სტოიკოსების იდეალია ცხოვრების ისეთი წესი, რომელსაც ეწევა ბრძენი. მისი დამოკიდებულება სინამდვილისადმი არის აპათია (გულგრილობა), რომელიც ადამიანს ეხმარება შეინარჩუნოს სულის სიმშვიდე და წონასწორობა. ეს ნიშნავს, რომ ადამიანი სავსებით აკონტროლებს საკუთარ თავს, მამასადაც ვნებებისაგან თავისუფალია და მათზე ბატონობს. ადამიანის მოქმედების განმსაზღვრელი უნდა იყოს გარემოებები, არამედ გონება. სტოიკოსებთან განსაკუთრებულ როლს თამაშობს ბედისწერა. ადამიანი მხნედ უნდა შეხედეს ბედისწერის ყოველ დარტყმას (სენეკა). ბრძენი არის ის, ვინც მტკიცედ (სტოიკურად) შეხვდება ყველაფერს, რასაც ცხოვრება მას შეამთხვევს. წუწუნი და წუხილი ბრძენი ადამიანისათვის მიუღებელია. ადამიანის შეცდომაა ცხოვრებისაგან ელოდოს მხოლოდ სიამოვნებასა და ბედნიერებას. უნდა გახსოვდეს სიკვდილი (memento mori) და მზად იყო სიცოცხლის დასატოვებლად. ეს გაძლევს უნარს იყო შენი თავისა და შენი ცხოვრების ბატონ-პატრონი. სწორედ ასეთი ბრძენი იყო გვიანდელი ელინიზმის ადამიანის იდეალი.

კინიკოსები. კინიკოსებიდან აღსანიშნავია დიოგენე სინოპელი (გარდც. 330-320 წელს ჩვ. წ-ამდე). მას ხშირად „გაცოფებულ სოკრატეს“ უწოდებდნენ. დიოგენე ქადაგებდა მარტივ ცხოვრებას. ადამიანი არ უნდა ესწრაფოდეს სიმდიდრეს, ბატონობას, რადგან ამას უფრო მეტი ზიანი მოაქვს ადამიანისათვის, მისი სულისათვის, ვიდრე სიკეთე. ბრძენის იდეალია სრული უკუგდება. მისი აზრით, ადამიანის არსება არ არის სიმდიდრისა, ბატონობისა, მისწრაფება. ადამიანები ერთმანეთს ეჯიბრებიან სიმდიდრისა და ძალაუფლების მოპოვებაში, მაგრამ არაფერს ეჯიბრება ერთმანეთს სიკეთისა და კეთილშობილური საქციელის ჩადენაში. იგი ხშირად დადიოდა დღისით, მზისით ფარნით ხელში და ამბობდა: ადამიანს ვეძებ! იგი ეძებდა იმას ვინც თავისი ცხოვრების მიზნად ისახავდა სიკეთეს. იოგენეს აზასიათებდა კინოკური დამოკიდებულება ყოველივე იმისადმი, რაც ადამიანს აშორებდა სიკეთის სამსახურს. მისი აზრით, სიმდიდრისა და ძალაუფლებისათვის ბრძოლა ადამიანს ბოროტებისაკენ უბიძგებდა. მისი დევიზი იყო: „იყავ მოკრძალებული და უბრალოდ იცხოვრე“. მოუხედავად იმისა, რომ კასრში ცხოვრობდა და ხალხისათვის უცნაური ცხოვრებით ცხოვრობდა, ძალზედ

განვითარებული პქონდა საკუთარი ღირსების გრძნობა, რადგან მიიჩნევდა, რომ ცხოვრობდა საკუთარი პრინციპების მიხედვით და როგორც ბრძენს შეეფერებოდა. ამის დამადასტურებელია ლევენდა ა. მაკედონელისა და დიოგენეს შეხვედრის შესახებ.

კინიკოსები ადამიანს მოუწოდებენ დაკმაყოფილდეს მცირედით. ამაში ხედავენ ისინი ადამიანის უმაღლეს სათნოებას. ამისათვის ადამიანი უნდა დაზოუკიდებული იყოს სახელმწიფოსაგან, კულტურისა და ოჯახისაგან.

სტოიციზმსა და ეპიკურიზმს შორის მსგავსების მიუხედავად მათ შორის არსებითი განსხვავებაა. ეპიკურესათვის ადამიანის ბედნიერების საზომი მდგომარეობს ბედისა და ვნებებისაგან თავისუფლებაში, სტოიკოსები პირიქით თვლიან, რომ უმჯობესია დაემორჩილო საკუთარ ბედს. სტოიკოსების იდეალი უფრო მკაცრია. მათთვის მთავარია მოვალეობა და ბედისწერის წინაშე სიმტკიცე. ეპიკურეს ბრძენი არა იმდენად მოვალეობის მორჩილია, რამდენადაც განათლებული სკეპტიკოსი და რაფინირებული ეგოისტია, რომელსაც არ სურს ცხოვრების ჭუჭყში გაერიოს.

შპანასკნელი რომაელი (გომეციუსი)

ტორკატო ბოციუსი (480-525 წლები), მისი როლი შუა საუკუნეებში ისტორიული გზაჯვარედინის გადალახვაში ასე შეაფასეს — „უკანასკნელი რომაელი“ და „შუა საუკუნეების მასწავლებელი“ და რომლის დიდებამ საუკუნეებს გაუძლო. პეტრარკა, თომას მორი და ანატოლი ფრანსი მას უწოდებდა ზნეობისა და სიბრძნის მასწავლებელს. იგი ღვას ანტიკურობისა და შუა საუკუნეების გზაჯვარედინზე, მის სახელთან არის დაკავშირებული მსოფლიო ისტორიის, ანტიკური და ქრისტიანული კულტურის, მემკვიდრეობითობისა და განსხვავების საკითხი. მას ისტორიამ დააკისრა მოვალეობა, რომ წერტილი დაესვა ანტიკური ცივილიზაციისათვის და ყოფილიყო „შუა საუკუნეების მასწავლებელი“. იგი შეეცადა ანტიკურობიდან ზიდი გაედო შუა საუკუნეების ევროპისაკენ და მომავალ ცივილიზაციისათვის გადაეცა ანტიკური ცივილიზაციის მიერ შექმნილი ცოდნის საგანძური.

პოლიტიკური მოღვაწეობა. მისი შემოქმედება და მიზნები განპირობებულია იმ ეპოქით, რომელშიც ბედმა არგუნა ცხოვრება. ეს უცნაური და დიადი ეპოქაა. 305 წელს გადადგა იმპერატორი დიოკლეტიანე, რომის იმპერია 395 წელს ორად დაიშალა. დასავლეთ რომის იმპერიაზე ბარბაროსი ტომების მუდმივი შემოსევების შედეგად 410 წელს რომი გოთებმა, ხოლო 455 წელს ვანდალებმა დაიპყრეს. ევროპული კაცობრიობის ისტორიაში ხდება ყველაზე რადიკალური შემობრუნება. ისტორიული ქარტეზილები ადამიანის წინაშე მისი ყოფიერების საზრისის პრობლემას აყენებენ. რელიგიური საკითხები ყველაზე აქტუალური და მნიშვნელოვანი ხდება. ანტიკურმა მსოფლმხედველობამ ვერ გასცა პასუხები იმ ეპოქის ადამიანის თავს დატეხილ განსაცდელს. ქრისტიანობა იმარჯვებს მძიმე ბრძოლაში ანტიკურ სამყაროსა და ფილოსოფიასთან. იგი ოფიციალური რელიგია ხდება. მილანის ედიქტის მიხედვით (313 წელი) ქრისტიანებს მიეცათ თავისუფალი აღმსარებლობის უფლება. დასავლური ქრისტიანობის სისტემატიზაციის და ახალი ეპოქის იდეოლოგიის საფუძველი გახდა ნეტარი ავგუსტინეს (354-430 წლები) მიერ დალაგებული ქრისტიანული მსოფლმხედველობა.

ქრისტიანობამ გაიარა გრძელი და რთული გზა მცირე, გაუნათლებელი და დაბა-

ლი ფენების რელიგიიდან რომის იმპერიის სახელმწიფო რელიგიამდე. მაგრამ მთავარი ბრძოლა წინ იყო. ქრისტიანობას საბოლოო გამარჯვებისათვის, მსოფლიო რელიგიად ქცევისათვის სჭირდებოდა არა ცალკეული სექტების, წარმართული კულტების დამარცხება, არამედ მას უნდა დაემარცხებინა ანტიკურობა, ელინისტურ-რომაული კულტურა, რომლისაგან თვითონ ქრისტიანობაც იყო დავალებული. ეს იყო უზარმაზარი ისტორიული ეპოქა, კულტურა და მსოფლმხედველობა, აზროვნების წესი რომელიც განაგრძობდა არსებობას უბრალო ხალხის ცნობიერებაში, განათლების სისტემასა და ცხოვრების წესში.

ანტიკური ცივილიზაცია მედგრად იცავდა თავს. ამის მაგალითი იყო იმპერატორ იულიანე განდგომილის (361-363 წლები) მცდელობა წარმართული ცივილიზაციის აღორძინებისა. მისი დამარცხების შემდეგ ბრძოლა კიდევ უფრო მძაფრი გახდა, პირველად გამოვლინდა ქრისტიანული ფანატიზმი და შეუწყნარებლობა.

მე-5 საუკუნის რომში რომაელ არისტოკრატებს შორის ბევრი იყო ძველი რომის თაყვანისმცემელი და მომხრე. ანტიკური კულტურის ბირთვს წარმოადგენდა ფილოსოფია. ამიტომ განსაკუთრებით მძაფრი იყო ბრძოლა მის წინააღმდეგ. ანტიკური ფილოსოფიის ჩასვენებამ მიიღო ნეოპლატონიზმის სახე. იგი იყო ძველი მსოფლმხედველობის სინთეზის ბოლო მცდელობა, რომელიც შეეცადა შეექმნა რაციონალური რელიგია. რომაული არისტოკრატის დიდი ნაწილის მსოფლმხედველობა იყო ნეოპლატონიზმი. ნეოპლატონიზმმა IV-V საუკუნეებში შეაღწია ქრისტიანული ღვთისმეტყველების შიგნითაც. მაგრამ იგი ელიტარულ რელიგიად იქცა. მან ადამიანებს ვერ მისცა ვერც სულიერი საზრდო და ვერც იმედი ჩაუსახა. მაშინ როცა ქრისტიანობა ადამიანთა უფართოეს ფენებს სთავაზობდა ახალ იმედს, რომელიც ყველასათვის გასაგები და მისაწვდომი იყო.

ანტიკურობასა და შუა საუკუნეებს შორის პირობით, საზღვრად მიჩნეულია 476 წელი, როდესაც გერმანელი ტომის ბელადმა ჩამოაგდო რომის ბოლო მცირეწლოვანი იმპერატორი. ბედის ირონია იმაშია, რომ მას რომულუსი ერქვა. იგი მალე გადასახლებაში გარდაიცვალა. დასავლეთ რომის იმპერიას სათავეში ჩაუდგა ბარბაროსი ოდოაკრი. მან მმართველობის წესი, სოციალ-პოლიტიკური ინსტიტუტები რომაული დატოვა და სახელმწიფო თანამდებობების უმრავლესობასაც რომაელი არისტოკრატები ფლობდნენ. ოდოაკრი კარგ ურთიერთობას ინარჩუნებდა პაპთანაც და ცდილობდა ერთმანეთში მოერიგებინა რომაელები და ბარბაროსების მოსახლეობა. მაგრამ მათ შორის დაპირისპირების აღმოფხვრა შეუძლებელი იყო, რაც განპირობებული იყო საკუთრების საკითხით, რელიგიური საკითხით, გერმანელი ტომები არიანელები იყვნენ, რომაელი მოსახლეობა კი ორთოდოქსი ქრისტიანები. 488 წელს ოსტ-გოთების ახალი ტალღა შემოიჭრა რომის საზღვრებში. მათ სათავეში ედგა თეოდორიკი. მან დაამარცხა ოდოაკრი. მათ დადეს ზავი, რომლის თანახმად მათ სამმართველოდ გაიყვეს სამფლობელოები. მაგრამ 493 წელს ერთერთი ნადიმობისას ოდოაკრი მოკლული იქნა. იტალიაში ჩამოყალიბდა ოსტ-გოთების სამეფო.

თეოდორიკის მმართველობის პირველი 30 წელი გამოირჩეოდა სიმშვიდით და ეკონომიკური აღმავლობით. მისი მიზანი იყო ერთიანი რომაულ-ოსტგოთური სახელმწიფოს შექმნა. იგი ყოველმხრივ ხელს უწყობდა ბარბაროსთა და რომაული არისტოკრატის დაახლოებას. მისი მმართველობის პრინციპი გახდა: „დავები უნდა გადაწყდეს სიტყვებისა და არა იარაღის მეშვეობით“. მან შეინარჩუნა რომაელთა მიწათმფლობელობა, რომაული სამართალი, სახელმწიფო ინსტიტუტები, მმართველობის აპარატი, ფუნქციონირებდა სენატიც. სახელმწიფო ენა იყო ლათინური. რომის

იმპერიის დაცემის მიუხედავად (Pax Romana), რომის სახელმწიფოებრიობა და სამართალი განაგრძობდა არსებობას. თეოდორიკი სახელმწიფოებრიობის რომაულ ტრადიციას ეყრდნობოდა და გამოირჩეოდა რელიგიური ტოლერანტობით და რომაული ტრადიციის დაცვით. იგი ოსტ-გოთ ქვეშევრდომებს მოუწოდებდა დამორჩილებოდნენ რომაულ წესებსა და შეესწავლათ ლათინური. ეპოქის მემკვიდრე ალნიშნავდა, რომ რომაელები და ოსტ-გოთები შეერწყნენ ერთ მთლიანობად. თეოდორიკს მხარს უჭერდა სენატი და რომის პაპი. ამ ეპოქა ზოგჯერ „თეოდორიკის რენესანსს“ უწოდებენ. 500 წელს მან პირველად მოინახულა რომი. იგი განცვიფრებული დარჩა მისი სიდიდით, მშვენიერებით და თანხები გამოყო ქალაქის რესტავრაციისათვის.

თეოდორიკის მიერ განახორციელებული სინთეზი პოლიტიკაში შეუძლებელი იყო თუ არ განხორციელებოდა კულტურული და მსოფლმხედველობრივი სინთეზი და მემკვიდრეობითობა. ცხადი ხდებოდა, რომ ორი სამყაროს, ცივილიზაციის სინთეზი შეუძლებელი იყო. რომაული არისტოკრატია ორად გაიყო: ერთი ცდილობდნენ ძველი რომის დიდების აღდგენას, მეორენი გამოეთხოვნენ ძველს და ახალ სიტუაციაში ეძებდა თავის ადგილს. მაგრამ ცხადი იყო, რომ მათი ადგილი არ იყო ახალ სამყაროში.

მიმდინარეობდა ანტიკური მემკვიდრეობის აქტიური გადაშენება და ათვისება. ამ საქმით ძირითადად დაკავებული იყო რომაული არისტოკრატია. რომაულ-გოთური კავშირის განხორციელების იდეიდან გამომდინარე, მეფე იწვევდა იმ დროის მოწინავე, განათლებულ ადამიანებს სახელმწიფო სამსახურში. მათ შორის იყო ბოეციუსი. ისინი ერთდროულად ჩართული იყვნენ როგორც პოლიტიკური, ისე სულიერ ცხოვრებაში, ერთდროულად მიეკუთვნებოდნენ ანტიკურ და ახალ სამყაროს. ისინი იყვნენ სინთეზის იდეის მიმდევრები და განმახორციელებლები, ოღონდ სულიერების, აზროვნების სფეროში ცდილობდნენ ამ ორი სამყაროს გაერთიანებას.

ასეთ ეპოქაში მოღვაწეობდა ბოეციუსი. იგი წარმოშობით მიეკუთვნებოდა რომაული არისტოკრატიის და მიიღო იმ დროისათვის ბრწყინვალე განათლება. მისი მრწამსი იყო, რომ ადამიანმა უნდა დაიცვას საკუთარი შეხედულებები და სულიერი თავისუფლება საკუთარი სიცოცხლის ფასადაც კი. მან 20 წლის ასაკში შექმნა ტრაქტატები არითმეტიკის, მუსიკის, გეომეტრიის შესახებ, დიდ წარმატებას მიაღწია სახელმწიფო სამსახურში და 510 წელს იგი კონსული გახდა. ბოეციუსი მამამისივით თანამშრომლობდა ოსტ-გოთებთან და მიიჩნევდა, რომ ეს იყო რომის იმპერიის გადარჩენის გზა და იყო მაგალითი თუ როგორი გულმოდგინებით ილწვოდნენ ასეთი ოსტ-გოთურ-რომაული იმპერიის გაძლიერებისათვის. 522 წელს მან დაიკავა იმპერიის უმაღლესი თანამდებობა. იგი გახდა პირველი მინისტრი, სენატის ლიდერი და მისი ორი მცირეწლოვანი ვაჟიშვილი კი არჩეული იქნენ კონსულებად.

ბოეციუსი მისივე სიტყვებით „იმყოფებოდა ბედნიერის მწერვალზე“. სწორედ ამ დროს ხდება ის, რაც მის ცხოვრებას კარდინალურად შეცვლის და ძველი ბერძნული ტრაგედიის გმირის მსგავსად განაცდევინებს დიდების უმაღლესი მწვერვალთან უფსკრულში ვარდნის ტრაგედიას. ბერძნული ტრაგედიის თანახმად სწორედ ამ მომენტში ვლინდებოდა ადამიანის ხასიათი და პიროვნული სიდიადე, თუ ვინ იყო – ადამიანი გმირი თუ ლაჩარი. ბოეციუსის ორიგინალობა იმაშია, რომ იგი, როგორც პიროვნება და ფილოსოფოსი, შეეცადა ფილოსოფიურად გაეაზრებინა მისი ბედი და თავისი აზროვნებითა და პიროვნული მაგალითით განუმეორებელი გავლენა მოახდინა თანამედროვეებზე და ისტორიაზე.

მისი მოღვაწეობის ძირითადი მიზანია ანტიკური ფილოსოფიური და კულტურუ-

ლი მემკვიდრეობის გადამუშავება და მათი მორგება ქრისტიანული სამყაროს მოთხოვნებთან. მის ირგვლივ შეიქმნა საერთო შეხედულებებისა და ინტერესების მქონე ადამიანთა წრე. მათ აერთიანებდათ ფილოსოფიის სიყვარული და ძველი რომის საღიადის ნოსტალგია. მათ საქმიანობას ჰყავდა მტრები არა მარტო ოსტგოთებში, არამედ რომაულ არისტოკრატიაშიც, რომლებიც არ იზიარებდნენ ძველი რომის ტრადიციების აღდგენის იდეას. თვითონ რომის არისტოკრატის შიგნით ჰქონდა ადგილი მსოფლმხედველობრივ და იდეოლოგიურ განხეთქილებას. ბოეციუსი არ ეთანხმებოდა შეხედულებას, რომ ოსტ-გოთები, ბარბაროსები მიეჩნია რომის დიდების კანონიერ მემკვიდრედ, როგორც ამას ამტკიცებდა მეორე ფრთა კასიადორის მეთაურობით. მან ბოეციუსის სიკვდილის შემდეგ პირველი მინისტრიც ადგილი დაიკავა. მათი აზრით, ქრისტიანობა იყო გარეგანი ატრიბუტი და ოსტ-გოთების ბატონობა კი ღრრებითი. მათთვის წმინდა იყო ძველი რომის იდეალები. ამიტომ ის ყოველთვის რჩებოდა უკანასკნელ რომელად. იგი მზად იყო ემსახურა და ეღიარებინა ბარბაროსთა სახელმწიფო და ბატონობა მანამ, სანამ იგი ვითარდებოდა რომაული სახელმწიფოებრიობისა და კულტურის ჩარჩოებში. ეს ძველი რომის აღორძინების იმედს ტოვებდა, მაგრამ როგორც კი მიხვდნენ, რომ შემდგომი განვითარება აშორებდათ ძველი რომის აღორძინების იდეას, ისინი მისგან დისტანცირებას ახდენენ.

ეს დაპირისპირება ისტორიულად ასე განვითარდა. თეოდორიკს, 523-524 წლებში, მოახსენეს, რომ მზადდებოდა შეთქმულება მის წინააღმდეგ. ამის დასადასტურებლად მოიყვანეს ბოეციუსის ახლობელი სენატორის წერილები იუსტინიანესადმი. თეოდორიკმა გადაწყვიტა ამ შემთხვევის გამოყენება სენატის საბოლოოდ დამორჩილებისათვის. ბოეციუსი დადგა მხილებული სენატორის მხარეს და ამტკიცებდა, რომ ეს წერილები ყალბია, რომ ასე მისი დადანაშაულებაც შეუძლიათ როგორც სენატორის მგობრისა და სენატის ლიდერისა. იგი იმედოვნებდა, რომ მისი ავტორიტეტი და მდგომარეობა გაიმარჯვებდა. მაგრამ პირიქით ბრალდება მასზეც გაავრცელეს და დამატებითი ბრალდებებიც წაუყენეს. ესენი იყო: სენატის ჯანმრთელობის სურვილი, რომაული თავისუფლების აღდგენის იმედი (ანუ აჯანყება გოთების წინააღმდეგ), წმინდანების შეურაცხყოფა და ბოლოს ფილოსოფიური საქმიანობა. იგი გამოაცხადეს რომაელთა და ოსტ-გოთების ისტორიული გაერთიანების, სინთეზის მცდელობის მტრად, ჩამოართვეს ქონება და სიკვდილი მიუსაჯეს.

ციხეში ყოფნისას მან შექმნა „ნუგეში ფილოსოფიისაგან“. იგი კიდევ ერთხელ გამოვლინდა როგორც დიადი პიროვნება. ბედნიერებისა და დიდების მწვერვალიდან აღმოჩნდა ცხოვრების ფსკერზე. მისი ცხოვრება ბერძნული ტრაგედიის კლასიკურ სიუჟეტს მოგვაგონებს. საინტერესო და უცნაურია, რომ იგი არც სულით დაეცა, არც მორალურად გატყდა, არც თეოდორიკს სთხოვა შეწყალება, არც ქრისტიანული ღმერთისათვის მიუმართავს. იგი რასაკვირველია ქრისტიანია. მაშინ ქრისტიანული აღმსარებლობის გარეშე თანამდებობის დაკავება შეუძლებელი იყო. მაგრამ მას სურს გაიგოს, აუხსნას საკუთარ თავს რაც მოხდა და რატომ მოხდა. იგი შეეცადა გონებით გაეაზრებინა ის, რაც მას გადახდა თავს. ბერძნული ფილოსოფია და სტოიციზმი ასწავლიდა, რომ ფილოსოფია იყო სიკვდილისათვის მზადება. მას სურს ამ დებულების დადასტურება. იგი აღმოჩნდა სოკრატეს მსგავსს სიტუაციაში და სურს მოემზადოს, აუხსნას საკუთარ თავს სიკვდილის ფენომენი. ბოეციუსის ბედის უცნაური პარალელები ამით არ ამოწურულა. სოკრატეს დასჯის შემდეგ ბერძნული სამყარო დაეცა, ასევე დაემართა ოსტ-გოთების სახელმწიფოსაც, რომელმაც რამდენიმე ათეული წლის შემდეგ შეწყვიტა არსებობა. შუა საუკუნეების ეპოქა დაიწყო დიდი

მოაზროვნის მკვლევლობით, როგორც რომის ბატონობა ბერძნულ სამყაროზე დაიწყო არქიმედეს მკვლევლობით, რომელი ლევონერის მიერ, სირაკუზის ქუჩებში.

ბოეციუსისა და თეოდორიკის შეჯახება განასახიერებდა ორი სამყაროს შეჯახებას. ერთ მხარეს იდგა რომელი არისტოკრატი, ადამიანი, რომელიც განასახიერებდა რომაულ სულს, თავისუფლებასა და მოქალაქეობრივი მოვალეობის ერთგულებას, ადამიანურ ღირსებას, სიდიადეს, სიამაყეს, კულტურულობასა და დახვეწილობას. მეორე მხარეს, თეოდორიკი, გამოჩენილი გერმანელი მხედართმთავარი, ნიჭიერი პოლიტიკოსი, მონარქი, რომლის მიზანია მოახდინოს ორი სამყაროსა და კულტურის, ორი ერის სინთეზი, გაერთიანება ერთ სახელმწიფოში. იგი განასახიერებდა მხედრულ სიამაყეს, მმართველის გაბედულებას, რომელიც ცდილობდა საზოგადოებრივი ქაოსის დაძლევას. ეს იყო იმ ეპოქის ძირითადი საკითხი — შესაძლებელი იყო თუ არა ორი ცივილიზაციის, ანტიკურობისა და ახალის, შუა საუკუნეების მშვიდობიანი შერწყმა, სინერგეტიკული გაერთიანება.

ბრძოლაში დაიღუპა ბოეციუსი (რომაული სამყარო), მაგრამ ვერც თეოდორიკი აღწევს სრულ გამარჯვებას. ახალი სამყარო იწყებს არსებობას როგორც ორი საწყისის სინთეზი, რომელიც არ ჰგავდა არც რომაულ და არც ბარბაროსულ სამყაროს. ეს იყო შუა საუკუნეების სამყარო.

საგანმანათლებლო მოღვაწეობა. ბოეციუსის მოღვაწეობაში განსაკუთრებული ადგილი უკავია განათლების პრობლემას. განათლება იყო ის ხიდი, რომლის მეშვეობით შესაძლებელი იყო ანტიკური კულტურისა და აზროვნების მეშვიდრეობის ათვისება და გადაცემა ახალი თაობისათვის. ამას დიდი საგანმანათლებლო და პოლიტიკური მნიშვნელობა ჰქონდა. ეს იყო ძველი რომის კულტურის გადარჩენის ერთერთი გზა, რომ ხალხს არ დაევიწყებოდა თავისი ისტორია, კულტურა. სკოლა იყო ის ბილიკი, რომლითაც რომაული და ანტიკური კულტურა აღწევდა ქრისტიანულ სამყაროში. ბოეციუსი, თავისი როგორც სახელმწიფო მოღვაწის, ერთერთ მთავარ ამოცანას ხედავდა სწორედ იმაში, რომ ხალხს არ დაევიწყებინა რომი, მისი ისტორია და კულტურა. V-VI საუკუნეებში განათლების სისტემა ისევ რომაული რჩებოდა, არა მარტო ფორმით, არამედ შინაარსითაც. ამ დროს არსებობდა უკვე საეკლესიო სკოლებიც, იგი მრავალფეროვან განათლებას იძლეოდა, რაც რომაული კულტურის ენციკლოპედიური ხასიათით იყო განპირობებული.

განათლების საფუძველს შეადგენდა ე. წ. შვიდი თავისუფალი ხელოვნება, რომელიც მოიცავდა ცოდნის მთელ მოცულობას, ფილოსოფიის, ანუ ცოდნის უმაღლესი დონის გარდა. ეს თავისუფალი ხელოვნებები იყო: გრამატიკა, დიალექტიკა (ლოგიკა), რიტორიკა, არითმეტიკა, გეომეტრია, მუსიკა და ასტრონომია. გრამატიკა მიჩნეული იყო შემეცნების საფუძველად. დიალექტიკა შეისწავლიდა დასაბუთების საფუძვლებს, კამათის ხელოვნებას. რიტორიკის მიზანი იყო მჭერმეტყველების პრაქტიკული გამოყენების შესწავლა, ლექსის წერა და სამართლის ელემენტები. არითმეტიკა იყო მოძღვრება რიცხვებისა და რაოდენობრივი მიმართებების შესახებ, რომელიც ქმნიდა სამყაროს საფუძველსა და ჰარმონიას, ასევე განიხილავდა რიცხვის ალგორითმულ განმარტებებს. გეომეტრია შეისწავლიდა ევკლიდეს „საწყისებს“, ასევე გეოგრაფიის, მედიცინის, ქიმიის, მინერალოგიის ელემენტებს. მუსიკა წარმოადგენდა რთულ თეორიულ დისციპლინას, რომელისაც თითქმის არაფერი ქონდა საერთო მუსიკალურ შესრულებასთან. იგი ბევრი რამით ახლო იყო არითმეტიკასთან, მსოფლიო ჰარმონიის ინტერპრეტაციის საკითხებში. ასტრონომია იძლეოდა ცოდნას ცის აგებულების შესახებ.

ბოეციუსი ავითარებდა იმ მოსაზრებას, რომ ამ ძვიდი სულიერი შესწავლას უნდა მოემზადებინა ადამიანი უმაღლესი სიბრძნის - ფილოსოფიის გასაგებად. შუა საუკუნეებში კი თეოლოგიის გასაგებად. ჩვენ პლატონთან შეიძლება დავინახოთ შვიდი თავისუფალი ზელოვნების საფუძველი. პლატონი „სახელმწიფოში“, გამოქვეყნების მითის ეპიზოდში, ამტკიცებს - ადამიანმა, რომ გათავისუფლდეს ცვალებადი, წარმავალი სამყაროს გავლენისაგან და სული შეაშალოს იდეათა მარადიული სამყაროს ჭვრეტისათვის აუცილებელია ადამიანის სულმა გაიაროს შვიდი საფეხური. მათემატიკური მეცნიერებები, რომლებსაც კავშირი აქვთ რიცხვთან, გამოთვლასთან და აღრიცხვასთან. ესენია: არითმეტიკა, გეომეტრია, მუსიკა და ასტრონომია. მათ უმატებოდა დიალექტიკა - მოძღვრება აზროვნების კანონების შესახებ. ბოეციუსმა ეს შვიდი ზელოვნება დაყო ორ ჯგუფად:

- ქვედა საფეხური (ტრივიუმი) შედგება: გრამატიკის, დიალექტიკისა და რიტორიკისაგან.
- მაღალი საფეხური (კვადრიუმი) შედგება: არითმეტიკის, გეომეტრიის, მუსიკისა და ასტრონომიისაგან.

კვადრიუმის ცნება, პირველად ჩნდება მის ნაშრომში „არითმეტიკის სახელმძღვანელო“. იგი კვადრიუმს მიიწვევდა ფილოსოფიაზე, არსებულისა და ჭეშმარიტების შესახებ უმაღლეს ცოდნაზე, გადასვლის აუცილებელ საფეხურად, რომლის მიზანი იყო გონების განწმენდა. მათემატიკური მეცნიერებები სულს გაწმენდნენ ფილოსოფიური შემეცნებისათვის. ბოეციუსი იცავდა ამ მეცნიერებებს შორის, პლატონიც მიერ დადგენილ თანმიმდევრობას. თითოეული ეს მეცნიერება განმარტავდა „რიცხვის ძალას“ განსხვავებული ასპექტით. მხოლოდ რიცხვის ყველა ასპექტის შესწავლით გონება ეზიარებოდა მკაცრ ინტელექტუალურ მოღვაწეობას. მათემატიკაში გონება სწავლობდა დისციპლინას, ბუნების მეცნიერებების შესწავლით გონება სწავლობდა რაციონალურად აზროვნებას, ხოლო ფილოსოფიისა და თეოლოგიის შესწავლით ადამიანის გონება სწავლობდა აზროვნების ინტელექტუალურად, ასე დისციპლინირებული აზროვნება გახდა შემდეგ დასავლური აზროვნების განვითარების ძირითადი მახასიათებელი.

ბოეციუსი ახდენს განათლების სისტემის ფილოსოფიურ დაფუძნებას და ქმნის ახალ სახელმძღვანელოს. მისი „მუსიკის სახელმძღვანელო“ მე-18 საუკუნემდე ისწავლებოდა ოქსფორდში. მას უწოდეს შუა საუკუნეების მასწავლებელი, რადგან მისი მოღვაწეობის შედეგი იყო ამ ორ ცივილიზაციას შორის ინტელექტუალური და კულტურული მემკვიდრეობითი კავშირის შენარჩუნება.

მისთვის არითმეტიკა და არა გრამატიკა იყო მეცნიერებათა დედა. რადგან არითმეტიკა შეიცავდა: მსჯელობათა პირველ სახეებს, სამყაროში ყველაფერი მოწესრიგებულია რიცხვის კანონების მიხედვით, რიცხვის მეშვეობით იდეალური ფორმები განხორციელებიან მატერიალურ საგნებში, მსოფლიო პარმონია იქმნება რიცხვთა თანაფარდობით. მისი აზრით, ვინც მიიღო მათემატიკური განათლება იგი მზადაა ფილოსოფიური შემეცნებისათვის. არითმეტიკა, გეომეტრია, მუსიკა, ასტრონომია არიან ინსტრუმენტები და არა დამოუკიდებელი მეცნიერებები. მათ უნდა მოაშალონ გონება იდეათა ჭვრეტისათვის, რაც „მეცნიერებათა დედოფლის“ ნამდვილი საგანია.

ბოეციუსის მიერ შექმნილი საგანმანათლებლო სისტემა სავსებით საგანმანათლებლო და საერო მიზნებს ისახავდა. იგი განათლებას არ აკავშირებს ქრისტიანულ ტრადიციასთან. ბოეციუსი ცდილობს შეინარჩუნოს ანტიკური აზროვნების მიღწევები და ამიტომ ახდენს მათ სისტემატიზაციას. იგი ცდილობდა დაპირისპირებას აზროვნე-

ბის სტილსა და განათლების ხასიათს, რომელიც თანდათანობით ბატონდებოდა და გულისხმობდა ანტიკური აზროვნების ტრადიციასთან ყოველგვარი კავშირის გაწყვეტას. ამ საპირისპირო ტენდენციის საფუძველს უყრის ბენედიქტე. დასავლეთში ბერობის ინსტიტუტის დამაარსებელი განდევნილი. მან 529 წ. დაარსა მონტეკასინოს სააბატო, რომელმაც მნიშვნელოვანი როლი ითამაში შუასაუკუნეების სულიერ ცხოვრებაში. ბენედიქტე უარყოფდა ანტიკურ კულტურას და განათლებას. მისი აზრით ქრისტიანობას მეცნიერებები არ სჭირდებოდა. მისი სკოლა იყო ღმერთის სამსახურის სკოლა, ლოცვა და ფიზიკური შრომა იყო ბენედიქტელების მთავარი ვალდებულებები. მონტეკასინოს დაფუძნება ნიშნავდა, რომ შემეცნებისა და მჭერმეტყველების ანტიკური სკოლის ადგილს იკავებდა ქრისტეს მორჩილებისა და მსახურების სკოლა. განათლება არ ითვლებოდა მთავარ სათნოებათა შორის. ეს იყო ერთი ნიშანი, ახალი ქრისტიანული კულტურის ჩამოყალიბებისა.

მთარგუნლობითი მოღვაწეობა. მისი ცხოვრების მეორე მნიშვნელოვანი ამოცანა იყო ლათინურად პლატონისა და არისტოტელეს ყველა შრომის თარგმნა და დასაბუთება, რომ მათ შორის არ არსებობდა მსოფლმხედველობრივი დაპირისპირება და ეჭვები. მათი ღრმა შინაგანი ერთობა. აქაც იგი უპირისპირდება საყოველთაოდ გავრცელებილ პოზიციას. უკვე ამონიუს საკა ბევრს საერთოს ხედავდა არისტოტელესა და პლატონის სისტემაში, რაც ფილოსოფიის შემდგომი განვითარების საფუძველად მიაჩნდა. მას სურს აჩვენოს, რომ არისტოტელეს და პლატონის პოზიციები, მიუხედავად ერთი შეხედვით ასეთი მკვეთრი განსხვავებისა, ამოზრდილია ერთი საერთო ძირიდან.

ანტიკური ფილოსოფიისთვის ფილოსოფიის უკანასკნელი და ყოვლისმომცველი სინთეზის მცდელობა იყო ნეოპლატონიზმი. იგი ესწრაფოდა გადმოეცა ყოფიერების უკანასკნელი იდეალება და მისთვის მიეცა სრულყოფილი ლოგიკური ფორმა. ეს იყო უცნაური შენაერთი ფაქიზი მისტიკისა და დახვეწილი ლოგიკურობის. შემთხვევითი არა, რომ პლოტინის უპირველესი მოწაფე პორფირიუსი იყო არისტოტელეს ნაშრომების უდიდესი კომენტატორი და ამავე დროს იყო პლატონის ნაშრომების სისტემატიზატორი.

როგორც ვხედავთ ბოეციუსი აგრძელებდა გარკვეულ ტრადიციას. პლატონისა და არისტოტელეს თარგმნა ლათინურად იყო არა უბრალოდ მეცნიერული ფაქტი, არამედ უდიდესი პოლიტიკური და ისტორიულ-კულტურული მნიშვნელობის საქმე, რომელიც ახალ პორიზონტებს გახსნიდა იმ დროის ევროპული ცივილიზაციის განვითარებისათვის აქ ჩანს, რომ ბოეციუსი არა მარტო დიდი მოაზროვნეა, არამედ დიდი პოლიტიკოსი და ისტორიული მოღვაწე, რომელიც მიზნად ისახავს გადაარჩინოს რომი საბოლოო დაღუპვას და ფაქტიურად შეცვალოს ანდა განსაზღვროს ისტორიისა და რომის შემდგომი განვითარების მიმართულება. ასეთი გრანდიოზული ამოცანა სწორედ ასეთი დიდი ამბიციებისა და უნარების ადამიანს შეეძლო დაესაზა. მისმა მოღვაწეობამ ცხადი გახადა, რომ ბოეციუსისათვის:

- ფილოსოფიური საქმიანობა არ იყო მხოლოდ მჭერმეტელობა, არამედ მიზნად ისახავდა უდიდესი ისტორიული და კულტურული ამოცანების გადაჭრას. ეს იყო მაგალითი ერთი ადამიანის ბრძოლისა ქვეყნის გადასარჩენად და ისტორიის მსვლელობისათვის მიმართულების შეცვლისა (მსგავსი ამოცანას ისახავდა სოკრატე და პლატონი).
- ეს იყო აგრეთვე მის მიერ არისტოტელესა და პლატონის და საერთოდ მთელი ბერძნული აზროვნების სიდიადისა და მნიშვნელობის გაცნობიერება.
- მას არ სურდა ადამიანური გონების ეს მიღწევები დაკარგულიყო ახალი სამ-

ყაროსათვის, სადაც ლათინური ენა ზღვებოდა კულტურის ძირითადი ენა.

- აქ ჩანს მისი განსზვავება ნეტარი ავეუსტინესაგან, რომელიც თვითონ იყო ქრისტიანი ნეოპლატონიკოსი. მისთვის ახალი სამყაროს ინტელექტუალურ-კულტურული სამყაროს საფუძველი უნდა ყოფილიყო გამოცხადების ჭეშმარიტება და არა წარმართული ფილოსოფიური სიბრძნე.
- ბოეციუსი დიდ პატივს მიაგებდა ნეტარ ავეუსტინეს, მაგრამ მისი აზრით პლატონი და არისტოტელე უნდა ყოფილიყო მომავალი ეპოქის ინტელექტუალურ-კულტურული სამყაროს საფუძველი.
- მან მარტო არისტოტელეს ლოგიკური ნაშრომების ნაწილის თარგმნა მოასწრო და შექმნა ლათინური ტერმინოლოგია.
- ბოეციუსმა ჩამოაყალიბა უნივერსალიების პრობლემა, რომელიც შუა საუკუნეების ფილოსოფიის ერთერთი უმთავრესი პრობლემა გახდა.

ბოეციუსის ეპოქა არ იყო წარმართობისა და ქრისტიანობის ღია დაპირისპირების ეპოქა. ქრისტიანობა უკვე სახელმწიფო რელიგიაა, მაგრამ ქრისტიანობის შიგნით მიმდინარეობდა დამაბული იდეური ბრძოლა. მისი ინტელექტუალური საქმიანობა მთლიანად ანტიკური ინტელექტუალური ტრადიციის ფარგლებში მიმდინარეობდა. ბოეციუსის ისტორია მიუთითებს, რომ ქრისტიანობა არ იყო ერთადერთი ძალა, რომელიც აზორციელებდა კულტურული ტრადიციის შენახვასა და გადაცემას, როდესაც დასავლეთ ევროპაში გაბატონებული იყვნენ ბარბაროსები.

რწმენისა და გონების დაპირისპირებას შეეხო ბოეციუსიც. მან ქრისტიანული დოგმატიკის განმარტებისათვის გამოიყენა არისტოტელეს ლოგიკა. მას მიაჩნია, რომ რწმენა უნდა იქნეს არა უბრალოდ მიღებული, არამედ აუცილებლად გაგებული. ბოეციუსი მიიჩნევდა, რომ თეოლოგია და ფილოსოფია, რწმენა და ცოდნა უნდა გამოიყვანოს იქნეს როგორც საგნის, ისე აზროვნების წესის მიხედვით. ბოეციუსი თვლიდა, რომ ბუნებრივი საგნები უნდა განხილული იქნეს განსჯის მეშვეობით, მათემატიკური — მეცნიერების მეშვეობით, ხოლო ღვთაებრივი-ინტელექტის მეშვეობით. ბოეციუსთან ლოგიკური კონსტრუქციები დომინირებენ შინაარსობრივ განხილვაზე, ხოლო თეოლოგიური პრობლემები გადაწყდება ლოგიკური საშუალებებით, ძირითადად ენობრივი რეალობის ანალიზის მეშვეობით. მისთვის მაგალითს წარმოადგენს მათემატიკური მეცნიერებები. ამ გზით იგი იღებდა ზოგადმნიშვნელოვან და ცალსახა შედეგებს. იგი მიჯნავდა გონებისა და რწმენას, უპირატესობას ანიჭებდა ლოგიკური მეთოდების გამოყენებას თეოლოგიური საკითხების გადაწყვეტისას. ამიტომ მას ზოგჯერ უწოდებენ „პირველ სქოლასტიკოსს“.

ნუგეში ფილოსოფიისაგან. მისი პირადი და ინტელექტუალური ცხოვრების კვინტესენციაა ნაშრომი „ნუგეში ფილოსოფიისაგან“. მან იგი შექმნა ციხეში ყოფნისას, სასიკვდილო განაჩენის მოლოდინში. ნაშრომი საუკუნეების მანძილზე რჩებოდა ამოუწურავ საგანმურად ფილოსოფიური სიბრძნისა და მაგალითად ზნეობრიობისა და ბოროტების წინააღმდეგ ბრძოლისა, რომელიც, როგორც მორალური სრულყოფილების, ადამიანური ღირსებისა და სიამაყის მაგალითი, ყველას აღაფრთოვანებდა.

ნაშრომი წარმოადგენს დიალოგს საკუთარ თავთან და საკუთარ უბედურებასთან დარჩენილი პატიმარსა და ფილოსოფიას შორის, რომელიც წარმოსდგება მშვენიერი ქალღმერთის სახით. იგი არის პერსონიფიცირებული სიბრძნე — ფილოსოფია. ადამიანის ის მართლაც სჭირდება რათა გაიგოს რა არის ის რაც მას შეეძთხვა აუცილებლობა თუ შემთხვევითობა? ეს მან უპირველესად საკუთარ თავს უნდა აუხსნას.

ბოეციუსის დაინტერესება ბედის ფენომენით არა მარტო თეორიული, არამედ

პირადი მოტივებითაცაა განსაზღვრული. ერთნი ბედისაგან მიღებული დარტყმის შემდეგ სასოწარკვეთილებაში ვარდებიან და კარგავენ წინააღმდეგობის უნარს. იგი გონებით უპირისპირდება ბედს და ცდილობს დაიცვას თავისი ღირსება და სულის მხნეობა. იგი არ ფიქრობს გადარჩენაზე, არც შეწყალებაზე. მან მიიღო ბედის დარტყმა არა როგორც განაჩენი მხოლოდ, არამედ როგორც სამყაროს წესრიგის ფორმა და ცდილობს მის გააზრებას. ბოეციუსში ბედის დარტყმამ თვითშემეცნების ინტერესი გააღვიძა. მას სურს გაიგოს, ახსნას ბედის ფენომენი და საკუთარი ბედის აუცილებლობა და გონიერულობა. მან ბედის ფენომენი სამყაროს არსებობის ერთერთ აუცილებელ ელემენტად და პრინციპად მიიჩნია. ბედი სამყაროს წესრიგის ერთერთი ფორმაა, ამ დროს მისი მიზანი არ არის ქრისტიანული სულის ხსნა, არც პირად უკვდავება და მარადიულ სიცოცხლე, რაზეც ოცნებობდა ნებისმიერი ქრისტიანი, არამედ მთელი გონითი ენერგია მიმართულია იმისაკენ, რომ ეზიაროს უმაღლეს გონებასა და სიკეთეს, რომელიც მართავს კოსმოსს. ქრისტიანობა ეუბნება: უნდა გწამდეს ხსნა. მას შეიძლება სწამდა კიდევ სულის ხსნა, მაგრამ მასში არის ენება თვითშემეცნებისაკენ, ისევე როგორც ოიდიპოსში. მას სურს გაგება ნებისმიერ ფასად, სურს აჩვენოს შეუძლია თუ არა ანტიკურ ფილოსოფიას ადამიანს მისცეს იმედი და ნუგეში.

მას რასაკვირველია სწამს, მაგრამ სურს გაიგოს, ამაშია მისი თავისებურება. სხვა საკითხია, რამდენად დამაჯერებელია მისი არგუმენტები. ქალღმერთი-ფილოსოფია პატიმარს ეხმარება გაიაროს თავისი ცხოვრების ლაბირინთებში, დაანახოს მისი ბედი და იგი დაუკავშიროს სამყაროს ბედსა და სამყაროს გონებას. მას სურს:

- ადამიანის ბედი გაიზაროს კოსმოსურ მასშტაბში და არა უბრალოდ საკუთარ უბედურებაზე სულმოკლე წუწუნი.
- უმაღლესი სიკეთისა და უნივერსალური გონების იდეის ნათელყოფა, რომლების მართავენ სამყაროსა და ადამიანის ცხოვრებას.
- იგი მართლაც ფილოსოფიურად მიუღვა საკითხს და სურს აჩვენოს სამყაროს ხასიათიდან რამდენად გამომდინარეობს მისი ამგვარი ბედი და შესაძლებელი იყო თუ არა სამყაროს სხვაგვარი ხასიათი და სხვაგვარი ბედი.
- ნათელყოს მისი ცხოვრებისა და ბედისწერის რაციონალური, გონიერული ხასიათი.
- ემოციურად და თეორიულად ნათელყოს თავისი მიკუთვნებულობა სამყაროს მარადიულ ყოფიერებასთან. ეს არის ერთადერთი საშუალება სიმშვიდის მოპოვებისა და სულიერი ტკივილის დაძლევისა.
- გაიზაროს ბედის ფენომენის ბუნება (ფორტუნა) და აჩვენოს, რომ სიმდიდრე, დიდება, მაღალი თანამდებობა არის ყველაზე ცვალებადი და ილუზორული ბედნიერება.

ბოეციუსი იწყებს სამყაროს ონტოლოგიური სტრუქტურის განხილვას. ეს გულისხმობს უმაღლესი სიკეთის, უნივერსალური გონების, განგების, ბედის, ადამიანური შემეცნებისა და ნების თავისუფლების ფენომენების განხილვას და მათ შორის კავშირის დადგენას. მან უნდა აღმოაჩინოს ფარული კავშირი ადამიანის სიცოცხლის, ბედის, უმაღლეს გონებასა და სიკეთესთან და დაინახოს რომელიც მართავს სამყაროს. სურს დაინახოს მათ შორის არსებული პარალონია, რაც შესაძლებელს ხდის ადამიანის ბედნიერებას. ბედის ფენომენი იყო ანტიკური მსოფლმხედველობის და ტრაგედიის მთავარი თემა. ქრისტიანობა გამოირიცხავდა ბედის ფენომენს, როგორც არ არსებულს. მაგრამ ქრისტიანობამაც ვერ შეძლო ბედის ფენომენის დამარცხება. ამიტომ ბოეციუსი ბედის ფენომენის ასახსნელად მიმართა ბერძნულ ფილოსოფიას.

მისთვის მთავარი საკითხია იმის გარკვევა თუ:

- რა არის უმაღლესი სიკეთე და როგორ მიიღწევა იგი?
- როგორია ადამიანის მიერ მორალური არჩევანის გაკეთების შესაძლებლობა სიკეთესა და ბოროტებას შორის?
- როგორია განგებასა და ბედის მიმართება ადამიანის თავისუფალ ნებასთან?
- გამომდინარეობს თუ არა ადამიანის ბედი სამყაროს წესრიგიდან? როგორია სამყაროს ბუნება, მისი არსებობის წესი და როგორია იმ ძალის ბუნება, რომელიც მართავს სამყაროს?

სამყარო არის უმაღლესი სიკეთით წარმართული და ადამიანი ზიარებულია ამ მარადიულ სიკეთეს. სამყარო არის „ordo agathon“. ეს ადამიანს აძლევს სულიერ ძალას, რათა მხნედ შეხვდეს სიკვდილს. ეს არის მისი მისი მსოფლმხედველობის ბირთვი და განსაკუთრებული ინტერესის საგანი. აქაც იგი ორ მსოფლმხედველობას უპირისპირებს ერთმანეთს.

სამყაროს ფილოსოფიური გააზრება მას ეხმარება ამაღლდეს ამქვეყნიურ ვნებებზე, სიხარულსა და უბედურებაზე, უსამართლობასა და ცთუნებებზე. ბოეციუსი წერს სახელმწიფოში, ადამიანის ცხოვრებაში გაბატონებულ უსამართლობაზე. მისი მარცხი არ იყო მისი პირადი წარუმატებლობა, არამედ ეს იყო მისი მსოფლმხედველობის მარცხი. იგი აცნობიერებს, რომ მასთან ერთად მარცხი განიცადა იმ სამყარომ, რომელსაც იგი წარმოადგენდა. მისთვის ცხადი გახდა ძველი რომის აღორძინების იმედის ეფემერულობა და გააცნობიერა, რომ მასზე გაიარა ორ სამყაროს, ცივილიზაციას შორის შეჯახების საზღვარმა. იგი შეეცადა გაეაზრებინა რომის იმპერიის დაცემის ტრაგედიის სიღრმე.

ბოეციუსმა მისი ცხოვრება წარმოიდგინა როგორც კეთილშობილი და ფილოსოფიის მოყვარული ადამიანის შეჯახება ამქვეყნიურობის უსამართლობასთან, ბოროტებასთან, სიხარბესთან. სახელმწიფო კი, რომლის წინაშე სამსახური რომაელი არისტოკრატის ღირსების საქმე იყო, აღმოჩნდა ადამიანური სიმდაბლის, ღალატის, გამცემლობისა და უმადურობის სფერო. სახელმწიფო დაფუძნებული აღმოჩნდა ტყუილსა და ბოროტებაზე. ასეთ ვითარებაში შეუძლებელი იყო თავისუფლება და ღირსების შენარჩუნება და სამართლიანობის პოვნა. ძველი რომის სიდიადე ჩაესვენა, რაც მისთვის მწარე ჭეშმარიტება იყო. ადამიანმა შეიძლება მიაღწიოს ბედნიერებას და შეინარჩუნოს ღირსება ასეთ ვითარებაში? მისი მცდელობა სახელმწიფო სამსახურში ყოფნით ემსახურა სიკეთისათვის და მისი თვალსაზრისი, რომ სახელმწიფოს უნდა მართავდეს ბრძენი ადამიანი, ანდა ხელისუფალი უნდა ესწრაფვოდეს სიბრძნეს-ტრაგედიით დამთავრდა, ისევე როგორც მისი იდეალის, პლატონიც მცდელობა სირაკუზში, სადაც იგი მონად გაყიდა ტირანმა. რომელ გზას მიჰყავს ადამიანი ბედნიერებისაკენ? ბოეციუსი თავისი ცხოვრების შეჯახებით ჩიხში აღმოჩნდა. არის კი გამოსავალი ამ ჩიხიდან? მან ჩიხიდან გამოსავლის ნახა ფილოსოფიაში.

მისი აზრით, ფილოსოფიამ ადამიანს უნდა უთხრას რა არის ადამიანი, რა არის მისი ცხოვრების საზრისი, რა არის სიკეთე და ბოროტება? ფილოსოფია არის ერთადერთი საშუალება, რომლითაც ადამიანს შეუძლია მოიპოვოს თავისი ცხოვრების სიმშვიდე და ბედნიერება ამქვეყნიად. ფილოსოფიით ადამიანი გათავისუფლდება ამქვეყნიური ლტოლვებისაგან, პატივმოყვარეობისაგან, მანკიერებისაგან, რაც გამოწვეულია იმით, რომ ადამიანმა დაივიწყა ადამიანის სულში თავიდანვე ჩადებული სიკეთის ცნება, შეიმეცნეს ჭეშმარიტებას და ხდება უმაღლესი სიკეთის თანაზიარი.

„ნუგეში ფილოსოფიისაგან“ თავისებურება იმაშია, რომ ბოეციუსი გამოსავლის

ძიებისას არცერთხელ არ მიმართავს ქრისტიანობას. ეს უცნაურია, რადგან მორწმუნე ქრისტიანისათვის ბუნებრივია უბედურებისას ღმერთის მიმართოს დახმარებისათვის. ეს მოუთითებს, რომ ეს ნაწარმოების არ არის ქრისტიანული ორიენტაციის ნაწარმოები, არა მარტო იმიტომ, რომ ავტორი არ მიმართავს ქრისტიანულ წყაროებს, არამედ იმიტომაც თუ რა კონცეფციას ავითარებს. იგი შეეცადა წარმოედგინა განსხვავებული კონცეფცია, რომელიც უბედურებაში, ტანჯვაში მყოფ ადამიანს მისცემდა უფრო დიდი ნუგეშსა და იმედს, ვიდრე ქრისტიანობა. ამ ამოცანის გადასაწყვეტად იგი ცდილობს მოახდინოს ძველი კულტურის არსებითი ნიშნების გამოკვთა და სურს უჩვენოს თუ რა შეუძლია უთხრას ძველმა მსოფლმხედველობამ, ფილოსოფიამ ადამიანს, რომელიც ასეთ განსაცდელშია ჩავარდნილი. ბოეციუსი ფარულად ეკამათება ნეტარ ავგუსტინეს და ცდილობდა ეჩვენებინა, რომ ანტიკურ მსოფლგანცდას უკეთ შეუძლია ადამიანი მოაშალოს განსაცდელთან, სიკდილთან შესაზვედრად ვიდრე ქრისტიანობას. ბოეციუსმა ბედის კონცეფცია ჩამოაყალიბა ნეტარი ავგუსტინეს შემდეგ, რომელმაც შექმნა ქრისტიანული მოძღვრება განგებაზე, როგორც აბსოლუტურ წინასწარ განსაზღვრულობაზე. მან ღმერთის განგებისა და ადამიანის ნების მიმართების გარკვევისას უპირატესობა განგებას მიანიჭა და ადამიანის ნების თავისუფლება ფაქტიურად ილუზორული გახადა. ბოეციუსი თავს მის მოსწავლედ თვლიდა, მაგრამ ისინი პრინციპულად განსხვავებულ პოზიციებზე დგანან.

როგორია სამყარო რომელშიც ცხოვრობს ადამიანი? უმაღლესი გონება, როგორც უმაღლესი სიკეთე, თავის თავში შეიცავს ყველა არსებულის ფორმას და ქმნის სამყაროს, იგი არის ღმერთი-ღემიურგი და არა ქრისტიანული არარასაგან სამყაროს შემოქმედი ღმერთი. ასეთი სამყარო არის სიკეთის და არა სიყვარულის წესრიგი. უმაღლესი სიკეთე განსაზღვრავს ყველა არსებულის ფორმასა და მიმართულებას, ყველა არსებულის მისწრაფებას ერთი მიზნისაკენ-უმაღლესი სიკეთისაკენ, რაც უმაღლესი სიბრძნეა. ეს მისწრაფება უპირველესად ახასიათებს ადამიანს. ყოველი არსებული მეტ-ნაკლები ზომით ზიარებულია მარადიულ სიკეთეს და სწორედ სიკეთესთან ზიარების ხარისხით განისაზღვრება არსებულთა იერარქიული წესრიგი. ბოროტება არ არსებობს, იგი ილუზიაა. სიკეთეს სრულიად მოწყვეტილი საგანი ვერ იარსებებდა. ბოროტება მხოლოდ სასრულო ადამიანური გონებისათვის არსებობს, ამიტომ მისთვის გაუგებარია ქრისტიანული სიკეთე-ბოროტების დაპირისპირების სუბსტანციური ხასიათი. სამყარო არის სიკეთე და მართავს სიკეთე.

ბოეციუსმა შეაჯამა ანტიკური ფილოსოფიის შეხედულებები ბედის ფენომენზე, როგორც ადამიანის ცხოვრების ერთერთ წარმმართველ ძალაზე. მას სურს ბედის ფენომენი ჩართოს სამყაროს ძირითად სუბსტანციურ ელემენტებში, რომლებიც წარმართავენ სამყაროს არსებობას. ესენია: სიკეთე, გონება, კანონი, ბედი, სიყვარული. მან ასევე უნდა გაარკვიოს განგების, ფორტუნის და თავისუფალი ნების მიმართება ადამიანის ცხოვრების განსაზღვრაში.

განგება არის უმაღლეს გონებაში არსებული პირველნიმუში, რომლის მიხედვით აიგება კოსმოსი, ზოლო ყველაფერი მისგან გამომდინარე ცვალებადი მოწესრიგებულია ბედის მეშვეობით. განგების მოქმედების სფეროა წმინდა ფორმების სამყაროს ყოფიერების წესრიგი. ბედი კი აკავშირებს და განკარგავს არა წმინდა ფორმებს, არამედ ერთეულ საგნებს, რომლებიც ცვალებადობასა და მოძრაობაშია. განგება და ბედის ფენომენის განსხვავებულია, რადგან არსებულთა განსხვავებულ სფეროებში მოქმედებენ. ბედი არის განგების გამოვლენა ამქვეყნად, დროსა და სივრცეში იმის მიმართ რაც მატერიისა და ფორმისაგან შედგება. განგება არის კოსმოსის უცვლელი

წესრიგი, რომელიც მარად არსებობს. ბედი კი არის ამ განგების რეალიზაცია დროსა და სივრცეში. ბედი არის განგების პროექცია კოსმოსზე და დაკავშირებულია არა მარადიულთან, არა არსებასთან, არამედ არსებობასთან, წარმატებულთან, ცვალებადთან. ბედი ამქვეყნიური ფენომენია და არის ამქვეყნიური ცვალებადობის გამოხატულება. იგი შეეხება მხოლოდ ადამიანის არსებობის გარეგან მხარეებს და არა მის არსებას: სულს, სიკეთესთან ზიარების უნარს.

განგება მარტივია, ხოლო ბედი რთული და დაკავშირებულია ცვალებად და დროით საგნებთან. ბედი თავის საწყისს განგებაში ნახულობს. განგება განაგებს სამყაროს არსობრივ განზომილებას და ადამიანის არსებას, მაგრამ არა ადამიანის არსებობას, რომელიც ცვალებადია და წარმატალი. ყველაფერი ის რაც ემორჩილება ბედს ემორჩილება განგებასაც, მაგრამ რაც ემორჩილება განგებას არ ემორჩილება ბედს. ბედი არა მარტო ადამიანური ყოფიერების ფენომენია, არამედ კოსმოსის აუცილებელი ელემენტი. მისით იმართება კოსმოსი და მასში არსებული საგნები. ბედის შემოქმედებას ის საგნები უფრო განიცდიან, რომლებიც უფრო დაშორებული არიან ღვთაებრივს, უმაღლეს სიკეთეს და სრულყოფილებას, ხოლო რაც უფრო ახლო არიან უმაღლეს გონებასთან, მით უფრო შეუძლიათ აირიდონ ბედის ზეგავლენა. განგება მართავს სრულყოფილ სულიერ საგნებს, რომლებიც უშუალოდ ექვემდებარებიან განგებას და გაურბიან ბედის გავლენას. ბედი, როგორც კოსმოსის არსებობის ერთერთი ონტოლოგიური პრინციპი, მართავს ბუნების მოვლენებსა და ადამიანის ცხოვრებას, ცასა და ვარსკვლავებს, სიკვდილსა და სიცოცხლეს.

ბოეციუსი თვლის, რომ სამყარო არის ბუნებრივი კოსმოსი და იგი არ გულისხმობს პიროვნულ კავშირს ღმერთსა და ადამიანს შორის. მასში არის ბედი, რომელსაც ადამიანი ექვემდებარება. ადამიანსა და ღმერთს შორის პირადი მიმართებისას შინი უბედურება პირადად ღმერთის გადაწყვეტილების შედეგია. რაც ღმერთს როგორც აბსოლუტურ სიკეთეს გაუგებარს ხდიდა.

ნეტარი ავეუსტინეს აზრით, განგება არის ღმერთის პირადი ნება ადამიანის მიმართ. იგი მკაცრად დეტერმინისტურია. ადამიანის ხსნა ხდება ღმერთის განსაკუთრებული ძალის, მაღლის უშუალო ჩარევის მეშვეობით ადამიანის ცხოვრებაში. ზეპერსონალური კანონი არ არსებობს, რომელიც მართავს სამყაროს. ავეუსტინე უარყოფდა შემთხვევითობას. მისი აზრით, ღმერთი არის ადამიანის ბედნიერებისა და უბედურების მიზეზი. ბოეციუსი უარყოფს ბედის შემთხვევითობას და მას ჩვენი შემეცნების ნაკლოვანებით ხსნის. ბედი არის კოსმოსის უმაღლესი აუცილებლობის გამოვლინება ადამიანის ცხოვრებაში.

ბოეციუსისათვის უმაღლესი სიკეთე და გონება არსებობს მიღმურ სამყაროში. ადამიანები ასეთ ცოდნას ზიარებული ესწრაფვიან სიკეთეს, მშვენიერებას და სრულყოფილებას. ბოეციუსი მიიჩნევს, რომ არა მისტიკური გამოცხადება, არა ირაციონალური რწმენა, არამედ შემეცნება, რომელიც ესწრაფვის მარადიული იდეების ჭკრეტას არის გზა, რომლითაც ადამიანი, ფილოსოფიის დახმარებით, მიდის ჭეშმარიტ სიკეთესთან. ასე დააღწევს ადამიანი თავს ბედის გავლენას.

ბოეციუსი თეისტია, მისთვის უმაღლესი საწყისი არის ღმერთი. ღმერთი არის პირველმიზეზი, წმინდა გონება, სამყაროს არსებობის უმაღლესი კანონი და ყოველი არსებულის საწყისი და საბოლოო მიზანი. ეს ღმერთი არ არის სამყაროს გარეთ ან მასზე ზემოთ არსებული, არამედ იგი არის სამყაროში. მისთვის მიუღებელია სამყაროს არარასაგან შექმნის ჭრისტიანული იდეა. ღმერთი არ არის ზესამყაროეული პიროვნება, თუმცა მას ზოგჯერ ასეც მოიხსენიებს. ღმერთს, როგორც უმაღლეს

გონებას, აქვს ბუნებრივი კავშირი ყველა არსებულთან. ღმერთისა და არსებულთა მიმართება არ არის პიროვნებათა შორის მიმართება, არამედ მიმართება უფრო სრულყოფილსა და ნაკლებ სრულყოფილს შორის. ადამიანი კოსმოსის აუცილებელი ელემენტია.

იგი ცდილობს მთარიგოს ყოვლისმცოდნე ღმერთის, თავისუფალი ნებისა და ბედის ურთიერთობა, რომელიც ვერ მოახერხა ავეუსტინემ ქრისტიანული თეოლოგიიდან გამოდინარე. მისი მცდელობა იმდენად ორიგინალური აღმოჩნდა, რომ გავრცელდა ქრისტიანულ შუა საუკუნეებშიც.

ბედის ბუნება. ბედი მიჩნეულია, შემთხვევით არაფრით განპირობებულ შემოქმედებად ადამიანის სიცოცხლეზე. მაგრამ ის, რაც ზედაპირზე გამოიყურება შემთხვევითად, სიღრმეში აღმოჩნდა დეტერმინირებული. ეს დეტერმინაცია ტელეოლოგიური ხასიათის არის. კოსმოსის არსებობის პრინციპია სიკეთისაკენ სწრაფვა. ყოველი არსებული ესწრაფვის ერთ მიზანს უმაღლეს სიკეთესა და უნივერსალურ გონებას. ასეთ სამყაროში არაფერია შემთხვევითი, რაც ადამიანს მიაჩნია შემთხვევითად სინამდვილეში დაქვემდებარებულია აუცილებლობასა და გონივრულობას. ეს არის არა ბრმა აუცილებლობა, არამედ სიკეთისაკენ მისწრაფების აუცილებლობა. ბედის მოქმედება განპირობებულია სიკეთისაკენ მისწრაფებით.

ფორტუნას შეუძლია ადამიანი დააჯილდოვოს მხოლოდ გარეგანი სიკეთეებით: სიმდიდრე, ძალაუფლება, დიდება, სილამაზე. ისინი არ ფლობენ ნამდვილი ღირებულებას, რადგან წარმავალია და შემთხვევითი და არ აზიარებენ ადამიანს მარადილობას და არ ადასტურებსა და არ აღნიშნავს მის მეტაფიზიკურ არსებობას. ფორტუნა მიემართება ისეთ საგნებს, რომლებიც ადამიანისათვის ბუნებრივად გარეგანია და ამდენად მისგან მოცილებადი. ადამიანის არსებას ფორტუნა ვერ ეხება, ანუ მას არ შეუძლია კეთილი ბოროტად აქციოს, ბოროტი კი კეთილად. ადამიანი, რომელიც ამქვეყნიურის ვნებებისაგან და მანკიერებებისაგან გათავისუფლდა თამამად ემორჩილება ბედს, რადგან იცის, რომ იგი ვერაფერ დააკლებს მის ჭეშმარიტ ბუნებას, მეტაფიზიკურ არსებობას. ადამიანის არსება ექვემდებარება ზოგად წესრიგს, რომელსაც მიყვევართ მარადიული სიკეთისაკენ. ბოეციუსი გამოიყენებს ადამიანის ყოფიერების არსობრივ და წარმავალ, დროით წესს. ბედს ექვემდებარება ადამიანის ყოფიერების წარმავალი წესი. ადამიანის მარადიულ არსება, რომელიც ზიარებულია მარადიულ სიკეთეს მას ბედი ვერაფერს აკლებს. ფორტუნა ეხმარება ადამიანს გათავისუფლდეს ამქვეყნიურობისაგან და მთელი ყურადღება გადაიტანოს მარადიულ სიკეთისაკენ მისწრაფებაზე და ამით მეტაფიზიკური არსებობა მოიპოვოს.

ფორტუნის ცვალებადობა ადამიანს უსახავს იმედს, რომ ყველაფერი უკეთესობისაკენ შეიცვლება. ადამიანს ხშირად უბედურებად მიაჩნია ის, რაც არ არის უბედურება. ფორტუნა შეცვლის მხოლოდ ადამიანის ცხოვრების გარეგან პირობებს და მიემართება საგანთა სფეროს, რაც ადამიანის არსებისათვის გარეგანი და შემთხვევითია. უმაღლესი გონება, ბედის მეშვეობით, წარმართავს ფორტუნას (ილბალი). უნივერსალური გონება ყველაფერს მთლიანობაში წვდება და იცის ვის რა ფორტუნა შეეფერება და ამის მიხედვით აძლევს ილბალს. ადამიანური ცოდნისათვის ეს მიუწვდომელია, ამიტომ რაც ადამიანისათვის უსამართლოა სინამდვილეში შეიძლება უდიდესი სამართლიანობა იყოს. ღმერთი, ფორტუნის მეშვეობით, განსხვავებულ ადამიანებს განსხვავებულად მიაგებს, რადგან მათ განსხვავებულ ვითარებაში შეუძლიათ შეინარჩუნონ სათნო ყოფიერება. ეს განპირობებულია სიკეთის გამრავლებისა და გამარჯვების აუცილებლობით. მაგალითად, ზოგიერთისათვის სათნოება შესაძლებელია

ამქვეყნიური ბედნიერების პირობებში და მას ეს ბედნიერება მიეცემა განგების მიერ. ზოგიერთი ისეა შემკობილი სათნოებით, კეთილშობილებით, რომ განგება არ ახდენს მის შეზღუდვას რამენაირი უბედურებით, შესამენი მათი კეთილშობილებისა და სათნოების შემოწმებისა და განმტკიცებისათვის განგებისაგან იღებენ მძიმე განსაცდელს.

ბოეციუსის არგუმენტები არცთუ დამაჯერებლად გამოიყურებოდნენ. ამიტომ ისინი შუა საუკუნეებში მსოფლმხედველობრივი გარდატეხის საფუძველი გახდა. იგი თვლიდა, რომ ბოროტი ადამიანის ხელში ჩაგარდნილი ძალაუფლებაც კი, მისი უარყოფითი მაგალითით, ხელს უწყობს მრავალ ადამიანში სათნოების აღზრდას. ფორტუნა მაინც სამართლიანი და სასარგებლოა, მიუხედავად იმისა ბოროტია თუ კეთილი. რადგან ადამიანი მიჰყავს სიკეთისაკენ და ახელს უწყობს მასში სათნოების აღზრდას.

ბრძენი არც ძალიან უნდა წუხდეს და არც ძალიან ზარობდეს ბედის ცვალებადობის გამო. ყოველი ბედი, ფორტუნის სახით, განგების მიერ მიეცემა ადამიანს, რათა იგი წარმართოს სიკეთისაკენ. ეს მხოლოდ უნივერსალური გონების დონეზეა ცხადი. ადამიანის ნაკლოვანი გონება კი მას აღიქვამს უბედურებად. ის რაც უბედურებაა ერთეული ადამიანის დონეზე, სიკეთეა მეტაფიზიკურ დონეზე, სიკეთეა სამყაროსათვის. იგი ადამიანს წარმართავს მარადიული სიკეთისაკენ. ამიტომ იგი სუბსტანციურ, მეტაფიზიკურ დონეზე სიკეთეა და არა ბოროტება. ადამიანისათვის კი სწორედ ეს უნდა იყოს მნიშვნელოვანი, რადგან ამით ზიარებულია მარადიულ სიკეთეს და მეტაფიზიკურ დონეზე მისი არსებობა დადასტურებულია. ადამიანის მიერ საკუთარი უბედურებისა თუ ბედნიერების განცდის საზომია, ის თუ რამდენად ჩაწვდა იგი ფორტუნის ბუნებას. მას თვითონ შეუძლია შეაფასოს იგი. ბრძენ ადამიანს ვერ გატეხს უბედურება და ვერ გააფუჭებს ბედნიერება. იგი ყოველთვის შეინარჩუნებს მოთმინებასა და სიმშვიდეს.

მისი შეხედულება შეიძლება ასე შეჯამდეს: მეტაფიზიკური თვალსაზრისით, რაც არა ხდება ყველაფერი უკეთესობისაკენ არის მიმართული.

განგება და ნების თავისუფლება. თუ განგება, ბედის მეშვეობით, წარმართავს ყოველი არსებულის ცხოვრებას და გამორიცხავს შემთხვევითობას, მაშინ სად არის ნების თავისუფლება, შეიძლება კი განსხვავებული იქნეს კეთილი და ბოროტი განზრახვა და რა აზრი აქვს ადამიანის მოქმედების დასჯას ან წახალისებას თუკი ყველაფერს განგება მართავს და ადამიანი მხოლოდ მარიონეტია? ბოეციუსი ცდილობს დააფუძნოს ადამიანის თავისუფალი ნება. ადამიანს აქვს თანშობილი ცოდნა სიკეთისა და ბოროტებისა და აქვს გონება, რომელსაც შეუძლია გაარჩიოს სიკეთე და ბოროტება და გააკეთოს არჩევანი.

განგებამ მხოლოდ „იცის“ ადამიანის ყოველი განზრახვა, მაგრამ განგება არ არის წინასწარგანსაზღვრა, ცალსახა და აბსოლუტური დეტერმინირება ადამიანის არსებობისა და მოქმედებისა როგორც ავგუსტინესთანაა. წინასწარცოდნა და წინასწარზედვა არ არის წინასწარგანსაზღვრის იგივეობრივი. მისი აზრით, ეს არის ადამიანის ნების თავისუფლების საფუძველი. ავგუსტინეს აზრით, ღმერთის მიერ ღვთაებრივი მადლის მეშვეობით შეიძლება დარღვეული იქნეს განგების წინასწარგანსაზღვრულობა.

ბოეციუსის აზრით, ნების თავისუფლების არსებობის დასაბუთებისათვის, საჭიროა გაირკვეს რა არის პირველადი: წინასწარგანგებება თუ საგნის არსებობა? მან განახსება უსასრულო გონების ღვთაებრივი ცოდნა და ადამიანური გონების სასრულო ცოდნა, როგორც განგებისა და ნების თავისუფლების საფუძველი. უმაღლესი გონება და წმინდა ცოდნა შეუმცდარი და აბსოლუტურია. ეს ბოეციუსისათვის აქსიომაა. რასაკვირველია პირველადია უმაღლესი გონება. სრულყოფილ გონებას და ცოდნას,

როგორც წარსული-აწმყო-მომავლის ცოდნის მთლიანობას უნდა შეეძლოს საგნის მომავალი არსებობის აუცილებლობის განსაზღვრა, სხვაგვარად იგი ღვთაებრივი კი არა, არამედ ადამიანური გონება და ცოდნა არის. განგება როგორც წინასწარი ცოდნა განსაზღვრავს საგნის არსებობის აუცილებლობას.

წინასწარგანჭვრეტა, წინასწარცოდნა უპირობოდ წინ უსწრებს ყველა მომავალი საგნის გამოვლენას და მათ არსებობას აუცილებელს ხდის. მაშინ როგორ შევინარჩუნოთ ნების თავისუფლება? ბოეციუსის აზრით, გამოსავალი იმაშია, რომ წინასწარგანჭვრეტა თავის თავში არ შეიცავს საგნის არსებობის უშუალო აუცილებლობას, არამედ მხოლოდ ნიშანს ასეთი აუცილებლობისა. ყოველი ნიშანი მიანიშნებს, მაგრამ არ უზრუნველყოფს არსებობას. მისი აზრით, განგებისა და ნების თავისუფლების თანაარსებობა შესაძლებელია თუკი გამოიჯნულია განგებისა და ნების არსებობისა და გამოყენების სფეროები. ისინი ყოფიერების იერარქიის განსხვავებულ დონეებს მიეკუთვნება. უმაღლესი გონება შეიცავს საგნის ფორმასა და არსებას მათი დანაწევრების გარეშე, ადამიანი კი საგნის შემეცნებას ახორციელებს საგნის დანაწილებით ფორმად და არსებად, ფორმად და მატერიად. უმაღლესი გონება ყველაფერს ჭკრეტს მარადისობაში, ადამიანი კი დროში.

ფორტუნამ შეიძლება მოგცეს ამქვეყნიური უპირატესობანი, მაგრამ მარადისობის ასპექტით შეიძლება დასჯილი იყო. შენი ყოფიერების ჭეშმარიტების განმსაზღვრელია ის – ზიარებული ხარ თუ არა მარადიულ სიკეთეს და უსასრულო გონებას. ეს არის შენი მეტაფიზიკური არსებობის დასტური და არა ის თუ რა მატერიალური უპირატესობები მოგეცა ამქვეყნად.

მისი აზრით, ადამიანის თავისუფლი ნების არსებობის საფუძველია განსხვავება ღვთაებრივ და ადამიანურ ცოდნას შორის. ადამიანი, რომელიც ნაზიარებია ღვთაებრივ ცოდნას იცის განგება და ცდილობს მის მიხედვით მოიქცეს. მაგრამ თუ იგი ზურგს შეაქცევს უსასრულო გონების და საკუთარი ცოდნის მიხედვით მოქმედებს, მაშინ იგი თავისი ნებით ახორციელებს მოქმედებას. ადამიანის სულს თავისუფლებას ართმევს არა უსასრულო გონების განგება, არამედ ის მანკიერებები, რასაც ადამიანი ემორჩილება. ადამიანი უსასრულო ცოდნას მოკლებული შორდება თავისი არსებობის დანიშნულებას. ამრიგად ადამიანის ბედის, განგებისა და ნების თავისუფლების მიმართებას განსაზღვრავს ადამიანის უსასრულო ცოდნასთან ზიარების ხასიათი.

უმაღლესი ცოდნა, აბსოლუტური და უშეცდომო გონება რასაკვირველია ფლობს ცოდნას იმის შესახებ რა იყო, რა არის და რა იქნება. ამ ცოდნის საფუძველზე უმაღლესი ცოდნა შეიცავს თავის თავში გარდუვალ აუცილებლობას. განგება არსებობს უმაღლეს გონებაში, თავისუფლება კი ადამიანის სიცოცხლეში. მარადიულ გონება მარადიულ აწმყოში არსებობს. მასში წარსული აწმყო და მომავალი არ არსებობს. მასში დროითი მოვლენების თანმიმდევრობა არსებობს და მოცემულია ერთ დროში, აწმყოში. ამიტომ მკაცრი აზრით, უმაღლესი ცოდნა არ არის მომავლის წინასწარხედვა, რადგან მისთვის წარსული-აწმყო-მომავალი არ არსებობს და მასში ერთდროულად მოცემულია ყველა შესაძლებელი მოქმედება და ხდომილება, რომელიც მისთვის აწმყომია მოცემული და ისინი დროში მოხვედრით იღებენ არსებობას. როცა ისინი გადადიან დროში, მაშინ გაიშლება წარსული აწმყო და მომავალი ხდომილებების თანმიმდევრობად, რაც ადამიანისათვის წარმოსდგება განგების სახით.

ის, რაც მოცემულია უსასრულო გონებაში, ის ფლობს იქ საკუთარ აუცილებლობას. მაგრამ იგი არ ფლობს ასეთსავე აუცილებლობას დროით სამყაროში მოხვედრისას. ღმერთმა იცის რა მოხდება მომავალში, მაგრამ ის მისთვის აწმყოა და

ადამიანისათვის კი მომავალი. ღმერთი თავის გონებაში შეიცავს ყველა თავისუფალი მოქმედების აქტს, როგორც ცოდნას მათ შესახებ, ხოლო მას თავისუფალი ნებით ახორციელებს ადამიანი. ეს ადამიანს უტოვებს არჩევანის უფლებას. ადამიანი ირჩევს და ამიტომ პასუხისმგებელია, მაგრამ არა უმაღლესი გონების, არამედ საკუთარი თავის წინაშე. მას ეს არჩევანი აახლოვებს ან აშორებს ღმერთს, რაც ნიშნავს, რომ მარადისობის პერსპექტივაში გადარჩეს ან დაიღუპოს თავი. ღმერთმა იცის რა მოხდება მომავალში, ადამიანმა არა, ამიტომ მომავალი იღებს განგების მიერ განსაზღვრულის სახეს.

ფორტუნას აქვს ამქვეყნიური და მარადიული განზომილება. ადამიანი ამქვეყნიურობის ჰორიზონტში შეიძლება იყოს ბედნიერი, მაგრამ უბედური მარადიულობის ჰორიზონტში. ბრძენია ის ვინც მარადისობის ჰორიზონტში წარმართავს თავის ცხოვრებას და მშვიდად შეაფასებს მისი ამქვეყნიური ცხოვრების ცვლილებებს, განსაცდელს.

ბოეციუსისათვის ბედი არის ბუნების აუცილებელი და იმანენტური წესრიგის დამყარების საშუალება. ღმერთის განგებისეული სახით მოცემულობის კონცეფციის გადაჭრას ცდილობს გამოხსნის, მაღლის, გამოსყიდვის ცნებების გარეშე, რაც ასე მნიშვნელოვანია ქრისტიანობისათვის. ბოეციუსის მიხედვით, განგება მოცემულია მარადისობაში, უმაღლესი გონების შიგნით, ხოლო ბედი არის დროითი სამყაროს კუთვნილი მოვლენა. უმაღლეს გონებაში მყოფი იდეა აირეკლება არსებულ სამყაროში, აღმოჩნდება მისთვის უცხო დროით სტიქიაში და იძენს ბედის ხასიათს. ბედი წარმოადგენს დროში მომხდარი მოვლენების ფარულ საზრისს, არამედ მათ დროით თანმიმდევრობასაც.

სამყაროს წარმართავენ განგება, ბედი და სიყვარული. ისინი აერთიანებენ სამყაროს და ყოველ არსებულს თავის იერარქიულ ადგილს მიუჩენს. ადამიანი ეკუთვნის სხეულთა მატერიალურ სამყაროს და გონებით მიემართება უმაღლეს გონებას. ადამიანი არსებობს სამყაროში, რომელიც თავისი არსებით კეთილია და რომელშიც არ არის ბოროტება როგორც დამოუკიდებელი კოსმოსური საწყისი. ამიტომ ადამიანისათვის მისწრაფება სიკეთისაკენ, როგორც ყოველი არსებულის მიზნისაკენ, არის თავისუფალი ნებელობითი აქტი და არა განგება. ადამიანი მაშინ კარგავს ნების თავისუფლებას, როცა ის მანკიერი და ცოდნას მოკლებულია.

ადამიანი სრულყოფილების გზაზე უახლოვდება უნივერსალურ გონებას და თავს აღწევს ბედის გავლენას. მას კი სრულყოფილება შეიძლება მოიპოვოს ცოდნის შეტენითა და სათნოებაში ვარჯიშით. სწორედ ასე ხორციელდება ადამიანში ჩადებული სიკეთის იდეა. თუ ადამიანი სიცოცხლეში ეზიარება სიბრძნეს, რაც ფილოსოფიით მიიღწევა, მაშინ სანაცვლოდ იგი განჭვრეტს ყოფიერების იდუმალებას და განახორციელებს თავისი ყოფიერების დანიშნულებას, რაც იმავე დროს არის მისი თავისუფალი ნების გამოვლენის შედეგი.

რა არის ბედი ჯილდო თუ სასჯელი? ამის გასარკვევად უნდა ნათელი გავხადოთ სამყაროს ბუნება და მისი კანონი. ბედი არის კოსმოსის კანონზომიერების გამოვლენა და თუ შენ იქცევი არა გონივრულად, მაშინ შენ ისჯები, რადგან შენ არ ეთანხმები სამყაროს წესრიგს და იღებ დარტყმებს ბედისაგან, რომ მან დაგაყენოს ტეშმარიტი ცოდნის გზაზე და მიხვდე რა არის შენი საქმე.

სამყარო არის გონიერებისა და სიკეთის კოსმოსი. ადამიანის, როგორც კოსმოსის წევრის დანიშნულებაა იცხოვროს სამყაროს ბუნების თანახმად. ეს ნიშნავს, რომ ადამიანი ცოდნის გზით უნდა სიკეთისაკენ მიდიოდეს. მაგრამ მანკიერებით შეპყრობილი

ადამიანი, სიკეთეს მოკლებული, კარგავს თავის ჭეშმარიტ არსებობას, ანუ მეტაფიზიკურ არსებობას. ამიტომ მანკიერი ადამიანი „არ არსებობს“ მეტაფიზიკური აზრით. იგი კარგავს ადამიანურობას, ადამიანის არსებას-ეს უკვე არის მისთვის სასჯელი. ადამიანს ამ „არ არსებობას“ შეუძლია თავი დააღწიოს მხოლოდ სასჯელით, რომელიც მას მიესჯება ამ სიცოცხლეში. ეს სასჯელი სამყაროს კეთილი ბუნებიდან გამომდინარე არის კეთილი ხასიათის. მანკიერი არის სულის ავადმყოფობა, ამიტომ იგი უნდა განიკურნოს. სასჯელი კი არის სულის გამოჯამრთელების საშუალება. სასჯელმა ადამიანში უნდა გააღვიძოს თანშობილი ცოდნა სიკეთის შესახებ, რაც დავიწყებული იყო სულის დამღუპველი მანკიერების გამო.

ადამიანი თვითონ ისჯის და იჯილდოვებს საკუთარ თავს. თუ შენ ეზიარე მარადიულ ცოდნასა და სიკეთეს, მაშინ შენ მოიპოვე აქვეყნად მეტაფიზიკური არსებობა და შენს დანიშნულებას, ზიარებული ხარ სამყაროს საწყისს. მაგრამ თუ მინებდი მანკიერებას, მაშინ ნუ წუწუნებ, რადგან თვითონ მოიწიე შენს თავზე უბედურება. ღმერთი კი არ განსაზღვრავს განგებითა და სასჯელით შენს ცხოვრებას, არამედ თვითონ ადამიანი ირჩევს ცხოვრების გზას, რომელსაც მივეყვართ სიკეთისაკენ ან არა. სწორედ ეს არჩეული გზა არის შენი სასჯელი და ჯილდო შენი ცხოვრებისათვის. ამრიგად ყველაფერი ადამიანზეა დამოკიდებული.

ბოეციუსმა შექმნა საკუთარი ზნეობრივი იდეალი. იგი სოკრატესავით ბრძენია და ზნეობაში, კეთილი საქმეების კეთებაში დახელოვებული, რომელმაც მიაღწია სრულყოფილებას ცოდნასა და სათნოებაში. იგი მორჩილად არ ექვემდებარება ბედის გავლენას, არამედ თავისი სიბრძნით მიაღწია სრულ თანხმობას პროვიდენციალური კანონის აუცილებლობას, ადამიანის არსებობის შინაგან მიზანსა და თავისუფალ ნებას შორის. ადამიანური სათნოება კი დაკავშირებულია არა მატერიალურ ინტერესთან, არამედ ადამიანის გონებრივ და ზნეობრივ თვითსრულყოფასთან. ბოეციუსისათვის წინასწარ დადგენილია ადამიანის ყოფიერების მიზანი, დანიშნულება-სიკეთის მსახურება და არა მისი მიღწევის კონკრეტული გზები და საშუალებები. ბოეციუსი განასახიერებდა ანტიკური სამყაროს, რომის სიდიადის ჩასვენებას და ამავე დროს ხიდს ორ სამყაროს შორის.

შუა საუკუნეების ფილოსოფია - თეოცენტრიზმი საგვარო რობორტ სიფვარულის წიგნი ORDO AMORIS

აზროვნებისა და ყოფიერების ახალი პარადიგმის დაფუძნება

შუა საუკუნეებზე გადასვლის პერიოდად მიიჩნევა 476 წელი. ამ წელს დაეცა დასავლეთ რომის იმპერია. აქედან იწყება შუა საუკუნეები, რომელიც გრძელდება XIII-XIV საუკუნემდე. შუა საუკუნეების ფილოსოფია არის განსაკუთრებული გონითი მოვლენა. თუ ანტიკურობაში ფილოსოფია იყო კულტურის, პოლიტიკის; ადამიანთა სულიერი და პრაქტიკული ცხოვრების, ეპოქის სულიერი ცხოვრების განმსაზღვრელი და ბირთვი. შუა საუკუნეებში ვრცელდება ახალი მსოფლალქმა, რომლის საფუძველია ძველი და ახალი აღთქმა. რომის იმპერია მსოფლმხედველობრივ კრიზისში იყო, იგი ეძებდა ახალ ორიენტირებს. რომაული პოლითეიზმი არ აკმაყოფილებდა ადამიანს. იგი ეძებდა სასწაულს, რომელსაც სთავაზობდა ქრისტიანობა. ამ რელიგიის მეორე მნიშვნელოვანი ნიშანია ის, რომ იგი მიმართავდა და იმედს აძლევდა ყველას მიუხედავად ეროვნებისა, ყველა თანასწორი იყო ღმერთის წინაშე. უკვე სენეკა მიიჩნევდა, რომ ეს ცხოვრება არის წარმავალი და ჭეშმარიტ ადამიანს მოელოა ხსნა. ყველა ადამიანი თანასწორია ბედისწერის წინაშე.

ქრისტიანობის ძირითადი წყაროა იუდაიზმი. ბერძნულ ენაზე ქრისტი ანუ ებრაულად მესიაჲ ნიშნავს მირონცხებულს. ქრისტიანობა თავიდან ვრცელდება მოსახლეობის დაბალ ფენებში და თანდათან გავრცელდება ყველა ფენაში. კონსტანტინე დიდის დროს (306-337წწ) ქრისტიანობა რომის იმპერიის ოფიციალური რელიგია ხდება. 325 წელს ნიკეის საეკლესიო კრებაზე დადგინდა ქრისტიანული რწმენის ძირითადი დოგმატები და ჩამოყალიბდა ძლიერი ეკლესიური ორგანიზაცია, ამით დამთავრდა პატრისტიკის პირველი ეტაპი. ხოლო 391-392წწ კი აიკრძალა წარმართული რელიგიის ყველა ფორმა. ქალკედონიის საეკლესიო კრებაზე 452 წელს ქრისტიანობამ საბოლოო ფორმა მიიღო. დამუშავდა დოგმატიკისა და ქრისტიანული ფილოსოფიის ძირითადი თემები. ეს იყო ძალზედ რთული, წინააღმდეგობრივი ეპოქა.

ადამიანის ცნობიერებაში ანტიკური პოლითეიზმის კულტურისა და მსოფლმხედველობის გამოდევნა და მისი ჩანაცვლება ხდება ქრისტიანობით, რომლის ღერძს წარმოადგენს ერთი ღმერთის რელიგია (მონოთეიზმი). აზროვნებისა და ყოფიერების ახალი პარადიგმის დაფუძნებას ჰქონდა უდიდესი მნიშვნელობა, არა მარტო შუა საუკუნეებისათვის, არამედ მთელი შემდგომი ისტორიისათვის. ახალი პარადიგმა შეეხო ადამიანის ყოფიერებისა და სული უღრმეს შრეებს და ადამიანური ყოფიერების უღრმეს საფუძველს. შეიცვალა ადამიანის დამოკიდებულება საკუთარი თავისადმი, მეორე ადამიანისადმი, ხელისუფლებისადმი, სახელმწიფოსადმი, ისტორიის და ცოდნისადმი. წარმოიშვა სრულიად ახალი სოციალური ინსტიტუტები, სტრუქტურები, ავტორიტეტები.

ქრისტიანობა თითოეულ ადამიანს აძლევდა სულიერი ცხოვრების თანასწორობას. ერთი ღმერთის წინაშე ყველა თანასწორია. მათ შეუძლიათ მიმართონ ღმერთს უშუალოდ და სწამდათ, რომ ღმერთი მათ თხოვნას შეისმენდა და დაეხმარებოდა. ეს გონიერებისა და სულიერების ინდივიდუალიზაციას ნიშნავდა. ეს თითოეულ ადამიანს აძლევდა სტიმულს, რომ თვითონ ეძია საკუთარი ცხოვრების გზა. მონოთეიზმი ხელს უწყობდა საზოგადოების გაერთიანებას, მაგრამ მეორეს მხრივ იწვევდა სხვა მრწამსის

ადამიანების მიმართ შეუწყნარებლობას. რელიგიური მოტივები ხშირად გამოიყენებოდა პოლიტიკური მოწინააღმდეგეების მიმართ და სხვა ქვეყნების მიმართ ომების გასამართლებლად. ფილოსოფია ეფუძნება ლოგიკას, კრიტიკულ აზროვნებას, სადაც მნიშვნელოვან როლს თამაშობს ადამიანის პირადი და ეპოქალური გამოცდილება, მეცნიერების მიღწევები. რელიგია პირიქით ეფუძნება დოგმატს – ისეთ დებულებებს, რომლებიც მიღებულია რწმენის საფუძველზე და არ შეიძლება და არ უნდა დაექვემდებარონ ეჭვსა და კრიტიკას, აქ წარმართველია არა გონება, არამედ საკუთარი სულის მისტიკური გამოცდილება.

ქრისტიანობის უმნიშვნელოვანი დოგმატებია:

- ერთი ღმერთის არსებობის,
- წმინდა სამების,
- შესაქმეს,
- მიზღვევისა
- აღდგომის დოგმატები.

ამიტომ ცხადია რატომ იქცა გონება – ფილოსოფიის სინონიმად და რწმენა კი რელიგიისა. მაგრამ ასეთი დაყოფა არ არის ყოველთვის ზუსტი. რწმენა ადამიანის გონიერების ახალი განსხვავებული განზომილებაა. ქრისტიანულ მსოფლმხედველობის ძირითადი ნიშანია მონოთეიზმი, რომლის საფუძველია ანტიკურობისათვის უცხო პრინციპი – გამოცხადების იდეა და კრეაციონიზმის იდეა. მისი საერთო საფუძველია ერთი პიროვნული ღმერთის იდეა, კრეაციონიზმის იდეა არის შუასაუკუნეების ონტოლოგიის საფუძველი, გამოცხადების იდეა კი არის შემეცნების საფუძველი. ეს განაპირობებდა შუა საუკუნეების ფილოსოფიის დამოკიდებულებას თეოლოგიაზე და ყველა საზოგადოებრივი ინსტიტუტისა ეკლესიაზე.

შუა საუკუნეების ფილოსოფიის ძირითადი ნიშნები:

თეოცენტრიზმი. ეს ნიშნავს, რომ სამყაროს, კაცობრიობის, ადამიანის ყოფიერების აბსოლუტური საწყისია ღმერთი. იგი არის უმაღლესი არსება. მათი საიდუმლოების გამოცანის გასაღებია ღმერთი. ამიტომ ღმერთის შემეცნება არის სამყაროს, ადამიანის შემეცნება. რადგან ყველაფერი ღმერთის შექმნილია. ამით განისაზღვრებოდა შუა საუკუნეების ფილოსოფიის შინაარსი და მიმართულება ეს განსახვავებდა მას ანტიკური და რენესანსის ეპოქის ფილოსოფიისაგან. აზროვნება ვითარდება რელიგიურ თეოლოგიურ სფეროში. მასში აისახებოდა სოციალური და სულიერი პროცესების სირთულე და წინააღმდეგობრივი ხასიათი.

კოსმოცენტრიზმი ანტიკურობას ახასიათებდა კოსმოცენტრიზმი. აქ სამყარო ადამიანის ჩათვლით იყო მოწესრიგებული მთელი-კოსმოსი. იგი იყო ცოცხალი, გასულიერებული ბუნება. კოსმოსი იყო შემეცნების მთავარი საგანი. აქტიური შემოქმედებითი საწყისი ბუნების გარეთ გადის და გადაეცემა ღმერთს. ამიტომ კოსმოსი აღარ არის თვითკმარი მარადიული საწყისი. იგი შექმნილია. ამით დაძლეული იქნა ანტიკურობისათვის დამახასიათებელი ორი დაპირისპირებული საწყისის – აქტიურისა და პასიურის დუალიზმი.

კრეაციონიზმი (ლათ. creatio – შესაქმე) არის მოძღვრება რომლის, მიხედვით სამყარო შექმნილია ღმერთის მიერ თავისუფალი ნებითა და ერთჯერადი აქტით. ღმერთმა შექმნა სამყარო არაფრისაგან და ღმერთი ყოველწამს განსაზღვრავს და ინარჩუნებს სამყაროს ყოფიერებას, რაც მისი ყოვლისშემძლეობის გამოხატულებაა.

აქედან გამომდინარეობს პროვიდენციალიზმი (ლათ. providentia – განგება). მოძღვრება, რომლის თანახმად საზოგადოებისა და ადამიანის განვითარება განისაზღვრება ღმერთის მიერ. სამყაროს წესრიგი და ადამიანის ცხოვრების განვითარება წინასწარ განსაზღვრული და დადგენილია ღმერთის მიერ. შესაქმნეს ყურადღება გადააქვს ბუნერივიდან ზებუნებრივზე. ქრისტიანული ღმერთი დგას ბუნებაზე მაღლა და ბუნების გარეთ. ამიტომ იგი არის ტრანსცენდენტური ღმერთი.

პერსონალიზმი (ლათ. persona – პიროვნება). ადამიანი არის პერსონა, რომელიც არის შემკობილი გონებითა და თავისუფალი ნებით. პიროვნება არის ადამიანის არსება, რომელიც შექმნილია როგორც ღმერთის ხატი და მსგავსი. ადამიანის არსება არის უცვლადი სული. ყოველი პიროვნება არის განსაკუთრებული ჩაკეტილი სამყარო, რომელშიც მიმდინარეობს ბრძოლა სიკეთესა და ბოროტებას შორი, მოვალეობასა და მიდრეკილებებს შორის. ამ ბრძოლას ყოველთვის აკვირდება მსაჯული – სინდისი და სული, როგორც გონი, რომელიც უშუალო პირდაპირ კავშირშია ღვთაებრივ გონთან. ამიტომ ადამიანის ცხოვრების ღვთაებრივი განხილვისას მნიშვნელოვანია არა მარტო მისი საქციელი, არამედ მისი განზრახვა, მოტივი, რომელიც ფარულია ადამიანისათვის მაგრამ ნათელი და ცხადია ღმერთისათვის.

რეველაციონიზმი (ლათ. revelatio – გამოცხადება). ეს არის სამყაროს შემეცნების პრინციპი. ღვთაებრივი ჭეშმარიტების შემეცნება ნიშნავს წმინდა წერილის ფარული საზრისის გაგებას, რომელიც ღვთაებრივი გამოცხადების გამოხატულებაა. ღვთაებრივი გამოცხადება არის შემეცნების უმაღლესი სახე და უმნიშვნელოვანესია ადამიანისათვის. ეს არ გამოირჩევა ადამიანური შემეცნების მნიშვნელობას მისი ცხოვრებისათვის.

ქრისტიანული საიდუმლოებანი. ქრისტიანული საიდუმლოება არის განსაკუთრებული სახის მოქმედება, რომელიც გადის რიტუალის, დოგმატიკის მიღმა. რიტუალი ახდენს ადამიანური ყოფის შესატყვისობას ღვთაებრივ ყოფიერებასთან, საიდუმლოებასთან (ბერძნ. Mysterion). მას რეალურად შემოჰყავს ადამიანურ რეალობაში ღვთაებრივი. ასეთი საიდუმლოებებია:

- ნათლობა-ქრისტიანულ ცხოვრებაში შესვლა, იგი არის სიმბოლო ღმერთთან ერთობისა და მონანიებისა.
- ზიარება (ევხარისტია)-პურისა და ღვინოს მიღება, როგორც ქრისტეს სისხლისა და ხორცისა, მორწმუნეს ღმერთთან არსობრივი შეერთებისათვის, რათა ქრისტე ცოცხლობდეს მასში.
- მირონცხება-ნათლობის შემადგენელი ნაწილი, რომლის მეშვეობით მონათლულზე გადმოდის ღვთაური ძალა, რაც განამტკიცებს მის სულიერებას.
- მონანიება-მღვდლის წინაშე აღსარება და ცოდვების შენდობა ხელდასხმასასულიერო წოდების მინიჭება, რაც საეკლესიო საიდუმლოების შესრულების უფლებას გულისხმობს.
- ქორწინება-როგორც ქრისტესა და ეკლესიის მისტიკურ ქორწინებაში მონაწილეობა.
- შვიდგზის ზეთის ცხება-მისით მორწმუნეს მიეცემა უნებლიედ დავიწყებული ცოდვების შენდობა. მისით ადამიანზე გადმოდის ღვთის ძალა, რომელიც ადამიანს განკურნავს სულიერი და სხეულებრივი ავადმყოფობისაგან.

შუა საუკუნეები კულტურის, ფილოსოფიური აზროვნების და ადამიანის ყოფიერების ახალი ტიპის ჩამოყალიბების პერიოდია. ბერძნული ფილოსოფია დაკავშირებული იყო პოლითეიზმთან. მისი ძირითადი თემა იყო კოსმოსი როგორც ადამიანისა

და ბუნების მთლიანობა, რომლის გააზრებით იყო იგი დაკავებული. შუა საუკუნეების აზროვნების ძირითადი თემა-ლმერტი. ღმერთი არის უმაღლესი რეალობა, რომელიც განსაზღვრავს ყველა არსებულს და არის ყველაფრის საწყისი. რომ გაიგო არსებული უნდა გაიგო ღმერთი.

ქრისტიანულ მონოთეიზმს საფუძვლად უდევს რამდენიმე ფუნდამენტური პრინციპი, რომელიც უცხო იყო ბერძნული მსოფლმხედველობისათვის. ქრისტიანული ღმერთის გაგება პრინციპულად განსხვავდება ბერძნული პოლითეიზმის ღმერთისაგან. მას აქვს განსხვავებული ადამიანურობა და განსხვავებული გაგება ღვთაებრივისა. ძველი საბერძნეთის ღმერთები ყველა ადამიანურ თვისებებს ფლობდნენ: უყვარდათ, სძულდათ, ეჭვიანობენ და ა. შ. მათ ურთიერთობა ჰქონდათ მოკვდავებთან, საერთო შვილებიც ჰყავდათ. ღმერთები ადამიანებთან ერთად ცხოვრობდნენ ერთიან სამყაროში, კოსმოსში. მაგრამ ისინი ყოველთვის ღმერთებად, უკვდავებად რჩებოდნენ. ისინი არც იბადებიან და არც კვდებიან. ქრისტეს ადამიანურობა პრინციპულად განსხვავებული იყო. იგი ამჟღავნად მოვიდა ადამიანური წესით და წავიდა ადამიანური წესით. მისთვის ცნობილი და გასაგები იყო ადამიანური ყოფიერების ორი იდუმალუბა: დაბადება და სიკვდილი. მან იცოდა რა იყო ტკივილი. ამით მოხსნილი იყო დაპირისპირება ღვთაებრივ და ადამიანურ სამყაროს შორის. მეტაფიზიკური უფსკრული გადალახული იყო.

ქრისტიანული მსოფლმხედველობის ძირითადი პრინციპებია:

- სამყაროს არარასაგან შექმნის იდეა.
- გამოცხადების იდეა.
- პიროვნული ღმერთის იდეა.

ძირითადი პრობლემა, რომლის გარკვევას ცდილობდა არა მარტო ფილოსოფია, არამედ ქრისტიანული კულტურა იყო ქრისტეს პიროვნებასთან დაკავშირებული პარადოქსი:

- როგორ არის შესაძლებელი ღმერთის განკაცება, მარადიულის დროითად გადაქცევა.
- როგორ არის შესაძლებელი მოკვდავი, წარმავალი მკვდრეთით აღსდგეს, უკვდავად იქცეს.

შუა საუკუნეების ფილოსოფიის ჩამოყალიბების პერიოდი. II-IV სს. მიმდინარეობს იდეური ბრძოლა ეპიკურიზმს, სტიოციზმს, ნეოპლატონიზმსა და სამყაროს აბსოლუტურ გაგებას შორის. ქრისტიანული აზროვნება ზშირად ცდილობდა მოეხდინა ანტიკური ფილოსოფიის მიღწევების გადმონერგვა ქრისტიანობაში. შუა საუკუნეების ფილოსოფია არის ქრისტიანული გამოცხადებისა და ანტიკური ფილოსოფიის სინთეზი. მართალია ადრექრისტიანული თემების მსოფლგანცდა და ცხოვრებისეული პრინციპები უპირისპირდებოდა წარმართობას, მაგრამ მას შემდეგ რაც ქრისტიანობა ხდება ყველაზე გავრცელებული და გაბატონებული რელიგია აუცილებელი ხდება რელიგიური დოგმატიკისა და მსოფლგანცდის რაციონალური დასაბუთება. ამ საქმისათვის დაიწყო ანტიკური ფილოსოფიის გამოყენება. ყველაზე დიდ წარმატებას ამ სინთეზის განხორციელების საქმეში მიაღწიეს ნეტარმა ავგუსტინემ (ძვ. წ. 350-435) და ფილოსოფოსმა პეტრე იბერმა, რომელიც შ. ნუცუბიძის თეორიის მიხედვით ფსევდო დიონისე არეოპაგელის გამოქვეყნებული შრომების ჭეშმარიტი ავტორია. ყველა, ვინც ანტიკური ტრადიციის უპირატესობიდან ამოდიოდა, ისინი ღმერთში ხედავდნენ უპირველეს ყოვლისა უმაღლეს გონებას, მეორენი-თავისუფალ ნებას, როგორც მისი ღვთაებრივი ბუნების მთავარ გამოხატულებას, რომელიც მისი ყოვლისშემძლეობის გამოხატულება და ამ ყოვლისშემძლეობის ტოლია. აბსოლუტურად თავისუფალი ნება

სწორედ ყოვლისშემძლეობას ნიშნავს. ღმერთია ჭეშმარიტი აზრით თავისი თავის უფალი ე. ი. თავისუფალი.

ემანაცია თუ კრეაცია. ქრისტიანულმა მსოფლმხედველობამ განსხვავებული ონტოლოგია მოგვცა. ანტიკურობისათვის სამყარო აუცილებლობით არსებობდა და იგი მარადიული იყო. ძველი ბერძნული ფილოსოფია დასრულდა ემანციის თეორიით, რომლითაც ცდილობდნენ დაეძლიათ პლატონი დუალიზმი და აეხსნათ სამყაროს წარმოშობის პრინციპი. ემანაცია არის მარადიული და უწყვეტი პროცესი ანუ სამყარო მარად არსებობდა. სამყაროს შექმნა იყო ერთიანიდან გადმოფრქვევა და ერთი თავისი სისავსიდან ქმნიდა სამყაროს. სამყარო მარად არსებობდა და მარად არსებობა იყო მისი უწყვეტი ქმნადობა. ეს იყო ბუნებრივ – ისტორიული პროცესი.

ქრისტიანულმა მსოფლმხედველობამ ემანაციის პრინციპს დაუპირისპირა კრეაციონიზმის პრინციპი. ღმერთმა სამყარო შექმნა არარასაგან თავისი ყოვლისშემძლეობიდან გამომდინარე. ეს იყო ღვთაებრივი ნების აქტი. ღმერთის ნება იყო სამყაროს არსებობის გარანტი. ღმერთი ყოველ წამს ინარჩუნებდა სამყაროს არსებობას. კრეაციონიზმი იყო პრინციპულად განსხვავებული ონტოლოგიური დებულება. ანტიკური სამყარო აღიარებდა, რომ არაფრისაგან არაფერი არ წარმოიშვება და რაიმე არარად არ გადაიქცევა. მათი აზრით სამყარო აუცილებლობით არსებობდა. ადამიანისა და სამყაროს მიმართება ახალ ხასიათსა და განზომილებას იძენდა. მათი ყოფიერება მეტ დრამატიზმსა და ტრაგიზმის შეიცავდა. ყოველი ყოფიერი და თვით სამყაროც ერთხელადი და განუმეორებელი იყო.

სამყაროს არარასაგან შექმნის დოგმატს მთელი სიმძიმე სამყაროს არსებობის შენარჩუნებისა ზებუნებრივ საწყისზე გადაჰქონდა. სამყაროს აქტიური შემოქმედებითი საწყისი გადატანილი იქნა ბუნების, კოსმოსის გარეთ. იგი ტრანსცენდენტურია. კოსმოსი აღარ არის მარადიული, ცოცხალი მთელი, არამედ მხოლოდ სასრულო და შექმნილი. კრეაციონიზმა გადალახა ანტიკური ონტოლოგიისათვის დამახასიათებელი დუალიზმი: აქტიურისა და პასიურისა, ფორმისა და შინაარსისა. ქრისტიანული ონტოლოგია მონისტურია, სინამდვილეს მხოლოდ ერთი აბსოლუტური საწყისი აქვს. ამქვეყნიური სინამდვილე მხოლოდ შექმნილია, მისი მონაწილეობა ქმნადობის პროცესში საერთოდ გამორიცხულია. ბუნება და სინამდვილე მხოლოდ შექმნილია ანუ ცვალებადი, წარმავალი სასრულოა. ჭეშმარიტ ყოფიერებას ფლობს მხოლოდ ღმერთი. იგი არის მარადიული, უსასრულო, თვითკმარი და თვითმიზეზი. ის ატრიბუტი, რასაც ანტიკურობა წმინდა ყოფიერებას მიაწერდა ეხლა მიეწერება ღმერთს. ქრისტიანული მეტაფიზიკა მიიჩნევს, რომ ღმერთი არის უმაღლესი ყოფიერება, უმაღლესი ფორმა და უმაღლესი სიკეთე. ანტიკურობისათვის მარადიული სამყარო არსებობს აუცილებლობის ძალით. მარადიული კაოსიდან კოსმოსი მოწესრიგებული და პარმონიული მთელი წარმოიშვა. პლატონმა შეაჯამა ანტიკურობის შეხედულება სამყაროს არსებობის პრინციპზე და იგი ასე ჩამოაყალიბა: აბსოლუტურმა, სრულყოფილმა სიკეთემ კოსმოსი შექმნა სიკეთით, სიკეთის გამო და არსებულის მიზანია სიკეთესთან ზიარება. ყველაფერი რაც ნამდვილია ის კეთილია და რაც კეთილია ის ნამდვილია, ანუ სიკეთესთან არის წილნაყარი.

ქრისტიანობისათვის ერთ-ერთი უმთავრესი ონტოლოგიური საკითხი იყო იმის ახსნა თუ როგორ და რატომ შეიქმნა სამყარო. თუ როგორ განხორციელდა ეს შექმნა აღწერილი იყო ბიბლიაშივე. უფრო რთული იყო პასუხის მონახვა კითხვაზე: რატომ შექმნა ღმერთმა სამყარო? სამყაროს შექმნის ამოცანა არ შეიძლება გარეგანი ფილიყო ღმერთისათვის, რომელიც არის უსასრულოდ ძლიერი, სრულყოფილი თავ-

ისუფალი ნება. სამყაროს შექმნის საფუძველი თვითონ ღმერთის შინაგანი ბუნებიდან უნდა გამომდინარეობდეს. ქრისტიანმა თეოლოგებმა ასე უპასუხეს. ღმერთმა სამყარო შექმნა სიყვარულით და სიყვარულის გამო, რადგან თვითონ ღმერთი არის უსაზღვრო სიყვარულის საკუთარი. სამყაროს შემოქმედებისა და სამყაროს არსებობის წესრიგი არის *ordo amoris* (შეღერი). ამიტომ ქრისტიანული ონტოლოგიის ფუნდამენტალური დებულება შეიძლება ასე გამოითქვას: რაც სიყვარულია ის ნამდვილია და რაც ნამდვილია ის სიყვარულია, ანუ სიყვარულთან არის წილნაყარი.

ანტიკური ონტოლოგია აღიარებდა არსებულის ორ აუცილებელ და დამოუკიდებელ საწყისს, რომელთაგან ერთი აქტიური მეორე კი პასიურია. დემიურგს მასალა სჭირდებოდა შემოქმედებისათვის. ქრისტიანული ონტოლოგია აღიარებს ერთ აბსოლუტურ საწყისს, რომელიც არარასაგანს ქმნის სამყაროს. ქრისტიანობამ აღმოაჩინა არარას ფენომენი, რითაც შეცვალა სამყაროს არსებობის ხასიათი. ის რაც წარმოიშვა არარასაგან იგი ისევე არარად შეიძლება გადაიქცეს. ანტიკურობისათვის კი არაფრისაგან არაფერი არ წარმოიშვება და რაიმე არარად არ გადაიქცევა. ქრისტიანობისათვის სამყარო და ყველაფერი, რაც მასში არსებობს უნიკალური და განუმეორებელია. ანტიკურობისათვის სამყარო არის მარადიული წრებრუნვა. დრო კი არის წრე. ქრისტიანობისათვის დრო სწორი ხაზია. ღვთაებრივი ნების აქტში არსი და არსებობა გაერთიანებულია.

ქრისტიანობამ ძირითად ონტოლოგიურ დაპირისპირებად აქცია ყოფიერებისა და არარას დაპირისპირება. არსებულს არარად ქცევისაგან იცავს ღმერთის კეთილი ნება. ანტიკურობისათვის ასეთი დაპირისპირება იყო აზრსა და არსს შორის დაპირისპირება. ქრისტიანული ონტოლოგიისათვის მთავარი საკითხია ღმერთის არსებობის დასაბუთება, მისი ამქვეყნად მოვლინების ფორმების კვლევა. ღმერთი არის *ENS REALISIMUS*, უმაღლესი და უპირველესი არსებული. როცა გაირკვევა მისი არსებობის წესები, მაშინ გაირკვევა მის მიერ შექმნილი არსებულის არსებობის წესები და მიზნები. ღმერთი არის სამყაროს არსებობის გარანტი.

მარადიულობის შემეცნება. შუა საუკუნეების მეორე უმთავრესი საკითხი იყო ღმერთის შემეცნების, გააზრების პრობლემა. ქრისტიანობა ღმერთის განსხვავებულ გაგებას და შემეცნების მეთოდს აღიარებდა, ვიდრე ანტიკურობა.

- ღმერთი აბსოლუტური ტრანსცენდენტია და მისი უშუალო შემეცნება შეუძლებელია.
- ღმერთი არ არის თანშობილი ცოდნის საგანი.
- ღმერთი ეცხადება ადამიანს. გამოცხადების ფენომენის ახსნა და განმარტება არის ღმერთის შემეცნების ძირითადი გზა.

ანტიკურობაც და ქრისტიანობაც მიიჩნევს, რომ აბსოლუტურობისა და მარადიულობის შესახებ ცოდნას ადამიანი თავისი ძალისხმევით ვერ მოიპოვებს. თვითონ მარადიული უნდა დაეხმაროს მას ამ საქმეში. მაგრამ, როგორც ვხედავთ, ქრისტიანობა მარადიულის ცოდნის ანაშენების თეორიას არ იღებს.

ქრისტიანობა თვლის, რომ ცოდნა ზებუნებრივი, მარადიული ყოფიერების შესახებ შეიძლება მოიპოვოს ასევე ზებუნებრივი გზით. ეს არის გამოცხადების ფენომენი და რწმენა, როგორც ჩვენი უკვდავი სულის განსაკუთრებული უნარი, რომელიც უცნობია ანტიკურობისათვის, მაგრამ უნდა აღინიშნოს, რომ არც მოგონება და არც რწმენა არ არის წმინდა გნოსეოლოგიური ფენომენები ახალი დროის ფილოსოფიის გაგებით. რაც შეეხება შექმნილ სამყაროს, მის შემეცნებას ახორციელებს გონება. თუმცა უნდა ითქვას, რომ არც შექმნილი სამყაროა შემეცნებული ბოლომდე.

არსება და არსებობა. შუა საუკუნეების ფილოსოფიაში განსაკუთრებული ყურადღება მიექცა არსებასა და არსებობას (ესენცია-ექსისტენცია) განსხვავებას. იმისათვის, რომ შევიმეცნოთ საგანი უნდა გავიგოთ როგორ არსებობას ის და რა არის ის. არისტოტელე იკვლევდა ამ საკითხს, მაგრამ მას არ განუხორცილებია ასეთი მკვეთრი გამოჯვრება და დაპირისპირება როგორც შუა საუკუნეების ფილოსოფიამ განახორციელა. ყოფიერება და არსება მხოლოდ ღმერთში არის იგივეობრივი, რაც შეეხება შექმნილ სამყაროს აქ საგნის არსებობა არ ემთხვევა მის არსებას, რაც ქმნის ემპირული საგნის არსებობისა და შემეცნების სირთულეს.

ეს განსხვავება შესაძლებელს ხდიდა ბოროტების შესაძლებლობის ახსნას. როგორ უნდა ახსნილიყო ბოროტები არსებობა, ცოდვილი ბუნება იმისა რაც შექმნილი იყო კეთილი საწყისის მიერ. ეს შესაძლებელია, რადგან არსებობა არ ემთხვევა არსებას, ამიტომ შუა საუკუნეების ფილოსოფიის განსაკუთრებულ ინტერესს წარმოადგენდა მოვლენის, არსების კვლევა და არა არსებობისა, რადგან არსებობის წესი შეიძლება შემთხვევითი, ცოდვილი და წარმავალი ყოფილიყო, არსება იყო ჭეშმარიტების გამოხატულება. შუა საუკუნეების აზროვნებას აინტერესებს რა არის მოვლენა არსობრივად-კეთილი თუ ბოროტი და არა ის თუ რა არის იგი ემპირიულ, წარმავალ რეალობაში. ეს იყო მარადიული, მეტაფიზიკური რეალობის უპირატესობის აღიარება. ღვთაებრივის სფეროში ხვდებოდა ის, რაც არსობრივი იყო.

არსებისა და არსებობის გამიჯვნით შესაძლებელი ხდებოდა ახსნილიყო თუ რატომ დაშორდა შექმნილი სამყარო თავის შემოქმედს. არსებას განსაზღვრავდა გონება, არსებობის წყარო კი არის ნება. რაიმე არსება, რომ განხორციელდეს, მოიპოვოს არსებობა იგი ნებელობითი აქტივობის შედეგი უნდა იყოს.

ნომინალიზმი და რეალიზმი. არსებისა და არსებობის განსხვავებამ შემდგომი განვითარება კპოვა რეალიზმისა და ნომინალიზმის დაპირისპირებაში.

რეალიზმი. რეალიზმის თანახმად ჭეშმარიტ რეალობას ფლობდა არსება, ზოგადი ცნება, უნივერსალია, რაც იყო ემპირიული საგნის არსება. ერთეული საგნები, რომლებიც ზასიათდებოდნენ ემპირული რეალობით არის ცვლადი და წარმავალი რეალობა. უცვლელი, მარადიული იყო ზოგადი არსება, რაც იყო თვით ამ საგანთა გარკვეულობის საფუძველი. შუა საუკუნეების რეალიზმი პლატონიზმი, რომლის მიხედვით ზოგადი (უნივერსალიები) არსებობს საგნის ემპირიულ რეალობამდე მარადიულ სამყაროში, ღვთაებრივ გონებაში. აღმაიანს შეუძლია შეიმეცნოს ემპირიული საგანი, იმდენად, რამდენადაც შეუძლია სწავდეს ზოგადს. რეალისტების ყველაზე ცნობილი წარმომადგენელია ანსელმ კენტერბერიელი (1033-1109წწ.). შემეცნება ხდება გონების მეშვეობით, რადგან მხოლოდ გონებას შეუძლია წავდეს ზოგადს. ზოგადი ქმნის საგნის შინაგან უცვლელ არსებას. საგნის შემეცნება სწორედ ამ შინაგანი უხილავი ზოგადის გაგებას ნიშნავს.

ნომინალიზმი. (NOMEN-სახელი) ამის საპირისპიროდ მიიჩნედა, რომ არსება, ზოგადი ცნებები მხოლოდ სახელებია და არ აქვთ არავითარი დამოუკიდებელი არსებობა ემპირიული ერთეული საგნებისაგან განსხვავებით. ზოგად ცნებებს ქმნის ჩვენი გონება საგანთა საერთო ნიშნების აბსტრაგირებით, ანუ როდესაც საგანთა კლასის დამახასიათებელ ზოგად, საერთო ნიშნებს გავმიჯნავთ თვითონ ამ საგნებისაგან. ნომინალიზმის მიხედვით ზოგადი, უნივერსალია არსებობს არა ემპირიულ საგანამდე, არამედ ემპირიული საგნის შემდეგ აღმაიანის გონებაში. უკიდურესი ნომინალისტი, მაგალითად, როსცელინი (11-12სს.) მიიჩნედა, რომ ზოგადი ცნება არის ცარიელი სიტყვა (FLATUS VOIS) და რეალურად არსებობს მხოლოდ ემპირიული საგანი.

ზოგადი ცნება კი ილუზიაა, რომელიც ადამიანის გონებაშიც კი არ არსებობს.

ღმერთისათვის სიტყვა (არსი, ზოგადი) და საქმე (ემპირია) ერთი იყო. მხოლოდ ღმერთში ემთხვევა ერთმანეთს არსებობა და არსება. ღმერთმა თქვა იქმენ და იქმნა კიდევ სამყარო. ადამიანში კი სიტყვა და საქმე არაა იგივეობრივი, ანუ ადამიანის მიერ თქმული სიტყვა არ ნიშნავს აუცილებლობით მის განხორციელებას. ადამიანურ რეალობაში, შექმნილ საგანთა სამყაროში არსება და არსებობა, ზოგადი ცნება და ემპირიული განხორციელება არ ემთხვევა ერთმანეთს. ამიტომ აუცილებელია მათ შორის მიმართების გარკვევა.

რაიმეს არსებულად გადაქცევისათვის საჭიროა ნება. არსებობის ცნებით შეეცადნენ გაეაზრებინათ არარისაგან სამყაროს შექმნის დოგმატი. შემდგომ არსისა და არსებობის დაპირისპირება მთავარი თემა ხდება ნომინალიზმისა და რეალიზმის დაპირისპირებაში. რეალიზმისათვის არსებობს მხოლოდ არსება, ზოგადი, რომელიც დამოუკიდებელი სახით არსებობს. რეალიზმისათვის საგნის შემეცნებაში მთავარია საგნის ზოგადი არსების და არა მისი გამოვლინების ემპირიული მრავალფეროვნების წვდომა. იგი არსებისათვის შემთხვევითი და უმნიშვნელია. ნომინალიზმისათვის კი მნიშვნელოვანია ერთეული საგნის შემეცნება თავისი არსებობის მრავალფეროვნებაში.

ნომინალიზმი უარყოფს ყოფიერების განსხვავებულ დონეებს, ონტოლოგიურ იერარქიას. ნომინალიზმი მიიჩნევს, რომ რეალურად არსებობს მხოლოდ ერთეული, ემპირიული საგნები. რეალიზმის აზრით ემპირიული საგნების გვერდით არსებობს ზეგრძნობადი იდეები, რომლებიც ყოფიერების უმაღლეს სახეობას ფლობენ.

ნომინალიზმმა მნიშვნელოვანი ზომით განსაზღვრა ფილოსოფიის და ასევე ბუნების მეცნიერების განვითარება. რადგან ნომინალიზმმა შემეცნების ერთადერთ და ნამდვილ ობიექტად აღიარა ერთეული, ემპირიული საგანი. ზოგადის, ცნების შემეცნების მეთოდები სხვაგვარია. ამიტომ უნდა შევისწავლოთ ემპირიული საგნის შემეცნების თავისებურებები. ერთეული საგნის შემეცნება არ უდრის და არ შეიცვლება უნივერსალების შემეცნებით. ემპირიული საგნის შემეცნების მეთოდები განსაკუთრებული კვლევის დამოუკიდებელი სფერო ხდება.

რეალისტებისა და ნომინალისტების დაპირისპირების გადაწყვეტას შეეცადა თომა აქვინელი. იგი ამტკიცებდა, რომ ზოგადი არსებობს საგანამდე ღმერთის გონებაში, საგნებში და საგნის შემდეგ ადამიანის გონებაში.

ისტორია და ბუნება. ბუნება არის შექმნილი რეალობა. ღმერთს შეუძლია შეცვალოს ბუნების კანონზომიერება და ჩაერიოს ბუნების მსვლელობაში სასწაულის სახით. განსაზღვრულია ადამიანის ადგილიც ბუნებაში, ადამიანი არის ბუნების მეფე. ბუნება უკვე აღარ არის შემეცნების უმნიშვნელოვანესი საგანი. ეხლა შემეცნების უმთავრესი საგანია ღმერთი და ადამიანის სული. შუა საუკუნებისათვის უპირველესი რეალობა რელიგიურ-ზნეობრივი ხასიათისაა. ბუნება მხოლოდ მეორადი სინამდვილეა. ბუნება მის უკან მდგომი რეალობის სიმბოლოა. საერთოდ ამქვეყნიური სინამდვილე ეს არის დროებითი, განსაცდელი სინამდვილე. მხოლოდ გვიან შუა საუკუნეებში ჩნდება მეტი ინტერესი ბუნებისადმი.

შუა საუკუნეების ფილოსოფია, განსხვავებით ანტიკურობისაგან, დიდ ინტერესს იჩენს ისტორიისადმი. ანტიკურობაში ისტორია არ იყო დამოუკიდებელი ონტოლოგიური რეალობა. ძველი ბერძენისათვის ისტორია არის წრებრუნვა. ხოლო ისტორიის განვითარება მიმდინარეობს ოქროს საუკუნიდან რკინის საუკუნისაკენ. ისტორიის მიმართულება არის რეგრესი. შემდეგ ყველაფერი თავიდან იწყება.

სრულად განსხვავებულია ისტორიის ქრისტიანული გაგება. ისტორია გაგებულია როგორც სწორხაზოვანი პროცესი. ისტორიას აქვს საწყისი წერტილი. ეს არის მსოფლიო მნიშვნელობის ხდომილება: ქრისტეს მოვლინება ამქვეყნად. ქრისტეს მოსვლა არის შედეგი მთელი წინა ისტორიისა, რომელიც გადმოცემულია ბიბლიაში. ისტორიის ფენომენის გააზრება გულისხმობდა დროის ფენომენის ახლებურ გაგებას. ქრისტიანობამ დრო სწორხაზოვნად ფენომენად მიიჩნია. მთავარი დროითი ექსტაზი მომავალია, საითკენაც მიდის ადამიანი. ანტიკურობისათვის დრო იყო წრებრუნვა, მთავარი დრო კი წარსული, რადგან წარსულში ყველაფერი უკვე განსაზღვრული და გადაწყვეტილი იყო. ანტიკურობა დროს იკვლევდა როგორც კოსმოსის არსებობის ერთ-ერთ პირობას. ქრისტიანობამ დრო ადამიანის შინაგან სამყაროში გადაიტანა და ადამიანის სულის უნარებს დაუკავშირა. მოლოდინი არის მომავლის აღქმის საფუძველი. ყურადღება მიემართება აწმოს, ხოლო მოგონება წარსულს. დროის დანაწილების საფუძველია ადამიანის სულის სამი განსხვავებული უნარი. იგი შესაძლებელს ხდის დროს როგორც გარკვეულობას.

ისტორიის აღიარების საფუძველი იყო ყოველივეს უნიკალურობისა და გამომდინარეობის აღიარება. ქრისტიანობა აღიარებდა ინდივიდუალურ განუმეორებელ უკვდავ სულს, რომელიც ერთხელ მოდიოდა ამქვეყნად, ანტიკურობა კი აღიარებდა სულთა გადასახლების თეორიას. ქრისტიანობა აღიარებდა ქრისტეს ფენომენს, როგორც აბსოლუტურად უნიკალურ მოვლენას, როგორც ისტორიის აბსოლუტური ათვლის წერტილს.

ისტორიულობის ცნობიერება შუა საუკუნეების ფილოსოფიის მონაპოვარია. ისტორიის აღიარება ნიშნავს იმის აღიარებას, რომ მოვლენას, ხდომილებას აქვს დასაწყისი და დასასრული და ყოველი მოვლენა ერთჯერადი, განუმეორებელია. ისტორია უნდა დამთავრდეს მეორედ მოსვლით. ეს იყო ისტორიის ესქატოლოგიური ხედვა (ESCHATOS — დასასრული). ეს განაპირობებდა ისტორიის ფენომენის აქტუალურობას. შუა საუკუნეების ადამიანი ხშირად იყო ისტორიის დასასრულის მოლოდინში. ისტორია იყო საკრალური რეალობა, რომელშიც რეალიზდებოდა ღვთაებრივი ჩანაფიქრი. ეს იყო ის მიზანი, რომლისკენაც ესწრაფოდა ისტორია, ამიტომ ისტორია ტელეოლოგიური პროცესი იყო, რომელსაც ეს მიზანი გარედან ჰქონდა მიცემული.

ადამიანს აქვს ისტორია რადგან იგი არის ისტორიული არსება. მისი ანთროპოლოგიურ-არსობრივი მახასიათებელია მეხსიერების უნარი, რასაც ემყარება მისი უნარი შექმნას ისტორია. ისტორიის საზრისია მეორედ მოსვლა, რისკენაც ესწრაფვის კაცობრიობის ისტორია. ისტორია დამთავრდება, როდესაც დასრულდება დრო.

ქრისტიანული ანთროპოლოგია. შუა საუკუნეები ადამიანის გააზრებისას გამოდიოდა ორი წანამძღვრიდან:

- ადამიანი არის გონიერი ცხოველი.
- ადამიანი არის ღმერთის ზატი და მსგავსი.

ანტიკურობიდან მომდინარე ადამიანის კლასიკური განმარტება, რომ ადამიანი არის გონიერი ცხოველი. ქრისტიანული ანთროპოლოგიის მიერ ადამიანის შეფასება ორგვარიან: ერთის მხრივ ადამიანი არის ბუნებისა ყოველი არსებულის მეფე, მეორეს მხრივ იგი არის ბუნებრივი არსება, რომელიც შეიძლება დაეშვას ყველაზე დაბლა, იყოს თავისი ვნებების მონა. ის ვინც არის სხვა არსებულების მეფე, შეიძლება იყოს მონა. ადამიანი არის ბუნების ბატონი და ცოდვით დაცემის გამო მას არ აქვს ბატონობა საკუთარ თავზეც კი და მთლიანად ღვთის მადლზეა დამოკიდებული.

შინაგანი სამყარო. ფილოსოფია ადამიანსა და დანარჩენ სამყაროს შორის უფ-

სკრულს ზედავდა. ადამიანი არის სხვა სამყაროდან მოსული, ამიტომ არ არის ამყვეყნიურობის უბრალო წევრი. ადამიანი არის ორი სამყაროს მოქალაქე. შუა საუკუნეების მთავარი თემა არის ღმერთი, ამიტომ ადამიანის მიმართება ღმერთთან არის ის სადაც ვლინდება ადამიანის არსი და ბუნება. ძველი ბერძენისათვის უმთავრესი იყო ადამიანის კოსმოსთან მიმართება. ქრისტიანული ღმერთი გულისხმობდა მასთან პირად მიმართებას. ამიტომ განსაკუთრებული მნიშვნელობა შეიძინა ადამიანის შინაგანმა სამყარომ. ეს სულიერი, შინაგანი ადამიანი მიმართებაშია ზებუნებრივ შემოქმედთან. მაგრამ ადამიანის სულის სიღრმეები თვით ადამიანისათვის არის უცნობი. იგი მხოლოდ ღმერთისათვის არის მისაწვდომი. ადამიანის გულისნადების წვდომა და გამოთქმა აუცილებელია ადამიანის სულის ხსნისათვის.

როგორც ვხადავთ ადამიანი გამოჯნული იქნა ბუნებისაგან და ჩაყენებული იქნა უშუალო პირად მიმართებაში ღმერთთან. ეს უცნობია ანტიკურობისათვის. ადამიანი შემთხვევით კი არ არის ბრალეული, არამედ პრინციპულად ბრალეულია. ადამიანის ყოფიერება მიჩნეული იქნა სიკეთისა და ბოროტების ბრძოლის ასპარეზად. იგი დროებითი და წარმავალია. ქრისტიანობისათვის განსაკუთრებული ინტერესის საგანი ხდება ადამიანის სულიერი სამყარო. ადამიანის გაგება მისი შინაგანი სამყაროს შემეცნებას ნიშნავს, ადამიანი სწორედ თავისი შინაგანი მე-თი არის უშუალო კავშირში ღმერთთან. ადამიანისათვის თავისი სულის თვითშეშეცნება ხდება მისი ცხოვრების მიზანი, რადგან მასზეა დამოკიდებული მისი სულის ხსნა. ადამიანმა უნდა ცხადი გახადოს, გამოთქვას თავისი შინაგანი სამყარო, რადგან ეს არის სულის განწმენდის, ბოროტი ზრახვებისაგან გათავისუფლების საშუალება. განსაკუთრებულ მნიშვნელობას იძენს აღსარება. სოკრატე ადამიანისაგან მოითხოვდა საკუთარი საქციელის თვითდასაბუთებას, თვითაქსნას. ესლა მოითხოვენ აღსარებას. აღსარება არის თვითშეშეცნების ერთერთი ფუნდამენტური ფორმა. საინტერესოა, რომ ბერძნული საზოგადოების წარმმართველი პრინციპი იყო მოწოდება: „შეიცან თავი შენი“. იგი შეიცვალა ასევე ქრისტიანული საზოგადოების წარმმართველი მოწოდებით: „აღიარე შენი ცოდვები“ ღმერთისა და საკუთარი თავის წინაშე. სოკრატე მოითხოვდა, რომ მოქმედების ჩადენისას უნდა დარწმუნებული იყო, რომ შენი მოქმედება კეთილია, ამისათვის საკუთარი თავის წინაშე აღიარო და დაასაბუთო ეს. ქრისტიანობამ ადამიანს მოუწოდა ნუ დაუმაღავ ღმერთსა და საკუთარ თავს საკუთარი საქციელის ფარულ მოტივებს. ორივე პოზიცია ადამიანს ავალბულებდა ეტვირთა თვითშეშეცნებისა და აღიარების სიმძიმე.

შინაგანი სამყაროსადმი ამ ყურადღებამ ზელი შეუწყო თვითცნობიერების ფენომენის გაცნობიერებას. თვითცნობიერება ხდება განსაკუთრებული რეალობა, რომელიც ადამიანისათვის უფრო მნიშვნელოვანი და რეალურია ვიდრე ნებისმიერი გარეგანი რეალობა. სწორედ თვითცნობიერებაში მოცემა ადამიანს უმაღლესი რეალობა-ღმერთი. ამიტომ არის ნეტარი ავგუსტინესათვის თვითცნობიერება პირველადი უტყუარობა, რომელიც ღმერთის მოცემულობის უტყუარობის საფუძველია. საინტერესოა, რომ დეკარტესთან თვითცნობიერება საკუთარი მეს უტყუარობის საფუძველია. შემდგომ ხდება „მე“-ს გამოყოფა თვითცნობიერებიდან, რომელიც ახალი დროის რაციონალიზმის ამოსავალი წერტილი ხდება.

ადამიანის დუალისტური ბუნება. ადამიანის ბუნების გარკვეულობისათვის აუცილებელია შევეჩოთ:

- სულისა და სხეულის,
- გონებისა და ნების მიმართების საკითხი.

როგორც ზემოთ იყო ღნიშნული ბერძნული სამყარო ნებისა და გონების მიმართებაში უპირატესობას ანიჭებდა გონებას. ანტიკური ეთიკის თანახმად მცოდნე არ ჩაიდნენ ბოროტებას. როგორ შეიძლება კითხულობდა ბერძენი თუ იცოდა რა არის კარგი და იცოდა, რომ სიკეთის საფუძველია ღმერთი, ჩაიდნო ბოროტება. ეს ნიშნავს, რომ ცოდნა და გონება განსაზღვრავს ნების აქტივობას და მას არ შეუძლია მიიღოს გონების საპირისპირო გადაწყვეტილება.

პირველად ორიგენე (III ს) შეეცადა გაეაზრებინა ქრისტიანობის პოზიციიდან ადამიანის პრობლემა. მისი აზრით ადამიანი შედგება გონის, სულის და სხეულისაგან. გონი არის ღმერთის მიერ ნაბოძები უნარი და იგი ესწრაფვის სიკეთესა და ჭეშმარიტებას. სული კი საკუთრივ ადამიანს ეკუთვნის, ის არის ადამიანის მე. სწორედ სული ახორციელებს არჩევანს სიკეთესა და ბოროტებას შორის. სული არის ჩვენი ნების განმსაზღვრელი. არსების მიხედვით სული უნდა ემორჩილებოდეს გონს, მაგრამ სული ორგვაროვანი ბუნებისაა. ბოროტება მოდის არა სულიდან, არა სხეულიდან, არამედ ადამიანის თავისუფალი ნებიდან, თუმცა სხეული არ იყო უშუალოდ ბოროტების მიზეზი. მაგრამ უცვლელი იყო არა სხეულზე უარს თქმა, არამედ სხეულის აღზარდა იმ მიზნით, რომ იგი დაემორჩილოს უმაღლეს საწყის-გონს.

ქრისტიანობისათვის ღმერთი იყო უსაზღვრო ძლიერება, რადგან ყველაფერი რასაც აქვს საზღვარი ის სასრული და არასრულყოფილია. ანტიკურობისათვის კი განუსაზღვრელობა, უსაზღვრეობა გაიგებოდა, როგორც ქაოსი. კოსმოსი კი იყო გარკვეულობა და კანონზომიერება. ძველი ბერძნებისათვის ღმერთი იყო უმაღლესი გონება. ქრისტიანობა კი ზახს უსვამდა ღმერთის ნებას. ყოვლისშემძლე ნებაში ხედავდნენ ღვთაებრივი პიროვნების მთავარ ნიშანს. „არავითარ აუცილებლობას არ შეუძლია გაიძულოს შენ შენი ნების საპირისპიროდ, რადგან ღვთაებრივი ნება და ღვთაებრივი ყოვლისშემძლეობა ტოლია ღმერთი არსებაში“ (ავგუსტინე).

გონებისა და ნების დაპირისპირებას კვლავ უფრო აძლიერებს ნომინალიზმი. მისი აზრით ნება განსაზღვრავს გონებას. სამყაროს შექმნა არის ღვთაებრივი ნების აქტი. ქრისტიანობამ ღმერთი პიროვნებად აღიარა, რომელთანაც ადამიანს უშუალო მიმართება აქვს. ღმერთს როგორც პიროვნებას ახასიათებს თავისუფალი ნება. ადამიანისათვის ღვთაებრივი ნიჭი არის სწორედ თავისუფალი ნება. ეს ნიშნავს, რომ ეს ნება თავისუფალია გონებისა და ღმერთის არგუმენტებისაგან. ქრისტიანობამ თავისუფალ ნებაში დაინახა ადამიანის არსება. „შე ვიწონებ ერთს მაგრამ ვაკეთებ მეორეს“ წერდა ნეტარი ავგუსტინე აღსარებაში. სული არ ემორჩილება უმაღლეს საწყისს თავის თავში. ეს მიუთითებს, რომ ადამიანს არ შეუძლია დაძლიოს თავისი ბრალეული ბუნება ღმერთის დახმარების გარეშე. ადამიანმა არ იცის თავისი თავი, თავისი სული. იგი იცის ღმერთმა. ამიტომ ადამიანი ღმერთის მადლს უნდა მიენდოს.

სული და სხეული. სულისა და სხეულის მიმართების ერთერთი ასპექტია შუა საუკუნეების ასკეტიზმი, როგორც სულიერი მოვლენა. ასკეტიზმი ახასიათებდა ანტიკურობის ზოგიერთ ფილოსოფიურ სკოლას (სტოიკოსები და პითაგორელები). მით უფრო თუ გავიხსენებთ, რომ თავშეკავება, ზომიერება ბერძნული მორალური ფილოსოფიის ზოგადი მოტივია. ქრისტიანული ასკეტიზმის მიზანი იყო არა საკუთარ სხეულზე, როგორც ასეთზე, უარის თქმა, არამედ სხეულის აღზარდა და მისი დამორჩილება უმაღლესი საწყისისადმი-გონებისადმი. ჭეშმარიტი ყოფიერება არის ბუნების მიღმა და ადამიანი, რომელიც ცხოვრობს სხეულის სურვილებით ივიწყებს ჭეშმარიტ ყოფიერებას. ასკეტიზმი კი ადამიანს ეხმარება ახსოვდეს ის სამყარო და მის მიხედვით წარმართოს ამქვეყნიური ცხოვრება. ის ვინც სხეულის მოთხოვნებით

წარმართავს ცხოვრებას ივიწყებს ღმერთს. სხეული არის გონების მსახური და არა პირიქით. სხეულის სურვილებზე უარის თქმა -ასკეტიზმი-არის გონების ბატონობა სხეულზე და ჭეშმარიტი ყოფიერების მესხიერება.

ანტიკური მსოფლმხედველობისათვის დამახასიათებელია სულისა და სხეულის, როგორც ორი საწყისის პარმონია. სხეული არის სულის, შინაგანის გარეგანი გამოხატულება. ქრისტიანობამ უარყო ასეთი უშუალო და პირდაპირი კავშირი სულსა და სხეულს შორის. მშვენიერი სხეული არ ნიშნავდა აუცილებლობით მშვენიერი სულის ფლობას და პირიქით. ეს თემა პოპულარული იყო არა მარტო შუა საუკუნეების, არამედ ახალი დროის ევროპულ ლიტერატურაშიც.

შუა საუკუნეების მსოფლმხედველობა დიხოტომიურია. ეს არის ამქვეყნიურობისა და იმქვეყნიურობის, სულისა და სხეულის, ცოდნისა და რწმენის, გონებისა და ნების, სიკეთისა და ბოროტების დაპირისპირება. ადამიანი გახლართულია ამ დაპირისპირებებში. მას უწევს ყოველ წამს გააკეთოს არჩევანი მათ შორის. ამ არჩევანზეა დამოკიდებული მისი ამქვეყნიური ცხოვრება და მისი სულის ხსნა-მარადიული ცხოვრება. ადამიანი დაიღალა ასეთი დამახურობისაგან. იგი იწყებს გამოსავალის ძიებას.

აპოლოგეტიკა

მიღებულია შუა საუკუნეების ფილოსოფიის დაყოფა რამდენიმე პერიოდად:

- აპოლოგეტიკა,
- პატრისტიკა,
- სქოლასტიკა.

(ბერძნ. აპოლოგია – დაცვას ნიშნავს), პატრისტიკა (ლათ. pater – მამა) არის საეკლესიო მამების შეხედულებები, რომლებმაც საფუძველი ჩაუყარეს თეოლოგიას ერეტიკულ მოძღვრებებთან მწვავე ბრძოლაში. ეს ხდებოდა (I-VIII სს.) საუკუნეებში. სქოლასტიკა (ბერძნ. სკოლა). (VIII-XII სს.) კი წარმოადგენს სასკოლო, საუნივერსიტეტო, სამონასტრო სწავლებას. როდესაც ხდება ფორმალურ ლოგიკური მეთოდებით ღმერთის არსებობისა და ქრისტიანული დოგმატების დასაბუთება. XIII-XIV სს. არის მისი ზენიტის ხანა და შემდეგ კი ხდება მისი როლისა და მნიშვნელობის დაქვეითება. ადამიანისა და საზოგადოების ცხოვრებაში. იგი ადგილს უთმობს აღორძინების იდეებს.

აპოლოგეტიკა და პატრისტიკა ცდილობდნენ ქრისტიანული მოძღვრების დაცვას და ანტიკური ფილოსოფიის იდეების გამოყენებას რელიგიური იდეებისა და დოგმატების დასაბუთებისას. ხდება ფილოსოფიური და თეოლოგიური იდეების სინთეზი. თეოლოგიის ინტერესებიდან გამომდინარე ფილოსოფია გადაიქცა რელიგიის მსახურად. მთავარი მეცნიერება ხდება თეოლოგია, რომელიც თავის თავში შეიცავს ფილოსოფიურ ელემენტებს. ქრისტიანობას ბრძოლა უწევდა არა მარტო მტრულ მსოფლმხედველობრივ გარემოცვაში, არამედ მას უწევდა ბრძოლა შინაგან მტრებთან, სხვადასხვა რელიგიურ მიმდინარეობებთან, რომლებიც ცდილობდნენ ქრისტიანობის დაკავშირებას არაქრისტიანულ შეხედულებებთან. ასეთებია გნოსტიციზმი, მანიქეიზმი, არიანობა.

გნოსტიციზმი. მეორე საუკუნეში ყველაზე გავრცელებული ზიფათი იყო გნოსტიციზმი. იგი მომდინარეობდა აღმოსავლეთის რელიგიურ – მითოლოგიური შეხედულებებიდან. მათ ერთვოდა პლატონისა და ნეოპითაგორეიზმის ელემენტები და ახა-

ხაათებს სინკრეტიზმი, რაც ვლინდებოდა ქრისტიანობის ფორმით. გნოსტიციზმის მიმართულებები:

- ოუდეურ გნოსტიციზმი (ვასილიდი 130-142 ვალენტინი დაახ. 150),
- წარმართული გნოსტიციზმი,
- ქრისტიანული გნოსტიციზმი (მარკიონ სინოპელი).

გნოსტიციზმმა საკუთარი ეკლესია შექმნა. გნოსტიციზმის მიხედვით სამყარო დუალისტურია. იგი სიკეთისა და ბოროტების, ნათელისა და სიბნელის ბრძოლის ასპარეზია. ბოროტება წარმოსდგება მატერიისაგან, სიკეთე ღმერთისაგან. გნოსტიციზმის მეორე მნიშვნელოვანი მოვლენა იყო თეოდოციის დოქტრინა, რომელსაც სურს ახსნას სამყაროში ბოროტების არსებობის პრობლემა. რატომ არსებობს ბოროტება სამყაროში თუკი ღმერთი კეთილი და სამართლიანია? რა მიზნით შექმნა ყოვლისშემძლე ღმერთმა ბოროტების სამყარო რისაგანაც ადამიანი გათავისუფლდება მხოლოდ გამოსყიდვის გზით? გნოსტიციზმი პრობლემას ასე გადაჭრის: იგი განასხვავებს შემოქმედ ღმერთს და ცოდვის გამომსყიდველ ღმერთს, არსებობს ორი ღმერთი: ყოვლად კეთილი ცოდვების გამომსყიდველი და მას დაქვემდებარებული, მეტიც მისადმი მტრული სამყაროს შემოქმედი. ადამიანის ცოდვილი ბუნება არაა ადამიანის ბრალი, რადგან ადამიანის ხული არის ბრძოლის ველი სიკეთე – ბოროტებას შორის. ამ ბრძოლას ადამიანი აკვირდება და შეიმეცნებს.

გნოსტიციზმის ნიშანია ასევე მისტიციზმი. ის აღიარებს ღმერთთან მისტიკური, არაცნობიერი, ექსტატური ერთიანობის შესაძლებლობას. ღმერთის რაციონალური შემეცნება შეუძლებელია. მათი მისტიციზმი, ბიბლიის მათეული განმარტება მიუწვდომელი იყო მორწმუნესათვის, რაც გზას ხსნიდა ერესისაკენ. მათი დუალიზმი შეუსაბამო იყო ქრისტიანობის მონოთეიზმთან, რაც მატერიის ღმერთისაგან დამოუკიდებლობას ნიშნავდა. ეს ღმერთის ყოვლისშემძლეობას კითხვის ქვეშ აყენებდა და ქრისტიანული მონიზმის უარყოფას ნიშნავდა.

ქრისტეს ფენომენი. ეპოქის ერთერთი უმთავრესი პრობლემაა ქრისტეს ფენომენის ახსნა და წმინდა სამების ბუნების გაგება. ყალიბდება მოძღვრება ქრისტეს შესახებ – ქრისტოლოგია. იგი არის მოძღვრება ქრისტეს პიროვნების შესახებ, როგორც ღმერთკაცის შესახებ, რომელიც ორი, ადამიანური და ღვთაებრივი, ბუნების მთლიანობაა განზორციელებული ღმერთკაცის არის ერთარსი თავი მამასთან ქრისტეს ფენომენი ერთერთი ურთულესია იყო გაგებისა და ახსნისათვის

არიანელები – მიიჩნევდნენ რომ ქრისტე არის ღმერთის სრულყოფილი ქმნილება რომელიც შექმნილია სამყარომდე.

ნესტორიანელები – მიიჩნევდნენ რომ ქრისტეში უნდა გაიმიჯნოს ლოგოსის ღვთაებრივი ბუნება მისი ადამიანური ბუნებისაგან.

მონოფიზიტები – მიიჩნევდნენ რომ ქრისტეში უნდა გაიმიჯნოს ადამიანური და ღვთაებრივი ქრისტეში ლოგოსის ღვთაებრივმა საწყისმა შთანთქა ადამიანური საწყისი.

მანიქეიზმი ასევე მიეკუთვნება ერეტიკულ მოძღვრებებს მისი დამაარსებელი იყო სპარსელი მოაზროვნე მანი, ლათინურად მანიქეუსი, რომელიც ცხოვრობდა (დაახ. 216-270 წწ.) ინდოეთში. მას ახალი რელიგიის ავტორად მიიჩნევდნენ მენიქეიზმმა ზოროასტრული დუალიზმი მიიყვანა კლასიკურ ფორმამდე. ნათელი და ბნელი არის ორი საწყისი, რომლებიც ღვთაებრივი და სატანური წარმოშობისაა. მათ შორის მუდმივი ომია. მანიქეიზმის ახასიათებს რადიკალური დუალიზმი. ადამიანის სული ასევე დუალისტურია. მისი ერთი ნაწილი წარმოიშვა ნათელი საწყისისაგან, მეორე ბნელი

საწყისისაგან. სილამაზეში სული ამარცხებს მატერიას, სიმაზინჯეში კი პირიქით მატერია ამარცხებს სულს. ადამიანის ხსნის გზაა უმკაცრესი ასკეტიზმი და ფიზიკური შრომა. ქრისტიანობისაგან განსხვავების მანიჭეზში უკუაგდებს ძველ აღთქმას ორი სამყაროს დუალიზმს. ბრალის გამოსყიდვა ადამიანმა თვითონ უნდა განახორციელოს.

აპოლოგეტები. ერეტიკული მიმდინარეობების, წარმართული ფილოსოფიის წინააღმდეგ გამოდიან ქრისტიანი მოაზროვნეები, რომლებსაც აპოლოგეტებს უწოდებდნენ. მათი ისტორიული ამოცანა იყო ქრისტიანული მოძღვრების დაცვა თავდასხმებისაგან. აპოლოგეტები სახარების დაყრდნობით ცდილობდნენ ფილოსოფიური პრობლემების გადაჭრას. ისინი იყვნენ პირველი ქრისტიანი მოაზროვნეები, რომლებიც ცდილობდნენ ბერძნული ფილოსოფიის მორგებას საკუთარ კონცეფციასთან. მეორე საუკუნეს უწოდებენ აპოლოგეტების საუკუნეს – ისინი იყვნენ მართლმორწმუნე ქრისტიანი ფილოსოფოსები. აპოლოგეტები ფიქრობდნენ, რომ ორივეს ფილოსოფიასა და ქრისტიანობას მიეყვართ ღმერთთან. ბერძენი აპოლოგეტი ტატიანუსი თავის აპოლოგიაში, „სიტყვა ელინებისადმი“, თავს ესხმის ანტიკურ კულტურას. აპოლოგეტების ერთი ფრთა ამტკიცებდა ფილოსოფიისა და ქრისტიანობის ერთიანობას, მეორენი ამტკიცებდნენ ქრისტიანობის დამოუკიდებლობას ანტიკური ფილოსოფიისაგან.

ქრისტიანობა არა მარტო თეორიულად იბრძოდა წარმართული ფილოსოფიის წინააღმდეგ. ქრისტიანობა სდევნიდა ანტიკური ფილოსოფიისა და რელიგიის წარმომადგენლებს. მათ წარმართებს უწოდებდნენ. 384–385 ხელისუფლების განკარგულებით განადგურებული იქნა არტემიდე ეფესელის და სხვა ტაძრები. 391 წლის ედიქტით წარმართობას უკანასკნელი დარტყმა მიეყენეს – აკრძალული იქნა წარმართული ღმერთების თავყვანისცემა როგორც საზოგადო ადგილებში ისე საკუთარ სახლებში. 391 ფანატიკოსებმა პატრიარქ თეოფილეს მეთაურობით გადაწვეს ალექსანდრიის ბიბლიოთეკა. რომში სენატის დარბაზებიდან გაიტანეს ნიკეს ქანდაკება, ჩააქრეს ვესტას წმინდა ცეცხლი. 394 ამ წელს ჩატარდა ბოლო ოლიმპიური თამაშები საბერძნეთში. განადგურდა ანტიკურობა, როგორც ყოველდღიურობის ფენომენი. სიტყვა ქრისტიანი «Χριστιανισ» ანუ ქრისტეს მიმდევრები, ხმარებაში შემოვიდა პირველ საუკუნეში ანტიოქიაში.

ქრისტიანული ეკლესიის გაყოფა მოხდა 1054 წელს. მათი გაყოფის საბაბი გახდა სამხრეთ იტალიაში მომხდარი დავა მიწის ნაკვეთის თაობაზე, რომელიც ფორმალურად ბიზანტიას ეკუთვნოდა მაგრამ იქ ბერძნული ადათი იღვევებოდა. ამიტომ კონსტანტინოპოლის პატრიარქმა მიქაელ კერულარიმ დახურა ლათინური ადათწესების ყველა ეკლესია ბიზანტიაში და მოითხოვა რომისაგან, იგი ელიარებინა თანასწორ მსოფლიო პატრიარქად. რომის პაპმა ლეო IX უარით უპასუხა 1054 წლის 16 ივლისს კონსტანტინოპოლის პატრიარქი ანათემას გადაეცა ამის საპასუხოდ პატრიარქმაც ანათემით უპასუხა.

პატრიისტიკა

იგი აგრძელებს აპოლოგეტების დაწყებულ საქმეს. მათ შეიმუშავეს ქრისტიანული მოძღვრების ძირითადი პრინციპები და ცდილობდნენ მათ გააზრებას. ეს ხდებოდა რელიგიური სექტებთან და მიმდინარეობებთან მუდმივი თეორიული დებატებისა და ბრძოლის პირობებში. მაგრამ ანტიკური ფილოსოფიის რაციონალურობის სრული იგნორირება შეუძლებელი იყო, რადგან თეოლოგია ეხებოდა იგივე საკითხებს, რასაც ფილოსოფია. ეს თემებია: ადამიანი და სამყარო, სიკეთე და ბოროტება, სიკვდილი და

სიცოცხლე, ბედნიერება და ა. შ. ფილოსოფიამ უფრო ადრე უპასუხა ამ ადამიანურ კითხვებს და ბუნებრივია საჭირო იყო მასთან მიმართების გარკვევა, თანაც ანტიკურ ფილოსოფიაში იყო იდეები, რომლებიც მისაღები იყო ქრისტიანობისათვის, რწმენის რაციონალური ახსნისათვის.

ტერტულიანე (160-220 წწ). პატრისტიკის ერთერთი ცნობილი წარმომადგენელი იყო კვინტუს ტერტულიანე. იგი დაიბადა კართაგენში და გექილი იყო. 35 წლის ასაკში ერთვება ლიტერატურულ წრეში და ინტერესდება ქრისტიანული პრობლემატიკით. ტერტულიანე იყო პირველი მოაზროვნე, რომელიც წერდა უკვე ლათინურად. მისი მთავარი ნაშრომია „აპოლოგეტიკუმი“. პატრისტიკის ერთერთი უმთავრესი თემაა წმინდა სამება. ფილონ ალექსანდრიელის მოძღვრებამ დიდი გავლენა მოახდინა I სუკუნის ადრეულ ქრისტიანულ ფილოსოფიაზე, უპირველესად ლოგოსის ცნების მიხედვით გაგების გამო. ლოგოსი მოცემულია ღმერთში და თვით არის ღმერთი. ქრისტიანობაში ლოგოსი არის წმინდა სამების მეორე პირი. ტერტულიანეს დამსახურებად ითვლება წმინდა სამების დოგმატის დასაბუთება. მისი აზრით, სამების სამივე პირი არის ღმერთი, ისინი განსხვავდებიან, როგორც პიროვნებები. მაგრამ ეს სამება ერთია როგორც სუბსტანცია. სამება არის მამა, შვილი და ლოგოსი. თავდაპირველად ღმერთი იყო ერთი. ის იყო ერთიანი პიროვნება, მაგრამ როდესაც გადაწყვიტა გაცხადებულიყო, მან გამოიქვა შემოქმედი სიტყვა სამყარომდე და სამყაროსათვის. ეს იყო ლოგოსი, როგორც ცოცხალი არსება. მამიდან და შვილიდან წარმოსდგა სული წმინდა. ლოგოსი ისე მიემართება მამას, როგორც მზის სხივი მზეს, როგორც წყარო წყაროს, როგორც ხე ფესვებს. ლოგოსი წინ უსწრებს სამყაროს და მოვა დრო როცა შვილი კვლავ ამალდება მამასთან. იგი ლოგოსის ქრისტესთან გაიგივებას ცდილობდა. მას მიეწერება დებულება: „მწამს რადგან აბსურდია“. ზუსტად ასეთი დებულება არ არის ნანახი, მაგრამ არის ასეთი დებულება: „ღვთის შვილი გარდაიცვალა – ეს სრულიად სანდოა რადგან ეს აბსურდია. დაკრძალული ის მკვდრეთით აღსდგა – ეს სწორია რადგან ეს შეუძლებელია“. ამ დებულებაში აშკარად უპირისპირდება ერთმანეთს რწმენა და გონება. ტერტულიანეს აზრით ისინი პრინციპულად შეუთავსებელია. მან ფილოსოფია და თეოლოგია პრინციპულად გამოიჯნა, ამიტომ გამოდიოდა ქრისტიანობისა და ფილოსოფიის გაერთიანების წინააღმდეგ. იგი გონებას უპირისპირებდა გამოცხადებას. მეცნიერება ზედმეტია, რადგან სახარება არის ღმერთის შემეცნების ერთადერთი წყარო და ამდენად წყარო ნებისმიერი ცოდნისა. ღმერთი წარმართავს ადამიანის ცხოვრებას. ფილოსოფიურ გონებას მივყევართ ერესისაკენ. ტერტულიანე მიიჩნევს, რომ რწმენა არის უმაღლესი ჭეშმარიტება. ამ დებულებით მან შეამზადა ნიადაგი ფილოსოფიის თეოლოგიისადმი დაქვემდებარებისა.

ალექსანდრიელი მამები. ისინი ახდენენ ქრისტიანული რწმენის დაახლოებას ანტიკურ ფილოსოფიასთან. ქრისტიანობის გაბატონების კვალობაზე უფრო ძლიერდება ტენდენცია ქრისტიანობისა და ელინისტური ფილოსოფიის დაახლოებისა. ეს გამოვლინდა კლიმენტ ალექსანდრიელთან (150-219). მან ალექსანდრიაში დააფუძნა თეოლოგიური სკოლა. მისი მიზანია არა მარტო ქრისტიანობის ერეტიკოსებისაგან დაცვა, არამედ წარმართული ფილოსოფიის დამარცხება და მათი ქრისტიანობაზე მოქცევა. ეს ტენდენცია კიდევ უფრო გაძლიერდა ორიგენეს დროს (184-254). მისი აზრით ქრისტიანობა არის ელინისტური ფილოსოფიის დასრულება. ნეოპლატონიზმი არის შესავალი ქრისტიანულ ფილოსოფიაში. იგი მოუწოდებდა მოწაფეებს გადაეშვათ წარმართული ფილოსოფია, რათა მათში აღმოეჩინათ ქრისტიანობის თვალსაზრისით სწორი მომენტები და მათი მეშვეობით შეეცნოთ ქრისტიანული თეოლოგია. ეს წამოწ-

ყება ძალზედ მნიშვნელოვანად აღმოჩნდა ქრისტიანობისათვის. მას დიდი მნიშვნელობა ჰქონდა ქრისტეს პიროვნების გააზრებისას. ქრისტეს ფენომენი ზდება III – IV სს მიჯნაზე აქტუალური თეოლოგიური პრობლემა, როგორც ზდება ქრისტეში ადამიანური და ღვთაებრივი საწყისების გაერთიანება. გაბატონებული ქრისტიანობისათვის მნიშვნელოვანი იყო ეს საკითხი, როგორც ეკლესიის ავტორიტეტის გაძლიერების საშუალება. რადგან ეკლესია არის ქრისტეს განსაზიერება. არიანე (256-336) მიიჩნევდა რომ ქრისტეს სხვა ბუნებისა ვიდრე მამა – ღმერთი. ქრისტე მამა ღმერთის სახეა და ექვემდებარება მას, და არ არსებობდა მის გაჩენამდე. ძე – ღმერთი არ შეიძლება სრულად ემთხვეოდეს მამა – ღმერთს. ქრისტე ამაღლდა ზნეობრივად, მაგრამ არ ფლობს ღვთაებრივ არსებას. ათანასე (295-373) ასევე ალექსანდრიის თეოლოგიური სკოლის წევრი, მიიჩნევდა, რომ ქრისტე და მამა ღმერთი ერთი ბუნებისაა. 325 ნიკეაში ეს ორი თეოლოგია დაეჯახა ერთმანეთს და დადგინდა, რომ მათ ერთი ბუნება აქვს. 380-381 წწ. სინოდმა დაადგინა: მამა – ღმერთი, ძე – ღმერთი და სულიწმინდის ერთარსობის თეზისი როგორც წმინდა სამებისა. ამით დასრულდა ქრისტიანული მონოთეიზმის ჩამოყალიბების პროცესი წარმართულ პოლითეიზმთან ბრძოლაში.

ორიგენე (182-251). იგი დაიბადა ალექსანდრიაში მისი მთავარი თემა არის ღმერთის ბუნება, ღმერთი და მისი გამოცხადება, ხსნა და აღდგომა ღმერთისაგან შექმნილი არსებების გამოყოფა და ამის შედეგები თვითონ ღმერთი შეუმეცნებელი უზიდავი და უსხეულოა. იგი ადამიანის გაგების ძალაა დგას. ის არის არსი, რომელიც თავისი არსებობაში არავისზე არაა დამოკიდებული. იგი მარადიული და უცვლელია. ის არის საწყისი ნათელისა და სიკეთისა, ღმერთი აზროვნებს საკუთარ თავს. ის არის სრული გონება და ამიტომ აქვს სრულყოფილი ცოდნა თავისი თავის და მისი შეილის, ყოველი არსებულის შესახებ. მაგრამ ორიგენეს აზრით ღმერთი არის თვითშემოზღუდული თავის ყოვლადმღიერებასა და ყოვლისმცოდნეობაში, რადგან ღმერთი, რომ იყოს უსასრულოდ ყოვლადმღიერი ის ვერ შეძლებდა საკუთარი თავის შემეცნებას რადგან უსასრულოს შემეცნება შეუძლებელია, მისი შემოქმედება იქნებოდა მისი განგების გაუღების გარეთ. ეს იდეა არ შეესატყვისებოდა ტრადიციას. ასევე განსხვავებულია მისი მოსაზრება ქრისტეს დაბადების შესახებ. მისი აზრით: „ქრისტე დაიბადა არა ერთხელ, არამედ იგი მარად იბადება მამა ღმერთისაგან“. რაც შეეხება წმინდა სამებას, მამა ღმერთი არის საწყისი სიბრძნის, სიცოცხლისა და სიწმინდისა. ძე ღმერთი კი არის თვით სიბრძნე, თვით სიტყვა, თვით სიცოცხლე და სიწმინდე. მამა ღმერთი არის ფარული და ის რაც არის, გაცხადდება ძე ღმერთში. როგორც აქტუალურობა „ძე არის სრული სისრულე მამა ღმერთის ღვთაებრიობისა, რომელიც რეალურად განხორციელებულია“. მიუხედავად მისი განყენებული ხასიათისა მამა ღმერთი არის ჰიპოსტასი (ჰიპოსტასი-პირველი არსება), ძე ღმერთიც არის ჰიპოსტასი და სული წმინდაც, მხოლოდ მათ ახასიათებთ ღვთაებრივი ბუნება ღმერთი არის სამი ჰიპოსტასი და ერთი სამება. ეს ფორმულა პირველად გამოთქვა ორიგენემ და შემდეგ იქცა საეკლესიო თეოლოგიის განუყოფელ ელემენტად. თითოეულს თავისი ფუნქცია აქვს: მამა არის არსებულის პრინციპი, ძე არის გონითის პრინციპი, სული წმინდა – სიწმინდისა, მხოლოდ ეს სამი ჰიპოსტასი არის წმინდა ღვთაებრივი არსება და თავისუფალია ყოველივე მატერიალურისაგან, მან ჩამოაყალიბა ციური იერარქია, ადამიანის ცხოვრების საზრისი იმაში მდგომარეობს, რომ ღმერთის ზღვამდევანელობით ებრძოლოს და გაანადგუროს ბოროტება, ადამიანი შედგება სხეულის, სულისა და გონისაგან, ადამიანის ცოდვილობა განპირობებულია მისი ამქვეყნიური მიწიერი ცხოვრებითა და თავისუფლებით. ღმერთი ეხმარება ადამიანს დაძლიოს ცოდვილი

ზუნება, ამას ღმერთი ახორციელებს მოსეს კანონებისა და სახარების მეშვეობით. მაგრამ ადამიანის უპირველესი დამხმარეა ღოგოსი, რომელიც ადამიანის სულშია. ხნის საფუძველია რწმენა. ისტორიის ბოლოს ყველა სული გადარჩება და დადგება ძალი ეპოქა. ორიგენე თავისი იდეების გამო კონსტანტინოპოლის მსოფლიო საეკლესიო კრებაზე ერეტიკულად იქნა მიჩნეული და ანათემას მიეცა.

კაპადოკიელი მამები. ძალადი პატრისტიკის დროს ქრისტიანობა ხდება გაბატონებული რელიგია, პატრისტიკა კი განვითარების პიკს აღწევს. ამ ეპოქის პატრისტიკა ღოგა დასავლურ (ლათინური) და აღმოსავლურ (ბერძნული) მიმართულებად. ქრისტიანობის ოფიციალური დოგმატიკის დადგენამ მოითხოვა მისი სისტემატიზაცია. ამისათვის საჭირო იყო ანტიკური ფილოსოფიის აზროვნების ტექნიკის, იდეებისა და მიღწევების უფრო ფართოდ გადმოღება. ქრისტიანობის სისტემატიზაცია აუცილებელი იყო ერეტიკოსობასთან წარმატებული ბრძოლისათვის. ეს ამოცანა განახორციელეს კაპადოკიელმა მამებმა. ესენი არიან: გრიგოლ ნაზიანზელი (დაახ. 330-390), ბასილ დიდი (დაახ. 330-379), გრიგოლ ნოსელი (დაახ. 335-394), ისინი შეეცადნენ ჩამოეყალიბებინათ მართმადიდებლური ღვთისმეტყველების სისტემა. მათ მიაჩნდათ, რომ შეიძლება გამოცხადებასა და ბერძნული ფილოსოფიის შორის თანხმობის მიღწევა. ფილოსოფია შეიძლება იყოს ინსტრუმენტი ქრისტიანული დოგმატიკის ტექნიკის ასახსნელად. გონება ხდება ქრისტიანული რწმენის იარაღი და მსახური. მაგალითად, წმინდა სამების დოგმატის დასაბუთებისას იყენებდა ნეოპლატონიზმის პრინციპებს, რომლის მიხედვით იდეალური ცხოვრების სფეროში არსებობს სამი ძირითადი სუბსტანცია: ერთი, გონება და მსოფლიო სული. ღვთაებრივი არსი გამოიხატება სამივეს მეშვეობით. ღვთაებრივი პირები გამოჩენილი არიან ერთმანეთისაგან, მაგრამ მათ აერთიანებს ღვთაებრივი არსი, მათი ღვთაებრივობა ერთია. სამყაროს შექმნის ახსნისას ევროპიდან ასევე ნეოპლატონიზმს. გვარი წინ უსწრებს ინდივიდს, პირველადი იდეა არსებობს ინდივიდუალურ საგნამდე. იგი არსებობს ღვთაებრივ გონებაში. გრიგოლ ღვთისმეტყველი გარდაიცვალა 60 წლის ასაკში. მისი სამსახურებრივი კარიერა არ იყო წარმატებული. იგი ხელდასხმული იყო არარსებულ კათედრაზე, მსახურობდა უცხო ეპარქიაში, მცირე ხნის შემდეგ გადაყენებული იქნა პატრიარქობიდან. მაგრამ ის მაინც მიჩნეულია უდიდეს ღვთისმეტყველად. ათანასე ალექსანდრიელი ებრძოდა არიანულ ერესს მის კალამს მიეკუთვნება „სიტყვა წარმართებზე“ სიტყვა არიანელების წინააღმდეგ“ და სხვა. საბოლოო გამარჯვება არიანელებზე მოიპოვეს კაპადოკიელმა მამებმა იმით, რომ შეიმუშავეს სწორი ტერმინოლოგია ღმერთის, სამებისა და ერთარსების ასახსნელად და გადმოსაცემად.

იოანე ოქროპირი იყო აღმოსავლური ქრისტიანობის დიდი წარმომადგენელი. იგი იყო ანტიოქიიდან პავლე მოციქულიც იქედან იყო. მან შეისწავლა რიტორიკა და ღვთისმეტყველება. მას დარჩა მდიდარი წერილობითი მემკვიდრეობა: 250 წერილი, ასობით ჰომილეტიკური წერილი (ჰომილეტიკა – მოძღვრება ქრისტიანული საეკლესიო ქადაგების შესახებ) წმინდა წერილის შესახებ და რამდენიმე დოგმატური ტრაქტატი. იგი გარდაიცვალა 407 წელს პიტაუნტში (ბიჭვინთა) გზად მიმავალი. მისი უკანასკნელი სიტყვებია – „დიდება ღმერთს ყველაფრისათვის!“ ბასილ დიდი და გრიგოლ ნოსელი (ძმები) ის იბრძოდა არიანელების წინააღმდეგ. გრიგოლ ნოსელი იყო რიტორიკის მასწავლებელი და სწავლობდა ანტიკურ ლიტერატურას. იგი შემდეგ მისი ძმის მარჯვენა ხელი გახდა. მას მიეკუთვნება მრავალი ქადაგება და ეპზეგეტიკური ნაშრომი.

წმინდა მამების დამსახურებაა ის, რომ ისინი იბრძოდნენ, ერთის მხრივ წარ-

მართული ფილოსოფიისა და მეორეს მხრივ ერეტიკოსების წინააღმდეგ. მათ ამ ბრძოლაში დაიცვეს და განავითარეს ქრისტიანული დოგმატიკა. ერეტიკოსობასთან ბრძოლაში განსაკუთრებული წარმატებისათვის ისინი აღიარეს წმინდანებად, წმინდა მამებად.

ნეტარი ავგუსტინე

ნეტარი ავგუსტინე (354-430), დასავლური პატრისტიკის უმნიშვნელოვანესი წარმომადგენელია ავგუსტინე ავრელიუსი მან განსაზღვრა დასავლური ფილოსოფიისა და ლათინურ ეკლესიის განვითარება. იგი იყო გიპონის ეპისკოპოსი. იგი დაიბადა ქ. ტაგასტეში. ჩრდილოეთ აფრიკაში. აზალგაზრდობაში უზრუნველ და თავპარიან ცხოვრებას ეწეოდა. შემდეგ გაეცნო ფილოსოფიურ და რელიგიურ იდეებს და გადაწყვიტა თავი მიეძღვნა რელიგიისადმი. თავის რელიგიისადმი მოქცევა აღწერილი აქვს თავის აღსარებაში, რომელიც ავტობიოგრაფიული ჟანრის ნიმუშად იქცა. ავგუსტინე აზროვნებისა და ცხოვრების მიზნად იქცა ქრისტიანული მსოფლმხედველობის სისტემატიზაცია და მისი წარმოაჩენა ერთადერთ ჭეშმარიტ მოძღვრებად. მან თავისი ცხოვრება მთლიანად ამას მიუძღვნა. იბრძოდა ერეტიკოსების წინააღმდეგ. ავგუსტინე თეოლოგიასთან მივიდა ნეოპლატონიზმიდან. იგი მიხვდა ნეოპლატონიზმის ქრისტიანულ დოგმატიკასთან სინთეზის შესაძლებლობას. იგი ახდენდა პლატონის ციტირებას და მას მიიჩნევდა ქრისტიანული იდეების წყაროდ. მისი აზრით: არავინ მიახლოებია ქრისტიანობას ასე ახლოს, „ჭეშმარიტი ფილოსოფოსი არის ღმერთის მოყვარული“ და „ღმერთმა მოიაზრა არა მარტო ეს ხილული სამყარო, არამედ საერთოდ ყოველი სული გონიერი და მოაზროვნე სულიც რომელსაც თავისი უცვლელი და უსხეულო სინათლის შეტყობინებით ნეტარს ხდის“.

მისი ცხოვრებისა და აზროვნების წინაშე ორი პრობლემა დგას: თვითშემეცნებისა და ღმერთის შემეცნების. იგი ქრისტიანული მეტაფიზიკის აგებას იწყებს სოკრატესეული მოწოდებით: „შეიცან თავი შენი“. თვითშემეცნებით შესაძლებელია გადასვლა ღმერთის გაგებაზე. მას ამ გზით სურს აიცილოს სკეპტიციზმი და დაეჭვების მეთოდით შეუტევს ეჭვს. იგი ეჭვს უნივერსალურ ხასიათს მისცემს. ყველაფერში შეიძლება ეჭვის შეტანა გარდა იმისა, რომენიც ეჭვობს მისი არსებობა უეჭველია. ეჭვის შეტანა უკვე აზროვნებაა, მაშასადამე მოაზროვნეს არსებობა უეჭველია. მისთვის ჭეშმარიტების ცოდნა და რწმენა იგივეობრივია. რწმენა არის შემეცნების საფუძველი. რწმენა უპირატესია, რადგან რაც გეწამს ყველაფრის შემეცნება არ შეგვიძლია. რწმენის გარეშე ადამიანი ვერ დაძლევეს ეჭვს. ადამიანის სული თვითშემეცნებისას აღგენს მასზედ მაღლა მდგომი არსების არსებობას, რაც ჩვენი გონების სინათლისა და ზნეობრიობის წყაროა.

ქრისტიანული ფილოსოფიის მეტაფიზიკური ფუძეა ღმერთი, როგორც ზეარსი. იგი ყოველი არსებობისა და ყოველი ცოდნის განმსაზღვრელია. მაგრამ თვითონ არ შეიძლება გონებითა და გრძნობით. ღმერთში არსებობა, ცოდნა, ნება, ქმედება, არსება ერთიდაიგივეა. ადამიანში ეს უნარები ხშირად დაცალკეებული და დაპირისპირებულია. ღმერთი თავისუფალია. იგი ქმნის თავისი ნებით, სიკეთის ჩადენის სურვილით, მაგრამ სამყაროში ღვთაებრივი ნება ზორციელდება ლოგოსით, იდეებით. ღმერთი მათი მეშვეობით ქმნის, აფორმებს არარადან სამყაროს. იგი ქმნის მარადიულად, რადგან შექმნილი მუდამ არარაში გადადის. ღმერთის მიერ სამყაროს შექმნა არ ჰგავს ხე-

ლოვანის მიერ ნაწარმოების შექმნას. ხელოვანი უკვე შექმნილ სამყაროში აწარმოებს ქმნადობას.

იგი აყალიბებს თეოცენტრიზმის ძირეულ პრინციპებს – ღმერთი არის მის მიერ შექმნილი სამყაროს ცენტრში. ღმერთი არის პიროვნება, რომელიც ქმნის სამყაროს მხოლოდ და მხოლოდ საკუთარი ნებით, თავის კეთილგანწყობიდან გამომდინარე. ღმერთი მთლიანად დაუფლდა თავის ბედს დაუმორჩილა თავის ნებას, ამიტომ ბედი იქცა განგებად. ღმერთის უსასრულო არსება უსასრულოდ ამაღლებულია ადამიანსა და მის მიერ შექმნილ სამყაროზე. სამყაროს შექმნის აქტით იწყება ღრო. მაგრამ თვით ღმერთი ღროის გარეთაა. სამყაროს აქვს დასაწყისი და დასასრული, ის არის მოძრაობაში და მიემართება წარსულიდან მომავლისაკენ. ეს არ ნიშნავს ღროის ამ მოძენების თანაარსებობას. წარსული მოვლენების საგანია, მომავალი კი ოცნებისა და იმედების. რეალურად არსებობს მხოლოდ აწმყო, რომელიც მარადი ცვალებადობის მაჩვენებელია. ღმერთი არის აბსოლუტური მარადისობა. ეს მარადისობა არის უცვლელობა, ღრო კი არის ღმერთის მიერ შექმნილი სამყაროს თავის თავში ცვალებადობა. ღმერთი არის სრულყოფილება მისი შექმნილი კი სრულყოფილების თვალსაზრისით მასზე ნაკლებია.

მან განასხვავა ღმერთის არსებობის დასაბუთების ორი გზა:

- ანთროპოლოგიურ-ფილოსოფიური,
- ფიზიკალურ-ტელეოლოგიური.

პირველი არის ადამიანის თვითშემეცნებით უმაღლესი არსების დაფუძნების გზა, მეორე კი სამყაროს კანონზომიერებიდან, წესრიგიდან დასკვნის მის შემოქმედზე. ეს შემოქმედი ყველაფერში ჩანს. ამიტომ ყოველი არსი მიისწრაფვის „სიყვარულით“, შინაგანი მისწრაფებით ზეარსისაკენ. მისი აზრით, ღმერთი დაინახება მხოლოდ საკუთარ სულში და არა გარეგანი საგნის სახით. ეს განაპირობებს რწმენის განსაკუთრებულ ადგილს ადამიანის ყოფიერებაში.

ღმერთი მოქმედებს თავისუფალი ნებით, როგორც უმაღლესი სიკეთე და სიბრძნე. იგი ქმნის ყველაფერს, რაც ჩვენ კონკრეტული მიზეზით განსაზღვრული გვეგონია. მეჭურჭლე აკეთებს ქოთანს, მაგრამ სინამდვილეში ეს ხდება ღმერთის ნებითა და მიზეზით. ადამიანი მოქმედებს ორმაგი მიზეზით. ხეზე ფოთოლიც კი არ ამწვანდება, არ ჩამოვარდება ხიდან ღმერთის ნების გარეშე. ავგუსტინესათვის ეს არ არის ფატალიზმი. ადამიანის თავისუფალი ნება არსებობს, მაგრამ მასში ვლინდება ღვთაებრივი ნება შინაგანი აუცილებლობით. „ჩვენ გვსურს ის, რაც ღმერთს სურს, მივისწრაფვით ღმერთის ნების შესაბამისად“.

ადამიანი და ღმერთი. მისი ინტერესის მთავარი საგანია „ღმერთი და მისი საკუთარი სული“. სულიერი ცხოვრების საფუძველია ნება და არა გონება. ბოროტება არ არის ადამიანის ბუნება, არამედ მისი თავისუფლების შედეგი ის არ არის ღმერთისაგან გამომდინარე, ის სიკეთის ნაკლებობაა. თუმცა ბოროტება აუცილებელია სამყაროში ჰარმონიის არსებობისათვის. (თეოდორის პრობლემა). ღვთაებრივი მადლისა და ადამიანის თავისუფალ ნებას შორის საკითხის განხილვისას ის მიემხრო წინასწარ განსაზღვრულობის მოძღვრებას. ცოდვა ადამიანის ნებას მონობაში აგდებს, მაგრამ ცოდვის რელიგიური მნიშვნელობა იმაშია, რომ იგი ავლენს თავისუფლებისა და ბოროტების მიმართებას ცოდვა არ დაიდევს მხოლოდ მორალური გზით. ღმერთის რაციონალური წვდომა შეუძლებელია. სულის მიზანია ნეტარი სიმშვიდის მიღწევა ღვთაებრივი ჭეშმარიტების ჭვრეტაში. თვითშემეცნებით ადამიანი არკვევს საკუთარი დაცემულობის ბუნებას და იწყებს აღმავლობას. ადამიანი როგორც ავადმყოფი მი-

მართავს მკურნალს, ასევე ადამიანი მიმართავს ღმერთს თხოვნით გაუნათოს ხსნის გზა. ანტიკურობისათვის, სოკრატემდე, შემეცნების საგანი იყო კოსმოსი, პლატონთან იდეათა სამყარო. ავეგუსტინემ შემეცნების მთავარ საგნად აღიარა ღმერთი, რომლის შემეცნების გზა არის ადამიანის თვითშემეცნება.

ავეგუსტინემ საკუთარი გზა ღმერთისაკენ აღწერა თავის ავტობიოგრაფიულ ნაშრომში „აღსარება“. ეს იყო ავტობიოგრაფიის ახალი ტიპი. ეს არის ადამიანის სულის ისტორია, მისი მოგზაურობა ღმერთისაკენ. მას სურს აჩვენოს როგორ ამზადებს ადამიანი თავის სულში თავის მომავალს და ღვთაებრივ ნაპერწკალს ელტვის. მას შემოაქვს სულის უკვდავების ქრისტიანული გაგება. (პლატონის თვალსაზრისისაგან განსხვავებული). იგი უარყოფს სულთა გადასახლების, სულის წინარე არსებობის ანტიკურ თეორიას. სული ადამიანს მიეცემა ღმერთის მიერ და გაჩნდა ამქვეყნად ღმერთის განგებით. მისი აღსარება არის სულიერი ძიებების ისტორია, თუ როგორ მივიდა იგი ანტიკური ფილოსოფიიდან ღმერთის ჭეშმარიტ აღიარებამდე. ქრისტიანობას უპირატესობა აქვს ფილოსოფიის წინაშე. ფილოსოფოსები ეძებდნენ ბუნების საწყისს, საგანთა სათავეს, მაგრამ არა იქ, სადაც იგი არის. ქრისტიანობამ ფილოსოფიას დაუსახა სწორი გზა. ღმერთის შემეცნებით მოიპოვება სამყაროს მიზეზების გაგება, ჭეშმარიტებისა და სიკეთის წყარო. მისი აზრით, მთელი ფილოსოფია პლატონიდან მოყოლებული უკვე დამღვარი იყო ქრისტიანობისკენ მიმავალ გზაზე.

ადამიანი და ისტორია. სრულყოფილი ღმერთი არის სიკეთე. კეთილი არის ჭეშმარიტად არსებული, ბოროტება კი მოკლებულია დამოუკიდებელ არსებობას. იგი არის სიკეთის ნაკლებობა, ღვთაებრივი სინათლის შემცირების შედეგი ღმერთიდან ადამიანისაკენ მომდინარე გზაზე. ზოგადად სამყაროს შექმნისას მოხდა სიკეთის დეგრადაცია, ამის საპასუხოდ ადამიანს ცხოვრების ზნეობრივი პრინციპი უნდა იყოს ადამიანის მისწრაფება ღმერთისაკენ, ანუ სიკეთისაკენ. ბოროტება არის ჩადებული სამყაროს შექმნის აქტში, როგორც ამქვეყნიურობის არსებობის ერთერთი პრინციპი. ადამიანი და შექმნილი სამყარო ესწრაფვის ღმერთს ანუ სიკეთეს. ამაშია მისი აზრით, კაცობრიობის ისტორიის მიზანი და ეს არის ღმერთის მიერ წინასწარ განსაზღვრული. ამიტომ არის შესაძლებელი ბოროტების დაძლევა.

ისტორიის ფენომენის გააზრება მოითხოვდა დროის ბუნების გარკვევას. ანტიკური დრო როგორც წრე შეიცვალა სწორხაზოვანი დროით. ავეგუსტინეს აზრით, ღმერთმა დრო და სამყარო ერთად შექმნა. დრო შესაძლებელია იქ, სადაც არის ცვალებადობა. დრო არის ახლათა თანმიმდევრობა. მეორედ მოსვლისას ისტორია და დრო დასრულდება. მარადისობა არ არის ახლათა თანმიმდევრობა. წარსული და მომავალი არ არსებობს. წარსული უკვე აღარ არის, მომავალი ჯერ კიდევ არ არის. აწმყო არის გადასვლა. აწმყოს არსება არის გადასვლა. დრო არ არსებობს, რადგან არცერთი მისი ექსტაზი არ არსებობს. ავეგუსტინეს აზრით, ადამიანს შეუძლია განიცადოს მხოლოდ დრო და არა მარადისობა. აწმყოთი, მისი წარმავლობით, განვიცდით დროს. დრო არის წარმავლობა და ცვალებადობა. მარადისობის განცდა შეუძლებელია. მას მხოლოდ გონებით ვჭვრეტთ.

კაცობრიობის ისტორიას პროვიდენციალური ხასიათი აქვს, არისტოტელეს შინაგანი ტელეოლოგიზმი გარეგანი პროვიდენციალიზმით შეიცვალა. ადამიანის მისწრაფება ღმერთისაკენ, სიკეთისაკენ გამყარებულია ღმერთის მიერ დადგენილი პროვიდენციალური წესრიგით. ისტორიის საფუძველს წარმოადგენს ღვთისა და მიწიერი სამყაროს განსხვავება. მართლმორწმუნენი, მოციქულები, ანგელოსები, პატრიარქები შეადგენენ ღვთის ქალაქს ანუ ეკლესიას. ზოლო ამქვეყნიურობის ქალაქს შეადგენს

დაცემული ანგელოსები, წარმართები, ერეტიკოსები, ურწმუნონი. ისინი ვინც ჩაფლულია ცოდვაში. ისინი უმრავლესობაა. ორი სამეფოს დაპირისპირებას მორალური ხასიათი აქვს. ისტორიის საზრისი და მიზანია ამქვეყნიური მიწიერი ცხოვრების მორალური სრულყოფა. მორალური სრულყოფილებისაკენ მისწრაფება ქრისტიანული რელიგიის საფუძველზე ისტორიას პროგრესის ხასიათის ანიჭებს და იგი მღვთმართობს ადამიანის მორალურ სრულყოფილებასა და ღვთის სამეფოს გამარჯვებასა და გაფართოებაში მიწიერ სამეფოსთან მიმართებაში. ამ პოზიციიდან გამომდინარე იგი გმობს ძალადობას, რომელსაც ახორციელებს ერთი ადამიანი თუ სახელმწიფო მეორე ადამიანზე. ისტორიში ძალადობა ფართოდაა გავრცელებული. (კაენი, რომელი, მაკედონელი). ძალადობის ასეთი გავრცელების მიზეზს იგი ხედავს ხალხის ფართე მასებში ქრისტიანობის არასაკმარის გავრცელებაში. სახელმწიფომ შეიძლება დაძლიოს თავისი მოძალადეობრივი ბუნება თუ იგი გახდება თეოკრატიული სახელმწიფო, რომელიც აღიარებს ეკლესიის ავტორიტეტს და ემორჩილება მის პრინციპებს. ავგუსტინე ისტორიის პერიოდიზაციისათვის იყენებს ბიბლიის შესაქმნეში გადმოცემულ ღმერთის მიერ სამყაროს ექვს დღეში შექმნის ისტორიას. ის ხედავს პარალელებს ისტორიის და ადამიანის ცხოვრების ექვს პერიოდს შორის: ყრმობა – ბავშვობა – სიყმაწვილე – ჭაბუკობა – ვაჟკაცობის (მოწიფულობა) – მოხუცებულობა.

- კაცობრიობის ბავშვობა იყო ადამისა და ევას ცხოვრება მსოფლიო წარღვნამდე,
- სიყმაწვილე იყო – მსოფლიო წარღვნიდან აბრამამდე,
- ჭაბუკობა იყო ეპოქა აბრამიდან დავითამდე,
- ვაჟკაცობის ეპოქა იყო დავითიდან ბაბილონის ტყვეობამდე,
- ბაბილონის ტყვეობიდან ქრისტემდე.

დღევანდელთა არის კაცობრიობის მოხუცებულობა ქრისტეს მოსვლითა და ქრისტიანობის ეპოქის დაიწყო. ეს არის ადამიანის ტანჯვის, ბრძოლისა და რწმენის გამარჯვების პერიოდი.

ეს ეპოქა გაგრძელდება მეორედ მოსვლამდე ამ ეპოქაში ცხადი გახდება ისტორიის ესქატოლოგიური საზრისი. ღმერთის განგებით ისტორია ესწრაფვის თავის დასასრულს, კაცობრიობის არსებობის დამთავრებისაკენ. ისტორიის ბოლოს მართალნი შეუერთდებიან ღვთის სამეფოს, ცოდვილნი კი ჯოჯოხეთს ჩაინთქმებიან. ისტორია არის ორი საწყისის სიკეთისა და ბოროტების ბრძოლის ასპარეზი. მათ შორის ბრძოლის დამთავრებით დამთავრდება ისტორიაც და გაიმარჯვებს სიკეთე.

ქვეყნიერება წარმოსდგება ორი სამეფოს სახით. მას მიეკუთვნება მოძღვრება ციური და მიწიერი სამეფოს შესახებ. თავდაპირველად ადამიანი სამყოფელი იყო „ღვთის ქალაქი“, მაგრამ პირველი ცოდვის შემდეგ ადამიანი დაისაჯა და გადაიქცა „მიწის ქალაქის“ მკვიდრად. ამით საფუძველი ეყრება ქრისტიანულ ისტორიოსოფიას, რომლის მიხედვით ისტორიის განვითარებას აქვს თავისი მიმართულება და მიზანი ესა არის ღვთის სამეფოს თანდათანობითი გაძლიერება, რომელსაც ამქვეყნად ეკლესია განასახიერებს და ამქვეყნიური სამეფოს სახელმწიფოს დასუსტება. ეს არის ისტორიის შინაგანი ტელეოლოგია, რომელიც მთავრდება ქრისტიანული ესქატოლოგიით.

ცოდნა და რწმენა. მისთვის, რომელიც კარგად იცნობდა ბერძნულ ფილოსოფიას, ბუნებრივია ცოდნისა და რწმენის მორიგება. მისი ფორმულაა: „მწამს რათა გავიგო“. თვითცნობიერების უტყუარობა და უნივერსალური ეჭვი არის მისი ცოდნის თეორიის საფუძველი. ღმერთი არის ჭეშმარიტება და ადამიანი მიდის შეეჭვებით ამის აღიარებამდე. ადამიანს აქვს შემეცნების სამი უნარი: აღქმა, მსჯელობა ნება, რაც არის

არსებობის, აზროვნებისა და ნებელობის გამოხატულება. ეს არის წმინდა სამების გამოხატულება ადამიანში. შემეცნების განმსაზღვრელი მომენტია ნება. ადამიანური ნება კი რწმენას უკავშირდება, ხოლო ნების თავისუფლება რწმენაში განხორციელდება. ღვთაებრივმა ნებამ თავისი თავი რწმენის სახით ადამიანურ ნებაში გააცხადა. ამიტომ რწმენა ცოდნაზე მაღლაა.

შეცნიერება გვაძლევს ცოდნას ამქვეყნიურობაზე, რის საფუძველზე ჩვენ ვიყენებთ საგნებს. სიბრძნე კი არის მარადიული ღვთაებრივი საგნების შემეცნება. ადამიანი უნდა ესწრაფოდეს სიბრძნეს, რადგან მისი მიზანია სულის ხსნა. რწმენას მივეყვართ ძირითადი ღირებულებების გაგებასთან, რაც ადამიანს ეხმარება იცხოვროს ღმერთის მიხედვით, რადგან როცა ადამიანი ცხოვრობს ადამიანის მიხედვით და არა ღმერთის მიხედვით, მაშინ ის ცხოვრობს ეშმაკის მიხედვით. შუა საუკუნეების ადამიანის მიხედვით ქრისტიანული მორალის მიხედვით ცხოვრობდა იყო მისი მომავალი ბედის გარანტია. მან ვერ დაძლია ორი სამყაროს, ღვთაებრივისა და მიწიერის, გათიშულობა.

ნეგატიური თეოლოგია. მისი საფუძველია მეზუთე საუკუნის უცნობი ავტორის ნაწარმოები, რომელიც მიეწერებოდა ათენის ეპისკოპოსს დიონისეს. მაგრამ ცხადი გახდა, რომ მას არ შეეძლო მისი დაწერა. მას „არეოპაგეტიკას“ უწოდებენ, მასში მოცემულია პირველი სრული სურათი ქრისტიანული მსოფლმხედველობისა, რომელიც ეფუძნება წმინდა წერილის, ადრეული პატრისტიკისა და ნეოპლატონიზმის იდეებს. მან მოიცვა ონტოლოგია-ღმერთისა და სამყაროს არსებობის საკითხი, გნოსეოლოგია ღმერთის შემეცნების საკითხი და ეთიკური და ესთეტიკური საკითხები.

არეოპაგეტიკა არის ერთერთი წარმატებული ცდა ქრისტიანობისა და ანტიკური ფილოსოფიის სინთეზისა ქრისტიანობის საფუძველზე. მისი მიზანია ნეოპლატონიზმის საფუძველზე ქრისტიანული მოძღვრების ძირითად დოგმათა თეორიული და სისტემური დაფუძნება. ამისათვის გამოყენებულია კათაფალიკური და აპოფატიკური მეთოდები. პოზიტიური და ნეგატიური თეოლოგია ეყარებიან პირველმიზეზის როგორც სამყაროში გამოვლენილისა და როგორც ტრანსცენდენტურის, აბსოლუტურად მიუწვდომელის ერთიანობას. ღმერთის გამოვლენა ნიშნავს ერთის მრავლად ქცევას. ეს არის ღვთაებრივი განყოფა, რაც ღმერთის სიკეთისა და სიყვარულის შედეგია.

რადგან ყველაფერი წარმოშობილია და ნაზიარებია ღმერთს, ამიტომ გონებაცა და გრძნობაც ღირებულია ღმერთის შემეცნებისას. ყოველი არსებულის შემეცნება რაღაცას გვაუწყებს ღმერთის შესახებ. მაგრამ რაც უფრო ვუახლოვდებით ღმერთს, მით უფრო ძნელდება მისი შემეცნება. ღმერთის არსებობის შემეცნებადობა ნიშნავს: ღმერთის თავისთავადობის შემეცნება შეუძლებელია, მაგრამ ის აუცილებელი მიზანია და მისკენ ესწრაფვის ყველაფერი. მის გარეშე სამყარო ერთი წუთითაც ვერ შეინარჩუნებს წესრიგს, სახეს, არსებობას. ღმერთის არსება შეუმეცნებადია. ეს ადასტურებს პირველმიზეზისა და სამყაროს აუცილებელ კავშირს.

ონტოლოგიაში ხაზი გაესვა ღმერთი მიღმურობის იდეას (ლათ. *Transcendenre* – გადაბიჯება). ღმერთი არის ტრანსცენდენტი. იგი არსებობს ადამიანის ცნობიერებისა და გონების მიღმა, ამიტომ ღმერთი შეუმეცნებადია. ღმერთი ყოველი არსებობისა და ყოველ ცოდნაზე მაღლაა. არეოპაგეტიკა აყალიბებს ქრისტიანული ფილოსოფიის ერთერთ მთავარ ანტინომიას: ღმერთი აბსოლუტურად მიღმურია და ამავე დროს მისი შემეცნება შესაძლებელია. როგორ შეიძლება წარმოვიდგინოთ ეს? ღმერთის შემეცნება, როგორც უმაღლესი შემეცნება, მიიღწევა რაციონალურ შემეცნებაზე უარისთქმით. არეოპაგელი სათავეს უდებს ნეგატიურ თეოლოგიას. პოზიტიური თეოლოგია განიხილავს ღმერთის მიმართ ისეთ სახელებს, როგორიცაა: სიკეთე, ჭეშმარიტება, სიყ-

ვარული, ერთი. რამდენად შეუძლიათ მათ გამოხატონ ღმერთის არსება. მთელი სამყაროც არ გამოდგება ღმერთის ადექტურ პრედიკატად. მართალია სამყარო ღმერთის გამოვლენა არის, მაგრამ ღმერთი შეუდარებლად დიდია ვიდრე სამყარო. პოზიტიური თეოლოგია ღმერთის არსებობის დასაბუთებისას მას მიაწერდა დადებით ნიშნებს, ღმერთი არის:

- ყოველად კეთილი,
- ჭეშმარიტი,
- ბრძენი,
- სიცოცხლე,
- სინათლე და ა. შ.

ამის საფუძველზე მას მიეწერებოდა სრულყოფილება და არსებობა. არეოპაგელი ტრაქტატში „ღვთაებრივი სახელებისათვის“ იყენებს სხვა მეთოდს. ღმერთის ყოველი დადებითი დახასიათება მიეწერება ღმერთის გამოვლინებების მრავალფეროვნებას და არა ღმერთის არსებას. შემდეგ ფსევდო – დიონისე ღმერთის დახასიათებას იყენებს საპირისპირო ცნებებს, ღმერთი არ არის: სიკეთე, ჭეშმარიტი, ბრძენი, სიცოცხლე, სინათლე და ბოლოს ღმერთი:

- არ არის არც სიკეთე და არც არა სიკეთე,
- არც სიბრძნე და არც არა სიბრძნე,
- არ არის ჭეშმარიტება და არც არა ჭეშმარიტება,
- ღმერთი არ არის სინათლე და არ არის არც არა სინათლე.

ამრიგად ღმერთის დახასიათებისას გამოიყენება სამი სახის დახასიათება:

- დადებითი,
- უარყოფითი,
- მათზე მაღლა მდგომი დახასიათების მცდელობა რაც ადამიანური გონების მიღმაა.

დასკვნა შემდეგია: ღმერთი არის ყველაფერი რაც არსებობს და არ არის არცერთი იმათგანი რაც არსებობს, ღმერთი არის ყველაფერში და ამავე დროს არის ყოველი არსებულის გარეთ, ღმერთი არის არსისა და არარსის, შემეცნებადობისა და შეუმეცნებადობის მიღმა, ის ყოველი დიახ – სა და არას მაღლა დგას. ღმერთი არის:

- ზესიკეთე,
- ზეჭეშმარიტება,
- ზესიბრძნე და ა. შ.

ის ყოველი ადამიანური დახასიათებაზე მაღლა დგას. ღმერთი არის ზენათელი წყვდიადი. ამიტომ ღმერთი შეიმეცნება ყველა არსებულში და ყველა არსებულს მიღმა, თავის არსებაში და თავის გამოვლინებაში. ღმერთი არა მარტო უნდა შეიმეცნო გონებით, არამედ უნდა განიცადო კიდევ. ეს განცდა არის მისტიკური თანაგანცდა ღმერთთან ზიარებისა. ღმერთი არის არა მარტო შემეცნების, არამედ განცდის საგანი.

აპოფატიკა უარყოფს ადამიანური ცნებებით ღმერთის შემეცნების შესაძლებლობას. აპოფატიკის და კათაფატიკის გვერდით არსებობდა ღმერთის შემეცნების მისტიკური გზა. ეს არის სრული შერწყმა ღვთაებრივთან საკუთარი მეს დაკარგვით. ეს არის მისტიკური ექსტაზის გზა. იგი ხორციელდება საკუთარ თავის სიღრმეში ჩასვლით და არა საკუთარი თავიდან გასვლით.

პატრისტიკის დამსახურება არის ნეოპლატონიზმისა და ქრისტიანობის სინთეზი ამით შექმნეს არა მარტო თეოლოგიური ცოდნის მოდელი, არამედ მოახდინეს კომენ-

ტატორულ – ენციკლოპედიური ტრადიციის ჩამოყალიბება. პატრისტიკამ საფუძველი ჩაუყარა შუა საუკუნეების სიმბოლიზმს. პატრისტიკის საფუძველზე ყალიბდება სქოლასტიკა რომლის ძირითადი ნიშანია რაციონალური ლოგიკური მეთოდების გამოყენება ზებუნებრივი ზერაციონალური მოვლენების ახსნისას.

სქოლასტიკა

შუა საუკუნეების ფილოსოფია ცნობილია სქოლისტიკის სახელით. ტერმინი სქოლასტიკა მომდინარეობს ბერძნული სიტყვიდან *schole* – სკოლა. სქოლასტიკა ნიშნავს სასკოლო ფილოსოფიას. სქოლისტიკის ქვეშ გაიგებდნენ რეალობისაგან მოწყვეტილ თეორიულ კამათს. სქოლასტიკა თავისთავს განიხილავდა, როგორც მეცნიერებას, რომელიც თეოლოგიის სამსახურში იყო. ის იყო „თეოლოგიის მსახური“. სქოლასტიკას ასევე ახასიათებს მისწრაფება ყოვლისმომცველი სისტემატიზაციისაკენ. შუა საუკუნეების სქოლასტიკის რაციონალიზმს თავისებურებაა მისი მეთოდურობა, უშუალო კავშირი მისტიციზმთან. სქოლასტიკამ მოახდინა არისტოტელეს ლოგიკის უნიფიცირება როგორც დასაბუთების მეთოდისა. ჩამოაყალიბა სილოგისტიკა რომელიც ასე გამოიყურება: საკითხის დაყენება, პრო და კონტრა არგუმენტების მონახვა და დასკვნა, რომელმაც უნდა უკუავდოს ყოველი შეპასუხება. სქოლასტიკის უმთავრესი მიზანია დასაბუთოს და აჩვენოს, რომ გონებასა და გამოცხადებას შორის არ არის წინააღმდეგობა, სქოლასტიკოსი დიდ ყურადღებას აქცევდა მსჯელობის ფორმას სიტყვას. სქოლასტიკური ფილოსოფიის სამყარო არის ენის პრიზმაში დანახული სამყარო, რეალობა რომელიც უნდა წავიკითხოთ. შუა საუკუნეების კულტურა მოწიწებით ეპყრობოდა ტექსტს, მაგრამ ეს იყო არა საავტორო, არამედ ანონიმური ტექსტი თუმცა იგი იყო აღსარების შედეგად მიღებული. ტრანსცენდენტური სამყაროს განცდის სიმძაფრე, ამქვეყნიურობის სასრულობა ბადებდა საღვთო ძრწოლას ადამიანში. ამიტომ ადამიანი ინტერესდებოდა არა თავისი ყოველდღიური გარემოთი, არა მიზეზ – შედეგობრივი კავშირით, არამედ სამყაროს ყოფიერების უკანასკნელი საფუძვლებით. შუა საუკუნეების აზროვნება აგებულია იერარქიულად და ყველაფერს წარმოადგენს იერარქიულად.

სქოლასტიკის დამფუძნებლად მიჩნეულია **იოანე დამასკელი**. (გარდაიცვალა 538წელს) იოანე დამასკელის ნაშრომი „მართმადიდებლური რწმენის ზუსტი გადმოცემა“, აღმოსავლური ქრისტიანობაში მიჩნეულია ქრისტიანული დოგმატიკის სისტემატური დალაგების ნიმუშად. მან ჩამოაყალიბეს აღმოსავლური დოგმატური ღვთისმეტყველება. მან დაიწყო არისტოტელეს ლოგიკის გამოყენება ქრისტიანული თეოლოგიის დებულებების დასაბუთებისას.

მან კარგი განათლება მიიღო. მის დროს მიმდინარეობდა ბრძოლა ხატისთაყვანისმცემელთა და ხატთან მებრძოლთა შორის. დამასკელი ხატის თაყვანისმცემელთა მომხრე იყო. მის წინააღმდეგ ინტრიგები მოაწყვეს და იგი ბერად აღიკვეცა, იგი იწვებს თეოლოგიის განვითარებას. მისი მიზანია წარმართული მეცნიერებისა და თეოლოგიური აზროვნების შეჯერება. ამისათვის იყენებს არისტოტელეს ნაშრომებს: „კატეგორიები, ანალიტიკა, განმარტების შესახებ“. დამასკელს სურს წინასწარ განსაზღვროს ცოდნის წყარო. იგი თვლიდა, რომ წარმართებს ღმერთისაგან ჰქონდათ მინიჭებული სიბრძნე, ამიტომ ეს ცოდნა ისევ ღმერთს უნდა დაუბრუნდეს. ქრისტიანობის განვითარებამ ცხადი გახადა, რომ საჭიროა ქრისტიანული რწმენის დებულებების ლოგიკური გამა-

როლები. დამასკელი აფასებს ცოდნას. მისი აზრით, ცოდნა სინათლეა, არცოდნა კი სიბნელე. შემეცნებისაკენ სწრაფვა გონიერ აღამიანებს ახასიათებთ. ჭეშმარიტება კი არსი ღმერთი. ფილოსოფია სჭირდება ქრისტიანულ რწმენას, როგორც დედოფალს მხევალი. იგი თვლის, რომ ხელოვნება და მეცნიერება სცდება, მხოლოდ ფილოსოფია გამოირიცხავს შეცდომებს, რადგან ფილოსოფია უზენაესი სიბრძნეა. ი. დამასკელის დამსახურებაა, რომ მან ფილოსოფია წინ წარუძღვარა თეოლოგიურ დოგმატებს და შეეცადა ლოგიკურად დაესაბუთებინა ის, რაც მანამდე დაუსაბუთებლად იყო მიჩნეული და დასაბუთების გარეშე იყო სარწმუნო. მან ფილოსოფიაში თეოლოგიისათვის ღირებული ცოდნა დაინახა. იგი ებრძოდა იმათ, ვინც წარმართულ ფილოსოფიას და საერთოდ ფილოსოფიას ებრძოდა. მისი დევიზია: „თეოლოგიამ ფილოსოფია უნდა დაძლიოს ფილოსოფიის ათვისებით“.

იოანე სკოტ ერუგენა (810-877). დასავლური სქოლასტიკის მეთაურია იოანე სკოტ ერუგენა, რომელიც არისტოტელეს, ნეოპლატონური და არეოპაგეტული ელემენტების გაკვლენას განიცდის. მისი „ბუნების დანაწილების შესახებ“ 1685 წელს აკრძალულ იქნა. იგი შეაფასეს როგორც ერიტაქოსი, რაციონალისტი და პანთეისტი.

იოანე სკოტ ერუგენა წარმოშობით კელტების ტომს ეკუთვნოდა (ირლანდია) ამიტომ უწოდებდნენ სკოტს (შოტლანდიელს). იცნობდა პლატონის „ტიმაიოსს“ არისტოტელეს „კატეგორიებს“, არეოპაგეტიკას, ბოეციუსს, ავგუსტინეს. მისი თეორიული საქმიანობა დაიწყო საფრანგეთში 851 წელს ნაშრომით „განგებისათვის“. სადაც უნდა გარკვეულიყო განგების, თავისუფლების, ნების პრობლემა.

- ყოველივე ღმერთში არსებობს, ნება, რომელითაც ღმერთი განაგებს, ერთიანობაშია ღმერთის არსებასთან. მაგრამ ღმერთის არსება აბსოლუტურად მარტივია. ღმერთის გამგებელი ნებაც მხოლოდ მარტივია, ანუ არსებობს მხოლოდ მარტივი განგება.
- ერთიდაიგივე მიზეზს არ შეუძლია გამოიწვიოს დაპირისპირებულნი სიკეთე-ბოროტება, ნეტარება – ტანჯვა, ერთიანი ღმერთი არ შეიძლება იყოს მიზეზი, არ არის ორგვარი განგება, არამედ ერთი და მარტივი.
- ღმერთს შეუძლია განაგებდეს, წინასწარ განსაზღვრავდეს იმას, რასაც შეიცნობს. ღმერთი არ შეიცნობს ბოროტებს. ცოდნა მხოლოდ არსებულის შეიძლება. ბოროტება არ არსებობს მას არ აქვს არსი.

იგი ბევრს თარგმნის ბერძნული ფილოსოფიიდან. ერუგენა აკვლენს სიმპათიას ელინური ფილოსოფიის მიმართ. იგი თვლის, რომ სქოლასტიკა ფილოსოფიის სპეციფიკურ-ლოგიკური ფორმაა და ქრისტიანულ ფილოსოფიას აქვს ორი ფორმა: სქოლასტიკა და მისტიკა.

იგი ბუნებაში გაიგებს ყოველივე არსებულს ღმერთსაც და სასრულოსაც. ბუნება არის ღმერთის გამოვლენა საგნებში. ბუნების სახეებია:

- პირველი ბუნება არის შემოქმედი და შეუქმნელი (ღმერთი),
- შემოქმედი და შექმნილი,
- შექმნილი და ქმნადობას მოკლებული (გრძნობადი საგნები, ინდივიდები)
- შეუქმნელი და ქმნილებას მოკლებული (ღმერთი ყოველივე არსის მიზანი, ყოველივეს თავისთავში დამბრუნებელი).

აბსოლუტი ყოვლისმომცველია, ყოველივეში გამოვლენილი შეუძლებელია არსის რომელიმე ფორმაში გამოიყოს და დაიყოს ფორმებად. ეს არის აბსოლუტურის გააზრებისათვის განხორციელებული მოქმედება.

პირველი და მეოთხე ბუნება, ბუნება შეუქმნელი და შემოქმედი და ბუნება შეუქმ-

ნელი და არაქმნილი იგივეობრივი არიან. ეს არის აბსოლუტი განხილული სხვადასხვა ასპექტით. მეორე და მესამე ბუნება, შექმნილი და ქმნადი და შექმნილი და არაქმნადი ბუნებისათვის საერთოა ის, რომ ისინი არიან შექნილები. ერთნი საყოველთაო ბუნება ღვთაებრივი ბუნება. ყველაფერი არის ერთი ანუ ღმერთი:

- ღმერთი ყველაფერი,
- ღმერთი არის საწყისი,
- ღმერთი არის ყველაფრის საწყისი შუა და საბოლოო მიზანი.

ღმერთი ყველაფერში თანაარსებულია. მას სურს აპოფატეკური და კათაფატეკური გზების გაერთიანება. იგი ემზრობა არეოპაგელის მოძღვრებას. ღმერთის შესახებ შეიძლება ითქვას – ღმერთი არის, მაგრამ არ ითქვის თუ რა არის. ღმერთის ყოველი დახასიათება მეტაფორაა და მისი გამოხატვის ფორმაა. ღმერთის არსება ვერ გამოითქმება ვერავითარი სახელით. ღმერთი ვერ დახასიათდება როგორც არსება, თვისობრიობა, მას არ მიეწერება მიმართება. არეოპაგელი დასაშვებად მიიჩნევდა უსიას (არსება) დინამიას და ენერგიას გამოყენებას ღმერთის დასახასიათებლად. ერუგენას აზრით ისინი გადატანითი საზრისის მატარებელია. ერუგენა ღვთაებრივ სიყვარულს განმარტავს როგორც მიზიდულობას. ცოდნა შეიძლება იმისა, რაც განსაზღვრულია, სასრულია ე. ი. რაობის მქონეა. ღმერთი კი განუსაზღვრელია. ღმერთმა არ იცის თავის თავის შესახებ თუ „რა“, არის იგი. რადგან ის არ არის არავითარი „რა“. იგი მიუწვდომელია გონებისათვის და თავისთავისათვისაც. ეს არ ნიშნავს, რომ ღმერთმა არ იცის თავისი თავი, არამედ ღმერთს არ შეუძლია გამოთქვას თავისი თავი „რაობის“ (განსაზღვრულობის, სასრულობის) სახით. ღმერთი უკეთ შეიმეცნება არ ცოდნით (ავგუსტინე), არამედ ღვთაებრივი არცოდნა არის ჭეშმარიტი სიბრძნე (არეოპაგელი).

ღმერთი არ სწვდება თავისთავს როგორც მის მიერ შექმნილ რაიმე საგანს, ამიტომ მისი ცოდნა არ არის სასრულის ცოდნის მსგავსი. არცოდნა ნიშნავს სასრული, შექმნილი საგნის ცოდნის უარყოფას.

ერუგენამ აღიარა ღმერთის ერთი დადებითი ატრიბუტი – ღმერთი არის მოაზროვნე (დიონისე აღიარებდა სამ დადებით თვისებას: ურია დინამია, ენერგია) ღმერთი არის თავისთავის არ მცოდნე (ცოდნა არის სასრულის სწრაფვა გაგებისაკენ, როგორც მისი სასრულობის გამოვლენა. ცოდნა სურს, ესწრაფვის ის ვინც არ იცის, ღმერთს ეს არ ახასიათებს. რაობის საკითხი სასრულობის საკითხია, ყოველივე განსაზღვრება კი არის ნეგაცია ე. ი. მისი სასრულობის გამოვლენა. მამა ღმერთი გამოითქმება როგორც არსის ცნება, ძე ღმერთი – სიბრძნე, სულიწმინდა – ცხოვრების ცნება.

ღმერთი როგორც პირველი ბუნება მიუწვდომელი, გამოუთქმელი არარაა, რას საპირისპიროა, ყოველივე „ზე“ს და „გარეს“ გარეთ მდგარი. ღმერთი აცნობიერებს, რომ იგი არის, მაგრამ არ იცის რა არის. მან ის იცის თუ რა არ არის იგი. იგი გამოყოფს თავისთავს ყოველივე არსებული რაობისაგან. მისთვის ცნება „არცოდნა“ ნიშნავს საგანთა, სასრულო რაობათა ცოდნის საპირისპიროს. ერუგენისათვის ცოდნა რაიმეს სასრულის ცოდნას ნიშნავს. „არცოდნა“ არ არის ცოდნა სასრულო საგნის შესახებ.

ღმერთი ადამიანის გონებისათვის მიუწვდომელია, მაგრამ მთლიანად დაფარული არ არის. ღმერთის გამოვლინებებია თეოფანიები:

- გრძნობადი საგნები, რომლებიც შეგრძნებით მიიღწევა,
- ისინი არიან ღვთაებრივი სიკეთის შინაგანი გამონათეობანი.
- თეოფანიებით გვიცხადებს ღმერთი სამებასაც.

ადამიანი ღმერთის არსებობის შესახებ ასკვნის: საგანთა არსებობის შემეცნების საფუძველზე და საგანთა არსებობის წესრიგის საფუძველზე ასკვნის ღმერთის სიბრძნის შესახებ. აზრი კი არ არსებობს საგნების გამო, არამედ საგნები არსებობენ აზრის გამო.

ერუგენა ლაპარაკობს ღმერთზე და ღმერთში არსებულ პირველსაფუძვლებზე, ფორმებზე, შემოქმედებით პოტენციაზე. მათი მიხედვით ზდება საგნების გაფორმება. მათ ეწოდათ პროტოტიპი, თეოფანია. ეს ნიშნავს ღმერთში საგნები იდეალურად არსებობენ. ისინი ღმერთის სიტყვად ლოგოსად იქცევიან. იდეალურში არ არის სიმრავლე, იგი ზედროულია. ღმერთი არ მოქმედებს. იგი უშუალოდ აქ ქმნის საგანს, იდეალური მეორე ბუნება ქმნის საგანს მოქმედებით, რაც დროს მოითხოვს, გრძნობადი სამყარო მესამე ბუნებაა. ღმერთი ტრანსცენდენტურიც არის და იმენტურიც საგნისთვის, თანაარსებული და თავისი არსებობით საგნისგან გაუცხოებულიც. ღმერთი არის საგანთა სამყაროში და არც არის, გამოვლენილი საგანში და მასთან დაპირისპირებული. მესამე ბუნება მატერიალური საგანია. ადამიანი ცხოველური და ლთაებრივი საწყისის ერთიანობაა. უმდაბლესი ცოცხალი (ჰიაყლა) უმაღლესია მზეზე, სულიერი უმაღლესია ცოცხალზე. ერუგენა პანთისტია. ერუგენასთან ღმერთი, როგორც არსი, დასრულდა თავისთავში, ყოველივე მოიცვა, ემანაციით თავისთავიდან გაშლილი სამყაროსი უკან მოიბრუნა.

ევროპის უნივერსიტეტებში XI საუკუნეში იზრდება ინტერესი ლოგიკისადმი. ბოცციუსის მიერ ლოგიკის დამუშავებამ გადამწყვეტი გავლენა მოახდინა შუა საუკუნეების სქოლასტიკაზე. ლოგიკა მაშინ ატარებდა დიალექტიკის სახელს. მისი ძირითადი თემა იყო ცნებების განმარტებაზე მუშაობა. ცნებების ლოგიკური ანალიზით ცდილობდნენ გაეაზრებინათ რწმენის ჭეშმარიტება. დიალექტიკა იქცა მთავარ ფილოსოფიურ დისციპლინად, რომელიც დაკავებული იყო ცნებების დაყოფითა და მათი შინაარსის უზუსტესი ანალიზით. ეპოქას ახასიათებს ლოგიკური აზროვნების მაღალი დონე და მკაფიო ენა. სქოლასტიკამ მიაღწია აზროვნების მაღალ დისციპლინას და შეიტანა წესრიგი და სისტემაურობა აზროვნებასა და საერთოდ მეცნიერულ საქმიანობაში.

სქოლასტიკისა და ლოგიკის გაბატონება ბუნებრივი იყო რადგან ადამიანის თეორიული და რელიგიური ინტერესი მიმართული იყო არა არსებობის, არამედ არსებისაკენ, რომელიც ვლინდებოდა ზოგადის, ცნების სახით. ამიტომ ბუნებრივია ცნების კვლევა იყო უმთავრესი საქმე. მარადიულის წვდომა შეიძლებოდა მხოლოდ თეორიული ჭვრეტით. დიალექტიკა გამოდიოდა მეტაფიზიკის სახით, რომელიც იკვლევდა ხილული, ემპირული სამყაროს უნილავ უცვლელ არსებას.

ამ დროს დასავლეთ ევროპაში საფუძველი ეყრება საჯარო პოლემიკის ტრადიციას საეკლესიო სკოლებსა და უნივერსიტეტებში ხშირად იმართებოდა კამათი თეოლოგიურ საკითხებზე. ეგზეგეტიკის მეთოდიდან (წმინდა წერილების ტექსტების განმარტება) შემდგომ წარმოიშვა პერმენენტია. სქოლასტიკის ნაკლი ისაა, რომ იგი არაა ორიენტირებული ადამიანის ყოველდღიურობაზე, მის პრობლემებსა და მოთხოვნებზე. იგი დაინტერესებულია მარადიული, მიღმური პრობლემებით. მისი შემეცნება აბსტრაქტული ხასიათისაა, რომლის მთავარი საკითხია ღმერთის შემეცნება რომელიც მისი აზრით არის ყველაფრის გასაღები ღმერთის შემეცნება ყოველი შემეცნების საფუძველია. სქოლასტიკის მთავარი საგანია ღმერთი იგი არის ღმერთის შემეცნება – თეოლოგია და არა ბუნების შემეცნება – მეცნიერება. მსჯელობა და დასაბუთება მნიშვნელოვანი ზდება ღმერთისა და თეოლოგიური ავტორიტეტების მიუხედავად ეს

მიუთითებდა ადამიანის გონების რაღაცა და მნიშვნელობაზე ადამიანის ცხოვრებაში ამ შემეცნების ამოსავალი წერტილი და შედეგი თავიდანვე იყო ცნობილი – ეს იყო ღმერთის არსებობის დასაბუთება მისი ყოვლისშემძლეობის დადასტურება. მათ განსაკუთრებულ ღონეს მიაღწიეს ცნების ანალიზის საქმეში. მათი შემეცნების შედეგი იყო ცნება, რომლისაგანაც შეიძლება ახალი ცნებების მიღება (შემეცნება). ამ საფუძველზე რაიმონ ლულმა (1235-1315 წწ.) შექმნა მეთოდი – ე.წ. „დიადი ხელოვნება“, ეს იყო მათემატიკურ – ლოგიკური მეთოდი, რომლის მეშვეობით ცნებათა გარკვეული კლასის კომბინირება ხდებოდა და მიიღებოდა ახალი ცნებები. ეს ხდებოდა მექანიკურად. მან გამოყო ცხრა სუბიექტი, ცხრა აბსოლუტური და ცხრა შეფარდებითი პრედიკატი, ცხრა სათნოება, ცხრა ბრალეულობა, ცხრა მოციქული, ცხრა კითხვა. ისინი მან დააღაგა შვიდი წრის სახით რომლებიც ბრუნვისას ერთმანეთთან გარკვეულ მიმართებაში დგებოდა და მიიღებოდა ცნებათა სხვადასხვა კომბინაცია რაც იძლეოდა პასუხებს გარკვეულ კითხვებზე. ეს მოწყობილობა იყო პირველი ლოგიკური მანქანის პროტოტიპი რომელიც პოპულარული იყო XVI-XVII ს – მდე. შუა საუკუნეებს ახასიათებდა ცნობიერების განსაკუთრებული ფორმა, რომლის მიზანი იყო ღმერთის შემეცნება და სპეციფიკური სახის ცოდნის მიღება, რაც იყო ცოდნისა და რწმენის სინთეზი, რომელმაც თეოლოგიისა და სქოლასტიკის სახე მიიღო ეს ცნობიერება განსაზღვრავდა ამ ეპოქის ადამიანის ცხოვრებას კულტურას, სულიერებას, მაგრამ ეს სინთეზი მიუღწეველი აღმოჩნდა. ამიტომ ეკლესია ხშირად ლოგიკურ არგუმენტს ძალისმიერი არგუმენტით ამაგრებდა ინკვიზიცია. ეს მიუთითებდა ამ ცნობიერების სისუსტეს.

სქოლასტიკის გაბატონება მიანიშნებდა, რომ იზრდებოდა ცოდნის როლი ღმერთის შემეცნების საქმეში, რაც მიანიშნებდა ცოდნისა და რწმენის თანაფარდობის ცვლილებას. შემდეგ მოხდა ცოდნისა და რწმენის გამოყენების სფეროების გაყოფა (ლუთერი). ცოდნის სფეროდ აღიარებული იქნა ამქვეყნიურობა, ხოლო რწმენის საგანი გახდა მხოლოდ ღმერთი. სქოლასტიკის უპირისპირდებოდა სხვადასხვა მისტიკური მიმდინარეობები, როგორც ონტოლოგიური თეორიები, რომლებიც ცდილობდნენ ლოგიკისაგან განსხვავებული მეთოდებით ინტუიციურ – მისტიკური გზით გაეგოთ სამყაროს საიდუმლოება. XV-XVI ს. სქოლასტიკის ოპოზიცია გახდა ჰუმანისტური საერო კულტურა და ნეოპლატონური ნატურფილოსოფია.

სქოლასტიკის ზენიტი იყო **თომა აკვინელი (1225-1274)** დომინიკელთა ორდენის ბერი, შუა საუკუნეების ერთერთი უდიდესი ფილოსოფოსია, იგი იყო ცნობილი თეოლოგის, ფილოსოფოსისა და ბუნების მკვლევარის ალბერტ დიდის (1193-1280) მოწაფე. იგი ასწავლიდა თეოლოგიას პარიზის უნივერსიტეტში მისი მთავარი ნაშრომია თეოლოგიის ჯამი მას უწოდეს (დოკტორ ანგელიცუს). მოგვიანებით აღიარებული იქნა წმინდანად. წმინდა წერილის განმარტება მოითხოვდა აზროვნების განსაკუთრებულ წესს ეს არის სქოლასტიკა. ეს იყო მცდელობა რელიგიური დოგმატების ლოგიკურად გააზრებისა რათა შესაძლებელი ყოფილიყო მათი ჭეშმარიტების დასაბუთება. ამის წინაპირობა იყო დიალექტიკის მეთოდი როგორც ჭეშმარიტების დასაბუთების მეთოდი ასევე ეს იყო ცნებების ზუსტი განსაზღვრებისა და კლასიფიკაციის მეთოდი მსჯელობისა არგუმენტირებისა და დასკვნის მეთოდი. დიდი სქოლასტიკოსია ანსელმ კენტერბერიელი (1033-1109წ.) მან ავეუსტინეს მოძღვრებას მეტი რაციონალურობა მიანიჭა. ის ლაპარაკობს „რწმენაზე რომელიც ეძებს გონიერულობას“, რაც სქოლასტიკის ძირეული იდეაა. ღვთისმეტყველური ჭეშმარიტებების თეორიული დასაბუთება არის სქოლასტიკის მიზანი და პროგრამა.

მისი მიზანია რწმენისა და გონების თეოლოგიურ – ფილოსოფიური სინთეზი. ამ მიზნით მან ახლებურად გადაამუშავა არისტოტელეს ფილოსოფია ქრისტიანულ – კათოლიკური სულისკვეთებით და კიდევ ერთხელ შეეცადა განეხორციელებინა ქრისტიანობისა და ანტიკური ფილოსოფიის სინთეზი და მოეცა ქრისტიანული რწმენის უნივერსალური ფილოსოფიური დასაბუთება. მან არისტოტელე სრულიად მისაღები გახადა ქრისტიანობისათვის. მისი აზრით, არისტოტელემ აღმოაჩინა ადამიანის სულის ბუნებრივი სინათლე, რაც გვეხმარება გამოცხადების დოგმის გაგებაში. სადამღისაც მიდის ადამიანის გონება, იქამდე ვხელმძღვანელობთ ფილოსოფიით, შემდეგ იწყება გამოცხადების სფერო. ამ დროის უმთავრესი დაპირისპირება არის ცოდნისა და რწმენის, თეოლოგიისა და ფილოსოფიის დაპირისპირება. ყალიბდება შუასაუკუნეების აზროვნების ერთერთი უმთავრესი ფორმა-თეოლოგია. ფილოსოფია გადაიქცა თეოლოგიის მსახურად. მისი ძირითადი ნაშრომია „თეოლოგიის შეჯამება“ (შუშმა თეოლოგია) იგი შეეცადა არისტოტელეს ფილოსოფიაზე დაყრდნობით დაესაბუთებინა ქრისტიანული თეოლოგიის ძირითადი პრინციპები. არისტოტელეს ფილოსოფია ისე იქნა განმარტებული, რომ არ მოსულიყო წინააღმდეგობაში სამყაროს შექმნისა და ქრისტეს ღმერთ-კაცობის დოგმატთან.

თომა მიიჩნევდა, რომ ღმერთის არსებობის დასაბუთება შეიძლება ორი გზით მიზეზის ან შედეგის მითითებით. დასაბუთება მიდის მიზეზიდან შედეგისაკენ ან შედეგიდან მიზეზისაკენ. ისინი რეალიზებული იქნა დასაბუთების ხუთ წესში, ესენია:

- დასაბუთება მოძრაობიდან,
- შემოქმედი მიზეზისაგან,
- აუცილებლობიდან,
- სრულყოფილების ხარისხიდან,
- სამყაროს ღვთაებრივი ხელმძღვანელობიდან, რაც აისახება ბუნების მიზანშეწონილ სასიათში.

მაგალითად: „ვხედავთ, რომ გონიერებას მოკლებული საგნები ექვემდებარებიან მიზანშეწონილობას ეს იმაში ვლინდება, რომ მათი მოქმედება წარმართება საუკეთესო გზით. ეს მიუთითებს, რომ ისინი მიზანს შემთხვევით არ აღწევენ, არამედ ისინი წარმართულია გონიერული ნებით. მათ წარმართავს გონებით შემკობილი არსება, რომელიც არის მიზნის განმსაზღვრელი და დამდგენი ყოველი არსებულისათვის, მოვლენისათვის, რაც ხდება ბუნებაში – ჩვენ მას ვუწოდებთ ღმერთს“. როგორც ვხედავთ დასაბუთებისათვის გამოიყენება ემპირიული დაკვირვების მონაცემები და მათ საფუძველზე განხორციელებული განზოგადება (ინდუქციური დასკვნა). ი. კანტმა უარყო ასეთი არგუმენტი. მისი აზრით, ღმერთის დასაბუთების გამოცდილებაზე დამყარება არაა სწორი, რადგან გამოცდილება არასოდეს დაემთხვევა იდეას. ღმერთის იდეა იმდენად დიდია, ისე ამაღლებულია ემპირიულზე, რომ გამოცდილებაში ვერასოდეს შეგროვდება იმდენი მონაცემები, რომელიც შინაარსით შეავსებდა ღმერთის იდეას. თუ უმაღლესი არსება არის მიზეზების ან პირობების ჯაჭვის რგოლი, მაშინ იგიც საჭიროებს თავის უმაღლესი საფუძვლის გამოკვლევას, მაგრამ თუ ამ უმაღლეს არსებას ამოვგლეჯთ მიზეზების ან პირობების ჯაჭვიდან, მაშინ როგორ შეძლებს გონება გადოს ზიდი ღმერთსა და არსებულთა უმაღლეს რიგს შორის, თუკი მიზეზიდან შედეგზე გადასვლის ყველა კანონი მორგებულია ჩვენს გრძნობად გამოცდილებასთან? სხვაა როდესაც სამყაროში აღმოვაჩენთ წესრიგს, მიზანშეწონილობას, სილამაზეს და ამ საფუძველზე ვასკვნით რომ ყველაფერი ეს დაინგეროდა თუ არ დავუშვებთ, რომ უნდა იყოს ისეთი არსებული, რომელიც არსებობს თავისთავად, მიზეზობრივი

ჯაჭვის მიღმა. ეს არის აბსტრაქტული დაშვება. ეს არ უპირისპირდება გრძნობად გამოცდილებას, თუმცა შეუძლია წესრიგის შეტანა სამყაროში. ეს არის, ი. კანტის აზრით, ღმერთის არსებობის ონტოლოგიური დასაბუთება და ერთადერთი შესაძლებელი დასაბუთება ღმერთის არსებობისა. ბ. რასელის აზრით არაა სწორი ვამტკიცოთ, რომ უსასრულო რიგი მთავრდება აუცილებლად დადებითი და აბსოლუტურით, უარყოფით სიდიდეთა რიგი დასრულდება ერთით, რომელიც არაა დადებითი როგორც ფიქრობს აქვინელი.

აქვინელის მიხედვით, უმაღლესი საწყისი არის ყოფიერება-იგივე ღმერთი. ღმერთის უპირველესი განსაზღვრულობა არის ის, რომ იგი არის მარადიული და უპირველესი ყოფიერი და თვითონ არის ყოფიერების წყარო. ღმერთში ყოფიერება და არსება ერთხვევა ერთმანეთს, რაც შექმნილში განსხვავდება. არსება არის სუბსტანცია, ანუ მას აქვს დამოუკიდებელი არსებობა, ხოლო ნიშან-თვისებები აქციდენცია, რომელიც დამოკიდებულია სუბსტანციაზე. ყოფიერება არის პირველი აქტუალური მდგომარეობა. საგნის ყოფიერების ხარისხი განისაზღვრება მისი აქტუალურობით, ამიტომ გამოყოფა ყოფიერების ოთხი დონე მათი აქტიურობის მიხედვით, რაც დამოკიდებულია იმაზე, თუ როგორი ფორმა, როგორც აქტიური საწყისი, რეალიზირებულია საგანში. ფორმას, როგორც აქტიურ საწყისს თავისი განსხვავებული დონეები აქვს:

- ფორმის აქტიურობის უმაღლესი დონეა-ფორმა, როგორც საგნის გარეგანი გარკვეულობა (causa formalis). ეს არის არაორგანული ბუნება.
- შემდგომ საფეხურზე წარმოსდგება ფორმა, როგორც საბოლოო მიზეზი (causa finalis)-ესაა მცენარეული სამყარო.
- მესამე დონეა-ცხოველური სამყარო, რომელიც განსაზღვრული მოქმედი მიზეზით-(causa efficiens). მას თავის თავში აქვს არა მარტო მიზეზი, არამედ მოძრაობის მიზეზიც.
- მეოთხე დონეზე ფორმა აღარ არის მატერიის ორგანიზების პრინციპი, თვით-კმარი მატერიისაგან დამოუკიდებელია (forma separate)-ეს არის გონი. გონს შეუძლია განახორციელოს აზროვნება და ნებელობითი აქტი სხეულის დაზმარების გარეშე.

თომას მიხედვით, ყოველი არსებული არის არსების (ესენცია) და არსებობის (ექსისტენცია) ერთიანობა. ფორმა არის ის, რითაც საგანი არის ის რაც ის არის, ის, განსაზღვრავს საგნის რაობას. ამქვეყნად ისინი განსხვავდება. მხოლოდ ღმერთში ერთხვევა ერთმანეთს არსებობა და არსება. ღმერთი არის აბსოლუტურად მარტივი არსება. იგი წმინდა ყოფიერების აქტია. ყველა სხვა არსებული რთულია და შექმნილი. ნებისმიერი ინდივიდუალური საგანი შედგება მატერიისა და ფორმისაგან. მატერია არის გარკვეულობის მოკლებულობა, მაგრამ ასევე იგი შეიცავს შესაძლებლობას იყოს განსაზღვრული. აქვინელი განასხვავებს სუბსტანციურ (მისით სუბსტანცია როგორც ასეთი განისაზღვრება თავის ყოფიერებაში) და მატერიალურ ფორმას (რომელსაც თავის ყოფიერება აქვს მხოლოდ მატერიაში). სულიერი არსებები ანგელოსები, ადამიანის სული ფლობენ საკუთარ ყოფიერებას და ქმედითები არიან მატერიის გარეშე. ადამიანის სული არ საჭიროებს მატერიას, მაგრამ საჭიროა მისთვის ადამიანური ამქვეყნიური არსებობის მისაღებად. ადამიანი არის რთული არსება. იგი არის ერთიანობა არსისა და არსებობისა მატერიისა და ფორმისა.

გონება არის ადამიანის უმაღლესი უნარი. ნებაში ზედავს მის გონით განსაზღვრულობას, რის გამოც ადამიანს შეუძლია განარჩიოს კეთილი და ბოროტი. აქვინელის აზრით, ნება არის პრაქტიკული გონება, გონება მიმართული პრაქტიკული მოქმედე-

ბისაკენ. აქვინელთან გვაქვს თავისებური პერსონალიზმი. ჭეშმარიტი არსებული არის ინდივიდუალობები. ქრისტიანობა ინდივიდუალურ, უკვდავ სულს აღიარებდა, ამიტომ ყოველი არსებული ერთეულია, ინდივიდუალურია.

მან გონებას მიაწია უპირატესობა ნებასთან მიმართებაში, მაშინ როცა მისი მოწინააღმდეგეები მას აკრიტიკებდნენ ამისათვის და მოუთხოვნიდნენ, რომ ღმერთის ყოვლისშემძლე ნება გონებაზე მალა დგას და განსაზღვრავს მას. მეორე საკითხი რის გამოც აქვინელი კრიტიკის ქვეშ მოექცა ეს იყო მისი ზომიერი რეალიზმი. ზოგადი არის ღმერთში, საგნებშიც და გონებაშიც, მასში ყოფიერების ცნება მჭიდროდ დაუკავშირდა არსების ცნებას. ღმერთში ყოფიერება და არსება ერთმანეთს ემთხვევა, რადგან არსება სრულად განხორციელდა რაც არ ემთხვევა საგანში. საგანი არ არის მისი არსების სრული განხორციელება. არსება კი გონითი ბუნებისაა და მისი წვდომა გონებით შეიძლება.

რწმენა და ცოდნა. შუა საუკუნეების მთავარი პრობლემა რწმენისა და ცოდნის, ადამიანისა და ღმერთის მიმართების შესაძლებლობისა და ბუნების საკითხი. *tertulianes credo quia absurdum est.* ა კენტერბერიელის: *credo ut intelligam* (ირწმენე, რათა გაიგო). რწმენა არის აზროვნების საწყისი და მიზანი და არა უბრალოდ არგუმენტი აზროვნებით ოპერაციებში. დოგმატის საზღვრებში გონება თავისუფალია მაგრამ აზალია, რომ „რწმენა ეძებს გონებას“. თეოლოგიის რაციონალიზაციას მიუყვართ იმასთან, რომ ავტორიტეტი ეფუძნება უკვე გონების ჭეშმარიტებას. ფაქტიურად თეოლოგია დამოკიდებულია არა რწმენაზე არამედ არგუმენტებზე. ანსელმისაგან განსხვავებულია პეტრე აბელიარის პოზიცია. მისი აზრით არა „მწამს რათა გავიგო“, არამედ „ვიმეცნებ რათა მწამდეს“ — ეს ნიშნავს, რომ დოგმატიკა უნდა დადგინდეს იქნეს გონების მიერ. საინტერესოა თომა აქვინელის პოზიცია რწმენისა და ცოდნის მიმართების თაობაზე. იგი წამოაყენებს რწმენისა და ცოდნის პარაპრაზის კონცეფციას. იგი ავგუსტინესაგან განსხვავებით უპირატესობას ანიჭებს არა ნებას, არამედ გონებას. ქრისტიანული ჭეშმარიტება გონებაზე მაღლაა მაგრამ იგი არ უპირისპირდება გონებას. ადამიანის გონებას ახასიათებს „ბუნებრივი სინათლე“, რომელიც მიმართებაშია ღმერთის გამოცხადებასთან ანუ გონებისათვის მოუწვდომელთან, რომელიც არ ნიშნავს არაგონიერულს. მაგრამ სკოლასტიკის კრიზისი, ნომინალიზმის გავლენის ზრდა ეჭვს ქვეშ აყენებდა ადამიანის ბუნებრივ უნარს ღმერთის ცოდნისა. ირღვეოდა ცოდნისა და რწმენის თანამშრომლობის იდეა. სოციალურ და პოლიტიკურ ასპექტში ცოდნისა და რწმენის თანამშრომლობის იდეა განსაზღვრავდა სასულიეროსა და საეროს ეკლესიისა და სახელმწიფოს მიმართებას. უნივერსალების პრობლემა მჭიდრო კავშირშია წმინდა სამების ფენომენტთან. ღმერთის ერთიანი არსების არსებობა სამი იპოსტასის სახით ეს პარადოქსი სახეს იცვლიდა უნივერსალების პრობლემის გადაჭრის თავისებურების მიხედვით. რეალიზმის უარყოფა იწვევდა იმას რომ წმინდა სამების ფენომენი ირღვეოდა და ერთიანი არსების სამი იპოსტასი სამ დამოუკიდებელ ღმერთად გადაიქცეოდა. საინტერესოა რომ თომა აქვინელი არ ეთანხმება ანსელმს, რომელმაც აპრიორული და აპოსტერიორული დასაბუთების ფორმები აღიარა. აპოსტერიორული დასაბუთება ახდენს აღმასვლას შემთხვევითიდან აუცილებლობისაკენ. ნებისმიერი საგანი შეიძლება იყოს, ან არ იყოს ანუ სამყარო ან მირაფია ანდა არის რაღაც მარადიული და აუცილებელი, რაც არის სამყაროს საფუძველი. აპრიორული დასაბუთება ამოდის იქედან რომ ჩვენს გონებაში არის იდეა ისეთი ობიექტისა, რომელზეც უფრო სრულყოფილის წარმოდგენა შეუძლებელია. რადგან ის სრულყოფილია იგი უნდა ფლობდეს არსებობის პრედიკატსაც. კათოლიკური ეკლესია ბოლომდე არ აღიარებდა ამ არგუ-

მენტს „ონტოლოგიურ დასაბუთებას“. რადგან აქ ლოგიკა ბატონობდა ონტოლოგიაზე. ყოფიერება არ არის მხოლოდ აზრი ყოფიერების საფუძველს წარმოადგენდა ღვთაებრივი ნება ღვთაებრივი შემოქმედება. ასევე არ მიიღო იგი თომა აქვინელმაც. მან ანალოგიის პრინციპის საფუძველზე წამოაყენა ხუთი აპოსტერიორული დასაბუთება (მოდრაობის არსებობიდან უძრავი პირველ მამოდრავებელისაკენ, მიზეზობრიობიდან პირველმიზეზისაკენ, შემთხვევითობიდან აუცილებლობისაკენ, შეფარდებითი სრულყოფილებიდან აბსოლუტური სრულყოფილებისაკენ ტელეოლოგიური დასაბუთება). ონტოლოგიური დასაბუთება საბოლოოდ უკუაგდო კანტმა.

რეალისტები უნივერსალიებს მიიჩნევდნენ იდეებად ან ტიპებად, რომლებიც არსებობდნენ საგნამდე (*universalia ante rem*), თვითონ საგნებში (*universalia in re*), როგორც სუბსტანცია. ნომინალისტი როსცელინი უნივერსალიებს მიიჩნევდა მხოლოდ ჩვენი გონების ცნებებად, რომლებიც არსებობენ საგნების შემდეგ (*universalia post rem*). იომა აქვინელის მიხედვით, უნივერსალიები არსებობენ საგნამდე (*universalia ante rem*), საგანში (*universalia in re*) და საგნის შემდეგ (*universalia post rem*) ჩვენს გონებაში.

ნომინალისტები უილიამ ოკამი (1285-1349) და იოჰან ბურიდანი XIII-XIV ს. უპირისპირდებიან აქვინელის რეალიზმს. ნომინალიზმმა განსაზღვრული მნიშვნელობა მიანიჭა ნებას. შესაქმე არის ღვთაებრივი ნების შედეგი. თვლიდა ღუნს სკოტი (1266-1308). მისი აზრით ღმერთს შეეძლო აერჩია არსებები, სანამ ისინი მათ განახორციელებდა. ოკამმა საერთოდ უარყო არსებები, იდეები არ არსებობენ ღვთაებრივ გონებაში. იდეები არ არსებობს ღმერთის გონებაში როგორც საგანთა პირველსახედმერთი ჯერ ქმნის სამყაროს, საგნებს და შემდეგ იდეები წარმოიშვება როგორც საგანთა წარმოდგენები. ცნობილია ე. წ. „ოკამის სამართებელი“, რაც გულისხმობდა, რომ მიზანშეწონილი არ არის საგანთა გამრავლება თუ ამის აუცილებლობა არ არსებობს. მათი აზრით ღვთაებრივი შემოქმედება არა ცნობიერი ხასიათისა იყო და შემდეგ ასდგენდა შემოქმედის გაცნობიერებას.

ნომინალისტებიც არისტოტელეს ემყარებიან აქვინელის კრიტიკისას. მათი აზრით უმთავრესია არისტოტელეს აზრი პირველი არსებების, ერთეული საგნების შესახებ, რადგან რეალურად არსებობს ერთეული საგანი. რეალისტები განასხვავებდნენ საგნის გონით წვდომილ ყოფიერებას ანუ არსებას და ამ საგნის ემპირული ყოფიერებას. ეს ნიშნავდა ყოფიერების სახეების ონტოლოგიური იერერქიის აღიარებას. აქვინელის ფილოსოფია კათოლიკურმა ეკლესიამ ოფიციალურ იდეოლოგიად აღიარა.

შუა საუკუნეების მისტიკა. თუ სქოლასტიკოსი აზროვნებდა ღმერთის შესახებ, მისტიკოსი გაიზრებს ღმერთს უშუალოდ. მისტიკური იყო ის, რაც რაღაცნაირად გვაძლევს რაიმეს გასაგებად, მაგრამ არ შეუძლია გამოთქმული იქნეს. მისტიციზმის დევიზია მომაკვდავი პლოტინის სიტყვები: „ეცდილობ ავამაღლო ჩემში ღვთაებრივი, ყველაფერში ღვთაებრივად“. არსებობდა მისტიკის მრავალი ფორმა. მესიანური და ესქატოლოგიური მისტიციზმი. შუა საუკუნეებში მისტიკა იყო ეკლესიის მიერ ნებადართული და ასევე ერეტიკული მისტიკური მიმართულებები. ერთერთი ცნობილი მისტიკოსი იყო ბერნარ კლერვოელი. მისი აზრით მისტიკური შთაგონების წყაროა მორჩილება. იგი აღწერს მისტიკური აღმასვლის 12 საფეხურს. მორჩილების შედეგია სიყვარული და მათ საფუძველზე ლოცვისას მიიღწევა ჭეშმარიტების ჭვრეტა. მისტიკის უმაღლესი საფეხურია ექსტაზის მდგომარეობა. მეორე დიდი მისტიკოსია იოჰან ბონოვენტურა. მან შეიმუშავა „ნათელის მეტაფიზიკა“ და „ჩანასახისეული მტკიცებულებებისა“ თეორია, რომლის თანახმად ყოველ საგანში თავიდანვე დაფარულია „ლოგოსი — ჩანასახი“.

რომელიც მანამდე იყო ღვთაებრივ გონებაში და შემდეგ ჩაიღვრება საგანში. ბონოვენ-ტურა აღწერს ჭვრეტის ექვს საფეხურს, რომელიც შესაძლებელია ღვთის მადლისა და ადამიანის ასკეტური ცხოვრებისა და ლოცვების საფუძველზე. მისტიკოსი შეამ-ჩნევს რა ღვთაებრივის კვალს ამქვეყნიად შემდეგ გადადის საკუთარ სულში ღვთის ხატის ჭვრეტაზე და ასე ამაღლდება ღმერთის უშუალო ჭვრეტაზე. ბონოვენტურას მიეკუთვნება ტრაქტატი „გონების აღმასვლა ღმერთისაკენ“. გონების ღმერთისაკენ აღმასვლის ექვსი საფეხური არის ამავე დროს ღმერთის მიმართ გაოგნების ექვსი საფეხური. ბოლო საფეხურზე ადამიანი სრულიად უმოქმედოა, აზრი დუმს, კარგავს თავის ინდივიდუალობას და თავისი გონებითა და გულით შეერწყმის ღმერთს. ამ მდგომარეობაში ადამიანი აღწევს სრულ განათებას.

შემდგომი მისტიკოსია მაისტერ ეკჰარტი. მისი აზროვნების საგანია ერთიანი ერთადერთი და არა ქრისტიანული თეოლოგიის საგანი – ღმერთი. მისთვის მთავარია ადამიანისა და ღმერთის ურთიერთობის პრობლემა. მას აქვს თავისებური პანთეისტური ნეოპლატონიზმი, რომლის მიზანია ემანაციის თეორიისა და კრეაციონიზმის თეორიის გაერთიანება. ამისათვის მას შემოჰყავს ერთი ღმერთი, რომელიც შობს წმინდა სამე-ბას. ღვთაება არის საწყისისეული აბსოლუტი, რომელიც არის სრული უმოქმედობა, უცვლელობა, უძირო სიღრმე, მარადიული დუმილი, უსახელო და უპიროვნო წყვდიადი, რომელმაც არ იცის თავისი თავი. ერთიდან სხვაზე გადასვლის პრინციპია შემეც-ნება და ამ პროცესში წარმოიშვება ღვთაებრივის იპოსტასიური განსაზღვრულობები. მაგრამ ეს გადასვლა არ არის შემოქმედება, რადგან უძრავი მარადიული ღვთაებრიობა არაფერს არ ქმნის. ქვეყნის შემოქმედი ღმერთი არის იპოსტასური ღმერთი, მაგრამ იგი არ იქნება ასეთი სამყაროს შექმნამდე. ეს ნიშნავს რომ ღმერთი სამყაროს ქმნის ღმერთად ყოფნის აუცილებლობით. ეკჰარტის ძირითადი იდეაა ადამიანის სულისა და აბსოლუტის ერთობის შესახებ. თვით შემოქმედება საჭიროა იმისათვის რომ ღმერთი დაიბადოს ადამიანის სულში და სული კი მასში. ადამიანის სულისა და აბსოლუტის ასეთი ერთობისათვის ადამიანმა უარი უნდა თქვას საკუთარ თავზე ჩაიძიროს სულიერ უძლეურობაში, შინაგან სიცარიელეში და სიღატაკეში. ამით ადამიანი გადაიქცევა არარად და სწორედ მაშინ სული, როგორც ნათელი კვალი, რაც რჩება ადამიანის გაქრობის შემდეგ შეერწყმის ღმერთს. სწორედ ეს არარა არის ადამიანის ყოფიერების ძირითადი კატეგორია. ამ არარასთან ადამიანი მიდის სიმდაბლით გზით და მისგან გამოდის თავისუფალი. ყველაფერზე უარის თქმა არის უმაღლესი სიკეთე. ადამიანის მორჩილება და სიცარიელე არის ადამიანის ყველაზე დიდი ძალა. ასეთ სულში შედის ღმერთი. მაგრამ ესეც არაა საკმარისი. ადამიანმა უნდა უარი თქვას არა მარტო თავის თავზე ამქვეყნიურობაზე, არამედ გადალახოს თავისი კავშირი იპოსტასურ ღმერთთან. სწორედ თავისუფლება საკუთარი თავისაგან, ამქვეყნიურობისაგან, ღმერთისაგან არის ჭეშმარიტი თავისუფლება. მხოლოდ მაშინ ადამიანის სული შეერწყმის გამოუთქმელ უტყვე ღვთაებრიობას. ადამიანს აქვს განსაკუთრებული მისია, იგი კრავს წრეს აბსო-ლუტი – ადამიანი – აბსოლუტი.

შუა საუკუნეების შეჯამება. შუა საუკუნეების ბოლოს ადამიანი მეტაფიზიკურ დაღლილობასა და უიმედობას განიცდის. იგი დაიღალა ეკლესიის ტოტალური კონ-ტროლისაგან, რომელიც მისი ცხოვრების ყოველ დეტალს აკონტროლებს. მიუხედა-ვად ამისა ადამიანისათვის გაურკვეველი რჩება მისი ცხოვრების უმთავრესი საკითხი-სულის ხსნის საკითხი. ამას ემატება ინკვიზიცია, რომელიც ასორციელებდა ტო-ტალურ კონტროლს მორწმუნეზე. ეს იყო ბრძოლა რწმენის სიწმინდისათვის, მაშინ როცა რწმენის უპირობო ბატონობა შეირყა. ადამიანი მზად არის ცვლილებებისათვის.

ქრისტიანობამ უკუაგდო ანტიკური დუალიზმი. მაგრამ დუალიზმი შეიტანა ადამიანში. ადამიანი არის სულისა და სხეულის, გონებისა და ნების, ცოდნისა და რწმენის დაპირისპირების პირობებში არსებული. ადამიანი ორად არის გახლეჩილი და არ იცის რას მიენდოს. ადამიანმა ვერ მოიპოვა ქრისტიანისათვის ორი ძირითადი პრობლემების, სულის უკვდავებისა და ღმერთთან ზიარების გადაწყვეტის უტყუარობა.

ანთროპოცენტრიზმის დასაწყისი. ალორმინება (რემესანსი)

მე-14 საუკუნის ევროპის ისტორიაში იწყება ფუნდამენტური ცვლილებების ეპოქა. ევროპა შედარებით მშვიდობიანი განვითარების სტადიაში შედის. ვითარდებიან ქალაქები, როგორც ახალი აზროვნების, ცხოვრების ახალი წესისა და თავისუფლების კუნძულები. განვითარებას იწყებს ბურჟუაზია. ცვლილებები შეეხო საზოგადოების ყველა სფეროს: ეკონომიკურ, პოლიტიკურ და სულიერ ცხოვრებას. ეს ეპოქა ისტორიაში შევიდა ალორმინების (რენესანსის) სახელით.

ეს ეპოქა თავის თავს გაიგებს, როგორც ანტიკური კულტურის, აზროვნების წესისა და ცხოვრების წესის აღორძინებას. შუა საუკუნეები, რასაკვირველია, იცნობდნენ ანტიკურობას. ჩვენ ვიცით, რა სერიოზული გავლენა იქონია შუა საუკუნეების ფილოსოფიაზე პლატონმა და არისტოტელემ. ნეტარი ავეუსტინე, დიონისე არეოპაგელი, თომა აკვინელი და მრავალი თეოლოგი ცდილობდა ანტიკური და ქრისტიანული ფილოსოფიის სინთეზის განხორციელებას. ევროპული კულტურა, ორი საწყისის: ანტიკური და იუდაისტური კულტურის შერწყმის შედეგაა. ალორმინების ეპოქა იყო ანტიკური კულტურისა და ფილოსოფიის პრიორიტეტის ეპოქა. ალორმინების ეპოქაში ევროპა უშუალოდ ეცნობა ანტიკური ფილოსოფიის კულტურას, ცხოვრების წესს და არა ებრაული ან არაბული ფილოსოფიის გაშუალების გზით. ანტიკური ფილოსოფია, კულტურა, ისტორია საყოველთაოდ ცნობილი და მისაწვდომი ხდება, რაც გავლენას ახდენს ადამიანთა ფართო მასების ცხოვრების წესზე.

შუა საუკუნეები არის რელიგიის სრული ბატონობის ეპოქა. რელიგია განსაზღვრავს აზროვნებისა და ცხოვრების წესს. ადამიანი დაიღალა მეტაფიზიკური გათიშულობითა და ღმერთის მხრივ მუდმივი კონტროლითა და რეგლამენტაციით. ადამიანი ცხოვრობს მუდმივი შიშსა და ეჭვში – დაიმსახურა თუ არა მან სულის ხსნა? ადამიანი გაორებულია. შუა საუკუნეების აზროვნების ძირითადი თემა იყო ღმერთი და სულის ხსნის პრობლემა. ალორმინების ეპოქაში, აზროვნების ყურადღების ცენტრში, დგას ადამიანი. ამიტომ ამ ეპოქას შეიძლება ეწოდოს ანთროპოცენტრიზმის ეპოქა. ადამიანი ამქვეყნიურობას აღარ აღიქვამს როგორც მხოლოდ ტანჯვისა და განსაცდელის ასპარეზს. იგი, როგორც შემოქმედების გვირგვინი და ბუნების ბატონი (ავეუსტინე), მოითხოვს ამქვეყნად ბედნიერებას. ამქვეყნიურობამ თვითკმარი ღირებულება შეიძინა. ბუნება ესთეტიკური ჭვრეტის საგანი გახდა. შეიცვალა სული-სხეულის დიხოტომია. ადამიანი არის ღმერთის ხატი და მსგავსი სულიერად, მაგრამ ადამიანის სხეულიც ღვთაებრივია, რადგან ღმერთის შექმნილია. ადამიანის ამქვეყნიური ბედნიერების საკითხი უმთავრესი ხდება. ალორმინების ეპოქა ჯერ კიდევ არ არის სრული ანთროპოცენტრიზმი, რომელიც იწყება ნიცშეს „ღმერთის სიკვდილის“ ფენომენის გაცნობიერების შემდეგ, როცა ადამიანი მარტოდ მარტო დარჩა სამყაროში და ხდება არსებულთა ცენტრი.

ალორმინების ეპოქაში გაიზარდა ერთეული ადამიანის ღირებულება. განსაკუთრებით ფასობს ადამიანის უნიკალურობა და შემოქმედებითობა. ადამიანის ყოფიერების მიზა-

ნია გახდეს განუმეორებელი, არავის არ ჰგავდეს. ამ ეპოქაში ყალიბდება პიროვნების ცნება. ინდივიდუალობა გულისხმობს გარეგან-ესთეტიკურ განუმეორებლობას, ზოლო პიროვნულობა ადამიანის მორალურ-ღირებულებითი მახასიათებელია. პიროვნება არის საკუთარი თავისა და ბედის შემოქმედი. ამით განსხვავდება ყველასაგან და ამაშია მისი თავისუფლება.

აღორძინების ეპოქის ადამიანის ძირითადი პრობლემა არის არა სულის ხსნა, არამედ თავისი ორიგინალობის სრული გამოვლენა და ამის შესაძლებლობებისა და პირობების გამოჩვენება. ადამიანის არსება არის შემოქმედად ყოფნა. შემოქმედების იდეალია ანტიკური სამყარო. ადამიანი ქმნის არა მარტო თავის თავს, არამედ მისი შემოქმედების ნაყოფია ამქვეყნიურობაც. მისთვის ამქვეყნიურობა არის კოსმოსი, როგორც ესთეტიკური ფენომენი, რომელიც შექმნილია მშვენიერების პრინციპის მიხედვით.

რა არის აღორძინება (რენესანსი) იგი შუა საუკუნეების მეტაფიზიკის აუცილებელი შედეგია. ადამიანი დაიღალა მეტაფიზიკური დუალიზმისაგან. აღორძინება შეეცადა გაეერთიანებინა ორი სამყარო და ერთიანი სამყარო წარმოედგინა, როგორც ხელოვნების ქმნილება, რომელიც შექმნილია მშვენიერების კანონების მიხედვით. პანთეიზმი გახდა გაბატონებული ფილოსოფიური კონცეფცია. ქრისტიანული ღმერთი ჰკარგავს ტრანსცენდენტურ, ზებუნებრივ ხასიათს. ბუნება ღმერთის გამოვლენაა. აღორძინება ბუნებას აღიქვამს ესთეტიკურად. სამყარო როგორც ორი საწყისის ერთიანობა არის ხელოვნების ქმნილება. ახალი დროისათვის კი ბუნება სახელოსნოა. აღორძინება პანთეიზმით ცდილობს აღიაროს ამქვეყნიურობის ღვთაებრივი ხასიათი, არა მარტო იმ აზრით, რომ ამქვეყნიურობაც ღმერთის შექმნილია, არამედ ამქვეყნიურობაც არის სიკეთის, მშვენიერებისა და ჭეშმარიტების გამოხატულება. ეს ნიშნავდა ბუნებრივის, ფიზიკურის, უპირველესად ადამიანის სხეულის ღვთაებრივად გამოცხადებას ადამიანის სულთან ერთად. პანთეიზმი მიუღებელი იყო შუა საუკუნეების ქრისტიანული თეოზმისათვის, რომელიც პრინციპულად განასხვავებდა შემოქმედსა და შექმნილს. პანთეიზმში ღმერთი კარგავს ტრანსცენდენტურ ხასიათს.

აღორძინების ეპოქის მსოფლმხედველობის მეორე მნიშვნელოვანი ელემენტია **ჰელიოცენტრიზმი**. იგი იყო რევოლუციური ცვლილება შუა საუკუნეების ადამიანის მსოფლმხედველობაში, რომლისთვისაც დედამიწა იყო სამყაროს ცენტრი. ეს გარდატეხა განაზოცრციელა პოლონელმა ასტრონომმა ნიკოლოზ კოპერნიკმა (1473-1543წლები). ამ აღმოჩენამ რადიკალურად შეცვალა მრავალი მსოფლმხედველობრივი პრინციპი. მან უკუაგდო, თეოლოგიური თვალსაზრისი, დედამიწის, როგორც სამყაროს უძრავი ცენტრის შესახებ. სამყაროს ცენტრია მზე, რომლის გარეშეც ბრუნავს დედამიწა. ეს ცვლიდა სამყაროს შესახებ არსებულ ათასწლოვან წარმოდგენას, რომელიც ემყარებოდა არისტოტელე-პტოლემიკოსის სამყაროს გეოცენტრულ სისტემას. ეს იყო ე.წ. „კოპერნიკისეული რევოლუცია“, რამაც გადატრიალება მოახდინა მსოფლმხედველობაში. ფილოსოფიური აზროვნების უმთავრესი საკითხი ხდება უსასრულობის პრობლემა. გეოცენტრული ჩაკეტილი სამყაროს შემდეგ ჰელიოცენტრული სისტემის აღიარება ნიშნავდა სამყაროს როგორც უსასრულობის აღიარებას.

სამყაროს როგორც შესაძლებელი უსასრულობის გააზრება ნიშნავდა ძველი ონტოლოგიური სისტემის გადასინჯვას. სამყაროს, როგორც უსასრულობის, გაგება უცხო იყო შუა საუკუნეებისათვის. უსასრულო იყო მხოლოდ ღმერთი. უსასრულო სამყარო გაუგებარი იყო. ეს ადამიანის ცხოვრებას პრობლემურს ხდიდა.

გაიზარდა ერთეული ადამიანის მნიშვნელობა. ადამიანის ყოფიერების მიზანი ხდე-

ბა განუმეორებლობა. იგი არავის არ უნდა ჰგავდეს. ამ დროს ყალიბდება პიროვნების ცნება. ინდივიდუალურობა გულისხმობდა გარეგან-ესთეტიკურ განუმეორებლობას, ხოლო პიროვნება ადამიანის მორალურ-ღირებულებით განუმეორებლობას.

ადამიანი ახლებურად გაიაზრებს მისი ღირსების, ბედნიერებისა და ცხოვრების საზრისის საკითხებს. ადამიანი განიხილება როგორც საკუთარი თავისა და ბედის შემოქმედი. ამით განსხვავდება ყველა სხვა არსებულისაგან და ამაშია მისი თავისუფლება. აღორძინების დამახასიათებელი ნიშნებია:

- ჰუმანიზმი და პიროვნების უნიკალურობა. ადამიანი როგორც საკუთარი თავის შემოქმედი
- შემოქმედი გენიოსი და ხელოვნება როგორც ადამიანის ღვთაებრივი ბუნების ნიშანი
- პიროვნების პრობლემა და ანთროპოცენტრიზმი
- პანთეიზმი
- ახალი დიალექტიკა, დაპირისპირებულთა დამთხვევის პრინციპი.
- ჰელიოცენტრიზმი, სამყაროს უსასრულობა.

ახალი ეპოქის უპირველესი ნიშანი იყო სეკულარიზაცია. ეს ნიშნავდა საზოგადოების კულტურული და საზოგადოებრივი, ეკონომიკური და პოლიტიკური ცხოვრების გათავისუფლებას რელიგიისა და საეკლესიო ინსტიტუტების გავლენისაგან. მისი გავლენისაგან თავისუფლება ხელოვნება, მეცნიერება და ფილოსოფია. ყალიბდება ახალი აზროვნების წესი, მსოფლმხედველობა და ცხოვრების წესი. ეს ეპოქა თავის თავს აცნობიერებს, როგორც ანტიკური სამყაროს, კულტურისა და ცხოვრების წესის აღორძინებას. რენესანსი ამ თვითცნობიერებით უპირისპირდება შუა საუკუნეების სქოლასტიკას. მაგრამ იგი არის სწორედ შუა საუკუნეების სქოლასტიკას ლოგიკური შედეგი.

ევროპული სამყარო რასაკვირველია იცნობდა ანტიკურ სამყაროს, რომელიც სერიოზულ გავლენას ახდენდა შუა საუკუნეების აზროვნებაზე. შუა საუკუნეებისა და აღორძინების ეპოქას განსხვავებული მიმართება აქვთ ანტიკურობასთან:

- შუა საუკუნეები, ანტიკურობას უყურებს როგორც ავტორიტეტს და აცნობიერებს მათ შორის პრინციპულ განსხვავებას და მას იყენებს როგორც დამხმარე საშუალებას საკუთარი მიზნები მისაღწევად.
- რენესანსი კი ანტიკურ სამყაროს უყურებს როგორც იდეალს. ავტორიტეტს უსმენენ იდეალს კი ბაძავენ და ისპობა განსხვავების განცდა. მას ესწრაფვი, ცდილობ გახდეს მისდაგვარი.

მისთვის ანტიკური სამყაროს არსებობის წესი მისაღებია. რენესანსის კიდევ ერთი ნიშანია მისი ორიენტირება ხელოვნებაზე. მათი აზრით ხელოვნება უკეთ გადმოსცემს ღმერთის, როგორც შემოქმედის, ბუნებას, სამყაროს როგორც ღმერთის შემოქმედებას და ადამიანი როგორც შემოქმედი არის ღმერთის ზატი და მსგავსი.

აღორძინება სამყაროს განიხილავდა როგორც ხელოვნების ნაწარმოებს. შუა საუკუნეების რელიგიური ეპოქა შეიცვალა რენესანსის ხელოვნების ეპოქით. ხელოვნება საშუალებას იძლეოდა უკეთ წარმოედგინათ ღმერთი, მისი შემოქმედება, ადამიანის ბუნება და ღმერთთან მიმართება, ვიდრე სქოლასტიკურ, აბსტრაქტულ თეოლოგიას. ადამიანი სწორედ ხელოვნებით, შემოქმედებით ბაძავდა და ემსგავსებოდა ღმერთს. სმენის, იდუმალის კულტურა იცვლებოდა ხედვის, ხილულის კულტურით. მათი ყურადღების ცენტრში ექცევა ადამიანი, როგორც განუმეორებელი შემოქმედი პიროვნება. აღორძინება როგორც ყოველი ახალი და გარდამავალი ეპოქა შინაგანად

წინააღმდეგობრივია. ის იყო პირველი ნაბიჯი სქლასტიკიდან ახალი ეპოქისაკენ, რითაც მან მოამზადა ახალი ეპოქა. საინტერესოა ნიცშეს აზრი რენესანსის თაობაზე. მისი აზრით, რენესანსი იყო დიადი ეპოქა, რომელმაც წარმოშვა გენიოსები და სურდა გაეგრძელებინა ალორძინების ხაზი.

ალორძინების ეპოქის მეტაფიზიკა. შუა საუკუნეების თეოლოგიისათვის ბუნება არ იყო შესწავლის დამოუკიდებელი საგანი. ალორძინების ეპოქაში კი ფილოსოფია კვლავ მიუბრუნდა ბუნების შესწავლას, ოღონდ ეს არ არის ანტიკური კოსმოცენტრიზმის ალორძინება რადგან ბუნება გაიგება პანთეისტურად. „panTeos“ ნიშნავს ყველაფერი ღმერთია, ან ყველაფერში არის ღმერთი. ღმერთი კარგავს თავის ტრანსცენდენტურ ხასიათს, შეერწყმის ბუნებას, ბუნება კი იძენს ღვთაებრივ ხასიათს. ის აღარ არის მხოლოდ არარასაგან შექმნილი.

სქოლასტიკურ მსოფლმხედველობას კიდევ ერთი ძლიერი დარტყმა მიაყენა ალორძინების ეპოქის ნატურფილოსოფიამ, რომელიც ეფუძნებოდა ბუნებისმეცნიერების მიღწევებს. აღსანიშნავია ლეონარდო და ვინჩი (1452-1519წწ), ნ. კოპერნიკი, (1473-1543წწ), ი. კეპლერი (1571-1630წწ) და გალილეო გალილეი (1564-1642წწ). მათმა მოღვაწეობამ შეცვალა არა მარტო წარმოდგენა სამყაროზე, არამედ წარმოდგენა მეცნიერებაზე და მეცნიერებისა და პრაქტიკის მიმართებაზე. განსაკუთრებული მნიშვნელობა შეიძინა პრაქტიკულმა საქმიანობამ და მეცნიერების პრაქტიკულ სფეროში გამოყენებამ. აუცილებელი გახდა თეორიისა და პრაქტიკის გაერთიანება, რომლებიც არაფერია ერთმანეთის გარეშე. შეიცვალა ცოდნის როლისა და დანიშნულების გაგება, რამაც ცოდნისა და რწმენის მომართების შეცვლა გამოიწვია.

ნიკოლაუს კუზანელი (1400-1464წწ). ალორძინების მეტაფიზიკის მნიშვნელოვანი წარმომადგენელი იყო. იგი იყო პირველი, რომელმაც დასვა უსასრულობის პრობლემა, რაც იყო ახალი კოსმოლოგიის დასაწყისი. მან თავისი წვლილი შეიტანა რენესანსის თეორიულ მომზადებაში, მოგვცა ყოფიერების ახალი გაგება და შემოიტანა ყოფიერების ახალი პრინციპი, რაც საფუძველი გახდა რენესანსის პანთეიზმისა. იგი ნეოპლატონურ ტრადიციას ემყარება და მის ახლებურ გააზრებას ცდილობს. ნეოპლატონიზმში ერთი ყველაფრის საწყისი, უპირისპირდება სხვას. მათ შორის გათიშულობის დაძლევა ნაცადია ემანაციის მეშვეობით. ქრისტიანობის მიხედვით ღმერთს (ერთს) არაფერი არ უპირისპირდება, რადგან ღმერთი არარასაგან ქმნის სამყაროს. ამ ორი დებულების დაკავშირებით ნ. კუზანელი აკეთებს პარადოქსულ დასკვნას: „ერთი არის ყველაფერი“ და „ერთს არაფერი არ უპირისპირდება“. ეს დებულებები არც ქრისტიანული თეიზმია და არც ნეოპლატონიზმი. ქრისტიანობის მიხედვით, ღმერთი (ერთი) პრინციპულად განსხვავდება შექმნილი სამყაროსაგან, ნეოპლატონიზმი კი არასოდეს აიგივებდა ერთსა და სიმრავლეს. ერთი არის ერთი მხრივ უსახ-ღვრო, უსასრულო, ე. ი. მაქსიმუმი. მეორეს მხრივ ერთი არის ერთი, ე. ი. მინიმუმი. ერთი თავის თავში შეიცავს დაპირისპირებულებს. Coincidentia oppositorum – დაპირისპირებულთა დამთხვევის პრინციპი იყო პანთეიზმის ძირითადი ონტოლოგიური პრინციპი. ეს იყო ქრისტიანული დუალიზმის დაძლევის მცდელობა. უსასრულობაში შეიძლება დავინახოთ ერთი და ერთში უსასრულობა. ისინი ემთხვევიან ერთმანეთს. ეს არის ის დებულებები, რაც საფუძველად დაედო პანთეიზმს. მაგრამ ეს დებულება უპირისპირდება ქრისტიანულ მონიზმსაც, რომელიც პრინციპულად განასხვავებს შექმნილსა (ყველაფერი) და შეუქმნელ (ერთი) არსებულს.

ძველი ბერძნული დიალექტიკისათვის და აზროვნებისათვის შეუძლებელი იყო დაპირისპირებულთა დამთხვევა ერთში. არც ქრისტიანული თეიზმი დაუშვებდა ღმერ-

თის როგორც შემოქმედის დამთხვევას შექმნილთან. ნ. კუზანელთან უსასრულობაში ყოველგვარი სასრულო განსხვავება ქრება.

ბერძნული აზროვნებისათვის განუყოფელი ერთი იყო ის, რასაც გარკვეულობა შექმნიდა უსასრულო სიმრავლეში. კუზანელთან კი გარკვეულობის პრინციპად აღიარებული იქნა უსასრულობა. მან უარყო კოსმოსის სასრულობის იდეა, რასაც არისტოტელეს ფიზიკა და კოსმოლოგია ემყარებოდა. სამყარო უსასრულოა და მის ცენტრში არ არის დედამიწა, რადგან უსასრულობას არ შეიძლება ჰქონდეს ცენტრი.

იგი ახლებურად გაიაზრებს ნეოპლატონურ ერთის ცნებას, რომლის ძირითადი მახასიათებელია მისი დანარჩენი არსებულისადმი დაპირისპირებაში ყოფნა. ეს არის განსაზღვრულისა და განუსაზღვრელის დაპირისპირება. კუზანელი გამომდინარე ქრისტიანული მონიშმიდან აცხადებს, რომ ერთს არაფერი არ უპირისპირდება, რადგან ერთის მიერ არის შექმნილი სამყარო. ღმერთი იყო, არა აბსოლუტური მაქსიმუმი, რომელიც არ იმყოფებოდა სამყაროს გარეთ, არამედ იმყოფება მასთან ერთიანობაში. ღმერთი შეიცავდა სამყაროს თავისთავში, რაც იყო თავისებური პანთეიზმი. ნ. კუზანელთან ღმერთი პიროვნულობას მოკლებულია. სამყარო იმყოფება ღმერთში, ამიტომ მას არ შეუძლია დამოუკიდებელი არსებობა. ამ დამოკიდებულებით თვით სამყაროც უსასრულოა. ასეთ სამყაროს ყველგან აქვს ცენტრი, ეს არის ღმერთი. სამყარო არ არის უსასრულო, მაშინ იგი ღმერთის ტოლი იქნებოდა. მაგრამ სამყაროს გააზრება არ შეიძლება როგორც სასრულოსიც, რადგან მას არ აქვს საზღვრები. ნ. კუზანელმა უკუაგდო მოძღვრება დედამიწის, როგორც სამყაროს უძრავ ცენტრის შესახებ, რამაც იგი დედამიწის მოძრაობის დებულებასთან მიიყვანა. „ჩვენი დედამიწა სინამდვილეში მოძრაობს, მაგრამ ჩვენ ამას ვერ ვამჩნევთ“. იგი ჯერ კიდევ შორსაა ჰელიოცენტრული სისტემისაგან, მაგრამ მან დასაწყისი მისცა ძველი კოსმოლოგიის დესაკრალიზაციას, გაათავისუფლა იგი რელიგიური თვალსაზრისისაგან. პანთეისტურ მსოფლმხედველობასთან ყველაზე ახლო იყო ნეოპლატონიზმი, რომელიც ცამეტი საუკუნე უპირისპირდებოდა სქოლასტურ არისტოტელიზმს. მისი მეშვეობით ცდილობდნენ სამყაროს არარასაგან შექმნის დოგმატის უკუგდებას.

ჯორდანო ბრუნო (1548-1600) დაასრულა ჰელიოცენტრული სისტემის ჩამოყალიბება, რაც რენესანსის ერთერთ ქვაკუთხედად იქცა. მისთვის ეს აღმოჩენა რწმენის ტოლფასი და მისი მსოფლმხედველობის საფუძველია. მისი კოსმოლოგიის საფუძველია იდეა უსასრულო სამყაროს შესახებ, რომელიც არავის მიერ არაა შექმნილი და მარად არსებობს. იგი არ შეიძლება გაქრეს. მისი მოცვა შეუძლებელია, ამიტომ იგი უსასრულოა, თვით სამყაროს შიგნით მიმდინარეობს უსასრულო ცვალებადობის პროცესი. მან უარი თქვა პირველ მამოძრავებელის ე. ი. ღმერთის იდეაზე და აღიარა მატერიის თვითმოძრაობა. ბრუნო აღიარებს მრავალი სამყაროების არსებობას, რომლებსაც საკუთარი ცენტრები აქვს — ეს არის მისი ვარსკვლავი. ის უკუაგდება როგორც გეოცენტრულ ისე ჰელიოცენტრულ სისტემას. მან აღიარა უსასრულოდ მრავალი სამყაროს, რაც მოითხოვდა ღმერთის შესახებ ახალი შეხედულების შექმნას და ღმერთისა და სამყაროს შორის მიმართების გარკვევას. ბრუნო აფუძნებს პანთეიზმს. ბუნება არის ღმერთი, რომელიც იმყოფება საგნებში როგორც მისი აქტიური საწყისი. ამიტომ იგი არ უპირისპირდება მათ. ნ. კუზანელთან კი ბუნება მართალია იძირება ღმერთში, მაგრამ ღმერთი ინარჩუნებს თავის გამიჯნულობას ბუნებისაგან. ბრუნოსთან კი ღმერთი გაიგივებულია ბუნებასთან, არა ბუნება იძირება ღმერთში, არამედ ღმერთი არის ბუნებაში (მატერიალისტური და მისტიკური პანთეიზმი). ბრუნო ბუნებაში ხედავდა არა მარტო ღმერთს, არამედ იგი ბუნებაში ხე-

დავდა საკუთარ კანონზომიერებასაც, რომელიც არ ემორჩილებოდა გარეგან გავლენას. იგი საფუძველს უყრის ბუნების ექსპერიმენტულ შესწავლას.

ბრუნოს პანთეიზმი დაგმო ინკვიზიციამ და მოითხოვა ფილოსოფოსისაგან მისი უარყოფა. ბრუნომ ეს არ გააკეთა და 1600 წელს იგი კოცონზე დაწვეს. საინტერესოა, რომ გალელეო გალილეიმ ინკვიზიციის მსგავს მოთხოვნაზე უარყო თავისი დედამიწის მზის გარშემო ბრუნვის თეზისი. მათ შორის განსხვავება იმაშია, რომ ჯ. ბრუნოსათვის ეს დებულება მისი მსოფლმხედველობის ბირთვს შეადგენდა და მასზე უარის თქმა საკუთარ თავზე უარის თქმას ნიშნავდა. გ. გალილეისათვის კი, ტელესკოპის აღმოჩენის შემდეგ, იგი იყო მეცნიერული დებულება. ამიტომ მან თქვა: „მე ვიტყვი თუ არა დედამიწა მაინც ბრუნავს“. ჯ. ბრუნოსათვის კი ეს იყო გენიალური ინტუიციის შედეგი. აქ აშკარა იყო განსხვავება ცოდნასა და რწმენას შორის. რწმენა ადამიანის შინაგან, პიროვნულ საწყისთან არის დაკავშირებული, ხოლო ცოდნა ასეთ კავშირში არ არის ადამიანის შინაგან, პიროვნულ საწყისთან.

პარაცელსი (1493-1541წწ.) მიიჩნევდა, რომ ბუნება არის ცოცხალი მთლიანობა, რომელიც გამსჭვალულია მაგიური ძალებით. პარაცელსი თავისებურ პანთეიზმს ავითარებდა. მისი აზრით, არსებობს ანალოგიები ადამიანის და ცხოველის სხეულის ორგანოებს და მინერალებს აგებულებას, მცენარეთა ნაწილებს და ციურ სხეულთა მოძრაობას შორის. პარაცელსი ასახულებს ბუნების ცოცხალი და არაცოცხალი ნაწილების ერთიანობას. ბუნება შეიძლება გავივით სამი ალქიმიკური ელემენტებისაგან ამოსვლით. ესენია: ვერცხლის წყალი, გოგირდი და მარილი. ვერცხლის წყალი შეესაბამება ადამიანის გონს, გოგირდი-სულს, მარილი კი-ადამიანის სხეულს. ბუნების ნებისმიერ ელემენტში არის სულიერი საწყისი-არზე, ამიტომ ბუნების ძალების დაუფლება შეიძლება თუკი ვწვდებით ამ სულიერ საწყისს და მაგიის მეშვეობით ვისწავლით მის მართვას. ბუნება არ არის უბრალო მარტივი რამ, არამედ იგი რთული, გასულიერებულია. ასე თვლიდა ანტიკურობაც მაგრამ განსხვავდება იმაშია, რომ რენესანსს ახასიათებს უფრო აქტივისტური სულისკვეთება, სურვილი მართოს ბუნება მაგიური ძალების მეშვეობით. იგი განსხვავდებოდა არისტოტელეს რაციონალისტური ფიზიკისაგან. რენესანსის ეპოქის ნატურფილოსოფია აკრიტიკებდა არისტოტელეს, რომლის თეორიაში მკვეთრად იყო გამოჯნული სულიერი და არასულიერი ბუნება. მათთან ახლოს იყო ნეოპლატონიზმი, მათგან გადმოიღო მსოფლიო სულის ცნება, რომელიც ხშირად ენაცვლება ტრანსცენდენტურ ღმერთს. მსოფლიო სული არის ბუნების იმანენტური მაცოცხლებელი ძალა. მისი მეშვეობით ბუნება იძენს დამოუკიდებლობას.

რენესანსის ჰუმანიზმი. აღორძინების ჰუმანიზმი ახალი კულტურული და მსოფლმხედველობრივი მოვლენაა. ტერმინი მომდინარეობს ლათინური «humanitas» (ადამიანურობა), ამ ცნებას მოიხმარდა უკვე ციცერონი (106-43წელ-ალ. მდ.). „humanitas“ ნიშნავდა ადამიანის აღზრდასა და განათლებას რაც ხელს უწყობდა ადამიანის გაკეთილშობილებასა და სულიერ სრულყოფას. ამ პროცესში გადაწყვეტი რაღი მიეკუთვნებოდა შემდეგ დისციპლინებს: გრამატიკა, რიტორიკა, პოეზია, ისტორია, ეთიკა. ისინი წარმოადგენდნენ აღორძინების კულტურის თეორიულ საფუძველს და ეწოდებოდა ჰუმანიტარული დისციპლინები – «studia humanitatis». რენესანსული ჰუმანიზმის დამწყებია ფ. პეტრარკა (1304-1374წწ.)მისი ნაშრომი „საკუთარი და სხვათა უმეცრების შესახებ“ ავითარებდა ბევრ ისეთ იდეას, რაც საფუძველად დაედო რენესანსს. იგი უარყოფს სქოლასტიკურ განსწავლულობას როგორც უმეცრებას, რადგან უსარგებლო ხდება ადამიანისათვის. პეტრარკამ, ანტიკურობისადმი, გამო-

ავლინა სრულიად ახალ მიდგომას. მისი აზრით, მეცნიერების, ხელოვნებისა და ლიტერატურის ახალი აღორძინება მიიღწევა, არა ბრმა მიბაძვით, არამედ მცდელობით ავმაღლდეთ ანტიკური კულტურის დონეზე და ამავე დროს განვავითაროთ იგი. ეს გახდა რენესანსის ლაიტმოტივი. მისი აზრით, მეცნიერება ადამიანის შესახებ არის ჭეშმარიტი ფილოსოფია. მან საფუძველი ჩაუყარა რენესანსის ინდივიდუალიზმს. შუა საუკუნეებში ძლიერი იყო საზოგადოების დაყოფა ფენებად, რომელთა შორის ხშირად გადაულახავი ზღვარი იყო, ადამიანი მით უფრო დაფასებული იყო როგორც პიროვნება, რაც უფრო ემორჩილებოდა ადამიანი თემში, ამქარში მიღებულ წესებს, რაც უფრო დიდად იყო ჩართული ადამიანი კოლექტივში და რაც უფრო ემორჩილებოდა ადამიანი ღვთის მიერ დადგენილ წესრიგს. ამაშია ადამიანის სამოქალაქო სიქველე. რენესანსის ადამიანის ღირსება არა დადგენილი წესებისადმი მორჩილებასა თუ მიდევნებაშია, არამედ საკუთარი ინდივიდუალობის განვითარებასა და გამოვლენაში. ადამიანის პიროვნების ღირსება მდგომარეობს არა მის წარმოშობაში, არა სოციალურ მდგომარეობაში, არამედ მის პირად დამსახურებაში. ადამიანის პიროვნების ღირსება შეფასდებოდა მისი შემოქმედებითი უნარითა და მიღწევებით. ამ ეპოქის ადამიანი გამოირჩევა მრავალმხრივობით, აღსანიშნავია რომ მას თან ახლდა ინდივიდუალიზმისათვის დამახასიათებელი ჰელონიზმი. ამის მაგალითია ლორენცო ვალლას (1407-1457წწ). ნაშრომი „სიამოვნების შესახებ“. მისი აზრით, ადამიანის ფუნდამენტური ნიშანია სიამოვნებისაკენ მისწრაფება. ზნეობრიობის საზომი იყო საკუთარი კეთილდღეობა.

რენესანსის ჰუმანიზმის კიდევ ერთი ნიშანია ადამიანური ღირსების ცნება. ადამიანი არის განსაკუთრებული არსებული სხვა არსებულთა შორის და მას უკავია განსაკუთრებული ადგილი სამყაროში. ჯ. პიკო დელა მირანდოლა (1463-1494წწ. თავის ნაშრომში „ადამიანის ღირსების შესახებ“ ადამიანს სამყაროს ცენტრში აყენებს. „აღამ არ განიჭებთ არც საკუთარ ადგილს, არც განსაზღვრულ სახეს, არც განსაკუთრებულ ვალდებულებებს რათა ადგილი, სახე და ვალდებულება განსაზღვროს საკუთარი სურვილით, ნებითა და საკუთარი გადაწყვეტილებით“.

შუა საუკუნეებისაგან განსხვავებით ადამიანი არ არის მოჩენილი შექმნილი ღმერთის ხატად და მსგავსად, არამედ ღმერთმა ადამიანს მისცა უფლება თვითონ შეექმნა საკუთარი არსება. პიკო დელა მირანდოლას აზრით ადამიანის ღირსება მდგომარეობს მის თავისუფლებაში. ადამიანს შეუძლია გახდეს ის რაც მას სურს. ადამიანის მიღწევები გვიჩვენებენ, რომ ადამიანი ბევრ რამეში შეუძლია მიბადოს ღმერთს. ზდება ღმერთისა და ადამიანის დაახლოება. მაგრამ ეს არ არის ხატი და მსგავსი, არამედ ადამიანი ღმერთს ჰგავს შემოქმედებითი შესაძლებლობებით, ზდება ადამიანის გაღმერთება. ეს არის მოძრაობა ადამიანიდან ღმერთისაკენ და არა ღმერთიდან ადამიანისაკენ.

შუა საუკუნეების მსოფლმხედველობა პირველ ადგილზე აყენებდა ღმერთს და შემდეგ ადამიანს. რენესანსი კი პირველ ადგილზე აყენებს ადამიანს და შემდეგ ლაპარაკობს ღმერთზე. რენესანსს ახასიათებს ანტიკლერიკალიზმი. (anticlericalis). რენესანსის წარმომადგენლები არ არიან ერეტიკოსები. მათ ნაშრომში ხშირად გვხვდება ღმერთის ცნება. ისინი უპირისპირდებიან ეკლესიის, როგორც სოციალური ინსტიტუტის და სამღვდელოების პრეტენზიას იყვნენ გაბატონებული ძალა საზოგადოებაში. ისინი უპირისპირდებოდნენ რომის პაპის საერო ხელისუფლებას. რენესანსის ეპოქის დამახასიათებელია ის, რომ მიუხედავად ამ დაპირისპირებისა ისინი იყვნენ მართლმორწმუნე ქრისტიანები, მეტიც ზოგიერთი მათგანი სასულიერო პირი იყო. მე-

საუკუნის შუა ხნებამდე ჰუმანიზმის წარმომადგენლების დევნა ეკლესიის მხრიდან აშკარად იყო და მხოლოდ რეფორმაცია გადავიდა შეტევაზე.

რენესანსმა ადამიანს უფრო მეტი დამოუკიდებლობა მიანიჭა. იგი არის მხოლოდ საკუთარი თავის წარმომადგენელი და ადამიანში ფასობს სწორედ მისი უნიკალურობა. ეს ადამიანში ზრდიდა საკუთარი თავის ღირსებისა და სიამაყის განცდას.

ანტიკური გმირის, შუა საუკუნეების წმინდანის ადგილს იკავებს გენიოსი ხელოვანი. ადამიანი, შუა საუკუნეებში, თავის წარმატებას ხშირად მიაწერდა მის ზღაპრულ ტრადიციას, თემის წესების განუხრელ დაცვას. რენესანსის ადამიანი კი საკუთარ წარმატებებს საკუთარ დასაზურებად მიიჩნევს. იგი გამოირჩევა მრავალმხრივი განათლებითა და ენერგიულობით, მიზანსწრაფულობითა და ნებელობით. ადამიანის დიდებულმა მრავალმხრივი ტალანტით შემოკბილი გენიოსი ყველა ესწრაფვის გაზდეს შემოქმედი, ხელოვანი, იგი ხდება საყოველთაო აღტაცების, მიბაძვის საგანი. რენესანსის ეპოქა პირველად ხდის ადამიანის მრავალმხრივ ნიჭსა და ტალანტს რეფლექსიას და დემონსტრირების საგნად. ადამიანი ტკეპბა საკუთარი სიდიადით. ადამიანი არის არა მარტო ღმერთის ხატი და მსგავსი, არამედ ადამიანი არის საკუთარი თავის შემოქმედი-ესაა რენესანსის ადამიანის თვითცნობიერების ძირითადი ნიშანი. ეს ყველაზე მკაფიოდ გამოხატა ჯ. პიკო დელა მირანდოლამ, რომლის აზრით, შემოქმედმა ადამიანი შექმნა, დააყენა სამყაროს ცენტრში. ადამიანის თავისებურება მან დაინახა თავისუფლებაში და მისი ყოფიერების შესაძლებელ ხასიათში. ეს განსხვავდება ადამიანის ანტიკური გაგებისაგან, რომლის მიხედვით ადამიანის საზღვრები ბუნების ზღვრით იყო დადგენილი. იგი ვალდებული იყო ესმინა და მიჰყოლოდა თავის ბუნებას. განაპირობებდა ანტიკური ეთიკის რაციონალისტურ ხასიათს. ადამიანმა უნდა ეფუძნებინა სიკეთე, რათა მან განახორციელოს სიკეთე. აქ ბუნება ბატონობს ადამიანზე და არა ადამიანი ბუნებაზე.

ადამიანი არის უპირველესად საკუთარი თავის შემოქმედი. ეს არის მისი სიდიდე და ღმერთის შვილობა. ადამიანი საკუთარ ხელში იღებს საკუთარი ცხოვრების წარმართვას და არ არის განგების ბრმად მორჩილი. ადამიანი ხდება საკუთარი თავისა და თავისი ცხოვრების ბატონ-პატრონი. ეს პირველად ხდება კაცობრიობის ისტორიაში. ეს არ არის პროტაგორას სუბიექტივიზმი, არამედ ანტიკურობისა და ქრისტიანობის ახლებურად გააზრების შედეგი. იგი აცნობიერებს, რომ იგი შემოქმედია. მას შეუძლია შექმნას ახალი რეალობა. ადამიანი აღარ არის უშუალოდ არსება ბუნების ძალებისა ან ბედისწერის ხელში, არც ცოდვილი არსება ღმერთის მოწყალე განგებას მინდობილი, არამედ საკუთარ ფეხზე, საკუთარ თავს მინდობილი არსება. ის არის აქტიური, პრაქტიკული არსება, რომლის შემოქმედების სფეროა რეალობა, საკუთარი ცხოვრება, საკუთარი თავი.

ადამიანის ყოფიერების მიზანი ალორმინების ეპოქამ განსაზღვრა ადამიანის ახალი მეტაფიზიკური დანიშნულება. ადამიანი არ არის სამყაროს ჩვეულებრივი წევრი და არც უცხო ელემენტი, რომლისთვისაც ამქვეყნიურობა მხოლოდ განსაცდელია, არამედ ადამიანი, როგორც შემოქმედი, არის ღმერთის ხატი და მსგავსი ამქვეყნიურობაში. იგი ბაძავს ღმერთს მის შემოქმედებაში, რომლის არსებაა ახალის შექმნა და არა გამოგრება. რენესანსმა ადამიანი დააბრუნა ამქვეყნიურობაში და ამქვეყნიურობა დაუბრუნა ადამიანს როგორც მისი ყოფიერების მნიშვნელოვანი ელემენტი.

- ანტიკურობა ადამიანის საქმიანობის უმაღლეს სახედ მიიჩნევდა ჭვრეტას, რომლის მეშვეობით ადამიანი სწვდებოდა მარადიულ სამყაროს. ჭვრეტა თავისუფალია ყოველივე პრაქტიკული ინტერესისაგან, ამიტომ იგი ბრძენის

საქმეა. იგი ადამიანს აკავშირებდა მარადისობასთან, კოსმოსის არსებასთან. ადამიანი პრაქტიკული საქმიანობით, შრომით ჩართული იყო ამქვეყნიურ წარმატებულ სამყაროში. ფიზიკური შრომა იყო მონის შესაფერისი საქმიანობა.

- შუა საუკუნეებისათვის ადამიანის დანიშნულება იყო საკუთარი სულის გადარჩენა, შრომა კი იყო ცოდვის გამოსყიდვის საშუალება. შუა საუკუნეებში შრომისადმი დამოკიდებულება შეიცვალა, მაგრამ იგი მაინც დაბალი ღირებულების საქმიანობად დარჩა. შრომა იყო ბრალის გამოსყიდვისათვის დანიშნული სასჯელი, რომელიც ადამიანის აუცილებელი ხვედრი გახდა სამოთხიდან გამოძევების შემდეგ. „შრომითა შენითა მოიპოვე პური შენი არსობისა“. ქრისტიანობა აღარ მიიჩნევს შრომას მონურ საქმიანობად, მაგრამ რადგან ადამიანური ცხოვრების უმაღლესი მიზანია სულის ხსნა ამიტომ ადამიანური მოქმედების უმაღლეს ფორმად მიიჩნევს იმას, რასაც პირდაპირ მივეყვართ სულის ხსნასთან. ასეთია, არა შრომა, არამედ ღოცვა, ასკეტური ცხოვრება, ღვთის მსახურება, ბიბლიის, სახარებისა და წმინდანთა ცხოვრების შესწავლა. შრომითი საქმიანობით გატაცება ნიშნავს, რომ ადამიანი ჩართულია ამქვეყნიური სიმდიდრეების მოხვეჭის საქმეში, ამქვეყნიურ ამაოებაში და დაკარგული აქვს თავისი ცხოვრების ჭეშმარიტი საზრისი და მიზანი.

- რენესანსის ეპოქაში, ახალი ადამიანის დანიშნულება არის სამყაროს ილუმინაციის ჭვრეტა და ახალი სამყაროს შემოქმედება. შემოქმედი ადამიანი თავის დანიშნულებას ხედავს, არა ღმერთის მიერ შექმნილის ტირაჟირებაში, არამედ მას სურს შექმნას ახალი სამყარო. შემოქმედების განხორციელება. შრომითი საქმიანობა ფართე გაგებით იძენს საკრალურ ხასიათს. შრომა, აღარ არის მხოლოდ ადამიანის ბუნებრივი მოთხოვნილებების დაკმაყოფილების საშუალება, არამედ მისი შემოქმედებითი ბუნების გამოხატულება, მისი სულიერი სამყაროს გამოვლენა. ადამიანის შრომის მიზანი ხდება მშვენიერების, ამაღლებულის ახალი სამყაროს შექმნა. შრომა, როგორც შემოქმედება, არის საკუთარი თავის შექმნისა და თვითშემეცნების საშუალება. შემოქმედი და მჭვრეტელი ადამიანი დაუახლოვდა ერთმანეთს. სამყაროს ილუმინაციის ჭვრეტა და ახალი სამყაროს შემოქმედება არის ახალი ადამიანის დანიშნულება. შემოქმედი ადამიანი თავის დანიშნულებას ხედავს, არა ღმერთის მიერ შექმნილის ტირაჟირებაში, არამედ მას სურს შექმნას ახალი სამყარო.

რენესანსისათვის დამახასიათებელია ერთეული ინდივიდის ღირებულებისა და მნიშვნელობის ხაზგასმის. ასეთი ყურადღება ადამიანს არ ექცეოდა არც ანტიკურობაში და არც შუა საუკუნეებში. ადამიანი ფასდება მისი ყოფიერების გამოვლინების მრავალფეროვნებით, უნიკალურობით, ორიგინალურობით და შემოქმედებითობით. ყველა ეს ნიშანი ქმნის მის უნიკალურობას.

განსხვავებით ქრისტიანობისაგან უპირველესი მნიშვნელობა ექცევა, არა ადამიანის შინაგან სამყაროს, არამედ მის გარეგან გამოვლინების უნიკალურობას. რენესანსისათვის ადამიანის ინდივიდუალობა არის ესთეტიკური ფენომენი მაშინ, როდესაც ქრისტიანობა ყურადღებას აქცევს ადამიანის შინაგან სამყაროს, მის პიროვნულობას. ეს ეთიკური ფენომენია. პიროვნება არის ის ვინც აზოროციელებს არჩევანს სიკეთესა და ბოროტებას შორის და იღებს პასუხისმგებლობას ამ არჩევანზე.

სოციალურ-ფილოსოფიური შეხედულებები. აღორძინების ეპოქაში განსაკუთრებული ადგილი უკავია სახელმწიფოს პრობლემატიკას და საზოგადოების მოწყობის უტოპისტურ მოდელებს. მათ შორის აღსანიშნავია: ნ. მაკიაველი (1469-1527წწ), თომას

ბური (1479-1555წწ) და თომაზო კამპანელა (1568-1639წწ). მისი აზრით ისტორიას მართავს არა მარტო ლუთარები განგება, როგორც მიიჩნევდა შუა საუკუნეები, არამედ ბედი და ადამიანის ენერგია, ნიჭი და უნარი. (virtu). მაკიაველი პოლიტიკური რეალისტია. მისი აზრით, პოლიტიკა არის ადამიანის თავისუფლების გამოვლენის სფერო. სადაც მოქმედებს „ბუნებრივი მიზეზები“ და „სასარგებლო წესები“. პოლიტიკის ფუნქციონის კვლევა ავლენდა ადამიანის რეალურ ბუნებას მის ინტერესს, ვნებებს, საზოგადოებაში არსებულ ძალებს. მაკიაველი ერთმანეთისაგან მიჯნავს პოლიტიკასა და მორალს და საფუძველი ჩაუყარა პოლიტიკის თეორიულ კვლევას. ფ. ბეკონმა ასე შეაფასა მისი დამსახურება: „ჩვენ მადლობა უნდა ვუთხრათ მათ ვინც ღიად და პირდაპირ გვიამბობენ იმის შესახებ თუ ჩვეულებრივ როგორ იქცევიან ადამიანები და არა იმის შესახებ თუ როგორ უნდა იქცეოდნენ“. მას მოსწონს მმართველობის რესპუბლიკური ფორმა, მაგრამ მისი თანამედროვე იტალიისათვის მას აუცილებლად მიაჩნია ძლიერი მმართველი-აბსოლუტური ხელისუფალი, რომელიც მართავს არა ზნეობრივი და იდეალური პრინციპების მიხედვით, არამედ პრაგმატული პრინციპებით. იგი უნდა იყოს ერთდროულად ლომიცა და მელაც საჭიროების მიხედვით და ასე შეინარჩუნებს ძალაუფლებას. მას მიაწერენ ავტორობას პოლიტიკური პრინციპისა- „მიზანი ამართლებს საშუალებას“, სინამდვილეში ეს გამოთქმა ეკუთვნის იეზუიტ ესკობარესს და მათი ორდენის დევნი იყო.

„მაკიაველიზმი“ იქცა სინონიმად პოლიტიკური ვერაგობისა და ძალადობისა, რომელიც ყოველგვარი მორალური პრინციპებისაგან თავისუფალია. მაკიაველი მიიჩნევდა, რომ შეუძლებელია უცვლელად მისდით მორალურ პრინციპებს, რადგან რეალობა ამის შესაძლებლობას არ იძლევა. „როცა სასწორზე დევს სამშობლოს ხსნა, მაშინ მას ვერ გადასწონის ვერანაირი მოსაზრებები სამართლიანობისა თუ უსამართლობის შესახებ, მოწყალებისა თუ სისასტიკის შესახებ, უპირატესობა უნდა მიანიჭო იმ სახის მოქმედებას, რომელიც მას გადაარჩენს და შეუნარჩუნებს თავისუფლებას“. მან პოლიტიკა აქცია ერთდროულად მეცნიერული და თეორიული ანალიზის საგნად და ამჟღად დროს იგი მიიჩნია შესაძლებლობის ხელოვნებად.

აღორძინების ეპოქამ დიდი როლი ითამაშა დასავლური აზროვნების განვითარებაში. მან წარმოშვა გენიოსები. ნიცშე მიიჩნევდა, რომ რენესანსი იყო ევროპულ კულტურაში ბერძნული საწყისის გამარჯვება იუდაისტურზე, რომელმაც შეცვალა ევროპის ისტორიული განვითარება. მან შეცვალა ფილოსოფიური აზროვნების თემები, პრობლემები და მიმართულება, რითაც უდიდესი გავლენა მოახდინა დასავლური აზროვნებისა და კულტურის განვითარებაზე. შემდგომ ევროპა კვლავ ცდილობდა აღორძინების გამოვლენას. ი. ჰიუზინგა რენესანსს „შუასაუკუნეებს შემოდგომას“ უწოდებდა. ეს მიუთითებს, რომ მათ შორის დიდი განსხვავებისა მიუხედავად არსებობს ბევრი შეხების წერტილი.

მიმართება რენესანსსა და რეფორმაციას შორის მათ შორის მიმართება წინააღმდეგობრივია. ორივეს აზასიათებს დაპირისპირება სქოლასტიკასთან, რელიგიური განაზღვრების წყურვილი და საწყისებისადმი დაბრუნებისა. თუმცა საწყისების ბუნება მათ განსხვავებულად ესმოდათ:

- რენესანსისათვის ეს იყო ანტიკური სამყარო,
- რეფორმაციისათვის ეს იყო ევანგელისტური წარსული.

რეფორმაცია წინააღმდეგი იყო ადამიანის რენესანსისეული განდიდებისა. ურამზმ როტერდამილი და მარტინ ლუთერის დაპირისპირება ამის დამდასტურებელია. ორივენი იბრძოდნენ ეკლესიის პრივილეგიების წინააღმდეგ, მაგრამ უპირისპირდებიან

ნების თავისუფლების საკითხში. მ. ლუთერის აზრით, ადამიანს არ აქვს არავითარი თავისუფალი ნება და ღირსება ღმერთის წინაშე. ადამიანი გადარჩება თუ იგი აცნობიერებს, რომ იგი არ არის თავისი ბედის შემოქმედი. გადარჩენის ერთადერთი გზაა — რწმენა. ერაზმისათვის კი თავისუფალი ნება არანაკლები მნიშვნელობისაა ვიდრე ღმერთის რწმენა. წმინდა წერილი კი არის მოწოდება ადამიანისადმი.

ტრადიციული თვალსაზრისი მიიჩნევდა, რომ ადამიანს შეუძლია გამოისყიდოს თავისი ბრალი ეკლესიის მიერ განსაზღვრული წმინდა საქმეების განხორციელებით (მონანიება მარხვა, ინდულგენცია, სიმდიდრის შეწირვა ეკლესიისათვის). ლუთერის აზრით კი, ადამიანის მთელი ცხოვრება უნდა იყოს მონანიება ამიტომ მონანიების განსაკუთრებული ფორმების არსებობა არაა აუცილებელი, რომელიც განხვადება ყოველდღიური ცხოვრებისაგან. ადამიანი, არ უნდა განერიდოს ამქვეყნიურ ცხოვრებას, არამედ უნდა განახორციელოს თავისი ამქვეყნიური დანიშნულება და ყოველი საქმე, თუკი მისი დადებითი შედეგი არ იწვევს ეჭვს, უნდა მივიჩნიოთ ღმერთისათვის სასურველ წმინდა საქმედ.

მონანიების ამგვარმა გააზრებამ შექმნა ადამიანის ყოველდღიური ცხოვრების ახალი ეთიკა, რომელიც უპირველესად აფასებს და მნიშვნელობას ანიჭებს არა შემოქმედებითი გენიალობის ერთეულ შემთხვევას, არამედ ყოველდღიურ თავდადებულ შრომას. (მ. ვებერი პროტესტანტული ეთიკა და კაპიტალიზმის სულისკვეთება).

აღორძინებამ შრომა, როგორც შემოქმედება, როგორც თეორიული და პრაქტიკული მხარეების მთლიანობა, შემოქმედება როგორც ახალი რეალობის, საგნის, ხელოვნების ქმნილების შექმნა იქნეს საკრალურ ხასიათს. ადამიანი შრომის, როგორც შემოქმედების, მეშვეობით ქმნის ახალ სამყაროს და არა უბრალოდ იკმაყოფილებს მატერიალურ, ცხოვრებისეულ მოთხოვნილებებს. აღორძინება ადამიანის შემოქმედებით უნარში ხედავს ადამიანის ღვთაებრივ ბუნებას. შემდგომ შრომის, როგორც შემოქმედების, იდეას გააღრმავებენ მ. ლუთერი და მ. ვებერი. ისინი კაპიტალიზმის სულისკვეთების ერთერთ გამოხატულებას სწორედ შრომისადმი ევროპულ დამოკიდებულებაში დაინახავენ. ამას საფუძველი დაუდო სწორედ აღორძინებამ, რომელმაც შრომაში დაინახა უპირველესად შემოქმედება, იმ ახლის შექმნა, რომელიც მანამდე არ არსებობდა სამყაროში. ადამიანი ბაძავს არა ღმერთის ქმნილებას, არამედ თვითონ ღმერთს.

შუა საუკუნეების სქოლასტიკა მიხედვით, ადამიანის ღირსება ეფუძნებოდა ადამიანის ღმერთთან მიმართების უტყუარობასა და სიმტკიცეს. აღორძინების ეპოქის ადამიანი ადამიანის ღირსების საფუძველს საკუთარ თავში ეძებს. აღორძინების ადამიანის სუბიექტურობა ვლინდება შემოქმედებაში. რეფორმაციამ კი ადამიანის სუბიექტურობა დაინახა შრომაში. მისთვის სამართლიანი გამდიდრება ადამიანის ცხოვრების პაროლია. აღორძინებამ მოგვცა ადამიანის დანიშნულების ახალი გაგება და უკანა პლანზე გადაიტანა ადამიანის ბრალეულობის იდეა. ადამიანი არის შესაძლებლობა და თუ ვინ გახდება დამოკიდებულია მის ნებასა და გადაწყვეტილებაზე. ადამიანი აღარ არის დამოკიდებული მხოლოდ ღმერთის მადლზე, არამედ უპირველესად საკუთარი თავის შემოქმედი. ადამიანი როგორც პიროვნება არის შემოქმედი. აღორძინებაში ყურადღებას იმსახურებს, არა მარტო ადამიანის სული, არამედ ადამიანის სხეულიც. ამასთან არის დაკავშირებული სილამაზის კულტი. აღორძინების ეპოქის ხელოვნების ერთერთი უმთავრესი თემა ხდება ადამიანის ტანისა და სახის სილამაზე.

რეფორმაცია ისევე როგორც რენესანსი შეეცადა ახლებურად გაეაზრებინა ქრისტიანობა. რეფორმაცია დაკავშირებულია გერმანელი მ. ლუთერის სახელთან. რეფორმაციას უწოდებენ ნომერ პირველ ბურჟუაზიულ რევოლუციას, რომელმაც საფუძველი ჩუყარა ევროპაში ანტიფეოდალურ გარდაქმნებს.

გვიანი შუა საუკუნეების სოციალური კოლიზია ბაზრისა და სასაქონლო-ფეუდალური ურთიერთობის განვითარებაში გამოიხატა, რომელიც არღვევდა პატრიარქალურ სამეურნეო წყობას. იზრდებოდა ქალაქის ეკონომიკური, კულტურული და სამხედრო-პოლიტიკური მნიშვნელობა. ქალაქებში ჩნდება კერძო ინციატივის გამოვლინების ახალი ფორმები და საშუალებები. ჩნდება ახალი სოციალური ფენა მოქალაქეთა საშუალო ფენა, რომელიც საკუთარ შრომაზე, უნარზე, რისკზე დაფუძნებული წარმართავდა თავის საქმიანობას. მისთვის უმნიშვნელოვანესი ეკონომიკური დამოუკიდებლობა. მაგრამ დამოუკიდებელი სამეურნეო საქმიანობა ისე რთულია, რომ იგი გაცნობიერებულია როგორც ძალზე სარისკო.

XVI ს. დასაწყისის გერმანული კულტურა გამსჭვალულია ესქატოლოგიური ვანცდებით. ადამიანის ყოფიერების მყიფე ხასიათი, უიმედობა და სასოწარკვეთილება საყოველთაოდ გავრცელებულია. რენესანსის ეპოქის ამაღლებული განწყობილება და იდეალები შეიცვალა სიკვდილის, საღზინებელის და ჯოჯოხეთის წინაშე შიშით. რენესანსული სიცოცხლის სიხარულის ნაცვლად ადგილი აქვს სრულ უიმედობას. სიტუაციის სპეციფიურობა იმაშია, რომ ეს არის ამ ახალი სამეურნეო, აქტიური ფენის ბიურგერული აპოკალიპტიკა ანუ სწორედ ჩანასახოვან მდგომარეობაში მყოფი ჰესამე წოდება აღიქვამს თავის ყოფიერებას ასეთ მუქ ფერებში, ამ ახალი ფენის წინაშე დგას თვითიდენფიკაციის პრობლემა. ბიურგერი არის ის ვინც ინციატივას იჩენს ამქვეყნიურ საქმიანობაში. იგი თავისუფალია ე, ი, საკუთარი ინციატივით, რისკით, გონებით მოქმედი ადამიანია. ამ ადამიანის ეკონომიკური მდგომარეობა მთლიანად მასზეა დამოკიდებული. მაგრამ ეს ადამიანი გრძნობს თავისი ეკონომიკური სიტუაციის მთელ ორატორიკულ, არასაიმედოებას და ყოველგვარი გარანტიის მოკლებულობას. იგი სასოწარკვეთილია, რადგან მას აშინებს მომავალი და მით უფრო ტრაგიკული ხდება მისი ყოფიერება რაც უფრო მეტ სიფრთხილეს იჩენს. ამ დროისათვის XVI ს. 30-იან წლებში, ლოთობამ გერმანიაში შეიძინა ეროვნული უბედურების მასშტაბები. ადგილი ჰქონდა აბსურდულ ეკონომიკურ და სოციალურ სიტუაციას. კერძო სამეურნეო საქმიანობა ადამიანის წინაშე ზნეობრივ პრობლემებს აყენებდა. ადამიანისათვის უმნიშვნელოვანესი კითხვა იყო „რა ვაკეთოთ“ ასეთ სიტუაციაში. ეს იყო ადამიანის რელიური ყოფიერებიდან ამოზრდილი კითხვა. კითხვაზე თუ რა უნდა აკეთოს ჭეშმარიტმა ქრისტიანმა პასუხს იძლეოდა ქრისტიანული ეკლესია. ქრისტიანობა იყო სოციალური კონსოლის ეთიკური ორგანიზაციის ფორმა. ყოველგვარი ადამიანური საქმიანობა საჭიროებდა რელიგიურ დასაბუთებას და გამართლებას. მესამე ფენას სჭირდებოდა მისი საქმიანობის რელიგიურ — ზნეობრივი გამართლება. ეს ეხებოდა უპირველესად „სამართლიანი სიმდიდრის“ მოპოვების საკითხს. რადგან სამართლიანი გამდიდრება ეპოქის სამეურნეო საქმიანობის დევიზი იყო. რა გზით უნდა ყოფილიყო მოპოვებული სიმდიდრე, რომ იგი ღმერთისათვის სასურველი ყოფილიყო.

გვიანი შუა საუკუნეებისათვის დამახასიათებელია სოტეროლოგიური პრობლემატიკის (ხსნის შესაძლებლობის პრობლემა) წამოწევა წინა პლანზე. იმქვეყნიური სასუფეველზე მოპოვებაზე ზრუნვა იძენს უპირველეს ამქვეყნიური და მატერიალური

ინტერესის სახეს. ადამიანი მას მსხვერპლად სწირავს ამქვეყნიურ კეთილდღეობას და სიცოცხლესაც კი რეალური პრაგმატიზმი ვლინდება სწორედ იმქვეყნიური სასუფეველის მოპოვების ზრუნვაში. იმ დროისათვის არავითარი სოციალური თუ ზნეობრივი ან ეკონომიკური მისწრაფება არ შეიძლება გამხდარიყო ადამიანის მოქმედების მოტივი თუკი არ იქნებოდა დაკავშირებული ადამიანის ხსნის, იმქვეყნიური სასუფეველის მოპოვების პრობლემასთან. ამიტომ მესამე ფენას სჭირდებოდა თავისი საქმიანობისა და პატიოსანი გამდიდრების ქრისტიანული სანქცია. კერძო ინციატივის მქონე, მორწმუნე უნდა დარწმუნებული ყოფილიყო, რომ შრომის მოყვარეობა, მომჭირნეობა და შრომითი მოპოვებული სიმდიდრე ღმერთისათვის სასურველია და საფუძველია პირადი ხსნისა.

შუა საუკუნეების ღვთისმეტყველება ადამიანურ მოღვაწეობას ჰყოფდა საკრალურ და პროფანულ სფეროებად. ღმერთისათვის სასურველი იყო მხოლოდ საკრალური აქტივობა-ასკეტიზმი და მღვდლების მიერ შესრულებული ქრისტიანული საიდუმლოებანი. ამ საქმიანობებს მიაწერდნენ გაზვიადებულ ეფექტურობას. ასკეტური გმირობით შეიძლება მიღწიოთ არა მარტო საკუთარ ხსნას, არამედ სხვასაც დაეხმარო. მესამე ფენაც ესწრაფოდა ხსნას, მაგრამ მას ასევე სურდა ამქვეყნიური ეკონომიკური წარმატებაც.

პრობლემა მათთვის შემდეგში იყო. შესაძლებელია თუ არა პროფანული საქმიანობით, კეთილსინდისიერი შრომითა და პატიოსანი სიმდიდრით ხსნა? იმდროინდელი თეოლოგები თვლიდნენ, რომ ადამიანს მოთმინებითა და ასკეტური თვითგვერდით ღმერთის შემწეობით ნებისმიერი მიზნის მიღწევა შეუძლიათ. მ. ლუთერის თანამედროვე და მოწინააღმდეგე, ლაიფციგელი დომინიკელი ბერი ავგუსტინე აღფრეული აცხადებდა, რომ „ჩვენ ვიცით თუ მორჩილებით როგორ ვაიძულოთ ღმერთი შეასრულოს მისი სამართლიანი და კეთილი დანაპირები“. მაშინ როცა ყოველდღიური შრომითი საქმიანობა ღმერთისათვის ნაკლებ მნიშვნელოვანია და არა აქვს დიდი ღირებულება ადამიანის სულის ხსნის საქმეში. შუა საუკუნეების ეკლესია კი არ კიცხავდა ან უარყოფდა ადამიანის ამქვეყნიურ შრომას, მაგრამ ადამიანის ამქვეყნიური ყოველდღიური შრომითი საქმიანობის კანონიკური სტატუსი იყო ის, რომ ამგვარი ზასიათის საქმიანობა, შრომითი საქმიანობა, ადამიანის ეპატიებოდა და ნება ჰქონდა მიცემული. ასეთი საქმიანობა არ ფლობდა უპირობო ზნეობრივ ღირებულებას ღმერთის წინაშე. შრომის ზნეობრივი და მხსნელი ღირებულება ვლინდება ადამიანის მიერ შრომით შექმნილ სიმდიდრეზე უარის თქმაში. შრომის ზნეობრივი ღირებულება უგულებელყოფილია. თუ ადრე ეკლესია ნებას რთავდა მარხვასა და სხვა ასკეტური მოქმედების შეცვლას შრომითი საქმიანობით, ეხლა შესაძლებელია ცოდვის გამოსყიდვა ფულის მეშვეობით. ის ვისაც საკუთარი შრომით ჰქონდა მოპოვებული საკუთარი სიმდიდრე და არაფერს არ ხარჯავდა ეკლესიისათვის ის ღმერთისათვის შეუმჩნეველი რჩებოდა. ეკლესია მრევლთან შედიოდა ფულად ურთიერთობებში. მე-16 საუკუნის დასაწყისში კათოლიკური ეკლესია კრიზისს განიცდის. ამისი გამოხატულება იყო ზნეობრივი დაცემა და ინდულგენციები. განსაკუთრებით აღმაშფოთებელი იყო ის, რომ ფულით შეგებლო გამოგესყიდა არა მარტო უკვე ჩადენილი, არამედ მეტიც შეგებლო გეყიდა უფლება მომავალში ბოროტების ჩადენისა. ეს ნიშნავდა ცოდვების გამოსყიდვას ყოველგვარი მონანიების გარეშე. ეს დიდ დარტყმას აყენებდა არა მარტო ქრისტიანულ ზნეობას, არამედ საზოგადოების სოციალურ წესრიგს, რომელიც ქრისტიანული რელიგიაზე იყო დაფუძნებული.

ეკლესიის აზრით, სულის ხსნისათვის არ იყო არანაირი განსხვავება პატიოსან,

ზეჯითი შრომით მოპოვებულ სინდიდრესა და მარცვა-გლეჯით მოპოვებულ სიმდიდრეს შორის. პატიოსანი გზით მოპოვებულ სიმდიდრეს არავითარი რელიგიური და ზნეობრივი უპირატესობა არ ჰქონდა. ამის გამო მესამე ფენა უკმაყოფილო იყო კათოლიკური ეკლესიით და ამ უკმაყოფილებიდან ამოიზარდა უდიდესი მსოფლმხედველობრივი გადატრიალება ევროპის ისტორიაში.

ამ გადატრიალების ინიციატორი და გამანახორციელებელი იყო გერმანელი მღვდელი მ. ლუთერი. (1483-1546) რეფორმაციას საფუძველი დაუდო 1517 წელს, გერმანელი თეოლოგის მარტინ ლუთერის მიერ 95 თეზისის გამოქვეყნებამ ინდულგენციების წინააღმდეგ, რომელიც მან გააკრა ვიტტენბერგის ეკლესიის კარიბჭეზე. ამ აქციამ უზარმაზარი რეზონანსი მიიღო და დასაწყისი მისცა საპროტესტო გამოსვლებს ეკლესიის ოფიციალური იდეოლოგიის წინააღმდეგ. ეს იყო რეფორმაციის დასაწყისი. იგი იყო მოძრაობა რწმენის განახლებისაკენ. რეფორმაციამ კათოლიკური ეკლესია გახლიჩა და წარმოშვა პროტესტანტიზმი. გერმანელი მ. ლუთერის, შვეიცარიელი ულრიხ ცვინგლის (1484-1531წწ), ფრანგი ჟან კალვინის (1509-1564წწ) გამოსვლებს არა მარტო თეოლოგიური, არამედ სოციალურ-პოლიტიკური და ფილოსოფიური მნიშვნელობა და შედეგები ჰქონდა.

მისი ნამდვილი გვარია ლუდერი. 1517 წლიდან იგი ფსევდონიმად იღებს ლუთერს. მისი შრომები წარმოშობით ყმა გლეხები, იყვნენ სანთო საქმის ოსტატები. მ. ლუთერმა მკაცრი ზნეობრივი და რელიგიური აღზრდა მიიღო. 1501-1505წწ. იგი სტუდენტია და ხდება თავისუფალ ხელოვნებათა მაგისტრი, მაგრამ იგი სასოწარკვეთილებაში ვარდება და იღებს გადაწყვეტილებას დატოვოს ეს ქვეყანა და აღიკვეცოს ბერად (1505წ.) იგი მთელი მონღომებით ეკიდება ბერის ასკეტურ ცხოვრებას. მაგრამ ისევე როგორც საურო ცხოვრებაში ისე ბერობისას მას არ ტოვებს ღმერთისაგან მიტოვებულობის განცდა. ეს იმდროინდელი ადამიანისათვის უმთავრესი განცდა იყო. ლუთერისათვის გადამწყვეტია საკუთარი სინდისის განცდის სუბიექტური უტყუარობა. მისი ბერობა, რომელიც გაგრძელდა 1512 წლამდე ასევე მელანქოლის მძიმე შეტევით დამთავრდა. ამ დროს ხდება გარდატეხა მ. ლუთერის შინაგან სამყაროში, რომელიც ცნობილია როგორც თურმერღების („ციხე კოშკში გადატანილი განცდა“ ფსალმუნების კომენტარების წერისას მას თვალში მოხვდა ციტატა *in justitia tua libera me* შეწირილი რომლებისადმი 116-117 (შენს სამართლიანობაში გამათავისუფლე მე) სადაც სახარება განმარტებულია როგორც მხსნელი ძალა ყველასათვის ვინც რწმენით მიიღებს მას. ღმერთის სამართლიანობა ვლინდება რწმენიდან რწმენაში გადასვლით. მოხდა ხსნის შინაარსის გაგების ცვლილება. ლუთერმა იგრძნო ღმერთთან ზიარების უშუალოება სინდისის განმსჯელი უნარის მეშვეობით, მაშინ როცა სწორედ სინდისი ეუბნებოდა მას, რომ იგი ღმერთისაგან მიტოვებულია. სინდისია ის რითაც ადამიანი უშუალო მიმართებაშია ღმერთთან და ამ შინაგანი უტყუარობის სფეროში ვლინდება პატიებული და შეწყნარებული თუ არა ის და არა გარეგან მოწმობებში მხოლოდ. მონასტერი, საკრალური პრაქტიკის ადგილი, ღმერთთან უშუალო მიმართების საშუალება, ლუთერისათვის კარგავს უპირველეს მნიშვნელობას. ასეთი ადგილი და შუამავალი ყოველ ადამიანს საკუთარ თავში აქვს – ეს არის სინდისი. ლუთერის ზნეობრივი აღორძინება იყო საურო ადამიანის აღორძინება ბერში.

1517 წლიდან იწყება ლუთერის მოღვაწეობის ძირითადი ეტაპი. 1517 წლის 31 ოქტომბერს ვიტტენბერგში აქვეყნებს 95 თეზისს, რომელიც მიმართული იყო ინდულგენციებით ვაჭრობის წინააღმდეგ. თეზისების ძირითადი თემაა შინაგანი მონანიება და თვითგვემა სინანული, რომელიც უპირისპირდება ყოველგვარ გარეგან აქტივობას და

მოქმედებას. ინდულგენციით ვაჭრობა განიხილებოდა როგორც ეკლესიის კრიზისის გამოხატულება. ინდულგენცია იყო ბოროტების გამოსყიდვის საშუალება სინანულსა და მწუხარების გარეშე. ყველაზე მეტ კრიტიკას იწვევდა ცოდვის გამოსყიდვის ფულადი ფორმა. ეკლესიის როგორც ორგანიზაციის კრიზისი იყო გამოხატულება საზოგადოების ზნეობრივი საფუძვლების კრიზისისა.

მოითხოვდნენ, რომ აღდგენილიყო ტრადიციული ნატურალური ფორმა სინანულისა (ეპიტიმია) ბერ-მონაზვნური ასკეტიზმისა და წმინდა სულიერი მსხვერპლსახით, რომელიც უპირისპირდებოდა ინდულგენციაში განსახიერებულ მატერიალურ მსხვერპლს. ეჭვის ქვეშ დგებოდა ეკლესიის ავტორიტეტი, როგორც ადამიანისა და ღმერთის შორის შუამავლისა. კითხვის ქვეშ დგებოდა თვითონ ეკლესიის, როგორც ორგანიზაციის არსებობის საკითხი.

III-IV სს. კათოლიკურმა ეკლესიამ განავითარა მოძღვრება სალხინებელის შესახებ. ეს იყო სასჯელი დროებითი გამოსასწორებელი ციური ინსტანცია. ცოდვილ ზოგიერთი დანაშაული შეეძლო ამქვეყნადვე გამოესყიდა მონანიებით, ასკეტიზმით, კეთილი საქმეებით-ეს იყო ეპიტიმია. XII ს. ეკლესიამ დაადგინა, რომ ეპიტიმია შეიძლება შეიცვალოს. ცოდვილს ურჩევდნენ, რომ მას შეეწირა ქონება ეკლესიასთვის ან ეკლესიის სასარგებლოდ ემუშავა. ეს იყო თავისებური საეკლესიო ბეგარა. XIV-XV ეკლესიამ ნება დართო ცოდვები გამოსყიდული ყოფილიყო ინდულგენციის შესყიდვით. ვ. ზომბარტი და ე. ფრომი ინდულგენციაში ხედავენ ბურჟუაზიული სამყურნუ სულის გამოვლინებას და ინდულგენციის კრიტიკაში კი ტრადიციული ფეოდალიზმის რეაქციას ახლად ჩასახულ კაპიტალიზმში.

თეზისების ცენტრალური იდეა იმაშია, რომ ღმერთი არ მოითხოვს ადამიანისაგან არაფერს გარდა გულწრფელი სინანულისა ჩადენილი ბოროტების გამო. სალხინებელის იდეა კი არის ეკლესიის მონაგონი ამქვეყნიური ძალაუფლების მოპოვებისათვის. ქრისტიანი იხსნის თავისთავს სრული თვითდამცირებით, რომლის სიმბოლოა გოლგოთა, ხსნის სხვა გზების ძიება მკრეხელურია.

ლუთერის აზრით, ეკლესიის შეცდომა ის კი არაა, რომ მან ასკეტური, მორალური მსხვერპლი შეცვალა საეჭვო ფულადი გამოსასყიდით, არამედ ის, რომ ეკლესიამ მსხვერპლი დააყენა ცენტრალურ ადგილზე ადამიანისა და ღმერთის მიმართებაში. ღმერთის კი მხოლოდ ადამიანის სინანული უნდა. შუა საუკუნეების გაგებით ადამიანი თავისი ბუნებით ცოდვილი არსებაა. ლუთერი მიხედვით კი ადამიანი არის არსება, რომელიც აცნობიერებს თავისი ბუნების ბრალეულობას. ამ ოდნავ შესამჩნევ განსხვავებით იწყება თეოლოგიური მსოფლმხედველობის გარდაქმნა. მთავარი ყურადღება ექცევა ადამიანის მიერ საკუთარი ბრალეულობის სუბიექტურ ცნობიერებას, როგორც შეგნებული სინანულის საფუძველს. ლუთერი ხაზს უსვამს ადამიანის პირად ცნობიერების პრიმატს. ეკლესიის მიხედვით ცოდვა ადამიანის არსობრივი მახასიათებელია ისე, რომ ადამიანი არც კი აცნობიერებს ამ მდგომარეობას და მისი გაცნობიერება მეორეხარისხოვანია. ლუთერი აზრით ადამიანის ბუნების ბრალეულობა აღქმადია და ნამდვილია მისთვის ვინც აცნობიერებს მას და მზადაა გააცნობიეროს თავისი სასრულობა, ბრალეულობა. ხაზი გაესმის ადამიანის ცნობიერების მნიშვნელობას ბრალეულობის აღიარებისა და დაძლევის საქმეში. ლუთერი მიმართვის ადრესატია სინდისი - თვითცნობიერების ფორმა. ადამიანში არსებული ბოროტების წინააღმდეგ მიმართული ენერგია უნდა მიმართული იყოს საკუთარი სულიერი სამყაროს სიღრმეში. სანამ დაიწყებ ქვეყნად არსებული ბოროტების წინააღმდეგ ბრძოლას, ქვეყნის გარდაქმნას, მანამდე გამოასწორე საკუთარი თავი-ასეთია ლუთერის ზნეობრივი პროგრამა.

ლუთერი იბრძვის ეკლესიის გავლენისაგან გასათავისუფლებად და 1518-19 წლებში წამოაყენებს ორ პრინციპს: „საეკლესიო კრება რომის პაპზე მაღლა დგას“ და შემდეგ „სახარება დგას როგორც რომის პაპზე, ისე საეკლესიო კრებაზე მაღლა“. იგი უარყოფს პაპისა და ეკლესიის უცოდველობის დოგმას. ლუთერი თავისუფლდება ეკლესიის ავტორიტეტისაგან. ადამიანისათვის ავტორიტეტია წმინდა წერილი, საკუთარი სინდისი და გონება. მისი აზრით ღმერთისაკენ მიმავალი ერთადერთი უშუალო გზა არის წმინდა წერილი. მასში მოცემული სიბრძნე ადამიანის გონებისათვის მიუწვდომელია. აქედან გამომდინარე ლუთერი აკეთებს პარადოქსალურ დასკვნას – ამიტომ თანაბრად ღირებულია ამ წიგნის კითხულობა და განმარტავს უბრალო ადამიანი თუ განსწავლული ბერი. ბიბლია ღიაა ყველასათვის. ადამიანი უნდა დაეყრდნოს თავის სასრულო გონებას და სინდისს ბიბლიის განმარტებისას. ამიტომ არცერთი ინტერპრეტაცია არ არის უპირატესი თუკი ეს არ არის დადასტურებული გონივრული საბუთებით. ყოველი ქრისტიანის მსჯელობა დამოუკიდებელი მნიშვნელობისა და ღირებულების მქონეა-ეს იყო სინდისის თავისუფლების აღიარების საფუძველი.

ლუთერი მცდარად აცხადებს კათოლიციზმის ფუნდამენტალურ დებულებას ადამიანების დაყოფისა საეროდ და სასულიეროდ. ასეთი დაყოფა უცნობია სახარებისათვის ლუთერის აზრით. ყოველ ქრისტიანს აქვს უფლება იყოს ღვთის სიტყვის განმარტებელი და მქადაგებელი. ეს იყო „საყოველთაო მღვდლობის“ იდეა, რაც ნიშნავდა თეოლოგიის ენაზე ადამიანთა თანასწორობის აღიარებას. მღვდლობა კი არის სამოქალაქო სამსახური და არა ადამიანისა და ღმერთის შორის შუამავლის ზებუნებრივი მისია, რომელიც ხელდასმით გადაიცემა. მ. ლუთერი საეკლესიო საიდუმლოებებიდან გამოარჩევს მხოლოდ ორს-ნათლობას და ზიარებას.

ლუთერი და სქოლასტიკა. გონება და რწმენა, ორი სამყაროს დუალიზმი. XV-XVI სს. არის სქოლასტიკის კრიზისის ეპოქა. სქოლასტიკას თავს ესხმის არა მარტო რენესანსი, არამედ რეფორმაცია (გარდაქმნა და ძველი აღორძინება) სქოლასტიკა იყო სპეკულაციური ღვთის შემეცნება. სქოლასტიკა მიზნად ისახავდა ადამიანის-ღმერთის როგორც ადამიანი-მეტაფიზიკურის მიმართების ახლებურ გააზრებას. სქოლასტიკის მთავარი პრინციპია ის, რომ არ არსებობს დაპირისპირება გამოცხადების ჭეშმარიტებასა და გონების ჭეშმარიტებას შორის, გონება რწმენის მსახურია. მეტიც ღმერთეკელი ბერები ამტკიცებდნენ, რომ პრინციპში შესაძლებელია რწმენის ყველა დოგმის თეორიული დასაბუთება. ეს დოგმები ან უკვე დასაბუთებულია ან აუცილებლად დამტკიცდება მომავალში. ისინი ეძებენ რაციონალურ ელემენტებს გამოცხადების ჭეშმარიტების დასამტკიცებლად. თეოლოგებმა არ იცნეს ღმერთი. ლუთერმა თავისი დამოკიდებულება სქოლასტიკისადმი გამოთქვა უკვე 1517 წ. ე. წ. „პაიდელბერგის დისპუტში“.

ლუთერმა გონება გამოიყენა რწმენისაგან. იგი უარყოფდა ექსტრაორდინალურ, ზებუნებრივ უნარს, რომელიც შესაძლებელს გახდიდა რწმენის საგნის უშუალო წვდომას. ღმერთის, როგორც ის არის თავისთავად, შემეცნება ადამიანისათვის აბსურდურად შეუძლებელია და გონებას ამისათვის გამოყენება არ არის ირაციონალური, „მაცდური“ მოქმედება.

სქოლასტიკა და ეკლესია ღმერთის რწმენის აყენებს მათ ვინც ამბობს, რომ უტყუარად იცის ღმერთი. სქოლასტიკური გონება უპრინციპოა. იგი მზადაა დაასაბუთოს ყველაფერი, რაც მას ნაბრძანები აქვს და ამავე დროს თვითონ შინაგან წინააღმდეგობასა და ეჭვიანობაში ვარდება. ლუთერმა ასეთი რაციონალურობას „კახა“ უწოდა.

ლუთერის აზრით რელიგიური ცნობიერების გამოჯამრთელება შეიძლება თუკი რწმენას გავათავისუფლებთ ეკლესიის ავტორიტეტისა და თეოლოგიური „რაციონალური“ დასაბუთებისაგან. რწმენა მათგან უნდა გათავისუფლდეს. ლუთერის აზრით ადამიანს უნდა მიეცეთ საშუალება მივიდეს პირადი ეჭვების უკიდურეს ზღვრამდე და შემდეგ მიმართოს უშუალოდ სახარებას და ააღორძინოს რწმენა. პირველად უშუალო უტყუარობაში ადამიანს უბრალოდ კი არ აქვს რწმენა, არამედ ადამიანი უნდა მივიდეს რწმენასთან. კირკვეორს „შურდა“ მათი ვისაც რწმენა ყოველგვარი ენერგიის დახარჯვის გარეშე უკვე აქვთ. კირკვეორს არ სჯეროდა გულუბრყვილო, უშუალო, ეჭვის სტადიის გაუვლელი რწმენისა. ლუთერი აღიარებს მკაცრ მეტაფიზიკურ დუალიზმს, როგორც გნოსეოლოგიურ ისე ონტოლოგიური ასპექტით. ღმერთი არის შეუძენებადი აბსოლუტური ტრანსცენდენტი ამიტომ ნებისმიერი მცდელობა გამოიკელიო რა არის ღმერთი (რასაც აკეთებდა სქოლისტიკა). ანდა დაამტკიცო თუ რა არ არის იგი. არის ფუჭი და მცდარი მცდელობა. ღმერთი მხოლოდ იმდენად შეიძლება იყოს გასაგები და მისაწვდომი, რამდენადაც იგი თვითგამოვლინდა წმინდა წერილში. ის რაც შესაძლებელია გასაგები ყოფილიყო წმინდა წერილის გზით უნდა გავიგოთ, ხოლო რასაც ვერ გავიგებთ იგი უნდა ვირწმუნოთ. რწმენა და გაგება არის ადამიანის ღმერთთან მამართების ფორმებია. ღმერთისადმი არსებობს მორალურ – პრაქტიკული და არა თეორიული ინტერესი.

ლუთერი არ აღიარებს რენესანსისათვის დამახასიათებელ პანთეისტურ მეტაფიზიკას. ადამიანები ბოროტად ესწრაფიან შეიმუცნონ ღმერთი მისი შექმნულის მეშვეობით. ღმერთს სურს, რომ შემუცნებული იქნეს მის მიერ გადატანილი ტანჯვის მეშვეობით. ღმერთი თავს ავლენს გამოცხადებაში და არა თეორიულ – ლოგიკურ შემუცნებაში. ლუთერი იზიარებს ორმაგი ჭეშმარიტების თეორიას და გონებისა და რწმენის დიხოტომიას. ავეროიზმი თვლიდა, რომ გონების ჭეშმარიტება შეიძლება იყოს მცდარი თეოლოგიაში. ლუთერის აზრით კი იგი აუცილებლობით მცდარია.

რეფორმისტული ეპისტემოლოგია აღიარებს გონებისა და რწმენის საზღვრების დადგენის აუცილებლობას. ლუთერს ხშირად უწოდებდნენ XVI საუკუნის კანტს. ლუთერი აკრიტიკებს გონებას, რომელიც გადის თავისი კომპეტენციის გარეთ და აკრიტიკებს რწმენას, რომელიც ესწრაფვის გავიდეს ექზეგეტურად გაგებულის საზღვრებს გარეთ. სქოლასტიკური გონება იყო ის გონება, რომელმაც დაკარგა თავისი საზღვრების ცნობიერება. სქოლასტიკამ დაივიწყა გონების საზღვრები. იგი გონებას იყენებენ იმ სფეროში სადაც ყველაზე ნაკლებ კომპეტენტურია. სქოლასტიკა ესწრაფვის რაციონალურად იმსჯელოს მიღმურ სამყაროზე. იგი ესწრაფვის გაიგოს ის, რაც თვით გონებამ განსაზღვრა, როგორც ზეგონებრივი. სქოლასტიკის კრიტიკით ლუთერი ცდილობს რწმენისათვის დატოვოს ადგილი.

ლუთერმა მოახდინა პროფანული რაციონალიზმის ამქვეყნიური რაციონალიზმის საქციონირება. ეს იყო რეფორმაციის უმნიშვნელოვანესი წვლილი ბურჟუაზიული „ჯანსაღი აზრის“ ჩამოყალიბების საქმეში. ლუთერის აზრით გონება კომპეტენტურია ამქვეყნიურ საქმეებში. ამქვეყნიურობის სამყარო კი ამოუწურავი სიმდიდრეა და ყოველთვის მისცემს გონებას რაიმე საქმეს. ლუთერმა უარყო ღმერთის არსებობის დასაბუთების ონტოლოგიური, ტელეოლოგიური და კოსმოლოგიური არგუმენტები. ლუთერის აზრით შექმნილი სამყარო უფრო ნილბავს შემოქმედს ვიდრე გამოავლენს მას.

რენესანსი ბუნებაში ხედავდა უპირველესად მშვენიერებას. მ. ლუთერი კი ბუნებაში ხედავს ბუნებრივი საგნის სასრულობას და ნაკლოვანებას. ის არის ცოდვილი და უგნური. ასეთი სამყაროს სიყვარული შეუძლია მხოლოდ ქრისტიანულ სიყვარ-

უღოს, რომელსაც უყვარს არა მარტო კეთილი და კარგი, ცოდვილიც და ცუდიც. ლუთერმა საერთოდ უარყო ბუნების გზით ღმერთის შემეცნების იდეა. მისი აზრით სქოლასტიკოსებს ბუნებიდან და გონებიდან შეუძლიათ გამოიყვანონ უპიროვნო და აბსტრაქტული ღვთაება და არა სახარებისეული ღმერთი.

1517წ. ლუთერმა ვორსმის რიასსტაგზე მეფის წინაშე წარმოსთქვა სიტყვა სადაც ინდივიდუალურ სინდისზე მალლა დგას მხოლოდ წმინდა წერილი და თუ ადამიანის სინდისი არ მოდის დაპირისპირებაში წმინდა წერილთან, რაც უნდა იქნას დასაბუთებული, გასაგები და რაციონალური გზით, მაშინ ქრისტიანის შეხედულება არ უნდა განიცდიდეს დევნას და შევიწროებას. ეს შეხედულება შეიძლება იყოს მხოლოდ მცდარი და არა ერეტიკული.

სინდისის თავისუფლება გამოიხატა დებულებაში: „აქა ვდგავარ და სხვანაირად არ ძალმიძს“ ერთადერთი მაიძულებელი ძალა მორწმუნისათვის არის სინდისი, სანამ მასზე არ მოხდება სიტყვის ზემოქმედება (ყველაზე სუსტი ზემოქმედება) თავისი პოზიციის შესაცვლელად, მანამ იგი რჩება თავის აზრზე. ლუთერი მიიჩნევს, რომ საკუთარი შეხედულების დასაცავად მას არ აქვს არც ძლიერება, არც საკუთარი ჭეშმარიტების განცდა, არამედ მხოლოდ საკუთარი აზრის ქონების უფლების შეგნება, რომლის უტყუარობა ემყარება საკუთარ სინდისს. ასე გამოითქვა ადამიანური უფლების ცნობიერება-ჰქონდეს საკუთარი აზრი, დაიცვას იგი და არ განიცდიდეს დევნას საკუთარი აზრის გამო.

რეფორმაციამ და ლუთერმა განასხვავა სულიერი და საერო წესრიგი და აქედან გამომდინარე ღვთაებრივი და ბუნებრივი უფლება. სულიერი წესრიგი – არის მორწმუნეთა თემი და მისი არსებობა მთლიანად წმინდა წესრიგის მიხედვით არის მოწესრიგებული. საერო წესრიგი საზოგადოებრივი მიზანშეწონილობის მოთხოვნით წარმართება, წმინდა წერილით იგი სანქციონირებულია და არ განისაზღვრება და წარმართება უშუალოდ მისით. ლუთერი აზორციელებს პოლიტიკური აზროვნების სეკულარიზაციას. ლუთერი წინააღმდეგია სახარებაში დაკინახოთ პოლიტიკური ტრაქტატი, რომლის მიხედვით უნდა წარმართოს სახელმწიფოს ცხოვრება. რეფორმაცია ზაზს უსვავს მხოლოდ წმინდა წერილის სიწმინდეს. ამიტომ საზოგადოებაში არსებული ყველა ნორმატიული დადგენილება წმინდა ამქვეყნიურ დასაბუთებას მოითხოვდა. ეს იყო დასაწყისი ტენდენციისა, რომ სოციალურ-პოლიტიკური მოძრაობები გათავისუფლებულიყო „რელიგიური გარსისგან“. ეს ხელს უწყობდა პოლიტიკური, ეკონომიკური და სოციალური ურთიერთობების სეკულარიზებულ აღქმას. მან აღიარა შრომით მოპოვებული სიმდიდრის სამართლიანობა. ასეთი სიმდიდრე ღმერთისთვისაც სასურველია. სამართლიანი გამდიდრება იყო -რეფორმაციის სამართლიანობის პაროლი.

რეფორმაციის განმანათლებლური შედეგები-შუა საუკუნეებში წმინდა წერილი არსებობდა მხოლოდ ლათინურ ენაზე. მოსახლეობისათვის იგი მიუწვდომელი იყო. ლუთერამდე არსებობდა ბიბლიის გერმანულ ენაზე თარგმნის მრავალი შემთხვევა, მაგრამ ეს თარგმანები განხორციელებული იყო ადგილობრივ დიალექტზე. მ. ლუთერმა ბიბლია თარგმნა საერთო გერმანული ენობრივი ნორმებით. პ. ჰაინეს თქმით, ლუთერმა: ლიტერატურულად გაერთიანა პოლიტიკურად და სარწმუნოებრივად გათიშული ქვეყანა. კათოლიკური ეკლესიისაგან განსხვავებით ლუთერანული ეკლესია გულისხმობდა, რომ მრევლი უნდა განათლებული ყოფილიყო.

დასკვნის სახით შეიძლება ითქვას, რომ კათოლიციზმის რეფორმა მისი გარდაქმნით დასრულდა. რენესანსისაგან განსხვავებით მისი მიზანი იყო ქრისტიანობის წი-

ახალი ეპოქის ფილოსოფია, რაციონალიზმის დასაწყისი

ახალი ეპოქა ხასიათდება ახალი სოციალურ-ეკონომიკური და მსოფლმხედველობრივი ცვლილებებით. ახალი ეკონომიკური წესრიგი მოითხოვს შრომის დანაწილების შემდგომ განვითარებას, საწარმოო პროცესის რაციონალიზაციას, ეკონომიკის განვითარება ბუნების მეცნიერების განვითარებას მოითხოვს. ახალი საზოგადოების ჩამოყალიბება ცვლის პოლიტიკურ და სოციალურ მიმართებებს. ადამიანის ცხოვრება პირად რისკზე, შრომაზე, ცოდნაზე ხდება დამოკიდებული. ადამიანის პრაქტიკულ ცხოვრებაში იზრდება ცოდნის როლი. ახალი ეპოქის განმსაზღვრელია ცოდნა, შეიცვალა:

- ცოდნის საგანი,
- ცოდნის ხასიათი,
- ცოდნის მიზანი,
- ცოდნის არსებობის წესი.

ეს არის გამოხატულება ძირეული მეტაფიზიკური ცვლილებისა. ცვლილებები ხდება ადამიანის მსოფლმხედველობაში. ეს არის უპირველესად გონებისა და სინამდვილის დესაკრალიზაცია. სინამდვილე იძენს დამოუკიდებელ ხასიათს, რომელსაც საკუთარი კანონები აქვს. გონება კი აღარ არის მხოლოდ მეტაფიზიკურის, მარადიულის ძიებითა და ჭკრეტით დაკავებული გონება. ადამიანი-ღმერთის მიმართება შეიცვალა ადამიანი-ბუნების მიმართებით. ეს მიმართება ხდება ადამიანის ყოფიერების ერთერთი ძირითადი განმსაზღვრელი. საზოგადოებრივი განვითარების ახალი ფაქტორი ხდება მეცნიერება. ეს არის ექსპერიმენტალურ-მათემატიკური ბუნების მეცნიერება. მეცნიერული შემეცნებისა და ცოდნის საგანია არა ღმერთი, არამედ ბუნება. მეცნიერების სახით საფუძველი ეყრება ფენომენს, რომელმაც განსაზღვრა მთელი შემდგომი ევროპის ისტორია. ადამიანის სამეურნეო საქმიანობა მოითხოვდა ახალი სახის ცოდნას. ამას ემატება ბუნების ახალი გაგება. ბუნება არ არის მხოლოდ ღმერთის შემოქმედების შედეგი, არც ხელოვნების ნაწარმოები, არამედ ბუნება არის სახელოსნო და ლაბარატორია ამგვარი ბუნების ახლებურ, მეცნიერულ შესწავლაზე.

შემეცნებისა და ცოდნის მიზანი. ადამიანის სამეურნეო საქმიანობა მოითხოვდა ახალი სახის ცოდნას. შემეცნებამ და ცოდნამ სარგებელი უნდა მოიტანოს. ცოდნა ადამიანის პრაქტიკული და საზოგადოებრივი მიზნების განხორციელების საშუალოში ჩადება. ცოდნამ უნდა უზრუნველყოს ადამიანის ეკონომიკური და სოციალური ყოფის გაუმჯობესება და ბუნებაზე ბატონობა.

შეიცვალა ცოდნის ხასიათი. ჭეშმარიტი ცოდნის ნიშნად ხდება მეცნიერული ცოდნა. ასეთი ცოდნა ძალაა. ცოდნა არის ბუნების ძალებისა და კანონზომიერებების ცოდნა. ცოდნა გახდა ბუნებაზე ბატონობის საშუალება. ცოდნა არის საშუალება და არა თვითმიზანი, იგი არის დაკვირვება, გამოკვლევა, ექსპერიმენტი და არა ჭკრეტა, განაზრება და ცნობისმოყვარეობა.

თეოლოგიის ნაცვლად მეცნიერება იკავებს განსაკუთრებულ ადგილს ადამიანისა და საზოგადოების ცხოვრებაში. თეოლოგიისა და ფილოსოფიის დაპირისპირების ადგილს იკავებს ფილოსოფიისა და მეცნიერების მიმართება. ამ შემთხვევაშიც ფილოსოფია გამოდის მსახურის როლში. მას დაეკისრა მეცნიერების ფენომენის ბუნების გარკვევა. მათემატიკური მეცნიერება ხდება მეცნიერების იდეალი. ადრე მეცნიერება ეფუძნებოდა მეტაფიზიკას, ეხლა იგი ეფუძნება მათემატიკას. ფილოსოფიის მიზანი გახდა შემეცნების ფენომენის და ჭეშმარიტი შემეცნების შესაძლებლობის დაფუძნება.

მთავარი ფილოსოფიური დისციპლინა ზდება გნოსეოლოგია, ხოლო მთავარი ფილოსოფიური მიმდინარეობები რაციონალიზმი და ემპირიზმი.

ჭეშმარიტი ცოდნა არსებობს მეცნიერებათა სისტემის სახით. ბუნების მეცნიერებათა საფუძველია მათემატიკა, ხოლო მეცნიერებათა სისტემის საფუძველია ფილოსოფია, რელიგია და რწმენა უკანა პლანზე გადადიან და მეცნიერება და ცოდნა იკავებს მათ ადგილს. გამოცხადების ფენომენის უტყუარობა შეიცვალა ცოდნის უტყუარობით. ადამიანის ძირითადი, არსობრივი საქმიანობა არის არა რწმენა, არამედ შემეცნება.

ახალი სახის ცოდნა, მეცნიერული ცოდნა შემეცნების ახალ სახეს და მეთოდს მოითხოვდა. ამიტომ განსაკუთრებულ მნიშვნელობას იძენს:

- მეთოდის პრობლემა.
- ცნობიერების პრობლემა,
- ჭეშმარიტების ახალი კრიტერიუმი.

მეთოდის მიზანია დროის და ენერგიის რაც შეიძლება ნაკლები დანახარჯით მოვიპოვოთ რაც შეიძლება მეტი ცოდნა. აქაც ეკონომიკური პრინციპი ზდება გადამწყვეტი. შემეცნება უწყვეტი პროცესია. მეორე ამოცანაა შემეცნების იარაღის-ცნობიერების გამოკვლევა და გათავისუფლება ყველა ხელის შემშლელი ფაქტორისაგან. ასევე შემუშავებული უნდა იყოს ჭეშმარიტების ახალი კრიტერიუმი, რათა განსხვავებული იქნეს ჭეშმარიტება მცდარობისაგან.

ბუნებისმეცნიერული შემეცნების პროცესის მიმართულებაა ერთეული ფაქტიდან განზოგადობისაკენ. მისი ძირითადი მეთოდია ინდუქცია. ბუნებისმეცნიერების მეორე ძირითადი ნიშანია მისი მათემატიკური ხასიათი. არისტოტელედან მომდინარე ფიზიკა ემყარებოდა, ერთის მხრივ მეტაფიზიკას და მეორეს მხრივ, ლოგიკას. ახალ ეპოქაში მოხდა უსასრულოდ მცირეთა აღრიცხვის მათემატიკური მეთოდების შემოტანა. ეს ნიშნავდა მოძრაობის პრინციპის შეტანას მათემატიკაში, რისი მეშვეობითაც შესაძლებელი ხდებოდა ფიზიკური პროცესების შესწავლა და აღწერა. ანტიკურობა და შუა საუკუნეები მიიჩნევდნენ, რომ მათემატიკა და გეომეტრია შეისწავლის იდეალურ ობიექტებს, ფიზიკა კი რეალურ ობიექტებს. ამიტომ ისინი შეუთავსებლები არიან. გ. გალილეიმ სხეულთა ვარდნის შესწავლისას შემოიტანა აბსოლუტურად გლუვი (ე. ი. იდეალური) ზედაპირის ცნება, აბსოლუტურად მრგვალი (ე. ი. იდეალური) სხეულისა და დაუბკოლებელი მოძრაობის (სიცარიელეში მოძრაობა) ცნება. ამით მოხდა ფიზიკური და მათემატიკური ობიექტების დაახლოება. ასეთ ექსპერიმენტს მცირე საერთო ჰქონდა ჩვეულებრივ დაკვირვებასთან. ფილოსოფიის ერთერთი ამოცანა ზდება იდეალური ობიექტების კონსტრუირება და იდეალური ობიექტების რეალურ საგნებთან იგივეობის დადგენა.

ახალ ეპოქაში ნომინალიზმისა და რეალიზმის ბრძოლა გაგრძელდა და რაციონალიზმისა და ემპირიზმს შორის ბრძოლის სახე მიიღო. მათ აქვთ საერთო ონტოლოგიური ფუნდამენტი. ეს არის ფოფიერების ფუნდამენტური გონიერულობის დებულება. ადამიანის გონებას შეუძლია შეიმეცნოს სინამდვილე, რადგან სინამდვილე და გონება პრინციპულად ერთგვარია.

ახალი ეპოქის ონტოლოგია. შემეცნების საგანია ბუნება, რეალურად არსებული ერთეული, ემპირიული საგანი და არა ზოგადი. ამ საგანთან დამოკიდებულება არის არა ჭკრეტა, არამედ ექსპერიმენტი. ბუნება არც პანთეისტურია და არც ტელეოლოგიური. ბუნებას სხვა კანონზომიერება მართავს. ტელეოლოგიზმს, როგორც სინამდვილის ახსნის პრინციპს, უპირისპირდება დეტერმინიზმი. მეცნიერება ეძებს ბუნების ცვლილების მიზეზებს და არა მიზანს. ბუნებაში მექანიკური კანონზომიერება ბატონობს.

ბუნების არსებაა განუწილობა და პრინციპი-მოძრაობა. ეპოქის ერთერთი ძირითადი მიზანია პერპეტუუმ-მობილეს შექმნა. ახალი ეპოქის ონტოლოგიის მთავარი ამოცანა ხდება სუბსტანციის ფენომენის გააზრება. სუბსტანციის ცნება ჩაენაცვლა ღმერთს. იგი აბსოლუტურია და მისი არსებობის წესია თვითმიზეზის სახით ყოფიერება, რაც სამყაროს საფუძველია.

ცნობიერების პრობლემა. ადამიანის სულისაგან, როგორც უკვდავი, ღვთაებრივი ნაპერწკალიდან და რწმენის ნიჭიდან, გამოიყო გონება როგორც ცოდნის შეძენის უნარი. შემეცნების ფენომენის ახსნისას უმთავრესია წმინდა ცნობიერების, შემეცნების თეორიული სუბიექტის პრობლემა, ცდილობენ ემპირიული ადამიანის სიღრმეში მონახონ ის, რაც ახორციელებს შემეცნებას და სურთ მისი დაზღვევა ყოველგვარი ხელისშემშლელი პირობებისაგან. ცდილობენ ცნობიერების შინაარსი გაწმინდონ იდოლებისაგან და ყოველივე საეჭვო შინაარსისაგან. ახალი ეპოქის შემეცნების თეორია ემყარება ეპოქის ძირითად ონტოლოგიურ დებულებას-სინამდვილის ფუნდამენტალური გონივრულობის დებულებას. ამ საფუძველზე ადამიანს შეუძლია სინამდვილის შემეცნება. შემეცნების პროცესის დაბრკოლებას წარმოადგენს:

- ცნობიერების ბუნების, ფუნქციონირების და მექანიზმის არცოდნა,
- ცნობიერების შინაგანი დაბრკოლებები,
- შემეცნების სწორი მეთოდის არქონა.

ახალ ეპოქაში შეიცვალა ცოდნისა და რწმენის მიმართების ხასიათი და მათი როლი და მნიშვნელობა ადამიანის ცხოვრებაში. გაიყო ცოდნისა და რწმენის სფეროები. რწმენა მეტაფიზიკურის სფეროა, ხოლო ცოდნა ამქვეყნიურობის სფეროა. შრომა კი იყო ამქვეყნიური ასკეზა.

პონტიფიკატური რაციონალიზმი

რაციონალიზმის დასაწყისი. **დეკარტე (1596-1650წწ.)**, ფრანგი ფილოსოფოსი და მათემატიკოსი, არის ახალი ფილოსოფიური ეპოქის ერთერთი დამწყები. იგი შეეცადა ჭეშმარიტების ახალი საფუძვლების მოძებნას. მას არ აკმაყოფილებს ავტორიტეტი, ტრადიციის ძალა. მას სურს რომ მეცნიერებაში ტრადიციისა და ავტორიტეტების უკუგდება საზოგადოებამ არ გაიგოს როგორც ქრისტიანული რელიგიისა და ეთიკის უკუგდება. ეს აქტუალური იყო, თუ გავითვალისწინებთ, რომ 1633 წელს ინკვიზიციამ დაგმო გალილეის ნაშრომი. იგი ბუნებით ფრთხილი ადამიანი იყო და ცდილობდა გაეთვალისწინებინა ეკლესიის მოსაზრება. მისი ცხოვრების პრინციპი იყო: „მან იცხოვრა ბედნიერად, ვინც შეძლო კარგად დამალვა“.

მან საფუძველი დაუდო რაციონალიზმს. რაციონალიზმი როგორც შემეცნების თეორიის ერთერთი მიმდინარეობა, შემეცნების ძირითად საშუალებად აღიარებს გონებას. შემეცნების საგანია არაგრძნობადი, შინაგანი არსება, ზოგადი. წმინდა აზროვნება არ არის სუფთა დაფა, არამედ მას გააჩნია იდეები და თვითონ ქმნის საგნის იდეებს საგნის აღქმისაგან დამოუკიდებლად. მას არ სჭირდება შეგრძნებების მასალა ჭეშმარიტი რეალობის შესახებ ჭეშმარიტი ცოდნის მოსაპოვებლად.

კოგიტოს პრინციპი. დეკარტეს უპირველესი ამოცანაა ცნობიერების არსების დადგენა. იგი ახორციელებს ემპირიული ცნობიერების შინაარსის ანალიზს. ფ. ბეკონის ამოსავალია ემპირიული ადამიანის ცნობიერება და მისი შინაარსი. იგი ცდილობდა ცნობიერების იდოლებისაგან გათავისუფლებას, რომელიც ხელს უშლის ცნობიერების

მეორე ჭეშმარიტი შინაარსის, ცოდნის შემუშავებას. დეკარტე სხვა მეთოდს იყენებს. მას სურს მიიღოს ცნობიერების უეჭველი და უტყუარი შინაარსი. ამისათვის იგი იყენებს მეთოდოლოგიურ ეჭვს. იგი შეეცადა ეჭვით, რომლითაც დაავადებული იყო ეპოქა, გამოეყენებინა და ეჭვი ეჭვით დაეძლია. დეკარტე ეჭვს უნივერსალური ეჭვით ებრძვის და სურს ეჭვი ღმერთისა და ცოდნის სამსახურში ჩააყენოს.

მას ეჭვი შეაქვს ფილოსოფიაში, მეცნიერებაში, ღმერთში და საკუთარ არსებობის უტყუარობაში (სიზმარის მაგალითი). გრძნობად ცდას არ შეუძლია მოგვცეს უტყუარი ცოდნა, რადგან ჩვენ ხშირად ილუზიაში ან ჰალუცინაციაში ვვარდებით. ასევე არ არის უტყუარი ჩვენი მსჯელობები, რადგან ჩვენ თავისუფალი არა ვართ შეცდომებისაგან და არც ჩვენი ცოდნის წანამძღვრები არის უტყუარად ჭეშმარიტი და არც მისგან გამომდინარე დასკვნები იქნება ჭეშმარიტი. ყველაფერი საეჭვოა. ეჭვს იწვევს მეცნიერული ცოდნა, საზოგადოება ეჭვს ამჟღავნებს რელიგიისა და რწმენის მიმართ. ამიტომ უნდა გვქონდეს ჭეშმარიტი წანამძღვრები და სწორი მეთოდი ჭეშმარიტი და უტყუარი ცოდნის მისაღებად. მეთოდოლოგიური სკეპტიციზმი არის მეთოდი ეჭვის ლოგიკურ ბოლომდე გააზრება. თუ ყველაფერში ეჭვს შევიტან, აღმოვაჩენ წერტილს, რომელშიც ეჭვის შეტანა შეუძლებელია.

მეცნიერების და ცოდნის დაფუძნებისათვის საჭიროა რამდენიმე საფეხურის გაკლა:

- პირველი ნაბიჯი მეთოდოლოგიური სკეპტიციზმის პოზიციის მიღება,
- მეორე ნაბიჯი – მისი შემცობით უნდა მოვიპოვოთ აბსოლუტურად უტყუარი ამოსავალი დებულების, ცოდნის მოპოვება,
- მესამე ნაბიჯი – ცნობიერებაში არსებული პირველი პრინციპების დადგენა.
- მეოთხე ნაბიჯი – მათგან გამოვიყვანოთ და მათზე დავაფუძნებთ ახალ ცოდნას.

დეკარტემ ყოველგვარი ცოდნის წყაროდ გონება მიიჩნია. მან ღმერთის ავტორიტეტის ადგილზე დააყენა გონების ავტორიტეტი. ცოდნის ურყევი და უეჭველი საფუძველი თვითონ გონებაში იქნა მოძიებული. რწმენის, გამოცხადების უტყუარობის ნაცვლად დადგინდა აზროვნების უტყუარობა. გონების არსება დანახულია აზროვნებაში და არა თვითცნობიერებაში. დეკარტემ მოგვცა ავტონომიური აზროვნების პრინციპი: „ვაზროვნებ, მაშასადამე ვარსებობ“ (cogito ergo sum). ეს არის ყველაზე უტყუარი ცოდნა. აქედან გამომდინარე უნდა აიგოს ცოდნის შენობა და გაირკვეს ყოფიერების საკითხიც. მაგრამ ეს არის თავისებური ხასიათის ცოდნა. ამ ცოდნის შინაარსია მხოლოდ აზროვნების პროცესის უტყუარობის აღიარება. დეკარტეს წინ დგას ორი ამოცანა:

- დადგინდეს ცნობიერების, როგორც აზროვნების პროცესის, უეჭველობა.
- დადგინდეს ცნობიერების, როგორც აზროვნების პროცესის უეჭველი შინაარსი.

აღმოჩნდა, რომ ჩემი გრძნობები ცდებიან, არც ავტორიტეტზე და ტრადიციაზე დამყარებული ცოდნა არის სანდო. მე არ მაქვს საკუთარი სხეულის არსებობის უტყუარი ცოდნაც, შეიძლება ცდებოდეს ჩემი გონებაც. მე შეიძლება მესიზმრებოდეს ყველაფერი ეს. ბოლოს შეიძლება არსებობდეს ბოროტი გენია, რომელსაც მე მუდამ შეცდომაში შევყავარ. მაშასადამე შეიძლება ჩემი შეგრძნება, გრძნობა, გონება, სხეული, სული ცდებოდეს და თვით ღმერთსაც შეიძლება შეცდომაში შევყავედეთ. ერთადერთი უტყუარი აღმოჩნდა არა შეგრძნებათა მონაცემები, არა გონება, არა ცოდნა, არა რწმენა, არამედ თვითონ აზროვნება. პირველი უტყუარი ფაქტი არის ჩემი არსებობა როგორც აზროვნების ფაქტი. აღამიანში აზროვნება და არსებობა ერთმანეთთან დაკავშირებული აღმოჩნდა, მეტიც მისი აზროვნება არის მისი არსებობის დასტური

და საფუძველი. დეკარტე მიდის მისი ფილოსოფიის ძირითად დებულებასთან: *Cogito ergo sum*. — ვაზროვნებ, მაშასადამე ვარსებობ“. ეს იყო ის დებულება, რომლითაც იწყება ახალი ფილოსოფია. არა ღმერთი, არამედ აზროვნება არის ადამიანისა და მისი ცხოვრების საფუძველი და გარანტია. ეს აზროვნება არის ერთეული ადამიანის აზროვნება. დეკარტეს თანახმად ადამიანი არის მოაზროვნე საგანი-*res cogitans*. მან სკეპტიციზმის ოკეანეში აღმოაჩინა ერთადერთი რამ, რომელსაც ეს ეჭვი ვერაფერს ვერ აკლებს, მეტიც თვით ეჭვი თავისი არსებობით ადასტურებს მის არსებობას. რადგან ეჭვი თვითონ არის აზროვნების ფორმა. ადამიანური ცოდნისა და ცხოვრების ამოსავალი დებულება ასე ჟღერს: მე ვარსებობ როგორც მოაზროვნე არსება და ეს არის ერთადერთი უტყუარი დებულება ჩემთვის და არა ღმერთის არსებობის რწმენა. ეს დებულება აღიარებული იყო ახალი ეპოქის ყველა მოაზროვნის მიერ. ადამიანისათვის უტყუარი მისი საკუთარი ცნობიერების არსებობა. მაგრამ ამ უტყუარი დებულების აღმოჩენა არ აღმოჩნდა საკმარისი. ყველაფერი რაც გვაქვს მოცემული, ხომ არ არის ილუზიის ახალი სახე? დეკარტე აღმოჩნდა სოლიფისიზმის საფრთხის წინაშე, რომლის თანახმად მე შემიძლია დავამტკიცო მხოლოდ ჩემი საკუთარი თავის არსებობა და მე შემიძლია ვიცოდე მხოლოდ საკუთარი თავი. მეორე საფრთხეა ეგოცენტრიზმი. სამყაროსა და არსებულთა ცენტრი ხდება ერთეული ადამიანის მე. დეკარტე ამას ვერ დაუშვებდა. იგი თვლის, რომ ჩვენ ვცდებით „ბოროტი გენიის“ არსებობის თაობაზე, რომელსაც ჩვენ შევყვართ შეცდომაში. ეს დაშვება ვერ აღმოაჩინა მან თავის ცნობიერებაში, მაგრამ ნახა თანდაყოლილი იდეა ღმერთის შესახებ. ორი ყოვლად ძლიერი არსების დაშვება არ შეიძლება. ბოროტება კი არის ნაკლოვანება, ამიტომ იგი შეუძლებელია იყოს ყოვლადძლიერი. ასეთია ყოვლადძლიერი და ყოვლადკეთილი არის ღმერთი. დეკარტე ახორციელებს ღმერთის არსებობის დასაბუთებას. ადამიანი სუსტი, აკადმოფი, ნაკლოვანი არსება არსებობს. ღმერთი, როგორც ყოვლად სრული და ყოვლად ძლიერი არსება, შეუძლებელია მოკლებული იყოს არსებობას, მაშასადამე ღმერთი არსებობს. ამრიგად ადამიანისათვის უტყუარი არის ორი რამ:

- არსებობს ღმერთი და ადამიანი,
- ადამიანს აქვს უტყუარი ცოდნა ღმერთისა და ადამიანის და მათი არსებობის შესახებ.

ადამიანს, როგორც სასრულო არსებას არ შეიძლება სრულყოფილების იდეა მიეღოს ცდისაგან, რომელშიც ჩვენ ვხვდებით მხოლოდ სასრულო და არა სრულყოფილ საგნებს. ამიტომ სრულყოფილების იდეა არ შეიძლება ჩვენს მიერ, სასრულო და ნაკლოვანი ადამიანების ყოფილიყოს შექმნილი, არამედ ჩვენს ცნობიერებაში ჩადებული უშუალოდ ღმერთის მიერ. ღმერთის არსებობა არის ბოროტი გენიის ჰიპოთეზის უკუგდების საფუძველი. ჩვენ შეგვიძლია ვენდოთ ჩვენს გრძნობებსა და გონებას ცხოვრებასა და შემეცნებისას. ოღონდ სწორედ უნდა გამოვიყენოთ ჩვენი გონება. შემდეგი ნაბიჯი არის სწორი მეთოდის შემუშავება. დეკარტემ ესეც განაზოროციელა. შემდეგი საფეხურია ინტელექტუალური ინტუციის უნარის აღმოჩენა ადამიანში. დეკარტეს აზრით ინტუიცია არ არის ბუნებრივი უნარი, არამედ ღმერთის მიერ ადამიანში ჩადებული ბუნებრივი სინათლე — *Lumen naturalis*. დეკარტე მიიჩნევს, რომ ღმერთს ჰქონდა გარკვეული გეგმა სამყაროს შექმნისას, რომელიც მან ჩანერგა ადამიანის გონებაში. ამიტომ გონებას შეუძლია შეიმეცნოს ბუნება და ჰქონდეს წინასწარი ცოდნა მის შესახებ, რადგან გონება და ბუნება არის ერთიდაიგივე ღვთაებრივი გეგმის ასახვა. ინტუიციის მეშვეობით ადამიანი უშუალოდ სწვდება ამგვარ ჭეშმარიტებებს. მისი აზრით გონების შესაძლებლობები უსაზღვროა.

შემდეგი ნაბიჯია იმის დადგენა, რომ მატერია არსებობს. ადამიანს აქვს არა მარტო უტყუარი ჭეშმარიტებები, არამედ ბუნდოვანი და მცდარი იდეებიც. ამის მიზეზია მატერიის არსებობა. მატერია არის განუფიქრო, მოძრავი და იკავებს ადგილს სივრცეში. მისი საპირისპიროა გონება, რომლის არსებობა აზროვნებაში მდგომარეობს. მატერია და აზროვნება ორი პრინციპულად განსხვავებული საწყისია. დეკარტეს სამყარო დუალისტურია და სულიერი და მატერიალური სუბსტანციისაგან წარმოსდგება.

მე-17 საუკუნეში იწყება ბუნებისმეტყველების განვითარება, რამაც გამოიწვია ფილოსოფიური იდეების შეცვლა. დეკარტეს არ სურს ფილოსოფიური სისტემა დააფუძნოს გამოცხადებაზე. მაგრამ მას ასევე ეჭვი შეაქვს ჩვენი გრძნობების მონაცემებშიც. დეკარტეს ამოსავალი განსხვავდება შუა საუკუნეებისა და ანტიკურობის ფილოსოფიის ამოსავალი დებულებებიდან. იგი ამოდის არა მარადიული საწყისიდან ან ნივთიერებიდან, არამედ იგი ცდილობს დაადგინოს საწყისი უტყუარი ცოდნა. ეს მიუთითებდა ადამიანის ახალ მდგომარეობას სამყაროში. მაგრამ თუ ცოდნის უტყუარობაზე მიდგება საქმე, მაშინ ადამიანისათვის საკუთარი აზროვნების არსებობის ცოდნა უფრო უტყუარი აღმოჩნდა, ვიდრე ღმერთის ან ბუნების ცოდნა. მან პრინციპულად გამოიჯანა მოაზროვნე საგანი განუფიქრო საგნისაგან. „res cogitans“ და „res extensa“. მან ადამიანი, სამყარო და ღმერთი, როგორც ადამიანური ინტერესის საგნები, მკვეთრად გამოიჯანა ერთმანეთისაგან. ორივე ეს სუბსტანცია სასრულოა, რომელიც შექმნილია უსასრულო სუბსტანციის მიერ. უსასრულო სუბსტანცია არის ღმერთი.

მან ცხოველი სულიერების ყოველგვარ ნიშანს მოკლებულად მიიჩნია. ეს ნიშნავდა, რომ ისინიც მექანიზმებია და შეიძლება მექანიკური პრინციპებით ახსნილიყო. ადამიანში კი სულისა და სხეულის მიმართება იღებს ფსიქიკური და ფიზიკური პროცესების პარალელიზმის სახეს. დეკარტემ შექმნა რაციონალიზმის კლასიკური სისტემა. მისი აზრით გონების შესაძლებლობები უსაზღვროა.

დეკარტეს წესრიგი ემყარება საწყისების შეგნებულ გაყოფას. მაშინ როდესაც ანტიკურობა ცდილობდა მათ გაერთიანებას და ერთი საწყისით აეხსნა მრავალფეროვან სამყაროში არსებული წესრიგი. მის მიერ მოაზროვნე საგანისა და განუფიქრო საგნის გაყოფამ განსაზღვრა ბუნების მეცნიერების შემდგომი განვითარება. მან გამოკვეთილად ჩამოაყალიბა ახალი ეპოქის აზროვნების ტენდენცია. აზროვნების ძირითადი საგანი ხდება მათემატიკური ბუნების მეცნიერება და შემეცნების პროცესი.

სუბიექტის პრინციპი. დეკარტემ მოახდინა გადატრიალება სუბიექტის გაგებაში. დეკარტემ ადამიანი დააშორა ბუნებას და შექმნა გნოსეოლოგიური სუბიექტი. რელიგიურმა კრიზისმა წარმოშვა აღორძინება, რომლის ნიშანია ადამიანით, როგორც საკუთარი ყოფიერების შემოქმედით, დაინტერესება. აღორძინებამ ხაზი გაუსვა ადამიანური საქმიანობის ცნობიერ ხასიათს. დეკარტემ აქცენტი გააკეთა გონებასა და თვითცნობიერებაზე, რაც მოითხოვდა აზროვნების საფუძვლად დადებულიყო უშუალო უტყუარობის პრინციპი. ეს გულისხმობდა ყოველგვარი ცოდნის გონების ბუნებრივი სინათლით შემოწმებას. სუბიექტი და ობიექტი წარმოიშვება რეფლექსიის შედეგად. მას სურს დაადგინოს ადამიანის მეტაფიზიკური დანიშნულება და უტყუარობა. ამიტომ მას არ აკმაყოფილებს განსაზღვრება: „ადამიანი არის გონიერი ცხოველი“ ან „მე არის ადამიანი“. დეკარტესთან ადამიანის არსებობის უტყუარობა გამომდინარეობს მე-ს არსებობის უტყუარობიდან. მე კი არის აზროვნება, მოაზროვნე საგანი. მე-ს არსებობა და ადამიანის არსებობა აზროვნებით განისაზღვრება და დასტურდება. დეკარტესთვის მეტაფიზიკური სისტემის აგების საწყისი პრინციპია არა ღმერთის, არა ადამიანის არსებობა, არამედ აზროვნების არსებობა. ჰაიდელგერი მიიჩნევდა, რომ ახალი დროის

მეტაფიზიკა, ნიცშეს ჩათვლით, ეფუძნება დეკარტეს მიერ მოხაზულ განმარტებას არსებულისა და ჭეშმარიტების შესახებ და სათავე დაუდო მეტაფიზიკის დასასრულის პროცესს და სუბიექტის ბატონობას, რადგან დეკარტეს შემდეგ მეტაფიზიკაში სუბიექტი-ქვემდებარე ხდება ადამიანი, ადამიანური მე. მან გააღრმავა განხეთქილება სუბიექტსა და ბუნებას შორის. თუმცა ჰაიდეგერი ევროპული ფილოსოფიის ცრურწმენად მიიჩნევს განწყობას, რომ სუბიექტი არის უშუალო და უტყუარი მოცემულობა. ეს სუბიექტის ბუნების დამახინჯებას იწვევს, რადგან, დეკარტესთან სუბიექტი არის მოაზროვნე, მაგრამ მაინც საგანი. მხოლოდ კანტმა მოახერხა ადამიანისა და ნივთის განსხვავება, როდესაც გამოყო მორალური „მე“. კანტთან წარმოიშვა ზნეობისა და ბუნების მეტაფიზიკა. კანტთან მე არის სულიერება, იგი აღნიშნავს არა არსებულს, რომელიც ფლობს სულიერებას, განსჯას და გონებას, არამედ არსებობას სულიერების სახით-წერს ჰაიდეგერი. ის არის ის, რაც არ ექვემდებარება ობიექტივირებას. პუსერლის აზრით კი დეკარტესა და გალილეის მიერ დაფუძნებულმა მეცნიერების გაგებამ შეცნიერება კრიზისში შეიყვანა.

დეკარტემ მთელი ცოდნა cogito-ს პრინციპზე ააგო, მაგრამ შეუძლებელი იყო მისგან მთელი ცოდნის გამოყვანა. მან შემოიტანა თანდაყოლილი იდეების ცნება. თანდაყოლილი იდეებს მიეკუთვნება: ღმერთის იდეა, რიცხვის, ფიგურის იდეა. ამრიგად დეკარტესათვის გონება არ არის tabula rasa (სუფთა დაფა).

დეკარტეს ონტოლოგია. დეკარტესათვის უტყუარი არსებული აღმოჩნდა აზროვნება. მისგან გამოყვანილი იქნა ღმერთის არსებობა. მან უნდა ახსნას სამყაროს არსებობის წესი. სინამდვილე გაყოფილია სუბიექტად და ობიექტად. სუბიექტი არის აქტიური საწყისი და არსებულის არსებობის გარანტი. სინამდვილე არის არა უბრალოდ საგანი, არამედ ობიექტი. ის, რაც საგანში აინტერესებს შემეცნებას და რასაც შემეცნება გვეუბნება ამ საგანზე. ყველაფერი დანარჩენი არაარსებითი და უმნიშვნელოა. მატერიალური სინამდვილე არის მექანიზმი. მან ჩამოაყალიბა სამყაროს მქანიკური სურათი, რომელიც იყო ფილოსოფიისა და ბუნებისმეცნიერების წარმმართველი მე-19 საუკუნის დასაწყისამდე. ბუნებაში მიზანი არ არსებობს და მისი ახსნა შეიძლება მექანიკის კანონებით. მან გადადგა ნაბიჯი ბუნების დესაკრალიზაციისაკენ.

რაციონალისტური მეტაფიზიკის ცენტრალური თემაა სუბსტანციის ცნება. დეკარტე ეძებს სამყაროს ახალ საყრდენს ღმერთის შემდეგ და ღმერთის ნაცვლად. სუბსტანცია არის არსებული, რომელიც თავისი არსებობისათვის არ საჭიროებს არაფერს სხვას. სუბსტანციის ცნება ორაზროვანია. მკაცრი აზრით სუბსტანცია შეიძლება იყოს მხოლოდ ღმერთი, რომელმაც არაარსაგან შექმნა სამყარო. დეკარტეს არა სამყაროს წარმოშობის პრობლემა აინტერესებს, არამედ სურს სამყაროს შესახებ ცოდნის მყარი შენობა ააგოს. სუბსტანცია არის ცოდნის უტყუარი საფუძვლის ძიება, სუბსტანცია წმინდა გნოსეოლოგიური აზრით გამოიყენება. რეალური სამყარო კი შედგება ორი სუბსტანციისაგან: მოაზროვნე საგანი (სულიერი) და განფენილი საგანი (მატერიალური). ისინი ერთმანეთისაგან დამოუკიდებელია. სამყაროს დუალისტური აგებულების ყველაზე ნათელი მაგალითია ადამიანი. იგი შედგება ფსიქიკური და ფიზიკური საწყისისაგან. მათი თანაარსებობის პრინციპია ფსიქო-ფიზიკური პარალელიზმი, რაც გულისხმობს ადამიანის პარმონიულ ფუნქციონირებას. მისი საფუძველია ღმერთი, როგორც უპირველესი სუბსტანცია.

დეკარტეს პოზიციის სისუსტე იმაშია, რომ გაურკვეველია სუბსტანციათა სტატუსი. ერთის მხრივ ჭეშმარიტი სუბსტანცია შეიძლება იყოს ღმერთი, მეორეს მხრივ არის კიდევ ორი სუბსტანცია, რომლებიც უსასრულო სუბსტანციის მიერ არის შე-

ქმნილი. ამ სუბსტანციებს შორის ურთიერთობის გარკვევა ძალზედ მნიშვნელოვანია. გარდა ამის დეკარტემ სუბსტანცია და სუბიექტი ერთმანეთს დააშორა. ყოველივე ეს ბუნდოვანს ხდიდა სამყაროს მთლიანობას.

დეკარტესათვის გონება არის შემეცნების ჭეშმარიტი საშუალება. გონების და თანდაყოლილი იდეების სწორი გამოყენებით მივიღებთ ჭეშმარიტ ცოდნას. მაგრამ როგორ შეიძლება აიხსნას ადამიანური შეცდომა. ადამიანის მსჯელობაში შეცდომის მიზეზია ადამიანის ნება, რომელიც არ ემორჩილება გონებას და გონების მიერ ყველა საბუთისა და არგუმენტების შემოწმებამდე ნაჩქარევად აკეთებს დასკვნას. დეკარტემ გამოცხადების უტყუარობა ადამიანის აზროვნების უტყუარობით შეცვალა. ცოდნა უტყუარება არა გამოცხადებას, არამედ ადამიანის უტყუარობის განცდას. ფ. ბეკონისაგან განსხვავებით დეკარტე განსაკუთრებულ ყურადღებას აქცევს დედუქციის მეთოდს. იგი უზრუნველყოფს აქსიომებიდან და თანდაყოლილი იდეებიდან ჭეშმარიტი ცოდნის გამომდინარეობას.

მე-17 საუკუნის რაციონალიზმის მეორე ნიშანია მათემატიკის თაყვანისცემა. მათემატიკა მიჩნეულია მეცნიერების ნიმუშად, ამიტომ ფილოსოფიამაც მას უნდა მიბაძოს. დეკარტეს იდეაა შექმნას ერთიანი მეცნიერული მეთოდი, უნივერსალური მათემატიკა, რომლის საფუძველზე აიგება მეცნიერული სისტემა. მეცნიერება უზრუნველყოფს ადამიანის კეთილდღეობას და ბატონობას ბუნებაზე. ეს არის შემეცნების მიზანი. მეთოდის მიზანია რაც შეიძლება ნაკლები დანახარჯებით მოვიპოვოთ შეძლებისდაგვარად მეტი რაოდენობის ცოდნა. შემეცნების პროცესი უნდა გადაიქცეს ორგანიზებულ, მიზანმიმართულ საქმიანობად. შემეცნება, აღმოჩენა არ უნდა იყოს შემთხვევის, გენიალურობის შედეგი, არამედ დაგეგმილი და შეგნებულად წარმართული პროცესის შედეგი.

დეკარტეს საქმიანობის შედეგი იყო ის, რომ ტრადიციული კულტურა და მისთვის დამახასიათებელი ცნობიერების ტიპი დარღვეული იქნა და მომზადდა ახალი რაციონალურობის კულტურის საფუძველი. რაციონალურობის, ცოდნის ახალი ნიმუშია მეცნიერება – მათემატიკური ბუნების მეცნიერება. მან მეთოდოლოგიური ეჭვით ცნობიერება გაწმინდა ყოველგვარი შინაარსისაგან. ერთადერთი უეჭველობა აღმოჩნდა თვითონ აზროვნების პროცესის არსებობა. ადამიანისათვის უეჭველი აღმოჩნდა საკუთარი არსებობა, რომელიც ღმერთის არსებობის უეჭველობაზეც წინ დგას. ოღონდ ეს არის არა ადამიანის არსებობის უეჭველობა, არამედ აზროვნების არსებობის უეჭველობა. ადამიანი და აზროვნება არ არის იგივეობრივი ფენომენები, აზროვნება არის ადამიანის ცნობიერების არსება. ეს არის ადამიანის როგორც გონიერი ცხოველის განსაზღვრების არსება.

კოგიტოს პრინციპი გულისხმობდა გონების ავტონომიურობის აღიარებას ღმერთთან მიმართებაში. ადამიანის წინაშე მდგომი ყველა პრობლემის გადაწყვეტის საშუალება და ადამიანის ყოფიერების წარმმართველი არის არა ღმერთი, არამედ მისი საკუთარი გონება. დეკარტესთან საბოლოოდ დასრულდა თეოცენტრიზმი და ანტროპოცენტრიზმი და იწყება რაციოცენტრიზმი. აზროვნება ხდება საგნის არსებობისა და შემეცნების საფუძველი. ქრისტიანობამ ზაზი გაუსვა ადამიანის შინაგანი სამყაროს ფენომენს, რაც გულისხმობდა გონითი სამყაროს პირველადობასა და უპირატესობას გრძნობად სამყაროსთან მიმართებაში. დეკარტემ შინაგანი სამყარო გაიაზრა როგორც აზროვნების პროცესი და იგი ახალი ფილოსოფიის საფუძვლად აქცია. აზროვნება არის სუბიექტურად განცდილი და გაცნობიერებული პროცესი. იგი ადამიანის არსებას წარმოადგენს.

სპინოზას სუბსტანციონალიზმი. ბ. სპინოზა (1632 – 1677წწ). დეკარტის ფილოსოფიის ძირითადი ონტოლოგიური პრობლემების გადაწყვეტას შეეცადა ბ. სპინოზა. მან დეკარტეს სუბსტანციურ დუალიზმს დაუპირისპირა სუბსტანციონალური მონიზმი. მას არ სჯერა, რომ ორი სუბსტანციის აღიარებით მათი ერთიანობის დადგენა შესაძლებელია. ეს ნიშნავს, რომ შეუძლებელია ცოდნის შესაძლებლობისა და ადამიანის როგორც სხეულისა და სულის ერთიანობის ახსნა. მას სურს დაძლიოს ორი სუბსტანციის, სულიერისა და განფენილის, მეტაფიზიკური უფსკრული. დეკარტეს ფსიქოფიზიკური პარალელიზმი ვერ არწმუნებს. სპინოზას მსოფლმხედველობის გასაგებად აუცილებელია გავითვალისწინოთ მისი ბიოგრაფია და მისი თანამედროვე სულიერი სიტუაცია. ეპოქას აზასიათებს დეიზმი და საყოველთაო დაეჭვების ატმოსფერო. ღმერთი გვკვის საგანი გახდა და იგი ტრანსცენდენტურია სამყაროს მიმართ. ადამიანი ღმერთის მიმართება გაუცხოებულია. ადამიანი თვლის (დეიზმი), რომ ღმერთმა ერთხელ შექმნა სამყარო და ამის შემდეგ აღარ ერევა სამყაროსა და ადამიანის ყოფიერებაში. სპინოზასთვის ასეთი სიტუაცია მიუღებელია. ამიტომ იგი ცდილობს ღმერთის, ბუნების და ადამიანის მიმართების ახლებურ გააზრებას. ეს გაგებული იქნა როგორც პანთეიზმი.

სპინოზას ონტოლოგია. დეკარტესაგან განსხვავებით, მისი ამოსავალია, არა მეტოლოლოგიური სკეპტიციზმი, რომლის მეშვეობით აღმოაჩენს აზროვნებისა და მისი თანდაყოლილი იდეების უეჭველობას, არამედ სპინოზა ამოდის ინტელექტუალური ინტუიციიდან და აღგენს ღმერთისა და სუბსტანციის ცნებებს. არსებობს ერთი სუბსტანცია. სუბსტანცია არის ღმერთი. სუბსტანცია მან განსაზღვრა როგორც ის, რაც არსებობს თავისთავად და რაც წარმოიდგინება თავისი თავის მეშვეობით. სუბსტანცია არის თვითმიზეზი. თავის თავის მიზეზში უნდა გავიგოთ ის, რისი არსებაც შეიცავს თავის თავში არსებობას, ის რისი ბუნებაც წარმოიდგინება როგორც არსებული. სუბსტანცია არის:

- ერთი,
- თვითმიზეზი,
- თვითწარმოდგენი,
- აუცილებლობით არსებული,
- უპირველესი არსებული,
- უძრავი,
- არ აზასიათებს განვითარება.

მისი არსებობის მიზეზი არ არის მის გარეთ, ეს ნიშნავს, რომ მას არაფერი არ უსწრებს დროში და არაფერი არ არის მასზე მეტი. ეს არის არსებული, რომელშიც არსება და არსებობა ერთმანეთს ემთხვევა. სუბსტანციის ცნების მოაზრება შეუძლებელია არსებობის გარეშე და თუ იგი მოიაზრება არსებულად, მაშინ უნდა ვიგულისხმოთ, რომ მისი არსება სრულქმნილებაა. მას აქვს საკუთარი თავის თვითწარმოდგენის უნარი. ეს ნიშნავს, რომ იგი არ საჭიროებს სხვას (ადამიანს) საკუთარი თავის თვითწარმოდგენისათვის.

ბუნებრივია სუბსტანციის დაზასიათების შემდეგ, რომლის ნიშნები, შუა საუკუნეების ფილოსოფიის მიერ ღმერთს მიეწერებოდა, მას უნდა გაერკვია ღმერთისა და სუბსტანციის ცნებების მიმართება. სპინოზა წერს, რომ ღმერთის ცნების ქვეშ მე მესმის აბსოლუტურად უსასრულო არსება – სუბსტანცია. ამით არ დამთავრებულა სუბსტანციის როლისა და არსების გარკვევა. სუბსტანცია ანუ ღმერთი შემდგომ დაზუსტებას განიცდის. სპინოზა აცხადებს შემდეგ ფორმულას: ღმერთი ანუ ბუნება. სამყაროს საწყისის დაზუსტება და დაზასიათება ამაზე არ სრულდება ღმერთი ანუ

ბუნება წარმოსდგა როგორც: მწარმოებელი ბუნება (*natura naturans*) და წარმოებული ბუნება (*natura naturata*). სპინოზამ სამყაროს საწყისის დასახასიათებლად გამოიყენა ის, როგორც ის კლინდება ამქვეყნიურობასთან მიმართებაში. იგი ცდილობს ახლებურად გაიაზროს ღმერთის არსება, ღმერთისა და სამყაროს მიმართების საკითხი. ის ერთი, თვითმიზეზი, აუცილებლობით და უპირველესი არსებული წარმოსდგა როგორც:

- სუბსტანცია,
- ღმერთი,
- ბუნება,
- მწარმოებელი ბუნება.

სუბსტანციის გამოვლენის ფორმებია:

- ატრიბუტი,
- მოდუსი.

სპინოზას აზრით, ატრიბუტი არის ის, რასაც გონება წარმოიდგენს სუბსტანციაში, როგორც მისი არსების შემაღგენელს. მოდუსი არის სუბსტანციის მდგომარეობა, ის რაც არსებობს სხვაში და სხვისი მეშვეობით წამოიდგინება. სუბსტანციას ახასიათებს ატრიბუტების უსასრულო სიმრავლე. თითოეული მათგანი გამოხატავს ღმერთის უსასრულო ბუნებას. ატრიბუტებთა სიმრავლიდან გამოიყოფა განფენილობა და აზროვნება. ადამიანს თავისი სასრულო ბუნებიდან გამომდინარე შეუძლია ამ ორი ატრიბუტის გაგება. დეკარტესეული ორი სასრულო სუბსტანცია სპინოზასთან ერთი სუბსტანციის ორ ატრიბუტის სახეს იღებს. ამის შემდეგ დგება პრობლემა სპინოზასთან: როგორია მიმართება ამ ორ ატრიბუტს შორის, რომელია პირველადი და არსებითი მათ შორის და როგორია მიმართება ატრიბუტებსა და სუბსტანციას შორის. მოდუსი არის საგანთა სიმრავლე, რომლებიც ქმნიან სამყაროს საგანთა მრავალფეროვნებას.

სპინოზას პრობლემა სუბსტანციიდან საგანთა არსებობის ახსნა. სპინოზა აღნიშნავს, რომ ყველაფერი არსებობს ღმერთში და ღმერთის გარეშე არაფერი არ არის და არც შეიძლება იყოს. ასევე არაფერი არ შეიძლება წარმოვიდგინოთ მის გარეშე. სუბსტანცია არის ყველა საგნის მიზეზი. მაგრამ გაურკვეველია გონითი თუ მატერიალური ხასიათის არის ეს მიზეზი? სუბსტანცია არ არის საგნის გარედან მოქმედი მიზეზი, არამედ იმანენტური მიზეზი. ეს დებულება გასაგებს ხდის სპინოზას ფორმულის: „ღმერთი ანუ ბუნება“ შინაარსს. ღმერთი ჩვეულებრივი რელიგიური გაგებით არის არსებულის ტრანსცენდენტური მიზეზი. მისი ღმერთი კი იმანენტური მიზეზია. სპინოზას სურს შემოქმედისა და შექმნილის დაახლოება ერთმანეთთან, მათ შორის მეტაფიზიკური უფსკრულის ამოვსება. სუბსტანცია უნდა იყოს საგნისთვის როგორც ბუნება, როგორც შინაგანი მიზეზი მისი არსებობისა. სპინოზა ცდილობს ღმერთისა და ბუნების განსხვავებული გაგების დადგენას, რათა უკეთ მოახერხოს მეტაფიზიკური განხეთქილების დაძლევა. ამიტომ ის არ არის პანთეისტი ამ სიტყვის მკაცრი გაგებით. იგი წერდა: „მე ხომ ღმერთს ვთვლი ყველა საგნის იმანენტურ და არა ტრანსცენდენტურ მიზეზად, ვამტკიცებ, რომ ყველაფერი არის ღმერთში და ღმერთში მოძრაობს. ისინი ცდებიან ვისაც ბუნებაში ესმით რაღაც მასა, ანუ სხეულებრივი მატერია“. სპინოზა კითხულობს: რატომ არ შეიძლება ღმერთი შეიცავდეს თავისთავში განფენილობას. ღმერთის მიერ განფენილობის არ ქონა ნიშნავდა, რომ ღმერთი ნაკლოვანია. თუ განფენილობა საგნის აუცილებელი თვისებაა, რატომ არ

შეიძლება იგი ახასიათებდეს უსასრულო და სრულყოფილ არსებას. დეკარტეს სულიერი სუბსტანცია მოკლებულია განფენილობას, მაგრამ განფენილობა დამოუკიდებელი სუბსტანციაა. ორი სუბსტანციის გამაერთიანებელი უნდა ფლობდეს ორივე სუბსტანციის ბუნებას. განფენილობა არის საგნის, სამყაროს ზილულობის აუცილებელი პირობა. სპინოზას ეს დებულება იყო სრულიად მიუღებელი თეოლოგიისათვის.

მოდუსი. სუბსტანცია აწარმოებს მოდუსებს – თავის მდგომარეობებს. ერთეული ნივთები სუბსტანციის მდგომარეობებია. მათ ეწოდება სუბსტანციის მოდუსი – მდგომარეობა. მოდუსის არსებობა სასრულოა და სუბსტანციაზე არის დამოკიდებული რეალურად არსებობს მოდუსი და სუბსტანცია, ხოლო ატრიბუტი არის სუბსტანციიდან მოდუსების გამომდინარეობის წესი. ამ გამომდინარეობას აქვს ლოგიკური გამომდინარეობის ხასიათი. ეს არ არის შექმნის ერთჯერადი აქტი, არამედ მარადიული გამომდინარეობა. ამით მან ეჭვს ქვეშ დააყენა კრეაციონიზმი.

სპინოზამ სამყაროს სტრუქტურა ასე წარმოიდგინა:

- ღმერთი,
- ატრიბუტი,
- მოდუსი.

სამყაროს არსებობის ონტოლოგიური პრინციპია გამომდინარეობა. ეს არის ღმერთისა და სამყაროს ურთიერთობის წესი. სპინოზას მარადიული გამომდინარეობა ჰეგელთან მარადიულ შემოქმედებად გადაიქცა. ეპოქისა და მისი პირადი პრობლემაა ღმერთის, სამყაროსა და ადამიანის დამორების პრობლემა. ებრაული ღმერთი საერთოდ ტრანსცენდენტურია, ქრისტიანული ღმერთი განაცდა, მაგრამ შემდეგ ისიც დაშორდა მის მიერ შექმნილ სამყაროს. დეკარტე შესაძლებლად მიიჩნევს ბოროტი გენიის არსებობას. დეიზში მისთვის მიუღებელია, რადგან მისი პოზიციიდან სამყაროს შექმნის შემდეგ, ღმერთი აღარ ერევა სამყაროს არსებობაში. ოფიციალური ეკლესია და იუდაიზმიც არ აკმაყოფილებს მას. ღმერთი თანდათან შორდებოდა მის მიერ შექმნილ სამყაროს. სპინოზას სურს ამ პროცესის შეჩერება. ამიტომ მან უნდა ახლებურად გაიაზროს ღმერთისა და სამყაროს თანაარსებობის წესი, რომ თავიდან აიცილოს მათი ურთიერთ დამორება. პანთეიზმის პრობლემაა ღმერთისა და ბუნების თანაარსებობის სპეციფიკის ახსნა. მან შემოიტანა მწარმოებელი ბუნება და წარმოებული ბუნება. ისინი განსხვავდებიან მხოლოდ აქტიურობის ნიშნით. პანთეიზმი შესაძლებელია მუდმივი გამომდინარეობის და არა კრეაციონიზმის საფუძველზე. რას ნიშნავს ყველაფერში არის ღმერთი-რაც პანთეიზმის პაროღია? ის, რომ ღმერთმა შექმნა ყველაფერი ერთხელ, თუ ღმერთი არის ყველაფერში, როგორც შინაგანი მიზეზი და ეს უზრუნველყოფილია მარადიული გამომდინარეობით. გაურკვეველია სუბსტანციიდან გამომდინარეობის აუცილებლობა. რადგან სუბსტანცია არ არის აქტიური. იგი არის თვითმიზეზი. სამყაროს არსებობის ონტოლოგიური პრინციპია გამომდინარეობა. ოღონდ ამ გამომდინარეობას ლოგიკური ბუნებისაა და ლოგიკური აუცილებლობის ხასიათი აქვს. პანთეიზმის მეორე ნიშანია პიროვნული ღმერთის უარყოფა.

სპინოზა ერთი სუბსტანციიდან გამომდინარე ხსნის მოდუსთა სიმრავლეს. ღვთაებრივი სუბსტანციიდან გამომდინარეობს უამრავი საგანი უამრავი წესით. მაგრამ სუბსტანციის უძრავია, არ ახასიათებს განვითარება და პასიურია. ეს როტულს ხდის გამომდინარეობის ახსნას. მისი აზრით, გამომდინარეობას ლოგიკური ხასიათი აქვს. ეს არის დედუქციური გამომდინარეობა, რადგან ყველა საგანი ღმერთში არსებობს. ღმერთის ცნებიდან გამომდინარეობს ის, რაც მასში იგულისხმება. ლოგიკურ საფუძვე-

ელში იმთავითვე არის შედეგი. ეს მოუთითებს სამყაროს რაციონალისტურ ხასიათზე. მიზეზი არის ლოგიკური საფუძველი, ხოლო გამომდინარეობა ლოგიკურ ხასიათს იძენს.

ღმერთისა და ბუნების იგივეობის გააზრება სპინოზას ფილოსოფიის ურთულესი საკითხია. მისი აზრით, ეს არ არის ცარიელი, შინაგან განსხვავებას მოკლებული იგივეობა. ბუნება ანუ ღმერთი შინაგანად გაყოფილია მწარმოებელ ბუნებად და წარმოებულ ბუნებად. ერთი შემოქმედი და აქტიურია, მეორე შექმნილი და პასიური. მწარმოებელი ბუნება მარად აწარმოებს საკუთარ თავს. ასევე მისგან მარად გამომდინარეობს წარმოებული ბუნება, სამყარო. სამყაროს ყველა მოდუსი ღმერთში არსებობს აუცილებლობით, როგორც აზროვნება ისე მოდუსები, ყველა იდეა და ადამიანის სულის იდეაც. სპინოზამ შესაძლებლად მიიჩნია ღმერთში უსასრულო და სრულქმნილ სუბსტანციაში ორი დაპირისპირებული ელემენტის სიახლოვე და თანაარსებობა. ღმერთი, როგორც თვითმიზეზი, გაიყო მწარმოებელ და წარმოებულ ბუნებად. ღმერთი, როგორც უსასრულო თვითმიზეზი, შესაძლებელს ხდის ორგვარი ბუნების არსებობას თავის თავში. ღმერთი, ბუნებას, თავის თავს არ ქმნის ერთი შემოქმედებითი აქტით. არამედ წარმოქმნის თავის თავს მარად. ოღონდ ამ თვითწარმოქმნას ლოგიკურ ფორმა აქვს. ბუნება როგორც ორი პრინციპულად განსხვავებული ელემენტის ერთიანობა შეიძლება იყოს მხოლოდ ღმერთი. სპინოზას მიხედვით, ეს არ არის ბუნება ჩვეულებრივი გაგებით, როგორც ქრისტიანობას ესმის. ის არ არის ღმერთის მიერ შექმნილი პასიური, წარმატებით, არამედ მწარმოებელიც. ასეთი ორი ნიშნის შეთავსება შეიძლება მხოლოდ ღმერთში, როგორც თვითმიზეზში. სპინოზას განსხვავებული პოზიცია უკავია განფენილობის საკითხშიც. იგი არ ეთანხმება სამყაროს არარასაგან შექმნის იდეას. რადგან გამოდის, რომ განფენილობა არარასაგან შეიქმნა. იგი თვლის, რომ განფენილობა არის ღმერთში და მისგან გამომდინარეობს.

სპინოზას სამყაროს შემდეგი ნიშანია აუცილებლობა. სამყარო იქმნება სუბსტანციიდან აუცილებელი გამომდინარეობის გზით. ამ გამომდინარეობის ნიშნებია:

- უსასრულობა,
- მარადიულობა,
- მრავალფეროვნება,
- აუცილებლობა,
- გონივრულობა.

ეს ნიშნები განაპირობებენ სამყაროს არსებობის წესსა და მრავალფეროვნებას. სუბსტანციიდან უსასრულო და მარადიული გამომდინარეობა და ატრიბუტების უსასრულო სიმრავლე უზრუნველყოფს გამომდინარეობის მრავალფეროვნებას. ამ გამომდინარეობას აუცილებელი ხასიათი აქვს. ყველაფერი რაც არსებობს აუცილებლობით არსებობს. მაგრამ ეს აუცილებლობა არა ბუნებრივი, არამედ ლოგიკური ხასიათისაა. ეს ნიშნავს, რომ ყველაფერს ღვთაებრივი აუცილებლობა წარმართავს და არაფერი არ არის შემთხვევითი. შემთხვევითი მოვლენა გულისხმობს უმიზეზო მოვლენას. მაგარამ ღმერთი არის ყველაფრის შინაგანი მიზეზი. ამიტომ შემთხვევითი ანუ უმიზეზო მოვლენა შეუძლებელია არსებობდეს. შემთხვევითობა სუბიექტური ცნებაა. ასეთ სამყაროში არ უნდა არსებობდეს თავისუფლება. ადამიანის ყოველი მოქმედება იმთავითვე განსაზღვრულია. მისი აზრით, თავისუფლება მდგომარეობს შემდეგში: თავისუფალია ის, რომელიც არსებობს მხოლოდ საკუთარი ბუნების აუცილებლობით და მხოლოდ თავისითავე განსაზღვრავს საკუთარ მოქმედებას⁴. ეს თავისუფლება არის არა ადამიანის სუბიექტური ნების გამოვლენა, არამედ ეს არის ონტოლოგიური თავისუფლება,

რომელიც გამოძინარეობს საგნის არსიდან და არსებობის ხასიათიდან. ვისი არსებობაც ხასიათდება დამოუკიდებლობით, მას ახასიათებს თავისუფლება. ადამიანი მოქმედებს თავისუფლებით, როდესაც იგი მოქმედების თავისი ბუნების აუცილებლობის მიხედვით. ადამიანმა გადაწყვეტილება უნდა მიიღოს საკუთარი ნებით, რაც უნდა ეფუძნებოდეს მისი არსების შინაგანი აუცილებლობას, შენი ყოფიერების შინაგანი საზრისის გათვალისწინებას. თუ შენი თავისუფალი გადაწყვეტილება დაემთხვევა შენი ყოფიერების აუცილებლობით დადგენილ არსებას და საზრისს და ასევე სამყაროს წესრიგს, მაშინ შენ ხარ თავისუფალი ჭეშმარიტად, მეტაფიზიკური ასპექტით. სხვა შემთხვევაში შენი მოქმედება არის თვითნებობა და უგუნურობა. „ღმერთს ზოგი მიჰყავს და ზოგს მიათრევს“. როდესაც შენ იცი შენი ყოფიერების არსებიდან გამოძინარე აუცილებლობა და იმის მიხედვით მოქმედება არის თავისუფლება. იძულება კი არის მაშინ, როდესაც საგნის არსებობა ან მოქმედება განსაზღვრულია სხვა, გარეგანი რაიმით. ღმერთი არსებობს აუცილებლობით, მაგრამ თავისუფალია, რადგან არსებობს თავისი ბუნების აუცილებლობით. ამრიგად ჭეშმარიტად და აბსოლუტურად თავისუფალი არის მხოლოდ ღმერთი. სპინოზა წერს: „მე თავისუფლება მესმის არა როგორც თავისუფალი გადაწყვეტილება, არამედ როგორც თავისუფალი აუცილებლობა“. თავისუფალია ის, რაც თავისი ბუნების, არსების დამახასიათებელი აუცილებლობით მოქმედებს. როდესაც მას აიძულებენ არ განაზოციელოს ასეთი აუცილებელი-თავისუფლება, მაშინ მისი თავისუფლება არ არსებობს. ამიტომ არსებობს თავისუფალი და იძულებითი აუცილებლობა. შეიძლება კი არსებობდეს ადამიანის ნების სრული თავისუფლება იქ, სადაც ღმერთი გამოძინარეობს აუცილებლობით განსაზღვრავს ყველაფერს. ადამიანი თავისუფალია თუ მოქმედებს შინაგანი აუცილებლობით გონებისა და ზნეობის საფუძველზე. „აქა ვდგევარ და სხვაგვარად არ ძალმიძს“ გამოხატავდა ადამიანში თავისუფალი აუცილებლობის არსებობას. ეს გადაწყვეტილება შენი მიღებულია და ამავე დროს გრძნობ, რომ იგი შენი აუცილებლობაა.

სპინოზა ადამიანის თავისუფლებას მიიჩნევდა აფექტებისაგან თავისუფლებას. აფექტები სულიერების სისუსტეა და სხეულის სიძლიერე. ეს ხელს უშლის ადამიანის იმოქმედოს საკუთარი ბუნების აუცილებლობის მიხედვით, ესე იგი თავისუფლად. აფექტების დასაძლევად ადამიანმა უნდა შეიმეცნოს საკუთარი თავი და აფექტი. იგი ამ გზით დაიმორჩილებს აფექტებს. სული პასიურია, როდესაც არააღქმავატური იდეები, აფექტები ბატონობენ მასზე და მათ მიერ არის განსაზღვრული. ისინი აფერხებენ სულის სწორ მოქმედებას და შემეცნების უნარს. ადამიანი აფექტების მონა ხდება.

ვინც შეიმეცნებს აფექტებსა და საკუთარ თავს, რათა დაძლიოს აფექტები, მას უყვარს ღმერთი – თვლის სპინოზა. ასეთი ადამიანი ესწრაფვის თავისუფლებას. ადამიანის თავისუფლება კი ღმერთთან მისასვლელი გზაა. ღმერთი აფექტებისაგან თავისუფალია. ადამიანის აფექტებისაგან თავისუფალი სული ესწრაფვის ღმერთს. თავისუფალი სული აქტიურია და ეს აქტიურობა ვლინდება ღმერთის სიყვარულში. ადამიანი მზად არის ღმერთის ინტელექტუალური სიყვარულისათვის. (amor dei intellectualis). ეს სიყვარული ინტუიციური და მარადიულია. ვისაც უყვარს ღმერთი, მას უყვარს თავისი თავი, როგორც ადამიანი, თავისუფალი და გონიერი. ღმერთის ერთი შემოქმედებითი აქტი შესაძლებელს ხდიდა თავისუფლებას რადგან აღარ ერეოდა სამყაროს საქმეებში.

სპინოზას გნოსეოლოგია. სპინოზა მიიჩნევდა, რომ იდეათა წესრიგი და კავშირი ისეთივეა როგორც საგანთა კავშირი და წესრიგი. ამ ორი წესრიგის დამთხვევა არის ფაქტი. ეს შესაძლებელია რადგან აზროვნება და განფენილობა ერთი სუბსტანციის

ორი ატრიბუტია და მათ შორის მიმდინარეობის წესრიგის იგივეობა ბუნებრივი უნდა იყოს. სპინოზამ განასხვავა შემეცნების სამი საფეხური:

- წარმოსახვა,
- განსჯა,
- ინტუიცია.

წარმოსახვა და შეხედულება გვაძლევს ცნებებს, რომლებიც გვეძლევა გრძნობების მეშვეობით. ეს არის შემეცნება ბუნდოვანი ცდის მეშვეობით. განსჯა გვაძლევს საგანთა თვისებების ადეკვატურ ცოდნას, ხოლო ინტუიციით ვჭვრეტ ჭეშმარიტების უმაღლეს საფეხურს. სპინოზა ადასტურებდა, რომ ჩვენში უნდა იყოს თანდაყოლილი ჭეშმარიტი იდეები, რითაც გავარჩევთ ჭეშმარიტებას მცდარობისაგან. სპინოზას თვალსაზრისით, ადამიანის არსი და ყოფიერების საზრისია ღმერთის ინტელექტუალური სიყვარული. ეს შეუძლია აფექტებისა და ცრურწმენებისაგან თავისუფალ ადამიანს, რომლის მეგზურია გონება და არა რწმენა.

სუბსტანცია არის თვითმიზეზი. ის რაც არსებობს არსებობს თავისთავში, თავისთავის მეშვეობით და წარმოიშვება თავისთავისაგან. იგი თავისთავის მეშვეობით შეიმეცნებს თავისთავს თავისთავშივე და თავისთავიდან. სუბსტანცია არის აგრეთვე საბოლოო მიზანი, რომლისკენაც ყველაფერი ისწრაფვის.

ღმერთის, როგორც სუბსტანციის, მოქმედება განისაზღვრება შინაგანი აუცილებლობით. სუბსტანცია თავისუფალია, ვინაიდან თავისუფლება შინაგანი აუცილებლობაა ჰეგელის მიხედვით, თავისუფლება არის შეცნობილი აუცილებლობა. ღმერთი – სუბსტანცია არის ყოველი საგნის იმენტური და არა გარეგანი მიზეზი.

ამიტომ ერთ ბუნებაში სპინოზა განასხვავებს მწარმოებელ ანუ მოქმედ ბუნებას (*natura naturans*) და წარმოებული ანუ განხორციელებული ბუნება (*natura naturata*). მწარმოებელი ბუნება არის წარმოებული ბუნებაში. ეს არის ერთისა და სიმრავლის დამოკიდებულების საკითხი, ერთი არის სიმრავლეში და სიმრავლე არის ერთში. ასეა შესაძლებელი სამყაროს მრავალფეროვნებისა და ერთიანობის ახსნა შესაძლებელი. ეს ღმერთისა და შექმნილი სამყაროს მიმართების განსხვავებული სახეა. სპინოზასათვის *Substantia – sive natura – sive deus*, ღმერთი არ წარმოადგენს პიროვნებას. მას არ ახასიათებს არც სრულყოფილი სიყვარული, არც აბსოლუტური გონება და არც თავისუფალი ნება.

დეკარტე აღიარებდა ფსიქოფიზიკურ პარალელიზმს გონით და მატერიალურ სამყაროს შორის, რომელსაც უზრუნველყოფდა ღმერთი. თვითონ სუბსტანციებს არ შეეძლოთ უშუალო ზეგავლენა მოეხდინათ ერთმანეთზე. მათი მოქმედებები მკაცრ შესაბამისობაშია მოყვანილი ღმერთის მიერ, როგორც ორი საათი. ისინი უჩვენებენ ერთნაირ დროს. ეს საათები ერთმა მესაათემ მოიყვანა მოძრაობაში. მსოფლიო პროცესი ხორციელდება აბსოლუტური აუცილებლობით და ადამიანის ნებას არაფრის შეცვალა არ შეუძლია მასში. ადამიანს შეუძლია მხოლოდ შეიმეცნოს იგი. ყველაფერი უნდა მიიღოს ისე, როგორც არის, რადგან ეს აუცილებელია. ამაში ვლინდება სპინოზას მსოფლმხედველობის სტოიკური ელემენტები. ბუნებრივია სპინოზასთან ადამიანი არ არის აქტიური საწყისი. ადამიანში ნებისა და გონების მიმართების შესახებ იგი თვლის, რომ ნება და გონება ერთი და იგივეა. სუბსტანციის პასიური ხასიათი შეუძლებელს ხდიდა ახსნილიყო სიმრავლის სამყაროს წარმოშობა – მკაცრი აუცილებლობა შეუძლებელს ხდიდა ადამიანის თავისუფლების დაფუძნებას.

სპინოზამ დუალიზმი თვით სუბსტანციის შიგნით გადაიტანა. უსასრულო სუბსტანცია საკუთარ თავში შეიცავს ორივე საწყისს. სუბსტანციის თვითგამოვლენა

იღებს როგორც მატერიალურ, ისე გონით სახეს. იგი არ ქმნის, არამედ თვითგამოვლინდება ორი განსხვავებული სახით. სუბსტანციის ცნება დაცლილია ქრისტიანული ღმერთისთვის დამახასიათებელი ატრიბუტებისაგან. მან ღმერთის პიროვნული ხასიათი და სამყაროს არაფრისაგან შემოქმედების ერთჯერადი აქტი უკუაგდო ღმერთი, როგორც სუბსტანცია არის სამყაროს მარადიული წარმოება – გამომდინარეობა.

სპინოზას სუბსტანცია არ არის ქრისტიანული ღმერთი, არამედ უსასრულო, უპიროვნო არსება, რომლის მთავარი განსაზღვრულობაა ის, რომ იგი არსებობს. იგი არის ყოველი არსებული საწყისი და შინაგანი მიზეზი. სპინოზას სუბსტანცია არის ღმერთის შენარჩუნების მცდელობა ღმერთის უარყოფისას.

ლაიბნიცის მონადოლოგია. ლაიბნიცი გოტფრიდი (1646-1716წწ.). მისი ძირითადი პრობლემაა ერთისა და სიმრავლის, სუბსტანციისა და სამყაროს, რაციონალიზმისა და ემპირიზმის მიმართების პრობლემა. იგი შემეცნების უნარებისა და შესაძლებლობის მისეულ ვერსიას ავითარებს. მისი ძირითადი ნაშრომებია: „მონადოლოგია“, „თეოდიცია“, „მსჯელობა მეტაფიზიკის შესახებ“, „ახალი ცდა ადამიანური გონების შესახებ“.

ლაიბნიცის ონტოლოგია. მას სურს ახსნას სამყაროს საწყისი და არსებობის პრინციპი. ამისათვის უნდა გაირკვეს სუბსტანციის, მონადის, საგნის, ადამიანის, ღმერთის არსებობის წესი.

სუბსტანციის პრობლემა. მისი აზრით, სამყაროს სუბსტანცია არ შეიძლება იყოს არც სპინოზას ობიექტური სუბსტანცია და არც დეკარტეს სუბიექტური სუბსტანცია, არამედ სუბსტანციები უნდა იყოს უსასრულოდ მრავალი. მას საკითხის ასეთი გადაწყვეტის მაგალითი აქვს დემოკრიტეს სახით. ლაიბნიცის აზრით, ატომი არ შეიძლება იყოს სამყაროს საწყისი, რადგან იგი მატერიალურია და ამიტომ შემდგომ დაყოფადი. ერთეული სუბსტანციიდან ამოდიოდა სპინოზა და ვერ შეძლო რეალობის სიმრავლის ახსნა. მატერიალური ატომების ადგილს იკავებს სულიერი ატომები. ეს არის მონადა.

რა არის მონადა. ლაიბნიცის აზრით, არსებობენ უამრავი სუბსტანციური ერთეულები, სულიერი ატომები. რეალურად არსებული, განუყოფელი, სულიერი სუბსტანცია არის მონადა. მონადა ერთს ნიშნავს. მონადების საგანთა ელემენტებია. მონადა ბუნებრივი გზით არც წარმოიშვება და არც მოისპობა. მონადები ერთმანეთისაგან დამოუკიდებელია და ისინი ერთმანეთზე ზემოქმედებას არ ახდენენ. მათში არ არის რაიმე, რაც გამოწვეული იქნებოდა გარეგანი ზემოქმედებით. მონადა საკუთარ თავში ჩაკეტილია. იგი არავისზე არ ზემოქმედებს და არავის ზემოქმედებას არ განიცდის. როგორც ლაიბნიცი ამბობს: „მონადას არ აქვს ფანჯრები“.

მონადების რაოდენობა უსასრულოა, მიუხედავად ამისა ორი ერთნაირი მონადა არ არსებობს. ყოველი მონადა განუმეორებელი და უნიკალურია. ბუნებაში არ არსებობს ორი ერთნაირი საგანი. ინდივიდუალობის პრინციპი არა მარტო საგნთა სამყაროს, არამედ მონადათა სამყაროს არსებობის პრინციპიცაა. მონადათა მრავალფეროვნება საგანთა მრავალფეროვნების საფუძველია. მონადათა შორის განსხვავება არის საგანთა შორის განსხვავების შინაგანი პრინციპი და არა უბრალოდ საგანთა განსხვავება დროსა და სივრცეში.

მონადა, როგორც „მეტაფიზიკური წერტილი“, მარტივი და შეუდევ ცვალებადობას განიცდის. ეს ცვალებადობა განპირობებულია შინაგანი ძალებით, რადგან გარეგანს არ შეუძლია გავლენა მოახდინოს მონადის შინაგან ცხოვრებაზე.

დეკარტე სუბსტანციური დუალიზმის პოზიციაზე დგას. სპინოზას სუბსტანცია

არის ერთი. მაგრამ ეს ერთი არის ღმერთი ანუ ბუნება. ლაიბნიცი ცდილობს სუბსტანციური დუალიზმი გადალახოს სუბსტანციათა სიმრავლით, ოღონდ ეს სუბსტანცია სულიერი ხასიათის არის. მეტაფიზიკური დუალიზმი დაძლეულია. იგი თვლის, რომ მონადა უკეთ გამოხატავს სუბსტანციის არსებასა და მისი არსებობის წესს.

სუბსტანციის კიდევ ერთი ნიშანია მისი მოქმედი, აქტიური ხასიათი. მას შინაგანად ახასიათებს მოქმედების ძალა. ხოლო სპინოზას სუბსტანცია მოკლებულია შემოქმედების უნარს. მთელი მისი ძლიერება და აქტივობა მის თვითმიზეზად ყოფიერებაში გამოიხატება. მონადა არის ენტელექტია. იგი არის შინაგანი მოქმედების მიზეზი, მაგრამ არ არის მიზეზი სამყაროს საგანთა არსებობისა.

მონადა არ არსებობს პერცეფციების გარეშე. დეკარტე აღიარებდა, რომ ცნობიერებას შეიძლება ჰქონდეს მხოლოდ ცნობიერი პერცეფციები, ხოლო არაცნობიერად აქვს თანდაყოლილი იდეები. ლაიბნიცის აზრით, მარტივი სულის მონადას აქვს არაცნობიერი პერცეფცია. მასთან არაცნობიერი, თანდაყოლილი იდეის, როგორც ცოდნის სახის ადგილს იკავებს არაცნობიერი პერცეფცია და წინასწარ დადგენილი ჰარმონია. ჩვენ ყოველთვის გვაქვს ცნობიერების მიღმა უამრავი ალქმა. სულში ყოველთვის ხდება ცვლილებები, რომელსაც ვერ ვაცნობიერებ რადგან ძალიან სუსტი და მრავალრიცხოვანია ან იმდენად ერთგვაროვანი, რომ მათი განსხვავება თითქმის შეუძლებელია. მაგალითად, ჩანჩქერთან ცხოვრებისას ვერცხვით მის ხმას და ვერც კი ვამჩნევთ. მაგრამ ეს არ ნიშნავს, რომ სული მას არ აღიქვამს. სულს აქვს უნარი ჩვეულებრივი და ყოველდღიური გადაიყვანოს არაცნობიერი ალქმის რეჟიმში, რათა ცნობიერება თავისუფალი გახადოს ახალი ალქმისათვის. თითოეული ალქმა, თითოეული საგანი არის უსასრულოდ მრავალი პერცეფციების ერთობლიობა. ლაიბნიცი მათ „მცირე პერცეფციებს“ ეწოდებს.

მონადებს ამ საერთო ნიშნების გარდა ახასიათებს განმასხვავებელი ნიშნებიც. ლაიბნიცი მათი მეშვეობით ცდილობს სამყაროს მრავალფეროვნების ახსნას. მონადები განსხვავდებიან წარმოდგენის სინათლისა და გარკვეულობის მიხედვით. ყოველი მონადა ინდივიდუალურია წარმოდგენის სინათლისა და გარკვეულობის ხარისხის თვალსაზრისით. მონადების რანგი განისაზღვრება სწორედ წარმოდგენის სინათლითა და გარკვეულობის ხარისხით. მონადები არიან:

- მარტივ და შიშველ მონადებს არასოდეს არ აქვთ ნათელი და გარკვეული წარმოდგენები,
- სულის რთული მონადები, მათ აქვს ცნობიერებისა და მეხსიერების უნარი. აქვთ მარტივი პერცეფციები და ახასიათებს აპერცეფციის შესაძლებლობა.
- თვითცნობიერების მქონე მონადა, რომელიც გონების ღონეს აღწევს. მაგრამ მასშიც არის ბევრი არაცნობიერი, სინათლესა და გარკვეულობას, მოკლებული მონადა.
- ღმერთს აქვს მხოლოდ ნათელი და გარკვეული მონადები. ის არის წმინდა გონება. მასში არ არის შიშველი და გაუცნობიერებელი მონადები და არც სული. ასევე ისინი განსხვავდებიან როგორც:
- მარტივი,
- რთული,
- ბნელი წარმოდგენის მქონე,
- ნათელი წარმოდგენის მქონე.

ლაიბნიცის სამყარო იერარქიულად მოწესრიგებული მთელია. მონადათა იერარქიული განსხვავების საფუძველია მონადათა თვითცნობიერების ღონე:

- მონადა არის, მაგრამ არ აქვს თვითწარმოდგენა,
- მონადას აქვს მეხსიერება და აპერცეფციის უნარი (ცხოველი) ადამიანის ღონეზე მონადა აღწევს თვითცნობიერებისა და გონების ღონეს,
- მონადა არის წმინდა თვითცნობიერება. მან იცის თავისი თავი და არა უბრალოდ აცნობიერებს საკუთარ თავს. ის არის წმინდა გონება.

მოკლედ სამყაროს იერარქია ასე გამოიყურება:

- მასალა,
- მცენარე,
- ცხოველი,
- ადამიანი,
- ღმერთი.

სამყარო მკაცრად იერარქიული და ინდივიდუალურია. სამყაროს საფუძველია მონადათა უსასრულო რაოდენობა, რომლებიც მოწესრიგებულია იერარქიულად და ყოველი მონადა ინდივიდუალურია და ეს ინდივიდუალობა განისაზღვრება არა მონადის შინაარსით, არამედ წარმოდგენის სინათლისა და გარკვეულობის ხარისხის ღონით. ყოველი მონადა თავისი გარკვეული ადგილის მქონეა სამყაროში და ამ ადგილით განისაზღვრება მისი როლი და დანიშნულება სამყაროებში მთლიანობის არსებობაში.

მონადა წარმოდგენის ძალაა. ეს არის სამყაროს ძირითადი ნიშანის-გონიერულობის – გამოხატულება. მონადათა განვითარება არის თვითწარმოდგენის, სამყაროს წარმოდგენის, ცნობიერების განვითარება.

- პირველ საფეხურზე, მონადას არ აქვს საკუთარი არსებობის არანაირი ცოდნა,
- მეორე საფეხურზე, მას აქვს საკუთარი არსებობის მეხსიერება, ადამიანთან თვითცნობიერება,
- მესამე საფეხურზე, ღმერთთან საკუთარი თავის ცოდნა.

ამრიგად სამყაროს „განვითარება“ არის მონადათა ნათელი და გარკვეული წარმოდგენების ხარისხის ზრდა. ეს ნიშნავს სამყაროსა და მონადის მიერ საკუთარი თავის გაცნობიერებას, საკუთარი თავის ნათელ და გარკვეული წარმოდგენის განვითარებას.

მონადა წარმოდგენის ძალაა, მაგრამ რას წარმოადგენს მონადა, რომელსაც არ აქვს ფანჯრები და საკუთარ თავშია ჩაკეტილი? მას არ შეუძლია მიიღოს მონაცემები გარედან, მეორე მონადისაგან. მაშასადამე მონადა თავისთავიდან და თავისთავში ქმნის წარმოდგენას, რომელიც ასახავს მთელ სამყაროს. მონადა აღმოჩნდა სამყაროს სარკე. სამყარო როგორც მონადათა მთლიანობა და თითოეული მონადა ერთმანეთში აირეკლება და აისახება როგორც სარკეში. ეს გულისხმობს მათი მიმართების თავისებურ სახეს. ყველა მონადა ჩაკეტილია თავისთავში და ამავე დროს აირეკლებიან ერთმანეთში. ეს კავშირი იდეალური ხასიათის არის. ამ იდეალურ კავშირს მონადათა შორის, რაც ხელს უწყობს მონადათა მიერ სამყაროს სწორ წარმოდგენას ეწოდება წინასწარ დადგენილი ჰარმონია (პრესტაბილური ჰარმონია). მონადა საკუთარ თავშია ჩაკეტილი და არავითარ მონაცემებს არ იღებს გარედან. მაგრამ მაინც სწორედ წარმოდგენენ ყველაფერის. მათ მიერ საკუთარ თავში წარმოებული შინაარსები იგივეობრივია. მონადას, როგორც გონით საწყისს, წარმოდგენის იგივეობრივი პრინციპი აქვთ, რომელიც წინასწარ დადგენილია. ეს უზრუნველყოფს იმას, რომ მონადას შეუძლია საკუთარი თავიდან გაუსვლელად, საკუთარი შინაარსის საფუძველზე შექმნას

სწორი წარმოდგენა სამყაროზე. ლაიბნიცი ასე ხსნის სამყაროს შესახებ ადამიანურ წარმოდგენათა მრავალფეროვნებასაც და ერთგვარობას.

- ყოველი მონადა როგორც ინდივიდუალური სარკე თავისი ასპექტით აირეკლავს სამყაროს.
- მონადა არის მიკროკოსმოსი, მაგრამ საკუთარ თავში მოიცავს მაკროკოსმოსს,
- მონადა თავისთავში აირეკლავს ყველა მონადას და ამ აზრით მონადა არის უნივერსუმის სახე, რადგან უნივერსუმაც შეიძლება წარმოვიდგინოთ როგორც მონადა,
- პრესტაბილური ჰარმონია, როგორც გონების მოქმედების ერთიანი პრინციპი ყველა მონადაში არსებობს.

მონადის კიდევ ერთი თავისებურება ისაა, რომ მონადა არის წარსულის-აწმყოსა და მომავალს შორის. მონადაში აისახება მისი არსებობის ისტორია. მასში უკვალოდ არ იკარგება წარსული და არც მომავალი არის მოწყვეტილი. ღმერთში, როგორც მონადაში, მოცემულია უნივერსუმის მთელი ისტორიის ცოდნა. ადამიანში კი რასაკვირველია წარსულისა და მომავლის წარმოდგენები ნაკლები სინათლითა და გარკვეულობით ხასიათდება. რაც უფრო ნათლად და გარკვეულად აქვს წარმოდგენილი მონადას წარსული და მომავალი, მით უფრო იერარქიის მაღალ საფეხურზე იმყოფება, რადგან ეს მონადის თვითცნობიერების დონის განმსაზღვრელი ნიშანია. ყოველი მონადა საკუთარი წარსული, აწმყო, მომავლის მქონეა.

ყოველი მონადა როგორც განსხვავებული ისტორიისა და მისი წარმოდგენების სინათლისა და გარკვეულობის ხარისხის განსხვავებულობის გამო განსხვავებულად წარმოიდგენს და აირეკლავს სამყაროს და სხვა მონადას. ამრიგად მონადები, როგორც სარკეები, საკუთარი შუქ-ჩრდილების, ლაქების მქონეა და როდესაც ისინი ერთმანეთს აირეკლავენ აირეკლავენ ასევე მათ შინაარსაც. მარტივ სუბსტანციაში, მონადაში არაფერია გარდა წარმოდგენებისა, მათი ცვლილებებისა და შინაგანი მოქმედებისა.

სინამდვილის არსებობის შესაძლებლობის საკითხი. მონადა სულიერი ატომია. როგორ უნდა აიხსნას მატერიალური სხეულის არსებობა? მატერიალური სხეული შედგება ბუნდოვანი, შიშველი, ბნელი მონადებისაგან. მას არ აქვს აპერცეფცია, მისი ძირითადი ნიშანია პასიურობა. მატერიალურ საგანს არ აქვს თვითცნობიერება, ამიტომ იგი არ არის აქტიური. საგნის მატერიალურობა მის მიერ თვითცნობიერების ხარისხის არ არსებობაში მდგომარეობს. ეს საგანიც მონადებისაგან შედგება. მატერიალური საგანი რასაკვირველია არსებობს, მაგრამ ნამდვილი არსებობა ახასიათებს მხოლოდ სულიერ მონადებს. საგანი არ არსებობს მეტაფიზიკურად, იგი არის მოვლენა. საინტერესოა პარალელის გავლება დემოკრიტეს ატომთან. დემოკრიტე საგნის ასახვას აღწერს როგორც პატარა, მრგვალი, ფაქიზი ატომების შეღწევას ადამიანის სულში. მაგრამ ატომების სიმრგვალე, სიპატარავე და სიფაქიზე არ არის საკმარისი იდეალურის წარმოშობის, სულის ბუნების ასახსნელად. ლაიბნიცმა თავიდანვე დაუშვა, რომ მონადა არის სულიერი ატომი, ანუ იდეალური დაუშვა უკვე საწყისში. ამიტომ მისგან იდეალურის და ცოდნის შესაძლებლობის ახსნა უფრო გასაგები და გარკვეულია. სულიერი მონადის დაშვების გარეშე ვერ ახსნიდა განვითარების იერარქიის მაღალ საფეხურზე ცნობიერების, თვითცნობიერების, გონების, იდეალურის არსებობას. იგი იძულებული იქნებოდა დაეშვა ნახტომი, არფრისაგან წარმოშობა. ლაიბნიცი კი აღიარებს განვითარების განუწყვეტლობის პრინციპს. ეს გულისხმობს იერარქიის საფეხურებზე თანდათანობით გადასვლას. ეს ევოლუციური გადასვლა ერთი საფეხუ-

რიდან მეორეზე ნიშნავს მონადის მიერ საკუთარი თვითცნობიერების სინათლისა და გარკვეულობის დონის ზრდას.

სულიერი მონადა ცოცხალია. ყველაფერი რაც არსებობს სიცოცხლისა და არსებობის ელემენტს შეიცავს. საგანს ქმნიან ბნელი, ბუნდოვანი მონადები. ისინი ვერ აცნობიერებენ საკუთარ თავს. სიცოცხლის ხარისხი და იერარქიული დონე განისაზღვრება ცოცხალი მონადის თვითწარმოდგენის სინათლისა და გარკვეულობის დონით. ამით განისაზღვრება მონადის აქტიურობის დონეც, რაც ცოცხალის აუცილებელი თვისებაა. ამ აზრით, ყველაზე ცოცხალი, არსებული, აქტიური და თვითცოდნის მქონე არის ღმერთი.

რადგან მონადა არის ცოცხალი, ამიტომ ყველაფერი არის ცოცხალი, მაგრამ ჩვენ მათ აღვიქვამთ როგორც არაცოცხალს. ყოველ საგანში, წვიმის წვეთში არის მოცემული მონადათა უსასრულო რაოდენობა. ჩვენ ვერ ვამჩნევთ სიცოცხლის ამ მრავალფეროვნებას. ის ჩვენთვის, აღქმისათვის მიუწვდომელია.

სამყაროში არსებული საგნები ემორჩილებიან მექანიკური მოძრაობის პრინციპებს. მაგრამ მისით ყველაფრის ახსნა შეუძლებელია, რადგან ადამიანები მოქმედებენ არა მარტო მიზეზების მიხედვით, არამედ მიზნის მიხედვითაც. სამყარო მთლიანობაში მიზანშეწონილია. სამყაროს მიზანშეწონილობის ახსნა კი მექანიკის კანონებით შეუძლებელია. იგი აშკარად განასხვავებს მექანიზმსა და ორგანიზმს.

ლაიბნიცი ალიარებს, რომ რეალურად არსებობს ემპირიული სამყაროს საგნებიც და რეალურად არსებობს მონადაც. მაგრამ განსხვავებულია არსებობის წესების მიხედვით. ემპირიული საგნისაგან განსხვავებით, მონადას ახასიათებს მეტაფიზიკური არსებობა. ლაიბნიცმა დრო, სივრცე და მოძრაობა მიიჩნია ფენომენად, რომელიც მატერიალურ საგნებს ახასიათებს და არა მონადებს.

ადამიანის პრობლემა. დეკარტესა და სპინოზასათვის რთული აღმოჩნდა ადამიანის, როგორც სულისა და სხეულის მთლიანობის გააზრება. დეკარტეს ფსიქო-ფიზიკური პარალელიზმი, სპინოზასთან გადაიქცა სუბსტანციის ორ დამოუკიდებელ ატრიბუტად და მათ შორის კავშირის ახსნა შეუძლებელი გახდა. ლაიბნიცის აზრით, სუბსტანცია, სულიერი საწყისი არის ცოცხალი მონადა. მატერიალური სხეული არის მოვლენა, სინამდვილეში იგი არის სულიერი მონადების ერთობლიობა. ამიტომ სულისა და სხეულის კავშირი არის მონადათა სულიერი კავშირი. ადამიანში ამ კავშირის პრინციპია სული, როგორც განსაკუთრებული მონადა. მას კავშირი აქვს ბნელი, შიშველი წარმოდგენების მონადასთან. სულისა და სხეულის მიმართებამ მიიღო ნათელი და ბნელი წარმოდგენების მქონე მონადების მიმართების სახე. პრობლემის გადაჭრისათვის ლაიბნიცი მიმართავს წინასწარ დადგენილ ჰარმონიას. ისინი მოქმედებენ ჰარმონიულად ისე, რომ ერთმანეთზე არ ზემოქმედებენ.

მონადას ახასიათებს შინაგანი მისწრაფება გადავიდეს ერთი წარმოდგენიდან მეორეზე. ყოველი ახალი წარმოდგენა წარმოიშვება წინა წარმოდგენისაგან და შემდეგ თვითონ ხდება შემდეგი წარმოდგენის საფუძველი. ამით აიხსნება ადამიანის სულის, თვითცნობიერების ცვლილება და განვითარება. სხეულიც არის მონადათა მუდმივი ცვალებადობის მდგომარეობა. მონადათა ნაწილი ტოვებს სხეულს და მის ადგილს იკავებს სხვა მონადა. ეს ცვლილებები ნელა, უწყვეტად და ჩვენთვის შეუმჩნეველად მიმდინარეობს. როცა ეს ცვლილებები სწრაფი და უეცარია, მაშინ ჩვენ ვლაპარაკობთ სიკვდილსა და დაბადებაზე. სინამდვილეში სიკვდილი და დაბადება, როგორც მონადათა გაქრობა და გაჩენა არ არსებობს. სიკვდილი არის მონადათა ერთიანობის დაშლა, ხოლო დაბადება არის მონადათა გაშლა, გაფართოება და დაკავშირება. მონადა მარა-

დიული ცოცხალია. ადამიანის დაბადება და სიკვდილი არის მონადათა დაკავშირება და დაშლა. ადამიანის ორგანიზმი არის მონადათა კრებული, რომელშიც ერთი მონადა არის მთავარი, ხელმძღვანელი და წარმმართველი. ეს მონადა არის სული. სხვა მონადები წარმოადგენენ სხეულს. სული სხეულისაგან განსხვავდება იმით, რომ მას აქვს ნათელი წარმოდგენები. ადამიანში გაბატონებული მონადა აღწევს თვითცნობიერების, გონების დონეს. ადამიანს აქვს სულიც და გონებაც. გონიერი ადამიანი ახორციელებს თვითშემცნებას. მართალია სამყაროში უსიცოცხლო მატერია არ არსებობს და ამ აზრით არ არსებობს სიკვდილის ფენომენიც. მაგრამ ლაიბნიცის აზრით, ადამიანის სულის უკვდავების ფენომენი მაინც განსხვავებულია. ეს იმით დასტურდება, რომ სიკვდილის შემდეგ ადამიანის სული ინარჩუნებს გონებას, თვითცნობიერებას. ამიტომ იგი შეიძლება მივიჩნიოთ ღმერთის ზატად და მსგავსად. ამამა მისი პრინციპული განსხვავება მონადათა სხვა ერთობლიობებისაგან.

ლაიბნიცის გნოსეოლოგია. მან მიზნად დაისაზა დაასაბუთოს შემეცნების რაციონალისტური თეორია. იგი არ ეთანხმება ცნობიერების ბუნების როგორც *tabula rasa*-ს გაგებას. ლაიბნიცი მიიჩნევს, რომ ცნობიერება არ არის სუფთა დაფა. მას აქვს საკუთარი პრინციპები და ცნებები, რომელთა გამოფხიზლებას ახდენს გარეგანი საგნები. აღქმის მონაცემები აუცილებელია ჩვენი ცოდნისათვის. ისინი აუცილებელი, მაგრამ არასაკმარისი პირობაა ჭეშმარიტი ცოდნისათვის. აღქმა გვაძლევს ინდივიდუალურ, შემთხვევებს, მაგალითებს, ჭეშმარიტებას, მაგრამ არა საყოველთაო და აუცილებელ ცოდნას.

ლაიბნიცი უპირისპირდება ლოკისეულ გარეგანი და შინაგანი აღქმის განსხვავებას. მისი აზრით, რეფლექსიით ადამიანი საკუთარ სულში აღმოაჩენს იმას, რაც თანდაყოლილია. იგი, ლოკისაგან განსხვავებით, მიიჩნევს, რომ სულში არსებული შინაარსი აუცილებლად გაცნობიერებული უნდა იყოს. ლაიბნიცი ამას არ ეთანხმება და თვლის, რომ იდეების თანდაყოლილობა არ ნიშნავს, რომ ისინი თავიდანვე ცნობიერი სახით არის მოცემული ცნობიერებაში. ადამიანის ცნობიერებაში მრავალი გაუცნობიერებელი იდეა არის. მას ჩვენი გონება აცნობიერებს და ამ გაცნობიერების შემდეგ ვრწმუნდებით, რომ ეს იდეები თანდაყოლილია. ამიტომ ცნობიერება არ არის სუფთა დაფა. ადამიანის ცნობიერებაში თანდაყოლილი იდეები მოცემულია არა აქტუალურად, არამედ პოტენციის სახით. თანდაყოლილი არ ნიშნავს ის თავიდანვე ნათლად და ცხადად არის მოცემული და გაცნობიერებული. მან ლოკთან კამათი შეაჯამა დებულებით: „არაფერი არ არის გონებაში ისეთი, რაც ადრე არ იყოს გრძნობებში, გარდა თვითონ გონებისა“ (*Nihil est in intellectu, quod non fuerit in sensu, exip: nisi ipse intellectus*). ეს არ ნიშნავს, რომ იგი უარყოფს აღქმის როლს შემეცნებაში. აღქმის საფუძველზე განხორციელებული მსჯელობა სინთეზურია. გონების მიერ განხორციელებული მსჯელობები დედუქციური და ანალიზურია. ანალიზური და დედუქციური მსჯელობები აუცილებელია, სინთეზურ მსჯელობებს კი არ ახასიათებს აუცილებლობა. (კანტი საპირისპიროს და ამტკიცებს). გამოსავალს ლაიბნიცი ხედავს ორმაგი ჭეშმარიტების აღიარებაში. იგი აღიარებს გონების ჭეშმარიტებას და ფაქტის ჭეშმარიტებას. გონების ჭეშმარიტების ნიშანია აუცილებლობა, ფაქტის ჭეშმარიტებას კი შემთხვევითობა. ორი ჭეშმარიტების თეორიით იგი ცდილობს ემპირიზმისა და რაციონალიზმის, დეკარტეს თანდაყოლილი იდეების და ლოკის აღქმის მონაცემების მორიგებას.

საინტერესოა, რომ ყველა ვინც გადმოსცემდა სამყაროს მისეულ ხედვას, განსაკუთრებულ ყურადღებას აქცევდა ღმერთის არსებობის საკითხს, რათა ეჩვენებინა, რომ

მის მიერ აღწერილი სამყაროს მოდელი არ ეწინააღმდეგებოდა და არ გამოირიცხავდა ღმერთის არსებობას. თუმცა სამყაროს არსებობისა და შემეცნების შესაძლებლობის ახსნას ახორციელებდნენ ღმერთის დახმარების გარეშე.

ლაიბნიცმა სპეციალური ნაშრომი, "თეოდიცია" და „ახალ ცდაში“ ბოლო თავი მიუძღვნა ღმერთის არსებობის დასაბუთებას. მისი აზრით, ღმერთი არის საკამაო საფუძველი სამყაროს არსებობისათვის და მრავალფეროვნებისათვის. იგი ა. კენტერ-ბერიელის და დეკარტეს არგუმენტებს განხილავს და მიიჩნევს, რომ ჯერ უნდა დას-აბუთდეს ღმერთის როგორც სრულყოფილი არსების ცნების შესაძლებლობა. ეს ცნება არ არის წინააღმდეგობის შემცველი. მაშინ ლოგიკურად შესაძლებელია სრულყოფილი არსების არსებობა. მაშინ დასაბუთდება ღმერთის არსებობა, რადგან არსებობა იგულისხმება სრულყოფილი არსების ცნებაში.

ლაიბნიცი თვლის, რომ არსებული სამყარო საუკეთესოა შესაძლებელ სამყაროთა შორის. სამყაროში არსებული ბოროტებისა და უბედურების საფუძველია ადამიანის სასრულობა და შექმნილი სამყაროს არასრულყოფილება. ამასთან სამყაროში არსე-ბული ბოროტება გამოავლენს სამყაროში არსებულ სიკეთეს, მშვენიერებას, ამაღლე-ბულს. სამყარო რომ სრულყოფილი იყოს, მაშინ მასში მხოლოდ ღმერთები იქნე-ბოდნენ. ეს კი შეუძლებელია. ბოროტების გამართლება იმაშია, რომ იგი ემსახურება სიკეთის გამარჯვებას და მას უფრო ცხადს ხდის. სამყაროში სიკეთის ჯამი ჭარბობს ბოროტების ჯამს. ამიტომ არსებული სამყარო საუკეთესოა შესაძლებელ სამყაროთა შორის. ლაიბნიცმა გამოუკვლევი დატოვა გონების შინაგანი ბუნება. მისი სუბსტანცი-ის აქტიური ხასიათი არადამაჯერებელია.

ინგლისური ემპირიზმი

ცნობიერების იდოლები. ემპირიზმს საფუძველი ჩაუყარა ინგლისელმა ფილოსო-ფოსმა ფრენსის ბეკონმა (1561-1626). იგი მიზნად ისახავდა შეეშუაებინა ბუნების შემეცნების ახალი მეთოდი. საჭიროა შემეცნების ჭეშმარიტი მეთოდის გამოძიება, რომელიც დაგვეხმარება ავიცილოთ შეცდომები და ცრუწმენები. უმთავრესი პრობ-ლემა ხდება ცნობიერების როგორც შემეცნების მთავარი ინსტრუმენტის და შემეც-ნების პროცესისა და შემეცნების მეთოდების კვლევა. ფ. ბეკონი აკრიტიკებს შუა საუკუნეებში გაბატონებულ დედუქციურ მეთოდს. მისი აზრით, იგი არ გამოდგება ბუნების შემეცნებისათვის. ყოველი შემეცნება უნდა ემყარებოდეს ცდას, ერთეული ფაქტების შესწავლას და მათი შესწავლის საფუძველზე შეიძლება გაკეთდეს ზოგადი ხასიათის დასკვნა. დასკვნის ასეთ სახეს ეწოდება ინდუქციური დასკვნა და მიჩნეული იყო, რომ ასეთი დასკვნა იძლეოდა ჭეშმარიტად ახალ ცოდნას ბუნების შესახებ. არ-სებობს სრული და არასრული ინდუქცია. სრული ინდუქციის შესაძლებლობა მცირეა, ამიტომ ძირითადად გამოიყენება არასრული ინდუქცია. ამგვარი დასკვნის საფუძველია დასკვნა ანალოგიის მიხედვით. ასეთი დასკვნა კი ყოველთვის ალბათურია. ფ. ბეკონი, ერთის მხრივ ცდილობს ინდუქციური დასკვნის ამ ნაკლის დაძლევას და მეორეს მხრივ, მოითხოვს ადამიანის ცნობიერების სუბიექტური დაბრკოლების დაძლევას. ეს არის ცნობიერების იდოლები:

- გამოქვაბულის,
- თეატრის,

- მოედნის,
- გვარის.

გამოქვეყნების იდოლა დაკავშირებულია ადამიანის ინდივიდუალურ და ფსიქოლოგიურ თავისებურებებთან. თეატრის იდოლა გულისხმობს ავტორიტეტისადმი რწმენას, რაც ხელს უშლის ადამიანს სწორედ დაინახოს სამყარო. რაც შეეხება მოედნის იდოლას, იგი განპირობებულია ენის თავისებურებებით, საერთო ენითა და ადამიანური ურთიერთობებით. ეს არის წინა თაობების ცრურწმენები, რომლებიც ენის მეშვეობით გადმოგვეცემა. ყველაზე სახიფათოა გვარის იდოლა, რადგან მისგან გათავისუფლება ყველაზე მძელია. ეს იდოლა თვითონ ადამიანის ბუნების და გონების თავისებურებას ეფუძნება. ფ. ბეკონი ერთის მხრივ ეძებს შემეცნების ახალ მეთოდს და მეორეს მხრივ ცდილობს ცნობიერების გაწმენდას იდოლებისაგან.

ფ. ბეკონი ნომინალისტია. მისთვის არსებობს მხოლოდ ერთეული, ემპირიული საგანი. სწორედ ის არის შემეცნების საგანი. სამყარო კი არის მექანიკური კანონზომიერებით აგებული მექანიზმი. მან ახლებურად გაიაზრა მეცნიერების როლი. მეცნიერების მიზანია პრაქტიკული სარგებლობა მოუტანოს ადამიანს. მეცნიერება არის საშუალება, რათა გაზარდოს ადამიანის ბატონობა ბუნებაზე. მეცნიერებამ უნდა ბუნება ჩააყენოს ადამიანის სამსახურში. ფ. ბეკონთან ერთიანდება ორი ადამიანური მისწრაფება: ცოდნისა და ბატონობისა. მას ეკუთვნის ახალი ევროპული ისტორიის ერთერთი განმსაზღვრელი დებულება: „ცოდნა-ძალა“. მასთან მკვეთრად გამიჯნულია ცოდნა და რწმენა და ასევე გამიჯნულია მათი გამოყენების სფეროებიც. შემეცნებისა და ცოდნის საგანია ამქვეყნიურობა:

- ბუნება,
- საზოგადოება,
- პოლიტიკა.

იგი მიესალმებოდა ყველა ტექნიკურ და მეცნიერულ აღმოჩენას, რომელიც შეამსუბუქებს ადამიანის შრომას, ხელს შეუწყობს მატერიალურ პროგრესს. გონებას არ შეუძლია შეიმეცნოს ღვთაებრივი, ამიტომ ღმერთი რწმენისა და არა ცოდნის საგანია. შუა საუკუნეების ადამიანი ამქვეყნიდან რწმენით ცხოვრობდა, ეხლა რწმენის საგანია მიღებული სამყარო და სულის ხსნა. მეცნიერული ცოდნის არსებაა ადამიანისათვის ამქვეყნიდან სარგებელის მოტანა.

ემპირიზმის პრინციპი ჯ. ლოკი (1632-1704წწ.) შეიძლება მივიჩნიოთ ემპირიზმის დამფუძნებლად. მან შემეცნების თეორია ძირითად ფილოსოფიურ დისციპლინად აქცია. დეკარტე და პოპსი დაკავებული იყვნენ მეთოდის საკითხით. მათთვის შემეცნების საკითხი თავისთავად ცხადი იყო. ლოკი საკითხს სვამს თვითონ შემეცნების განხორციელების შესაძლებლობის შესახებ. ეს მოითხოვდა გარკვეულიყო თუ როგორ ახორციელებდა ადამიანი შემეცნებას და როგორია მასში გონებისა და გრძნობის, ცდის როლი. მისი ძირითადი ნაშრომია „ცდა ადამიანის გონების შესახებ“. მასში განხილულია ყველა მთავარი საკითხი, რაც დაკავშირებულია შემეცნებისა და ცოდნის პრობლემასთან. ესენია:

- თანდაყოლილი იდეების კრიტიკა,
- ცდის თეორია, მარტივი და რთული იდეების, სუბსტანციის იდეის წარმოშობის პრობლემა,
- ენის როლი შემეცნების პროცესში და ზოგადი ცნებების წარმოშობა,
- შემეცნების საზღვრის, ჭეშმარიტების პრობლემა და ცოდნისა და რწმენის მიმართების საკითხი.

როგორც ვხედავთ მას გათვალისწინებული აქვს იმ დროისათვის ყველა აქტუალური საკითხი. მის მიერ საკითხის დაყენების თავისებურება იმაშია, რომ მას არ აინტერესებს სულისა და ცდის წარმოშობის პრობლემა. იგი ამოღის მათი არსებობის, მოცემულობის ფაქტიდან, მას სურს გაარკვიოს:

- როგორ წარმოშობა ადამიანის ცნობიერებაში არსებული იდეები,
- რა ცოდნას მიიღებს ადამიანი იდეების შეშვეობით და რამდენად ცხადია ასეთი ცოდნა,
- როგორია რწმენისა და შეხედულების ბუნება,
- რწმენა და შეხედულება როგორც იმ მსჯელობის ჭეშმარიტად აღიარების სახე, რომლის ჭეშმარიტება ადამიანისათვის არ არის ცხადი და დასაბუთებული.

მოკლედ ლოკი იკვლევს ადამიანის ცნობიერების ყოველგვარი შინაარსის წარმოშობას.

ცნობიერება როგორც *tabula rasa*. ადამიანის ცნობიერება შედგება პრინციპულად განსხვავებული ბუნების მონაცემებისაგან. ესაა: თანდაყოლილი იდეები და ცდის შემოვლით მიღებული მონაცემები. როგორ შეიძლება მათი შეთავსება ერთ ცნობიერებაში? დეკარტეს მიერ თანდაყოლილი იდეების აღიარება გულისხმობდა ისეთ ცოდნას, რომელიც არ არის ადამიანის შემეცნებითი აქტივობის შედეგი. თანდაყოლილი იდეების დაშვება აუცილებელის ხდიდა გარკვეულიყო:

- რისი შემეცნება შეუძლია ადამიანს,
- რა ცოდნა მოეცემა თანდაყოლილი სახით,
- როგორია მიმართება ცოდნის ამ ორ სახეს შორის.

დეკარტეს მიერ ღმერთის იდეის უპირველეს თანდაყოლილ იდეად აღიარება გულისხმობდა ქრისტიანული რელიგიის თანდაყოლილი ცოდნის სახით არსებობას და რწმენის უპირატესობის აღიარებას ცოდნასთან მიმართებაში. ლოკის აზრით, ეს იყო დეკარტეს არათანმიმდევრულობა. ლოკის მიხედვით, თანდაყოლილი იდეის ცნება გულისხმობს, რომ თანდაყოლილი იდეა არის:

- ჭეშმარიტი ცოდნა,
- იდეების ჭეშმარიტებას საყოველთაო ხასიათი აქვს,
- ზებუნებრივი წარმოშობის ცოდნაა.

ლოკი უარყოფს თანდაყოლილი იდეების არსებობას, ზებუნებრივი წარმოშობის ცოდნას. იგი წამოაყენებს რამდენიმე არგუმენტს თანდაყოლილი იდეების არსებობის წინააღმდეგ. ასეთი ცოდნა არ არის ადამიანური ცოდნა და რამდენად ლოგიკურია დაუშვათ, რომ ადამიანი ფლობს არაადამიანურ ცოდნას. ასევე გაურკვეველია რატომ მთელი ცოდნა არ მივიღეთ თანდაყოლილი სახით, როგორც ეს პლატონთან არის?

თანდაყოლილი იდეა ზოგადი ხასიათის ცოდნაა, რომელიც არ მოგვეცემა აღქმაში. ასევე ზოგადი იდეები, მაგალითად აზროვნების კანონები, არ აქვს ყველას. იგი არ ახასიათებს ბავშვებს, გაუნათლებლებს, ველურებს. მაშასადამე თანდაყოლილ იდეებს არ აქვს საყოველთაო და ჭეშმარიტი ხასიათი. ლოკის ეს არგუმენტი არ იყო კორექტული. მას უპასუხეს, რომ თანდაყოლილი იდეების ცოდნა ადამიანში არ არის მოცემული მზა სახით, არამედ ისინი არსებობენ არაცნობიერად და ადამიანს სჭირდება გონითი ძალისხმევა და არა ცდა, რათა მოიგონოს (პლატონი) ან აღიდგინოს ეს ცოდნა.

ლოკის აზრით, თანდაყოლილი იდეების დაშვება შინაგანად წინააღმდეგობრივია. როგორ შეიძლება ადამიანს ჰქონდეს ცოდნა, რომელიც მან არ იცის. როგორ შეიძლე-

ბა თვითცნობიერ არსებას ჰქონდეს არაცნობიერი იდეები, როგორც მზა, ჭეშმარიტი ცოდნა. აქ ლოკი ავითარებს თვითცნობიერების პრინციპს, რომელიც შემდეგ გერმანული იდეალიზმის ძირითადი ინტერესის საგანი გახდა. კანტთან არაცნობიერი არის არა მზა ცოდნა, არამედ იგი იქცა შემეცნების, სინთეზის არაცნობიერ პროცესად.

მისი აზრით, აღქმის მონაცემებს უფრო ახასიათებს საყოველთაო ჭეშმარიტება, ვიდრე თანდაყოლილ იდეას. მაგალითად, დებულებას „ტკბილი არ არის მწარე“ ყველა დაეთანხმება. გამოდის, რომ თანდაყოლილი იდეები ყოფილა აღქმის მონაცემები, მაგრამ აღქმის მონაცემები არ არის თანდაყოლილი, არამედ ისინი მიღებულია გარედან ცდის მეშვეობით.

არც მორალური პრინციპებია თანდაყოლილი ჭეშმარიტება, მორალური პრინციპები ყველაერსა და ადამიანს განსხვავებული აქვს. მეტიც არც ღმერთის იდეა ყოფილა თანდაყოლილი, რადგან მოგზაურები მოგვითხრობენ ხალხებზე, რომლებსაც ან ღმერთის იდეა სრულიად არ აქვთ, ან ღმერთის განსხვავებული იდეა აქვთ და თვით ერთი რელიგიის შიგნით განსხვავებულად ესმით ღმერთის იდეა. ღმერთის იდეა თანდაყოლილი, რომ იყოს ყველას ერთნაირი, სწორი წარმოდგენა ექნებოდა ღმერთზე.

ლოკის აზრით, ჩვენ ვიცით, რომ ღმერთი არსებობს, რადგან ყოველ საგანში, მოვლენაში ნათლად ჩანს ემპირიული, ცდისეული გზით არაჩვეულებრივი სიბრძნისა და ძალის ნაკვალევი. ამის საფუძველზე ყოველი გონიერი არსება აღიარებს მის არსებობას. ამრიგად ლოკი ცდილობს ღმერთის არსებობის დასაბუთებას ემპირიულად, ცდის მონაცემების საფუძველზე. ცდის მონაცემები თავისი სიცხადით უფრო ცხადს ხდის ამას. ლოკი მიიჩნევს, რომ არცერთი სხვა იდეა, არც მათემატიკური და არც ლოგიკური, არ არის თანდაყოლილი. თანდაყოლილი იდეების ბოლო ნაშთი არის სუბსტანციის იდეა. ლოკი მიიჩნევს, რომ არც სუბსტანციის იდეა არის თანდაყოლილი, რადგან სუბსტანციის იდეა არ არის მოცემული აღქმაში. იგი არის ჩვენი იდეების სუბსტრატი.

ამრიგად ჩვენი ცნობიერება როგორც *cogito* არის *tabula rasa*. განსხვავებით დეკარტესაგან, რომელმაც თავის თავში დაინახა არა მარტო *cogito*, როგორც აზროვნების უნარი და აზროვნების არსებობის ფაქტი, არამედ დაინახა აზროვნების შინაარსი და აღიარა შინაარსი, რომელიც ჩვენ გონებას გარედან აქვს მიღებული. ლოკის აზრით ადამიანის ცნობიერებას მთელი შინაარსი გარედან აქვს მიღებული. ადამიანის ცნობიერების იდეების წყაროა აღქმა და ცდა. შემეცნება ეყრდნობა ცდას თავისი შინაარსით და შემეცნება იწყება, წარმოიშვება ცდის საფუძველზე.

თავისი პოზიცია მან შეაჯამა ასეთი სახით, რაც ემპირიზმის ძირითად დებულებად გადაიქცა: „არაფერი არ შეიძლება იყოს ჩვენ გონებაში, რაც მანამდე, წინასწარ არ ყოფილიყოს ჩვენს გრძნობებში“ (*Nihil est in intellectu, quod non fuerit in sensu*).

ცდის ფუნქცია. მას შემდეგ, რაც ჩამოაყალიბა ემპირიზმის ძირითადი დებულება და ცდა განსაზღვრა როგორც ჩვენი შემეცნების საწყისი წერტილი და ჩვენი ცნობიერების შინაარსის წყარო, მისი მთავარი ამოცანა ხდება ცდისა და აღქმის ბუნებისა და ფორმების განსაზღვრა. მან განასხვავა:

- გარეგანი ცდა (გრძნობადი აღქმა),
- შინაგანი ცდა (რეფლექსია, თვითდაკვირვება).

გარეგანი ცდის წყაროა გარეგანი სამყარო. გარეგანი სამყაროს საგნები ზემოქმედებენ ჩვენს გრძნობებზე და იწვევენ შეგრძნებებს. შინაგანი ცდით კი ვაკვირდებით ჩვენი სულის მოქმედებას, აზროვნებას, ემოციებს, რწმენას. გარეგან ცდას უპირატესობა ენიჭება შინაგან ცდასთან მიმართებაში, რადგან ცნობიერების შინაარ-

სის უმეტესი ნაწილი გარეგანი ცდით არის მოცემული და მეორეც შინაგანი ცდის შინაარსი შეუძლებელი იქნებოდა გარეგანი ცდისაგან მიღებული შინაარსის გარეშე. ჩვენი ცნობიერების პირველადი შინაარსი გარედან არის მიღებული. ჩვენ სულს გარე ობიექტებისაგან მიღებული შინაარსის საფუძველზე შეუძლია შექმნას შთაბეჭდილება და შემდეგ, საკუთარი გონების მოქმედებით, მათ საფუძველზე შექმნას იდეები.

ადამიანის მთელი ცოდნა შინაგანი და გარეგანი ცდის საფუძველზეა მიღებული. გონებას არ შეუძლია თვითონ შექმნას შინაარსი გარე ცდის მონაცემების გარეშე. გონებას უკვე არსებული მარტივი იდეების საფუძველზე შეუძლია შექმნას ახალი რთული იდეები. მან დაასახელა იდეების შემდეგი სახეები:

- მარტივი იდეა, რომლის საფუძველია გარეგანი ცდა,
- მარტივი იდეა, რომელიც მიღებულია რამდენიმე გარეგანი ცდის გაერთიანებით (სივრცე, ფორმა, განლაგება),
- იდეები, რომლებიც მიღებულია რეფლექსიით (მსჯელობა, მოგონება, რწმენა),
- იდეები, რომელიც გამოწვეულია გარეგანი და შინაგანი ცდის ერთობლივი მოქმედებით (სიამოვნება უსიამოვნება, ერთობა, თანმიმდევრობა).

იდეებს ადამიანის გონებაში იწვევს საგნის თვისებები. მაგალითად, თოვლის გუნდა იწვევს თეთრის, ცივის, მრგვალის იდეას, რადგან ძალები, რაც ამ იდეებს იწვევენ არის თოვლის გუნდაში. ეს არის არის თვისებები, ხოლო როცა ის არის ადამიანის გონებაში მაშინ ვუწოდებ იდეებს – აცხადებს ლოკი. მან განასხვავა:

- პირველადი თვისებები,
- მეორადი თვისებები.

პირველადი თვისებები არის საგანთა ობიექტური მახასიათებლები. ესენია: სიმკვრივე, ვრცეულობა, ფიგურა, მოძრაობა. მეორადი თვისებებია: ფერი, ბგერა, გემო. ეს თვისებები არ არის საგანში, არამედ სუბიექტური ხასიათისაა.

მარტივი და რთული იდეები. მარტივ იდეებს გონება იღებს გარეგანი აღქმის მეშვეობით. მარტივი იდეების საფუძველზე ჩვენ გონებას შეუძლია შექმნას რთული იდეები. რთული იდეები ადამიანის გონების აქტივობის შედეგია. მარტივ იდეებს სული გადაამუშავებს და ქმნის ახალ კომპოზიტებს. ახალი იდეები მიიღება იდეებს შორის მიმართების გარკვევით ანდა იდეების ერთმანეთისაგან გამოყოფით. ასე იქმნება განყენებული იდეები. გონებას არ შეუძლია შექმნას, არც აქვს აბსოლუტურად ახალი იდეა, გონების შემოქმედების საზღვრები დადგენილია იმ იდეებით, რომლებიც მიღებულია გარეგანი ცდისა და აღქმის მეშვეობით.

ადამიანის ცნობიერებაში მრავალი იდეა არსებობს. ადამიანს არ შეუძლია ყველას საკუთარი სახელი მოუძებნოს. ამიტომ ადამიანი ახდენს განყენებას და ენის მეშვეობით, ერთი სიტყვით გვარისა და ერთეული საგნის სახის იდეებს აღნიშნავენ. მაგალითად, სიტყვა „მაგიდა“ აღნიშნავს იმ მაგიდას, რასთანაც ესლა ვზივარ და ნებისმიერ მაგიდასაც. ეს შესაძლებელს ხდის მეორე ადამიანს ადვილად გაუზიარო შენი იდეები. ლოკმა რთული იდეები დაყო:

- სუბსტანციის,
- მიმართებისა,
- მოდუსის იდეად.

მოდუსი მოკლებულია დამოუკიდებელ არსებობას, სუბსტანციაში კი იგულისხმება დამოუკიდებელი არსებული, რომელიც მოდუსის საფუძველია. სუბსტანცია არის მოდუსების მატარებელი. იგი იქმნება რამდენიმე იდეის გაერთიანებით. ადამიანის

გონება ამჩნევს, რომ ზოგიერთი მარტივი იდეა ყოველთვის ერთმანეთთან არის დაკავშირებული და ადამიანს ჰგონია, რომ ისინი ერთ საგანს ეკუთვნიან. ამ საგანს ერთი სიტყვით ავლენიწავთ. სუბსტანციის ზოგადი სახელით აღინიშნება მრავალი იდეის გამაერთიანებელი სუბსტრატი.

ლოკის აზრით, მატერიალური სუბსტანცია და სულიერი სუბსტანცია ჩვენთვის უცნობია. ჩვენ არ ვიცით არც სუბსტანციის არსება და არც სუბსტანციის არსებობა. მაგრამ სუბსტანციის არსების არცოდნიდან ვერ დავასკვნით სუბსტანციის არარსებობას. ლოკი მიიჩნევდა, რომ ჭეშმარიტება არის არა იდეის, აღქმის შესაბამისობა საგანთან, არამედ შემეცნება არის ორი იდეის შესაბამისობის აღქმა. შემეცნების საგანი აღმოჩნდა არა იდეის მიმართება საგანთან, არამედ იდეების მიმართება ერთმანეთთან. მან, სიცხადის მიხედვით, განასხვავა ცოდნისა და შემეცნების სამი დონე:

- გრძნობადი ცოდნა,
- ინტუიციური ცოდნა,
- დემონსტრაციული ცოდნა.

შემეცნება არის სულის მიერ იდეების ჭვრეტა. სულს აქვს გრძნობადი ცოდნა საგანთა არსებობის შესახებ. იგი ყველაზე დაბალი სიკხადით ხასიათდება. ინტუიციური ცოდნის საგანია საკუთარი სულის არსებობა და დემონსტრაციული ცოდნა იდეათა შესაბამისობის შესახებ. ყველაზე ნათელია ინტუიციური ცოდნა. ჩვენი არსებობის ცოდნა ინტუიციურია და ეს იმდენად ცხადია, რომ დამტკიცებას არ საჭიროებს. დემონსტრაციული შემეცნება არ არის ცხადი და ნათელი შემეცნება. იგი არ არის უშუალო შემეცნება, ამიტომ ემყარება დასაბუთებასა და დამტკიცებას. ინტუიციური და დემონსტრაციული შემეცნება არის ადამიანური შემეცნების ორი ძირითადი სახე. მისი აზრით, რაშიც შემეცნების ეს ორი სახე არ მონაწილეობს არც არის ცოდნა, არამედ შეზღუდულება ან რწმენა. ჩვენ გვაქვს საგანთა შეზღუდული რაოდენობის გრძნობადი ცოდნა, საკუთარი თავის ინტუიციური ცოდნა და ღმერთი არსებობის დემონსტრაციული ცოდნა.

ლოკის თანახმად არსებობს მხოლოდ ერთეული საგნები, ხოლო ზოგადი სინამდვილეში არ არსებობს. ზოგადს ქმნის ადამიანი. იგი რეალური საგნების შედარებისას აღმოაჩენს მსგავს და განსხვავებულ თვისებებს. გონება გამოყოფს მსგავსი თვისებების ერთობლიობას და საგნისაგან დამოუკიდებელს ხდის, როგორც ზოგადს. ზოგადი ადამიანის გონების აქტივობის შედეგია და იგი არსებობს გონებაში და არა სინამდვილეში.

ცოდნა და რწმენა. საინტერესოა რწმენის ფენომენის გაგება ლოკთან. იგი აღიარებს ღმერთის არსებობას და მისი შემეცნების შესაძლებლობას. მისი აზრით, ღმერთის შემეცნება ძირითადი ფორმაა დემონსტრაციული შემეცნება. ეს ცოდნა თავისი სიკხადით მათემატიკური სიკხადეს უტოლდება. მაგრამ რწმენის თავისებურება იმაშია, რომ იგი ემყარება გამოცხადებას. გამოცხადება ღმერთის გამოცხადებაა, მაგრამ გონებამ უნდა გადაწყვიტოს აღიაროს თუ არა მისი ჭეშმარიტება. იგი ემზრობა „ბუნებრივი რელიგიის“ პოზიციას.

ლოკის ცოდნის სისტემაში განსაკუთრებული ადგილი უკავია მორალურ და მათემატიკურ იდეებს. ისინი თავისებური ხასიათის დებულებებია. მათი ჭეშმარიტება არ არის დამოკიდებული რეალობაში არსებულ საგანთან შესაბამისობაზე. ამრიგად ჯ. ლოკმა ჩამოაყალიბა ემპირისტული შემეცნების თეორიის ძირითადი პრინციპები. შემდგომ ეს პრინციპები ლოგიკურ დასასრულამდე გაიზარა ჯ. ბერკლიმ და დ. ჰიუმმა. მათ ემპირიზმი მიიყვანეს სკეპტიციზმთან და აგნოსტიციზმთან.

აგნოსტიციზმი. ჯ. ბერკლი (1685-1753წწ.) ინგლისური ფილოსოფიის ერთერთი მნიშვნელოვანი წარმომადგენელია. მისი ძირითადი ნაშრომია „ტრაქტატი ადამიანის ცოდნის საწყისის შესახებ“ (1710). ბერკლი თავისი აზროვნების მიზანს ხედავს მატერიალიზმის უკუგდებაში. არის ორი გზა ფილოსოფიაში: მატერიალიზმი, რაც გულისხმობს ღმერთის წინააღმდეგ გალაშქრებას და ყოველგვარი ზნეობის უარყოფას. იდეალიზმი გულისხმობს ქრისტიანული რელიგიის არსებობას.

იგი აგრძელებს ემპირიზმის მიმართულებას. იგი ეთანხმება ლოკს, რომ შემეცნების ძირითადი საშუალება არის ცდა. ადამიანი თავისი შემეცნების მთელ შინაარსს იღებს შეგრძნებებისაგან. ბერკლი მეტაფიზიკურდ მიიჩნევს საკითხს შეგრძნებების გამომწვევი მიზეზის შესახებ ჩვენ შეგვიძლია არსებულად ვაღიაროთ მხოლოდ ის, რაც შეგრძნებებში მოგვეცემა. შეგრძნებების მიზეზად შეიძლება დავუშვათ:

- ობიექტური საგნი,
- საკუთარი გონება,
- ღმერთის მოქმედება.

მაგრამ შეგრძნებებში ისინი არ მოგვეცემა და ამიტომ არც შეგვიძლია ისინი მივიჩნიოთ ჩვენი შეგრძნებების საფუძვლად. შეგრძნებებში მოცემულია სინამდვილის ზედაპირული თვისებები, ხოლო საგნის არსება, კანონზომიერება არ არის მოცემული შეგრძნებებში. მისი აზრით, შეგრძნებების გამომწვევ მიზეზად შეიძლება მოვიჩნიოთ ჩვენი გონების არაცნობიერი მოქმედება და ამიტომ იგი ცნობიერებისათვის ვლინდება როგორც გარეგანი ზემოქმედება. როგორც ვხედავთ ბერკლის თავისებურად ესმის ცდისა და შეგრძნებების ხასიათი. ცდა და შეგრძნება არის არა შუამავალი ადამიანსა და ობიექტურ რეალობას შორის, არამედ შეგრძნება არის ადამიანის ცნობიერებაში უტყუარობით მოცემული შინაარსი. ბერკლი ახდენს დეკარტეს პრინციპის სენსუალისტურ გააზრებას: „შევიგრძნობ, მაშასადამე ვარსებობ“, შეგრძნებაც აზროვნების ფორმაა. მისთვის, როგორც ემპირისტისათვის, ადამიანის ძირითად შემეცნებითი უნარებია:

- აღქმა
- წარმოდგენა

ადამიანს ცნობიერების მთელი შინაარსი მოცემული აქვს ცდის მეშვეობით. მისთვის წარმოდგენილი მოაზრებულის იგივეობრივია. წარმოდგენას არ შეუძლია დაარღვიოს წინააღმდეგობის შეუძლებლობის კანონი. ამიტომ მას არ შეუძლია მეტაფიზიკური დაშვება. ადამიანის შემეცნების საგანია აღქმაში მოცემული იდეები, როგორც წარმოდგენები, აღქმული იდეების შეგრძნებების შინაარსს გარდა არსებობს ის ვინც აღიქვამს. ეს არის ადამიანის სული, გონება.

ბერკლი მიიჩნევს, რომ ჩვენ შეგვიძლია დავადასტუროთ მხოლოდ შეგრძნებების არსებობა, ხოლო მის გარეთ, დამოუკიდებელი არსებული საგნის დაშვება არის მცდარი, მეტაფიზიკური დაშვება. მეტაფიზიკურის ერთერთი ფორმაა ზოგადი ცნებების დაშვება. ითვლება, რომ ადამიანებს აქვთ მოცემული თვისებები და მიიჩნევენ, რომ თვისებები ყოველთვის დაკავშირებულია რაღაც საგანთან. შემდეგ განყენების გზით ხდება შეგრძნებებისაგან დამოუკიდებელი საგნის არსებობის დაშვება. იგი მიიჩნეულია შემეცნების საგნად. ბერკლი განყენების ამ პროცესს მცდარ გზად მიიჩნევს. განყენების ეს ფორმა არის სწორედ მეტაფიზიკურის დაშვება. ბერკლის აზრით, ადამიანს არ გააჩნია განყენების ასეთი სასწაულებრივი უნარი, რომლის მეშვეობით ადამიანები ქმნიან განყენებული ზოგად იდეებს, ცნებებს საგნის შესახებ. იგი არ ეთანხმება ლოკის აზრის, რომ ადამიანის გონებას გააჩნია უნარი განყენებული იდეების შექმნისა. ჯ. ლოკის აზრით ეს უნარი ადამიანს ცხოველისაგან განასხვავებდა.

ბერკლი მოითხოვს უტყუარობის პრინციპის დაცვას. ამიტომ უნდა ვაღიაროთ, რომ ერთადერთი რაც უტყუარობით გვაქვს მოცემული არის შეგრძნებები და მათი ერთობლიობა. განყენება კი არის სპეკულაცია, რომელიც თვისებებს უკან გულისხმობს განყენებულ არსებას. იგი მიჩნეულია ამ თვისებების სინთეზის ცენტრად.

ბერკლის ნომინალიზმი. ბერკლის ემპირიზმს ემატება ნომინალიზმი. მისი აზრით ზოგადი როგორც განყენებული იდეა, არ არსებობს არც ობიექტურ რეალობაში და არც აზროვნებაში. განყენებული ზოგადი იდეა არ არსებობს და ადამიანისათვის მოცემულია მხოლოდ შეგრძნებათა სიმრავლე. განყენებული ზოგადი კი არის მხოლოდ სიტყვა. ერთი სიტყვით შეიძლება გამოხატული იქნეს მრავალი კერძო იდეა. მაგალითად, სიტყვით „ადამიანი“ შეიძლება გამოხატული იქნეს ყოველი ადამიანი. სიტყვა ერთია, მაგრამ ეს არ ნიშნავს, რომ შესაბამისად არის ადამიანის ზოგადი იდეაც როგორც არსებული და შეძენების საგანი.

ბერკლის ონტოლოგია. ბერკლისათვის აღქმა და წარმოდგენა არა მარტო შეძენების უნარებია, არამედ ონტოლოგიური უნარებია, რაც გულისხმობს, რომ ისინი არიან საგნის არსებობის დამადასტურებელი უნარები. მე შეგრძნებებით არა მარტო შევიძენებ საგანს, არამედ მათი მეშვეობით შემიძლია დავადასტურო საგნის არსებობა.

ბერკლი არის დეკარტეს სენსუალისტური ანალოგი. მისი ძირითადი ონტოლოგიური დებულება ასე უღერს: *esse est percipi* (არსებობა არის შეგრძნება). მე შემიძლია დავადასტურო საგნის არსებობა, როდესაც მე მას აღვიქვამ. ბერკლისათვის გაუგებარია საგნის არსებობა აღქმის გარეშე. იგი მცდარად და გულუბრყვილოდ მიიჩნევს საგნის ბუნებრივად და რეალურ არსებობას. ჩვენ ვადასტურებთ საგნის არსებობას, როგორც ნიშან-თვისებათა ერთობლიობას, მაგრამ ეს თვისებები არ არსებობს შეგრძნებების, აღქმის გარეშე და დამოუკიდებლად. აღქმისაგან დამოუკიდებელი არსებული საგნის არსებობის დაშვება არის მეტაფიზიკური დაშვება. საგანს აღქმისაგან დამოუკიდებელი არსებობა არ შეუძლია. ბერკლის მიხედვით არსებობს:

- ჩემი სული,
- მეორე ადამიანის სული,
- მარადიული სული,
- საგანი როგორც შეგრძნებათა კრებული, ამ იდეების აღმქმელის სულში.
- არსებობს მხოლოდ შეგრძნებები, მათ საფუძველზე შექმნილი წარმოდგენები

არ არსებობს მხოლოდ რეალური, მატერიალური საგნები. მეორე ადამიანისა და მარადიული სული არსებობს ჩემი სულისაგან დამოუკიდებლად, ხოლო საგნის არსებობა ჩემს სულზეა დამოკიდებული.

ბერკლის მიზანია დასაბუთოს მატერიის არ არსებობა, როგორც ყველაზე ყალბი და საშიში მეტაფიზიკური დაშვება. იგი უარყოფს მატერიას როგორც თვისებათა სუბსტრატს. იგი არ არის თვისებათა საფუძველი, არც თვისებათა მატარებელი. მაგალითად ავიღოთ ვაშლი. იგი ჩვენთვის წარმოსდგება როგორც თვისებათა ერთობლიობა. ამ თვისებების თანდათანობით ჩამოცილებით დარჩება არა მატერია, როგორც ვაშლის ზოგადი ცნება, ან როგორც სუბსტრატი არამედ რჩება წმინდა არარა. სუბსტრატი რომ არსებობდეს იგი შეგრძნებებში უნდა იყოს მოცემული. მატერიაში გაიგებენ ან როგორც ზოგად, განყენებულ იდეას, ან პასიურ სუბსტრატს, ნივთიერებას. მატერია არც როგორც ზოგადი არ არის შეგრძნებების საგანი და მატერია არც როგორც პასიური, ინერტული შეუძლებელია იყოს შეგრძნებების მიზეზი.

შეგრძნებების წარმოშობის ახსნა შეუძლებელია მიზეზობრიობის ცნებით. შეგ-

რძნება აქვს სულს, მხოლოდ სულს აქვს უნარი იქონიოს შეგრძნებები საგნის შესახებ. ამიტომ იდეების, წარმოდგენების ცვალებადობისა და განვითარების საფუძველია თვითონ სული და არა მატერია და არც გარეგანი საგანი როგორც მატერიალისტები ფიქრობენ – აცხადებდა ბერკლი.

ბერკლი თვლის, მან შეძლო დაემტკიცა, რომ ნამდვილი საგნი არ არსებობს. რადგან არ არსებობს ის, რაც სულის გარეთ არსებობს, მოქმედებს სულზე და იწვევს შეგრძნებებს. ასეთი საგნები არ არსებობენ და რომც არსებულებოდა ვერ იმოქმედებენ სულზე. სულსა და მათ შორის შეუძლებელია არსებობდეს მიზეზობრივი კავშირი.

სულიანთთვის ერთადერთი ნამდვილი არსებული არის შეგრძნება. შეგრძნებები რეალურია, მათ ახასიათებს წესრიგი, თანმიმდევრობა. ნაკლებ ნათელ წარმოდგენები, რომლებსაც არ ახასიათებს მუდმივობა, წესრიგი არის იდეები. ისინი „საგანთა“ სახეებია და „საგანთა“ ასლებია. ბერკლი მიიჩნევდა, რომ შეგრძნებების გამოწვევები შეიძლება იყოს ღმერთი. მატერიალურ როგორც შეგრძნებათა კომპლექსიც შეიძლება იყოს ღმერთის მიერ გამოწვეული. ბუნების არცერთი საგანი არ ისპობა, ქრება მხოლოდ მატერია – სხეულებრივ სუბსტრატს რომ უწოდებენ.

მეცნიერების თვალსაზრისით, საგნების ნაცვლად უნდა ვთქვათ-შეგრძნებათა კომპლექსი. შეიძლება ეს უცნაურად ჟღერდეს, რადგან უნდა ვთქვათ რომ მე ვჭამ არა ვაშლს, არამედ შეგრძნებათა კომპლექსს, ბერკლის აზრით, სიტყვა „ვაშლი“ ადამიანის ჩვეულებრივი სიტყვათხმარების გამოვლინებაა და არა ჭეშმარიტება.

შეგრძნებები, შეგრძნებათა კომპლექსი, წარმოდგენები არსებობენ სულში და ისინი სულიერი მოვლენებია. ამ შემთხვევაში ჩვენ ჩაკეტილი ვართ ჩვენს ცნობიერებაში. ეს არ ნიშნავს ობიექტური რეალობის უარყოფას. მაგრამ მისი საფუძველია არა მატერია, როგორც ღმერთისაგან დამოუკიდებელი საწყისი, არამედ ღმერთი. ბერკლი დეკარტესაგან რეალობას ადამიანის აზროვნებაზე, კერძოდ შეგრძნებებზე დამოკიდებულს ხდის. მისთვისაც უმთავრესია აზროვნების სიცხადე და უტყუარობა. მისთვის უტყუარია შეგრძნებები. იგი არის ერთადერთი და ჭეშმარიტი მოცემულობა. აზროვნებისადმი, შეგრძნებებისადმი მეტაფიზიკური რეალობის დაშვება არის დამოუკიდებელი რეალობის წინასწარი დაუსაბუთებელი დაშვება. ეს არის დოგმატიზმი და მეტაფიზიკა. ეს არის დამოუკიდებელი რეალობის წინასწარი დაუსაბუთებელი დაშვება. ბერკლის მიხედვით ადამიანს არ აქვს უფლება გავიდეს თავისი ცნობიერების სამყაროს გარეთ, რაც შეგრძნებებს გარეთ გასვლას ნიშნავს. წმინდა იმანენტობიდან ტრანსცენდენტურზე გადასვლა შეუძლებელია.

სოლიპსიზმი. ბერკლის დებულება „esse est percipi“-არის დეკარტეს რაციონალისტური დებულების ემპირისტული ვარიანტი. საგნის არსებობა მის აღქმადობაზე გახდა დამოკიდებული. მან ცხადი გახადა, რომ სიტყვების: ნივთი, აღქმა, არსებობა გულუბრყვილო გამოყენების მცდარობა და ცდილობდნენ გაერკვიათ მათი საზრისი. დებულება, რომ ყოველი ცოდნა ბოლოს და ბოლოს ემყარება ცდას მოითხოვა ბუნების შესახებ ყოველი გამოთქმის ლოგიკური ანალიზი (პოზიტივიზმი). ამ დებულების მეორე შედეგი იყო სოლიფსიზმი. ადამიანს ლოგიკურად არ შეუძლია დაასაბუთოს რაიმეს არსებობა გარდა საკუთარი თავისა. ამიტომ მას შეუძლია თქვას, რომ მარტო მე ვარსებობ-solus ipse sum. ბერკლი ხვდება მისი დასკვნის აბსურდულობას და ამატებს რომ სამყაროს არსებობის უტყუარობა გარანტირებულია იმით, რომ სამყარო მარად არსებობს უმაღლესი არსების აღქმაში. ეს არის გარანტია და დადასტურება ჩემს გარდა კიდევ სამყაროს არსებობისა.

სკეპტიციზმი. დევიდ ჰიუმი (1711-1776) იგი აგრძელებს ბერკლის საქმეს. მისი

ძირითადი იდეები გადმოცემულია ნაშრომებში: „ტრაქტატი ადამიანის ბუნების შესახებ“ და „გამოკვლევა ადამიანის გონების შესახებ“. მისი აზრით, ყოველ შემეცნებას საქმე აქვს ადამიანთან. ყველაფერს, რაც ადამიანმა უნდა იცოდეს მოცემულია ოთხი მეცნიერებაში. ესენია: ლოგიკა, ეთიკა, პოლიტიკა და კრიტიციზმი (ესთეტიკა).

პიუშის მიხედვით, ადამიანის ცნობიერების მთელი შინაარსი მიღებული აქვს პერცეფციებისაგან. ესენია:

- შთაბეჭდილებები,
- იდეები.

შეგრძნებებს ახასიათებს სინათლე და გარკვეულობა. იდეები კი არის შეგრძნებათა უფრო მკრთალი სახეა. ყოველ შეგრძნებას აქვს იდეა, მაგრამ არსებობს მრავალი იდეა. რომლის აღქმა არასოდეს ექნება ადამიანს. მარტივ იდეასა და შთაბეჭდილებას შორის არსებობს ურთიერთშესაბამისობა.

ადამიანის ცნობიერება შედგება შთაბეჭდილებისა და იდეებისაგან, მათი მემკვიდრეობით იქმნება ადამიანის ცოდნა. ამიტომ უნდა გაირკვეს მათი როლი ადამიანურ ცოდნაში. ადამიანის ცნობიერებისათვის პირველადია მარტივი შთაბეჭდილება. იგი განსაზღვრავს იდეის წარმოშობას. მაგრამ პირიქით იდეას არ შეუძლია წარმოშვას შთაბეჭდილება. შთაბეჭდილება ორგვარია:

- შეგრძნებათა შთაბეჭდილება,
- რეფლექსიის შთაბეჭდილება.

რეფლექსიის შთაბეჭდილება გამოწვეულია იდეებით, ხოლო შეგრძნებათა წარმოშობის მიზეზი უცნობია. რეფლექსიის დროს გონება შთაბეჭდილებიდან ქმნის იდეას. ეს იდეა ჩვენს სულში იწვევს ახალ შთაბეჭდილებას, მაგრამ იდეათა საბოლოო საფუძველი შეგრძნებებია. ჩვენს ცნობიერებაში შემოსული შეგრძნებები ინახება მეხსიერებაში იდეების სახით. ეს ნიშნავს, რომ იდეები წარმოიშვება შეგრძნებებიდან და არა რეალობიდან უშუალოდ. შემდეგ ეს იდეები ინახება მეხსიერებაში და როდესაც იწვევს ახალ შთაბეჭდილებებს, მაშინ შეცდომით ვასკვნით, რომ იდეები, განყენებული იდეები იწვევენ შთაბეჭდილებებს. ეს ჩვენი ილუზიაა. ჩვენი მეხსიერება ინახავს იდეებსა და მათ თანმიმდევრობის წესრიგს. წარმოსახვას შეუძლია თავისუფლად მოექცეს ამ წესრიგსა და თანმიმდევრობას და შეცვალოს იგი. ამაშია გონების მთელი აქტიუობა. (კანტი ამ აზრს განავითარებს)

ადამიანის შემეცნების საგანი არის მისი ცნობიერების შინაარსი. შემეცნების საგანი ორგვარია:

- მიმართებები იდეებს შორის,
- ფაქტები.

ფაქტები გულისხმობს შეგრძნებათა ერთობლიობას და იმას, რაც შეგრძნებებშია მოცემული. იდეებს შორის მიმართებათა კვლევით დაკავებულია არითმეტიკა. ალგებრა და გეომეტრია. მათი დებულებები ჭეშმარიტია მიუხედავად იმისა გამოხატავენ თუ არა ისინი რეალობის საგნებს. აქ მთავარია იდეებს შორის მიმართების გარკვევა. მათ არ ახასიათებთ ფაქტის მეცნიერებისათვის დამახასიათებელი შინაგანი დაპირისპირება. მაგალითად, ორი დებულება: „დღეს მზე ამოვა და დღეს მზე არ ამოვა“, ნათელი და შინაგანად არაწინააღმდეგობრივი დებულებაა. მაგრამ გამოირიცხავენ ერთმანეთს.

ადამიანის ცნობიერებაში უამრავი შთაბეჭდილება და იდეა არსებობს. როგორია მათი თანაარსებობისა და თანმიმდევრობის, ცვალებადობის წესრიგი? ეს ძალზედ მნიშვნელოვანია ცოდნის შესაძლებლობის ასახსნელად. აღმოჩნდა, რომ წარმოსახვის მიერ ადამიანის გონებაში იდეების დაკავშირება და ის წესრიგი, რაც ახასიათებს

იდეებს არ არის შემთხვევითი, არამედ გარკვეულ პრინციპებს ემორჩილება. წარმოსახვის მეშვეობით ადამიანს შეუძლია შექმნას ურჩხულის იდეა. მაგრამ ამ იდეებს შორის არ არის ბუნებრივი კავშირი, ანუ ერთი იდეის მოგონება ბუნებრივად არ იწვევს მეორე იდეას. წარმოსახვით ჩვენ შეგვიძლია მოვახდინოთ იდეების უცნაური, არაბუნებრივი დაკავშირება, იდეებს შორის ბუნებრივი დაკავშირების პრინციპი აღმოჩნდა ასოციაცია. ამრიგად ჩვენს გონებაში, მეხსიერებაში იდეები არ არის უწყსრივოდ ჩაყრილი, არამედ წესრიგს ემორჩილება. პრინციპები, რომლითაც ხელმძღვანელობს გონება იდეების დაკავშირებისას ასეთია:

- წარმოსახვითი კავშირი,
- ასოციაციური კავშირი.

ასოციაციურ კავშირს არ აქვს აუცილებლობის ძალა. რადგან განსხვავებულ ადამიანებს ერთიდა იგივე მოვლენის, იდეის გახსენება შეიძლება სხვა იდეას დაუკავშირონ. მაგრამ ასოციაციას ახასიათებს გარკვეული საყოველთაოება, ეს არის “რბილად მოქმედი ძალა”. ამის გამო ადამიანებს ხშირად ერთნაირი ასოციაცია აქვს, როცა მსგავსი იდეა მსგავს იდეას წარმოშობს. არსებობს სამი ტიპის ასოციაციური კავშირი:

- მსგავსების ასოციაცია,
- ღროსა და სივრცეში მეზობლობის მიხედვით ასოციაცია,
- მიზეზისა და მოქმედების ასოციაცია.

ასოციაციათა საფუძველზე წარმოიშვება რთული იდეები, რაზეც მსჯელობენ ფილოსოფოსები. ეს რთული იდეებია: სუბსტანცია, მოდუსი ზოგადი და ასე შემდეგ.

სუბსტანციის პრობლემა. ჰიუმი მიიჩნევს, რომ ყოველი იდეა შეგრძნებებისა და რეფლექსიის საფუძველზე იქმნება. სუბსტანციის იდეა შეგრძნებების საფუძველზე არ შექმნილა, რადგან იგი არ მოგვეცემა შეგრძნებებში. შეგრძნებებით ჩვენ ვიღებთ ფერს, გემოს, სუნს, ბგერებს. სუბსტანციას კი არცერთი არ ეს თვისება არა აქვს. სუბსტანციის გაგება ვერც რეფლექსიის საფუძველზე წარმოიშვება. ამიტომ ადამიანს სუბსტანციის იდეა არ გვაქვს და არც უნდა გვქონდეს. მაგრამ ფაქტია, რომ ადამიანი ამ სიტყვას მოიხმარს. ეს არის ადამიანური ილუზია. სუბსტანციის იდეა იქმნება მარტივი იდეისაგან წარმოსახვის უნარის მეშვეობით. ეს მოქმედება ატარებს თვითნებურ ხასიათს. შემდეგ იდეათა ამ ერთობლიობას ვაძლევთ სახელს, რის მიხედვითაც მოვიგონებთ და იდეათა ამ კომპლექსს და მის სახელს ვაკავშირებთ მიზეზ-შედეგობრივი ასოციაციით. სუბსტანციის სახელს მივიჩნევთ იდეათა ერთობლიობის საფუძვლად.

ბერკლი უარყოფდა მატერიალურ სუბსტანციას. ეს ჰიუმს ერთერთ უდიდეს მეცნიერულ მიღწევად მიაჩნდა. მან უარყო სულიერი სუბსტანციაც. ამას იგი ახორციელებს აბსტრაქტული, განყენებული იდეების არსებობის პრობლემის განხილვით. მისი აზრით, ზოგადი არის ტერმინი, რომელიც ამ იდეას ფართო მნიშვნელობას და მეხსიერებაში იწვევს ინდივიდუალურ მსგავს იდეებს. ბუნებაში არსებობს მხოლოდ ინდივიდუალური იდეები, აბსტრაქტული იდეაც ინდივიდუალურია. მაგრამ იგი შეიძლება გახდეს სხვა ინდივიდუალურობის წარმომადგენელი. მას გამოვიყენებთ როგორც სახელს სხვების მიმართ და ვუწოდებთ ზოგადს. ჩვენ ვამჩნევთ მსგავსებას იდეებს შორის და ვარქმევთ ერთ სახელს. ეს გადადის ჩვევაში და მისი გაგონებისას მეხსიერებაში გაცოცხლდება ახალი იდეა.

ჰიუმის სურს ადამიანის ყოფიერების რამდენიმე ძირითადი მოვლენის გარკვევა. ესენია: მიზეზობრიობის, გარე სამყაროს არსებობისა და ღმერთის რწმენის ფაქტისა

და შესაძლებლობის ახსნა. მიზეზობრიობის პრინციპს ემყარება ბუნების მეცნიერება. მიზეზობრივი კავშირის ნიშნებია:

- მოსაზღვრეობა,
- მიზეზის წინსწრება მოქმედებისადმი,
- აუცილებელი კავშირი მიზეზსა და მოქმედებას შორის.

ფილოსოფია მიიჩნევს, რომ ყველაფერი, რაც არსებობს აქვს თავისი არსებობის მიზეზი. საგანი არ შეიძლება იყოს თავისი თავის მიზეზი. მაშინ გამოდის, რომ იგი, როგორც მიზეზი, დროში წინ უსწრებს თავისთავს, როგორც შედეგს, ანუ იგი არსებობს თავის არსებობამდე. ჰიუმის აზრით, დებულება, რომ ყოველ არსებულს თავისი არსებობისათვის სჭირდება მიზეზი, არც ინტუიციურად და არც დემონსტრაციულად არ არის გამართლებული. მაშინ როგორ ჩნდება მიზეზობრიობის იდეა?

ჰიუმის აზრით არ არსებობს არცერთი ობიექტი, რომელიც შეიცავს მეორე ობიექტის არსებობას თუკი ამ იდეის ფარგლებში დავრჩებით. ერთი ობიექტიდან მეორე ობიექტის არსებობაზე დასკვნა ხდება მხოლოდ ცდის საფუძველზე. მაგალითად, ღრუბლის როგორც იდეის არსებობიდან არ გამომდინარეობს წვიმის იდეა. ერთი არსებულისა და მხოლოდ ცდის საფუძველზე შეიძლება დავასკვნათ, რომ მას თან მოჰყვა მეორე ობიექტის არსებობა. მიუხედავად ამისა აქედან არ შეიძლება დავასკვნათ, რომ ერთი არის მეორე მიზეზი. ასეთი რამ არის ჩვევა და არა თეორიული დასკვნა. მიზეზობრიობის დასადგენად არაა საკმარისი მოსაზღვრეობა და მიმდევრობა. ორ ფაქტს შორის უნდა იყოს აუცილებელი კავშირი. ეს აუცილებლობა ემყარება წანამძღვარს: „შემთხვევები, რომლებიც შეგვხვდება მომავალ ცდაში, მსგავსია იმ შემთხვევებისა, რომლებიც შეგვხვდა წარსულში. ეს წანამძღვარი თავის მხრივ ემყარება სხვა წანამძღვარს: ბუნების (შთაბეჭდილებების) ერთგვარობის პრინციპს, რეალობის ფუნდამენტური გონივრულობის პრინციპს. მაგრამ იქედან, რომ წარსულ ცდაში, ერთი ობიექტის არსებობას ყოველთვის თან სდევს მეორეს არსებობა, არ გვაძლევს თეორიულ უფლებას (ლოგიკურ უფლებას) ეს შემთხვევა გავავრცელოთ მომავალ შემთხვევებზე. მიზეზისა და შედეგის აუცილებელი კავშირის კიდევ ერთი ილუზიაა ის, რომ იდეები ასოცირდება სიტყვებთან და ჩვენ ერთი სიტყვის გაგონებისას, მაშინვე ჩნდება შესაბამისი იდეა. ამ დროს არც კი ვფიქრობთ აღრინდელ ცდაზე, რომლის საფუძველზეც დავინახეთ მათი თანაარსებობა.

ჩვენ ხშირად განვიცდით ორ ერთმანეთის მიმდევარ შთაბეჭდილებას და ვრწმუნდებით, რომ ასეთი თანმიმდევრობა მომავალ ცდაშიც გამოვრდება. ეს არის ჩვევა, რომელიც ემყარება ასოციაციურ კავშირს და ადამიანს არ შეუძლია ამტკიცოს, რომ ეს არის თეორიულ ან ბუნებრივი აუცილებლობა. „მიზეზი არის ობიექტი, რომელიც წინ უსწრებს მეორე ობიექტს, ეს უკანასკნელი პირველის მოსაზღვრეა და მასთან ისეა დაკავშირებული, რომ პირველის იდეა ბიძგს აძლევს ჩვენს გონებას შექმნას მეორე იდეა“. ასე ესმის ჰიუმს მიზეზობრიობა. მაგრამ უნდა გავითვალისწინოთ, რომ აქ ლაპარაკია ადამიანის ცნობიერებაში არსებულ ორ შთაბეჭდილებას შორის მიმართებაზე. ერთი იდეიდან მეორე იდეაზე გადასვლას არ აქვს დასკვნის სახე, ანუ არ არის თეორიული მსჯელობის ხასიათის. ეს ნიშნავს, რომ გადასვლა ხდება შეჩვევის საფუძველზე. ამიტომ ეს არის არა ცოდნა, არამედ ჩვევა. ცოდნა გამოხატავს აუცილებლობას და არა ჩვევას.

ჩვენ რაიმეს მიზეზად და მოქმედებად განსაზღვრისას ვემყარებით ჩვენი ცნობიერების უნარს, შექმნას მიმართება ჩვენს შთაბეჭდილებებსა და იდეებს შორის. ეს მიმართება თავის მხრივ ეფუძნება ასოციაციის უნარს და შეჩვევის ფორმას იდეებს.

ჩვენს ცნობიერებაში ამოტივტივებულ ორ შთაბეჭდილებას და იდეას შორის შეიძლება შეიქმნას შეჩვევის სახის კავშირი. თუ მე აღმოვაჩენ ორ შთაბეჭდილებას შორის ასეთ მიმართებას, რომ

- თუ ერთი შთაბეჭდილება და მეორე შთაბეჭდილება მოსაზღვრეა დროსა და სივრცეში,
- თუ ერთი შთაბეჭდილება წინ უსწრებს მეორე შთაბეჭდილებას,
- თუ ამ ორ შთაბეჭდილებას შორის არის მუდმივი კავშირი,
- თუ ერთიდაიგივე შთაბეჭდილება ყოველთვის მეორე ერთიდაიგივე შთაბეჭდილება იწვევს.

მაშინ მე შემიძლია ერთს ვუწოდო მიზეზი, მეორეს შედეგი. ამის შემდეგ მეხსიერებისა და შეჩვევის საფუძველზე ყოველთვის მაქვს ამ მიმართების გაყოფის მოლოდინი. როცა ასეთი მიმართება დასტურდება, მე ვამბობ: ეს არის მიზეზი და შედეგი. ხოლო თუ მოლოდინი არ გამართლდება, მაშინ ვამბობ: ეს არ იყო მიზეზი და შედეგი. ჩემი მოლოდინი არავითარ თეორიული ან მეცნიერული კანონზომიერების აუცილებლობით არ არის განმტკიცებული. ჩემი მოლოდინის საფუძველია შეჩვევა, რაც ემყარება ჩემი ცნობიერების ასოციაციის უნარს.

გარდა ამისა მიზეზობრივი კავშირი არ არის მოცემული აღქმაში. ამიტომ, როდესაც აღვიქვამთ ორ შთაბეჭდილებას ერთმანეთის შემდეგ, ჩვენ არ გვაქვს უფლება (თეორიული) ვაღიაროთ ერთი მეორეს გამომწვევ მიზეზად. ორი შთაბეჭდილების დროში თანმიმდევრობისაგან მიზეზობრივ კავშირზე დასკვნა ლოგიკური შეცდომაა. ამ დასკვნას ასეთი ფორმა აქვს: „ამის შემდეგ, მაშასადამე ამის გამო“ (post hoc, ergo propter hoc). ერთი იდეიდან გადასვლა მეორეზე ხდება წარმოსახვის საშუალებით, რაც ემყარება შეჩვევას, რომელიც თავის მხრივ ეფუძნება ადამიანის ცნობიერების ასოციაციის უნარს.

ჰიუმის წინაშე დგას პრობლემა. მან უნდა ახსნას: ცდაში ერთი შთაბეჭდილებიდან გადასვლა მეორე შთაბეჭდილებაზე, როგორ ემთხვევა ჩვენს ცნობიერებაში ერთი იდეიდან გადასვლას მეორე იდეაზე. ცდაში შთაბეჭდილებათა თანმიმდევრობა რატომ ემთხვევა ასოციაციით მოწესრიგებულ თანმიმდევრობას იდეებს შორის? შთაბეჭდილებებს უშუალოდ ეხლა აღვიქვამთ, შთაბეჭდილებები პირველადია და მას აქვს აღქმის უტყუარობა. იდეებს ჩვენი ცნობიერება წარმოსახვითა და ასოციაციით უნარით წარმოიდგენს. იდეები მეორადია და არა აქვს აღქმის უტყუარობა, მაგრამ მაინც სწორედ ასახავს აღქმის შთაბეჭდილებების თანმიმდევრობას.

ბუნების მოვლენების (შთაბეჭდილებები) და იდეების თანმიმდევრობა რაღაც წესრიგის მიხედვით წარიმართება, რომელიც ადამიანისაგან დამოუკიდებელია. ადამიანმა არაფერი იცის მის შესახებ. ამიტომ ადამიანის ცხოვრების, მოღვაწეობის წარმართველი უნივერსალური პრინციპია რწმენა. ჩვენ გვჯერა და გვწამს, რომ ბუნების წესრიგი უცვლელია და რაც წარსულ ცდაში მოხდა, იგივე მოხდება მომავალშიც. მაგრამ ჩვენ ამის დამტკიცება არ შეგვიძლია, რადგან მის შესახებ ცოდნა არა გვაქვს. რაციონალისტები ემყარებიან ყოფიერების ფუნდამენტური გონივრულობის იდეას. ეს არის სინამდვილის შემეცნებისა და ადამიანის ყოფიერების გონივრულობის საფუძველი. ეს ემპირისტი ჰიუმისათვის მიუღებელია.

ამ რწმენის საფუძველია შეჩვევა. იგი თავის მხრივ ემყარება ცნობიერების ასოციაციის უნარს. ჰიუმი მიიჩნევს, რომ ადამიანებსა და ცხოველებს ცდის საფუძველზე გამოუმუშავდათ რწმენა, რომ მომავალ ცდაში შთაბეჭდილებათა თანმიმდევრობა იგივე იქნება. ის რაც ცხოველს უყალიბდება პირობითი რეფლექსის საფუძველზე, ადამიანის

ცნობიერება აყალიბებს ასოციაციის საფუძველზე.

სუბსტანციის პრობლემა. ბერკლის მიერ მატერიის, როგორც სუბსტანციის, უარყოფის შემდეგ იგი შეეცადა სულიერი სუბსტანციის უკუგებას. რა არის სულიერი სუბსტანცია? ფილოსოფოსები თვლიან, რომ: „ყოველ წამს უშუალოდ განვიცდით იმას, რასაც „მე-ს“ ვუწოდებთ, თითქოს შევიგრძნობთ როგორც მის არსებობას, ისე ამ არსებობის განუწყვეტლობას. ჩვენი დარწმუნებულობა „მე-ს“ სრულ იგივეობასა და სიმარტივეში უფრო ცხადია, ვიდრე რომელიმე დემონსტრაციული დასაბუთება (ცდაში ჩვენება). ეს ისეთი ფაქტია (შეგრძნებებში მოცემული), რომელიც ეჭვს გარეშეა. როგორ ვხდევთ, ჰიუმმა გამოყო მე-ს რამდენიმე თვისება და მისი არსებობის წესის თავისებურება. იგი საკითხს შემდეგნაირად სვამს:

- შეგრძნებები არის ჩვენი შემეცნების ერთადერთი წყარო,
- შეგრძნებები არის რაიმეს არსებობის დადასტურების ერთადერთი საშუალება.

ამიტომ უნდა განვიხილოთ როგორ მოგვეცემა „მე-ს“ ჩამოთვლილი თვისებები შთაბეჭდილებებში. მე-ს როგორც სუბსტანციას ხასიათდება სიმარტივისა და უწყვეტი არსებობის იდეით. ჰიუმმა კითხულობს თუ რომელი შთაბეჭდილებების საფუძველზე შეიქმნა ეს იდეა. აუცილებელია, რომ მე-ს ეს იდეები დადასტურდეს შთაბეჭდილებებით. მაგრამ უცვლელი, იგივეობრივი, უწყვეტი შთაბეჭდილებები არ არსებობს. ეს ნიშნავს, რომ მე-ს იდეის შესაბამისი შთაბეჭდილებები არ არსებობს და ამიტომ არც მე-ს იდეა არსებობს. „მე“ არის იდეათა თვითნებური კომპლექსი, რომლის არსებობა არ დასტურდება. საკუთარ თავზე დაკვირვებისას ადამიანი აღიქვამს საკუთარ სიხარულის, მწუხარების, ალტაცების განცდებს, მაგრამ არა მე-ს იდეას ან მის არსებობას.

სულიერი, მარტივი, მარადიული, იგივეობრივი სუბსტანციის დაშვება არის მეტაფიზიკა. „მე“ არის ალქმების კომპლექსი, რომელიც მუდმივ ცვალებადობასა და მოძრაობაში იმყოფება. რის საფუძველზე ვამბობთ ადამიანზე, რომ ის იგივე რჩება დროის მსვლელობაში. „მე-ს“ მიიჩნევენ ადამიანის იგივეობის საფუძველად. რატომ აქვს ადამიანს ჩვევა „მე“ წარმოიდგინოს როგორც იგივეობრივი. რა არის ამ მიდრეკილების, ჩვევის საფუძველი? ჰიუმმა ეძებს არა იგივეობის საფუძველს, არამედ იმ ჩვევის საფუძველს, რის გამოც მას მივაწერთ იგივეობას. ჰიუმის პასუხი ასეთია: ჩვენ გვაქვს ჩვევა ყურადღება არ მივაქციოთ იმ ცვლილებებსა და განსხვავებებს, რაც დროთა განმავლობაში ობიექტებში ხდება. ადამიანები მათ იგივეობრივად მიიჩნევენ. ყოველი ცოცხალი არსება: მცენარე, ცხოველი, ადამიანი დროთა განმავლობაში იცვლება, მაგრამ ჩვენ მათ მაინც ერთი სახელით მოვიხსენიებთ. ადამიანის იგივეობის საფუძველი არ არის სული. ჰიუმის მიხედვით, ცნობიერების უნარები: მეხსიერება და წარმოსახვა არის ის, რის საფუძველზეც ჩვენ ადამიანის სულის იდეას მივაწერთ იგივეობას. სული არ არის სუბსტანცია და ბუნებრივია არ არის არც უკვდავი.

ყოფიერების პრობლემა. სუბსტანციის უკუგების შემდეგ მნიშვნელოვანი საკითხია ჩვენი ცნობიერების, ჩვენი ალქმის, შთაბეჭდილებებისა და იდეების მიღმა საგანთა არსებობის საკითხი. ადამიანები ჩვეულებრივ აღიარებენ, რომ არ არსებობს არცერთი შთაბეჭდილება და იდეა, რომელიც ჩვენს მიერ არ იყოს მოაზრებული როგორც არსებული. მაგრამ არსებობენ თუ არა ჩვენი ალქმის გარეთ საგნები და არსებობა საერთოდ. ჰიუმის გნოსეოლოგიური სკეპტიციზმი ონტოლოგიური სკეპტიციზმის სახეს იღებს. სუბსტანციის არსებობის უკუგების შემდეგ, რომლის ერთერთი ძირითადი ნიშანია ადამიანის ცნობიერებისაგან დამოუკიდებელი არსებობა. სუბსტანციის არსებობის საბოლოოდ უარყოფისათვის აუცილებელია უარყოფილი იქნეს ცნობიერებისა-

გან, აღქმისაგან დამოუკიდებელი გარეშე არსებობა. ჰიუმის ამოსავალი დებულებები ასეთია:

- ყველა ვაღიარებთ, რომ არ არსებობს არცერთი შთაბეჭდილება და იდეა, რომელიც არ მოიაზრება როგორც არსებული. შთაბეჭდილებები და იდეები არსებობენ.
- ყველა აღიარებს, რომ ჩვენ გონებას არ ეძლევა არავითარი რეალობა აღქმის, შთაბეჭდილებისა და იდეის გარდა,
- აღქმა არის საშუალება რაიმეს არსებობის, მოცემულობის დადასტურებისა.

ამ წინამძღვრებიდან ამოსვლით ცხადია, რომ ვერ დავასაბუთებთ ჩვენი აღქმის, შთაბეჭდილებების, იდეების მოცემულობის მიღმა არსებობს თუ არა რეალობა. გარეშე ობიექტები ჩვენთვის ცნობილი ხდება ამ ობიექტების მიერ გამოწვეული შეგრძნებებისა და აღქმების მეშვეობით. ჩვენ ცნობიერებას არ ეძლევა არაფერი ამ აღქმებისა და შეგრძნებების გარდა. ამიტომ ადამიანს არა აქვს თეორიული უფლება აღქმის მოცემულობიდან დაასკვნას საგნის ობიექტურ, ტრანსცენდენტურ არსებობაზე. ადამიანი ვერ გავა თავისი აღქმების გარეთ და ვერ წარმოიდგენს რაიმეს არსებულს გარდა საკუთარი აღქმებისა.

ადამიანი აღიარებს ცნობიერების მიღმა საგნის არსებობას, მაგრამ მისი არსებობის დამტკიცება შეუძლებელია. ადამიანს შეუძლია გაარკვიოს თუ რა უბიძგებს, აიძულებს დაიჯეროს სხეულთა არსებობა ადამიანის ცნობიერების მიღმა. თუ საგანს მივაწერთ ჩვენი აღქმებისაგან დამოუკიდებელ და განუწყვეტელ არსებობას, ეს ნიშნავს, რომ ისინი არსებობენ მაშინაც, როდესაც ჩვენ მათ არ აღვიქვამთ. ჰიუმს აინტერესებს ადამიანის ცნობიერების რომელი უნარი: აღქმა, გონება თუ წარმოსახვა იწვევს ამ ილუზიას. აღქმას ეს არ შეუძლია. აღქმისათვის საგანი არსებობს მხოლოდ მისი აღქმის პროცესის განმავლობაში. აღქმის საფუძველზე საგნის უწყვეტი არსებობის დაშვება ნიშნავს, რომ საგანი აღქმის მიერ აღიქმება მაშინაც, როდესაც ადამიანი საგანს არ აღიქვამს. ჰიუმის აზრით, ეს შეუძლებელია. ყველაფერი გონების მიერ აღქმული არის მხოლოდ აღქმა და ჩვენს გონებაზე დამოკიდებული. არც გონება იძლევა დასაბუთებას, რომ საგნები არსებობენ ჩვენგან დამოუკიდებლად.

ჰიუმის აზრით, საგნების ჩვენი ცნობიერებისაგან დამოუკიდებლად არსებობის აღიარების საფუძველია წარმოსახვის უნარი. წარმოსახვის უნარით აღქმულ საგანს იგივეობრივად მივიჩნევთ, მიუხედავად მისი ცვლილებისა და ვთვლით, რომ ისინი აგრძელებენ არსებობას მაშინაც, როდესაც არ აღვიქვამთ.

ჩვენი ცნობიერების გარეთ არსებული საგნების აღიარების საფუძველია ადამიანის მიდრეკილება. იგი იგივეობრივად მიიჩნევს მსგავს აღქმებს და ამ იგივეობის საფუძველზე ასკვნის, რომ ეს იგივე საგანია, რაც აღვიქვი ერთი დღის წინ. ადამიანი ვერ ამჩნევს აღქმით დაფიქსირებულ ცვლილებებს და ასკვნის, რომ ის საგანი, რომელიც მე აღვიქვიერთი დღის წინ და ესხლა ერთი და იგივე საგანია. მაშასადამე იგი აგრძელებდა არსებობას მას შემდეგ, რაც მე იგი აღვიქვი დადღეს აღქმისას დავადასტურე მისი არსებობის უწყვეტობა და ამ არსებობის ჩემი აღქმისაგან დამოუკიდებლობა. ფაქტია, რომ შეგრძნებების ღონეზე, მართლაც შეიძლება დაფიქსირდეს უამრავი განსხვავება იგივე საგანში. მაგრამ ეს არ იძლევა უფლებას ვთქვათ, იგი იმდენად შეიცვალა, რომ სხვა საგანია. წარმოსახვა ამ ცვლილებებს ვერ ამჩნევს, ყურადღებას არ აქცევს ამ განსხვავებებს და ამიტომ მისთვის ეს საგანი იგივეა.

ჰიუმის აზრით, ადამიანმა უნდა აღიაროს ორმაგი არსებობა: საგნებისა და აღქმის. ეს აკმაყოფილებს ადამიანის გონებას, რომელიც აღიარებს მხოლოდ აღქმის, როგორც

ცვალებადის, წყვეტილის, განსხვავებულის, არსებობას. ეს აკმაყოფილებს წარმოსახვასაც, რომელიც მიაწერს განუწყვეტილ, იგივეობრივ, დამოუკიდებელ არსებობას იმას, რასაც ჩვენ საგანს ვუწოდებთ.

პიუმიან ყოფიერების პრობლემა ასე დგას:

- მატერიალური და სულიერი სუბსტანცია არ არსებობს.
- ადამიანისათვის არსებულია მხოლოდ შთაბეჭდილებები და იდეები, რომლებიც ჩვენს ცნობიერებას მოეცემა, მაგრამ არ ვიცით რა არის ამ შთაბეჭდილებები და იდეების წარმოშობის მიზეზი (არც მე, არც რეალობა, არც ღმერთი).
- ჩვენ ვიცით, მხოლოდ ის, რაც შთაბეჭდილებებში და იდეებში მოგვეცემა.
- ჩვენთვის არსებობს მხოლოდ ის, რაც შთაბეჭდილებებში და იდეებში მოგვეცემა.

ადამიანს მხოლოდ საკუთარი შეგრძნებების საფუძველზე შეუძლია განახორციელოს მსჯელობა. ჩვენი ცნობიერება აღქმის მონაცემებში არის ჩაკეტილი. გარე სამყაროს არსებობის იდეა შეუძლებელია აქედან იქნეს გამოყვანილი. ჩვენ თეორიულად არ შეგვიძლია ვამტკიცოთ:

- გარეშე სამყარო არსებობს,
- გარეშე სამყარო არ არსებობს.

ადამიანის ჯანსაღი აზრი ამტკიცებს, რომ გარე სამყარო არსებობს. პიუმი ადამიანის ბუნებრივ მიდრეკილებასა და ინსტინქტში ხედავს ამ მტკიცების საფუძველს. ადამიანი ამას ამტკიცებს ყოველგვარი მსჯელობის გარეშე და ყოველგვარ მსჯელობაზე. გარე სამყაროს არსებობა არის არა ცოდნის, არამედ რწმენის საგანი. ჩვენ გვაქვს გარე სამყაროს არსებობის რწმენა. ეს არ არის რელიგიური რწმენა, არამედ განცდის თავისებური სახე. ამ განცდის თავისებურება ისაა, რომ იგი არ არის დამოკიდებული ჩვენს გონებასა და ნებაზე და იგი ადამიანში მათგან დამოუკიდებლად აღმოცენდება. პიუმს არ შეუძლია ახსნას ამ განცდის უტყუარობის საფუძველი.

ემპირიზმმა ვერ ახსნა ცოდნის შესაძლებლობა. ადამიანს შეუძლია იცოდეს მხოლოდ ის, რაც მის შეგრძნებებშია მოცემული. ეს ნიშნავდა გონების როლის სრულ უკუგებას შემეცნების პროცესში. ამიტომ ყველაფერი მიიღება მხოლოდ რწმენის საფუძველზე. შეიძლება ითქვას, რომ ემპირიზმი მიერ თავისი პრინციპების ლოგიკურმა განვითარებამ აგნოსტიციზმთან და სკეპტიციზმთან მიიყვანა.

განმანათლებლობა

მე-18 საუკუნე მიჩნეულია განმანათლებლობის ეპოქად. იგი დაიწყო ინგლისში და შემდეგ გავრცელდა მთელ ევროპაში. ინგლისში მისი სახელი დაკავშირებულია ჯ. ლოკთან. განმანათლებლობა შეიძლება მივიჩნიოთ რენესანსისა და რეფორმაციის გაგრძელებად. იგი არის აღორძინების ჰუმანიზმის გაგრძელება. იგი ხასიათდება ინდივიდუალიზმითა და ტრადიციებისადმი კრიტიკული დამოკიდებულებით. ოღონდ ეს იყო მათი საფოველთაო და თანმიმდევრული კრიტიკა. ეპოქის ძირითადი დევიზია: “ყველაფერმა თავი უნდა გაიმართლოს გონების სამსჯავროს წინაშე“. განათლება მოსახლეობის უმრავლესობისათვის მისაწვდომი ხდება. ეს ითვლება ადამიანის უფლებად. განათლება მიჩნეულია ადამიანისა და საზოგადოების განვითარების საფუძველად. განმანათლებლობამ შექმნა ის იდეალები, რომლებიც საფუძველად დაედო ევროპის შემდგომ ისტორიულ განვითარებას. იგი შეიქმნა მოდერნის ეპოქის საფუძველი. განმანათლებლობის

ეპოქის ძირითადი ნიშნებია: გონების სუვერენიტეტი, ოპტიმიზმი, გარდაქმნა, განათლებული აბსოლუტიზმი, საზოგადოებრივი ხელშეკრულება.

განმანათლებლობა იყო ევროპული საზოგადოების სულიერი განვითარების მნიშვნელოვანი ეტაპი და მისი თეორიულ-მსოფლმხედველობრივი საფუძველი. ამ ეპოქამ უზარმაზარი გავლენა მოახდინა საზოგადოებისა და პიროვნების ცხოვრებაზე. ამ ეპოქაში გადაისინჯა ეკლესიისა და არისტოკრატის როლი საზოგადოებრივ და პოლიტიკური ცხოვრებაში. განმანათლებლობა გულისხმობდა იდეათა ერთობლიობას, რაც ახასიათებდა ამ ეპოქას და არა რომელიმე ფილოსოფოსს მხოლოდ. განმანათლებლობის საერთო სულიერი განწყობის დამახასიათებელია არსებული სოციალური, პოლიტიკური და კულტურული ინსტიტუტების, ზნეობისა და ცხოვრების წესის კრიტიკა გონების პოზიციიდან. განმანათლებლობის დასრულებად მიჩნეულია საფრანგეთის რევოლუცია 1789, ან ნაპოლეონის ომები (1800-1815).

განმანათლებლობის მსოფლმხედველობა. განმანათლებლობა ძალზედ ჭრელი იყო თავისი ფილოსოფიური შემადგენლობით. მასში შედიოდნენ რაციონალისტები და ემპირისტები, სენსუალისტები და დეისტები, მატერიალისტები და იდეალისტები. ისინი არ იყვნენ ცხოვრებას მოწყვეტილი მეოცნებეები, არამედ მათი სულიერი და თეორიული ინტერესები განსაზღვრულიყო რეალური ცხოვრების პრობლემებით. ის, რომ ასეთი იდეური მრავალფეროვანი ფილოსოფიური მიმდინარეობები გამოხატავდნენ ერთ იდეურ პოზიციას, მთელი საზოგადოების განწყობას განაპირობებდა განმანათლებლობის ხასიათს. ეს იყო საერთო ევროპული მოძრაობა, მაგრამ მაინც ყოველ ქვეყანაში მას ახასიათებდა ეროვნული თავისებურებები, რაც განპირობებული იყო ამ საზოგადოების პოლიტიკური, ეკონომიკური და კულტურულ-ფილოსოფიური განვითარების დონით. მთელი ევროპული საზოგადოება შეთანხმებული იყო ერთში: ადამიანი და საზოგადოება უნდა შეცვლილიყო და ამის საფუძველი და წარმმართველი ძალა იყო სუვერენული გონება, ხოლო მეთოდი კრიტიციზმი. მეტაფიზიკურად ეს იყო ღმერთის ტრანსცენდენტურ ძალად გადაქცევის, ღმერთის წინააღმდეგ ამბოხის (კამიუ) შედეგი და გამოვლინება. ადამიანი აცნობიერებდა, რომ მისი ცხოვრება მთლიანად მასზე იყო დამოკიდებული. მას სურდა თავისუფლება, ბედნიერება, კეთილდღეობა და მშვიდობა. ეპოქის ადამიანების თეორიული და პრაქტიკული საქმიანობა ამ მიზნის მიღწევის სამსახურში იქნა ჩაყენებული. გონება ამ მიზნების შესაბამისად აანალიზებს ყოველ საზოგადოებრივ თუ სულიერ პრობლემას.

განმანათლებლობის იდეურ კამათში ჩამოყალიბდა ევროპული ცივილიზაციისათვის დამახასიათებელი ნიშნები:

- ადამიანისა და მოქალაქის უფლებები,
- სამოქალაქო საზოგადოება,
- პლურალისტური დემოკრატია,
- სამართლობრივი სახელმწიფო,
- ზეღისუფლების დანაწილების იდეა,
- საბაზრო ეკონომიკა,
- ინდივიდუალისტური ეთიკა.

ინგლისში შემუშავებული იქნა გონივრული ეგოიზმის თეორია, რომლის მიხედვით ადამიანის ინტერესი არ შეიძლება უპირისპირდებოდეს საზოგადოების ინტერესებს და თუ ეს ხდება, მაშინ საზოგადოებას რაღაც პრობლემები აქვს. ინდივიდუალიზმის უკიდურესი ფორმების წინააღმდეგ შემუშავებული იქნა ადამიანის საზოგადოებაში მოქცევის წესები:

- წესიერება,
- საზოგადოებრივი აზრის პატივისცემა,
- თავაზიანობა,
- სხვის პირად საქმეებში ჩაურევლობა.

ზელოვნებაში ეპოქა გვლინდება ბაროკოს, როკოკოსა და კლასიციზმის სახით. ბაროკოს აზნასიათებს ზელოვნურობა, ღვარჭლიანი სტილი. ბუნებრიობა უარყოფილია როგორც ველურობა. ადამიანი ესწრაფვის ბუნებრივი საწყისის გაკეთილშობილებას გონების საფუძველზე. ამ ეპოქაში ჩნდება ჩანგალი, ეტიკეტი, დუელი და ფლირტი.

განმანათლებლობის რაციონალიზმი. განმანათლებლობის რაციონალიზმი ეძებს ადამიანური ყოფიერების ბუნებრივ პრინციპებს. მე-18 საუკუნისათვის დამახასიათებელია არა მარტო მეცნიერების განვითარება, არამედ მისი შედეგების პრაქტიკული გამოყენების ზრდა და ადამიანის სამსახურში ჩაყენება. მეცნიერული ცოდნა და განათლება ხდება მთელი საზოგადოებისათვის მისაწვდომი. მეცნიერულ და თეორიულ საკითხებზე კამათი საზოგადოებაში კარგი აღზრდისა და კარგი ტონის ნიშანი ხდება. მეცნიერება და ცოდნა ტოვებს უნივერსიტეტებისა და ლაბორატორიების სფეროს და გადის ხალხში. საზოგადოებაში ბატონდება შეხედულება ადამიანის გონების უსაზღვრო შესაძლებლობების შესახებ. მეცნიერებას შეუძლია ადამიანის ცხოვრება უკეთესი გაზადოს. განმანათლებლობის რაციონალიზმს საფუძველი ჩაუყარეს დეკარტემ და ბეკონმა, ჰობსმა, ლაიბნიცმა და სხვებმა. მათ დაიწყეს სქოლასტიკის კრიტიკა და საკუთარი პრობლემების გადასაჭრელად ნაცვლად ავტორიტეტისა და ტრადიციისა მიმართეს გონებას. მაგრამ ეს ეპოქა აცნობიერებს თავს როგორც გონების სუვერენიტეტის, გონების პრინციპის საბოლოოდ გამარჯვების ეპოქად.

მისი დამახასიათებელი ნიშანია კარტეზიანობის, როგორც მეტაფიზიკური სისტემის კრიტიკა, რომელიც დაადანაშაულეს ცხოვრებისადმი მჭვრეტელობით დამოკიდებულებაში და ცხოვრების პრაქტიკული პრობლემების უგულვებელყოფაში. მეცნიერება და პროგრესი არის მათი მოღვაწეობის ლოზუნგი. იგი ოპტიმისტური ეპოქაა. ვოლტერს უყვარდა გამოთქმა: „ერთხელ ყველაფერი უკეთესი გახდება - ეს არის ჩვენი იმედი“. ისინი ყველაფერს აკეთებდნენ ამისათვის. პროგრესის სამსახურში ჩაყენებული იქნა გონება, რომლის ძირითადი საქმიანობაა კონსტრუქციული კრიტიკა. მაგრამ როგორია ეს გონება, რომელიც ადამიანის სამსახურშია ჩაყენებული?

განმანათლებლობის გონების ბუნება. გონება არის ის, რაც ბუნებაში და შემოქმედმა მისცა ადამიანს საკუთარი ცხოვრების წარმართვისათვის. ეს არ არის მეტაფიზიკური ან მარადიული გონება, არამედ ცოცხალი ადამიანისა და კაცობრიობის კოლექტიური გონება. მისი ერთადერთი მიზანია ადამიანის სამსახური. ამ ეპოქის მეტაფიზიკური სისტემებისათვის (დეკარტე, სპინოზა, ლაიბნიცი) გონება არის მარადიული ჭეშმარიტებების მოპოვების ადგილი. გონების ყოველი მიღწევა ადასტურებს ჩვენს მონაწილეობას ღვთაებრივ არსებაში და გავგისხნის მარადიულის, მეტაფიზიკურისა და გონითის სამყაროს. გონება თავიდანვე ნაზიარებია მარადიულს და ფლობს თანშობილ იდეებს. ახალი გონება არის ამქვეყნიური აქტიურობის გონება, რომლის მთავარი ნიშანია ახალი ცოდნის მოპოვება. იგი თვითონ ქმნის ახალ ცოდნას. ამ გონების უმნიშვნელოვანესი თავისებურებაა მისი ჩართულობა რეალურ ცხოვრებაში და ცდის ფაქტებს შორის კავშირის დამყარება. გონების ნიშანია არა ჭეშმარიტების ფლობა, არამედ მისწრაფება ჭეშმარიტებისაკენ. ეს გონება არის თავისუფალი არა მარტო რელიგიური, არამედ მეტაფიზიკური გავლენისაგან. ამ გონებას არ აინტერესებს სამყაროს არსება, მისი საფუძველი, არამედ აინტერესებს საგნების ფუნქციონირების

წესი. ასეთი გონების იარაღია კრიტიკა და ანალიზი. განმანათლებლობის ნიშანია მყარი რწმენა გონების შესაძლებლობებში და მისი სწორად გამოყენებისას დადებით შედეგებში. ამიტომ ისინი ცდილობენ გონება გაათავისუფლონ მეტაფიზიკური სქემებისაგან, რელიგიური და მორალურ-ზნეობრივი ცრურწმენებისაგან.

განმანათლებლობის იდეა არის გონების სუვერენობის პრინციპი. გონება გათავისუფლდა ავტორიტეტის, ღმერთის განგების, ტრადიციის და სხვა გარე გავლენებისაგან. ადამიანი იწყებს საკუთარი გონების მეშვეობით გონების სამეფოს შექმნას. ეს განაპირობებდა მათ ოპტიმიზმსა და რევოლუციურ სულისკვეთებას. მათ გააჩინეს მოლოდინი ფეოდალიზმის დამხობის შემდეგ სამართლიანი საზოგადოების დამყარებისა. მათ შეძლეს პირველად საზოგადოებაში შეექმნათ არსებული რეალობის შეცვლისა და საზოგადოების გონების პრინციპებზე გარდაქმნის იდეა და მოთხოვნა. მაგრამ აქ იმალებაოდა ერთი სახიფათო ილუზია. მათ მოახდინეს ჭეშმარიტების ფლობის მონოპოლიური უფლების დაკანონება. ყველა ვინც წინააღმდეგია, ის წინააღმდეგია გონებისა და ჭეშმარიტებისა. საზოგადოება გაყვეს გონების მომხრეებად და მოწინააღმდეგეებად. რაც ნათლად გამოვლინდა საფრანგეთის რევოლუციის სისასტიკეში. (რობესპიერი). ადამიანის გონების გაწმენდა ყველა გადმონაშთისაგან და ახალი მენტალობის ჩამოყალიბება მტკივნეული პროცესი აღმოჩნდა გაუთვალისწინებელი შედეგებით. გონების კულტი გადაიქცა გონების ბატონობის კულტად და იმათი ბატონობის საშუალებად, ვინც მიიჩნევდა, რომ მხოლოდ ის ფლობდა ჭეშმარიტებას. გონების სუვერენიტეტი გადაიქცა გონების ავტორიტეტს ამოფარებულ პოლიტიკურ და სოციალურ დიქტატურად. აზროვნების თავისუფლების იდეალმა საზოგადოებრივი ცნობიერება რევოლუციური გახადა. მასობრივ ცნობიერებაში ჩანერგეს აზრი ადამიანებს აქვთ უფლება და ნება გარდაქმნან საზოგადოება. განმანათლებლობის რაციონალიზმსა და ისტორიულ ოპტიმიზმს საზღვარი დაუდო საფრანგეთის რევოლუციის შედეგებმა. მისმა ტერორმა და პირადი ძალაუფლების საშინელებებმა ადამიანებს დაანახეს განმანათლებლობის რაციონალიზმსა და გონების სინათლის ნაკლი. ამიტომ გერმანული კლასიკური იდეალიზმი იწყებს გონების ხელახალ გააზრებას, ეძებს მის საზღვრებსა და სტატუსის ახალ ვითარებაში. მათ განმანათლებლობა დაადანაშაულეს „ბლაგვ რაციონალიზმში“.

განმანათლებლობა და რელიგია. განმანათლებლობა საერო მოძრაობაა. განმანათლებლობის ნიშანია რელიგიური ცრურწმენების კრიტიკა და სკეპტიკური დამოკიდებულება რელიგიისადმი. განმანათლებლობის რელიგია არის დეიზმი. იგი არის რაციონალური და ბუნებრივი რელიგია, რომელიც მისაღებია გონებისათვის. დეიზმი გულისხმობს:

- ღმერთის არსებობას,
- სამყარო შექმნილია ღმერთის მიერ მაგრამ არ წარმართავს მას,
- არსებობს მომავალი ცხოვრება სადაც ყველას მიეზღვება სიკეთისა და ბოროტებისათვის.

ევროპულმა აზროვნებამ ამქვეყნიურობისა და ღმერთის მიმართების ახალი მოდელი აღიარა. დეიზმის მიხედვით, ღმერთი სამყაროს შექმნის შემდეგ აღარ ერევა ამქვეყნიურობის არსებობაში. სანაცვლოდ ღმერთმა ადამიანს მისცა ორი წიგნი: ბიბლია და ბუნება და შესაბამისად ორი ფენა სამღვდულოება და მეცნიერება. ამიტომ ყველაფერი: საზოგადოება, მორალი, მეცნიერება ადამიანური შემოქმედებისა და შეთანხმების შედეგია. ეს ნიშნავს, რომ ადამიანის მიერ შექმნილი შეიძლება შეცვლილი იქნეს. ადამიანს შეუძლია საკუთარ გონებაზე დაყრდნობით და გონების პრინციპების

მეშვეობით შექმნას იდეალური საზოგადოება. დეიზში სამყაროს საათის მექანიზმს აღარებდა. მისთვის სამყარო არის მექანიზმი. ეს ნიშნავდა, რომ ბუნების შემეცნება და ადამიანის სამსახურში ჩაყენება შეიძლება. ამ ეპოქის დამახასიათებელი ნიშანია პერპეტუუმ მობილეს შექმნის მცდელობა.

ეს იყო ინტელექტუალების რელიგია. ვოლტერი წერდა, რომ მისთვის ცხადია უმაღლესი გონითი საწყისის არსებობა, რომელიც არის არა რელიგიური რწმენის, არამედ გონების ჭეშმარიტება. მაშინ „დადებითი რელიგიის“ მთელი დოგმატიკა და ისტორიები ცრურწმენაა. ამრიგად ისინი გამოდიოდნენ არა ღმერთის, არამედ რელიგიური ცრურწმენების წინააღმდეგ. ბუნებრივი რელიგია არის ზნეობრივი პრინციპების ერთობლიობა, რომელიც საერთოა მთელი კაცობრიობისათვის. შემდეგ პოლბაზი და დიდრო უკვე თავს ესხმიან რელიგიას და ღმერთის რწმენასაც. მათ მიიჩნევენ საზოგადოებრივი მოწყობის მანკიერი ხასიათის მიზეზად. პოლბაზი, „ბუნებრივი პოლიტიკა“ წერდა, რომ რელიგია ადამიანში აღზრდის მორჩილებასა და შიშს, რითაც აბრკოლებს ადამიანის დამოუკიდებლობასა და თავისუფლებას. ე. კასირერი მიიჩნევდა, რომ განმანათლებლობაში ბატონობს საყოველთაო განახლების სულისკვეთება და თვითონ რელიგიისაგან მოითხოვენ და მოელიან განახლებას. ადამიანების სვამენ კითხვებს შემეცნების, ზნეობის, ადამიანურობის შესახებ და რაც უფრო მეტი კითხვა რჩება რელიგიის მიერ პასუხგაუცემელი მით უფრო მეტი დაუინებით ისმება ახალი კითხვები. რელიგია, როგორც ძირითადი ღირებულებითი და მსოფლმხედველობრივი ორიენტირი, რომელმაც უნდა წარმართოს ადამიანის ცხოვრება, საეჭვო ხდება. ამიტომ მიმდინარეობს ბრძოლა არა რელიგიის ცალკეული დოგმების წინააღმდეგ, არამედ რელიგიის როგორც ცხოვრებისეული ორიენტირის და ადამიანის ცხოვრებაში რელიგიისა და რწმენის ადგილის შესახებ. განმანათლებლობამ ცხადყო რელიგიის როლის ცვლილება ადამიანის ყოფიერებაში. ეს განაპირობებდა რელიგიისადმი დამოკიდებულების ხასიათს. გერმანული იდეალიზმი გადადის რელიგიის ტრანსცენდენტალურ დასაბუთებასა და გამართლებაზე.

განმანათლებლობის პოლიტიკური იდეალი. განმანათლებლობის ეპოქაში ბუნებრივი რელიგიის გვერდით დგას ბუნებრივი სამართალი. აქ ბუნებრივი გულისხმობს არა მეტაფიზიკურს, ზებუნებრივს, არამედ რაციონალურს. მან მოახდინა ჰუმანისტური იდეების სამართლის ენაზე ჩამოყალიბება და შექმნა სახელმწიფოს თეორია. მოხდა მოქალაქის, სახელმწიფოსა და საზოგადოების მიმართების სამართლობრივი და თეორიული განსაზღვრა. მონტესკიე „კანონთა გონში“ ამტკიცებდა, რომ კანონი არის აუცილებელი კავშირი, გამომდინარე საგანთა ბუნებიდან. ჩვენ უნდა დავემორჩილოთ კანონებს, რადგან კანონები ობიექტური და უცვლელია როგორც მათემატიკის კანონები“. იგი თვლიდა, რომ ისტორია წარიმართება შესაბამისი კანონების მიხედვით. მან შექმნა განმანათლებლობის პოლიტიკური დოქტრინა და იდეოლოგია. იგი მთლიანად არ ეთანხმებოდა საზოგადოებრივი ხელშეკრულების თეორიას. საზოგადოებრივი ცხოვრების ხასიათს განსაზღვრავს ერის გონი. ვოლტერი აღიარებდა ადამიანების თანასწორობას. მაგრამ თვლიდა, რომ პოლიტიკური და სოციალური თანასწორობა რეალურად მიუღწეველია. ე. ჟ. რუსო მიიჩნევდა, რომ ბუნებრივი მდგომარეობა არ არსებობდა, ჩვენ იგი უნდა მივიღოთ როგორც ჰიპოთეზა. მის მიერ აღწერილი ბუნებრივი მდგომარეობა არ ემთხვევა ინგლისელების გაგებას. ბუნებრივ მდგომარეობაში სამართალი არ არსებობს. კაცობრიობის „ყველაზე ბედნიერ ეპოქაში“, რომელიც წინ უსწრებდა კერძო საკუთრების წარმოშობას არსებობდა ბუნებრივი სამართალი, როგორც მორალური არჩევანის თავისუფლება. იგი ადამიანის ბუნებითი მახასიათე-

ბელია. ამ საფუძველზე აღმოცენდა კაცობრიობისათვის დამახასიათებელი სამართლიანობის ბუნებრივი გრძნობა. სამართლის კანონები ეფუძნებიან ადამიანის ბუნებრივ ზნეობრიობას. განმანათლებლობის პოლიტიკური იდეები და პრინციპები დაედო საფუძვლად ადამიანისა და მოქალაქის უფლებათა დეკლარაციას (საფრანგეთი, 1789 წელი) და დამოუკიდებლობის დეკლარაციას (აშშ, 1776 წელი).

განმანათლებლობის ერთერთი ძირითადი ნიშანია პროგრესის იდეა. ისტორიის მიზანია გონების გამარჯვება. ისტორიის შედეგი უნდა იყოს გონების სამეფოს დამყარება. ჰერდერი მიიჩნევდა, რომ საზოგადოება განვითარების პრინციპებია ბუნებრივი მიზეზები: ცხოვრებაში მემკვიდრეობითობისა და სიახლის შემოტანა, მარტივიდან რთულისაკენ სვლა. საზოგადოების განვითარების მიზანია ჰუმანურობა. ჰუმანურობა გამოხატავდა ადამიანის ზნეობრივი სრულყოფილების, კულტურულობის, ბუნებაზე ბატონობის დონეს და ადამიანის უნარების განვითარების შესაძლებლობის ხარისხს.

განმანათლებლობა არის გონების ისტორიული განვითარების ეტაპი იგი ყველა ადამიანური და საზოგადოებრივი პრობლემის გადაჭრის გასაღებს ხედავდა კულტურისა და განათლების განვითარებაში, ადამიანის უნარში სრულყოფილებისა და გონების სამეფოს აგებაში. განმანათლებლობის ნაკლია ანტიისტორიზმი ანუ ნათელი წარმოდგენის არქონა იმის შესახებ თუ როგორ შეიძლება ეს განხორციელებულიყო ისტორიაში. ლესინგი მიიჩნევდა, რომ ადამიანის პროგრესი მიიღწევა „სრული განათლებით“ განათლება და ზნეობრივი სრულყოფა არის ადამიანისა და საზოგადოებრივი პროგრესის მამოძრავებელი ძალები. ადამიანის ბუნებრივ უფლებებად მიჩნეულია:

- თავისუფლება,
- უფლებების თანასწორობა,
- საკუთრება,
- უსაფრთხოება და ჩაგვრის წინააღმდეგ ბრძოლის უფლება.

კანონი არის ხალხის ერთიანი ნება, რომელიც შემუშავდება ყველა მოქალაქის უშუალო (ან მათი წარმომადგენლების) მონაწილეობით. კანონი ყველასათვის ერთნაირია. იგი დაადგენს აღმასრულებელი ხელისუფლების უფლებამოსილებათა ზუსტ საზღვრებს, რათა დაცული იქნეს პიროვნების:

- სიტყვის,
- შეხედულებებისა,
- სინდისის თავისუფლება.

ამერიკული დეკლარაცია აცხადებს, რომ ყველა ადამიანი იბადება და რჩება თავისუფალი და თანასწორი თავიანთ უფლებებში. ისინი არავითარ პირობებში არ შეიძლება წართმეული ან გაუცხოებული იქნეს მისგან. მოქალაქეს აქვს სიცოცხლის, საკუთრების, უსაფრთხოებისა და კეთილდღეობის მოპოვების უფლება, მთელი ძალაუფლება იმყოფება ხალხის ხელში და მისგან მომდინარეობს. სახელმწიფოს დანიშნულებაა ხალხის დაცვისა და უსაფრთხოების უზრუნველყოფა. არცერთ ადამიანს ან ადამიანთა ჯგუფს არ აქვს უფლება ფლობდეს რაიმე განსაკუთრებულ სარგებელს ან პრივილეგიას. საკანონმდებლო, აღმასრულებელი და სასამართლო ხელისუფლება უნდა იყოს ერთმანეთისაგან გამიჯნული. ეს პრინციპები საფუძვლად დაედო ლიბერალურ-დემოკრატიულ სახელმწიფო წყობას.

ადამიანის გაგება განმანათლებლობაში. განმანათლებლობის ნიშანია ადამიანის არსების კვლევა. ვინ არის ადამიანი თავისი არსების მიხედვით. ადამიანის ქრისტიანული განსაზღვრება მათ არ აკმაყოფილებთ. განსხვავებით ქრისტიანული დოგმატიკისა ადა-

მიანი საწყისისეული ცოდვილი ბუნების შესახებ, განმანათლებლობა მიიჩნევს, რომ ადამიანი ბუნებით-კეთილია. ადამიანის მისწრაფებაში საკუთარი თავის, არსებობის შენარჩუნებისაკენ არაფერია ცუდი. ამიტომ არაფერია ცუდი სიამოვნებისაკენ მისწრაფებაში და ტანჯვისაგან თავის არიდებაში. ასეთია ადამიანის ბუნებრივი არსება. რუსოც მიიჩნევდა, რომ ადამიანი ბუნებით კეთილია და მხოლოდ ცივილიზაცია ამას-ინჯებს მის ბუნებას. ეს არის ბოროტებისა და უსამართლობის მიზეზი. მათ გაცნობიერებული აქვთ ადამიანის არსებისა და მისი გრძნობადი გამოვლინების განსხვავება. დ. დიდრომ „მძისწული რამო“-ში დასვა საკითხი ადამიანის კეთილი არსებისა და მისი გრძნობად-ინდივიდუალური გამოვლინებისა, რაც განპირობებული იყო ადამიანის კეთილ არსებასა და მის გრძნობად გამოვლინებას შორის პრინციპული განსხვავებით. ადამიანის არსებისა და მისი ინდივიდუალურ გამოვლინებას შორის განსხვავება განპირობებულია ადამიანში არსებული ორი საწყისის მიმართებით: გრძნობებისა და აფექტების გონებასთან.

მისი თავისებურება იკვეთება უკვე იმაში, რომ განმანათლებლობა ეძებს არა ადამიანის არსების, არამედ ბუნების დადგენას ცდილობს. ადამიანის შემეცნება ბუნებრივი ადამიანისათვის აუცილებელი დაადგინოს თვისებებისა და უნარების დაადგენას გულისხმობს. მისი ინტერესის საგანია „ნამდვილი ადამიანის“ დადგენა, რაც ადამიანის თავისუფლებისა და უფლებების საფუძველია. ისევე როგორც ყველაფერი ადამიანიც კრიტიკის ობიექტია, რადგან მისი ყოფიერება დამახინჯებულია და უნდა გამოვლენილი იქნეს „ნამდვილი ადამიანის“. მისი ცოდნის საფუძველზე უნდა კრიტიკულად განხილული თანამედროვე იქნეს ადამიანური რეალობა. ადამიანის ბუნების კრიტიკის მიზანია ადამიანის ჯერარსული თვისებების დადგენა და მათ შორის იერარქიული წესრიგის განსაზღვრას. ამ ეპოქაში ყურადღების საგანია არა ადამიანის ფიზიკური თუ ფსიქოლოგიური თვისებები, არამედ ნორმატიულ-ღირებულებითი, მორალური, გონებრივი თვისებები და მისწრაფებები, ინტერესები და მოთხოვნები. ადამიანის ბუნებრივი არსება სწორედ მათში ვლინდება. მოკლედ ინტერესის საგანია ადამიანის ცნობიერებისა და მოქმედების სოციალური ნიშან-თვისებები. რასაც იგი აკლენს საზოგადოებაში ცხოვრებით. იცვლება ადამიანის ცხოვრების პირობები, გარდაიქმნებოდა, წინა პლანზე გამოდიოდა ადამიანის ბუნების სხვა თვისებები. ამიტომ განსხვავებულად ხდებოდა ადამიანის ფიზიკური და სულიერი, მორალური თვისებების შეფასება. ასევე იცვლებოდა ადამიანის ბუნებისათვის მნიშვნელოვანი, არსებითი და არაარსებითი თვისებების გამოკენის, შეფასების კრიტერიუმები და პრინციპები. განსაკუთრებული ყურადღების საგანი ხდება ადამიანის ღირსებისა და ღირსეული ყოფიერების ნიშნების გარკვევა. ადამიანს აქვს ბუნებრივი სურვილები და უნარები, რომლებიც ლეგიტიმური და ბუნებრივია ანუ რაციონალურია. ამიტომ ადამიანს აქვს ლეგიტიმური და უცოდლობელი უფლება დაიკმაყოფილოს ეს მოთხოვნილებები. ადამიანის ძირეული თვისება გონიერებაც განსხვავებულად განიხილება. გონება არ არის „გონების ბუნებრივი სინათლე“, როგორც შუა საუკუნეები მიიჩნევდა, რომლის მთავარი დანიშნულება იყო ღმერთის საიდუმლოების ზიარებისა. განმანათლებლობისათვის გონების დანიშნულება სხვაგვარია. გონება არის ადამიანის ცხოველისაგან ძირითადი განმასხვავებელი ნიშანი. განმანათლებლობის პრინციპული განსხვავება შუა საუკუნეების პოზიციისაგან იმაშია, რომ ისინი იცავდნენ ღმერთისაგან ბუნების საგნების „არსობრივი დამოუკიდებლობის“ პრინციპს. ამ საფუძველზე ადამიანიც ღმერთისაგან არსობრივად დამოუკიდებელია. ეს ნიშნავს, რომ ადამიანის ბუნების შემეცნება არ ატარებს თეოლოგიურ ხასიათს. ადამიანიშემეცნების დამოუკიდებელი საგანია, რომელიც არსებას თავის თავში

ატარებს. ადამიანის არსება უნდა ვეძიოთ არა ადამიანის გარეთ, მიღმურ სამყაროში, არამედ ერთეულ, ემპირიულ ადამიანში როგორც იგი მოგვეცემა. ისინი ცდილობდნენ დაედგინათ, რეალური, საზოგადოებაში მცხოვრები ადამიანის არსი, რომელსაც აქვს ბუნებრივი ინტერესები და მოთხოვნილებები.

განმანათლებლობის მნიშვნელობა. ღმერთმა ადამიანს მისცა ორი წიგნი: ბიბლია და ბუნება. ეს იყო სულიერი და საერო კულტურის, სამღვდელთა და მეცნიერების დაპირისპირების საფუძველი. ჩვენი შემეცნების ერთადერთ წყაროდ ეპოქა აღიარებს გონებას. ფრანგულმა განმანათლებლობამ კრიტიკის საგნად აქცია საზოგადოება და პოლიტიკური საკითხები. განმანათლებლური კრიტიკის მიზანია იპოვონ სუვერენული გონების მეშვეობით ადამიანის ცხოვრების ბუნებრივი პირობები. აქედან მოდის ბუნებრივი რელიგიის, ბუნებრივი სამართლის თეორიები და ბუნებრივი სამეურნეო ცხოვრების მოწყობის იდეაც. ამ იდეალებიდან გამომდინარე ხდებოდა არსებული საზოგადოებრივი, კულტურული და პოლიტიკური ცხოვრების კრიტიკა. იყო მცდელობა საზოგადოებრივი რეფორმების გატარებისა. ამის მაგალითი იყო განათლებული აბსოლუტიზმის იდეა და ფრანგული რევოლუცია. მე-19 საუკუნეში გამოვლინდა უკუერეკცია განმანათლებლობის წინააღმდეგ. მას აკრიტიკებდნენ ანტიისტორიზმის გამო და დაიწყო ისტორიული სინამდვილისა და ადამიანის ისტორიული მოღვაწეობის შესწავლა. კანტი იყო ერთერთი პირველი, ვინც შეეცადა განმანათლებლობის ბუნების გარკვევას. («Beantwortung der Frage: was ist Aufklärung?», 1784). მან იგი განსაზღვრა როგორც დამოუკიდებელი აზროვნება. კანტმა განმანათლებლობის თავისებურება დაინახა გონების სუვერენობაში. ადამიანის უფლებაში გამოიყენოს საკუთარი გონება თავისუფლად. კანტი განმანათლებლობის მიზანს ხედავდა ადამიანის ინტელექტუალურ აღზრდაში. განმანათლებლობა იყო ადამიანის გამოსვლა არასრულწლოვანების ასაკიდან, როდესაც მას შეუძლია თავისი გონება გამოიყენოს სხვისი ხელმძღვანელობის გარეშე. განმანათლებლობა იყო გონების სუვერენიტეტის აღიარება. თანამედროვე ლიბერალიზმი თავის დასაწყისს იღებს განმანათლებლობაში. მისგან აქვს გადმოღებული:

- ტოლერანტიზმი და კრიტიკული დამოკიდებულება ცრურწმენებისადმი,
- თანამედროვე საზოგადოების პოლიტიკური თავისუფლება,
- დემოკრატიის პრინციპები,
- სახელმწიფოს როგორც რესპუბლიკის იდეა,
- რელიგიური ტოლერანტობა,
- საბაზრო მექანიზმები,
- კაპიტალიზმი,
- მეცნიერული მეთოდი.

მეცნიერებამ მოიპოვა უფლება ეძიოს ჭეშმარიტება როგორც არ უნდა იყოს და როგორც არ უნდა ემუქრებოდეს საზოგადოების სტაბილურობას და ამის შემდეგ არ დაისაჯოს „ჭეშმარიტებისათვის“. ჭეშმარიტების სამსახური აღარ არის საზიფათო.

მე-20 საუკუნის მეორე ნახევარში, პოსტმოდერნი იწყებს განმანათლებლობის ზოგიერთი იდეის გადაფასებას. განმანათლებლობის მოღვაწეების რომანტიზაცია არასწორედ მიაჩნიათ. მათი რაციონალიზმი და რედუქციონიზმი სათავეს უდებენ არა მარტო ლიბერალიზმს. არამედ ტოტალიტარიზმსა, ანარქიზმს და სოციალიზმს.

კასირერი ე. (1874-1945) განმანათლებლობის თავისებურებას ხედავდა იმაში, რომ გონება რეგულატორი იდეიდან გადაიქცა მაკონსტიტუირებელ გონებად, რომელიც ქმნის სამყაროს. კასირერი ეპოქის ნიშანს ეძებს არა გონების სუვერენობაში,

არამედ იმაში თუ რა პრობლემები დააყენეს განმანათლებლობის ეპოქის მოაზროვნეებმა. კასირერი ეპოქის ძირითად პრობლემას ხედავს დაპირისპირებაში კარტეზიანულ ტრადიციასა და ნიუტონისეულ ტრადიციაში „ფილოსოფიური წესებისა“. კარტეზიანული ტრადიცია აღიარებდა რაციონალურ მეთოდს როგორც პროცესს, რომელსაც დედუქციის გზით მივყევართ პრინციპებიდან ფაქტებისაკენ. ნიუტონისეულ ტრადიციაში, რომელიც მოითხოვდა დედუქცია მიგვეტოვებინა ანალიზის სასარგებლოდ რომელიც დაიწყებდა მოვლენებისაგან და ავიდოდა პრინციპებამდე და მათემატიკურ ფორმულებამდე. ამ ფორმულებით აღიწერებოდა ფაქტები. ეპოქის ძირითადი ნიშანია „სისტემის სულისკვეთების ამოძიკვა“ და ინდუქციისა და ექსპერიმენტის გამარჯვება. კასირერის აზრით, მეთოდის პრობლემა არის ეპოქის ძირითადი მამოძრავებელი, რომელიც წარმართავს ეპოქასა და კულტურას გარკვეული მიმართულებით. იგი თვლის, რომ მოხდა ისტორიული შემობრუნება აპრიორიზმიდან ემპირიზმისაკენ, გონებიდან - ცდისაკენ.

ფუკოს აზრით, განმანათლებლობა არის პოლიტიკური, ეკონომიკური, საზოგადოებრივი, ინსტიტუციონალური და კულტურული მოვლენების ერთიანობა, რითაც ჩვენ განსაზღვრული ვართ. ფუკო ანალიზებს კანტის სტატიას განმანათლებლობაზე. კანტის მიხედვით განმანათლებლობა არის გონების სიმწიფის ეპოქა. მან გაააუმჯობესა ურთიერთობა ადამიანის ნებას, ავტორიტეტსა და გონებას შორის. ამრიგად განმანათლებლობა უბრალოდ ფილოსოფიურ შეხედულებათა სისტემა კი არ არის მარტო, არამედ ის არის მოქმედების პრინციპიც. იგი ადამიანს მოუწოდებს ინტელექტუალური სიმამაცისაკენ. კანტმა განმანათლებლობის დევიზად მიიჩნია *aude saper*, „გაბედე გაიგო“. ფუკოს აზრით, განმანათლებლობასთან ჩვენ გვაკავშირებს არა უბრალოდ იდეები, არამედ გარკვეული განწყობა, შეშეცნებითი და ცხოვრებისეული პოზიცია. ეს არის გარკვეული ფილოსოფიური ეთოსი: საკუთარი ისტორიული ყოფიერების მუდმივი კრიტიკა. ამ კრიტიკის მიზანია არა ფორმალური სტრუქტურების ძიება, რომლებასაც საყოველთაო მნიშვნელობა აქვს, არამედ იმ ხდომილებების ისტორიული გამოკვლევა, რომლებმაც მოგვიყვანეს აქამდე. ასეთი კრიტიკა არ არის ტრანსცენდენტალური და მისი მიზანი არ არის მეტაფიზიკური სისტემის აგება. ეს კრიტიკა გენეოლოგიურია დანიშნულებით და არქეოლოგიური მეთოდის სახით. მას საქმე აქვს არა შეშეცნებისა და ზნეობრივი ქცევის საყოველთაო სტრუქტურასთან, არამედ იმ დისკურსებთან, რომლებშიც არტიკულირდება ის, რასაც ჩვენ ვფიქრობთ, ვაკეთებთ. ეს კრიტიკა გენეოლოგიურია, რადგან იგი იმისაგან რასაც ჩვენ წარმოვადგენთ არ დაასკვნის იმის შესახებ, რისი შეშეცნებაც და შექმნაც ჩვენ არ შეგვიძლია. იგი ჩვენს ამგვარად ყოფიერების შემთხვევითობაში, რაც ჩვენ გვაიძულებს ვიყოთ ის, ვიც ვართ, გახსნის იმის შესაძლებლობას, რომ მეტი აღარ ვიყოთ ის, რაც ვართ, არ გავაკეთოთ ის, რასაც ვაკეთებთ, არ ვიაზროვნოთ მასზე, რაზეც ვაზროვნებთ. იგი არ ცდილობს შექმნას შესაძლებელი მეტაფიზიკა, რომელიც ბოლოს გახდება მეცნიერება, არამედ იგი ცდილობს შეძლებისდაგვარად წინწასწიოს თავისუფლების უსასრულო მუშაობა.

გერმანული კლასიკური იდეალიზმი რაციონალიზმი. სამყარო როგორც გონითი წესრიგი – ORDO RATIO

გერმანული კლასიკური იდეალიზმი ერთერთი მნიშვნელოვანი პერიოდია ევროპული ფილოსოფიის განვითარების ისტორიაში. გერმანული კლასიკური იდეალიზმი ცდილობს პასუხი გასცეს:

- რაციონალიზმისა და ემპირიზმის,
- განმანათლებლობის
- საფრანგეთის რევოლუციის მიერ დასმულ კითხვებს.

ეპოქის განმსაზღვრელი ინტელექტუალური ფაქტორია მეცნიერული ცოდნა. ამიტომ უნდა განისაზღვროს მეცნიერების და ცოდნის რაობა, ამ დროს აღიარებულია მეცნიერების სამი სახე:

- მათემატიკა,
- ფიზიკა,
- მეტაფიზიკა.

მან უნდა ახსნას ცოდნის შესაძლებლობა, რადგან მეცნიერება არსებობს ფაქტის სახით. წინა მცდელობები ცოდნის შესაძლებლობის ახსნისა წარუმატებელი იყო. რაციონალიზმი და ემპირიზმი შემეცნებისა და ცოდნის შესაძლებლობის ახსნის ნაცვლად მივიღნენ შემეცნებისა და ცოდნის უარყოფამდე. დაპირისპირების შედეგი იყო სკეპტიციზმის ფანტაზიები, რაც გულისხმობდა, რომ ადამიანის გონებას ყოველგვარი ცდისაგან დამოუკიდებლად შეუძლია ცოდნის მოპოვება, ხოლო ემპირიზმი მივიდა აგნოსტიციზმთან და სკეპტიციზმთან. კანტმა დასვა კითხვა: მთელი ცოდნა ეფუძნება მხოლოდ გრძნობას თუ ცოდნა გამომდინარეობს სხვა წყაროებისაგანაც, ანუ არ გამოიყვანება ცდისაგან. მან დაინახა მათი ცალმხრივობა და სურს მონახოს და გაითვალისწინოს ორივეს დადებითი ელემენტები.

გნოსეოლოგიური დოგმატიზმი. ძველი ფილოსოფიის დოგმატიზმი ვლინდება რაციონალიზმისა და ემპირიზმის დაპირისპირებაში და სპინოზას სუბსტანციონალიზმში. დოგმატიზმი ტრანსცენდენტურია, რადგან გადის მე-ს საზღვრებს გარეთ. იგი ამოდის არა-მეს, სუბსტანციის პრინციპიდან, ხოლო კრიტიციზმი კი სუბიექტის პრინციპიდან. სპინოზას დებულება ამბობს: „სუბსტანცია არის“. ის დებულება არის აბსოლუტური, უტყუარი და არაფრისაგან გამომდინარე, მაგრამ ასევე მისგან არაფრის გამოყვანა არ შეიძლება.

დოგმატიზმი და იდეალიზმი იყო არა მარტო აზროვნების ორი წესი, ყოფიერების გააზრების ორი ხერხი, არამედ ასევე ორი განსხვავებული ნებელობითი განწყობა და ფილოსოფიური პოზიცია. დოგმატიკოსის ამოსავალია ნიუთონის, იდეალისტისათვის კი მე-ს პრინციპი. დოგმატურ სისტემაში, სპინოზასთან ადგილი არ რჩება სუბიექტისათვის, თვითცნობიერებისა და თავისუფლებისათვის.

რაციონალიზმი თვლიდა, რომ წმინდა გონებას შეუძლია შეიმეცნოს რეალობა გრძნობადი მონაცემების გარეშე. ასეთი გონება არასოდეს არ სცდება. მას ჭეშმარიტ შემეცნებაში ხელს უშლის სწორედ გრძნობები. გნოსეოლოგიური დოგმატიზმი აღიარებდა:

- ლოგიკური და ფიზიკური საფუძვლის იდენტურობას,
- ინტელექტუალურ ინტუიციას,
- გონებას შეუძლია უშუალოდ შეიმეცნოს სინამდვილე,
- ცოდნის შესაძლებლობას სამყაროსა და ზეგრძნობადი რეალობის შესახებ.

გარდა ამისა რაციონალიზმის დოგმატიზმი ვლინდებოდა მის დამოკიდებულებაში გონებისადმი. იგი მივიდა მხოლოდ გონების როგორც შემეცნების დამოუკიდებელი საწყისის აღიარებამდე. მან აღიარა გონების პრინციპის უპირატესობა, მაგრამ შემდგომი ნაბიჯები არ გადაუდგია:

- არ იკვლევს გონების შინაგან სტრუქტურას,
- არ იკვლევს როგორ ახორციელებს გონება შემეცნებას,
- არ იკვლევს გონების გამოყენების საზღვრებს.

მათ ვერ გადაჭრეს ცოდნის ბუნებისა და წარმოშობის პრობლემა. დოგმატიკოსი გამოდის არა მე-ს, თავისუფლების, თვითცნობიერების ცნებიდან, არამედ ბუნების ან ღმერთის მოცემულობიდან.

განმანათლებლობამ დააყენა პიროვნების პრობლემა. ხაზი გაუსვა, გონებისა და ცოდნის როლი ადამიანისა და საზოგადოების ცხოვრებაში. მას ახასიათებს ისტორიული ოპტიმიზმი. ისტორიული ეპოქა, რომელიც იწყებს რეალობისა და საზოგადოების გარდაქმნას, მასზე ბატონობას საკუთარი გონების პრინციპებზე დაყრდნობით. ადამიანი აღიქმება არა როგორც ხელოვანი ესთეტი, არამედ როგორც ისტორიის შემოქმედი. მათ საფრანგეთის რევოლუცია აღიქვს როგორც ადამიანის თავისუფლების რეალიზაციის პროცესი. ისტორიული შემოქმედება, ისტორიაში მონაწილეობა ადამიანის დანიშნულებად აღიქმება. რა ნიშნებით უნდა იყოს შემკული ადამიანი, რომ ისტორიულ პროცესში ჩაერთოს? ამიტომ მნიშვნელოვანია ცოდნა და ზნეობა, რომლითაც აღჭურვილი უნდა იყოს ადამიანი. ეპოქის სულისკვეთების გამოხატველი სიტყვებია: ცოდნა, ზნეობა, მოღვაწეობა, თავისუფლება და ადამიანური ღირსება.

გერმანული კლასიკური იდეალიზმს ი. კანტის, ი. ფიხტეს, ფ. შელინგის და გ. ფ. ჰეგელის ფილოსოფიურ პოზიციებს ერთ ფილოსოფიურ მიმდინარეობად აერთიანებს რაციონალიზმი და იდეალიზმი. მათ სურთ თავისი ეპოქის ორი ძირითადი პრობლემის: ცოდნისა და ზნეობრიობის შესაძლებლობის დასაბუთება. ქრისტიანული რელიგიის ბატონობის დასრულების შემდეგ აუცილებელი გახდა ადამიანის ცხოვრების წესის, ზნეობრიობის ახალი დაფუძნება, რაც ვერ განახორციელა განმანათლებლობამ. საფრანგეთის რევოლუციამ დასვა საკითხი ადამიანის მოღვაწეობის ბუნებისა და საზღვრების შესახებ. ისტორიული შემოქმედება, ისტორიაში მონაწილეობა ადამიანის დანიშნულებად აღიქმება.

სუბიექტური საწყისი, შემოქმედება, თავისუფლება კაცობრიობის არსებობის ძირითად მახასიათებლად არის მიჩნეული. სპინოზას ონტოლოგიური სუბსტანციონალიზმი ვერ ხსნიდა სამყაროში მიმდინარე ცვლილებებს. სამყაროს სუბსტანციური საწყისია აბსოლუტური გონება როგორც სუბსტანცია-სუბიექტი. მისი განვითარება არის მსოფლიო-ისტორიული პროცესი. მათთვის შემეცნების პროცესი არის არა მარტო გარე სინამდვილის შემეცნების პროცესი, არამედ არის რეალობის შექმნის, განვითარებისა და გაცნობიერების პროცესიც. შემეცნება გადაიქცა ონტოლოგიურ პროცესად და გამოხატავს სინამდვილის განვითარების, სამყაროს შექმნის პროცესს.

კრიტიკული იდეალიზმი

კანტი იმანუელ (1724-1804წწ.) გერმანული კლასიკური იდეალიზმის დამწყებია. მან განაზოგო „კოპერნიკისეული გადატრიალება“. მისი ფილოსოფიური პოზიცია ცნობილია კრიტიციზმის სახელით. ეს კრიტიციზმი შემდეგ დამახასიათებელი გახდა მთელი მიმდინარეობისათვის. კანტის კრიტიციზმი მიმართულია გნოსეოლოგიური პრობლემატიკის მიმართ, ფიზიკის კრიტიციზმი მიმართულია ზნეობის სფეროს მიმართ. მისი კრიტიკის საგანია ყველაფერი, რაც აბრკოლებს ადამიანის თავისუფლებას. ჰეგელის კრიტიციზმი მიმართულია ისტორიისა და ადამიანის დანიშნულების დოგმატური წარმოდგენის წინააღმდეგ. ყოველი არსებული უნდა შემოწმებული იქნეს გონების სასამართლოს წინაშე. კანტს სურს გაარკვიოს:

- როგორ არის შესაძლებელი წმინდა მათემატიკა,
- როგორ არის შესაძლებელი წმინდა ბუნებისმეტყველება,
- როგორ არის შესაძლებელი მეტაფიზიკა როგორც მეცნიერება.

გონების კრიტიკას მივყევართ მეცნიერებასთან, ხოლო დოგმატურ გამოყენებას დაუსაბუთებელ მოსაზრებებთან, რომელსაც მივყევართ სკეპტიციზმთან. ამიტომ აუცილებელია განსაკუთრებული მეცნიერება, წმინდა გონების კრიტიკა. გონება არის უნარი, რომელიც შეიცავს უპირობო, აპრიორული ცოდნის პრინციპებს. კანტის აზრით, ტრანსცენდენტალური შემეცნება არის განსაკუთრებული სახის შემეცნება, რომლის საგანია წმინდა გონების, როგორც აპრიორული შემეცნების უნარისა და ფორმების შემეცნება, მისი საზღვრებისა და გამოყენების პრინციპების დადგენა. ხოლო ამგვარი ცნებების ერთობლიობა არის ტრანსცენდენტალური ფილოსოფია. მისი საგანია წმინდა გონება.

კანტის მიზანია დაასაბუთოს ცოდნის, როგორც მეცნიერებისა და ადამიანის ზნეობის შესაძლებლობა. კანტი ამოდის მეცნიერების, მეცნიერული ცოდნის არსებობის ფაქტიდან და სვამს კითხვას: როგორ არის შესაძლებელი ეს ფაქტი? რა პირობების შესრულება არის საჭირო მეცნიერების, საყოველთაო და აუცილებელი მსჯელობების არსებობისათვის. როგორ ახერხებს ადამიანის გონება საყოველთაო და აუცილებელი ცოდნის მიღებას და მეორე რატომ ვერ ახერხებს ამას მეტაფიზიკა? კანტის კრიტიციზმი ვლინდება შემდეგში:

- სურს შემეცნების საზღვრების დადგენა,
- შემეცნების დაწყებამდე უნდა შევამოწმოთ ჩვენი შემეცნების უნარის (გონების) შესაძლებლობები.

კანტი იწყებს ადამიანის გონების უნარების კვლევას. კანტთან პლატონის სიკეთის მშვენიერებისა და ჭეშმარიტების ერთიანი იდეა გარდაიქმნა ადამიანის გონების სამ ძირითად უნარად. მათი მეშვეობით ადამიანს შეუძლია სწვდეს ჭეშმარიტებას, მშვენიერებასა და სიკეთეს. ეს ჩამოყალიბდა კანტის სამი ცნობილი კრიტიკის სახით. წმინდა გონების კრიტიკა იკვლევდა ადამიანის გონების უნარს წვდეს ჭეშმარიტებას. პრაქტიკული გონების კრიტიკა იკვლევდა ადამიანის გონების უნარს განაზოგოების ზნეობრივი ქცევა. მსჯელობის უნარის კრიტიკა იკვლევდა ადამიანის გონების უნარს წვდეს მშვენიერებას. მისი აზრით, ადამიანის შემეცნებითი უნარებია:

- მგრძნობელობა,
- განსჯის აპრიორული ფორმები,
- გონების მოქმედების უნარი.

კანტი უპირისპირდება ძველ რაციონალიზმს. მან უკუაგდო ლაიბნიცის პრესტაბი-

ლური ჰარმონია, როგორც შემეცნების შესაძლებლობის ახსნის საფუძველი და აღიარა ცდის აპრიორული პირობები. გონებამ იცის ის, რასაც ქმნის. უარყო მონადის პასიურობა და აღიარა გონების აქტიურობა, რაც ვლინდება გონების სინთეზში. მისი აზრით აპრიორული იდეები, კატეგორიები აზღვენ გრძნობადი მონაცემების სინთეზირებას და არ ფლობენ ობიექტურ შინაარსს. ისინი ასრულებენ მხოლოდ ინსტრუმენტის ფუნქციას, ანუ არიან შემეცნების ფორმალური საშუალებები. ცოდნის შინაარსს წარმოადგენს გრძნობადი მონაცემები. აპრიორული არ არის ცოდნის შინაარსი, არამედ ფორმა, რომლის მეშვეობით გრძნობათა უწყესრიგო მონაცემთა სიმრავლეს აწესრიგებს. წმინდა გონება იმიტომ სცდება, რომ მას არ აქვს ემპირიული მონაცემები.

აპრიორული ფორმები ახასიათებს ჩვენ აზროვნებას და არა ობიექტურ რეალობას. ამ ფორმების მეშვეობით განსჯა ქმნის „მოვლენას“, მოვლენათა სამყაროს, ბუნებას. ეს მიანიშნებს, რომ ბუნება არ არის სუბსტანციური, კანტი მიიჩნევს, რომ აპრიორულისა და ემპირიულის ერთიანობა არის ცოდნის რაციონალურობის საფუძველი. მგრძნობელობისა და გონების სასრულობა შესაძლებელს ხდის მათ თანამშრომლობას. ამ თანამშრომლობის შედეგია ცოდნა და შემეცნება. კანტის მიხედვით, ადამიანური ცოდნის ორი საფუძველიდან, ჩვენი სულის მგრძნობელობის უნარით, მოგვეცემა საგნი, ხოლო განსჯის უნარით, ვახდენთ გრძნობად მონაცემების საფუძველზე საგანის გააზრებას. ეს ნიშნავდა ჩვენი სუბიექტურობისაგან განსხვავებული ყოფიერების, ნივთი თავის თავად-ის დაშვებას. იგი ადამიანისათვის უცნობი გზით ზემოქმედებას ახდენს ადამიანის სულზე და მასში შთაბეჭდილებებს იწვევს.

კანტის მიხედვით, შეუძლებელია მეცნიერებისა და ზნეობის, თეორიული და პრაქტიკული გონების გაერთიანება. სწორედ მათი გამოიჯენა არის მეცნიერების რელიგიისაგან და თეოლოგიისაგან თავისუფლების გარანტი და ზნეობრივი საქციელის აბსოლუტურობის საფუძველი. ამიტომ მეცნიერება და ზნეობა, ცოდნა და რწმენა მშვიდობიანად თანაარსებობენ. კანტმა გაყო ემპირიული და გონითი სამყარო, რითაც ბუნებრივი აუცილებლობის დაშვება არ გამორიცხავს ადამიანის თავისუფლებასა და ზნეობრიობას. ისინი არსებობის განსხვავებულ სფეროებს მიეკუთვნება. ონტოლოგიური დუალიზმი არის ზნეობისა და თავისუფლების შენარჩუნების საფუძველი.

ტრანსცენდენტალური აპერცეფცია. კანტი ამოდის ლაიბნიცის დებულებიდან. „ყველაფერი რაც ადრე იყო ჩვენს შეგრძნებებში ის არის ჩვენს გონებაშიც გარდა თვითონ გონებისა“. ეს ნიშნავდა, რომ შეგრძნებებში არ მოგვეცემა გონება. იგი განსხვავებული პრინციპია. უნდა გაირკვეს რა არის გონების ბუნება და როგორია მისი როლი ცოდნის შექმნაში, თუკი გონების მთელი შინაარსი გრძნობადი წარმოსახვისაა. კანტის გონება არის უპირველესად „მე ვაზროვნებ“. გრძნობადი ჭკერტის მთელ სიმრავლეს აუცილებელი მიმართება აქვს „მე ვაზროვნებ“-თან. წარმოდგენა „მე ვაზროვნებ“ (და არა გრძნობადი შთაბეჭდილება) არის სპონტანური აქტი, ამიტომ იგი შეუძლებელია განხილული იქნეს როგორც მგრძნობელობის სფეროს კუთვნილი. კანტი „მე ვაზროვნებ“-ს უწოდებს წმინდა აპერცეფციას, რათა განასხვავოს ემპირიული აპერცეფციისაგან. ეს თვითცნობიერება წარმოქმნის წარმოდგენას „მე ვაზროვნებ“, რომელიც თან ახლავს ყველა დანარჩენ წარმოდგენას და იგივეობრივია ყველა ცნობიერებაში. „მე ვაზროვნებ“ არის ცნობიერების ტრანსცენდენტალური ერთიანობა, რომელიც შესაძლებელს ხდის გრძნობად მონაცემთა ერთიანობის იგივეობას ყველა ცნობიერებისათვის. კანტის აზრით, შეუძლებელია ცნობიერების მთელი შინაარსის გამოყვანა ცნობიერების ტრანსცენდენტალური ერთობიდან, „მე ვაზროვნებ“-ის იგივეობიდან.

კანტთან აპერცეფციის ტრანსცენდენტალური ერთიანობა არის აქტი და არა

შინაარსი. მასში ჩვენთვის გამოვლინდა ერთი რამ „მე ვარსებობ“. მასში არ არის მოცემული დამატებითი არაფერი ჩემის შესახებ: თუ როგორ ვარსებობ, როგორი ვარ? ამ საკითხებზე პასუხის გასაცემად უნდა მივმართო შინაგან გამოცდილებას, რომელიც შინაგან ჭვრეტაში მომეცემა. ამ გზით მე შემიძლია გავიგო როგორი ვარ მე, როგორც მოვლენა. იგი არ მაძლევს მე ცოდნას იმის შესახებ თუ როგორი ვარ მე, როგორც ნივთი თავისთავად. ჩემი თავის, როგორც ნივთი თავისთავადის შესახებ მე ვიცი, რომ მე ვარ. მაგრამ ამ „მე არის“-იდან მეტი არაფრის გამოყვანა არ შეიძლება. კანტის ტრანსცენდენტალური აპრეჟენციიდან ლოგიკური გზით შესახებ არავითარი შინაარსის გამოყვანა არ შეიძლება. კანტისთვის ტრანსცენდენტალური აპრეჟენციის „მე ვაზროვნებ“, რაც ყველა წარმოდგენას თან ახლავს, არის ემპირიული თვითცნობიერება. „მე ვაზროვნებ“ გამოხატავს აქტს, რომელიც განსაზღვრავს ჩემს არსებობას. მისით მოცემულია ჩემი არსებობა და არა ჩემი ბუნების განმსაზღვრელი მრავალფეროვნება. თვითცნობიერების მოცემულობა არის ფაქტი, რომელსაც იგი მოცემულობის სახით წინასწარ ნახულობს.

დეკარტეს კოგიტო-ს პრინციპი წანამძღვრად გულისხმობდა გარე სამყაროს აღქმას, მაშასადამე არსებობას. კანტი კი შეგნებულად მიიჩნევდა, რომ „ჩემი საკუთარი არსებობის ცნობიერება არის იმავე დროს უშუალო ცნობიერება ჩვენს გარეთ სხვა საგნების არსებობისა“. „მე ვაზროვნებ“ არის თვითცნობიერება, სადაც აზროვნება და ყოფიერება განუყრელად დაკავშირებულია. მაგრამ კანტთან კოგიტოდან არ გამომდინარეობს არსებობა. „მე ვაზროვნებ“ არ უკავშირდება „მე ვარსებობს“. Cogito არ არის დასკვნა, არამედ ინტუიციური დებულება, რომელიც მე-ს ფაქტში აზროვნებასა და არსებობას აკავშირებს. ის არის განსაკუთრებული არსებული. ღმერთში, ისევე როგორც კოგიტოში, აზროვნება და არსებობა იგივეობრივია. ადამიანში აზროვნების ფაქტი და ადამიანის არსებობა თანხვედრილია. აზროვნება თავისთავად ცარიელია იგი არის წმინდა სინთეზის უნარი. იგი მასალას (შინაარსს) იღებს შეგრძნებებისაგან. წმინდა აზროვნების მოქმედება ვერაფერს გვეტყვის სინამდვილის შესახებ, ამიტომ აზროვნების აუცილებლობა არ არის არსებობის აუცილებლობას. წმინდა განსჯაში კატეგორიები მზა სახით დევს. მაგრამ გაურკვეველი ეს კატეგორიები თანშობილია თუ არა ცნობიერის. შემდეგ ჰეგელი ამის გამო უსაყვედურებს კანტს. კანტთან აუხსნელი დარჩა:

- ადამიანის ცნობიერებაში აპრიორული და ემპირიული მე-ს გაერთიანება,
 - თეორიული სუბიექტი თავის სიღრმეში პრაქტიკულია, რადგან სინთეზი, როგორც წარმოსახვის თამაში არის საქმე-ქმედება (ფიქტი), ანუ მოქმედება და შექმნა ერთდროულად,
 - სინამდვილეს აწესრიგებს გონება და მისი კანონზომიერება, მაგრამ როგორ და რა ფორმებით აწესრიგებს იგი ცდის სამყაროს.
- მეცნიერების, ცოდნის არსებობის ფორმაა მსჯელობა. მსჯელობა ორგვარია:
- ანალიზური,
 - სინთეზური,
 - აპრიორული,
 - აპოსტერიორული.

მეცნიერების საფუძველია სინთეზურ-აპრიორული მსჯელობები, რომლებიც აფართოებენ ცოდნას ახალი ცოდნით. კანტის მიზანია დასაბუთდეს ამგვარი მსჯელობების შესაძლებლობა. კანტამდე მიჩნეული იყო, რომ მეცნიერება შედგება ანალიზურ-აპრიორული და სინთეზურ-აპოსტერიორული (ემპირიული) მსჯელობებისაგან. სინთეზი

ორგვარია ემპირიული, რომელიც ცხადია და აპრიორული. სწორედ აპრიორული სინთეზი არის ცოდნის საყოველთაოობის პირობა. ანალიზური მსჯელობაში ახალი ცოდნა გამოიყვანება ცნების შინაარსიდან, ამრიგად იგი არ არის ნამდვილად ახალი ცოდნა. სინთეზურ მსჯელობაში საგანს მიეწერება ისეთი ნიშანი, რაც მის ცნებაში არ იგულისხმება. ამიტომ ის აფართოებს ცოდნას.

კანტის აზრით, ადამიანის გონება არის სინთეზის უნარი, რომელიც შემეცნების პროცესში განსხვავებულ ფორმებს იღებს. კანტი განასხვავებს სამ ძირითად სინთეზს:

- ჭერეტაში-წვდომის სინთეზი,
- წარმოსახვაში-კვლავწარმოების სინთეზი,
- ცნებაში-კვლავწვდომის სინთეზი.
- აპერცეფციის წმინდა სინთეზი,
- წარმოსახვის ძალის ტრანსცენდენტალური სინთეზი.

წმინდა გონების სქემატიზმი. კანტის ძირითადი მიზანია სინთეზურ-აპრიორული მსჯელობების შესაძლებლობის დასაბუთება. ამ სახის მსჯელობა შესაძლებელს ხდის ადამიანის ორი შემეცნებითი უნარის მგრძნობადობისა და განსჯის დაკავშირებას, შემეცნების ფორმისა და შინაარსის ერთიანობას. აპრიორულ-სინთეზური მსჯელობების დასაბუთების მთელი სიძიძე დააწვა განსჯის წმინდა ცნებათა სქემატიზმს. ეს მიუთითებს სქემატიზმის მნიშვნელობას კანტის ფილოსოფიისთვის. საკითხის სირთულით არის განპირობებული. კანტის მსჯელობის სირთულე და ბუნდოვანება ამ საკითხის განხილვისას. კანტმა ცხადი გახადა ერთი მხრივ შეგრძნებების მრავალფეროვნების არსებობის აუცილებლობა და ასევე უტყუარია ჩვენს განსჯაში არსებული წმინდა ცნებების მოცულობა. ამას ყველა ეთანხმება. პრობლემა არის სწორედ მათი გაერთიანება, რაც შემეცნებისა და ცოდნის შესაძლებლობას ახსნიდა. ფაქტია, რომ ეს დაკავშირება არსებობს. ამის დამადასტურებელია მეცნიერების არსებობა. პრობლემა ამ პროცესისი თეორიული გადმოცემა.

უნდა ახსნილ იქნეს როგორ აგებს შემეცნება შემეცნების საგანს. რა პირობებია ამისათვის საჭირო. ცოდნის საგნისათვის აუცილებელია წმინდა ჭერეტის აპრიორული ფორმები. ასევე წმინდა განსჯის ცნებები. შეგრძნებები არის მასალა, რომელიც წესრიგს მოკლებულია. განსჯის ცნებები არის სინთეზის წმინდა წესები. მათი გაერთიანება ჩვენ გვაძლევს საშუალებას დავინახოთ საგნები და არა შეგრძნებათა ქაოსი. სწორედ ამ სინთეზის საფუძველზე ადამიანს შეუძლია მსჯელობა საგნების თაობაზე, როგორც გარკვეულობასა და რაობის მქონეზე. განსჯის წმინდა ცნებათა სქემატიზმი იკვლევს თუ როგორ უნდა დაუკავშირდეს განსჯის წმინდა ცნებები გრძნობად პირობებს, რათა ცდაზე მათი მიყენება შესაძლებელი იყოს. ამრიგად სქემატიზმის მიზანია განსჯისა და ჭერეტის დაკავშირება, რაც შესაძლებელს ხდის შემეცნების საგნის, ცდის არსებობას. ცალ-ცალკე, წმინდა სახით შესწავლილი იქნა მათი წვლილი შემეცნების პროცესში, ეხლა შეგრძნებების ემპირიული მასალის გარეშე უნდა დადგინდეს მათი შეერთების პირობები.

მსჯელობის უნარი არის განსაკუთრებულის ზოგადის ქვეშ მოაზრების უნარი (დედუქცია). სქემები აპრიორულ-სინთეზური მსჯელობების საფუძველია. ცნობიერების არსება არის სინთეზი. ცნობიერების სიღრმეში აღვილი აქვს წარმოსახვის ბრმა სინთეზს. განსჯის დონეზე იგი ვლინდება კატეგორიების როგორც სინთეზის წესების სახით. ჭერეტის ფორმების შეგრძნებათა მონაცემებს მოაწესრიგებენ დროსა და

სივრცეში, თანმიმდევრობისა და ერთდროულობის, თანაარსებობის წესით. მათ მიეყენება კატეგორია როგორც სინთეზის წესი და იქმნება ცდის საგანი.

სქემები აპრიორულ-სინთეზური მსჯელობის საფუძველია. ეს მიაჩნია, რომ სქემატიზმი კანტის მოძღვრების ბირთვია. ის არის კონკრეტული პასუხი კითხვაზე როგორ არის შესაძლებელი სინთეზ-აპრიორული მსჯელობები. სქემა აპრიორული შემეცნების ფიგურია და ამავე დროს არის შემეცნების საგნის აგების პირობა.

ტრანსცენდენტალური სქემა არის გრძნობადი ცნება. მაგალითად თეფშის ემპირული ცნება ერთგავაროვანია წრის წმინდა გეომეტრულ ცნებასთან, რადგან ორივეში მოცემულია სიმრგვალე, წრის წმინდა ცნებაში იგი მოიაზრება, თეფში სახით ჩვენ მას ვხედავთ. თეფში არის მაგალითი წმინდა ცნების შეგრძნებების სიმრგვალისთან მიყენებისა. ტრანსცენდენტალური სქემა არის ერთი მხრივ ინტელექტუალური და მეორეს მხრივ გრძნობადი იგი არის შუა ტერმინი. იგი არის დროის როგორც შინაგანი გრძნობების მრავალგვარობის სინთეზი, განსაზღვრული კატეგორიით. სქემა არც მხოლოდ დროა და არც მხოლოდ კატეგორია. სქემა არის დროის ექსტაზის სინთეზის დაკავშირება კატეგორიის როგორც სინთეზის ფორმასთან. კატეგორია დროის სინთეზს გარკვეულობას ანიჭებს. მისი მეშვეობით შეგრძნებების დროისა სინთეზით გაერთიანებულ მთლიანობას გარკვეულობას ანიჭებს კატეგორია როგორც სინთეზის ფორმა არის რაობის განმსაზღვრელი, რომელიც მიეყენება დროის სინთეზით გაერთიანებულ შეგრძნებების ქაოსურ მასალას, რომელიც მოკლებულია გარკვეულობას. ასე იქმნება სქემა. თითოეული კატეგორიის კავშირი დროსთან, განსჯის მოქმედებას სქემების შექმნისას კანტი უწოდებდა ადამიანის სულის სიღრმეში დაფარულ ხელოვნებას, რომლის ნამდვილი ხერხების ბუნებაში ამოკითხვისას და ცხადად წარმოადგენს ჩვენ ალბათ ვერასოდეს შევძლებთ“.

ტრანსცენდენტალური წარმოსახვის ძალის, წმინდა ცნებებისა და წმინდა ჭკერების შეერთება გარკვეული კატეგორიის სქემას იძლევა. სქემა არ არის ხატი, რომლის მიხედვით იქმნება საგანი, არამედ სქემა არის საგანთა შექმნის წესი. ამ აზრით იგი სინთეზის წესია, რომელიც მგრძნებელობისა და განსჯის სინთეზის აკავშირებს ერთ სინთეზად, რაც ცდის საგნის სახეს იღებს. როცა ვხედავთ შეგრძნებთა ქაოსს დროით გაერთიანებულს აკავშირებს წმინდა ცნებასთან. მოკლედ ჩვენი აღქმა შეგრძნებათა ერთობლიობას ხედავს (აკავშირებს) როგორც ხეს. მას აქვს ხის ცნება (მან იცის რა არის ხე) და ამ ცნების მეშვეობით გააერთიანებს შეგრძნებებს. მგრძნებელობის, განსჯის, გონების დაკავშირების შესაძლებლობა იმის ემყარება, რომ ისინი ყველანი სინთეზის ფორმებია.

კანტის თვალსაზრისის გასაგებად აუცილებელია წმინდა გონების ანტინომიების გაცნობაც. ისინი არიან გამოხატულება ადამიანის გონების სასრულობისა და ამავე დროს მისი მეტაფიზიკურობისა, როგორც ბუნებრივი მიდრეკილებისა. ესენი არიან მსოფლმხედველობრივი საკითხები და ადამიანის პირადი არჩევანის საგანია. შემდეგ ფიხტე იტყვის, რომ თუ რომელ მსოფლმხედველობას ირჩევს ადამიანი დამოკიდებულია მისი სასიათის ტემპერამენტზე.

პირველი ანტინომია

თ ე ზ ი ს ი: სამყაროს აქვს დასაწყისი დროში და ის შემოსაზღვრულია აგრეთვე სივრცეში.

ა ნ ტ ი თ ე ზ ი ს ი: სამყაროს არა აქვს დასაწყისი დროში და საზღვარი სივრცეში, ის უსასრულოა დროშიც და სივრცეშიც.

მეორე ანტინომია

თ ე ზ ი ს ი: სამყაროში ყოველი სუბსტანცია შედგება მარტივი ნაწილებისაგან; საერთოდ არსებობს მხოლოდ მარტივი ან ის, რაც მარტივისაგან არის შედგენილი.

ა ნ ტ ი თ ე ზ ი ს ი: სამყაროში არც ერთი რთული ნივთი არ შედგება მარტივი ნაწილებისაგან და საერთოდ არ არსებობს რაიმე მარტივი სამყაროში.

შესაძებ ანტინომია

თ ე ზ ი ს ი: მიზეზობრიობა ბუნების კანონების მიხედვით არ არის ერთადერთი მიზეზობრიობა, რომლიდანაც შეიძლება გამოვიყვანოთ ყველა მოვლენა სამყაროში. მოვლენათა ახსნისათვის აუცილებელია დავუშვათ თავისუფალი მიზეზობრიობა (მიზეზობრიობა თავისუფლების საშუალებით).

ა ნ ტ ი თ ე ზ ი ს ი: არ არსებობს არავითარი თავისუფლება, სამყაროში ყველაფერი ხდება მხოლოდ ბუნების კანონების მიხედვით.

მეოთხე ანტინომია

თ ე ზ ი ს ი: სამყაროს ეკუთვნის – ან როგორც მისი ნაწილი, ან როგორც მისი მიზეზი – უპირობო აუცილებელი არსება.

ა ნ ტ ი თ ე ზ ი ს ი: არც სამყაროში, არც სამყაროს გარეთ არსად არის აბსოლუტურად აუცილებელი არსება – როგორც სამყაროს მიზეზი.

სპეკულატიური გონება. გრძნობად ჭვრეტა არის შემეცნების დასაწყისი. გრძნობების მიღმა არსებობს შეუმეცნებადი რეალობა. ეს არის ნოუმენების სამყარო. ისინი მხოლოდ გონებით მიიწვდომება. ნივთი თავისთავად მის ფილოსოფიაში რამდენიმე ფუნქციას ასრულებს:

- ნივთი თავისთავად არის ჩვენი გრძნობების გამომწვევი გარეგანი მიზეზი,
- ნივთი თავისთავადი აღნიშნავს ყველა პრინციპულად შეუმეცნებად ნივთს,
- ნივთი თავისთავადის ცნება მოიცავს ყველაფერს, რაც არსებობს ტრანსცენდენტალურ სფეროში, გამოცდილების სფეროს გარეთ,
- ნივთი თავისთავადი არის მიუწვდომელი იდეალების სფერო, იგი არის რწმენის საგანი.

დრო და სივრცე არის გრძნობადი ჭვრეტის წმინდა ფორმები, როგორც აპრიორული ცოდნის პრინციპები. ისინი იდეალური გრძნობადობის აპრიორული ფორმებია. განსჯის წმინდა, აპრიორულ ფორმებს, რომლების შესაძლებელს ხდიან სინთეზის კანტი უწოდებს კატეგორიებს. წმინდა ცნებების სქემატიზმი შესაძლებელს ხდის გრძნობადობისა და განსჯის გაერთიანებას. სქემატიზმი ადგენს განსჯითი სინთეზის მკაფიო საზღვრებს და განსჯის სინთეზური მოქმედება მიეყენება მხოლოდ გრძნობად მონაცემებს. დრო და სივრცით მოწესრიგებული რეალობა არის ბუნება. ბუნება, როგორც შემეცნების საგანი, არის შეგრძნებების ქაოსი და განსჯა ახდენს მის მოწესრიგებას. იგი ქმნის ბუნებას როგორც მოწესრიგებულ მთელს ჩვენი შემეცნების საგნად. ტრანსცენდენტალური დიალექტიკა იკვლევს შემეცნების წინააღმდეგობებს, რომლებშიც აუცილებლობით აღმოჩნდება ხოლმე ჩვენი გონება. კანტმა გამოყო წმინდა გონებაში განსჯის გვერდით გონება, როგორც განსაკუთრებული ფუნქცია. კანტი გონების ცნებებს უწოდებს ტრანსცენდენტალურ იდეებს, რომლის შესატყვისი საგნის მოცემა გრძნობებს არ შეუძლიათ. მათ მიერ მოაზრებული საგანი არასოდეს არ იქნება მოცემული გრძნობებში. არის სამი ასეთი ტრანსცენდენტალური იდეა:

- სულის იდეა,
- ბუნების იდეა,
- ღმერთის იდეა.

მათ შესაბამისად არსებობს სამი ფილოსოფიური დისციპლინა:

- რაციონალური ფსიქოლოგია, (სულის შესახებ),
- რაციონალური კოსმოლოგია (ბუნების შესახებ),
- რაციონალური თეოლოგია (ღმერთის შესახებ)

წმინდა გონების სპეკულატიური გამოყენებით არაფრის შეძენება არ შეიძლება. ჩვენ შეიძლება გაგიაზროთ ტრანსცენდენტალური იდეები. გონება უნდა გამოყენებული იყოს მხოლოდ აპრიორული პრინციპების მიხედვით. ისინი უზრუნველყოფენ გონების სწორ გამოყენებას. წმინდა გონებას საქმე აქვს ორ ძირითად საკითხთან:

- არსებობს თუ არა ღმერთი?
- არსებობს თუ არა მიღებული სამყარო?

მოკლედ სპეკულატიური გონების ინტერესები შეიძლება გაერთიანებული იყოს შემდეგ საკითხებში:

- რა შემთხვევაში ვიცოდეთ?
- რა უნდა გავაკეთოთ?
- რისი იმედი შეიძლება მქონდეს?

პასუხები ამ საკითხზე არასოდეს არ იქნება, მაგრამ ადამიანი ყოველთვის ეცდება მათ მოძიებას.

რწმენა და ზნეობრიობა. კანტის თეორიულ სისტემაში ადგილი არ რჩება რწმენისათვის. კანტი არის მორწმუნე ქრისტიანი. მაგრამ ამავე დროს ის არის ქრისტიანული მსოფლმხედველობის კრიტიკოსი და დამრღვევი. იგი რელიგიის წინააღმდეგ გამოდის როგორც მისი მხურვალე მიმდევარი და არა როგორც მოწინააღმდეგე. მან რელიგიურ ცნობიერებას წაუყენა მისთვის აღმატებული ზნეობრივი მოთხოვნები. იგი მოითხოვს ისეთი ღმერთის დაცვას, რომლის რწმენა არ შეზღუდვდა ადამიანის თავისუფლებას და არ წაართმევდა ზნეობრივ ღირსებას. რელიგიური რწმენა ისტორიაში თავის თავს აკლინდება ცრურწმენებში, ბელადებისა და მოციქულების ბრმა მორჩილებაში. შინაგან დარწმუნებულობა იცვლებოდა გამოცხადების მცირედ მორწმუნეობაში, ფანატიკოსების რწმენაში. ეს ადამიანს ეხმარებოდა გაქცეოდა უპირობო მორალურ გადაწყვეტილებას. მისი მიზანია რელიგია გონების საზღვრებში და რწმენის გათავისუფლება. იგი ცდილობს დაადგინოს რწმენის ახალი ფილოსოფიური გაგება. კანტი თვლის, რომ მისი სამი კრიტიკა არის პასუხი სამ კითხვაზე: რა შემთხვევაში ვიცოდეთ (წმინდა გონების კრიტიკა), რა უნდა გავაკეთოთ? (პრაქტიკული გონების კრიტიკა) და რისი იმედი უნდა მქონდეს? (რელიგია მხოლოდ გონების საზღვრებში). რწმენის ობიექტი (ღმერთი ან ისტორია) არ შეიძლება იყოს ანგარიშიანობის ობიექტი, ორიენტირი, რომლის მიხედვით ინდივიდი წარმართავს თავის ქცევას. ადამიანი უნდა დაეყრდნოს მხოლოდ მის ცნობიერებაში მოცემულ „მორალურ კანონს“. რწმენა როგორც ინდივიდუალური არჩევანის პირობა აფუჭებს ზნეობრივი მოტივის სიწმინდეს. რწმენა შეიძლება იყოს მხოლოდ დამაწყნარებელი განწყობა იმისათვის ვინც უკვე მიიღო გადაწყვეტილება საკუთარი რისკისა და გონების საფუძველზე. მოთხოვნილება ნამდვილ რწმენაში წარმოიშვება მხოლოდ არა არჩევანის, არამედ მას შემდეგ, რაც არჩევანი გაკეთებულია. როცა ადამიანი დასვათ კითხვას, რომ აქვს კი წარმატების შანსი მისი მოქმედების მაქსიმალური მიხედვით იგი მისდევდა უპირობოდ. კანტის სუბიექტს რელიგიის პოსტულატები: ღმერთის არსებობა და სულის უკვდავების, სჭირდება არა იმისათვის, რომ იყოს ზნეობრივი, არამედ იმისათვის, რომ გააცნობიეროს თავი ზნეობრივად ეფექტურად. კანტის თეზისია: ღმერთს სურს ადამიანის ზნეობრივი

დამოუკიდებლობა და არა სულმოკლეობის, მლიქვნელობის, დამცირებულობის გამოვლინება. ჭეშმარიტი რწმენა აქვს იმას, ვისაც ვისაც არ აქვს შიში ღმერთის წინაშე, არ კარგავს ღირსება მის წინაშე და არ გადაიტანს მასზე თავის ზნეობრივ გადაწყვეტილებას. ნუთუ ღმერთს უნდა სულიერი სისუსტე, სულმოკლეობა, დამცირება როცა მიმართავენ ღმერთს? ადამიანი ღმერთის წინაშე არის უძლურ ლაქუცში, შიშსა და სირცხვილშია, მაგრამ ეს უნდა ღმერთს?

კანტს აინტერესებს, ხომ არ არის ღმერთის რწმენა ცთუნება ადამიანის სრული ზნეობრივი დამოუკიდებლობის გზაზე? ღმერთს შეუძლია ცთუნებაში შეიყვანოს ადამიანი. დაპირდეს მოწყალებას, დახმარებას, გამოსავალს და ამიტომ ადამიანმა ეძიოს გამოსავალი მასში? ადამიანის ზნეობრივი ძალის უმაღლესი გამოხატულებას სიმტკიცე იმ ვითარებაში, რომლის გამოუვალი ხასიათი მან გააცნობიერა. მორწმუნესათვის ასეთი მდგომარეობა უცნობია. რადგან იგი იმედოვნებს, რომ ღმერთი ჩაიდენს შეუძლებელს. რწმენა გამოიწვევს რიგორისტული ქცევის შესაძლებლობას და ზნეობრივი მოტივის სიწმინდეს. ღმერთის პროვოცირებული ოპტიმიზმის ფარგლებში ზნეობრიობის არსებობა შეუძლებელია. ზნეობრივი ქცევის ნიშანია უანგარობა. მაგრამ უანგარობის ამქვეყნად აღმოცენებისათვის აუცილებელია, ისეთი სიტუაცია, როდესაც, რომლის მონაწილეებისათვის ყოველგვარი ანგარება, იმედი სარგებელზე იქნებოდა პრობლემატური და შეუძლებელიც.

მეცნიერება და ზნეობა. კანტი მიზნად ისახავს თეორიული გონების საზღვრების დადგენას. რათა დაიცვას მეცნიერი უსაფუძვლო პრეტენზიებისაგან. კანტისათვის უტყუარი ცოდნის საზღვრების საკითხი იყო არა მარტო თეორიული, არამედ ზნეობრივი პრობლემაც. მეცნიერება არის ფიქტიური ცოდნის ყოვლისმცოდნეობის გამბათილებელი და იმავე დროს ნამდვილი შემეცნების საზღვრების გაცნობიერებაც. ინტელექტუალური კეთილსინდისიერების შენარჩუნების პირობაა ადამიანის ზნეობრივი თვითმყოფადობა.

კანტმა თავის ფილოსოფიას უწოდა „ნამდვილი განმანათლებლობა“. რადგან მისი მიზანია ადამიანი გაათავისუფლოს ცრურწმენებისაგან და ამავე დროს ცრუ იმედისაგან, რომ განსჯას შეუძლია გადაჭრას ყველა პრობლემა, რაც ადამიანის ცხოვრებაში წამოიჭრება. მისი აზრით ადამიანს სჭირდება ცოდნა და არა ცოდნის ზრდაშედეგულობა და მეურვეობა. ადამიანი ფლობს საკუთარი ყოფიერების „საზრისისა“ და „მიზნის“ შესახებ შინაგან ორიენტირს, სინდისს, მორალურ კანონს საკუთარ თავში. ადამიანის ზნეობრივი მოქმედება კატეგორიულად და უპირობოდ გამოიწვევს ადამიანის ცხოვრებისეულად-კეთილგონიერ მოქმედებას, რომელიც ორიენტირებულია წარმატებაზე, ბედნიერებაზე, გადარჩენაზე, ცხოვრებისეულ მიზანშეწონილობაზე. ზნეობრიობამ ცხადი გახადა ადამიანის თეორიული ცოდნის განსაზღვრულობა. იგი ლაპარაკობს ზნეობრივი გადაწყვეტილების აუცილებლობისა და პასუხისმგებლობის ცნობიერებაზე.

ზნეობა და რწმენა. კანტი აკრიტიკებს რწმენის ყველა ფორმას, ცოდნის აბსოლუტურ პრეტენზიებს, რომლებიც მიზნად ისახავენ შეამცირონ ადამიანის ცხოვრების გაურკვევლობის დონე და გაზარდონ ადამიანის ცხოვრების გარანტირებულობა. მისი აზრით, ღმერთის რწმენა არ უნდა მოითხოვდეს ადამიანის თავისუფლების შეზღუდვას და მის ზნეობრივ ღირსებას საეჭვოს ხდიდა. კანტის აზრით, რწმენა არის ანგარიშმიანობის ირაციონალური ვარიანტი. იგი ზნეობრივ ქცევას როგორც უანგარო ქცევას შეუძლებელს ხდის. რადგან ადამიანს აძლევს შანსს გაექცეს უპირობო ზნეობრივ გადაწყვეტილებას. ღმერთის რწმენა არის ამის საფუძველი, რომლის მიხედვით ყველაფერი ღმერთის ხელშია. იგი რწმენის ახალ სახეს გვთავაზობს. მისი აზრით,

რწმენა გლინდება ზნეობრივი ქცევის შინაგან სტიმულად, რომელიც წინ უსწრებს მოქმედებას და განსაზღვრავს არჩევანს. ადამიანს შეიძლება ჰქონდეს იმედი, როგორც სასოება მაგრამ არა წამახალისებელი, შთამაგონებელი მოტივი. რწმენის ობიექტი (ღმერთი ან ისტორიის საზრისი) არ შეიძლება იყოს ანგარიშის საგანი, ორიენტირი, რომლის მიზნად ადამიანს შეუძლია საკუთარი მოქმედების წარმართვა. მაგრამ ზნეობრივ მოქმედებაში ადამიანი უნდა მთლიანად ეფუძნებოდეს მასში მოცემულ „მორალური კანონის“ ცნობიერებას. რწმენა როგორც პირადი არჩევანის პირობა აბინძურებს (აფუჭებს) ზნეობრივი მოტივის სიწმინდეს. რწმენა შეიძლება არსებობდეს მხოლოდ ნუგეშის სახით, იმ ადამიანისათვის, ვინც მიიღო გადაწყვეტილება საკუთარი რისკით და არა ღმერთის იმედით. ნამდვილი რწმენა უნდა წარმოიშვას არა არჩევანის მომენტში, არამედ არჩევანის გაკეთების შემდეგ, როცა ის დასვათ კითხვას-შეიძლება თუ არა მისი მოქმედების მაქსიმალური გადმოქცევა მოქმედების საყოველთაო კანონად. რელიგია საჭიროა არა იმისათვის, რომ იყო ზნეობრივი, არამედ იმისათვის, რომ საკუთარი თავი გააცნობიეროს ზნეობრივად ეფექტურად. ადამიანს აწყობს საკუთარი გადაწყვეტილების ღმერთის ნებაზე დაფუძნებას. იგი ამით ხდება ღვთის სამწყსოს წევრი. რელიგია აძლევს ადამიანს გარანტიას, რომ მისი ქცევა მოწონებული და დაფასებული იქნება ღმერთის მიერ. ეს არის ანგარიშითი მორალი. კანტი უარყოფს რწმენის პირველადობას ზნეობრივ გადაწყვეტილებასთან მიმართებაში. ამიტომ რელიგია ეფუძნება ზნეობას და არა ზნეობა რელიგიას. კანტმა გამოავლინა უცნაური ფაქტი: ანგარიშითი და მორწმუნე ადამიანი ერთი და იგივე სახის პიროვნებაა. მათი ზნეობრიობა ანგარიშითია. კანტი თვლის, რომ ღმერთისთვის სასურველია ადამიანთა ზნეობრივი დამოუკიდებლობა, რომელიც არ კარგავს ღირსებას და საკუთარ ზნეობრივ გადაწყვეტილებას ტვირთს და პასუხისმგებლობას არ გადააბარებს ღმერთს.

კანტს აინტერესებს, ზომ არ არის რწმენა ცთუნება ადამიანის სრული ზნეობრივი დამოუკიდებლობისკენ მიმავალ გზაზე. რადგან ღმერთს, როგორც ყოვლისშემძლეს, ყოვლისმცოდნეს შეუძლია ადამიანი შეიყვანოს ცთუნებაში იმით, რომ მოუთხოვს, უკარნახოს, ჩაუნერგოს რეალობის შეცვლის იმედი. ეს ხელს უშლის ადამიანს იყოს ბოლომდე პასუხისმგებელი, მან უნდა იცოდეს, რომ არავინ არის სხვა მის საქციელზე დამხმარე, ანდა პასუხისმგებელი. როცა ადამიანს აქვს ღმერთის რწმენა, მას არ შეუძლია გათავისუფლდეს ღმერთის იმედისაგან. რწმენა გამოიწვევს ზნეობრივი მოტივის სიწმინდეს ზნეობრივი ქცევა არის უანგარო ქცევა. მაგრამ უანგარო ქცევის ამქვეყნად გაჩენისათვის ერთხელ მაინც უნდა მოხდეს ისე, რომ ყოველგვარი ანგარება, მოქმედების ყოველგვარი გამართლება სარგებელით, მოქმედების წარმატებულობით, მიზანშეწონილობით შეუძლებელი იყოს. კანტის ეთიკა თავისი არსით სტოიციზმურია. ამისი ახსნა შეიძლება იმით, რომ საფრანგეთის რევოლუციამ ვერ გაამართლა იმედი, მაგრამ ადამიანური ღირსების, სამართლიანობის, პირადი დამოუკიდებლობის იდეები არ შეიძლება იყოს დისკრედიტირებული.

კანტის დუალიზმი. მოუხედავად კრიტიციზმისა კანტთან გადაუჭრელი დარჩა რამდენიმე საკითხი. ეს გამოვლინდა მის დოგმატიზმსა და დუალიზმში. მისი მეტყველებები თვლიდნენ, რომ კანტთან არის დოგმატიზმის ელემენტები, რაც გამოვლინდა ნივთი თავის თავადის დაშვებაში. შეგრძნებებისაგან დამოუკიდებელ გარეგან რეალობაზე საუბარი, როგორც შეგრძნებების გამოწვევს მიზეზზე, მეტაფიზიკურია და ემყარება რეალობის წინასწარ, დოგმატურ, დაუსაბუთებელ დაშვებას. იგი თავისთავში გულისხმობდა რწმენისა და სკეპტიციზმის შესაძლებლობის დაშვებას. სუბიექტური შეუძლებელია გამოყვანილი იქნეს ობიექტურიდან. ნივთი თავის თავად ასევე პრინცი-

პულად არ დაიყვანება სუბიექტზე. კანტის პრობლემა იყო გონებასა და შემეცნების პროცესში ცნობიერი და არაცნობიერი პროცესების თანაარსებობა. ცნობიერება წარმოადგება ორი დონისაგან:

- თვითცნობიერება,
- ცნობიერების სიღრმეში მიმდინარე არაცნობიერი, ბრმა სინთეზი.

კანტმა უკუაგდო მეტაფიზიკა როგორც მეცნიერება. მეტაფიზიკა არის მეცნიერება ადამიანის გონების საზღვრების შესახებ. გამიჯნა შემეცნებისა და აზროვნების ცნებები. მან ონტოლოგიურად გათიშა რეალობა და შესაბამისად შეზღუდა ცოდნა რწმენისათვის ადგილის დასატოვებლად. დაასაბუთა აპრიორულ-სინთეზური მსჯელობის შესაძლებლობა, მაშასადამე ცოდნის არსებობა, მაგრამ შეზღუდა ცოდნა და შეინარჩუნა ცოდნისა და რწმენის დუალიზმი. ნივთი თავისთავადის და მოვლენის ონტოლოგიური დუალიზმი. ცოდნისა და რწმენის დუალიზმი. კანტის კრიტიციზმი დასრულდა აგნოსტიციზმით. გონებას არ შეუძლია შეიმეცნოს ნივთი თავის თავად. თვითცნობიერებაში არის არაცნობიერი, ცნობიერებისაგან გაუკონტროლებელი სფერო. მან ვერ გაატარა თანმიმდევრულად გონების არსებობის პრინციპი – უსასრულობა. მას შეუძლია ცოდნა მიიღოს მხოლოდ იმის შესახებ, რაც თვითონ შექმნა არაცნობიერად. ფიზტე და ჰეგელი შეეცდებიან კანტის ფილოსოფია გაწმინდონ დოგმატიზმისა და დუალიზმის ელემენტებისაგან.

სუბიექტური იდეალიზმი

იოჰან გოტლიბ ფიხტე (1762-1814) იყო კანტის საქმის გამგრძელებელი. მის ფილოსოფიურ მოღვაწეობაში ორ პერიოდს გამოყოფენ: პირველ პერიოდში (1791-1799) მისი ძირითადი თემებია: აბსოლუტური მე, თავისუფლება, ნების ავტონომია. მეორე პერიოდში (1800-1814) მისი ძირითადი თემებია: აბსოლუტური ცოდნა, რაც აბსოლუტური ყოფიერების იგივეობრივია. ამ გარდატეხას უკავშირებენ ფიხტეს მიერ იოანეს სახარებასთან მიმართვას და მის საფუძველზე ქრისტიანობის მისეულ ინტერპრეტაციას. მისი მთავარი ნაშრომია „მეცნიერებათმოდკრება. აღსანიშნავია მისი: „ადამიანის მოწოდება“ და „სიტყვა გერმენელი ერისადმი“. 1810 წლიდან იყო ბერლინის უნივერსიტეტის რექტორი.

მისი ეთიკური იდეალიზმის ძირითადი თემებია: ცოდნა და ზნეობა. მისი მიზანია კანტის პოზიციის ნაკლის დაძლევა, რაც ნიშნავდა: ნივთი თავისთავადის უარყოფას, დუალიზმის დაძლევას და ტრანსცენდენტალური აპერცეფციის აბსოლუტურ მედ გადაქცევას. ფიხტეს სურს მთელი რეალობა, არა-მე გამოიყვანოს მე-ს სუბიექტური მოღვაწეობიდან. ეს იყო აბსოლუტური სუბიექტი. კანტისაგან განსხვავებით ფიხტესთვის ამოსავალია სამყაროსადმი პრაქტიკულ-ზნეობრივი მიმართება როგორც, ფუნდამენტური მიმართება, ზოლო შემეცნებით-თეორიული მეორადია. „ჩვენ მოწოდებული ვართ მოქმედებისაკენ, პრაქტიკული გონება ყოველგვარი გონების ფესვია“ (ფიხტე). ქრისტიანული ეპოქის შემდეგ, როდესაც ადამიანის უმთავრესი მოქმედება იყო ჭკრეტა და მორჩილი მსახურება, ეხლა უმთავრესი ხდება აქტიუობა და მოღვაწეობა. ფიხტე სწორედ ამ ეპოქის სულისკვეთების გამომხატველი იყო. მისი მოღვაწეობის წარმართველი პათოსია გონებისა და სიკეთის სამეფოს დადგომის ღრმა რწმენა.

ფიხტეს მიზანია კანტის დუალიზმის და აგნოსტიციზმის დაძლევა და ყველაფრის გამოყვანა ერთი პრინციპიდან-თვითცნობიერებიდან. ამისათვის იგი იძულებული იყო

მე აბსოლუტურ მედ გადაქცეულიყო. ეს არის კაცობრიობის თვითცნობიერება. ფიზიკურ ეთანხმება კანტის მოთხოვნას ფილოსოფიის მეცნიერულობის შესახებ და კანტის ტრანსცენდენტალური ფილოსოფია მიიჩნია მეცნიერული ფილოსოფიის მაგალითად. ასეთ შემთხვევაში ფილოსოფია შეასრულებს თავის დანიშნულებას, გადაიქცევა მეცნიერებათა ფუნდამენტად, რაზეც აიგება მეცნიერების შენობა. იგი თვლიდა, რომ კანტმა აღმოაჩინა ის გზა, რომლის მეშვეობით ფილოსოფიას შეუძლია მიაღწიოს უტყუარი მეცნიერების მდგომარეობას. ფილოსოფიამ უნდა გაარკვიოს მეცნიერების ბუნება. ეს არის მისი უმთავრესი ამოცანა. ამიტომ მასთან ფილოსოფია იღებს „მეცნიერებათა მოძღვრების“ სახელს. ფილოსოფია უნდა იქცეს ისეთ მეცნიერებად, რომელშიც დანარჩენი მეცნიერებები ნახულობენ თავიანთ უტყუარობას.

დეკარტე ლაპარაკობდა პიროვნული ცნობიერებისა და ცოდნის უტყუარობაზე, ხოლო ფიზიკურ ლაპარაკობს მეცნიერებათა უტყუარობაზე. მეცნიერება არის დებულებათა სისტემა, რომელშიც ყველა დებულება დაკავშირებულია ერთ ძირითად დებულებასთან, რომელშიც ყველა ერთიანდება. მეცნიერების დებულებათა სისტემის ჭეშმარიტება ეფუძნება საწყისი დებულების ჭეშმარიტებას. საწყისი დებულება უნდა იყოს თვითცხადი, რომელიდანაც სიცხადესა და უტყუარობას იღებენ სხვა დებულებები. ფიზიკეს მიზანია მეცნიერების ასეთი მოდელის შექმნა. კერძო მეცნიერებები ამოსავალ დებულებას იღებენ დაუსაბუთებლად. მეცნიერებათმოდვრებამ კი უნდა შეასრულოს ფუნდამენტის როლი როგორც სხვა მეცნიერებებისათვის ისე საკუთარი თავისათვის. მან უნდა დაასაბუთოს ამოსავალი დებულების ჭეშმარიტება და უტყუარობა. მეცნიერებათმოდვრება იკვლევს უტყუარი, აბსოლუტური დებულების არსებობის პირობებს. მან უნდა დაასაბუთოს:

- საფუძველმდებარე დებულების არსებობის შესაძლებლობა,
- როგორ, რა დონით, რა პირობებით შეიძლება დებულება იყოს უტყუარი,
- რას ნიშნავს უტყუარობა ზოგადად,
- უნდა დადგინდეს ყველა შესაძლო მეცნიერების საფუძველმდებარე დებულება, რომელიც არ მტკიცდება თვით ამ მეცნიერებებში. მეცნიერებათმოდვრებამ ასეთი დებულების აღმოჩენითა და დასაბუთებით უნდა დააფუძნოს ყველა მეცნიერება. ეს ნიშნავს, რომ ეს დებულება იქნება საერთოდ ადამიანური ცოდნის აბსოლუტური და უტყუარი საფუძველი.

ფიზიკე აღმოჩნდა წრეში. საფუძველმდებარე დებულების უტყუარობამ უნდა დაასაბუთოს მეცნიერებათა სისტემის დებულებათა უტყუარობა და პირიქით მეცნიერების დებულებათა სისტემამ უნდა დაასაბუთოს საფუძველმდებარე დებულების უტყუარობა. ეს არ არის მანკიერი წრე, არამედ სწორედ სისტემის ჭეშმარიტების დასაბუთების საფუძველი. ფილოსოფიური სისტემა უნდა აიგოს როგორც ჩაკეტილი სისტემა, სადაც დასასრული არის დაბრუნება საწყისთან.

მეცნიერებათმოდვრების საფუძველმდებარე დებულებებია:

- აბსოლუტურად უტყუარი და უშუალოდ უტყუარი არის თვითცნობიერება, მისი სიტყვიერი გამოხატულებაა „მე არის მე“,
- „არა-მე არ არის მე“ არა-მე საწყისია მე-ს პირველი საქმე-ქმედება,
- „მე არის არა-მე“, აბსოლუტური მე ადგენს მე-ს და არა-მე – საც.

პირველი დებულება არ შეიძლება იყოს დამტკიცებული ანდა გამოყვანილი სხვა დებულებიდან. იგი არის აბსოლუტურად პირველი დებულება. იგი აბსოლუტურად ცხადი და უშუალოდ უტყუარია. ეს დებულება ცნობიერების, როგორც შემეცნების უნარის, საფუძველში ღვს. მის გარეშე წარმოუდგენელია ცნობიერების არსებობა.

დეკარტეს პირადი უტყუარობა გადაიქცა აბსოლუტურ უტყუარობად, ეს არის ნიშანი, რომლის გარეშეც ცნობიერების არსებობა წარმოდგენილია. ის არ არის ცნობიერების შინაარსი, არა ცნობიერების მონაცემები, არა ცნობიერების ფაქტები, არამედ ცნობიერების როგორც ცოდნისა და შექმენების უნარის საფუძველი.

ფიხტემ ცნობიერების არსება დაინახა არა ცნობიერების გარეთ არსებული საგნის ცნობიერებად ყოფნაში, არამედ ცნობიერების არსება არის თვითცნობიერება. თვითცნობიერება ენობრივი საშუალებებით ასე გამოითქმება: „მე ვარ მე“, „მე ვარ“. მასში მოცემულია არა ცნობიერების რაიმე შინაარსი, არამედ დადგენილია თვითონ ცნობიერების როგორც ასეთის არსებობა. თვითცნობიერების თავისებურება იმაშია, რომ იგი ერთდროულად არის აქტი და აქტის შედეგი. თვითცნობიერებაში მოქმედება და მოქმედების შედეგი ერთიდაიგივეა. ამ აზრით თვითცნობიერება უნიკალური მოვლენაა. თვითცნობიერების მოქმედება არის თვითდადგენა, თვითდაშვება, თვითწარმოქმნა. თვითცნობიერების მოქმედება არის საქმე-ქმედება (Tat-handlung). თვითცნობიერების აქტში სუბიექტი და ობიექტი, აქტიური და პასიური ერთმანეთს ემთხვევა. ყოველგვარი შესაძლო ცნობიერება, როგორც ყოველი სუბიექტის ობიექტური ელემენტი, გულისხმობს თვითცნობიერებაში მე აღგენს საკუთარ იგივეობას. თვითცნობიერება როგორც მე-ს იგივეობა საკუთარ თავთან არის ადამიანური შექმენებისა და ცოდნის საფუძველი.

ფიხტეს კრიტიციზმი. მისთვის დოგმატიზმის ნიშნად სპინოზას ფილოსოფია. იგი ამოდის სუბსტანციის, არა-მეს პრინციპიდან. მისი ფილოსოფია ამოდის აბსოლუტური მე-ს, როგორც აქტიური საწყისიდან. იგი არის აბსოლუტურად უპირობო და არაფერი მასზე მაღლა მდგომით არ არის განპირობებული. კანტისათვის მეცნიერებისა და ცოდნის არსებობის ფაქტი არის ამოსავალი, ამიტომ მას არ სჭირდება აბსოლუტური თვითდასაბუთებადი წინამძღვრის მოძიება. ფიხტეს კრიტიციზმი კი ყველაფერს, მთელ შინაარსს ვარაუდობს მე-ში. დოგმატიზმი ამოდის არა-მეს, სუბსტანციის პრინციპიდან, ხოლო კრიტიციზმი კი სუბიექტის პრინციპიდან. თუმცა იგი სპინოზასავით ცდილობს ყველაფერი გამოიყვანოს აბსოლუტური საწყისიდან ლოგიკური და რაციონალური წესით. სპინოზას სუბსტანცია და ფიხტეს მე, ორივე თვითმომხიზია. სპინოზას-“სუბსტანცია არის“, შეცვალა „მე არის“. კანტის დუალისტური სისტემისაგან განსხვავებით, ფიხტეს „მე ვარ“ არის მონისტური ამოსავალი პრინციპი. ამაში იგი ხედავდა უფრო მეტ კრიტიციზმს კანტთან მიმართებაში. ფიხტეს თვითცნობიერება განსხვავდება კანტის თვითცნობიერებისაგან, რომლის სიღრმეში მიმდინარეობს არაცნობიერი, ბრმა სინთეზი. ფიხტე ვერ დაუშვებს გონების მიჯრ მისი ძირითადი საჭიანობის (სინთეზის) გაუცნობიერებლობას.

პირველი საფუძველმდებარე დებულება გამოხატავს ცნობიერების არსებობის პირობას. მისი უტყუარობა ეფუძნება არა ბუნებას, არამედ თავისუფლებას. მისი აზრით თავისუფლება არის მოაზროვნის არსებობის წესი. „მე არის“ არ არის ჩვეულებრივი მსჯელობა, არამედ ის არის აქტი, მოქმედება, რომლითაც დაშვებულია ეს დებულება არის თავისუფლების აქტი. ამიტომ მეცნიერებას არ შეუძლია დაასაბუთოს „მე არის“. ეს არის მე-ს თავისუფალი გადაწყვეტილების შედეგი. ეს „მე არის“ უნდა დაბადო საკუთარ სულში, ცნობიერებაში. ამით იბადება ადამიანის გონიც. ადამიანი თავისი თავის გაცნობიერებით და ამ აქტით ქმნის თავის მეს. ეს ნიშნავს ფილოსოფიურ პოზიციაზე დადგომას. მეცნიერება, რომელიც იწყება ამ დებულებით, მისი არც დასაბუთება არ შეუძლია და არც უნდა უცადოს. მან უბრალოდ იგივე აქტი უნდა გაიმეოროს და თავის ცნობიერებაში უნდა აღმოაჩინოს თვითცნობიერება. თავის

თავის თვითცნობიერებად დადგენა ნიშავს თავისუფლებას. მე არის საკუთარი თავის განმსაზღვრელი და დამდგენი.

თვითცნობიერების დებულების მიღება ადამიანის ნებელობითი გადაწყვეტილების შედეგია. ეს ნიშნავს, რომ თუ რომელ ფილოსოფიას ირჩევ დამოკიდებულია იმაზე თუ როგორი ადამიანი ხარ. ფილოსოფიური სისტემა არ არის მკვდარი საგანი, არამედ გასულიერებულია იმ ადამიანის სულით, რომელიც მას აღიარებს. ღოგმატიკოსი განისაზღვრება გარეგანი სამყაროთი, ხოლო იდეალისტი საკუთარი თავით. ვინც აცნობიერებს თავის დამოუკიდებლობას და თვითმყოფადობას ყოველივე გარეგანი გარემოებებისაგან, მას არ სჭირდება საგანი საყრდენის სახით. ასეთი ადამიანი არის ზნეობრივი საქციელის განმახორციელებელი. ამიტომ იდეალიზმით განხორციელება არა მარტო შემეცნების, არამედ ზნეობის შესაძლებლობის დასაბუთებასაც.

ფიზტეს აზრით, ღოგმატიზმს არ შეუძლია სუბიექტურობის, თავისუფლებისა და პიროვნულობის ახსნა. ფიზტეს მიზანი კი სწორედ მათი შესაძლებლობის დასაბუთებაა. ეს არის ის პრინციპები, რომლებიც ქრისტიანობამ მოიტანა.

ღოგმატიკოსს არ შეუძლია წარმოდგენის გამოყვანა მასზე ნივთი თავისთავადის შემოქმედებიდან. მას არ შეუძლია ახსნას ცნობიერების წარმოშობა და თავისუფლება. იდეალისტს კი შეუძლია ახსნას ადამიანის ცნობიერება და თავისუფლება აქედან გამომდინარე ცოდნისა და ზნეობრიობის ფაქტი. მას შეუძლია თავისუფლების სამყაროდან გამოიყვანოს ბუნების სამყარო. ფიზტე მიიჩნევს, რომ ეს არის სწორედ მეცნიერებათმოდერნების ამოცანა.

მაგრამ ფიზტესთან ადამიანური მე მალე აბსოლუტურ მე-დ გადაიქცა. ფიზტე გამოხატავდა ეპოქის ძირითად ტენდენციას, ადამიანის გაღმერთების ტენდენციას. ამ ტენდენციას საფუძველი დაუდო ალორძინების ეპოქამ. ადამიანი მრავალი საუკუნის მანძილზე აღზრდილი იყო აბსოლუტური პიროვნების აღიარებასა და მისადმი მორჩილებასა და სამსახურის გამოცდილებაზე. ეხლა თვითონ სურდა გამხდარიყო აბსოლუტური. ეს იყო ღმერთის წინააღმდეგ ადამიანის ამბოხების გამოხატულება და შედეგი.

ფილოსოფიის დანიშნულება. ადამიანის აზროვნების და ფილოსოფიის ერთადერთი ნამდვილი მიზანია პასუხი გასცეს კითხვას: „რა არის ადამიანის დანიშნულება, რა არის ადამიანის არსებობის საზრისი?“ გარდა ამისა ფილოსოფიას აქვს კიდევ ერთი მოვალეობა. მან ხელი უნდა შეუწყოს ადამიანის უმაღლესი მოვალეობის არსებობის, თავისუფალ პიროვნებად ყოფნის განხორციელებას. ადრე ადამიანის არსებობის მიზანი იყო საწყისთან, ღმერთთან ზიარება. ეხლა ადამიანის, როგორც გონითი არსების არსებობის მიზანია თვითონ მისი არსებობა. ადამიანი უნდა არსებობდეს. მისი უბრალოდ არსებობა არის მისი ყოფიერების უკანასკნელი მიზანი. ეს არის კანტის დებულების, ადამიანის როგორც თვითმიზანის ონტოლოგიზაცია. თუმცა კანტი ამბობდა: ადამიანი როგორც გონიერი არსება არის მიზანი თავისთავად და არ შეიძლება განხილული იქნეს როგორც საშუალება რაღაც სხვისათვის. ფიზტე აზუსტებს, რომ თავისუფალი, თვითცნობიერი, ზნეობრივი ადამიანის არსებობა არის მიზანი და არა უბრალოდ ემპირიული არსებობა. მაგრამ ადამიანის გრძნობად არსებისათვის ასეთი ადამიანური ყოფიერების მიღწევა არის უსასრულო მიზანი, რომელსაც ადამიანი მარად ესწრაფვის. ფილოსოფიამ უნდა ხელი შეუწყოს ადამიანის ამ მიმართულებით მოძრაობას, რადგან მან იცის საით უნდა მიდიოდეს ადამიანი. ეს არის ადამიანის გვარის მუდმივი სრულყოფილების გზა, თითოეული ადამიანის მიახლოება თავისუფალ არსების იდეალთან. ფილოსოფია თავისი მოწოდებით არის მოძღვარი. ფიზტეს მიზა-

ნია ადამიანის სრულყოფა, მისი სრულყოფილებისაკენ მისწრაფების მზარდაჭერა. (ეს არ არის ნიცშესეული ადამიანის გარდაქმნა, ახალი ადამიანის შექმნა). ფილოსოფიამ იცის სრულყოფილების ამ გზაზე რა ადგილზეა დღეს ადამიანი და რა კონკრეტული ამოცანები დგას დღეს ადამიანის წინაშე და აქედან გამომდინარე განსაზღვროს ამ მომენტის ამოცანები. ფილოსოფოსისა და მეცნიერის მოვალეობაა წარმოადგენდეს ამ ეპოქისათვის ზნეობრივი განვითარების უმაღლეს დონეს და იყოს ზნეობრივი მაგალითი სხვებისათვის. მეცნიერების, ცოდნის მიზანია საზოგადოების სრულყოფა, რაც გულისხმობს ადამიანის ზნეობრივ სრულყოფას, მისი თავისუფლების მიღწევას. კაცობრიობის ზნეობრივი გაკეთილშობილებისათვის უნდა მიღწეული იქნეს ადამიანის თავისუფლება, ადამიანი უნდა იყოს ის ვინც ის არის.

ადამიანი თავისი ბუნებით თავისუფალი არსებაა, მაგრამ ეს არ არის მისი ბუნეობრივი ნიშანი, არამედ მან უნდა განახორციელოს თავისი თავისუფლება, ანუ იქცეს იმად, რაც ის არის თავისი არსებით. ფიტეს პირველი ამოსავალი დებულება არის არა იმის კონსტატაცია, „რაც არის“, არამედ იმისი კონსტატაცია, „რაც უნდა იყოს“. ფიტე ადამიანს და ფილოსოფოსს მოუწოდებს „გაიზრე საკუთარი თავი“, იყავ ის ვინც ხარ, იყავ საკუთარ თავთან თანხმობაში. ფილოსოფიური სისტემა მეცნიერული სისტემისაგან განსხვავებით არის წრე. მასში ამოსავალი დებულება არის „მე არის მე“ და დასკვნითი დებულება „მე არის მე“ ერთიდაიგივეა. მაგრამ სისტემის დასაწყისში იგი არის არა მოცემულობა, არამედ ჯერარსული მოთხოვნა, მოწოდება, რომელიც მოცემულია როგორც მიზანი, ხოლო სისტემის ბოლოს იგი უნდა იქცეს მოცემულობად.

ინტელექტუალური ინტუიცია. იგი მნიშვნელოვან როლს თამაშობს ფიტესთან. ეს პრობლემა კანტისა და ფიტეს ერთერთი განმასხვავებელი საკითხია. კანტმა გამოიყენა ჭკრეტა (გერმანობელობა) და აზროვნება (განსჯა). ამით უკუგდებული იქნა ძველი რაციონალიზმის ინტელექტუალური ინტუიცია. მისი აზრით ჭკრეტა შეიძლება იყოს მხოლოდ გერმანობადი. იგი იძლევა გერმანობადი შთაბეჭდილებების სიმრავლეს. განსჯა კი თავისი ფორმებით, კატეგორიებით აკავშირებს ამ სიმრავლეს. კანტი უარყოფდა უშუალო ცოდნის შესაძლებლობას თანშობილი ცოდნისა და ინტელექტუალური ინტუიციით უშუალოდ წვდომილის სახით. მისი აზრით, ადამიანური ცოდნა გაშუალებული ხასიათისაა. ადამიანს აქვს აპრიორული ფორმები, რომელთა მეშვეობით აწესრიგებს გერმანობად მონაცემებს. ინტელექტუალური ჭკრეტა ახასიათებს მხოლოდ ღმერთს. იგი არსების განჭვრეტისას შექმნიდა კიდეც საგანს. ადამიანის გონითი აქტივობა განსაზღვრავს მხოლოდ ფორმას და არა შინაარსს.

ინტელექტუალური ინტუიცია არის ზეგერმანობადი ყოფიერების უშუალო ჭკრეტა. ძველი რაციონალიზმი თვლიდა, რომ ადამიანს აქვს უნარი ინტელექტის მეშვეობით უშუალოდ ჭვრეტოს ყოფიერება. ეს ნიშნავდა, რომ ადამიანს აქვს უსასრულოს უშუალოდ წვდომის საშუალება.

ფიტე მიიჩნევდა, რომ ინტელექტუალური ინტუიცია შესაძლებელია როგორც საკუთარი თვითცნობიერების მიერ მოღვაწეობის და მოღვაწეობის შედეგების და არა ზებუნებრივი ყოფიერების ჭკრეტა. მეცნიერებათა მოძღვრების ინტელექტუალური ინტუიცია მიემართება არა ყოფიერებას, არამედ მოღვაწეობას. კანტი თვლის, რომ ადამიანს არ შეუძლია თავისი მოღვაწეობით შექმნას ყოფიერება. ყოფიერება მისთვის მოცემულია ნივთი თავის თავადის სახით. ინტელექტი ქმნის ფორმას, რომელშიც არსებული მას ევლინება. კანტისათვის ადამიანის მიერ ინტელექტუალური ინტუიციის შეუძლებლობა და ნივთი თავისთავადის შეუმცნებადობა იგივეობრივი დებულება

არის. ადამიანს, რომ ჰქონდეს ინტელექტუალური ინტუიცია, მაშინ მას შეეძლებოდა ნივთი თავის თავადის წვდომა.

ფიზტეს აზრით, ადამიანი ფლობს ინტელექტუალურ ინტუიციას, ამით აიხსნება განსხვავება ადამიანურ და აბსოლუტურ ინტელექტს შორის. ჭერეტიდან ყოფიერების გამოყვანა ამ მეს ატრიბუტია. აქედან გასაგებია, რომ ფიზტესთან პირველი პრინციპიდან, „მე არის მე“, შეიძლება გამოყვანილი იქნეს არსებულის არა მარტო ფორმა, არამედ შინაარსიც. ინტელექტუალური ინტუიცია ჭეშმარიტი არსის უშუალო წვდომაა. ამიტომ ფიზტე პრინციპული წინააღმდეგია ნივთი თავისთავადის დაშვებისა. მისი აზრით, ამაში ელინდება, რომ კანტი ბოლომდე ვერ გათავისუფლდა დოგმატიზმისაგან და საგნის მოცემულობის პრინციპიდან. კანტმა ბოლომდე ვერ განახორციელა მოღვაწეობის პირველადობის პრინციპი.

არსებულისა თუ მოღვაწეობის პირველადობის საკითხი ეპოქის ძირითადი მეტაფიზიკური საკითხი იყო. ეს იყო რევოლუციური, გარდამქმნელი ადამიანის ეპოქა. გერმანული იდეალიზმი იკვლევდა ადამიანური ყოფიერების, როგორც მოღვაწეობის, შესაძლებლობებსა და ფორმებს. ცოდნა, ზნეობა, თავისუფლება მოღვაწეობის ფორმებია.

ფიზტეს აზრით, კანტმა ვერ გადალახა დაპირისპირება მოღვაწეობასა და ნივთს თავისთავადს შორის. ნივთი თავისთავადის არსებობა ადამიანის მოღვაწეობის შეზღუდვას ნიშნავდა. მოღვაწეობის პრინციპი კი თავისი ხასიათით უსასრულოა. კანტი ზელოვნურად ზღუდავს ადამიანის მოღვაწეობას და ამით ადამიანის თავისუფლებას. კანტი მიზეზობრიობის მოქმედების ფარგლებს შემოსაზღვრავს მოვლენათა სამყაროთი, მაგრამ როგორ შეიძლება დავუშვათ მე-საგან განსხვავებული რამ, რომელიც ზემოქმედებს ჩემს მე-ზე, ე. ი. მიზეზობრივი საფუძველია ჩვენი ცნობიერების ემპირიული შინაარსისა. ეს ნიშნავს, რომ კანტი მიზეზობრიობის პრინციპს უკანონოდ გამოიყენებს მოვლენათა სფეროს გარეთ, როცა ამტკიცებს, რომ ნივთი თავისთავად არის ჩვენი ცნობიერების ემპირიული შინაარსის გამომწვევი მიზეზი.

მისი აზრით, არაფერი არ არის მე-სა და მისი მოღვაწეობის გარეთ, რომელიც იქნებოდა მე-სა და მისი მოღვაწეობის შემზღუდველი. მე სრულიად საკუთარი თავით განისაზღვრება. უსასრულო მე-ს მოღვაწეობის შედეგია თვითონ მე-ს სასრულობა. სასრულო მეც უსასრულოდან არის გამოყვანილი. უსასრულო მედან გამოსვლით უნდა ახსნილი, დასაბუთებული იქნეს სასრულო მეს არსებობის აუცილებლობა და საზრისი. (დმერთი ქმნის და ანიჭებს საზრისს)

ფიზტე თვლის, რომ მისი ინტელექტუალური ინტუიცია კანტის ტრანსცენდენტალური აპერცეფციის იგივეობრივია. ამიტომ მას თავისი ფილოსოფიის ამოსავალ პრინციპად იგი მიაჩნია. კანტთან გრძნობადი ჭერეტის მთელ სიმრავლეს უცოდებელი მიმართება აქვს „მე ვაზროვნებ“თან იმავე სუბიექტისა, რომელშიც ეს მრავალფეროვნება იმყოფება. წარმოდგენა „მე ვაზროვნებ“ არის სპონტანური აქტი და არ მიეკუთვნება მგრძნობელობას. „მე ვაზროვნებ“ არის წმინდა აპერცეფცია, რაც განსხვავდება ემპირიული აპერცეფციისაგან. ეს არის თვითცნობიერება, რომელიც წარმოქმნის წარმოდგენას „მე ვაზროვნებ“. იგი თან ახლავს ყველა დანარჩენ წარმოდგენას და ერთიდაიგივეა ყველა ცნობიერებაში. თვითცნობიერების ტრანსცენდენტალური ერთიანობა, „მე ვაზროვნებ“, მოცემულია ყველა ცნობიერებაში. ეს შესაძლებელს ხდის გრძნობადი მონაცემების იგივეობას ყველა ცნობიერებაში. კანტისათვის ამ ცნობიერებიდან მთელი შინაარსის გამოყვანა შეუძლებელია. მეცნიერებათმოდვრების მთავარი ამოცანაა სწორედ თვითცნობიერების იგივეობიდან მთელი შინაარსის გამოყვანა. ფიზტეს აზრით, კანტის მიზანიც ეს იყო.

ყველაფერი, რაც ხდება ცნობიერებაში განპირობებულია თვითცნობიერებით. ამიტომ მთელი შინაარსი უნდა გამოყვანილი იქნეს პირველი დებულებიდან, რომელიც ასე გამოიხატება — „მე არის მე“. ეს არის რეფლექსური წრე, საკუთარ თავში ჩაკეტილობა. ეს ფიზტესათვის არის მისი სასტუმროს მოდელი. საკუთარი თავის შემცენებით ხდება სრული შინაარსის გამოყვანა საკუთარი თავიდან. ცნობიერების არსება არის მიმართება საკუთარ თავზე. თვითცნობიერების აქტში გაჩენამდე ცნობიერება არ არსებობდა. ეს ნიშნავს, რომ ადამიანის არსება არის თვითცნობიერების თავისუფალი აქტი. თვითცნობიერება არის ადამიანის ყოფიერების წესი და ფილოსოფიის აუცილებელი საწყისი. ეს ნიშნავს, რომ ფილოსოფოსობა ადამიანის არსებობის წესია. ცნობიერება შესაძლებელია როგორც თვითცნობიერება, სხვაგვარად იგი არ არსებობს.

კანტისათვის თვითცნობიერება, „მე ვაზროვნებ“, თან ახლავს ყველა ჩემ წარმოდგენას. იგი იწყებს ცოდნისა და ზნეობის არსებობის ფაქტიდან და ცდილობს მათ ახსნას, ხოლო ფიზტესთან ყველაფერი იწყება მოთხოვნითა და არა ფაქტით. ადამიანი არ არის თვითცნობიერება როგორც მოცემულობა, არამედ მან უნდა თავი დაბადოს როგორც პიროვნება, თვითცნობიერება თავისი თავის თავისუფლებაში. უნდა გახდეს თვითცნობიერი პიროვნება როგორც თავისუფალი მოღვაწეობა. ეს ნათელს ხდის, რომ მათი თვითცნობიერება განსხვავებულია ესმით. კანტისათვის „მე ვაზროვნებ“ არის ემპირიული თვითცნობიერება, ხოლო ფიზტესთვის თვითცნობიერება არის „მე არის მე“, რაც არის აბსოლუტური თვითცნობიერება. კანტის თვითცნობიერება არის ფაქტი, რომელსაც იგი მოცემულობის სახით წინასწარ ნახულობს, ხოლო ფიზტეს თვითცნობიერება წარმოშობილია თავისუფალი თვითდადგენის აქტით. თვითცნობიერების თვითდადგენას, კანტთან, ახორციელებს პრაქტიკული გონება, ფიზტესთან კი პრაქტიკული და თეორიული გონება ერთმანეთს ემთხვევა. თვითცნობიერების თავისუფლება ადამიანს არ მიეცემა, არამედ უნდა დაბადოს თავის თავში. მისთვის თავისუფალი პიროვნება თავისი ცხოვრების საზრისს ხედავს თავისუფალ მოღვაწეობაში, რომლის მიზანია კაცობრიობის სრულყოფა და საზოგადოების გარდაქმნა.

ფიზტეს აბსოლუტური მე თავის თავში აერთიანებს ემპირიულ და აბსოლუტური მეს. სადაც აბსოლუტური მე არის წმინდა თვითცნობიერება, ემპირიული მე კი არის მის მიერ შექმნილი, როგორც ცნობიერება. ისინი ერთმანეთის გარეშე არ არსებობენ. მაგრამ ფიზტეს არ გაურკვევია რა როლი აკისრია ემპირიულ მეს აბსოლუტური მეს თვითრეფლექსიაში.

თვითცნობიერება პირველადია, ცნობიერება მეორადი. აზროვნება უპირველესად არის საკუთარი თავის აზროვნება, ხოლო მეორადი აზროვნება მიმართულია სხვაზე. ცნობიერება არის თვითცნობიერება. იგი საკუთარ თავშია ჩაკეტილი და თავის თავზეა მიმართული. მისი პრობლემა თავის თავს გარეთ გასვლა. აქედან გამომდინარეობს ფიზტეს მთავარი პრობლემა: მან უნდა ახსნას თვითცნობიერებიდან, „მე არის მე“, როგორ გამოიყვანოს არსებულთა სამყარო, თვითცნობიერებისა და რეფლექსიის წრიდან როგორ გავიდეს სხვისკენ. კანტს ეს პრობლემა არ ჰქონდა. იგი წინასწარ უშვებდა სხვას, რადგან მისი ამოსავალია ნივთი თავის თავად. მაგრამ კანტის აზრით, ადამიანმა იცის არა ნივთი თავის თავად, არამედ მხოლოდ ის, რაც მან შექმნა. ამაშია ადამიანური ცოდნისა და ადამიანური რეალობის თავისებურება. ეს პოზიცია ფიზტესათვის მიუღებელია. რადგან იგი დოგმატურია და მე-ს ჭეშმარიტი ხასიათი არ არის გამოვლენილი. მე-ს შინაგანად ახასიათებს მისწრაფება უსასრულობისაკენ. გონებას, მე-ს არ შეუძლია დაუშვას ის, რაც მის აზროვნებისა და გაცნობიერების საზღვრებს სცილდება.

ადამიანისათვის უშუალოდ მოცემულია მხოლოდ მე, ხოლო სხვა მოცემული მაქვს ჩემი მე-ს მეშვეობით. დოგმატიზმისათვის თავისთავად ცხადია სწორედ სხვისი არსებობა. სპინოზასთან ეს არის სუბსტანცია და კანტისათვის კი ნივთი თავის თავად. მათი პოზიციის ნაკლი იმაშია, რომ სხვისაგან, არა-მედან შეუძლებელია გამოყვანილი იქნეს თვითცნობიერება, აუცილებლობიდან კი თავისუფლება.

ფიზტეს მიზანია კანტის დუალიზმისაგან გათავისუფლება და ამას აკეთებს ცნობიერების პრინციპის შინაგანი ლოგიკის ჩვენებით. ცნობიერება, მე შეიძლება არსებობდეს მხოლოდ როგორც აბსოლუტური და უსასრულო. ამიტომ მეს შეზღუდვა, ხელოვნური საზღვრების დადგენა მცდარი და შეუძლებელია. ადამიანი, როგორც ღმერთის ხატი და მსგავსი, გონიერი და თავისუფალი ზიარებულია ღმერთს. ზიარების ცნების ნაცვლად ფიზტესთან არის აბსოლუტური და ემპირიული მე-ს ერთიანობა, რის საფუძველზე ემპირიული მე თავის თავში აბსოლუტურ მეს აღმოაჩენს.

კანტიც ამოდის თვითცნობიერებიდან, მაგრამ მას არ აქცევს აბსოლუტურ მედ, არამედ შემოსაზღვრავს ცნობიერების პრინციპით. ნივთი თავის თავად არის ცნობიერების პრინციპი. ეს მიუთითებს არა-მეს საწყისისეულ მოცემულობას, რომელიც არ გამოიყვანება თვითცნობიერებიდან, არამედ არსებობს თვითცნობიერებასთან ერთად. ნივთი თავის თავადის აღიარება ნიშნავს, რომ ცნობიერება მოგვეცემა. იგი არსებობს, მაგრამ ჩვენ არ ვიცით თუ რატომ და როგორ წარმოიშვა იგი.

ფიზტეს საწყისი დებულებები. პირველი საწყისი დებულება არის „მე არის მე“. მისი დამტკიცება შეუძლებელია. იგი არის საქმე – ქმედება. მასში მე წარმოშობს თავის თავს თავისი შემოქმედებით და ჭვრეტს საკუთარ თავს წარმოშობის მოენტში. მე-ს იგივეობა არის არა მოცემულობა, არამედ მოვალეობა. ეს ადამიანის უმაღლესი მიზანია და კაცობრიობის განვითარების მოტივი. საინტერესოა, რომ ამას ადამიანი საკუთარი თვითცნობიერების შიგნით აღმოაჩენს. ფიზტეს პრობლემა იყო აბსოლუტური მე-ს ორი მოცემულობის მიმართება, რაც ჰეგელმა ასე გადაჭრა – აბსოლუტური მე თავისთავად და აბსოლუტური მე თავისთვის. ისინი ორივე არსებობის მქონეა და არა ჯერარსულისა და მოცემულობის სახით არსებული.

მეცნიერებათმოდვრების მეორე საწყისი დებულება არის „არა-მე არ არის მე“. არა-მეს საწყისიც არის მე-ს მეორადი საქმე-ქმედება. მე-ს მიმართ ყოველგვარი დაპირისპირება არსებობს მხოლოდ მე-ს დაშვებით. მეორე საწყისით შემოყვანილია უარყოფის პრინციპი. იგი უპირისპირდება არა აბსოლუტურ მე-ს, არამედ ემპირიულ მე-ს.

მეცნიერებათმოდვრების მესამე საწყისი დებულება ნაწილობრივ უპირობოა. პირველი ორი დებულების დაპირისპირება, მე-ს და არა-მეს თანაარსებობა, როგორც არის შესაძლებელი. ეს ნიშნავს, რომ უნდა აიხსნას როგორ თანაარსებობენ ერთ მე-ში თვითცნობიერება და ცნობიერება, საგანზე (არა-მე)მიმართული ჭვრეტა და საკუთარ თავზე მიმართული ჭვრეტა. პირველადი მე არის აბსოლუტური მე. იგი არ არის რაიმე, არამედ უსასრულოა. ის მე, რომელსაც უპირისპირდება არა-მე არის ემპირიული მე. ორივენი არსებობენ აბსოლუტურ მე-ში და მის საფუძველზე. აბსოლუტური მე ადგენს ემპირიული მეს და არა-მეს. მეცნიერებათმოდვრების მესამე საწყისი დებულება, როგორც მე-ს და არა-მეს პირველი სინთეზი, არის ყველა სინთეზის საფუძველი.

ეს სამი პირველი დებულება არის მოქმედების სამი სახე.

- პირველი თეზისი მე ადგენს მე-ს.

- მეორე ანტითეზისი, რომლის დროს დგინდება არა-მე,

- მესამე თეზისი არის სინთეზი, რომელშიც ეს დაპირისპირებები ერთიანდება.

ეს მიუთითებს, რომ შემეცნება, სისტემა და რეალობაც ვითარდება დიალექტიკური პრინციპით. ფიზტესთან ჩნდება პირველად მოზნის ცნება, რომელიც შემდეგ ჰეგელმა განავითარა. ფიზტეს აბსოლუტური მე არის იგივეობა, საიდანაც იწყება ყველაფერი, ამავე დროს ის არის კაცობრიობის მიუღწეველი მიზანი. ამ მიზნისაკენ გზა, სვლის პროცესი არის მსოფლიო ისტორია. ის პროცესი უსასრულოა. ჰეგელთან ეს პროცესი სასრულო გახდა. მიუხედავად ფიზტეს მცდელობისა აბსოლუტური მე არაცნობიერად ქმნის სამყაროს. ეს იყო ფიზტეს აბსოლუტური მე-ს შინაგანი წინააღმდეგობა.

შელინგის ობიექტური იდეალიზმი. შელინგის (1775-1854 წწ.) აზრით, სამყაროს საფუძველია მხატვრული შემოქმედება. იგი ახასიათებს არა მარტო ადამიანს, არამედ არის სამყაროს სუბსტანციური საფუძველი. ეს შემოქმედება არის ძირითადად არაცნობიერი ხასიათის. მხატვრული შემოქმედება არის ცნობიერი და არაცნობიერი ელემენტების დიალექტიკური ერთიანობა. ბუნება არის არაცნობიერი პოეზია, ხელოვნება კი არის ასახვა და გამოხატულება არაცნობიერისა და ცნობიერის სუბსტანციური იგივეობისა. მათი დაპირისპირება მცდარად არის მიჩნეული აბსოლუტურად. მაგრამ მათი იგივეობა მიუწვდომელია აზროვნების მეშვეობით, ვერ გამოითქმება ცნებაში. ეს იგივეობა მისაწვდომია მისტიკური ჭკერტისათვის, რომელიც ახასიათებს მხოლოდ გენიოს-ხელოვანს.

შელინგმა განავითარა კანტის ტრანსცენდენტალური აპერცეფციის მეორე მომენტ-არაცნობიერი, ბრმა სინთეზი, რომელიც ზორციელდება ჩვენი ცნობიერების სიღრმეში. ოღონდ ეს პროცესი მიმდინარეობს აბსოლუტური გონებაში. ამიტომ მისი აზრით, აბსოლუტური თვითცნობიერება უნდა იყოს არა საწყისი, არამედ ხანგრძლივი განვითარების შედეგი. (ჰეგელი)

აბსოლუტური იდეალიზმი

ჰეგელის აბსოლუტური იდეალიზმი. ჰეგელი გ(1770-1831 წწ.) როგორც მოაზროვნე ვერ აუვლიდა გვერდს კანტის მიერ დასმულ ორ პრობლემას:

- როგორ არის შესაძლებელი ადამიანური ცოდნა,
- როგორ არის შესაძლებელი ადამიანური ზნეობა.

მისი მოღვაწეობის პირველ პერიოდში იგი დაინტერესებულია ქრისტიანობისა და ზნეობრივი ქცევის შესაძლებლობითა და ხასიათით. მეორე პერიოდში ჰეგელის თეორიული ინტერესის საგანი ხდება კაცობრიობის ისტორია. იგი ფიქრობს მსოფლიო მასშტაბით და აინტერესებს სამყაროს განვითარების წესრიგი. სამყაროს წესრიგი მისთვის წარმოსდგება აუცილებელ-ტელეოლოგიური სახით. მსოფლიო-ისტორიული პროცესი იღებს თვითშემეცნების პროცესის სახეს. მას აინტერესებს არა ერთეული ადამიანის ზნეობრივი საქციელის განხორციელების პირობები, თუ რა არის მისი მოტივი, განზრახვა. აინტერესებს არა ერთეული ადამიანის მიერ ცოდნის შესაძლებლობის პირობები, არამედ კაცობრიობის ისტორია, როგორც ადამიანის თავისუფლების, ზნეობისა და ცოდნის განვითარების ისტორია. მას სურს აჩვენოს, რა ისტორიული გზა გაიარა ზნეობამ, ცოდნამ, თავისუფლებამ დღევანდელ დღემდე და რა მოვლენებში, ფორმებში ვითარდებოდა იგი. ცოდნისა და ზნეობის განვითარებას საფუძვლად უდევს ქრისტიანული რელიგია. იგი ცოდნის მოპოვებასა და ზნეობის განვითარებას განიხილავს, როგორც მსოფლიო-ისტორიულ პროცესს.

ჰეგელი განათლებით თეოლოგია. თეოლოგიური პრობლემები დიდხანს იყო მისი აზროვნების მთავარი საკითხი. ვ. დილთაი მიიჩნევდა, რომ მისი ცხოვრების დასაწყისში ჰეგელი მთლიანად ქრისტიანული მსოფლმხედველობის, წარმოდგენების გავლენის ქვეშაა. მან მრავალი შრომა მიუძღვნა ქრისტიანობას: „ქრისტიანული რელიგიის პოზიტიური ხასიათი“, „ქრისტიანობის სული“, „იესოს ცხოვრება“, „ქრისტიანობის სულისკვეთება და მისი ბედი“, „ხალხური რელიგია და ქრისტიანობა“. ჰეგელი 1802-1803 წლებში წერს „ზნეობრიობის სისტემას“, რომელიც სამწუხაროდ დაუშთავრებული დარჩა.

მისი ინტერესი ქრისტიანობის მიმართ განპირობებული იყო აგრეთვე კანტის მიერ ზნეობრიობის აზლებური დაფუძნებით. მან უკუაგდო ზნეობის საფუძველი რელიგია და შეეცადა იგი აეგო მორალური კანონის საფუძველზე, რაც ნიშნავდა მორალის გონებაზე დაფუძნებას. მას აინტერესებს ქრისტიანული რელიგიის შექმნისა და ხასიათის თავისებურება რათა იგი შეადაროს კანტის პოზიციას, რომლის თანახმად რელიგია არ არის ზნეობის საფუძველი და შეიძლება ზნეობის დაფუძნება რელიგიის გარეშე. ჰეგელი მიიჩნევს, რომ სახარება არის ქრისტეს, როგორც ახალი ზნეობის დამფუძნებლის მიმართვა ადამიანის გონებისადმი. ზნეობის რელიგიაზე დაფუძნების პირველი მაგალითია მოსეს მიერ 10 მცნების დადგენა, რომელიც მას ღმერთმა მისცა. მას ჰქონდა ღმერთის ბრძანების ფორმა, რითაც იგი თავის ერს მოუწოდებდა რა პრინციპებით უნდა ეცხოვრა. კანტი კი, მიუხედავად მისი მორალური კანონის საფუძვლითაო ხასიათისა, თვლიდა, რომ ზნეობის მოტივი არ შეიძლება იყოს მორჩილება, არამედ მორალური კანონის პატივისცემა. მორალური კანონი არ არის არც ბუნების და არც სამართლობრივი კანონი, არამედ ადამიანის გონების კანონი, რომელიც მისთვის შინაგანია.

ჰეგელს სურს აჩვენოს, რომ ქრისტე თავის ზნეობას არ აძლევს მორალური კანონის სახეს (ასეთია მოსეს 10 მცნება), არამედ ზნეობას აფუძნებს სიყვარულზე. ჰეგელისათვის ქრისტე არის აბსოლუტური გონების განსახიერება, რომელიც მართავს სამყაროს. რატომ ვერ შეძლო მან ღვთის სამეფოს აგება ამქვეყნად თუ არ უნდოდა? იქნებ ქრისტემ სამყაროსა და კაცობრიობის პროცესს მისცა ისტორიული მიმართულება თავისი მოძღვრებით. მოსემ ღვთის სიტყვა გადმოსცა არა როგორც ჭეშმარიტება, არამედ როგორც ბრძანება. მბრძანებლობა და მორჩილება შეუთავსებადია ჭეშმარიტებასთან, მშვენიერებასთან და სიკეთესთან. ჰეგელის აზრით კანტის მორალური კანონი უცხო და გარეგანია ადამიანისათვის და ჰგავს მოსეს 10 მცნებას. ქრისტე შეეცადა მოეხსნა ამ ნორმების გარეგანი ხასიათი და ადამიანში შერწყმული ყოფილიყო პირადი მიდრეკილება და საზოგადო ვალდებულება. ჰეგელის აზრით, კანტმა აღადგინა მოსესეული 10 მცნების გარეგანი ხასიათი და მისცა მას ბრძანების, მორალური კანონის სახე. მეორეს მხრივ, ადამიანი მექანიკურად, მორალური კანონისადმი მორჩილებით, პატივისცემით უნდა განახორციელოს იგი. ეს არის არარეფლექსური ზნეობა, რომელიც კაცობრიობამ ანტიკურობაში დაძლია სოკრატეს სახით. ზნეობრივი საქციელის ნიშანია არა მარტო მორჩილება, ზნეობრივი კანონის პატივისცემა, არამედ სიკეთის გაცნობიერება. ასევე ქრისტეს სახით ხდება არარეფლექსური ეთიკის დაძლიება, რომლის მაგალითია მოსეს 10 მცნება. ჰეგელმა პრობლემა ასე დააყენა: რა არის ზნეობა?

- ადამიანის სულის უნარი და მიდრეკილება,
- ღმერთის, საზოგადოების მიერ დადგენილი ნორმა, რასაც უნდა დაემორჩილო.

რა უფრო პრაგმატულია, რა უფრო უზრუნველყოფს ადამიანის ზნეობრივი შესაძლებლობასა და აუცილებლობას? მისი აზრით, კანტის ზნეობრიობა არის საყოველთაოს (კანონი, ნორმა) ბატონობა ინდივიდზე. რა არის ქრისტიანული მორალის საფუძველი, რატომ არ დაუდგინა ქრისტემ ადამიანის ზნეობრიობის კანონი, ნორმა? ჰეგელის აზრით, ქრისტემ ზნეობრივი ქცევის, როგორც ადამიანის სულის უნარისა და მიდრეკილების საფუძველად გამოაცხადა სიყვარული. აქედან მომდინარეობს მისი მოწოდება: „გიყვარდეს მოყვასი შენი ვითარცა თავი თვისი“. აქედან გამომდინარე შენი ზნეობრივი ქცევა არის შენის სულის უნარის, მიდრეკილების განხორციელება და არა საყოველთაო, სავალდებულო ნორმის შესრულება.

კანტთან ზნეობრიობა იქცა კანონის შესრულებად, ადამიანი ზნეობრივი საქციელის განხორციელებისას ემორჩილება კანონს. კანტის მოძღვრება მდგომარეობს კანონისადმი, საყოველთაოსადმი მორჩილებაში. ეს არის საყოველთაოს გამარჯვება ერთეულზე, კანონისა ადამიანზე. ჰეგელს სურს მოხსნას კანტისეული დაპირისპირება და მორალური კანონი, როგორც ვალდებულება გადაიტანოს ადამიანის სულში და გარდაქმნას იგი მის შინაგან მისწრაფებად და მიდრეკილებად. ადამიანის (ერთეულის) და მორალური კანონის (საყოველთაოს) დაპირისპირების მოხსნა და მათი გაერთიანება უნდა მოხდეს ერთ ადამიანში, ერთ სიცოცხლეში. ეს არის არაფორმალური საყოველთაობა არის სიცოცხლე და სიყვარული.

კანტის მიხედვით, ევანგელისტური მოწოდება: გიყვარდეს მოყვასი შენი, მითხოვს წმინდანობას. ეს კი ჩვეულებრივი ადამიანისათვის მიუღწევადია. ჰეგელის მიხედვით, კანტის ეს მოსაზრება მცდარია და იგი დარჩა მოსეს 10 მცნების დონეზე. ქრისტემ კი მოახერხა კანონისა და მიდრეკილების გაერთიანება, რის გამოც მორალური კანონი კარგავს თავის საყოველთაობას. მიდრეკილებისა და კანონის დამთხვევა არის სიცოცხლე, ხოლო განსხვავებულთა მიმართების სახით არის სიყვარული. მოსეს „არა კაც კლა“ რასაკვირველია შეიძლება იყოს საყოველთაო კანონმდებლობის პრინციპი. მაგრამ ქრისტე მას უპირისპირებს შემწყნარებლობის უფრო მაღალ დონეს, სიცოცხლეს, რომელიც ამ კანონს ზედმეტს ზღის. ეს არის სიყვარული. მასში ადამიანი საკუთარ თავს ნახულობს სხვაში. სიყვარული არის ცოცხალი ცხოვრების ერთიანობა, რომელსაც გრძნობს ადამიანი.

მელვანეობის მეორე ეტაპზე მისი ინტერესის საგანი ზდება პოლიტიკა, სახელმწიფო, სამართალი როგორც ზნეობის, ცოდნის გამოვლინება. ჰეგელი უკვე განსხვავებულად უყურებს ზნეობის პრობლემას. მისი აზრით, მან იპოვა ინდივიდუალურისა და საყოველთაოს ჰარმონიულ ერთიანობას ადამიანის ქცევაში. ეს საყოველთაო, რაც აერთიანებს ადამიანის ქცევებს არის ერი. ხალხი არის ერთდროულად საყოველთაო და დაცალკევებული ინდივიდუალურობა. ჰეგელი ერთეული ადამიანის ზნეობრივი ქცევის შესაძლებლობის კვლევიდან გადადის ისტორიაში ზნეობის გამოვლენის კვლევაზე. იგი მიიჩნევს, რომ მსოფლიო ისტორია გონიერი (ზნეობრივი) საწყისის გავრცელების, განვითარებისა და გამარჯვების ისტორიაა.

ჰეგელი ინტერესდება ისტორიით, მისი კანონზომიერებით. რა არის მსოფლიო-ისტორიული პროცესის ბუნება, მიმართულება და მიზანი? კაცობრიობის ისტორია სამოთხიდან გამოძევების შემდეგ არის უარყოფის უარყოფის პრინციპით წარმართული. ჰეგელის მთელი ფილოსოფია არის პასუხის ძიება კითხვაზე: რა არის ქრისტიანობის გონი (სულისკვეთება) და რატომ ვერ განახორციელა ქრისტემ ღვთის საშუალო ამქვეყნად? მას სურს დაასაბუთოს და წარმოადგინოს კაცობრიობის ისტორია როგორც ადამიანური ცოდნისა და სიკეთის გამარჯვების ისტორია, მსოფლიო-ის-

ტორიული პროცესი, როგორც ქრისტიანობის სულისკვეთების გამარჯვება, როგორც ლოგიკურად აუცილებელი პროცესი.

ადამიანის ისტორია არის ისტორია სამყაროს შექმნიდან მეორედ მოსვლამდე. ეს არის შემადგენელი მომენტი სამყაროს არსებობისა. ისტორიული პროცესი მასთან ტრიადულია. ადამიანის, საზოგადოებისა და ცოდნის განვითარება გაივლის სამ საფეხურს. ადამიანის განვითარების საფეხურებია:

- ცნობიერება,
- თვითცნობიერება,
- გონება.

საზოგადოების განვითარების საფეხურებია:

- სუბიექტური გონი,
- ობიექტური გონი,
- აბსოლუტური გონი.

სამყაროს ისტორია არის სამყაროს განვითარების ისტორია. მისი საფეხურებია:

- აბსოლუტური გონება თავისთავად,
- აბსოლუტური გონების სხვადასხვაფერად,
- აბსოლუტური გონება თავისთვის.

მსოფლიო ისტორიული განვითარების პროცესს აქვს აბსოლუტური გონების თვითშემეცნების ხასიათი. ამ პროცესის ბოლოს იგი გააცნობიერებს, რომ დასაწყისი და დასასრული არის იგივეობრივი. ამ პროცესში განსაზღვრა ღმერთის მიერ სამყაროსა და ადამიანის შექმნის მიზეზი და ადამიანური მეტაფიზიკური როლი ამ მსოფლიო ისტორიულ პროცესში. ჰეგელის აბსოლუტური გონება არ არის ფიზიკური აბსოლუტური მე, არამედ სუბიექტისა და ობიექტის მთლიანობა. იგი არ არის არც სპინოზას გონება როგორც სუბსტანცია, არამედ აბსოლუტური გონება როგორც სუბსტანცია — სუბიექტი. სპინოზას მარადიული გამოდინარეობა ჰეგელთან მარადიულ შემოქმედებად გადაიქცა, განვითარებამ კი მიიღო თვითშემეცნების სახე.

გონების პრობლემა. ჰეგელის ფილოსოფიის ძირითადი პრინციპია გონება. იგი აგრძელებს გერმანული იდეალიზმის კრიტიციზმს. მან გაითვალისწინა მისი წინამორბედების ნაკლი. მან ფიზიკურ აბსოლუტური მე, როგორც წმინდა სუბიექტური მე, გადააქცია აბსოლუტურ და ობიექტურ გონებად. იგი არის სუბიექტური მე-ს და არა-მეს ერთიანი საფუძველი. მან გაითვალისწინა შელინგის შენიშვნაც და ნაკლიც. სუბსტანციური საწყისი არ შეიძლება იყოს სუბიექტური გონება და თვითცნობიერება არის არა საწყისი, არამედ ხანგრძლივი განვითარების შედეგი. მან ასევე დაძლია არაცნობიერი ელემენტი ცნობიერებაში. იგი დაიძლევა თვითშემეცნების პროცესის შედეგად. მაშასადამე იგი არის არა პრინციპულად არაცნობიერი, არამედ ჯერ-ჯერობით გაუცნობიერებელი შინაარსი. შელინგის არაცნობიერისა და ცნობიერების დიალექტიკის ადგილს იწივებს ყოფიერებისა და აზროვნების იგივეობის დებულება. ჰეგელი აფუძნებს ყოფიერების პრინციპული გონიერულობის დებულებას. აზროვნების წესრიგი გადაიქცა ყოფიერების წესრიგად. ჰეგელმა მოახდინა აზროვნების პროცესისი ონტოლოგიზაცია. აბსოლუტური მე არის აბსოლუტური გონება. მე, თვითცნობიერება არის გონების პრინციპი. სამყაროს საფუძველი არის არა სუბსტანცია, არამედ სუბსტანცია-სუბიექტი. იგი არის აქტიური საწყისი, ნება, რაც ქმნის. ღმერთი იღებს სუბსტანცია-სუბიექტის სახეს. მისი აქტივობის ფორმებია:

- შესაქმე,
- ქრისტეს მოვლინება ამქვეყნად
- ქრისტეს მეორედ მოსვლა.

იგი მიზნად ისახავს სახარებისა და ბიბლიის ფილოსოფიურ წაკითხვას. რადგან მათ აქვთ ერთი შინაარსი და განსხვავდებიან მხოლოდ გადმოცემის ფორმით.

გონის ფენომენოლოგია. (1807). გონის ფენომენოლოგია არის მისი ფილოსოფიის გასაღები და გონების თვითშეგნების, გონების მოღვაწეობის პროცესის ისტორია. მისი მიზანია ცნობიერების ისტორიული განვითარების ჩვენება. იგივე მიზანს ისახავდა შელინგი თავის „ტრანსცენდენტალური იდეალიზმის სისტემაში, რომელიც სრულდება იმით, რომ უმაღლესი ჭეშმარიტება დაინახება მხატვრულ შემოქმედებაში. ჭეშმარიტი მადის განსხვავებულ დასკვნასთან. მისი აზრით, ჭეშმარიტების არსებობის ნამდვილი ფორმა არის მეცნიერული სისტემა. უმაღლესი მეცნიერება კი არის ფილოსოფია, გონებისა და ცოდნის ყველაზე სრულყოფილი ფორმა.

მეცნიერება და ცოდნა არ შეიძლება ემყარებოდეს ინტელექტუალურ ინტიუციას. ასეთი ცოდნა ეზოთერულია. ინტელექტუალურ ინტიუციას სურს წვდეს ჭეშმარიტებას ერთბაშად, ერთი აქტის მეშვეობით. აქ არ ხდება ცოდნის განვითარება. ცოდნა კი არის შეგნებითი აქტივობის შედეგი. ცოდნა ადამიანის კუთვნილებაა და ისტორიული განვითარების შედეგია. ადამიანის ცნობიერებისა და ცოდნის განვითარება იმეორებს, ზოგად ხაზებში, გვარის, საზოგადოებისა და კაცობრიობის განვითარების ისტორიას.

ადამიანის ცნობიერება გაივლის შემდეგ საფეხურებს:

- ცნობიერება,
- თვითცნობიერება,
- გონება.

ცნობიერება. ისინი განსხვავდებიან იმით, რომ ცნობიერება მიმართულია გარეგან საგანზე. იგი ემყარება შეგრძნებების უტყუარობას, მაგრამ ეს ცნობიერება შინაარსით ყველაზე ღარიბია. შეგრძნებებით ჩვენ ვადგენთ, რომ რაღაც არსებობს აქ და ეხლა. აქ ჯერ არ არის საგანი. საგანს ადამიანი წვდება აღქმის საშუალებით. მაგრამ იგიც შემოზღუდულია დრო-სივრცის ფარგლებით და ჩემს წინაშე მყოფობით. საგანი რომ აღიქვა იგი შენს წინაშე უნდა არსებობდეს. აღქმა არის ერთეულისა და ზოგადის დაპირისპირება. აღქმის საგანი ერთის მხრივ არის ერთეული საგანი, მეორეს მხრივ შეიცავს საყოველთაოს, ზოგად ნიშნებს. ამ დაპირისპირების მოსახსნელად აზროვნება გადადის განსჯის საფეხურზე. ეს არის კანონების სამეფო-ბუნების მეცნიერება. ეს არის ზებუნებრივის სფერო. მაგრამ ეს თავისებური ზებუნებრივია. იგი არის ბუნების მეცნიერების სფეროს კანონები, რაც ამ რეალობის წარმავლობისა და მოჩვენებითობის მაჩვენებელია. ეს მიანიშნებს განსჯის სფეროს სასრულობასა და შეზღუდულობას. ბუნების მეცნიერების არცერთი კანონი არ არის უცვლელი და საბოლოო ჭეშმარიტება. მეცნიერების განვითარება არის მეცნიერული ჭეშმარიტების შეფარდებითობის მაჩვენებელი. განსჯის სრული ნდობა არ შეიძლება და თვითონ უნდა იქნეს შემოწმებული.

თვითცნობიერება. როდესაც აზროვნების საგანი ხდება განსჯა, მაშინ ცნობიერება გადადის თვითცნობიერების დონეზე. ადამიანის ცნობიერების, ცოდნის განვითარება არის მისი თვითგანვითარება. იგი არ არის თანმიმდევრული ცოდნის მოგონების პროცესი, არამედ ცნობიერების მუშაობის შედეგი. ცნობიერების მუშაობის შედეგია ცოდნა და თვითონ ცნობიერების განვითარება. ისტორიული განვითარების კვალობაზე იცვლებოდა

ადამიანის წარმოდგენა საკუთარ თავზე და ორი თვითცნობიერების ურთიერთობაზე. შემდეგ ჰეგელი იკვლევს თვითცნობიერებათა ურთიერთობას.

ჰეგელის აზრით, ადამიანის თავისუფლება უპირველესად მისი ცნობიერების თავისუფლებაა. ადამიანის თვითცნობიერება თავისუფლებისაკენ, რაც საკუთარი თავისუფლებისა და ადამიანობის აღიარებაში მდგომარეობს, გაივლის რამდენიმე საფეხურს. ეს მომართა თავისუფლებისაკენ იღებს თვითცნობიერებათა ურთიერთობის სახეს. უნდა აღინიშნოს, რომ ადამიანის თვითცნობიერების განვითარების ფორმა ემთხვევა და იმეორებს კაცობრიობის მიერ ისტორიულად განვლილ ცნობიერების განვითარების მსგავს საფეხურებს. ამ ურთიერთობის სახეებია:

- ბატონისა და მონის დიალექტიკა,
- სტოიციზმი,
- სკეპტიციზმი,
- უბედური ცნობიერება.

მისი ყურადღების სფეროში ექცევა შრომის ფენომენი, როგორც სუბიექტ-ობიექტის დამთხვევა. შრომაში მთავარია შრომის იარაღი, რადგან მასში ვლინდება შრომის გონივრული ხასიათი. შრომის პროცესში წარმოიშობა ბატონობისა და მორჩილების მიმართება. თანასწორობა არის აბსტრაქცია, ფორმალური შეხედულება სიცოცხლეზე. რეალობაში ვლინდება სიცოცხლეთა უთანასწორობა. მაშასადამე ბატონობისა და მორჩილების მიმართება. შრომის ფენომენი, როგორც საყოველთაო, ჩაენაცვლა სიცოცხლისა და სიყვარულის ფენომენებს როგორც საყოველთაოების ფორმებს.

შრომა, როგორც პროცესი, მოითხოვს წესრიგს, რაც გულისხმობს ბატონობისა და მორჩილების დიალექტიკას. შრომა ავითარებს ადამიანს და ის ვინც შრომის პროცესში მორჩილებაშია, მასზე მოდის მუშაობის მთელი სიმძიმე. შრომის საგნის ჩამოყალიბებასთან ერთად ყალიბდება თვითონ მორჩილებაში მყოფიც. მუშაობა არის განათლება. ეს არის ცნობიერების ცვლილება. ბატონი სრულიად დამოკიდებული ხდება მის მორჩილებაში მყოფ მონაზე. რადგან საგნის შექმნით იგი ბატონდება თავის ბატონზე. ბატონი ხდება მონის მონა, მონა კი ხდება ბატონის ბატონი. მორჩილების მდგომარეობას, შრომის შედეგად, მიყვევართ თვითცნობიერების წარმოშობასთან, თავისუფლებისათვის ბრძოლასთან. ბატონი-მონის მიმართება გულისხმობს საყოველთაო მონობის მდგომარეობას, რადგან სადაც არის მონა იქ არავინ არ არის თავისუფალი. ბატონი ვერ ხდება ჭეშმარიტად თავისუფალი. რადგან ბატონი ვერ ხედავს სხვაში თავისთავს. მხოლოდ მონის თავისუფლებით ხდება თავისუფალი ბატონიც.

თვითცნობიერების მახასიათებელია გაუცხოების ფენომენი. გაუცხოება არის ცნობიერების, გონების სხვად ყოფნა, მისი გასაგნება, თვით დადგენა ობიექტის სახით. გონება გაუცხოებიდან უკუდაბრუნებაში საკუთარ თავთან ვლინდება თავის სინამდვილეში და ჭეშმარიტებაში. ეს არის ცნობიერებისა და თვითცნობიერების ერთიანობის დადგენა. გაუცხოებაში ადამიანი თავის თავს განიცდის მხოლოდ სხვისი სურვილების შემსრულებელ მონად. მისი ერთადერთი მოვალეობაა სხვის სასარგებლოდ მუშაობა. იგი თავის თავს ასე აცნობიერებს. მისი თვითცნობიერება მისგან გაუცხვებულია.

სტოიციზმი. სტოიციზმის როგორც თვითცნობიერების ფორმის და მდგომარეობის ნიშანია ის, რომ მასში ადამიანი თავისუფლებისაკენ დგამს პირველ ნაბიჯს. იგი შინაგანად თავისუფლდება, როცა ნეგატიურად მიემართება ბატონობას და არ მიიღებს მონობას. სტოიციზმისათვის, როგორც თვითცნობიერების მდგომარეობისათვის, მთავარია შინაგანი მდგომარეობა. მიუხედავად მისი გარეგანი მდგომარეობისა, მეფეა თუ ტყესალი, იგი არის შინაგანად თავისუფალი. სტოიციზმი ვლინდება საყოველ-

თაო მონობისა, ძრწოლის მდგომარეობისა და საყოველთაო განათლების ეპოქებში. სტოიციზმი როგორც თვითცნობიერების ფორმა შინაგანად წინააღმდეგობრივია. იგი გარბის რეალობიდან, იკეტება საკუთარ თავში და არ მიდის რეალობის, არსებულთა საბოლოო უარყოფამდე. მას აინტერესებს ჭეშმარიტება და სიკეთე, როგორც შინაგანი მდგომარეობა.

სკეპტიციზმი. სკეპტიციზმს, როგორც ადამიანის თვითცნობიერების ფორმას და მდგომარეობის ფორმას ახასიათებს ის, რომ ადამიანი მიდის არსებულთა სრულ უარყოფამდე. მას ყველაფერი საეჭვოდ მიაჩნია. ასეთი ცნობიერება, ერთის მხრივ არის სიმშვიდე, აზროვნების აუღელვებლობა. რადგან იცი, რომ ყველაფერი საეჭვოა, მეორეს მხრივ, იგი სრული მოუსვენრობაა, რადგან ვერ უნახია ვერაფერი მყარი, მდგრადი და ერთმნიშვნელოვანი. ეს ორი რამ თანაარსებობს სკეპტიციზმში. სიტყვა და საქმე მუდმივ დაპირისპირებაშია. იგი ადამიანის ზედვასა და სმენას არარაობად მიიჩნევს და ამავე დროს ზედავს და ესმის, რომ ყველაფერი საეჭვოა, ანუ ენდობა იმის მონაცემებს, რაშიც ეჭვი შეაქვს.

უბედური ცნობიერება. უბედურ ცნობიერებას, როგორც ადამიანის თვითცნობიერების ფორმას და მდგომარეობის ფორმას ახასიათებს ის, რომ ადამიანი გაორებულია ორ რეალობას შორის. ეს არის ქრისტიანობა. ადამიანი არის ღმერთის ხატი და მსგავსი და ამავე დროს ცოდვილი. იგი ზიარებულია ღმერთს და იმავე დროს ექვემდებარება ბუნების აუცილებლობას. იცის, რომ ღმერთის წინაშე ყველა ადამიანი თანასწორი და თავისუფალია. ადამიანის თვითცნობიერების შინაარსი ხდება ადამიანთა თანასწორობა და თავისუფლება. მაგრამ ეს რჩება ჯერარსის სფეროში, რეალობა კი განსხვავებულია. ამიტომ ეს არის უბედური ცნობიერება.

თვითცნობიერება გადადის გონების დონეზე. არსებობს დამკვირვებელი და მოქმედი გონება და გონება, რომელიც აღწევს უმაღლეს განზორციელებას ინდივიდში. მის განსაკუთრებულ ინტერესს წარმოადგენს მოქმედი გონება. ეს გონება იწყებს საკუთარი ბედნიერების ძიებით და ამთავრებს საყოველთაო ბედნიერების მოთხოვნით. ეს გონება მოქმედებს „გულის კანონით“, რაც ნიშნავს, რომ იგი სინამდვილეს აღიქვამს როგორც „მკვდარ სინამდვილეს“ და ამიტომ იგი უნდა გარდაქმნილი იქნეს. მან დაინახა, რომ თვითცნობიერების განვითარების ლოგიკური შედეგი იქნებოდა რევოლუცია, რადგან თავისუფლება სხვა გზით მოუღწეველია. ამას ადასტურებდა განმანათლებლობა. ამ დროს მოქმედი გონების უმაღლესი დონეა პიროვნული, ერთეული ნება, რომელიც უპირისპირდება საყოველთაო ნებას. იგი არსებულ რეალობას აცხადებს გადაგვარებულ, დამახინჯებულ რეალობად. მაგრამ ჰეგელის აზრით ყველაზე დიდი გადაგვარებაა მეამბოხე ერთეული, რომელსაც სურს გახდეს საყოველთაო.

მოქმედი გონების უმაღლესი საფეხურია სათნოება. იგი ქმნის და არა მოუწოდებს. მისი მიზანია არა რაღაც დეკლარირებული სიკეთე, არამედ უკვე არსებული სიკეთე. იგი იშორებს ცარიელ წარმოდგენებს რაღაც სიკეთეზე, რაც ჯერ კიდევ არ გამზდარა სინამდვილე. რევოლუცია არის მომავალი, წარმოსახული სიკეთის სანაცვლოდ არსებული სიკეთის უკუგდება. ცნობიერება (ადამიანი), საკუთარი გამოცდილებით, ხვდება, რომ მოვლენათა საერთო მსვლელობა არც ისე ცუდია და არ არის აუცილებელი ინდივიდისათვის თავის შეწირვა. ჰეგელი აქ ამკარად ისტორიზმის პოზიციაზე გადადის და მოითხოვს ყველაფერი შეფასდეს ისტორიულად და არა ჯერარსის პრინციპით. ისტორია მიდის თავისი გზითა და წესით და მისი დაჩქარება, რევოლუცია არაა აუცილებელი. რევოლუციას მოაქვს აბსოლუტური თავისუფლება და ტერორი.

იგი ვერ ზედავს რევოლუციის დადებით ნიშნებს. რევოლუცია გულისხმობს საყოველთაო ეჭვს ყველასა და ყველაფრის მიმართ. იყო ეჭვს ქვეშ ნიშნავს იყო ბრალეული. სიცოცხლე გაუფასურებული და შინაარსს მოკლებული ხდება. ეს არის მოძრაობა არარასაკენ. ამიტომ უნდა მოხდეს გადასვლა ახალ დონეზე. ეს არის თვითნებობის შეცვლა მართლწესრიგით, მორალური გონით.

ჰეგელი თვლის, რომ ინდივიდუალური გონი არის ჭეშმარიტი ფორმა თვითცნობიერების ყოფიერებისა. მისი ინდივიდუალობა იმაშია, რომ იგი არის ამავე დროს საყოველთაოაც. ამიტომ მშვიდად და ღირსებით ჩაერთვება არსებულ საყოველთაოებაში: საზოგადოებაში გავრცელებულ წესებში, ნორმებში, ჩვეულებებში. მისი დამოკიდებულება რეალობისადმი მრავალმხრივია: ზოგიერთს ეთანხმება, ზოგიერთს ეწინააღმდეგება. მაგრამ ეს მშვიდობის მდგომარეობა შესაძლებელს ხდის მის იდივიდუალობის არსებობას. მას შეუძლია საკუთარი მოსაზრება და ქმედება გახადოს საყოველთაო, როცა მას განახორციელებს ანუ ჩართავს საზოგადოების ცხოვრების საერთო სტიქიაში. ამის წყალობით იგი შეიძლება გახდეს საყოველთაო საქმე. მოქმედი გონება ცდილობს საკუთარი აზრი მოახვიოს ყველას. ნამდვილი ინდივიდუალობა კი თავის აზრს სთავაზობს საზოგადოებას და თუ საზოგადოება მას გაიზიარებს ანუ გახდება საყოველთაო, მაშინ განხორციელდება კიდევ. ინდივიდუალური თვითცნობიერება არსებობს საზოგადოებაში და მისთვის ყველას აბსოლუტურად წმინდა ნება არის საზოგადოების ზნეობრივი თვითცნობიერება. ამიტომ ზნეობრივი ქცევა და აზრები ისაა, რომ ურყევად და შეგნებულად ემზრდობდე იმას რაც სწორია. ორი კანონი მართავს ზნეობრიობას ანუ საზოგადოების ცხოვრებას. ესენია: ოჯახი და სახელმწიფო. მათი მიზანია საზოგადო და კერძო სიკეთის განხორციელება. თუმცა ისინი შეიძლება ერთმანეთს დაუპირისპირდეს. (სოფოკლეს „ანტიგონე“ ამის მაგალითია. სახელმწიფო მოითხოვს, რომ მოკლული მტერი არ უნდა იმსახურებდეს პატივს, მაგრამ ნათესაური გრძნობა ახლობელისაგან მოითხოვს გარდაცვლილს უნდა მიაგო პატივი. ამ შემთხვევაში ორივეს აქვს საკუთარი სიმართლე).

ჰეგელი ცდილობს შექმნას ცოდნის არსებობის ყველაზე ადექვატური ფორმა. ფრანგი ენციკლოპედიისტების მეცნიერებათა ჩვეულებრივი ენციკლოპედია აღწერდა მეცნიერებებს, როგორც ისინი არსებობენ ემპირიულად და არსებული ცოდნის მარაგს. ჰეგელი ფრანგი ენციკლოპედიისტების მიბაძვით თავის ნაშრომს უწოდებს ენციკლოპედიას, მაგრამ ფილოსოფიური ენციკლოპედია არის მეცნიერება, რომლის მიზანია ცხადყოს მეცნიერების ფუნდამენტი, მისი ძირითადი პრინციპებისა და ცნებების ფილოსოფიური წარმოშობა და გამოამჟღავნოს მეცნიერების აუცილებელი, ცნებით განსაზღვრული ურთიერთკავშირი. როგორც ვხედავთ, ჰეგელი სვამს კანტისეულ კითხვას მეცნიერების შესაძლებლობის შესახებ. მასაც აინტერესებს მეცნიერების შესაძლებლობა. მაგრამ თუ კანტი ამოდიოდა მეცნიერებათა არსებობის ემპირიული ფაქტიდან, ჰეგელს სურს დაასაბუთოს მეცნიერების, აბსოლუტური მეცნიერების შესაძლებლობა და აუცილებლობა, რომელიც იქნებოდა მეცნიერება როგორც ასეთი, მეცნიერება სამყაროს შესახებ.

ჰეგელის სისტემა, ფილოსოფიური ენციკლოპედია შედგება სამი ნაწილისაგან. ეს არის:

- ლოგიკა,
- ბუნების ფილოსოფია,
- გონის ფილოსოფია.

ისინი გამოხატავენ აბსოლუტური გონის სამ მდგომარეობას. ეს არის:

- აბსოლუტური გონი თავისთავად,
- აბსოლუტური გონის სხვად ქცევა (ბუნება),
- აბსოლუტური გონი თავისთვის.

აბსოლუტური გონების ამ სამი განსხვავებული მდგომარეობის საფუძველია თვითშემეცნების პროცესი. ეს პროცესი არის წრე. აბსოლუტური გონი გამოდის თავის თავიდან და იქცევა სხვად, შემდეგ იგი უბრუნდება საკუთარ თავს. ამ პროცესის შედეგად იგი ასკვნის, რომ ის არის დასაწყისი და დასასრული ამ პროცესისა. დასაწყისი და დასასრული იგივეობრივია — ეს არის აბსოლუტური გონი, ოღონდ პროცესის ბოლოს მას აქვს ამ იგივეობის თვითცნობიერება. ამიტომ მისი ცოდნა უფრო მდიდარია.

ლოგიკის მეცნიერება არის ფაქტიურად სამყაროს აბსტრაქტული ონტოლოგია. იგი ცდილობს აღწეროს სამყარო როგორც არსებული. ლოგიკა იწყება წმინდა ყოფიერების ცნებით. იგი არის ყველაზე აბსტრაქტული, ცარიელი ცნება, რომელიც ყოველგვარ შინაარსს მოკლებულია. ადამიანისათვის მისი განუსაზღვრელობა არარას მსგავსია. წმინდა ყოფიერება და წმინდა არარა ადამიანის შემეცნებისათვის ერთნაირად მიუწვდომელია. მესამე საფეხური არის ქმნადობა. მას გარკვეულობა და ცვლილება შეაქვს ყოფიერებაში. ყოფიერება და არარა არის საგნის ქმნადობის, ცვლილების ორი უკიდურესი მომენტი. აქ ცხადი ხდება ჰეგელის ლოგიკისა და საერთოდ მთელი სისტემის აგების ტრიადული პრინციპი: თეზისი-ანტითეზისი-სინთეზი. მართლაც ქმნადობა მოიცავს ორივე ელემენტს და უჩვენებს მათ განსაზღვრულობას. ქმნადობაში უარყოფილი იქნა ყოფიერებაც და არარაც. ქმნადობის შედეგად შექმნილი მუწყოფიერება არ არის არც ყოფიერება და არც არარა, მაგრამ ორივეს მოიცავს თავის თავში. უარყოფა არ ნიშნავს განადგურებას, არამედ მის მოხსნას და შენახვას. ეს მიუთითებს, რომ უარყოფა თვით არის დიალექტიკური აგებულების მქონე.

ქმნადობის შედეგი არის ქმნილი. ეს არის ერთეული, ემპირიული საგანი. იქმნება საგანთა სიმრავლე. ერთი საგნის განსხვავება მეორესაგან ხდება თვისებების მეშვეობით. თვისება განსაზღვრავს საგნის რაობას. მისი შემდგომი მახასიათებელია რაოდენობრიობა. საგნის გარეგანი მახასიათებელია რაოდენობრიობა, რადგან გარკვეულ ფარგლებში საგნის რაოდენობრიობის ცვლილება არ ცვლის საგნის თვისებას. თუმცა ეს შესაძლებელია გარკვეულ ფარგლებში, რაც განისაზღვრება ზომით. ეს მიანიშნებს, რომ საგნის არსებობისა და რაობის განსაზღვრაში გადამწყვეტი მნიშვნელობა აქვს თვისობრივი და რაოდენობრივი მახასიათებლების მიმართებას. ზომა ადგენს საგნის ცვალებადობის რაოდენობრივ მახასიათებლებს. ჰეგელის აზრით, ნამდვილი განვითარება ხდება არა თანდათანობითი, რაოდენობრივი ცვლილებების გზით, არამედ ახალი თვისებების გაჩენის გზით.

საგნის არსებობის მახასიათებლების აღწერის შემდეგ ჰეგელი გადადის არსების დონეზე. არსება არის საგნის ყოფიერების შინაგანი, ფარული მხარე. არსება არის თვითრეფლექსიის საგანი და შეიძლება გამოვლინდეს მოვლენაში. სინამდვილე კი არის არსებისა და მოვლენის მთლიანობა. ამის შემდეგ ადამიანის აზროვნების მიზანი ხდება ამ შინაგანი არსების წვდომა. ადამიანი არსების წვდომის გზაზე პირველად შეეჯახება მოვლენას როგორც მოჩვენებას. შემდგომი კატეგორიები არის რეალობის, როგორც ორი განზომილების მქონეს განხილვა. არსებისა და მოვლენის მიმართება შეიძლება გადმოიცეს შინაარსისა და ფორმის მეშვეობით. მათ შორის კავშირის

ხასიათზე მიუთითებს ის, რომ ისინი ერთმანეთის გარეშე არ არსებობენ. (ფორმა – მასალა, ფორმა – შინაარსი)

ჰეგელს შემოაქვს ყოფიერების ცნების გვერდით არსებობის ცნება. არსებობის მახასიათებელია მისი გაშუალებლობა. არსებობა არის ის, რამაც მოიპოვა საფუძველი თავისი არსებობისა. რაიმე მოიპოვებს არსებობას, როდესაც მისი არსებობის პირობები მოცემულია. არსებობა აუცილებელია, რომ არსება გამოვლინდეს. არსება არ შეიძლება არსებობდეს წმინდა სახით. ყოველი არსება ვლინდება თავის არსებობაში, რაც არის მოვლენა. მოვლენა უფრო მრავალფეროვანია, ვიდრე არსება, მაგრამ არსება უფრო ღრმაა.

არსებობის შემდგომი ცნებაა სინამდვილე. იგი უფრო მდიდარი და კონკრეტულია თავისი შინაარსით. სინამდვილე არის არსებისა და არსებობის და შესაძლებლობისა და აუცილებლობის ერთიანობა. მიზეზი და შედეგი არის შემდგომი ცნებები, რომელთა მეშვეობით შესაძლებელია სინამდვილის დახასიათება, აღწერა და შემეცნება. როგორც ვხედავთ, ლოგიკაში ნაბიჯ ნაბიჯ აღიწერება არა მარტო რეალობის ქმნადობა მის მრავალფეროვნებაში, არამედ მისი შემეცნების პროცესი.

კატეგორიების შემდეგ ჰეგელი გადადის ცნების შესახებ მოძღვრებაზე და სრულდება მოძღვრებით იდეაზე, ჭეშმარიტებაზე. ჰეგელისათვის ჭეშმარიტება არის არა მარტო ცნებისა და საგნის შესატყვისობა, არამედ საგნის შესატყვისობა თავის ცნებასთან.

ფილოსოფიური ენციკლოპედიის მეორე ნაწილი ეხება ბუნების ფილოსოფიას. ბუნება არის აბსოლუტური გონების სხვად ყოფნა და ამ სხვად ყოფნის შემდეგ იგი უბრუნდება საკუთარ თავს. ეს არის გონის ფილოსოფია.

აბსოლუტური გონება გონის ფილოსოფიის დონეზე გაივლის სამ საფეხურს:

- სუბიექტური გონი,
- ობიექტური გონი,
- აბსოლუტური გონი.

სუბიექტურ გონს იკვლევს ანთროპოლოგია, ფსიქოლოგია, ფენომენოლოგია. მათი საგანია ერთეული, ემპირიული ადამიანი. ანთროპოლოგია იკვლევს ადამიანის „სულს“, სულიერ მოქმედებას, რომელიც დაკავშირებულია მის სხეულებრიობასთან. ადამიანთა რასობრივ და ეროვნულ თავისებურებებს. ფსიქოლოგია იკვლევს ადამიანის ცოდნისა და მოღვაწეობის ფორმებს, რომლების აღებულია შინაარსისაგან დამოუკიდებლად. ესენია: აღქმა, წარმოდგენა, გრძნობა, ნება, აზროვნება. ფენომენოლოგია იკვლევს ადამიანის

- ცნობიერებას,
- თვითცნობიერებას,
- გონებას.

ცნობიერების დონეზე ადამიანი თავს აღიქვამს როგორც სუბიექტს, რომელიც უპირისპირდება საგანს, ობიექტს. თვითცნობიერების დონეზე ადამიანის საგანია საკუთარი თავი. იგი თვითშემეცნებას ახორციელებს მეორე ადამიანის ცნობიერებასთან მიმართებაში. გონების დონეზე ადამიანი აცნობიერებს თავის ზიარებულობას, იგივეობას სამყაროს გონით საწყისთან.

ობიექტური გონი. მისი სფეროა სამართალი და ზნეობა. სამართლის ფილოსოფია მოიცავს აბსტრაქტულ სამართალს, მორალსა და ზნეობრიობას.

აბსოლუტური გონი. ობიექტური გონის სამყარო არის მორალურობის სფერო. მსოფლიო გონი შემდეგ გადადის აბსოლუტური გონის სფეროში. ეს არის:

- ზელოვნება,
- რელიგია,
- ფილოსოფია.

აბსოლუტური გონი დიდი ხნის მოგზაურობის-თვითშემეცნების შემდეგ შედის ჭეშმარიტების სფეროში. აქ იგი აღმოაჩენს, რომ ცოდნის სუბიექტი და ობიექტი იგივეობრივია.

ჰეგელის შემოქმედება შეიძლება დაიყოს სამ ეტაპად: პირველ პერიოდში მას აინტერესებს ზნეობრივი ქცევის ხასიათი და შესაძლებლობა. ქრისტიანობის როლი და მღვდმარეობა მის თანამედროვე საზოგადოებაში. მეორე პერიოდში იგი დაინტერესებულია მსოფლიო ისტორიით. მსოფლიო ისტორია განიხილება როგორც ცოდნისა და ზნეობის განვითარება. ეს არის პროგრესული პროცესი, რაც აისახა ფილოსოფიის (ცოდნის) ისტორიაში და ზნეობის განვითარებაში (ოჯახი, სამართალი ზნეობა, სახელმწიფო). მესამე პერიოდში ჰეგელი აზროვნებს მსოფლიო მასშტაბით. მას უნივერსუმის არსებობის წესი, არსებობის პრინციპი და პირობები აინტერესებს. იგი მიიჩნევს, რომ სამყარო ტელეოლოგიურ-ლოგიკური აუცილებლობით მიდის გარკვეული მიზნისაკენ. ამ მსვლელობა-განვითარებას აქვს თვითშემეცნების განვითარების სახე, რომლის შედეგად კაცობრიობა, აბსოლუტური გონება მიხვდება, რომ ღმერთი არის ყველაფერი.

ჰეგელთან სისტემა წრეა, რადგან გამოხატავს მსოფლიო-ისტორიული პროცესის წრიულ ხასიათს. ჰეგელთან ისტორია უნდა დასრულდეს, რადგან პროცესის დაუსრულებლობა გონების აბსოლუტურობას უარყოფს. ჰეგელთან „მე არის მე“ არ არის ცარიელი იგივეობა. ამ ორ მეს შორის განსხვავებაა. ამ ორ მეს შორის დევს თვითშემეცნების მსოფლიო-ისტორიული პროცესი. „მე არის მე“, როგორც ამოსავალი დებულება ჰეგელთან იქცა მსოფლიო-ისტორიულ პროცესის არსისა და შედეგის გამოხატულებად. მსოფლიო-ისტორიულ პროცესის, როგორც თვითშემეცნების პროცესის შედეგად აბსოლუტური გონება აცნობიერებს „მე არის მე“-ს იგივეობას. ამისათვის გონებამ უნდა გაიაროს შემდეგი საფეხურები:

- აბსოლუტური გონება თავისთავად,
- აბსოლუტური გონების სხვადაქცევა (ბუნება, სამყარო),
- აბსოლუტური გონება თავისთვის.

ამით ისტორია როგორც თვითშემეცნების პროცესი დასრულდა.

ახალი ეპოქის დასასრული. ჰეგელი არის სინთეზი. იგი შეეცადა ყველა წინამორბედის გათვალისწინებას. მან კანტის ცოდნისა და რწმენის დაპირისპირება მოხსნა, მიიჩნია, რომ ფილოსოფია და რელიგია არის აბსოლუტური გონების თვითშემეცნების საფეხურები. მათ იგივეობრივი შინაარსი აქვთ და განსხვავდებიან მხოლოდ შემეცნებისა და გამოსახვის ფორმებით.

გერმანულმა იდეალიზმის დამსახურებაა:

- უკუაგდო თანშობილი ცოდნა იდეა და იგი ჩაანაცვლა სინთეზის აპრიორული უნარებით.
- მან განაზოცოვლა გონების კვლევა. გონების არსება დაინახა მის აბსოლუტურობაში.
- ცნობიერების არსება დაინახა თვითცნობიერებაში. ყველა შინაარსი მისგან გამოიყვანება. ამიტომ აზროვნება აბსოლუტურია. აზროვნების არსებაა თვითაზროვნება და საკუთარი თავის ცოდნა.

გონების არსება, მისი ფუნქციონირება, ცოდნის პრობლემა დღესაც აქტუალურია.

ჰეგელმა სამყარო შეიმეცნა როგორც გონივრული. იგი ცდილობს ააგოს გონივრული სამყაროს მოდელი და უჩვენოს, რომ ღვთის სამეფოს დამყარება არის ლოგიკურად აუცილებელი. მან არსებულის ლეგიტიმაცია მოახდინა როგორც გონივრულის. გონივრულობა კი ისტორიულობად იქცა. რაც გონივრულია ის ნამდვილია, ნიშნავს, რომ ეს გონივრულია დღეს და არა ყოველთვის. ჰეგელის თანახმად, სამყაროში ყველაფერი ვითარდება. ზნეობრიობა და მისი ფორმები: ოჯახი, სახელმწიფო და სამართალი, ცოდნა და მისი ფორმები: მეცნიერება, რელიგია, ფილოსოფია აღმავალი გზით მიემართება. მისი ფილოსოფია იყო სამყაროს იდეალური ისტორია-მომავლის წარმოდგენა ღმერთის გონებაში. მან სამყაროს ისტორია წარმოიდგინა როგორც წრე, სადაც ყველაფერი სრულდება მეორედ მოსვლით. ეს პროცესი ლოგიკური აუცილებლობის მქონეა. ჩვენ ჩვენი ადგილი გვაქვს ამ პროცესში და უნდა შევურიგდეთ ამას. ადამიანის მოვალეობაა იყოს აბსოლუტური გონების თვითშემეცნების განხორციელების საშუალება. ისტორიული პროცესში ყველაფერი გადაწყდება ოპტიმალურად. თუ რაიმე ისტორიული, პიროვნული ფაქტი არ ემთხვეოდა ამ იდეალურ სურათს, მაშინ მით უარესი იყო ამ ფაქტებისათვის. მათთვის, ვინც არ იყო თანახმა უნდა ელოდათ სამყაროს ისტორიის დასასრულამდე, როცა გადაწყდებოდა ყველა პრობლემა და დღეს მოითხოვდნენ საკუთარი თუ საზოგადოებრივი პრობლემების გადაწყვეტას. ვინც ინტერესდებოდა ადამიანის ყოფიერებით, ბედნიერებით, პირადი ცხოვრებით (კირკეგორი), ან რეალური საზოგადოების პრობლემებით (მარქსი), ეს მიუღებელი იყო. მათთვის ჰეგელის ოპტიმიზმი მიუღებელი იყო. აღმოჩნდა, რომ არც გონივრულობა და არც აუცილებლობა არის სამყაროს მახასიათებელი. სამყაროს ძირითად ონტოლოგიურ მახასიათებელს კირკეგორი და მე-20 საუკუნის ფილოსოფია დაინახავს შესაძლებლობაში, ნიცშე კი -შემთხვევითობაში.

ჰეგელთან დასრულდა რენესანსის ეპოქის გავლენა. იგი თავის თავს აცნობიერებს როგორც სრულიად განსხვავებულ ეპოქას, რომელის მიზანია არა ძველ ნიმუშების, ტრადიციების აღდგენას, არამედ იგი ემყარება მხოლოდ გონებას. გონება ადგენს ეპოქის ახალ სტანდარტებს, ღირებულებებს. ნიცშე კვლავ მოითხოვს ახალ აღორძინებას და მიმართავს წინასოკრატულ ფილოსოფიას. მისი აზრით დასრულდა ხელოვნებაც როგორც შექმენების ფორმა. იგი მთლიანად ახალი დროა, მაგრამ ამავე დროს მან დაასრულა ახალი ეპოქა. ეპოქის დასასრული გამოიხატა შემდეგ ფენომენებში:

- ადამიანი-ღმერთის მიმართება დამთავრდა,
- ფილოსოფიის დასასრული,
- მარადისობის დასასრული,
- ისტორიის დასასრული.

ადამიანი-ღმერთის მიმართება როგორც ადამიანის ყოფიერების წარმმართველი მიმართება მეორე პლანზე გადაინაცვლა. ფილოსოფია, როგორც სამყაროს მეტაფიზიკური და უნივერსალური თეორია დასრულდა. ნიცშეს მიერ დაფიქსირებული „ღმერთის სიკვდილის“ ფენომენი გულისხმობდა მარადისობის დასასრულს. მარადისობამ დაკარგა თავისი როლი ადამიანის ცხოვრებაში. ჰეგელისეული ისტორიის დასასრული გულისხმობდა, რომ სამყაროს განვითარების მსოფლიო-ისტორიული პროცესი, როგორც აბსოლუტური გონების თვითშემეცნება, ბუნება დადგენილი იქნა. ისტორიაში არაფერი ახალი აღარ მოხდება.

გერმანული იდეალიზმმა დაასრულა რაციოცენტრიზმის გაბატონება, რომლის ფორმულა იყო ჰეგელის ცნობილი დებულება: „რაც ნამდვილია გონიერია და რაც გონიერია ნამდვილია“. გონება გადაიქცა აბსოლუტურ გონებად, ხოლო სამყაროს მარ-

თავს გონივრული აუცილებლობა. სამყარო გადაიქცა რაციონალურ წესრიგად ORDO RATIO -- დ. ამის ხატოვანი დადასტურება იყო ჰეგელისავე გამოთქმა, როდესაც მას უთხრეს, რომ მისი მოსაზრება არ ეთანხმებოდა ფაქტებს, მან უპასუხა: „მით უარესი ფაქტებისათვის“. რენესანსის ანთროპოცენტრიზმი შეიცვალა მოდერნის -რაციოცენტრიზმით ჰეგელთან პანთეიზმმა პანლოგიზმის სახე მიიღო. ღმერთი, აბსოლუტური გონება, არის მოცემული ყველაფერში. ეს არის მისი არსებობის საფუძველი. მასთან სრულად განხორციელდა ონტო-ლოგია.

პირველები, ვინც გამოვიდნენ რაციოცენტრიზმისა ORDO RATIO-ს წინააღმდეგ იყვნენ კირკეგორი და ნიცშე. მათ წინა პლანზე წამოწიეს სამყაროს როგორც შესაძლებლობისა და შემთხვევითობის გაგება და გონების წესრიგს დაუპირისპირეს სიცოცხლისა და ნების წესრიგი. კაცობრიობისა და ფილოსოფიის ისტორიაში იწყება ახალი ეპოქა.

ადამიანი გონების დიქტატურის წინააღმდეგ

ახალი რწმენა გონების წინააღმდეგ (პირველი)

კირკეგორი ს. (1813-1855წწ.) იყო პირველი ვინც იწყებს ბრძოლას გონების დიქტატურის წინააღმდეგ. დიდი მეტაფიზიკური სისტემების შემდეგ, რომლებიც აყალიბებენ სამყაროს არსებობის წესრიგს. ადამიანს აინტერესებს როგორია მისი ადგილი ამ მსოფლიო წესრიგში. კირკეგორთან და ნიცშესთან ხდება შემოტრიალება ადამიანის ყოფიერებისაკენ. ადამიანის ინტერესის საგანი ხდება საკუთარი ყოფიერება, რომელიც დამოუკიდებელ ღირებულებას იძენს. ეს არის ადამიანის ცხოვრება დაბადებიდან – სიკვდილამდე. ვინ ან რა მართავს ადამიანის როგორც მიზნისდამსახველი არსების ყოფიერებას და აქვს თუ არა ადამიანის ყოფიერებას რაიმე წესრიგი? ეს შემობრუნება ადამიანისა საკუთარი თავისაკენ განპირობებული საკუთარი ცხოვრების, როგორც ბედის წესრიგის მქონეს გააზრების აუცილებლობით. მათი მიზანია გარკვეული წესრიგი დაინახონ თავიანთ ყოფიერებაში.

ქრისტიანობისათვის ამ კითხვაზე პასუხი გაცემულია, ადამიანის ცხოვრებას წარმართავს ღმერთის განგება და ადამიანის ინტერესის მთავარი საგანია, არა ადამიანის ყოფიერება დაბადებიდან-სიკვდილამდე, არამედ მისი არსებობა სიკვდილის შემდეგ. ლუთერმა ადამიანის სოციალური როლი განიხილა როგორც ღმერთის მიერ წინასწარ განსაზღვრული მოწოდება და ადამიანის დანიშნულებაა ამ სოციალური როლის კეთილსინდისიერი განხორციელება. კირკეგორსა და ნიცშეს აინტერესებს არა ადამიანის სოციალური როლი, არა უბრალოდ ადამიანის ამქვეყნიური ყოფიერება ზოგადად, არამედ საკუთარი პირადი ცხოვრება. მათი ფილოსოფოსობის ძირითადი ამოსავალი პუნქტი და თემა გახდა ბედის ფუნდამენტი. ისინი ექსისტენციალისტები არიან უპირატესი აზრით. მათი ფილოსოფოსობის წყაროა მათი საკუთარი ცხოვრება და ცდილობენ მის ფილოსოფიურ გააზრებას. ფილოსოფიით დაკავებულობა არის არა მარტო მათი თეორიული ინტერესის გამოხატულება, არამედ განპირობებულია მის ცხოვრებაში წამოჭრილი პრობლემების გადაჭრის ინტერესით.

მათ ცხოვრებაში ადგილი ჰქონდა ხდომილებას, რამაც კარდინალურად შეცვალა მათი ცხოვრება. რა არის ის რაც მათ თავს გარდახდათ შემთხვევა თუ ღმერთის განგება, უბედურება თუ ბედნიერება და რაც უმთავრესია შეიძლება თუ არა არსებული მდგომარეობის გამოსწორება საერთოდ და აქ და ეხლა კონკრეტულად. მათ გამოსავლისა და ხსნის ძიებაში მიმართეს მეცნიერებას, მედიცინას, საზოგადოებას, მაგრამ ვერაფერი დამაიმედებელი ვერ მოიხმინეს. შემდეგ ორივე მიდის ქრისტიანობასთან, მაგრამ ეკლესია ეუბნება: რომ ცხოვრება არის განსაცდელი და მათი ხსნა მოხდება განკითხვისას. ჩვეულებრივი მორწმუნესათვის ეს პასუხი გასაგები და მისაღებია. მაგრამ მათ ორივეს აქ და ეხლა უნდათ ხსნა და ბედნიერება, საკუთარი ცხოვრების შეცვლა. ამაში ვლინდება მათი მეოპოზიციურობა, რაც გამოიხატება დებულებაში: „რატომ უნდა ვიყო უბედური ამქვეყნად, რათა იმქვეყნად მოვიპოვო სულის ხსნა და რატომ არ შეიძლება ამქვეყნადაც ვიყო ბედნიერი და იმქვეყნად მოვიპოვო სულის ხსნა“. ისინი ახორციელებენ ქრისტეს ცხოვრების ექსისტენციალურ ანალიზს. მათ არ აინტერესებთ მხოლოდ ის, თუ რას ქადაგებდა ქრისტე, არამედ უპირველესად ის, თუ როგორ ცხოვრობდა ქრისტე. მათი აზრით ქრისტეს ჭეშმარიტი სახე მოცემულია სახარებაში, რომელიც ადამიანს ამქვეყნად ეხმარება და გადაარჩენს. იგი ორი ქვეყნის

გათიშულობის დაძლევის კპირდება ადამიანს. მათ ადამიანისა და ღმერთის მეტი სი-
ახლოვე სურთ. ამის მაგალითის იძლევა სწორედ ქრისტი.

ნიცშე და კირკეგორი მარტოღმარტო რჩებიან თავიანთ თავთან და თავის ცხ-
ოვრებასთან. მათ სურთ მთლიანობაში გაიზარონ საკუთარი ცხოვრება. შეიძლება სა-
კუთარი ცხოვრების შემეცნება და წარმართვა, არის თუ არა მასში რაიმე წესრიგი
და კანონზომიერება? არის თუ არა გონიერება ადამიანის ცხოვრებაში?

- ბედი არის ადამიანის ყოფიერების პირველი მახასიათებელი და გარკვეუ-
ლობა,
- ბედის ფენომენი არის ის რაც მთლიანობაში კრავსა და წესრიგი შეაქვს ადა-
მიანის ცხოვრებაში,
- ბედი ქმნის ადამიანის ყოფიერების უნიკალურობას, რომელსაც აქვს საკუთარი
პრინციპი და წესრიგი.

ადამიანს სურს უფრო აქტიურად ჩაერთოს საკუთარი ყოფიერების წარმართვაში.
იგი უკმაყოფილოა იმით თუ როგორ წარმართავს ღმერთი თუ აბსოლუტური გონება
ადამიანის ცხოვრებას. მათ სურთ გაიგონ ბედის წესრიგი და პრინციპი, რაც მათი ცხ-
ოვრების ისტორიას ქმნის. მაგრამ რადგან ვერ გეგულობენ მას. იწყება ბრძოლა ბედის-
ათვის ან ბედის ფენომენის წინააღმდეგ, იმ იდეალური ძალის წინააღმდეგ, რომელიც
მართავს ადამიანის ცხოვრებას და არავინ იცის მისი პრინციპი და წესრიგი.

ბოლოს ორივემ მიმართა ფილოსოფიას და თვითონ ცდილობენ გაიზარონ მათი
ბედის აუცილებლობა და გონიერულობა. ფილოსოფია ჰეგელის სახით ეუბნება, რომ
სამყაროს მართავს გონება და რაც ხდება ყველაფერი გონიერულია და აუცილებელია.
ჰეგელის მიერ დახატული სამყარო მათ არაფერს ეუბნება საკუთარი ყოფიერების
პრობლემის გადაჭრისას. ჰეგელის ობტიმიზმი მათთვის გაუგებარი და მიუღებელია.
ჰეგელთან მოხდა რელიგიისა და ფილოსოფიის, რწმენისა და გონების დაახლოება,
რელიგია ზედმეტად გონიერული გახდა. ჰეგელის აბსოლუტური გონება უცხოა ადა-
მიანისათვის და ვერაფერს ეუბნება ადამიანს. აბსოლუტურ გონებას არავითარი მი-
მართება არა აქვს პიროვნების შინაგან სამყაროსთან, მის ყოფიერებასთან. ადამიანის
პიროვნული უნიკალურობა არ ექვემდებარება და ვერ აიხსნება საყოველთაო გონებითა
და მის მიერ დადგენილი წესრიგით. ისინი ცდილობენ რწმენისა და გონების გამი-
ჯენას და ქრისტიანობის ახლებურ გააზრებას. კირკეგორი ქრისტიანია და ამოდის
ქრისტიანული მეტაფიზიკიდან. იგი უარყოფს ბედის არსებობასა და სურს აღიაროს
ღმერთის განგება, რომელიც ადამიანის ცხოვრებას უფრო გონიერულსა და გასაგებს
გახდიდა, ვიდრე ჰეგელის აბსოლუტური გონება.

კირკეგორი ცდილობს ქრისტიანობის ახლებური გააზრებით, რაც ბედის ფენომ-
ენის უკუგდებაში მდგომარეობს, მიაღწიოს მიზანს. კირკეგორი, ისევე როგორც დელ-
ფოს სამისნო, ადამიანს მოუწოდებს – „შეიცან შენი თავი“ იმის გასაგებად, რომ ის
რაც შენ შეგემთხვა არის აუცილებელი და იგი განისაზღვრება შენი ბრალით, რაც
მიგიძღვის ღმერთის, მისი ნებისა და მოთხოვნების წინაშე. ბრალის გაგება ადამიანის
ცხოვრებას გონიერულს, გასაგებსა და წინასწარმეტყველებადს ხდის. რაც მთავარია
ეს ადამიანს აძლევს იმედს, რომ მისი ცხოვრების შეცვლა შეიძლება და იგი მასზეა
დამოკიდებული.

კირკეგორის აზრით, სამყაროს ყოფიერების ძირითადი ონტოლოგიური მახასი-
ათებელია არა აუცილებლობა, არამედ შესაძლებლობა. ღმერთის მიერ მართული სამ-
ყარო არ არის ჰეგელისეული აუცილებლობის სამყარო, არამედ ღვთაებრივი შესაძლე-
ბლობის სამყარო, სადაც ყველაფერი შესაძლებელია. ეს თითოეულ ადამიანს აძლევს

ოპტიმიზმის საფუძველს, რაც შეუძლებელია ჰეგელის სისტემაში.

კირკეგორი შეეცადა აეხსნა, გასაგები გაეხადა თავისი თავისთვის საკუთარი ცხოვრების წესრიგი-ბედი. ბედი მიჩნეული იყო ადამიანისა და ღმერთის მიმართების ფორმად. შეიძლება ის რაც მას შემთხვევა დახასიათდეს როგორც ბედი? როგორ უნდა აღიქვას ადამიანმა ის რაც მას შემთხვევა, რა არის ეს? სიკეთე თუ ბოროტება, ბედნიერება თუ უბედურება. კირკეგორმა იცის, რომ საზოგადოების, მორალის, ტრადიციისა და გაბატონებული ფილოსოფიის მიხედვით ეს არის უბედურება. რა აძლევს ადამიანს უნარს იცხოვროს და გაუძლოს ბედის დარტყმას? ადამიანი ცდილობს ახსნას საყოველთაოს პოზიციიდან ის, რაც მას შემთხვევა, მაგრამ ეს სიტუაცია სრულიად აუხსნელი და გაუგებარია საყოველთაოს პოზიციებიდან. საზოგადოება ამბობს: „სერიოზული ადამიანია, იცნობს ცხოვრებას და ეს არ უნდა შემთხვევად“.

მაგრამ ალბათ ბედი იყო, რასაც ვერ გაეცქევე - ასეთია საზოგადოების განაჩენი. ის რასაც განიცდი როგორც ბედს, აუხსნელი და გაუგებარია სხვისთვის. ვერავინ ვერ დაგეხმარება და შეგენაცვლება ბედში. შენ გრძნობ ბედის უპირობო აუცილებლობა. იგი მხოლოდ შენ გეხება და ამით განაპირობებს შენი ყოფიერების უნიკალურობას.

საკუთარ ბედში არაფრის შეცვლა არ შეიძლება, რადგან ადამიანის ცხოვრების ხასიათს არავითარი როლი არ ენიჭება ბედის დამსახურებაში. ბედი ბრმაა ადამიანის სულიერი სამყაროს მიმართ და ეს განსაზღვრავს სწორედ ბედის შემთხვევით და უსამართლო ხასიათს. ბედის ასეთი გაგება ადამიანს არ უბიძგებს ჩაიხელოს საკუთარ სულში, ჩადგეს ღმერთთან უშუალო მიმართებაში. ადამიანი და ღმერთი ერთმანეთისათვის გარეგან, უცხო ძალებად რჩებიან. ბედის ფენომენის ასეთი გაგება ამაზინჯებს ადამიანისა და ღმერთის ჭეშმარიტ მიმართებას. ბედის ფენომენში არ ჩანს:

- არც ღმერთი,
- არც შენი ბრალი,
- არც შენი ყოფიერების შეცვლის იმედი.

ბედი უნდა იყოს ღმერთის უშუალო მიმართება ადამიანთან, ამიტომ რომ გაიგო შენი ბედი უნდა ჩადგე ღმერთთან უშუალო, პირად მიმართებაში რაც რწმენის მეშვეობით არის შესაძლებელი. ბედი, როგორც აუცილებლობისა და შემთხვევითობის სინთეზი, ადამიანის ცხოვრებას შემთხვევითსა და უსაზრისოს ხდის. ადამიანს არ შეუძლია თავისი ყოფიერების გარდაქმნა, ეს არის ადამიანის სასოწარკვეთილების საფუძველი. ღმერთი, როგორც შესაძლებლობის საფუძველი, არის იმედი და გზა იმედისაკენ. ბედი არ უნდა იყო ადამიანის მიმართ ღმერთის თვითნებობის სიმბოლო, რომელიც სრულიად შემთხვევითია ადამიანის პიროვნების, მისი ბრალისა თუ უბრალობის მიმართ. ამ დროს ადამიანს, მის ცხოვრებას არავითარი მნიშვნელობა არ აქვს მისი ბედის გადაწყვეტის საქმეში. ამით უარყოფილია ადამიანის თავისუფლება. პიროვნების განუძეოვრებლობა, რადგან ბედისათვის ყველა ერთია, ბედი შეუძლებელს ხდის ხსნას. რადგან როდესაც ადამიანმა არ იცის თავისი ბედის მიზეზი, ადამიანის მცდელობა იხსნას თავი უშედეგოა. ბედი ადამიანისაგან მოითხოვს არა თავისუფლებას, არამედ მორჩილებას. ეს კირკეგორისათვის მოუღებელია. იგი ვერ შეურიგდება თავისი მდგომარეობის შემთხვევითობის აღიარებას. მას სურს მისი უბედურება იყოს გონიერული, მამასადამე გასაგები და განგებით განპირობებული. კირკეგორის აზრით, ეს გაზრდიდა ადამიანის როლს თავისი ცხოვრების განსაზღვრაში. ქრისტიანობამ ადამიანს მისცა სულის ხსნის იმედი და გზა. ადამიანის შინაგან სამყაროს, მის თავისუფალ გადაწყვეტილებას მიენიჭა უმთავრესი მნიშვნელობა, რაც ეხლა დაფარული და დავიწყებულია. მისი აზრით, ადამიანი-ღმერთის მიმართების პრინციპი უნდა

იყოს სამართლიანობა, მაგრამ არა როგორც ფორმალური და საყოველთაო პრინციპი, არამედ ადამიანს ღმერთთან უშუალო მიმართებაში მდგომს უნდა ინდივიდუალურად მიეზღოს სამართალი. კირკეგორი რაციონალისტია და მას სურს გაიგოს, ახსნას და რაც მთავარია იწინასწარმეტყველოსა და შეცვალოს თავისი მომავალი. ადამიანის ყოფიერება კიდევ უფრო მეტად უნდა იყოს დამოკიდებული ადამიანზე, მის პიროვნებაზე. ბედის ცნება ღმერთს უცხო, ანონიმურ, აბსტრაქტულ ძალად ხდის. ბედის აუცილებელი ხასიათი კი სამყაროს აუცილებლობის სამყაროდ ხდიდა. ეს კი უარყოფდა ღმერთს, რადგან ღმერთი არის თავისუფლება.

კირკეგორმა განსაკუთრებული ყურადღება მიაქცა რწმენის ფენომენს. მისი აზრით, ადამიანისთვის ნიშნად უნდა იყოს აბრაამის რწმენა, როგორც საფუძველი ამქვეყნიური და იმქვეყნიური გადარჩენისა. მან გაანალიზა ადამიანში რწმენის აღმოცენებისა და ხარისხის ფორმები. ადამიანთა უმრავლესობა მიიჩნევს, რომ მას აქვს რწმენა. ეს რწმენა მათ მოიპოვეს ყოველგვარი განსაცდელისა და ხიფათის გარეშე. კირკეგორის აზრით რწმენის მოპოვება ძალზედ რთული და სახიფათო პროცესია. მათი რწმენა არ არის შეგნებული რწმენა, რადგან მათ არ განუცდიათ ბედის დარტყმა, არ განუცდიათ ძრწოლა, სასიკვდილო ავადმყოფობა და სასოწარკვეთილება. ამ პროცესში ადამიანმა შეიძლება დაკარგოს არა მარტო რწმენა, არამედ თავისი სიცოცხლეც. სწორედ მათში ვლინდება ჭეშმარიტი რწმენის პირველი ნაპერწკალი. ჭეშმარიტი რწმენა, რომელიც მოიპოვო აუცილებელია ძრწოლის, სასიკვდილო ავადმყოფობისა და სასოწარკვეთილების განცდა და მათი დაძლევა. ჭეშმარიტი რწმენისაკენ გზა რთულია:

- პირველი ნაბიჯია ძრწოლის განცდა,
- მეორე ნაბიჯია სასოწარკვეთილების განცდა,
- მესამე ნაბიჯია ღვთაებრივი შესაძლებლობის ცნობიერება.

როცა ადამიანს ეუფლება ძრწოლის განცდა, რომელსაც ადამიანი განიცდის უბედურებასთან პირისპირ შეჯახებისას. ამ დროს ადამიანი თავს გრძნობს ღმერთისაგან მიტოვებულად. ამის გამო ადამიანი სასოწარკვეთილებას განიცდის, როდესაც ადამიანი აღიარებს ღმერთის არსებობას, მაგრამ იგი მიღმური და გულგრილია ადამიანის მიმართ. ბოლოს ადამიანში აღმოცენდება ღვთაებრივი შესაძლებლობის ცნობიერება. ეს არის ადამიანური რწმენისა და იმედის საფუძველი. რადგან ამ შესაძლებლობის ცნობიერება ადამიანს აძლევს საშუალებას დაძლიოს ძრწოლა, სასიკვდილო ავადმყოფობა და სასოწარკვეთილება. ამ საფეხურების გავლის შემდეგ შეუძლია ადამიანს თქვას, რომ მას სწამს ღმერთი. როგორც ვხედავთ კირკეგორი ახლებურად წარმოიდგენს ქრისტეს ფენომენს და ქრისტიანულ რელიგიას და რწმენას.

მეტაფიზიკური გაღატაკლება, ნება გონების წინააღმდეგ (ნიცშე)

ფრიდრიხ ნიცშეს (1844-1900წწ.) ინტერესის საგანია საკუთარი ცხოვრება. მასაც სურს ახსნას საკუთარი ცხოვრების წესრიგი და გაიგოს მისი ცხოვრების განმსაზღვრელი ძალები. მან უარყო ბედის ფენომენი, როგორც ადამიანისა და მეტაფიზიკური სამყაროს ურთიერთობის ფორმა, მათი ადამიანურ ყოფიერებაში გამოვლენის წესი, არ არსებობს ბედის ფენომენის მეტაფიზიკური საფუძველი-ღმერთი. ბედს მინდობილი ადამიანი არის ავადმყოფი ცოცხალი არსება. ის ვინც ამას ხედავს არის თავისუფალი და დგას ზეკაცისაკენ მიმავალ გზაზე. მან დაძლია ბედი. მისი amor fati

არის ადამიანის ხვედრის სიყვარული. ადამიანის მიერ თავისი ყოფიერების საკუთარი ნებით განსაზღვრის თავისუფლება. ადამიანის ყოფიერების განმსაზღვრელი აღარ არის ღმერთი, არამედ ამქვეყნიურ ძალთა თამაში, რომელშიც ადამიანი ჩაერთვის როგორც თავისუფალი და საკუთარი იმედის მქონე

ადამიანის ცხოვრებას არავითარი მიღებული ძალები არ განსაზღვრავენ, მას არც უნივერსული წესრიგი და საწყისი არა აქვს. იგი სრულიად შემთხვევითია. იგი ადამიანის ყოფიერების ახალ მოდელს გვთავაზობს. ადამიანის ყოფიერების განმსაზღვრელი, მისგან დამოუკიდებელი, ძალები შეიძლება იყოს მხოლოდ ამქვეყნიური. სიცოცხლეში წესრიგი შეაქვს მხოლოდ ნებას, რომლის დაუძინებელი მტერია დრო – წარსულის შეუქცევადობა. ნიცშემ ადამიანი დააყენა არჩევანის წინაშე:

- უნდა აღიაროს ბედი და მისი ყოფიერების განმსაზღვრელი მეტაფიზიკური ძალები და მას მიენდოს,
- ანდა უარყოს ბედი და მთელი პასუხისმგებლობა თავის ყოფიერებაზე და საერთოდ სამყაროს ყოფიერებაზე აიღოს თავისთავზე.

ნიცშესათვის ბედის ფენომენის უკუგდების ძირითადი მოტივია იმის ჩვენება, რომ ადამიანი არის უპირველესად საკუთარი ყოფიერების შემოქმედი და იგი მარტოდ მარტოა ამ საქმეში. მან თავისი შეხედულების მიხედვით უნდა გარდაქმნას თავისი სიცოცხლე. ნიცშე მიიჩნევს, რომ თანამედროვე ადამიანი არის ავადმყოფი ცოცხალი არსება. მისი სასიცოცხლო ძალები დასუსტებულია, სწრაფვა სიცოცხლისადმი და ძლიერებისადმი დაკნინებული, რაც შემოქმედების უნარის დაქვეითებაში გამოიხატება. იგი ცდილობს დაადგინოს ავადმყოფობის ბუნება და ავადმყოფობის მიზეზები. ნიცშე აგრძელებს გერმანული ფილოსოფიის კრიტიციზმს. ოღონდ ეს არ არის კანტის კრიტიციზმი, არამედ ნიჰილიზმი. მისი კრიტიკის საგანია თვითონ გონება, როგორც სამყაროს სუბსტანცია და სამყაროს რაციონალური წესრიგის, აუცილებლობის საფუძველი. ამიტომ მისი კრიტიკის საგანია რელიგია, მორალი, კულტურა როგორც გონების მეტაფიზიკური გამოვლინებები. ყველა მათგანს ახასიათებს ადამიანის როგორც სიცოცხლისადმი მტრული დამოკიდებულება. მისი აზრით, მეტაფიზიკურად აღწერილი სამყარო განსხვავდება რეალური სამყაროსაგან. მას სურს გაარკვიოს:

- როგორია მეტაფიზიკურად აღწერილი სამყარო,
- როგორია რეალური სამყარო და მისი წესრიგი,
- როგორი უნდა იყოს ადამიანის ცხოვრების წესი ამ სამყაროში.

მას აქვს ერთი მხრივ გერმანული იდეალიზმის მიერ აღწერილი მეტაფიზიკური სამყარო, რომელსაც ახასიათებს გონითი აუცილებლობა. იგი არის გონიერების გამოვლინება, ზოლო მისი განვითარება წარიმართება გონიერების ზრდით. ეს არის ადამიანის ოპტიმიზმის საფუძველი. მეორეს მხრივ, ეს არის შოპენჰაუერის სიძულვილი და უარყოფა სიცოცხლისადმი. შოპენჰაუერი არის პესიმიზმი. მან ვერც ჰეგელის სამყაროში და ვერც სიცოცხლეში ვერ ნახა ვერაფერი დამამშვიდებელი. ნიცშემ შოპენჰაუერის სიცოცხლისადმი მტრობასა და პესიმიზმს დაუპირისპირა სიცოცხლის სიყვარული და ამბობდა: მისი აზრით ღირს სიცოცხლე იმად, რომ იცოცხლო.

ნიცშეს მიერ აღწერილი რეალობა ძალზედ მძიმეა. ეპოქის ნიშანია ის, რომ „ღმერთი მოკვდა“, ადამიანი კი ავადმყოფი ცხოველია. ადამიანის სასიცოცხლო ენერგია, შემოქმედების ძალა დასუსტებულია. ამის მიზეზებია:

- ადამიანმა ვერ გააცნობიერა „ღმერთის სიკვდილი“,
- ადამიანი აგრძელებს ცხოვრებას მეტაფიზიკური სამყაროს ღირებულებებისა და პრინციპების მიხედვით.

ადამიანი ამქვეყნად ცხოვრობს მიღებული, უკვე არ არსებული სამყაროს პრინციპებით. ეს ნიშნავს, რომ ადამიანმა დაკარგა ღმერთი და ესლა კარგავს საკუთარ სიცოცხლესაც. ეს ადამიანი არის უკანასკნელი ადამიანი. ამიტომ ადამიანს უნდა დავეხმაროთ:

- გააცნობიეროს უბედურება, რაც მას თავს დაატყდა (ღმერთის სიკვდილი),
- ადამიანს უნდა მიეცეთ ახალი ღირებულებები.

ეს დახმარება იღებს ადამიანის დაძლევის სახეს. ის ვინც გააცნობიერა „ღმერთის სიკვდილის“ ფენომენი და ახალ ღირებულებებს აძლევს ადამიანს არის ზარატუსტრა. მას სურს შექმნას ზეკაცი. ის ვინც იცხოვრებს ახალი ღირებულებებით. ზეკაცამდე შორი გზაა. ნიცშეს აზრით, მისი თანამედროვე ადამიანი უნდა შევადაროთ აქლემს. მან არაფერი არ იცის თავს დაძლევის უბედურების შესახებ და აგრძელებს ცხოვრებას მეტაფიზიკის მძიმე ტვირთის ქვეშ. როცა ადამიანი პირველად გააცნობიერებს „ღმერთის სიკვდილის“ ფენომენი, მაშინ იგი უარს ამბობს მათზე და მოიპოვებს თავისუფლებას. მაგრამ მას არაფერი აქვს ამ თავისუფლების გარდა. ეს არის ლოში. ამიტომ მას შეუძლია მხოლოდ ნგრევა და არა შენება. მას არ აქვს ახალი ღირებულებები და არც შეუძლია შექმნას ისინი. იგი არის ნეგატიური თავისუფლება, თავისუფლება რაღაცისაგან და არა თავისუფლება რაღაცისათვის. ამიტომ ლომის პოზიციაც უნდა დაიძლიოს და ადამიანი უნდა დაემსგავსოს ბავშვს. ეს არის თავისუფალი შემოქმედება. იგი თავისუფალია წარსულის ტვირთისაგან და არ ახასიათებს შური, მტრობა, სამაგიეროს გადახდის სურვილი, მოკლედ – *ressentiment*. ახალი ღირებულებების შემდეგ ადამიანი დაიწყებს ახალ ცხოვრებას. უკანასკნელი ადამიანი გადაიქცა ზეკაცად.

სიცოცხლის ფენომენი. რა არის სიცოცხლე, რასაც ასე აფასებს ნიცშე? მისი აზრით, ძველ ბერძნებს კარგად ესმოდათ სიცოცხლის საზიფათო ბუნება. მაგრამ ეს არ უკუაგდება ბერძენს სიცოცხლისაგან, არამედ ესწრაფოდა ეცხოვრა სრულად და შემოქმედებითად გარდაექმნა იგი. სიცოცხლე არის აპოლონიური და დიონისური საწყისების მთლიანობა. დიონისე არის ცხოვრების მდინარეების, ცვალებადობის, ტრაგიზმის, ენერგიის გამომსახველი საწყისი, ხოლო აპოლონი არის სინათლის, ზომიერების, ჰარმონიის საწყისი. სიცოცხლე არის ბნელი, იღუმალა ინსტიქტი და ვნება, რომელიც მზადაა ამოხეთქოს და ყოველგვარი ზომიერება, ჰარმონია და პირობითობა დაარღვიოს. ბერძნების ზომიერების, ხელოვნებისა და მშვენიერების საფარქვეშ იმალება სიცოცხლის ბუნება. ამიტომ ფასობდა ბერძნებთან ზომიერება, რადგან გრძნობდნენ ამ ზიფათს ყოველწამს. სიცოცხლე არის სასტიკი და საშინელი, ამიტომ შოპენჰაუერის პესიმიზმი ბუნებრივია. სიცოცხლეს რომ გაუძლო და პესიმიზმი აიცილო სიცოცხლისაგან გამოწვეული საშინელება უნდა გადაიყვანო ესთეტიკურის, განწყობის, განცდის სფეროში. ეს ადამიანს აძლევს საშუალებას შეინარჩუნოს გონიერება და გადარჩეს. ეს არის დიონისური ესთეტიკა, რომელიც გამოვლინდა მუსიკასა და ბერძნულ ტრაგედიაში.

ნიცშე თვლიდა, რომ სოკრატემ და პლატონმა დაამახინჯეს დიონისური-აპოლონიური კავშირის ჰარმონია და აპოლონიურს მიაჩნჯეს უპირატესობა. იგი გამოიხატა გონების ბატონობაში ვნებებზე, ინსტიქტებზე. ბერძნული ტრაგედიის დაღუპვა გამოიწვია ამ ორი საწყისის ჰარმონიის დარღვევამ, რამაც შემდეგ გამოიწვია ბერძნული ხასიათის გადაგვარება. თუ სიცოცხლის გამართლება შეიძლება მხოლოდ როგორც ესთეტიკური ფენომენის, მაშინ გმირია ის, ვინც არსებობას გარდაქმნის ესთეტიკურ ფენომენად, ანუ დაღუპვასაც აქცევს მშვენიერებად. ესენი არიან ძლიერი პიროვნებები,

რომლებიც უშიშრად უყურებენ სიცოცხლეს. ისინი შეადგენენ კულტურის ბაზისს. გენიოსის, მხატვარის, მუსიკოსის გაჩენისათვის ხალხებმა ოფლი უნდა ღვარონ. სიცოცხლე არის გონების ბატონი და მბრძანებელი და არა გონება არის სიცოცხლესა და ბუნებაზე მბრძანებელი, როგორც მისი თანამედროვე ევროპა ფიქრობდა.

სამყაროს არსებობა გამართლებულია როგორც ესთეტიკური ფენომენის, ქრისტიანობისათვის სიცოცხლე არის ეთიკური ფენომენი. ცხოვრება ფასეულია როგორც ზნეობრივი ფენომენი. ამიტომ მისთვის იდეალია ზნეობრივი გმირი როგორც ასკეტი, წმინდანი. ზნეობრიობა არის საზოგადოების დაშლისაგან დაცვის საშუალება. იგი არის იძულებათა სისტემა, რომელიც ინდივიდს აიძულებს დაიცვას საზოგადოების წესები. მისი აზრით, ეს მომდინარეობს სოკრატედან და პლატონიდან. ამიტომ მათ უწოდებდა „ქრისტემდელ ქრისტიანებს“. სიცოცხლის არსება არის ძლიერება, ზრდა, გაფართოება ამას კი საფუძვლად უდევს ნება ძალაუფლებისაკენ. გონების მეტაფიზიკა იცვლება ნების მეტაფიზიკით.

მეტაფიზიკა როგორც ავადმყოფობა. ადამიანი სიცოცხლის ხასიათს დაუპირისპირდა გონებით, მეტაფიზიკით, მორალით, როგორც ყოფიერების წესით. მაგრამ თანდათან ისინი გადაიქცნენ ავადმყოფობად, რომელიც ადამიანის სიცოცხლის წინააღმდეგ არის მიმართული. ადამიანის ავადმყოფობა სულიერი ხასიათისაა და გამოიხატება მის მეტაფიზიკურებაში. ადამიანს მეტაფიზიკური სიბრძნე სჭირს. მთელი მისი სულიერი ძალები მიმართულია მეტაფიზიკური სამყაროსადმი, ის არის მისი იმედი, იქ ეძებს თავისი არსებობის გამართლებას. მოკლულ ადამიანი ამქვეყნად ცხოვრობს მიღმური, მეტაფიზიკური პრინციპებით. ეს არის ავადმყოფობა. ავადმყოფობის მეტაფიზიკური მიზეზია იმის დაუნახაობა, რომ „ღმერთი მკვდარია“. ეს ნიშნავს, რომ მეტაფიზიკურ სამყაროს არც შეუძლია და არც განსაზღვრავს ადამიანის ყოფიერებას. მისი აზრით, ადამიანის ავადმყოფობის მიზეზი-მეტაფიზიკური სამყარო უნდა უკუგდებული იქნეს, ანუ ადამიანს უნდა დავეხმაროთ დაინახოს, რომ მეტაფიზიკური სამყარო არ არის მისი ყოფიერების წარმართველი.

მისი მიზანია ადამიანებს დაანახოს ეს ტრაგიკული ჭეშმარიტება. მან უნდა შექმნას ახალი მეტაფიზიკა. ახალი მეტაფიზიკის ჩამოყალიბება ხდება მეტაფიზიკის ორივე წევრის ადამიანისა და მეტაფიზიკური სამყაროს დაძლევათ.

ნიცშე თვლის, რომ მისი ეპოქის ევროპელის ცხოვრება წარმართება ძველი მეტაფიზიკით, რომელიც გონებისა და დასაბუთების ავტორიტეტს ეფუძნება. - კრიზისის ეპოქაში სოკრატე მოითხოვდა მოქმედების დასაბუთებას, ნიცშესათვის დასაბუთებისადმი მიდრეკილება არის სწორედ ავადმყოფობა. ადამიანი თავის თავზე დადგა (პეგელი) და შეეცადა გონებაზე დაყრდნობით, რომელიც წარმართული იყო სიკეთის იდეით, ავგო ახალი, ადამიანური სამართლიანობის სამეფო. ადამიანმა ვერც ეს შეძლო და ვერც ღმერთი შეინარჩუნა.

კანტი შეეცადა დაესაბუთებინა მეტაფიზიკის როგორც თეორიული მეცნიერების არსებობის შეუძლებლობა, ისე, რომ არ დაესვა და გადაეწყვიტა საკითხი მეტაფიზიკური სამყაროს არსებობის შესახებ. კანტმა აღიარა, რომ ადამიანს აქვს ბუნებრივი მიდრეკილება მეტაფიზიკისადმი, რაც ადამიანის ყოფიერების ფუნდამენტური ნიშანია. ნიცშეც აღიარებს ადამიანში მეტაფიზიკური მისწრაფების არსებობას. „ასჯერ სცადეს სულმა და სიქველემ გაფრენა და უგზო-უკელოდ ხეტიალი. ჩვენს სხეულში ბინადრობს ეს შემოიღობა და ეს ოცნება“. ადამიანი არის ორი სამყაროს მოქალაქე (კანტი). ადამიანი არის მეტაფიზიკის საფუძველი. მეტაფიზიკის დაძლევა ნიშნავს, მისი საფუძვლისა და გამოჩატულების, თვითონ ადამიანის დაძლევას. ეს ნიშნავს

დაიძლიოს ადამიანის ყოფიერებისათვის დამახასიათებელი დუალიზმი.

როგორ გახდა „ღმერთის სიკვდილი“ შესაძლებელი, როგორ იქცა მიღმურ ღმერთად, რომელიც აღარ ერევა ამქვეყნიურობაში და მხოლოდ იმქვეყნად სვდება ადამიანს. შემოქმედი ღმერთი არ იყო მიღმური ღმერთი, მისი შემოქმედების სფერო ამქვეყნიურია.

ღმერთის სიკვდილი. გაგებული იქნა როგორც მისი აბსოლუტური მიღმურობა. იგი ექსისტენციალური აზრით აღარ არის აქტიური და აქტუალური, არავითარ რაღაც აღარ ასრულებს ადამიანის ცხოვრებაში და ადამიანი მისი ღირებულებების მიხედვით აღარ წარმართავს თავის ცხოვრებას. ღმერთის დაეიწვება, მიღმურობა, ტრანსცენდენტურობა არის გამოხატულება მისი რელიგიური არარსებობისა. იგი როგორც წმინდა გონება მოკლებულია სიცოცხლეს, ნებასა და შემოქმედებას. ამიტომ ღმერთი გადაგვარდა სიცოცხლის დაპირისპირებად. ღმერთი არის ჭეშმარიტი სიცოცხლე, მან შექმნა სიცოცხლე და როგორ შეიძლებოდა იგი გადაქცეულიყო სიცოცხლის წვევლად. ნიცშესთან ზაზი გაესვა, რომ „ღმერთის სიკვდილი“ არ არის ადამიანის აქტიურობის შედეგი. ზარატუსტრამ 10 წლის განდევნილობის შემდეგ ჩასწვდა, რომ „ღმერთი მკვდარია“. მან ეს მოვლენა დაინახა არა მეორე ადამიანში, არა საზოგადოებაში, არამედ საკუთარი თავის სულის სიღრმეში. ადამიანი მიხვდა, რომ მისი სული, რომელიც არის ღმერთის ხატი და მსგავსი და ზიდი ღმერთისაა. იგი აღარ არის უშუალო მიმართებაში ღმერთთან და ამ მიმართებისა და ღმერთის ღირებულებების მიხედვით აღარ წარმართავს თავის ცხოვრებას. ღმერთთან ერთად მოკვდა უსათნოესი ადამიანი, რომელსაც ღმერთი სწამდა. დასრულდა ეპოქა და ნიცშეს სურს კაცობრიობას აცნობოს ამის შესახებ. ამიტომ მოითხოვდა კირკეგორი, რომ ადამიანს ყოველწამს, აქ და ეხლა ვგრძნო ღმერთის არსებობა ამქვეყნად. ნიცშემ კი ღმერთის მცდელობა ყოფილიყო ამქვეყნიურობის განმსაზღვრელი უბედურების წყაროდ მიიჩნია. ღმერთის სასიკვდილო ავადმყოფობა აღმოჩნდა მისი სიბრაღული ადამიანისა და ამქვეყნიურობისადმი. „ღმერთის სიკვდილი“, თვითონ ღმერთის შინაგანი მღვდმარეობიდან გამომდინარეობს. შემოქმედი ღმერთი გახდა ცნობისმოყვარე, სიბრაღულის გრძნობით აღსავსე ღმერთი. ღმერთი აღარ არის არც მსაჯული, არც სიყვარული, არც სამართლიანობა. სიბრაღული არის ღმერთის ადამიანისადმი სიყვარულის ნაშთი. ნიცშე წერს, რომ ღმერთის ნება მოდუნდა, ქვეყანა მობეზრდა და ორჭოფი გახდა. შემოქმედი ღმერთი ყოვლისმცოდნე ღმერთად იქცა (პეგელის წინააღმდეგ). სიყვარულისა და შემოქმედებისათვის არ არის საჭირო ყოვლისმცოდნეობა. „ეს ზეცნობისმოყვარე, ზეაბეზარი, ზემემწყნარებელი, რომლის სიბრაღულმა სირცხვილი არ იცოდა, ასეთი ღმერთი უნდა მომკვდარიყო, რადგან ასეთი ღმერთის არსებობა შეუძლებელი იყო“. მან ყველაფერი იცოდა, ყველაფერს ზედავდა და არ შეეძლო ან არ სურდა ჩარეულიყო ამქვეყნიურობაში. სიბრაღული იყო სურვილისა და ნების არ არსებობა გარდაექმნა სამყარო. კირკეგორისათვის ღმერთის ყოვლისმცოდნეობა იყო იმედის საფუძველი, რადგან ღმერთი ამჩნევდა ადამიანის სიკეთეს, მცდელობას და იხსნიდა, გარდაქმნიდა ადამიანის სიცოცხლეს ამქვეყნად. ნიცშე კი თვლიდა, რომ ასეთი ღმერთი, რომელიც ჩაერეოდა ადამიანის ცხოვრებაში და გარდაქმნიდა მას აღარ არსებობდა. ყოვლისმცოდნე, ყოვლისმხედველი ღმერთი არ არის არც შემოქმედება, არც სიყვარული, არც სამართლიანობა, არამედ პასიური მოწმე, რომლის ძირეული განწყობაა სინანული და სიბრაღული თავისი შემოქმედებისადმი, ადამიანისა და სამყაროს მიმართ. ასეთი ღმერთი უნდა მომკვდარიყო. ღმერთი, როგორც სიყვარული, სიბრაღულმა მოკლა. ეს ადამიანს უბიძგებს თვითონ აიღოს ზეღში საკუთარი ყოფიერების შემოქმედება.

როგორია ნიცშეს მიერ წარმოდგენილი სამყარო. ნიცშე აკრიტიკებს მორალს, გონებასა და მეტაფიზიკას როგორც ღმერთის გამოვლენის ფორმებს და მიიჩნევს, რომ ისინი არ შეიძლება იყვნენ ადამიანის ყოფიერების განმსაზღვრელები.

ნიცშე მიიჩნევს, რომ მან უბრალოდ გააცნობიერა ღმერთის სიკვდილი“-ის ეს ფენომენი. ადამიანმა კი არ მოკლა ღმერთი, არამედ ღმერთი თვითონ მოკვდა. სამყაროს ონტოლოგიური პრინციპია არა შეგნებული აუცილებლობა, არა ღვთის განგება, რომელსაც ადამიანის ნება და გონება უნდა დაემორჩილოს, არამედ შემთხვევითობა. ნიცშემ აღიარა თვით სამყაროსა და სამყაროში არსებული ყოველი საგანის შემთხვევითი ხასიათი. შემთხვევითობა არ ემორჩილება გონებას. იგი გონებისათვის გაუგებარია. ადამიანის ყოფიერებაც შემთხვევითი ხასიათისაა და არავითარი მეტაფიზიკური დანიშნულება და მიზანი არა აქვს. მისი ამტკეციური დანიშნულებაა სიცოცხლის ძლიერება და სრულყოფილებისაკენ სწრაფვა. ასეთ სამყაროში უარყოფილია ყოველგვარი მიზნის, მით უფრო მეტაფიზიკური მიზნის არსებობა. სამყარო არის შემთხვევითი ცვალებადობის ქაოსი. ზარატუსტრას სამყაროს არსებობის წესია არა გონება, არა განგება, არა აუცილებლობა, არა სიყვარული, არამედ შემთხვევითობა. ასეთი სამყარო შესაძლებელს ხდის ნების თავისუფლებას და ამ ქაოსში წესრიგი შეაქვს ადამიანის ნებას. ეს არის თავისუფალი ნებისა და შემთხვევითობის საქმე. ასეთი სამყარო არის უმანკო სამყარო. აქვე უნდა აღინიშნოს, რომ ნიცშე არ უარყოფს საერთოდ გონების არსებობას სამყაროში, მაგრამ გამორიცხავს მარადიული გონიერების ობობას. აქ აშკარაა მინიშნება პეგელზე. შეუძლებელია სამყარო იმართებოდეს ერთი, აბსოლუტური გონების მიერ, როგორც ერთიანი გონიერული აუცილებლობის გამოხატულება. პირიქით სამყარო არის „ღვთაებრივი შემთხვევითობის თამაშის ადგილი“. საგნის არსებობის საფუძველია არა ღვთაებრივი განგება, არამედ ღვთაებრივი შემთხვევითობა. ღმერთს არა აქვს მიზანი. როგორც ბავშვს თამაში ანიჭებს სიამოვნებასა და სიხარულს, ასევე ღმერთს სამყაროს შემოქმედება ანიჭებს სიამოვნებას, რომელშიც იგი არავითარ განსაკუთრებულ ინტერესსა და მიზანს არ ღებს. ადამიანის ცხოვრების ხასიათი, ბედნიერება თუ უბედურება შემთხვევითია, რადგან ადამიანის ყოფიერების განმსაზღვრელი არის რაღაც შემთხვევითი. მის წინაშე დადგან ადამიანის ყოფიერების ახალი განმსაზღვრელების გარკვევა. ადამიანი საკუთარი გონებითა და ნებით წარმართავს თავის ცხოვრებას შემთხვევითობის სამყაროში. მაგრამ ადამიანის ნება არაა მარტო შემთხვევითობის სამყაროში. მისი აზრით, სამყაროსა და ადამიანის ყოფიერების განმსაზღვრელებია:

- ნება,
- შემთხვევა,
- დრო.

გონებისა და მორალის მეტაფიზიკისაგან გათავისუფლებულ სამყაროში ნება თანაარსებობს დროსა და შემთხვევასთან. მათი ურთიერთობის ბუნება განსაზღვრავს ადამიანის ყოფიერების ხასიათს. ამიტომ მისი ამოცანაა განსაზღვროს მათი ურთიერთობის ხასიათი. ყველაფერი რაც ადამიანს შეეშთხვევა არ არის ღმერთის განგების, არა გონითი აუცილებლობის გამოხატულება, არამედ დროის ხვედრისეული პრინციპის გამოხატულება.

მეტაფიზიკური სამყაროს გამოვლენის ფორმები. ნიცშე აგრძელებს გერმანულ ტრადიციას და ინტერესდება ორი საკითხით: გონების არსებობა და მისი როლი სამყაროში და ადამიანის ზნეობრიობის პრობლემა. მაგრამ იგი აგრძელებს ასევე გერმანული ფილოსოფიის მეორე ტრადიციასაც-კრიტიციზმს. ოღონდ მისი კრიტიკის საგანი

ხდება თვითონ გონება და ზნეობა, როგორც მარადიულის, ღმერთის გამოვლენის ფორმები. მართლაც გონება და ზნეობა არის ადამიანისა და სამყაროს არსებობის წარმართველი ძალა? იგი ცდილობს უკუაგდოს ჰეგელის სამყაროს რაციონალური წესრიგი. მან ეჭვს ქვეშ დააყენა გონების უტყუარობა როგორც სამყაროს წესრიგის საფუძვლისა. მისი აზრით გონება არის ყველაფერში დამნაშავე. გონების პრინციპს დაუპირისპირა სიცოცხლის პრინციპი. ადამიანი არის უპირველესად ცოცხალი არსება. გონება კი არის სიცოცხლისადმი მტრული პრინციპი. კანტმა უკუაგდო რელიგია როგორც ზნეობის დაფუძნების საშუალება. ადამიანის ზნეობის საფუძველად გამოცხადდა მორალური კანონი მასში. კანტი ადამიანის მიერ ჩადენილ საქციელს ღმერთის არსებობის დადასტურებად მიიჩნევდა.

ნიცშე აგრძელებს კანტის გზას. მას აინტერესებს როგორ ახდენს ადამიანი საკუთარი ზნეობრივი ქცევის განმსაზღვრელ ღირებულებების დადგენას. იგი ეთანხმება კანტს და მიიჩნევს, რომ არც საზოგადოებას შეუძლია იყოს ადამიანის ზნეობრივი საქციელის ღირებულების განმსაზღვრელი. იგი ნათელს ხდის რატომ არ შეიძლება რელიგია იყოს ადამიანისათვის მიზანშეწონილი ზნეობრივი პრინციპების დამდგენი. ღირებულებების დადგენის პრინციპია სიცოცხლე. ხოლო სიცოცხლის არსებაა არა ნება სიცოცხლისადმი როგორც შოპენჰაუერი მიიჩნევდა, არამედ სიცოცხლისადმი ნების არსება დაინახა ძალაუფლებისადმი ნებაში. სიცოცხლე არის მისწრაფება ძალაუფლების გაზრდისაკენ. მთელი კლასიკური რაციონალიზმი და მორალი არის სიცოცხლისადმი მტრული. ამის მაგალითებია ჰეგელი და შოპენჰაუერი. იგი აკრიტიკებს შოპენჰაუერის სიცოცხლისადმი ნიჰილიზმს, უარყოფით დამოკიდებულებას სიცოცხლისადმი. მან შოპენჰაუერის ნიჰილიზმს დაუპირისპირა საკუთარი ნიჰილიზმი, რომელიც საპირისპირო მიმართულებისაა. იგი უპირისპირდება ყველაფერს, რაც სიცოცხლეს ავად ხდის, ასუსტებსა და აბრკოლებს. ფილოსოფიამ უნდა წარმოაჩინოს სიცოცხლის სიდიადე და არსება. მისი აზრით სიცოცხლის უარყოფის ყველაზე ცნობილი მაგალითია ქრისტიანობა. იგი ქრისტიანობას განიხილავს როგორც მორალურ ღირებულებათა სისტემასა და გონით კულტურას. ქრისტიანობისა და გონების დანაშაული სიცოცხლის წინაშე ისაა, რომ მათ სამყარო გაყვეს ჭეშმარიტ და მოჩვენებით სამყაროდ და ყველაფერი დადებითი, დიადი გადაიტანეს მიღმურ სამყაროში, ხოლო სიცოცხლე მიიჩნიეს იმად, რაც დათრგუნული უკუგდებული უნდა იქნეს. მან ეჭვი შეიტანა ღირებულებების მარადიულ ხასიათში. მისი აზრით, მორალი უნდა შეფასდეს სიცოცხლითა და არა სიცოცხლე მორალით. ჯანსაღი მორალი ხელს უწყობს სიცოცხლის გაძლიერებას, ხოლო არაჯანსაღი მორალი აკნინებს სიცოცხლეს. ასეთი მორალი სიცოცხლის ავადმყოფობის, დეკადენსის სიმპტომია და მიზეზი. მისი აზრით, მთავარია არა ის ჭეშმარიტია თუ არა მორალი, არამედ ემსახურება თუ არა იგი სიცოცხლეს. ნიცშე ცდილობს უკუაგდოს ევროპული აზროვნების ერთერთი ძირითადი ნიშანი — მორალის ონტოლოგიზაცია. მისი მეტაფიზიკის ამოსავალი დებულებაა „ღმერთი მოკვდა“. ეს ნიშნავდა სამყაროს მეტაფიზიკური სტრუქტურისა და ბუნების ცვლილებას. იგი სამყაროსა და ადამიანის ყოფიერების ახალ მოდელს სთავაზობს კაცობრიობას. ნიცშემ კაცობრიობა გზა-ჯვარედინის ანუ არჩევანის წინაშე დააყენა. ღმერთი არ არის ის, ვინც შეძლებდა სიკეთისა და ბოროტების განსხვავებით და სამართლიანობის პრინციპით ჭეშმარიტების გზით წარემართა ადამიანის ყოფიერება. მეტაფიზიკური ძალებისადმი ადამიანის ამგვარმა რწმენამ ადამიანის გადაგვარება გამოიწვია. ადამიანმა თავის ზეგზავი უნდა აიღოს საკუთარი ყოფიერების წარმართვა.

ნიცშე არის ახალი ეპოქის ევროპული ისტორიის ძირითადი ტენდენციის

გამოხატულება. მეორეს მხრივ, იგი არის ქრისტიანობის ერთერთი ძირითადი პათოსის, თავისუფლების იდეის, თანმიმდევრული განმანათლებელი. ქრისტიანობამ ადამიანის ყოფიერების თავისებურება თავისუფალ ნებაში დაინახა თავისუფალი ნება იყო ამქვეყნიურობის, როგორც ბრალის ასპარეზის, არსებობის შესაძლებლობა. ნების თავისუფლება ადამიანის ყოფიერებისა და გონების ფუნდამენტური მახასიათებელი, აბსოლუტური თავისუფლების მოთხოვნაში გადაიზარდა. ადამიანმა ვერ განახორციელა თავისუფალი სიყვარული ღმერთისადმი და ეხლა სურს ღმერთისაგან გათავისუფლება შემოქმედებისათვის. შემოქმედების თავისუფლების მოთხოვნა გადაიზარდა ძალაუფლებისადმი ნების თავისუფლებაში.

ნიცშე აკრიტიკებს მორალს, გონებასა და მეტაფიზიკას როგორც ღმერთის გამოვლენის ფორმებს და მიიჩნევს, რომ ისინი არ შეიძლება იყვნენ ადამიანის ყოფიერების განმსაზღვრელები. ნიცშე არის კლასიკური მაგალითი მსოფლმხედველობრივი გადატრიალების განხორციელებისა. მან შეაჯამა ევროპული გონითი ისტორია, პლატონიდან დაწყებული და გამოიტანა განაჩენი. მისი აზრით, სინამდვილის მეტაფიზიკური გათიშულობამ, რომელსაც საფუძველი ჩაუყარა პლატონმა ევროპული კაცობრიობა და კულტურა დეკადენსთან მიიყვანა. ამის დადასტურებაა ადამიანის სიცოცხლის გადაგვარება და „ღმერთის სიკვდილი“. ეს გამოიხატა სიცოცხლის ენერგიის დასუსტებაში, შემოქმედებითი ენერგიის არქონაში და ამქვეყნიური ცხოვრების პრინციპების დამახინჯებაში. ნიცშე მიზნად ისახავს უკუღაბრუნდეს ბერძნული მსოფლგანცდის საწყისებთან და საფუძველი მოამზადოს ახალი აღორძინებისათვის. აღორძინების ეპოქა იყო მისთვის მაგალითი ასეთი მცდელობისა, რომელმაც უზარმაზარი კულტურული, პოლიტიკური და ეკონომიკური შედეგები მოიტანა. ქრისტიანობისათვის დამახასიათებელია მორალის ონტოლოგიზაცია. ეს გულისხმობს, რომ სამყარო კეთილი საწყისის მიერ არის შექმნილი და მორალური პრინციპების მიხედვით არსებობს. ამიტომ ყოველი არსებული შეფასდება სიკეთე-ბოროტების კრიტერიუმით. მორალურობა არსებულის ძირითადი ნიშანია, რაც მორალურია. ის ნამდვილია და რაც ნამდვილია ის მორალურია.

ანტიკურობიდან მომდინარეობს გონების პრიმატი ნებასთან მიმართებაში. გონება მიჩნეული იქნა ზნეობის საფუძვლად და გონით და ზნეობრივ სამყაროდ მიჩნეული იქნა მეტაფიზიკური სამყარო. ნიცშე თვლის, რომ გონების სიცოცხლეზე ბატონობის პრინციპი სოკრატემ წამოაყენა და ამით თავდაყირა დააყენა ანტიკურ ღირებულებათა სისტემა. ეს იყო სიცოცხლის ცილისწამება და უარყოფა. ეს არის ნიჰილიზმი სიცოცხლისადმი, რასაც ნიცშე ახალ ნიჰილიზმს უპირისპირებს. ნიცშეს აზრით, კაცობრიობის ორი უდიდესი შეცდომა იყო „ჭეშმარიტი სამყაროს“ ცნება და მორალის მიჩნევა სამყაროს ყოფიერების პრინციპად. ნიცშეს სურს გაარკვიოს თუ რატომ ჰყოფს ადამიანი სამყაროს ორად. პლატონი მეტაფიზიკური სამყაროს არსებობის საფუძვლად მიიჩნევდა თანშობილ ცოდნას. ნიცშეს მიხედვით, მეტაფიზიკის დაშვება ადამიანის ყოფიერების გარკვეულ წესთან არის დაკავშირებული. ამიტომ ადამიანის ყოფიერების წესის შეცვლა გამოიწვევს მეტაფიზიკის მოხსნას. მისი აზრით, მეტაფიზიკის დაშვების ძირითადი მოტივია „ნება ძალაუფლებისა“ და ძალაუფლებისადმი ნების სამსახურში დგას. მეტაფიზიკისადმი მისწრაფების საფუძველია ადამიანის მისწრაფება ძალაუფლებისაკენ.

გონებას არ შეუძლია დაძლიოს ნიჰილიზმი და მეტაფიზიკური გათიშულობა. რადგან გონება თვითონ მეტაფიზიკური და მეტაფიზიკური გათიშულობის საზღვრებში მოძრაობს. გონება თვითონ არის მეტაფიზიკურის სიცოცხლეზე, ამქვეყნიურობაზე

ბატონობის საშუალება, გონებამ თვითონ გათიშა სამყარო ორად. გონება სიცოცხლის საპირისპირო პრინციპია. მხოლოდ ნება გამოხატავს სიცოცხლის არსებას და შინაგან ბუნებას, ნებასა და მის სამსახურში ჩამდგარ გონებას შეუძლია იხსნას ადამიანი. ნიცშე ასაბუთებს და მოითხოვს ნების პრიმატს გონებასთან მიმართებაში, რითაც უპირისპირდება სოკრატედან მომდინარე ტრადიციას. სოკრატეს მაგალითი ნიცშეს მიაჩნია დამადასტურებლად იმისა, რომ ღრის სასიცოცხლო ინსტიქტებზე დამყარებული ტრადიცია ემსახურება ხალხის ძლიერებას და სიჯანსაღის ზრდას. სოკრატეს კი გონებისადმი მორჩილება მიაჩნდა გადარჩენის გზად. სოკრატეს ეპოქა ღირებულებითი კრიზისის ეპოქაა, რაც ვლინდება მათ უუნარობაში წარმართონ ადამიანის სიცოცხლე. ირდგვეა ტრადიციები. ბატონდება რელატივიზმი და სუბიექტივიზმი. ადამიანის, როგორც მიზნისდამსახველი, პასუხისმგებელი არსების, ყოფიერება შეუძლებელი ხდება. სოკრატემ იმით მიიქცია ყურადღება, რომ თვითონ იყო გამოხატულება საუკუნის ავადმყოფობისა და უფრო მეტი ყურადღება მიიქცია როგორც პასუხმა, გადაწყვეტამ, როგორც მოჩვენებითმა განკურნებამ საუკუნის ავადმყოფობისა. სოკრატემ გამოჯანმრთელება შესაძლებელი მიიჩნია გონებისადმი დამორჩილებით. ან უნდა დაიღუპო, ან უნდა გახდეს აბსურდამდე გონიერი. ნიცშეს აზრით, ნებისმიერ ფასად გონიერების შენარჩუნება იყო სწორედ ავადმყოფობის გამოხატულება და არა განკურნების საშუალება. სოკრატეს თანახმად არსებობის ღირსია ის, რაც გონიერია, ხოლო ნიცშეს მიხედვით, არსებობის ღირსია, რაშიც არის უფრო ძლიერი ნება ძალაუფლებისაკენ, ძლიერებისაკენ, ზრდისაკენ. უნდა აღინიშნოს, რომ ნიცშე გონიერებას გაიგებს როგორც წინდახედულობას, ეშმაკობას, მოთმინებას, თვალთმაქცობას და თავშეკავებულობას. მოკლედ პრაქტიკულობას. შემდეგ გონებამ თვითონ დაიკავა მეტაფიზიკურის ადგილი. გონებამ დაკარგა ტრანსცენდირების, სამყაროს ერთიანობის განხორციელების უნარი. ნიცშეს აზრით, სოკრატესთან მოხდა გონების შინაარსის, მისი მეტაფიზიკური საზრისის ცვლილება. თეორიულმა, დამსაბუთებელმა გონებამ მის მიერვე შექმნილი მეტაფიზიკური სამყარო უარყო, რომლის დასაბუთება ვერ შეძლო და მისი ადგილი თვითონ დაიკავა. სოკრატემ დაკარგა ის სიბრძნე, რაც სამყაროს ერთიანობას შესაძლებელს ხდიდა, ამიტომ იგი გახდა სიბრძნის მოყვარული — ფილოსოფოსი. გონებამ, როგორც გადარჩენის საშუალებამ ადამიანი კრიზისთან მიიყვანა. საჭიროა გონების ბუნებისა და ადამიანის ყოფიერებაში მისი ადგილის ახლებური გააზრება. გონების არსება დანახული იქნა მეტაფიზიკურობაში. მან სამყარო გაყო ორად და თვითონ ითავა ამ ორი სამყაროს გამაერთიანებელის როლი. გონების არსებობის წესად მიჩნეული იქნა დიალექტიკა (ჰეგელი). გონიერება არსებობის ნიშნად იქცა, ადამიანი საშუალებად, ხოლო მიღებული ადამიანის მიზნად. გონების სიცხადისა და გარკვეულობის ნიშნად მიჩნევა არის სიცოცხლის დადლილობის გამოხატულება, რომელიც ვერ უძლებს სიცოცხლისა და ნების შინაგან წინააღმდეგობრივ ძალასა და ბუნებას. ნიცშე აცხადებს, რომ ამქვეყნიურობა არ არის არც მორალის და არც გონიერების პრინციპით აგებული. ამიტომ სამყარო გონებითა და მორალით არ აიხსნება და არც გამოითვლება. ნიცშემ უკუაგდო ჰეგელთან შეჯამებული ევროპული მეტაფიზიკის დებულება: „რაც გონიერია ნამდვილია და რაც ნამდვილია გონიერია“. მისი აზრით, არსებულის არსებობა უნდა განიმარტოს როგორც ნება ძალაუფლებისაკენ. სამყაროს ონტოლოგიური პრინციპია არა კატეგორიული იმპერატივე (კანტი), არა სამართლიანობა, რაც საფრანგეთის რევოლუციამ ვერ განახორციელა, არა გონიერულობა (ჰეგელი), არამედ ნების სწრაფვა ძლიერებისაკენ, ძალაუფლებისაკენ. რაიმე არის არსებული თუკი ამჟღავნებს ძალაუფლების ნებას. გონებამ ვერ შეძლო

ადამიანის მიყვანა ღმერთთან, ხოლო გონების გზა ნიჰილისტურია სიცოცხლის მიმართ. ნიცშემ გონების ნიჰილიზმს დაუპირისპირა ახალი ნიჰილიზმი.

მორალის კრიტიკა. მეტაფიზიკის მეორე გამოვლინებაა მორალი. სოკრატეს შემდეგ მორალის ძირითად ნიშნად იქცა დასაბუთებულობა, რაც მორალის დაცემის სიმპტომია. სიკეთეს მიიჩნევდნენ სამყაროს არსებობის ონტოლოგიურ პრინციპად. სიკეთემ როგორც სამყაროს ონტოლოგიურმა პრინციპმა ვერ შეძლო ადამიანის სრულყოფა, გაძლიერება, გაზრდა. ადამიანმა მოახდინა მის მიერ შექმნილი ღირებულებების მეტაფიზიკური სამყაროს ავტორიტეტით მარადისობის მინიჭება. მან განახსვავა ორი ტიპის მორალიზატორებისა და მონების მორალი. გაბატონებული მონათა მორალის უარყოფითობა იმაშია, რომ იგი უპირისპირდება სიცოცხლეს, სიცოცხლის არსებას. იგი არის ნიჰილიზმი სიცოცხლისადმი. ნიცშე მოითხოვს სიცოცხლის შეფასებისას დავდეთ ბოროტებისა და სიკეთის ცნებების მიღმა. ამას ახორციელებს ზეკაცი. იგი გაეიდა მონათა მორალის მიღმა და აყალიბებს ახალ მორალს, ახალ ღირებულებათა სისტემას, რომელიც თავისუფალია – *ressentiment*-საგან. პლატონი მიიჩნევდა რომ ზნეობა მარადიულია. ზნეობა ეფუძნება მეტაფიზიკას. კანტი მიიჩნევდა, რომ ზნეობრივი საქციელი ეფუძნება არა მარადიულს, ღმერთს, არამედ ადამიანის გონების მორალურ კანონს. ნიცშე აგრძელებს შემდგომ და მიიჩნევს, რომ თუ ზნეობა ადამიანური ფენომენია, მაშინ ის არის ისტორიული ფენომენი. ამიტომ უნდა გამოვიკვლიოთ ზნეობრივი ღირებულებების წარმოშობა. კანტს აინტერესებდა შეუძლია თუ არა ადამიანს აქ და ეხლა განახორციელოს ზნეობრივი საქციელი. ნიცშეს აინტერესებს ზნეობრივი ღირებულებების წარმოშობის საკითხი.

სიცოცხლეს როგორც ყოფიერების წესს უპირისპირდება მორალი როგორც ყოფიერების განსხვავებული წესი. როგორ მივიდა ადამიანი, როგორც ცოცხალი არსება, საკუთარი სიცოცხლის საპირისპირო პრინციპის აღიარებამდე და მოახდინა ამ პრინციპების ონტოლოგიზაცია. ყოველივე არსებულის და არსებობის წესის შეფასება ხდება არა იმის მიხედვით ხელს უწყობს თუ არა იგი ჩემს, როგორც სიცოცხლის გაძლიერებას, არამედ ყველაფერი ფასდება იმის მიხედვით კეთილია თუ ბოროტი ეს მოვლენა. მორალი როგორც ყოფიერების წესი არის სიცოცხლის წინააღმდეგ მიმართული. უნდა გაირკვეს:

- მორალი არის სიცოცხლის გადაგვარების, დაკნინების ნიშანი,
- მორალი არის სიცოცხლის გადაგვარების შედეგი,
- მორალი არის სიცოცხლის გადაგვარების მიზეზი.

ნიცშე თვლის, რომ თანამედროვე მორალი არის ადამიანის როგორც სიცოცხლის გადაგვარებისა და დასუსტების ნიშანი. ზნეობის მქონე არსება არის გონიერი თუ ცოცხალი არსება. ადამიანში ერთმანეთს ებრძვის გონება და სიცოცხლე. გონება თავისი არსით არის სიცოცხლის წინააღმდეგ მიმართული, რადგან გონებას სურს არა სიცოცხლის ახსნა, არამედ სიცოცხლის დამორჩილება. გონებაც წარიმართება ძალაუფლებისადმი ნების პრინციპით. მისი გამარჯვება უარყოფითი მოვლენაა. რადგან ადამიანი უპირველესად არის სიცოცხლე და შემოქმედება. გონების გამარჯვებამ კი ორივე დაასუსტა და გადაგვარა.

გონება ამითაც არ კმაყოფილდება. გონება მიიჩნევს, რომ არაეგოისტური ინსტიტუტები, თანაგრძნობა, თავგანწირვა, მსხვერპლის გაღება არის ის, რაც ადამიანთა თანაცხოვრებას შესაძლებელს ხდის. იგი ინარჩუნებს ადამიანებს შორის მშვიდობას და დაძლევს ადამიანთა არსებობის ბუნებრივ მდგომარეობას. ნიცშეს აზრით, გონება დიდხანს აღმერთებდა, მიღმურს ხდიდა ამ ინსტიტუტებს, სანამ არ გადაიქცნენ „ღირე-

ბულებებად თავისთავად“. ამის საფუძველზე ადამიანი უარს ეუბნება სიცოცხლესა და საკუთარ თავს. ადამიანი ონტოლოგიურად გათიშულია არსებობის ორ წესს შორის, იგი არ არის მორალის წინააღმდეგი, მაგრამ წინააღმდეგია „მონათა“ მორალისა, რომელიც უპირისპირდება სიცოცხლეს. უნდა შევქმნათ მორალი, როგორც ყოფიერების წესი, რომელიც არც კანტის მორალივით წმინდა და ფორმალური იქნება და არც „მონათა“, თანაგრძნობის მორალივით სიცოცხლისადმი მტრული.

მორალური ღირებულებები განიხილებოდა როგორც მოცემულობა. მაგრამ თუ მორალი არ არის ღმერთით გარანტირებული-როგორც კანტი ასაბუთებდა. მაშინ უნდა გამოვიკვლიოთ არა მარტო მორალის სამყარო, არამედ მორალის ისტორიაც. ნიცშე აღიარებს მორალური ღირებულებების ისტორიულ ხასიათს და ეს გულისხმობდა ზნეობრივი ღირებულებების წარმოშობის დადგენას, მორალური ღირებულებების კრიტიკას. მათი აბსოლუტურობა და უეჭველობა უნდა იქნეს დაყენებული კითხვის ქვეშ. ადამიანი ახდენს მისი ინსტიტუტების გადაქცევას ღირებულებებად. უნდა ვიცოდეთ, რა პირობებიდან წარმოიშვნენ ისინი. ნიცშეს კრიტიციზმი მდგომარეობდა მორალის ისტორიული ხასიათის აღიარებაში. თანამედროვეობას ახასიათებს თანაგრძნობის მორალი. თანაგრძნობის მორალი მორალის ისტორიის ერთერთი ეტაპია. მისი აზრით, თანაგრძნობის თანამედროვე პატივისცემა და გადამეტებული შეფასება არის რაღაც ახალი. სრულიად განსხვავებული მსოფლმხედველობრივი პოზიციები აღიარებდნენ თანაგრძნობის უსარგებლობას (პლატონი, სპინოზა, კანტი).

თანაგრძნობის მორალი არის ავადმყოფობის სიმპტომი. უნდა გამოვიკვლიოთ არა მარტო მორალის სამყარო, არამედ მორალის ისტორიაც, რომ გავარკვიოთ როგორ მივიდა ადამიანი თანაგრძნობის მორალთან, ყოფიერების წესთან. ზნეობრივი ღირებულებები არის ადამიანის ინსტიტუტების აბსოლუტიზაციის, მიღებული ქცევის ისტორია, მაგრამ რომელი ინსტიტუტების გამოხატულებაა მონათა მორალი? მონათა მორალის საფუძველია შურისძიების ინსტიტუტი, რომელიც არის ძალაუფლებისადმი ნების შენიღბული ფორმა. მაგრამ როგორ და რატომ უნდა გაბატონებულიყო სუსტების და არა ძლიერების ნება ძალაუფლებისაკენ? სუსტების ძალაუფლებისადმი ნება კიდევ უფრო ასუსტებს სიცოცხლეს, მაშინ როცა ძლიერების ნება ძლიერებს სიცოცხლეს. ნიცშეს სურს ძლიერების ნებაზე დაფუძნებული ახალი ღირებულებათა სისტემის შემოტანა. იგი დაემთხვეოდა სიცოცხლის პრინციპს. მონათა მორალის წყარო აღმოჩნდა ressentiment. ბატონთა მორალის წყაროა სიცოცხლის ძლიერება. ამიტომ ღირებულებების არისტოკრატიული ტოლობა ასეთია: კარგი=წარჩინებულს=ძლიერს=მშვენიერს=ბედნიერს=ღვთის რჩეულს. თანამედროვე მუშაობაში არის თანაგრძნობა. სიკეთის განხორციელებას სჭირდება ძალა, რაც არ აქვს თანაგრძნობას.

ნიჰილიზმი. ნიცშეს აზრით, ქრისტიანობას ახასიათებს ნიჰილიზმი სიცოცხლისადმი. მას აინტერესებს, ნიჰილიზმის ეპოქაში, როდესაც უმაღლესი ღირებულებები კარგავენ თავიანთ ძალას, რა შეიძლება იყოს ადამიანის ყოფიერების წარმართველი? ნიცშე ნიჰილიზმს იყენებს ორგვარად: როგორც მსოფლმხედველობრივ პოზიციას და როგორც მეთოდოლოგიას. ნიჰილიზმი ნიშნავს მეტაფიზიკური სამყაროს უკუგდებას. ნიჰილიზმი როგორც ონტოლოგიური პოზიცია გულისხმობს, რომ:

- უარყოფილია მეტაფიზიკური არსებობის წესის შესაძლებლობა,
- უარყოფილია მეტაფიზიკურის ამქვეყნად არსებობის შესაძლებლობა,
- უარყოფილია ტრანსცენდირების, მეტაფიზიკურთან ზიარების შესაძლებლობა, როგორც რწმენის ნახტომი.

ღმერთკაცი როგორც მეტაფიზიკურის აქ, ეხლა ამქვეყნიურ ყოფიერებაში მოცე-

მულობის შესაძლებლობა უარყოფილია. ზეკაცი არის ამქვეყნიურობის სიმბოლო.

ნიცშე, როგორც კირკგორი, ახორციელებს ქრისტეს პიროვნების ექსისტენციალურ ანალიზს. მას აინტერესებს მხსნელის, ქრისტეს ფსიქოლოგიური ტიპი. იგი თვლის, რომ საზარება არის ერთი სულის ისტორია. ქრისტიანობამ დაივიწყა ქრისტეს პიროვნება, ღმერთკაცი როგორც ადამიანური ყოფიერების პროტოტიპი. ჩვენამდე მოვიდა ღმერთის დამახინჯებული ცნება-თვლის ნიცშე. მათ აინტერესებდათ ქრისტეს პიროვნება როგორც მარადიულისა და სასრულოს შესაძლო გაერთიანება ცოცხალ ადამიანში, მისი ცხოვრების წესში. სხვებისაგან განსხვავებით, რომლებიც იკვლევდნენ ქრისტეს მსოფლმხედველობას, მას როგორც სიმბოლოს, ისინი ყურადღებას აქცევენ ქრისტეს მის ყოფიერებაში. ადამიანებმა დაივიწყეს ქრისტე როგორც ცოცხალი გონი. ქრისტიანობამ კი ადამიანი გახადა ცალმხრივი, შინაური, ავადმყოფი ცხოველი. იგი აღარ არის ცოცხალი გონი. ისინი თვლიან, რომ ქრისტეს სხვებისაგან განასხვავებს არა რწმენა, არამედ ყოფიერების განსხვავებული წესი. ეს არის ყოვლადპატიება და ამქვეყნად დახმარება. მხოლოდ ყოფიერების წესი იძლევა საშუალებას თავი იგრძნო ღმერთის შვილად, არა მონანიება, არამედ პატიება არის გზა ღმერთისაკენ. ქრისტე გვეუბნება როგორ უნდა იცხოვრო, რომ თავი იგრძნო მარადიულად. ქრისტიანობამ ადამიანი ავად გახადა. ავადმყოფი კი არ შეიძლება იყოს კეთილი. სიკეთის ჩადენს ძალა სჭირდება. ავადმყოფს სჭირდება არა ჭეშმარიტება, არა რწმენა, არამედ თავშესაფარი. ღმერთის ქრისტიანული გაგების ძირითადი ნაკლი ის არის, რომ „ღმერთი თვით იქცა მეტაფიზიკად, წმინდა გონითად, აბსოლუტად, ნივთად თავისთავად. ღმერთი როგორც გონი ღმერთის ყველაზე ცუდი ცნებაა.

მარადიული კვლავდებრუნება. მარადიული კვლავდებრუნება, ნიცშეს მეტაფიზიკის მეორე ძირითადი დებულებაა, „ღმერთის სიკვდილის“ ფენომენის შემდეგ. ისინი არიან ნიცშეს სამყაროს ძირითადი ონტოლოგიური მახასიათებლები. მისი სამყარო არ არის ქრისტიანული სამყარო შექმნიდან მეორედ მოსვლამდე, რომელსაც მართავს ღმერთის განგება. იგი არ არის არც პეგელის სამყარო, რომელსაც მართავს აბსოლუტური გონების აუცილებლობა. იგი არ არის არც შოპენჰაუერის სამყარო, რომელიც ადამიანში სიბუღილეს იწვევს. ნიცშემ უარყო სამყაროს ისტორიულობა, სამყარო როგორც მსოფლიო-ისტორიული პროცესი მოკლებულია მიზანს. იგი არ არის ტელეოლოგიურად წარმართული სამყარო. ისტორია დამთავრდა იმ აზრით, ისტორია უკუგდებული იქნა. მისი აზრით, სამყაროს არსებობის წესია მარადიული კვლავდებრუნება. იგი ცდილობს აღადგინოს ბერძნული თვალსაზრისი და უარყოს ქრისტიანული და პეგელიანური შეხედულება სამყაროსა და დროის ბუნებაზე. სამყარო არ არის ისტორიული ქნალობა, არ აქვს გარეშე, მიღმური მიზანი, რომლის მიღწევის შემდეგ ისტორია დამთავრდება (პეგელი). მარადიული კვლავდებრუნება ნიშნავს, რომ არაფერი არ წარმოიშვება და არაფერი არ ისპობა. ქრისტიანული და პეგელიანური მეტაფიზიკის აუცილებელი ნიშანია დროის სწორხაზოვნების, დროის შეუქცევადობის იდეა. ეს იდეა ჩამოყალიბდა ნეტარ ავგუსტინესთან, რომელიც გამოდიოდა ქრისტეს ჯვარზე გაკერის ეპოქალური ხდომილების პოსტულატიდან და მიდის დასკვნამდე, რომ დროის ათვლა უნდა დაწყებული იქნეს ამ ხდომილებიდან. დრო კი გახდა ისტორიის შეუქცევადობის, განუმეორებლობის ადამიანური საზომი. სამყარო გახდა ერთჯერადი და განუმეორებელი. სამყარო არის თამაში და არა რაციონალური წესრიგი. თამაშში კი ყველაფერი შესაძლებელი და შემთხვევითია. ყველაფერს მართავს დრო, თავისი ყველაზე აბსტრაქტული ფორმით: „ყველაფერს თავისი დრო აქვს“. ამიტომ წარმატებული არის ის ვინც საჭირო დროს აღმოჩნდა საჭირო ადგილზე. კირკ-

გორი მოითხოვდა ღმერთისაგან, რომ ადამიანს ეგრძნო, რომ ღმერთი მისი განგების სახით ყოველ წამს ერევა ამქვეყნიურობაში და წარმართავს ადამიანის ყოფიერებას. ნიცშეს აზრით, ღმერთი სწორედ ამას არ აკეთებს. ისინი ამოდიან ღმერთის მიღმურობის ფაქტიდან. ნიცშეს აზრით ამის მიზეზია ის, რომ ღმერთმა დაკარგა ნება შემოქმედებისა და ადამიანის ყოფიერების განმსაზღვრელად ყოფნისა. ნიცშემ პოზიცია: „ყველაფერი ღმერთის ხელშია“ დაუპირისპირა „Self made man“. ადამიანი, რომელიც თვითონ ქმნის თავის თავს. თუ კირკეგორს ღმერთის განგება სურს, ნიცშე სწორედ ამ განგების წინააღმდეგია. მას არ უნდა განგებით ერთხელ და სამუდამოდ განსაზღვრული სამყარო, სადაც შენი ბედი უკვე გადაწყვეტილია.

კირკეგორი თუ ხსნას ისევ ღმერთის განგებაში ხელავს, ნიცშესათვის უბედურების საფუძველი სწორედ განგებაა. მას არ აქვს არც რწმენა და არც იმედი თავისი მდგომარეობის გამოსწორებისა და რჩება ერთადერთი გზა საკუთარი ნებით განსაზღვრო შენი ცხოვრება. ნიცშემ უარყო გონებაც, როგორც ადამიანის ყოფიერების წარმმართველი ძალა. გონება სიცოცხლისადმი მტრულ ძალად იქცა. მან ნება აქცია ადამიანის ყოფიერების განმსაზღვრელად და გაათავისუფლა მეტაფიზიკური ტვირთისაგან, მაგრამ ნებაზე გავლენას ახდენს გარემოებათა დამთხვევა. ნებას წარმართავს ინტერესი და არა სიკეთის გამარჯვების მიზანი. ნება არის თვითმიზანი და საკუთარი არსებობის შენარჩუნება და გაძლიერება სურს. ნება არ არის ადამიანის ყოფიერების ერთერთი ნიშანი, არამედ თვით ყოფიერება. „მნებას, მაშასადამე ვარსებობ“. ნება არ არის ნება არსებობისაკენ, არამედ ნებას სჭირდება არსებობა თავისი დანიშნულების განზორციელებისათვის. ნების თავისუფლება შესაძლებელია მარადიული კვლავდაბრუნების სამყაროში, რომლის არსებობის წესია არა აუცილებლობა, რომელსაც ნება უნდა ემორჩილებოდეს, არამედ შემთხვევითობა. „ბედისადმი მორჩილება სიმზღაღეთუმცაკი მას სიქველეს უწოდებენ“.

ნიცშეს სამყაროც განსხვავებულია. ეს არ არის აუცილებლობის, განგების, გონიერების სამყარო, არამედ შემთხვევითობის. „დიდი შემთხვევითობა-ესე არის ჩვენი დიდი შორეული ადამიანის სამეფო, ზარატუსტრას ათასწლეულის სამეფო“. შემთხვევითობა არის ის რაც ადამიანის ნებას ემორჩილება. ასეთი სამყარო შესაძლებელს ხდის ხსნას. ნიცშე კირკეგორივით ხსნასა და მიხლევას ამქვეყნად მოითხოვს, აქ და ეხლა და არა მიღმურ სამყაროში მხოლოდ. უკვე კირკეგორი მოითხოვდა ადამიანის მხრივ აქტიურობას თავისი თავის გამოსწორებისათვის. ღმერთისაგან კი მოითხოვდა შეემჩნია ადამიანის ეს მცდელობა. ნიცშესთვის ხსნა ნიშნავს ხსნას მოქმედებით. ხსნის გზა არის არა მორჩილების, მოლოდინის, არამედ მოქმედების გზა. ნიცშემ ადამიანი გაათავისუფლა ღმერთის მარადიული ღირებულებებისადმი მორჩილებისაგან.

დრო არის ის, რასაც ადამიანი ვერ ძლევს. „მე გავათავისუფლე სული, მაგრამ დარჩა ერთადერთი სვედა ეს არის დრო. ვინსენი ყოველი მორჩილებისაგან, ხოლო ვარქვი სახელი ბედისა“ ნიცშესთან დრო არის ადამიანის გონებისა და ნებისაგან დამოუკიდებელი „მეტაფიზიკური“ ძალა. ნება წარმართავს ადამიანის ყოფიერებას, დრო კი ქმნის მის განუმეორებლობასა და შეუქცევადობას. „ნებას არ ძალუძს სძლიოს დროს და დროის სრბოლას, ესეა ნების მწირი მწუხარება. დრო უკუ არ იქცევა, ესეა მისი ბრაზი, „რაც იყო“ ესე ეწოდება ქვა, რომელს იგი ვერა აგორებს“. დროის შეუქცევადობა, წარსული ხდომილების უცვლელი მარადიული ხასიათი არის ის რისი დაძლევაც ნებას არ ძალუძს. ამიტომ ნიცშეს მთავარი პრობლემა ხდება დროის დაძლევა. წარსულის დაძლევა იგი შეეცადა მარადიული კვლავდაბრუნების მეშვეობით. კირკეგორის თანახმად, გამეორება შეუძლია ღმერთს და არის ღმერთის მადლის

გამოხატულება. ნიცშესთან მარადიული კვლავდებრუნება გამოირიცხავს ღმერთს.

ქრისტიანი თავისი ყოფიერების თავისებურებასა და უპირატესობას სწორედ ამ განუმეორებლობაში ხედავს. კირკეგორს სურდა ღმერთის განგებით წარმართული სამყარო, ნიცშეს კი პირიქით არ უნდა განგებით ერთხელ და სამუდამოდ განსაზღვრული სამყარო, სადაც ყველაფერი გადაწყვეტილია. კირკეგორის გამეორება და ნიცშეს მარადიული კვლავდებრუნება არის ამბოხება „ღროის შეუქცევადობის წინააღმდეგ“, რაც ქმნის ადამიანის ყოფიერების შეუქცევადობას. თუ კირკეგორთან გამეორება შეუძლია ღმერთს და არის ღმერთის მადლის გამოხატულება, ნიცშესთან მარადიული კვლავდებრუნება ღმერთს გამოირიცხავს. იგი ქრისტიანული ესქატოლოგიის საპირისპირო მოვლენაა. მარადიული კვლავდებრუნება გულისხმობს, რომ არ არის არავითარი განგება, კაცობრიობის ბედის საბოლოო გადაწყვეტა, მეორედ მოსვლა, ისტორიის დასასრული და ცვალებადობის დასასრული. ნიცშეს აზრით, მარადიული კვლავდებრუნება უკუაგდება წარსულის შეუქცევადობას, სიკვდილის აბსოლუტურ ხასიათს. იგი ღროის წრიულ ხასიათს გულისხმობს. მისი აზრით, ერთადერთი მარადისობის ფორმა არის მარადიული კვლავდებრუნება, მარადისობა, როგორც უცვლელობა, მარადიული აწმყო არ არსებობს. რაც წარმოიშვა უნდა მოისპოს კიდევ. ასეთია ღროის კანონი და სამართალი. სამყაროს არ მართავს მარადისობის მართლმსაჯულება (ქრისტიანობა), რომელიც განსაზღვრავს რა არის მარადიული ამქვეყნად და იმსახურებს უკვდავებას. სამყაროს მართავს ღროის მართლმსაჯულება. მას ეჭვი შეაქვს ქრისტეს ფენომენის შესაძლებლობაში. მისი აზრით, ღროითს არ შეუძლია ეზიაროს უცვლელ მარადისობას, ხოლო ამქვეყნად არ შეიძლება არსებობდეს, რაიმე მარადიული, უცვლელი. ამ სამყაროში ყველაფერი ცვალებადია და ეს ცვალებადობა არის სწორედ მარადიული. ესაა ძირითადი მეტაფიზიკური დასკვნა.

ადამიანის ყოფიერება. როგორ უნდა იცხოვროს ადამიანმა ასეთ სამყაროში? როგორ შეუძლია მას მიაღწიოს განახორციელოს თავისუფალი შემოქმედება და მიაღწიოს სრულყოფილებას. ნიცშე თვლის, რომ ადამიანი უნდა გავათავისუფლოთ მეტაფიზიკური მხსნელის ბრმა იმედისა და მოლოდინისაგან. ადამიანის ხსნა და გადარჩენა მის ზეგაყად გაზღომაში მდგომარეობს, რაც სწორედ მეტაფიზიკური მხსნელის ცრუ მოლოდინის უკუგდებას გულისხმობს. ამის შემდეგ ადამიანი თავის ხელში იღებს ხსნის საკითხს და საკუთარი მოსაზრებებითა და ნებით წარმართავს თავის ყოფიერებას. ხსნის გზა არის არა მოლოდინის, არა მორჩილების, არამედ მოქმედების გზა. კირკეგორი მოითხოვდა ადამიანის აქტიურობას საკუთარი თავის გამოხსნისათვის, ღმერთს უნდა დაენახა ადამიანის ეს მცდელობა და გადაერჩინა, დაზმარებოდა ადამიანს ამქვეყნად. ნიცშე მიიჩნევს, რომ ვერავინ და არავინ არ დაეხმარება ადამიანს ამქვეყნად. ადამიანი თვითონ უნდა დაეხმაროს თავის თავს. სიკვდილი კი უნდა მიიღოს როგორც მარადიული კვლავდებრუნების აუცილებელი ელემენტი და არა სრული წასვლა ამქვეყნიურობიდან.

ქრისტიანისათვის ღმერთისადმი ვედრება და ამ ვედრების შეწყნარების იმედით ამოიწურება ადამიანის აქტიურობა. იგი მომავალში ელოდება ხსნას. ნიცშეს აზრით, ხსნას კი არ უნდა ელოდო, არამედ ადამიანმა თვითონ უნდა გარდაქმნას თავისი ყოფიერება. ადამიანს უნდა დაეხმაროთ გააცნობიეროს ხსნის მცდარი, ილუზორული და ჭეშმარიტი შესაძლებლობები. ადამიანის ხსნა მის ხელშია, რადგან ადამიანის ნება არის მისი ყოფიერების განმსაზღვრელი. მაგრამ აღმოჩნდა, რომ ღრო, წარსულის სახით, არ ემორჩილება ნებას. ნებას არ შეუძლია შეცვალოს წარსული. წარსულის პრობლემა დაისმის როგორც მისგან გათავისუფლების პრობლემა, ადამიანი მართლაც

ბევრი რამის შეცვლას ისურვებდა თავისი წარსულიდან, მაგრამ წარსული მართლაც არ ექვემდებარება ნების გაკლენას. ნიცშესთან ადამიანი-ღმერთის მიმართების ადგილს იკავებს ადამიანი-დროს მიმართება. ნება წარმართავს ადამიანის ყოფიერებას, დრო კი ქმნის ადამიანის ცხოვრების:

- განუმეორებლობას,
- შეუქცევადობას,
- გარემოებათა დამთხვევას-შემთხვევას.

ნებას შეუძლია გაუმკვლავდეს შემთხვევას, მაგრამ არ შეუძლია დაძლიოს დროის შეუქცევადობა. დრო აღმოჩნდა ადამიანის „დაუძინებელი მტერი“. ადრე დროის წესრიგს მართავდა ღმერთი, მაგრამ „ღმერთის სიკვდილის“ ფენომენის შემდეგ ხო მარ იქცა ადამიანის ცხოვრება სრულ ქაოსად? დრო იქცა ონტოლოგიურ პრობლემად. ადამიანის ყოფიერება კი დროში აღმოჩნდა ჩაკეტილი. დრო არის ის, რასაც გარკვეულობა და წესრიგი შეაქვს ადამიანის ცხოვრებაში. ამან მოითხოვა დროის ონტოლოგია-დროის ბუნების, მისი არსებობის წესის და შინაგანი სტრუქტურის კვლევა. ბევრი რამ ადამიანის ყოფიერებაში განისაზღვრება იმის მიხედვით, თუ როდის ჩაერთო ადამიანი დროის მდინარეში. ღმერთის მართლმსაჯულება შეიცვალა დროის მართლმსაჯულებით.

ადამიანის წარმატებისა თუ წარუმატებლობის მიზეზია არა არასწორი მოქმედება, არამედ ხელსაყრელი დროის ხელიდან გაშვება. დროის ირაციონალური წესრიგი განსაზღვრავს გარემოებათა დამთხვევას, რაც ხელს უწყობს ან უშლის მიზნის განხორციელებას. დრო განხორციელებს წინააღმდეგობრივ გარემოებათა დამთხვევას, რაც მანამდე შეუძლებელად იყო მიჩნეული. მან ადამიანის ნება გაათავისუფლა მეტაფიზიკის, მარადიული ღირებულებების ბატონობისაგან, მაგრამ დრო იქცა ადამიანის ნებისა და გონებისაგან დამოუკიდებელ „მეტაფიზიკურ ძალად“. ნიცშესთვის საგნის ყოფიერების, მის თანადროულობის, გონიერულობის, აუცილებლობის, სამართლიანობის, ჭეშმარიტების მაჩვენებელია არა გონიერება, არამედ დრო. მარადიულობის ადგილს იკავებს დრო. რაც დროულია აუცილებელია და რაც აუცილებელია დროულია. დროითობა ხდება არსებობის ნიშანი. საგნის, მოვლენის გაგება მისი დროულობის გაგებას ნიშნავს. ყველაფერს თავისი დრო აქვს. დრო არა მარტო საგნის არსებობის, არამედ მისი გონიერულობისა და აუცილებლობის ნიშანიცაა. „ყველაფერს თავისი დრო აქვს“ ეს ნიშნავს ყველაფრის სასრულოდ, წარმატებულად აღიარებას და თვითონ წარმატებულობისა და ცვალებადობის მარადიულობას. იოანეს სახარებაში ნათქვამია: „ქრისტეს ეძებდნენ მოსაკლავად, მაგრამ არავინ ახლო ხელი, რადგან ჯერ კიდევ არ დამდგარიყო მისი დრო“. ადამიანის დროსთან მიმართების ფორმებია მოგონება და მეხსიერება, რითაც გაცნობიერდება დროის უღმობელი ხასიათი. ნების არსებობის ძირითადი დროა აწმყო. მისი მიზანია მომავალი, როგორც ძლიერების ზრდის შესაძლებლობა. წარსული არის ნების პრობლემა. ხსენა და თავისუფლება ელის მომავალს, წარსული კი უნდა დაიძლიოს. ნიცშეს სურს შეიჭრეს წარსულში და იმავე დროს დარჩეს აწმყოში და იხსნას მომავალი. იგი თვლის, რომ ადამიანი პასუხს უნდა აგებდეს არა წარსულზე, არამედ მომავალზე. ადამიანი პასუხს უნდა აგებდეს არა იმაზე თუ საიდან მოდის, არამედ იმაზე თუ საით მიდის, ადამიანის ბრალი განისაზღვრება არა წარსულში, არამედ მომავალში. თუ მომავლის როგორ სახეს აირჩევ იმით განისაზღვრება შენი ბრალი, რაც მომავალში გამოვლინდება. თუ ადამიანი არ ესწრაფვის ზეკაცად ყოფნას, მაშინ თქვენ ბრალეული ხართ მომავლის წინაშე. ეს არის ნამდვილი ბრალეულობა და არა წარსულში ჩადენილი ბრალი.

დროის წინააღმდეგ ბრძოლის ძირითადი არგუმენტია დროის სწორხაზოვანი ბუნების უარყოფა. ნიცშესთან არის მარადისობის სამი ფორმა:

- მარადიული კვლავდაბრუნება,
- მარადისობა როგორც „ახლათა“ უსასრულობა,
- მარადისობა, როგორც მარადიული აწმყო, უძრავობა და უცვლელობა.

ნება ძალაუფლებისაა. ნიცშე ადამიანის არსებას ხედავს არა გონებაში, არამედ ნებაში. ადამიანის ყოფიერების არსებას წარმოადგენს ნება, ოღონდ ეს არ არის უბრალოდ ნება სიცოცხლისადმი (შოპენჰაუერი), არამედ არის ნება ზრდისა, ძლიერებისა, საბოლოო ჯამში ბატონობისა. ნიცშე თვლის, რომ ცოდნის მოპოვების, მორალის, ღირებულებების, მეტაფიზიკის დადგენაც კი ავლენს ადამიანის მისწრაფებას გაბატონებისაკენ. ჰეგელის ბატონისა და მონის დიალექტიკას სწორედ ბატონობისადმი დამოკიდებულება და ბატონობისაკენ მისწრაფება ამომრავებს. იგი ქმნის მის დიალექტიკურ ბირთვს. ადამიანის განვითარების საფეხურები არის ადამიანში ნების გაძლიერების საფეხურები. ადამიანის, როგორც სიცოცხლის, განვითარების დაბალ დონეზე მან არ იცის, რომ მისი ყოფიერების ნამდვილი განმსაზღვრელი არის მისი ნება, როცა ეს განვითარება აღწევს ზეკაცის დონეს მოიპოვებს სრულ ცნობიერებას იმისა, რომ საკუთარ ცხოვრებას წარმართავს საკუთარი ნებით და ამ ნების არსებაა „ნება ძალაუფლებისაა“. ნიცშეს მიხედვით, გონება კი არა, არამედ ნება არის ღირებულებების დამდგენი ინსტანცია. იგი დაადგენს ღირებულებათა ახალ სისტემას, რომელიც ხელს შეუწყობს ძლიერთა, შემოქმედებისა და სრულყოფილებისაკენ წარმართული ძალაუფლებისადმი ნების გაძლიერებას და არა სუსტთა გაძლიერებას. სუსტებს სიკეთის ჩადენის ძალაც კი არ აქვთ. მათი თანაგრძნობა კი შენიღბული სიხარულია სხვაზე ძლიერებისა. ეს იქნება ღირებულებათა სისტემა, რომელიც არ იქნება დაფუძნებული *ressentiment*-ზე (შურისგებაზე). ამიტომ ღირებულებების დადგენისას სული უნდა დაემსგავსოს ბავშვს. ეს უნდა იყოს ისეთი ღირებულებათა დადგენა, რომლის მიზანი იქნება არა შურისძიება, სამაგიეროს გადახდა, არამედ ის, რასაც მოაქვს სიხარული, ძლიერება და ზრდა. ღირებულებების შექმნის პროცესი თავისუფალი უნდა იყოს წარსულის ტვირთისაგან, სამაგიეროს გადახდის სურვილისაგან და მომავალში განმსაზღვრელი მიზნისაგან. ღირებულების შექმნის მიზეზი და მიზანი არ უნდა იყოს გარედან თავს მოხვეული, არამედ ის უნდა დადგინდეს სიცოცხლის როგორც თამაშის პროცესში, როდესაც სიცოცხლე აღიქმება სიხარულისა და სიამოვნების მოძიებად და არა განსაცდელად, ტანჯვად. ამ შემთხვევაში დაფუძნდება სიცოცხლისადმი სწორი ღირებულებათა სისტემა. ნიცშეს აზრით, ქრისტიანული მორალის წარმოშობის მიზეზი არის *ressentiment*-ი. ქრისტიანული მორალიადამიანის სიცოცხლისადმი მტრულია, რადგან იგი ადამიანს, სიცოცხლეს უფრო სუსტს ხდის. ასეთი ღირებულებების სისტემა მხოლოდ სუსტს და ავადმყოფს შეიძლება მოსვლოდა თავში. *ressentiment*-ის ძალა სიცოცხლისადმი მტრული ღირებულებათა სისტემის შექმნას ხმარდება.

ნების ნიშნები: ნება არ არის ადამიანის ყოფიერების ერთერთი ნიშანი, არამედ თვითონ ადამიანის ყოფიერება. იგი არ არის ნება არსებობისაკენ, პირიქით ნებას სჭირდება არსებობა თავისი არსებობის დანიშნულების განხორციელებისათვის-გაბატონებისათვის. ნება არის ნება, მისწრაფება ბატონობისაკენ, ძლიერებისაკენ. ნება არის ადამიანის სუბიექტურობა და ერთადერთი აუცილებლობა მის ყოფიერებაში. ნების არსებობის წესია მუდმივი ცვალებადობა, თავისთავთან ბრძოლა და თავისი თავის დაძლევა. ნება არის მარადიული წინსვლა, როგორც თვითდაძლევა და ამავე

დროს საკუთარი თავის შენარჩუნება. ნების მიზანი და შინაარსია ბატონობა. ადამიანის არსებობის თავისებურებას სწორედ ნების ასეთი ხასიათი ქმნის. სოკრატე და ნიცშე არის ადამიანის სუბიექტურობის ორი გაგება. ორივენი ცდილობენ მოძებნონ უკანასკნელი საყრდენი წერტილი, რომელიც გარკვეულობას შეიტანდა ადამიანის ყოფიერებაში. რას უნდა დაეყრდნოს ადამიანი რთულ, ღირებულებით და საზრისის კრიზისისას: ნებას თუ გონებას, „მე მიმაჩნია ასე“, თუ „მე მსურს ასე“. ეს ორი გად-აწყვეტილება სუბიექტურობის პრინციპულად განსხვავებული გაგებაა.

ნების აბსოლუტურობა. ნიცშეს მიხედვით, ნების ბუნებაში დევს მუდმივი სწრაფვა სულ უფრო მეტი ძლიერებისაკენ და ზრდისაკენ. მაგრამ გონებისაგან განსხვავებით ნების აბსოლუტურობის საზღვარს ქმნის დრო. დრო არის ის, რაც ნების გაველენას არ ექვემდებარება. ნიცშემ განასხვავა:

- ნების არსებობის პრინციპია,
- ნების არსებობის პირობა.

ნების არსებობის პრინციპია მისწრაფება ძლიერებისაკენ და ზრდისაკენ. სხვა-ნაირად ნება სუსტდება და გადაგვარებას განიცდის. ნების გამოვლინებისათვის კი აუცილებელია თავისუფლება. ნიცშე მიიჩნევს, რომ ევროპის მთელი ისტორია არის ნების დათრგუნვის, შეზღუდვის ისტორია. ევროპის ისტორიის საფუძველი იყო ადამიანი გაგებული როგორც გონითი სუბიექტი, ახლა ისტორიის საფუძველი უნდა გახდეს ადამიანი, როგორც ნებითი სუბიექტი.

ადამიანის დაძლევის საფეხურები. ადამიანის დაძლევა ნიშნავს ახალ მიმართებას ადამიანთან. ადრე ადამიანს ევალეობდა დაეძლია საკუთარი ინსტიქტები, ვნებები (სოკრატე) ან უნდა დაეძლია საკუთარი გრძნობადი ბუნება (ქრისტიანობა). ისინი ადამიანისაგან მოითხოვდნენ ასკეტიზმს. ასკეტიზმი იყო ადამიანის გრძნობად სიცოცხლეზე გონების, მორალის, რწმენის გამარჯვება. ნიცშემ, მათგან განსხვავებით, მოითხოვა მთელი ადამიანის დაძლევა. ეს ადამიანი მარად თავისი სიცოცხლის გრძნობების, ვნებების, ინსტიქტების შეზღუდვაში იყო. ამგვარი ადამიანის დაძლევათ გათავისუფლებმა მასში არსებული სიცოცხლე. ეს ადამიანის ახლებური გაგებაა. ეს ახალი ადამიანი არის ზეკაცი, როგორც სრულყოფილი სიცოცხლე. ნიცშეს მიხედვით, ადამიანი ზეკაცისაკენ გზად სამ საფეხურს გაივლის. ესენია:

- აქლემის,
- ლომის,
- ბავშვის.

აქლემის საფეხურზე ადამიანის სული დატვირთულია მეტაფიზიკური მოვალეობისა და წარსულის მძიმე ტვირთით. ნიცშეს აზრით, თანამედროვე ადამიანი ცხოვრობს ლომის ეპოქაში. ადამიანმა დაძლია აქლემის ეპოქა. ლომი უარყოფს ღვთაებრივ სამართლიანობას და უარს ამბობს მორჩილებაზე. მას თავისუფლება სწყურია. სული ლომად იქცა და თავისუფლება სურს მოიპოვოს და იყოს საკუთარი უდაბნოს უფალი. ლომმა თავისუფლება გაიგო როგორც მოვალეობისაგან, მეტაფიზიკური სამყაროსაგან თავისუფლება. ლომი მოვალეობას უპირისპირდება შემდეგი სახით: „მე ასე მსურს“. ეს არ არის შემოქმედების თავისუფლება, რადგან ახალი ღირებულებების შექმნა არც ლომს შეუძლია. თავისუფლების მოპოვება და მეტაფიზიკურის დაძლევა არის ლომის ეპოქის ძირითადი ნიშანი. მაგრამ აქ თავისუფლება თვითმიზანია და ამიტომ საზიფათო. ეს თავისუფლება გამოხატავს მტაცებლის, ლომის თავისუფლებას. ის არის დამანგრეველი და არა შემოქმედი. ამიტომ ლომის საფეხურიც უნდა დაიძლიოს. ადამიანის სული უნდა გადავიდეს ბავშვის საფეხურზე. ახალი სამყაროსა და ღირებ-

უღებათა შექმნისათვის ადამიანის სული ბავშვს უნდა დაემსგავსოს. ბავშვი უმანკო-
ბაა. ის ყოველგვარი წინასწარ მოცემული, თავს მოხვეული მიზნისაგან და წარსულის
ტვირთისაგან თავისუფალია მხოლოდ სული როგორც ბავშვი მზად არის თავისუ-
ფალი, წმინდა, დაუინტერესებული შემოქმედებისათვის, როდესაც შემოქმედება არის
თვითსრულყოფა. ხოლო შემოქმედების შინაგანი მოტივია ნებისადმი ნება, როგორც
ნება შემოქმედებისაკენ, სრულყოფილებისაკენ. სრულყოფილებისაკენ სვლა არის არ
სიკეთისაკენ, არამედ ძლიერებისაკენ სვლა. ბავშვი არის ახალი დასაბამი. ამ დონეზე
ადამიანი იძენს თავისი თავისუფლების უღრმეს არსებას-თავისი ნების სურვილს.
ეს არის არა რაღაცისაგან თავისუფლება, არამედ რაღაცისათვის თავისუფლება. ეს
არის შემოქმედების თავისუფლება, მან უნდა შექმნას ღირებულებათა ახალი სისტემა,
რომელიც სამყაროს არსებობის წესს განსაზღვრავს. შემოქმედების პრობლემა უმ-
თავრესია ნიცშესათვის. თავისუფალი შემოქმედებითი ძლიერება არის ყველაზე დიდი
და ღვთაებრივი ადამიანში. შემოქმედება სწორედ ღირებულებათა სისტემის შემო-
ქმედებას ნიშნავს. შემოქმედება თავისებური ამბოხებაა, რადგან არის მორჩილების
უარყოფა. ღირებულებები თავისი არსით ისტორიულია და არა მარადიული. ადამიანის
ფუნდამენტური ნიშანი და მეტაფიზიკური დანიშნულება არის ღირებულებათა დადგე-
ნა. ადამიანი ივიწყებს ამას და ემორჩილება გარედან თავს მოხვეულ მოვალეობებს.

ზეკაცი. ძველი მეტაფიზიკის დარღვევა და ახლის დაფუძნების ამოცანა გარდაქმნა
ადამიანის დაძლევის ამოცანად. ადამიანის დაძლევა ხდება სამ ეტაპად: აქლემი, ლომი
ბავშვი. ეს არის გზა ზეკაციისაკენ უნდა აღინიშნოს, რომ ადამიანის და ზეკაციის
ცნებები მეტაფიზიკური პოზიციების აღმნიშვნელია და არა ბიოლოგიური მახასია-
თებლები. ნიცშეს გაცნობიერებული აქვს ადამიანის დაძლევის საზიფათო სახითი,
რადგან მასში ჩართულია მთელი კაცობრიობა. ზეკაცი უპირველესი მახასიათებელია
მისი არამეტაფიზიკურობა. ეს ნიშნავს, რომ იგი არა მეტაფიზიკური, არამედ საკუ-
თარი, ახალი ღირებულებებით წარმართავს თავის ცხოვრებას. აქლემი არის მორ-
ჩილება, მას ტვირთად აწევს მეტაფიზიკური მოვალეობა და ღირებულებები, ლომი
არის თავისუფლება, ბავშვი კი ახლის შემოქმედება. ზეკაცი მოვლინება ნიშნავს ადა-
მიანის, როგორც მეტაფიზიკური სამყაროს ონტოლოგიით მცხოვრების დაძლევას.

ზეკაცი დგას ბოროტებისა და სიკეთის მიღმა, მან გადალახა არსისა და აზრის
დაპირისპირება. ეს დაპირისპირებები მისთვის მოჩვენებითია. მისი აზრით, უმთავრე-
სია დაპირისპირება ყოფიერებასა და არარას შორის. მისი სიდიადე იმაშია, რომ მან
დაინახა ყოფიერების უპირატესობას არარასთან მიმართებაში არა აქვს არავითარი
საფუძველი, არც აუცილებლობის სახით (ბერძნები) და არც ღმერთის სიყვარულის
სახით (ქრისტიანები). ეს უპირატესობა შემთხვევითია.

ზეკაცი არის ის ვინც ამ ცნობიერებით ცხოვრობს ყოფიერებისა და არარას უფ-
სკრულზე. იგი ცხოვრობს მარადისობისა და ღმერთის იმედის გარეშე და თავს აცნო-
ბიერებს საკუთარი თავისა და ამქვეყნიურობის ბატონ-პატრონად. ეს არის ნიცშესათ-
ვის ტრაგიკული სიბრძნე. იგი ხვდება, რომ სიყვარული ერთადერთი საგანი შეიძლება
იყოს ადამიანი, როგორც ზეკაცი – თანამედროვე ადამიანის დაძლევა. ზეკაცი თავის
არსებობის მიზანს ხედავს ამქვეყნიურობის სრულყოფაში, თავისუფალი შემოქმედების
გზით. ზეკაცი თავისი ნებითა და გონებით წარმართავს თავის ცხოვრებას. ზეკაცი
სუბიექტურობა მის ნებაშია. ზეკაცი სამყაროსა და ადამიანს ყოფიერების ახალ მოდ-
ელს, ახალ ღირებულებათა სისტემას ქმნის, რომელიც თავისუფალია მეტაფიზიკური
გათიშულობისაგან. ნიცშე ადამიანს სთხოვს იყოს საშუალება ზეკაციის მოვლინების
გზაზე. ეს არის მისი კულტურისა და შეგნების საქმე. არავის, არც მეორე ადამიანს,

არც სახელმწიფოს, არც ბელადს არ შეუძლია მოსთხოვოს ადამიანს იყოს საშუალება ზეკაცის მოვლინებისა. ეს თვითონ ადამიანმა უნდა გადაწყვიტოს. ზეკაცი ადამიანური ყოფიერებისა, კულტურისა და ისტორიის მიზანია, რადგან ზეკაცში შეიმეცნება ადამიანი თავის თავსა და სამყაროს. კულტურული აღზრდის მიზანია ადამიანში აღზარდოს სწრაფვა ზეკაცისაკენ.

დიდი მეტაფიზიკური სისტემების შემდეგ, რომლებიც აყალიბებენ სამყაროს არსებობის წესრიგს. ადამიანს აინტერესებს როგორია მისი ადგილი ამ მსოფლიო წესრიგში. შეჯამების სახით შეიძლება ითქვას, რომ მათ საწყისი დაუდეს ადამიანის თვითშემეცნების ახალი ეპოქას, რომელსაც 20 საუკუნეში ექსისტენციალიზმი აგრძელებს. მათთვის ფილოსოფოსობის ამოსავალია საკუთარი ცხოვრების ისტორია. ექსისტენციალიზმის მიზანია ადამიანის არსების დადგენა მისი ყოფიერების კვლევით, სადაც ადამიანის ყოფიერების, როგორც კვლევის განსაკუთრებული ფენომენის, კვლევა იწყება ბედის ფენომენის გააზრებით. ბედი არის ადამიანის ყოფიერების პირველი მახასიათებელი, გარკვეულობა და აგრეთვე პირველი კონცეპტი, რომლის მეშვეობით ცდილობენ საკუთარი ყოფიერების გააზრებას. ადამიანის ამქვეყნიური ყოფიერების, როგორც კვლევის დამოუკიდებელი თემის, გამოყოფა მიუთითებდა, ახალი მეტაფიზიკური პოზიციისა და აზროვნების დისკურსის ჩამოყალიბებას. მათ შეცვალეს ფილოსოფიური აზროვნების წესი. ისინი არა სამყაროს ბუნების ახსნიდან ასკენიან ადამიანის არსების შესახებ, არამედ ადამიანის ყოფიერებაში ზედავენ სამყაროს მეტაფიზიკურ სტრუქტურის ასახვას. საკუთარ ყოფიერებაზე რეფლექსიის საფუძველზე აკეთებენ მეტაფიზიკური ხასიათის დასკვნებს.

ნიცშემ მეტაფიზიკური გათიშულობა დაძლია არა მათი გაერთიანებით, არამედ მეტაფიზიკური უბრალოდ უკუაგდო, ამიტომ იგი მაინც რჩება მეტაფიზიკური აზროვნების ჩარჩოებში. კირკეგორი და განსაკუთრებით ნიცშე არის პირველი გალაშქრება რაციოცენტრიზმის წინააღმდეგ.

მე-20 საუკუნის ფილოსოფია ცენტრიზმის უკუგდება (დამატება)

ფენომენოლოგია

ეპოქის ძირითადი ნიშანია რაციონალიზმის შედეგების გადასინჯვა. კლასიკური ფილოსოფია დაკავებულია შემეცნების, გონებისა და სინამდვილის მიმართების კვლევით. გონება იყო საზოგადოებრივი პროგრესის საფუძველი. მაგრამ მე-20 საუკუნეში გამოავლინა ახალი და „მოულოდნელი“ ნიშნები. ეს იყო ორი მსოფლიო ომი და მისი საშინელებები, ატომური იარაღი და კაცობრიობის ფაქტიური უნარი გაანადგუროს საკუთარი თავი. ამას ემატება ეკოლოგია, კლონირება და ასე შემდეგ. მე-20 საუკუნე მიიჩნევს, რომ გონება ავადა. მისი ავადმყოფობის სახელია მისწრაფება აბსოლუტურად გადაქცევისაკენ. იწყება ბრძოლა გონების წინააღმდეგ. მისი უკუგდების ან მისი გარდაქმნის მიზნით. ეს იყო შედეგი ადამიანის მეტაფიზიკური ამბოხებისა. მაგრამ ადამიანს არაფერი არა აქვს გონების გარდა. მისი თავისუფლება ემსგავსება უფსკრულის თავზე მდგომი ბრძმის თავისუფლებას (ა.კამიუ). ადამიანი ეძებს ახალ რაციონალიზმს, ახალ მეტაფიზიკას, ახალ აზროვნებას. ეს მოწოდებები დასრულდა პოსტმოდერნიზმით. იგი არის თავისებური ტაიმ-აუტი ამ მოწოდებების განხორციელების გზაზე, როგორც ყოველგვარი ცენტრიზმის უარყოფა. მე-20 საუკუნემ განხორციელა შემობრუნება ადამიანისაკენ. ადამიანის თვითშემეცნება ხორციელდება ორი მიმართულებით:

- ადამიანის ცნობიერების ანალიზი იქცა ენის ანალიზად,
- ადამიანის ყოფიერების ანალიზი იქცა ყოველდღიურობის ანალიზად.

ადამიანის ყოფიერების კვლევის მეთოდებია ფსიქოანალიზი, პერმენეტიკა, ექსისტენციალური ფენომენოლოგია, საუკუნის მეორე ნახევარში განხორციელდა შემობრუნება ენისაკენ. ენით დაკავებულია ყველა ანალიტიკური ფილოსოფიიდან პოსტმოდერნიზმამდე. ენამ გააერთიანა ადამიანის ცნობიერება და ყოფიერება, როგორც ტექსტი. ტექსტის ანალიზი იქცა ადამიანის ანალიზად, ონტოლოგიად. ტექსტი გადაწყვეტს თუ რა არსებობს. მეტაფიზიკის კრიტიკა იღებს მეტაფიზიკური დისკურსის კრიტიკის სახეს. ენის კრიტიკა გადაიქცა კულტურისა და ცივილიზაციის კრიტიკად. ერთადერთი არსებული არის ტექსტი და ადამიანიც არსებულია როგორც დისკურსი-ული პრაქტიკა.

ფენომენოლოგია. მისი ფუძემდებელია ედ. ჰუსერლი (1859-1938). მისი ძირითადი ნაშრომებია: „ლოგიკური გამოკვლევები“, „კარტეზიანული მედიტაციები“, „ფორმალური და ტრანსცენდენტალური ლოგიკა“, „ევროპულ მეცნიერებათა კრიზისი და ტრანსცენდენტალური ფენომენოლოგია“.

ჰუსერლი ევროპულ მეცნიერებათა და მაშასადამე ევროპული ცივილიზაციის კრიზისის მიზეზს ხედავს ადამიანის ყოფიერების საზრისისა და ღირებულების დავიწყებაში. მეცნიერებათა კრიზისი არის ევროპის კრიზისი, რადგან ევროპული კაცობრიობის წარმმართველი ძალაა სწორედ მეცნიერება. ევროპული ცივილიზაცია ეფუძნება გონებას იგი გონითი კულტურაა. ამიტომ ევროპული ცივილიზაცია კრიზისი არის გონების კრიზისი. ამ კრიზისის დასაძლევად უნდა მივიღეთ ცოდნის საწყისებთან და ასე დავადგინოთ ცოდნის ბუნება და დანიშნულება. ჰუსერლის აზრით, შეუძლებელია ცოდნა მიმართული იყოს ადამიანის წინააღმდეგ, როგორ მოხდა ეს. ახალი ეპოქის დასაწყისში, როდესაც საფუძველი ჩაეყარა ევროპულ მეცნიერებას, მისი მიზანი იყო

ადამიანის სამსახური. კრიზისის დასაძლევად მეცნიერება უნდა ავაგოთ ახალ ცოდნასა და ახალ ღირებულებებზე. ამისათვის ფილოსოფია უნდა იყოს თავისუფალი, რადიკალურად ავტონომიური და დამოუკიდებელი. ფილოსოფიამ ყურადღება უნდა მიაქციოს ადამიანის ცნობიერების სამყაროს და ყოფიერებას. ადამიანის ყოფიერება და მთავროვნების მოღვაწეობა უნდა ეფუძნებოდეს პიროვნების ავტონომიის, კრიტიციზმისა და ეპოქის წინაშე პასუხისმგებლობის იდეას. მისი ფილოსოფიის მთავარი თემა არის გონება და გონების თვითშეგნება.

ფენომენოლოგია დაიწყო მისი ნაშრომის, „ლოგიკური გამოკვლევების“, გამოქვეყნებით. მან ცნობიერების არსება დაიწინააღმდეგა ინტენციონალიზმში. იგი მიზნად ისახავს აღწეროს შემეცნებელი ცნობიერების გამოცდილება წინასწარ მიღებული წინამძღვრებისაგან დამოუკიდებლად. და აღმოაჩინოს მასში ცნობიერების არსობრივი ნიშნები. ამან მთელი მოწოდების სახე: „უკან თავად საგნებისაკენ“. მას სურს ცნობიერების კანტისაგან და ჰეგელისაგან განსხვავებული წესით აღწეროს ცნობიერების ფენომენი. მეორეს მხრივ მას სურს გაემიჯნოს ცნობიერების ფსიქოლოგიურ აღწერას, რომლების ვერ წვდებიან ცნობიერების ჭეშმარიტ ბუნებას. მისი საგანია წმინდა ცნობიერება, რათა გამოავლინოს ცნობიერების წმინდა შინაარსი.

ტრანსცენდენტალური ცნობიერების გამოვლენა მოითხოვდა ფსიქოლოგიზმის, ნატურალიზმის, პლატონიზმის კრიტიკას და ფენომენოლოგიური რედუქციის განხორციელებას. ეს ცნობიერება არ არის საკუთარი შინაარსის მქონე, როგორც პლატონი მიიჩნევდა და არც ფსიქოლოგიის მიერ აიხსნება მისი შინაარსის წარმოშობა. ცნობიერება არის წმინდა აქტივობა და არსებობს წმინდა აქტივობის სახით. ჰუსერლი მიხედვით, ცნობიერება არის ტრანსცენდენტალური მე, რომლის არსებას წარმოადგენს: საზრისი კონსტიტუირება და ინტენციონალიზმა.

ეს არის მისი ყოფიერების ფორმა. არაკრიტიკული თვალსაზრისი, რომელსაც ჰუსერლი ბუნებრივ განწყობას უწოდებს აღიარებს, რომ ცნობიერება არსებობს რეალურ, საგნობრივ სამყაროში. ჰუსერლს ბუნებრივი განწყობის სამყაროს არსებობის საკითხი გააქვს ფრჩხილებს გარეთ. ეს არ ნიშნავს, რომ იგი უარყოფს რეალური სამყაროს არსებობას. მისი როგორც რაციონალისტის მიზანია გამოავლინოს ცნობიერება როგორც არსებული სამყაროს საფუძველი. მისი ამოსავალი კარტეზიანულია, რომლის თანახმად ერთადერთი უეჭველად არსებული არის ცნობიერება, რომლის არსებობის წესია აზროვნების პროცესი. ცნობიერება არის კოგიტო და კოგიტაციების მთლიანობა. მას სურს ცნობიერების მოღვაწეობის აღწერა, რომელიც ქმნის სამყაროს. ჰუსერლი გამიჯნავს საგნის არსებობას და საგნის არსებობის საზრისს. ცნობიერება ქმნის სამყაროს როგორც საზრისისეულ მთელს. ჰუსერლი, კანტისაგან განსხვავებით, მიიჩნევს, რომ მნიშვნელოვანია თუ როგორ არის მოცემული საგანი ცნობიერებაში, განცდაში და არა თვითონ ტრანსცენდენტური საგანი, რაზეც მიმართულია ჩვენი განცდა. ადამიანს მოცემული აქვს ინტენციონალური განცდა და ინტენციონალური საგანი. ეს არის საგანი, რომელიც მოცემულია ცნობიერებაში და ცნობიერების მეშვეობით. ფენომენოლოგიის ამოცანა არის აავსოს უნივერსალური მეცნიერება, რომელიც აგებული უნდა იყოს აბსოლუტურად უტყუარ საფუძველზე და არის ყველა მეცნიერებათა საფუძველი. ეს მეცნიერება არის ფენომენოლოგია. ფენომენოლოგია იკვლევს ცნობიერების აპრიორს, მოიყვანს მათ სისტემაში და განიხილავს როგორც არსობრივ აუცილებლობებს. ფენომენოლოგიამ უნდა გამოიკვლიოს ცნობიერების მაკონსტიტუირებელი საქმიანობა, რომელიც ქმნის სამყაროს, როგორც საზრისისეულ მთლიანობას. ამრიგად ფენომენოლოგიის კვლევის საგანია ცნობიერება, წმინდა ცნობიერება და მისი მოღ-

ვაწეობა. უპირველესად უნდა მოვიპოვოთ ეს საგანი-წმინდა ცნობიერება. ამისათვის პუსერლმა შეიმუშავა საკუთარი მეთოდოლოგია. მისი ელემენტებია: არსობრივი ჭკრეტა და ფენომენოლოგიური რედუქცია. მათი მეშვეობით ემპირიული ცნობიერებისაგან მივიღებთ მის სიღრმეში არსებულ წმინდა მეს. წმინდა მეს მიღების შემდეგ ფენომენოლოგია აღწერს ცნობიერების აქტივობას. ამ აზრით ფენომენოლოგია არის დესკრიფციული მცენიერება. ფენომენოლოგიური რედუქციის საფეხურებია:

- ბუნებრივი განწყობა,
- ფენომენოლოგიური რედუქცია,
- ეიდეტიკური რედუქცია,
- ტრანსცენდენტალური რედუქცია.

ბუნებრივი განწყობის საფეხურზე ცნობიერება არსებობს გარემოში და მისი შინაარსი არის გარემოს საგანთა ერთობლიობა. ცნობიერების საგანია ემპირიული საგანი. შემდეგ ცნობიერება შემობრუნდება საკუთარი თავისაკენ და მისი საგანი ხდება მისი განცდები(კოგიტაციოები). მაგრამ ეს დონე არ არის საკმარისი. რედუქცია გრძელდება და კონკრეტული განცდის ფორმები განიხილება როგორც საერთოდ განცდის არსობრივი ფორმები. ისინი განწმენდილია კონკრეტული შინაარსისაგან. რედუქციის შემდეგ საფეხურზე მიიღება ტრანსცენდენტალური ცნობიერება. ეს არის წმინდა აქტივობა, როგორც საზრისის კონსტიტუირება. ფენომენოლოგია ემპირიულად არსებული საგნებიდან გადადის ცნობიერების შინაარსზე. ცნობიერების შინაარსიდან გადადის ცნობიერების აპრიორის (სტრუქტურის) განხილვაზე, რომლების მეშვეობით მოწესრიგებულია განცდების მრავალფეროვნება. ბოლოს იკვლევს ცნობიერების არსობრივ საქმიანობას კონსტიტუირების პროცესს. ფენომენოლოგიის როგორც ონტოლოგიის საგანია ცნობიერების როგორც არსებულის არსებობის წესის კვლევა. ცნობიერება არის უპირველესი არსებული და სხვა არსებულების არსებობის საფუძველი. ცნობიერების როგორც არსებულის კვლევა წინ უნდა უსწრებდეს სინამდვილის არსებულების კვლევას. ფენომენოლოგიური ეპოქეს საშუალებით ჩვენ თავს ვიკავებთ ემპირიული სამყაროს არსებობის დებულებიდან. მისი არსებობა კარგავს არსებობის უტყუარობას. იგი გადაიქცა ცნობიერების შინაარსად. ფენომენოლოგია არის უშუალო ინტუიციამში მოცემული აპრიორის ანალიზი და მათი აქტივობის აღწერა. ფენომენოლოგიის მიზანია არა არსებული საგნის კვლევა, არამედ საგნის არსებობის საზრისის კონსტიტუირების პროცესის კვლევა. ცნობიერების როგორც არსებულის კვლევა წინ უნდა უსწრებდეს ემპირიული სინამდვილის კვლევას.

ფენომენოლოგიური კვლევა. მისი აზრით, ფილოსოფიური აზროვნების ნიშანია უტყუარობა და სიცხადე. ეს არის „პრინციპის პრინციპი“. ეს განაპირობებს ფილოსოფიური აზროვნებისა და ცოდნის სპეციფიკას-მას არ აქვს უკრიტიკოდ, წინასწარ მიღებული წინამძღვარი პუსერლის აზრით, რაიმეს არსებობის სინამდვილის პირველი კრიტერიუმია უტყუარობა. უტყუარობის უმაღლესი ფორმაა აპოდიქტიკური უტყუარობა. რაიმეს არსებობის აპოდიქტიკური უტყუარობა გულისხმობს, რომ მისი არ არსებობა უბრალოდ შეუძლებელია მოვიაზროთ. რეალობის არსებობაში დაეჭვება შესაძლებელია. ჩვენ შეგვიძლია თავი შევიკავოთ ემპირიული რეალობის არსებობის შესახებ დებულებისაგან. ამით რეალური სამყარო გადაიქცევა ფენომენად და ცხადი ხდება, რომ მის არსებობას წინ უსწრებს, როგორც უფრო პირველადი არსებული წმინდა მე და მისი კოგიტაციოები. მათი არსებობა ფლობს აპოდიქტიკურ უტყუარობას. ეს არის წმინდა ცნობიერება და მისი უნარები, აღებული არსობრივად. კლასიკურ შემეცნების თეორიაში მთავარია ტრანსცენდენტის პრობლემა, რაც მოხსნილია

ფენომენოლოგიაში. ფენომენოლოგია არის ონტოლოგია, რომლის საგანია ტრანსცენდენტალური მე როგორც არსებული.

ფილოსოფიის ამოსავალია დეკარტეს კოგიტო. ადამიანის ცნობიერების ძირეული ელემენტია აღქმა, რომლის მოდიფიკაციაა წარმოდგენა. ადამიანს შეუძლია უტყუარობით ადამიანი ჭკრეტს არა მარტო რეალურად არსებულ ნივთებს გრძნობად გამოცდილებაში, არამედ შეუძლია არსებების ჭკრეტაც. ეს არის ადამიანის იდეაციის უნარი, რაც გულისხმობს, რომ ადამიანს აქვს უნარი უშუალოდ განჭვრიტოს იდეალური ობიექტები, არსებები, მნიშვნელობები. ფილოსოფია შეიძლება იყოს მხოლოდ ფენომენოლოგია, როგორც მკაცრი მეცნიერება. იგი არის მეცნიერებათა ფუნდამენტი. ფენომენოლოგია არის მეცნიერება ტრანსცენდენტალური მეს შესახებ, ტრანსცენდენტალური მეს თვითინტერპრეტაცია, რომელმაც უნდა ცხადი გახადოს როგორ ახდენს იგი საკუთარ თავში ტრანსცენდენტის კონსტიტუირებას ფენომენოლოგია აღწერს ცნობიერების წმინდა შინაარსს, ანუ ცნობიერების აპრიორს, როგორც მაკონსტიტუირებელ უნარს. მისი აღწერა ხდება ჭკრეტითა და ფენომენოლოგიური რედუქციით. რედუქციის სახეებია:

- ფენომენოლოგიურ-ფსიქოლოგიური რედუქცია,
- ეიდეტიკური რედუქცია,
- ტრანსცენდენტალური რედუქცია.

ადამიანი, რედუქციების მეშვეობით, ერთის მხრივ, თავისუფლდება „ბუნებრივი განწყობისაგან“ და მისი ძირითადი დებულებისაგან-რეალური სამყაროს არსებობის დებულებისაგან. მეორეს მხრივ ადამიანის ცნობიერება თავისუფლდება ემპირიული შინაარსისაგან. მიღებულია წმინდა ცნობიერება, რომელიც გაწმენდილია ყოველგვარი შინაარსისაგან. ეს არის წმინდა ცნობიერება როგორც უნარი და არა შინაარსი. წმინდა ცნობიერება, როგორც წმინდა უნარი, არის ინტენციონალობა. ცნობიერების არსებობის წესია ინტენციაში ყოფნა. ცნობიერება ყოველთვის არის ცნობიერება რაღაცის შესახებ ადამიანისათვის უტყუარი არსებული არის ცნობიერება და ცნობიერების ინტენციონალურად არსებული საგანი.

ცნობიერებაში განსხვავებული იქნა ნოეზისი და ნოემა. განსხვავებული იქნა ცნობიერების რეალური(ემპირიული) და ინტენციონალური შინაარსი. ცნობიერების ინტენციონალური საგანი შეიძლება იყოს არა მარტო დროსა და სივრცეში არსებული საგანი, არამედ იდეალური საგანიც, მნიშვნელობა, საზრისი. ნოეზისი არის ცნობიერების განცდა მის უკან მდგომი ყოფიერებისაგან საგნისაგან დამოუკიდებლად. ეს არის წმინდა ცნობიერების წმინდა განცდა. ნოემა არის განცდის საზრისი, რომელიც მიუთითებს განცდისადმი ტრანსცენდენტურ ყოფიერებას(რეალური ან იდეალური საგანი). ცნობიერება არის ტრანსცენდენტის არსებობის მიმანიშნებელი. მის გარეშე ტრანსცენდენტურზე შეუძლებელია რაიმეს თქმა. წმინდა ცნობიერების სტრუქტურა ასეთია: წმინდა მე, ნოეზისი, ნოემა. წმინდა ცნობიერებაში ანალოგიით ჩნდება მეორე მეს, alter ego-ს გაგება. ამის საფუძველზე ჩემი სამყარო გადაიქცა ჩვენ, ინტერსუბიექტურ სამყაროდ. ობიექტური სამყარო არის ინტერსუბიექტური სამყარო.

ჰუსერლის ფილოსოფიამ განვითარების სამი ეტაპი გაიარა:

- დესკრიფციული ფენომენოლოგია, ამ დროს მისი ინტერესის საგანია ცნობიერების შინაარსი და სტრუქტურა. ცნობიერების გაწმენდა ფსიქოლოგიზმისაგან და წმინდა არსებების ანალიზი.(ლოგიკური გამოკვლევების ეპოქა)

- ტრანსცენდენტალური ფენომენოლოგია, რედუქციული პროცედურებით წმინდა მეს დონის მიღწევა, რასაც პირველ ეტაპზე უარყოფდა ჰუსერლი (იდეების ეპოქა)
- გენეტიკური ფენომენოლოგია, ჰუსერლი წმინდა ცნობიერებიდან შემობრუნდა ცხოვრების სამყაროსაკენ ებენსწელტ-ისაკენ. (ვერობულ მეცნიერებათა კრიზისის და ტრანსცენდენტალური ფენომენოლოგიის ეპოქა).

ჰუსერლის ცნობიერება არის საზრისის კონსტიტუირების უნარი. იგი არის არა საგნის არსებობის პირობა, არამედ საგნის არსებობის საზრისის მაკონსტიტუირებელი. ჰუსერლის აზრით, ფენომენოლოგიის ინტერესის საგანია არა საგნის არსებობა, არამედ თუ რა საზრისი აქვს ამ საგნის არსებობას. ცნობიერება სამყაროს ქმნის უპირველესად როგორც საზრისების სამყაროს. ერთია საგნის როგორც არსებულის კვლევა და მეორეა საგნის არსებობის საზრისის კვლევა. იგი იკვლევს არა საგნის რაობას, ცნებას, რომელშიც არ შედის არსებობა (კანტი), არამედ საგნის არსებობის საზრისს. ასეთი ცნობიერება უპირველესად ვლინდება აღქმის შინაარსის ნაკადის სახით. ინტენციონალური ცნობიერება უზრუნველყოფდა საგნის მოცემულობას. ჰუსერლი ცნობიერების ბუნებას დაინახავს მის მაკონსტიტუირებელ უნარში. ამ უნარის საფუძველია ინტენციონალობა, მასში მოცემულია არა მხოლოდ საგნის არსებობა, არამედ საგნის საზრისი. ამიტომ ინტენციონალობა არის ცნობიერების ძირითადი ნიშანი, რის საფუძველზე იგი არის არა მარტო განცდა, არამედ განცდა, რომელიც ფლობს საზრისს. განცდის ინტენციონალობის გამო, ცნობიერების მეშვეობით, მე არა მარტო ვხედავ საგანს, არამედ ინტენციონალურ მიმართებაში ვარ მასთან ანუ განცდა მეუბნება, რომ ის არის მიმართული საგანზე. ეს არის ცნობიერების განცდის საზრისი. ცნობიერების განცდები მიეკუთვნება ცნობიერებას და ამავე დროს თავის თავში შეიცავს მითითებას ცნობიერების გარეთ არსებულ საგანზე. ინტენციონალური საგანი, რაზეც მიმართულია ცნობიერება შეიძლება იყოს როგორც რეალური, ისე იდეალური საგანი (როგორც ემპირიული საგანი, ისე არსება). ადამიანი ინტენციონალურად განიცდის რეალურ სახლს და ასევე სახლის არსებობის საზრისს. მაგრამ ფენომენოლოგიურად უფრო მნიშვნელოვანია საგანი, როგორც ის მოცემულია ცნობიერებაში, ვიდრე რეალური საგანი. ფენომენოლოგიის ძირითადი პრინციპებია: ცნობიერება აბსოლუტურია, ხოლო სამყაროს არსებობა შემთხვევითი. ცნობიერების განცდის არსებობა უეჭველია, ხოლო ინტენციონალური საგნის არსებობა კი საეჭვოა. განცდა შეიძლება იყოს ილუზია. წმინდა მეს არსებობა აუცილებელია.

ინტენციონალური საგნის ნამდვილ არსებობას არა აქვს მნიშვნელობა ინტენციონალური განცდისათვის. საგანი შეიძლება იყოს ილუზია, მაგრამ ფენომენოლოგიურად ეს არაფერს არა ცვლის, რადგან ცნობიერების აღქმას უპირისპიდება არა ტრანსცენდენტური საგანი, არამედ ნოემა. ამ შემთხვევაში აღქმული, როგორც ასეთი, გამოირიცხავს საკითხს მისი არსებობის შესახებ. არსებობს მხოლოდ ინტენციონალური აღქმა. ცნობიერების ნაკადისა და ინტენციონალობიდან არ გამოდინარეობს, რომ აუცილებლად უნდა არსებობდეს სამყარო. ცნობიერება არ არის დამოკიდებული ტრანსცენდენტურის არსებობაზე და არსებობს მაშინაც თუ სამყარო განადგურდება.

ჩვენთვის არსებობს მხოლოდ ცნობიერების განცდა. ინტენციონალური საგანი არის მხოლოდ მითითება მისი აღქმისა ცნობიერების მიერ. ცნობიერების ინტენცია არის მითითება საგანზე და თავის მხრივ საგანი არის მითითება ცნობიერების აღქმაზე. შეუძლებელია ვილაპარაკოთ ტრანსცენდენტურ საგანზე მისი ცნობიერებაში მოცემულობის გარეშე. ტრანსცენდენტური ხდება ცნობიერების მოცემულობა. მცდელობა

გავიდეთ ცნობიერების გარეთ უშედეგოა. ჩვენთვის არსებობს მხოლოდ ცნობიერების განცდა და ის რაც განიცდება. ჰუსერლთან ერთმანეთს უპირისპირდება არა სინამდვილე და ზატი, არამედ ცნობიერების ინტენცია და განცდის შინაარსი, როგორც საგანი. (ნოეზისი და ნოემა). აბსოლუტურ სუბიექტსაც არ შეუძლია ტრანსცენდენტური საგნის ჭვრეტა.

ჰუსერლის აზრით, ინტენციონალურ განცდასა და მის საგანს შორის არ არსებობს ფაქტიური, მიზეზობრივი კავშირი. ანუ განცდას არ იწვევს საგანი. ბუნების არსებობა არ შეიძლება იყოს ცნობიერების არსებობის პირობა, რადგან ცნობიერება თვითონ გამოდის თავის თავის გარეთ, ბუნება არსებობს როგორც ცნობიერების მიერ კონსტრუირებული. ცნობიერების ინტენციონალური წარმოდგენა ყოველთვის ცალმხრივია არსების სრული, ადეკვატური წვდომა შეუძლებელია. ცნობიერება უპირველესად არის შინაგანი დროის ნაკადის, ინტენციონალური მიმართებების სინთეზი. ცნობიერებას შეუძლია საგანი აღიქვას ყოველი მხრიდან ერთდროულად.

პრაგმატიზმი

მე-20 საუკუნის ფილოსოფიურ მიმდინარეობებს შორის ერთერთი ცნობილი მიმდინარეობაა პრაგმატიზმი ანუ ინსტრუმენტალიზმი. მას ხშირად უწოდებენ ჭეშმარიტად ამერიკულ ფილოსოფიას, საკმიანი ადამიანის ფილოსოფიას. მისი წარმომადგენლებია: ჩ.პირსი(1839-1914), უ.ჯემსი(1842-1910) ჯ.დიუი(1859-1952). მათაც ახასიათებთ ძველი ფილოსოფიისა და რაციონალიზმის კრიტიკის პატოის. მათი აზრით, იგი მოწყვეტილია სიცოცხლეს, არ ესმის ადამიანის არსება. პრაგმატიზმს ახასიათებს აპელაცია სიცოცხლისადმი, ადამიანის სუბიექტურობისადმი. მათ სურთ ფილოსოფია დააბრუნონ ადამიანის ყოველდღიურობაში. სიტყვა პრაგმა ნიშნავს მოქმედებას. პრაგმატიზმის საფუძველს წარმოადგენს მოღვაწეობა, მოქმედება, ადამიანური პრაქტიკა. ამიტომ ისინი წინააღმდეგი არიან სპეკულაციისა და მჭვრეტელობითი კონსტრუქციებისა, რომლების არანაირად არ არიან დაკავშირებული ადამიანს პრაქტიკულ ცხოვრებასთან. პრაგმატიზმის მთავარი პრინციპი მიიჩნევენ, რომ ყოველ ადამიანს აქვს საკუთარი ფილოსოფია. სინამდვილე თვითონ არის მრავალფეროვანი და ადამიანი კმნის სამყაროს პლურალისტურ სურათს. ყველას ფილოსოფოსობის საკუთარი სტილი აქვს. ფილოსოფოსობა ნიშნავს გჭონდეს კოსმიური ცხოვრების აღქმისა და განცდის ინდივიდუალური წესი, ხოლო ფილოსოფიური მიმართულების არჩევა განსაზღვრულია ადამიანის ტემპერამენტით. მათი აზრით, პრაგმატიზმი არის ფილოსოფიური კამათის მოგვარების მეთოდი, რომელიც ემყარება ჩვენი შეხედულებებისა და მოქმედებების პრაქტიკულ შედეგებს. პრაგმატიზმის ამოსავალი დებულებაა კანტის თეზისი, რომლის თანახმად ადამიანს არ შეუძლია იცოდეს რეალობა თავისთავად. ეს არის აგნოსტიციზმის პრინციპი. ჩ.პ. ირსმა, ნაშრომში "როგორ გავხადოთ ჩვენი იდეები ნათელი", ჩამოაყალიბა პრაგმატიზმის ე.წ. „პირსის პრინციპი“, რომლის თანახმად რაიმე იდეის მნიშვნელობა-ზე იმის მიხედვით უნდა ვიმსჯელოთ, თუ რა მოქმედებას იწვევენ ისინი ჩვენში. პირსის პრაგმატიზმი პოპულარული გახდა უ.ჯემსის 1907 წელს გამოქვეყნებული „პრაგმატიზმის“ შემდეგ. ჯემსმა პირსის პრაგმატიზმის პრინციპი გამოიყენა ადამიანური სინამდვილის ფართო სფეროს მიმართ. მას უწოდებდნენ ადამიანის ჰუმანიტურ ფილოსოფიას. სუბიექტის შეხედულება განსაზღვრავს რა არის ჭეშმარიტი ან

მცდარი. დებულების ჭეშმარიტება კი მტკიცდება ადამიანის პრაქტიკული საქმიანობის წარმატებული ხასიათით. ჭეშმარიტება არის ის, რაც გვეჩმარება მოვახდინოთ ჩვენი აზალი გამოცდილების ასიმილირება ძველ შეხედულებებთან. ჭეშმარიტია ის, რაც უკეთ მუშაობს ჩვენზე. მათთვის ჭეშმარიტება არის პრაქტიკის საშუალება და არა თვითმიზანი. „ჭეშმარიტება არის საკრედიტო ბილეთი, რომელსაც ძალა აქვს განსაზღვრულ პირობებში“ (უ. ჯემსი). ისინი ცდილობენ ახლებურად დაინახონ, გააზრონ და გადააფასონ მრავალი ფილოსოფიური იდეა და ტრადიცია. მარქსიზმისაგან განსხვავებით ჭეშმარიტების კრიტერიუმია არა საზოგადოებრივ-ისტორიული პრაქტიკა, არამედ პირადი გამოცდილება. ჭეშმარიტებამ ხელი უნდა შეუწყოს ადამიანის ეფექტურ მოქმედებას.

ჯემსი დგას რადიკალური ემპირიზმის პოზიციაზე და მიიჩნევს, რომ ადამიანური გამოცდილება სავსებით საკმარისია და არაა საჭირო მისი სინამდვილისა და წესრიგის გარანტიების ძიება ტრანსცენდენტურ სფეროში. გამოცდილება ხდება სინონიმი ცხოვრებისა, იგი აღარ არის მხოლოდ შემეცნების დაბალი საფეხური. ამ ცხოვრებისეულ გამოცდილებას შეუძლია შეათავსოს აზროვნების ემპირიული სტილი და რელიგიურობა. ეს რაციონალისტური და სპეკულატიური ფილოსოფიისათვის მიუღებელი იყო. ჯემსი რაციონალურობაში ხედავს აზროვნების და მოქმედების ეკონომიურობას და ეფექტურობას.

აღსანიშნავია, რომ 1907 წელს გამოვიდა ინგლისელი ფ. შილერის „ნარკვევები ჰუმანიზმის შესახებ“, რომელშიც მოუთითებს პრაგმატიზმისა და ჰუმანიზმის იგივეობაზე, რომ პრაგმატიზმი არ ნიშნავს ანგარებით მატერიალიზმს. ისინი მიიჩნევენ, რომ ჯანსაღი აზრი არ მისცემს საშუალებას გაბატონდეს სუბიექტივიზმი და ანგარებითი ვოლუნტარიზმი. რადგან ჯანსაღი აზრი დაბლოკავს სოციალურად მავნე სურვილსა და მიდრეკილებას. პრაგმატიზმის საინტერესო ასპექტია რელიგიის პრობლემა. ჯემსიმ დიდი ყურადღება დაუთმო რელიგიური გამოცდილების კვლავს. მისი აზრით, ადამიანის რწმენა ფესვადგმულია ადამიანის არაცნობიერში. ადამიანს ახასიათებს ნება რწმენისადმი: „რელიგიური გამოცდილების მრავალფეროვნება“ (1902). ჯემსი პრაგმატული მოსაზრებით ასაბუთებს ღმერთის აღბათურ ყოფნას სამყაროში. ადამიანს სჭირდება სამყაროს სტაბილურობის განცდა, ამიტომ ქმნიან ღმერთის იდეას, ამ იდეის საფუძველზე განისაზღვრება მისი მორალური პრინციპები. ასე „ქმნის იდეა“ ადამიანისათვის მისაღებ და საჭირო რეალობას. იდეა ხდება ჭეშმარიტება. ასევეთივე მეთოდით ასაბუთებს ჯემსი სამყაროს განვითარების იდეას. ადამიანს სჭირდება შეხედულება, რომ სამყარო ვითარდება უკეთესობისაკენ. ეს მას აძლევს რწმენას, ენთუზიაზმს, იმეღს ამის საფუძველზე ადამიანი მოქმედებს და უკეთესობისაკენ ცვლის სამყაროს. ამ რწმენის გარეშე ადამიანი სასოწარკვეთილებასა და უმოქმედობაში ჩავარდებოდა. უმოქმედობა კი არის უბედურება.

ჯ. დიუიმ განსაზღვრა გამოცდილების პრაგმატული გაგება. მისი აზრით, გამოცდილება არის ადამიანური ცხოვრების ყველა ფორმის ერთობლიობა. პრაგმატიზმის ინტერესის საგანი არ არის ონტოლოგიური პრობლემატიკა. ფილოსოფიამ უნდა გადაჭრას ადამიანის ყოველდღიურობის ის რეალური პრობლემები, რამაც ადამიანი აიძულა დაეწყო ფილოსოფიისობა. დიუის მიხედვით, ფილოსოფიის ცენტრია გნოსეოლოგია. ადამიანი შემეცნებას ყოველთვის იწყებს მის წინაშე წამოჭრილი პრობლემის გამო, ამიტომ ფილოსოფიამ უნდა უზრუნველყოს ადამიანის მოქმედების ეფექტურობა. ეს ნიშნავს, რომ ადამიანს უნდა ჰქონდეს სამყაროს შემეცნების მრავალი მეთოდი და ხერხი. ასე დაადგენს მისი მოქმედების ეფექტურობის გაზრდის საშუალებას. აქედან გამომდინარე

პრაგმატიზმი აღიარებს, რომ ნებისმიერი ჭეშმარიტება პირობითია. იგი კონვენციონალისტური ხასიათისაა. დიუის მიხედვით ადამიანის შემეცნება ხუთ ეტაპს გაივლის:

- პრაქტიკული მოქმედებისას დაბრკოლებით გამოწვეული წინააღმდეგობისა და დაბრკოლების განცდა ადამიანს აძულებს ეძიოს დაბრკოლების მიზეზი და ჩამოაყალიბოს პრობლემა.
- მეორე ეტაპზე ადამიანი აზუსტებს პრობლემის არსს,
- აყალიბებს ჰიპოთეზას პრობლემის გადასაჭრელად, ეს ეტაპი დამოკიდებულია ადამიანის აზროვნების ხასიათზე და იმ ცოდნაზე, რასაც ადამიანი ფლობს.
- კრიტიკულად განიხილავს ჰიპოთეზას და მის თეორიულ საფუძვლებს იმ წარმატებისა და წარუმატებლობის გათვალისწინებით, რომლებიც შეიძლება გამოვლინდეს ჰიპოთეზის რეალიზაციისას.
- ჰიპოთეზის ექსპერიმენტალური შემოწმება, რაც შემეცნების პრაგმატული თეორიის უმთავრესი ნაწილია.

პრაგმატიზმმა შექმნა შემეცნების თვითკორექტირებადი მეთოდი, რაც თანამედროვე ბუნებისმეტყველებას ახასიათებს. ასეთი მიდგომა შესაძლებელს ხდის უარი ითქვას ტრადიციული ფილოსოფიის ბევრ მეტაფიზიკურ და სპეკულატურ პრობლემაზე. იგი დგება სუბიექტური იდეალიზმის პოზიციაზე. ამ დროს შემეცნებული საგანი მიეკუთვნება სუბიექტს. სუბიექტი და ობიექტი არის არა არსებობის განსხვავებული სახეები, არამედ გამოცდილების შიგნით დადგენილი განსხვავება. ადამიანის გამოცდილება არის ფილოსოფიის ამოსავალი წერტილი, რადგან იგი მოიცავს ადამიანური მოღვაწეობის ყველა სფეროს. ამიტომ იგი თავის ფილოსოფიას რადიკალურ ემპირიზმს უწოდებდა.

პრაგმატიზმის თანახმად არ შეიძლება უკუგდებული იქნეს არცერთი ჰიპოთეზა მორალის, რელიგიისა და ესთეტიკის სფეროდანაც კი, თუკი მისგან გამომდინარეობს ცხოვრებისათვის სასარგებლო შედეგები. ამასთან აღსანიშნავია, რომ პრაგმატიზმის თანახმად, მორალური ცნებები თავისი ხასიათით არიან დოგმატური და დაუშვებელი აბსტრაქციები. მათ არ აქვთ არსებობის უფლება, რადგან ნებისმიერი მორალური სიტუაცია განუმეორებელია და მოითხოვს ახალ და უნიკალურ გადაწყვეტილებას. სიკეთე კი არის ის, რაც პასუხობს რომელიმე მოთხოვნილებას. სიკეთისა და ბოროტების ზოგადი ყველასათვის ერთგვარი წარმოდგენის არსებობა შეუძლებელია.

პრაგმატიზმის თანახმად ზნეობრივია ის, რასაც მოაქვს სარგებლობა მოქმედი ადამიანისათვის. ეს არის მორალური რელატივიზმი.

პრაგმატიზმის ძირითადი იდეა არის დაეხმაროს ადამიანს მიზნის მიღწევაში. იგი ადამიანს ასწავლის არა იმას თუ რა არის სიკეთე, სამართლიანობა, არამედ რამდენად სასარგებლოა რაიმე მივიჩნიოთ სიკეთედ ან სამართლიანობად. პრაგმატიზმი არის კონკურენციის ფილოსოფია. მიზნის მიღწევაში ყველაფერი საშუალებაა და შემდეგ სახელმწიფო და კანონი განსჯის შენს ქმედებას. მიზნის მიღწევის გზაზე თავი არ უნდა შეიწუხო მორალურ-მეტაფიზიკური საკითხებით. პრაგმატიზმს თავისებური ტოლერანტობა ახასიათებს. აირჩიე ნებისმიერი იდეა საჭიროების მიხედვით, რადგან პირადი წარმატება არის ცხოვრების შეფასების კრიტერიუმი. ადამიანის აქტივობის შემაფასებელია საზოგადოება (ზნეობა) და სახელმწიფო (სამართალი). პრაგმატიზმი არის არა დოქტრინა, დოგმა, არამედ მეთოდი, რომლის მიზანია დაეხმაროს ადამიანს კონკრეტული ცხოვრებისეული პრობლემის გადაწყვეტაში.

პრაგმატიზმის პედაგოგიკა. დიუი მიჩნეულია ახალი პედაგოგიკის ერთერთ ფუძემდებლად. თავისი იდეები გადმოსცა წიგნში: "საზოგადოება და სკოლა". მის მეთოდს

უწოდებდნენ მოქმედების სკოლას. მისი პედაგოგიკის მთავარი იდეა, რომ სკოლა არის არა მზადება ცხოვრებისათვის, არამედ თვითონ ცხოვრება თავისებური ფორმით. სკოლის მიზანი უნდა იყოს არა მოსწავლის თავის გამოტენვა გარკვეული რაოდენობის ცოდნით, არამედ მოსწავლეში უნდა გამოავლინო და განავითაროს ის უნარები, ნიჭი, რომლების უკვე მოცემულია მოსწავლეში. სკოლამ უნდა შექმნას ჩამოაყალიბოს მოქალაქე. მისი პედაგოგიური თეორია ემყარებოდა ბიპევიორიზმის თეორიას. ბიპევიორიზმი ამტკიცებს, რომ ადამიანის ქცევები წარმოადგენს ადამიანის რეაქციას გარედან მიღებულ სტიმულებზე. ადამიანის ქცევის გამოკვლევის ძირითადი მეთოდია დაკვირვება და ექსპერიმენტი. მათ დაიწყო მათემატიკური მეთოდების გამოყენება მონაცემთა დამუშავებისას და მათი საშუალებით გამოვლენილი იქნა კორელაციური კავშირები მოვლენათა შორის.

ანალიტიკური ფილოსოფია

ჩვენი მიზანია დავინახოთ, რომ ენის ფილოსოფიურ ანალიტიკური განხილვა (ანალიტიკური ფილოსოფია) მე-20 საუკუნის აზროვნების ერთერთი ძირითადი მიზანსაბუთებელია, ენისაკენ შემობრუნების ერთერთი ფორმაა. უნდა გაირკვეს რა არის ენის ანალიტიკური ანალიზის თავისებურებანი და ენის ანალიტიკური ანალიზის მიზანი, რაც ნათელს გახდის ენის ფუნქციონირებაში მათ დამოკიდებულებას.

ანალიტიკური ფილოსოფია ფილოსოფიური აზროვნების სტილია, რომლისთვისაც დამახასიათებელია სიცხადის, სიზუსტის და ლოგიკური სიმკაცრის იდეალები. მისი კვლევის საგანია ცნობიერება და ენობრივი გამოთქმები. იგი არის გაბატონებული ფილოსოფიური მიმდინარეობა ანგლო-ამერიკულ ქვეყნებში. მე-19 საუკუნის ბოლოს შემუშავებული იქნა ფორმალური ლოგიკა, როგორც აზროვნების ახალი ინსტრუმენტი (გ. ფრეგე, ბ. რასელი, ა. უაიტჰედი). მისი მეშვეობით შესაძლებელი გახდა მსჯელობის ფორმების უფრო ზუსტი აღწერა, მან გადაჭრა მათემატიკის რამდენიმე პრობლემა და მიიჩნია, რომ მას შეეძლებოდა ფილოსოფიური პრობლემების გადაჭრა. ბ. რასელი ლოგიკას უწოდებდა ფილოსოფიის არსს. ანალიტიკური ფილოსოფიის უშუალო დამწყებია ლ. ვიტგენშტაინი, რომლის თანახმად ფილოსოფიური პრობლემის გადაწყვეტამდე უნდა გაანალიზებული იქნეს ენა, რომლის მეშვეობითაც ჩამოყალიბებულია ეს პრობლემები. (კანტის მიბაძვით, სანამ დავიწყებთ შემეცნებას უნდა შემოწმებული იქნეს შემეცნების იარაღი) ფილოსოფიის უპირველესი ამოცანა უნდა იყოს აზრების ლოგიკური ნათელიყოფა. მისი ძირითადი თემები ჩამოაყალიბა „ლოგიკურ-ფილოსოფიურ ტრაქტატში (1921)“. მას აქვს პრეტენზია იყოს მეტა-ფილოსოფიური თეორია, რომლის საგანია თვითონ ფილოსოფიისა და ფილოსოფოსობის შესაძლებლობის პრობლემა. ტრადიციული ფილოსოფია მიიჩნევდა, რომ ფილოსოფიური პრობლემები: რა არის რეალობა, როგორია შემეცნების საზღვრები და ბუნება, სიკეთისა და სამართლიანობის ბუნება, ცხოვრების საზრისი და სხვა. საკმარისად ნათელი და ცხადი კითხვებია. ფილოსოფიის ამოცანაა გასცეს პასუხები ამ კითხვებზე. პასუხების სიცხადე და გასაგებლობა მეორეხარისხოვანი იყო. ფილოსოფიამ ვერ მიაღწია კერძოთი ფილოსოფიური პრობლემის ნათელ და გასაგებ ახსნას. ანალიტიკური ფილოსოფია მიზნად ისახავს გამოიყენოს ლოგიკა ფილოსოფიური პრობლემების გადასაჭრელად. ამის მაგალითია ბ. რასელის „დესკრიფციის თეორია“. იგი სვამს კითხვას: ჭეშმარიტია თუ მცდარი მტკიცება? „საფრანგეთის ახლანდელი

მეფე მელოტია“. მსჯელობა ცხადია არ არის ჭეშმარიტი, რადგან საფრანგეთს ეხლა მეფე არა ჰყავს. მაგრამ ასევე არ შეგვიძლია ვთქვათ, რომ დებულება მცდარია, რადგან მაშინ უნდა დავასკვნათ, რომ საფრანგეთის მეფე არ არის მელოტი. მსჯელობის ანალიზი გვიჩვენებს, რომ მსჯელობა წარმოადგენს სამი მარტივი მსჯელობის კონიუნქციას: არსებობს ახლანდელი საფრანგეთის მეფე, არსებობს არა უმეტეს ერთი ახლანდელი მეფე საფრანგეთისა, თუკი ვინმე არის საფრანგეთის ახლანდელი მეფე, მაშინ იგი მელოტია. ამ სამი მსჯელობიდან მცდარია მხოლოდ პირველი - არსებობს ახლანდელი საფრანგეთის მეფე. ცხადია, რომ ჩვენ მსჯელობის ლოგიკური ფორმის ანალიზით შეგვიძლია უკეთ გავიგოთ მსჯელობის საზრისი და ჭეშმარიტება. ასე ავიცილებთ თავიდან მცდარ იმპლიკაციებსა და ფსევდოპრობლემებს. ასევე ცდილობს იგი გადაჭრას სხვა სახის პრობლემები. მაგალითად, „რაში მდგომარეობს ცხოვრების საზრისი?“. ერთი შეხედვით მარტივი და ცხადი საკითხია. მაგრამ ანალიზის შემდეგ ცხადია, რომ ჩვენ არ ვიცით, რას ვვულისხმობთ სიტყვებში: „ცხოვრება“ და „საზრისი“. ამრიგად საეჭვოა კითხვის ფორმულირება. კითხვა ცხოვრების საზრისის შესახებ უნდა დაისვას სხვაგვარად, რომ უიშვლო არ იყოს პასუხის ძიება. „ის, რაც შეიძლება იქნეს გამოთქმული უნდა იქნეს გამოთქმული ნათლად, ზოლო იმის შესახებ, რისი თქმაც შეუძლებელია, უნდა გაერუმდეთ“ (ვიტგენშტაინი). 1920-1950-იან წლებში ანალიტიკური ფილოსოფიის ფარგლებში ვითარდება ლოგიკური პოზიტივიზმი. (ვენის წრე). მისი წარმომადგენლებია: მ. შლიცი, რ. კარნაპი, ჯ. აიერი. მათი აზრით, ყველა გააზრებული მსჯელობები არიან ან მეცნიერულად ვერიფიცირებადი მსჯელობები სამყაროს შესახებ, ან ლოგიკური ტაგტოლოგიები. ზოლო ფილოსოფიისა და ყოველდღიურობის მსჯელობები საერთოდ უსაზრისო მსჯელობებია. ამ მიმდინარეობის დასასრული განპირობებული იყოვენიც წრის წევრების პუბლიკაციებით, რომლებმაც ცხადი გახადეს ძირითადი ცნებების ბუნდოვანებები. (კ. პერმელი და უ. ქუინი). ანალიტიკოსები ცდილობდნენ ასევე შეესწავლათ არა მარტო ენის ლოგიკური სტრუქტურები, არამედ ენის გამოყენება ყოველდღიურ, ჩვეულებრივ კონტექსტებში. ცხადია, რომ ადამიანები სიტყვებს იყენებენ კონტექსტიდან მოწყვეტით და ვიღებთ გაუგებრობებს. ეს იყო სალაპარაკო ენის ანალიზი. 1960 წლებიდან ენა და ლოგიკა განიხილება არა უბრალოდ ანალიზის ინსტრუმენტად, არამედ როგორც ცოდნა რეალობის შესახებ. ანალიტიკური ფილოსოფიის სფეროში ბრუნდებიან ჭეშმარიტების, შესაბამისობის, ცოდნის ანალიზის პრობლემები.

თანამედროვე ანალიტიკური ფილოსოფიის შიგნით შეიძლება გამოყოფილი იქნეს ლოგიკური ანალიზის ფილოსოფია და ლინგვისტური ფილოსოფია. ლოგიკური ანალიზის ფილოსოფია (რ. კარნაპი, გ. ფეიგელი, ფ. ფრანკი) ანალიზის მეთოდად იყენებს თანამედროვე მათემატიკური ლოგიკას. ლინგვისტური ფილოსოფია (უ. ქუინი, ნ. გუდმანი, პ. რაილი, ჯ. ოსტინი)) უარს ამბობს ლოგიკურ ფორმალიზაციაზე, როგორც ანალიზის ძირითად მეთოდზე. იგი დაკავებულია ბუნებრივი, ყოველდღიური ენის ანალიზით. ლოგიკური ანალიზის ფილოსოფია საკუთარ თავს მიიჩნევს მეცნიერების ფილოსოფიად და ემზრობა სციენტეზმს. ლინგვისტური ფილოსოფია მეცნიერული ცოდნის კულტის წინააღმდეგია და ემზრობიან სამყაროსადმი ადამიანის „ბუნებრივ“ მიმართებას, რომელიც გამოიხატება ბუნებრივ ენაში. ტერმინი ანალიტიკური ფილოსოფია გავრცელდა მეორე მსოფლიო ომის შემდეგ. იგი მოიცავს განსხვავებულ ნეოპოზიტივისტურ მიმდინარეობებს. მან შეძლო ტერმინი ნეოპოზიტივიზმი გამოედევნა მისი წარუმატებლობის გამო. მან ვერ შეძლო ტრადიციული ფილოსოფიის პრობლემეტიკის უკუგდება, ვერ მეცნიერების ენის სრული ანალიზი ვერ განახორციელა,

ვერც ფილოსოფიის დეიდოლოგიზაცია ვერ მოახერხა. ანალიტიკურმა ფილოსოფიამ შეინარჩუნა ენის ანალიზის იდეა, როგორც მისი ანტიმეტაფიზიკური მისწრაფების გამოხატულება. იგი უკუაგდებს ფილოსოფიის მსოფლმხედველობრივ ხასიათს და ფილოსოფიის ტრადიციული პრობლემები მიიჩნია ფსევდო პრობლემებად. ამის მიზეზია ენის ზეგავლენა აზროვნებაზე. ამიტომ ფილოსოფიის მიზანია განაზოცრიელონ ენის რეფორმა ლოგიკური ნორმების მიხედვით. ეს საშუალებას იძლევა უკუგდებული იყოს ბუნებრივი ენის არასწორი გამოყენების დროს წარმოშობილი გაუგებრობა. ეს ანალიზი ცხადს ხდის ფილოსოფიური პრობლემების წარმოშობას ენის და სიტყვების ზედმეტად ფართე მნიშვნელობით და უმართებულოდ გამოყენებისას. მიუხედავად ამისა იგი წინააღმდეგია ენის ტექნიზაციისა, სპეციალური ტერმინოლოგიის შექმნისა და გამოყენებისა. იგი იცავს ბუნებრივი ენის უფლებებს. ანალიტიკური ფილოსოფიის პირველი იდეები გაუღერებული იქნა 1930-იან წლებში გვიანდელი ვიტგენშტაინისა და ჯ.მურის მიერ.

მას ახასიათებს სიფრთხილე ფილოსოფიური განზოგადებებისას. მისთვის არგუმენტაციის ლოგიკურობა და სინათლე არანაკლებ მნიშვნელოვანია, ვიდრე შედეგი. ის არის შედეგის ჭეშმარიტების ერთერთი დამადასტურებელი არგუმენტი. მისთვის ენა არის კვლევის დამოუკიდებელი საგანი. ანალიტიკური ფილოსოფიის ძირითადი მახასიათებლებია:

- ლინგვისტური შემოტრიალება, ენა ხდება კვლევის მთავარი ობიექტი,
- სემანტიკური აქცენტირება, განსაკუთრებული ყურადღება ექცევა მნიშვნელობის პრობლემატიკას,
- ენის ანალიზის მეთოდი, როგორც ფილოსოფიის მკაცრ მეცნიერებად დაფუძნების საშუალება.

ანალიტიკური ფილოსოფიის ისტორიულ-თეორიულ წინამძღვრებად მიჩნეულია სოკრატეს ინდუქციური მეთოდი, პლატონიც დიალექტიკა, არისტოტელეს ანალიტიკა, ფ. ბეკონის მოძღვრება იდელებზე, ჯ.ლოკის, დეკარტეს, დ.ჰიუმისა და კანტის შეხედულებები. მაგრამ საკუთრივ დასაწყისი დაუდო ბ.რასელის ("მათემატიკის პრინციპები") და ფრეგეს ("საზრისისა და მნიშვნელობის შესახებ") ნაშრომებმა. მათ ცხადი გაზადეს მათემატიკური ლოგიკის გამოყენების ღირებულება მათემატიკის რეფორმირებისათვის. ამის შემდეგ დაიწყო მათემატიკური ლოგიკის გამოყენება ფილოსოფიური პრობლემების გადასაჭრელად. ფრეგემ ჩამოაყალიბა ძირითადი პრობლემა: მან შეადარა სინთეზური ($A=B$) და ანალიტიკური ($A=A$) დებულებების შემეცნებითი შესაძლებლობები და დასვა შეკითხვა: რას ეფუძნება სინთეზური დებულებების ჭეშმარიტება? რის საფუძველზე ხდება A და B გაიგივება? სინთეზური მსჯელობის ელემენტების გაიგივება შეიძლება მაშინ, როცა მათ აქვთ საერთო რეფერენტი, ანუ ერთი, გარეშე ობიექტი, რომელზეც ისინი მიემართებიან. ამ „სიტყვების“ მნიშვნელობა არის მითითება რაიმე ობიექტზე. მაგრამ ასევე ეს სიტყვები ატარებენ გარკვეულ საზრისს. ამრიგად თხრობით წინადადებაში მოცემული აზრი არის საზრისი და ამასთან მათი ნამდვილი არსი (ანუ ჭეშმარიტება თუ მცდარობა) არის მისი მნიშვნელობა. ამრიგად წინადადება შეიძლება დახასიათდეს როგორც საზრისისა და ჭეშმარიტების ან მცდარობის მქონე. წინადადების ეს ორი მახასიათებელი ერთმანეთს არ ემთხვევა. ფრეგე ცდილობს შეიმუშაოს ლოგიკურად უნაკლო ენა, რომლის ფარგლებში თითოეულ საკუთარ სახელს ექნება შესატყვისი რეფერენტი. ანალიტიკური ფილოსოფიის განვითარებაში თავისი წვლილი შეიტანეს ბ.რასელმა და მურმა. მათი აზრით, არასწორია წინადადების რედუქცია სუბიექტისა და პრედიკატის სტრუქტურის მქონე მსჯელობაზე. რასელი

ენას მიიჩნევდა „სურათად“, რომელიც ასახავს ატომარულ ფაქტებს. მათ და ვიტგენ-შტაინმა შეიმუშავეს ენის ლოგიკურ-ფილოსოფიური ანალიზის ტიპიური პროცედურა: ენის სიღრმისეული ლოგიკური ანალიზი დაუპირისპირეს ენის ტრადიციულ ზედაპირულ ანალიზს, მათემატიკურ ლოგიკას მიანიჭეს ფილოსოფიური და მეცნიერული პრობლემების გადაჭრის უნივერსალური მეთოდის სტატუსი. ბუნდოვანი გამოთქმების ნათელ და სინონიმურ დებულებებში გარდაქმნის პროცედურების კონცეპტუალური საფუძველი(მური). ისინი გადადიან ენის მათემატიკური და ლოგიკური სტრუქტურების ანალიზიდან ბუნებრივი ენის ფუნქციონირების კვლევაზე. ამის საფუძველზე ზდება მათი დაახლოება პერმენეტიკასთან, სტრუქტურალიზმთან და პრაგმატიზმთან.

ანალიტიკური ფილოსოფია და მეტაფიზიკა. მათ შეინარჩუნეს კრიტიკული დამოკიდებულება მეტაფიზიკისადმი. მისი პრობლემები უნდა გადაჭრილი ენის ლოგიკური ანალიზის დახმარებით. მაგრამ განვითარების მეორე პერიოდში ისინი უარს ამბობენ მეტაფიზიკური წანამძღვრების უკუგდებაზე მეცნიერების და ფილოსოფიის ენის სფეროდან. მეტაფიზიკური დებულებები აღარ არის მიჩნეული უსაზრისო დებულებებად. იგი ქმნის სამყაროს სპეციფიკურ და პარადოქსალურ ხედვას. ამ პროცესში იგი წარმოშობს ახალ იდეებს, რომლებსაც შემდეგ დაამუშავენ მეცნიერება. მეტაფიზიკას ახასიათებს ცოდნის შემუშავების იგივეობრივი პროცედურები, რაც ახასიათებს მეცნიერებას, ამიტომ მათი აზრით, საინტერესოა მეტაფიზიკის ენისა და გრამატიკის შესწავლა. მოგვიანებით მათ აღიარეს ენის გარდუვალი ორაზროვნება და ისტორიულობა. ეს შესაძლებელს ხდის ენის ფენომენის მრავალგვარ ინტერპრეტაციას. ენის ლოგიკური ანალიზი შეიცვალა ენის გრამატიკის ანალიზით. გამოცდილება იძენს ენისადმი ტრანსცენდენტურ ხასიათს. მისი ინტერესის საგანი ზდება გაგების, კომუნიკაციის, საზრისის პრობლემები. ეს არის თანამედროვე მეტაფიზიკისათვის დამახასიათებელი პრობლემატიკა. ანალიტიკური ფილოსოფია საუკუნის ბოლოს ინარჩუნებენ ამოსავალი თეორიული წანამძღვრების ერთგულებას. მისი ინტერესის საგანი კვლავ რჩება მეტაფიზიკური პრობლემატიკა და ენის ანალიზი, მაგრამ მათ ნააზრევში მნიშვნელოვან ადგილს იკავებს სოციალურ-პოლიტიკური პრობლემატიკა.

ექსისტენციალიზმი

მე-20 საუკუნის ერთერთი მიმდინარეობა. მისი წარმომადგენლებია კიასპერსი(1883-1969), მ.ჰაიდგერი(1889-1976)(გერმანია), გ.მარსელი, ჟ.პ. სარტრი(1905-1980), მერლო-პონტი, ა.კამიუ(1913-1960), ს. დე ბოუვარი(საფრანგეთი) თუმცა ისინი ზმირად არ ეთანხმებოდნენ საკუთრი კონცეფციის ექსისტენციალიზმად მონათვლას. ექსისტენციალიზმის წინამორბედებად მიჩნეულია: ბ.პასკალი, ს.კირკეგორი, ფ.ნიცშე, თ. დოსტოევსკი. მათზე დიდი გავლენა მოახდინა ფენომენოლოგიამ და სიცოცხლის ფილოსოფიამ. ტრადიციული ფილოსოფიის ადამიანის ფენომენისადმი მიდგომას ახასიათებდა შემდეგი ნიშნები:

- ადამიანი თავისი ყოფიერების თავისებურებას აცნობიერებდა საზღვრით სიტუაციაში, როდესაც მას უხდებოდა საბედისწერო არჩევანის გაკეთება.
- ტრადიციული ფილოსოფია დაკავებული იყო ადამიანის არსების კვლევით და მიიჩნევდა, რომ არსება განსაზღვრულია თავიდანვე და იგი შემდეგ გამოვლინდება არსებობის, ცხოვრების განმავლობაში.

- ადამიანში როგორც არსებულში არსება წინ უსწრებდა არსებობას.

ექსისტენციალიზმის წარმოშობას ბიძგი მისცა ჰუსერლის თვალსაზრისმა. იგი ევროპული მეცნიერებათა კრიზისის ერთერთ ნიშანს ზედავდა იმაში, რომ მეცნიერებამ დაკარგა ადამიანი, რადგან ადამიანს განიხილავს როგორც ერთერთ ობიექტს. მისთვის მიუწვდომელი აღმოჩნდა ადამიანის სუბიექტურობა, თავისუფლება. მეცნიერებათა კრიზისის დაძლევა შეიძლება მიბრუნებით „თავად საგნებისაკენ“ და თავად ადამიანური სუბიექტურობისაკენ, რომელიც ვლინდება მის ყოფიერებაში. ექსისტენციალიზმი ახორციელებს ამ შემობრუნებას. ეს არის შემობრუნება ადამიანის არსებიდან ადამიანის არსებობისაკენ. ეს ახალი ტენდენცია იყო. ექსისტენციალიზმი არის ახალი ეტაპი ადამიანის შემეცნებაში, რომლის მიზანია არა ადამიანის არსების დადგენა, არამედ ადამიანის არსებობის წესის გამოკვლევა. იგი თვლის, რომ ადამიანის არსება ვლინდება სწორედ მისი არსებობის წესში. ადამიანი როგორც განსაკუთრებული არსებული განსხვავებულ შემეცნებით მიდგომას მოითხოვს.

- ადამიანი არის განსაკუთრებული არსებული, რომლის თავისებურება მისი არსებობის განსაკუთრებულ წესში მდგომარეობს.
- ადამიანის ერთერთი დამახასიათებელი თვისებაა ადამიანში არსებისა და არსებობის განსხვავება.

ექსისტენციალიზმს რამდენიმე ბრალდება წაუყენეს:

- ექსისტენციალიზმი ადამიანის წინააღმდეგ არის მიმართული, რადგან ყურადღებას აქცევს ადამიანური ცხოვრების ბნელ მხარეებს.
- ექსისტენციალიზმმა უკუავდო ღმერთის მცნებები და მარადიული ღირებულებები და დარჩა მხოლოდ თვითნებობა, ამბოხება, ყველას შეუძლია მოიქცეს საკუთარი ნების მიხედვით და არავის აქვს უფლება განსაჯოს მეორე ადამიანი.
- ექსისტენციალიზმი არის მოძღვრება, რომელიც შესაძლებელს ხდი ადამიანის ყოფიერებას, მაგრამ ამტკიცებს, რომ ყოველი ჭეშმარიტია და ყოველი მოქმედება გულისხმობს გარემოსა და ადამიანის სუბიექტურობას.

ყოველდღიურობის ფენომენი. ექსისტენციალიზმმა განახორციელა შემობრუნება ადამიანის არსებიდან (შემეცნების კვლევიდან) ადამიანის ყოფიერებისაკენ. ექსისტენციალიზმს ახასიათებს კრიტიკული მიდგომა კლასიკურ რაციონალიზმთან. მათი აზრით, მან ვერ გაიაზრა ადამიანური არსებობის თავისებურება. მათი რეფლექსური ანალიზი არ არის რეალური კონკრეტული ადამიანის ყოფიერების ანალიზი და ამიტომ ვერაფერს ეუბნება ადამიანს. მათი ინტერესის ძირითადი საგანია გნოსეოლოგიური სუბიექტი, წმინდა სუბიექტი, რომელიც არ ამოწურავს ადამიანის ყოფიერების სავსეობას. ექსისტენციალიზმი მიიჩნევს, რომ ადამიანის არსებობა ფლობს დამოუკიდებელ ონტოლოგიურ თავისთავადობას და იგი არ დაიყვანება შემეცნების ფენომენზე. ადამიანი მეტია ვიდრე შემეცნებელი სუბიექტი. კლასიკური რაციონალიზმის აბსტრაქტულ, წმინდა სუბიექტს დაუპირისპირდა კონკრეტული სუბიექტი თავის ყოველდღიურობაში. ადამიანის არსებობა არის მისი ყოველდღიურობა. ისინი აანალიზებენ ადამიანის ყოველდღიურობის ექსისტენციალურ სტრუქტურებს. ცნობიერების რეფლექსური ანალიზს ადგილს იკავებს ყოველდღიურობის ექსისტენციალური ანალიზი. მათ გამოიყენეს ფენომენოლოგიური მეთოდის მოთხოვნა და ადამიანის არსებობაში ცდილობენ გამოავლინონ მისი არსება, ანუ ადამიანი აჩვენონ და გაიგონ საკუთარი თავიდან გამომდინარე. ადამიანის გააზრება ხდება ადამიანური არსებობის

კონკრეტულობაში, უნიკალურობასა და ცვალებადობაში. ადამიანის არსებობა შეიძლება განხილული იქნეს ორგვარად:

- ადამიანის არსებობაში ადგილი აქვს არაჩვეულებრივ, გმირულ, ამაღლებულ, ზნეობრივ და სისატიკის, ბოროტების მოვლენებს. ეს არის ადამიანის არსებობის უკიდურესი, "საზღვრითი სიტუაციები", რომელშიც კ. იასპერსის აზრით, გაიხსნება ადამიანური არსებობის საზრისი.
- მეორე პოზიციის თანახმად ადამიანი უნდა შემეცნებული იქნეს თავის ყოველდღიურობაში, როგორც ის არის უმეტესად. მის ყოველდღიურობაში უნდა დანახული ადამიანის არსებობის საზრისი ამ პოზიციაზე დგას მ. ჰაიდეგერი.

ადამიანური არსებობის განმასხვავებელი ნიშანია ის, რომ ადამიანში არსებობა წინ უსწრებს არსებას. ადამიანი ჯერ გაჩნდა ამქვეყნად და შემდეგ გადაწყვეტს საკუთარი რაობის საკითხს. ამრიგად ადამიანის არსება მასზე, მის არჩევანზე ყოფილა დამოკიდებული. ადამიანის ზნეობრივი და სოციალური ბუნება, კეთილია თუ ბოროტი მასზეა დამოკიდებული. ამიტომ ადამიანი პასუხისმგებელია საკუთარ არსებობის ხასიათზე.

ადამიანის არსებობის მეორე ნიშანია მისი არსებობა საზოგადოებაში. იგი მისი ყოფიერების სტრუქტურული ელემენტია. ამიტომ ადამიანი თავისი არსებობის წესის არჩევისას ირჩევს არა მარტო საკუთარ თავს არამედ მეორე ადამიანის იდეალსაც. ამდენად ადამიანი პასუხისმგებელია არა მარტო საკუთარ თავზე, არამედ მეორე ადამიანზეც და მთელ კაცობრიობაზე. ეს ადამიანს აქტიურ ხდის. პასუხისმგებლობა ადამიანს იცავს სოლიფსიზმისაგან და მარტოობისაგან. იგი ადამიანური სოლიდარობის საფუძველია. მეორე ადამიანი აუცილებელია თვითშემეცნებისა და საკუთარი არსებობის დადასტურებისათვის. მაგრამ არასაკუთრივი ყოფიერებისას ადამიანს არ შეუძლია განახორციელოს ნამდვილი ექსისტენციალური კომუნიკაცია (კ. იასპერსი). აკამბოუსათვის ნამდვილი ექსისტენციალური კომუნიკაცია ხორციელდება მხოლოდ ამბოხებაში, როგორც ადამიანური სოლიდარულობის უმაღლეს ფორმაში. ექსისტენციალური კომუნიკაციის მტერია ანონიმურობა, არასაკუთრივი ყოფიერება. ექსისტენციალური კომუნიკაციის განხორციელება შეუძლია თავისუფალ და პასუხისმგებლობის მქონე ადამიანს, რასაც ეწინააღმდეგება *man-ი*.

ადამიანის ყოფიერების შემდეგი თავისებურება არის თავისუფლება. ადამიანის არსებობა ნიშნავს თავისუფლებას. ეს ვლინდება არსებობის წინსწრებაში არსებისადმი. ამის საფუძველზე არის ადამიანი საკუთარი თავის შემოქმედი და პასუხისმგებელი. მათი აზრით, არ არსებობს გარეშე, სოციალური პირობები, რომლებმაც შეიძლება შეზღუდონ თავისუფლება. ადამიანური სილაჩრე, უმოქმედობა, კონფორმიზმი მისი საკუთარი, თავისუფალი არჩევანის შედეგია. ამიტომ ადამიანს არ შეუძლია სხვას გადააბრალოს საკუთარი არჩევანი, ანდა საკუთარი არჩევანი ახსნას თავისუფლების არ არსებობით. ეს თავისუფლება არ არის მონაპოვარი ან არჩევანი, როგორც ნიც-შეს მიაჩნდა. ეს არის წყველა და ტვირთი. ასეთი თავისუფლების მეტაფიზიკური საფუძველია „ღმერთის სიკვდილის“ ფენომენი. ეს არ არის თავისუფლება ღმერთის წინაშე, არამედ ეს არის თავისუფლება ღმერთისაგან. ადამიანში დევს ნება თავისუფლებისა. ადამიანს სურს თავისუფლება თავისუფლებისათვის ყოველ კონკრეტულ შემთხვევაში. მაგრამ ადამიანს შეუძლია უარი თქვას თავისუფლებასა და პასუხისმგებლობაზე როდესაც იგი არსებობს არასაკუთრივი ყოფიერების წესით. ექსისტენციალური თავისუფლების კიდევ ერთი თავისებურება იმაშია, რომ ერთი ადამიანის თავისუფლება შეუძლებელია. გზა მისი თავისუფლებისაკენ მიდის მეორე ადამიანის თავისუფლების გავლით. ეს ნიშნავს, რომ ადამიანის თავისუფლება არის თვითმიზანი.

ადამიანს შეუძლია დაისაზოს მიზნად თავისუფლება თუკი იგი თავისუფლების მომტანია სხვისთვისაც.

ექსისტენციალიზმის მიმდევრები თავს მიიჩნევენ ოპტიმისტებად. მათ ადამიანსათვის ცხადი გახადეს, რომ

- ადამიანის ყოფიერების წესი მის არჩევანზეა დამოკიდებული,
- ადამიანის თავისუფლება მხოლოდ მასზეა დამოკიდებული და არა რაღაც გარეშე ძალაზე,
- თითოეულმა ადამიანმა უნდა შეიტანოს თავისი წვლილი თავისუფლების მოპოვებაში ყველასათვის,
- ადამიანი მარტო ვერ მიაღწევს თავისუფლებას,
- ადამიანის შინაგანი სამყაროს როლი ადამიანურ ყოფიერებაში და ადამიანის პასუხისმგებლობა საკუთარი მეობის წინაშე.

მას აინტერესებს ადამიანის სუბიექტურობის ფაქტიურობა. ეს ნიშნავს ინდივიდუალური ცნობიერების არსებობის სტრუქტურის, მექანიზმების, შინაარსის აღწერას მის ყოველდღიურობაში. ეს ყოფიერება არ არის ადამიანის გმირული ცხოვრების, ისტორიული შესაძლებლობების, გენიალურობის გამოვლენა, რასაც იკვლევდა რენესანსი, არამედ ყოველდღიურობა. ყოველდღიურობის ანალიზმა ცხადი გახადა, რომ ადამიანი თავის ყოველდღიურობაში შორს დგას ღმერთის ხატობისა და მსგავსობისაგან. ექსისტენციალიზმი ამაში ხედავს ოპტიმიზმს, რადგან ადამიანს აძლევს არჩევანის შესაძლებლობას. ყოველდღიურობა ასეთია: აირჩიე ასეთი ყოველდღიურობით ცხოვრება გინდათ თუ არა?

ტრადიციული ფილოსოფია თვლიდა, შემოქმედ ღმერთში გონება წინ უსწრებს ნებას. როცა ღმერთი ქმნიდა, მან იცოდა რას აკეთებდა, ანუ ადამიანის ცნება წინასწარ არსებობდა ღმერთის გონებაში. ყოველი ადამიანი იყო ადამიანის ზოგადი არსების გამოვლენა. ეს ნიშნავსარსება წინ უსწრებს არსებობას. მხოლოდ ღმერთშია არსება და არსებობა ერთდროული.

სარტრმა ეს დებულება შეატრიალა. მისი აზრით, ღმერთის არ არსებობისას, ადამიანი არის განსაკუთრებული არსებული, რომელშიც არსებობა წინ უსწრებს არსებას. ეს ექსისტენციალიზმის ძირითადი დებულებაა, ამაშია ადამიანის თავისუფლება. მას აქვს საშუალება თვითონ აირჩიოს თუ ვინ უნდა იყოს.

ამიტომ ექსისტენციალიზმი განსაკუთრებულ ყურადღებას აქცევს ადამიანის სუბიექტურობას და არჩევანის ფენომენს. ნებისმიერი საგნის არსებობას წინ უსწრებს პროექტი, იდეა, არსების ცოდნა და შემდეგ მისი განხორციელებით საგანი ხდება არსებული ადამიანს აქვს უსასრულო შესაძლებლობები და თვითონ აკეთებს არჩევანს ამ შესაძლებლობებიდან. ადამიანის არჩევანი უნიკალური და გაუგებარია. მისი აზსნა შეუძლებელია სოციალური ნორმებით და გარემოებებით. მისი არჩევანი მისი უნიკალურობის საფუძველია. ადამიანი საკუთარი არჩევანით ირჩევს არა მარტო საკუთარ თავს, არამედ კაცობრიობას. ჰაიდეგერის აზრით, ადამიანი არჩევანის გაკეთებისას უნდა დააყენოს საკუთარი თავი არარას წინაშე. ამ მდგომარეობაში ადამიანი აღმოაჩენს და გაიგებს ყოფიერების ხმას. ადამიანი პასუხისმგებელია საკუთარ თავზე. ექსისტენციალიზმი თვლის, რომ ადამიანს არ აქვს უფლება თავისი შეცდომები, ბოროტება გაამართლოს გარემოებებით. ადამიანი როგორც არსებობა არის პროექტი და თუ როგორი ადამიანი და პიროვნება დადგება დამოკიდებულია პირადად მის არჩევანზე. ამიტომ იგი არის პასუხისმგებელი და არა ისტორია, სახელმწიფო ან ფიურერი. ეს პასაუი არის გამოძახილი მეორე მსოფლიო ომისა. ადამიანის თავისუფლება უპ-

ირველესად მდგომარეობს სწორედ ამ მოვლენებისაგან თავისუფლებაში. არსებობა წინ უსწრებს არსებას ნიშნავს: ადამიანი ჯერ არსებობს, ჩნდება ამქვეყნად და შემდეგ განისაზღვრება მისი რაობა. ადამიანი უბრალოდ კი არ არის, მისი არსებობა მისი არსების განხორციელება კი არ არის, არამედ ადამიანი არის მუდმივი ცვალებადობა, საკუთარი თავის ქმნალობა. ადამიანი არ არის ერთხელ და სამუდამოდ დადგენილი არსება (კეთილი ან ბოროტი). არამედ ადამიანი ყოველწამს ახორციელებს საკუთარი თავის ქმნალობას და ყოველ წამს წყვეტს თუ ვინ იყოს. ადამიანი განსაზღვრავს თუ ვინ იქნება და ამიტომ პასუხისმგებელია საკუთარი ყოფიერების წესზე. ადამიანი თავიდანვე არ იბადება როგორც კეთილი ან ბოროტი, რაც შეიძლება იყოს მისი არსობრივი მახასიათებელი როგორც ტრადიციული ფილოსოფია მიიჩნევდა, არამედ იყო კეთილი თუ ბოროტი ადამიანის შეგნებული არჩევანის შედეგია. ადამიანი თვითონ ქმნის თავის თავს საკუთარი არჩევანითა და გარემოს შემოქმედებით იმად ვინც ის არის. ადამიანი ბუნებით არც კეთილია და არც ბოროტი, ეს მისი არჩევანია. ეს ნიშნავდა, რომ არ არსებობს არავითარი ადამიანური ბუნება და არც ღმერთი, რომელიც ადამიანის არსებას ჩაიფიქრებდა. ადამიანი უბრალოდ არსებობს. ის არ არის არავითარი მიზნის, დანიშნულების განხორციელება. მხოლოდ მას შემდეგ, რაც ადამიანი არსებობს მასში ვლინდება ნება და იგი არის ის, რასაც საკუთარი თავიდან აკეთებს. ადამიანის სუბიექტურობა ვლინდება იმაში, რომ ირჩევს და ქმნის თავის თავს. ეს არის ექსისტენციალური იზმის პირველი პრინციპი. ამაშია ადამიანის როგორც არსებულის განსხვავება სხვა არსებულებისაგან. პოსტმოდერნის აზრით, ადამიანმა ეს სუბიექტურობაც დაკარგა.

ადამიანის სუბიექტურობა ნიშნავს:

- ადამიანი არსებობს, მასში ვლინდება ნება და ადამიანი ირჩევს და ქმნის თავის თავს,
- ადამიანი მიმართულია მომავლისაკენ და საკუთარ პროექტირებას ახდენს მომავალზე. ადამიანი არის პროექტი, რომელიც გაცნობიერებულია და უპირველესად ვლინდება სურვილის სახით. სურვილი კი არის შეგნებული გადაწყვეტილება.
- ადამიანში არსებობა წინ უსწრებს არსებას და ირჩევს თუ ვინ იქნება იგი თავისი არსებით, მაშინ ადამიანი პასუხისმგებელია იმაზე თუ ვინ არის იგი

რასან ღმერთი არ არის და ადამიანის არსება არაა განსაზღვრული ღმერთის მიერ, მაშინ ადამიანი პასუხისმგებელია ყველაფერზე და უპირველესად საკუთარ თავზე. ექსისტენციალიზმმა ადამიანს დაუბრუნა მისი ყოფიერება და იგი მიიჩნია საკუთარი ყოფიერების განსაზღვრელად და დააკისრა პასუხისმგებლობა არა მარტო საკუთარ თავზე, არამედ სხვა ადამიანზეც. საკუთარი თავის არჩევისას ჩვენ ვირჩევთ ყველა ადამიანს. საკუთარი თავის შექმნით, ჩვენ ვქმნით ადამიანის იდეას, რომლის მიხედვით განვიხილავთ მეორე ადამიანს. მე ვირჩევ საკუთარ თავს თუ როგორი ვიყო, ამით ფაქტიურად ვირჩევ ადამიანს როგორც ასეთის გაგებას. პოსტმოდერნი ადამიანს ამ შესაძლებლობასაც უარყოფს.

ადამიანი არის ძრწოლაში, ნიშნავს, რომ იგი განიცდის პასუხისმგებლობას მისი არჩევანის გამო. საკუთარი თავის არჩევანით ადამიანი გახდა კანონმდებელი, რომელიც ირჩევს მთელ კაცობრიობას. კანტის იმპერატივი ამბობდა: მოიქეცი ისე, რომ გსურდეს ასეთი იყოს საყოველთაო კანონი. სარტრის ასე უღერს: აირჩიე თავი და ისურვე, რომ ეს იყოს საყოველთაო გაგება ადამიანურობისა. რა მოხდებოდა ყველამ რომ აირჩიოს ერთი გაგება? ამიტომ ეს არის სერიოზული კითხვა და ადამიანმა საკუთარ თავს უნდა პკითხოს: მაქვს უფლება ვიმოქმედო ასე, რომ კაცობრიობამ ჩემგან აიღოს მაგალითი?

ადამიანი თუ ამას საკუთარ თავს არ ეკითხება, მაშინ იგი ნილბავს თავის ძრწოლას. ძრწოლას განიცდის ყველა, ვისაც თავის თავზე აუღია პასუხისმგებლობა.

რაც შეეხება „გადაგდებულობას“ ეს ნიშნავს, რომ ღმერთი არ არის და აქედან უნდა გავაკეთოთ შესაბამისი დასკვნები. ჰაიდეგერისათვის „გადაგდებულობას“ ექსისტენციული არ არის ამ მნიშვნელობის მატარებელი. სარტრი მიიჩნევს, რომ ექსისტენციალიზმი არ არის ისეთი მორალი, რომელიც მიიჩნევს, რომ ღმერთი არის ძვირად ღირებული და უსარგებლო ჰიპოთეზა და უნდა ვუკუავდეთ ეს იდეა. ექსისტენციალიზმი შეშფოთებულია ღმერთის არ არსებობით, რადგან მასთან ერთად გაქრა ყოველგვარი შესაძლებლობა ნახო რაიმე ღირებული გონით სამყაროში. თუ არ არის ღმერთი, არ არის ადამიანის ყოფიერების განმსაზღვრელი, მაშინ ადამიანი თავისუფალია, მეტიც ადამიანი არის თავისუფლება და მისჯილი აქვს იყოს თავისუფალი. ადამიანის თავისუფლება არ არის მისი არჩევანი, არამედ იგი მას მიესაჯა. ადამიანს მისჯილი აქვს გამოიგონოს ადამიანი. სამყაროში გადაგდებულობა ნიშნავს, რომ ჩვენთ ვითონ ვირჩევთ საკუთარ ყოფიერებას.

ექსისტენციალიზმი არ არის ქვიტიზმი, უმოქმედო იგი ამტკიცებს, რომ რეალობა მოქმედებაშია. ადამიანი არსებობს იმდენად, რამდენადაც იგი ახორციელებს საკუთარ თავს. ექსისტენციალიზმის მიხედვით, მშიშარა თავის თავს ქმნის მშიშარად, მისთვის ყოვეთვის არის შესაძლებლობა აღარ იყოს მშიშარა. ეს მის არჩევანზეა დამოკიდებული. ადამიანი არის აქტიური, შემოქმედი არსება. ადამიანი განისაზღვრება მისი საქმეების მიხედვით. მისი უპირველესი შემოქმედება საკუთარი თავი. ექსისტენციალიზმი ოპტიმისტურია, რადგან ადამიანის ბედი მის ხელშია. მას შეუძლია აიცილოს ადამიანის ობიექტად გადაქცევა.

ადამიანის ყოფიერების ძირითადი მახასიათებელია თავისუფლება. ადამიანის თავისუფლების მიზანია საკუთარი თავი. გადაგდებულობაში მყოფი ადამიანი თვითონ აღგენს ღირებულებებს. მისი სურვილია თავისუფლება როგორც ღირებულებების საფუძველი. ექსისტენციალიზმი მიიჩნევს, რომ ადამიანის თავისუფლება მთლიანად დამოკიდებულია მეორე ადამიანის თავისუფლებაზე და პირიქით. ადამიანის მიერ საკუთარი ყოფიერების ღირებულებების არჩევა ამ ღირებულებებს სუბიექტურსა და რელატიურს ხდის. პრობლემას წარმოადგენს ამ ღირებულებების ინტერსუბიექტურობის გარანტირება. ადამიანის მიერ საკუთარი ღირებულებების შექმნა მიანიშნებს, რომ სიცოცხლეს არა აქვს აპრიორული საზრისი.

ჰუმანიზმი. ჰუმანიზმი ორი მნიშვნელობის მქონეა:

- ჰუმანიზმი არის თეორია, რომელიც ადამიანს განიხილავს როგორც თვითმიზანს და უმაღლეს ღირებულებას.
- ჰუმანიზმი ნიშნავს, რომ ადამიანი იმყოფება მუდამ საკუთარ თავს გარეთ, სწორედ პროექტირებისას და თავის თავს გარეთ ყოფნისას არსებობს ადამიანი. ადამიანი შეიძლება არსებობდეს მხოლოდ მაშინ, როდესაც ესწრაფვის ტრანსცენდენტალურ მიზნებს. ადამიანი არის რა საკუთარ თავს გარეთ გასვლა, ამით იგი იმყოფება საკუთარი საზღვრების გარეთ გასვლის ცენტრში.

სარტრი თვლის, რომ ადამიანის შეფასება ზოგიერთი ადამიანის განსაკუთრებული შემოქმედებითი ნიჭის საფუძველზე აბსურდულია. იგი მიემართება ადამიანს როგორც ასეთს და არა კონკრეტულ ადამიანს. ექსისტენციალიზმი ადამიანს არ განიხილავს როგორც მიზანს, რადგან ადამიანი მუდამ დაუსრულებელია. კაცობრიობის კულტს მიეყვარათ პოზიტივისტურ ჰუმანიზმთან (კონტი) და ფაშიზმთან.

სარტრის მიხედვით, ადამიანის მაკონსტიტუირებელი ელემენტებია ტრანსცე-

დენტურობის და სუბიექტურობის კავშირი. არა იმ აზრით, რა აზრითაც ტრანსცენდენტურია ღმერთი, არამედ ადამიანის საკუთარი საზღვრებს გარეთ გასვლის აზრით. ადამიანის სუბიექტურობა გულისხმობს, რომ ადამიანი არაა ჩაკეტილი საკუთარ თავში, არამედ ყოველთვის იმყოფება ადამიანურ სამყაროში. ეს არის ექსისტენციალური ჰუმანიზმი. ადამიანს საკუთარი თავის, ადამიანურობის განხორციელება შეუძლია არა საკუთარ თავში ჩამორულობით, არამედ მიზნის ძიებით საკუთარი თავის გარეთ. ეს არის გათავისუფლება ანდა რამენაირი კონტროლის თვითგანხორციელება.

სარტრი თვლის, რომ ექსისტენციალიზმი არის მცდელობა გააკეთო დასკვნები თანმიმდევრული ათეიზმისაგან. მისი ამოსავალია არა სასოწარკვეთილება. იგი არაა დაკავებული ღმერთის არ არსებობის დასაბუთებით. მისი აზრით, ღმერთის არ არსებობა არაფერს არ ცვლის ადამიანს ვერაფერი ვერ იხსნის საკუთარი თავისაგან. იგი მოქმედების ოპტიმისტური ფილოსოფიაა.

ექსისტენციალიზმი ცხადყოფს სხეულის „ანონიმურობას“ და ცნობიერების „დეპერსონალიზაციას“ (პოსტმოდერნში ადამიანი კარგავს სხეულს). ადამიანი არის განსაკუთრებული სახის არსებული. მისი თავისებურება იმაშია, რომ მას სხვა საგნებისაგან განსხვავებული არსებობის წესი ახასიათებს. ექსისტენციალიზმის მიზანია ადამიანის ონტოლოგიური სტრუქტურების აღწერა. ექსისტენციალიზმი ცდილობს წარმოაჩინოს ადამიანს არსებობის მეტაფიზიკური ნიშნები და მეტაფიზიკურად აღწეროს ადამიანის არსებობის უნივერსალური ნიშნები, რომლებიც ახდენენ ადამიანის სამყაროში ყოფიერების სიტუაციის კონსტიტუირებას. ადამიანის ყოფიერების ონტოლოგიური სტრუქტურის დასახასიათებლად გამოყენებულია განსხვავებული ცნებითი აპარატი-ექსისტენციალები. ისინი განსხვავდებიან სამყაროს კატეგორიული აღწერისაგან. ეს ექსისტენციალებია: ზრუნვა, ძრწოლა, სასრულობა, დაზიანი, გულზიდვა, სინდისი, სამყაროში გადაგდებულობა, დასწრებულობა, თავისუფლება, დროითობა, ტრანსცენდირება. და სხვა. ესენი არიან ექსისტენციალები და გამოიყენება მხოლოდ ადამიანური არსებობის აღწერისათვის. ისინი შეადგენენ ადამიანის არსებობის ონტოლოგიურ სტრუქტურას. ჰაიდეგერის მიერ შემოტანილი ახალი ცნებითი აპარატი, რომელიც განსხვავდება სამყაროს აღწერის კატეგორიული სისტემისაგან. ჰაიდეგერის აზრით, ადამიანის ყოფიერების კატეგორიული აღწერისას იკარგება ადამიანური არსებობის თავისებურება. ადამიანის არსებობას ახასიათებს შინაგანი განსხვავება, იგი არის დასწრებულობა საკუთარ თავთან და სამყაროსთან.

ექსისტენციალიზმი განსაკუთრებულ ყურადღებას აქცევს ადამიანის არსებობის აუტენტურ(საკუთრივ) და არააუტენტურ(არასაკუთრივ) არსებობის წესს. პირველს ახასიათებს შემდეგი ნიშანი: ადამიანი არის თავისუფალი ახორციელებს საკუთარ არსებობას და იღებს პასუხისმგებლობას მასზე. არა აუტენტური არსებობის წესია კონფორმისტული არსებობა, მისი ნიშნებია: ანონიმურობა, უნიფიცირებულობა, უპასუხისმგებლობა, მოკლედ MAN-ი. ადამიანი არსებობს „როგორც ყველა“. იგი საკუთარი ყოფიერების განსაზღვრის უფლებას, რაც ადამიანის არსების, მისი თავისუფლების გამოხატულებაა, სხვას გადასცემს. ადამიანის ღირსება არის ის, რომ გაუძლოს სოციალური მანიპულაციისა და ძალადობის ყოველ ფორმას და შეინარჩუნოს უნიკალურობა და პიროვნულობა. პიროვნულობა განისაზღვრება არა ადამიანის შეხედულებებით, არამედ მისი მოქმედების, ცხოვრების, არსებობის წესით. მთავარია არა ის, რომ ზნეობრივად ფიქრობ, არამედ ის, რომ ზნეობრივად მოქმედებ. მაგრამ ექსისტენციალისტი ფილოსოფოსები განსხვავებულად გაიგებენ აუტენტური არსებობის თავისებურებას.

სარტრისათვის აუტენტურ არსებობას ახასიათებს თავისუფლება. ამიტომ ადამიანმა მარტომ უნდა ზიდოს სამყაროს ტვირთი. მისი ტრანსცენდირება ადამიანს დაანახებს, რომ არ არსებობს არავითარი გარანტია. მისი ყოფიერება მის რისკია და არ არის არავითარი გარეშე იმედის საფუძველი, რაც იქნებოდა წარმატების იმედი. სარტრმა ადამიანის ყოველდღიურობის უკან აღმოაჩინა მხოლოდ სიკვდილი, არარა. სწორედ იგი არის ადამიანის ყოფიერების განმსაზღვრელი. ადამიანური ყოფიერების ექსისტენციალები: ძრწოლა, სასრულობა, სინდისი და სხვები სწორედ სიკვდილს აღმოაჩენენ, შეეხებიან მას და გარბიან მისგან. ადამიანის ყოველდღიურობაში არ ჩანს ღმერთი. სამყაროსა და ადამიანის არსებობას არ აქვს არავითარი მეტაფიზიკური საზღვრისი ან მნიშვნელობა. სარტრი მიიჩნევს, რომ ადამიანის მიერ საკუთარი თავის არჩევანი „უსაფუძვლოა“. იგი არ ეყრდნობა მარადიულ ღირებულებებს, ღმერთს. ამიტომ ადამიანს არ აქვს გარანტია, რომ მისი არჩევანი სწორია. ადამიანი არის ავანტიურა. ღმერთს მოკლებულობა ადამიანის აუტენტური ყოფიერების აუცილებელი ნიშანია. სარტრი ვერ ხედავს ვერაფერს მეტაფიზიკური ადამიანის ყოველდღიურობაში.

მისი მიზანია ნათელი გახადოს თუ რას ემყარება ადამიანის ზნეობრიობა. ეს ადამიანის პირადი არჩევანია. ადამიანი ყოველ წამს აკეთებს არჩევანს იყოს ზნეობრივი და იღებს გადაწყვეტილებას. ასეთი არსებობა არის თვითმყოფადი არსებობის წესი. ამრიგად განსხვავება ადამიანის არსებობის ამ ორ წესს შორის ემყარება ზნეობრივ არჩევანს. იგი ცდილობს დააფუძნოს ახალი ექსისტენციალური, არატრანსცენდენტური ზნეობა.

ჰაიდეგერისათვის ღმერთს მოკლებულობა ადამიანის არააუტენტური არსებობის წესის, MAN-ის დამახასიათებელია. ჰაიდეგერის მიზანი განსხვავებულია. მის მიერ ადამიანის ყოველდღიურობის ანალიზის მიზანია ადამიანის ყოველდღიურობაში დაინახოს მეტაფიზიკური. ადამიანს აქვს ყოფიერების გაგება, რაც მისი ყოფიერების წესის არსობრივი მახასიათებელია. ადამიანის უპირველესი ონტოლოგიური მახასიათებელია დაზიანი, დასწრებულობა ყოფიერებასთან. ამ დასწრებულობის არსებაა ექსისტენციალური ყოფიერება. ადამიანისა და ყოფიერების შეხვედრის შესაძლებლობას განაპირობებს ის, რომ ყოფიერება წარმოსდგება ფენომენის სახით, ხოლო ადამიანი ექსისტენციის სახით. ყოფიერება როგორც ფენომენი არის თავის თავის თვითჩენა საკუთარ თავში საკუთარი თავის წინაშე. ამ აზრით იგი არის ღიაობა, ნათება. ოღონდ ეს არ ხორციელდება ვინმესათვის სპეციალურად. ადამიანი როგორც ექსისტენცია არის თავისთავს გარეთ გასვლა, როგორც ყოფნა ყოფიერების ღიაობის შიგნით. ეს ადამიანის აძლევს შესაძლებლობას უმნიშვნელოს, წარმატების, სასრულოს, არარას უკან დაინახოს ყოფიერება. ჰაიდეგერმა ადამიანის ყოველდღიურობის უკან მყოფ არარაში აღმოაჩინა ყოფიერება. იგიც ისევე როგორც მთელი ექსისტენციალიზმი ამოდის ნიციშეს თვალსაზრისიდან – „ღმერთის სიკვდილის“ ფენომენის შესახებ. მაგრამ სხვებისაგან განსხვავებით ჰაიდეგერის მიზანია ნიციშეს პოზიციის დაძლევა და არარას უკან ყოფიერების დანახვა. ეს არის მისი იმედის საფუძველი. ამის საფუძველზე ადამიანის თვითმყოფადი არსებობისათვის დამახასიათებელია ღმერთის მოლოდინი. ეს არის სწორედ ადამიანის იმედის საფუძველი, რის გამოც ადამიანის არსებობა არ არის ავანტიურა. კამიუსათვის ადამიანის საკუთრივი ყოფიერება ნიშნავს შეამბოხებობას, როდესაც მიუხედავად ღმერთის მხრივ პასუხის არ არსებობისა შენ ყოფიერებას წარმართავ მარადიული ღირებულებებით. ეს არის ადამიანში ადამიანურობის გამარჯვება.

ექსისტენციალიზმის მთავარი თემა არის ადამიანის როგორც განსაკუთრებული

არსებულის არსებობის საზრისია და ბედის კვლევა. ეს განაპირობებდა ექსისტენციალიზმის პოპულარობას. იგი ამოდის ადამიანური სუბიექტიდან, რომლისთვისაც უმთავრესი ინტერესის საგანია საკუთარი თავი, ცხოვრება და ცხოვრების საზრისი. ექსისტენციალიზმი ცდილობს აჩვენოს თუ როგორი გაიაზრებს თანამედროვე ეპოქის ადამიანის მიერ საკუთარი ყოფიერების თავისებურებას. ექსისტენციალიზმის სახით ადამიანი შეეცადა გვერდიდან შეეხედა საკუთარი თავისათვის. ცხოვრება ადამიანმა უნდა განიცადოს, სხვაგვარად ადამიანს არ შეუძლია შეიმეცნოს საკუთარი თავი, არსებობის საზრისი. ამით ცდილობენ დაძლიონ ადამიანის შესახებ სპეკულატური თეორიები.

პოსტმოდერნიზმი

ტერმინი „პოსტმოდერნი“ პირველად გამოჩნდა რ. პანვიცის წიგნში „ევროპული კულტურის კრიზისი“ 1914 წელს. 1947 წელს ა. ტონბიმ იგი გამოიყენა კულტუროლოგიური აზრით. საუკუნის 50-იანი წლებიდან ვრცელდება ლიტერატურაში, ხელოვნებაში, არქიტექტურაში, კინოში. პოსტმოდერნის ფენომენის თავისებურება ისაა, რომ გაურკვეველია რა არის პოსტმოდერნი: მეთოდოლოგია, მსოფლმხედველობა თუ ცხოვრების წესი?

პოსტმოდერნის სოციალური ონტოლოგია. მოდერნის სოციალური ონტოლოგია და მოდერნის საზოგადოება ითვლის 500 წელს. რენესანსმა მოიტანა ახალი მენტალობა და ხელი შეუწყო სოციალური ცხოვრების რაციონალიზაციის პროცესს. ეკონომიკა ცხოვრების სახსარის მოპოვების საშუალებიდან გადაიქცა საზოგადოების ცხოვრების საფუძვლად. ეს იყო უდიდესი შემობრუნება კაცობრიობის ისტორიაში. ეთიკა ექვემდებარება ეკონომიკას. ამის დამადასტურებელია ის, რომ ადრე ქრისტიანული ეთიკის მიხედვით სესხში პროცენტის გამორთმევა დაუშვებელი იყო. ამიტომ შუა საუკუნეებში მევახშეები არაქრისტიანები იყვნენ. ახალ ეპოქაში პროცენტი არა მარტო ნებადართულია, არამედ ადამიანის შეფასების ეთიკურ კრიტერიუმად გადაიქცა. ვალის არ დამბრუნებელი ადამიანი შეუძლებელია კეთილსინდისიერად იქნეს მიჩნეული. თანამედროვე საზოგადოების საფუძველია ეკონომიკური მოღვაწეობა. ბოლო 20 წელია ეკონომიკის სფეროში ნობელის პრემიის ლაურეატების უმრავლესობა იყო თამაშის თეორიის მომხრე. მიიჩნევენ, რომ ეკონომიკას პრინციპულად თამაშის ხასიათი აქვს და ეკონომიკის კანონზომიერებების უკან „იმალეობა თამაში“. ეკონომიკური საქმიანობა აღარ არის სერიოზული და გონივრული საქმიანობა. თვითონ ცხოვრება თამაშია. ეკონომიკა არის კაზინო, ადამიანები კი ბირჟის მოთამაშეები. ადამიანი და ცოდნა ახდენენ რეალობის თამაშისდაგვარ კონსტრუირებას და ამის მიხედვით ცხოვრობენ. ყოველთვის პოსტმოდერნი აცნობიერებს ერთიანი და ჰომოგენური საზოგადოებისა და რეალობის რღვევას. ეპოქის ამოცანაა ამ მრავალფეროვნებაში, რაც ქალისა და უწესრიგობის შთაბეჭდილებას ტოვებს დაინახოს შემდგომი განვითარების შანსი. ეს არის პოსტმოდერნის არსი.

დღეს ხდება შეგნებული ორიენტირება ეკლექტიზმზე, მოზაიკურობაზე, ირონიულობაზე. ეს არის მიჩნეული არა მარტო მეთოდოლოგიად, რომლის მეშვეობით უნდა განვიხილოთ რეალობა, არამედ ეს არის არსებობის პრაქტიკა. ეს მიაჩნებოდა ახალ საზოგადოებრივ მდგომარეობას და ადამიანთა შორის ურთიერთობის ახალ წესს. დბელმა და ე.ტოფლერმა მიაჩნდნენ ფუნდამენტურ ცვლილებაზე საზოგადოე-

მაშ. ეკონომიკა კარგავს საზოგადოების მადომინირებელ ქვესისტემის მდგომარეობას, რომელიც განსაზღვრავდა საზოგადოების ფუნქციონირების ხასიათს. დღეს წამყვანი ხდება ტელეკომუნიკაციური და განათლების სისტემები. ტელეკომუნიკაციური სისტემები გავლენას ახდენს პოლიტიკაზე, სახელმწიფო მმართველობაზე შრომის სფეროზე. ადამიანს შეუძლია მიიღოს „უშუალო მონაწილეობა“ საზოგადოებაში. განათლება კი ხდება ძირითადი რესურსი სახელმწიფო და პოლიტიკური სისტემებისა. განათლება ხდება ადამიანის სოციალური სტატუსის განმსაზღვრელი და სოციალიზაციის ფუნქციონირების საკუთრება აღარ არის სოციალური დიფერენციაციის ძირითადი კრიტერიუმი, ხოლო კლასობრივი სტრუქტურა შეიცვალა სტატუსური იერარქიული წესრიგით, რომელიც ყალიბდება არა პროფესიის, არამედ განათლების, კულტურის დონისა და ღირებულებებითი ორიენტაციის საფუძველზე. კულტურული იდენტურობა ხდება სოციალური იერარქიის ჩამოყალიბების საფუძველი. სოციალური კონფლიქტის ზახი გადის არა საკუთრების საზღვარზე, არამედ განათლებისა და ინფორმაციის ფლობასა ან კონტროლზე.

ეკონომიკაში შეიცვალა თვითონ ფასის წარმოქმნის პრინციპი. დანახარჯისა და ფასის ეკვივალენტობის პრინციპი შეიცვალა. ძვირადღირებული დანახარჯის შეძლება მოითხოვს დიდი მოგება. ეს განპირობებულია ახალი ტექნოლოგიური აღმოჩენებით, ხდება მეცნიერული აღმოჩენების სწრაფი გავრცელება. ეკონომიკის შინაგანი სტრუქტურა იცვლება მძიმე ინდუსტრიისა და სოფლის მეურნეობის ადგილს იკავებს ეგრეთ წოდებული cultural economy მომსახურებისა, ტურიზმის, რეკლამის, განათლების, მეცნიერების სფერო. ძირეულად შეიცვალა მიმართება წარმოებასა და მოხმარებას შორის. სულ უფრო იზრდება ადამიანების სოციალური დაცვა და დახმარება და სულ უფრო მცირე დანახარჯები გამოიყოფა უშუალოდ პროდუქტის წარმოებაზე და მეტი ბრენდისა და არა საქონლის რეკლამაზე, ტექნოლოგიურ უზრუნველყოფაზე.

პოსტმოდერნის მეორე ძირითადი ნიშანია საზოგადოების, როგორც მთელის ფრაგმენტაცია, ლოკალიზაცია და პლურალიზმი. პოსტმოდერნის ასევე ახასიათებს ეკონომიკისა და პოლიტიკის ურთიერთშემოქმედების სულ უფრო შესუსტება. ისინი ხდებიან საზოგადოება კარგავს მოდერნიზაციის დამახასიათებელ მთლიანობას, საზოგადოების განსხვავებული სფეროების მჭიდრო ურთიერთშემოქმედებას. საზოგადოება აღიქმება არა როგორც სოციალური ინტეგრაციისა და კონტროლის სისტემა, არამედ როგორც ზეწოლისა და რეპრესიის სისტემა, რომელიც შედგება ადამიანების იმ ჯგუფისაგან, რომლებიც აკონტროლებენ ინფორმაციას, ფინანსებსა და ახდენენ ხელისუფლების კონცენტრაციას საკუთარ ხელში. პოსტმოდერნი მიიჩნევს, რომ საზოგადოება მოკლებულია სისტემურობას, მთლიანობას, სტრუქტურულ წესრიგს. თანამედროვე საზოგადოება არის სოციალური ელემენტების ფრაგმენტული სიმრავლე. პოსტმოდერნული პოზიცია თვლის, რომ თანამედროვე საზოგადოებისა და მისი ეკონომიკის მსგავსი რთული სისტემების ტოტალური ან კიბერნეტიკული კონტროლი შეუძლებელია. ამიტომ საზოგადოების სრული მართვა შეუძლებელია და საზოგადოების ფრაგმენტაცია მისი სიცოცხლის უნარიანობის ნიშანია და მოქმედს ზღის არაპროგნოზირებადი და მრავალ ვექტორული მოძვლის მიმართ. თანამედროვე საზოგადოებას ახასიათებს დეზინტეგრაციული ტენდენციები. საზოგადოებრივი ადამიანის ადგილს იკავებს მარგინალი. ამას უწოდებენ „ახალ ტრაიბალიზმს“, როგორც ჯგუფურ სოციალურობის გამოვლენას.

პოსტმოდერნის საფუძველია ახალი რეალობა რომელიც წარმოიშვა 50-იანი წლების შემდეგ. ურბანიზაცია, მომხმარებლური საზოგადოება, ადამიანური კომუ-

ნიკაციის პრობლემები, მართლმადიდებელი საზოგადოება. ოჯახური, ნათესაური კავშირების გაწყვეტა. ცხოვრების ტემპის დაჩქარება. ყოველდღიური ცხოვრების გარემოს შეცვლა. ახალი ვითარების აღწერა ძველი აზროვნებითი აპარატით ძნელი ხდებოდა. ცნებებმა დაკარგეს ტრადიციული შინაარსი. აშკარა ხდებოდა ტრადიციული ღირებულებებისა ზნეობრივ ნორმებსა და რეალობას შორის განსხვავება. ადამიანმა დაკარგა რეალობის შეფასების კრიტერიუმები. მისთვის რეალობა გაუგებარი გახდა. მაგრამ პოსტმოდერნის ამოცანა არ არის რეალობის გაგება, არამედ მას სურს ადამიანს მისცეს ორიენტირების, ინტერპრეტაციის მეთოდოლოგია. რადგან რეალობა, რომელიც საერთო იქნებოდა არ არსებობს. საერთო რეალობა არის ვირტუალური რეალობა, რადგან იგი ჩემი შემოქმედების შედეგია. პოსტმოდერნს ახასიათებს პლურალიზმი და ეკლექტიზმი. იგი ახდენს განსხვავებული სტილების, თემების, იდეების, მოტივების გაერთიანებას მხოლოდ შთაბეჭდილების მოსახდენად. მას სურს გააერთიანოს განსხვავებული ეპოქები, რეგიონები კულტურები და ამით მოახდინოს რეალობის თეორიული გადმოცემა. იგი არის ინტერნეტის ერთი ადამიანის პირად გამოცდილებაში გაერთიანების მცდელობა. იგი თავის თავს განიცდის როგორც შედეგსა და გაერთიანებას მთელი პლანეტისა. იგი არის შინაარსის, იდეების, თემების ენის, მეთოდების, საზრისების თავისუფალი კომბინაცია. ამით ცდილობენ გადმოსცენ თანამედროვე გლობალური სამყაროს ადამიანის გარემოს ხასიათი. მართლაც ადამიანი ცხოვრობს ასეთ რეალობაში. ამიტომ იგი მხოლოდ აღწერს რეალობას და არა შეიმეცნებს მას, რაც მისი როგორც მყარი რეალობისა და მისი სიღრმისეული არსის გაგებას გულისხმობს. ასეთი ამოცანის დასმა მას არაკორექტულად მიაჩნია. მას სურს არა ის, რომ ადამიანს უთხრას როგორია ის სამყარო, რომელშიც იგი ცხოვრობს, არამედ სურს აღწეროს ადამიანის გარემომცველი რეალობა და ადამიანს მიანდოს ამ რეალობიდან მიღებული შთაბეჭდილების გაგება. თითოეული ადამიანი თანაშემოქმედია, ამიტომ აქ მთავარია პერფორმანსი და არა შემეცნება.

ლიოტარი თავის ნაშრომში, „პოსტმოდერნის მდგომარეობა“ მიიჩნევს, რომ ჩვენ ვიმყოფებით პოსტმოდერნის მდგომარეობაში და იგი არ არის ჩვენი არჩევანის შედეგი. ამ მდგომარეობის ძირითადი ნიშანია მეტანარატივებისადმი, როგორც ცოდნის ფორმისადმი უნდობლობა. ეს არის ფილოსოფია, რელიგია, პოლიტიკური იდეოლოგია. შეიცვალა ცოდნის ხასიათი და როლი თანამედროვე ადამიანისა და საზოგადოების ცხოვრებაში. მეტანარატივებისადმი ნდობის დაკარგვა არის ნიცშეს დებულების „ღმერთი მოკვდა“ პოსტმოდერნული ეკვივალენტი. ადამიანი როგორც გარდამქმნელი არსება დასრულდა, დაიკარგა უტოპიური ენერგია. ეს არის „ლომის ეპოქა“ (ნიცშე). ადამიანმა უნდა ისწავლოს ცხოვრება ასეთ ეპოქაში. ყველა ირჩევს საკუთარ სტრატეგიას ამ ეპოქაში ცხოვრებისა. ოღონდ ეს არ არის კამიუს მეამბოხე, არც იასპერსის ფილოსოფიური რწმენის მქონე, არც მეტაფიზიკური მოლოდინისა და მზაობის ადამიანები, რომლებიც ცდილობენ იცხოვრონ მარადიული ღირებულებებით მარადისობის უკუგდების, მარადისობის წინააღმდეგ ამბოხების შემდეგ. პოსტმოდერნი არის რეაქცია განმანათლებლობისა და რენესანსის იდეალებზე გულგატეხილობა. მათი იდეალების: პროგრესის, გონების და ადამიანის უსაზღვრო შესაძლებლობების შესახებ. მას ახასიათებს დაღლილობა, ესთეტიკური ექსპერიმენტები. ცინიზმი.

პოსტმოდერნი არის ადამიანის თავისუფლების, როგორც ყოფიერების წესის, ექსისტენციალური პათოსის გაგრძელება. მათ სურთ ექსისტენციალისტების მიერ დაწყებული საქმის გაგრძელება. იგი არის ექსპერიმენტი თავისუფლებით. მოდიტ გაუთავისუფლდეთ ყველაფრისაგან და რაზეც ადამიანი ვერ იტყვის უარს, ის მიე-

იწინით ადამიანისათვის არსობრივ მახასიათებლად. შექმნების უეჭველი საწყისის ძიების ნაცვლად ვიპოვოთ ჩვენი ყოფიერების უეჭველი საწყისი. პოსტმოდერნი არის ნება თავისუფლებისაკენ. ექსისტენციალიზმის მიერ აღიარებული თავისუფლებისაგან განსხვავებით, მისი თავისუფლება არის უპირობო და ისტორიის, ენის კულტურის, არაცნობიერისაგან გათავისუფლება და საზოგადოების, საკუთარი თავის, მომავლის წინაშე პასუხისმგებლობისაგან თავისუფლება. პოსტმოდერნი მიიჩნევს, რომ შეუძლებელია ახალი რენესანსი, აღორძინება წარსულის იდეალების, ღირებულებების, კულტურის, მსოფლმხედველობის. ამიტომ ადამიანი უნდა გათავისუფლდეს ახალის შემოქმედებისათვის. მან უნდა შექმნას ახალი ორიენტირები, ახალი რეალობა, ყოფიერების ახალი წესი.

ადამიანმა ვერ გარდაქმნა რეალობა, ვერც მეტაფიზიკურ რეალობას ეზიარა, ადამიანი დაიღალა რეალობით და შექმნა ახალი ვირტუალური რეალობა. ცოცხალი რეალობის სიმძიმე შეიცვალა ვირტუალური რეალობის სიმსუბუქით, რომელშიც ადამიანი თავს თავისუფლად გრძნობს. ეს სამყარო მისი გონების შექმნილია და მის ნებას ექვემდებარება. აქ ყველაფერი არსებობს აზრის სახით. ადამიანიც მასში ცხოვრობს აზრის სახით, რომელიც მას წარმოადგენს ამ სამყაროში. ადამიანის დასწრებულობა იძენს ვირტუალურ, წარმოსახვით ხასიათს. ვირტუალური რეალობა მეტაფიზიკური სამყაროს სუროგატია. მეტაფიზიკურობა კი ადამიანის გარდუვალი ნიშანი. ადამიანი დაწყევლილია იყოს მეტაფიზიკოსი. მისი თავისუფლება მდგომარეობს სხვა, მეორე სამყაროს შექმნის აუცილებლობაში. ადამიანის მცდელობა დაბრუნებოდა რეალურ სამყაროსა და არსებობას, სიცოცხლეს დასრულდა ახალი ვირტუალური რეალობის შექმნით. მის წინაშე ხელახლა დადგა მეტაფიზიკური პრობლემა-რომელი რეალობის მიხედვით უნდა იცხოვროს ადამიანმა და რომელ რეალობაში ცხოვრობს იგი. ადამიანის სასრულობა არა მეტაფიზიკური მახასიათებელია, არამედ ბიო-ფიზიკური. ადამიანი გადაიქცა წარმავალ ადამიანად.

პოსტმოდერნი არის იმის გაცნობიერება, რომ მეტანარატივები, ძველი ღირებულებები კარგავენ შინაარსს, რაც მიჩნეულია დადებით მოვლენად, რადგან „მარადიული ღირებულებები“ ტოტალურობისა და ბატონობის ფორმებია. ისინი ზღუდავენ ადამიანის თავისუფლებას. სამყარო არის ქაოსმოსი (დელიოზი) და არა კოსმოსი. იგი არის სრული თავისუფალი არჩევანისა და შესაძლებლობების სამყარო. ამ სამყაროში მოცემულია ორი საწყისი: შიზოიდური, შემოქმედებითი და პარანოიდალური შემბორკველი წესრიგის საწყისი. მათი მეთოდია დეკონსტრუქცია კულტურის ნებისმიერი ფარული საზრისის გათავისუფლება ნებისმიერი ავტორიტეტისაგან, როგორიცაა საზოგადოება, ტრადიცია, მეცნიერება და თვითონ ავტორიც. ადამიანი თავისუფალი უნდა იყოს შემოქმედებაში და ხელოვნების ქმნილებისა თუ რეალობის გაგების საქმეში. დღეს მართლაც ძნელია თავისუფალი და დამოუკიდებელი აზრი გამოთქვა რაიმეს შესახებ, რადგან პრესა, ტელევიზია, ინტერნეტი, ყველა გთავაზობს საკუთარ მოსაზრებას ზღოძილების შესახებ.

პოსტმოდერნის გნოსეოლოგია. როგორი ცოდნა სჭირდება ადამიანს დღეს? ადამიანი არის სიმულაცია, მისი შექმნებითი პოზიცია შეიძლება გამოიხატოს შემდეგნაირად: „მოდი ვივარაუდოთ“. არის ორი შესაძლებელი პოზიცია: მოდი ვივარაუდოთ, რომ ყველაფერი ნორმალურად არის, ანდა ვიყოთ გულწრფელნი და რეალობას თვალი გავუწვროთ, რაც უნდა იყოს გზა გათავისუფლებისაკენ (ნიცშე). მისი ძირითადი ნიშანია მოდერნის უნივერსალისტური და რაციონალისტური მსოფლმხედველობის უარყოფა. პოსტმოდერნის ძირითადი იდეა მოკლედ, რომ ვთქვათ არის უნდობლო-

ბა მეტანარატივებისადმი (ლიოტარი). ეს გულისხმობს უნდობლობას უნივერსალური მსოფლმხედველობრივი სისტემებისადმი, რომლებიც ცდილობდნენ სამყაროს ახსნა. ისინი იყვნენ:

- საზოგადოების მათრგანიზებელი,
- გაგების ერთიანი გელის შემქმნელი,
- ლეგიტიმაციის საფუძველი.

ისინი წარმართავდნენ საზოგადოებისა და ისტორიის განვითარებას. ეს მიჩნეულია როგორც მეტანარატივების ბატონობა ადამიანზე. ისინი ახდენდნენ საზოგადოებისე ერების, ეპოქების მობილიზაციას ამ იდეების განხორციელებისათვის. ასეთი იდეები იყო: საზოგადოებრივი პროგრესის იდეა, ადამიანის თავისუფლების, საყოველთაო კეთილდროიების, საყოველთაო განათლების როგორც პროგრესის საფუძვლისა. ეს საყოველთაო ცოდნა წარმართავდა მოდერნს. პოსტმოდერნის აზრით, ისინი იყვნენ ტოტალური ბატონობისა და ძალაუფლებისადმი ნების გამოვლენის ფორმები. პოსტმოდერნი უარყოფს ცოდნის ფუნდამენტურ და მთლიანობით ხასიათს. პოსტმოდერნის სკეპტიციზმი ეფუძნება ტექსტის თვითიდენტობის უარყოფას და ცოდნის არამდგრადობას, ამიტომ სამყაროს სურათი პრობლემატურია. პოსტმოდერნი უარს ამბობს ენის რეფერენტულობის აღიარებაზე. ანუ ენას არ შეუძლია სწორად და უტყუარად აღწეროს სინამდვილე, გამოთქვას „ქეშმარიტება“. სამყაროს გაგება შეიძლება ენაში და ენის მეშვეობით, მაშინ როდესაც პოსტმოდერნისათვის სამყარო არის ტექსტი. პოსტმოდერნული ცოდნის თეორიის ძირითადი ნიშანია: ანტიფუნდამენტალიზმი და ფრაგმენტაცია.

ანტიფუნდამენტალიზმის მიხედვით შემეცნება დაუსაბუთებელია. იგი არ ეძებს ყოფიერებისა და ცოდნის მყარ, ფუნდამენტურ საფუძველს, რადგან ხდება ადამიანისა და სამყაროს მიმართების ტრანსფორმაცია. ამ მიმართებაში იჭრება სიმბოლური სისტემები, მასშედა, რომლებიც ახდენენ სამყაროს ხელოვნური მოდელების კონსტრუირებას. ეს ცხადყოფს „რეალური“ სინამდვილისადმი მიმართვის უაზრობას. არსებობს მხოლოდ ტექსტი.

ფრაგმენტულობა. პოსტმოდერნი მიიჩნევს, რომ ცოდნის განვითარებას არა აქვს კუმულაციური ხასიათი. ყოველი ცოდნა ფრაგმენტული და სასრულოა. იგი დამოკიდებულია ისტორიულ და კულტურულ სიტუაციაზე. ცოდნა გახდა ყოველდღიურობის ფენომენი. ცოდნა არის ქეშმარიტი აქ და ეხლა. იგი არ არის კონტექსტისაგან თავისუფალი ზოგადი და უნივერსალური კანონების ცოდნა. ცოდნის ფენომენი პლურალისტური და დეცენტრირებულია. ცოდნის ფრაგმენტულობა განპირობებულია რეალობის ფრაგმენტული ხასიათით. არ არსებობს არა მარტო მეტაფიზიკური სინამდვილის ცოდნა, არამედ არც რეალობის ცოდნაც. ცოდნა გახდა პროდუქტი, რომელიც ექვემდებარება საბაზრო კონიუქტურას. პოსტმოდერნი სოციალურ რეალობას განიხილავს როგორც პლურალისტურს. იგი არის ფრაგმენტული, ლოკალური პროცესების ერთობლიობა. საზოგადოება არის სუსტად კოორდინირებული პროცესი.

მოდერნი ემყარებოდა სინამდვილის რაციონალურობის დებულებას და მიუხედავად ამისა მისი სრული გაგების პრეტენზია მიჩნეულ იქნა გონების ავადმყოფობად. ადამიანმა დაკარგა გონების იმედი, მეტიც გონება დააღანაშაულა ყველა უბედურებაში. გონებამ დაკარგა უნივერსალურობა და თავისთვის არა გამჭვირვალე გახდა. ამიტომ მეტაფიზიკური თავისუფლების დაფუძნება გონების თვითმკვლელობაშია. მაგრამ ადამიანს მხოლოდ გონება დარჩა. (კამიუ). პოსტმოდერნამდე გონების აბსოლუტური პრეტენზიები უარყო უკვე ნიცშემ, ჰაიდეგერმა და კამიუმ. მაგრამ განსხვავება იმ-

ამია, რომ ჰაიდელბერგმა უარყო გონების აბსოლუტური პრეტენზიები, როგორც ევროპული აზროვნების სუბიექტივიზმის გამოხატულება, რადგან მიიჩნია, რომ თვითონ მეტაფიზიკურის აქტიურობა ადამიანის ნახტომს ზედმეტს ხდის. ესაა საფუძველი მეტაფიზიკური „ნახტომის“ განხორციელებისა, კამიუმ მოითხოვს გონების გამოჯამრთვებას, რაც ნიშნავს რომ გონებამ უარი უნდა თქვას აბსოლუტურ პრეტენზიებზე და დაკმაყოფილდეს ფარდობითი შედეგებით, მაგრამ ადამიანმა მაინც უნდა იცხოვროს მეტაფიზიკური პრინციპებით. ეს არის ადამიანის გამარჯვება. პოსტმოდერნმა უარყო როგორც სინამდვილის რაციონალურობა, ისე მისი შემეცნების შესაძლებლობა. ამით გონების პრეტენზიები კიდევ უფრო უსაფუძვლო გახდა. მათ უკუაგდეს მეტაფიზიკურის ბოლო ნაკვალევი, როგორც მოლოდინის, იმედისა და ამბოხების სახით. მოდერნის მიერ განხორციელებულ რეალობის დესაკრალიზაციას პოსტმოდერნმა დაუმატა გონებისა და ცოდნის დესაკრალიზაცია. ძველი პრინციპი, რომლის მიხედვით ცოდნის მიღება განუყოფელია გონებისა და პიროვნების ჩამოყალიბებისაგან უკუგდებულია. (ლიოტარი). ადამიანი დაიღალა ჯერ ღმერთის ყოვლისმცოდნეობისაგან, შემდეგ მეტაფიზიკური ნახტომის განხორციელების მოვალეობის სიმძიმისაგან, შემდეგ იდეალური საზოგადოების მშენებლობის ვალდებულებისაგან. არც ღმერთისაგან განდგომამ მისცა ადამიანს შევება, არც სამართლიანი საზოგადოების მშენებლობამ გაამართლა, არც მეცნიერებით წარმართულმა ცხოვრებამ მოუტანა სიკეთე (ატომური იარაღი, ეკოლოგია, კლონირება). ადამიანის ცხოვრება იყო საშუალება ამ თეორიების ჭეშმარიტების დასამტკიცებლად. ადამიანი დაიღალა ცოდნის სამსახურში ყოფნისაგან. მას სურს ცოდნის ჩაყენება ადამიანის სამსახურში. მოხდა ცოდნის დესაკრალიზაცია. ცოდნა იქცა პროდუქტად. ცოდნის წარმოების მიზანი და წესი შეიცვალა. ცოდნა ყოველდღიურობის ფენომენად იქცა და არის ინსტრუმენტი ყოველდღიური, პრაქტიკული მიზნების მისაღწევად. ცოდნის წარმოება ეკონომიკის მთავარი დარგი ხდება. ხდება ცოდნის ფორმების სინერგია. ჭეშმარიტებას ჩაენაცვლა ცოდნის ლეგიტიმურობა, რომელიც განისაზღვრება ოპერატიულობის კრიტერიუმით. ცოდნა სიტუაციურია და ტექნოლოგიური, რადგან ადამიანის ყოფიერება არის არსებობის ტექნიკა.

ძველმა ონტოლოგიამ ამოწურა თავი. შემეცნებელი სუბიექტი გაქრა, რეალობა მოცემულია როგორც ერთი უსასრულო ტექსტი. ეს ტექსტი წარმოსდგება მეტაფორებისაგან, ციტატებისაგან, საზრისებისაგან. ტექსტი გამოირჩევა სიჭარბით, ანუ ამბობს უფრო მეტს ვიდრე საჭიროა, ყველაფერს და ამავე დროს არაფერს. ეს განაპირობებს ჭეშმარიტების, ღირებულებითი ორიენტაციების, ინტერპრეტაციის მრავალ ვარიანტულობას. ამიტომ პოსტმოდერნი ცდილობს დააღვინოს ტექსტის ანალიზის მეთოდი. ასეთია ენის პერმენევტიკული და დეკონსტრუქციული სტრატეგიები. მათ სურთ სამყაროს დეკონსტრუქცია მისი სიღრმისეული საზრისის გაგების მიზნით. მისი აზრით, თანამედროვე ადამიანი ჩაიძირა სიტყვების ოკეანეში, რომელიც ჩამოეფარა რეალობას. დეკონსტრუქციის მეშვეობით უნდა სიტყვების ჭეშმარიტ მნიშვნელობასთან, უნდა გავათავისუფლოთ სიტყვების პირველადი მნიშვნელობები. ადამიანმა უნდა შეძლოს გავადეს სიტყვების გარეთ. ეს მეთოდი არის ზერაციონალური და თავის თავში აერთიანებს გრძნობად-ემოციონალურს და რაციონალურს. თუმცა ყოველი ანალიზი არასრულია. ამიტომ იგი მოითხოვს ფილოსოფიის, ფილოლოგიის, მეცნიერების, ხელოვნებისა და რელიგიის გაერთიანებას ტექსტის ანალიზისას. იგი ცდილობს შექმნას არაკლასიკური ონტოლოგია. რადგან რეალობა პრინციპულად ღია დინამიკური სისტემა არის, რომელიც არ აღიწერება კლასიკური ონტოლოგიის მეტაფიზიკური ცნებებით: არსება და მოვლენა, იდეა და ობიექტი,

აღმნიშვნელი და აღნიშნული. არაკლასიკური ონტოლოგიის მეთოდია „ტოტალური კრიტიციზმი“ და „კონტრფილოსოფიური დისკურსი“. მათი მეშვეობით დაიდევია ტექსტის ორაზროვნება. ფილოსოფია თვითონ არის ტექსტი და თხრობის აქტი. იგი არ შეიძლება იყოს რეპრეზენტაცია. პოსტმოდერნი არ იყენებს კლასიკური ფილოსოფიის ცნებებს მოვლენა და არსება. ხდომილება კი არ ავლენს არსებას, არამედ მას წარმოადგენს. პირველადი საზრისი არ არის წარმოდგენილი მეორადი ფორმებით. ფილოსოფია კი არ არის პირველსაზრისის, სუბსტანციის რეპრეზენტაცია. პოსტმოდერნი ფილოსოფიის ლოგოცენტრიზმის დაძლევის ცდილობს კლასიკური ფილოსოფიის ონტოლოგიური და გნოსეოლოგიური დუალიზმის დაძლევით. მისთვის მოვლენა, რეპრეზენტაცია არის თვითყმარი და ერთადერთი მოცემულობა. ამით იგი გამოდის საზრისის კონტექსტიდან, რაც გულისხმობს, რომ „ობიექტის“ შესწავლისას უნდა გათვალისწინებული იქნეს მისი უსასრულო მეტამორფოზების შესაძლებლობა განსხვავებულ ტექსტუალურ ტრანსფორმაციებში.

ეს გულისხმობს, რომ ობიექტურობის კვლევა შეიცვალა სუბიექტურობის კვლევით. ეს მიაწინებს კლასიკური ფილოსოფიის და კულტურის გაგრძელებასა და დასასრულსაც, რადგან სუბიექტურობა გაიგება როგორც ტექსტი. მისთვის შემოქმედება არის „აღმოჩენილის აღმოჩენა“, უსასრულო გამეორება და ციტირება, რაც იწვევს ირონიულ დამოკიდებულებას, რადგან მხოლოდ ეს შეიძლება იყოს ახალი. პოსტმოდერნი თვლის, რომ ისტორია ამოწურულია, რადგან ყველა იდეა, საზრისი აღირებულია უკვე გამოთქვა. ამიტომ ცდილობს არაკლასიკურ ტექსტებში მონახოს რაიმე ახალი. ის ეძებს თუ რა დარჩა „აღნიშნულის ნარჩენს“, როგორც შეუმცნებელს, გაუგებარს. მეთოდი ამის გაგებისა არის არადოგმატურობა, ასისტემურობა და მრავალ ვარიანტულობა. ძირითადი ონტოლოგიური განზომილებაა „სახეზემყოფობა“, რეალობა კი წარმოსდგება ერთიანი უსასრულო ტექსტის სახით, რომლის ნიშანია საკუთარ თავთან არაიდენტურობა. ეს მოითხოვს ტექსტის ანალიზის ახალ ფორმებს. მათ უნდა გაგვიყვანონ ან სიტყვებისა და ტექსტის მიღმა, ან დაგვანახონ ტექსტის პირველსაზრისი.

პოსტმოდერნის ძირითადი ნიშნებია: სამყარო არის გაცნობიერების ობიექტი (და არა შემეცნების, რაც ობიექტურ რეალობას და მისი ჭეშმარიტი სახის წვდომას გულისხმობს) და გაცნობიერების შედეგები ფიქსირდება ტექსტის სახით. ამიტომ ადამიანისათვის სამყარო წარმოსდგება ტექსტის სახით. ასევე ადამიანის ცნობიერება არის შეზღუდული რაოდენობის ტექსტების ერთობლიობა, ადამიანების ერთიერთობა არის ტექსტების ერთიერთობა, „არაფერი არ არსებობს ტექსტის მიღმა“ (ჟ. დერიდა). შემეცნება კი არის ტექსტის ინტერპრეტაცია. ინტერპრეტაციის ძირითადი მეთოდია დეკონსტრუქცია. მისი მიზანია ტექსტის ბატონობისაგან გათავისუფლება. დეკონსტრუქცია მიზნად ისახავს გვაჩვენოს, რომ ტექსტი არ ფლობს ერთადერთ და ფიქსირებულ მნიშვნელობას, რომელიც მას მინიჭებული აქვს ავტორის ან ისტორიის მიერ. ტექსტი გათავისუფლდა „საზრისის დიქტატურისაგან“. ეს ადამიანს აძლევს საშუალებას ინტერპრეტაციის თავისუფლებისა. ავტორი როგორც ტექსტის ცენტრი უკუგდებულია, მოხდა დეცენტრაცია. ყოველი ინტერპრეტაცია თანაბარმნიშვნელოვანია. ტექსტის ნებისმიერი ინტერპრეტაციის „ავტორი“ დაკავებულია ციტირებით, ტექსტის მანიაკულირებით. სამყარო როგორც ტექსტი არის პლურალისტური, რომელიც არ დაიყვანება არავითარ უნივერსალურ პრინციპზე, მას არ აქვს საზრისისეული, გამაერთიანებელი ცენტრი.

ისტორია მოკლებულია საზრისსა და კანონზომიერებას, მას მართავს შემთხვევა. იერარქიის ადგილს იკავებს ანარქია. ცენტრის ძიება შეიცვალა გაბნევით (განთესვით).

განვითარება იძენს ქალტური მოძრაობის სახეს (რიზომე), რომელიც მოკლებულია ტრადიციას, სიღრმეს. ადამიანი სრიალებს ზედაპირზე, დრო კარგავს მოდუსებს და გამოდის „წარსულიაწმყოს“ მთლიანობად, ხანგრძლივობა (ბერგსონი). ისინი ამით ხაზს უსვამენ განსხვავებას ჰაიდეგერთან, რომლისთვისაც მომავალი ძირითადი დროითი მოდუსი. მიზანი გამოძევებულია თამაშით, გარკვეულობა — გაურკვევლობით. ისტორიული შემოქმედების ადგილს იკავებს დეკონსტრუქცია. ადამიანი კი არის არა ცნობიერი სუბიექტი, არამედ სოციალური და პოლიტიკური არაცნობიერის კოლექტიური მე. იგი მოკლებულია უნიკალურობას.

თავისუფლება და ბატონობა. ადამიანი როგორც კოლექტიური მე განიცდის მანიპულირებას სახელმწიფოსა და სოციალური ინსტიტუტების მხრივ. ბატონობა გაანალიზებულია მიკრო დონეზე, ყოველდღიურობის დონეზე. მათ აინტერესებთ ბატონობის გამოვლენის პირველადი, უმცირესი ნიშანი. ბატონობა ზორციელდება ენის მეშვეობით და ენაში.

ჟ. დერიდა მიიჩნევს, რომ კლასიკურმა ფილოსოფიამ და გონებამ კლასიკური ამოწურა საკუთარი თავი, როგორც სახეზემყოფობის მეტაფიზიკამ. იგი ყოფიერებას გაიგებდა როგორც სახეზემყოფობას. მისი აზრით კრიზისის დაძლევის გზა არის დეკონსტრუქცია. უნდა მოხდეს ტრადიციული მეტაფიზიკის კრიტიკული რეფლექსია-დეკონსტრუქცია. ტრადიციული მეტაფიზიკა თავის ამოცანას ხვდავდა პოზიტიური საზრისის დადგენაში, დეკონსტრუქციის მიზანია სწორედ მეტაფიზიკური ტექსტებში მოცემული მეტაფიზიკური საზრისების დაძლევა. ტრადიციული მეტაფიზიკა ამ პრობლემების წრეში ჩაიკეტა, რომლებიც განსაზღვრულია ადრინდელ იდეებითა, გამოხატვის საშუალებებით და საკუთარი ძალებით არ შეუძლია მისგან გამოსვლა. ეს ყველაზე მკაფიოდ ვლინდება კატეგორიათა სისტემაში და მათი სუბორდინაციის წესრიგში, რომელზეც მოწოდებულია აღწერონ სამყარო. უნდა მოხდეს მათი დეკონსტრუქცია ენის ანალიზის მეშვეობით, რათა მოგვეცეს სპონტანური აზროვნების საშუალება. დეკონსტრუქციამ უნდა მოახდინოს ისტორიული და კულტურული ტრადიციების მიერ საზრისების დამახინჯების აცილება. ისტორია ვლინდება ტექსტის, მეტყველების, მეხსიერებისა და კონტექსტის სახით და დეკონსტრუქცია ფილოსოფოსობა უნდა გაათავისუფლოს მათი ზეგავლენისაგან. დერიდეს მიზანია სახეზემყოფობის მეტაფიზიკის უკუგდება. ეს გულისხმობს მისი დუალიზმის უკუგდებას, რომლის თანახმად არსება უნდა გამოვლინდეს, ხოლო იდეა განზორციელდეს. მეტაფიზიკა როგორც ტექსტი არის თვითდეკონსტრუირებადი ფენომენი. დეკონსტრუქცია არ არის ძალად გარედან თავს მოხვეული სტრატეგია. ტექსტის საზრისის წყარო არ არის ავტორი. ტექსტი არის დამოუკიდებელი. ტექსტი მიიღებს მრავალ საზრისს, რომელიც არ არის დაკავშირებული ავტორთან, ტექსტი ყველა საკუთარ ისტორიას. იგი დამოუკიდებელია ავტორისაგან და მკითხველისაგან. ზოგჯერ ტექსტი უპირისპირდება საკუთარ თავს. ამიტომ არ არის სწორი კითხვა: რისი თქმა უნდოდა ავტორს. დერიდეს აზრით, მკითხველს, შემმეცნებელს უნდა ჰქონდეს თავისუფალი იმპროვიზაციის უფლება. იგი არ უნდა იყოს შებორკილი საბოლოო შედეგის ანდა ცოდნის მოპოვების იმედით ან ვალდებულებით. ეს არის თავისუფალი აზროვნება. ადამიანი შეძლებს ამ გზით, ტექსტების სიღრმისეული ანალიზით, გამოავლინოს ყოფიერების გამომხატველი ძირეული ცნებები. მაგრამ დერიდეს აზრით, ტექსტის სრული დეკონსტრუქცია, გათავისუფლება ყოველგვარი მეტაფიზიკისაგან შეუძლებელია. ტექსტი უსასრულოდ ცვალებადია. ნებისმიერი ტექსტი შეიძლება წაკითხული იქნეს მეორე ტექსტის მეშვეობით და ხელახლა. ამიტომ ძნელია ითქვას, რომელი ტექსტია ნამდვილი და ჭეშ-

გრამატიკისაგან გათავისუფლება. ამ გზით მივალთ არაოიდიპოსურ გამოცდილებასთან. ეს გამოცდილება მოგვეცემა ფსიქოანალიზის საპირისპირო მეთოდით-შიზოანალიზით. შიზოანალიზი ანგრევს ადამიანის ილუზიას, ათავისუფლებს სიმბოლოებისა და კოდებისაგან და ამ გზით ათავისუფლებს სურვილების წარმოებისაგან. მათ აზრით, სურვილი არის ადამიანის რეაქცია რეალობის წარმომადგენელი(მარეპრეზენტირებელი) სიმბოლოების რიგში ჩართვაზე, იგი ზღუდავს ადამიანის თავისუფლებას სოციალურ სივრცეში. სურვილი იძენს ნიშნის ხასიათსა და ფუნქციას. იგი ახდენს ადამიანის „ტერიტორიის მონიშვნას“, რომელიც შემდეგ იძენს რეპრესიულ ძალას. „ტერიტორიის მონიშვნის“ ცნებაში გაიგებენ შემეცნებითი და ქცევითი სტრუქტურების ერთობლიობას, კოდების შექმნას, რომელთა მეშვეობით ადამიანი მონიშნავს საკუთრების უფლებას, „გაბატონებულ აღმნიშვნელს“. მათი შეხედულებით, დღეს კოდიფიკაციის სისტემა ვეღარ მუშაობს გამართულად, რაც ადამიანის გადაგვარებასთან არის დაკავშირებული. შიზოანალიზი არღვევს საზღვრებს და ახდენს საზოგადოებრივი სისტემების დეცენტრაციას. ეს ათავისუფლებს ადამიანის უნიკალურობას. სინამდვილე არის სურვილის მქონე მანქანების ერთობლიობა, რომლების აყალიბებენ სურვილების წარმოებას. რეალობა არის ზედაპირების სიმრავლე (საგნობრივი სფერო)მათი ურთიერთობა წარმოქმნის „რიზომეს“ ამ ცნებით გამოხატავენ განვითარების სპეციფიკურ წესს, მოძრაობას გარკვეულ მიმართულების გარეშე.

პოსტმოდერნის გასაგებად უნდა გათვალისწინებული იქნეს ნიცშესა, მარქსისა და ფროიდის შეხედულებები. მისი მიზანია გამოხატოს ეპოქის სულისკვეთება და შეიმუშაოს აზროვნების ახალი მეთოდი არსებულ რეალობასთან ურთიერთობისათვის, ღირებულებათა გადაფასებისათვის. მკაცრი აზრით, პოსტმოდერნული ფილოსოფია არ არსებობს. იგი ამტკიცებს სწორედ ფილოსოფიის შეუძლებლობას. იგი უარს ამბობს უნივერსალური თეორიული სისტემის აგებაზე, რომელსაც ექნებოდა პრეტენზია სამყაროს ახსნაზე მთლიანობაში. პოსტმოდერნი კრიტიკულად აანალიზებს ტრადიციულ ევროპულ კულტურას, აზროვნებასა და ფილოსოფიას. პოსტმოდერნმა ყოველდღიურობის უკან დაინახა არაცნობიერი. პოსტმოდერნისათვის ადამიანის ყოველდღიურობის ანალიზი მისი დისკურსიული პრაქტიკების ანალიზია. ადამიანის ცნობიერება და ყოფიერება ენაში გლინდება. მან ფსიქოანალიზი შეცვალა ექსისტენციალური ანალიზით. მარქსიზმი ყოველდღიურობის უკან ხედავდა ეკონომიკურ ინტერესებს. კამიუ ყოველდღიურობას განიხილავდა როგორც აბსურდს, რომლის უკან ხედავდა ამბოხებას. რაც გულისხმობდა ღმერთის არ არსებობის მიუხედავად უნდა იცხოვრო მეთაფიზიკური პრინციპებით.

პოსტმოდერნის მიზანია არა მთელი სამყაროს, არამედ სიტუაციის და მისი ფრაგმენტების აღწერა, არამედ ცენტრიზმის უარყოფა. იქნება ეს სუბიექტი, გონება ღმერთი, მას სურს აზროვნების პარადიგმის შეცვლა. პოსტმოდერნი უარს ამბობს ადამიანის ონტოლოგიურ პრეტენზიებზე. მისი ამოცანა არ არის სინამდვილის შემეცნება მისი გარდაქმნა-რაციონალიზაციის მიზანით.

ონტოლოგია

ყოფიერების პრობლემა

ყოფიერების პრობლემა ანუ საკითხი თუ რას ნიშნავს არსებობა და რა არსებობს, არა მარტო ფილოსოფიის ერთერთი უმთავრესი პრობლემაა, რომლის შესახებ ფილოსოფოსები მუდამ კამათობდნენ, არამედ ამ საკითხის გარკვევა ადამიანური ცხოვრების ორგანიზებისა და წარმართვის აუცილებელი წინამძღვარია. ყოფიერების საკითხის გააზრებისას ადამიანის აზროვნება აღწევდა განზოგადოებისა და აბსტრაქტიზების უმაღლეს ხარისხს. იგი მოითხოვდა ადამიანის სულიერი და მორალური ძალების უდიდეს დაძაბვას, როდესაც ცდილობდა პასუხი გაეცა კითხვაზე თუ რა არის მისთვის ჭეშმარიტად არსებული და ღირებული.

როგორია არსებობის ჩვეულებრივი გაგება? ყოფიერების გაგების აუცილებლობა ადამიანის ყოფიერებიდან ამოიზრდება. იგი ხედავს, რომ საგნები, მოვლენები არსებობენ აქ, ეხლა, მაგრამ არსებობდა თუ არა ეს მოვლენები გუშინ და იარსებებენ ისინი ხვალ? სამყაროში არსებული საგნები წარმაგალია, მაგრამ როგორია თვითონ სამყაროს არსებობის წესი? ადამიანს ყოფიერების საკითხზე ჩააფიქრებდა სიკვდილის ფენომენიც. როგორ არსებობს ის, რასაც აქ და ეხლა ვხედავ სიკვდილის შემდეგ? რა შეუძლია ადამიანს თქვას წარსულისა და მომავლის შესახებ? ყოფიერების პრობლემა დროის პრობლემასთან აღმოჩნდა დაკავშირებული, რადგან ადამიანს აინტერესებს რა არსებობს და რამდენ ხანს არსებობს? ადამიანი ხედავს, რომ რაღაც საგნები არსებობენ, რაღაც უკვე არა. ასევე ამჩნევს, რომ სხვადასხვა მოვლენებს არსებობის განსხვავებული წესი აქვთ. ასევე ზოგიერთი საგნის არსებობა მის ნებასა და განზრახვაზე დამოკიდებული, ზოგიერთის კი არა, ეს ყოველივე მოითხოვდა ყოფიერების წესებს შორის მიმართების გარკვევას.

ადამიანის დამოკიდებულება ყოფიერების საკითხისადმი პარადოქსულია. ერთის მხრივ, ადამიანი ყოფიერების გაგების უნარს ფლობს, რომლის წარმოშობა მან არ იცის და მეორეს მხრივ, მან არ იცის რა არის ყოფიერება. ყოფიერების ფენომენის თავისთავად სიცხადე მისი სრული გაუგებრობის ნიშანია. ადამიანის მიერ გამოთქმულ მარტივ წინადადებაში: ეს არის ვაშლის ხე, გამოთქმულია ადამიანის უდიდესი პრეტენზია. იგი თავის თავზე იღებს უფლებას რაიმე აღიაროს არსებულად ანდა უარყოს მისი არსებობა. ადამიანი არის არსება, რომელსაც აზნათებებს ინტერესი. ინტერესის საგანი კი ყოველთვის არის არსებობა. მეორეს მხრივ ადამიანი არის ის, ვისაც შეუძლია რაღაცა შექმნას, ანუ არსებობა მიანიჭოს. ადამიანის ცხოვრებასა და აზროვნებაში ყოფიერების საკითხის მნიშვნელობაზე მიუთითებს ის, რომ სიტყვა „არის“-ის ადამიანის აზროვნებისა და მეტყველების აუცილებელი და საყოველთაო ელემენტია.

ადამიანის ბუნებრივი განწყობა აღიარებს, რომ სამყარო არსებობდა, არსებობს და იარსებებს მომავალში. ადამიანი თავის მოქმედებასა და აზროვნებაში გამოდის სამყაროს არსებობის დებულებიდან და მისთვის ეს თავისთავად ცხადი და უეჭველი დებულებაა. ყოფიერების საკითხი ჩვეულებრივი ადამიანისათვის არის ერთსა და იმავე დროს ყველაზე კონკრეტული და ყველაზე აბსტრაქტული, ყველაზე ცხადი და ყველაზე გაუგებარი საკითხი, მეტიც ყოფიერების შესახებ საკითხის დასმაც კი ზედმეტად არის მიჩნეული.

ადამიანი ჩვეულებრივ ცხოვრობს ბუნებრივი განწყობის პირობებში და ყოფიერების საკითხი გადაჭრილად ითვლება. მაგრამ ყოფიერების საკითხი საეჭვო და

პრობლემატური ხდება, როდესაც ადამიანის ცხოვრებაში აღვილი აქვს გარდატეხას, კრიზისს. ამ დროს ყოფიერების გაგების უტყუარობა ირღვევა. ადამიანისათვის გაუგებარი ხდება თუ რას ნიშნავს ჭეშმარიტი არსებობა, რა არსებობს, როგორია ადამიანის ღირსეული ყოფიერების წესი, რომელსაც ადამიანმა უნდა მისდოს? ეს საზოგადოების კრიზისის ნიშანია, რადგან საზოგადოების არსებობის საფუძველი-გაგების ერთიანი ველი ირღვევა. ამ დროს ადამიანი სვამს კითხვას არა მარტო იმის შესახებ, თუ რას ნიშნავს არსებობა, არამედ რა საზრისი, მნიშვნელობა აქვს რაიმე საგნის არსებობას. ამ დროს უბრალოდ არსებობა არ არის საკამარისი, რადგან ეჭვს ქვეშ დგება ადამიანის ყოფიერების საფუძვლები.

ადამიანს მოეთხოვება გაიაზროს და გარკვეული პასუხი გასცეს ყოფიერების საკითხს, რადგან ადამიანი არის განსაკუთრებული არსებული. მას ახასიათებს ყოფიერების გაგება, ამიტომ მისი უპირატესობა და მოვალეობაა სწორედ ყოფიერების შესახებ საკითხის დასმა. ფილოსოფიაში ხდება ყოფიერება პრობლემა.

ადამიანს ბუნებრივად ახასიათებს თავისებური ონტოლოგიური დუალიზმი. მას აინტერესებს, რასაც იგი აღიქვამს არის ერთადერთი სინამდვილე თუ არსებობს სინამდვილის სხვა სახეც. ეს წამოჭრის ახალ საკითხებს: ადამიანს შეუძლია თუ არა მეორე სინამდვილის შემეცნება (გნოსეოლოგია), როგორია დამოკიდებულება ამ ორ სინამდვილეს შორის (მეტაფიზიკა, აქსიოლოგია). დღეს განსაკუთრებით აქტუალურია იმ სინამდვილის გარდაქმნა, რომელშიც ვცხოვრობთ.

ადამიანი ამჩნევს, რომ არა მარტო მრავალი განსხვავებული საგანი არსებობს, არამედ იმასაც, რომ ამ საგნებს განსხვავებული არსებობის წესი ახასიათებთ. ერთი საგნის ყოფიერების ერთი წესი არ გამოდგება, მეორე საგნის არსებობის დასახასიათებლად. აუცილებელი ხდება ყოფიერების წმინდა პრობლემატიკის გამოყოფა, ყოფიერების როგორც ასეთის განსაზღვრა.

ყოფიერების პრობლემის აქტუალურობა განპირობებულია ყოფიერების გაგების ისტორიულობითაც. ფილოსოფიამ უნდა უთხრას თანამედროვე ადამიანს თუ რა არსებობს და რას ნიშნავს არსებობა დღეს. რადგან ის რაც არსებობს დღეს 21-ე საუკუნის ადამიანისათვის არ არსებობდა მე-18 საუკუნის ადამიანისათვის. იმ საუკუნის ადამიანი ფანტაზიისა და წარმოსახვის სრული დამაბეითაც კი ვერ წარმოიდგენდა ყოველივე ამას. დღეს გამოვლინდა არსებულის ახალი ფორმები და არსებობის ახალი წესები. ადამიანს აინტერესებს ის რაც მშვენიერია, ის, რაც სიკეთეა არსებობს თუ არა? ონტოლოგიამ ადამიანს უნდა უთხრას:

- რას ნიშნავს არსებობა?
- რა არსებობს?
- რა საზრისი აქვს ამა თუ იმ მოვლენის არსებობას?
- როგორია არსებულთა არსებობის ძირითადი პრინციპი?
- რატომ არსებობს რაიმე და არა პირიქით არარა?
- როგორია მიმართება ყოფიერების განსხვავებულ წესებს შორის?

ყოფიერების პრობლემის განხილვის ყველაზე აბსტრაქტული და მეტაფიზიკური დონეა ყოფიერებისა და არარას მიმართების გარკვევა თუ რატომ და რის საფუძველზე აქვს ყოფიერებას უპირატესობა არარსებობის წინაშე? ყოფიერებისა და არარას დაპირისპირება არის ძირეული მეტაფიზიკური საკითხი. იგი ეხება სამყაროს არსებობის შესაძლებლობას.

არარას პრობლემა ყოველთვის იყო ადამიანის აზროვნების ცენტრში. ანტიკურმა მსოფლმხედებლობამ არარა უარყო. ანტიკურობის ძირითადი ონტოლოგიური დებულებ-

ბა ამბობს: „არაფრისაგან რაიმე არ წარმოიშვება და რაიმე არარად არ გადაიქცევა“. არარა გაიგივებული იქნა მატერიალთან როგორც მასალასთან.

ანტიკურობამ ამ კითხვას შემდეგნაირად უპასუხა: ყოფიერება არსებობს აუცილ-ბლობით. ის, რომ არსი არის და არ არსი არ არის — იყო სამყაროსეული აუცილ-ბლობა. არსებული არსებობდა აუცილებლობის საფუძველზე. გვიანდელმა ელინიზმმა საკითხის გადაწყვეტა ემანაციის თეორიის საფუძველზე სცადა. არარა არ არსებობს. სამყარო არის სინათლის, სიკეთის კლების უსასრულობა, რომელიც არასოდეს არ გახდება ნოლის ტოლი. ემანაციის წყაროს მარადიულობა და ემანაციის პროცესის მარადიული ხასიათი იყო სამყაროს არსებობის მარადისობის გარანტი. ემანაციის თეორიისათვის არარა არ არსებობს.

ქრისტიანობამ გააცნობიერა არარას შესაძლებლობა. მან პირველმა გაიაზრა ყოფიერებისა და არარას დაპირისპირება. არარა აქტუალურ ხასიათს იძენს. ღმერთმა არარასაგან შექმნა სამყარო და რაც არარასაგან შეიქმნა შეიძლება ისევ არარად გადაიქცეს. ყოფიერების უპირატესობის გარანტიად გამოდის ღმერთი. ღმერთის ნება და შემოქმედება (კრეაცია) არის სამყაროს არსებობის საფუძველი. მთავარ პრობ-ლემად იქცა კრეაციის აუცილებლობისა და თავისებურების გააზრება. რატომ შექმნა ღმერთმა სამყარო და რა არის მისი საზრისი. ემანაცია და კრეაცია განსხვავებული ონტოლოგიური პრინციპებია. ორივე მათგანი, სამყაროს არსებობის უპირატესობის საფუძველს ხედავდნენ სამყაროს გარეთ არსებულ მარადიულ ძალაში.

პეგელმა წმინდა ყოფიერება და წმინდა არარა გააიგივა მათი ბუნდოვანების გამო. ისინი შინაგან განსხვავებას მოკლებულია, ამიტომ მიუწვდომელია ადამიანის შემეც-ნებისათვის.

ნიცშემ „ღმერთის სიკვდილის“ პარადოქსით ღმერთი-არარას დისპოზიციის ძირი-თადი წევრების უკუედებით ახალი დისპოზიცია წამოსწია წინ. ეს არის ყოფიერება-ადამიანი-არარა. მაგრამ როგორ შეიძლება გავიგოთ ნიცშეს პარადოქსი. რას ნიშნავს არარად ქცევა? არარა არის დიდი ყუთი სადაც ყველაფერი ჩაიყრება თუ ის არის სრული გაქრობა, თუ ის არის არსებობის სხვა წესი? მით უფრო, რომ ენერგიის მუდმივობისა და გარდაქმნის კანონის თანახმად ბუნებაში არაფერი უკვალოდ არ ქრე-ბა. ნიცშეს შემდეგ ყოფიერებამ დაკარგა მისი მოცემულობის ღვთაებრივი გარანტია. აზროვნების წინაშე დადგა პრობლემა, მან უნდა გაარკვიოს ყოფიერებისა და არარას დაპირისპირებაში რა არის ყოფიერების უპირატესობის გარანტი.

მეცნიერება პრეტენზიას აცხადებს ყველაფრის მცოდნეობაზე და ყველაფრის განმსაზღვრელად ყოფნაზე. მეცნიერებისათვის არარა არ არსებობს, რადგან იგი არ მოგვეცემა ცდაში, ექსპერიმენტში. მისი გამოთვლა შეუძლებელია. მეცნიერება მკვეთრად არის შემოსაზღვრული მხოლოდ არსებულით, რომლის გამოთვლა და დაკვირვება შეიძლება. მ. ჰაიდეგერმა მოახდინა არარას თემატიზაცია და აქტუალ-იზაცია. მან არარას უკან ყოფიერება დაიანხა. ხოლო ყოფიერება და არარა იმით განასხვავა, რომ ყოფიერების შიგნით განსხვავება შეიტანა როგორც ფენომენში. ყოფიერება არის საკუთარი თავის — თვითჩენა — საკუთარ თავში — საკუთარი თავის წინაშე. ეს მდგომარეობა შეუძლებელია არარასათვის.

ეპოქის ადამიანის უმთავრესი განცდა იყო: ძრწოლა, სასოწარკვეთილება, შიში და არა იმედი, ოპტიმიზმი, მოლოდინი. ჩვენ რომ ვართ, ეს არის საოცრება, რომელიც ყოველგვარ ლოგიკურ საფუძველს მოკლებულია. ადამიანი ცდილობს ამ უპირატე-სობის ახსნას. თანამედროვე აზროვნების უმთავრესი ამოცანაა სამყაროს არსებობის სწორედ ამ საფუძველის მონახვა. თანამედროვე ფილოსოფიამ ყოფიერების უპირატე-

სობა არარას წინაშე გააცნობიერა როგორც ძღვენი, საჩუქარი (ჰაიდუგერი). ყოფიერების გამოვლენის საზე ადამიანისათვის მოუწვდომელია. მისი გამოვლენის წესრიგი არც აუცილებელია და არც შემთხვევითი ხასიათის არ არის, არამედ ზვედრისეულია.

სამყარომ და ადამიანმა დღეს დაკარგა თავისი ყოფიერების ღვთაებრივი გარანტიები. დღეს მას შეუძლია მის ხელთ არსებული ტექნიკური და ტექნოლოგიური საშუალებებით მოსპოს სამყარო. ყოველივე ეს განაპირობებს ყოფიერების საკითხის ხელახლა დასმის აუცილებლობას. შემთხვევითი არ არის, რომ მე-20 საუკუნის უდიდესმა ფილოსოფოსმა მარტინ ჰაიდუგერმა თავის ძირითად ნაშრომს, „ყოფიერება და დრო“, ეპიგრაფად წარუშდგარა ნაწყვეტი პლატონის დიალოგიდან „სოფისტის“ (244): „აშკარაა, თქვენ დიდი ხანია იცით, თუ საკუთრივ რას გულისხმობთ, როცა ხმარობთ გამოთქმას „მყოფი“. ადრე ჩვენც გვწამდა, რომ გვესმოდა, ახლა კი გასაჭირში ჩავვარდით. მოგვეპოვება კი დღეს პასუხი კითხვაზე, თუ რას გულისხმობთ საკუთრივ სიტყვაში „მყოფი“?—არასგზით.“ ამ მოაზროვნეებს შორის კაცობრიობის ისტორიის 25 საუკუნოვანი მონაკვეთია და მიუხედავად ამისა ყოფიერების საკითხი მაინც გადაუწყვეტელია.

ადამიანი ამ ძირითადი მეტაფიზიკურ-ონტოლოგიური საკითხის გადაწყვეტის შემდეგ გადადის სამყაროს შინაგანი აგებულების განხილვაზე. ადამიანი სამყაროში ხელავს არსებული საგანთა და მოვლენათა ორ განსხვავებულ სიმრავლეს, ესენია იდეალური და მატერიალური არსებულები. ადამიანმა უნდა გაარკვიოს თუ რა ურთიერთობაა არსებულთა ამ ორ რეგიონს შორის, რომელია მათ შორის პირველადი და განსაზღვრული. ამ საკითხის გადაწყვეტით განისაზღვრება ადამიანის ცხოვრების წესი.

აზრისა და არსის დაპირისპირება უმთავრესი იყო ანტიკური სამყაროსათვის. მატერია იყო მასალა, რისგანაც იქმნებოდა ყველაფერი. იდეალური საწყისი, შემოქმედი იყო ფორმის ფორმა-წმინდა ფორმა, რომელშიც არაფერია მასალისეული. ფორმისა და მასალის სინთეზით იქმნება საგანი. მატერია – მასალა გარკვეულ დამოუკიდებლობას ფლობდა გონით საწყისთან მიმართებაში.

ქრისტიანობისათვის მატერია არარაა. ღმერთი არარასაგან ქმნის სამყაროს, მაშასადამე მატერიასაც. ღმერთი ქმნის არა მარტო ფორმას, არამედ მასალასაც სინამდვილისათვის. მატერიალიზმი მატერიის ცნებაში განსხვავებს მატერიას როგორც მასალას და მატერიას როგორც ყოფიერების წესს, რომლის ძირითადი ნიშანია ადამიანის ცნობიერებისაგან დამოუკიდებელი არსებობის უნარი.

ონტოლოგია. ტერმინი „ონტოლოგია“ შემოტანილი იქნა რ. ჰოკლენიუსის მიერ 1613 წელს, თავის ფილოსოფიურ ლექსიკონში. ი. კლაუბერგმა კი 1656 წელს ონტოლოგია მეტაფიზიკის სანაცვლოდ შემოიტანა. ზოლო მისი საბოლოო დანერგვა განახორციელა ქ. ვოლფმა.

ონტოლოგია შეისწავლის:

- არსებობის საკითხს,
- არსებობის განსხვავებულ წესებსა და მათ საერთო ნიშნებს,
- არსებულთა განსხვავებულ სფეროებს.

არსებული საგნებით დაკავებულია კერძო მეცნიერებები, ზოლო არსებობის წესებს იკვლევს ონტოლოგია. არსებობა არის სამყაროს უპირველესი მახასიათებელი და ადამიანის ცხოვრებისა და აზროვნების უმთავრესი საკითხი. ადამიანის, როგორც მოქმედი, ცოცხალი არსების, ინტერესისა და მიზნის საგანია არსებული. ადამიანის ყოველი გამოთქმა, მსჯელობა, წინადადება აგებულია ზმნა „არის–ის“ გამოყენებით,

ანუ ნებისმიერი ადამიანური მსჯელობა გულისხმობს მსჯელობის საგნის არსებობა-არარსებობას. მისთვის, როგორც არსებულისათვის, უპირველესია იმის გარკვევა თუ რა არსებობს და რას ნიშნავს არსებობა. ადამიანი მიიჩნევს, რომ ის არის ის ვისაც შეუძლია დაადგინოს, განსაზღვროს თუ რა არსებობს და რა არა და ადამიანი არის ის ვისაც შეუძლია შექმნას ახალი საგანი, ახალი არსებული.

ადამიანი ხედავს, რომ არიან საგნები, რომლების შემდეგ ქრებიან და არის საგნები, რომლებიც გუშინ არ არსებობდნენ ესლა კი ჩვენს თვალწინ არიან. არსებულს აღმოაჩნდა ორი პარამეტრი: არსებობა და არ არსებობა. რატომ ქრებიან საგნები და რაზეა დამოკიდებული მათი არსებობა. რატომ უნდა მოისპოს ის რაც არსებობს? ვინ ან რა განაპირობებდა საგანთა არსებობა-არარსებობას? ეს განაპირობებდა ადამიანისათვის ყოფიერების პრობლემის აქტუალურობას. პირველად პარმენიდემ გააცნობიერა არსებულთა და არსებობის წესების განსხვავება. მან გამოიყენა არსებულთა ორი სახე: ჭეშმარიტად არსებული, რომელიც მარად არსებობს და მოჩვენებითად არსებული, რომელიც წარმავლი და დროებითია.

ყოფიერების წმინდა პრობლემატიკის მოპოვება რთული თეორიული პროცედურების შემდეგ ხდება მისაწვდომი. უპირველეს უნდა გაგაცნობიეროთ ონტოლოგიური დიფერენცი (პაიდევერი). ეს ნიშნავს, რომ ერთმანეთისაგან უნდა განვასხვავოთ საგანი როგორც არსებული და ყოფიერება როგორც მისი არსებობის წესი, როგორც კვლევის განსხვავებული ობიექტები. ხშირად ადამიანი არსებული საგნის ნიშან-თვისებების კვლევით ცვლის მისი არსებობის წესების კვლევას. ცნების, „ყოფიერება“, გააზრების სპეციფიკა იმაშია, რომ ყოფიერებაზე არ შეიძლება ვიაზროვნოთ როგორც რაიმე კონკრეტულ საგანზე. ონტოლოგიამ უნდა გაიაზროს არსებულთა არსებობის წესების უზოგადესი ნიუანსები, უნდა იკვლიოს არსებობის განსხვავებული წესები და მათი ურთიერთმიმართება, უნდა გაირკვეს იმ ნიშანთა ერთობლიობა, რომელთა მეშვეობით ჩვენ შეგვიძლია ნებისმიერი საგნის არსებობა ან არ არსებობა დაუადგინოთ. ონტოლოგიამ უნდა დაადგინოს არა მარტო საგნის არსებობა, არამედ საგნის არსებობის წესის ადგილი სამყაროში მოცემულ არსებობის წესთა იერარქიაში. ერთია, საკითხი იმის შესახებ თუ რაში ხედავს ადამიანი არსებულის უმთავრეს ნიშანს და მეორეა ამ არსებულის არსებობის ხასიათი. ადამიანმა მისი გარემომცველი არსებულები დაყო შემთხვევით, აუცილებელ, შესაძლებელ არსებულებად. ადამიანის ინტერესის საგანია უპირველესი არსებული, *Ens realissimus*, რომელთანაც მიმართებაში გაირკვეოდა ადამიანის ადგილი სამყაროში.

- ანტიკურობაში ასეთი უპირველესი არსებული იყო კოსმოსი როგორც მოწესრიგებული მთელი, რომელთანაც მიმართებაში განისაზღვრებოდა ადამიანის არსება და ყოფიერება.
- შუა საუკუნეებში ასეთი იყო ღმერთი, რომელთანაც მიმართებაში განისაზღვრებოდა ადამიანის არსება და ყოფიერება.
- ახალი დრო ადამიანისათვის ძირითად მიმართებას ხედავდა სუბსტანციასთან მიმართებაში.
- ჰეგელი ადამიანისათვის ძირითად მიმართებას ხედავდა იგი იქცა აბსოლუტურ გონებასთან მიმართებაში.
- პაიდევერი ადამიანისათვის ძირითად მიმართებას ხედავდა ყოფიერებასთან მიმართებაში.

ჰეგელთან აბსოლუტური გონება იქცა სუბსტანცია-სუბიექტად. იგი იყო თვით-განვითარებადი ტელეოლოგიური პროცესი, რომელსაც თვითშემეცნების პროცესის

სახე ჰქონდა. იგი იღებდა ისტორიის სახეს. იგი განისაზღვრებოდა ადამიანის არსებას და ყოფიერებას ჰეგელთან სუბსტანციის თვითშემეცნების პროცესის დამთავრებით სრულდებოდა ისტორიაც როგორც პროცესი. სუბსტანცია არის თვითმიზეზი. მაგრამ აბსოლუტური გონი გადის თავის თავს გარეთ როგორც სხვადასხვა. ჰეგელისათვის აბსოლუტური გონის ყოფიერების ტრიადა ასე გამოიყურება: თავისთავად ყოფნა-სხვადასხვა-თავისთავისთვის ყოფიერება. ეს არის თავის თავს გარეთ გასვლა და შემდეგ უკუდაბრუნება საკუთარ თავთან, როგორც თვითშემეცნების ტელეოლოგიური წრე. ეს წრე ბიბლიური ისტორიის ცნებებით გადმოცემა: ღმერთი – შესაქმე – მეორედ მოსვლა. აქ არსებობის წესები მეტაფიზიკურად გათიშულია ისტორიის მანძილზე. სანამ მეორედ მოსვლისას არ აღდგება მეტაფიზიკური მთლიანობა.

ჰაიდეგერთან *Ens realissimum* არის ყოფიერება. მისი არსებობის წესია ფენომენად ყოფნა. იგი არის თვითგამოვლენადი ფენომენი, იგი არის ღია, ეს არ არის თავის თავს გარეთ გასვლა როგორც სხვადასხვა ქცევა. ამით უკუგდებულია ჰეგელის სქემა-ტრიადა. მასთან მიმართება განსაზღვრავს ადამიანის არსებასა და ყოფიერებას.

მისი აზრით, ყოფიერების თვითჩენის ეპოქების ცვლა არის არა ტელეოლოგიური, არამედ ხვედრისეული პროცესი. მისი წესრიგი არც აუცილებელია და არც შემთხვევითი. ჰაიდეგერთან მეტაფიზიკური გათიშულობა დაძლეულია აქ და ეხლა, რადგან ეს არის ყოფიერების თვითჩენა თავისთავში აქ და ეხლა. ადამიანის არსება არის ამ ღიაობის შიგნით ღვომა. ჰაიდეგერის მიხედვით, ყოფიერება არის არა სუბსტანცია, არამედ ფენომენი, ე. ი. არა მარტო თვითმიზეზი, არამედ თვითჩენა. მან ყოფიერების ახალ ასპექტს მიუთითა. ყოფიერება არის ფენომენი თავისთავს შიგნით ყოფნა როგორც ღიაობა თავის თავისთვის და ადამიანისათვის.

ჰეგელის მიხედვით, ადამიანის მეტაფიზიკური დანიშნულებაა იყოს აბსოლუტური გონის თვითშემეცნების ადგილი. ჰაიდეგერის თანახმად, ადამიანის მეტაფიზიკური დანიშნულებაა იყოს ექსისტენცია. ადამიანი არის თავისთავს გარეთ ყოფნა და იმავე დროს ყოფიერების ღიაობის შიგნით ღვომა და ყოფიერების თვითჩენის სასწაულის განთქმა. ყოფიერება თავისი თვითჩენით შესაძლებელს ხდის ამას. არსებობის ძირითად ნიშანს ადამიანი ეპოქების მიხედვით განსხვავებულ მოვლენებში ხედავდა:

- ძველი ბერძენისათვის არსებულის უპირველესი ნიშანი იყო აუცილებლობა და მარადიულობა. საგანი არსებობს იმდენად, რამდენადაც იგი ზიარებულია ამ ნიშნებს. პლატონმა ეს შემდეგნაირად შეაჯამა: არსებულია ის რაც ნაზიარების სიკეთეს.
- შუა საუკუნეებისათვის არსებულის ნიშანი იყო ღმერთთან წილნაყარობა, რადგან ყოველი არსებული ღმერთის მიერ არის შექმნილი.
- ახალმა ეპოქამ ნამდვილობის ნიშანი დაინახა გონიერებაში. რაც ჰეგელმა გამოთქვა თავის ფორმულაში: „რაც ნამდვილია გონიერია და რაც გონიერია ნამდვილია“.
- ჰაიდეგერმა კი არსებული ძირითადი ნიშანი დაინახა მის დროით ხასიათში, რომელიც შეიძლება ასე გამოითქვას: რაც ნამდვილია დროითია და რაც დროითია ის ნამდვილია“. არსებული არის ის რასაც აქ ეხლა ადვილი აქვს, ხდება ანუ სახეზემყოფია.

ონტოლოგია როგორც მეტაფიზიკა. მეტაფიზიკა როგორც ონტოლოგია რეალობას ყოფდა ორად და ეძებდა მოვლენის უკან მყოფ სინამდვილეს. არსებული როგორც მეტაფიზიკური პრობლემა გულისხმობს არსებულის მეტაფიზიკური მხარისა და მეტაფიზიკური საფუძვლის დადგენას. იგი დამოუკიდებელი არსებობის სფეროა,

რომელიც განსხვავდება ემპირიული რეალობისაგან. მეტაფიზიკა, როგორც ონტოლოგიური თეორია, არის ემპირიული არსებული საგნის უკან მეტაფიზიკური სინამდვილისა და არსებობის წესის აღიარება და კვლევა. იგი რეალობას ყოფს ორად როგორც არსებობის წესის ისე არსებულთა სახით. ზოგადად მეტაფიზიკა არის ადამიანის მცდელობა არსებული ემპირიული რეალობის უკან დაინახოს არსებობის სხვა წესი, სხვანაირი სამყარო. ონტოლოგია როგორც მეტაფიზიკა იკვლევს სამყაროსა და საგნის სხვაგვარი არსებობის შესაძლებლობას. რა არის ბუნების საწყისი-მატერიალური თუ იდეალური, რა არის ბუნების, ადამიანის, მეტაფიზიკური ბუნება. მეტაფიზიკურად დაპირისპირებულ არსებულთა რეგიონები ისტორიულად იცვლება: მატერიალური-იდეალური, მარადიული-წარმავალი, ყოფიერება-არარა, სახეზემყოფი-არასახეზემყოფი, ყოფიერება და ცნობიერება, არსება და მოვლენა, ერთეული და ზოგადი. ფენომენოლოგიის შემდეგ ონტოლოგიის ხასიათი შეიცვალა. იგი ფენომენში ხედავს მეტაფიზიკურს. ადამიანის მეტაფიზიკური არსი არის უკვდავი სული, ამიტომ ადამიანის როგორც არსებულის კვლევა მისი უკვდავი სულის დასაბუთებას ნიშნავს. არსებულთა მეტაფიზიკური წესრიგი ასეთი იყო: დემერტი, ბუნება, ადამიანი. ერთი-გონება-სული. ჰაიდეგერმა არსებულთა სხვა წესრიგი დაადგინა ხელთმყოფი-ხელმისაწვდომი-გარემო-რეალობა-სამყარო-არარა-ყოფიერება.

რა არის ყოფიერება. ჩვეულებრივი ადამიანი, ყოველდღიური ცნობიერება ყოფიერებას, არსებობას, სინამდვილეს გაიგებს როგორც სინონიმს. ფილოსოფიური ცნება „ყოფიერება“ აღნიშნავს არა მარტო არსებობას, არამედ „ყოფიერება“ აღნიშნავს იმასაც, რაც არსებობის გარანტია. ამიტომ „ყოფიერების“ ცნებას ფილოსოფიაში განსაკუთრებული საზრისი აქვს.

ყოფიერების პრობლემა პირველად პარმენიდემ გააცნობიერა. მან გამოიყენა არსებული ორი სახე: ჭეშმარიტად არსებული, რომელიც მარად არსებობს და მოჩვენებითად არსებული, რომელიც წარმავალი და დროებითია და ჩამოაყალიბა ყოფიერების ცნება. მას სურდა პერაკლიტეს მარადიული ცვალებადობისა და მოძრაობის სამყაროში, რაც ადამიანის ცხოვრებას არამდგრადსა და გარკვეულობას მოკლებულს ხდიდა, და საზრისის გარანტი. პარმენიდემ ცვალებადი სამყაროს მიღმა აღიარა მდგრადი, მარადიული, უცვლელი რეალობა, როგორც ამქვეყნიურობის არსებობის გარანტი. ეს არის ყოფიერება. პარმენიდესთან ეს უპირველესი არსებული აღმოჩნდა გონება. არსი და აზრი იგივეა – ამბობდა პარმენიდე. მეორე ასპექტი პარმენიდეს პოზიციისა ისაა, რომ ყოფიერება, როგორც ჭეშმარიტება, გაეხსნება ადამიანს და არა ადამიანი გახსნის ყოფიერების ჭეშმარიტებას. (აღეთა). ჰაიდეგერის აზრით, ყოფიერების პრობლემის პარმენიდესეულმა გადაწყვეტამ განსაზღვრა დასავლური ცივილიზაციის ბედი. დასავლური მეტაფიზიკა, უტოპოზმი, გარდაქმნის იდეოლოგია ემყარება განსხვავებას ჭეშმარიტ და ამქვეყნიურ არსებობას შორის. ამქვეყნიური ყოფიერების გარდაქმნა შეიძლება ორი გზით: საგნობრივ-პრაქტიკული ზემოქმედება ამქვეყნიურობაზე (რევოლუციონერების გზა) და ადამიანის შინაგანი სულიერი და ზნეობრივი სამყაროს გარდაქმნა (წმინდანების გზა). ყოფიერების ცნება აღნიშნავს:

- არსებულ საგანთა ერთობლიობას,
- არსებობის განსხვავებული წესების უზოგადესი ნიშნებს.
- აღნიშნავს საწყისს, ქვემდებარეს, უპირველეს არსებულს.

ეს შესაძლებელია ონტოლოგიური დიფერენცის გაცნობიერების საფუძველზე და ნიშნავს ყოფიერებისა და არსებულის ცნებებისა და ფენომენების განსხვავებას. ჩვენ

განვასხვავებთ არსებობის იდეალური, მატერიალური, ვირტუალური წესს. ეს სინამდვილესთან მიმართების შესაძლებლობის აუცილებელი პირობაა.

ყოფიერება როგორც პრობლემა გულისხმობს თუ როგორი ნიშნებით უნდა დავადგინოთ საგნის არსებობა. საგნის არსებობის კრიტერიუმი არ არის იგივეობრივი გრძნობებით უტყუარი მოცემულობის კრიტერიუმისა. ყოფიერება როგორც პრობლემა გულისხმობს არსებობის ნიშნების, არსებობის ფორმების და იმის გარკვევას თუ რა არსებობას.

არისტოტელეს მიხედვით, ყოფიერება არის დაშვება. მან პირველმა გააცნობიერა, თუ რას ნიშნავს როდესაც ვამბობ, რომ ეს საგანი არსებობს. ერთია, როდესაც მე ვიცი ეს საგანი და მეორეა, როდესაც მე ვამბობ ეს საგანი არსებობს. ყოფიერების როგორც დაშვების მეშვეობით გაკდივართ სახეზემყოფობის ჩარჩოების გარეთ. ყოფიერების ფენომენი ქმნის არსებულთა ერთიანობას, რადგან იგი მოიცავს წარსულს, აწმყოსა და მომავალს, ასევე მოიცავს აუცილებელ, შემთხვევით და შესაძლებელ არსებულს.

კანტი იყო პირველი, რომელმაც დააფიქსირა ყოფიერების წმინდა პრობლემატიკა. მან განაცხადა, რომ არსებობა არ შედის ცნების შინაარსში. ეს ნიშნავდა, რომ შემეცნების პროცესში საგნის არსებობის დაშვება არაფერს მატებს საგანს შინაარსობრივი ასპექტით. ეს ნიშნავდა, რომ საგნის შემეცნება არ ნიშნავს საგნის არსებობის წესის შემეცნებას. „ყოფიერების ფენომენი, როგორც კვლევის საგანი, არ არის არსებული საგნის იდენტური. „კანტი თვლის, რომ ყოფიერება არის ნივთის დაშვება ანდა მისი რომელიმე განსაზღვრულობისა თავისთავად“ (კანტი). საგნის შემეცნება არ უდრის საგნის ყოფიერების წესის შემეცნებას. ყოფიერების წმინდა პრობლემატიკის და არსებობის წესების კვლევისას ადამიანი უნდა გათავისუფლდეს ემპირული, პრაგმატული ინტერესებისაგან და დადგეს დაუინტერესებელი, თეორიული ჭვრეტის პოზიციაზე.

ბუნებრივი განწყობისას, ჩვენთვის საგნის არსებობა ცხადია და გვიანტერესებს არსებული საგნის ნიშან-თვისებები, საგნის ნიშან-თვისებებს კვლევისას ჩვენი მიზანია გავარკვიოთ თუ ადამიანისათვის რამდენად სასარგებლოა იგი. შემეცნების პროცესისას ჩვენ არსებობის საკითხი გავვაქვს ჩვენი შემეცნებითი ინტერესების გარეთ, ფრჩხილების გარეთ (ედმუნდ ჰუსერლი), მაგრამ არ გავვაქვს არსებობის საკითხი საერთოდ ადამიანური ინტერესის გარეთ, რადგან ადამიანის ინტერესის უპირველესი საგანია არსებობა.

ადამიანის შეკითხვა: „რა ხდება“, ხშირად გულისხმობს-რა არსებობს აქ და ეხლა. ადამიანი არის ინსტანცია, რომელიც ადასტურებს ან უარყოფს რაიმეს არსებობას ანუ თუ რა მოხდის საგანს მისი არსებობისას. ამით მოხდა მეტაფიზიკური საკითხის ტრანსფორმირება არასახეზემყოფის პრობლემად. მისთვის თავისთავად ცხადია იმისი არსებობა რაც აქ და ეხლა მის წინაშეა, სახეზემყოფია. მაგრამ ყოველ ადამიანს საკუთარი სახეზემყოფობა აქვს. ამიტომ ადამიანის უმთავრესი პრობლემა იმისი არსებობის დამტკიცება რაც აქ და ეხლა არ ხდება, არ არის სახეზემყოფი. პრობლემა ის კი არაა, რომ ჩვენ არ გვჯერა იმისი არსებობა რაც სახეზემყოფი არაა, არამედ ჩვენ უნდა შეგვეძლოს დავასაბუთოდ, რომ ის რაც ახლა ჩვენს წინაშე სახეზე არ არის ისიც არსებობს. ეს დასაბუთება გასაგები და მისაღები უნდა იყოს მეორე ადამიანისათვის. უნდა გაირკვეს არასახეზემყოფის ონტოლოგიური სტატუსი და ონტოლოგიური მახასიათებლები. (მნიშვნელობს მაგრამ არ არსებობს-რას ნიშნავს ღირებულების ასეთი არსებობა).

მეცნიერებისა და ტექნიკის განვითარებამ კიდევ უფრო აქტუალური გახადა ყოფიერების პრობლემა. ატომური ფიზიკის განვითარებამ გამოაშკარავა, რომ რეალობაზე ექსპერიმენტული დაკვირვების პროცესში იკარგება რეალობის დამოუკიდებლობა.

შემეცნებამ აუცილებელი გახადა განუსაზღვრელობის (ვ. ჰაიზენბერგი) და დამატებითობის (ნ. ბორი) პრინციპების შემოტანა, რომლებიც აუცილებელია რეალობის სრული სახით აღსაწერად. რეალობას, რომელსაც ვაკვირდებით არის აბსტრაქტული თუ არადაკვირვებადი რეალობა. მეცნიერების მიერ გამოკვლეული რეალობა იქცევა შეთანხმების საგანად, ტექნოლოგიური რეალობად ანუ ის ელემენტარული ნაწილაკების სამყარო, რომელსაც ჩვენ ვხედავთ მძლავრი მიკროსკოპების, ამაჩქარებლებისა და სხვა ტექნიკური საშუალებების მეშვეობით განსხვავდება ჩვეულებრივი, ყოველდღიური რეალობისაგან. ეს არის რეალობა რომელიც პრინციპულად განსხვავდება იმისგან რასაც ჩვეულებრივი ადამიანი ტექნოლოგიის გარეშე აღიქვამს.

ადამიანს აქვს უნარი წარმოსახვის მეშვეობით შექმნას სამყარო, ტექნიკური საშუალებებით შეუძლია დაინახოს ახალი სამყარო. ისინი განსხვავდება იმ რეალობისაგან, რომელშიც ჩვეულებრივ ადამიანის ყოველდღიური ცხოვრება მიმდინარეობს. ბუნებრივია დაისმის კითხვა: რომელია ამ სამყაროთაგან რეალური და რომლის მიხედვით უნდა იცხოვროს ადამიანი. ადამიანი არსებობს და აზროვნებს ონტოლოგიური დუალიზმის ჩარჩოებში.

ონტოლოგიური დუალიზმი. არისტოტელე იყო პირველი, ვინც შეეცადა პლატონის დუალიზმის დაძლევას. პლატონის მიხედვით ორი სამყაროს ერთიანობა შესაძლებელია ემანაციის სახით. ქრისტიანობამ ეს დუალიზმი მოხსნა. ღმერთმა არარასაგან შექმნა სამყარო. ადამიანი კი ამქვეყნიურებაში ეძებს ღმერთის ანარეკლს, შექმნილში შემოქმედს. ახალმა დროში ონტოლოგიური დუალიზმის პრობლემა ვლინდება ნომინალიზმისა და რეალიზმის დაპირისპირებაში. რა არსებობს რეალურად ერთეული, ემპირიული საგანი თუ ზოგადი. ნომინალიზმმა არსებულად აღიარა ერთეული, ემპირიული საგანი, რეალიზმი კი ნამდვილ არსებულად მიიჩნევდა ზოგადს.

შემდგომ ეს დუალიზმი გადატანილი იქნა საგნის შიგნით. საგანი გაიყო არსებად და მოვლენად. ჰუსერლი შეეცადა ამ დუალიზმის მოეხსნას. მან შემოიტანა ფენომენის ცნება. მისი აზრით, არ შეიძლება ერთეული საგნის გახლეჩა არსებად და მოვლენად და მათთვის არსებობის განსხვავებული წესით არსებობის უნარის მინიჭება. არსება ვლინდება თავის თავში და მოვლენის უკან არ იგულისხმება არსება. ჰუსერლის ცნობილი მოწოდება „თავად საგნებისაკენ“ გულისხმობდა: არსების დანახვა არ შეიძლება მოვლენაში. რადგან საგანი თვითონ ავლენს თავის თავს. საგანი არის ფენომენი. ფენომენის უკან არაფერი იგულისხმება, როგორც მოვლენის უკან. კლასიკური ონტოლოგიას რამდენიმე თავისებურება ახასიათებს:

- იგი აღიარებდა ყოფიერების პრინციპული გონიერულობის დებულებას,
- მისი ინტერესის საგანი იყო უპირველესი არსებული, ნს რეალიზმის, რომელიც ყველა სხვა არსებულის საფუძველი იყო,
- ანტიკურობიდან მოყოლებული მიიჩნეული იყო, რომ ადამიანი გაიაზრებდა უშუალოდ წმინდა ყოფიერებას.

ამიტომ არსებობის კვლევა იყო ონტოლოგია. გონიერება იყო არსებულის ძირითადი ნიშანი და გონება იყო არსებულთან მისადგომი. შემდგომ ყოფიერებასთან მისადგომი გზა იყო ღმერთი. ღვთაებრივი ნაპერწკალი იყო არსებულის ძირითადი ნიშანი, შემდეგ ეგი იქცა არსებულთან მისასვლელ ძირითად საშუალებად. როგორც ვხედავთ ყოფიერებასთან მისადგომი, მისი აღმოჩენისა და გამოვლენის ფორმები ისტორიულად

იცვლებოდა. დღეს უპირატესობა აქვს ონტო-ტექნო-ლოგიას. რადგან ტექნოლოგია არის არსებულია აღმოჩენისა და გამოვლენის უპირატესი ფორმა. ის ეუბნება ადამიანს რა არის რეალური, მეტიც იგი ქმნის ახალ საგანს, ახალ არსებულს.

მ. ჰაიდეგერმა წამოაყენა ახალი ონტოლოგიის იდეა. მისი აზრით ონტოლოგია უნდა იქცეს ონტო-ქრონიად. რადგან დრო არის არსებულის უპირველესი ნიშანი და მასთან მისადაგობი. თანამედროვე ონტოლოგია მიიჩნევს, რომ წმინდა ყოფიერება აბსოლუტური ტრანსცენდენტია, ამიტომ ადამიანი გაიაზრებს არა უშუალოდ ყოფიერებას, არამედ იმას თუ როგორ აქვს ადგილი ყოფიერებას ამქვეყნად. (ონტოლოგია არის არსებულთა უნივერსუმის უზოგადესი აღწერა. ვიღარდ ქუინის მიხედვით ონტოლოგია არის რაიმე თეორიის შინაარსი, რომელიც გულისხმობს იმ ობიექტებს, რომლებიც დაშვებულია ამ თეორიის მიერ როგორც არსებული. კლასიკური ონტოლოგია მოვლენის უკან ეძებდა არსებას, რომელიც არსებობის სხვა წესის მქონე იყო. ასეთი სამყარო მეტაფიზიკური და დუალისტურია. ამიტომ მეტაფიზიკის ამოცანაა არსებობის ერთიანი წესის მონახვა ორივე სამყაროსათვის. ახალი ონტოლოგია აღიარებს, რომ საგანი თავის თავს თავის თავში აჩვენებს. იგი არ ყოფს რეალობას მოვლენად და არსებად. ასეთი სამყარო მთლიანია.

ონტოლოგიის ამოცანაა სამყაროში არსებულ საგანთა, ხდომილებათა დაყოფა არსებულთა რეგიონებად და მათი თავისებურებებისა და არსებულთა არსებობის წესების განსხვავება. ძირითდი ონტოლოგიური ცნებებია: ყოფიერება, სტრუქტურა, თვისება. ყოფიერების ფორმებია: მატერიალური, იდეალური, ექსისტენციალური. რეალობის ყველა სახეები: ობიექტური რეალობა, ფიზიკური რეალობა, სუბიექტური რეალობა, სოციალური რეალობა, ვირტუალური რეალობა. ონტოლოგიის შემდეგი ამოცანაა არსებობის განსხვავებული წესების მიმართების დადგენა. ტრადიციული ონტოლოგიისათვის უნივერსუმის მთლიანობა არსებობის ორ განსხვავებული წესით იყო წარმოდგენილი: მეტაფიზიკური არსებობის წესი და ემპირიული, ამქვეყნიური არსებობის წესი. მათი მიმართების წესი იყო ტრანსცენდირება, მეტაფიზიკური ნახტომი. მეტაფიზიკური ნახტომის განხორციელება ადამიანის არსობრივი ვალდებულება იყო. ადამიანი დღეს განარჩევს არსებობის ბევრად მეტ წესს: მეტაფიზიკური, ემპირიული, ობიექტური, სუბიექტური, სიმბოლური, ვირტუალური. ადამიანმა უნდა გაარკვიოს არსებობის რომელი წესია მისთვის უმთავრესი და როგორ ახერხებს ადამიანი არსებობის ამ მრავალ წესთან ურთიერთობას და არსებობის ერთი წესიდან მეორეში გადასვლას. თანამედროვე ადამიანისათვის უნივერსუმი არსებობის მრავალ ფორმას შორის არის დანაწილებული. კანტი წერდა, რომ ადამიანი არის ორი სამყაროს მოქალაქე და მას აქვს ბუნებრივი მიდრეკილება მეტაფიზიკისადმი. მისი მოვალეობაა განახორციელოს მეტაფიზიკური ნახტომი. დღეს ადამიანი ერთდროულად რამდენიმე სამყაროს მოქალაქეა და თავისუფლად ახორციელებს გადასვლას ერთი სამყაროდან მეორეში. მართლაც არსებულთა ყოველ რეგიონს არსებობის საკუთარი წესი აქვს. მაგრამ ამავე დროს მათ არსებობის წესებს აქვთ რაღაც საერთო ნიშანი რის საფუძველზე ადამიანი ამბობს ღმერთი არის, ბუნება არის, ადამიანი არის. ამიტომ ყველანი ერთად ქმნიან იმას რასაც უნივერსუმი ეწოდება.

არსებულთა რეგიონები

სამყაროში არსებულთა ძირითადი რეგიონებია:

- ღმერთი,
- ბუნება,
- ადამიანი.

ღმერთი არის უპირველესი არსებული. ღმერთთან მიმართებაში ონტოლოგიის ამოცანაა თეორიულად გაიაზროს:

- ღმერთის არსებობა.
- თვითონ ღმერთის არსებობის წესი. წმინდა სამება და ფენომენი.
- ღმერთის გამოვლინების ფორმები ბიბლია, ბუნება, ზნეობა, ადამიანი.
- ღმერთისა და სამყაროს თანაარსებობის ფორმები (თეიზმი, დეიზმი, პანთეიზმი).

შუა საუკუნეების ევროპული აზროვნების და ყოველდღიური ცხოვრების უმთავრესი თემა იყო ღმერთი. ევროპული აზროვნების მიზანი იყო აეხსნა რამდენიმე მოვლენა:

- დაესაბუთებინა ღმერთის არსებობა,
- აეხსნა როგორ არის შესაძლებელი ქრისტეს არსებობა, ანუ მარადიულის, უსასრულოს მიერ სასრულოს, წარმავალის სახით არსებობა?
- როგორ არის შესაძლებელი მკვდრეთით აღდგომა, წარმავალის, მოკვდავის უკვდავად, მარადიულად გადაქცევა?

ღმერთის არსებობის დასაბუთებით გადაწყდებოდა ყველა პრობლემა, რომელიც ადამიანის წინაშე იდგა. ეს შესაძლებელს გახდიდა ღმერთის მოქმედების, მისი ამქვეყნიური გამოვლინების შემეცნებას და მადლის, გამგების, გამოცხადების გაგებას.

ღმერთის შემეცნების შესაძლებლობის შესახებ არსებობდა განსხვავებული თვალსაზრისი:

- ნეგატიური თეოლოგია მიიჩნევდა, რომ ღმერთი ადამიანური შემეცნების მიღმაა.
- დადებითი თეოლოგიის ერთი ფრთა, ღმერთის შემეცნების ერთადერთ ფორმად აღიარებდა მხოლოდ გამოცხადებას.
- მეორე ფრთა თვლიდა, რომ ღმერთის შემეცნება შეიძლება ადამიანური გონებით.

- მისტიკური თეოლოგია მიიჩნევს, რომ ადამიანის მისტიკური შერწყმა ღმერთთან გულისხმობს გონების დაკარგვას.

თეოლოგიის არსებობა მნიშვნელოვან გონების მნიშვნელობის ზრდას ღმერთის შემეცნების საქმეში. რწმენის ჭეშმარიტება უნდა დასაბუთებული და დაფუძნებული იყოს გონებაზე. ავტორიტეტი, რომელიც არ არის გამყარებული გონებით მოკლებულია სიმყარეს. თეოლოგიური რაციონალიზმის გამოვლინება იყო ღმერთის არსებობის დასაბუთების აუცილებლობა და არ მხოლოდ ღმერთის არსებობის მიმართ ეჭვის გამოვლინება. ანსელმ კენტერბერიელი „გონების სიზარმაცის გამოვლინებად მიიჩნევდა, იმას, რომ ადამიანს არ სურს იცოდეს, რაც მას სწამს“.

დეკარტემ ღმერთის ადამიანურ გაგება ასე განსაზღვრა: ღმერთის ფენომენის ქვეშ გაიგება უსაზღვრო, მარადიული, უძრავი, დამოუკიდებელი, ყოვლისმცოდნე, ყოვლისშემძლე სუბსტანცია, რომლის მიერ გაჩენილი და შექმნილი ვარ მე თვითონ და ყველა სხვა არსებული საგანი. მისი აზრით, ღმერთის იდეა თვითონ ღმერთისაგან წარმოსდგება, რადგან პარადოქსია, როგორ შეიძლებოდა სასრულო, ბუნებრივ,

მოკვდავ არსებაში გაჩენილიყო უსასრულო, მარადიული, ზებუნებრივი არსების იდეა. ღმერთის იდეა აუცილებელი ხასიათის მქონეა.

ონტოლოგიური არგუმენტი. ღმერთის არსებობის ონტოლოგიური დასაბუთება ეკუთვნის ანსელმ კენტერბერიელს (1033-1109 წლები). მისი დასაბუთება ემყარება ღმერთის როგორც სრულყოფილი არსების იდეას. თუკი ჩვენ სასრულო, მოკვდავი, ნაკლოვანი არსებები ვარსებობთ, მაშინ უსასრულო, ყოვლადღიერი და სრულყოფილი არსების არსებობა მით უფრო შესაძლებელია. აბსოლუტურად სრულყოფილი არსების იდეა თავისთავში მოიცავს არსებობასაც. იგი რომ არ არსებობდეს, მაშინ იგი არ იქნებოდა სრულყოფილი. მხოლოდ სასრულოს სფეროში არ ემთხვევა იდეა და არსებობა ერთმანეთს. როგორც ვხედავთ, ღმერთის არსებობის ონტოლოგიური დასაბუთება ემყარება ისეთი ცოდნის (ცნების) არსებობას, რომელშიც არსებობა და არსება იგივეობრივია. მისი მოაზრება არსებობის გარეშე შეუძლებელია. აქ დასაბუთება მდგომარეობს ღმერთის იდეის შინაარსის გაშლაში.

კოსმოლოგიური არგუმენტი. ეს არგუმენტი ემყარება აქსიომას: ყველაფერს რაც არსებობს აქვს მიზეზი. ყოველი შედეგის მიზეზი უნდა იყოს საკმაო. თუკი არსებობს სამყარო, მაშინ უნდა არსებობდეს სამყაროს არსებობის საკმაო მიზეზი. თუ გავითვალისწინებთ სამყაროს უსასრულობასა და მრავალფეროვნებას, მაშინ მისი მიზეზიც ასე უსასრულო და ყოვლადღიერი უნდა იყოს. ასეთი მიზეზი შეიძლება იყოს ღმერთი. ღმერთი არის პირველმიზეზი. ღმერთი არის პირველმამოძრავებელი, როგორც სამყაროში არსებული მოძრაობის საფუძველი.

კოსმოლოგიური არგუმენტის სხვადასხვა ვარიანტი არსებობს:

- თუკი არსებობს სამყარო, მაშასადამე უნდა არსებობდეს სამყაროს პირველმიზეზი, საწყისი.
- თუკი სამყაროში ადგილი აქვს მარადიულ მოძრაობას, მაშინ უნდა არსებობდეს მარადიული პირველმამოძრავებელი.
- თუკი არსებობს სამყარო, მაშინ უნდა არსებობდეს სამყაროს შემოქმედი.

კოსმოლოგიური დასაბუთება ემყარება შემდეგ სქემას-სამყაროს არსებობის ფაქტიდან უნდა დავასკვნათ მისი საფუძვლის არსებობაზე.

ტელეოლოგიური არგუმენტი. ტელეოლოგიურ არგუმენტს უნივერსალური ხასიათი მისცა თომა აკვინელმა (1225-1274 წლები). მისი შინაარსი შემდეგში მდგომარეობს. სამყაროში არსებული ყველა საგანი და მოვლენა საოცარ მიზანშეწონილობასა და წესრიგს ავლენს. სამყაროში არ არსებობს არც ერთი „ზედმეტი საგანი“. მთელი სამყარო გონივრულად არის მოწყობილი, როგორც მექანიზმი. ეს წესრიგი და მიზანშეწონილობა არ გამომდინარეობს თვითონ საგნებისაგან, არამედ წესრიგი და მიზანშეწონილობა შეიძლება იყოს მხოლოდ გონივრული საწყისის მიერ დადგენილი. მიზანშეწონილი წესრიგის ემპირიული ფაქტიდან გამომდინარე შეიძლება ითქვას, რომ ამ წესრიგის შემოქმედი შეიძლება იყოს, ყოვლადღიერი და უსასრულო გონება. ეს არის ღმერთი. თუ კოსმოლოგიურ დასაბუთებაში ღმერთი არის თვითმიზეზი, ტელეოლოგიურ დასაბუთებაში, ღმერთი არის საბოლოო მიზანი, რომლისკენაც ესწრაფვის ყველაფერი.

ონტოლოგიის მნიშვნელოვანი საკითხია ღმერთისა და მის მიერ შექმნილი სამყაროს თანაარსებობის პრობლემა.

- თეიზმის მიხედვით, ღმერთი არის ერთადერთი ჭეშმარიტად არსებული. შექმნილი სამყარო შემთხვევითი და წარმავალია. ღმერთი სამყაროს მიმართ ტრანსცენდენტურიცაა და იმანენტურიც. ღმერთი სამყაროს მართავს განგებისა და მადლის მეშვეობით.

- დეიზმის მიხედვით, სამყაროს შექმნის შემდეგ, ღმერთი და სამყარო ერთმანეთისაგან გამოჯნული თანაარსებობენ. ღმერთმა შექმნა სამყარო, მაგრამ შემდეგ აღარ ერევა მის არსებობაში. სამყარო საკუთარი კანონზომიერების მიხედვით არსებობს. ღმერთი არის მხოლოდ პირველმიზეზი, შემოქმედი. შემდგომ არ წარმართავს, არ ხელმძღვანელობს სამყაროს. ეს ნიშნავდა, რომ ადამიანს შეეძლო უფრო აქტიურად ემოქმედა ამ სამყაროში და საკუთარი ინტერესებისა და მიზნების მიხედვით გარდაექმნა ბუნება და საზოგადოება.
- პანთეიზმის მიხედვით, ღმერთი და სამყარო ერთიანია. ღმერთი თანაარსებობს სამყაროში. მაგრამ ერთი არის შემოქმედი ბუნება, მეორე კი შექმნილი ბუნება. ღმერთი არ არის მიღმური მისი შემოქმედების, სამყაროს მიმართ. ეს თვალსაზრისი ადამიანსა და ღმერთს აახლოვებს ერთმანეთთან.

რანგით მეორე არსებულია სამყარო, რომელიც თავის მხრივ იყოფა ბუნება-სიცოცხლე-ისტორია-კულტურა. ეს არის არსებულთა დაღმავალი წესრიგი ეს წესრიგი დადგენილია ადამიანთან სიახლოვის მიხედვით. მისთვის დამახასიათებელია საგნად ყოფიერება. რაც ნიშნავს საგნის როგორც ფორმისა და შინაარსის, არსებისა და მოვლენის მთლიანობას. საგანი არის ის რაც უპირისპირდება ადამიანს გარეგანი ობიექტის სახით.

ბუნება. ადამიანი ცხოვრობს სამყაროში, რომელიც მოიცავს ყველაფერს უმცირესი ელემენტარული ნაწილაკებიდან დაწყებული და უსასრულო უნივერსუმით დამთავრებული. სამყაროს როგორც აქტუალური უსასრულობის გაგება ახალი ეპოქის მონაპოვარია. სამყაროსაგან განსხვავებით ბუნების ქვეშ გაიგება ადამიანის არსებობის ბუნებრივი პირობების ერთობლიობა, რომელთა გარემოცვაში ცხოვრობს ადამიანი. ბუნებას არსებობის საკუთარი კანონზომიერება აქვს. ადამიანი მუდმივ, მყარ მიმართებაშია ბუნებასთან. იგი ბუნებით ცხოვრობს. ადამიანს შემეცნებითი, უტილიტარული და ესთეტიკურ-შეფასებითი მიმართება აქვს ბუნებასთან. ბუნების მეტაფიზიკური მახასიათებლებია:

- განფენილობა,
- ემპირიულობა,
- ზილვადი ხასიათი,
- ცნობიერებისაგან დამოუკიდებლობა.

ისტორიულად იცვლებოდა ბუნების გაგება და მასთან დამოკიდებულების ხასიათი.

ანტიკურობა. ანტიკურობა მიიჩნევდა, რომ უნივერსუმი შედგება ქაოსისა და კოსმოსისაგან. ბუნება არის კოსმოსი, მოწესრიგებული, გონივრული, ჰარმონიული და ზილული მთელი. ბერძენის მიზანი იყო ბუნებასთან ჰარმონიაში ცხოვრება.

ქრისტიანობა. ქრისტიანობისათვის ბუნება არის ამქვეყნიური სამყარო. იგი ღმერთის მიერ არის შექმნილი. ბუნება ადამიანთან შედარებით დაბალი რანგის საწყისია და ბოროტების, განსაცდელის სფეროა. ადამიანი უნდა გათავისუფლდეს ბუნებრივი მიდრეკილებებისაგან. უნდა იცხოვრო არა ბუნების, არამედ ღმერთის მცნებების მიხედვით. ადამიანის სხეული არის ბუნებრივი საწყისის გამოვლინება ადამიანში.

რენესანსი. ბუნება განიხილება როგორც ესთეტიკური ფენომენი. ბუნება მშვენიერი და ჰარმონიულია. ადამიანმა დაინახა ბუნების სილამაზე და სიდიადე. რენესანსი მიიჩნევს, რომ ბუნება ღმერთის შექმნილია და მისი სიდიადის გამოხატულებაა (პანთეიზმი). ბუნება სიხარულის, სიამოვნების, ბედნიერების წყაროა. ადამიანისა და ბუნების ურთიერთობა უფრო ჰარმონიულია. ბუნება ტაძარია.

რომანტიზმი. რომანტიზმი ბუნებაში ხედავს თანამოსაუბრეს, მესაიდუმლოსა და თავმესაფარს. საზოგადოებაში არსებულ უსამართლობასა და ბოროტებას უპირისპირდება ბუნების ჰარმონია. ჟ. ჟ. რუსო მიიჩნევდა, რომ ადამიანის მიერ ბუნებრივი მდგომარეობის დატოვება არის ყველა უბედურების მიზეზი.

ახალი დრო. ახალ დროში ბუნება არის დამოუკიდებელი არსებული. ადამიანის დანიშნულება და მიზანია ბუნებაზე ბატონობა, ბუნების ძალებისა და ბუნებრივი რესურსების ჩაყენება ადამიანის კეთილდღეობის სამსახურში. ბუნება არ არის ტამარი, არამედ სახელოსნო და საკუჭნაო, სადაც შეიძლება რესურსების უსასრულო რაოდენობით აღება. ადამიანმა უნდა გარდაქმნას ბუნება საკუთარი ნება-სურვილითა და საკუთარი მიზნების შესაბამისად. ადამიანი არის მუშაკი ბუნებაში. ბუნება არის ბრმა, სტიქიური ძალების სამეფო. ადამიანის არსებობის მიზანი და დანიშნულებაა ბუნებაზე ბატონობა. ადამიანი იწყებს ბუნებრივი რესურსების უკონტროლო ექსპლუატაციას.

თანამედროვეობა. თანამედროვეობამ გააცნობიერა ბუნებასთან ახალი დამოკიდებულების აუცილებლობა. ადამიანი მიხვდა, რომ ბუნება არის მისი არსებობის ერთადერთი სფერო. ბუნება კი არ არის ბუნებრივი რესურსების ამოუწურავი საკუჭნაო და ბუნებას გაფრთხილება და მზრუნველობა სჭირდება. ბუნებისადმი მომხმარებელურ-მბრძანებლური დამოკიდებულება შეიცვალა პასუხისმგებლობით აღსაყვამ მზრუნველობით. ეპოქამ გააცნობიერა, რომ ბუნებასთან მიმართება უნდა იყოს უფრო გონივრული და მიზანშეწონილი. ბუნება განიხილება როგორც ჰარმონიული მთელი საკუთარი კანონ-ზომებით და საზღვრებით. ბუნებასთან ახალი დამოკიდებულება გამოხატულებას ნახულობს ეკოლოგიურ ცნობიერებასა და მოქმედებაში. თანამედროვე ადამიანის შემეცნებითი დამოკიდებულება გამოხატულებას ნახულობს ბუნების მეცნიერებაში, ხოლო ბუნებისადმი შეფასებით-ესთეტიკური დამოკიდებულება გამოხატულებას ნახულობს ხელოვნებაში.

ადამიანმა თავისი არსებობისათვის აუცილებელ ბუნებრივი გარემოს გვერდით შექმნა მისი არსებობის ხელოვნური გარემო: შენობები, ქალაქები, ქარხნები, ხელსაწყოები და ასე შემდეგ. ხელოვნური გარემოს წილი სულ უფრო იზრდება და აჭარბებს ადამიანის საარსებო გარემოს. ადამიანი მოწყვეტილია ბუნებას, ბუნებრივ გარემოს. დღეს ადამიანი ცხოვრობს ხელოვნურ და ვირტუალურ გარემოში.

ბუნების ყოფიერება-მოიცავს ყველა არსებულს ადამიანს გარდა. ბუნებისმიერი არსებული არის ზანგრძლივი ევოლუციის შედეგი. ნივთიერება და ველი. ნივთიერება არის მატერიის სახე, რომელსაც აზნაობა მდგრადობის მასა. ველი-მატერიის სახე, რომელიც აკავშირებს სხეულსა და ნაწილაკს. ელემენტარულ ნაწილაკს არ აქვს მდგრადობის მასა. მისი არსებობის წესია მოძრაობა. ბუნების ქვესისტემაა: ცოცხალი და არაცოცხალი ბუნება. არაცოცხალი ბუნება არის ელემენტარული ნაწილაკების, ატომების მოძრაობა. რომელიც მოლეკულური დონიდან პლანეტის, გალაქტიკის დონემდე ვრცელდება. ცოცხალი ბუნება არის სიცოცხლის ბიოლოგიური მოვლენები და პროცესებია. ცოცხალი ბუნება ვრცელდება მოლეკულის დონიდან ბიოსფერომდე. თანამედროვე ადამიანის პოზიცია ბუნებისადმი გამოხატა ალბერტ შვაიცერმა თავის ცნობილ მოწოდებაში: მოწიწება სიცოცხლისადმი. თანამედროვე ადამიანი გრძნობს განსაკუთრებულ პასუხისმგებლობას ყოველივე ცოცხალისადმი რაც შეადგენს ბუნებას მთლიანობაში.

ადამიანი. ადამიანი და ადამიანური სამყარო არის არსებული კიდევ ერთი განსაკუთრებული რეგიონი. ადამიანის ონტოლოგიურ-მეტაფიზიკური განხილვა გულისხ-

მობს ადამიანში უკვდავი სულის არსებობას. ადამიანი სამყაროს ერთერთი აუცილებელი ელემენტია. მისი თავისებურება იმაშია, რომ მხოლოდ მას შეუძლია დასვას კითხვა სამყაროს შესახებ. მისი ყოფიერების აუცილებელი ნიშანია ცოდნა. ადამიანი მის ყოფიერებას ცოდნით წარმართავს. მას აინტერესებს როგორია სამყარო და მისი ადგილი და დანიშნულება ამ სამყაროში.

ადამიანი არის პრობლემა, რადგან იგი, როგორც შემქმნელები, რომელიც პრეტენზიას აცხადებს ცოდნის ფლობაზე არ იცის ვინ არის იგი, როგორია მისი მეტაფიზიკური ადგილი სამყაროში? ადამიანი საკუთარი ბუნების თვითშემეცნებით უხსოვარი დროიდან არის დაკავებული, მაგრამ ადამიანმა დღესაც არ იცის: რა შეიძლება იცოდეს, რა უნდა გააკეთოს, რისი იმედი შეიძლება ჰქონდეს? მან ასევე არ იცის საკუთარი ყოფიერების მიზანი და საზრისი. ადამიანმა იცის რა არის სიკეთე და აკეთებს ბოროტს. მისი მოქმედება მიდის მისი არსებობის საპირისპიროდ. ამის მაგალითია: გაუსცობა, ატომური იარაღი, კლონირება, ეკოლოგიური პრობლემები. ადამიანი უნდა დაცული იქნეს ადამიანისაგან. დღეს ადამიანს უამრავი მეცნიერული ცოდნა აქვს საკუთარი თავის შესახებ, მაგრამ არ იცის ვინ არის ადამიანი როგორც ასეთი.

ადამიანის თვითშემეცნებამ გაიარა რთული გზა. ადამიანს ყოველთვის აინტერესებდა ვინ არის იგი, როგორ უნდა იცხოვროს და რა უნდა შეცვალოს საკუთარ თავში. ადამიანის პრობლემა შეიძლება დაიყოს შემდეგ საკითხებად:

- რა არის ადამიანის არსება,
- როგორია ადამიანის ყოფიერების წესები,
- როგორია ადამიანის გარდაქმნის საზღვრები,
- როგორია ადამიანის თვითშემეცნების ფორმები.

ადამიანის გაგების ისტორია. ისტორიის მანძილზე ადამიანის არსებისა და ყოფიერების განსხვავებული ასპექტები ხდებოდა ხოლმე შემეცნების საგანი. ეს მიუთითებს თუ როგორ აქტიურად აწარმოებდა ადამიანი საკუთარი თავის თვითშემეცნებას.

ანტიკურობამ ადამიანის თავისებურება დაინახა გონიერებაში. ადამიანის კლასიკური განმარტება ამბობდა: „ადამიანი არის გონიერი ცხოველი“. ადამიანის დანიშნულება იყო სამყაროსა და საკუთარი თავის შესახებ ჭეშმარიტი ცოდნის მოპოვება. ადამიანის, როგორც გონიერი არსების, ძირითადი ონტოლოგიური და გნოსეოლოგიური მიმართება იყო ადამიანის მიმართება კოსმოსთან. ადამიანის შემეცნების ძირითადი საგანი იყო კოსმოსი. იგი იყო ყოველგვარი საიდუმლოების გასაღები.

შუა საუკუნეების ფილოსოფიამ ადამიანის არსება დაინახა არა გონიერებაში, არამედ იმაში, რომ ადამიანი არის ღმერთის ხატი და მსგავსი. ადამიანის არსება არის უკვდავი სული. ადამიანის, ღმერთის მიერ შექმნილის, ძირითადი ონტოლოგიური და გნოსეოლოგიური მიმართება იყო ადამიანის მიმართება ღმერთთან. ღმერთის შემეცნება იყო ყოველგვარი საიდუმლოების გასაღები. შუა საუკუნეების აზროვნებამ ადამიანი დააყენა სამყაროს ცენტრში. ადამიანი არის ღმერთის მიერ შექმნილი, არსებულთა ცენტრში დაყენებული, თვითცნობიერებით შემკობილი არსება. იგი არის უპირველესი არსებული და უმაღლესი და უმშვენიერესი ქმნილება. ადამიანი იყო უკვდავი სულის მქონე თვითცნობიერი არსება. ეს განაპირობებდა მისი ყოფიერების წესს, რომელიც ექვემდებარებოდა ზნეობრივ და სამართლობრივ ნორმებს. იგი იყო ქმნილების გვირგვინი. ამას ემყარებოდა ადამიანის ღირსება.

ახალმა ეპოქამ ადამიანის ღირსებას და სიამაყეს სამი სილა გააწნა და დიდების კვარცხლბეკიდან ჩაძოვადო. ესენი იყვნენ: ნ. კოპერნიკი, (1473-1543წწ.) ჩ. ღარეინი (1809-1882წწ.) და ზ. ფროიდი (1856-1939წწ.). ბიბლიის მიხედვით დედამიწა იყო

სამყაროს ცენტრი, რომელიც ღმერთმა შექმნა სპეციალურად ადამიანისათვის. იგი იყო სამყაროს ცენტრი. კოპერნიკის პელიოცენტრული თეორიის მიხედვით დედამიწა სამყაროს ცენტრიდან ერთერთ პლანეტად გადაიქცა უსასრულო გალაქტიკაში. ჩ. დარვინმა კითხვის ქვეშ დააყენა ადამიანური სიამაყის მეორე საფუძველი-ადამიანის ღვთაებრივი წარმოშობის იდეა და ადამიანი მაიმუნისაგან წარმოშობილად მიიჩნია, როგორც ბუნებრივი შერჩევის შედეგი. ბოლოს ზ. ზფროიდმა ეჭვი შეიტანა ადამიანის უნარში იცოდეს და აკონტროლოს ყოველი მისი მოქმედება და წარმართოს თავისი ყოფიერება ზნეობრივი და ეთიკური იდეალებით. ადამიანის გონება, მისი თვითცნობიერება არ არის საკუთარი მოქმედებისა და ცხოვრების უკანასკნელი ხელმძღვანელი ინსტანცია. აღმოჩნდა, რომ ადამიანმა ზშირად არც კი იცის თავისი მოქმედების რეალური მოტივი. ადამიანის ქცევაზე გავლენას ახდენს არაცნობიერი ლტოლვები, რომელსაც ადამიანის ცნობიერება ვერ აკონტროლებს, მეტიც ადამიანის მოქმედების რეალური მოტივები აღმოჩნდა არა მაღალი ღირებულებები სიკეთის, სამართლიანობისა და ჭეშმარიტების მსახურებისა, არამედ სექსუალური და აგრესიული ლტოლვები. ამან კითხვის ქვეშ დააყენა ადამიანი არსებობა, როგორც ზნეობრივი და სამართლებრივი ცნობიერების მქონე არსებისა.

ადამიანის არსება და არსებობა. ადამიანის კვლევა წარმართებოდა რამდენიმე მიმართულებით.

- ადამიანის არსების კვლევა.
- ადამიანის ყოფიერების კვლევა.
- ადამიანის არსებისა და ყოფიერების გარდაქმნის საზღვრების კვლევა.

ანტიკურობისა და შუა საუკუნეების დროს ადამიანში უპირველესი შემეცნების საგანი იყო ადამიანის არსება. ადამიანის არსება იყო ფარული შინაგანი და მარადიული ადამიანში. მისი არსებობა კი შემთხვევითობისა და არა არსებითის სფეროა და ამიტომ მისი შემეცნება ნაკლებ მნიშვნელოვანია. ამ ეპოქას ადამიანი აინტერესებდა თავისი ცხოვრების განსაკუთრებულ შემთხვევებში, როგორიცაა: გმირობა, ტრაგედია, რადგან სწორედ განსაკუთრებულ შემთხვევებში ვლინდებოდა ადამიანის არსება.

ქრისტიანული თეოლოგია ადამიანის არსებას ხედავდა მის უკვდავ სულში. ამიტომ ადამიანის შემეცნებისას ინტერესის საგანი იყო არა ადამიანის ყოფიერება, განსაკუთრებით ამქვეყნიური ყოფიერება, რომელიც ადამიანისათვის იყო განსაცდელის სფერო. ამ დროს ინტერესის საგანი იყო ადამიანის სულის ხსნის შესაძლებლობა, უკვდავი სულის არსებობის წესი ამქვეყნად, იმქვეყნად და ადამიანის ღმერთის ხატად და მსგავსად ყოფიერების შესაძლებლობა.

ახალმა დრომ ადამიანის არსება დაინახა სუბიექტურობაში. გონება გამოვლინდა სუბიექტის სახით და უნდა გარკვეულიყო გონების არსებობისა და ფუნქციონირების წესები.

ახალი დროის ბოლოს ადამიანმა გააცნობიერა ადამიანის ყოფიერების წესი, როგორც კვლევის დამოუკიდებელი სფერო, რომელშიც ვლინდება ადამიანის თავისებურება. ადამიანის ყოფიერება როგორც თვითშემეცნების საგანი გახდა ადამიანის ისტორია, ადამიანის საზოგადოება. მასში ვლინდება ადამიანის არსება. შემდეგ თვითშემეცნების საგანი ხდება ადამიანის ყოველდღიურობა. აღმოჩნდა, რომ ადამიანის არსება ჩანს, არა მის ისტორიულ თუ სოციალურ ყოფიერებაში, არამედ მის ყოველდღიურობაში.

ადამიანის პრობლემის მნიშვნელოვანი ასპექტია პიროვნებად ყოფნის საკითხი. პიროვნებად ყოფნა ნიშნავს:

- თავისუფლებას,
- გონიერება,
- არჩევანს,
- გადაწყვეტილებას,
- პასუხისმგებლობას.

პიროვნება თავისუფალი არჩევანით იღებს გადაწყვეტილებას, რაზეც იგი პასუხისმგებლობას კისრულობს. დღეს პიროვნებად ყოფნა რთულია. პიროვნულობა ადამიანის არსებობის უფრო მაღალ დონეს გულისხმობს. ადამიანის შემეცნების განსხვავებული მიდგომები არსებობს:

- თეოლოგიური თვითშემეცნება,
- მეცნიერული თვითშემეცნება,
- ფილოსოფიური თვითშემეცნება.

თეოლოგიური თვითშემეცნება ადამიანის არსებას ეძებს ღმერთთან მიმართებაში. ამ მიმართებაში ადამიანი იღებს ვინ არის იგი, მაგრამ ამ ცოდნის სხვისთვის გადაცემა, გაზიარება არ შეუძლია. იგი მხოლოდ შენ გეხება. მეცნიერული თვითშემეცნება, იკვლევს ადამიანის სხეულსა და სულს, მაგრამ ვერ ხსნის სიყვარულის, სირცხვილის, თავისუფლების ფენომენს. ფილოსოფიური თვითშემეცნება ეძებს ზოგად ადამიანურს, რაც ადამიანთა ურთიერთგაგებისა და საზოგადოების არსებობის საფუძველია. იგი ცდილობს ახსნას სიყვარულის, სირცხვილის, თავისუფლების ფენომენი, რაც ადამიანური უნიკალურობის საფუძველია და გამოარჩევს სამყაროში მოცემულ სხვა არსებულებისაგან.

ადამიანის ყოფიერება პრინციპულად ინდივიდუალურია. მას არ აკმაყოფილებს საზოგადოებაში მისი ადგილის გარკვევა. ადამიანს სურს ნახოს ამ ინდივიდუალობის მეტაფიზიკური საფუძველი და აბსოლუტთან ჰქონდეს უნიკალური, პირადი მიმართება. „ღმერთის სიკვდილის“ ფენომენის შემდეგ ადამიანის მიზანია მოასწროს თავისი თავის განხორციელება. ადამიანის განუმეორებლობა შეიცვალა პირველობით. ადამიანს გაუჩნდა პრეტენზია მიაღწიოს ყველაფერს, რაც სურს. ეს არის კონკურენცია უფართოესი აზრით. ყველანი ამ შეჯიბრების მონაწილე ხდება. კონკურენციის მიზანია, არა განუმეორებლობა, არამედ პირველობა. ყველა ადამიანი განუმეორებელია ღმერთთან მიმართებაში და ღმერთი არის ადამიანის განუმეორებლობის გარანტი.

„ღმერთის სიკვდილის“ შემდეგ მიჩნეულია, რომ უნდა მოკვდეს ადამიანიც, როგორც ღმერთის ხატი და მსგავსი. ადამიანი ღმერთის, მისი ღირებულებათა სისტემის მიხედვით წარმართავდა ამქვეყნიურ ცხოვრებას. დღეს ღმერთი აღარ არის ორიენტირი და გარანტი ადამიანისა და სამყაროს არსებობისა.

ადამიანს ახასიათებს მისწრაფება გარდაქმნას საკუთარი თავი გარკვეული იდეალების, მოთხოვნების შესაბამისად. ადამიანის ბუნება არის შესაძლებლობა. მას შეუძლია მიიღოს განსხვავებული სახე და ბუნება. ადამიანის მიერ საკუთარ თავთან დამოკიდებულება თვისობრივად იცვლებოდა. ადამიანი ცდილობდა:

- ყოფილიყო ღმერთის ხატი და მსგავსი,
- ადამიანის დაძლევა,
- ადამიანის გარდაქმნას,
- ადამიანის სიკვდილის გაცნობიერებას.

ადამიანის ყოფიერების კვლევა თავის მხრივ ისტორიულად განსხვავებული იყო.

- ადამიანის ისტორიული ყოფიერების კვლევა, რადგან ისტორიაში ვლინდება ადამიანის თავისებურება და მისი ყოფიერების საზრისი.

- ადამიანის ყოველდღიურობის, როგორც ყოფიერების სპეციფიკური წესის კვლევა.

თანამედროვეობა და ადამიანის პრობლემა. ჩვენ გავარკვეით თუ როგორ ესმოდათ ადამიანის ბუნება, მისი ყოფიერების საზრისი. მაგრამ თანამედროვე ეპოქაში ადამიანის პრობლემის დაყენების განმსაზღვრელი ფაქტორებია:

- „ღმერთის სიკვდილის“ ფენომენი,
- გადაუწყვეტლობა ღმერთის თაობაზე,
- ადამიანის სიკვდილის ფენომენი,
- ჰუმანიზმის კრიზისი და დასასრული.

„ღმერთის სიკვდილის“ ფენომენი ნიშნავდა, რომ სამყარომ დაკარგა არსებობის ღვთაებრივი გარანტია. ადამიანი მიუსაფარი აღმოჩნდა ამ სამყაროში. მისი ცხოვრება არ წარიმართება მეტაფიზიკური ღირებულებებით. სამყარომ დაკარგა პრინციპულად გონიერული ხასიათი, ხოლო ისტორიამ დაკარგა საზრისი. ადამიანმა საკუთარ თავზე აიღო თავისი ცხოვრებისა და საზოგადოების სამართლიანი მოწყობის პასუხისმგებლობა. მორწმუნე და შემეცნებელი ადამიანი შეცვალა გარდამქმნელმა ადამიანმა. ადამიანი არ არის არც ღმერთის ზატი და მსგავსი და არც ორი სამყაროს მოქალაქე.

ადამიანი არის ის, რა სახის ცოდნაც წარმართავს მის ყოფიერებას. ადამიანის წარმართველი იყო მეტაფიზიკურ, რელიგიური, მეცნიერული ფენომენები. ადამიანის არსება არის მიმართებაში ყოფნა. ადამიანი მიმართებაშია მეორე ადამიანთან, ბუნებასთან, საზოგადოებასთან, ღმერთთან. ადამიანის პოლიტიკურ, ეკონომიკურ, სოციალურ, კულტურულ, ზნეობრივ, ესთეტიკურ მიმართებებს იკვლევს მრავალი მეცნიერება. მაგრამ რჩება კიდევ ერთი მიმართება, რომელსაც იკვლევს ფილოსოფია. ეს არის მისი უძირითადესი მიმართება. ადამიანის არსების, ცხოვრების განსაზღვრისათვის მნიშვნელოვანია ფუნდამენტურ გნოსეოლოგიური და ონტოლოგიური მიმართების დადგენა, რომელიც განსაზღვრავს ამ ეპოქის ადამიანის ყოფიერებას. ადამიანი-ღმერთის მიმართება, როგორც უმთავრესი კარგავს თავის სტატუსს. პირველ პლანზე გამოდის ადამიანი-სამყაროს მიმართება. ადამიანმა ამ მიმართების რამდენიმე ეტაპი გაიარა:

- ადამიანი არის სინამდვილის გარდამქმნელი და ბუნების ბატონი საკუთარი გონითი პრინციპებით,
- ადამიანი სამყაროს მიიღებს როგორც ის არის და ცდილობს შეეგუოს,
- ადამიანი სამყაროს მიიღებს როგორც ის არის, მაგრამ ამბოხებულია სამყაროსა და ადამიანის ურთიერთობის წესრიგის გამო.

თანამედროვე ადამიანს არ აქვს ასეთი ფუნდამენტური მიმართება არავისთან. იგი არის ჩართული ქსელში, რომელსაც არ აქვს საზრისისა და ღირებულებითი ორიენტირის სტატუსი. ადამიანი აღმოჩნდა სისტემის ნაწილი, რომელიც ფუნქციონირებს ადამიანის კონტროლის გარეშე და არ ექვემდებარება ადამიანის შემეცნებას.

თანამედროვე ადამიანმა გააცნობიერა „ღმერთის სიკვდილის“ ფენომენი, მაგრამ არ აქვს მიღებული გადაწყვეტილება ღმერთის თაობაზე. მისი არსებობისათვის დამაზიანებელია გაურკვეველობა, რადგან საკითხის გადაწყვეტა გადატანილია შემდგომი დროისათვის. ასე აგრძელებს იგი ცხოვრებას, მაგრამ საკითხი უნდა გაირკვეს აქ, ეხლა, ჩემთვის. საზოგადოება man-ის სახით, ეუბნება: ამ საკითხისათვის თავის არიდება დ ამ ორაზროვან სიტუაციაში დატოვება ნორმალური და მისაღება თვითონ ადამიანისათვის.

დასავლური კულტურა მიზნად ისახავდა ახალი ადამიანის აღზრდას. ეს იყო

ახალი ეპოქის ერთერთი ძირითადი იდეა. რაში მდგომარეობდა ძველი ადამიანის ნაკლი და რა იყო ჰუმანიზმის მიზანი? „ღმერთის სიკვდილის“ ფენომენის შემდეგ უნდა „მოშეკდარიყო“ ადამიანიც. ადამიანი იყო ის ვინც ცხოვრობდა ღმერთის რწმენისა და მისი ღირებულებათა სისტემის მიხედვით. ამიტომ აღარ არის ის არსება, რომელიც ღღეს თავის ყოფიერებას წარმართავს იმ ღირებულებითი სისტემით. ადამიანის, როგორც ღმერთის ხატისა და მსგავსის გაგება დასრულდა. ნიცშედან დაწყებული პროცესი ახალი ადამიანის, „ზეკაციის“, შექმნისა წარუმატებელი აღმოჩნდა. ადამიანი მოკვდა. მისი შედეგია ჰუმანიზმის დასასრული. ჰუმანიზმის მიზანი იყო ადამიანზე, როგორც ამქვეყნიურ არსებაზე, ზრუნვა მისი ამქვეყნიად არსებობის პირობების შემსუბუქებისათვის. მან ამოწურა თავისი საზრისი და შესაძლებლობები. ღღეს ადამიანზე ზრუნვა სხვა შინაარსს გულისხმობს. შეიცვალა ადამიანის ცხოვრების წესი, პირობები, მიზანი და საზრისი. ღღეს ადამიანის ადამიანურობაზე ზრუნვა ნიშნავს მისი არსებისა და ყოფიერების გარდაქმნის საზღვრების დადგენას.

ჰუმანიზმი კრიზისშია. ჰუმანიზმი პრინციპულად არამეტაფიზიკურია. ჰუმანიზმი, როგორც ადამიანზე ზრუნვის ეპოქა დამთავრდა. ადამიანზე ზრუნვის შედეგები და საზღვრები ცნობილია. ამ ჰუმანიზმმა ვერ გადაჭრა ადამიანურობის პრობლემა. საჭიროა ადამიანურობის, მისი ყოფიერების რეფლექსიის ახალი დონე. მით უფრო, რომ ღღეს მთავარია არა ვინ არის ადამიანი, არამედ რა დონეზე შეიძლება შეიცვალოს ადამიანი?

ადამიანის გარდაქმნის საზღვრები. ადამიანი ყოველთვის დაინტერესებული იყო საკუთარი თავის გარდაქმნითა და სრულყოფით. მას ჰქონდა ნიშუში, ან ორიენტირი რომლის მიხედვითაც ცდილობდა საკუთარი თავის გარდაქმნას. ეს მიანიშნებდა, რომ ადამიანი არასოდეს არ იყო კმაყოფილი საკუთარი ყოფიერების წესით. განსხვავებული ეპოქების მიხედვით ადამიანის მიბაძვის საგანი იყო:

- გმირი,
- წმინდანი,
- რევოლუციონერი,
- ზეკაცი,
- ტელეგარსკვლავი.

მიუხედავად იმისა თუ როგორ გაიგებოდა ადამიანის ბუნება რელიგიები, ზნეობრივი სისტემები, საზოგადოებები ცდილობდნენ ადამიანის აღზრდას, ახალი ადამიანის შექმნას, მის ზნეობრივ და გონებრივ სრულყოფილებას. აღზრდისა და განათლებს სისტემა მიზნად ისახავდა გარკვეული ტიპის ადამიანის ჩამოყალიბებას. თუ ადრე ამას ადამიანს გარე ძალები ავალდებულებდნენ, ან აიძულებდნენ. ღღეს ადამიანს აქვს თავისუფლება და ტექნიკური შესაძლებლობები თვითონ გააკეთოს ეს. ოღონდ მისი მიზანი არ არის ადამიანის ზნეობრივი ან ინტელექტუალური სრულყოფა, არამედ გარეგნობის, სქესის შეცვლა. თანამედროვე ადამიანის პრობლემაა იდენტურობის შენარჩუნება და დაცვა. იდენტურობა აღარ არის ის, რაც დაბადებიდანვე მოგვეცემა. ღღეს იდენტურობა არჩევანის საგანია. მეორეს მხრივ იდენტურობა დაცული უნდა იქნეს მულტიკულტურული და კროსკულტურული გარემოსაგან. ეს ადამიანისაგან მოითხოვს მუდმივ ზრუნვას საკუთარი იდენტურობის შენარჩუნებისათვის. ადამიანის საკუთარი იდენტურობისადმი დამოკიდებულება ისტორიულად ცვლილებას განიცდიდა:

- იყავ ის ვინც უნდა იყო, რადგან გვევლება
- იყავ ის ვინც ხარ,

- იყავ ის ვინც გინდა იყო,
- რა ღონემდე გინდა შეიცვალო.

ადამიანი იყო ღმერთის ხატი და მსგავსი და მოვალე იყო ამის მიხედვით ეცხოვრა, „ღმერთის სიკვდილის“ ფენომენის შემდეგ ადამიანს მოუწოდებდნენ გამხდარიყო ზეკაცი. ადამიანი, რომლისთვისაც არსობრივად დამახასიათებელი იყო ღმერთის, მიღმური ღირებულებებითა და პრინციპებით ცხოვრება ამქვეყნად. ასეთი ადამიანი ავადმყოფია. იგი ერთ სამყაროში ცხოვრობს მეორე სამყაროს პრინციპებით. ადამიანი როგორც მეტაფიზიკური, ავადმყოფი არსება უნდა დაიძლიოს. ახალი ადამიანი არის ზეკაცი. მაგრამ ზეკაცი არ გამოვიდა, ამიტომ ადამიანი მოკვდა. ეს ნიშნავს თვითონ ადამიანმა აიღო ხელი მეტაფიზიკური პრინციპების დაცვაზე. ა. კამიუს მცდელობაც უშედეგოდ დამთავრდა ადამიანი ახალი პრინციპებით ცდილობს იცხოვროს ამქვეყნად. მე-20 საუკუნეში ადამიანს მისცეს თავისუფლება თვითონ აერჩია საკუთარი იდენტობა. ჟ. სარტრმა ჩამოაყალიბა მისი ფორმულა: „არსებობა წინ უსწრებს არსებას“. ადამიანი არის ისეთი არსებული, რომელსაც არ აქვს წინასწარ მოცემული და განსაზღვრული მისი არსება. ამაშია მისი თავისუფლება და აქედან გამომდინარე პასუხისმგებლობა. ბოლოს ადამიანს აქვს ტექნიკური შესაძლებლობა, გენური ინჟინერიისა და კლონირების მეშვეობით გარდაქმნას საკუთარი სხეული, გარეგნობა. ამან წარმოშვა ახალი სახის პასუხისმგებლობა. ადამიანი და არა ბუნება არის პასუხისმგებელი იმაზე, თუ როგორი ხარ, რადგან ეს არის შენი შეგნებული არჩევანის შედეგი.

ადამიანური სამყარო ვლინდება:

- სოციალურ ყოფიერებაში,
- იდეალური, სულიერი ყოფიერებაში.

სოციალური ყოფიერება მოიცავს საზოგადოებისა და ადამიანის ყოფიერებას. სოციალური ყოფიერების სტრუქტურის ელემენტებია: ინდივიდი, ოჯახი, ჯგუფი, კლასი, ეთნოსი, სახელმწიფო, კაცობრიობა. მატერიალური წარმოება, პოლიტიკური ცხოვრება. ადამიანის სულიერი მოღვაწეობის პროდუქტები. ადამიანის სულიერი მოღვაწეობის ფორმები, კულტურისა, ხელოვნების ნიმუშები და მეცნიერება.

ადამიანისათვის ყოველთვის მნიშვნელოვანი იყო მისი ყოფიერების როლის გარკვევა. რატომ ცხოვრობს ადამიანი და რა აზრი აქვს მის არსებობას. ადამიანის ცხოვრების მიზანი განსაზღვრულია თვითონ ადამიანის მიერ. ადამიანის ყოფიერების საზრისი განსაზღვრულია ღმერთის მიერ. ადამიანი ცდილობს მონახოს საერთო მისი ყოფიერების ამ ორ განსაზღვრულობას შორის. ადამიანის თვითშემეცნების მიზანი არის სწორედ ეს, მაგრამ ადამიანი ხშირად ივიწყებს მას. მისი ცხოვრება წარმართულია გარეგანი, საზოგადოებრივი მიზნებით და არა საკუთარი ყოფიერების საზრისისა და მიზნის მიხედვით. ადამიანი ამას აცნობიერებს როდესაც ამბობს: „მთელი ცხოვრება ფუჭად დამიხარჯავს“.

ყოფიერების ატრიბუტები. ყოფიერების ძირითადი ატრიბუტებია დრო, სივრცე და მოძრაობა, მათი მეშვეობით აღიწერება სინამდვილე. უნდა გაირკვეს:

- დროისა და სივრცის გნოსეოლოგიური სტატუსი, ისინი არიან რეალობის, თუ ჩვენი ცნობიერების მახასიათებელი,
- როგორია დროისა და სივრცის მიმართება სუბსტანციასთან,
- როგორია დროისა და სივრცის ძირითადი ნიშნები.

ერთნი მიიჩნევენ, რომ დრო და სივრცე არის სინამდვილის ობიექტური მახასიათებლები. მეორენი მიიჩნევენ, რომ დრო და სივრცე არის სუბიექტური ცნებები, რომელიც ახასიათებს ჩვენ გრძნობის ორგანოებს. ისინი მიიჩნეულია ობიექტური

რეალობის მახასიათებლებად. სუბსტანციური თვალსაზრისის მიხედვით, დრო და სივრცე არის დამოუკიდებელი არსება, რომლების არსებობს მატერიალური სინამდვილის გვერდით და მისგან დამოუკიდებლად. დროისა და სივრცის თვისებები არაა დამოკიდებული მატერიის, სინამდვილის თვისებებზე და მათში მიმდინარე პროცესებზე. მეორე კონცეფცია თვლის, რომ დრო და სივრცე არ არის დამოუკიდებელი საწყისები, არამედ მიმართების სისტემები, რომლების განსაზღვრულია მატერიალური ობიექტების ურთიერთმიმართების ხასიათით. დრო და სივრცეს თვისებები დამოკიდებულია არის მატერიალური სისტემების ურთიერთობის ხასიათზე.

ფარდობითობის თეორიამ შეცვალა წარმოდგენები დროისა და სივრცის მიმართებისა რეალობასთან. უარი ეთქვა სუბსტანციურ თეორიას. დროისა და სივრცის მრავალი თვისება, რაც მანამდე მიჩნეული იყო უცვლელად, აბსოლუტურად არიან რელატიურები. სივრცე, დროითი ინტერვალი, ერთდროულობა კარგავენ თავის აბსოლუტურ ხასიათს, სივრცის გეომეტრიული თვისებები დამოკიდებულია გრავიტაციული მასის განაწილებაზე. მძიმე ობიექტების სიახლოვეს სივრცის გეომეტრიული თვისებები იცვლება, ხოლო დროის მიმდინარეობა ნელდება. ამან სუბსტანციური თეორიის ბატონობა დაასრულა. ფარდობითობის თეორიამ:

- უკუაგდო აბსოლუტური დროისა და სივრცის ცნება, დრო და სივრცე არ არის მატერიალური სამყაროსაგან დამოუკიდებელი არსებობის ფორმები.
- დრო და სივრცე დამოკიდებულია მატერიალური სისტემების მოძრაობისა და ურთიერქმედების ხასიათზე. დრო და სივრცე არის მატერიალური სისტემების არსებობის ფორმა და მათგან დამოუკიდებლად არ არსებობს.
- დროისა და სივრცის აპრიორული კონცეფციაც აღმოჩნდა მცდარი.

სივრცის თვისებებია:

- განფენილობა,
- ერთგვარობა,
- იზოტროპულობა,
- სამგანზომილებიანობა.

სივრცის ერთგვარობა ნიშნავს, რომ მასში არ არსებობს რაიმე განსაკუთრებული გამოყოფილი წერტილები. იზოტროპულობა ნიშნავს, რომ სივრცის ერთგვარობას და თანაბარმნიშვნელობას ყველა მიმართულებით.

დროის თვისებებია:

- ხანგრძლივობა,
- ერთგვარობა,
- შეუქცევადობა.

დროს ახასიათებს მხოლოდ ერთგვარობა, რაც გულისხმობს მისი ყველა მომენტების თანაბრობას. დროის შეუქცევადობა კი კავშირშია თერმოდინამიკური პროცესების შეუქცევადობასთან. სივრცისა და დროის ერთგვარობა დაკავშირებულია ფიზიკური სამყაროს ფუნდამენტურ კანონებთან. დრო და სივრცე სპეციფიკურად ვლინდება მიკრო სამყაროში, ცოცხალ ბუნებაში, სოციალურ რეალობაში და სულიერ სამყაროში. ამიტომ განარჩევენ ფსიქოლოგიურ, ბიოლოგიურ და სოციალურ დროს. ამ ნიშნებში ვლინდება დროისა და სივრცის როგორც მატერიალური სამყაროს არსებობის ფორმების არსებობა.

ონტოლოგიის მნიშვნელოვანი საკითხია რეალობის ცვალებადობისა და განვი-

თარების საკითხი. მატერიალური რეალობის არსებობის წესია ცვალებადობა. იგი გულისხმობს ცვალებადობას არა მარტო სივრცეში, არამედ დროშიც. განსხვავებულია ცვალებადობისა და განვითარების საკითხის დაყენება იდეალურ სინამდვილეში. ცვალებადობის პრობლემა მჭიდრო კავშირშია განვითარების საკითხთან. შეიძლება თუ არა ყოველი ცვალებადობა მივიჩნიოთ განვითარებად. განვითარების საკითხი განსხვავებულად დაისმის სამუაროს, საზოგადოების ადამიანის, ზნეობისა და სხვა ფენომენების მიმართ. ამიტომ აუცილებელია საკითხის განხილვა რეალობის სფეროების მიხედვით.

დროისა და ყოფიერების მიმართების განსხვავებული ასპექტია პაიდეგერისეული გადაწყვეტა ამ საკითხისა. იგი ცდილობს წარმოაჩინოს დროის ადგილი ტრანსცენდირების პრობლემის განხილვისას. დრო არის ყოფიერების გაგებისა და არსებულის დახასიათების ძირეული საშუალება. დროის პორიზონტი არის ყოველი გაგების პორიზონტი. ამრიგად მასთან დრო არის არა სამყაროს ბუნების მეცნიერული კატეგორია, არამედ ონტოლოგიური, მეტაფიზიკური კატეგორია. ყოფიერების, მარადიულის ამქვეყნად არსებობის ფორმა.

პოსტმოდერნული ონტოლოგია

პოსტმოდერნის შემეცნებისა და ონტოლოგიის პარადიგმა მდგომარეობს შემდეგში: ობიექტი უნდა ამოწურული იქნეს ონტოლოგიურად და გნოსეოლოგიურად. ყოფიერება გაგებულია როგორც „ტრანსცენდენტალური აღნიშნული“ (დერიდა). ამიტომ იგი არ შეიძლება გააზრებული იყოს როგორც ონტოლოგიური სტატუსის მქონე. პოსტმოდერნული აზროვნების პარადიგმა ცდილობს ამოწუროს ობიექტი მთლიანად. ყოფიერების ცნების ქვეშ დანახულია მხოლოდ აღნიშნული და არა მეტაფიზიკური რეალობა. მეტაფიზიკური ყოფიერება იქცა „აღნიშნულად“. ხდება ყოფიერების ფენომენის სემიოტიზაცია. მიჩნეულია, რომ კატეგორიათა სისტემა იყო ყოფიერების კონსტრუირების ხერხების სისტემა. ისინი მოითხოვენ ტრადიციული ონტო-ცენტრიზმის უკუგდებას. ყოფიერება როგორც არსებულისა და საზრისის ცენტრი უკუგდებულია. ყოფიერება თვით არის აღნიშნული. უკუგდებულია ყოფიერების იდენტურობისა და თვითემარობის იდეა, რომლის წვდომა ხდება გონების მეშვეობით. ეს იყო ლოგოცენტრიზმის საფუძველი. პოსტმოდერნი უარს ამბობს მეტაფიზიკის კონსტიტუირებაზე. ეს ნიშნავს ონტოლოგიის როგორც ტრადიციული ონტო-ცენტრიზმის უარყოფას. მან მოახდინა ონტოლოგიის იდეის დესტრუქცია. რადგან სიმულაცია შეუძლებელს ხდის რეალობის როგორც ასეთის არტიკულირებას. რეალობის ადგილს იკავებს „ჰიპერრეალობა“, რაც ადამიანის სიმულაციური მოქმედების ვირტუალური შედეგია. ეს არის ის, რასთანაც მიმართება აქვს ადამიანს. რეალობასა და ადამიანს შორის მანძილი კიდევ უფრო გაიზარდა. ამან შეუძლებელი გახადა დასწრებულობის მეტაფიზიკის არსებობა, რადგან შეუძლებელია არსებულის როგორც დასწრებულობის დადგენა და განსაზღვრა. ჩვენ გვაქვს მხოლოდ აღნიშნული. იგი მთლიანად ჩემი სიმულაციური შემოქმედების შედეგია. „დასწრებულობის“ მეტაფიზიკის ნაცვლად იგი ლაპარაკობს „არდასწრებულობის“ მეტაფიზიკაზე. მაგრამ რა შეიძლება ვთქვათ არადასწრებულზე. პოსტმოდერნის შეხედულებაზე გავლენას ახდენს დროის, ტემპორალობის ფენომენის შეტანა ყოფიერების ხედვის პარადიგმაში (პაიდეგერი). ასეთი ყოფიერება მოცემულია განსხვავების სახით. თუ მოკვდა სუბიექტი უნდა მოკვდეს ობიექტიც, ზოლო

ცოდნის როლი ადამიანის ყოფიერებაში. ცოდნა უდიდეს როლს თამაშობს ადამიანის ყოფიერებაში. ყოველი ადამიანური მოქმედება, ქცევა ცოდნის ნიშნით წარმართება. ადამიანმა არა მარტო იცის რაიმე, არამედ მას აქვს ცოდნა ამ ცოდნის შესახებ. ცოდნა არის ადამიანური ზნეობის, თავისუფლებისა და პასუხისმგებლობის საფუძველი. ადამიანი იმიტომ არის პასუხისმგებელი, რომ მან იცის რა არის სამართლიანობა, სიკეთე, ბოროტება. ამიტომ ადამიანის კლასიკური განმარტება ამბობს „ადამიანი არის გონიერი ცხოველი“. ცოდნა ადამიანის ადამიანურობის საფუძველია. ცოდნა ადამიანს არ ახასიათებს, როგორც თავისთავად მოცემული ბუნებრივი ნიშანი. ადამიანი უდიდეს ენერგიას და დროს ხარჯავს ცოდნის შეძენაზე. ცოდნა ადამიანის ყოფიერების პარადოქსული ფენომენია. ადამიანი ყოველთვის ესწრაფვის მოიპოვოს რაც შეიძლება მეტი ცოდნა. მაგრამ ადამიანის მისწრაფება აბსოლუტური, სრულყოფილი ცოდნისაკენ ყოველთვის ისჯებოდა. პრობლემ ღმერთებისგან მოპარული ცეცხლი ადამიანებს გადასცა, ასწავლა მისი მოვლა და ხელოსნობა. სამაგიეროდ ზევსმა ადამიანებს წაართვა მომავლის ხედვის უნარი. ადამიანს წაერთვა საკუთარი ყოფიერების მთლიანობაში ხედვის უნარი. ოდიპოსი იყო ბრძენი, რომელმაც ამოხსნა სფინქსის გამოცანა - ადამიანური ყოფიერების საიდუმლოება, რაც მისი სიამაყის საფუძველი იყო. ღმერთებმა მოუვლინეს განსაცდელი, დაანახეს, რომ მან არა მარტო ის არ იცის თუ ვინ არის ადამიანი, არამედ ისიც კი არ იცის თუ ვინ არის თვითონ იგი. ღმერთები ინარჩუნებენ განსხვავებას ადამიანურ და ღვთაებრივ ცოდნას შორის.

ბიბლიის მიხედვით, ღმერთმა ადამი გააფრთხილა, რომ არ მიკარებოდა ცნობადის ხეს. ადამმა დაარღვია ეს მოთხოვნა და შეიძინა სიკეთისა და ბოროტების გარჩევის ცოდნა. ამის გამო, იგი გაძევებული იქნა სამოთხიდან და მოკვდავი გახდა.

მითოლოგიაში არსებობს საკრალური, აკრძალული ცოდნის თემა. აკრძალული, აბსოლუტური ცოდნის მოპოვების მცდელობა ისჯება, ამით შენარჩუნებულია წონასწორობა და პრინციპული განსხვავება ადამიანურსა და ღვთაებრივს შორის. ადამიანს არ აქვს უნარი და უფლება იცოდეს ყველაფერი, ფლობდეს აბსოლუტურ, მარადიულ ჭეშმარიტებას. მაგრამ აქვს მისწრაფება, პრეტენზია იცოდეს აბსოლუტური ჭეშმარიტება. ამიტომ უკვე პითაგორა, სოკრატე, ძველი ბერძნები მიხვდნენ, რომ ისინი არიან არა სოფისტები (ბრძენნი), არამედ ფილოსოფოსები (სიბრძნის მოყვარულნი). ადამიანი ესწრაფვის მარადიულ ჭეშმარიტებას, მიუხედავად იმისა, რომ იცის ის მისთვის მიუწვდომელია. აბსოლუტური ცოდნის მოპოვების პრეტენზიას თანამედროვეობაც კრიტიკულად ეკიდება და მას გონების ავადმყოფობას უწოდებს.

ცოდნის ფენომენის მეორე პარადოქსი იმაში მდგომარეობს, რომ ადამიანი დიდ დროსა და ენერგიას ხარჯავს ცოდნის შესაძენად, მაგრამ ცოდნა გარკვეული დროის გასვლის შემდეგ დავიწყებულია. ადამიანის სიკვდილთან ერთად მისი ცხოვრების მანძილზე შეძენილი ცოდნა ქრება და ახლი თაობა ხელახლა, თავიდან იწყებს ყველაფრის შესწავლას. ყოველი ახალი ცოდნა არის ადამიანის ზნეობრივი ბუნების გამოცდა. შეუძლია თუ არა ადამიანს სიკეთის სამსახურში ჩაყენოს ცოდნა? ერთის მხრივ ადამიანი ცოდნას გამოიყენებს იდეალური საზოგადოების, პერპეტუუმ მობილეს და სხვა პროექტების განსახორციელებლად, მეორეს მხრივ, ადამიანის ცოდნის შედეგია ატომური იარაღი, ეკოლოგიური პრობლემები, კლონირება. ცოდნა ადამიანური

პროგრესის საფუძველია და ამავე დროს სწორედ ცოდნა ქმნის პრობლემებს. მაშ რა არის ადამიანის როგორც შემეცნებელი არსების დანიშნულება? ფილოსოფიის ერთერთი უმთავრესი პრობლემაა შემეცნებისა და ცოდნის არსის დადგენა, როგორ ხორციელდება შემეცნება და რა არის ცოდნა? რა შეიძლება იცოდეს ადამიანმა?

რა არის შემეცნება? შემეცნება არის ადამიანის ცნობიერების მიერ განხორციელებული პროცედურებისა და მეთოდების ერთობლიობა, რომლის მიზანია სინამდვილის შესახებ ცოდნის მოპოვება. ფსიქოლოგიაში შემეცნება განიხილება როგორც გარედან შემოსული ინფორმაციის გონებრივი აღქმისა და გადამუშავების უნარი. ადამიანის შემეცნების პროცესს იკვლევს ფილოსოფიური დისციპლინა გნოსეოლოგია. ტერმინი „გნოსეოლოგია“ შემოტანილი იქნა მე-18 საუკუნეში, გერმანიაში, ხოლო ტერმინი „ეპისტემოლოგია“ მე-20 საუკუნეში. იგი უმეტესად გამოიყენება ანგლო-ამერიკულ ფილოსოფიაში.

ეპისტემოლოგიის განხილვის საგანია მეცნიერული ცოდნა და არა ცოდნის მოპოვების პროცესის ანალიზი. მას აინტერესებს, როგორ უნდა დავადგინოთ არის თუ არა ცოდნა ის, რაზეც პრეტენზიას აცხადებს. ადამიანი არსებობს სამყაროში, რომელთანაც ის მრავალგვარ მიმართებაში იმყოფება. ადამიანის შემეცნებითი მიმართება სამყაროსთან, ყველა სხვა მიმართების განმსაზღვრელია. მისი მიზანია სინამდვილე აღწეროს ისე, როგორც ის არის ადამიანის ინტერესის, სურვილის და მიდრეკილებებისაგან დამოუკიდებლად. ეს არის სპეციფიკურ-ადამიანური დამოკიდებულება სინამდვილისადმი. სინამდვილესთან ადამიანის შემეცნებითი დამოკიდებულების შედეგია ცოდნა.

ადამიანისათვის დამახასიათებელია ცოდნის მოპოვების უნარი, სურვილი და შესაძლებლობა. ადამიანის ცნობიერებაში უამრავი აზრი, წარმოდგენა, შთაბეჭდილება და იდეაა მოცემული. ცოდნა ადამიანის ცნობიერებაში ორი გზით მიიღება: ერთია მზა, ისტორიულად დაგროვილი ცოდნის ათვისება აღზრდითა და განათლებით. ცოდნის ასეთი მიღება განათლების და პედაგოგიკის პრობლემაა. სრულიად განსხვავებულია ახალი ცოდნის მოპოვების, აღმოჩენის საკითხი. სწორედ ეს არის ფილოსოფიური პრობლემა. ამ საკითხის ნათელყოფა გულისხმობს რამდენიმე ურთიერთდაკავშირებული ფილოსოფიური პრობლემის განხილვას:

- რა არის ცოდნა (რა არის ჭეშმარიტება)?
- რა შეიძლება ვიცოდეს?
- როგორ ხდება შემეცნების პროცესი,
- რა არის ცნობიერება?

შემეცნების პრობლემის მეტაფიზიკური ასპექტია იმის დადგენა შეიძლება თუ არა ადამიანის ცნობიერებას შეიმეცნოს მისგან დამოუკიდებელი, მის გარეთ არსებული საგანი. ფილოსოფიის მიზანია ახსნას, დაასაბუთოს ადამიანის მიერ სინამდვილის შემეცნების შესაძლებლობა. შემეცნება არის პრობლემა, რადგან შემეცნება და მისი შესაძლებლობის საკითხის გადაჭრის რამდენიმე ვარიანტი:

1. ლოგოკრატიული ოპტიმიზმი — მიიჩნევს, რომ სინამდვილის შემეცნება პრინციპულად შესაძლებელია. შემეცნება მუდმივ განვითარებას განიცდის და იგი უსასრულო პროცესია.

2. აგნოსტიციზმი – (ბერძ. – γνωσις შეუმეცნებადი) მიიჩნევს, რომ ადამიანის მიერ სინამდვილის შემეცნება პრინციპში შეუძლებელია. ადამიანის მიერ მოპოვებული მონაცემები არ ასახავენ რეალობას. აგნოსტიციზმი უარყოფს აბსოლუტური ჭეშმარიტების მოპოვების შესაძლებლობას. ცოდნის ცვალებადობა, შეფარდებითობა მიუთითებს, რომ ჭეშმარიტი მარადიული ცოდნის მოპოვება შეუძლებელია. ჰიუმის აზრით, გამოცდილებას (ცდას) და ობიექტურ რეალობას შორის შეუძლებელია ადეკვატურობის დადგენა. შემეცნებას არ შეუძლია გავიდეს გამოცდილების საზღვრებს გარეთ, ამიტომ არ შეიძლება დადგინდეს როგორია კავშირი ცდასა და რეალობას შორის.
3. სკეპტიციზმი – (ბერძ. სკეპტიკოს სკეფსისი – კვლევა განხილვა) სკეპტიციზმმა დაეჭვება წამოაყენა როგორც აზროვნების პრინციპი. სკეპტიციზმი არ უარყოფს ობიექტური რეალობის შემეცნების შესაძლებლობას, მაგრამ თავს იკავებს გამოთქვას საბოლოო შეხედულება, თვალსაზრისი რეალობის ბუნების შესახებ. მისთვის საეჭვოა ცოდნის ჭეშმარიტებაში დარწმუნება. რადგან შეგრძნებებს ადამიანი შეჰყავს შეცდომაში. შემდეგ იგი გადაიქცა მეთოდოლოგიურ სკეპტიციზმად. ამ შემთხვევაში ეჭვი არის მეთოდური გზა უეჭველი ცოდნის მოსაპოვებლად.

შემეცნების ტიპები – მითოლოგიური შემეცნება დამახასიათებელია ადრეული კულტურისათვის. ადამიანი სინამდვილეს ასახავს გრძნობად-ხატოვანი ფორმებით. მისთვის დამახასიათებელია სინამდვილის მოვლენების პერსონოფიკაცია და ანთროპომორფიზმი. რეალობის მოვლენები აღიწერება ადამიანური ნიშნებით.

რელიგიური შემეცნება – რელიგიური შემეცნების საგანია ღმერთი. იგი არის რწმენითი აქტი და აქვს პიროვნულ-დიალოგური ბუნება. რელიგიური შემეცნების მიზანია ღმერთის შემეცნება და ადამიანის ხსნის შესაძლებლობის დადგენა. რელიგიური შემეცნების შედეგია რელიგიური განახლების მორალური მოთხოვნა.

ფილოსოფიური შემეცნება – ფილოსოფიური შემეცნების მიზანია დაადგინოს სამყაროს ყოფიერების ძირითად პრინციპები და განსაზღვროს ადამიანის ადგილი სამყაროში. პასუხი გასცეს ადამიანის ყოფიერების ფუნდამენტურ საკითხებს.

მეცნიერული შემეცნება – მეცნიერული შემეცნების მიზანია დაადგინოს ბუნების კანონზომიერება, რათა შეძლოს ბუნების პროცესების მართვა და ადამიანისათვის სასურველი შედეგების მიღება.

ზემოთ დავახასიათეთ შემეცნების შესაძლებლობის განსხვავებული ვარიანტები. თავის მხრივ, ისინი, ვინც აღიარებენ ადამიანის მიერ რეალობის შესახებ ცოდნის მოპოვების შესაძლებლობას იყოფიან ორ მიმდინარეობად, იმის მიხედვით თუ როგორია ამ ცოდნის წარმოშობისა და მოცემულობის ხასიათი. არსებობს ცოდნის ორგვარი ფორმა:

ერთი არის თანშობილი ცოდნა,

მეორეა შეძენილი ცოდნა.

პლატონიდან მომდინარეობს თვალსაზრისი, რომელიც აღიარებდა, რომ ჭეშმარიტი ცოდნა ობიექტური რეალობის შესახებ ადამიანის სულში თანშობილი სახით არსებობს და შემეცნება არის მხოლოდ მოგონება.

მეორე თვალსაზრისით, ადამიანის გონება არის სუფთა დაფა (ტაბულა რასა). მთელი ცოდნა რაც ადამიანს გააჩნია თვითონ მოიპოვებს მთელი სიცოცხლის განმავლობაში. ადამიანს შეიძლება ჰქონდეს არა თანშობილი ცოდნა, არამედ თანშობილი უნარები ნიჭისა და ტალანტის სახით.

ემპირიზმი და რაციონალიზმი. ადამიანის შემეცნებით აქტივობაში მონაწილეობს როგორც გონება, ისე გონება. იმის მიხედვით, თუ რომელ მათგანს ანიჭებენ უპირატესობას შემეცნების პროცესში, განასხვავებენ ემპირიზმსა (ცდა) და რაციონალიზმს (გონება). ემპირიზმის ძირითადი დებულება ასე უღერს: „გონებაში არაფერია ისეთი, რაც მანამდე არ ყოფილიყო ჩვენს შეგრძნებებში“ (ჯ. ლოკი) აქედან გამომდინარეობს, რომ შემეცნება იწყება შეგრძნებებით და ჩვენი გონების მთელი შინაარსი მიღებულია ცდიდან. ამიტომ ცდა, შეგრძნებები მთავარია ცოდნის მოპოვების პროცესში და მეტიც, სწორედ ცდაში შეიძლება მოპოვებული ცოდნის ჭეშმარიტების შემოწმება.

ემპირიზმის საპირისპიროდ, რაციონალიზმის ძირითადი დებულება ასე უღერს: „გონებაში არაფერია ისეთი, რაც მანამდე არ ყოფილიყო ჩვენს შეგრძნებებში, გარდა თვითონ გონებისა“ (ლაიბნიცი). რაციონალიზმი მიუთითებს გონების განსაკუთრებულ მნიშვნელობაზე ადამიანური შემეცნების პროცესში. მართალია შემეცნების შინაარსი მიღებულია შეგრძნებების, ცდის მეშვეობით, მაგრამ მხოლოდ გონებას შეუძლია დაბლიოს ცდის შეზღუდულობა და დაინახოს მოვლენის, საგნის არსებითი, ფარული, შინაგანი კანონზომიერება, რომელიც არ მოგვეცემა გრძნობებში.

ემპირიზმი და რაციონალიზმი განსხვავდებიან არა მარტო შემეცნების უნარების, არამედ შემეცნების საგნების შერჩევითაც. ემპირიზმი მიიჩნევს, რომ შემეცნების საგანი ერთეული ემპირული საგანია, რომელიც ჩვენ მოგვეცემა შეგრძნებებში, ცდაში. საგნის ცალკეული თვისებებს შევიძენებთ ცდის მეშვეობით. რაციონალიზმი მიიჩნევს, რომ გონებას შეუძლია შეიძენოს უშუალოდ რეალობა. ამიტომ შემეცნების ძირითადი საგანია არა ცალკეული, ერთეული, ემპირული ნიშან-თვისებები, არამედ საგანთა სიმრავლის საერთო, ზოგადი არსება. ზოგადი არ მოგვეცემა შეგრძნებებში. იგი მიიწვევს მხოლოდ გონებით. ემპირიზმის მიხედვით, ჩვენ ვიცით მაშინ, თუ ვიცით აი ეს კონკრეტული ემპირული საგანი. რაციონალიზმის მიხედვით ჩვენ ვიცით საგანი თუ ვიცით მისი შინაგანი, არსებითი, ზოგადი არსება, რომელიც საგანთა ამ კლასის ყველა წევრს ახასიათებს.

ემპირიზმისა და რაციონალიზმის დაუსრულებელმა კამათმა ფილოსოფია ჩიხში შეიყვანა. კანტმა სცადა ამ ჩიხიდან მისი გამოყვანა. იგი შეეცადა უფრო დეტალურად დაედგინა გონების როლი შემეცნების პროცესში, გამოეკვლია გონების შინაგანი სტრუქტურა. კანტისთვის ცნობიერება აპრიორული (ლათ. *a priori* – წინმსწრები, ცდამდელი) სინთეზის უნარია. მისი სინთეზურობა ორი დონისაა. ცნობიერება, რომელიც კმნის შემეცნების საგანს, როგორც სინთეზი თავისი ხასიათით არაცნობიერია. მეორე ეტაპზე ჩვენი გონება ახორციელებს მის მიერვე შექმნილი შემეცნების საგნის შემეცნებას. გონება არა მარტო გნოსეოლოგიურად, არამედ ონტოლოგიურად აქტიურია. კანტისათვის საგნის შემეცნება უდრის საგნის შექმნას. აპრიორული ცოდნის ცნებაში კანტს ესმოდა საყოველთაო და აუცილებელ ცოდნა, რომელიც დამოუკიდებელია ცდისაგან. ხოლო აპოსტერიორული (ლათ. *aposteriori* – შემდგომი) ცოდნის ცნებაში გულისხმობდა ცდის მეშვეობით მიღებულ ცოდნას, რომელიც შემთხვევითი და ერთეული ხასიათისაა.

შემეცნების სუბიექტი და შემეცნების ობიექტი – შემეცნებელი სუბიექტი არის ის, ვინც ახორციელებს შემეცნების პროცესს. შემეცნებელი სუბიექტი არის გნოსეოლოგიური სუბიექტი, ეს არ არის რეალური, ცოცხალი ადამიანი, არამედ ადამიანის გნოსეოლოგიური სუბიექტის შემეცნების საგანია რეალობა თავისთავად. შემეცნების ობიექტი არ არის საგანის, ნივთის

იდენტური, არამედ ის, რაც ამ ისტორიული ეპოქისათვის წარმოადგენს თეორიული შემეცნების ინტერესს.

შემეცნების საფეხურები — განასხვავებენ შემეცნების გრძნობად-ემპირულ და თეორიულ-აბსტრაქტულ საფეხურებს. ემპირული შემეცნების ფორმებია: შეგრძნება, აღქმა (დაკვირვება, ცდა, ექსპერიმენტი) და წარმოდგენა. თეორიულ შემეცნების საფეხურებია: ცნება, მსჯელობა, დასკვნა.

შემეცნება იწყება შეგრძნებით. სენსუალიზმი შემეცნების პროცესში განსაკუთრებულ როლს ანიჭებს შეგრძნებებს. შეგრძნება არის ჩვენი ცოდნის პირველწყარო, შეგრძნებების მეშვეობით მოგვეცემა არა საგნები, არამედ საგნის თვისებები. ინფორმაციული თვალსაზრისით ადამიანი ყველაზე მეტს იღებს მხედველობისა და შეხების შეგრძნებებიდან. შეგრძნებებით მოგვეცემა საგანი როგორც თვისებების ქაოსი. საგანს აკლია გარკვეულობა და მთლიანობა. შეგრძნებების თავისებურება იმაშია, რომ შეგრძნებების სიცხადე და ინფორმაციულობა დამოკიდებულია გამომწვევების ინტენსიურობაზე და შეგრძნების ორგანოს მდგომარეობაზე. ეს იწვევს შეგრძნებათა მონაცემების სუბიექტურობასა და დამახინჯებას. შეგრძნება არის ადამიანის პირდაპირი და უშუალო კავშირი სინამდვილესთან. მისთვის აუცილებელია სივრცობრივი, უშუალო კონტაქტი საგანთან.

ამიტომ ადამიანის გონება გადადის გრძნობადი შემეცნების მეორე საფეხურზე. ეს არის აღქმა. აღქმის მეშვეობით ადამიანს მიეცემა მთლიანი საგანი და არა ცალკეული თვისებები. აღქმის დონეზე ხდება შეგრძნებათა მონაცემების სინთეზირება ერთ მთლიანად. ადამიანი აღიქვამს მთელ საგანს, მაგრამ აღქმის ნაკლი იმაშია, რომ იგი შეზღუდულია დროისა და სივრცის ჩარჩოებით. ადამიანს მხოლოდ იმის აღქმა შეუძლია რაც მის თვალწინ იმყოფება აქ და ეხლა. ჩვენ არ შეგვიძლია აღვიქვათ საგანი, რომელიც ჩვენს თვალწინ არ არის.

ადამიანის გონება გადადის შემეცნების შემდეგ საფეხურზე — ეს არის წარმოდგენა. წარმოდგენის დონეზე ადამიანს ეძლევა საშუალება დაშორდეს დრო-სივრცით ჩარჩოებით შეზღუდულ რეალობას, აღქმის დროით — სივრცობრივ შეზღუდულობას. ადამიანს შეუძლია წარმოიდგინოს ის, რაც მის თვალწინ არ იმყოფება. მთელი ადამიანური კულტურა (ლიტერატურა, ხელოვნება, მეტაფიზიკა), საერთოდ ადამიანურობა წარმოდგენის უნარს ეყრდნობა. ადამიანს შეუძლია წარმოიდგინოს სხვისი მონათხრობი, ისე რომ თვითონ არ ჰქონდეს ნაწახი. ადამიანმა შეიძინა სხვისი ცოდნის ათვისების უნარი. წარმოდგენამ უსასრულოდ გააფართოვა ადამიანის სამყარო.

შემეცნების ემპირულ დონეზე შემეცნების საგანია მხოლოდ ერთეული საგანი. ადამიანის გარეშეშო კი უამრავი საგანი არსებობს. მაგრამ ამ მრავალფეროვან სამყაროში ორიენტაციისათვის შემეცნების ემპირული ფორმები საკმარისი არ არის. ადამიანის გონების მოქმედების ერთ-ერთი უმთავრესი პრინციპია ეკონომიურობა და ეფექტურობა. გონებამ საგანთა უსასრულო სიმრავლის გააზრება უნდა მოახერხოს შეძლებისდაგვარად ეკონომიკურად და ეფექტურად. ადამიანის გონება გადადის შემეცნების აბსტრაქტულ, თეორიულ დონეზე.

აზროვნება არის შემეცნების მეორე საფეხური გრძნობადი შემეცნების გვერდით. უნდა გავარკვეოთ რა როლს თამაშობს აზროვნება ახალი ცოდნის მოპოვების საქმეში. გრძნობადი შემეცნება გვაძლევს ცოდნას ერთეული საგნისა და მისი თვისებების შესახებ. ასეთი ცოდნა არადადამაკმაყოფილებელია. ადამიანს სურს განაზოგადოს მის მიერ მოპოვებული ცოდნა ერთეული საგნის შესახებ, ჩაწვდეს საგანთა არსებას, კანონზომიერებას. ამისათვის ადამიანი იყენებს აბსტრაქციას, აბსტრაქტულ აზროვნებას.

აბსტრაქცია არის „განყენება“. განყენების პროცედურის მეშვეობით ჩვენ ვახდენთ საგანთა გარკვეული თვისებების განყენებას და გამოვყოფთ სხვა ჩვენთვის საინტერესო თვისებებს. ეს აბსტრაქტული ნიშნები ახასიათებს მრავალ ერთნაირ საგანს. აბსტრაქციის მეშვეობით ჩვენ შეგვიძლია გავიაზროთ მრავალი საგანი ერთდროულად. ეს არის ადამიანური შემეცნების აბსტრაქტული, თეორიული დონე.

ადამიანი ქმნის საგნის ცნებას. ცნება არის საგანთა გარკვეული სიმრავლის საყოველთაო, აუცილებელი და არსებით ნიშანთა ერთობლიობა. ცნების შექმნა იწყება საგნის თვისებათა ანალიზით. საგნის უამრავი თვისებებიდან გამოიყოფა აუცილებელი და არსებითი თვისებები, რომელთა გარეშეც ამ საგნის წარმოდგენა შეუძლებელია. შემდეგ ხდება ამ თვისებების ურთიერთშეთანხმება და გაერთიანება, იქმნება საგნის ნიშან-თვისებათა ახალი მთლიანობა. სინთეზის მეშვეობით, რასაც მოჰყვება სინთეზით მიღებული მთლიანობის განზოგადება ყველა მსგავსი საგნის მიმართ ცნებაში შესული თვისებები საყოველთაო ხასიათს იღებს. მაგალითად სკამის ცნებით მე შემიძლია მოვთვისებები საყოველთაო ხასიათს იღებს. მაგალითად სკამის ცნებით მე შემიძლია მოვიცვა ყველა ის სკამი, რომელიც არსებობს, არსებობს და იარსებებს მომავალში. ცნების მეშვეობით გადაჭრილ იქნა სამყაროს მრავალფეროვნების გაზრდის პრობლემა. ადამიანის გონება განუზომელად ეფექტური და ეკონომიური გახდა. მაგრამ ცნებებით აღწერილი სამყარო არა სრული. იგი წარმოგვიდგება საგანთა სიმრავლედ, რომელთა შორის არავითარი მიმართება, წესრიგი არ არსებობს. ეს არის სამყაროს აღწერის მარტივი დონე. ადამიანი გადადის მსჯელობის ეტაპზე. მსჯელობა არის მარტივი თხრობითი წინადადება, რომელშიც მტკიცდება ან უარიყოფა რაიმე სინამდვილის შესახებ. ამიტომ მსჯელობა შეიძლება იყოს ჭეშმარიტი ან მცდარი. სამყარო უკვე წარმოგვიდგება, როგორც გარკვეული წესრიგის მქონე მთლიანობა, სადაც საგნებისა და მოვლენების შორის გარკვეული, კანონზომიერი კავშირია დაფიქსირებული. სამყარო აღწერილია მსჯელობების მეშვეობით. მსჯელობის კავშირი ქმნის დასკვნას. დასკვნა არის გარკვეული წესით აგებული მსჯელობათა კავშირი. დასკვნას აქვს ორი წინამძღვარი, საიდანაც გამომდინარეობს ლოგიკური აუცილებლობით მესამე მსჯელობა — ეს არის დასკვნა. დასკვნით სრულდება შემეცნების ხანგრძლივი პროცესი. დასკვნა არის ახალი ცოდნის მიღების წესი.

ცოდნა

რა არის ცოდნა? ცოდნა არის ადამიანის შემეცნებითი აქტივობის შედეგი, ობიექტური სინამდვილის სუბიექტური ხატი. ადამიანის ცნობიერებაში ცოდნა იღებს წარმოდგენების, ცნებების, მსჯელობების, თეორიის სახეს. ადამიანი ფლობს ცოდნას საგნის შესახებ თუ ადამიანს დამოკიდებულება რეალობის მიმართ თავისუფალი, აქტიური და შემოქმედებითია. ჩემს ცნობიერებაში არსებული თეორია უნდა იყოს დასაბუთებული; შეიძლება არგუმენტების მოყვანა მისი ჭეშმარიტების დასამტკიცებლად; უნდა იყოს ჭეშმარიტი ე. ი. უნდა ასახავდეს იმ რეალობას, რომლის შესახებაც იგი არის და უნდა იყოს უტყუარი. ამ ნიშნების მოცემულობისა ჩემი ცნობიერების შინაარსი შეიძლება მივიჩნიოთ ცოდნად. ცოდნის აუცილებელი ელემენტია თვითცნობიერება. მე არა უბრალოდ ვფლობ ინფორმაციას საგნის შესახებ, არამედ მე ვიცი, რომ ვფლობ ასეთი სახის ცოდნას.

ცოდნა განსხვავდება წარმოშობის მიხედვით:

- თანშობილი ცოდნა,

- შეძენილი ცოდნა,
- გამოცხადებით გადმოცემული ცოდნა.

თანშობილი ცოდნა მზა სახით არის მოცემული ადამიანის უკვდავ სულში, რომელსაც იგი ზიარებულია მარადიულ სამყაროში ყოფნისას. შეძენილი ცოდნა არის ადამიანის შემოქმედებითი აქტივობის შედეგი. გამოცხადებით მიღებული ცოდნა არის უმაღლესი არსების, ღმერთის მიერ ადამიანისათვის გადაცემული ცოდნა. გამოცხადება არის ღმერთის უსუალო, პირდაპირი კავშირი ადამიანთან, რომლის დროსაც ადამიანი მიიღებს აბსოლუტურ ჭეშმარიტებას პირდაპირ ღმერთისაგან.

ძენილი იყო პირველი, ვინც გააცნობიერა რეალობის თეორიულად აღწერის, სინამდვილის ცოდნის ფორმით გადმოცემის სიმძნელები. სოკრატემ ახალი ცოდნის მოპოვებისა და ახსნის სირთულე რეფლექსიის საგნად აქცია. იგი შეეცადა პასუხი გაეცა კითხვებზე რას ნიშნავს ცოდნა? რა შემთხვევაში ვიცოდეთ? სოკრატეს პასუხი ასე ჟღერდა: „მე ვიცი, რომ არაფერი არ ვიცი“. მიუხედავად ამისა სოკრატე ერთ-ერთ უდიდეს ბრძენად იქნა აღიარებული. სოკრატეს პასუხი გამოხატავდა რაღაც ზოგად ადამიანურს. რასაკვირველია ადამიანმა რაღაცა იცის. მან იცის ეს კერძო საგანი, რომელიც აქ-ეხლა, მის თვალწინ დგას. რა თქმა უნდა ჩემს წინაშე მდგომი ქალიშვილი მშვენიერია. ის მეორე ქალიშვილიც მშვენიერია. მაგრამ ისინი არ გვანან ერთმანეთს. მაშინ რის საფუძველზე ვამბობთ, რომ ორივენი მშვენიერნი არიან? რას ნიშნავს მშვენიერება, რომელიც ორივე ქალიშვილშია განხორციელებული? სოკრატეს აზრით ამ მეორე მოვლენის, ზოგადი მშვენიერების ცოდნაა მთავარი და გადამწყვეტი. მე შემთხვევით ვთქვა, რომ ეს ქალიშვილი მშვენიერია თუკი მე ვიცი რას ნიშნავს მშვენიერება თავისთავად? ეს არის ზოგადად მშვენიერება, ეს არის ისეთი მშვენიერება, რომელიც ყოველნაირ მშვენიერებას მოიცავს თავის თავში და ის არის ყოველ მშვენიერ ნივთში. ასეთი მშვენიერება არ ექვემდებარება დროისა და სივრცის გავლენას. იგი ყოველთვის, ყველგან და ყველასათვის მშვენიერია. ასეთი მშვენიერება, როგორც ზოგადი არის მარადიული. ადამიანმა თუ არ იცის მარადიული სიკეთე, მშვენიერება, ჭეშმარიტება მაშინ მან არ იცის ჭეშმარიტად. თუ მე არ ვიცი მარადიული, აბსოლუტური, მე არ შემთხვევით ვთქვა: „მე ვიცი ეს კონკრეტული საგანი“. სოკრატემ გამოიგონა მარადიულის, ზოგადის ცოდნა და აი ამ ერთეული საგნის ცოდნა. პირველია ეპისტემე, მეორე კი დოქსა.

ცოდნის ნამდვილი საგანია მარადისობა და მის შესახებ ჭეშმარიტი ცოდნაც მარადიულია. სოკრატემ გამოიგონა ცოდნის საგანი და ცოდნის ხასიათი. საგნის ხასიათი განსაზღვრავს ცოდნის ხასიათს. მარადიულის ცოდნა არ მოგვეცემა პირდაპირ და უსუალოდ, ან როგორც ტრადიცია ან როგორც რწმენა. ამიტომ ცოდნა არის დასაბუთებული ცოდნა. პლატონი დაეთანხმა სოკრატეს. მანაც გააცნობიერა ახალი ცოდნის მოპოვების, ახსნის სირთულე. ადამიანს არ შეუძლია შეიმეცნოს მარადიული, მაგრამ ფაქტია, რომ ადამიანმა იცის რა არის მშვენიერება, სიკეთე. ჭეშმარიტება. სხვაგვარად იგი ამქვეყნად ვერ განასხვავებდა მშვენიერებასა და სიმამაცეს, კეთილსა და ბოროტს. პლატონის აზრით ადამიანს მარადიულის შესახებ ცოდნა თანშობილი აქვს, სხვაგვარად მარადისობის შესახებ ჭეშმარიტი ცოდნის, მისი შემეცნების ახსნა შეუძლებელია. ადამიანური შემეცნება არის მოგონება - „ანამნეზისი“. როგორ არის ეს შესაძლებელი? სოკრატე-პლატონთან ცოდნა განისაზღვრა როგორც დასაბუთებული ცოდნა.

ი. კანტმა (1724-1804) სცადა ახლებურად განესაზღვრა ცოდნის ბუნება. ეს გამოიხატა კითხვაში - რა შემთხვევაში ვიცოდეთ? მისი აზრით მეტაფიზიკა, როგორც

ტრანსცენდენტური (მიღებული) სინამდვილის ცოდნა შეუძლებელია. მეტაფიზიკისაგან გამოჯნული იქნა მეცნიერული ცოდნა, რომლის საგანია ბუნება. მეცნიერული ცოდნის, როგორც ჭეშმარიტი ცოდნის, ნიშანია საყოველთაოობა და აუცილებლობა. მეცნიერული ცოდნა, რომელსაც ყველა აღიარებს და მისი აღიარება არაა დამოკიდებული ჩემს ნებაზე, მსოფლმხედველობაზე. კანტი შეეცადა უკუეგდო თანშობილი ცოდნის პლატონისეული თეორია. ჩვენ გვაქვს არა თანშობილი ცოდნა, როგორც თანშობილი შინაარსი, არამედ გვაქვს სინამდვილის გააზრების აპრიორული ფორმები. ეს ადამიანის გონების არსობრივი მახასიათებელია და არ არის გამოცდილების შედეგი.

მეცნიერული ცოდნა ზდება ცოდნის ჭეშმარიტი სახე. გრძელდება მეცნიერული ცოდნის ახალი ნიშნების დადგენა. ამ პროცესში თავისი წვლილი შეიტანა პოზიტივიზმმა, რომელმაც წამოაყენა ე. წ. ვერიფიკაციის (ემპირიული შემოწმება) პრინციპი. მეცნიერულია ცოდნა, რომლის ვერიფიკაცია, ემპირიული შემოწმება შესაძლებელია. შემდგომ შემოტანილი იქნა ე. წ. ფალსიფიკაციის პრინციპი (კ. პოპერი). რომლის მიხედვითაც მეცნიერულია დებულება თუკი მისი ფალსიფიკაცია პრინციპულად შესაძლებელია. წინადადება (დებულება) არის მეცნიერული ცოდნა თუკი შეიძლება იგი კონფლიქტში მოვიდეს მოაზრებად დაკვირვებასთან და გამტყუნებელ იქნეს. ამ ორ პრინციპს საერთო აქვთ ის, რომ აღიარებენ მეცნიერული ცოდნის პრინციპულად არასრულ ხასიათს. უარყოფენ მარადიული, აბსოლუტური ჭეშმარიტების არსებობას.

როგორც ვხედავთ ისტორიულად იცვლებოდა ჭეშმარიტი ცოდნის ნიშნები და ცოდნის როლი და ფუნქცია ადამიანის ცხოვრებაში. ჭეშმარიტი ცოდნის პირველი სახე იყო მეტაფიზიკური ცოდნა. იგი იყო ადამიანის ყოფიერების განმსაზღვრელი. შემდგომი ცოდნის პროტოტიპად იქცა თეორიული ცოდნა. ეს იყო ცოდნა ობიექტური რეალობის შესახებ, როგორც ის არის თავისთავად. მოდერნის ეპოქას ჰქონდა პრეტენზია, რომ მან იცოდა ჭეშმარიტი სინამდვილე თავისთავად. შემდგომ ცოდნის ჭეშმარიტ სახედ მიჩნეულ იქნა ექსპერიმენტული ცოდნა. ასეთი ცოდნის მიზანია სინამდვილეზე ზემოქმედება, მისი გარდაქმნა. ასეთი ცოდნა ძალაა. მისი მიზანი სინამდვილის ასახვა კი არ არის, არამედ გარდაქმნა. დღეს ჭეშმარიტი ცოდნის სახეა ინსტრუმენტალური ცოდნა. ცოდნა იქცა ინსტრუმენტად ადამიანის ხელში. მისი ჭეშმარიტება განისაზღვრება იმით, თუ რამდენად ეხმარება ადამიანს პრაქტიკული მიზნების განხორციელებაში, ეფექტურობასა და ეკონომიკურ მოგებაში. ეს არის პრაქტიკული ცოდნა, რომელიც გვეუბნება რა არის ოპტიმალური და ეფექტური აქ და ეხლა ჩემთვის.

ცოდნა და რწმენა — სოკრატე იყო პირველი, ვინც ყურადღება მიაქცია ცოდნისა და რწმენის მიმართებას ადამიანის ყოფიერებაში. მან ცხადი გახადა, რომ ადამიანმა ცოტა იცის და ძალიან ბევრი რამე სწამს და სჯერა. რწმენა ცოდნის თავისებური სახეა. რწმენის აუცილებლობა ადამიანის სასრულობით, მისი დასჯით არის განპირობებული. ადამიანს სწამს ის რისი ცოდნაც მას არ შეუძლია. პლატონის მიხედვით ადამიანის უკვდავმა სულმა იცის მარადისობა, მაგრამ დაბადებისას ივიწყებს მას. შემდეგ მთელი სიცოცხლის მანძილზე ცდილობს მის მოგონებას და მაინც ვერ იბრუნებს იმ ცოდნას, რადგან არ ცხოვრობს ისე, რომ დაიმსახუროს მარადისობის ცოდნის ხელახალი ფლობა ამქვეყნად. ეს არის მისი სასრულობის გამოხატულება. ქრისტიანობის მიხედვით ადამმა იცოდა ღმერთი რადგან მასთან უშუალო ურთიერთობა ჰქონდა. მაგრამ ცოდვით დაცემას შემდეგ ადამმა სამოთხეში დაკარგა ღმერთის უტყუარი ცოდნა და დარჩა მხოლოდ რწმენის უნარი და ნიჭი. მარადისობა ადამიანის ცოდნისათვის მიუწვდომელი გახდა. ადამიანს შეუძლია გაზარდოს თავისი ცოდნის

მარავი, მაგრამ მარადისობა მაინც მიუწვდომელია. ცოდნისაგან განსხვავებით რწმენის ბუნება უცვლელია. რწმენა რაოდენობრივ ზრდას არ განიცდის. რწმენა ან არის, ან არ არის. ეს ნიშნავს, რომ რწმენა როგორც ცოდნის სპეციფიკური სახე განსხვავდება ჩვეულებრივი ცოდნისაგან. იგი არ არის ყველასათვის მისაწვდომი, მაშინ როდესაც ცოდნის მოპოვება და ცოდნის ზრდა ყველა ადამიანისათვის მისაწვდომია. ჩოდნა და რწმენა განსხვავდება თავისი საგნითა, შინაარსითა და არსებობის ფორმით. რწმენის საგანია მარადიული, მეტაფიზიკური, ცოდნის საგანია ამქვეყნიური, ემპირიული.

ქრისტიანობამ ცოდნისა და რწმენის მიმართებაში უპირატესობა მიანიჭა რწმენას. ადამიანი რწმენით ცხოვრობს როგორც ამქვეყნად, ასევე რწმენა არის მიღმურ, მარადიულ სამყაროსთან მიმართების წესიც. დღეს რწმენის საგანია მხოლოდ ღმერთი. თანამედროვე ადამიანი აღიარებს მეცნიერული ცოდნის პრიორიტეტს თავის ცხოვრობაში. ცოდნა და რწმენა კვლავ ურთიერთდაპირისპირებულ უნარებად აღიქმება. თუმცა თანამედროვე ადამიანი ცდილობს ცოდნისა და რწმენის სინერგეტიკული თანამშრომლობის უზრუნველყოფას. ცოდნისა და რწმენის ახალი მიმართების გარკვევისათვის აუცილებელია რაციონალურობისა და ცოდნის ახლებური გაგება.

რა არის ჭეშმარიტება? შემეცნების როგორც პროცესის შედეგია ცოდნა. ცოდნა შეიძლება იყოს ჭეშმარიტი ან მცდარი. შემეცნების მიზანია ჭეშმარიტი ცოდნის მოპოვება. ამიტომ ცოდნის ჭეშმარიტების პირობების, ფორმებისა და კრიტერიუმის გარკვევა შემეცნების თეორიის აუცილებელი ელემენტია. ჭეშმარიტება აზრის, მსჯელობის თვისობრივი მახასიათებელია. აზრი, მსჯელობა მხოლოდ მისი ჭეშმარიტად აღიარების შემთხვევაში ითვლება ცოდნად. ცოდნა ჭეშმარიტია იმას ნიშნავს, რომ ცოდნა, აზრი, დებულება სწორედ ასახავს რეალობას. თუ ცოდნა, აზრი, დებულება არასწორედ ასახავს რეალობას, მაშინ იგი ითვლება მცდარად. მათგან უნდა განვასხვავოთ ვარაუდი, რომელის ჭეშმარიტება ან მცდარობა ჯერ არ არის დამტკიცებული.

ლოგიკაც იკვლევს დებულებების ჭეშმარიტებას. მისთვის ჭეშმარიტების კრიტერიუმია მსჯელობის ლოგიკური სისწორე და შინაგანი დაპირისპირების არ არსებობა დებულებებს შორის. უნდა აღინიშნოს, რომ მიუხედავად ჭეშმარიტების ამ ზოგადი პირობისა, ჰუმანიტარულმა, სოციალურმა, საბუნებისმეტყველო და ტექნიკურმა მეცნიერებებმა ჭეშმარიტების დადგენის განსხვავებული პირობები შეიმუშავეს. მათთვის ჭეშმარიტება არის დებულების შესაბამისობა თეორიული და პრაქტიკული შემოწმებადობის (ვერიფიკაცია) კრიტერიუმთან. ეს გულისხმობს თეორიული დებულების დასაბუთებას, ცდისუფლ (ემპირიულ) მონაცემებთან მისი შედარების გზით.

შესაბამისობის ანუ ჭეშმარიტების კლასიკური კონცეფციის თანახმად ჭეშმარიტება არის სინამდვილის ადექვატური ასახვა ცნობიერებაში. ხოლო სინამდვილე გაიხილება როგორც ობიექტური რეალობა, რომელიც ჩემი ცნობიერებისაგან დამოუკიდებლად არსებობს. ობიექტური რეალობის ქვეშ გაიგებდნენ იმას, რაც მოგვეცემა ჭვრეტასა და შეგრძნებებში. მაგრამ სინამდვილე ამის გარდა მოიცავს, სუბიექტურ, გონით სფეროსაც, რომელიც არ მოგვეცემა შეგრძნებებში.

ჭეშმარიტების ფორმები მოპოვებული ცოდნა შეიძლება დახასიათდეს არა მარტო როგორც ჭეშმარიტი, არამედ იყოს განსხვავებული ჭეშმარიტების ხასიათის მიხედვითაც. მაშასადამე ჭეშმარიტება არ არის მარტივი ფენომენი. განასხვავებენ ჭეშმარიტების რამდენიმე სახეს:

აბსოლუტურ ჭეშმარიტება – ეს არის სრული, ამომწურავი ცოდნა სინამდვილის შესახებ, რომელიც უეჭველი, უცვლელი და მარადიულია.

შეფარდებითი ჭეშმარიტება - ადამიანისათვის აბსოლუტური ჭეშმარიტება მიუწვდომელია. ადამიანი არ ფლობს ასეთი ხასიათის ცოდნას, მაგრამ აქვს არასრული, ჭეშმარიტი ცოდნა საგნის შესახებ. ასეთ შემთხვევაში იგი ფლობს შეფარდებით ჭეშმარიტებას, რომელიც ექვემდებარება შემდგომ ცვლილებას და სრულყოფას.

კონკრეტული ჭეშმარიტება - ნიშნავს, რომ ცოდნა საგნის შესახებ დაზოკილებულია ცოდნის არსებობისა და განვითარების ადგილზე, დროზე და სხვა პირობებზე. იგი შეფარდებითი ჭეშმარიტების ერთერთი სახეა. ჭეშმარიტების ასეთი ხასიათი მიუთითებს, რომ შემეცნების საგანი-რეალობა არის სწრაფად ცვალებადი, განვითარებადი სინამდვილე.

ობიექტური ჭეშმარიტება - არის ჩვენი ცოდნის ისეთი შინაარსი, რომელიც დამოუკიდებელია სუბიექტისაგან. ობიექტური ჭეშმარიტების აღიარება გულისხმობს სინამდვილის პრინციპულად გონივრული ხასიათის აღიარებას.

ჭეშმარიტების კლასიკური კონცეფციები - ჭეშმარიტების როგორც შესაბამისობის კონცეფცია გულისხმობს, რომ აზრი (გამოთქმა) და სინამდვილე (საგანი) შესაბამისობაშია. ამ კონცეფციას იზიარებდა არისტოტელე, შუა საუკუნეები, ახალი დრო, ჰეგელი. ჭეშმარიტების ავტორიტარული კონცეფცია მიიჩნევს, რომ ჭეშმარიტება არის ავტორიტეტისადმი რწმენა ან ნდობა. ჭეშმარიტების როგორც უტყუარობის კონცეფცია გულისხმობს, რომ ჭეშმარიტება არის ცხადი და უტყუარი წარმოდგენა (რ. დეკარტი, ფ. ბრენტანო, ე. ჰუსერლი). ჭეშმარიტების ვერიფიკაციული კონცეფცია მიიჩნევს, რომ ჭეშმარიტია ის რაც დასტურდება ცდით (მ. შლიკი).

ჭეშმარიტების არაკლასიკური კონცეფციები - მე-19 საუკუნის დასასრულიდან კლასიკური ონტოლოგიის ფუნდამენტური დებულება სინამდვილის პრინციპულად გონივრული ხასიათის შესახებ უკუგდებულია. ამან გამოიწვია ჭეშმარიტების კლასიკური კონცეფციის ცვლილება. ჭეშმარიტება უკვე გაიგება, არა როგორც დებულების მდგრადი, სტატიკური ნიშანი, არამედ როგორც დინამიკური პროცესი. ჭეშმარიტება არის ერთერთი იდეალური ობიექტი (ჟ. ბარიტენი, ნ. ჰარტმანი). რადგან, ყოფიერება გაიგება როგორც ტრანსცენდენტური, ზებუნებრივი ფენომენი, რომლის ბოლომდე რაციონალურად გაგება შეუძლებელია.

მინდა განსაკუთრებით გამოვყო მ. ჰაიდეგერის თვალსაზრისი ჭეშმარიტების შესახებ. ჭეშმარიტების კლასიკური თეორია, მიიჩნევს, რომ ჭეშმარიტება არის ადამიანის აზრის მახასიათებელი და დგინდება აზრისა და საგნის შესაბამისობის საფუძველზე. ის გნოსეოლოგიური ფენომენია. ჰაიდეგერის აზრით, ჭეშმარიტება არის ონტოლოგიური ფენომენი და იგი ახასიათებს საგნის არსებობის წესს. ჭეშმარიტება არის ალეთება-დაუფარაობა. ყოფიერის და უპირველესად ყოფიერების უნარი გამოვიდეს დაფარულობიდან და ადამიანისათვის მისაწვდომი გახდეს. ადამიანის ცნობიერების უნარი არსებულის, ყოფიერების ამ უნარის საფუძველზე არსებობს. დაუფარაობა არის არა ცნობიერების უნარი, არამედ არსებულის, ყოფიერების მახასიათებელია.

ამის შემდეგ, ჭეშმარიტების ყოველი კონცეფცია იძლევა ჭეშმარიტების საკუთარ რეალურ განსაზღვრებას და ადგენს სიტყვის „ჭეშმარიტება“ გამოყენების პირობებს. ჭეშმარიტების კონვენციონალისტური თეორია მიიჩნევს, რომ ჭეშმარიტება არის შეთანხმების შედეგი (თ. კუნი). ჭეშმარიტების კოპერენტული თეორია მიიჩნევს, რომ ჭეშმარიტება არის არაწინააღმდეგობრივი შეტყობინების მახასიათებელი (რ. ავენარიუსი, ე. მახი). ჭეშმარიტების პრაგმატისტული თეორია მიიჩნევს, რომ ჭეშმარიტება არის ცოდნის ეფექტურობის, სარგებლიანობის დონე. ჭეშმარიტია ის შეტყობინება, რომელიც საშუალებას გვაძლევს მივალწიოთ წარმატებას (ჩ. პირსი). ჭეშმარიტების

სემანტიკური თეორია მიიჩნევს, რომ დებულებაზე გამოთქმული დებულება (წინადადებაზე გამოთქმული წინადადება) წარმოშობს სემანტიკურ პარადოქსებს. ამიტომ აკრძალულია თეორიაში ჭეშმარიტების ცნების განსაზღვრა. ჭეშმარიტების ცნების გამოყენებისათვის უნდა შეიქმნას მეტათეორია, რომელიც განსაზღვრავს ჭეშმარიტების ცნების გამოყენებას დასახელებულ თეორიაში (ა. ტარსკი). არსებობს ისეთი შეხედულებებიც, რომლებიც მოითხოვენ დადგინდეს გამოცვლის პროცესში ტერმინ „ჭეშმარიტების“ გამოყენების წესები. მაგალითად დეფლიაციური თეორია მიიჩნევს, რომ სიტყვა ჭეშმარიტება ზედმეტია შემეცნების პროცესისათვის. რადგან თუ ვამტკიცებთ რაიმე წინადადების ჭეშმარიტებას, მაშინ უნდა გამოვთქვათ ეს დებულება. დებულების უკუგდება კი უბრალოდ უარყოფით მიაღება (ა. აიერი, მ. დამიტი). პერფორმატიული კონცეფცია კი თვლის, რომ სიტყვა „ჭეშმარიტება“ პერფორმატიულია მეტყველების აქტებში (პ. სტროსონი).

მეთოდის პრობლემა. შემეცნების თეორია განსაკუთრებულ ყურადღებას აქცევს მეთოდის პრობლემას. მეთოდმა უნდა უზრუნველყოს შემეცნების პროცესის წარმატებით განხორციელება, უტყუარი ცოდნის მოპოვება და მეორეც უზრუნველყოს მეტი ცოდნის მოპოვება დროისა და ენერგიის მინიმალური დანახარჯებით. შემეცნების პრობლემასთან მჭიდრო კავშირშია ფილოსოფიური მეთოდის პრობლემა. შემეცნების ფილოსოფიური მეთოდის თავისებურება იმაშია, რომ ის არის ზოგადი მეთოდი სინამდვილის ნებისმიერი სფეროს ანალიზისათვის. ეს მეთოდებია:

ფილოსოფიის მეთოდი – ფილოსოფიას როგორც მეცნიერებას აქვს თავისი მეთოდი და ფილოსოფოსობა როგორც აზროვნების სპეციფიკური წესი თვითონ მოითხოვს მეთოდს თუ როგორ უნდა ფილოსოფოსობდე. იგი გულისხმობს ფილოსოფიური კითხვების და პრობლემების დასმისა და ფილოსოფიური არგუმენტების მოყვანისა და დასაბუთების წესების დაცვას. ფილოსოფიური კითხვები უნდა იყოს ნათლად ფორმულირებული, რათა ადვილი იყოს მისი იდენტიფიცირება როგორც ფილოსოფიური პრობლემისა. ამასთან ფილოსოფიურ აზროვნებას როგორც პროცესს თავისი მეთოდოლოგია აქვს, რომლის ელემენტებია:

1. მეთოდოლოგიური სკეპტიციზმი-იგი გულისხმობს სისტემატური ეჭვის მდგომარეობაში ყოფნას რაიმე დებულების ჭეშმარიტების მიმართ.

2. შემდგომი ნაბიჯია არგუმენტირება – ფილოსოფიური არგუმენტი და დასაბუთება არის ფილოსოფიური მეთოდის მნიშვნელოვანი მომენტი. ფილოსოფოსი არის ის, ვისაც შეუძლია პრობლემის გადასაწყვეტად მრავალი შესაბამისი არგუმენტის მოყვანა. ფილოსოფოსობა არის არგუმენტების ძიებისა და გადმოცემის პროცესი. კარგი ფილოსოფიური არგუმენტი არის ნათელი, ლოგიკურად გამართული მტკიცებულება ან საფუძველი, რომელსაც შეუძლია გაგვეკურნოს იმ თავდაპირველი ეჭვისაგან, რის გამოც ჩვენ ვიწყებთ ფილოსოფოსობას.

3. დიალექტიკურობა-იგი გულისხმობს ფილოსოფიურ კრიტიციზმს. მიღებული გადაწყვეტილების საპირისპირო არგუმენტების მოძიებას საკუთარი გადაწყვეტილების კრიტიკულ შემოწმებას. ფილოსოფოსები გვთავაზობენ დეფინიციებსა და განმარტებებს პრობლემის გადასაწყვეტად. სხვანი საპირისპირო არგუმენტებს უკეთესი გადაწყვეტილებისათვის. განსხვავებულ პოზიციებზე მდგომი ადამიანების ფილოსოფიურ საუბარს შეიძლება ეწოდოს დიალოგი როგორც დიალექტიკა. ფილოსოფოსი და მასთან მოკამათე ადამიანიც ესწრაფვიან პრობლემის გადაწყვეტას. მათ მოჰყავთ, პრო და კონტრ არგუმენტები, მაგრამ ფილოსოფოსი ცდილობს პრობლემის უფრო ღრმად გაგებას. ფილოსოფოსობა არის დასკვნისაკენ ანუ პრობლემის ფილოსოფი-

ური გადაწყვეტისაქენ მოგზაურობის პროცესი. ადამიანს სურს მეტი გონივრულობა და გასაგებადობა. პრობლემის ფილოსოფიური გადაწყვეტა ნიშნავს, რომ ადამიანმა შეძლო რაციონალურად, მისაღებად აეხსნა იგი. ამით ადამიანი თავისუფლდება იმ ეჭვისაგან, რაც მის არსებობას პრობლემატურს ხდიდა.

დიალექტიკური მეთოდი არის სამყაროს ფილოსოფიური შემეცნების მეთოდი, რომლის თანახმად სამყარო უნდა განვიხილოთ როგორც დაპირისპირებულთა ერთიანობა. მისი მიზანია საგანის ყოველმხრივ ანალიზზე დაყრდნობით რაციონალურად გადაჭრას ფილოსოფიური პრობლემები. მატერიალიზმი თვლის, რომ დიალექტიკა არის, არა მარტო შემეცნების, არამედ მატერიალური სინამდვილის არსებობისა და განვითარების კანონი. დიალექტიკა არის გნოსეოლოგიური მეთოდი, რომელიც ზორციელდება „თეზი-სი-ანტითეზისი-სინთეზის“ სქემით. შემეცნების საგანზე გამოთქმული დებულება იღებს თეზისის სახეს, შემდეგ შემეცნების პროცესის გავრძელების კვალობაზე ყალიბდება ანტითეზისი, რომლის შინაარსი უპირისპირდება თეზისში გამოთქმულ აზრს. ამ დაპირისპირების მოხსნისა და შენახვის საფუძველზე მივიღებთ სინთეზს. მასში მოიხსნება თეზისის და ანტითეზისის დაპირისპირება და ვწვდებით ჭეშმარიტებას. ეს მოითხოვს შემეცნების საგანი განხილული იქნეს განვითარებასა და დაპირისპირებაში.

დიალექტიკის კანონებია: 1. რაოდენობრივი ცვლილებების თვისობრივ ცვლილებებში და პირუკუ გადასვლის კანონი. 2. დაპირისპირებულთა ერთიანობისა და ბრძოლის კანონი. 3. უარყოფის უარყოფის კანონი. დიალექტიკური მეთოდის მიზნად ვით სამყარო განიხილება როგორც დინამიკური სისტემა, ამიტომ იგი უპირატესობას აძლევს „პროცესის“ და „მიმართების“ ცნებას „საგნის“ ცნებასთან შედარებით.

ფენომენოლოგიური მეთოდი. ფენომენოლოგიის ფუძემდებლის, ჰუსერლის აზრით უნდა მოვიპოვოთ სინამდვილესთან უშუალო მისასვლელი. სინამდვილე ჩვენ მოგვცემა ცნობიერებით. ეს მეთოდი არის პირველადი გამოცდილების მონაცემების ფენომენის არსობრივი კვლევის პრინციპებისა და პროცედურების ერთიანობა. ამ მეთოდის განხორციელება მოითხოვს თავისებური თეორიული პოზიციის „ფენომენოლოგიური განწყობის“ მიღებას. ამის შემდეგ მეთოდი იწყებს მუშაობას. მისი ელემენტებია: ეპოქე, რედუქცია, იდეაცია და არსის ჭვრეტა. ამ პროცედურების თანმიმდევრობით განხორციელებით ჩვენ მივაღწევთ რეალობის განსაკუთრებულ განზომილებას – ცნობიერების შინაგანი გამოცდილების სფეროს. რედუქციის პროცედურის განხორციელებით ხდება ამ სფეროს შემდგომო გაწმენდა, რომლის შემდეგ მივაღწევთ ყოველივე ნამდვილის აბსოლუტურ ფუნდამენტს. შემდგომ არსების ჭვრეტით მივიღებთ გამოცდილების საგნის „წმინდა არსებას“. ეს „წმინდა არსება“ მოცემულია დესკრიფციულად. წმინდა დესკრიფცია შეუძლებელია, რადგან ენა დამძიმებულია ტრადიციული მნიშვნელობებით. ენა თავისი ტრადიციით ახდენს უშუალოდ განცდილი სინამდვილის გაშუალებას და დამახინჯებას. ამ მეთოდით მიიღწევა კვლევის საწყისი პოზიცია. ხდება უკუდაბრუნება არსებულიდან ყოფიერებისაკენ. ამის შემდეგ ზორციელდება ყოფიერების სტრუქტურის ფენომენოლოგიური კონსტრუირება.

პერმენევტიკული მეთოდი. განიხილავს სინამდვილეს როგორც მთელს. ამიტომ იგი გაგებული უნდა იქნეს მთლიანობაში. ეს შესაძლებელია თუ ყოველ ნაწილში დავინახავთ მთელს და ყოველ მთელში ნაწილს. ფილოსოფიის ამოცანაა კულტურის ზღვრული მნიშვნელობების განმარტება, რადგან რეალობას ჩვენ გხვდებით კულტურის პრიზმაში. კულტურა კი წარმოსდგება საფუძველმდებარე ტექსტების მთლიანობად. პერმენევტიკული მეთოდის ძირითადი ამოცანაა იმისი ჩვენება თუ როგორ არის შესაძლებელი გაგება. ეს მეთოდი მოიცავს შემდეგ ელემენტებს: პერმენევტიკული

წრე, წინარე გაგების აუცილებლობა, ინტერპრეტაციის უსასრულობა და ცნობიერების ინტენციონალობა. პერმენეტიკული წრე არის ტექსტის გაგების პრინციპი, რომელიც ემყარება მთელისა და ნაწილის დიალექტიკას. მთელის გაგება შეიძლება მისი ნაწილების გაგებით, მაგრამ ნაწილების გაგებისათვის აუცილებელია მთელის წინასწარი ცოდნა.

სტრუქტურალიზმი. სტრუქტურა არის ობიექტის არა მარტო მდგრადი „ჩონჩხი“, არამედ იმ წესების ერთობლიობა, რომელთა მიხედვით ამ ობიექტიდან მისი ელემენტების ხელახალი გადაადგილებით შეიძლება მივიღოთ მეორე, მესამე და ა. შ. ობიექტი. ეს ავლენს ობიექტთა გარკვეული სიმრავლის ერთგვარ სტრუქტურულ კანონზომიერებას. სტრუქტურალისტურ მეთოდს ყურადღება ელემენტებიდან და მათი „ბუნებიდან“, თვისებებიდან გადააქვს ამ ელემენტების მიმართებაზე და მათ სისტემის შემქმნელ თვისებებზე. ეს ნიშნავს სისტემაში მიმართების უპირატესობის აღიარებას ელემენტებზე.

სტრუქტურალისტური მეთოდის ძირითადი პროცედურებია:

- ობიექტთა ძირველადი სიმრავლის გამოყოფა, რომლებშიც შეიძლება ვივარაუდოთ ერთგვარი სტრუქტურის არსებობა (მაგალითად, ერთი ისტორიული ეპოქის ხელოვნება, ლიტერატურა, მეცნიერება, კულტურა). ჯერ განვიხილავთ სინკრონიულ ასპექტში როგორც ერთ ეპოქაში თანაარსებულთ და შემდეგ დიაქრონიულში ანუ ისტორიულ განვითარებაში.
- ობიექტების (ტექსტი) დანაწილება ელემენტარულ სეგმენტებად, რომლებშიც ტიპური, განმეორებადი მიმართებები აკავშირებენ განსხვავებული ელემენტების წვევილს. შემდეგ მათში გამოვავლენთ ამ მიმართებისათვის დამახასიათებელ რელაციურ (მიმართებით) თვისებებს.
- უნდა გამოვლინდეს სეგმენტებს შორის გარდაქმნის მიმართება, მოხდეს მათი სისტემატიზაცია და აგებული იქნეს აბსტრაქტული სტრუქტურა უშუალო სინთეზირებით, ფორმალურ-ლოგიკური და მათემატიკური მოდელირებით. შემდეგ ხდება ამ აბსტრაქტული სტრუქტურიდან ყველა თეორიულად შესაძლებელი შედეგების გამოყვანა და მათი შემოწმება პრაქტიკაში.

სტრუქტურალიზმის მეშვეობით იქმნება ახალი ტიპის იდეალური ობიექტები პუნაბიტარული და სოციალური სფეროს მოვლენების ახლებურად გააზრებისათვის. ამ მეთოდის ამოცანაა გამოავლინოს კულტურის სიღრმისეული გარდაქმნები, რომელიც უწყობს კულტურის სიღრმისეული სტრუქტურების რადიკალურ გარდაქმნას.

სტრუქტურალისტური მეთოდი მჭიდროდაა დაკავშირებული სემიოტიკასთან. რადგან იგი ცდილობს ნიშნების, სიტყვების, სახეების, სიმბოლოების, ხატების შეგნებულ მნიშვნელობას, რათა გამოავლინოს არაცნობიერი სიღრმისეული სტრუქტურები და ფარული მექანიზმები. ეს შესაძლებელს ხდის მოვახდინოთ განყენება ავტორის, სუბიექტის ცნებისაგან, ანდა იგი განვიხილოთ როგორც მეორადი, ამ სტრუქტურებიდან წარმოებული. ეს შესაძლებელს ხდის ტექსტი, ნაწარმოები განხილული იქნეს ავტორისაგან დამოუკიდებელი, საკუთარი საზრისის მქონე ფენომენი. სტრუქტურალისტური მეთოდის შესწავლის ძირითადი სფეროა კულტურა როგორც ნიშნების ერთობლიობა. შორის უმნიშვნელოვანესია ენა, რომელიც მოიცავს მეცნიერებას, ხელოვნებას, რელიგიას, მითოლოგიას, ტრადიციას, მოდას, რეკლამას და ა. შ. მათში ამ მეთოდით დიდი როლს თამაშობს ფარულ კანონზომიერებას, რომელსაც ადამიანი არაცნობიერად ემორჩილება. ეს კანონზომიერება შეადგენს კულტურის სიღრმისეულ ფენას. (ამ ფენას სტრუქტურალისტები გამოხატავენ სხვადასხვა ცნებებით: აღსანიშნავია ფუკოს —

„ეპისტემე“, დერიდასა და ბარტის „წერილი“, ლევი-სტროსის „მენტალური სტრუქტურის“ ცნებები). „არაცნობიერი სტრუქტურირებულია როგორც ენა“ (ლაკანი).

დეკონსტრუქციის მეთოდი შემუშავებული იქნა ჟ. დერიდას მიერ. იგი ემყარებოდა ჰაიდეგერისეულ დესტრუქციის მეთოდს, რაც გულისხმობს რაიმეს ტრადიციული ინტერპრეტაციის უკუგდებას ფარული საზრისის გამოვლენის მიზნით. დეკონსტრუქციის მეთოდი გულისხმობს მოვლენის გაგებას სტერეოტიპის დარღვევისა და მისი ახალ კონტექსტში ჩართვის საშუალებით. ტექსტის ლოგიკური ანალიზისაგან განსხვავებით დეკონსტრუქციული ანალიზი აღმოაჩენს წინააღმდეგობებს, რომელიც ლოგიკური ანალიზისათვის მიუწვდომელია. ეს დაპირისპირებანი უფრო ღრმა და ფარულია. დეკონსტრუქტივისტი მიიჩნევს, რომ საზრისი კონსტრუირდება კითხვის პროცესში. მაგრამ ჩვეული წარმოდგენები მოკლებულია სიღრმეს ან თავს მოხვეულობს ავტორის რეპრესიული ინსტანციის მიერ. ამისაგან რომ განეთავისუფლდეთ აუცილებელია პროვოკაცია და ტექსტის ფარული საზრისის გათავისუფლება, რომელიც ვერ კონტროლირდება ავტორის მიერ. დეკონსტრუქციის მიზანი არ არის ყოფიერების ფუნდამენტური გამოცდილების ნათელყოფა, არამედ ყოფიერების ცნების ნეგაცია, რადგან პრინციპულად შეუძლებელია ყოფიერების შინაარსობლივი ექპლიკაცია.

დეკონსტრუქციის მიზანია ტრადიციული ფილოსოფიის ლოგოცენტრიზმის სისტემური უკუგდება. დასწრებულობის ლოგოცენტრისტული იდეალი ქმნის დასავლური მეტაფიზიკის პარადიგმას. დასწრებულობის მეტაფიზიკა ადამიანის გვერდით გულისხმობს ტრანსცენდენტალურ რეალობას. ამ რეპრესიულ ინტენციას დასავლურ კულტურაში დერიდა უწოდებს ლოგოცენტრიზმს. დეკონსტრუქცია შერჩევითია ან იგი საერთოდ არ არსებობს. დეკონსტრუქციის მოძრაობა არ დაიყვანება ნეგატიურ დესტრუქციულ ფორმებზე. საჭიროა დაირღვეს ტრადიციული სტატუსი, კონცეპტუალური და ინსტიტუციონალური სტრუქტურები. მხილვით ასეა შესაძლებელი კვლავ მოვიპოვოთ მომავალი. ამიტომ ადამიანის დეკონსტრუქციული საქმიანობა უწყვეტია და უსასრულო. იგი არ მიეკუთვნება რომელიმე სუბიექტს, არამედ ყველგან არის. დეკონსტრუქციით ხორციელდება კულტურის ტექსტების მთლიანობის განხილვა, რათა შიგნიდან ააფეთქოს დასავლური კულტურის ფუნდამენტური ცნებები, მიუთითებს რა მათ არა იგივეობას საკუთარ თავთან. ამით, მეთოდი ათავისუფლებს ფილოსოფიური თხზულებების რეპრესიულ მეტაფორიკას, რომელიც დაპირისპირებაში მოდის მათ იდეოლოგიურ წყობასთან. მეთოდის ფარგლებში ხორციელდება ფილოსოფიური ენის სტრუქტურული ფსიქოანალიზი. დეკონსტრუქცია აჩვენებს, რომ ენა წინააღმდეგება ნებისმიერ ფილოსოფიურ (მეტაფიზიკურ) პროექტს. დეკონსტრუქციის მიზანია ტექსტში მოცემული მეტაფიზიკური საზრისების დაძლევა. დასავლურ აზროვნებას არ შეუძლია გამოვიდეს ერთხელ მიღებული პრობლემების წრიდან. ეს აზროვნება განპირობებულია ადრინდელი იდეებითა და მისი გამოხატვის ხერხებით. ცნებები და კატეგორიები განსაზღვრავენ აღწერის, განხილვის, ახსნის, მეთოდებს. ამიტომ თავს მოხვეული საზრისებისაგან თავის დაღწევის ერთადერთი საშუალებაა დეკონსტრუქცია ენის სიღრმისეული ანალიზის მეშვეობით. ეს ადამიანის წინაშე ხსნის სპონტანური აზროვნების და ახალი საზრისის მოპოვების შესაძლებლობას ანუ ფილოსოფოსობის შესაძლებლობას. დეკონსტრუქცია ანადგურებს ისტორიული და კულტურული ტრადიციით მოტანილ საზრისებს. როგორც ვხედავთ მეთოდის ძირითადი მიზანია „დასწრებულობის მეტაფიზიკის“ უკუგდება. ამისათვის ტექსტი უნდა გავიგოთ როგორც თვითიდეინტიფიკაციური ფენომენი. ავტორის დასწრებულობა არ უნდა მივიჩნიოთ საზრისის წყაროდ. ტექსტი ჰყვება საკუთარ ისტორიას, რომელიც

არაა დაკავშირებული ავტორთან და ადრესატთან. ტექსტის ქვეშ შეიძლება გავიგოთ ნებისმიერი რამ. თუმცა დერიდა აღიარებს, რომ აბსოლუტურად დეკონსტრუირებული, ნებისმიერი მეტაფიზიკისაგან გაწმენდილი ტექსტის შექმნა შეუძლებელია.

ცნობიერება

რა არის ცნობიერება? ცნობიერება სპეციფიკურ-ადამიანური ნიშანია. ცნობიერება არის ერთდროულად შინაარსი და უნარი. იგი არის ადამიანის უნარი იდეალური ფორმების მეშვეობით აითვისოს გარე სამყარო, იქონიოს მასზე წარმოდგენა. ცნობიერება არის საგნის ადამიანისათვის მოცემულობის ფორმა. ცნობიერება არ არის უბრალოდ წარმოდგენა რეალობაზე, ცნობიერებამ არა მარტო იცის რაიმე ამ საგანზე, არამედ მან იცის, რომ იცის ამ საგნის შესახებ. მაშასადამე ცნობიერება არ არის უბრალოდ ინტენციონალობა, იდეალური მიმართება, საგანთან, არამედ იგი არის თვითცნობიერი ინტენციონალობა. ცნობიერება უნდა განსხვავდეს აზროვნებისაგან. ცნობიერება არის სინამდვილესთან, მიმართების უნარი, უნარი იცოდეს საკუთარი მდგომარეობის, მოქმედებებისა და სამყაროში ადგილის შესახებ, გამოაყოს საკუთარი თავი სინამდვილიდან და დაუპირისპიროდ მას. აზროვნება არის უნარი ასახოს სინამდვილე ცნებების მეშვეობით და ცნებების საფუძველზე განახორციელოს მსჯელობები და დასკვნები. აზროვნება შესაძლებელია ცნობიერების საფუძველზე.

ცნობიერების ფილოსოფია – ცნობიერებას მრავალი მეცნიერება იკვლევს. ემპირიული ცნობიერების ფუნქციონირების ფიზიოლოგიურ საფუძველს იკვლევს უმაღლესი ნერვული მოქმედების ფიზიოლოგია. ცნობიერებაში მიმდინარე შემეცნებით ფსიქიკურ პროცესებს იკვლევს კოგნიტური ფსიქოლოგია. აქ ცნობიერება განიხილება როგორც ადამიანის ფსიქიკის უნარი გააკონტროლოს, გააცნობიეროს საკუთარი მდგომარეობა განსხვავებით არაცნობიერისაგან. მეორეს მხრივ, ცნობიერება განიხილება როგორც ნორმალური მდგომარეობა, როდესაც ადამიანს შეუძლია ადექვატურად აღიქვას და გააკონტროლოს თავისი თავი. ცნობიერ მდგომარეობაში მყოფი ადამიანი განსხვავდება არაცნობიერი მდგომარეობისა, ცნობიერების დაკარგვისა და ჭკუასუსტობისაგან. სოციოლოგია იკვლევს ცნობიერების შინაარსისა და ცნობიერი მოქმედების სოციალურ განსაზღვრულობას. ფილოსოფია კი იკვლევს ე. წ. წმინდა ცნობიერებას, იმ ინვარიანტულს, ინტერსუბიექტურს, რაც ქმნის ცნობიერების არსებას, ადამიანის შემეცნებისა და მოქმედების განხორციელების უნარის. ეს უნარი არ არის დამოკიდებული ფიზიოლოგიურ, ფსიქოლოგიურ, სოციალურ მოვლენებზე. სხვანაირად, რომ ვთქვათ ცნობიერების ფუნქციონირებაზე გავლენას ახდენს ფიზიოლოგიური, ფსიქოლოგიური და სოციალური პროცესები, მაგრამ ცნობიერების შინაარსი მათი მეშვეობით არ აიხსნება. ცნობიერება არ დაიფანება ტვინში მიმდინარე ფიზიოლოგიურ პროცესებზე. ორი ადამიანის თავში შეიძლება ერთნაირი ფიზიოლოგიური პროცესები მიმდინარეობდეს, მაგრამ ამ დროს მათ ცნობიერებაში აბსოლუტურად განსხვავებული შინაარსი იყოს. ამამა ცნობიერების დამოუკიდებლობა და მისი არსებობის პარადოქსი.

ცნობიერების ავტონომიურობის მეორე ნიშანი უკავშირდება ცნობიერების წარმოშობის საკითხს. ვისგან აქვს ადამიანს მინიჭებული ეს უნარი? ის ღმერთის მიერ არის ნაბოძები თუ ბუნების საჩუქარია? თუ ბიოლოგიური მუტაციების შემთხვევითი შედეგია? ცნობიერება და სინამდვილე არის უნივერსუმის მთლიანობის ორი შემაღგენელი ელემენტი.

დუალიზმი — მიიჩნევს, რომ ცნობიერება და რეალობა სამყაროს თანაბარმნიშვნელოვანი საწყისია.

იდეალიზმი — მიიჩნევს, რომ უპირველესი არსებული არის ცნობიერება და ემპირიული საგნის არსებობა ცნობიერებაზეა დამოკიდებული. ადამიანის ცნობიერება არის მარადიული აბსოლუტური გონის ნაპერწკალი. გონება არის ის, რისგანაც ყველაფერი გამოდინარეობს. იდეალიზმის პრობლემას წარმოადგენს იმისი ახსნა თუ როგორ გამოდინარეობს ცნობიერებიდან ფიზიკური რეალობა? როგორ ხდება ცნობიერების შინაარსის განხორციელება, რეალობად ქცევა?

მატერიალიზმი — მიიჩნევს, რომ ცნობიერება სამყაროს ევოლუციური განვითარების შედეგია. პირველადი არსებული არის ფიზიკური რეალობა. ცნობიერება კი არის ადამიანის ტვინის ფუნქცია. მატერიალიზმის პრობლემა იმისი ახსნა თუ როგორ და ევოლუციის რომელ საფეხურზე წარმოიშობა ბუნებრივში, მატერიალურ რეალობაში მისგან პრინციპულად განსხვავებული იდეალური.

ადამიანს დღესაც არ შეუძლია თქვას, თუ როგორ და რატომ წარმოიშვა ცნობიერება. რა არის ადამიანისათვის ცნობიერების უნარი: წყველა თუ დალოცვა? ჩვენ ამოვდივართ ცნობიერების არსებობის ფაქტიდან და გვსურს გავარკვიოთ მისი ფუნქციონირების ბუნება, როგორია მისი როლი ადამიანის ყოფიერებაში, რა პრობლემებს წარმოშობს იგი ადამიანისა და საზოგადოების ყოფიერებაში?

ცნობიერების როლი ადამიანის ცხოვრებაში — ცნობიერება ადამიანის განსაკუთრებულობის საფუძველია. ადამიანი არის შეგნებული, მიზნისდამსახველი არსება, რომელიც პასუხისმგებელია თავის მოქმედებაზე. ცნობიერება არის ადამიანის სპეციფიკური აქტივობის საფუძველი. ასევე ცნობიერება არის სინამდვილისადმი ადამიანის დამოკიდებულობის სპეციფიკის გამოხატულება. რაც იმაში მდგომარეობს, რომ ადამიანმა იცის სინამდვილე და არა უბრალოდ მიმართებაშია მასთან. ეს მიმართება იდეალური ხასიათისაა.

სპეციფიკურია ადამიანის ყოველდღიურობაში ცნობიერების გამოვლენის ფორმაც. ის არ არის მოცემული ფიზიკური ნიშნის სახით. ადამიანმა როგორც მიზნის დამსახველმა არსებამ იცის მიზანი და დაგეგმილი აქვს მისკენ მისასვლელი. მაგრამ როგორც კი მიზნისაკენ გზაზე წარმოიშობა დაბრკოლება მაშინვე ვლინდება ცნობიერება.

ცნობიერების ფენომენს არ ახასიათებს საგნობრივი ყოფიერება, რომელიც ლოკალიზებულია დროსა და სივრცეში. ცნობიერება თავისი ბუნებით ფარულია და მის გამოსავლენად საჭიროა პროვოცირება, პრობლემა. მისი არსებობა ცხადი ხდება მისი აქტივობისას. მაშინ იგი ვლინდება ყურადღების სახით. მაგალითად ქუჩაში სეირნობისას ჩვენი თვალი უამრავ მოვლენას აფიქსირებს, მაგრამ რას იმახსოვრებს ჩვენი ცნობიერება? მისი არჩევითი ხასიათი იმ დროს წამოჭრილი პრობლემითაა განპირობებული. როდესაც ადამიანი აღმოჩნდება პრობლემურ სიტუაციაში, პირველად ცნობიერება ახდენს სიტუაციის შეფასებას, შემდეგ ადამიანი აფიქსირებს რეალობასთან დამოკიდებულებას. ეს იმას ნიშნავს, რომ ადამიანი აფიქსირებს თავის განსხვავებას სიტუაციისაგან და თავის თავს როგორც აქტიურ საწყისს-სუბიექტს. ეს ადამიანს საშუალებას აძლევს თვითონ იყოს სიტუაციაში და საკუთარ თავს უყუროს გარედან როგორც ამ სიტუაციაში მყოფს. ეს აძლევს ადამიანს ცხოველისაგან განსხვავებით პრინციპულ უპირატესობას — მიიღოს სიტუაციაში ახლებურად, სხვაგვარად მოქმედების გადაწყვეტილება. ამიტომ ადამიანი არის არა ინსტიქტური, არამედ ცნობიერი არსება. ზოგჯერ ცხოველი ავლენს უნიკალურ უნარს, რომელიც ადამიანისათვის მიუწვდომელია. ის ცხოველს აქვს ინსტინქტის სახით, რომელსაც იგი იყენებს გარემოში

ორიენტირებისათვის. ინსტიტუტის ჩამოყალიბებას ათასწლეულები სჭირდება და იგი გადაეცემა გენეტიკურად მზა ცოდნის სახით. ადამიანს აქვს უნარი სწრაფად შეისწავლოს შეცვლილი სიტუაცია და მიიღოს ახლებურად მოქმედების გადაწყვეტილება. ეს არის ცნობიერება. იგი შესაძლებელს ხდის ცოდნის, გამოცდილების გადაცემის სხვა ფორმას, ვიდრე გამოცდილების გენეტიკური გზით გადაცემა. აქ ვლინდება ასევე ცნობიერების შემდეგი თვისება-ცნობიერებას ახასიათებს სინამდვილის გაორების უნარი. ცნობიერებას შეუძლია აღწეროს როგორია სიტუაცია და შეუძლია წარმოიდგინოს როგორი უნდა იყოს სიტუაცია. ეს ნიშნავს, რომ ცნობიერების ხედვა ყოველთვის გარკვეული პოზიციიდან ხედვაა. თუ რას დაინახავ სიტუაციაში, განისაზღვრება შენი საკუთარი მიზნებით, ინტერესებითა და მსოფლმხედველობით.

ცნობიერების შედგომი არსებითი ნიშანია ის, რომ იგი არის ბრძანების გამცემი ინსტანცია. იგი იღებს გადაწყვეტილებას და იძლევა განკარგულებას. ცნობიერება ახდენს ყველა არსებული რესურსის და ინფორმაციის მობილიზაციას და მართვას.

ცნობიერება არის ადამიანის თავისუფალ და მორალურ არსებად ყოფნის საფუძველი, რადგან იგი ხდის შესაძლებელს სიკეთისა და ბოროტების განსხვავებასა და არჩევანის განხორციელებას.

ცნობიერება არის ადამიანის საზოგადოებრივი ყოფიერების შესაძლებლობის საფუძველი. იგი ქმნის გავების საერთო ველს, რაც ურთიერთგავების და თანაარსებობის საფუძველია. ცნობიერება იძლევა საშუალებას იცოდეს საკუთარი თავი, საკუთარი თავი განასხვავოს სხვისაგან, გაუგოს სხვას და გავებული იქნეს სხვის მიერ.

ფილოსოფიის მიზანია გამოიკვლიოს ცნობიერება როგორც უნარი და როგორც შინაარსი. აქ გასარკვევია სამი პრობლემა:

- როგორია ცნობიერების ბუნება და არსებობის წესი?
- როგორია ცნობიერების მიმართება სინამდვილესთან?
- ცნობიერების შინაარსის წარმომადგენლობა?

ამ საკითხის დადგენისათვის ბუნებრივი, ყოველდღიური ცნობიერებიდან მიიღებენ ე. წ. „წმინდა ცნობიერებას“. ფილოსოფიაში შემუშავებულია წმინდა ცნობიერების მიღების სპეციალური ტექნიკა. „წმინდა ცნობიერება“ არის აბსტრაქცია. რაც ნებისმიერი ცნობიერების ინვარიანტულ, ინტერსუბიექტურ და შინაგან არსებას ქმნის. მაგრამ რა არის „წმინდა ცნობიერება“ – ცნობიერების წმინდა შინაარსი, თუ წმინდა უნარი შინაარსის შექმნისა.

ერთი ფილოსოფიური პოზიცია მიიჩნევს, რომ ცნობიერებას აქვს საკუთარი შინაარსი. ეს შინაარსი თანშობილია. მეორე ფილოსოფიური პოზიცია მიიჩნევს, რომ ცნობიერება არის მხოლოდ უნარი და „სუფთა ღაფა“, ცნობიერების მთელი შინაარსი გარედან არის მიღებული. ის ყოველგვარ თანშობილ იღებს და შინაარსის არსებობას უარყოფს.

დეკარტემ ცნობიერების როგორც წმინდა აქტივობის ბუნება დაინახა აზროვნებაში – ცოგიტო ერგო სუმ-ში. თუმცა მის გვერდით აღიარა თანშობილი ცოდნის არსებობა ღმერთის იდეისა და მათემატიკური აქსიომების სახით. ჩოგიტო -ს პრინციპმა რეკლუცია მოახდინა აზროვნებაში. ადრე ადამიანისათვის მისი არსებობის გარანტი იყო ღმერთი. დეკარტეს ეპოქა ეჭვით იყო დაავადებული. ეს იყო ეჭვი ღმერთის არსებობაში, განგებისა და მადლის განაწილების სამართლიანობაში. დეკარტემ ეს ეჭვი გამოიყენა ღმერთის უეჭველობისა და საერთოდ უტყუარი საფუძვლებისა და ცოდნის მოსაპოვებლად. მან ეჭვი მიიყვანა ლოგიკურ დასასრულამდე. იგი აბსოლუტურად აქცია და მეთოდად გამოიყენა. ადამიანმა ეჭვი შეიტანა თვით ღმერთის არსებობაში.

არის კი რაიმე, რაშიც ეჭვის შეტანა არ შეიძლება? ასეთი აღმოჩნდა ჩოგიტო. ადამიანის არსებობა მის ცნობიერებაზე გახდა დამოკიდებული. იგი არსებობს, რამდენადაც იგი აზროვნებს. თვით საგნის არსებობაც აზროვნებაზე გახდა დამოკიდებული. თეო-ლოგია შეიცვალა ონტო-ლოგიით. ფილოსოფია იქცა ონტოლოგიად. არსებულის ფუნდამენტურ ნიშნად იქცა არა ღვთაებრიობა, არამედ გონიერულობა. დებულება, ყოფიერების ფუნდამენტური გონიერულობის შესახებ არის ახალი ეპოქის ძირითადი ონტოლოგიური დებულება.

კანტისათვის სინთეზში ვლინდება ცნობიერების როგორც წმინდა აქტივობის ბუნება. იგი ახდენს გარედან შემოსულ შეგრძნებების ქაოსის მოწესრიგებას. სინთეზი არის აზროვნების სიმარტივის და ეკონომიის პრინციპის გამოხატულება. მაგრამ ეს არის მეორე რიგის სინთეზი. პირველადია ჩემი გონების სიღრმეში არსებული წარმოსახვის თამაში, რომელიც სინთეზის სახეს იღებს. საგნის შექმნა მისი შემეცნების საფუძველია. ერთიდაიგივე გონება ჯერ არაცნობიერად ქმნის მოწესრიგებულ სინამდვილეს და შემდეგ ცნობიერად შეიმეცნებს მას. სინთეზი არის ცნობიერების ერთიანობის საფუძველი. მაგრამ ეს მყისიერი ერთიანობაა. ამიტომ დაისმის ცნობიერების მთლიანობის პრობლემა. როგორ ხდება გადასვლა ერთი სინთეზიდან მეორე სინთეზზე და რით არის შევსებული მათ შორის არსებული მონაკვეთები?

ჰეგელმა აღმოაჩინა ცნობიერების არსებობის ონტოლოგიური პრინციპი: აქტივობა, აბსოლუტურობა, უსასრულობა და თვითშემეცნება. გონება არის თვითშემეცნების საკენ მოძრავი აქტიური უსასრულო და აბსოლუტური საწყისი, რომელიც ესწრაფვის ყველაფერში აღმოაჩინოს თავისი თავი და იქცეს აბსოლუტურ თვითცნობიერებად. გზა თვითშემეცნებისაკენ არის სხვადასხვა საკუთარი თავისაკენ სვლა. გონების არსებობის შინაგანი ლოგიკა იმაშია, რომ იგი სიბრძნის სიყვარულიდან უნდა იქცეს სიბრძნის მფლობელად, სიბრძნედ. გონება თავისთვის თავიდანვე არის სხვა და შემდეგ ამ სხვაში იგი დაინახავს საკუთარ თავს. ეს ნიშნავდა გონიერება უნდა გვეძიას სხვაში, საგანში.

ჰუსერლთან ცნობიერების არსებობის წესად იქცა ნაკადი, უსასრულო მდინარეა. ცნობიერება არსებობს როგორც იდეების, აზრების, წარმოდგენების ნაკადი. მან ცნობიერების ბუნება დაინახა ინტენციონალობაში. ჰუსერლის ფენომენოლოგიაში ცნობიერება კვლევის ობიექტიც არის და აღწერის საშუალებაც. ჰეგელისაგან განსხვავებით გონება თავის თავს აღარ ეძებს თავისთავს გარეთ, არამედ ეძებს საკუთარ თავში. რადგან ცნობიერება არის ფენომენი, ის რაც თავის თავს თავის თავში აჩვენებს. ფენომენოლოგია არის თვითშემეცნება. მას სურს ცნობიერების ნაკადის აღწერა სუფთა სახით თავის ყოველდღიურობაში. ჰუსერლისათვის ცნობიერება არის ერთდროულად ნაკადიცა და ყურადღების აქტიც. ყურადღება არის ინტენციის ინტენცია. ცნობიერების ნაკადს ახასიათებს უწყვეტობა, ანონიმურობა უშუალობა, მაგრამ რეფლექსური ყურადღებით იგი ხდება გაშუალებული, წყვეტილი, გაცნობიერებული და ინდივიდუალიზებული. ცნობიერების წმინდა სუბიექტურობა ვლინდება თავისუფალ ინტენციონალობაში — ეს არის ყურადღება. ის ნაკადს წყვეტილ და გარკვეულ ხასიათს ანიჭებს. იგი ქმნის მიჯნას „აქამდე“ და „ამის შემდეგს“ შორის.

ღმერთის აღიარებისას ცნობიერების ონტოლოგია ცნობიერების არსებობის წესს ხედავს მყისიერებაში. რაც არის ინდივიდუალური ცნობიერების მარადიულ ცნობიერებასთან ზიარების წესი. ეს მარადიული ცნობიერება, როგორც ანონიმური დამკვირვებელი უზრუნველყოფს საგნის მთლიანობასა და გარკვეულობას. ჰუსერლთან უარყოფილია ასეთი დამკვირვებლის არსებობა. ყველა დამკვირვებელი თანაბარი

მნიშვნელობისაა. ამიტომ დრო იძენს განსაკუთრებულ მნიშვნელობას, როგორც ცნობიერების ისე საგნის მთლიანობისა და გარკვეულობის შენარჩუნების საქმეში. ერთიანი მარადიული ანონიმური დამკვირვებელის ადგილი დაიკავა დრომ. ცნობიერების როგორც სინთეზის დრო არის მყისიერება როგორც წარსული-აწმყო-მომავლის სინთეზი. ცნობიერებისათვის როგორც ნაკადისათვის დრო არის „ახლათა“ უსასრულობა. ყურადღება არის ამ უსასრულობის წყვეტელობა. ცნობიერების არსებობის წესი განსხვავებულად გაიგებოდა:

- ცნობიერება როგორც სინთეზი,
- ცნობიერება როგორც ნაკადი,
- ცნობიერება როგორც პორიზონტი,
- ცნობიერება როგორც კომუნიკაცია.

ცნობიერების ყოველი არსებობის წესი დროის გარკვეულ გაგებას ემყარება. ცნობიერება როგორც სინთეზი არსებობის დროა მყისიერება. ცნობიერება როგორც ნაკადი არსებობის დროა წარსულისა და აწმყოს მთლიანობა. მისი ძირითადი მახასიათებელია ინტენციონალობა, როგორც მიმართება. ცნობიერების არსებობს მხოლოდ მიმართებაში. ინტენციონალობა როგორც ყურადღების აქტი ცნობიერების ნაკადს ყოფს და გარკვეულობას ანიჭებს. ცნობიერება როგორც პორიზონტი არსებობის დროა დრო როგორც წარსული-აწმყო-მომავლის პორიზონტი. ცნობიერება როგორც კომუნიკაციის არსებობის დროა აწმყო, რომელშიც ხორციელდება კომუნიკაცია. კომუნიკაციის ძირითადი ნიშანია სხვასთან ყოფნა. ცნობიერება არსებობს მხოლოდ ასეთი წესით. ანუ ცნობიერება არსებობს მეორე ცნობიერებასთან კომუნიკაციის დროსა და ამ კომუნიკაციის საფუძველზე.

ცნობიერების შინაარსი. შინაარსის მიხედვით ცნობიერება იყოფა საგნის ცნობიერებად და თვითცნობიერებად. ცნობიერებას ახასიათებს საკუთარი თავისაკენ შემობრუნების უნარი — რეფლექსია. თვითცნობიერება არის ადამიანის მიერ საკუთარი თავის, საკუთარი არსებობისა და თავისებურებების ცოდნა. თვითცნობიერების უმარტივესი ფორმა ვლინდება თვითშეგრძნებაში, როდესაც ადამიანი განცდის ღონეზე აფიქსირებს საკუთარ ინდივიდუალობას. შემდეგ საფეხურზე ადამიანი ახდენს საკუთარი თავის გაიგივებას ვინმესთან. ეს არის იდენტურობის ცნობიერება. ჩვენ საკუთარ თავს მივაკუთვნებთ გარკვეულ ჯგუფს, საზოგადოებას, ერს ან კულტურას. თვითცნობიერების შემდგომ საფეხურზე ადამიანი ადგენს საკუთარ განუმეორებალობას. ეს არის ადამიანის პიროვნულობის ბირთვი. ეს თვითცნობიერება ადამიანის თავისუფლების საფუძველია. იგი პასუხისმგებელია საკუთარ თავზე.

ერთი შეხედვით საკუთარი თავის თვითშეშეცნება ძალიან ადვილია, რადგან საქმე გვაქვს ყველაზე ახლომდებარე და გულახდილ პარტნიორთან. მაგრამ საკუთარი თავის შეშეცნება ურთულესი საქმე აღმოჩნდა. დოსტოევსკის აზრით — „თუ ადამიანმა მთელი სიცოცხლე შეაღწა საკუთარი თავის თვითშეშეცნებას შეუძლია თქვას, რომ სიცოცხლე ტყუილად არ დაუკარგავს“. ადამიანს ახასიათებს თვითილუზია. იგი ხშირად გულწრფელი არ არის საკუთარ თავთანაც კი, ამას ემატება ისიც, რომ თვითშეშეცნებას ახასიათებს იდოლები, რომლებიც აბრკოლებს ადამიანის მიერ საკუთარი თავის განჭვრეტას.

ადამიანის თვითცნობიერება აღმოჩნდა საკუთარი თავის ცოდნის, თვითკონტროლის, თვითილუზიის და თვითშეფასების პროცესების ერთობლიობა. ადამიანის თვითცნობიერება სტიქიურად ყალიბდება, ზოგჯერ კი შევსებული რეფლექსიის შედეგად. როდესაც ადამიანი იყურება საკუთარი სულის სიღრმეში და ეძებს თავისი პიროვნების

ბირთვს. მაგრამ ადამიანს მთელი მისი არსება არ მოეცემა რეფლექსიაში. ადამიანი თავის თავს ავლენს მოქმედებაში, ამიტომ ადამიანი საკუთარ თავზე წარმოადგენს შვიდშედეგს საკუთარ მოქმედებაზე, ქცევაზე, შინაგან სამყაროზე დაკვირვებით. მაგრამ თვითცნობიერების ჩამოყალიბებაზე გავლენას ახდენს საზოგადოებაც, მეორე ადამიანიც. მათ მიერ ჩვენი პიროვნების შეფასება ჩვენთვის მნიშვნელოვანია და გავლენას ახდენს ჩვენს თვითშეფასებაზე. ადამიანი ხშირად უყურებს საკუთარ თავს „სხვისი თვალით“.

ადამიანი თავისი ცხოვრებისეულ გამოცდილების ზრდასთან ერთად განახორციელებს თვითრეფლექსიას, რის შედეგადაც ხდება მისი თვითცნობიერების ცვლილება. თვითცნობიერება გულისხმობს ადამიანის შინაგან გაორებას. მაგრამ ეს არ არის შიზოფრენია, პიროვნების ორად გახლეჩა, როდესაც ადამიანი თავისთავში ორ საპირისპირო პიროვნებას აღმოაჩენს. ეს თვითცნობიერების რღვევაა, რადგან თვითცნობიერება ადამიანის მთლიანობის, საკუთარ თავთან იგივეობის საფუძველია. ადამიანის ცხოვრებაში ყოველთვის დიდი მნიშვნელობის მქონეა თვითშეფასება. ამიტომ თვითშეფასების ცვლილებამ შეიძლება გამოიწვიოს სულიერი კრიზისი, პიროვნების გაორება. თვითშეფასება ყოველთვის ძალზე მტკივნეული და სახიფათო პროცესია, რადგან ის იწვევს ცხოვრების წარმართველ ღირებულებათა სისტემისა და მსოფლმხედველობის რღვევას, ანდა მათ ხელახალ „დაფუძნებას“.

ადამიანის არსება დანახული იყო თვითცნობიერებაში. ეს ნიშნავდა, რომ ადამიანი იყო ის არსება, რომელმაც იცოდა თავისი თავი, იცოდა თავისი მოქმედების მოტივები. ეს იყო მისი თავისუფლების საფუძველი და ამიტომ პასუხისმგებელიც. თვითცნობიერება შინაგანი სამყაროს სრულ კონტროლს გულისხმობდა. ადამიანმა იცოდა თავისი მიზნები, მოქმედების მოტივები, რაც მეორე ადამიანისთვის გაუგებარი იყო. ცნობიერება იყო ბატონი საკუთარ თავში, მაგრამ აღმოჩნდა რომ, ცნობიერებას არ შეუძლია მოიცვას მთელი შინაგანი სამყარო. ზ. ფროიდი იყო ის, ვინც დაარღვია თვითცნობიერების დებულება. ადამიანის შინაგანი სამყაროში არის რაღაც, რაც არ არის თვითცნობიერების შინაარსი. დარღვეულ იქნა ახალი ეპოქის ერთ-ერთი ძირითადი დებულება — ადამიანი არის თვითცნობიერება. ცნობიერება არ ამოიწურება საგნის ცნობიერებით და თვითცნობიერებით, არამედ ადამიანის შინაგანი სამყარო შეიცავს არაცნობიერის სფეროსაც. ფილოსოფიაში არაცნობიერის ცნება ზ. ფროიდამდე იყო დაფიქსირებული, მაგრამ არაცნობიერის ხასიათი არ იყო კონკრეტული განსაზღვრულობის მქონე. ფროიდმა არაცნობიერში დაინახა სექსუალური და დესტრუქციული ლტოლვების ერთობლიობა. მეორეც ცნობიერებასა და არაცნობიერს შორის არ იყო ისეთი არსებითი და ადამიანისათვის ასე მნიშვნელოვანი კავშირი. არაცნობიერი არის კომპლექსების ერთობლიობა, რომლებშიც განმსაზღვრელია ეროტიკული და დესტრუქციული ლტოლვები. ისინი ძლიერი ენერგეტიკული მუხტის მქონე არიან და გავლენას ახდენენ, ხშირად განსაზღვრავენ ადამიანის მოქმედებას. აღმოჩნდა, რომ ცნობიერება არ არის ბატონი საკუთარ სახლში. ეს ნიშნავს რომ, ადამიანს არ შეუძლია ბოლომდე და სრულად იცოდეს საკუთარი თავი ანუ მქონდეს სრული თვითცნობიერება. არაცნობიერი არ იხსნება რეფლექსიისას. შემოღებული იქნა რეფლექსიის ახალი სახეობა — ფსიქოანალიზი.

ცნობიერების სტრუქტურა ახლებურად იქნა გაგებული. იგი შედგება არაცნობიერის-ცნობიერებისა და ზეცნობიერისაგან.

არაცნობიერი არის უზარმაზარი საცავი კომპლექსების, შიშების ინსტიქტების, სურვილების, ფანტაზიების, ლტოლვების. მათში განმსაზღვრელია სექსუალური და დესტრუქციული ლტოლვები.

ზეცნობიერი არის საზოგადოების მიერ აღიარებული და დადგენილი წესები, ნორმები და ღირებულებები.

ცნობიერება არის მიჯნა არაცნობიერსა და ზეცნობიერს შორის. იგი განიცდის ორმხრივ ზემოქმედებას. ცნობიერების ფუნქციაა წარმართოს ადამიანის ყოფიერება.

არაცნობიერის პრობლემა შეიძლება განვიხილოთ ორი მიმართულებით: არაცნობიერის გავლენა ცნობიერებაზე. ამ ასპექტით ძირითადად დაკავებული იყო ზ. ფროიდი. არაცნობიერის ცნობიერებაზე გავლენის ფორმებია: ნევროზი, სიზმარი, სურვილები, ზიზმრები. ხოლო ცნობიერების არაცნობიერზე გავლენის ფორმებს ძირითადად იკვლევდა კ. იუნგი. ადამიანს აქვს არაცნობიერთან დამოკიდებულების რამდენიმე მეთოდი:

- ადამიანს შეუძლია განახორციელოს არაცნობიერი სურვილი.
- არაცნობიერი ლტოლვა შეიძლება გამოვლინდეს სიზმარში, უნებლიე სურვილებსა და გამოთქმებში. ადამიანს უნდა ერთი და ამბობს მეორეს, მაგრამ ადამიანს წამოცდება ზოლმე ნამდვილი ზრახვა.
- არაცნობიერი და მისი ენერგია შეიძლება გარდაიქმნას მხატვრული შემოქმედების ენერგიად. ეს არის სუბლიმაცია. არაცნობიერი არის მესხიერების, გამოცდილების და სინამდვილის აღქმის ისეთი ფორმა, რაც ცნობიერებისათვის მიუწვდომელია. ამიტომ იგი მხატვრულ შემოქმედებას უფრო მდიდარს ხდის.
- ცნობიერებას შეუძლია მოიშოროს ის სურვილი, მისწრაფება, რაც ადამიანისათვის მიუღებელია. ეს არის გაძევების ფენომენი.

ზ. ფროიდმა შეიმუშავა არაცნობიერის ფსიქოლოგია. იგი აღიარებდა მხოლოდ ინდივიდუალურ, პიროვნულ არაცნობიერს, რაც იყო პირადი ცხოვრების მანძილზე გაძევებული განცდებისა და ლტოლვების ერთობლიობა. ზ. ფროიდის მოწაფემ კ. გ. იუნგმა შექმნა სიღრმის ფსიქოლოგია. მისი აზრით, არსებობს არა მარტო ინდივიდუალური არაცნობიერი, არამედ კოლექტიური არაცნობიერიც, რომელიც პიროვნულ ცნობიერებაზე უფრო ღრმად არსებობს. ეს არის არქეტიპი. იგი სამყაროს ახსნისა და გაგების უძველესი მეთოდია. არქეტიპი უშუალოდ ვერასოდეს აღწევს ცნობიერების დონეს, არამედ მხოლოდ გაშუალებულიად, სიმბოლოების სახით, მოეცემა ცნობიერებას. ამიტომ ნორმალურ პირობებში კოლექტიური არაცნობიერი არ ექვემდებარება გაცნობიერებას. არავითარ ანალიტიკურ ტექნიკას არ შეუძლია მისი მოგონება. პიროვნული არაცნობიერისაგან განსხვავებით იგი არ არის გაძევებული ან დავიწყებული ინდივიდის მიერ. არქეტიპი არის მითიური სიმბოლო, შედეგი წინაპართა თაობების უზარმაზარი ტიპური გამოცდილების შეჯამება-განზოგადებისა. ისინი ადამიანს დაბადებისთანავე გადაეცემა. მიჩნეულია, რომ არქეტიპი არ არის თანშობილი წარმოდგენა, არამედ თანშობილი შესაძლებლობები წარმოდგენისა, რომლებიც საზღვარს უწესებენ ყველაზე გაბედულ ფანტაზიასაც. არქეტიპს აქვს ადამიანზე ნუმინოზური (მომწუსხველი) ზემოქმედება. არქეტიპის გამოვლენის ადეკვატური ფორმაა სიზმარი. მაგრამ ადამიანები დღეს ვეღარ გრძნობენ, ვერ გეგულობენ არქეტიპის ენას. მოწვევითი არიან თავიანთ სიღრმისეულ ფესვებს, დაკარგეს მათთან მაცოცხლებელი კავშირი.

ცნობიერება და კომპიუტერი. გონების არსებობის წესად მიჩნეული იყო ადამიანის ბიოლოგიური სახე, ამიტომ ადამიანის კლასიკური განმარტება ამბობდა ადამიანი არის გონიერი ცხოველი. მაგრამ კომპიუტერმა გონების არსებობის სხვა შესაძლებელი ფორმის საკითხი დასვა. ხელოვნური ინტელექტი. ამ პროცესმა მოითხოვა ადამიანის გონების თავისებურების ახალი ნიშნების გამოვლენა. გონების ფორმალური

რაციონალური გაგება ნაკლოვანია. კომპიუტერმა ცნობიერების რიგი ფუნქციები აიღო თავისთავზე: მესიერება, კალკულაცია, წარმოსახვა. აღრე ადამიანის ცნობიერებაში იყო ადგილი, სადაც მიმდინარეობდა აზროვნება, ცოდნის შექმნა, შემუშავება, შენახვა, დამახსოვრება და გადაცემა მეტყველებისა და დამწერლობის სახით. ადამიანის ცნობიერების შინაარს, ცოდნის ობიექტივაცია ხდებოდა მეტყველებისა და დამწერლობის სახით. მესიერების კომპიუტერისათვის გადაცემით და მასალის სწრაფი მოძიებით დაძლეული იქნა დავიწყება ადამიანის სისირულის ერთერთი ნიშანი. შემეცნება აღარ არის მხოლოდ ადამიანის თავში მიმდინარე პროცესი. შემეცნების პროცესი გადაიქცა მეცნიერებად, კოლექტიურ საქმიანობად მეცნიერებამ მოითხოვა შემეცნების ორგანიზაცია დაწესებულების სახით. მეცნიერული წარმოება წარმართება უმკაცრესი ეკონომიკის პრინციპით. მეცნიერული ცოდნის მოპოვებისათვის უნდა დაიხარჯოს რაც შეიძლება ნაკლები ენერგია, ფინანსური და და მოგვცეს შეძლებისდაგვარად მეტი ეფექტურობა და ფინანსური მოგება. დღეს შემეცნება გადაიქცა კომპიუტერის ინტერსუბიექტურ თავში მიმდინარე საწარმოო პროცესად (e-science). იგი შეიძლება მიმდინარეობდეს ინტერნეტ ქსელში. მისი წარმოებისათვის ადამიანების ერთ ადგილზე მობილიზაცია აღარ არის საჭირო.

ზნეობის ფილოსოფია

მეტაფიზიკური ეთიკა

ადამიანი და ზნეობა. ადამიანური ყოფიერების მეორე ძირითადი კითხვა არის „რა ვაკეთო“, რომელიც იყოფა რამდენიმე სფეროდ: ზნეობა, ხელოვნება, პოლიტიკა. სინამდვილისადმი ცხოველის დამოკიდებულებისაგან განსხვავებით, რომელიც შეიძლება განსაზღვრული იქნეს როგორც ინსტიტუტური ინტერესი. ადამიანის დამოკიდებულება სინამდვილისადმი შეგნებული და მრავალმხრივია, რაც ეფუძნება ადამიანის მეტაფიზიკურ ბუნებას. მას შეიძლება ქონდეს ინტერესით გამსჭვალული მიმართება, მაგრამ ასევე შეიძლება ქონდეს თეორიული, ესთეტიკური (დაუინტერესებელი) და სამართლიანი, ზნეობრივი, (უანგარო) მიმართება. ეს მიმართებები შესაძლებელს ხდიან სიკეთის, მშვენიერების, სამართლიანობის ჭეშმარიტების არსებობას.

ადამიანი ყოველდღიურად იღებს უამრავ გადაწყვეტილებას. მას აინტერესებს თუ რამდენად გონივრული, დასაბუთებული და ზნეობრივია მისი უმნიშვნელოვანესი ცხოვრებისეული გადაწყვეტილებები. ზნეობა ადამიანური ყოფიერების ერთერთი არსობრივი წესი და ადამიანის მიერ საკუთარი ღირსების განცდის აუცილებელი საფუძველია. ზნეობა თავისი ბუნებით დილემური ხასიათისაა. იგი ადამიანს ყოველთვის აყენებს არჩევანის წინაშე.

ზნეობრიობა ადამიანური ყოფიერების პარადოქსია. ადამიანს აქვს უამრავი მიზეზი საკუთარი ცუდი საქციელის გამართლებისათვის, მაგრამ არ აქვს არავითარი პრაქტიკული „გამამართლებელი“ არგუმენტი იმის ასახსნელად თუ რატომ ჩაიდინა სიკეთე. ადამიანს არასოდეს არავინ არ ეკითხება თუ რატომ ჩაიდინა სიკეთე, არამედ თუ რატომ ჩაიდინა ბოროტება? ეს მიანიშნებს სიკეთის პირველადობას, ფუნდამენტურობას ბოროტებასთან მიმართებაში. სიკეთე არსებობს ონტოლოგიურად, ხოლო ონტიურად არსებობს ბოროტება (ბოროტსა სძლია კეთილმა არსებამ მისი გრძელა-შ. რუსთაველი). სიკეთე და ზნეობრიობა ადამიანად ყოფიერების ნიშნავს, მისი აუცილებელი ელემენტია. ადამიანი ხშირად ივიწყებს ამას. ზნეობის მეტაფიზიკურობა იმას მიანიშნებს, რომ ადამიანს როგორც ცოცხალს ახასიათებს სიცოცხლისადმი მტრული მოქმედება. ზნეობა არაბუნებრივი საქციელია. ზნეობა არის ადამიანის ბუნებრივი მდგომარეობის თავისუფლების შეზღუდვა, რაც არის ადამიანად ყოფნის პირობა.

ზნეობა არის ადამიანის ყოფიერებისა და ადამიანთა თანაცხოვრების ერთერთი უპირველესი და უძველესი წესი. ზნეობა როგორც ნორმების სისტემა წარმოიშვა ადამიანის სოციალური ყოფიერების წესთან ერთად. ზნეობრიობის ელემენტარული წესები, ნორმები დაფიქსირებულია მაშინვე როგორც კი ხდება ადამიანის გადასვლა ბუნებრივი, ველური მდგომარეობიდან საზოგადოებრივ მდგომარეობაზე. ზნეობა ადამიანს და ადამიანურ საზოგადოებას ახასიათებს მისი განვითარების ყველა ეტაპზე. სამართალი, კანონები კაცობრიობის ისტორიული განვითარების გვიანდელი პროდუქტია. იურიდიული კანონების დაცვა საზოგადოების მშვიდობიანი თანაარსებობის მინიმალური პირობაა. ზნეობა კი ჯერარსული მოთხოვნაა. კანონის დარღვევისათვის ადამიანს ემუქრება თავისუფლების აღკვეთა, ზნეობრივი საქციელის შეუსრულებლობისათვის კი არა.

ზნეობრიობის პირველი გამოვლენაა აკრძალვა. ადამიანის ზნეობრივ არსებად, ადამიანად გახდომა დაკავშირებულია ამ აკრძალვებთან. იგი ვლინდება ადამში, ტაბუში, ტოტემში. ზნეობრივი ნორმები იყო ადამიანურობის პირველი ნიშნები, რაც

მოძღვრებით, არამედ თავისი ცხოვრებით იყო მაგალითი, ნიმუშები ადამიანურობისა, ზნეობრივი გმირობისა.

ადამიანმა უნდა იცოდეს რაა სიკეთე და ბოროტება, რომ მიიღოს სწორი გადაწყვეტილება. მისი აზრით გონიერი, ბრძენი არ ჩაიდენს ბოროტს. გონიერმა კი იცის რა არის სიკეთის იდეა და ყოველთვის მის მიხედვით მოქმედებს. ამის გამო სოკრატეს ბრალი დასდეს გულუბრყვილო ოპტიმიზმში. ეს ოპტიმიზმი ემყარება წანამძღვარს, რომ თუ ადამიანს სწამს ღმერთი, იცის რა არის სიკეთე და ბოროტება, ღმერთი კი ადამიანისაგან მოითხოვს კეთილი ქცევის განხორციელებას, მაშინ როგორ შეიძლება დაუშვათ, რომ ასეთი ადამიანი ჩაიდენს ბოროტებას.

სოკრატეს სიკვდილმა გვიჩვენა, რომ ისეთი „უსარგებლო“ ფენომენები, როგორიცაა სიკეთე, კეთილშობილება, ღირსება, სიამაყე ქმნიან ადამიანის უნიკალურობას, იმ უზილავ ბირთვს, რისთვისაც ღირს სიცოცხლე და სიკვდილი. მან გააცნობიერა ზნეობრივ ქცევაში მოტივისა და შედეგის განასხვავება და დაპირისპირება. ზნეობრივი ქცევა შეიძლება დაიყოს: ქცევის მოტივად, ქცევის შედეგად და ზნეობრივ მოქმედებად. რის მიხედვით შეიძლება ჩაითვალოს ადამიანის მოქმედება ზნეობრივ საქციელად?

ერთნი მიიჩნევენ, რომ ქცევის ზნეობრივი ხასიათი განისაზღვრება ქცევის მოტივით. თუ ქცევის მოტივი ზნეობრივია, მაშინ ქცევა ზნეობრივია. ადამიანი არის სასრულო არსება, მას არ შეუძლია სრულად განსაზღვროს ქცევის შედეგი. ამიტომ იგი არ შეიძლება იყოს პასუხისმგებელი გარემო პირობებზე.

მეორენი მიიჩნევენ, რომ საქციელის ზნეობრიობა განისაზღვრება მისი შედეგით. ადამიანს შეიძლება არ ქონდეს ზნეობრივი მოტივი და მისმა მოქმედებამ ზნეობრივი შედეგი გამოიღოს, ანდა პირიქით. ქცევის მოტივი ყოველთვის ფარული და შენიღბულია. ამიტომ ბუნებრივია, რომ მეორე ადამიანი თქვენ საქციელს აფასებს შედეგის მიხედვით. მაგრამ თქვენი მოქმედების შედეგი შეიძლება შემთხვევით აღმოჩნდა ზნეობრივი, თუმცა მოტივი ბოროტი იყო. ეს არის ზნეობრივი მოქმედების ერთ-ერთი დიდება. სოკრატეს აზრით, ადამიანი საკუთარი სინდისის წინაშე უნდა ყოფილიყო მართალი. ეს იყო გამოსავალი. ადამიანმა თავის თავს უნდა აუხსნას, დაუსაბუთოს თავისი ქცევის მოტივის ზნეობრიობა. ჩვენ ხშირად მოგვისმენია ამგვარი არგუმენტი: „მე ჩემი სინდისის წინაშე მართალი ვარ“, ან „აქა ვღვევარ და სხვაგვარად არ ძალმიძს“.

არისტოტელე იყო პირველი, ვინც ყურადღება გაამახვილა „განზრახვის“ ცნებაზე. მან „განზრახვა“ და არა ნება მიიჩნია მოქმედების ხასიათის განმსაზღვრელად. „განზრახვას“ არ აქვს საქმე იმასთან, რისი განხორციელებაც შეუძლებელია, არამედ მიმართულია იმაზე, რაც ადამიანის ძალაში შედის. მაშინ როცა ნებას შეიძლება მიმართება ქონდეს შეუძლებელთან. „განზრახვა“ გულისხმობს მიზნის მიღწევის საშუალებების შერჩევას. ნება კი საქმე აქვს ადამიანური მოქმედების მიზნებთან ანუ ნებამ შეიძლება განსაზღვროს, დაისაზოს მიზანი, მაგრამ მიზნის მიღწევის გზებსა და საშუალებებს განსაზღვრავს განზრახვა. მისი აზრით, სათნოებისა და მანკიერების განსხვავების საფუძველია რაოდენობრივი მახასიათებლები. ადამიანს ახასიათებს უამრავი ვნება, სურვილი. მათ მანკიერებად აქცევს ვნებებისა და სურვილების ნაკლოვანება ანდა სიჭარბე. სათნოება კი მდგომარეობს ვნებებისა და სურვილების ზომიერებაში. სათნოების პრინციპია ზომიერება.

როგორც ვხედავთ ზნეობის არსების საკითხი თავიდანვე ფილოსოფიის ერთერთ უმთავრეს პრობლემად იქცა. ფილოსოფიური ეთიკის მიზანია განსაზღვროს ზნეობის როგორც ადამიანის ყოფიერების წესის თავისებურება:

- მიუხედავად მრავალი ცთუნებისა, რატომ იქცევა ადამიანი ზნეობრივად?
- ზნეობრივი ქცევის ახსნა შეუძლებელია ბუნების მიზეზობრიობის პრინციპით.
- არსებობს თუ არა ადამიანის ზნეობრივი ქცევის მარადიული, ჭეშმარიტი პრინციპები. და ისინი არ არიან უბრალოდ საზოგადოებრივი შეხედულება.

- ეთიკურმა ცოდნამ უნდა დაგვეხმაროს რთული არჩევანის გაკეთებისას.
- ეთიკა უნდა დაგვეხმაროს ისეთი ცხოვრების მოპოვებაში, სადაც ბედნიერებისა და ზნეობრიობის სინთეზის მიღწევა შესაძლებელია.

ეთიკა არის აბსოლუტურად უტყუარი, უნივერსალური, პირველადი პრინციპების ძიება, რომლებმაც გაუძლეს დროს, სკეპტიციზმისა და რელატივიზმის შემოტევას. ეთიკა შესაძლებელს გახდიდა შევაფასო საკუთარი და სხვისი საქციელი და მეორე ადამიანისაგან მოვითხოვო დაემორჩილოს ზნეობრივ პრინციპებს. ისინი მომცემენ საშუალებას გავუმკლავდე მორალურ სკეპტიციზმსა და რელატივიზმს.

ეთიკის მიზანი იყო ადამიანს დაეხმაროს ისეთი ცხოვრების წესის არჩევისას, რომელიც იქნებოდა ბედნიერი და კეთილშობილურიც და ეთქვა თუ როგორ მიეღწია კარგი ცხოვრებისათვის და რა არის კარგი ცხოვრება. კარგი ცხოვრება ნიშნავს: დააგროვო სიმდიდრე, ან განავითარო საკუთარი ნიჭიერება, ან ესწრაფო დიდებას, ან ეძიო სულიერი სიმშვიდე. მოკლედ, რა არის მთავარი: გართობა, სიამოვნება თუ წესიერი და კეთილგონიერი ცხოვრება. ზნეობრივი საქციელი არის უანგარო საქციელი ჩადენილი სხვის მიმართ, მაშინ ადამიანის ცხოვრების მიზანი უნდა იყოს სხვისთვის სიკეთის კეთება.

ეთიკამ, ზნეობრიობის ფენომენზე ფილოსოფიურმა გააზრებამ უნდა პასუხი გასცეს ადამიანისათვის ფუნდამენტურ კითხვებს:

- რა არის სიკეთე?
- საიდან ვიცი სიკეთე?
- რატომ უნდა ჩავიდინო სიკეთე? (ვიყო ზნეობრივი)

რა არის სიკეთე? ამისათვის უნდა განვასხვაოთ ზნეობრივი საქციელის ნიშნები და სიკეთის ნიშნები. ზნეობრივი ანუ კეთილი საქციელი არის ისეთი ქმედება, რომელსაც სიკეთე მოაქვს მეორე ადამიანისათვის, თუ რომელიც ხორციელდება მორალური კანონის მიხედვით? ზნეობრივი საქციელის ნიშნებია:

- შეგნებული,
- თავისუფალი,
- უანგარო.

ზნეობრივი ქცევა არის უცხო, მეორე ადამიანის მიმართ ჩადენილი საქციელი. ზნეობრივად კეთილი მოქმედების აუცილებელი ნიშანია მისი ცნობიერი ხასიათი, ანუ თქვენ იქცევით ზნეობრივად, როდესაც იცით, რომ ეს მოქმედება ზნეობრივად კეთილი საქციელია და შეგნებულად ახორციელებ მას საკუთარი პრინციპებიდან გამომდინარე და ამ პრინციპების პატივისცემის გამო.

ზნეობრივი საქციელის მეორე ნიშანია თავისუფლება. საქციელი თავისუფალი უნდა იყოს მეორე ადამიანის, საზოგადოების, ღმერთის, ხელისუფლების, ბელადის ზეგავლენისაგან. მას ახორციელებს მხოლოდ საკუთარი პრინციპების პატივისცემის გამო.

ზნეობრივი საქციელის მესამე ნიშანია უანგარობა. ამ საქციელის ჩადენა არ არის განპირობებული სანაცვლო სარგებელის მიღებით. ადამიანი ახორციელებს ზნეობრივ საქციელს მხოლოდ მორალური პრინციპიდან გამომდინარე, რაც მორალურ სიამოვნე-

ბას გვრის და სიამაყის სპეციფიკურ განცდას ბაღებს ადამიანში. ეს არის სიამაყე ადამიანურობის წინაშე. ზნეობრივი საქციელი არის ადამიანური ღირსების საქმე. კანტმა ზნეობრივი საქციელის ახალი ნიშანი დაინახა მორალური კანონის წინაშე მოვალეობაში.

როგორ განიცდის ადამიანი თქვენს მიერ ჩადენილ კეთილ ქცევას ან თქვენი ქცევის შედეგს? ორი ადამიანის ურთიერთობისას, რომელი მოქმედება შეიძლება მივიჩნიოთ კეთილ საქციელად და რითი განვასხვავოთ სხვაგვარი ხასიათის მოქმედებისაგან? ერთი შეხედვით სიკეთის ჩადენა ძალზედ ადვილია, მეორეს მხრივ სიკეთის ჩადენა ძნელია. სიკეთე, რომ ჩაიდინო ჯერ უნდა იცოდე რა არის სიკეთე და მეორე უნდა გსურდეს და შეგეძლოს კეთილი საქციელის ჩადენა. სიკეთე არის:

- ზნეობრივი საქციელი არის ისეთი ქმედება, რომელიც მეორე ადამიანის უსაფრთხოებასა და კეთილდღეობას ზრდის,
- ზნეობრივი საქციელი არის ისეთი ქმედება, რომელიც ხორციელდება მორალური კანონის მიხედვით?
- ზნეობრივი საქციელი არის ისეთი ქმედება, რომელიც ყოველთვის სასიამოვნო და სასარგებლოა მეორე ადამიანისათვის. ვის მიმართაც ეს ზნეობრივი საქციელი ჩადენილი იქნა.

ამრიგად სიკეთე არის სასიამოვნო, უხიფათო და სასარგებლო მოქმედება მეორე ადამიანისათვის. მაგრამ ზნეობრივი საქციელი არ არის ყოველთვის სასიამოვნო და უხიფათო მეორე ადამიანისათვის. პირიქით ხშირად არაზნეობრივი საქციელი, „დათვური სამსახური“ შეიძლება სასიამოვნო იყოს მეორე ადამიანისათვის. ზნეობრივი საქციელის კრიტერიუმი არ არის საზოგადო სიკეთის გამრავლება, მეორე ადამიანისათვის სასიამოვნო, სასარგებლო მოქმედება, არამედ მორალური კანონის პატივისცემა. მორალური კანონი არის ისეთი სახის პრინციპი, რომელიც ყველას მიერ უნდა იქნეს აღიარებული. მაგრამ ამ აღიარების ფორმა სპეციფიკურია. კანტმა განასხვავა ორი პრინციპი: მოიქეცი სხვას ისე როგორც გსურს, რომ შენ მოგექცნენ და მოიქეცი, ისე, რომ შენი ნების მაქსიმა ყოველთვის შეიძლება იქცეს საყოველთაო კანონმდებლობის პრინციპად.

ადამიანს არ შეუძლია აბსოლუტური, მარადიული სიკეთის განხორციელება, რაც ყველასათვის, ყოველთვის იქნება სიკეთე. ასეთი ქცევის ერთადერთი მაგალითია ქრისტე. მან მთელი კაცობრიობის ცოდვა იტვირთა და ადამიანი გადაარჩინა. ადამიანს შეუძლია მარადიულ, აბსოლუტურ სიკეთესთან შეტ-ნაკლები მსგავსების, მიჯნულებული მოქმედების განხორციელება. ამიტომ ამჟვეყნად სიკეთე მრავალსახოვანია. ადამიანი თავისი ბუნებით ეგოისტური, ბუნებრივი არსებაა. მისი ყოველი მოქმედების მიზანია საკუთარი სიცოცხლის გაძლიერება და გაფართოება, საკუთარი კეთილდღეობისა და უსაფრთხოების უზრუნველყოფა სხვების ხარჯზე. მაშინ როგორ შეუძლია ადამიანს ჩაიდინოს სიკეთე? ადამიანმა კეთილი საქციელის ჩადენისათვის უნდა დაძლიოს საკუთარი ეგოისტური ბუნება, საკუთარი ინტერესი და ორი ინტერესის შეჯახებისას დაიცვას უცხოის ინტერესი. კეთილი საქციელი არის უანგარო საქციელი, რაც ნიშნავს, სხვისი ინტერესის შენი მოქმედების მიზნად გადაქცევას. ზნეობრივი ქცევის ნიშანია ადამიანის თვითმიზნად განხილვა. ეს ნიშნავს, რომ არ შეიძლება ადამიანის, მისი სიცოცხლის, ჯანმრთელობის გამოყენება თვით ყველაზე კეთილშობილური მიზნებისთვისაც კი, არც როგორც სამედიცინო დონორი და არც როგორც ისტორიის მასალა.

ცხადია, რომ უნდა განვასხვაოთ ზნეობრივი საქციელი და კეთილი, კარგი

საქციელი, თუმცა რთულია კეთილი საქციელის გამოყოფა სასიამოვნო, სასარგებლო, ე.წ. „ღაღადური სამსახურის“ მოქმედებისაგან.

- ადამიანის ქმედების ზნეობრიობა უნდა შეფასდეს მოტივისა თუ შედეგის ზნეობრიობის მიხედვით?
- ადამიანმა არა მარტო სხვის მიმართ ჩადენილი ქცევის ხასიათი არ იცის, არამედ ისიც არ იცის რა არის მისთვის სიკეთე.

სიკეთის ცოდნა. ადამიანმა უნდა შეძლოს გაარჩიოს ნამდვილი და მოჩვენებითი სამართლიანობა, სიკეთე და ბოროტება. ეს საჭიროა როგორც სიკეთის ჩასადენად ისე სხვა ადამიანის ნებისმიერი საქციელის შესაფასებლად. საქციელი შეიძლება მივიჩნიოთ სიკეთედ და სამართლიანობად, რადგან მართლაც სამართლიანი და კეთილი საქციელია, ანდა მისი მიჩნევა ასეთად თქვენთვის ხელსაყრელი, მოსახერხებელი და მიზანშეწონილია. საიდან აქვს ადამიანს სიკეთის ცოდნა?

- სიკეთის ცოდნა თანშობილია,
- სიკეთის ცოდნა გარედან არის მოცემული,
- სიკეთის ცოდნა ადამიანური შეთანხმების შედეგია.

სოკრატე თვლიდა, რომ ადამიანმა არ იცის რა არის ჭეშმარიტი სიკეთე და ღმერთს არ უნდა სთხოვოს რაიმე, რადგან მან არ იცის რა არის მისთვის სასიკეთო. პლატონი მიიჩნევდა, რომ სიკეთისა და ბოროტების ცოდნა ადამიანის საყოველთაო ნიშანია, რადგან იგი ადამიანის თანშობილი ცოდნაა.

ქრისტიანობა თვლის, რომ ადამიანმა სიკეთე-ბოროტების ცოდნა შეიძინა, მას შემდეგ, რაც იგემა ცნობადის ხის ნაყოფი. აქაც სიკეთისა და ბოროტების ცოდნა ადამიანური ყოფიერების წესთან არის დაკავშირებული. იგი ადამიანური სასრულობის შედეგია და ადამიანს მიეცა ზნეობრივი მცნებების სახით. ქრისტიანი თავის სულში გრძნობდა ღვთაებრივი ზნეობრივი კანონის არსებობას. მისთვის საკმარისია ყური მიუგდოს ღვთის ხმას საკუთარ სულში, რომ იყოს ზნეობრივი.

კონვენციონალისტური თვალსაზრისი მიიჩნევს, რომ ზნეობრივი ნორმები, სიკეთე და ბოროტების ფენომენები ადამიანთა შეთანხმების შედეგად არის დადგენილი.

კანტამდე რელიგია იყო მიჩნეული ზნეობრიობის საფუძვლად. ადამიანის ზნეობრიობის დაფუძნება ღმერთის შიშზე, სამოთხის მოლოდინზე ანგარებულია. მან გამოიკვლია წმინდა ზნეობრივი ქცევის შესაძლებლობა, რომელიც თავისუფალია ყოველი გარეგანი, ემპირიული, შემთხვევითი გარემოებების, ინტერესების გავლენისაგან, სოციალური, ეკონომიკური თუ სხვაგვარი ინტერესებისა და სარგებლიანობის მოტივის გავლენისაგან და ქცევის ერთადერთი მოტივია ზნეობრივი კანონის წინაშე მოვალეობა. კანტის აზრით ასეთი ქცევა შესაძლებელია. ასეთი ქცევა არის სწორედ „სასიამოვნო“ გაკვირვების საგანი და იმდენად, რომ ასეთი ზნეობრივი ქცევის არსებობას კანტი ღმერთის არსებობის დამადასტურებელ ფაქტიურ ვითარებად მიიჩნევდა. მან წმინდა ზნეობრიობა აქცია რელიგიის, ღმერთის არსებობის დასაბუთების არგუმენტად. ადამიანი თავისი ზნეობრივი საქციელით ადასტურებს ღმერთის არსებობას.

კანტამდე ითვლებოდა, რომ ურწმუნო ადამიანი შეუძლებელია იყოს ზნეობრივი. მის შემდეგ გაჩნდა პრობლემა: შეიძლება თუ არა ათეისტი იყოს ზნეობრივი ადამიანი? კანტის შეხედულების პარადოქსი იმაში მდგომარეობს, რომ ათეისტიც კი, რომელიც უარყოფს ღმერთის არსებობას, თავისი ზნეობრივი ქცევით ამტკიცებს ღმერთის არსებობას.

ზნეობრივი საქციელი თავისთავად არის ღირებულების მქონე, ანუ ის განა მარტო იმიტომღაც ღირებული, რომ იგი სხვის მიმართ განხორციელებული სიკეთეა,

არამედ მისი განხორციელება თავისთავად არის ღირებული. რადგან ის არის ადამიანის ამაღლებული, ღვთაებრივი ბუნების გამოხატულება, ადამიანის სრულყოფისაკენ მიმართული ქმედება. იგი ადამიანის თვითშეფასების საფუძველია. ადამიანმა შეძლო დაედგა თავისი ეგოისტური, ცხოველური ბუნება და ჩაედინა საქციელი, რომელიც მის ამაღლებული, გონითი ბუნების მაჩვენებელია. იგი ცხადს ხდის, რომ ადამიანი ღმერთის ხატი და მსგავსია. ზნეობრივი საქციელის ჩადენის ერთადერთი მოტივი შეიძლება იყოს ზნეობრივი კანონის, საკუთარი ადამიანურობის წინაშე ვალდებულება და არა ბუნების, საზოგადოების, ხელისუფლების ან ღმერთის შიში.

კანტმა ცხადი გახადა ერთი, რამ თუ რამდენად რთულია ჭეშმარიტად ზნეობრივი საქციელის ჩადენა. სიკეთე და ზნეობრივი საქციელი არ უდრის სასიამოვნოს, სასარგებლოს. ზნეობრივად ქცევა ადამიანის ღირსების დამადასტურებელია. ზნეობრივი მოქმედების მიზანი არ შეიძლება იყოს კეთილი ადამიანის სახელის მოპოვება. რადგან მორალური კანონის განხორციელება ყოველთვის არ იქნება სასიამოვნო ან სასარგებლო მეორე ადამიანისათვის. მაგალითად, ძნელია აუხსნა მეორე ადამიანს, რომ შენ მოქმედებდი მორალური კანონის პატივისცემით და უარი თქვი ტყუილის თქმაზე შენი მეგობრის სასარგებლოდ. ამას შენი მეგობარი ვერ გაიგებს. მორალური კანონის მიღვენება ადამიანს მარტო სულს ხდის, რადგან ვერავის გააგებინებ და აუხსნი, რომ შენი მოქმედება განპირობებულია სიკეთის, მორალური კანონით. ის რომ მორალური კანონის შესრულება მოაქვს ბოროტება სხვისთვის – ეს ადამიანის სასრულობის გამოხატულებაა. ამიტომ არის კანტის ეთიკა აბსოლუტური, ფორმალური და მისი განხორციელება პრაქტიკულად შეუძლებელი. მას სურს ადამიანის მოქმედების დანაწევრება და წმინდა ზნეობრივი ქცევის ელემენტების დადგენა.

რატომ უნდა ჩაედინო კეთილი საქციელი? არისტოტელე მიიჩნევდა, რომ ცხოვრების მიზანია ბედნიერება, ზნეობრივ ცხოვრებას მივეყვართ ბედნიერებისაკენ. მაგრამ ჩვეულებრივ ცხოვრებაში თითქოს პირიქით ხდება, ამიტომ ადამიანებს ხშირად ეჭვი შეაქვთ ამ დებულების რეალურობაში. მას მიიჩნევენ ჯერარსულ დებულებად. არისტოტელეს მიხედვით, ბედნიერება არის ადამიანის ცხოვრება სათნოების თანახმად. ადამიანმა თავისი თავის რეალიზაცია, გამოხატვა უნდა მოახდინოს სიკეთეში, სიკეთის სამსახურში და სიკეთის ქმედებაში (ქველმოქმედებაში).

ეთიკის ერთერთი უმთავრესი ამოცანაა პასუხი გასცეს კითხვას: რატომ უნდა ჩაიდინოს ადამიანმა კეთილი საქციელი? ეს არის ზნეობის კიდევ ერთი დილემა. რა არის ბოროტებაზე სიკეთის უპირატესობის საფუძველი, რის გამოც ადამიანი ირჩევს სიკეთეს?

- ადამიანმა უნდა განახორციელოს კეთილი საქციელი მეორე ადამიანის მიმართ, რადგან პატივს სცემს მის ღირსებას, როგორც ღმერთის ხატსა და მსგავსს. იგი გრძნობს პასუხისმგებლობას ღმერთის წინაშე.
- ადამიანმა უნდა განახორციელოს კეთილი საქციელი მეორე ადამიანის მიმართ, რადგან სამყაროს საფუძველია სიკეთე და სამყაროს არსებობის პრინციპია სიკეთე. მე ვაღიარებ და ზიარებული ვარ ამ წესრიგს და იგი გრძნობს პასუხისმგებლობას სამყაროს საფუძვლის წინაშე.
- ადამიანმა უნდა განახორციელოს კეთილი საქციელი მეორე ადამიანის მიმართ, რადგან იცის, რომ მეორე ადამიანის მიმართ ჩადენილი კეთილი საქციელის შემდეგ, მის მიმართაც ჩაიდენენ სიკეთეს. ეს ქცევა ჩემთვისაც სარგებელის მომტანია და საზოგადოებისათვისაც. ასე ვამრავლებთ საზოგადო სიკეთეს.

ზნეობრიობის, კეთილი საქციელის აუცილებლობისა და სასურველობის დაფუძნების მრავალი თეორია არსებობს. მათგან გამოყოფილი ზნეობრიობის დაფუძნების: მეტაფიზიკურ, თეოლოგიურ, ღირებულებით და ფსიქოლოგიურ მეთოდოლოგიას.

ზნეობრიობის მეტაფიზიკური დაფუძნება. იგი განაზოციელა პლატონმა. მისი თეორიის მიხედვით სამყაროს არსებობის საწყისი და მისი არსებობის პრინციპია სიკეთე. სამყაროს არსებობის წესრიგია „ordo agathon“, ამიტომ ბოროტებისა და სიკეთის ბრძოლაში ყოველთვის იმარჯვებს სიკეთე. (ბოროტსა სძლია კეთილმან არსება მისი გრძელა) ყოფიერების არარაზე უპირატესობა სწორედ სიკეთისა და სიყვარულის საფუძველზეა შესაძლებელი. კეთილი საწყისი უზრუნველყოფს სამყაროს ჰარმონიას, კოსმოსის არსებობას, სიკეთის ჩადენით შენ ხელს უწყობ ჰარმონიას, სამყაროს არსებობის საწყისს და სამყაროს წესრიგს. სიკეთეზე უარისთქმით სამყაროში ქაოსი დაისადგურებს. სიკეთის ჩამდენი ემსახურება ყოფიერების არარაზე გამარჯვებას. ზნეობრივი ქცევა ონტოლოგიური მნიშვნელობის მქონეა და ამიტომ შეიძლება ყველაფრის მორალურად შეფასება, მორალის ონტოლოგიზაცია. ზნეობრივი საქციელით შენ ადასტურებ შენს არსებობას და ზიარებული ხარ სამყაროს კეთილ საწყისთან. ეს არის შენი ყოფიერების ონტოლოგიური დადასტურება. შენ არსებობ მეტაფიზიკურად იმდენად, რამდენადაც შენ ახორციელებ ზნეობრივ მოქმედებას.

ზნეობრიობის თეოლოგიური დაფუძნება. ეს თვალსაზრისი მიიწვევს, რომ ზნეობრიობის პრინციპი და სიკეთის ჩადენის უნარი ადამიანმა მიიღო ღმერთისაგან. მაგალითად მოსემ ღმერთისაგან მიიღო ათი მცნება. ზნეობრივი საქციელი სანქციონირებულია ღმერთის მიერ და ზნეობრივი ქცევით შენ ზიარებული ხარ ღმერთს, მეტიც შენ პასუხისმგებელი ხარ ღმერთის როგორც უსასრულო და მარადიული სიკეთის წინაშე. ადამიანის რელიგიურობა კი არის მოწიწება ამ უსასრულობის წინაშე და იმისი რწმენა, რომ სამყაროს არსებობის საფუძველი და უკანასკნელი მიზანი არის აბსოლუტური სიკეთე. ქრისტიანობის ძირითადი მცნებაა ღმერთისა და მოყვასის სიყვარული. ქრისტიანული ზნეობრიობის საფუძველი-ღმერთისა და მოყვასის სიყვარული უცნობი და მიუწვდომელი იყო ძველი სამყაროსათვის, როგორც აბსოლუტურად უტოპური და მიუღწეველი. ეს არ არის ბუნებრივი ინსტიქტით განპირობებული მშობლის, მეუღლის, შვილის, დაძმის სიყვარული, ეს არის იდეალური სიყვარული თითოეული ადამიანისა როგორც ღმერთის შემოქმედებისა და ღმერთის ხატისა და მსგავსისა.

ქრისტიანული ზნეობრიობა ემყარება სიყვარულს, რომელიც არარაობაა ღმერთის სიყვარულის წინაშე. ქრისტიანობამ შეცვალა ადამიანის ძველი მეტაფიზიკა. ადამიანის სათნოება მდგომარეობს არა სიკეთეში, არამედ ყოვლისმომცველ სიყვარულში. ზნეობრიობა ეფუძნება სიყვარულსა და თავისუფლებას და არა სიკეთესა და გონიერებას, როგორც ეს სოკრატესთან იყო. ქრისტიანობამ მოითხოვა გულწრფელი სიყვარული და მორჩილება. ქრისტიანული ზნეობის უდიდესი მაგალითია მორალური გმირობა, თავგანწირვა სხვისთვის, სიკეთისა და სამართლიანობისათვის.

ქრისტიანობამ განსაკუთრებული მნიშვნელობა მიანიჭა ზნეობრივი საქციელის მოტივის სიწმინდეს, რადგან ღმერთმა ყველაფერი იცის და ხედავს. ქრისტიანული ზნეობა ეფუძნება არა გაგებას, არამედ იმას, რაც გაგებაზე უღრმესი, უპირველესი და მარტივია. ეს არის ადამიანში ჩადებული მისწრაფება ღმერთისაკენ და თავის მსგავსისაკენ. ზნეობრიობის საწყისი და გარანტი არის ღმერთი. ადამიანი კი პასუხისმგებელია ღმერთის წინაშე, როგორც ზნეობრივი არსება. ადამიანი ზნეობრივი საქციელით ზიარებულია ღმერთს და აქვს ხსნისა და მარადიული ცხოვრების იმედი. ადამიანი არსებობს ზნეობრივად, მეტაფიზიკურად, ღმერთისათვის, რამდენადაც ადამიანი ახ-

ორციელებს სიკეთესა და სიყვარულს. გიყვარდეს მოყვასი შენი და ღმერთი შენი. ანტიკური ეთიკის საფუძველია სიკეთე, ჭეშმარიტება მშვენიერება. ქრისტიანული ეთიკის საფუძველია რწმენა, სიყვარული და იმედი. ისინი უდიდესი ქრისტიანული სათნოებანია.

ვინც ამტკიცებდა, რომ ზნეობა აქვს ზებუნებრივი, ღვთაებრივი წარმოშობა, ამით ცდილობდა დაესაბუთებინა მორალურის მარადიულობა და ზნეობრივი პრინციპების უცვლელობა. ქრისტიანული ზნეობა გამოხატულებას ნახულობს მცნებებში (მორალური ნორმები), რელიგიურ-მორალურ გრძნობებში (ქრისტიანული სიყვარული, სინდისი) და მორწმუნე ადამიანის ხასიათის ნიშნებში (მორჩილება და მოთმინება). ეს ელემენტები შეადგენენ ქრისტიანულ ზნეობრივ მრწამსს, თვითშეგნებას. ქრისტიანული ზნეობის ძირითადი ელემენტები უშუალო კავშირშია რწმენის დოგმატებთან და მას ეფუძნებიან. ქრისტიანობას აქვს სიკეთისა და ბოროტების, ზნეობრივი და არაზნეობრივი საქციელის გარჩევის საკუთარი კრიტერიუმი. ესაა საკუთარი სულის ხსენა, ღმერთთან მარადიული ნეტარი არსებობისათვის. ქრისტიანი უშუალოდ გრძნობს ღვთაებრივი, ზნეობრივი კანონის არსებობას. ქრისტიანისათვის საკმარისია მოუსმინოს ღვთის ხმას საკუთარ სულში, რომ ზნეობრივი იყოს.

ზნეობრიობის ღირებულებაზე დააფუძნება. კანტის აზრით ზნეობრიობა განისაზღვრება კეთილი ნებით შეასრულო ზნეობრივი კანონი. კანტი ცდილობს მიიღოს წმინდა მორალი, რომელიც დამოუკიდებელი იქნებოდა ავტორიტეტისაგან, ღმერთისაგან და მხოლოდ ეთიკური კანონის პატივისცემით იქნებოდა მოტივირებული. სიკეთე თვითმოხანია. ზნეობრივი კანონი არის აბსოლუტური ღირებულება და აბსოლუტურად საყოველთაოა. იგი ზნეობრივს ხდის ადამიანს, რომელიც მის განხორციელებას ახდენს. კანტი მაქსიმალისტია. მისი აზრით უნდა განვასხვავოთ ჭეშმარიტად ზნეობრივი საქციელი ზნეობრივი ქცევის ნაირსახეობიდან. საქციელის ზნეობრიობის დასადგენად აუცილებელია მოქმედების მოტივის ცოდნა. მაგალითად, ადამიანი მდინარეში გადახტა ადამიანის გადასარჩენად, რომელიც იღრჩობა. რატომ უნდა ეს ზნეობრივი საქციელია. მაგრამ შემდეგ გვგებულობთ, რომ ამისათვის მას შეპირდნენ დიდ გასამრჯელოს. ჩვენ გვხვდებით, რომ ეს კანონიერი და კარგი საქციელია, მაგრამ არა ზნეობრივი. მაგრამ თუ დაინახეთ, რომ მდინარეში იღრჩობა ადამიანი და არ იცით ვინ არის იგი და არა-ვინ არ გხედავს. შენ შეგიძლია შეწუხდე, მაგრამ ჩაიარო, სხვას მოუხმო საშველად და თავი გაიმართლო, რომ კარგი ცურვა არ იცი. ასეთი ქცევა ღვთაური ქცევაა, მაგრამ არა ზნეობრივი, ხოლო თუ მდინარეში გადავარდნილი ადამიანის დანახვისას თქვენში აღმოცენდა დაუძლეველი სურვილი, მიუხედავად ყველაფრისა, გადაარჩინო ეს ადამიანი, მაშინ შეიძლება ვთქვათ, რომ ეს არის ჭეშმარიტად ზნეობრივი საქციელი.

კანტის მიხედვით ზნეობრივია საქციელი, რომელიც ჩადენილია ადამიანური მიდრეკილებების საწინააღმდეგოდ, საკუთარი თავის საპირისპიროდ, როდესაც შენ საკუთარ თავს განიხილავ საშუალებად მეორე ადამიანთან მიმართებაში. ზნეობრივი კანონის წინაშე მოვალეობის ცნობიერება უპირისპირდება ანგარების, თვითშენახვის ინსტიქტს და ინტერესს, მაგრამ შენ მაინც თვლი, რომ ასე უნდა მოიქცე. ეს არის ადამიანში ადამიანურობის, ზნეობრიობის გამარჯვება. ეს მაგალითი ცხადს ხდის, რომ ზნეობრივი საქციელის ჩადენა არაა ადვილი. კანტმა ზნეობრიობის კატეგორიული იმპერატივი ასე ჩამოაყალიბა: „მოიქცე ისე, რომ შენი ნების მაქსიმა გახდეს საყოველთაო კანონის საფუძველი“. იგი ზნეობრიობის პირველი ღირებულებაა. ეს უფრო ზოგადი და კატეგორიული მოთხოვნაა, ვიდრე პრინციპი: „მოიქცე სხვას ისე, როგორც გსურს, რომ შენ მოგექცნენ“. ზნეობრიობის მეორე ღირებულება ასე

ჟღერს: „ადამიანი ყოველთვის უნდა იყოს მიზანი და არასოდეს არ უნდა იყოს საშუალება“.

კანტმა ცხადი გახადა, რომ ზნეობრივი საქციელის ჩადენის აუცილებელი პირობაა თავისუფლება ყოველგვარი გავლენისაგან: საზოგადოების, ისტორიის, ტრადიციის და თვით ღმერთის გავლენისაგან, ყოველგვარი გარეგანი იძულებისა და ზემოქმედებისაგან. ადამიანის ქცევა უნდა იყოს სრულიად უანგარო. ზნეობრივი ქცევის ერთადერთი მოტივი შეიძლება იყოს არა უბრალოდ სიკეთის ჩადენის სურვილი, არამედ მორალური კანონის პატივისცემა.

მისი მიზანია, ზნეობრივი ქცევის აბსოლუტური თვითგანსაზღვრის, სიწმინდის მოთხოვნა. ადამიანი მხოლოდ თავისი კეთილი ნებით, ზნეობრივი კანონის პატივისცემით განხორციელებული მოქმედების შედეგად არის ზნეობრივი. კანტიც ძირითად ყურადღებას აქცევს ზნეობრივი საქციელის მოტივს. კანტის შეხედულება იყო სრულიად ახალი ეთიკური თვალსაზრისი — ზნეობრიობის კანონის სრული ავტონომიურობა. ეს არის უმაღლესი ზნეობრივი ღირებულება, რომელიც შეიძლება არც არსებობს, მაგრამ მნიშვნელობს. ზნეობრიობის საფუძველი გახდა წმინდა მორალური კანონი. იგი მხოლოდ კეთილ ნებასა და ზნეობრივი კანონის პატივისცემას ემყარება. კანტმა შეცვალა ზნეობრიობის თეოლოგიური დასაბუთების ხასიათი. მისი აზრით არა რელიგია და ღმერთი არის ზნეობრიობის საფუძველი, არამედ პირიქით წმინდა, ავტონომიურად ზნეობრივი საქციელი იქნება ღმერთის არსებობის ნიშანი.

ამისათვის უნდა დასაბუთდეს, რომ ადამიანს შეუძლია ჩაიდინოს წმინდა, ავტონომიურად ზნეობრივი საქციელი. ადამიანის ზნეობრიობა ცხადს ხდის ყოველგვარი განსხვავებული წესის არსებობას, რომელიც არ ემორჩილება მიზეზობრიობის პრინციპს. ადამიანის ზნეობრივი არსებობა არის გონიერი არსების უწყვეტი კანონმდებლობა საკუთარი თავის მიმართ. კანტი ზნეობრიობის საფუძველს ხედავს გონებაში, რომელიც ინდივიდუალურ ადამიანში ვლინდება სინდისის სახით. ადამიანი არსებობს ზნეობრივად და მეტაფიზიკურად, რამდენადაც მისი ზნეობრივი საქციელი განსაზღვრულია გონიერი, თავისუფალი კეთილი ნებით. ადამიანის ზნეობრიობის დონე განისაზღვრება მისი თავისუფლების დონით. ზნეობა არის უსასრულო მისწრაფება აბსოლუტური თავისუფალი ზნეობრიობისაკენ. ხოლო ზნეობრიობისაკენ მისწრაფება იქცა აბსოლუტური თავისუფლებისაკენ მისწრაფებად.

მისი აზრით, ზნეობრივი ქცევისათვის უმთავრესია არა ეგოისტური ინტერესების გონიერულობა, არამედ ის ვალდებულებები, რომლებიც ძალაშია ყოველი გონიერი არსებისათვის ნებისმიერ შემთხვევაში და სიტუაციაში. მას აინტერესებს არა უმაღლესი სიკეთე და ეთიკური სათნოებები, არამედ ზნეობრივი კანონი და მოვალეობის გრძნობა. ადამიანი ფლობს ზნეობრივ ღირსებას არა თავისთავად, როგორც ემპირიული არსებობა, არამედ როგორც საყოველთაო ზნეობრივი კანონის გამოხატულება. იგი არის მეორე ადამიანის იგივეობრივი ზნეობრივი კანონში და ზნეობრივი კანონის მეშვეობით, როგორც ამ კანონის პერსონოფიკაცია.

კანტის ამოსავალი წერტილია ზნეობრივი ცნობიერების უტყუარობა, რომლის თანახმად ზნეობრივ კანონს ახასიათებს აბსოლუტური აუცილებლობა. მხოლოდ კეთილი ნება არის აბსოლუტური და კეთილი შეუზღუდავად. კეთილი ნება არის წმინდა ყოველგვარი ემპირიულისაგან, პირობითისაგან, ანგარებისაგან და სარგებელისაგან. კეთილი ნება თვითონ ფლობს აბსოლუტურ ღირებულებას. როდესაც კეთილი ნება ხდება ადამიანის ქცევის მოტივი, მაშინ იგი ვლინდება როგორც მოვალეობა, სწორედ ეს მოვალეობა არის ერთადერთი ნამდვილი ზნეობრივი მოტივი. ჭეშმარიტად ზნეო-

ბრივი ქცევის ნამდვილი მოტივი არის ზნეობრივი კანონისადმი პატივისცემა. ზნეობრიობა უპირობოა, შეუძლებელია ზნეობრივად გაამართლო მორალური კანონის შესრულებისაგან თავის არიდება.

კეთილი ნება და მოვალეობა ეფუძნება გონებას და გონების გარეშე მათი არსებობა შეუძლებელია. (ზნეობრიობა გონების გარეშე შეუძლებელია. კეთილი ნება და გონიერული ნება იგივეობრივია. ადამიანის ნება, რომ მხოლოდ გონების ზეგავლენას განიცდიდეს, მაშინ ზნეობრიობა არ იქნებოდა პრობლემატური და ზნეობრიობა ადამიანის ბუნებრივი მდგომარეობა იქნებოდა. ადამიანის ნებაზე გავლენას ახდენს ასევე მიდრეკილებები, სურვილები, ამიტომ ზნეობრივი კანონი მავალდებულებელი კანონია. მან მიიღო კატეგორიული იმპერატივის ფორმა: მოიტყვი ისე, რომ შენი ქცევის მაქსიმამ იმავე დროს ისურვო გახდეს საყოველთაო კანონი. კანტი ესეში: „სიცრუის მოჩვენებითი უფლების შესახებ ადამიანის სიყვარულიდან გამომდინარე“, აღწერს შემდეგ სიტუაციას. თქვენ შეიფარეთ მეგობარი. იგი გამოექცა ყაჩაღებს, რომლებიც მას მოსაკლავად მოსდევნენ. თუ თქვენ მეგობრის კვალდაკვალ მოგადგათ ყაჩაღი და შეგეკითხათ, რომ თქვენ ხომ არ შეიფარეთ ის ადამიანი. მას შეკითხვაზე თქვენ არ შეგიძლიათ (და არ უნდა) იცრუოთ მის წინაშე. დაუშვათ, რომ მეგობრის გადარჩენის მიზნით მოატყუეთ ყაჩაღი. მან დაგვიჯერა ჩვენ და წავიდა მის სამეზობლოდ. შემდეგ კანტი აკეთებს მეორე დაშვებას: თქვენმა მეგობარმა გაიგონა ყაჩაღის ხმა, ფანჯრიდან გადაძვრა და დატოვა თქვენი სახლი. სწორედ ამ დროს იგი შეეჯახა ყაჩაღს, რომელმაც მოკლა იგი. გამოდის, რომ ჩვენი ადამიანის სიყვარულიდან გამომდინარე ტყუილით, კი არ დავუხმარეთ ჩვენ მეგობარს, არამედ პირიქით დავლუპეთ იგი. აქ კანტი ასაბუთებს სრულიად უტყუარ დებულებას, რომელსაც ეყრდნობა მისი ეთიკა. მის თანახმად ადამიანს არ შეუძლია სრულ და მასშტაბად ზნეობრივად პასუხისმგებელ კონტროლს დაუქვემდებაროს მოქმედება. ერთადერთი, რაზეც შეიძლება იყოს ადამიანი პასუხისმგებელი არის ის პრინციპები, რომლებითაც იგი ხელმძღვანელობდა მოქმედების შესრულებისას. (ანდაზის თანახმად: ხელიდან გატყორცნილი ქვა ეშმაკის კუთვნილებაა).

კანტი ამოღის დაშვებიდან, რომ ღმერთის და თავისუფლების არსებობის თეორიული დამტკიცება შეუძლებელია. მაგრამ ისე უნდა ვიცხოვროთ, რომ ყველაფერი ეს არსებობს. ადამიანის მოქმედება განისაზღვრება პრაქტიკული ინტერესებითა და მორალური პრინციპებით. ამის მიხედვით განისაზღვრება ადამიანური ყოფიერების ორი ტენდენცია: მისწრაფება ბედნიერებისაკენ და მისწრაფება სათნოებისაკენ. ეს ორი მისწრაფება ზშირად ეწინააღმდეგება ერთმანეთს. ეს არის პრაქტიკული გონების ანტინომია. ზნეობრივი გონება არის პრაქტიკული გონება. ეს არის სინდისი. სინდისი ადამიანის ქცევას ხელმძღვანელობს მაქსიმუმისა და იმპერატივების (ზოგადსავალდებულო წესების) მეშვეობით.

კანტმა განსაკუთრებული ყურადღება მიაქცია ზნეობრიობის ფენომენს და შეეცადა დაასაბუთოს თუ როგორ არის შესაძლებელი ზნეობრიობა. მან ზნეობრიობის ფენომენი გამოიყენა ღმერთის, სულის უკვდავების ფენომენისაგან და შეეცადა თავისუფლებისა და ზნეობრიობის აუტონომიის დასაბუთებას. მან ზნეობის საფუძველი დაინახა ადამიანის თავისუფლებაში და სურს გაარკვიოს მიმართება მორალურ კანონსა და თავისუფლება შორის. ზნეობრივი საქციელის ჩადენისათვის არაა საკმარისი მორალური კანონის ცოდნა, არამედ საჭიროა თავისუფალი კეთილი ნება მისი განხორციელებისათვის. კანტის აზრით ადამიანის უმთავრესი ზნეობრივი კონფლიქტია, კონფლიქტი ადამიანის მოვალეობასა და მიდრეკილებებს შორის. |კანტმა აჩვენა ზნეობრივი მოთხოვნების

პრინციპულად საყოველთაო ხასიათი, განსხვავებით სხვა სოციალური ნორმებისაგან, კანტის პარადოქსი ისაა, რომ მან აჩვენა, რომ ადამიანის ზნეობრივი მოქმედების მიზანია ადამიანის ბუნებრივი და მორალური სისრულის განხორციელება და დადასტურება, მაგრამ მანვე ცხადი გახადა, რომ მისი ჩვენება ამქვეყნად შეუძლებელია.

ადამიანს, რომ აქვს ზნეობა ეს მისი ბუნებრივი და ზნეობრივი სრულყოფილების ნიშანია სხვა არსებულებთან მიმართებაში, მაგრამ მისი განხორციელება და ამით მისი დადასტურება ამქვეყნად ადამიანს არ შეუძლია. იგი მაინც ზნეობრიობაში ხედავს ადამიანის და საზოგადოების ძირეული გარდაქმნის რესურსსა და წყაროს. ადამიანის პირადი სინდისი აყალიბებს ზნეობრივ კანონს გარეგანი ზეგავლენის გარეშე, რომელიც მთელი კაცობრიობის ზნეობრივ კანონად გადაიქცევა. მაგრამ მორალის ავტონომიურობა გადაიქცა ზნეობის აპრიორიზმად და ბოლოს ფორმალიზმში გადაიზარდა. წმინდა ზნეობრივი კანონის მიღების სურვილმა იგი მოწვევითა სოციალურ რეალობას. ამან შეუძლებელი გახადა ზნეობრივი მოთხოვნების კონკრეტული შინაარსის დადგენა. კანტი წინააღმდეგობა ზნეობრიობის დაფუძნებისა ზნეობრივი ქცევის საყოველთაო სარგებლიანობის მოსაზრებაზე. ზნეობრივია ის, რასაც საყოველთაო სარგებლიანობა მოაქვს. კანტი თვლის, რომ ზნეობრიობა, ზნეობრივი საქციელი ბევრად მეტია და იგი უნდა გამოდინარეობდეს ადამიანის თვითსრულყოფის მისწრაფებიდან. ზნეობრიობის პირველადობა და ბატონობა შესაძლებელია იმ შემთხვევაში, როდესაც იგი მიჩნეულია თვითმიზნად და არა საშუალებად მიზნის მიღწევისათვის. ზნეობრივი ქმედება ჩვენში უნდა წარმოიშვას წმინდა შინაგანი აუცილებლობით.

ინგლისური უტილიტარიზმი თვლიდა, რომ არსებობს არსებითი კავშირი ზნეობრივ კანონსა და ბუნების ემპირიულ კანონს შორის. კანტი პირიქით თვლიდა, რომ ზნეობრივ კანონს არაფერი არ აქვს საერთო რეალობის ბუნებრივ წესრიგთან, არამედ გამოდინარეობს ზებუნებრივი მისწრაფებიდან. იგიც, პლატონიც მსგავსად, ზნეობრიობას მიიჩნევს ადამიანში არსებულ აუხსნელ მოვლენად. ზნეობრივად ყოფნა არის სურვილი, რომელიც ჩვენ აგვამაღლებს საკუთარ თავზე, გვათავისუფლებს გრძნობად სამყაროს ბუნებრივი წესრიგისაგან და გვაზიარებს უფრო მაღალ მსოფლიო წესრიგს.

არისტოტელეს აზრით სათნოება და მანკიერების განსხვავების საფუძველია რაოდენობრივი მახასიათებლები. მანკიერება არის ვნებებისა და სურვილების ნაკლავანება ანდა სიჭარბე. სათნოება კი მდგომარეობს ვნებებისა და სურვილების ზომიერებაში. კანტი პრინციპულად სხვა პოზიციაზე დგას. მისი აზრით მორალური მოტივი პრინციპულად განსხვავდება სხვა მოტივებისაგან. ხოლო სათნოება და მანკიერება სრულიად განსხვავებული სფეროებია. კანტის ზნეობრიობა იმდენად აბსტრაქტული, ფორმალური გახდა, რომ კითხვის ქვეშ დადგა მისი პრაქტიკულობა. გონება წმინდაა პრაქტიკული გონების სახით, როგორ შეიძლება გონების სიწმინდისა და პრაქტიკულობის შეთავსება? - ეს პრობლემაა კანტისათვის. როგორც შეიძლება ადამიანმა შეინარჩუნოს გონების სიწმინდე, ანუ გარემოებებისაგან თავისუფლება და შეიძლება რეალური ადამიანისათვის ამგვარი ქცევის განხორციელება? ინდივიდუალური პიროვნება შეიძლება ზნეობრივი იყოს როგორც კაცობრიობა. ეს ნიშნავს, რომ ადამიანს შეუძლია ზნეობრივი საქციელის ჩადენა, მხოლოდ მაშინ როდესაც იგი დგება კაცობრიობისა და არა ინდივიდის პოზიციაზე. მას შეუძლია ზნეობრივი საქციელი ჩაიდინოს ადამიანმა როგორც ასეთმა და არა როგორც ერთეულმა ცოცხალმა ადამიანმა.

კანტი ზნეობის წინაშე აყენებს ორ ამოცანას: საკუთარი სრულყოფილების მიღწევა და სხვისი ნეტარება. ასაბუთებს რა საკუთარი სრულყოფილებისაკენ მიმართულ

ეთიკას, კანტი ასკვნის, ყველა ამ მიზნისაკენ წარმართველი სათნოება უნდა აღქმული იქნეს საკუთარი გონითი ყოფიერების წინაშე მოწიწებად. კანტი არ ცდილობს აღმოაჩინოს კავშირი საკუთარი სრულყოფილების წყურვილსა და საერთო კეთილდღეობას შორის და ამ გზით მივიდეს ეთიკურის, როგორც ასეთის, ფესვთან, არამედ ცდილობს ყოველნაირად დაავიწროვოს ეთიკურის საზღვრები. ეთიკურის სფერო შემოისაზღვრება ადამიანთა შორის მიმართებით. მაგრამ თუ არსებობს ზნეობრიობის უნივერსალური პრინციპი, მაშინ იგი არ შეიძლება არ ეხებოდეს ადამიანის სიცოცხლესთან მიმართებას. კანტმა არსებული უტილიტარისტული ეთიკა კატეგორიული იმპერატივის დაქვემდებარებაში მოაქცია. მაგრამ მისმა ეთიკამ დაკარგა ბუნებრივი უშუალოება და უბრალოება. ზნეობრივი განცდა არის უდიდესი საიდუმლოება, რომლის საფუძველზე ადამიანი საკუთარ თავს გააცნობიერებს, როგორც ბუნებისაგან განსხვავებულს.

კანტი წინააღმდეგაა აღიაროს ზნეობრივად უშუალო თანაგრძნობა. თანაგრძნობა არ არის მოვალეობა ამ სიტყვის ჭეშარიტი აზრით, არამედ სისუსტე, რომელიც ზრდის ბოროტების რაოდენობას ამქვეყნად. ნებისმიერი დახმარება უნდა გამოძღინარეობდეს სხვა ადამიანების ბედნიერების ხელშეწყობის მოვალეობის პრინციპული მოსაზრებიდან.

ზნეობრივი ქცევის შესაძლებლობის საკითხში კანტი ოპტიმისტია. ადამიანი არის ცოცხალი ბუნების ნაწილი, მაგრამ ადამიანში არის არაბუნებრივი ნება ზნეობრივი ქცევისაკენ. ზნეობრივი საქციელი, რომელიც არც ბუნებრივია და არც ცხოველისათვის დამახასიათებელი, ადამიანს ცხოველთა სამყაროსაგან გამოარჩევს. მიუხედავად ყველაფრისა უნდა გვეუფლებს ჭეშარიტი ზნეობრივი საქციელის განხორციელების შესაძლებლობა. ადამიანმა ისე უნდა იცხოვროს, თითქოს მართლა თავისუფალია და შეუძლია ზნეობრივი საქციელის ჩადენა.

შოპენჰაუერი არტური (1788-1860წწ.) კანტის საპირისპირო პოზიციაზე დგას. იგი არ იზიარებს კანტის ოპტიმიზმს, ადამიანში არსებული ზნეობრიობისადმი ნების შესაძლებლობას. მისი აზრით სამყაროსა და ადამიანის ცხოვრებას წარმართავს სიცოცხლისადმი ნება (და არა ძალაუფლებისადმი ნება). ეს ძალა წარმართავს ადამიანის ინტერესს, თვითშენახვის ინსტიქტს, ანგარებას, ყოველი ადამიანური მოქმედება მიზნად ისახავს სიცოცხლის შენარჩუნებას, გახანგრძლივებას ყველა საშუალებით. ადამიანი მაინც ებლაუჭება სიცოცხლეს როგორი მძიმე და გაუსაძლისი არ უნდა იყოს იგი. სიცოცხლისადმი ნება გონებაზე ძლიერია. სიცოცხლე არის მუდმივი ბრძოლა, ბოროტება, საყოველთაო გასაჭირი სადაც ზნეობრივი, უანგარო საქციელისათვის ადგილი აღარ რჩება. ადამიანი ცდილობს შეინარჩუნოს სიცოცხლე, რომელშიც უფრო მეტი უბედურება, ტკივილია, ვიდრე სიკეთე, ბედნიერება და სიხარული. ასეთ სამყაროში შესაძლებელია მხოლოდ ლეგალური, იურიდიული მოქმედების განხორციელება. ადამიანი ვერ დაძლევს სიცოცხლისადმი ნებას, რაც თვითშენახვის ინსტიქტის იგივეობრივია. ტანჯვა და უბედურება ჩვენი სიცოცხლის აუცილებელი ელემენტებია, ამიტომ ჩვენ უნდა აღვზარდოთ საკუთარ თავში ტანჯვისადმი გულგრილობა. სიცოცხლე არის მარადიული ტყუილი და გულგატეხილობა. სიცოცხლეში არ არის რაიმე ღირებული მიზანი, რისთვისაც ღირს სიცოცხლე. კანტის მიხედვით, ზნეობრივი საქციელი იშვიათი გამონაკლისია, შოპენჰაუერმა საერთოდ ვერ ნახა ზნეობრივი საქციელის ადგილი ამქვეყნად. მისი აზრით ეს იშვიათი გამონაკლისიც არ არსებობს. სიცოცხლისადმი ნება არ ტოვებს ადგილს ზნეობრივი საქციელისადმი ნებისათვის.

კანტის ოპტიმიზმს დაუპირისპირდა შოპენჰაუერის პესიმიზმი ზნეობრივი ქცევის შესაძლებლობის შესახებ. კანტის შემდეგ ეთიკის მიზანია ზნეობის დაკავშირება ად-

მიანის ქცევის ფსიქოლოგიურ და ემპირიულ მრავალფეროვნებასთან. ადრე ეთიკის მიზანი იყო მორალური ცნობიერების ჰეგემონიზმის განხორციელება, სისტემატიზაცია, და დასაბუთება. ეხლა ეთიკის ამოცანა ხდება არა მორალის დაფუძნება, არამედ მორალის კრიტიკა. ეთიკის მიზანი გახდა მორალის აბსოლუტისტური, უნივერსალისტური პრეტენზიების დისკრედიტაცია და მისი როგორც უდიდესი ილუზიისა და ტყუილის გამოაშკარავება.

ნიცშე იგი ითვალისწინებს კანტისა და შოპენჰაუერის პოზიციებს და ცდილობს ზნეობა დააფუძნოს ძალაუფლებისადმი ნებაზე. კანტი შეეცადა ზნეობა გაეთავისუფლებინა ღმერთის გავლენისაგან. მას აინტერესებს შეიძლება თუ არა ადამიანმა ჩაიდინოს წმინდა ზნეობრივი ქცევა მხოლოდ მორალური კანონის პატივისცემით. ნიცშე აგრძელებს კანტის გზას. თუ ადამიანს შეუძლია ჩაიდინოს ყოველგვარი გავლენისაგან თავისუფალი ზნეობრივი ქცევა, მაშინ ცხადია, რომ ზნეობა ადამიანის არსობრივი, მეტაფიზიკური მახასიათებელია და შეუძლებელია ადამიანის წარმოდგენა ზნეობის გარეშე. მაგრამ თუ ღმერთი არ არის ზნეობის საფუძველი, მაშინ იგი ადამიანისათვის გარეგანი და ისტორიული ხასიათისაა. ზნეობა ადამიანს თავს მოხვეული აქვს და ზღუდავს მის თავისუფლებას. მოდით, თუ შესაძლებელია, გაეთავისუფლოდეთ ზნეობისაგან ანდა შევცვალოთ. თუ ეს შეუძლებელი იქნება, მაშინ ენახოთ ზნეობის ის ელემენტი, რაზეც აიგება შემდეგ ზნეობის მთელი სისტემა. ამრიგად ნიცშეს მიზანია სრულიად ავტონომიური ზნეობის დაფუძნება სიცოცხლეზე და მის ახალ ღირებულებებზე. მისი მიზანია ონტოლოგიის გათავისუფლება მორალისაგან. ზნეობრივია საჭიციელი, რომელიც ხელს შეუწყობს ადამიანის გაძლიერებას. ქრისტიანული მორალი კი ხელს უწყობს ადამიანის გადაგვარებას. ნიცშემ უარყო მორალის მარადიული და აბსოლუტური ხასიათი.

ზნეობრივი მოვალეობა კანტი ადამიანს განიხილავს როგორც ნივთს თავის თავად და ადამიანს როგორც მოვლენას. ადამიანი ზნეობრივად მოვალეა ადამიანის როგორც ნივთს თავისთავადის წინაშე. ზნეობრივი მოვალეობა არის ზნეობრივი კანონის პატივისცემიდან გამომდინარე მოქმედების აუცილებლობა. ადამიანი კანონის მიმართ ავლენს პატივისცემას. პატივისცემის გრძნობა განისაზღვრება განსხვავებული ვალდებულება და მოვალეობა. ვალდებულება ჩვეულებრივ განიხილება როგორც ტვირთი, გარეგანი, მაიძულებელი და მოძაბუხრებელი ძალა. ჩვენ ბავშვობიდან გვემის: „უნდა გააკეთო, უნდა დაემორჩილო“. ესაა გარეგანი იზულება, რაც იღებს იურიდიული, ეკონომიკური, პოლიტიკური ვალდებულების სახეს. მოვალეობა კი არის შინაგანი იძულება, ადამიანის მიდრეკილება. სწორედ მოვალეობის შესრულებით ხდება ადამიანი თავისუფალი. მორალური მოვალეობის შესრულებით მე გაეთავისუფლდი ჩემი ეგოისტური სურვილებისაგან, ბუნების გავლენისაგან.

კანტი ასე ჩამოაყალიბა თავისი ეთიკის ამოსავალი აქსიომა: თუ მორალური კანონი საგაღდებულოა, მაშინ იგი შეიცავს თავის თავში აბსოლუტურ აუცილებლობას. მორალური კანონი შეიცავს მითითებას, რომლის მიხედვით ყველაფერი უნდა ხდებოდეს. აბსოლუტური კანონი არის მორალური კანონის საფუძველი. ხოლო მორალური კანონი თავის მხრივ ემყარება კეთილ ნებას. ადამიანმა უნდა იცოდეს მორალური კანონი, ის შემთხვევები, რომლებშიც ისინი რეალიზდება და მის მიხედვით უნდა იქცეოდეს. ამრიგად ადამიანის ქცევა აბსოლუტური მორალური კანონისა და კეთილი ნების მეშვეობით განისაზღვრება. კანტი კატეგორიულ იმპერატივს, ზნეობრივ კანონს აპრიორულად მიიჩნევს, ამიტომ საყოველთაოდ და აუცილებლად. მისი აზრით, ზნეობრივი კანონი ადამიანს წარმართავს უმაღლესი სიკეთის შესახებ, როგორც

პრაქტიკული გონების ობიექტისა და მიზნის, ცნების მეშვეობით რელიგიისაკენ. ეს ნიშნავს იმის აღიარებას, რომ ყველა ვალდებულია უნდა იქნეს განხილული როგორც ღვთაებრივი მცნებები არა როგორც სანქციები, არამედ როგორც თავისუფალი ნების არსებითი კანონების აზრით. ეს ინტუიტივიზმის კანტისეული ვარიანტია. კატეგორიული იმპერატივი არის უმაღლესი მორალური აპრიორული პრინციპი. მიჩნეულია, რომ ღმერთმა ჩადო ადამიანის სულში საყოველთაო, აბსოლუტური, უცვლელი „მორალური კანონი“. იმპერატივის ფორმებია:

- მორალური იმპერატივი – ზნეობრივი კანონი არის იძულება, აუცილებლობა იმოქმედო ემპირიული გარემოებების ზემოქმედების მიუხედავად. ამიტომ იგი იღებს იმპერატივის სახეს.
- ჰიპოტეტური იმპერატივი – მოითხოვს ისეთი ქცევის განხორციელებას, რომელიც კარგია განსაკუთრებულ შემთხვევებში განსაზღვრული მიზნების მისაღწევად. ჩვენი მოქმედებები იყოს სასარგებლო. მაგალითად ექიმის რჩევა იმპერატიულია ავადმყოფის მიმართ ადამიანის ავადმყოფობის დროს და მის შესრულებას კარგი შედეგები მოაქვს.
- კატეგორიული იმპერატივი – მოითხოვს ისეთი ქცევის განხორციელებას, რომელიც კარგია თავის თავად, მისი შედეგების მიუხედავად. მაგალითად მოთხოვნა-იყავი პატიოსანი სავალდებულოა ნებისმიერ შემთხვევაში.

სინდისი. სინდისი არის ადამიანის უნარი დამოუკიდებლად ჩამოაყალიბოს საკუთარი ზნეობრივი ვალდებულება და განხორციელო ზნეობრივი თვითკონტროლი. მეტიც მოითხოვს საკუთარი თავისაგან ზნეობრივი ნორმების შესრულებას. სინდისი არის ადამიანის მორალური თვითცნობიერების გამოხატულება. სინდისი ვლინდება როგორც განხორციელებული მოქმედების ზნეობრივი ხასიათის ნათელ გაცნობიერებაში, ისე ემოციონალურად ე. წ. „სინდისის ქენჯნის“ განცდაში.

სინდისი არის ადამიანის მოთხოვნილება იკისროს პასუხისმგებლობა მის მიერ ჩადენილ საქციელზე. რადგან გრძნობს ფსიქოლოგიურ დისკომფორტს საკუთარი ზნეობრივი პრინციპების დარღვევის გამო. იგი აცნობიერებს განსხვავებას, სინდისი არის უპირველესად ცნობიერების ფენომენი, როგორც გაცნობიერება, ან ემოციონალური განცდა განსხვავების იმას შორის, რაც არის და რაც „უნდა“ იყოს.

სინდისი უშუალო კავშირშია თავისუფალ ნებასთან. ადამიანს მხოლოდ იმ შემთხვევაში აწუხებს სინდისის ქენჯნა, როდესაც თვლის, რომ ეს ქცევა მისი თავისუფალი ნებით იყო განხორციელებული და არა ვინმეს ძალდატანებით.

სინდისის წარმოშობა. სინდისი ადამიანური ფენომენია და ვლინდება მხოლოდ საზოგადოებაში. სადაც არ არის მეორე ადამიანი იქ არ არის ზნეობა და არც სინდისი. მაგრამ მისი წარმოშობის საკითხი სხვაა.

ევოლუციონიზმი მიიჩნევს, რომ სინდისის წარმოშობა განპირობებულია ადამიანის ცხოვრების ფსიქოლოგიური და სოციალური პირობებით. ევოიზმი არის ადამიანის, როგორც ცოცხალის თანშობილი, ბიოლოგიური ნიშანი და ახასიათებს მას როგორც ბუნებრივ, ბიოლოგიურ არსებას. ასევე ადამიანში არის მისწრაფება იზრუნოს სხვაზე. მაგრამ თუ ევოლუტური მოსაზრებიდან გამოდინარე არ დავეხმარებით სხვას, შემდეგ, როცა წარმოვიდგენთ იმ უბედურებას რასაც განიცდის მეორე არსება ადამიანს ეუფლება სინდისის ქენჯნა. ამიტომ ალტრუიზმი შეიძლება მივიჩნიოთ არა ბიოლოგიურ ფენომენად. მაგრამ გამოკვლევებმა დაადასტურეს, რომ ალტრუიზმი დამახასიათებელია ყველა ჯოგური ყოფის მქონე ცხოველებისათვის. ცხადია, რომ თუ არსებობს პოპულაციის გადარჩენის ინსტიქტები, მაშინ უნდა არსებობდეს ამ ინსტიქტების შეფასების

მექანიზმები. ეს მექანიზმები შემდეგ გადაიზარდა იმ სოციალურ და ფსიქოლოგიურ ფენომენებში, რომლებმაც განაპირობეს სინდისის წარმოშობა, ადამიანის ეგოისტურ მოქმედებას თვითონ ადამიანისათვის მოჰქონდა ზიანი, ამიტომ იწვევდა გაკიცხვას. ზოლო ალტრუისტულ მოქმედებას სიკეთე მოჰქონდა მეორე ადამიანისათვის და იწვევდა მოწონებასა და წახალისებას. დროთა განმავლობაში კავშირი ალტრუიზმსა და მის მოწონებას შორის მყარი ხდება და ტრადიციულ ხასიათს იღებს. შემდეგ ბავშვებს აღზრდის პროცესში უწყალობდებოდათ მყარი ასოციაციური კავშირი ალტრუიზმსა და კეთილს, ეგოიზმსა და ცუდს შორის. მომდევნო თაობები ამ კავშირს აღიქვამენ არა როგორც მათ მიერ დადგენილს, არამედ როგორც საუკუნეების მანძილზე არსებულს და თვლიან, რომ სხვაგვარად არც შეიძლება იყოს. მაგრამ ცნობიერების ახალი თვისებისა და ელემენტების აღმოცენება (სინდისის როგორც ცნობიერების მექანიზმის აღმოცენება) ევოლუციური თეორიით ვერ აიხსნება. ეს არ არის პასუხი ზნეობის წარმოშობის პრობლემაზე.

ევოლუციონიზმი სინდისს განიხილავს ადამიანურ პრინციპად და ადამიანთა წინა თაობებში ეძებს ზნეობრიობის საწყისს. მისთვის ზნეობა, სინდისი და ნებისმიერი მორალური კანონის ცვალებადი და შეფარდებითია. ზნეობრივი საქციელი შემთხვევითი ხასიათის იქნეს და არაა ადამიანის თავისუფალი და შეგნებული გადაწყვეტილების შედეგი. როგორ შეიძლება სინდისი ცდებოდეს? ევოლუციონიზმის მიხედვით ეს განპირობებულია აღზრდის ნაკლოვანებით, გარემო პირობებით, ზნეობრივი განვითარების დაბალი დონით.

ინტუიტივიზმი მიიჩნევს, რომ სინდისი ადამიანის თვისებაა. იგი არ არის წარმოშობილი სხვა ელემენტებისაგან, სინდისი ადამიანის ცნობიერების ძირეული თვისებაა. სინდისი არის ადამიანში სამყაროს ზნეობრივი წესრიგის ანდა უმაღლესი არსების უშუალო გამოხატულება, სინდისი არის ღმერთის ხმა — ეს არის ინტუიტივიზმის ფორმულა. ინტუიტივიზმი ადამიანს განიხილავს ობიექტურ სამყაროსთან მიმართებაში და ყოფიერების უმაღლესი პრინციპიდან გამოჰყავს ზნეობრიობის საფუძველი. ეს ნიშნავს, რომ სინდისი აბსოლუტური და ობიექტურია. ინტუიტივიზმის პრობლემაა მცდარი სინდისის შესაძლებლობის ახსნა. თუ სინდისი ღმერთის ხმაა, მაშინ როგორ შეიძლება სინდისი ცდებოდეს? იგი აღიარებს ტრანსცენდენტალური და ემპირიულის სინდისის არსებობას, პირველი არ ცდება, მეორე კი ექვემდებარება რთულ შინაგან და გარემო პირობებს. ცდება ემპირიული სინდისი. ამ თვალსაზრისით ზნეობრიობა თავის თვითემარ ხასიათს მოკლებული ხდება და ქცევა ზნეობრივია, რადგან სანქციონირებულია ღმერთის მიერ და არა თავისთავად. მაგრამ თუ ზნეობა არის მხოლოდ ადამიანის აპრიორული უნარი, მაშინ ზნეობრივი ნორმა კარგავს ობიექტურობასა და აუცილებლობას. ამის თაობაზე კარგად თქვა პაულსენმა. პაულსენი უარყოფს მოსაზრებას თითქოს სინდისის წარმოშობის ფსიქოლოგიური გამოკვლევები სინდისის განაჩენს განდარცვავენ სიწმინდისაგან: „როგორ შეიძლება ზნეობრივმა კანონებმა დაკარგონ თავისი მნიშვნელობა მხოლოდ იმიტომ, რომ ადამიანები ზნეობრივ კანონებს აღიარებენ გამოცდილების, სასარგებლოსა და საზიანოს შესახებ თანდათან შეძენილი ცოდნის გამოხატულებად. პირიქით რა შეიძლება იყოს უფრო ძლიერი არგუმენტი, ვიდრე ზალხის შემკვიდრეობითი სიბრძნე. სინდისი წარმოგვიდგება გამოხატულებად ბუნების ობიექტური წესრიგისა, დამახასიათებელი ზნეობრივი ცხოვრებისა, როგორც იგი ვლინდება ადამიანისა და სამართალში. ერი, რომელიც სრულიად დაკარგავს იმას, რასაც ჩვენ სინდისს ვუწოდებთ, ვერ იარსებებდა ვერც ერთი დღე“ (პაულსენი „ეთიკის საფუძვლები“).

სინდისის ფსიქოლოგიურ საფუძვლად უნდა მივიჩნიოთ სირცხვილის გრძნობა. სინდისი სირცხვილის გრძნობის განვითარების საფუძველზე მიიღება. ნატურალისტები ამტკიცებენ, რომ ცხოველებსაც ახასიათებთ სირცხვილის განცდა. ეთნოგრაფები ამტკიცებენ, რომ ველურებსაც ახასიათებს ზნეობრიობის ელემენტები. სინდისი არის თანამოძილი გრძნობა სირცხვილის მსგავსად. სინდისი არ განიცდის ევოლუციას ასაკის მომატებასთან ერთად, არამედ ადამიანი სწავლობს „დამალოს“ სინდისი, მაგრამ სინდისი თავს ახსენებს ადამიანს სინდისის ქენჯნით. სინდისის ქენჯნა იწვევს თვითშეფასების კრიზისს და შეიძლება თვითმკვლელობისაკენ უბიძგოს ადამიანს. სინდისი უნდა იყოს გონების ძირეული კანონი, წინააღმდეგ შემთხვევაში საზოგადოებას ეშუქება ქაოსი.

ძველ ბერძნებთან არ არის სინდისის ფენომენის ზუსტად აღმნიშვნელი სიტყვა. პირველად ეს სიტყვა, როგორც არსებითი (ბერძ. *συνείδησις*), გამოიყენეს სტოიკოსებმა. მაგრამ ბერძნები ადრევე გაიაზრებდნენ სინდისის ფენომენს. ამის მაგალითია სოკრატეს დაბრუნება სენეკა უკვე ლაპარაკობს სუფთა სინდისზე. ქრისტიანობაში სინდისზე ლაპარაკობს პავლე მოციქული (რომაელებისადმი XIII, 5). იოანე ოქროპირი იყო პირველი, რომელიც ლაპარაკობს სინდისის თავისუფლებაზე და თვლიდა, რომ სინდისი არის სიკეთისაკენ გზამკვლევი. კანტი მოითხოვდა, რომ ადამიანი დამორჩილებოდა შინაგან სასამართლოს-სინდისს. მას აქვს უეჭველი უფუტუარობა და სინდისი შეუძლებელია შეცდეს. ფიხტე კი მიიჩნევდა, რომ სინდისი არასოდეს არ იტყუება, რადგან იგი არსებობს მხოლოდ ემპირიული და წმინდა „მე“თა სრული თანხმობისას. წმინდა მე კი არის ჩვენი ჭეშმარიტი ყოფიერება. სინდისი კი არის ჩვენი მოვალეობის უშუალო ცნობიერება.

ნება და გონება. ნებისა და გონების მიმართება ზნეობრივი ქცევის აუცილებელი პირობაა. რა არის ადამიანის ზნეობრივი ქცევის განმსაზღვრელი? გონება ადამიანის ზნეობრივი ქცევის აუცილებელი პირობაა. პიუმი თვლიდა, რომ გონებას არ შეუძლია გვაიძულოს ვიმოქმედოთ, ჩვენ გვაიძულებენ სურვილები, ინტერესები. გონება კი ეფექტური გზის მონახვაში გვეხმარება. „გონება უნდა იყოს და არის სურვილების მონა და არა აქვს პრეტენზია სხვა თანამდებობაზე. გარდა სამსახურისა და მორჩილებისა“ (პიუმი ტრაქტატი III წიგნი). კანტი ამ შეხედულებას უპირისპირდება. მას მიაჩნია, რომ ჩვენი მოქმედების გამომწვევი ძალა არის გონება. ადამიანმა მოქმედებისას უნდა იხელმძღვანელოს არა კერძო გარემოებით, არამედ იმ კანონებზე დაყრდნობით, რაც მისაღებია ყველა გონიერი ადამიანისათვის. ადამიანის ღირსება გონებისადმი და არა სურვილებისადმი მორჩილებაშია. კეთილი ნება ადამიანის სულში სიკეთისკენ მისწრაფების საფუძველია. კეთილი, წმინდა ნება, რომელიც მას უბიძგებს სიკეთისაკენ. ეს გონიერული ნებაა, რადგან იგი მოქმედებს ჯერარსეზე მისი წარმოდგენის მიხედვით. კეთილი ნება არის წმინდა, უპირობო ნება. იგი არსებობს გონების საფუძველზე. და როგორც წმინდა არ შეიცავს არაფერს ემპირიულს. ამიტომ მის მიერ მიღებული გადაწყვეტილება არ განისაზღვრება არავითარი ცხოვრებისეული პირობებით, არამედ მხოლოდ მორალური კანონის აბსოლუტური მოთხოვნით.

უტილიტარისტული მთიკა

კანტის აბსოლუტური მოვალეობის ეთიკის საპირისპიროა ზნეობრიობის უტილიტარისტული თეორია. იგი ცდილობს ზნეობრიობის ფსიქოლოგიურ დააფუძნებას. იგი ევდემონიზმის დასრულებული ფორმაა. ამ თვალსაზრისის თანახმად ზნეობრივი საქციელის საბოლოო მიზანია სარგებელი. ადამიანმა უნდა ჩაიდინოს სიკეთე, რადგან მაშინ შენს მიმართაც ჩაიდენენ სიკეთეს. შენს მიერ სიკეთის განხორციელება ამრავლებს სიკეთის ოდენობას საზოგადოებაში. ეს კი ყველასათვის სასარგებლოა. ზნეობრიობის, როგორც ადამიანთა თანაცხოვრების წესრიგის ფორმის, მიზანია ადამიანთა სიამოვნება და კეთილდღეობა. იერემია ბენტამი შეეცადა შეექმნა „ადამიანური ბედნიერების და უბედურების არითმეტიკა“. უტილიტარიზმი მიიჩნევს, რომ საქციელის მორალური ღირებულება განისაზღვრება მისი სარგებლიანობით.

მორალური არჩევანის დილემა შეიძლება გამოთვლილი იქნეს. ეს ნიშნავს შეიძლება გამოთვლილი იქნეს შენი ქცევით გამოწვეული სარგებელი და ზიანი, სიამოვნება და უსიამოვნება. უნდა ვეცადოთ მივცეთ რაც შეიძლება მეტი სიამოვნება და ბედნიერება, რაც შეიძლება მეტი რაოდენობის ხალხს. ყოველი მოქმედების პრინციპი უნდა იყოს: „მაქსიმალურად გავამრავლოთ ბედნიერება“. შენს მიერ გაცემული სიამოვნება უკან დაგიბრუნდება ისეთივე სახით. ამიტომ ბედნიერების გამრავლება ყველას ინტერესში შედის. ი. ბენტამის აზრით: „მორალურია ის, რასაც მოაქვს შეძლებისდაგვარად მეტი ბედნიერება შეძლებისდაგვარად დიდი რაოდენობის ადამიანებისათვის“. ზნეობრივი საქციელი, ისევე როგორც დანარჩენი ადამიანური მოქმედება ინტერესის მქონეა. მისი მიზანია სარგებელის მიღება. უანგარო საქციელი არ არსებობს, რადგან იგი არ იქნებოდა გონივრული საქციელი.

უტილიტარიზმი ამოდის პოპსის დებულებიდან, რომ ადამიანი ბუნებით ეგოისტური არსებაა. მაგრამ სურს აჩვენოს როგორ ხდება, რომ ეს ეგოისტი არსება ახორციელებს ალტრუისტულ, ზნეობრივ საქციელს. რატომ სჩადის სიკეთე? როგორ ხდება ეს გარდაქმნა ადამიანის ცნობიერებაში? ამ კითხვას უტილიტარიზმი ასე პასუხობს: შენ ასეთ ქცევას შენთვის სარგებელი მოაქვს. ზნეობრივი ცხოვრების საფუძველი და მიზანია აიცილო ტანჯვა და ეწიო ბედნიერებას. ადამიანის ეს ბუნებრივი მიდრეკილება არის მორალური ინსტიქტების ჩამოყალიბების საფუძველი. ზნეობრივად უანგარო საქციელი არ არსებობს. ეგრეთ წოდებულ უანგარო საქციელს ადამიანი ფაქტიურად საკუთარი სიამოვნებისათვის სჩადის.

უტილიტარიზმის დილემა მდგომარეობს სარგებლიანობისა და ბედნიერებას შორის მიმართების გარკვევაში. მათი აზრით სარგებლიანობა უნდა გავიგოთ, როგორც სიამოვნების მაქსიმალური უპირატესობა უსიამოვნებაზე. სიამოვნების მაქსიმალიზაცია (ბედნიერება, სათნოება) და უსიამოვნების მინიმალიზაცია (ტკივილი, ტანჯვა). ჯონ სტიუარტ მილმა შემოიტანა „სიამოვნების თვისობრივი შეფასების პრინციპი“, რომელიც მოითხოვდა გონივრული სიამოვნების უპირატესობის აღიარებას ფიზიკურ სიამოვნებასთან მიმართებაში.

ისინი ფიქრობდნენ, რომ შემკვიდრებით აიხსნება ადამიანის ცნობიერებაში იმ ზნეობრივი სტიმულების არსებობა, რომლებიც არ შეიძლება გამოყვანილი იქნეს ადამიანის ბედნიერებისაკენ პირადი მისწრაფებისაგან.

უტილიტარიზმის როგორც ეთიკური პრინციპის მიხედვით საქციელი ითვლება მართებულად, თუკი იგი მიზნად ისახავს ბედნიერების გამრავლებას. ამასთან არა მარტო ქცევის სუბიექტის ბედნიერების გამრავლებას, არამედ ყველა ადამიანისა, რომ-

ლებსაც კი შეეხება ეს საქციელი. ამის გამო ისინი მთავარ ყურადღებას აქცევენ საქციელის შედეგს და არა სუბიექტის მოტივს. ამაში მდგომარეობს უტილიტარიზმის კონსიქვენციონალიზმი.

გონივრული ეგოიზმის ეთიკა. უკვე ბერძენებმა ზნეობა განსაზღვრეს როგორც ძალა, რომელიც მოწოდებული იყო შეეკავებინა, შეეზღუდა ადამიანის ეგოისტური ვნებები. გონივრული ეგოიზმის ეთიკა კი სწორედ მორალს განიხილავს ადამიანური ეგოიზმის სწორ გამოხატულებად. ადამიანებმა უნდა ისწავლონ ეგოისტებად ყოფნა. რადგან ეგოიზმი არის ადამიანის ინდივიდუალური და საზოგადოებრივი კეთილდღეობის საფუძველი. ეგოიზმი არის ადამიანის ბუნებისა და ცხოვრების სოციალური პირობების ადექვატური განწყობა. საზოგადოებრივი კონფლიქტის მიზეზია არა ეგოიზმი, არამედ ადამიანების არათანმიმდევრული ეგოიზმი. რადგან იგი არასწორედ ესმით. გონივრული ეგოიზმის ეთიკა ახალი ეპოქის ზნეობრივი თვითცნობიერების მნიშვნელოვანი ელემენტი იყო, მაგრამ მარცხი განიცადა ქრისტიანულ ზნეობასთან დაპირისპირებაში. ქრისტიანობა ზნეობას უკავშირებდა უანგარობასა და მოყვასის სიყვარულს. გონივრული ეგოიზმის ეთიკას ზნეობა დაჰყავდა სარგებელზე და პირად ინტერესზე. იგი უარყოფდა ზნეობას როგორც მოტივაციის განსაკუთრებულ მექანიზმს, იგი შინაგანად წინააღმდეგობრივი იყო და ახორციელებდა ფაქტებზე ძალადობას, რათა დაემტკიცებინა, რომ უანგარობა არის რაფინირებული ანგარება. უკვე არისტოტელე ამბობდა, რომ ადამიანი არის უპირველესად საკუთარი თავის მეგობარი და იგი ესწრაფვის რა სიკეთეს, ამით ესწრაფვის თავისი თავისათვის საუკეთესოს.

მეტაეთიკა

გამოყენებითი ეთიკის შექმნასთან მიგვიყვანა კლასიკური ეთიკის, მეტაფიზიკური და ნორმატიული ეთიკის განვითარებამ. მე-20 საუკუნის დასაწყისში დასმული იქნა პრობლემა კლასიკური ეთიკის ახლებურად გააზრებისა. ჯ. მურმა (1873-1958წწ.) თავის ნაშრომში „ეთიკის პრინციპები“ (1903) მოახდინა ეთიკის ტრადიციული მიმართულებების კრიტიკა და გაანალიზა მეტაფიზიკური ეთიკის, უტილიტარული ეთიკისა და მათი მრავალფეროვანი გამოვლინებების ნაკლოვანებები. მისი აზრით, არცერთ ამ ეთიკურ მოძღვრებას არ შეუძლია გადაჭრას ადამიანის ძირითადი პრობლემები: რა არის სიკეთე, რა არის იდეალი, რა არის ბედნიერება, რა არის მორალურად სწორი ქცევა. ამ კრიტიკამ საფუძველი ჩაუყარა მეტაეთიკას. მეტაეთიკის ძირითადი დამსახურება არის ის, რომ მან განახორციელა უზარმაზარი ანალიტიკური სამუშაო. მკაცრ ლოგიკურ ანალიზს დაექვემდებარა ყველა მნიშვნელოვანი ეთიკური ცნება: სიკეთე, იდეალი, მოვალეობა, პასუხისმგებლობა და ასე შემდეგ. ამ ანალიზმა გამოავლინა ამ ცნებების ბუნდოვანება და გამოყენების არასწორი ხასიათი. ჯ. მურმა გამოავლინა ეთიკური პრინციპებისა და ცნებების აბსტრაქტულ-ფორმალური და ლოგიკურ-ლინგვისტური ანალიზის შესაძლებლობები და მათი სასრულობა. ამით ცხადი გახდა აუცილებლობა ეთიკისადმი, ეთიკური თეორიისადმი ახალი მიდგომისა. მეტაეთიკის დამსახურება იყო მეტაფიზიკური ეთიკის ეტაპიდან გადასვლა გამოყენებით ეთიკის ეტაპზე. მეტაეთიკა დასრულდა ერთიანი სულისკვეთებით — „თავად ფაქტებისაკენ“, ფსიქოლოგიური, მორალური და სოციალური ცხოვრების ემპირიისაკენ. ამ შემობრუნების მეორე ეტაპზე ყალიბდება მორალის დესკრიფციული დონე: მორალის ფსიქოლოგია და სოციოლოგია. იგი იკვლევს მორალური ქცევის კერძო

ფაქტებს, მაგრამ ეს მიდგომაც აბსტრაქტულია, რადგან ეთიკური ანალიზის საგანი ჯერ კიდევ არ გახდა კონკრეტული ადამიანი, რომელიც რეალური ცხოვრებისას ეჯახება რეალურ მორალურ პრობლემებს. გადასვლა „კონკრეტული ადამიანისაკენ“ განხორციელდა როგორც გადასვლა კონკრეტული ადამიანის ცხოვრების კონკრეტული სფეროებზე. აღმოჩნდა, რომ ყოველი სფერო მორალურობის საკუთარ სტანდარტებს მოითხოვს. აქ ვლინდება ადამიანის ქცევის კონკრეტული და თავისებური დეტალები, რომელიც მიუწვდომელია თეორიული ეთიკისათვისაც და მეორე სფეროს ეთიკური სტანდარტებისათვის. ეს იყო ნაბიჯი თეორიული, აბსტრაქტული ეთიკისა და პრაქტიკული ეთიკის გაერთიანებისაკენ. ეს იყო მე-20 საუკუნის საერთო ნიშანი-გამოყენებითი მეცნიერებების ჩამოყალიბება ფუნდამენტური მეცნიერებების გვერდით. ანგლო-საქსური ქვეყნებში ლაპარაკობენ გამოყენებითი ფილოსოფიაზეც. გამოყენებითი ეთიკა არის ეთიკის მეცნიერების განვითარების ლოგიკური შედეგი. უკვე კანტი ლაპარაკობს ეთიკური გონების პრაქტიკულ ხასიათზე და საერთოდ ყველა მოითხოვდა ეთიკის პრინციპების განხორციელებას ცხოვრებაში. ეთიკა როგორც, აბსტრაქტული თეორეტიზირება, უნდა შეცვლილიყო გამოყენებითი პრაქტიკით. გამოყენებითი ეთიკა არ ნიშნავს ეთიკური ნორმების გამოყენებას ცალკეული ცხოვრებისეული შემთხვევების მიმართ მათი შეფასების მიზნით. ის არის ცხოვრების გარკვეული სფეროებში საქმიანობის მორალური სტანდარტები. ამ სფეროში მოღვაწე ადამიანი არის არა მარტო სპეციალისტი, არამედ ადამიანი, რომელსაც მოეთხოვება თავის საქმიანობაშიც დარჩეს მორალური. ამ შემთხვევაში ეს არ არის აბსტრაქტული მორალური მოთხოვნა, რომელიც არ ითვალისწინებს რეალურ ვითარებას, არამედ მორალური მოთხოვნა, რომელიც გამომდინარეობს რეალობიდან და საქმიანობის სპეციფიკიდან. ამრიგად გამოყენებითი ეთიკის ჩამოყალიბება განაპირობა: ეთიკის განვითარების შინაგანმა ლოგიკამ, ადამიანის მოღვაწეობის ფორმების ხასიათის შეცვლამ. ტექნიკის განვითარებამ შესაძლებელი გახადა ადამიანის სიცოცხლისა და სიკვდილის, სამყაროს არსებობა – არარსებობის ახლებური გააზრება. გაფართოვდა ეთიკის კავშირი სხვა მეცნიერებებთან. მაგალითად, ფსიქოლოგიაში ადამიანის კოგნიტური განვითარების დონის კრიტერიუმია მისი ზნეობრივი განვითარების დონე. მოკლედ, მორალით შესაძლებელი გახდა პიროვნების ზოგადი მდგომარეობის და მისი ინტელექტუალური განვითარების დონის დიაგნოსტიკა. ასევე ფსიქოლოგიური დარღვევების დიაგნოსტიკა ზდება მორალური ნორმების დარღვევის დადგენით. ეთიკის განვითარება კიდევ ერთხელ ადასტურებს, რომ ზნეობა არის სპეციფიკურ ადამიანური ფენომენი. იგი ჩამოყალიბდა ადამიანის ყოფიერებაში, იმდენად, რომ მორალური გრძნობის დაკარგვა შეიძლება მივიჩნიოთ ადამიანის ავადმყოფობის ნიშნად და საერთოდ ადამიანის მიერ საკუთარი არსის, ადამიანობის დაკარგვად.

გამოყენებითი ეთიკა ეთიკის განვითარების ახალი საფეხურია, რომელმაც არ უნდა დაკარგოს კავშირი თეორიულ ეთიკასთან. მათი კავშირი უზრუნველყოფს ორივე ელემენტის განვითარებას. ამ კავშირის გარეშე თეორიული ეთიკა შეიძლება გადაგვარდეს სქოლასტიკად, ხოლო გამოყენებითი ეთიკა ეულგარულ ემპირიზმად.

ადამიანთა შორის ურთიერთობის ხასიათი უფრო მრავალფეროვანი გახდა. ამან განაპირობა ახალი მორალური დილემების წარმოშობა. ეთიკაში მიმდინარე პროცესი შეიძლება ასე შევაჯამოთ: მორალის ონტოლოგიზაცია დასრულდა, იგი ინტერესდება ადამიანის ყოველდღიურობით და მისი ყოველდღიურობის დამახასიათებელი საქმიანობით, რომლებიც განსხვავებულ მორალურ სტანდარტებს მოითხოვს. ეთიკა ზდება უნივერსალური ონტოლოგიური მეცნიერება. ეთიკით შეიძლება მოწესრიგდეს

ადამიანური მოღვაწეობის ყველა სფერო. ეს არის მცდელობა მოხდეს ადამიანური საქმიანობის ყველა სფეროს სტანდარტიზაცია. ამის აუცილებლობა განპირობებულია იმით, რომ ნებისმიერ ადამიანურ მოქმედებას შეუძლია გამოიწვიოს კატასტროფული შედეგები ადამიანისათვის და გარემოსათვის. ეთიკა რეაგირებს მორალური ხასიათის ახალ პრობლემებზე, რომელსაც წარმოშობს ცხოვრება. ფილოსოფოსის როგორც მორალური ექსპერტის ამოცანაა გამოიკვლიოს ტექნოლოგიის მიერ წარმოშობილი ეთიკური ხასიათის პრობლემები.

გამოყენებითი ეთიკის ჩამოყალიბება

ტერმინი „გამოყენებითი ეთიკა“ აღნიშნავს ან ეთიკური და მორალური ნორმებისა და მსჯელობის მიყენებას გარკვეული ცხოვრებისეული სიტუაციის მიმართ, ან ეთიკური თეორიის განვითარების ეტაპს. რამ გამოიწვია ახალი ეთიკის ჩამოყალიბება, რომელიც გამოირჩევა საკუთარი პრობლემატიკით? იგი არის საბიოეთიკის წილგანითქმევი ეთიკის განვითარების ახალი ეტაპი. მისი ჩამოყალიბება გამოიწვია ადამიანის ინტერესის შემოტრიალებამ ყოველდღიურობისაკენ, ადამიანის კონკრეტული საქმიანობისაკენ და აქედან წამოჭრილი პრობლემებისაკენ. ყოველდღიურობის ფილოსოფია გადავიდა ყოველდღიურობის ეთიკაში, რომელსაც აინტერესებდა არა ადამიანის ზნეობრივი ქცევა და მისი მოტივები ცხოვრების განსაკუთრებულ მომენტებში, არამედ ადამიანის ყოველდღიურობის ზნეობრივი სახე და პრინციპები. შემდგომ იგი გადაიზარდა გამოყენებით ეთიკაში. ადამიანური მოღვაწეობის სფეროების გაფართოებამ და გართულებამ წამოჭრა ახალი სახის ეთიკური პრობლემები. ადამიანი მიხვდა საკუთარი მოღვაწეობის სახიფათო ხასიათს. ეს არის ატომური, ეკოლოგიური, ტექნოგენური, დემოგრაფიული კატასტროფები. ასევე მსოფლიო ომები და ადამიანურობის დევალაცია. რელიგია როგორც ადამიანის დამცველი საყოველთაო ბოროტებისაგან კარგავს თავის გავლენას. ადამიანები მოუბრუნდნენ გონებას. მაგრამ გონება აღმოჩნდა ისეთი ძალა, რომელსაც ადამიანისათვის მოაქვს როგორც სიკეთე ისე ბოროტება. იგი ასე ეთქვამთ ნეიტრალურია. ამის შემდეგ ადამიანი ინტერესდება ეთიკით. ისინი ეთიკაში ეძებენ პასუხებს ყველა პრობლემურ საკითხზე. მათი აზრით, ეთიკური საწყისი არის ის, რაც გადაარჩენს ადამიანს საკუთარი თავისაგანაც. ეთიკა იყო ადამიანის როგორც ასეთის ეთიკა, მაგრამ ადამიანი ამავე დროს არის გარკვეული საქმიანობა, რომელსაც უზარმაზარი გავლენა აქვს მეორე ადამიანზე. როგორ შეიძლება ამ სიტუაციაში შეინარჩუნო ზნეობრიობა. გამოყენებითი ეთიკა არის ადამიანის საკუთარი თავისადმი, ტექნიკისადმი და მეცნიერებისადმი შიშის გამოხატულება. ამიტომ ადამიანს სურს შეიმუშაოს ადამიანური მოღვაწეობის ყველა სფეროს და განსაკუთრებით „სახიფათო“ სფეროების მედიცინის, ეკოლოგიის, პოლიტიკის, მეცნიერების, როგორც მოღვაწეობის სპეციფიკური სფეროების ეთიკური კოდექსები.

სამედიცინო ეთიკა იკვლევს მედიცინის მუშაკებისა და პაციენტების ურთიერთობის ბუნებას. ბიოეთიკა იკვლევს ადამიანის ქცევასა და მოღვაწეობის ძირითად პრინციპებს მედიცინისა და ბიოლოგიის სფეროში. პირველად სამედიცინო ეთიკის პრინციპები ჩამოაყალიბა პიპოკრატემ (პიპოკრატეს ფიცი). ტერმინი „გამოყენებითი ეთიკა“ პირველად გამოიყენა ამერიკელმა მეცნიერმა ვ. ჰოტერმა, ხოლო დამოუკიდებელი მნიშვნელობა მოიპოვა 1971 წლიდან. ბიოეთიკის პრობლემები ავითარდა ადამიანის მიერ საკუთარი ნებით სიცოცხლისაგან წასვლა. პრობლემის აქტუალურობას

განაპირობებს თანამედროვე ადამიანის ტექნიკური შესაძლებლობები „შეინარჩუნოს“ სიცოცხლე, ტვინი სიკვდილის შემდეგ. ორგანოების გადანერგვა (ტრანსპლანტაცია), განასხვავებენ პომოტრანსპლანტაცია ცოცხალი ადამიანის ორგანოების გადანერგვა და ალლოტრანსპლანტაცია გარდაცვლილი ადამიანების ორგანოების გამოყენება. ამ შემთხვევაში მნიშვნელოვანია სიკვდილის დადგენის პროცედურა და კრიტერიუმები. ასევე ექიმებისადმი ნდობის საკითხი, რომ არ მოხდეს პოტენციური დონორის სიკვდილის დაჩქარება ან ექიმის მიერ ოპერაციის ჩატარება რაიმე ორგანოს მოცილება გადანერგვის მიზნით. ქსენოტრანსპლანტაცია ცხოველების ორგანოების გადანერგვა. აბორტი, ქრისტიანობა დასაშვებად მიიჩნევს ორსულობის ხელოვნურად შეწყვეტას მხოლოდ დედის გადარჩენის აუცილებლობის შემთხვევაში. მუსულმანობა საერთოდ გამოირიცხავს აბორტის დასაშვებადობას. კლონირება, დეროვანი უჯრედები მიიღება ემბრიონალური ქსოვილიდან, ზოგიერთ ქვეყანაში აკრძალულია ამ მიზნით ემბრიონალური მასალის გამოყენება, მაგრამ დასაშვებად არის მიჩნეული მათი შექმნა *in vitro*. აკრძალულია კლინიკური ცდების ჩატარება ახალი ვაქცინებისა და სამედიცინო პრეპარატების შემოწმების მიზნით. სუროგატული დედობა, ევგენიკა, აკრძალულია ადამიანის გენომის მონაცემების საფუძველზე რაიმე სოციალური (საშუალოზე მიღება, დაზღვევა), ეკონომიკური ან პოლიტიკური გადაწყვეტილების მიღება, ის წარმოადგენს სამედიცინო საიდუმლოებას.

თანამედროვე ადამიანს აქვს ტექნიკურ შესაძლებლობა, საკუთარი მოსახრებით, შეცვალოს ადამიანისა და ცოცხალი ბუნების არსებობის ბუნებრივი მიმდინარეობა. ამიტომ მნიშვნელოვანია ადამიანის ზნეობრივი ღირებულებები, რატომ უნდა დაეხმარო ერთს და არა მეორეს, რატომ უნდა დაეხმარო პირველად ერთს და მეორე მეორეს: ვისაც მეტი ფული, ძალაუფლება აქვს თუ ვინც უფრო ჭკვიანია, ახალგაზრდაა და ასე შემდეგ. ვინ უნდა განსაზღვროს ეს? მედიცინა და ტექნიკა საკითხს ასე სვამს ერთ ადამიანს შეიძლება დაეხმარო მეორე ადამიანის ზარჯზე.

ეკოლოგიური ეთიკა. მისი მიზანია ეთიკური პრინციპებისა და წესების შემუშავება, რომლებიც აწესრიგებენ ადამიანისა მიმართებას ცოცხალ ბუნებასთან და მის ცალკეულ წარმომადგენელთან. იგი წარმოიშვა 1980-იან წლებში. თუმცა ცოცხალი ბუნებისადმი ეთიკური დამოკიდებულება არ იყო ახალი. ბუდა მოითხოვდა ზიანი არ მიეყენებინათ სხვა ცოცხალი არსებებისათვის. მუჰამედი იცავდა ცხოველებს ადამიანთა სასტიკი მოპყრობისაგან. წმინდა ფრანცის ასიზელი ცხოველებსა და მცენარეებს საკუთარ ძმებად და დებად მიიჩნევდა. მხოლოდ 19-20 საუკუნეში გაჩნდა კანონები, რომლებიც კრძალავდნენ ცხოველებისადმი სასტიკ მოპყრობას. ეკოლოგიური ეთიკის დამფუძნებელია ამერიკელი ოლდო ლეოპოლდი (1887-1948) და გერმანელი ალბერტ შვეიცერი (1875-1965). მათ ჩამოაყალიბეს იდეა, რომ ცოცხალ არსებებს უნდა მოვეყრათ არა როგორც ნივთებს, არამედ როგორც შენს მსგავსს. შემუშავებული იქნა ცოცხალ ბუნებასთან მიმართების პრინციპები და იმპერატივები. შვეიცერს მიეკუთვნება ცნობილი დევიზი „მოწიწება სიცოცხლისადმი“. მე-20 საუკუნის 80-იან წლებში ჩამოყალიბდა ცხოველთა უფლებების ცნება. 1982 წელს გაეროს ასამბლეაზე მიღებული იქნა ბუნების ქარტია, რომლის თანახმად სიცოცხლის ყოველი ფორმა უნდა უნდა ჰქონდეს სიცოცხლის შესაძლებლობა. 1992 წელს მიღებული იქნა რიო დე-ჟანეიროს დეკლარაცია ბუნებრივი გარემოსა და განვითარების შესახებ. მასში ჩამოყალიბდა ეკოლოგიური სამართლის ძირითადი პრინციპები.

პოსტმოდერნიზმი მორალის ფილოსოფიური კრიტიკამ თავისი დასრულება ნახა. არ არსებობს არც სიკეთე და არც ბოროტება. არიან მხოლოდ ცუდი და კარგი ადამი-

ანები. მაგრამ იგი არ სვამს საკითხს მათი განსხვავების საფუძვლების შესახებ-რადგან ეს ზედმეტად, საზრისს მოკლებულად მიაჩნია. ისინი მივიდნენ მორალური უნივერსალიზმის სრულ უკუგდებად. მიუხედავად ამ თეორიებისა ადამიანები მაინც თვლიან, რომ სიკეთე და ბოროტება არსებობს და მათ შორის განსხვავება ადამიანისათვის ძალზედ მნიშვნელოვანია. კანტის კრიტიკის მიზანი იყო დაებრუნებინა რეალური მოქმედება მორალის სფეროში, მაგრამ მან ამ მიზანს ვერ მიაღწია და ამას დაუმატა ის, რომ მორალიდან განდევნა მოტივიც. კლასიკურ მორალს არ შეეძლო ცუდი ადამიანი გარდაექმნა კარგ ადამიანად, მაგრამ ეთიკა იძლეოდა საზომს სიკეთისა და ბოროტების გასარჩევად. პოსტმოდერნიზმი მიიჩნევს, რომ დღეს ადამიანს ამის გაკეთების უფლებაც არ აქვს. პოსტმოდერნის ეთიკური რელატივიზმის მიხედვით ადამიანის მოქმედების ზნეობრივი ხასიათი განისაზღვრება იმ საზოგადოების მიერ, რომელშიც იგი ცხოვრობს. მას ახასიათებს ეთიკური სკეპტიციზმი და ნიჰილიზმი. იგი ეჭვს ქვეშ აყენებს არა მარტო მორალური ქცევის შესაძლებლობას, არამედ საერთოდ უარყოფს, კლასიკური გაგებით, მოქმედების მორალური შეფასების შესაძლებლობას.

სოციალური ფილოსოფია

ადამიანისათვის საზოგადოების ფუნქციონირების ყოველთვის დიდი ინტერესის საგანი იყო, რადგან ადამიანი თავისი ცხოვრების წესით, ისტორიული გამოცდილებით არის საზოგადოებრივი არსება. მაგრამ როგორ არის შესაძლებელი საზოგადოება როგორც ადამიანთა სპეციფიკური ერთობა და როგორ წარმოიშვა საზოგადოება. ადამიანი ქმნის საზოგადოებას და საზოგადოება ხდის ადამიანს ადამიანად. საზოგადოების გარეთ დაბადებული ბავშვი ვერ იქცევა ადამიანად. (მაუგლი) საზოგადოება არ არის ადამიანთა უბრალო ფიზიკური თავმოყრა გარკვეულ სივრცეში, არამედ საზოგადოება ადამიანთა სპეციფიკური ერთობა. საზოგადოებაში ადამიანებს შორის ყალიბდება სპეციფიკური ადამიანური ურთიერთობები. ეს ურთიერთობები განსხვავდება ადამიანებს შორის სისხლით ნათესაური კავშირებისაგან. ბავშვი იზრდება ოჯახში და მას ოჯახის წევრებთან აქვს სისხლით ნათესაური კავშირი. ბავშვი გაიზარდა, გადის საზოგადოებაში და ურთიერთობაში შედის სხვა ადამიანებთან. აქ ყალიბდება სოციალური ურთიერთობები. (ვებერი) შემდეგ ადამიანი იწყებს საქმიანობას და შედის ეკონომიკურ ურთიერთობებში. ადამიანი საზოგადოებაში ცხოვრებით ჩართულია უამრავ ურთიერთობაში სხვა ადამიანებთან. მათ ყველას აქვს ერთი საერთო ნიშანი რაც მათ ყველას ხდის სოციალურ ურთიერთობად. სოციალური ფილოსოფიის მიზანია გამოიკვლიოს რა არის საზოგადოება? როგორია საზოგადოების არსებობის წესი? როგორია ადამიანის სოციალური ქცევის ბუნება და მოტივები, რომლებიც შესაძლებელს ხდიან საზოგადოების არსებობას.

რა არის საზოგადოება

საზოგადოება არის ადამიანთა სპეციფიკური ერთობლიობა, რომელიც გაერთიანებულია ისტორიულად ჩამოყალიბებული ურთიერთკავშირისა და ურთიერთზემოქმედების ფორმებით. მისი მიზანია საკუთარი მოთხოვნილებების დაკმაყოფილება. საზოგადოება ხასიათდება მდგრადობით, მთლიანობით, თვითგანვითარებით და სოციალური ღირებულებების, ნორმების მოცემულობით, რომლებიც განსაზღვრავენ ადამიანების ქცევას საზოგადოებაში. ასევე საზოგადოებას ახასიათებს სოციალური ინსტიტუტთა ერთობლიობა, რომლებიც ახორციელებენ ეკონომიკური, პოლიტიკური, სამართლებრივი და ზნეობრივი და სხვა ურთიერთობების რეგულირებას. საზოგადოების საბაზისო სტრუქტურას ქმნის ადამიანის საზოგადოებრივი საქმიანობის ძირითადი ტიპები: მატერიალური მოღვაწეობა, სულიერი მოღვაწეობა, მმართველობითი მოღვაწეობა და მომსახურებითი მოღვაწეობა. (იგი მოიცავს ჰუმანიტარულ და სოციალურ სამსახურს) საზოგადოებას როგორც სოციალურ სისტემას ახასიათებს:

- იერარქიულობა,
- თვითრეგულაცია,
- ღიაობა,
- ინფორმაციულობა,
- თვითდეტერმინირებულობა,
- თვითორგანიზაცია

საზოგადოების არსებობა მოითხოვს სოციალური იერარქიის არსებობას ძალაუფლებას, შემოსავლებს, სოციალურ სტატუსს შორის. მაგალითად. განასხვავებენ

უმაღლეს კლასს, საშუალო კლასს და დაბალ კლასს. სოციალური სტატუსი არის ინდივიდის მიერ დაკავებული მდგომარეობა, რომელიც განისაზღვრება ეკონომიკური, პოლიტიკური, ეროვნული, ასაკობრივი და სხვა ნიშნებით. საზოგადოებას უნდა შეეძლოს თვითრეგულაცია, როგორც უნარი შეინარჩუნოს შინაგანი მდგომარეობის მდგრადობა თვითკოორდინაციის მეშვეობით. საზოგადოება არსებობს როგორც ბუნებრივ ისე საზოგადოებრივ გარემოში, ამიტომ საზოგადოება უნდა იყოს ღია ინფორმაციული, პოლიტიკური, ეკონომიკური და სხვა ურთიერთობისათვის. ასეთი საზოგადოებას აქვს უნარი თვითორგანიზაციისა, საზოგადოებრივი წესრიგის დაცვისა შინაგანი ფაქტორებზე დაყრდნობით, გარედან ზემოქმედების გარეშე.

ანტიკურობის მიხედვით საზოგადოება არის სამართლიანობის იდეის განხორციელება. ამიტომ სამართლიანი საზოგადოების აგება ადამიანისა და საზოგადოების მიზანია. პლატონის მიხედვით სამართლიანობა კოსმორი პრინციპია. ეს არის სამართლიანობის იდეა. არისტოტელეს აზრით სამართლიანობა ადამიანური საზოგადოების პრინციპი. სამართლიანობის პრინციპი დღესაც საზოგადოების ცენტრალური პრინციპია. როგორ უნდა იქნეს მიღწეული სამართლიანობა? ამისათვის უნდა შესრულებული იქნეს სამართლიანობის ორი პრინციპი:

- ყველა ადამიანი თანასწორია,
- უნდა დაეხმარო დარიბსა და სუსტს.

საზოგადოების არსებობის წესი. ერთნი მიიჩნევენ, რომ საზოგადოება არსებობს როგორც ადამიანის არსებობის წინაპირობა. იგი ადამიანს მიეცა ღმერთის მიერ. საზოგადოებას ადარებდნენ ორგანიზმს. საზოგადოების ყველა ელემენტი აუცილებელია და ერთი ორგანოს დაავადება მთელ ორგანიზმს აავად ხდის. ამიტომ მთელი ორგანიზმი იბრძვის გამოჯანმრთელებისათვის. ორგანიზმი ფლობს სპეციფიკურ თვისებას, რომელიც უზრუნველყოფს მის მთლიანობას. მთლიანობა გულისხმობდა ობიექტის ინტეგრირებულ, თვითკმარ და ავტონომიურ ხასიათს. ასეთი სახით ისინი უპირისპირდებიან გარემოს. მათ ახასიათებს ფუნქციონირებისა და განვითარების საკუთარი კანონზომიერება. ასევე მას ახასიათებს განსაკუთრებული კანონზომიერება, რომელიც ვლინდება მხოლოდ მთელში. ამიტომ ისინი ცდილობდნენ მოეძებნათ ეს ზოგადი, შინაგანი კანონზომიერება საზოგადოების როგორც მთელის არსებობისა. რადგან საზოგადოების როგორც მთლიანი ორგანიზმის ახსნა გარედან შეუძლებელია.

მეორე თვალსაზრისი მიიჩნევს, რომ საზოგადოება ადამიანის მიერ არის შექმნილი. საზოგადოება არის ინდივიდთა მიერ თავისუფალი ნებით დადებული საზოგადოებრივი ხელშეკრულება. მისი მეშვეობით ადამიანი ბუნებრივი მდგომარეობიდან გადადის სამოქალაქო მდგომარეობაში. საზოგადოებისა და ხელისუფლების ღვაწაღებრივი წარმოშობის თეორიისაგან განსხვავებით საზოგადოებრივი ხელშეკრულების თეორია ემყარება ბუნებრივი სამართლის დოქტრინას, რომლის მიხედვით სახელმწიფო იქმნება თავისუფალი და დამოუკიდებელი ინდივიდების მიერ. რადგან იგი კისრულობს ვალდებულებას დაიცვას ინდივიდების უფლებები. ახალ დროში დოქტრინას პირველი ავითარებს ჰ. გროციუსი. ამ დოქტრინამ შემდეგი განვითარება განიცადა კონსერვატორული (თ. ჰობსი) და რევოლუციურ-დემოკრატიული (ჟ. ჟ. რუსო) მიმართულებით. ის რომ ადამიანები გადასცემენ ადამიანების გაერთიანებას თავის ძალასა და ნებას არის საზოგადოებისა და სახელმწიფოს შექმნის საფუძველი. რუსოს აზრით საზოგადოებრივი ხელშეკრულება არის „გონების სამეფოს“ დამყარების ნიშანი. მისი აზრით ნებისმიერი საზოგადოება შედგება მცირე პირველადი ერთობებისაგან, ასეთია ოჯახი. ოჯახი არის პირველი ნიშნები პოლიტიკურ საზოგადოებისა, უფროსი ჰგავს მამას,

ხალხი-ბავშვებს, რომლებიც დაბადებული არიან თავისუფალი და თანასწორი. მაგრამ თავიანთ თავისუფლებას გადასცემენ მხოლოდ თავის სასარგებლოდ". (რუსო) ბავშვები ოჯახში რჩებიან სანამ სჭირდებათ დაცვა. ადამიანს სჭირდება საზოგადოება თავდაცვისათვის. სახელმწიფო კი დიდი ოჯახია, რადგან მასში აისახება ოჯახის ნიშნები: თანასწორობა, მორჩილება, დაპირისპირება, ურთიერთ მხარდაჭერა და სხვა მრავალი ნიშანი ახასიათებს როგორც სახელმწიფოს ისე ოჯახს. „მისი აზრით საზოგადოება წარმოიშვება მაშინ როცა ადამიანს არ შეუძლია თავის დაცვა. ამიტომ აუცილებელია ძალების გაერთიანება. „გაერთიანებით იქმნება ძალების ჯამი, რომელსაც შეუძლია წინააღმდეგობის დაძლევა და ამ ძალებს მოქმედებაში მოიყვანდა ერთიანი მამოძრავებელის მეშვეობით, რომ ემოქმედათ შეთანხმებით“. ამ გაერთიანებულმა ძალამ უნდა დაიცვას ინდივიდების სიცოცხლე და საკუთრება. მაგრამ გაერთიანებაში თითოეული ინდივიდი დაემორჩილება მხოლოდ საკუთარ თავს და დარჩება ძველებურად თავისუფალი“. ამას შესაძლებელს ხდის საზოგადოებრივი ხელშეკრულება. ინდივიდი სამოქალაქო მდგომარეობაში გადასვლით კარგავს თავის ბუნებრივ თავისუფლებასა და განუსაზღვრელ უფლებას ყველაფერზე რისი ფლობაც მას შეუძლია. სანაცვლოდ ინდივიდი იძენს განვითარების, გაკეთილშობილების შესაძლებლობასა, სამოქალაქო თავისუფლებას და საკუთრების უფლებას ყველაფერზე რასაც ის ფლობს. ამით უზრუნველყოფილია კანონიერი საკუთრების უფლება. ამგვარ ერთობაში უფლებისა და მოვალეობების გაერთიანებისათვის და სამართლიანობის მიღწევისათვის აუცილებელია კანონები, რომელსაც ადგენს ხალხი საკუთარი თავის მიმართ. ხალხი, რომელიც ემორჩილება კანონებს უნდა იყოს ამ კანონების შემოქმედი. კანონმდებელი არის თვითონ საზოგადოება. კანონმდებლობის მიზანია თავისუფლებისა და თანასწორობის გარანტირება. ძალაუფლება არ უნდა ეშვებოდეს ძალადობამდე, არამედ გამოიყენებოდეს მხოლოდ კანონის ძალით. რუსო უარყოფს ძლიერის უფლებას.

საზოგადოება არის არა ბუნებრივი, არამედ ხელოვნური რეალობა. ამიტომ მისი არსებობა მუდმივ თანადგომას მოითხოვს. საზოგადოება არსებობს როგორც მთლიანობა. დეზინტეგრაციის შემთხვევაში საზოგადოება წყვეტს არსებობას. რა განაპირობებს საზოგადოების მთლიანობას. ერთნი მიიჩნევენ, რომ საზოგადოების მთლიანობის საფუძველია ერთობის ფორმალური, იურიდიული წესები. მეორენი ეძებენ იდეებს (თანასწორობა, თავისუფლება, ძმობა, სამშობლო), რომლებიც აერთიანებენ ადამიანთა დიდ სოციალურ ჯგუფებს, კლასებს და ერებს. მესამენი ცდილობენ ადამიანის ცნობიერებაში აღმოაჩინონ ის პროცესები, რომლებიც უზრუნველყოფენ ადამიანის საზოგადოებრივ ყოფიერებას. ადამიანი დაბადების შედეგად ხდება საზოგადოების წევრი. მას საზოგადოება ხვდება როგორც ობიექტური რეალობა. შემდეგ სოციალიზაციით იგი ჩაერთვება როგორც სრულუფლებიანი წევრი საზოგადოებრივ ცხოვრებაში. მაგრამ საზოგადოებას არ ახასიათებს ყოფიერების ისეთივე წესი როგორც ბუნებას ან ემპირიულ საგანს. იგი არ მოგვეცემა ემპირიულად. საზოგადოების არსებობა მოითხოვს მისი წევრების შეგნებულ ძალისხმევას რათა მან გააგრძელოს არსებობა. გ. ზიმელი ცდილობდა გაერკვია ის აპრიორული პირობები, რომლებიც შესაძლებელს ხდიან საზოგადოების არსებობას. იგი ემყარება კანტის შეხედულებებს. ბუნება როგორც ერთობა განხორციელებულია მხოლოდ დამკვირვებელ სუბიექტში. ბუნება თავისთავად სხვა არაფერია თუ არა დაუკავშირებელი და უწესრიგოდ არსებული ფრაგმენტების სიმრავლე. ბუნებად ყოფნა როგორც კანონზომიერი მთელი შესაძლებელია გონების საფუძველზე. ინტელექტი აწესრიგებს, გააერთიანებს და გააფორმებს ბუნების ელემენტებს კანონზომიერ მთელად. ბუნებისაგან განსხვავებით საზოგადოება

შედგება ცნობიერის მქონე ადამიანებისაგან. ადამიანი როგორც გონიერი არის საზოგადოების არსებობის ერთ ერთი აპრიორული პირობა. ადამიანები ურთიერთ განსაზღვრავენ ერთმანეთს. საზოგადოებრივი ერთობა განსხვავდება ისეთი ერთობებისაგან როგორიცაა სიყვარული, მეგობრობა, ერთობლივი შრომა. ერთობის ამ ფორმებს არ აქვს ანალოგი ბუნებაში. გ. ზიმელის აზრით ადამიანი არ არის მხოლოდ საზოგადოებრივი ცხოველი. ადამიანი არის უფრო მეტი. ადამიანის საზოგადოებრივი ხასიათი მთლიანი ადამიანური არსების ერთი მხარეა. ადამიანი არის პიროვნება როგორც ღმერთის თანამოსაუბრე და ადამიანი არის საზოგადოების წევრი როგორც მოქალაქე. ამ აზრით ადამიანი არის ორი სამყაროს მოქალაქე. ადამიანი არის საზოგადოების წევრი და კიდევ რაღაც მეტი. ესაა პირველი სოციალური აპრიორი. მაგრამ ეს არაა საკმარისი. საზოგადოების არსებობის შემდეგი აუცილებელი პირობაა შრომის დანაწილება. ეს შესაძლებელს ხდის საზოგადოებაში ყველასათვის მოიძებნოს ადგილი. საზოგადოება არ არის რაღაც ობიექტურად არსებული. იგი ყოველწამს იქმნება თითოეული ადამიანის მიერ, როდესაც ის განაზოცოვლებს სოციალურ ქმედებას. ამით იგი ადასტურებს საზოგადოების არსებობას და ახდენს მის ლეგიტიმაციას. იგი რეალურია იმდენად, რამდენადც თითოეული, ყოველწამს ადასტურებს საზოგადოების „რეალობას“. მაგრამ თუ ვაღიარებთ, რომ სოციალური რეალობა ზელოვნური და პრინციპში რაციონალურია, მაშინ მთავარია იმის გამოკვლევა რატომ არის შეუძლებელი არასასურველი და შემთხვევითი შედეგების აცილება. პოპერის აზრით, „სანამ ადამიანები მოქმედებენ ისე როგორც სურთ და ახორციელებენ იმ მიზნებს, რომელთა მიღწევა განუზრახელი პქონდათ მაშინ არანაირი პრობლემა არაა. პრობლემა დგება მაშინ როცა გვინდა სურვილი გავიგოთ ჩვენი მოქმედების განუზრახელი შედეგი და განსაკუთრებით არასასურველი შედეგი“. საზოგადოება არის ადამიანთა თანამშრომლობის შედეგი. იგი ყოველ წამს იქმნება ჩვენს მიერ. თანამედროვე საზოგადოების პრობლემა სწორედ ამ განუსაზღვრელი შედეგის პრევენცია. ეს ნიშნავს საზოგადოებრივი ცხოვრების მეტ რაციონალიზაციას და წინასწარხედვადობას, რომელიც განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია ტექნოგენური ცივილიზაციისათვის.

როგორ წარმოიშვა საზოგადოება. არისტოტელეს აზრით ადამიანებმა საზოგადოება შექმნეს თავიანთი „სოციალური ინსტიტუტების“ დასაკმაყოფილებლად. „ადამიანი უფროა საზოგადოებრივი ცხოველი ვიდრე ფუტკარი ან ნებისმიერი ჯოგური ცხოველი. მხოლოდ ადამიანი ფლობს ისეთ უნარს როგორიცაა მეტყველება, რითაც იგი განსხვავდება დანარჩენი ცოცხალი არსებებისაგან. მხოლოდ ადამიანს შეუძლია აღიქვას ისეთი ცნებები როგორიცაა სიკეთე და ბოროტება, სამართლიანობა და უსამართლობა“. (არისტოტელე პოლიტიკა) ამრიგად მეტყველება, ცნობიერება რის საფუძველზე მას აქვს სიკეთე-ბოროტების გარჩევის უნარი არის ადამიანის საზოგადოებრივად ყოფიერების საფუძველი. მეტყველებისა და სიკეთე-ბოროტების გარჩევის უნარი თანშობილ უნარად უნდა მივიჩნიოთ. თუმცა ბიბლიაში ეს უნარები მეორადი და შეძენილია ცოდვით დაცემის შემდეგ. მაგრამ აქაც იგი ადამის გაადამიანურების საფუძველი გახდა.

„რობინზონადის“ თეორიის მიხედვით თავიდან არსებობდნენ ერთეული, განცალკევებული ადამიანები. საზოგადოება იწყებოდა მათგან. ისინი დაკავებული იყვნენ მონადირეობითა და მეთევზეობით. ასე თელიდნენ ადამ სმიტი (1723-1790) და დევიდ რიკარდო (1772-1823). ძალების გაერთიანების აუცილებლობამ თვით გადარჩენისათვის ბრძოლაში ისინი აიძულა გაერთიანებულიყვნენ. თ. პოპერის აზრით ადამიანის მიერ საზოგადოებისა და სახელმწიფოს წარმოშობის მიზეზია ადამიანის ეგოისტური

ბუნება. ყოველი ადამიანი ესწრაფვის საკუთარი ეგოისტური ინტერესების დაკმაყოფილებას. ამ ინტერესებს შორის უპირველესია სიცოცხლე, გამრავლება და ბედნიერი ცხოვრება. მაგრამ როგორ შეიძლება ამ მიზნის მიღწევა, როდესაც ყველა ამას ესწრაფვის სამყარო კი დეფიციტურია. მისი აზრით ადამიანების ბუნებრივი მდგომარეობა შეიძლება დახასიათდეს როგორც: „ოპი ყველასი ყველას წინააღმდეგ“. ეს ადამიანების ეგოისტური ზრახვების განხორციელებას შეუძლებელს ხდიდა. ამიტომ ადამიანები შეთანხმდნენ, რომ დაედოთ ხელშეკრულება რათა გაერთიანებულიყვნენ სახელმწიფოში. ეს ნიშნავდა, რომ მათ მათი სუვერენიტეტის ნაწილი დაეთმოთ და გადაეცათ სახელმწიფოსათვის. სანაცვლოდ სახელმწიფოს უნდა უზრუნველყო ადამიანების მშვიდობიანი თანაარსებობა. მაშასადამე სიცოცხლის დაკარგვის შიშმა ადამიანები აიძულა გაერთიანებულიყვნენ. თ. ჰობსის აზრით ის, რომ ადამიანი არის ცნობიერი არსება არის საზოგადოების შექმნის მთავარი პირობა. ხელშეკრულების თეორიას იზიარებს ჟ. ჟ. რუსოც. მისი აზრით, ადამიანები ბუნებრივ მდგომარეობაში ფლობდნენ განუსაზღვრელ თავისუფლებას. ეს იყო ანარქია, რაც საფრთხეს უქმნიდა ადამიანის სიცოცხლეს. ამიტომ ადამიანები მღუმარე თანხმობის საფუძველზე შეთანხმდნენ დაედოთ საზოგადოებრივი ხელშეკრულება. მის თანახმად თითოეულმა მიიღო გარანტია, რომ საყოველთაო ნება, ანუ საზოგადოების წევრების საერთო ნება უზრუნველყოფდა თითოეულის უფლებას სიცოცხლეზე და საკუთრებაზე. ეს ნიშნავდა შემდგომად ადამიანების შეთანხმებების, ხელშეკრულებების საფუძველზე განვითარებული სახელმწიფოსა და საზოგადოების ურთიერთობა.

კ. მარქსის თვალსაზრისით, არაა სწორი საზოგადოების წარმოშობის ახსნისას გამოვიდეთ ერთეული ინდივიდის არსებობიდან, რომელიც შემდეგ ქმნის საზოგადოებას ხელშეკრულების საფუძველზე. მისი აზრით ადამიანი და საზოგადოება იქმნება ერთდროულად. ადამიანი სიცოცხლის მანძილზე ურთიერთობას ამყარებს სხვა ადამიანებთან. ადამიანთა ამ სტიქიური, ემპირიული ურთიერთქმედების შედეგად წაღობდება საზოგადოება. საზოგადოების შექმნის საფუძველია არა ადამიანის ცნობიერება, არამედ ადამიანის მიზანდასახული შრომითი საქმიანობა. თუმცა უნდა ითქვას, რომ შრომითი, მიზანდასახული საქმიანობა ადამიანის ცნობიერ ბუნებას გულისხმობს.

საზოგადოების განვითარების პრობლემა. საზოგადოების შექმნის შემდეგ უმთავრესი საკითხია საზოგადოების განვითარების ბუნების გარკვევა. როგორ ვითარდება საზოგადოება და რა არის საზოგადოების განვითარების მამოძრავებელი ძალები, როგორია საზოგადოების განვითარების ფორმები და მიზეზები. საზოგადოების შიგნით ყოველთვის არსებობს კონფლიქტები, დაპირისპირებები რაც განპირობებულია იმით, რომ სოციალურ ჯგუფებს აქვთ განსხვავებული პოლიტიკური და ეკონომიკური ინტერესები და აქედან გამომდინარე განსხვავებული შეხედულებები საზოგადოებაში არსებულ მდგომარეობაზე. საზოგადოების განვითარების გზებზე. ამიტომ საზოგადოების შემდგომი განვითარების პროცესის არსებობა გარდაუვალია. საზოგადოებაში ყოველთვის არიან სოციალური ძალები, რომლებსა სურთ საზოგადოების ზასიათის შეცვლა, მისი აყვანა განვითარების ახალ საფეხურზე. არსებობს საზოგადოების განვითარების ორი ძირითადი ფორმა: ევოლუცია და რევოლუცია. ევოლუციური განვითარება გულისხმობს საზოგადოების პოლიტიკური, ეკონომიკური, სოციალური და კულტურული მდგომარეობის თანდათანობით ცვლილებას. იგი დიდ დროით მონაკვეთს მოიცავს. ევოლუციური განვითარების ძირითადი ფორმაა რეფორმები. რეფორმა არის თანდათანობითი, ზასიათის სოციალური ცვლილება. მას აზორციელებს ხელისუფლება როგორც მის საარჩევნო პროგრამას. რევოლუციური განვითარება გულისხმობს სა-

ზოგადობის პოლიტიკური, ეკონომიკური, სოციალური და კულტურული მდგომარეობის სწრაფ და ძალისმიერ ცვლილებას. რევოლუცია დიდი დამანგრეველი ძალის მქონეა. მას ახასიათებს მრავალრიცხოვანი მსხვერპლი და უამრავი მოულოდნელი, გაუთვალისწინებელი შედეგები. რევოლუციამ შეიძლება მიგვიყვანოს სრულიად სხვა შედეგებთან ვიდრე გეგმავდნენ რევოლუციონერები. ვერცერთმა რევოლუციამ ვერ მოახერხა სრულად განხორციელებინა ის მიზნები, რომლებიც დაისაზა. მათ ცხადი გახადეს, რომ საზოგადოების ძალისმიერი გარდაქმნა იდეოლოგიური სტანდარტების მიხედვით ყოველთვის წარუმატებელია. შესაძლებელია საზოგადოებაში არსებული კონფლიქტების, დაპირისპირების გადაჭრა, რომელიც აფერხებს საზოგადოების განვითარებას, რადიკალური გარდაქმნების ფორმით. მაგრამ ეს გარდაქმნა არ არის დაკავშირებული ძალადობასთან. იგი ემყარება საზოგადოებრივ აზრს, ანუ როდესაც საზოგადოების უმრავლესობა აცნობიერებს გარდაქმნის აუცილებლობას. მაგრამ თვითონ პოპერიც არ გამოირიცხავდა რევოლუციის შესაძლებლობას, როგორც უკიდურესს საშუალებას. მაგრამ ასეთ რევოლუციას აქვს საზრისი, თუკი მისი მიზანია დემოკრატიის აღდგენა.

საზოგადოების განვითარების ფაქტორებად მიიჩნევენ გეოგრაფიულ, მატერიალურ და სულიერ ფაქტორებს. ერთნი თვლიან, რომ საზოგადოების განვითარების ძირითადი ფაქტორია ის გეოგრაფიული გარემო, რომელშიც არსებობს საზოგადოება. შ. მონტესკიე მიიჩნევდა, რომ კლიმატური პირობები განსაზღვრავენ საზოგადოების ხასიათს. სამხრეთის ხალხები ბუნებით ზარმაცები არიან და არ შეუძლიათ გმირული საქციელის ჩადენა, ისინი მზრუნველად და სათუთად იცავენ ტრადიციებს. ამიტომ ასეთ საზოგადოებაში დიდი ხნის განმავლობაში არ ხდება ცვლილება. გეოგრაფიული გარემოს მნიშვნელობაზე მიუთითებს ისიც, რომ ყველა დიდი ცივილიზაცია ვითარდებოდა დიდი მდინარეების ბასეინში. ჩინური ცივილიზაცია დაიბადა მდინარეების ხუანხესა და იანცზის ბასეინში. შუამდინარეთის ცივილიზაცია დაიბადა ტიგროსისა და ევფრატის ბასეინში. ძველი ეგვიპტე – ნილოსის ბასეინში. მეორე ეტაპზე ცივილიზაციები ვითარდება ხმელთაშუა ზღვის ბასეინში. მდინარეების ცივილიზაციის ადგილი დაიკავა ზღვის ცივილიზაციამ. ამერიკის კონტინენტის აღმოჩენის შემდეგ იწყება ოკეანის ცივილიზაცია.

მარქსის აზრით ადამიანი ქმნის თავისი არსებობისათვის აუცილებელ საშუალებებს. ეს არის მატერიალური წარმოების სფერო. საზოგადოების განვითარების დონე განისაზღვრება მატერიალური წარმოების დონით. მატერიალური წარმოების დონე განისაზღვრება წარმოებითი ურთიერთობებისა და საწარმოო ძალების თანამშრომლობით. როდესაც საწარმოო ძალების განვითარების შედეგად მათ შეუძლიათ მატერიალური წარმოების დონის ამაღლება და ამით ადამიანის სიცოცხლისათვის აუცილებელი საშუალებების მეტი რაოდენობით წარმოება. მაგრამ თუ არსებული წარმოებითი ურთიერთობები ამას აბრკოლებენ, მაშინ წარმოებითი ურთიერთობები იცვლება. მარქსის აზრით დაპირისპირება საწარმოო ძალებსა და წარმოებითი ურთიერთობებს შორის არის საზოგადოების განვითარების ძირითადი წყარო. ამ დაპირისპირებაში წამყვანი, აქტიური საწყისია საწარმოო ძალები. ეს არის ამ ისტორიულ ეტაპზე არსებული ადამიანი მისი მეცნიერებითა და ტექნოლოგიით. მაგრამ ეს ნიშნავს, რომ პოლიტიკური, ეკონომიკური და სოციალური პროცესების განვითარების ხასიათი განისაზღვრება არა მარტო მატერიალური, ეკონომიკური ფაქტორებით, არამედ სულიერი, გონითი ფაქტორებით. მარქსმა მოახდინა ეკონომიკური ფაქტორის აბსოლუტიზაცია.

შ. კეპერი საზოგადოების განვითარების ფაქტორ ეძებდა რელიგიურ-კულტურულ

სფეროში. მისი აზრით კაპიტალიზმის წარმოშობის საფუძველი იყო არა საკუთრების ფორმის ცვლილება როგორც კ. მარქსს მიაჩნდა, არამედ საზოგადოებრივი ცვლილებები იწყება ადამიანის ცნობიერების შინაარსის ცვლილებით, ღირებულებითი წარმოდგენებისა და იერარქიის ცვლილებით. პროტესტანტული ეთიკა არის ღირებულებათა თავისებური იერარქია და ცხოვრებისეული და პრაქტიკული განწყობების ერთობლიობა. მ. ვებერის აზრით სწორედ პროტესტანტული ეთიკამ მისცა ბიძგი კაპიტალიზმის განვითარებას ევროპაში. მე-20 საუკუნეში იაპონიის, კორეისა და ჩინეთის ეკონომიკური და სოციალურ-პოლიტიკური ცვლილებები ასევე ეფუძნება ბუდიზმისა და კონფუციანიზმის ღირებულებებს. მათშიც მთავარია პასუხისმგებლობის მაღალი ხარისხი და შრომისმოყვარეობა. ეს მიუთითებს, რომ კულტურულ-რელიგიური ფაქტორი უნდა მივიჩნიოთ საზოგადოების სოციალური დინამიკის ერთ ერთ ძირითად ფაქტორად.

შემდგომი თვალსაზრისი მიიჩნევს, რომ საზოგადოების განვითარების ძირითადი ფაქტორია ცოდნა. იგი განსაზღვრავს საზოგადოების განვითარების ისტორიულ დონეს. ცოდნის ხასიათისა და რაოდენობის ცვლილება იწვევს საზოგადოების ხასიათის ცვლილებას. ყოველი ცვლილება იწყება ცნობიერებაში, როდესაც საზოგადოების უმრავლესობაში ყალიბდება შეხედულება იმის შესახებ, რომ საზოგადოების განვითარების არსებული დონე აბრკოლებს ადამიანის უფლებების, თავისუფლებისა და ღირსეული ყოფიერების განხორციელებას. საზოგადოებრივი აზრი დემოკრატიულ საზოგადოებაში მიჩნეულია სოციალური განვითარების ძირითად ფაქტორად, რადგან საზოგადოებრივი აზრი გამოხატავს საზოგადოების შიგნით არსებულ მდგომარეობას და საზოგადოების დამოკიდებულებას მის მიმართ.

ინტელექტუალური კაპიტალი. ახალი ეპოქას, რომელშიც შედის კაცობრიობა უწოდებენ ინფორმაციული საზოგადოებას. ყოველი ეპოქის სახეს განსაზღვრავდა სამი ძირითადი ფაქტორი:

- რა სახის ცოდნა წარმართავდა ადამიანისა და საზოგადოების არსებობას,
- რა სახის იყო ადამიანის მიმართება მისი ყოფიერების განმსაზღვრელ ათვისების წერტილთან,
- რა არის სიმდიდრის ძირითადი ფორმა, რომელიც არის სიმდიდრის შექმნის წყარო და საზოგადოების ეკონომიკური და პოლიტიკურ-ხასიათის განმსაზღვრელი.

შეიცვალა ცოდნის ხასიათი, მისი ფუნქცია და როლი საზოგადოებაში. ცოდნა გნოსეოლოგიური ფენომენიდან იქცა ეკონომიკურ და პოლიტიკურ ფენომენად. ცოდნამ დატოვა თეორიის სფერო და გადავიდა პრაქტიკის, ყოველდღიურობის სფეროში. ცოდნა არის ის, რაზეც დაფუძნებულია წარმოების ყველა კომპონენტი. ცოდნა თანამედროვე წარმოების რეალური საფუძველია და ცოდნის განვითარებაზეა დამოკიდებული წარმოების განვითარება. წარმოების პროცესს წინ უსწრებს და განსაზღვრავს წარმოების ახალი სახე-ცოდნის წარმოებისა და მოხმარების ტექნოლოგია. უმთავრესი წარმოება და პროდუქტი არის ცოდნის წარმოება, როგორც სხვა წარმოების საფუძველი.

საგნის ღირებულება განისაზღვრება არა მასზე დახარჯული ბუნებრივი ნედლეულით, კაპიტალით ან შრომის რაოდენობით, არამედ უპირველესად მასში არსებული ცოდნის რაოდენობით. ცოდნა და არა ფინანსური კაპიტალი არის ეკონომიკური წარმატებისა და ხელისუფლების ძირითადი რესურსი. ცოდნა ყალიბდება ინტელექტუალური კაპიტალის სახით. ცოდნამ რამდენიმე საფეხური გაიარა ინტელექტუალურ კაპიტალად გადაქცევამდე: ცოდნა იყო შრომის იარაღის სრულყოფის საშუალება,

ცოდნა ქმნიდა ახალ პროდუქციას, ცოდნა ზრდიდა შრომის ნაყოფიერებას. წარმოების ფაქტორები იყო ბუნებრივი რესურსები, სამუშაო ძალა და კაპიტალი. კაპიტალი იყო ის მორგანიზებული ძალა, რომელიც წარმოების ელემენტებს აერთიანებდა. წარმოებას მართავდა კაპიტალი. დღეს წარმოების მორგანიზებული ძალაა არა ფინანსები, არამედ ცოდნა. ამიტომ მნიშვნელოვანია ცოდნის გამოყენების ცოდნა. მოხდა ცვლილებები მენეჯერის ცნების შინაარსშიც. მენეჯერი იყო:

- პასუხისმგებელი ხელქვეითების მუშაობაზე,
- მენეჯერი იყო ხელისუფლების გამომხატველი,
- პასუხისმგებელი კოლექტივის შრომის ნაყოფიერებაზე და ეფექტურობაზე,
- პასუხისმგებელია ცოდნის გამოყენების ეფექტურობაზე.

მენეჯერი მართავს ხელქვეითების ცოდნას და არა მათ მოქმედებებს. მენეჯმენტი ნიშნავს ცოდნის მართვას. ცოდნის გადაქცევამ ძირითად რესურსად თანამედროვე საზოგადოება ჰოსტკაპიტალისტურ საზოგადოებად გადააქცია.

სოციალური ცვლილება

არის კულტურის, სოციალური სტრუქტურის და სოციალური ქცევისა და მისი პატერნის ცვლილება დროთა განმავლობაში. იგი მოიცავს გარემოსთან, ტექნოლოგიასთან, კულტურასთან, პიროვნებასთან, პოლიტიკურ, ეკონომიკურ და რელიგიურ სფეროსთან ურთიერთზემოქმედების სისტემის ცვლილებას. სოციალური ცვლილება თავისი ხასიათით განსხვავებულია. როგორი უნდა იყოს საზოგადოების დამოკიდებულება სოციალური ცვლილებებისადმი? - სოციალური ცვლილების საკითხი სოციალური ფილოსოფიის ერთ ერთი მთავარი პრობლემაა. პირველად პლატონმა გააზრა სოციალური ცვლილებები და მისი როლი საზოგადოების არსებობაში. მისი აზრით სოციალური ცვლილებები არის ბოროტება, რომელიც უნდა თავიდან ავიცილოთ. იგი საზოგადოებისათვის სახიფათოა. სოციალური ცვლილებების შეჩერება შეიძლება თუკი ჩვენი მოქმედება დაემყარება მარადიულ ცოდნას. ადამიანის მოქმედება იწვევს სოციალური ცვლილებებს რადგან მას არ აქვს ჭეშმარიტი, მარადიული ცოდნა. პლატონი სოციალური ცვლილებებს ებრძვის მარადიული ცოდნის საფუძველზე. პლატონისაგან განსხვავებით ახალი დრო, განმანათლებლობა მიიჩნევდა, რომ სოციალურ ცვლილებებს მივეყვართ პროგრესისაკენ. მათი ისტორიული პროგრესის, გონებაზე დამყარებული ახალი სამართლიანი საზოგადოების დამყარების იდეა ეფუძნებოდა ასევე ცოდნას. მაგრამ ეს იყო ისტორიული კანონზომიერების ცოდნა. თუ პლატონთან ყოველ ცვლილებას მივეყვადით საზოგადოების ბუნებისა და მდგომარეობის გაუარესებისაკენ. ახალი ეპოქა მიიჩნევდა, რომ ცვლილებას მივეყვართ საზოგადოების პროგრესისაკენ. ორივენი აღიარებდნენ ისტორიისა და საზოგადოების ობიექტური კანონზომიერების არსებობას და მიიჩნევდნენ, რომ ადამიანს შეუძლია ასეთი ცოდნის მოპოვება. მათი აზრით სოციალურ ცვლილებებს აქვთ გარკვეული მიმართულება:

- პლატონის აზრით სოციალური ცვლილებას პრინციპში მივეყვართ საზოგადოების გადაგვარებისაკენ.
- რევოლუციური თეორიები მიიჩნევდნენ, რომ სოციალური ცვლილებას პრინციპში მივეყვართ საზოგადოებრივი პროგრესისაკენ.
- მესამე თვალსაზრისი მიიჩნევს, რომ სოციალური ცვლილების შეფასება არ შეიძლება როგორც დადებითის ან უარყოფითის.

სოციალურ ცვლილებას არ აქვს ასეთი ერთმნიშვნელოვნად განსაზღვრული ისტორიული მიმართულება. რადგან ჯერ ერთი საზოგადოების არსებობისა და განვითარების კანონზომიერება არ არსებობს. მეორეც ადამიანს არ შეუძლია პქონდეს მეცნიერული ცოდნა მის შესახებ, როგორც ვხედავთ ცოდნის ხასიათი განსაზღვრავს სოციალური ცვლილებისადმი დამოკიდებულებას. ამიტომ იგი მოითხოვს შეიცვალოს დამოკიდებულება სოციალური ცვლილებების მიმართ. სოციალური ცვლილება იღებს ადამიანური პროექტის სახეს. მოსახლეობის რაც უფრო ფართო წრე მონაწილეობს სოციალური ცვლილების შესახებ დისკუსიაში მით უფრო პროგნოზირებადია იგი და მით უფრო დიდი ფენის მხარდაჭერას და ნდობას იწვევს. სოციალური ცვლილებებისადმი ნდობა საზოგადოების ევოლუციური განვითარების აუცილებელი პირობაა. ცვლილებების ბუნება ორგვარია:

- ანარქიული (რევოლუცია),
- კონსერვატორული (ევოლუცია).

ანარქისტული სტრატეგია საზოგადოების განვითარებას კიდევ უფრო არამდგრადსა და არა პროგნოზირებადს ხდის. კონსერვატორული სტრატეგია უზრუნველყოფს საზოგადოებისა და კულტურის მდგრად განვითარებას. ასეთი ტრანსფორმაციის შედეგების პროგნოზირებადი ხასიათი ზრდის საზოგადოების ნდობას ტრანსფორმაციის პროცესისადმი. ეს ამ პროცესის ხელშეწყობ ფაქტორად უნდა მივიჩნიოთ. ეს ცხადსყოფს კავშირს კონსერვატორულ სტრატეგიასა და პასუხისმგებლობას და საზოგადოების მდგრად განვითარებას შორის.

სოციალური ცვლილებების გამომწვევი ფაქტორებია:

- გარემოს ცვლილება,
- კულტურული ინოვაცია,
- ტექნოლოგიური ცვლილება,
- დემოგრაფიული ცვლილება,
- ადამიანების ინდივიდუალური თუ კოლექტიური მოქმედება.

საზოგადოება არსებობს ბუნებრივ, კულტურულ, ტექნოლოგიურ გარემოში და ბუნებრივია, რომ მათი ცვლილება იწვევს სოციალური ცვლილების ინიცირებას. ამის მაგალითია ეკოლოგიური პრობლემები, რომლებიც ადამიანის და საზოგადოებას აყენებენ ახალი ვითარების წინაშე და საზოგადოება იძულებულია და ვალდებულია მოახდინოს თავისი საზოგადოებრივი ყოფიერების მოდერნიზაცია. ეს ნიშნავს გარემოსთან, ტექნოლოგიასთან, კულტურასთან, პიროვნებასთან, პოლიტიკურ, ეკონომიკურ და რელიგიურ სფეროსთან მიმართების ცვლილებას. ბუნებრივი პირობების ცვლილება იწვევს სოციალურ ცვლილებას, რადგან იგი იწვევს ადამიანის საცხოვრებელი გარემოს ცვლილებას. მსგავსი გავლენა აქვს ადამიანის მოღვაწეობის შედეგებს ადამიანის არსებობის პირობებზე. მაგალითად ბუნების დაბინძურება, საყოფაცხოვრებო და სამრეწველო ნარჩენების უტილიზაციის პრობლემა და სათბურის ეფექტი. აუცილებელია საზოგადოებამ მიიღოს შესაბამისი ღონისძიებები მათი შედეგების თავიდან ასაცილებლად. ამ ხასიათი ცვლილებები შედარებით ნელი ტემპით მიმდინარეობს. მაგრამ არის ბუნების მოვლენები, რომლებიც ბუნებრივი უბედურების, კატასტროფების სახეს იღებს. ისინი საჭიროებენ საზოგადოების ოპერატიულ რეაგირებას და შესაბამისი ცვლილების განხორციელებას. მეორეს მხრივ სოციალური ცვლილების გამომწვევია თვითონ ადამიანის, როგორც ინდივიდუალური ისე კოლექტიური, აქტივობა. იგი უპირველესად გამოიხატება საზოგადოებრივ აზრში, რომელიც აცნობიერებს სოციალური ცვლილების აუცილებლობას.

კულტურული ინოვაცია. საზოგადოებაში მიმდინარე ცვლილების ერთერთი გამომწვევი ფაქტორია. იგი შეიძლება იყოს საკუთარი კულტურის შინაგანი რესურსის აღმოჩენა, რომელიც ადამიანს აძლევს საშუალებას ახლებურად შეხედოს, აღიქვას არსებული რეალობა. მეორეს მხრივ კულტურულ ინოვაციას ადგილი აქვს მაშინ როცა ხდება კულტურული განვითარება, გამოგონება რაც შეიძლება გამოიხატოს ცოდნის ახლებურ კომბინირებაში ანდა ახლებურ გამოყენებაში ეფექტური მოღვაწეობისათვის (წარმოებისათვის). კულტურულ ინოვაციას შეიძლება ასევე ადგილი ჰქონდეს კულტურათა დიფუზიის სახით, როდესაც ერთი კულტურის ელემენტები, კულტურათა დიალოგის შედეგად, ვრცელდება მეორე კულტურაში და ამდიდრებს მას. ეს იწვევს სოციალური ქცევის პატერნის სახეცვლილებას ამ საზოგადოებაში.

დემოგრაფიული ცვლილებები. მოსახლეობის რაოდენობის გაზრდა ან შემცირება სოციალური ცვლილებები ერთ ერთი მნიშვნელოვანი ფაქტორია. მან შეიძლება გამოიწვიოს ეკონომიკური აქტივობის შემცირება. იგი გააღებნას ახდენს ასევე სამხედრო და პოლიტიკურ მდგომარეობაზე. დემოგრაფია იწვევს საზოგადოების ეროვნული და კულტურული ვითარებისა და დინამიკის ცვლილებას. ეს ქმნის სოციალურ დაძაბულობას საზოგადოებაში. (ევროპა, ამერიკა დებატები მიგრაციის თაობაზე) ასევე მოსახლეობის ზრდა ქმნის დემოგრაფიულ პრობლემებს რაც გამოიხატება უმუშევრობაში, ცხოვრების დაბალ დონეში, სიღატაკში. ყოველივე ეს სოციალური დაძაბულობისა და კონფლიქტების წყარო ხდება. საზოგადოება იძულებულია მიიღოს შესაბამისი ღონისძიებები დემოგრაფიული სიტუაციის გამოსასწორებლად. მაგალითად შეიძლება მოვიყვანოთ ჩინეთი.

ტექნოლოგიური ცვლილებები. საზოგადოებაში სოციალური ცვლილებების კიდევ ერთი გამომწვევი ფაქტორია მეცნიერული და ტექნოლოგიური ცოდნის გამოყენების ღონის ზრდა. იგი ცვლის შრომისა და დასვენების პირობებს. იცვლება საზოგადოებაში განსხვავებული სოციალური ფენების მდგომარეობა და ურთიერთობა. ტექნოლოგიური დეტერმინიზმის თეორია მიიჩნევს, რომ საზოგადოების მიერ გამოყენებული ტექნოლოგიის ხასიათი განსაზღვრავს საზოგადოების კულტურას, სოციალურ სტრუქტურას. საზოგადოების ხასიათი იცვლება იმის მიხედვით თუ როგორ შრომის იარაღს იყენებს იგი. ერთნაირი ტექნოლოგიური ნოვაციების გავრცელება იწვევს საზოგადოებათა კულტურულ პომოგენიზაციას.

ადამიანური აქტივობა. საზოგადოებაში სოციალური ცვლილებების გამომწვევი ფაქტორად შეიძლება მივიჩნიოთ „ისტორიული პიროვნების“ მოღვაწეობა. იგი თავისი მოღვაწეობით, ზნეობრივი მაგალითით ცვლის საზოგადოების კულტურულ ნორმებს, იწვევს სოციალური რეფორმებს. სოციალურ ცვლილებების უფრო მნიშვნელოვანი ფაქტორია ადამიანთა კოლექტიური აქტივობები. ესაა სოციალური მოძრაობები, გაფიცვები, დემონსტრაციები, რომლებიც უშუალოდ მიზნად ისახავენ სწორედ სოციალური ცვლილებების განხორციელებას. ეს არის საზოგადოების შიგნიდან მომდინარე, თვით ამ საზოგადოების გარდაქმნიდან გამართული აქტივობები. მათგან განსხვავდება გარედან მომდინარე მოქმედებები, რომლებიც იწვევენ ამ საზოგადოების სოციალური სტრუქტურის, კულტურის ძალადობრივ ცვლილებას. ეს მოქმედებებია: საგარეო მტერის თავდასხმა, ოკუპაცია, კოლონიზაცია და არსებული ხელისუფლების ძალადობრივი დაშლა. ბუნებრივია ყველა ამ ძალადობრივი მოქმედების მიზანია სწორედ ამ საზოგადოების სოციალური და კულტურული და ეროვნული ყოფიერების მოდელის შეცვლა. სოციალური ცვლილების თეორიები:

ციკლური თეორია მიიჩნევს, რომ ცივილიზაციების არსებობა მიმდინარეობს აღ-

მავლობისა და დაცემის ციკლების სახით. ყოველი ცივილიზაცია სწავლობს მისი წინამორბედისაგან. ისტორია ადასტურებს, რომ სამყაროში სამხედრო ძალათა ბალანსში ყოველი მნიშვნელოვან ცვლილებას შედეგად მოსდევს ცვლილება სამრეწველო ბალანსში.

სოციალ-კულტურული ევოლუციის თეორია - ამ თეორიის მიხედვით საზოგადოების ბუნება განსაზღვრულია სოციალური ევოლუციის ძალების მიერ. ეს შეიძლება იყოს ეკონომიკური, პოლიტიკურ ან სულიერ-კულტურული ფაქტორები. სოციალური დარვინიზმის მიხედვით გადარჩება ყველაზე უფრო ადაპტირებული. ამიტომ თითოეული უნდა ესწრაფოდეს დასავლურ ცივილიზაციასა და განვითარების დასავლურ მოდელს.

ფუნქციონალური თეორია. საზოგადოება შედგება ურთიერთდაპოკიდებული ნაწილებისაგან. თითოეული მათგანი ესმარება საზოგადოებას შეინარჩუნოს სტაბილურობა მთელი სოციალური სისტემისა, რომელსაც აქვს ტენდენცია ეძიოს წონასწორობა და ბალანსი. ეს შესაძლებელია როცა თითოეული ნაწილი ოპტიმალურად ასრულებს თავის ფუნქციას. როგორც კი ეს დაირღვევა ირღვევა სტაბილურობა და მის აღსადგენას აუცილებელია ფუნქციით ახალი გადანაწილება ახალი წონასწორობისა და ბალანსის დასადგენად. ამიტომ საზოგადოება სოციალური ცვლილებების მეშვეობით ცდილობს გადავიდეს ერთი სოციალური სტაბილურობის მდგომარეობიდან მეორეზე. ეს ნიშნავს საზოგადოება მიზანდასახულად ახორციელებს ამ ცვლილებებს ან ეს ცვლილებები სტიქიურად განხორციელდება. ეს ცვლილებები ევოლუციური ხასიათისაა. მაგ. ტრადიციული საზოგადოება მოძრაობდა თანდათანობითი ინდუსტრიული საზოგადოებისაკენ ტრადიციული ღირებულებებისა და ნათესაური კავშირების დასუსტებისა და ცვლილების გზით.

კონფლიქტის თეორია. ამ თეორიის მიხედვით საზოგადოებაში სოციალური ცვლილებების საფუძველია სოციალური კონფლიქტი. კონფლიქტი საზოგადოების ნორმალური მდგომარეობაა და გარკვეულ ასპექტში იგი დადებითი მომენტიცაა. ეს განაპირობებს სოციალური ცვლილებების მუდმივობას და გარდუვალობას. მეტიც იგი საზოგადოებრივი პროგრესის საფუძველია. მარქსის თეორიის მიხედვით საზოგადოება არის დიალექტიკური ბუნების მქონე. საზოგადოების სტრუქტურის ორი ძირითადი ელემენტია: საწარმოო ძალები და წარმოებითი ურთიერთობები. საზოგადოება ამ ორი ელემენტის დიალექტიკური მთლიანობაა. საზოგადოების სტაბილურობა ამ ორი ელემენტის შესაბამისობაშია. მათ შორის საწარმოო ძალები უფრო აქტიური ელემენტია. იგი განიცდის სწრაფ ცვლილებას და როდესაც წარმოებითი ურთიერთობები აფერხებენ საწარმოო ძალების განვითარებას, მაშინ მათ შორის წარმოიშვება კონფლიქტი. ეს კონფლიქტი არის საზოგადოებრივი განვითარების საფუძველი.

განვითარების თეორია. ეს თეორია ცდილობს საზოგადოების ეკონომიკური და კულტურული განვითარება და განსხვავება „განვითარებულ“ და „განვითარებად“ საზოგადოებებს შორის ახსნას კულტურული ფაქტორებით. (ვებერი)

მსოფლიო სისტემის თეორია - ეს თეორია ყურადღებას ამახვილებს სოციალური ცვლილებების ეკონომიკურ, პოლიტიკურ და გლობალურ ფაქტორებზე. ფაქტორად არის მიჩნეული მსოფლიო სისტემა, რომელიც არის უთანასწორო ეკონომიკური და პოლიტიკური მიმართება ძირითად განვითარებულ საზოგადოებებსა და განვითარებად საზოგადოებებს შორის. ეს მიმართება არის ცვლილების მძლავრი იმპულსი. მსოფლიო სისტემის მდგომარეობა, მისი მდგრადი თუ მერყევი განვითარების მონაკვეთი გავლენას ახდენს ყველა საზოგადოებაში მიმდინარე სოციალურ პროცესებზე.

საზოგადოების ტიპები

დ. ბელის მიეკუთვნება საზოგადოებრივი ისტორიის დანაწილება განვითარების სამ სტადიად:

ინდუსტრიალური (ტრადიციული),

ინდუსტრიული და

პოსტინდუსტრიული.

ისინი ერთმანეთისაგან განსხვავდებიან საკუთრების ფორმებით, დომინანტი სოციალური ინსტიტუტებით, კულტურით, ცხოვრების წესით, საზოგადოების სოციალური სტრუქტურით და მატერიალური წარმოების ტექნოლოგიური საშუალებების დონით. ამრიგად საზოგადოების განვითარების ნიშნები მრავალგვარია და ხშირად განისაზღვრება მოაზროვნის ზოგადი მსოფლმხედველობრივი პოზიციით.

ტრადიციული საზოგადოების განვითარების განმსაზღვრელი ფაქტორია სოფლის მეურნეობა. მთავარი სოციალური ინსტიტუტებია ეკლესია და არმია. მეურნეობის სხვა ფორმებია მეთევზეობა, ხე-ტყის დამუშავება, მადანის მოპოვება. პროდუქცია იწარმოება მცირე ოდენობით და როგორც წესი საკუთარი მოთხოვნილებების დასაკმაყოფილებლად. საზოგადოების წევრების ცხოვრებას წარმართავს ტრადიცია, რომელიც კლდობა „ჯანსაღი აზრის“ სახით. მოსახლეობის ძირითადი ნაწილი სოფლად ცხოვრობს. განათლება, მეცნიერული და კულტურული საქმიანობა მხოლოდ ელიტარული ფენისათვის არის მისაწვდომი. ამ საზოგადოებისათვის დამახასიათებელია სოციალური ცვლილებების ნელი ტემპი.

ინდუსტრიული საზოგადოება. იგი ყალიბდება მე-18 საუკუნეში ინდუსტრიული რევოლუციების შედეგად. ამ საზოგადოების განვითარების განმსაზღვრელი ფაქტორია მრეწველობა. მისი განვითარება იწვევს სოციალურ ცვლილებებს. ძირითადი ეკონომიკური რესურსი და სიმდიდრის წყარო არა მიწა, ბუნებრივი რესურსები არამედ ადამიანის მიერ გადამუშავებული მასალა. მანქანური წარმოებამ გამოდევნა ადამიანის ხელით შრომა. ამან გამოიწვია შრომის ნაყოფიერების ზრდა. ინდუსტრიალიზაცია მოითხოვს სულ უფრო მეტ კვალიფიციურ მუშახელს. ხდება ახალი ცოდნისა და პროფესიების გავრცელება, რაც ცოდნაზე მოთხოვნილებას ზრდის. საყოველთაოდ ვრცელდება საშუალო და დაწყებითი განათლება. იწყება წარმოების გაფართოება. იგი გადადის სტანდარტულ და მასობრივ წარმოებაზე, რომელიც განკუთვნილია არა მარტო ადგილობრივი, არამედ საზღვარგარეთული ბაზრებისათვის. ადამიანი თავის ცხოვრებაში სულ უფრო ნაკლებ ემყარება ტრადიციას. საზოგადოება ორიენტაციას იღებს ეკონომიკური ზრდის დაჩქარებაზე როგორც საზოგადოებრივი წინსვლის საფუძველზე. საზოგადოებაში ყალიბდება ახალი დემოკრატიული ინსტიტუტები. იწყება ურბანიზაცია და ფართოდ ვრცელდება ქალაქური ცხოვრების წესი. ქალაქი ხდება საზოგადოებრივი წინსვლის წარმმართველი. ტრადიციული საზოგადოება შინაგანად სტატიკურია. იგი რეაგირებს უპირატესად გარედან მომდინარე იმპულსებზე. ინდუსტრიული საზოგადოების განვითარებას აქვს „შინაგანი მამოძრავებელი ძალა“, რომელიც თვითონ მრეწველობის შინაგან ბუნებაშია. ყალიბდება ე. წ. „კაპიტალიზმის სულისკვეთება“ (ვებერი) თავისი მორალური პრინციპებითა და ღირებულებათა სისტემით. ახალი სოციალური სტრუქტურითა და დემოკრატიული ინსტიტუტებით. სოციალური განვითარების მამოძრავებელი ხდება თეორიულ-შეშენებითი მოღვაწეობა. წინა რიგში გამოდის მეცნიერება და კულტურა. საზოგადოებრივი ცხოვრებაში დომინირებს უნივერსიტეტი როგორც ცოდნის წარმოების ცენტრი.

ინდუსტრიულ საზოგადოებას მასობრივი საზოგადოებას უწოდებენ. ეს საზოგადოება ხასიათდება წარმოების სტანდარტიზაციითა და მოხმარების მასობრივი წესით. საშუალო ფენის რაოდენობისა და როლის ზრდით. საზოგადოებრივი ცხოვრების მზარდი ბიუროკრატიზაციით. მასობრივი კომუნიკაციის საშუალებების საყოველთაო გავრცელება და მასობრივი კულტურა. კონფორმიზმი. ატომიზაცია და ურთიერთობათა დეპერსონალიზაცია.

პოსტინდუსტრიული საზოგადოება. მას ზოგჯერ ინფორმაციულ ან პოსტმოდერნულ საზოგადოებას უწოდებენ. ინტელექტუალური კაპიტალი ამ საზოგადოებაში ძირითადი რესურსი ხდება არა მიწა, ან კაპიტალი, არამედ ცოდნა და ინფორმაცია. ცოდნა და ინფორმაცია ხდება ძირითადი საწარმოო ძალა. მცირდება სოფლის მეურნეობასა და მძიმე მრეწველობაში დასაქმებული ადამიანების რაოდენობა. სამაგიეროდ იზრდება სამრეწველო მომსახურებისა (საფინანსო, საბანკო, სავაჭრო, სადაზრველო და მენეჯერული) და არასამრეწველო მომსახურების (მეცნიერება, განათლება, ჯანდაცვა, ხელოვნება, კულტურა, ტურიზმი) სფეროში დასაქმებულთა რიცხვი. ხდება მოსახლეობის გაღიზიანება ქალაქგარეთ-დეურბანიზაცია. ინდუსტრიული საზოგადოებასათვის დამახასიათებელი იყო სამუშაო და საცხოვრებელი ადგილის განცალკევება. კომპიუტერულმა ტექნოლოგიამ შესაძლებელი გახადა მოქნილი სამუშაო გრაფიკი და „სახლში მუშაობის“ ფენომენი. ამით შესაძლებელი გახდა ტრადიციული საზოგადოებისათვის დამახასიათებელი სამუშაო და საცხოვრებელი ადგილის გაერთიანება.

საზოგადოების ისტორიული განვითარების დაჩქარება – როგორც ვხედავთ ხდება ისტორიული პროცესის დაჩქარება და საზოგადოება ხარჯავს უფრო ნაკლებ დროს ახალ ისტორიულ ეპოქაზე გადასასვლელად. ყოველ ახალ ეპოქაში ხდება ცოდნისა და ტექნიკური მიღწევების უფრო სწრაფი მოპოვება და დანერგვა. დ. ბულის კონცეფცია ემყარება ცოდნის ფენომენის მნიშვნელობის აღიარებას საზოგადოების ისტორიული განვითარების პროცესში. ამ ასპექტით მარქსის საზოგადოებრივ-ეკონომიკური ფორმაციის ცნებაც ცოდნის ზრდას მიიჩნევს საზოგადოებრივი წინსვლის საფუძვლად. რადგან საწარმოო ძალების განვითარება ემყარება ცოდნის იმ დონეს, რომელსაც ფლობს ადამიანი ამ ეპოქაში.

სახელმწიფო-საზოგადოება. საზოგადოება როგორც თვითორგანიზებადი მოღიანობა წარმოადგენს ტრადიციის, დაწერილი და დაუწერელი კანონების მეშვეობით. სახელმწიფო კი გამოდიოდა როგორც ლევიათანი, დამის დარაჯი, საზოგადოებრივი ზელშეკრულების საფუძველზე შექმნილი მონსტრი, ან საყოველთაო კეთილდღეობის გარანტი. თანამედროვე სახელმწიფოს ფუნქციად მიჩნეულია საზოგადოებრივი წესრიგისა და სტაბილურობის დაცვა. ყველა დანარჩენი გადაცემულია სამოქალაქო საზოგადოებისათვის. იგი მიიჩნევს, რომ სახელმწიფო ნაკლებ უნდა ჩაერიოს სამოქალაქო თვითაქტიურობაში სხვადასხვა საზოგადოებრივი ორგანიზაციების სახით. მან უნდა მიენდოს საზოგადოების თვითორგანიზაციის უნარს.

ღია და დახურული საზოგადოების მიმართება თანამედროვეობის საზოგადოებრივი განვითარების ძირითადი დილემაა. ღია საზოგადოება-ეს საზოგადოება ხასიათდება დინამიური სოციალური სტრუქტურით, მაღალი დონის მობილურობით, ინოვაციებისადმი უნარით, კრიტიციზმითა და დემოკრატიული პლურალიზმითა და ინდივიდუალიზმით. „ღია საზოგადოების“ ცნება პირველად გვხვდება ა. ბერგსონის ნაშრომში – „მორალისა და რელიგიის ორი წყარო“ (1932), მაგრამ იგი აქტუალური გახდა კ. პოპერის წიგნის შემდეგ – „ღია საზოგადოება და მისი მტრები“. ღია საზოგადოება ემყარება ადამიანური გონების კრიტიციზმს, რაც შესაძლებელს ხდის ინდივიდისა და სოციალ-

ური ჯგუფის ინტელექტუალურ თავისუფლებას და სხვაგვარად აზროვნებას, რომელიც მიმართულია საზოგადოების უწყვეტი რეფორმირებისაკენ, მის წინაშე მდგომი პრობლემების გადასაჭრელად. ღია საზოგადოების არსებას წარმოადგენს არსებული გაბატონებული საზოგადოებრივი პროექტების უწყვეტი გადამოწმების პროცედურა და ხელისუფლებისაგან მათი ჩამოშორება ვინც დაკავშირებულია ამ პროექტებთან. ღია საზოგადოების ფუნდამენტურ ღირებულებებს წარმოადგენს: სიტყვის თავისუფლება, რელიგიური თავისუფლება, შიმისაგან თავისუფლება, გაჭირვებისაგან თავისუფლება და სოციალური პასუხისმგებლობის გრძნობა. პოპერის იდეა ემყარება აბსოლუტური, მარადიული, მატაფიზიკური ცოდნის შესაძლებლობის უარყოფას. რადგან არავის არ უნდა ქონდეს პრეტენზია მასზე, რადგან არავინ იცის უტყუარად, არამედ შეუძლია გამოთქვას მხოლოდ ვარაუდი, ამიტომ ყველას აქვს უფლება იზრუნოს საზოგადოების პერმანენტულ კრიტიკულ გააზრებაზე და გამოთქვას თავისი მოსაზრება. დახურულ საზოგადოებას საფუძვლად უდევს შეზღუდულობა, რომ მმართველები ფლობენ აბსოლუტურ ჭეშმარიტებას და ამის საფუძველზეა აგებული საზოგადოებრივი სტრუქტურა ამიტომ მისი შეცვლა არ შეიძლება და დანაშაულია. ეს განაპირობებს რეკლუზიური ძალადობის აუცილებლობას, რადგან აბსოლუტური ჭეშმარიტების სხვაგვარი უკუგდება შეუძლებელია. საზოგადოების ხასიათის განმსაზღვრელია ის თუ ცოდნის რა სახეობა უდევს მას საფუძვლად. ცოდნა არ უნდა იქცეს ღოგმად, რომლის კრიტიკა აკრძალულია. ღია საზოგადოების საფუძველია:

- უარის თქმა ყველას მიერ აბსოლუტური ჭეშმარიტების ფლობაზე. აქედან გამომდინარეობს
- ნებისმიერი სოციალური პრობლემის თავისუფალი განხილვის კანონიერება, ოღონდ
- საზოგადოებრივი დისკუსიის შედეგები გავლენას უნდა ახდენდეს პოლიტიკაზე.
- ისეთი ინსტიტუტების არსებობა, რომლებიც ხელს უწყობენ ისეთი ადამიანების თავისუფლებას „ვინც არ ეძებს სარგებელს“.

ადამიანის თავისუფლება და თანასწორობა კლინდება უპირველესად სწორედ ამაში. ყოველივე ეს განაპირობებს ღია საზოგადოების დემოკრატიულობას რაც კლინდება ხელისუფლების შეცვლაში ძალადობის გამოყენების გარეშე. პოპერის აზრით რაციონალური პოლიტიკური თეორიის ძირითადი პრობლემა იმის გარკვევაა: „როგორი უნდა იყოს სახელმწიფოს წყობა, რომ ცუდი მმართველებისაგან გავთავისუფლდეთ სისხლისღერისა და ძალადობის გარეშე“.

დახურული საზოგადოება. ეს საზოგადოება ხასიათდება სტატიკური სოციალური სტრუქტურით, შეზღუდული მობილურობით, ინოვაციებისადმი უუნარობით, ტრადიციონალიზმით და დოგმატური ავტორიტარული იდეოლოგიით. დახურული საზოგადოებაში ინდივიდი ღირებულებათა სისტემას იღებს ავტორიტეტისაგან (პარტია, ბელადი) და გადაიქცევა ოფიციალური იდეოლოგიად. ფორმალურად დახურული საზოგადოებაში სახელმწიფო იდეოლოგია და მისი ინსტიტუტები რჩება, მაგრამ საზოგადოების უმრავლესობა გულგრილია ამ იდეების მიმართ. ფაქტიურად დახურულ საზოგადოებაში საზოგადოების წევრების უმრავლესობა ღიად მიიღებს იმ ღირებულებებს, რომელსაც ოფიციალური პროპაგანდა სთავაზობს-ეს არის ტოტალიტარული საზოგადოება. მას ახასიათებს მოწიწება ხელისუფლებისადმი და შიში ხელისუფლების წინაშე.

სამოქალაქო საზოგადოება

სამოქალაქო საზოგადოების ცნება პირველად ჩნდება თ. პობისისა და ჯ. ლოკის ნაშრომებში. მე-19 საუკუნეში დაჩქარდა საზოგადოებრივი ცხოვრების სფეროების დიფერენციაცია, რამაც გამოიწვია მათი გათავისუფლება სახელმწიფოს პოლიტიკური კონტროლისაგან. ამიტომ გაიზარდა ადამიანის ავტონომიურობა. „სამოქალაქო საზოგადოების“ ცნება გულისხმობს ადამიანის იმ არაპოლიტიკურ, პირად და სოციალურ ურთიერთობების ერთობლიობას, რომლებიც ყალიბდება და არსებობს სახელმწიფოს პოლიტიკური კონტროლისაგან დამოუკიდებლად. ასეთი საზოგადოების შექმნა მიანიშნებდა ადამიანის სოციალური ღირებულებათა სისტემის ცვლილებას. ადამიანის ინტერესი უფლებები და თავისუფლებები იმევენ უპირატეს მნიშვნელობას საზოგადოებისა და სახელმწიფოს ინტერესებთან მიმართებაში. საზოგადოებრივი ხელშეკრულების საფუძველზე ყალიბდება საზოგადოება. სახელმწიფო კი შექმნილია საზოგადოების მიერ როგორც მისი ისტორიული განვითარების შედეგი. და მან უნდა დაიცვას ადამიანის ინტერესები და თავისუფლებები. სამოქალაქო საზოგადოებად მიჩნეული იყო ბურჟუაზიული საზოგადოება, რომელმაც დაარღვია ფეოდალიზმის წოდებრივი წყობა. ქალაქები იყო ფეოდალური სახელმწიფოსგან თავისუფალი ზონები. ქალაქის საზოგადოება არ იყო გაიგივებული ფეოდალურ პოლიტიკურ სისტემასთან. ქალაქმა ადამიანის წოდებრივი უპირატესობები შეცვალა საყოველთაო იურიდიული თანასწორობით. ამან განსაზღვრა ადამიანის ახალი მდგომარეობა საზოგადოებაში და იგი მიჩნეული იქნა საზოგადოებრივი ცხოვრების სრულფასოვან წევრად მიუხედავად მისი სოციალური და ქონებრივი მდგომარეობისა. ფეოდალური საზოგადოების ქვეშევრდომი იქცა მოქალაქედ.

სამოქალაქო საზოგადოების ნიშნები – დღეს სამოქალაქო საზოგადოების ცნება შინაარსობრივად უფრო გამდიდრდა. სამოქალაქო საზოგადოების ცნებაში იგულისხმება ერთობლიობა პიროვნული ურთიერთობებისა და სოციალური ინსტიტუტებისა (ოჯახი, განათლება, ეკონომიკა, კულტურა, რელიგია და სხვა), რომლებიც არსებობენ და ვითარდებიან სახელმწიფოსაგან დამოუკიდებლად. სამოქალაქო საზოგადოება არის მიმართებათა ერთობლიობა ეკონომიკის, კულტურის და საზოგადოებრივი ცხოვრების სხვა სფეროში, რომლებიც დამოუკიდებელი და ავტონომიურია სახელმწიფოსაგან. სამოქალაქო საზოგადოება არსებობს არასამთავრობო ორგანიზაციების და თვითორგანიზებადი საინიციატივო ჯგუფების სახით, რომლებიც მზად არიან იმოქმედონ დამოუკიდებლად და პასუხისმგებლობით საზოგადოებისათვის მნიშვნელოვანი ინტერესების დასაცავად. სამოქალაქო საზოგადოება თვითონ ქმნის პირობების პიროვნებს ინტერესებისა და მოთხოვნილებების დასაკმაყოფილებლად. დღეს მის ნიშნებად მიჩნეულია:

- ყველა ადამიანის უფლებებისა და თავისუფლებების თანასწორობა.
- ადამიანის უფლებებისა და თავისუფლებების გარანტირებული იურიდიული დაცვა.
- ინდივიდების ეკონომიკური დამოუკიდებლობა.
- კანონით გარანტირებული უფლება შექმნას დამოუკიდებელი საზოგადოებრივი გაერთიანებები ინტერესებისა და პროფესიული ნიშნის მიხედვით.
- მოქალაქეთა უფლება შექმნან პარტია და სამოქალაქო მოძრაობები.
- მასობრივი ინფორმაციის საშუალებების შექმნისა და მოღვაწეობის თავისუფლება.

• კონსენსუსის შექმნის არსებობა, რომელიც უზრუნველყოფს სტაბილურ ურთიერთობას სახელმწიფოსა და სამოქალაქო საზოგადოებას შორის და სამოქალაქო საზოგადოების უსაფრთხოებას.

სამოქალაქო საზოგადოების სტრუქტურა. მისთვის დამახასიათებელია პორიზონტალური და ვერტიკალური ურთიერთკავშირების არსებობა. პორიზონტალური კავშირის საფუძველია ეკონომიკური ურთიერთობები, რომელიც ქმნის ადამიანთა საზოგადოების არსებობის მატერიალურ საშუალებებს. იგი ემყარება საკუთრების უფლებას, რომელიც არის ადამიანის თავისუფლების ძირითადი პირობა. პორიზონტალური კავშირის მეორე ფენას ქმნის სოციალ-კულტურული ურთიერთობები. მასში შედის ნათესაური, ოჯახური, ეთნიკური, რელიგიური და სხვა მდგრადად ჩამოყალიბებული ურთიერთობები. სამოქალაქო საზოგადოება არსებობს მხოლოდ მრავალ ფეროვანი სოციალური სტრუქტურის პირობებში, რომელსაც შეუძლია გამოხატოს საზოგადოებაში არსებული ინტერესების მრავალფეროვნება. სამოქალაქო საზოგადოების ზედა ფენას შეადგენს სოციალური ჯგუფების ადამიანის ინდივიდუალური არჩევანი, რომელიც დაკავშირებულია ინტერესთა ჯგუფების პოლიტიკურ და კულტურულ განსხვავებებთან. ეს ვითარება უზრუნველყოფს კულტურულ-პოლიტიკურ მრავალფეროვნებას და ტოლერანტობას, იდეოლოგიური სტერეოტიპების უკუგდებას და მოქალაქეთა აზრის თავისუფლებას. ყველა ამ ფენის არსებობა უზრუნველყოფს სამოქალაქო კულტურის არსებობას. სამოქალაქო საზოგადოების წევრი უნდა ფლობდეს მაღალ ზნეობრივ იდეალებს, საკუთარის ღირსების გრძნობას, დამოუკიდებლობასა და პატივს უნდა სცემდეს სხვათა უფლებებსა და თავისუფლებას. სამოქალაქო კულტურა ემყარება განსხვავებული სოციალური ფენების ინტერესებს აღიარებას და ფუნდამენტურ ღირებულებებს. სამოქალაქო საზოგადოება სახელმწიფოსთან ურთიერთობას ამყარებს პარტიების, ელიტური ჯგუფების, ბიზნეს ჯგუფებისა და სოციალური ინსტიტუტების მეშვეობით, რომლებიც წარმოიშობა სამოქალაქო საზოგადოების წიაღში. სახელმწიფო მოწოდებულია მოაკაროს კონფლიქტები განსხვავებულ სოციალურ ფენებს შორის. სახელმწიფო გამოდის არბიტრის სახით. სახელმწიფოს გარეშე სოციალურ ჯგუფებს შორის არსებული წინააღმდეგობების გამო სამოქალაქო საზოგადოების ნორმალური ფუნქციონირება ირღვევა. მაგრამ სამოქალაქო საზოგადოების გარეშე სახელმწიფოს დემოკრატიულობა კითხვის ქვეშ დგას. სამოქალაქო საზოგადოების არსებობის გარანტიაა სახელმწიფოს დემოკრატიული და სამართლობრივი ხასიათი, ზედისუფლების დანაწილება და სოციალური, პოლიტიკური და ეკონომიკური ფუნქციების განაწილება განსხვავებულ სუბიექტებს შორის. სამოქალაქო საზოგადოება არის საფუძველი დემოკრატიული პოლიტიკური სისტემისა და სახელმწიფო არის გარანტი სამოქალაქო საზოგადოების არსებობისა. სამოქალაქო საზოგადოება უზრუნველყოფს ინდივიდუალური და ჯგუფური ინტერესების გამოვლინებასა და რეალიზაციას, სახელმწიფო კი გამოხატავს და იცავს საზოგადოების საერთო ინტერესებს. ამრიგად ისინი ურთიერთ მოითხოვენ ერთმანეთს და არიან ერთმანეთის არსებობის გარანტი.

სოციალური პრობლემა. ადამიანი არის საზოგადოების არსებობის საფუძველი და მიზანი. ამიტომ ყველაფერი რაც ხელს უშლის ადამიანის ღირსეული ყოფიერების შეიძლება მივიჩნიოთ ადამიანურ პრობლემად. იგი გადაიქცევა საზოგადოებრივ პრობლემად, როდესაც იგი ზდება საზოგადოების წევრთა უმრავლესობის პრობლემად. თანამედროვე საზოგადოების ძირითად პრობლემებია: სიღარიბე და სოციალური უთანასწორობა, უმუშევრობა და განათლება. თავისუფლება და ადამიანის ღირსება.

ნარკომანია, ალკოჰოლიზმი. ისინი იძენენ გლობალურ ხასიათს და მთელის მსოფლიო საზოგადოების ძალისხმევას მოითხოვენ. სოციალური პრობლემა არის საზოგადოებრივი ცვლილების საფუძველი. ადამიანური პრობლემა გადაიქცევა საზოგადოებრივ პრობლემად, შემდეგ ხდება ერთიანი საზოგადოებრივი აზრის ჩამოყალიბება პრობლემის თაობაზე და ბოლოს საზოგადოებაში მწიფდება აზრი აუცილებელი სოციალური ცვლილებების შესახებ.

ადამიანი და საზოგადოება. მარქსი და ფრიოდი არის ორი მიდგომა ადამიანისა და საზოგადოებას შორის კონფლიქტის წარმოშობის ახსნისას. მარქსის აზრით, ადამიანის გაუცხოების მიზეზი არის ეკონომიკური ექსპლუატაცია. ფრიოდი თვლის, რომ საზოგადოება, კულტურის სახით, თრგუნავს ადამიანის პირველად ინსტიქტებს, რაც ადამიანის ნევროტიკული მდგომარეობის მიზეზია. ეს არის ადამიანის კულტურით დაუკმაყოფილების საფუძველი. ორივე შემთხვევაში საზოგადოება რეპრესიული და დამორგულებელია ადამიანის მიმართ. ექსისტენციალიზმი უმთავრესად მიიჩნევს თავისუფლებას და პასუხისმგებლობას, როგორც ადამიანისა და საზოგადოების ჰარმონიული ურთიერთობის პირობას. თანამედროვე საზოგადოება როგორც დისციპლინარული, ტოტალური შეუძლებელს ხდის ამ ვითარებას. პიროვნების პრობლემა პიროვნულობის, განუმეორებლობის შენარჩუნება მასობრივი საზოგადოების პირობებში.

ისტორიის ფილოსოფია

რა არის ისტორია?

ადამიანი ცხოვრობს არა მარტო სამყაროში, ბუნებაში, არამედ ისტორიაშიც, რადგან იგი არის არა მარტო ბიოლოგიური, არამედ ისტორიული არსებაც. ისტორია უპირველესად ვლინდება როგორც თაობათა ცვალებადობა. ადამიანს აინტერესებს ისტორია როგორც თაობათა ცვალებადობა არის ადამიანთა თაობების მექანიკურ-ბიოლოგიური ცვალებადობა, თუ თაობათა ამ უსასრულო ცვალებადობაში არის რაიმე წესრიგი, საზრისი და მიზანი?

ისტორია არის ის სადაც გამოვლინდება სამყაროს არსებობის ჭეშმარიტება. ისტორია არის ადამიანის ყოფიერების წესების ისტორიული ფორმების ცვალებადობა. ისტორიის შესწავლა შეიძლება განვიხილოთ როგორც ადამიანის მიერ მისი ჭეშმარიტი ყოფიერების წესის ძიების ისტორია. იგი ავლენს ადამიანის ყოფიერების ჭეშმარიტებას, მისი არსებობის საზრისსა და მიზანს. ამ აზრით ისტორია არის ადამიანის თვითშემეცნების ერთერთი წესი. მას ისტორია აინტერესებს როგორ პასუხი კითხვაზე : ვინ არის ადამიანი?

ისტორია არ არის უბრალოდ წარსული. ისტორიული სინამდვილის აღიარებისათვის არ არის საკმარისი მხოლოდ თეორიული ინტერესი წარსულის მიმართ. ადამიანს აქვს ისტორია რადგან იგი თავისი ყოფიერების წესით დროით, ისტორიული არსებაა. ადამიანი არის წარსული-აწმყო-მომავლის მთლიანობა. ამიტომ ადამიანის ყოფიერებაზე გავლენას ახდენს როგორც წარსული ისე მომავალი. ადამიანის ისტორიულობა ვლინდება ადამიანის ცხოვრებაზე წარსულის გავლენის აღიარებაში. ადამიანი არის ის, რომელსაც შეუძლია გავიდეს აქ და ეხლას ჩარჩოებს გარეთ და გარედან შეხედოს საკუთარ ყოფიერებას, ადამიანის ყოფიერების ისტორიულობას მიუთითებს ის, რომ მას ახასიათებს მეხსიერება, მოგონება და ფანტაზია. მათი მეშვეობით ადამიანი მიემართება წარსულს და წარსული შემოდის მის აწმყოში. მაგრამ ასევე სწორედ დავიწყება, მოგონება, მეხსიერება არის ისტორიულობის საფუძველი. ფანტაზიით ადამიანი გადის თავის მომავალში. ამ უნარებით იგი გადის მისი აქ და ეხლა ყოფნის შეზღუდულობის გარეთ. ადამიანის ყოფიერების ფუნდამენტური ნიშანი სასრულობა დაინახება მომავალში. სწორედ ეს მომავლის სასრულობა შესაძლებელს ხდის ინტერესს წარსულისადმი, ისტორიისადმი. რადგან მისი სასრულობის გამო მის ცხოვრებაში ყველაფერი ერთჯერადი, განუმეორებელია. ადამიანს სურს წარსულში დაინახოს მისი ყოფიერების გამოცანის ამოხსნა: რა არის მისი არსებობის საზრისი, მიზეზი და მიზანი.

სინამდვილე უსასრულოდ მრავალი მოვლენისაგან შედგება, რაც ადამიანის ცხოვრებას მთლიანობას შეადგენს. წარსული მოვლენები ადამიანის ცხოვრებისეული მთელის ელემენტია. ყველა მათგანი არ არის ისტორიული მოვლენა.

ისტორია არის ადამიანური ყოფიერების განსაკუთრებული წესი. ისტორიის უპირველესი ნიშანი და განზომილებაა წარსული. ისტორიულია ის რაც მოხდა წარსულში. მაგრამ ყველაფერი რაც მოხდა არ შეიძლება ჩაითვალოს ისტორიულ ხდომილებად, ხდომილებად, რომელიც გავლენას ახდენს ადამიანის მომავალზე და დარჩება ისტორიულ მეხსიერებაში. რაიმე ხდომილება ავტომატურად არ მიეკუთვნება ისტორიას მხოლოდ იმიტომ, რომ ამ მოვლენას ადგილი ჰქონდა დროის რაღაც მონაკვეთი. მაგრამ ასევე ჩვენ რაიმე ხდომილებას ვერ მივიჩნევთ ისტორიულად თუ

არ მოინახა ამ ხდომილების ადგილი ისტორიაში, დროით წესრიგში, კერ ჩაჯდა ისტორიული თანმიმდევრობის წესრიგში. წარსული გაელენას ახდენს ჩემს აწმყოზე და ჩემს გადაწყვეტილებაზე. ამიტომ წარსულის ცოდნა მნიშვნელოვანია ჩემთვის. ისტორია არის ხდომილებათა ერთდროულობისა და თანმიმდევრობის წესრიგი. ეს ნიშნავს ხდომილება უნდა იყოს არა ზოგადად დროში, არამედ კონკრეტულ ადგილას ისტორიულ დროში. რაიმე ხდომილებას კონკრეტულობასა და ისტორიულობას ანიჭებს მისი ხდომილებათა თანმიმდევრობისა და ერთდროულობის წესრიგში მოთავსება. ეს ხდომილება მეორე ხდომილებასთან ერთად ქმნის გაგების ახალი მთლიანობას. გაგების მთლიანობა ნიშნავს, რომ მათ შორის არის არა მარტო დროით თანმიმდევრობის წესრიგი, არამედ შინაარსობლივი ურთიერთგანსაზღვრელი გაგების კავშირიც. დროითი თანმიმდევრობის წესრიგი არ ნიშნავს – „ამის შემდეგ, მაშასადამე ამის გამო“, არამედ ისტორიული დროითი თანმიმდევრობის წესრიგს. ეს არაა მიზეზობრიობის წესრიგში ნაგულისხმევი თანმიმდევრობა. იგი გულისხმობს ერთდროულობის, თანმიმდევრობისა და ხანგრძლივობის წესრიგს, რაც გაგებით მთლიანობას ქმნის. ასეთ ფენომენს იკვლევს ისტორია. ხდომილების ისტორიულობა გულისხმობს:

- დროის განსხვავებულ მონაკვეთებში მომხდარ მოვლენებს შორის არსებობს არა უბრალოდ გარეგანი, დროითი თანმიმდევრობის წესრიგი, არამედ შინაგანი, ურთიერთგანსაზღვრელი კავშირი.
- ხდომილება ისტორიულია ჩემ აწმყოსთან მიმართებაში, თუ ზეგავლენას ახდენს ჩემს ყოფიერებაზე და შეიძლება აიხსნას წარსულით.
- ხდომილებას აქვს დასაწყისი და მაშასადამე დასასრული.
- ეს ნიშნავს, რომ იგი ამქვეყნიური მოვლენაა.

ფილოსოფიას ისტორიისაგან განსხვავებით წარსული აინტერესებს არა უბრალოდ როგორც ფაქტები და მათი თანმიმდევრობის დადგენა, იგი უბრალოდ არ აგროვებს და აღწერს ფაქტებს წარსული ხდომილებების შესახებ, არამედ სურს წვდეს ისტორიული პროცესის მიმდინარეობის ტენდენციებს. მას აინტერესებს:

- ისტორია, როგორც ადამიანის არსის გამოვლენის ფორმა,
- ისტორია, როგორც ჭეშმარიტების გამოვლენის ფორმა,
- ისტორია, არის ადამიანის ყოფიერების სპეციფიკური წესი,
- ისტორია, როგორც ადამიანის თვითშემეცნების ერთერთი წესი.

ფილოსოფიას სურს ახსნას როგორ მივიდა კაცობრიობა არსებობის თანამედროვე მდგომარეობამდე. რა არის ისტორიული პროცესის ხასიათი. ეს ადამიანის შეგნებული ქმედების შედეგია, თუ სრულიად შემთხვევითია, ან კანონზომიერი შედეგი. ვინ არის ადამიანი-ისტორიის სუბიექტი თუ ობიექტი. თუ ისტორია არის შესაძლებლობა, მაშინ ადამიანი თავისუფალია ისტორიის მიმართ და შეუძლია ისტორიის მიმართულებისა და ხასიათის შეცვლა. ფილოსოფიას აინტერესებს როგორია სამყაროს არსებობის წესი, რატომ არსებობს სამყარო ასე და არა სხვაგვარად? ფილოსოფიას აინტერესებს ისტორია როგორც სამყაროს განვითარების ერთერთი შესაძლებელი ვარიანტი, რატომ განვითარდა კაცობრიობის ისტორია ასე და არა სხვაგვარად? რით არის ეს განპირობებული?

ტერმინი „ისტორიის ფილოსოფია“ პირველად გამოიყენა ვოლტერმა, ხოლო ისტორიის ფილოსოფიური კვლევა პირველად განახორციელა ი. პერდერმა თავის ნაშრომში – „კაცობრიობის ისტორიის ფილოსოფიის იდეები“ (1784) ისტორიკოსი იმყოფება ისტორიის შიგნით, ხოლო ფილოსოფოსი კითხვას სვამს ისტორიის შესახებ. იგი გარედან მიემართება ისტორიას. ისტორიის ფილოსოფია კვლევის საგანია:

- ისტორიული პროცესის ხასიათი, მიმართულება და საზრისი,
- საზოგადოების ტიპოლოგიზაცია,
- ისტორიის პერიოდიზაციის კრიტერიუმი,
- ისტორიული პროცესის პროგრესულობის კრიტერიუმი,
- საზოგადოების განვითარების კანონზომიერების თავისებურების გაცნობიერება.

ადამიანი და ისტორია. ადამიანის კულტურულობის დონე განისაზღვრება მისი ისტორიული თვითცნობიერების სიღრმის მიხედვით. ისტორიული თვითცნობიერება ეროვნული და კულტურული თვითმყოფადობის აუცილებელი ელემენტია.

- რა გავლენას ახდენს ისტორია ადამიანზე.
- რა გავლენას ახდენს ადამიანი ისტორიაზე. არის ადამიანი ისტორიის შემოქმედი
- ისტორია საკუთარი წესრიგისა და ლოგიკის მქონეა, ადამიანი მასზე ვერავითარ გავლენას ვერ ახდენს.

ისტორიისადმი ინტერესი განისაზღვრება აწმყოს გააზრების მოთხოვნით და შესაძლებლობას გვაძლევს გავაცნობიეროთ თუ რა ხდება თანამედროვეობაში. ამავე დროს ისტორიის შემეცნება არის ადამიანის თვითშეგნება, რადგან ისტორია არის ადამიანის თვითგამოვლენა დროში. კაცობრიობის წარსული იყოფა ისტორიამდელ ეპოქად და ისტორიულ ეპოქად. ისტორიამდელ ეპოქაში ხდებოდა ადამიანის ბუნების ჩამოყალიბება. ისტორია კი არის კაცობრიობის წარსულის ის მონაკვეთი, რომლის შესახებ ადამიანს აქვს შეგნებული, მეცნიერული წარმოდგენა. ადამიანი ცხოვრობს ისტორიაში ეს ნიშნავს: ქმნის ადამიანი ისტორიას თუ ისტორიას აქვს საკუთარი საზრისი და მიზანი? ისტორია არის საიდუმლოება, რომლის საწყისი და მიზანი ადამიანისათვის უცნობია. სოციალურ, ისტორიულ მოვლენებს უკან არის თუ არა რაიმე წესრიგი, და კანონზომიერება. თუ ისტორია არის თავისუფლად მიმდინარე პროცესი ყოველგვარი მიზეზის, მიზნისა და წესრიგის გარეშე? ადამიანები მისდევენ საკუთარ პირად მიზნებს და ამ მიზნების ქაოსისაგან როგორ ყალიბდება ისტორიის მიმართულება. ეს ნიშნავს ისტორიას აქვს ალტერნატიული ხასიათი, რაც შესაძლებელს ხდის ადამიანის თავისუფლებასა და შემოქმედებას. ისტორიულმა განვითარებამ ადამიანი მიიყვანა თანამედროვე მდგომარეობასთან. ეს იყო ერთ ერთი ალტერნატივა კაცობრიობის ისტორიული განვითარებისა თუ ერთადერთი გზა? სად შეიძლება მოგვიყვანოს კაცობრიობის ისტორიული განვითარების ამ გზამ და შეიძლება თუ არა ადამიანმა აირჩიოს ისტორიული განვითარებისა სხვა ალტერნატივა?

ადამიანის მიერ ისტორიის, წარსულის ცოდნის სურვილი არ არის უბრალოდ ცნობისმოყვარეობა, არამედ ადამიანს შეუძლია რაიმე ისწავლოს ისტორიიდან. ადამიანის დამოკიდებულება ისტორიისადმი მრავალმხრივია. ადამიანს აინტერესებს თუ რა გავლენას ახდენს ისტორია ადამიანის ყოფიერებაზე და როგორ მონაწილეობს ადამიანი ისტორიულ პროცესში. ადამიანი ეძებს თავის უნიკალურ ადგილს ისტორიაში. წარსულში მიმართული მზერა ჩვენ ადამიანური ყოფიერების იდუმალებაში ჩაგვახედებს-წერდა იასპერსი. ადამიანი და საზოგადოება წარსულის შესწავლით და ისტორიული კანონზომიერების დადგენით ცდილობს იწინასწარმეტყველოს საკუთარი მომავალი. ამიტომ ისტორიის დაეიწყება და არცოდნა საზიფათოა. ეს ნიშნავს ადამიანს არ აქვს მომავლის ინტერესი, რადგან არ აქვს მომავლის იმედი. ადამიანს აინტერესებს ისტორია რადგან თვითონ არის ისტორიული არსება, არა მარტო იმ აზრით, რომ იგი იმყოფება ისტორიაში, არამედ როგორც სასრულოს აქვს დასაწყისი

(დაბადება) და დასასრული (გარდაცვალება). ის ისტორიულია რადგან მის აწმყოზე გავლენას ახდენს მისი წარსული და მომავალი. ისტორიის ცოდნა ადამიანისათვის პრაგმატული ინტერესია. ადამიანი არის არა ბუნებრივი, არამედ ისტორიული არსება. ამიტომ სურს იცოდეს ვინ იყო მისი წინაპარი. ადამიანს ყოველთვის აინტერესებდა რა მოხდა წარსულში და ასევე აინტერესებდა რა მოხდება მომავალში. ამ ორი ინტერესიდან უფრო ადვილი დასაკმაყოფილებელი იყო ისტორიის ცოდნის ინტერესი. ისტორია გვეუბნება როგორ იქმნებოდა და ჩამოყალიბდა თანამედროვე სოციალური ინსტიტუტები, საიდან და რა მდგომარეობიდან მოდის, რათა ივარაუდოს საითკენ შეუძლება ან უნდა წავიდეს. ისტორიული ცოდნა ადამიანს აძლევს საშუალებას დაინახოს ისტორიის ალტერნატიული ხასიათი, ისტორიული ხდომილება განიხილება როგორც ფაქტი და შესაძლებლობა. ისტორიის შესწავლის მიზანია აწმყოს უკეთესი გაგება, გამოუყენებელი ისტორიული შესაძლებლობების დანახვა, რომელიც შეიძლება ღვს იქნეს გამოყენებული. ადამიანის ისტორიულობა ადამიანს ათავისუფლებს აწმყოზე დამოკიდებულებისაგან ანუ მისი მოქმედება არ არის მხოლოდ რეფლექსი გარე გამომწვევებზე, არამედ შეგნებული და აწმყოსაგან თავისუფალი მოქმედება. ასევე ისტორია ადამიანს ათავისუფლებს წარსულზე დამოკიდებულებისაგან. ადამიანი ორივეს მიმართ ინარჩუნებს დამოუკიდებლობას.

ისტორიის ცოდნას სოციალური მნიშვნელობა. რას გვასწავლის ისტორია? პლუტარქე აღნიშნავდა, რომ ისტორიაში, როგორც სარკეში, ყურებისას მე ვცდილობ უკეთესობისაკენ შევცვალო ჩემი ცხოვრება და იგი მოვაწყო იმათი მაგალითების მიხედვით, ვის გმირობასა და სიქველზე მე ვცეკბი. სხვები ფიქრობდნენ, რომ წარსულის ცოდნა სასარგებლოა, რადგან აქვს მორალურ-აღმზრდელობითი ღირებულება. პოლ ვალერი წერდა, ისტორია არა მარტო არაფერს არ გვასწავლის, არამედ უკიდურესად სახიფათოა. იგი იწვევს ოცნებებს, აბრუებს ხალხებს, წარმოქმნის ყალბ მოგონებებს, გვიხსნის ძველ ჭრილობებს, არღვევს ჩვენს სიმშვიდეს, მიჰყავს განდიდების მანიისაკენ. ისტორია ამართლებს ნებისმიერ სურვილს. მოკლედ იგი არაფერს არ გვასწავლის. ჰეგელი წერდა, ხელისუფლებას, სახელმწიფოს ყოველთვის ურჩევდნენ, მოუწოდებდნენ გამოიტანონ გაკეთილი, გააკეთონ დასკვნები წარსულის გამოცდილებიდან, მაგრამ გამოცდილება და ისტორია გვასწავლის, რომ ხალხები და სახელმწიფოები არასოდეს არაფერს არ სწავლობენ ისტორიიდან და არ მოქმედებენ ამ გაკეთილების შესაბამისად. როგორც ვხედავთ ისტორიის მიმართ განსხვავებული დამოკიდებულება არსებობს.

რა არის ისტორიული ფაქტი. ცოდნის ორი სახის, ისტორიული და ბუნების მეცნიერული ცოდნის სახეების განსხვავება ემყარება ისტორიული ფაქტისა და ხდომილების და ბუნების მეცნიერების ხდომილებისა და ფაქტის განსხვავებას. ხდომილებასა და ფაქტს აქვს გარეგანი და შინაგანი მხარე. ბუნების ფაქტს აქვს მხოლოდ გარეგანი მხარე და მოკლებულია შინაგან მხარეს, ხოლო ისტორიულ ხდომილებას ახასიათებს შინაგანი და გარეგანი მხარის ერთიანობა. (კოლინგუელი) ამიტომ ბუნების ხდომილება არ არის მოქმედება. მას არ აქვს მოქმედი სუბიექტის მიერ მინიჭებული საზრისი. ბუნების მკვლევარი გადის ხდომილების გარეთ, ხოლო ისტორიკოსი პირიქით შეიჭრება მოქმედების შიგნით და ცდილობს ამ საზრისის გაგებას. ბუნების ხდომილებას უპირისპირდება ხდომილება – მოქმედება. ამიტომ ისტორია არის საზრისის ისტორია და არა მარტო ფაქტების ისტორია. უნდა განვასხვავოთ მარტივი ხდომილება-ფაქტი, და ხდომილება-მოქმედება. ბუნებრივი პროცესები შეიძლება აღწერილი იქნეს როგორც მარტივი ხდომილების თანმიმდევრობა. ისტორიული პროცესები არის მოქმედებების

თანმიმდევრობა, რომლებსაც აქვთ შინაგანი მხარე -აზროვნების პროცესი. ისტორიკოსი ეძებს სწორედ აზრების თანმიმდევრობის პროცესს. ისტორია არის აზრების ისტორია. ისტორიული მოქმედება ასახავს აზრობრივ მხარეს (ჯ.კოლინგვუდი ისტორიის იდეა). საბოლოო ანგარიშით, ისტორიული აღმოჩენის საგანია არა უბრალოდ ხდომილება, არამედ ხდომილების მიერ გამოხატული საზრისი და აზრი. ამ საზრისის აღმოჩენა ნიშნავს ხდომილების გაგებას. ისტორიკოსი ფაქტების დადგენის შემდეგ აღარ იკვლევს მიზეზებს. თუ იცის რა მოხდა, მაშინ მან იცის რატომ მოხდა. ანუ თუ იცის მოქმედების საზრისი, მაშინ მან იცის მისი მიზეზი, რადგან ამ მოქმედების მიზეზი კოლინგვუდისათვის ამ ადამიანის თავში არსებული აზრების იგივეობრივია, რომლის მოქმედებამ გამოიწვია ეს ხდომილება. ეს არის ხდომილების „შინაგანი მხარე“. ისტორია არის „აზრის სპეციფიკური ფორმა“. ისტორია განსაკუთრებული სახის მეცნიერებაა, მისი ამოცანაა ისეთი ხდომილებებს კვლევა, რომელიც მოუწვდომელია დაკვირვებისათვის. ისტორიკოსი ლოგიკური გზით ახდენს წარსულის რეკონსტრუქციას. ეს რეკონსტრუქცია ხდება ისტორიკოსის გონებაში. ისტორიკოსი განიხილავს არა ხდომილებას, არამედ ხდომილების მიერ გამოხატულ აზრს და საზრისს. ეს არის ისტორიული პროცესის გაგების არსი. „ისტორია არის აზრის ისტორია, ამიტომ ისტორია (მეცნიერება) არის წარსულის აზრის აღდგენა ისტორიკოსის ცნობიერებაში. ეს ნიშნავს, რომ ისტორიას აქვს ობიექტური ხასიათი. ისტორიული პირების აზრების აღდგენა ისტორიკოსს აძლევს საშუალებას ისტორია მიიღოს როგორც ობიექტური რეალობა, გაიზარდოს, რა ისტორიული პიროვნებების მოქმედებას. გაურკვეველია კონკრეტულად როგორ ხდება წარსული აზრების აღდგენა.

ისტორიის როგორც პროცესის ხასიათი

ქესიოდემ წამოაყენა ისტორიული პროცესის რეგრესიული პერიოდიზაცია. თუ კოსმოსის წარმოშობა იყო გზა ქაოსიდან კოსმოსისაკენ, ისტორიის პროცესი არის გზა კოსმოსიდან-ქაოსისაკენ. ოქროს საუკუნიდან კაცობრიობა გადადის ვერცხლის საუკუნეში, შემდეგ სპილენძის საუკუნეში, გმირების საუკუნეში და ბოლოს რკინის საუკუნეში. ამ ციკლის დამთავრების შემდეგ დაიწყო ახალი წრე. ისტორიული პროცესი გაიგებოდა შემდეგნაირად:

- ისტორიული რეგრესი,
- ისტორია როგორც წრებრუნვა,
- ისტორია როგორც ისტორიული ციკლი,
- ისტორია როგორც კანონზომიერი პროცესი,
- ისტორია როგორც ტელეოლოგიური პროცესი,
- ისტორია როგორც შემთხვევითობა.

ისტორია როგორც წრებრუნვა. მას საფუძველი ჩაუყარა ჰერაკლიტეს იდეამ ისტორიის პულსაციისა როგორც მარადიული ცეცხლის აალებისა და ჩაქრობისა. ისტორიას აქვს ციკლის სახე, რომელიც იღებს წრებრუნვის სახეს. (არისტოტელე, ჯ. ბ. ვიკო, ო. შპენგლერი, ზ. ორტეგა ი გასეტი, ა. ტოინბი). პოლიბიოსთან ჩამოყალიბდა ისტორიის წრებრუნვის იდეა. თავის „საყოველთაო ისტორიაში“ მან აღწერა სახელმწიფოს პოლიტიკური ფორმების ცვალებადობის ციკლური ხასიათი. სამეფო ხელისუფლება იცვლება ტირანიით, ტირანია იცვლება არისტოკრატით, არისტოკრატია გადაკვარდება ოლიგარქიად. იგი გარდაიქმნება დემოკრატად, დემოკრატია კი გად-

ავგარდება ოლხოკრატიაში, რომელიც გარდუვალს ზღის ერთპიროვნული ტირანიის მოსვლას. შემდეგ ყველაფერი თავიდან იწყება. ისტორიას როგორც თანდათანობით განვითარების პროცესი. დაბალი ფორმებიდან მაღალი ფორმებისაკენ. (კონდორსე, ი. კანტი, ჰეგელი, კ. მარქსი).

ისტორია როგორც ტელეოლოგიური პროცესი (თეოლოგია). ქრისტიანობამ პირველად გააცნობიერა მსოფლიო ისტორიის შესაძლებლობა. ჰეროდოტე, ფუკიდიდე მკაცრად რომ ვთქვათ აღწერდნენ წარსულს და არა ისტორიას. ძველი ბერძნების წარმოდგენა კოსმოსზე როგორც მარადიულ წრებრუნვაზე გამოირიცხავდა ისტორიულობას. ისტორიის მიღება ნიშნავდა ყოველი მოვლენის უნიკალურობისა და განუმეორებლობის აღიარებას. მანვე შემოიტანა ისტორიის როგორც სწორხაზოვანი პროცესის წარმოდგენა. ნეტარი ავგუსტინე ინტერესდება არა რომელიმე ერის ისტორიით, არამედ კაცობრიობის როგორც ასეთის ისტორიით. მას სურს აჩვენოს მსოფლიო ისტორიული პროცესის ერთიანობა. მისთვის ისტორია იწყება ქრისტეს დაბადებით და დასრულდება მეორედ მოსვლით. ისტორიულობის ფენომენი ემყარება ქრისტეს როგორც აბსოლუტურად უნიკალური მოვლენის აღიარებას. მან საფუძველი დაუდო მოვლენათა დროითი თანმიმდევრობის შინაგან კავშირს. ისტორიას ქონდა მიზანი, რომლისკენაც იგი მიდიოდა. ისტორია არის საკრალური რეალობა, მასში ვლინდება და ხორციელდება კაცობრიობის არსებობის ღვთაებრივი საზრისი. ისტორია არის მონაკვეთი სამყაროს განვითარებაში და დროში განსაზღვრული მონაკვეთია. ზღომილება იძენს ისტორიულ მნიშვნელობას გამომდინარე ღმერთის განგებიდან. ისტორიულობა გულისხმობდა დროის ბუნების ახლებურ გაგებას. ანტიკურობისათვის დროის ბუნებაა წრე და ძირითადი დრო იყო წარსული, რადგან წარსულში ბედის მიერ უკვე ყველაფერი განსაზღვრული და გადაწყვეტილია. ქრისტიანობისათვის დრო სწორხაზოვანი გახდა. მთავარი დრო კი არის მომავალი. ისტორიას წარმართავს ღმერთის განგება.

ისტორიის თეოლოგიური თვალსაზრისი მიიჩნევს, რომ ისტორია გონივრული პროცესია. ისტორია მიდის გარკვეული წინასწარ დადგენილი მიზნისაკენ. ეს არის მეორედ მოსვლა და კაცობრიობის გამოცანის ამოხსნა. ქრისტიანობისათვის დამახასიათებელია ისტორიის დასასრულის (ესქატოლოგია) იდეა. კაცობრიობის ისტორია დასრულდება გამოცხადებით. თეოლოგია მიიჩნევს, რომ ისტორია დასრულდება ღმერთის მეორედ მოსვლით, როდესაც ისტორიის საიდუმლოება და მიზანი განხორციელდება.

ჰეგელის ისტორიული კონცეფცია

ჰეგელისათვის მსოფლიო-ისტორიული პროცესი, არსობრივად წარმოდგენილი, არის აბსოლუტური გონების თვითშემეცნების პროცესი. მას ახასიათებს შინაგანი ტელეოლოგიზმი. მან მსოფლიო ისტორია არსობრივად ასე წარმოიდგინა:

- აბსოლუტური გონება თავისთავად,
- აბსოლუტური გონება როგორც სხვადყოფნა (ბუნება),
- აბსოლუტური გონება თავისთვის.

ამ პროცესის მიზანი და შედეგია აბსოლუტური გონების მიერ საკუთარი თავის თვითშემეცნება და საკუთარ თავთან იგივეობის გაცნობიერება. მაგრამ ჰეგელს სურს აჩვენოს როგორ ხორციელდება ეს ემპირიული ისტორიის სახით, რა არის ამ თვითშემეცნების ისტორიულ-ემპირიული საფეხურები და როგორ იმარჯვებს ისტო-

რიაში თანდათანობით გონიერება და სიკეთე. მასთან ისტორიის ცნება ორი აზრით გამოიყენება. იგი, სპეკულაციური აზრით, არის აბსოლუტური გონების თვითშემეცნების როგორც მსოფლიო-ისტორიული პროცესის გააზრება. მეორე აზრით, იგი არის ისტორიულ-ემპირიულ პროცესის შემეცნების მეთოდოლოგიური საკითხები.

ჰეგელი მსოფლიო ისტორიის ფილოსოფიას კითხულობდა თავისი მოღვაწეობის ბოლო წლებში, როდესაც მისი სისტემა და მსოფლმხედველობა ჩამოყალიბდა და შეიძლება მისი მეშვეობით მსოფლიო პროცესების ბუნების გაანალიზება. ლოგიკის მეცნიერებაში გადმოცემული აბსტრაქტული სქემა მიყენებული იქნა კაცობრიობის ისტორიაზე. მას აინტერესებს კაცობრიობის ისტორიის გააზრება. ჰეგელს აინტერესებს:

- მსოფლიო ისტორიის ზოგადი თეორია,
- გონების დროში მოძრაობის აღწერა (მსოფლიო ისტორიის ეტაპები),
- მისი თანამედროვეობის, როგორც კაცობრიობის ისტორიული განვითარების ერთერთი ეტაპის, შეფასება.

მას, ერთის მხრივ, აინტერესებს არსობრივად აჩვენოს რა არის მსოფლიო-ისტორიული პროცესის არსება, ბუნება და მიზანი და მეორეს მხრივ, როგორ კლინდება ეს ემპირიულ ისტორიაში. იგი ცდილობს აღმოაჩინოს ისტორიის ლოგოსი და მიზანი და არა მიაწეროს მას. ჰეგელისათვის ისტორია არის კანონზომიერი და პროგრესული პროცესი, რომელსაც ეტაპობრივი ხასიათი აქვს. მან განასხვავა Historie და Geschichte. ეს არის ორი ფორმა ისტორიის განხილვისა, ისტორიის ცნობიერების და გააზრების ორი ფორმა. Historie გულისხმობს რეალურ ისტორიას, დოკუმენტურ ისტორიას, რომელიც არწერილია ჭრთილობიდან. ეს არის უამთაღმწერელი, რომელიც ახდენს რეალობის აღწერას მის თანმიმდევრულობაში. იგი არის ნარატივი, ისტორიული თხრობა. Geschichte -ს მიზანია შეისწავლოს ისტორიის კანონზომიერება. ჰეგელი ისტორიოგრაფიის აღსანიშნავად მოიხმარს Historie, ხოლო ისტორიის ფილოსოფიური გაგებისა და ისტორიის, რაც მოხდა სინამდვილეში, ტერმინით – Geschichte. იგი არის ისტორიის ცოდნის უმაღლესი ფორმა, ემპირიული ისტორიოგრაფია არის ისტორიის შემეცნების დაბალი დონე, ისტორიის ცოდნის ამ სახემ, როგორც შემთხვევითის შემეცნების ფორმამ, შეიძლება ნახოს თავისი ადგილი ისტორიის ცოდნაში. ერთი ცოდნა აღწერს -რა მოხდა და როდის მოხდა? მეორე ცოდნა აღწერს იმას თუ რატომ მოხდა (მიზეზი და მიზანი). პირველი არის ისტორიული შემთხვევითობების აღწერა, მაგრამ იგი შეიძლება მივიჩნიოთ ისტორიული აუცილებლობის გამოვლინებად. ჰეგელმა გამოყო ისტორიის გააზრების სამი ფორმა:

- პირველადი ისტორია,
- რეფლექსური ისტორია,
- ფილოსოფიური ისტორია.

პირველადი ისტორია. მას წარმოადგენს ჰეროდოტე, თუკიდიდე, იულიუს კეისარი (ომი გალიაში), ფ. გეიზარდინი (იტალიის ისტორია). მათ აზნაიათებთ ის, რომ ისინი აღწერენ ისტორიულ მოვლენებს, რომლებიც მათ თვალწინ მიმდინარეობდა და რომლის მონაწილეებიც თვითონ იყვნენ. მათთვის გარგანი ისტორიული მოვლენები შინაგანი განცდის საგანია. მათი ისტორია არის აღწერა, ფაქტოლოგია და ისტორიული მოვლენები გადააქციეს წარმოდგენათა სისტემად. ასეთი ისტორიის შინაარსი შემოსაზღვრულია უშუალოდ ავტორის ცხოვრების პერიოდით. იგი აღწერს მოვლენებს, რომელსაც ავტორი უშუალოდ განიცდიდა, რაც მონაყოლს ანიჭებს განსაკუთრებულ ხატოვანებას. მაგრამ იგი არ ახორციელებს რეფლექსიას ფაქტებზე, ვერ

ახდენს განყენებას და ისტორიული მოვლენები ჯერ კიდევ არ გამხდარა ცნობიერი ანალიზის საგანი. აქ წინა პლანზეა არა ანალიტიკოსი-ისტორიკოსი, არამედ თვითონ ანალიზის საგანი. ამ ისტორიკოსების დამსახურებაა, რომ მათ გადმოსცეს ეპოქის სულისკვეთება, არა მარტო ფაქტები, არამედ ისიც თუ როგორ აისახა ისტორიული ფაქტები თანამედროვეების ცნობიერებაში.

რეფლექსური ისტორია. რეფლექსურობის გარეშე ისტორიული ცნობიერება არ არსებობს. ისტორიის ფილოსოფია გულისხმობს მოაზროვნე სუბიექტს, რომელიც აცნობიერებს, რომ დაკავებულია არა მარტო ისტორიული მოვლენების ანალიზით, არამედ ასევე წარსულის საკუთარი შეფასების ანალიზითაც. ნამდვილი ისტორია მაშინ იწყება, როდესაც ისტორიკოსი ისტორიულ მოვლენებს შეისწავლის როგორც მისთვის უცხო. მან უნდა იგრძნოს წარსულის სიუცხოვე. მას შეუძლია მოიცვას ისტორიის ხანგრძლივი პერიოდი. რეფლექსური ისტორიის სახეებია:

- საყოველთაო ისტორია,
- პრაგმატული ისტორია,
- კრიტიკული ისტორია.

საყოველთაო ისტორია. იგი მიზნად ისახავს ერის, ქვეყნის ან მსოფლიოს ისტორიის მოცვას. იგი ცდილობს აღწეროს ერის, ერთი ქვეყნის, რეგიონის ყოვლისმომცველი ისტორია. ასეთი ისტორიაც ჟამთაღმწერლურია. იგი უბრალოდ აღწერს მოვლენებს ქრონოლოგიურად. ისინიც ვერ ახერხებენ დისტანცირებას ისტორიული მოვლენებისაგან, თუმცა აღწერენ დროის დიდ მონაკვეთებს და დიდ რეგიონებს. მათ არ შეუძლიათ აბსტრაგირება. ამიტომ ვერ ახერხებენ თავის შეკავებას ისტორიული ფაქტების გადაჭარბებული აღწერისაგან და ისტორია გადმოსცენ შემოკლებული სახით, ყურადღება გაამახვილეს იმ მოვლენებზე, რომლების გამოხატავენ ძირითადად, პეგელი მიუთითებს, რომ ისტორიული ფაქტები არ არის უბრალოდ ფაქტები, არამედ გამოხატავენ, ავლენენ უფრო არსობრივ, ფარულ ტენდენციებს და ზოგად პრინციპებს ისტორიული განვითარებისა. პეგელის აზრით, ისტორიკოსის მიზანია ემპირიულ-ისტორიულ მასალაში, აბსტრაქციის გზით, შეარჩიოს ისტორიული ფაქტები და მათი აღწერით აღმოაჩინოს შინაგანი, ფარული ტენდენციები.

პრაგმატული ისტორია. იგი შემოიფარგლება წარსულიდან ჭკუის სასწავლი ამბების თხრობით. (პრაგმატული ისტორიის ცნება პირველად გვხვდება პოლიბიოსის „საყოველთაო ისტორიაში“). ასეთ ისტორიას სოციალურ-დიდაქტიკური, მორალური ხასიათი აქვს. წარსულის შესწავლა გონებისათვის ხსნის ახალ აწმყოს. წარსულსა და აწმყოს შორის არის შინაგანი კავშირი, ამიტომ წარსული მოიხსნება აწმყოში და ისე განაგრძობს არსებობას. პრაგმატული ისტორია აქტუალურს ხდის წარსულზე საუბარს და მას თანამედროვე საზრისით აღავსებს. იგი ახერხებს ხიდი გადოს წარსულსა და აწმყოს შორის, გაათანაბროვოს წარსული და აწმყოს ნაწილად აქციოს. ეს ნიშნავს, რომ ისტორია არ არის უბრალოდ ცნობისმოყვარეობა და მას სარგებლობა მოაქვს ადამიანისათვის აწმყოში. მაგრამ პრაგმატული ისტორიაც ნაკლოვანი, შეზღუდული და თეორიულად მცდარია. პრაგმატული ისტორიის მაგალითების გამოყენება შეიძლება ბავშვების ზნეობრივი აღზრდის საქმეში, მაგრამ ეს არ არის ისტორიის ნამდვილი მიზანი. თანამედროვე ეპოქა, საზოგადოება და სახელმწიფო უფრო რთულია და სხვაგვარია, ამიტომ პრაგმატული ისტორიით მათი გადაწყვეტა შეუძლებელია. პეგელის აზრით, ყოველი ისტორიული სიტუაცია იმდენად უნიკალურია, რომ მოქმედება უნდა განხორციელდეს ამ სიტუაციის ანალიზის საფუძველზე და არა წარსულის რეცეპტების მიხედვით. ეს მიდგომა ემყარება ემპირიულ მეთოდოლოგიას. ორი ისტორიული

სიტუაციის ემპირიული მონაცემები შეიძლება ჰგავდნენ ერთმანეთს, მაგრამ ეს არ ნიშნავს მათ იგივეობას. ისტორიული სიტუაციის ფარული, შინაგანი საზრისის ცოდნის გარეშე წარსულისა და აწმყოს გარეგანი ანალოგიით მათი შედარება მცდარია.

ისტორიის პრაგმატულ ცოდნას შეიძლება ჰქონდეს აღმზრდელობითი ეფექტი, მაგრამ ამავე დროს იყოს ერის აგრესიული მოქმედების, განდიდების მანიით დაავადების მიზეზიც. იგი შეიცავს საფრთხეს ისტორიით ადამიანების მანიპულირებისა. წარსულის ხედვა საკუთარი ეპოქის კონკრეტული ინტერესებისა და განწყობების პრიზმით, როცა ეს განზრახ კეთდება, ისტორიულ გამოკვლევას გადააქცევს პოლიტიკის არგუმენტად. საზიქათოა წარსულის მაგალითებზე დაყრდნობა, როდესაც წარსული ასახულია აწმყოს ინტერესებიდან გამომდინარე. ჰეგელი ისტორიკოსისგან მოითხოვს ობიექტურობას. ყოველი ისტორიკოსი, როგორც საკუთარი ეპოქის წამომადგენელი, თავისებურად ხედავს და გადმოსცემს წარსულს. ისტორიკოსი უნდა შეეცადოს დადგეს შეძლებისდაგვარად ზოგად და თეორიულ პოზიციაზე, რომ აიცილოს ისტორიის დამახინჯება. პრაგმატული ისტორიის ნაკლოვანებებია:

- გარეგნული ანალოგიები,
- ემპირიული განზოგადება,
- განსაზღვრული სოციალ-პოლიტიკური გამოცდილების ექსტრაპოლაცია (გავრცელება) მთელ ისტორიაზე.

ჰეგელის აზრით, ყველაზე ოდითუბურად წარსულიც კი უნდა შესწავლილი და შეფასებული იქნეს კონკრეტულ-ისტორიულად, როგორც ისტორიული განვითარების აუცილებელი მომენტი, როგორც გონებისა და თავისუფლების განვითარების აუცილებელი საფეხური. თუ ისტორიკოსი არ დადგება ობიექტურ პოზიციაზე, მაშინ იგი ისტორიაში დაინახავს და აღმოაჩენს იმას, რაც მას უნდა.

კრიტიკული ისტორია. იგი რეფლექსური ისტორიის ერთერთი სახეა. ჰეგელმა აღიარა ყოველი ისტორიული სიტუაციის განუმეორებელი ხასიათი. პრაგმატული ისტორიის გაკვეთილი არ გამოდგება და დაასკვნა, რომ ისტორიული ეპოქის შესწავლა უნდა მოხდეს კაცობრიობის მსოფლიო-ისტორიულ კონტექსტში და ისტორიული განვითარების ზოგადი კანონის საფუძველზე. ამ შემთხვევაში „ისტორიის გაკვეთილი“ დაემყარება არა ისტორიული ეპოქების, სიტუაციების გარეგან მსგავსებას, არამედ ისტორიული პროცესის კანონზომიერებას. ჰეგელი მიუთითებს როგორ უნდა იქნეს შესწავლილი ისტორია, რომ „ისტორიის გაკვეთილის“ გათვალისწინებით მივიღოთ სარგებლობა აწმყოში.

კრიტიკული ისტორიის თავისებურება იმაშია, რომ იგი იკვლევს არა ისტორიას, არამედ ისტორიის შესახებ ისტორიას, ანუ მონათხრობს ისტორიის შესახებ. მათ ისტორიულ სინამდვილესთან არ აქვს კავშირი, არამედ გაშუალებულია სხვა ავტორების მეშვეობით. (ისტორიკოსი ნიბური და მისი კრიტიკული მეთოდი, ფართოდ იყენებდა ეთნოგრაფიულ და შედარებით კვლევებს). ისინი უფრო დაკავებული არიან მეთოდოლოგიური საკითხებით, ვიდრე ისტორიის შესწავლით. შემდეგ ჰეგელი განიხილავს საეციალურ ისტორიებს, რომლების იკვლევს ადამიანური მოღვაწეობის ცალკეულ სფეროების ისტორიას. მაგალითად, ხელოვნების, სამართლის, რელიგიის და აზროვნების ისტორიებს. იგი იკვლევს ისტორიული მთელის კონკრეტულ ასპექტებს. ამიტომ ისინი იქცევიან იდეათა განვითარების ისტორიად. ეს არის იმ იდეათა ისტორია, რომლებიც წარმართავენ ხალხების, ეპოქების ისტორიას. იდეები, გონი და ნება წარმართავენ მსოფლიო-ისტორიულ მოვლენებს. ამიტომ ისტორიული პროცესის წარმართველი იდეების შესწავლა მნიშვნელოვანია.

ფილოსოფიური ისტორია. ფილოსოფიური ისტორიის მიზანია გონების, როგორც მსოფლიო-ისტორიული პროცესის საფუძვლისა და წარმართველი ძალის ისტორიის შესწავლა. ეს არ არის უბრალოდ ემპირიული ფაქტების, არამედ ამ ფაქტებს უკან მდგარი საზრისის, მნიშვნელობის, გონების განვითარების შესწავლა. იმისი შესწავლა, რაც არის „აბსოლუტური გონის ეშმაკობა“. ფილოსოფიური ისტორია იკვლევს როგორ ყალიბდება მსოფლიო ისტორია როგორც ხალხების, ერების, კაცობრიობის ისტორიად. იგი იკვლევს აბსოლუტური გონების ისტორიას, როგორც ის გამოვლინდა ცალკეული ერების ისტორიის შინაგან კავშირში და მათი ბედის გავლით გაიარა საკუთარი განვითარების საფეხურები. ერები, მათი ბედი და ისტორია არის ეტაპები მსოფლიო ისტორიის პროცესისა. ყოველი ერი საკუთარი ფუნქციის მატარებელია, რომელიც განსაზღვრულ ეპოქაში არის აბსოლუტური გონების გამოხატულება და წარმართავს მსოფლიო ისტორიის პროცესს. ამ ერს შემდეგ სხვა ჩაენაცვლება და იგი მიდის ისტორიის ავანსცენიდან. ფილოსოფიური ისტორია არის ისტორიის ფენომენისა და ისტორიული პროცესის განხილვა. მისი მიზანია ისტორიაში აღმოაჩინოს ემპირიული ისტორიის ლოგიკა, გონიერულობა, ისტორიული შემთხვევითობის უკან გონების აუცილებლობა (მარქსი). მას სურს ისტორია გაათავისუფლოს შემთხვევითობისაგან და ისტორია წარმოიდგინოს როგორც აუცილებელი პროცესი. ჰეგელმა დაძლია მანამდე გავრცელებული ორი შეხედულება ისტორიაზე:

- ისტორია არის პროვიდენციალური წესრიგი,
- ისტორია არის შემთხვევითა ერთობლიობა.

ამიტომ ისტორიას განსაზღვრავდა ისტორიული პიროვნების ნება და გარემოებათა დამთხვევა. ორივე გაგება ისტორიისა ისტორიას შემთხვევითსა და გაუგებარს ხდიდა ადამიანის გონებისათვის. ჰეგელის აზრით, ისტორიას აქვს განვითარება, წესრიგი და საზრისი. ისტორიამ სწორედ ეს უნდა აღმოაჩინოს ისტორიაში. ადამიანის (გონების) და ისტორიის დამოკიდებულების ორი სახე არსებობს:

- ადამიანი (გონება) ისტორიას მიემართება როგორც გარეგან ობიექტს და საკუთარ თავს განიხილავს როგორც ისტორიაზე დამოკიდებულ არსებად,
- ადამიანი (გონება) ისტორიაში ხედავს გონებას, გონების აქტივობის გამოვლინებას, ანუ გონება ისტორიაში ნახულობს საკუთარ თავს.

გონება ბატონობს სამყაროში, ისტორიული პროცესიც გონიერულია. ფილოსოფიური ისტორია შეისწავლის გონებას და ისტორიას როგორც ამ გონების მუშაობის გამოვლინებას. ჰეგელმა განასხვავა ფილოსოფიური ისტორია და ისტორიული ისტორია. ისტორიული ისტორიის მიზანია საზოგადოების განვითარების კონკრეტულ-ემპირიული ასპექტების კვლევა. ფილოსოფიური ისტორია აღმოაჩენს აუცილებლობას, გონიერულობას, ისტორიულ კანონზომიერებას. ჰეგელს ისტორია აინტერესებს, რათა შეამოწმოს თავისი სისტემის სქემა, თუ როგორ რეალიზდება იგი ისტორიაში და დარწმუნდეს მის სისწორეში. მას სურს მისი სპეკულატიური სქემის ემპირიული დადასტურება. გონების მუშაობა ისტორიაში არის ისტორიული აუცილებლობა და არა ბუნებრივი აუცილებლობა. ჰეგელთან ისტორია, როგორც ქრონოლოგიური და აღწერითი გადაიქცა ისტორიული კანონზომიერების ისტორიად, ფილოსოფიურ ისტორიად. შემდეგ იგი გარდაიქმნა ფილოსოფიის ისტორიად.

გონება ისტორიაში. ჰეგელმა გვიჩვენა, რომ მეტაფიზიკურ პლანში მსოფლიო-ისტორიული პროცესი არის გონების თვითშემეცნება, ყველაფერი არის გონება მაგრამ როგორ ვლინდება გონება ემპირიულ ისტორიაში. ადამიანი გონიერია არა მარტო

იმით, რომ აზროვნებს, არამედ იმით, რომ მოქმედებს და არსებობს გონების პრინციპების მიხედვით. ადამიანის შემოქმედება გონივრულია. რაც შეეხება სამყაროს გონივრულობას. გონება არის სუბსტანცია, რის გამოც ყოველ არსებულს აქვს თავისი ყოფიერება. სამყაროს გონივრულობის მაჩვენებელია სამყაროს ისტორიული განვითარების გონივრულობა და ისტორიული განვითარების მიზნის გონივრულობაც. სამყარო ესწრაფვის გონივრულობასა და თავისუფლებას. ჰეგელს აინტერესებს გაარკვიოს როგორ მიმდინარეობს თანამშრომლობა ამ ორ გონიერ საწყისს შორის ისტორიის გონივრული განვითარების პროცესში.

აბსოლუტური გონება არ უნდა გავიაზროთ ადამიანის ცნობიერების ანალოგიით. ის არ არის ადამიანის გონების იდეალური ვარიანტი. აბსოლუტური გონება არის სამყაროს შემოქმედი, რომელიც მსოფლიო-ისტორიულ პროცესში ვლინდება როგორც მსოფლიო გონი. და ისტორიის შემოქმედი. ფილოსოფიური ისტორიის მიზანია:

- აჩვენოს გონის არსებობა ისტორიაში,
- ისტორიული პროცესის გონივრულობა,
- ისტორიული პროცესის აუცილებლობა
- გონების მიერ ისტორიული შემოქმედების განსხვავება სამყაროს შემოქმედებისაგან.

ისტორიის შემეცნება იწყება: ემპირიული ისტორიის ათვისებით, შემდეგ გადადის იდეების ათვისებაზე, რომლებიც მართავენ ეპოქებსა და ხალხებს და ბოლოს გადადის მსოფლიო გონის შემეცნებაზე, რაც მართავს და ვლინდება მსოფლიო ისტორიაში. სამყაროს უნდა შევხედოთ გონების თვალთა, რომ მასში დავინახოთ გონება. ეს არის ჰეგელის პაროლი. „ვინც გონებით უყურებს სამყაროს, მას სამყაროც უყურებს გონებით“. სამყაროსა და ისტორიის გონივრულობის ერთერთი მნიშვნელოვანი ასპექტია:

- ყოველივე არსებულის მორალური გამართლებულობა,
- გონიერების ისტორიულობა.

ეს ორი ნიშანი არის ყოველი ისტორიული მოვლენის შეფასების კრიტერიუმი. ყოველი ისტორიული მოვლენის აუცილებლობა და თანამედროვეობა განისაზღვრება მისი მორალური მისაღებადობითა და გონივრულობით. ეს ჰეგელმა ასე გამოთქვა: „რაც ნამდვილია გონიერია და რაც გონიერია ნამდვილია“. ისტორიული მოვლენა ნამდვილია, რადგან გონიერების ნიშანს ატარებს, მაგრამ როგორც კი დაკარგავს გონიერებისა და მორალურობის ნიშანს მაშინვე კარგავს ისტორიულ სინამდვილეს. ჰეგელი მოუთითებს, რომ ყოველი სინამდვილე, ნამდვილი ისტორიული თავისი არსებობის ხასიათით. ეს შესაძლებელს ხდის ისტორიული ეპოქების შეფასებას, როგორც მსოფლიო ისტორიის აუცილებელი და დადებითი ელემენტისა.

ჰეგელის მიზანია გამორიცხოს შემთხვევითობა ისტორიიდან და აჩვენოს, რომ ისტორია არ არის შემთხვევითი მოვლენების თანმიმდევრობა, არამედ ისტორიას ახასიათებს მიზანშეწონილობა, ტელეოლოგიურობა. ეს არ არის არც რელიგიური ტელეოლოგია და არც ვულგარული პროვიდენციალიზმი. მისი ტელეოლოგიაში აღნიშნავს მხოლოდ ისტორიული განვითარების მიმართულებას და არა ყოველი მოვლენის არსებობის მიზანშეწონილობას. ეს მიზანი არის გონების მიზანი, რომელიც თვითონ გონებაში არსებობს და გონება დაუდგენს საკუთარ თავს. ეს მიზანი ივარაუდება ისტორიაში და არ არის გარედან მიცემული. იგი ხორციელდება ადამიანების ენერგიისა და ძალისხმევის მეშვეობით. ამრიგად ეს არ არის ქრისტიანული ესქატოლოგიური მიზანი, რაც მეორედ მოსვლისას განხორციელდება.

გონების არსებობა ისტორიაში ნიშნავს:

- ისტორიული პროცესი არის კანონზომიერი, მიზანშეწონილი და მიმართულებების მქონე,
- ისტორიის შინაგანი კანონზომიერების შემცენება არა მარტო შესაძლებელია, არამედ ადამიანის, როგორც გონიერი არსების მოვალეობაც არის.

ჰეგელმა როგორც კი გონება აღიარა ისტორიის შემოქმედად მაშინვე დადგა პრობლემა ბოროტების არსებობისა ისტორიაში, რელიგიური თეოდიციის მიერ საკითხი ასე დაისმის: თუ ღმერთი ყოველად კეთილი, ყოველის მცოდნე და ყოველის შემძლეა, მაშინ რატომ არსებობს ბოროტება სამყაროში? ასევე თუკი სამყაროში არსებობს გონება და გონება წარმართავს ისტორიას, მაშინ საიდან არის სამყაროსა და ისტორიაში ამდენი ბოროტება და უგუნურობა? განმანათლებლობა ბოროტების მიზეზს ხედავდა ადამიანის უგუნურობაში და მისი ბუნების დამახინჯებაში. ჰეგელი პრობლემას მიუდგა როგორც ისტორიულ მოვლენას. ჰეგელის აზრით, მსოფლიო ისტორია არის თეოდიცია. ბოროტების მიზეზი მდგომარეობს საზოგადოების ისტორიულ განუვითარებლობაში. იგი საზოგადოების განვითარების კვალობაზე გაქრება. მამასადამე ბოროტება ისტორიული და წარმატებულია.

ჰეგელისათვის ისტორია არის ადამიანისა და მისი კულტურის არსებობის წესი. წარსული არის აქტიური ადამიანის შემოქმედების აუცილებელი ელემენტი. ამიტომ ისტორიის შემცენება უნდა წარმართებოდეს არ წარსულის ცოდნის „სარგებლიანობის“, არამედ ჭეშმარიტების მოთხოვნით. ისტორიის კანონზომიერების წვდომა გასაგებს გახდიდა ისტორიული პროგრესის ხასიათს. ფილოსოფიურმა ისტორიამ უნდა სწავდეს „ეპოქის სულს“. რაც განსაზღვრავს ეპოქის პოლიტიკას, რელიგიას, ხელოვნებას, ფილოსოფიას, სახელმწიფო წყობილებას. იგი განაპირობებს ერის სულიერ და ისტორიულ ერთიანობას. „ეპოქის სულთან“ ერთად ისტორიის მნიშვნელოვანი ელემენტია ხალხის გონი. იგი არის ერის საზოგადოებრივი ცხოვრების დამაკავშირებელი საწყისი. ხალხის გონი არის მსოფლიო გონის მოღვაწეობის გამოვლინების ფორმა და უშუალო კავშირშია ისტორიის განვითარების საფეხურებთან. მსოფლიო გონი თავისი განვითარების ყოველ ეტაპზე განხორციელებდა რომელიმე ერის გონში. ეს ერი მაშინ თამაშობს გადამწყვეტ როლს მსოფლიო ისტორიის განვითარებაში და განსაზღვრავს ისტორიული ეპოქის ხასიათს. ეს ერი არის ისტორიული პროგრესის განმსაზღვრელი და გამომხატველი. ერები, რომლებშიც მსოფლიო გონმა ნახა თავისი გამოხატულება არის მსოფლიო ისტორიული ერები, ხოლო ერები, რომლებშიც მსოფლიო გონმა ვერ ნახა საფუძველი გამოვლენისათვის არ არიან ისტორიული ერები. ამ ერების დანიშნულებაა მეორე რიგში ყოფნა და მიმბაძელობა. ისინი ხასიათდებიან არაისტორიული ყოფიერებით. მაგრამ ისტორიის გარკვეულ ეტაპზე ერების განცალკევებული არსებობა მთავრდება, მათი ურთიერთ დამოკიდებულება იმდენად მჭიდრო და დიდი ხდება, რომ საფუძველი ეყრება მსოფლიო ისტორიას. ერთი და იგივე ეპოქა გადასახლება ერთი ხალხიდან მეორეში და ყოველთვის უცვლელი რჩება თავის პრინციპში (ფიხტე).

ისტორიული პროგრესი. ჰეგელის ისტორიული კონცეფცია გულისხმობს პროგრესულ განვითარებას. საფუძვლად ადამიანი ექვემდებარება აღზრდას, ცხოველისაგან განსხვავებით, რაც ნიშნავს მისი ცოდნისა და ზნეობრიობის ამაღლებას. განმანათლებლობა ამას მიიჩნევდა ისტორიული განვითარების ისტორიის განვითარების კრიტერიუმად. ჰეგელი თვლის, რომ უკეთესი განათლება, უკეთესი აღზრდა არის რაოდენობრივი მაჩვენებელი და პროგრესი იღებს რაოდენობრივი ზრდის ფორმას. მისი აზრით, განვითარებას უნდა ჰქონდეს შინაგანი საფუძველი და არა უბრალოდ ადამიანის აღზრდის უნარი. საზოგადოების პროგრესი ადამიანების შეგნებისა და

ნების მოქმედების შედეგია. არა ცოდნის ზრდა, არა ეკონომიკის ზრდა, არამედ თავისუფლების გაცნობიერების ხარისხი არის ისტორიული პროგრესის ნიშანი. გონების სუბსტანცია არის თავისუფლება. მან თავისუფლების ცნება გამოიყენა ისტორიის პერიოდიზაციისას:

- აღმოსავლეთის ხალხებმა არ იციან, რომ გონი თავისუფალია,
- ბერძნებთან პირველად გაცნობიერდა თავისუფლება,
- გერმანულ ერებმა მიაღწიეს თავისუფლების სრულ გაცნობიერებას.

აღმოსავლეთის ხალხებმა არ იციან თავისუფლება, მათთან თავისუფალია მხოლოდ ერთი. ამ ერთის თავისუფლება არის თვითნებობა და ემყარება ყველა დანარჩენის არათავისუფლებას. ეს ერთი არის დესპოტი და არა თავისუფალი ადამიანი. ჰეგელი მოუთხოვს, რომ ერთი ადამიანი თავისუფალია მხოლოდ მაშინ თუ თავისუფალია მეორეც. ერთი ადამიანის თავისუფლება შეუძლებელია. ბერძნებთან და რომაელებთან თავისუფალია მხოლოდ ზოგიერთი. მათ არ იციან, რომ თავისუფალია ადამიანი როგორც ასეთი. გერმანულმა ერებმა გაცნობიერეს სრულად თავისუფლება. მათ იციან, რომ ყოველი ადამიანი თავისუფალია. ეს მათ შეძლეს ქრისტიანობის მეშვეობით. ისტორიული პროგრესის მამოძრავებელია ჰეგელის მონა-ბატონის დიალექტიკა. იგი არის ამავე დროს ისტორიული პროცესის არსი.

ისტორიის დასასრული. ისტორიის დასასრული შეიძლება გაგებული იქნეს განსხვავებულად:

- ისტორია დასრულდა, რადგან მისი მიზანი ცხადი გახდა,
- ისტორია დასრულდა, რადგან ისტორიას არ აქვს მიზანი.

ჰეგელთან ისტორიის დასრულება გულისხმობს სწორედ იმას, რომ ისტორიის მიზანი და მისკენ მიმავალი გზა ცხადი გახდა. თანამედროვეობა მიიჩნევს, რომ ისტორია დასრულდა, რადგან ისტორია როგორც რაღაც მიზნისაკენ სვლა არ არსებობს. ისტორიას არ აქვს მიზანი.

ჰეგელი შეეცადა კაცობრიობის ისტორია განეხილა როგორც ღმერთის, აბსოლუტური გონის თვითშემეცნებისა და თვითგანხორციელების პროცესი. ჰეგელი ქრისტეს მოვლინებას ამქვეყნად წარმოადგენს როგორც ლოგიკურ აუცილებელ პროცესს. ქრისტიანობამ ვერ შეძლო აეგო ღვთის სამეფო ამქვეყნად. ჰეგელი აზრით კი ღმერთის, აბსოლუტური გონის თვითშემეცნებისა და თვითგანხორციელების პროცესი აჩვენებს ღვთის სამეფოს დამყარების აუცილებლობას. მისი ფილოსოფია ამ იდეის დასაბუთების მცდელობაა. ამ ისტორიულ პროცესს წრის ფორმა აქვს. აბსოლუტური გონი თავდაპირველად არის თავისთავად ყოფიერება, რომელიც შემდეგ სხვად იქცევა და გამოვლინდება ბუნებაში, ისტორიაში, ადამიანში, საერთოდ მთელი სინამდვილის სახით. ეს არის მისი თვითგანხორციელება. ამის შემდეგ იწყება აბსოლუტური გონის თვითშემეცნების პროცესი, რომლის შედეგია აბსოლუტური გონის თავისთვისთვის ქცევა. თვითგანხორციელებული და თვითშემეცნებული თავისთავად უბრუნდება. ამით კაცობრიობისა და სამყაროს ისტორია შეჯამდება და დამთავრდება. ეს არის თავისუფალი განვითარება და შინაგანი ტელეოლოგიური პროცესი. ამ პროცესში თავისუფლება და აუცილებლობა ერთმანეთს ემთხვევა. ისტორიის დასასრულს დაიძლევა სინამდვილის და ჯერარსის გათიშულობა. ისტორიის დასასრული ნიშნავს, რომ აბსოლუტური გონის ისტორია დამთავრდა სრული თვითშემეცნებით. აღმოჩენილია კაცობრიობის არსებობის საიდუმლოება. როგორც ვხედავთ ჰეგელს ახასიათებს ისტორიული ოპტიმიზმი. ადამიანის დანიშნულებაა მიიღოს შეგნებული მონაწილეობა ამ მსოფლიო ისტორიულ პროცესში. ჰეგელისათვის ისტორიას და ადამიანს იყენებს

აბსოლუტური გონი, როგორც საკუთარი თვითშეშეცნების საშუალებას და ადამიანი უნდა მიესაღმოს თავის ამ მეტაფიზიკურ დანიშნულებას.

ადამიანი ისტორიაში. ჰეგელმა, თავისი პირველი ამოცანის, ისტორიაში გონების და ისტორიული აუცილებლობის როგორც გონითი აუცილებლობის დასაბუთების შესრულების შემდეგ გადადის მეორე საკითხზე. ეს არის ადამიანის თავისუფლების დასაბუთება. გონება ისტორიაში არის ისტორიული აუცილებლობის გამოხატულება ადამიანი ისტორიაში არის თავისუფლების გამოხატულება. უნდა გაირკვეს როგორია მიმართება ისტორიის ამ ორ ძირითად ელემენტს შორის. თუ ისტორიაში ყველაფერი აუცილებელია, მაშინ როგორ შეიძლება ადამიანის თავისუფლების გაგება. როგორია ადამიანის როლი ასე წარმოდგენილ ისტორიაში? ისტორია არის გონების თვითგანვითარების აუცილებლობის გამოხატულება. ადამიანის ამოცანაა შეიმეცნოს ეს ისტორიული აუცილებლობა როგორც გონების შინაგანი აუცილებლობა და როგორც გონებადრმა არსებამ ზელი უნდა შეუწყოს, თავისუფალი ნებით ჩაერთოს ამ მსოფლიო – ისტორიულ პროცესში. ასე მოხდება ორი გონების, მსოფლიო გონის (აუცილებლობა) და ადამიანის (თავისუფლება) დამთხვევა. თუ შენი გონება იმოქმედებს მსოფლიო გონის აუცილებლობის მიხედვით, რაც შენი, როგორც გონიერი არსების მიზანიც უნდა იყოს. მაშინ ასეთი შეცნობილი აუცილებლობა იქცევა თავისუფლებად, რადგან ის არ არის გონებაზე თავს მოხვეული აუცილებლობა. ადამიანს შეუძლია არ დაემორჩილოს საკუთარი გონების აუცილებლობას, საკუთარი გონების არგუმენტებს და მოიქცეს „არაგონიერულად“. უნდა გაირკვეს როგორ ხორციელდება ისტორიაში ემპირიულად ამ ორი საწყისის თანხვედრა, ისტორიის აუცილებლობისა და ადამიანის თავისუფლების.

ჰეგელის ისტორიზმი დგას ფაქტალიზმისა და დეტერმინიზმის საფრთხის წინაშე, რაც ადამიანის თავისუფლებას საეჭვოს გახდიდა. ემპირიულ ისტორიაში ისე ჩანს, რომ ადამიანები მისდევნენ საკუთარ კერძო ინტერესებს, მიზანს და მოთხოვნილებებს. ამ ურთიერთდაპირისპირებულ მიზანთა ქაოსში როგორ წაიბნედა ერთი აზრი, რაც ადამიანებს აიძულებს იმოქმედონ ერთი მიზნით და როგორ ემსახურება იგი საზოგადოების პროგრესს. ჰეგელს ამ მოვლენის ასახსნელად შემოაქვს „გონების ეშმაკობის“ ცნება. „გონება რამდენადაც ეშმაკია, იმდენად ძლიერია“. გონება ადამიანებს ისე ამოქმედებს, რომ მათ ჰგონიათ საკუთარ მიზნებს ახორციელებენ. სინამდვილეში ადამიანები ახორციელებენ მსოფლიო გონის მიზნებს. ადამიანებს ექმნებათ ილუზია, რომ ისინი თავისუფლად ირჩევენ და ახორციელებენ საკუთარ მიზანს, რეალურად კი ახორციელებენ მსოფლიო გონის მიზანს. „ღმერთი აძლევს ადამიანს ნებას იმოქმედოს ისე როგორც სურთ, არ ზღუდავს მათ ინტერესებისა და ენებების თამაშს და მისგან მიიღებს მისი მიზნების განხორციელებას, რომლებიც სრულიად განსხვავდება იმ მიზნებისაგან, რომლითაც ხელმძღვანელობდნენ ადამიანები“. მსოფლიო გონი ადამიანებს იყენებს როგორც ინსტრუმენტებს საკუთარი მიზნის მისაღწევად. ადამიანი ამ მიზანთა დაპირისპირების ბრძოლაში უნდა მიხვდეს, რომ გონების აუცილებლობა მისი საკუთარი სურვილიც არის და თავისუფლებით განახორციელებს. ასე დაემთხვევა თავისუფლება შეცნობილ აუცილებლობას.

ადამიანების მოქმედება გამოდინარეობს მათი ინტერესებიდან, ენებებიდან, მოთხოვნილებებიდან, ხასიათიდან და უნარებისაგან, იმგვარად, რომ გამომწვევი მოტივებია მათი მოთხოვნილებები და ინტერესები. ისინი თამაშობენ მთავარ როლს, ხოლო აბსტრაქტული პრინციპებისა და კეთილშობილურ იდეალების როლი უმნიშვნელოა. ცალკეული ადამიანის კერძო ინტერესი უმნიშვნელოა ისტორიისათვის, მაგრამ ამ

მრავალი კერძო ინტერესისა და მოთხოვნის ურთიერთ ზემოქმედებისაგან წარმოიშობა ზოგადი, არაშემთხვევითი ტენდენციები, რომლების განსაზღვრავს ისტორიულ განვითარებას. ოდნოდეს ტენდენციები არ ყოფილა გაცნობიერებული ცხოვრებისეული დრამის მონაწილეების მიერ. ჰეგელი მიიჩნევს, რომარაფერი არ ხორციელდება ისტორიაში იდეებისა და ვნებების გარეშე. იდეა თავის ყოფიერებაში არის მიზანი თავისთავად და რეალობის მიმართ არის შესაძლებლობა, რომელიც შეიძლება განხორციელდეს მხოლოდ ადამიანური მოქმედების წყალობით. ამიტომ ადამიანური მოქმედება არის ისტორიული განვითარების ნამდვილი მიზეზი. ჰეგელი მსოფლიო გონებასა და ადამიანის თავისუფალ ნებას შორის წონასწორობის დაცვის განახორციელებს ორივე ელემენტის აუცილებლობის აღიარებით ისტორიული განვითარების საქმეში. მსოფლიო გონების აუცილებლობის განხორციელებისათვის აუცილებელია ადამიანის თავისუფალი მოქმედება, საკუთარი ინტერესების განხორციელება. გონების ეშმაკობა იმაშია, რომ ისტორიული კანონები მოქმედებენ მხოლოდ ადამიანებისა და მათი მოთხოვნების საშუალებით. ისინი ვლინდებიან ტენდენციების სახით სწორედ დაპირისპირებულ ინტერესთა შეჯახების შედეგად. ისტორიის განვითარების საწყისია ბრძოლა ადამიანის ინტერესებსა და მოთხოვნებს შორის. ადამიანთა ინტერესების ბრძოლის უკან იმალება გონების ინტერესი შეიმცნოს საკუთარი თავი, რაც მსოფლიო-ისტორიული პროცესის მიზანია. გონება ამას ახორციელებს ადამიანებში და ადამიანების მეშვეობით. მოკლედ გონების ეშმაკობა ისაა, რომ გონება საკუთარი თავის თვითშემცნებას, როგორც ისტორიულ აუცილებლობას, როგორც ისტორიულ განვითარების პროცესს ახორციელებს ადამიანური მოღვაწეობის მეშვეობითა და გზით. მსოფლიო გონება ადამიანს აძლევს მიიღოს მონაწილეობა ამ პროცესში თავისი ნებით, თუმცა ადამიანი ამას ვერ აცნობიერებს. ადამიანი, თავისუფალი ნებით, საკუთარი მიზნის განხორციელებისას ახორციელებს მსოფლიო გონის მიზანს. ხშირად მსოფლიო გონის მოქმედება ადამიანის ინტერესების მიმართ ირონიის სახეს ატარებს, როცა ისტორიის ლოგიკა ადამიანს აძლევს იმოქმედოს საკუთარი ინტერესების საპირისპიროდ, ზოლო მოქმედების შედეგი მოლოდინის საპირისპირო გამოდგეს. გონება მართავს ისტორიას მაშინაც, როდესაც ადამიანი და ზღაპრი იქცევა „არაგონივრულად“. ისტორიის ირონია არის მოლოდინის ლოგიკის პარადოქსალური დარღვევა.

ისტორიული აუცილებლობა განსხვავდება ბუნების აუცილებლობისაგან. მსოფლიო გონის პოზიციიდან ადამიანის მოქმედებები შემთხვევითი და არაარსებითია, მაგრამ თავის ერთობლიობაში ადამიანების მოქმედებები გამოხატავენ ზოგად ტენდენციას. ეს შესაძლებელია, რადგან ერთეული ადამიანის მოქმედება შეიცავს „საყოველთაოების მომენტს“, იმ ზოგადი ტენდენციის მომენტს, რაც შესაძლებელს ხდის მათი მოქმედებების ერთობლიობაში საერთო ტენდენციის დანახვას. მაგრამ არიან ადამიანები, რომლებშიც ეს „საყოველთაო“ ინტერესი, იდეები უფრო ნათლად არის გამოხატული. ასეთი პიროვნების ინტერესი და მოქმედება ემთხვევა ისტორიის განვითარების მიმართულებას. ესენი არიან მსოფლიო-ისტორიული პიროვნებები. ისინი თავისი პირადი ინტერესებსა და მოთხოვნების განხორციელებისას თავისდაუნებურად ახორციელებენ იმას, რაც ეპოქის მოთხოვნების შესატყვისია. მათი მოქმედების არასტანდარტულობა ისაა, რომ ამჩნევენ ისეთ ტენდენციებს, რაც სხვებისათვის დაფარულია. მსოფლიო-ისტორიული პიროვნება ისტორია აკისრებს გარკვეულ მისიას, რომელიც გარემოებათა დამთხვევის გამო დაეკისრა ამ ადამიანს და მას შეუძლია თავისი პირადი თვისებების წყალობით განახორციელოს ეს მისია. ეს ადამიანი ზდება მსოფლიო

გონის გამოვლენა. ჰეგელი ნაპოლეონზე წერს: „მე ვნახე მსოფლიო სული ცხენზე ამხდრებული ქალაქში მიმავალი“. ისტორიული პიროვნება უბედურია, მათი ცხოვრება არის მძიმე შრომა და როგორც კი მათი ისტორიული მისია შესრულებულია, მაშინვე გაძევებული არიან ისტორიული არენიდან ან სიკვდილით (ა. მაკედონელი), ან მკვლელობით (კეისარი), ან გადასახლებით (ნაპოლეონი). პიროვნების ისტორიულობა განისაზღვრება არა მათი ფსიქოლოგიური თვისებებით და უნარებით, არამედ მათი მოღვაწეობის შედეგებით.

ადამიანი არ არის მხოლოდ საშუალება ისტორიული განვითარების პროცესში, არამედ როგორც ზნეობრივი არსება არის მიზანიც. „ადამიანი არის მიზანი თავისთავად იმდეთაგან, საწყისის წყალობით, რომელსაც ჯერ უწოდეს გონება და რამდენადაც იგი ვლინდება მოღვაწეობაში და როცა თავის თავს განსაზღვრავს უწოდეს თავისუფლება“. ადამიანი არის თვითმიზანი და მნიშვნელობა არა აქვს მის სოციალურ სტატუსს. „მწყემსი და გლეხი რელიგიურობისა და ზნეობრიობის თავის კონცენტრირებულ ჩაკეტილობაში და შეზრუდულობაში, სრულიად უბრალო ცხოვრებისეული ურთიერთობებით უსასრულო ღირებულების მატარებელია“-წერდა ჰეგელი.

ისტორია როგორც კანონზომიერი პროცესი (მარქსი). ეს თვალსაზრისიც მიიჩნევს, რომ ისტორია გონივრული პროცესია და მას აქვს შინაგანი მამოძრავებელი. საზოგადოების ორი განმსაზღვრელი ელემენტის – საწარმოო ძალებისა და წარმოებითი ურთიერთობების დიალექტიკური დაპირისპირება არის მიზეზი ისტორიის განვითარებისა. მარქსიზმშიც მიიჩნევს, რომ გარკვეული ისტორიული მდგომარეობის მიღწევით, რომელსაც კომუნიზმი ეწოდება ისტორია დამთავრდება. ეს არის კაცობრიობის არსებობის იდეალური მდგომარეობა, რომლის ძირითადი ნიშანია საერთო საკუთრება. მარქსთან ისტორია არის ბუნებრივ-ისტორიული კანონზომიერების მქონე აუცილებლობა.

მარქსმა ისტორიული განვითარება წარმოიდგინა როგორც საზოგადოებრივ-ეკონომიკური ფორმაციების თანმიმდევრობა. გამოყოფილი იყო პირველყოფილი, მონათმფლობელური, ფეოდალური, კაპიტალისტური და კომუნისტური საზოგადოებრივ-ეკონომიკური ფორმაცია, რომლებიც წარმოადგენენ საკუთრების განსხვავებულ ფორმებს. საზოგადოებრივ-ეკონომიკური ფორმაციის ცნება გაჩნდა მარქსის ნაშრომში „პოლიტიკური ეკონომიის კრიტიკისათვის“ შესავალში (1859წ). მარქსის აზრით, ისტორიული პროცესის მამოძრავებელია საწარმოო ძალებისა და წარმოებითი ურთიერთობების დიალექტიკა. საწარმოო ძალების განვითარება წინ უსწრებს წარმოებითი ურთიერთობების განვითარებას და როდესაც ისინი ხდებიან მათი განვითარების დაბრკოლება მაშინ იცვლება წარმოებითი ურთიერთობების ხასიათი, რაც უპირველესად ნიშნავს საკუთრების ხასიათის ცვლილებას. ისინი მოდიან შესაბამისობაში. შემდეგ როცა კვლავ დაირღვევა შესაბამისობა მათ შორის, კვლავ მოხდება წარმოებითი ურთიერთობების შეცვლა. საწარმოო ძალებში შედის ადამიანი და მისი ცოდნა. ისინი მართლაც უპირველესად განიცდიან ცვლილებას და სწორედ ისინი განსაზღვრავენ საზოგადოების განვითარების ღონეს. ისტორიულ განვითარებას ჰქონდა პროგრესული ხასიათი, შინაგანი მიზეზი. და განვითარების ღონის მაჩვენებელი იყო საწარმოო ძალების განვითარების ღონე და საკუთრების ფორმების ცვლა. როგ ასპექტებში თეოლოგიური, ჰეგელიანური და მარქსისტული თვალსაზრისი მსგავსია. მარქსის აზრით, ისტორია არის პროგრესული განვითარებად, რომელიც დასრულდება კომუნიზმით-ადამიანური სამართლიანობის იდეალური საზოგადოებით. ამით ისტორია დასრულდება.

ისტორია როგორც მარადიული კვლავდაბრუნება (ნიცშე)

თუ ჰეგელისთვის ისტორია არის გონივრული აუცილებლობისა და ადამიანის თავისუფლების თანაშრომლობა. ჰეგელის მიზანი იყო გამოერიცხა შემთხვევითობა როგორც ისტორიის განვითარების ფაქტორი. ისტორია არის გონივრული აუცილებლობით წარმართული პროცესი. ნიცშესა და კირკეგორის მიზანი იყო სწორედ ისტორიის ჰეგელიანური გაგების უკუგდება. მისი აზრით სამყარო არის კვლავდაბრუნება, რომელსაც არავითარი მიზანი არა აქვს. ნიცშე უბრუნდება წრის პარადიგმას. იგი თვლის, რომ ისტორიის შეფასება არ შეიძლება არც გონივრულობის და არც ზნეობრივი პრინციპებით. ისტორიული პროცესი სიკეთე-ბოროტებისა და გონივრულობის მიღმა უნდა განვიხილოთ. ისტორიას არ აქვს არც მიზანი, არც აუცილებლობა, არც კანონზომიერება. ისტორია არის შემთხვევითობის სამყარო. ადამიანის იარაღი ამგვარ სამყაროში არის ნება და გონება. იგი უნდა დაექვემდებაროს შემთხვევითობების თამაშს. ისტორიას განსაზღვრავს ადამიანის ნება. იგი აანალიზებს თანამედროვე ევროპელის ისტორიისადმი დამოკიდებულების ფორმებს და მიიჩნევს, რომ დამოკიდებულების ეს ფორმები ამახინჯებენ სიცოცხლეს. მათ ზიანი მოაქვთ ადამიანისათვის როგორც ცოცხალი არსებისათვის

ნიცშემ ისტორია გაიაზრა როგორც ადამიანის ყოველდღიურობის რეალური ფაქტორი. მისი მიზანია გაარკვიოს ისტორიის ცოდნის დანიშნულება ადამიანის ყოფიერებისათვის, თუ რა გავლენას ახდენს ადამიანის სიცოცხლეზე წარსულისადმი დამოკიდებულება. ამისათვის იგი იკვლევს ადამიანის წარსულისადმი, ისტორიისადმი დამოკიდებულების ფორმებს. ადამიანი არის სიცოცხლის ფორმა და სიცოცხლის არსებობის პრინციპია ზრდა, გაძლიერება და მომავლისაკენ მიმართულობა. ყველაფერი უნდა განვიხილოთ იმის მიხედვით აძლიერებს თუ ასუსტებს იგი სიცოცხლეს. უნდა გაირკვეს წარსულის ცოდნა სასარგებლოა და ზელს უწყობს ცხოვრების შემდეგი წინსვლას თუ ისტორიით ზედმეტი დაინტერესება სიცოცხლის დაკნინების მიზეზი თუ სიმპტომა.

ევროპულ აზროვნებას ყოველთვის ახასიათებდა ისტორიისადმი ძლიერი ინტერესი. ისინი წარსულში ეძებდნენ ჭეშმარიტებას, გმირობისა და სამართლიანობის, მშვენიერებისა და სიკეთის ნიმუშებს, პარადიგმებს. ევროპას ჰქონდა დიდი მაგალითი წარსულის წარმატებული ათვისებისა, აღორძინების სახით. ეს იყო კაცობრიობის ისტორიის ერთერთი დიდი ეპოქა. ეს მიანიშნებდა, რომ წარსულისაკენ მზერა, წარსულის მიბაძვა და ნიმუშების ძიება არ არის აზრსა და მნიშვნელობას მოკლებული. ეს განაპირობებს წარსულისადმი ორგვაროვან დამოკიდებულებას. ამიტომ აუცილებელია განვასხვავოთ წარსულისადმი დამოკიდებულების ფორმები.

ისტორიული წარსულის პირველი ნიშანია ის, რომ იგი გვასწავლის როგორ არ უნდა გააკეთო, მაგრამ არ გვასწავლის როგორ უნდა გააკეთო. ისტორია გეუბნება არ ჩაიდინო იგივე შეცდომა, რომ შენი მოქმედება უარყოფითი შედეგის მომტანია. მაგრამ გადაწყვეტილებას იღებ შენ აქ ეხლა. ამრიგად ისტორიის დახმარება ცალმხრივია: "ის გეუბნება როგორ არ მოიქცე, მაგრამ არ გეუბნება როგორ უნდა მოიქცე". ამიტომ ისტორიის ცოდნა დღეს ზედმეტი ფუფუნება, ან ზედმეტი ცნობისმოყვარეობაა მხოლოდ, რომელსაც არავითარი პრაქტიკული შედეგი არ აქვს.

ადამიანს რასაკვირველია სჭირდება ისტორია, წარსულის ცოდნა აწმყოში ჩვენი სიცოცხლისა და მოღვაწეობისათვის და არა სიცოცხლისაგან გაქცევისა და წარ-

სულის ილუზიებისათვის თავის შესაფარებლად. ისტორია უნდა იყოს შესწავლის, გამოყენების და არა გატაცების, თავგანისცემის საგანი, რამდენადაც ისტორიის ცოდნა ემსახურება სიცოცხლეს, ამდენად უნდა ვიცოდეთ ისტორია და ვემსახუროთ ისტორიას. მაგრამ უნდა ავიცილოთ ისტორიის ისეთი ცოდნა და სამსახური, რომელსაც მიუყვართ ჩვენი სიცოცხლისა და აქტიუობის დატინებისაკენ, სიცოცხლის გადაგვარებისაკენ. ეს ზღუდა მაშინ, როცა სიცოცხლე კარგავს ცხოვრების შემოქმედებითი ენერგიას და მომავლის ორიენტირს და მთლიანად ისტორიული წარსულის მიბადებით და განდიდებით არის დაკავებული.

იგი თვლის, რომ მისი ეპოქის ევროპის საზოგადოებასა და კულტურაში გავრცელებულია სწორედ ასეთი დამოკიდებულება ისტორიისადმი. იგი აღიარებს, რომ უპირისპირდება იმ დროს გაბატონებულ ლტოლვას ისტორიისადმი. ნიცშეს სურს გაარკვიოს რისი მანიშნებელია ეპოქის, ერის, კულტურის ზომაზე მეტი გატაცება ისტორიით? მისი მიზანია გააცნობიეროს, რომ ის, რითაც ამაყობს ეპოქა-ისტორიული განათლებულობით, ჰიპერტროფირებული ისტორიული გრძნობით არის ბოროტება, ავადმყოფობა და შეიძლება გახდეს დამღუპველი ეპოქისა და კულტურისათვის.

ადამიანმა ვერ ისწავლა დავიწყება. იგი მიჯაჭვულია წარსულს. ადამიანური ყოფიერების საოცრებაა, რომ ხდომილების ის წამი, რომელიც უცებ გაქრა, წარსულში გადასვლით ინარჩუნებს არსებობას და შემოქმედებს მომავალზე. რეალური ხდომილებისაგან განცდილი ტკივილი უცებ ქრება, მაგრამ იგი კვლავ უბრუნდება ადამიანს მრავალჯერ, როდესაც იგი ამბობს: "მე ვიხსენებ". ადამიანმა ვერ შეძლო ეცხოვრა მხოლოდ აწმყოთი, რის შესახებაც მოუწოდებს სახარება (იზრუნე დღევანდელ დღეზე). მასზე გავლენას ახდენს უზარმაზარი წარსულის სიმძიმე, რომელიც აბრკოლებს მის მოქმედებას, გადაწყვეტილებას და წინსვლას. ადამიანის სიცოცხლე არის ისტორიაში გადასვლა. წარსულის ხსოვნა ადამიანს არ აძლევს შანსს დატკბეს იმ ბედნიერების წამით, რომელიც ეხლა აქვს. ვისაც არ შეუძლია დაივიწყოს წარსული ის ვერ იგრძნობს აწმყოს ბედნიერებას. ნიცშე მიიჩნევს, რომ ყოველი მოქმედება, შემოქმედება საჭიროებს დავიწყებას. ეს ადამიანს აძლევს მის მიერ განხორციელებული მოქმედების სიახლისა და განუმეორებლობის განცდას. იგი ადამიანური სიცოცხლისა და შემოქმედების აუცილებელი ნიშანია. თუ ადამიანს აქვს მუდამ იმის ცნობიერება, რომ იგი იმეორებს სხვის მოქმედებას, რომ წარსულში ეს ვიღაცამ უკვე გააკეთა, მაშინ ის საერთოდ აიღებს ხელს შემოქმედებაზე, რადგან მას არ ექნება განცდა სიახლისა, უნიკალურობისა. ამიტომ ცხოვრების გაგრძელება შეუძლებელია დავიწყების უნარის გარეშე.

ნიცშე თვლის, რომ არსებობს ისტორიული გრძნობის განვითარების ისეთი ხარისხი, რომელიც ზიანის მომტანია ყოველი სიცოცხლისათვის და მიჯაჭვართ როგორც ცალკეული ადამიანის ისე ერისა და კულტურის სიკვდილამდე. ამიტომ მნიშვნელოვანია ვიპოვოთ ის ზღვარი, რომლის შემდეგ ისტორიული წარსული უნდა დავიწყებული იქნეს. ეს მისი აზრით დამოკიდებულია ადამიანის, ერის, კულტურის პლასტიკურ ძალაზე. პლასტიკურობის უნარი ნიცშემ ასე განმარტა: პლასტიკურობის ძალა გულისხმობს საკუთარი თავიდან ზრდის უნარს, უცხოს, წარსულის ათვისებისა და გადამუშავების უნარს, საკუთარ თავში დარღვეული და დაკარგული ფორმების აღდგენის უნარს. ამ უნარის საფუძველზე ადამიანი წარსულს ათვისებს და გადაამუშავებს საკუთარი მიზნებისათვის და სიცოცხლის გაძლიერებისათვის. პლასტიკურობაში უნდა გავიგოთ კულტურის მოქნილობის ადაპტირების ძალა და უნარი.

ნიცშემ განასხვაა ისტორიული აზროვნების სამი ტიპი, როგორც ადამიანური

ყოფიერების სამი ტიპი, რომლებიც განსხვავდებიან ისტორიისადმი, სიცოცხლისადმი და მომავლისადმი განსხვავებული დამოკიდებულებით.

- ისტორიული,
- არაისტორიული,
- ზეისტორიული პოზიცია.

ყველა ეს პოზიცია აუცილებელია ადამიანისათვის და კულტურისათვის. ისტორიული პოზიცია მთლიანად ისტორიის გავლენით წარმართება. არაისტორიულობა ადამიანის პირველადი განცდაა, ისტორიით გატაცება სიცოცხლის სისუსტის ნიშანია, როცა სიცოცხლე აზრს კარგავს. არაისტორიული გრძნობა არის ფუნდამენტი, რაზეც შეიძლება აგებული იქნეს ჯანმრთელი, დიდი და ჭეშმარიტად ადამიანური. ეს უნარი ხდის ადამიანს ადამიანად. მას შეუძლია წარსული გამოიყენოს სიცოცხლისათვის და შემდეგ გადააქციოს ისტორიად. არაისტორიული დავიწყების მომენტში იბადება ჭეშმარიტად ახალი, წეშმარიტად ადამიანური. ამ დროს ადამიანი უარს ეუბნება ისტორიულ განსაზღვრულობას და ემორჩილება მომენტის აუცილებლობას და ჭეშმარიტებას. ამ არაისტორიულ ატმოსფეროში ხორციელდება ყოველი დიადი ისტორიული ხდომილება. ისტორიული გრძნობით შეპყრობილი ადამიანი ესწრაფვის გაიმეოროს წარსული, არაისტორიული ადამიანი კი იტყვის მომავალი იქნება უკეთესი. სწორედ ასეთი ადამიანების ისტორიულობაში ვლინდება წარსულისადმი სწორი მიმართვა. მათში ისტორიისადმი მიმართვა იწვევს მომავლისაკენ მისწრაფებას, გადაწყვეტილებას გააგრძელონ ბრძოლა უკეთესი, ბედნიერი მომავლისათვის, რომელიც ახლოა. ამ ადამიანებს სჯერათ, რომ არსებობის საზრისი კიდევ უფრო გაცხადდება მომავალში. წარსული მათ აინტერესებთ და სწავლობენ, რათა უკეთ გაიგონ აწმყო და ენერგიულად ესწრაფოდნენ მომავალს. ასეთმა ადამიანებმა არ იციან რამდენად არაისტორიულად ფიქრობენ და მოქმედებენ ისინი, მიუხედავად მათი ისტორიზმისა. მათთვის ისტორიის შესწავლა არის სიცოცხლისა და არა წმინდა შეძენების სამსახური.

არაისტორიული ატმოსფეროთი გამსჭვალული ადამიანი შეიძლება ამაღლდეს ზეისტორიულ პოზიციაზე. ზეისტორიული პოზიცია არის ისტორიის შეძენების შედეგი. იგი თვლის, რომ ერთი მიზნისათვის მაინც გამოდგება ისტორია, რადგან გვიჩვენა, რომ ადამიანური მოღვაწის ყველაზე გენიალური და დიადი წარმომადგენლებიც კი ვერ აცნობიერებენ, თუ რამდენად შემთხვევითია მათი მსოფლხედვა, თვალსაზრისი, პოზიცია საიდანაც ისინი ჭკრებენ სამყაროს და შემდეგ სხვებს აიძულებენ იგივე თვალსაზრისით უყურონ ყველაფერს. ისინი აცნობიერებენ, რომ წარსული და აწმყო, მიუხედავად მათი განსხვავებისა, ერთიდაიგივეა. ისტორია არის უცვლელი, ტიპური გამოცემა მარად ერთგვარი მნიშვნელობებისა და წარმოადგენს უძრავ ნიმუშებს, უცვლელ ღირებულებებს.

ზეისტორიულ პოზიციაზე მდგომმა ადამიანმა შეიძლება სრულიად დაკარგოს სიცოცხლის და ისტორიულ საქმიანობაში მონაწილეობის ხალისი. რადგან ისინი აცნობიერებენ მოღვაწეობის ყველა სფეროში გაბატონებულ სიბრძნევას და უსამართლობას. იგი სვამს კითხვას: რისთვის ვიცხოვრო? ისტორია აჩვენებს ყველაფრის ამაოებას, რაც მათში იწვევს მოყირჭებისა და ზიზღის გრძნობას. ისინი არიან რომანტიკოსები და ნიჰილისტები. ზეისტორიული პოზიციის ადამიანი ხსნას ვერ ხედავ პროცესში. მისთვის სამყარო დასრულებული და დამთავრებულია. ამ პოზიციების განსხვავება გამოჩნდება თუკი დავსვამთ კითხვას: ისურვებდით თუ არა ბოლო 10 წელის ცხოვრების ხელახლა გავლას. ისინი უარყოფითად უპასუხებდნენ. მაგრამ მათი უარის მოტივი იქნებოდა განსხვავებული. არაისტორიული ადამიანი მიიჩვევდა,

რომ მომდევნო 10 წელი იქნებოდა უკეთესი. ზეისტორიული ადამიანი ჩათვლიდა, რომ წარსული და აწმყო ერთგვარია და არაფერი ახალი არ მოხდებოდა, ამიტომ გამეორებას აზრი არა აქვს.

ნიცშეს აზრით, ისტორია არ შეიძლება იყოს და არ უნდა გახდეს წმინდა მეცნიერება, არამედ გამოყენებითი მეცნიერება. ისტორია, რომელიც სიცოცხლის სამსახურში დგას და ემორჩილება არაისტორიულის გავლენას. ისტორიის წმინდა მეცნიერებად გადაქცევა ნიშნავს ისტორიის ცნობისმოყვარეობად და ფუფუნებად გადაქცევას, რომელიც არ არის ჩაყენებული ადამიანის სიცოცხლის სამსახურში, მეტიც იგი გამოდის სიცოცხლისადმი ჭკუის მასწავლებლის როლში.

ნიცშე ასე ჩამოაყალიბებს თავის დამოკიდებულებას ისტორიისადმი:

- სიცოცხლეს სჭირდება ისტორიის სამსახური,
- ისტორიის ზედმეტობა ვნებს სიცოცხლეს.

მნიშვნელოვანია გაირკვეს რა დონით საჭიროებს სიცოცხლე ისტორიის მომსახურებას და რაში მდგომარეობს ისტორიის სიჭარბე, რადგან ეს დაკავშირებულია ადამიანის, ერის, კულტურის ჯანმრთელობაზე ზრუნვასთან. ისტორიის ზედმეტობა სიცოცხლის გადაგვარებასა და თვითონ ისტორიის სიკვდილს იწვევს. ისტორია ადამიანს მიეკუთვნება სამგვარი აზრით:

- როგორც მოქმედ და მისწრაფების მქონე არსებას (მომავალი),
- როგორც დამცველ და დამფასებელ არსებას (წარსული),
- როგორც განსაცდელში მყოფ და გათავისუფლების მსურველ არსებას (აწმყო).

მათ შესაბამისად ნიცშე გამოყოფს ისტორიის სამ სახეობას:

- მონუმენტალური ისტორია,
- ანტიკვარული ისტორია,
- კრიტიკული ისტორია.

ისტორიისადმი განსხვავებული მიდგომები განპირობებულია ადამიანის ხასიათითა და მოთხოვნებით. როცა ადამიანს სურს შექმნას რაიმე დიადი მისი მიდგომა წარსულისადმი მონუმენტურია. როცა ადამიანს სურს დარჩეს ჩვეულებრივისა და წარსულით გასხივოსნებულის ფარგლებში, მაშინ ის წარსულს უყურებს ისტორიკოს ანტიკვარის პოზიციიდან. ვინც დაკავებულია აწმყოს საზრუნავით და მიზნად ისახავს გათავისუფლებას და სურს წარსულის დამორუგნებელი სიმძიმისაგან თავის დაღწევა, ის დგას კრიტიკული ისტორიის პოზიციაზე. ამ დროს ადამიანი ახდენს ისტორიის შეფასებას და განსჯას. წარსულისადმი ეს დამოკიდებულებანი გადაგვარდება თუკი კრიტიკული პოზიცია ახორციელებს კრიტიკას საჭიროების გარეშე, ანტიკვარული პოზიცია წარსულს მიემართება მოწიწების გარეშე, ხოლო მონუმენტალური პოზიცია წარსულში ეძებს დიად მაგალითს და ამავე დროს მოკლებულია დიადის შემოქმედების უნარს.

მონუმენტალური ისტორია. მონუმენტალური ისტორია სჭირდება ძლიერ და შემოქმედ სიცოცხლეს, რომელიც ჩაბმულია ბრძოლისა და შემოქმედების პროცესში. მას სჭირდება იდეალები, პარადიგმები, მისაბამი მაგალითები, რომლებსაც იგი ვერ ნახულობს თავის ეპოქაში. ვინც ისტორიას ასე უყურებს მისთვის გულისგასატენია იმის დანახვა თუ როგორ დაბორილობენ ცნობისმოყვარე მოგზაურები წარსულის დიად ეპოქებში. იგი აქ ხედავს მისაბამ მაგალითსა და სტიმულს მისი სიცოცხლისა და შემოქმედებისათვის. მისთვის ისტორიისათვის მიმართვა არის შესვენება მიზნისაკენ მიმავალ გზაზე. მისთვის ისტორია არის წამალი უიმედობისა და გულგატეხილობის წინააღმდეგ. მისი მოღვაწეობის მოწოდებაა უფრო გაამდიდროს ადამიანის იდეის

შინაარსი. იგი მოითხოვს დიადი, როგორც მაგალითი, იყოს მარადიული. ისტორიამ უნდა აღწეროს და შეინარჩუნოს მხოლოდ დიადი ხდომილებები.

დიადი ცხოვრების ნიშანია შედეგრი, გმირობა და მოღვაწეობა. ისტორია კი არის ისტორიულ ეპოქათა დიადი ხდომილებების კავშირი, რაც არის პროტესტი თაობათა მარადიული ცვლილებისა და საგანთა ცვალებადობისა. მონუმენტალური ისტორია იმით არის სასარგებლო, რომ იგი ადამიანს უნერგავს იმედსა და მოლოდინს-ის დიადი, რაც ერთხელ მოხდა წარსულში შესაძლებელია გამეორდეს კიდევ ერთხელ აწმყოში ან მომავალში. მაგრამ რამდენად არის შესაძლებელი ასეთი რამ? ხომ არ უნერგავს ასეთი ისტორია ილუზიებს? ნიცშეს ასეთი რამ ნაკლებ მოსალოდნელად მიაჩნია. ამისათვის უნდა დავუშვათ ძველი ისტორიული სიტუაციის და მოღვაწეობის, მიზეზების, მოტივების და შედეგების თანხედრის გამეორება. რაც ძნელი წარმოსადგენია, რადგან მომავლისა და შემთხვევის აზარტულ თამაშში არასოდეს განმეორდება სრულიად ერთგვარი კომბინაციები.

მისი აზრით, დიადი ისტორიული ხდომილებები არიან „ეფექტი თავისთავად“, რომლებიც ყველგან და ყოველთვის ახდენენ შთაბეჭდილებას ადამიანზე. სწორედ ამას ზემოთხსენებულ ადამიანები, სწორედ ეს მოხდენილი შთაბეჭდილება არ აძლევს მოსვენებას ძლიერი ბუნების ადამიანებს. ამიტომ სანამ ისტორიის საგანი იქნება ამ დიადი სტიმულების აღწერა, რომლებსაც დიდი ადამიანები ისტორიაში ნახულობენ და გადმოიღებენ თავიანთი მოღვაწეობის ნიმუშად, სანამ წარსული ასახულია როგორც მისაბამი და რაც შეიძლება ერთხელ კიდევ განმეორდეს, მანამდე ისტორია შეიძლება ყოველთვის დამახინჯდეს და შელამაზებული იქნეს. მონუმენტალური წარსული კი გადაიქცეს მითოლოგიურ ფიქციად, ფანტაზიად. წარსულის მონუმენტალური აღწერით ზარალდება თვითონ წარსული, რადგან ისტორიის მნიშვნელოვანი მონაკვეთები ყურადღების გარეშე რჩება და დაეიწეებას მიეცემა.

ნიცშეს მიხედვით, მონუმენტალურ ისტორიას ადამიანი შეჰყავს შეცდომაში და წარსულის სიდიადით აღფრთოვანებას ფანტაზიზმად გადაიქცევს. ეს განსაკუთრებით სახიფათოა თუ იგი ეუფლება მეოცნებე ბოროტმოქმედს და ნიჭიერ ვოცენტრისტების ცნობიერებას. ამას შედეგად მოსდევს ისტორიული კატასტროფები. კიდევ უფრო საზოგადოა მონუმენტალური ისტორიის გავლენა უნიჭო მიმბამელებზე, რომლებსაც კიდევ უფრო დიდი უბედურების მოტანა შეუძლიათ. ასევე მონუმენტალური ისტორიით უნიჭო, სუსტი პირები ებრძვიან ყოველივე ახალს და დიადს. ისინი ამტკიცებენ, რომ ყველაფერი დიადი, მშვენიერი, გენიალური უკვე იყო და ახალი, თანამედროვე არაფრით არ გამოირჩევა. ძველ მიღწევებზე დაყრდნობით ისინი გვევლინებიან მსაჯულებად. ისინი აბრკოლებენ მისწრაფებასაც კი სიახლისა და ორიგინალურისაკენ. მათთვის ავტორიტეტი და ნიმუშია მხოლოდ წარსული. ნიცშეს აზრით, მონუმენტალური ისტორიის მიმბამელები და დამცველები არიან სწორედ პლებეები, რაც არის სწორედ ტრაგედია, რადგან ისინი იბრძვიან სიახლის, შემოქმედების, ორიგინალურობის და საბოლოოდ სიცოცხლის წინააღმდეგ. მონუმენტალური ისტორიისადმი მათი ერთგულებით იწილება სიძულვილი მათი ეპოქის დიდი ადამიანებისადმი, რადგან „დიადი უკვე არსებობს“.

ანტიკვარული ისტორია. ისტორია მეორე რიგში ეკუთვნის იმას, ვინც იცავს და მოწიწებით პატივს სცემს წარსულს, ადგილს სადაც დაიბადა და გაიზარდა. ამ მოწიწებით იგი ვალს იხდის თავისი არსებობის ფაქტის გამო. იგი ცდილობს ხელუხლებელ მდგომარეობაში შეინარჩუნოს და შთამომავლობას გადასცეს მისი ცხოვრების პირობები. ამაში გამოიხატება სიცოცხლისადმი მისი სამსახური.

ყველაფერი მცირე, პატარა, ოდნავ მოძველებული და მომპალი იძენს განსაკუთრებულ, დამოუკიდებელ ღირებულებას და ხელშეუხებლობის უფლებას. ანტიკვარული ადამიანი კეთილშობილი და კონსერვატული სული გადასახლება ამ ნივთში. მშობლიური ქალაქის ისტორია მის საკუთარ ისტორიად გადაიქცევა, იგი საკუთარ თავს აღმოაჩენს საკუთარი ქალაქის ყოველ კუთხეში, ყოველ ნივთში, ყოველ დღესასწაულში. აქ არ იყო ცუდი ადგილი ცხოვრებისათვის, არც ეხლა არის და არც მომავალში იქნება ცუდი ადგილი ცხოვრებისათვის. ანტიკვარი-ისტორიკოსი შეუერთდება საერთო „ჩვენს“-ს და ამადღდება საკუთარ ემპირიულ არსებობაზე. იგი ამაყობს თავისი მიკუთვნებულობით ამ საერთო, სახალხო ერთობისადმი. განსაკუთრებით დიდი ღირებულება აქვს ისტორიულ-ანტიკვარულ ინსტინქტს, მოწიწებას მოკრძალებული პირობების ცხოვრების გაშუქებისას.

მეტი რა შეიძლება იყოს ისტორიის მხრიდან სიცოცხლის სამსახური, თუ არა ის, რომ იგი თაობებს და ხალხებს შინაგანი კავშირით დაუკავშირებს საკუთარ სამშობლოს, მშობლიურ ტრადიციებს, ადამ-წესებს და დაამაგრებს საკუთარ მიწა-წყალთან. ეს იმდენად მყარი კავშირია, რომ ზოგჯერ გაუგებარია უცხო თვალისათვის, მაგრამ ძალზედ სასარგებლოა საზოგადოებრივი ინტერესებისათვის. ეს განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია და გასაგები მიგრაციების პერიოდში, როდესაც გადასახლებისაკენ, მომთაბარეობისაკენ, მიგრაციისაკენ ლტოლვა შეიპყრობს მთელ ხალხებს, თაობებს და ერებს. ადამიანს სიამაყეს გვრის იმის ცნობიერება, რომ მისი არსებობა არ არის შემთხვევითი ფაქტი, არამედ არის წარსული მემკვიდრეობის გაგრძელება და მომავალი თაობების საძირკველი. ეს მას განსაკუთრებულ პასუხისმგებლობასა და კავშირს სძენს ადგილის მიმართ. ნიცშეს აზრით, დღეს სწორედ ამას შეიძლება ეწოდოს ჭეშმარიტად ისტორიული გრძნობა.

ეს მიდგომაც არ არის დაზღვეული ნაკლისაგან. არც ამ შემთხვევაში ხდება ადამიანის მიერ წარსულის გადამუშავება წმინდა ცოდნად. ხდება წარსულის დამახინჯება და შელამაზება. სანამ ისტორია მოწოდებულია ემსახუროს სიცოცხლეს და ექვემდებარება სასიცოცხლო ინტერესებს, მანამ ეს მოხდება. ადამიანის ანტიკვარული გრძნობები შეზღუდულია ვიწრო პორიზონტით, ბევრს ვერ ამჩნევს და რასაც ამჩნევს დანახულია ძალიან ახლოდან და ძალზედ იზოლირებულად, ამიტომ იგი ყველაფერს მნიშვნელოვნად მიიჩნევს და ვერ გაურჩევია ჭეშმარიტად ისტორიული, მნიშვნელოვანი არაისტორიულისა და უმნიშვნელოსაგან. ასევე ყველაფერი ძველი და წარსული აღიარებულია ყოველგვარი განსჯის გარეშე პატივისცემისა და მოწიწების ღირსად. ეს ნიშნავს, რომ ისტორიული გრძნობა კი არ შეინახავს, არამედ ახდენს სიცოცხლის ბალზამირებას-აცხადებს ნიცშე.

ანტიკვარული ისტორია გადაგვარდება კოლექციონერობად: ფაქტების, მოვლენების, ნივთების შემგროვებლობად. მის მოღვაწეობას წარმართავს ძველისადმი ცნობისმოყვარეობა და ყოვლისმცოდნეობის სურვილი. იგი ახშობს წარსულის შესწავლის ყველა სხვა მეთოდს, მას შეუძლია მხოლოდ შენახვა, დაცვა, მაგრამ არა ახლის შექმნა. იგი ახდენს შემოქმედებითი ნატურების პარალიზებას, რომლებსაც უწევს წარსულის ზოგიერთი სიწმინდის უკუგდება. მოკლედ ანტიკვარული პოზიციის მიხედვით: ის, რომ რაღაც ნივთი დამჯელდა წარმოშობს მოთხოვნას, რომ მის მიმართ ვალდართ უკვდავების უფლება.

კრიტიკული ისტორია. ადამიანს უნდა ჰქონდეს უნარი და ღროდადრო, სიცოცხლის ინტერესებიდან გამომდინარე, გამოიყენოს ძალა და დაანგრიოს, დაარღვიოს წარსული, რათა ჰქონდეს შესაძლებლობა გააგრძელოს სიცოცხლე. ამას ადამიანი

აღწევს წარსულის კრიტიკული შესწავლით, როცა წარსული წარსდგება ისტორიის სასამართლოს წინაშე და ადამიანი გამოიტანს განაჩენს წარსულის მიმართ. ნიცშე თვლის, რომ ყოველი წარსული გასამართლების ღირსია, რადგან ადამიანის მოქმედება სასრულო და ნაკლოვანია. ისტორიაში გამოსჭვივის ადამიანური სისუსტე და ძლიერებაც. წარსულის მიმართ განაჩენი გამოაქვს არა სამართლიანობას, არამედ სიცოცხლის ბნელ, უძლევ და საკუთარი თავის მამიებელ ძალას. ამიტომ მისი განაჩენი ყოველთვის მიკერძოებულია. ამ სასამართლოს პრინციპია: "ყველაფერი, რაც წარმოშობილა, დაღუპვის ღირსია". ამიტომ იცხოვრო და იყო უსამართლო ერთიადიგივეა, რადგან ადამიანს უწევს სიცოცხლის გაგრძელებისათვის წარსულის სიწმინდეების უკუგდება, რაც ბოროტებაა. საჭიროა დიდი ძალა, რომ იცხოვრო და დაივიწყო.

ზოგჯერ ადამიანის სიცოცხლისათვის აუცილებელია ნათელი გაზადო თუ რამდენი უსამართლობაა რაიმე საგნის, მოვლენის არსებობაში და რამდენად ღირსია იგი მოსაბოძისა. წარსულის კრიტიკული განხილვისას სასტიკად ითვლება წარსულის სიწმინდეები. ეს სახიფათოა თვითონ სიცოცხლისათვის. ნიცშე თვლის, ადამიანები, რომლებაც სიცოცხლეს ასე ემსახურებიან, ანუ წარსულს ასამართლებენ, ანგრევენ და არღვევენ არიან ეპოქის სახიფათო ადამიანები, რომლებსაც თვითონაც საფრთხე ემუქრებათ. მათი მოქმედება ჰგავს მცდელობას შექმნან საკუთარი თავის ისეთი ისტორია, როგორიც უნდოდათ ჰქონდეთ, რომელიც უპირისპირდება იმ წარსულს საიდანაც მოდიან სინამდვილეში. ეს არის სახიფათო საქმე, რადგან ძნელია ნახო მიჯნა, სადაც უნდა შეჩერდე წარსულის უკუგდებაში.

ისტორიის პერიოდიზაციის პრობლემა. გადიოდა საუკუნეები, იცვლებოდა სახელმწიფოები, კულტურები, ერები. შეიძლება საუკუნეების ამ მიმდინარეობაში წესრიგის ნახვა მისი პერიოდიზაცია? მსოფლიო ისტორიის პერიოდიზაცია ერთი შეხედვით ძალზედ ადვილია. ყველამ იცის ძველი მსოფლიო, შუა საუკუნეები, ახალი დრო და უახლესი დრო. დროის ტრიალული დაყოფა ყველა მიმართულების მოაზროვნეებისათვის იყო მისაღები (ჰერდერი, კანტი, ჰეგელი, მარქსი, მ. ვებერი) პირველი ვინც შეეცადა თეორიულად დაესაბუთებინა ისტორიის პერიოდიზაცია იყო ჯ. ვიკო (1668-1744). მან ნაშრომში „ერების ზოგადი ბუნების შესახებ ახალი მეცნიერების საფუძვლები“, შეეცადა დაესაბუთებინა თავისი პოზიცია. ჯ. ვიკომ გამოიყენა ადამიანური და ღვთაებრივი ისტორია. მან ისტორია წარმოადგინა როგორც მიზეზისა და შედეგის თანმიმდევრობის წესრიგი. მისი აზრით ყველა ხალხები გადიან ერთნაირ ისტორიულ გზას: ღვთაებრივ, გმირულ და ადამიანურ ეპოქას. ისინი შეესამაგებებიან კაცობრიობის ბავშვობის, ახალგაზრდობისა და ზრდასრულობის პერიოდს. (იგივე ეტაპს გადის ადამიანის ენა, კულტურა და ყველაფერი რაც ადამიანთან არის დაკავშირებული). გმირების ეპოქაში გმირების ღმერთებთან ბრძოლაში ჩამოყალიბდა ადამიანური სახელმწიფო, კულტურა, ენები. როცა პლესი იწყებს ბრძოლას არისტოკრატების წინააღმდეგ იწყება ადამიანური სტადია. ეს დაცემაა. შემდეგ კაცობრიობა ხელახლა გადის ამ წრეს. მისი აზრით ყველა ერმა უნდა გაიაროს ისტორიული განვითარების ყველა სტადია. იგი აღიარებს ღმერთის განგებას როგორც ისტორიულ ფაქტორს, რომელსაც შეუძლია შეცვალოს ისტორიის მიმართულება და აღკვეთოს ადამიანის ენები. ისტორიის პერიოდიზაციისათვის გამოიყენებდნენ:

- შრომის იარაღს (უ. როსტოუ, დ. ბელი, ო. ტოფლერი).
- მოსახლეობის ზრდის დონეს (თ. მალთუსი).
- გეოგრაფიული გარემო (შ. მონტესკიე).
- ფიზიკურ აზრით ისტორიული ეპოქის გამოყოფის საფუძველია ადამიანის თავისუფლების ხარისხი.

ფიქტეს აზრით, ადამიანის ამქვეყნიური ცხოვრების მიზანია თავისი ურთიერთობები მოაწყოს თავისუფლებისა და გონიერების პრინციპის მიხედვით. ამ კრიტერიუმით გამოყოფილი ეპოქა:

- ეპოქა როცა ადამიანური ურთიერთობები მყარდებოდა იძულების გარეშე, მხოლოდ გონივრული ინსტიქტის საფუძველზე.
- ეპოქა როცა ეს ინსტიქტი გახდა სუსტი და მხოლოდ რჩეულებში ვლინდებოდა და ისინი მას ხდიდნენ ყველასათვის მაიძულებელ გარეგან ავტორიტეტად.
- ეპოქა როცა უკუგდებულა ეს ავტორიტეტი და მასთან ერთად გონება იმ ფორმით როგორც ის ვლინდებოდა აქამდე.
- ეპოქა როცა კაცობრიობაში საყოველთაო გაგრძელებას პოულობს გონება მეცნიერების ფორმით.
- ეპოქა როცა მეცნიერებას უერთდება ხელოვნება, რათა მყარი და მტკიცე ხელით გარდაქმნას სიცოცხლე მეცნიერების მიხედვით. ამის შემდეგ კაცობრიობა გადავა სხვა სამყაროს უმაღლეს სფეროში.

კ. იასპერსისათვის „ადამიანური ყოფიერების ისტორიული სუბსტანციაა ტრადიცია“. კაცობრიობა ერთიანია და მას აქვს ერთიანი ისტორია. მას შემოაქვს „ღერძული ღვთის“ იდეა. ამ ღვთის ყალიბდება თანამედროვე კაცობრიობის ერთიანი საფუძველი და თანამედროვე ადამიანის ტიპი. ეპოქები ერთმანეთისაგან განსხვავდებიან ისტორიული სიტუაციის თავისებურებებით. თუმცა შესაძლებელია მსგავსი ისტორიული სიტუაციის გამეორება სხვადასხვა ქვეყნებში. (ჩინეთი, ინდოეთი, სპარსეთი, პალესტინა, ძველი საბერძნეთი).

მარქსმა ისტორიული განვითარება წარმოიდგინა როგორც საზოგადოებრივ-ეკონომიკური ფორმაციების თანმიმდევრობა. საზოგადოებრივ-ეკონომიკური ფორმაციის ცნება გაჩნდა მარქსის ნაშრომში „პოლიტიკური ეკონომიის კრიტიკისათვის“ შესავალში (1859წ). მან გამოყოფილი:

- პირველყოფილი,
- მონათმფლობელური,
- ფეოდალური,
- კაპიტალისტური,
- კომუნისტური.

დღეს მარქსისეული მიდგომა შეიცვალა. მარქსის საზოგადოებრივ-ეკონომიკური ფორმაციის ცნება ვერ ხსნის ყველა მოვლენას და აღარ ასრულებს ევრისტიკულ ფუნქციას. ამიტომ დღეს უფრო მისაღებია ცივილიზაციური და ფორმაციული მიდგომები.

დ. ბელის აზრით მარქსისეული იდეა ყველაფრის ეკონომიკით განსაზღვრულობისა არაა სწორი. მისი აზრით სოციალური მოვლენები და პროცესები შეიძლება დავაღაგოთ გარკვეული ღერძების გასწვრივ. მარქსისათვის ასეთია საკუთრება როგორც საზოგადოებრივი ფორმაციების ღერძი. მარქსთან მონათმფლობელობა, ფეოდალიზმი, კაპიტალიზმი და კომუნიზმი დალაგებულია საკუთრების ღერძის მიმართ. დ. ბელის აზრით დღეს საზოგადოების განვითარების ფაქტორია არა იმდენად საკუთრების პრინციპი, არამედ მეცნიერება და ტექნიკა. თუ საზოგადოების განვითარების ღერძად ამას ავიღებთ, მაშინ კაცობრიობის განვითარების სტადიებად შეიძლება მივიჩნიოთ:

- ტრადიციული საზოგადოება (საზოგადოების საფუძველია სოფლის მეურნეობა).
- ინდუსტრიული საზოგადოება (კაპიტალისტური საწარმო, მრეწველობა 17-19-სს შუა ხნები).

- პოსტინდუსტრიული საზოგადოება (მე-20ს 60 იანი წლები).

პოსტინდუსტრიული საზოგადოება კონცენტრირდება ახალი ღერძის-თეორიული ცოდნის გარშემო. მის გარშემო დალაგდება ტექნიკა, ტექნოლოგია, ეკონომიკა და საზოგადოების ფუნქციონირება. პოსტინდუსტრიულ საზოგადოებას ახასიათებს:

- მომსახურების სფეროს გაფართოება. შრომითი რესურსების დიდი ნაწილი დასაქმებულია არა სოფლის მეურნეობაში, არა მრეწველობაში, არამედ მომსახურების სფეროში (ვაჭრობა, ტრანსპორტი, ჯანდაცვა, მეცნიერება, განათლება, მართვა),
- ტექნიკურ სპეციალისტთა და თავისუფალ პროფესიონალების წარმომადგენლების სიჭარბე,
- ინტელექტუალური ტექნიკის შექმნა,
- სოციალური განვითარების ახალი დონის მიღწევა,
- თეორიული ცოდნის მადომინირებული როლი, როგორც ინოვაციებისა და პოლიტიკური გადაწყვეტილებების წყარო,

ისტორია როგორც ყოველთვის თვითმხედის მაკოქში მ. ჰაიდელბერი

მ. ჰაიდელბერი (1889-1976წწ). ცდილობს ისტორიის გააზრების ახალი მოდელი შემოთავაზებას. მისთვის ისტორიული ეპოქების ცვლილება არც შემთხვევითია, არც აუცილებელია და არც გამოითვლება როგორც გარდუვალი, კანონზომიერი პროცესი. კაცობრიობის ისტორია არის ხვედრისეული წესრიგის მქონე პროცესი, რომელიც ყოფიერების თვითმხედის ეპოქებით განისაზღვრება. იგი არ აღიარებს ისტორიის არც ტელეოლოგიურ და არც ოპტიმიზტურ ხასიათს. მისთვის ისტორია არის შემკვიდრებით მიღებული შესაძლებლობების მარადიული კვლავდარბუნების ხასიათის მქონე პროცესი. ყოველი თაობა შემკვიდრებით მიიღებს რეალობას როგორც შესაძლებლობათა ერთობლიობას. ეს ისტორიული შესაძლებლობები იგივეობრივია და ხელახლა მოცემა ყოველ ახალ თაობას. ისტორია არის ამ შესაძლებლობების განხორციელების პროცესი. ეს არის თანამედროვე ეპოქა. ჰაიდელბერისათვის ადამიანი კი არ იმყოფება ისტორიაში, დროში, არამედ თვითონ არის დრო, ისტორია. ჰაიდელბერი წერდა, ადამიანს აქვს *historie*, რადგან იგი *geschichtliche* არსებაა. ადამიანის არსებობის საზრისი არაა ისტორიულ პროცესში (შემოქმედებაში) მონაწილეობა. „ადამიანმა თავი უნდა მიუძღვნას საკუთარ ხვედრს და არა ტრანსცენდენტურ, შენზე ამაღლებულ ისტორიულ პროცესს“ (ჰაიდელბერი ყოფიერება და დრო). ადამიანმა უნდა იცხოვროს თავისი ცხოვრებით. ადამიანის მისიაა განახორციელოს საკუთარი დრამა, ისტორია, რომელიც არ გამოიყვანება არცერთი საზოგადოებრივი კოლიზიიდან, ტენდენციიდან. იგი უნდა იყოს მოლოდინში და ცხოვრებისაგან უნდა მიიღოს ის რასაც ხვედრი მიუძღვნის. ჰეგელთან კი ისტორიულ პროცესში აქტიური მონაწილეობა ადამიანის დანიშნულებაა. როგორც ვხედავთ ჰეგელთან, ნიცშესთან და ჰაიდელბერთან ისტორიის გაგება დაკავშირებულია წრებრუნვასთან. ქრისტიანობაშიც მეორედ მოსვლა, წრე არის ისტორიული პროცესის შეჯამება.

ისტორიის ტალღური თეორია. (ე. ტოფლერი) მან აღნიშნა უშუალო კავშირი ტექნიკის განვითარებასა და ცხოვრების წესს შორის. მისი აზრით ტექნიკის განვითარების

დონე განსაზღვრავს საზოგადოებისა და კულტურის ტიპს. ტექნიკის გავლენას ადამიანის ისტორიულ განვითარებაზე ტალღისებური ხასიათი აქვს:

- პირველი იყო აგრარული ტალღა-მას შეესატყვისება ტრადიციული საზოგადოება. აქ მიწა არის ეკონომიკის, სიცოცხლის, კულტურის, ოჯახისა და პოლიტიკური ორგანიზაციის საფუძველს,
- მეორე ტალღა იყო ქარხნული წარმოება. აქ გადამწყვეტია ტექნიკა. მას შეესატყვისება საზოგადოების ტიპი, სადაც გადამწყვეტი მნიშვნელობა აქვს ცენტრალიზმს, ერთგვაროვნებას და გიგანტურობას. მას ახასიათებს ეკონომიკური სიღუბნეზი და სოციალური ჩაგვრა,
- მესამე ტალღა-ინფორმაციული საზოგადოება. აქ ყალიბდება ცხოვრების ახალი წესი, შრომის ახალი ფორმები პოლიტიკის ახალი ფორმები. მას ახასიათებს ინდივიდუალიზმი და წმინდა ადამიანური ტექნოლოგიები. აქ გადამწყვეტია მომსახურების სფერო, მეცნიერება და განათლება. კორპორაციამ ადგილი უნდა დაუთმოს უნივერსიტეტს, ბიზნესმენმა-მეცნიერს. ინტელექტუალური კაპიტალი გახდა საზოგადოებრივი ყოფიერების ძირითადი ძალა.

ყველა თეორია მიუთითებს ცოდნის როლის ზრდას საზოგადოების ყოფიერების წესის განსაზღვრისას. იგი ჩაენაცვლა არა მარტო ადამიანის ფიზიკურ შრომას ტექნიკის სახით, არამედ ადამიანსაც ტექნოლოგიების სახით. ცოდნა თვითონ არის მწარმოებელი და ცოდნის წარმოება არის უპირველესი წარმოება და ყველა სხვა წარმოების საფუძველი.

ისტორია როგორც ჩაკეტილი ციკლების ერთობლიობა (შპენგლერი ო. 1880-1936წწ).
მისი კვლევის საგანი იყო მსოფლიო ისტორიის მორფოლოგია. მსოფლიო კულტურების (გონითი ეპოქები) თავისებურება, როგორც განუმეორებელი ორგანული ფორმებისა. მან უკუაგდო მსოფლიო ისტორიის საყოველთაოდ გავრცელებული პერიოდიზაცია ძველი სამყარო-შუა საუკუნეები-ახალი დრო. მისი აზრით, მსოფლიო ისტორია უნდა წარმოვიდგინოთ, როგორც ერთმანეთისაგან დამოუკიდებელი კულტურული სამყაროები. იგი მცდარად მიიჩნევს ისტორიის სწორხაზოვანი განვითარების იდეა, რომლის თანახმად მსოფლიოს განვითარება პროგრესის მიმართულებით მიდის. მსოფლიო ისტორიის ამ პერიოდიზაციას არაფერი აქვს საერთო არაევროპულ ისტორიასთან. ევროპულ მსოფლიო ისტორიას იგი უწოდებდა „ისტორიის პტოლემიკურ სისტემას“. იგი ევროპოცენტრიზმის გამოხატულებაა. იგი ახდენს მსოფლიო ისტორიის ნივთიერებასა და გაღარიბებას. ამ იდეას მან დაუპირისპირა ისტორიის ციკლური თეორია. იგი უარყოფს მსოფლიო ისტორიის შესაძლებლობას. კაცობრიობა არის ცარიელი სიტყვა.

მსოფლიო ისტორია არის მრავალი დამოუკიდებელი, განუმეორებელი კულტურულ-ისტორიული ციკლების ერთობლიობა. ყოველი კულტურა ამოიზრდება გარკვეულ ტერიტორიაზე და მჭიდროდ და მარად დაკავშირებულია ამ ტერიტორიასთან. ყოველ კულტურას, როგორც ისტორიას აქვს საკუთარი იდეა, ცხოვრება, სურვილი და მგრძნობელობის წესი. ყოველი კულტურა არის ცოცხალი ორგანიზმი და ახასიათებს წარმოშობა-განვითარება და სიკვდილი. კულტურის სიკვდილი ნიშნავს კულტურის გადასვლას ცივილიზაციაში. ეს არის ნებისმიერი კულტურის განვითარების ორი ეტაპი. კულტურის ცივილიზაციის პერიოდში გადასვლის შემდეგ ერი და კულტურა კარგავს შემოქმედებით ენერგიას და კაცობრიობის განვითარების წარმართველი ხდება სხვა ერი და კულტურა. ძველი საბერძნეთის კულტურამ თავისი დასასრული ნახა რომაულ ცივილიზაციაში. დასავლურ-ევროპული კულტურა ჩამოყ-

ალიბდა მე-9 საუკუნეში (ფაუსტური კულტურა). განვითარების მწვერვალს მიაღწია მე 15-18 საუკუნეში და მე-19 საუკუნიდან გადავიდა ცივილიზაციაში. ცივილიზაცია არის კულტურის „ჩასვენება“. იგი განსხვავებული კულტურულ-ეროვნული ციკლების შესასწავლად იყენებდა შედარებისა და ანალოგიის მეთოდს. მისი მეთოდების საფუძველს წარმოადგენდა „რიცხვების საზრისი“. ყოველი ერისა და კულტურის ისტორია არის რიცხვითი წესრიგის მქონე. ისტორიული განვითარება ექვემდებარება ბედს. იგი უარყოფს ისტორიის სწორხაზოვანი განვითარების იდეას, რომლის თანახმად მსოფლიოს განვითარება პროგრესის მიმართულებით მიდის. შპენგლერის აზრით დიდ კულტურებს მიეკუთვნება:

- ეგვიპტური,
- ინდური,
- ჩინური,
- ბაბილონური,
- ანტიკური,
- ბიზანტიურ-არაბული,
- დასავლური,
- რუსულ-ციმბირული.

მათი უნიკალურობა განპირობებულია მისი „სულის“ უნიკალურობით. ბერძნული კულტურის საფუძველია-აპოლონიური სული, არაბული კულტურის საფუძველია-მაგიური სული, დასავლური კულტურის საფუძველია-ფაუსტური სული. ყოველი ერის ისტორია როგორც კულტურა გამოირჩევა თავისებური სტილით. მათ სიცოცხლის განსაკუთრებული გრძნობა ახასიათებთ.

- ეგვიპტე არის სიკვდილისა და ღრის კულტურა,
- ჩინეთი არის სიცოცხლის დინების კულტურა (დაო),
- ინდოეთი არის ანტიისტორიული კულტურა,
- არაბეთი არის მაგიური კულტურა,
- საბერძნეთი-აპოლონიური კულტურა,
- ევროპა-ნების კულტურა,
- რუსეთი – უსასრულო ველის კულტურა.

ეს ეროვნულ-კულტურული მთლიანობები ერთმანეთს ცვლიან და მათ შორის არ არის არავითარი მემკვიდრეობითობა. ყოველი ერი და კულტურა გადის განვითარების მსგავს ფაზებს და ხანგრძლივობის ერთნაირი პერიოდები აქვთ. ყოველი კულტურის არსებობის ხანგრძლივობაა 1000 წელი. ყველა კულტურას ერთგვარი ღროთი სტრუქტურა აქვს. ყოველი კულტურა შინაგანი მიზეზების გამო იღუპება. ისინი კარგავენ შემოქმედებით ენერგიას და გადადიან ცივილიზაციის ეპოქაში. ცივილიზაციას ახასიათებს: მატერიალიზმი, ათეიზმი, სციენტიზმი, ტექნიციზმი, აგრესიული ექსპანსია, რევოლუციონიზმი, ურბანიზაცია.

ისტორია არის კულტურის განვითარების ისტორია. საკუთარ პოზიციას განსაზღვრავდა როგორც კლასიკური ისტორიზმის კრიტიკას. მან უარყო ერთიანი მსოფლიო ისტორიის შესაძლებლობა და ისტორიის პროგრესული ხასიათი. ასევე უარყო ისტორიის გარედან მიცემული საზრისი და მიზანი და ისტორიის პერიოდიზაცია ეპოქების მიხედვით. კულტურების წარმოშობას და არსებობას არ აქვს მიზანი, „ისინი წარმოიშებიან მდებარე ყვავილების მსგავსად ამაღლებული მიზანსმოკლებულობით.“

შპენგლერის აზრით, რაციონალიზტური ცივილიზაცია ნიშნავს კულტურის ღირებულებების დევრადაციას და კულტურის დარუპებას. მან პირველმა მიაქცია ყურა-

დღეობა ისტორიას როგორც კულტურის ისტორიას, კულტურის კრიზისის ფენომენს. მეცნიერებისა და ფილოსოფიის ტრანსფორმაციას აბსტრაქტულ, თვითკმარ თამაშობებად წმინდა ცნებებითა და რიცხვებით.

ისტორია და ისტორიციზმი

ჰეგელთან და ჰაიდეგერთან ჩვენ ენახეთ, რომ განსხვავებული იქნა ისტორია როგორც რეალობა ისტორიისაგან როგორც მეცნიერებისაგან. რა სახის მეცნიერებაა ისტორია და როგორია მისი გამოყენების საზღვრები და ამოცანები? ერთნი თვლიან, რომ ისტორია არის მხოლოდ წარსულის ცოდნა და წარსულის აწმყოზე გავლენის ახსნა. მეორენი თვლიან, რომ ისტორიის მეცნიერების მიზანია მომავლის წინასწარმეტყველება წარსულის ცოდნის საფუძველზე. ისტორიციზმს მიიჩნევენ ისტორიის მეცნიერების საზღვრებისა და ამოცანების უსაფუძვლო გაფართოების მცდელობად. ისტორიციზმი გულისხმობს სოციალური მეცნიერებებისადმი ისეთ მიდგომას, რომლის თანახმად მათი მთავარი მიზანია ისტორიული პროგნოზირება, ისტორიული განვითარების სახის წინასწარმეტყველება. ისტორიული პროგნოზირება შესაძლებელია ისტორიის კანონების, უნივერსალური ტენდენციების აღმოჩენის საფუძველზე.

ისტორიის ცოდნის ხასიათი. ისტორიის როგორც მეცნიერების პრობლემის საკითხს შეეხო კ. პოპერი (1902-1994წწ.). ისტორიციზმის პრინციპი არის ისტორიული შემეცნების ძირითადი მეთოდი. რომლის თანახმად ისტორიული ხდომილება აიხსნება და გამოწვეულია წარსულში მომხდარი მოვლენით. ამიტომ მისი გაგებისათვის უნდა გავიგოთ მისი გამომწვევი ისტორიული მიზეზით. ისინი ვინც უარყოფენ ისტორიციზმის პრინციპს თვლიან, რომ არ არსებობს ისტორიული პროცესის ობიექტური კანონები. ეს არის ცრურწმენა. ისტორიული აუცილებლობის რწმენა არის ცრურწმენა და შეუძლებელია კაცობრიობის ისტორიის განვითარების წინასწარმეტყველება მეცნიერული მეთოდებით. საკუთარი პოზიციის დასასაბუთებლად მას შემდეგი არგუმენტები მუჰყავს:

- ისტორიის პროცესი მნიშვნელოვანწილად დამოკიდებულია ადამიანური ცოდნის ზრდის ხარისხზე.
- ჩვენ არ შეგვიძლია ვიწინასწარმეტყველოთ ადამიანური ცოდნის ზრდის სისწრაფე.
- ამიტომ ჩვენ არ შეგვიძლია ვიწინასწარმეტყველოთ. ისტორიული პროცესის ხასიათი.
- ამრიგად ჩვენ უნდა უუარყოთ თეორიული ისტორიის შესაძლებლობა.

კ. პოპერი უარყოფს ისტორიული პროგრესის იდეას, რადგან პროგრესი არის მოძრაობა გარკვეული მიზნისაკენ, მაგრამ მიზანი შეიძლება ჰქონდეს მხოლოდ ადამიანს და არა ისტორიას. პროგრესისაკენ შეიძლება მოძრაობდეს მხოლოდ ადამიანი. მაგრამ აქ ლაპარაკი შეიძლება იყოს ცოდნის პროგრესზე და არა მორალურ პროგრესზე, რომელიც იქნებოდა კაცობრიობის პროგრესის საფუძველი. ცოდნა შეიძლება გამოყენებული იქნეს როგორც კეთილი ისე ბოროტი მიზნებისათვის. ექსისტენციალიზმი მიიჩნევს, რომ ისტორიულ პროცესს არ აქვს მიზანი და არც შეიძლება ჰქონდეს. ისტორიის საზრისი დაკავშირებულია ადამიანის არსებობის საზრისთან და მიზანთან. ამ მიზნიდან გამომდინარე განისაზღვრება ისტორიის საზრისიც. იასპერსი მიიჩნევდა,

რომ ადამიანის არსია თავისუფლება რაც ვლინდება ადამიანის სულიერი ბუნების გამოვლენაში. ისტორიციზმს თვლის, რომ ეს შესაძლებელია რადგან:

- არსებობს ისტორიის განვითარების ობიექტური კანონები,
- ისტორიულ მეცნიერებას შეუძლია ამ კანონების მეცნიერულად დადგენა.

ერთმანეთისაგან უნდა განვასხვავოთ ისტორია და მისი მიზანი და ისტორიის მეცნიერება და მისი მიზანი. პოპერს აინტერესებს ისტორიის როგორც მეცნიერების საზღვრები. ისტორია როგორც სოციალური მეცნიერება განსხვავდება ბუნების მეცნიერებისაგან. ისტორია იკვლევს წარსულს და მომავლის წინასწარმეტყველება არ არის სოციალური და ისტორიული მეცნიერების ამოცანა და მას ამის გაკეთება არც შეუძლია. ისტორიული კანონი განსხვავდება ბუნების კანონისაგან. კანონი ერთგვაროვან გამოვლენას გულისხმობს. ასეთი რამ სოციალურ და ისტორიულ სფეროში შეუძლებელია. საზოგადოების კანონები შეიძლება „ზოგადად“ მართებული იყოს და შეიძლება გამოყენებული იქნეს კაცობრიობის მთელი ისტორიის მიმართ, მაგრამ ის არ არის კანონი მეცნიერული აზრით, თვლის პოპერი. მისი აზრით, უნდა განვასხვავოთ წინასწარმეტყველება და პროგნოზირება. ექსპერიმენტალური მეცნიერებები ტექნოლოგიურ პროგნოზებს ქმნიან, ხოლო არაექსპერიმენტალური მეცნიერებები წინასწარმეტყველებებს. წინასწარმეტყველებაში იგი გაიგებს გარდუვალის დადგენას, რომლის აცილება არ შეგვიძლია. პროგნოზირება არის იმისი ვარაუდი, რაც ინჟინერიის (ტექნოლოგიის) საფუძველზე შეიძლება მოხდეს.

პოპერი თვლის, რომ ისტორიციზმი ისტორიას და სოციალურ მეცნიერებებს წარმოადგენს ისეთ მეცნიერებად, რომლებიც მხოლოდ წარსულისაკენ კი არ იხედება, არამედ წინ, მომავლისაკენ. იგი უპირველესად არის მეცნიერება სოციალური და ისტორიული განვითარების შესახებ. ამიტომ ისტორია არის თეორიული მეცნიერება, რომელიც იკვლევს ისტორიული პროცესის, ცვლილებების, განვითარების კანონებს. ამ საფუძველზე იგი დაადგენს საზოგადოებისა და ისტორიის განვითარების ყოვლისმომცველ აუცილებელ ტენდენციებს, რომლის თანახმად შეიძლება საზოგადოება და მისი სტრუქტურები. პოპერი მიიჩნევს, რომ ისტორიისა და სოციალური მეცნიერებების ეს მცდელობა მცდარია და უარყოფითი შედეგების მომტანია. მას მხედველობაში აქვს მარქსის ისტორიული კონცეფცია, რომლის თანახმად ისტორიას მართავს ობიექტური კანონზომიერებები და ადამიანს შეიძლება მათი შემეცნება. ამის კონკრეტული მაგალითი იყო თვითონ მარქსიზმის თეორია.

პოპერი თვლის, რომ ტენდენციების არსებობა, რომელსაც სტატისტიკა გვიჩვენებს არის ტენდენცია და არა კანონი. ისტორიციზმი ტენდენციასა და კანონს ერთმანეთში ურევს, რაც მისი მთავარი შეცდომაა. ისტორიციზმის ისტორიული განვითარების კანონები აბსოლუტური ტენდენციებია, რომლებსაც გარდაუვლად მიგვევართ მომავლისაკენ. მაგრამ ისტორიული ტენდენციები ყოველთვის დამოკიდებულია საწყის პირობებზე და ისტორიული პირობები კი ყოველთვის განსხვავებულია. ისტორიული ტენდენცია არ არის უპირობო, არამედ ისტორიული პირობებით განისაზღვრება. პოპერი წერს: „ვინც აღიარებს, რომ ტენდენციები პირობებზეა დამოკიდებული და ამ პირობების აღმოჩენასა და გაცნობიერება ცდილობს მათთან არაფერი სადაო არა მაქვს“. ისტორიული ტენდენციები არსებობს და ისტორიის ამოცანაა მეცნიერულად დაადგინოს ამ ტენდენციების მდგრადობის პირობები. პოპერის პოზიციის გასაგებად ავლნიშნავთ, რომ უნდა განსხვავებული იქნეს სოციალური ისტორია ერის ისტორიისაგან, თუმცა ისინი საერთო ისტორიის ორი განსხვავებული ასპექტია. პოპერი დაკავებულია სოციალური ისტორიის კრიტიკით. ეს ისტორია არის არა ერთი ერის

ან კაცობრიობის თავგადასავალი, რაც არის კულტურისა და ერის გადარჩენისათვის ბრძოლის ისტორია, გონითი არსებობის ისტორია არამედ კაცობრიობის მიერ განვლილი ცხოვრების სოციალური ორგანიზაციების ფორმების ცვალებადობის აღწერა და მისი ცვლილება განვითარების ტენდენციებისა და კანონების კვლევა. მისი აზრით, უნდა განვასხვავოთ თეორიული და ისტორიული მეცნიერებები. პოპერი მოითხოვს მეცნიერებების რანგებისა და საზღვრების გამოჯენას, რაც თანამედროვეობის მეცნიერული განვითარების ერთერთი ნიშანია. მაგალითად, ფუნდამენტური და გამოყენებითი მეცნიერებების განსხვავება,

თეორიული მეცნიერებები იკვლევენ უნივერსალურ კანონებს და მათი აღმოჩენითა და შემოწმებით არის დაკავებული. ისტორიული მეცნიერებები კი იკვლევენ კონკრეტულ ფაქტებს. ისტორიციზმი მცდარად მიიჩნევს, რომ მისი საგანია უნივერსალური კანონები და განზოგადოებები. ისტორიული ხდომილების ახსნისას ჩვენ ვიყენებთ მიზეზობრივ მიდგომას. მიზეზობრივი ახსნა კი მეცნიერულობის მთავარი ნიშანია. პოპერი წერს, რომ რაიმეს „მიზეზობრივი“ ახსნა ნიშნავს იმის ახსნას თუ „რატომ“ და „როგორ“ მოხდა ეს. ეს კი „ამბავის“ მოყოლაა ანუ ისტორიის. ისტორია დაინტერესებულია წარმოშობის ახსნით, რაც თეორიული მეცნიერებისათვის უმნიშვნელოა და მხოლოდ სპეციალური ისტორიული ინტერესის საგანია. ისტორია ეძებს უნიკალურს, რაც მას ისტორიულ მოვლენად ხდის, თეორიული მეცნიერება კი განმეორებადს. ისტორიული მეცნიერება უნდა დაკავებული იყოს წარმოშობის საკითხით: რა წარმოიშვა და როგორ წარმოიშვა. მან უნდა იკვლიოს ამ ერთეული ხდომილების წარმოშობი მიზეზები. ასე დანახული ისტორიაც არის მიზეზობრივი მეცნიერება, რადგან იგი ხდომილების მიზეზობრივ ახსნას ცდილობს. მაგრამ წარმოშობის პრობლემა თეორიულ მეცნიერებას ნაკლებ აინტერესებს და იგი განმეორებადი მოვლენების განმეორებად უნივერსალურ კანონზომიერებას აღგენს. ისტორია კი ცდილობს ერთეული ხდომილების მიზეზობრივ ახსნას.

- ერთნი თვლიან, რომ ისტორიაც ეძებს მიზეზობრივ კავშირებს მოვლენებს შორის. მიზეზობრიობა კი დეტერმინირებულობას ნიშნავს. ეს ნიშნავს საყოველთაო კანონების კვლევას.
- მეორენი თვლიან, რომ ისტორიას უნიკალურ ხდომილებასთან აქვს საქმე, მარგამ ეს მოვლენა ხდება მეორე მოვლენის მიზეზი. ისტორიამ სწორედ ასეთი სახის მიზეზობრიობა, მიზეზობრივი კავშირი უნდა შეისწავლოს.

ისტორიაში არსებული მიზეზობრიობა უნდა განვასხვავოთ ბუნებაში არსებული მიზეზობრიობისაგან. ბუნების კანონის მიზეზობრიობა განსხვავდება ერთჯერადი მიზეზისაგან ისტორიული ხდომილების ახსნისას. ისტორიაში მიზეზი გადაიქცევა მოქმედი ადამიანის ცნობიერებაში მოტივად, ანუ მიზეზი გაივლის რაციონალურ შემოწმებას ადამიანის მიერ და იქცევა მოქმედების შინაგან მოტივად. აქ მოცემულია ისტორიულობის, ისტორიული ახსნის ძირითადი ნიშნები და მისი მეცნიერულობის გამოვლენის ნიშნებიც. ისტორია დაკავებულია უნიკალური ხდომილებებით ნიშნავს:

- რა, როდის, როგორ, რატომ წარმოიშვა (ხდომილების ისტორიული ახსნა)
- ისტორიული ხდომილების აღწერა (მისი უნიკალურობის ჩვენება),
- განმეორებადის, ტიპურის გამოვლენა ყველა უნიკალურ ხდომილებაში,
- უნიკალური ხდომილების, როგორც მიზეზის, კავშირის ნახვა მეორე ხდომილებასთან.

მოვლენის უნიკალურობის აღწერამ უნდა გვიჩვენოს მიზეზობრივად განპირობებულ აუცილებელს როგორ შეერწყმება „შემთხვევითი“ გარემოებები, რაც მიზეზობრივი

მიმართულების „განუმეორებელ“ გადახლართვას იწვევს და ხდომილების უნიკალურობის საფუძველია. ხდომილების არსებობას ეს ორივე მხარე აესებს და ხდომილება შეიძლება განვიხილოთ როგორც ტიპური (მიზეზობრივად ახსნადი) და როგორც უნიკალური (უმერჯენტული შედეგი, შემთხვევითი, არამიზეზობრივი).

პოპერმა ორი პრინციპი შემოიტანა ისტორიული ხდომილებების ასახსნელად:

- სიტუაციური ლოგიკა,
- შერჩევითი მიდგომა.

ისტორიული მოვლენის უნიკალურობის ასახსნელად პოპერმა შემოიტანა „სიტუაციური ლოგიკის“ ცნება. ისტორიული სიტუაცია თავისი უნიკალურობით გავლენას ახდენს ისტორიული პროცესის მონაწილეებზე, რათა იმოქმედონ გარკვეული სახით. ეს ქმნის ისტორიული ხდომილების უნიკალურობას. ეს განახვევებს ბუნების დეტერმინაციის განსხვავებას ისტორიული დეტერმინაციისაგან. ადამიანი ყოველთვის შერჩევითად მიუდგება ისტორიულ ხდომილებებს. მას არ შეუძლია მათი უსასრულო რაოდენობის მოცვა, ამიტომ იგი შეარჩევს გარკვეულ მოვლენებს ანალიზისათვის. ეს შერჩევა განპირობებულია როგორც სოციალური, პოლიტიკური, ისე პირადი ინტერესებით. შერჩევა შეიძლება განხორციელდეს ინტუიციურადაც. ეს არ ნიშნავს ისტორიული ფაქტების უგულვებელყოფას ან დამახინჯებას, არამედ უამრავი საწყისი პირობების მოცვა შეუძლებელია. შერჩევის მეთოდი მეცნიერული კიპოთეზის მსგავსია. ადამიანი ყოველთვის გამოდის რაიმე თეორიიდან და ისე ალაგებს ისტორიას. მაგრამ ასეთი თეორიული კიპოთეზის შემოწმება ისტორიაში შეუძლებელია. ამიტომ პოპერი მას ისტორიულ ინტერპრეტაციას უწოდებს. ისტორიულმა ინტერპრეტაციამ შეიძლება ახსნას რიგი მოვლენებისა და თეორიადაც ჩამოყალიბდეს, მაგრამ შემოწმებადი ვერ გახდება და ამდენად არც მეცნიერება იქნება.

ისტორიული და სოციალური ცვლილებების ხასიათი. პოპერი სანაცვლოდ წამოაყენებს ახალ მეთოდს, „თანდათანობითი ტექნოლოგიები“. მისი აზრით, ამ მეთოდს შეუძლია წარმატება მოგვიტანოს როგორც მეცნიერულ კვლევაში ისე მის პრაქტიკულ გამოყენებაში საზოგადოების ინსტიტუციური რეფორმირებასას. თანდათანობითი სოციალური ინჟინერიის მიზანია სოციალური ინსტიტუტების პროექტირება და უკვე არსებულის რეკონსტრუქცია და მართვა. ეს საკვებით შესაძლებელია რეფორმებით, მაგრამ რამდენად შესაძლებელია საკუთრების ფორმების კარდინალური ცვლილება, მით უფრო რეფორმის საქმე აქვს ნაწილთან და არა მთელთან, ფუნდამენტთან. თანდათანობითი სოციალური ინჟინერია მარქსის სოციალური რევოლუციის ალტერნატივა არის. პოპერი გამოყოფს სოციალური და უტოპიური ინჟინერიის მთავარ განსხვავებას: სოციალურმა ინჟინერიამ იცის, თუ რა ცოტა რამ იცის, უტოპიური ინჟინერია თვლის, რომ მან იცის ისტორიის კანონზომიერება და ამიტომ აქვს უფლება მართოს პროცესი ყველა დანარჩენი პროფანი ან მტერია. სოციალურმა ინჟინერიამ იცის, რომ სოციალური ინსტიტუტების მხოლოდ ნაწილია ადამიანის მიერ შეგნებულად პროექტირებული დანარჩენი უბრალოდ წარმოიშვა, როგორც ადამიანური მოქმედების „არაპროექტირებული შედეგი“. ამიტომ არ შეიძლება გქონდეს პრეტენზია ყველა ინსტიტუტის შექმნაზე, რადგან ყველაფრის ცოდნა შეუძლებელია. პოპერმა მოუთხოვა კავშირზე აზროვნების სტილსა და გარდაქმნების სტილს შორის. რასაც პლატონი და არისტოტელე უსვამდნენ ხაზს. პლატონის ფილოსოფოსი არ აცხადებს პრეტენზიას სიბრძნეზე, ყველაფრის ცოდნაზე. თანდათანობითი სოციალური ინჟინერია საკუთარ შეცდომებზე სწავლობს. იგნაბიჯ-ნაბიჯ იკვლევს და ადგენს რეფორმის იმ არასასურველ შედეგს, რომლის თავიდან აცილება შეუძლებელია. ეს მოუ-

წვდომელია უტოპიური ინჟინერიისათვის. უტოპიური ინჟინერია პოლისტურია. მას სურს მთელი საზოგადოების გარდაქმნა. ისინი უარყოფენ თანდათანობით მიდგომას, როგორც ზედმეტად ზომიერს, თუმცა პრაქტიკაში იყენებენ თანდათანობით მიდგომას, ოღონდ სიფრთხილისა და თვითკრიტიკის გარეშე. უტოპიური პოლისტური ინჟინერიის მიერ განხორციელებული ცვლილებების შემთხვევითი და გაუთვალისწინებელი შედეგები მით უფრო დიდია, რაც უფრო დიდია დაგეგმილი ცვლილებები. უტოპიური პოლისტური ინჟინერია და თანდათანობით ინჟინერია განსხვავდება არა იმდენად საზღვრებითა და მასშტაბებით, არამედ წინდახედულობითა და გარდაუვალ მოულოდნელობასთან შეხვედრისათვის მზადყოფნით. მას არ ახასიათებს ის ილუზია, რაც დამახასიათებელია უტოპისტური ინჟინერიისათვის.

თანდათანობით ინჟინერეას გაცნობიერებული აქვს რეფორმის საზღვრები, პოლისტური უტოპიური ინჟინერიას არ შეუძლია საზღვრების გაცნობიერება, რადგან დარწმუნებულია, რომ სრული რეკონსტრუქცია შესაძლებელი და აუცილებელია. თანდათანობით ინჟინერიის მიზნები, ამოცანები და გადაწყვეტილება კვლევას ემყარება, ხოლო უტოპისტ ინჟინერიის მიზნები, ამოცანები უფრო ზნეობრივი გადაწყვეტილების შედეგია, ვიდრე მეცნიერული კვლევის. უტოპისტებს სჯერათ, რომ მათი გადაწყვეტილება ისტორიის განვითარების კანონებს ემყარება. პოლისტებს სურთ არა მარტო „მთელი საზოგადოების“ შესწავლა, არამედ „მთელი საზოგადოების“ გაკონტროლება და რეკონსტრუქცია, რაც ტოტალური მიზანი და პრაქტიკაა. მისი შესრულება პრაქტიკულად შეუძლებლად მიიჩნევა პოპერი, რადგან მას მიეყვება რევრესულ უსასულობამდე. თანდათანობით მეთოდი უფრო გამოსადეგია საზოგადოების მწვავე და განსაკუთრებული მანკიერებების აღმოსაჩენად და მათ წინააღმდეგ ბრძოლისათვის, ვიდრე რაღაც უმაღლესი სიკეთის ძიებისათვის და განხორციელებისათვის-აღნიშნავს პოპერი.

პოპერის აზრით საზოგადოების ისტორიაში ცხადია ორი მოვლენა:

- ცოდნის რაოდენობის ზრდა,
- სამრეწველო საქმიანობის განვითარება (ტექნიკა, ტექნოლოგია).

მაგრამ არსებობს კი საზოგადოებრივი პროგრესი და შეიძლება თუ არა მისი მიმართულებისა და შედეგების კონკრეტული წარმოდგენა. ისტორიციზმი პროგრესის არსებობას უპირობოდ აღიარებს და მის საფუძველად მიიჩნევს ადამიანში არსებულ ტენდენციას -საკუთარი ბუნების სრულყოფისაკენ (კონტი), მეორენი მას ადამიანის გონების პროგრესულობას უწოდებენ. მისი მამოძრავებელი ძალაა „უფრო მეტი მატერიალური კომფორტის სურვილი“. პოპერი გვთავაზობს პროგრესის, როგორც ფსიქოლოგიური მიდრეკილების ნაცვლად პროგრესის პირობების ინსტიტუციონალურ (ტექნოლოგიურ)ანალიზს. რა პირობებია აუცილებელი პროგრესისათვის ანუ რა პირობებში შეიძლება შეჩერდეს პროგრესი. მისი აზრით, მეცნიერული და სამრეწველო პროგრესი გარკვეულ სოციალურ ინსტიტუტებზეა დამოკიდებული. მაგრამ სოციალური ინსტიტუტი თავისთავად არ არის პროგრესის აუცილებლობის გარანტი.

ადამიანური, პიროვნული ფაქტორი არის ყოველი ინსტიტუტის ირაციონალური ელემენტი. იგი სოციალური ცხოვრების და სოციალური ინსტიტუტების არამყარი და ცვალებადი ელემენტია, რომლის სრული გაკონტროლება ამ ინსტიტუტების მხრივ შეუძლებელია. მისი კონტროლის მცდელობა მიგვიყვანს ტირანიასთან, ანუ ადამიანური ფაქტორის, ერთი ან რამდენიმე ადამიანის კაპრიზის ყოვლადძლიერებამდე. მისი აზრით პროგრესის საფუძველია ადამიანის თავისუფლება. ადამიანის თავისუფალ აზრს, თავისუფალ შემოქმედებას მიეყვება მეცნიერული ცოდნის ზრდასა და სამ-

რეწველო განვითარებასთან. საზოგადოებისა და ადამიანის პოლისტური კონტროლი მიგვიყვანს ადამიანის აზროვნების თავისუფლების უარყოფასთან, რაც პროგრესის დასასრულს მოასწავებს.

ისტორიისაგან თავისუფლება (პოსტმოდერნი). პოსტმოდერნის დამოკიდებულება ისტორიისადმი შემდეგი ნიშნებით ხასიათდება პოსტმოდერნი უარყოფს :

- ისტორიის გონივრულ ხასიათს,
- ისტორიული პროგრესის იდეა,
- ისტორიის ტელეოლოგიურ ხასიათს.

პოსტმოდერნმა გაიზიარა ისტორიის დასასრულის იდეა, ოღონდ იგი თავისებურად განავითარა. ისტორია არც წრეა და არც გონივრული ამიტომ ისტორიულ შემოქმედებას აზრი არ აქვს. ისტორიული ტელეოლოგიზმი კრიზისს განიცდის. ისტორია აღარ არის უმაღლესი მიზნისაკენ სვლა, მეტიც ისტორიას საერთოდ არ აქვს მიზანი. და არც ადამიანის დანიშნულება აღარაა თავისი მოქმედებითა და აზროვნებით ხელი შეუწყოს ისტორიულ პროგრესს. ადამიანს არ შეუძლია გარდაქმნას საზოგადოება. ეს ადამიანის მეტაფიზიკური სასრულობის გამოხატულებაა. ადამიანი როგორც ისტორიის შემოქმედი და საზოგადოების გარდამქმნელი უარყოფილია. რევოლუციების ეპოქა დასრულდა. პოსტმოდერნი უარყოფს ისტორიას როგორც გონივრულ პროცესს. დღეს ლაპარაკობენ ისტორიის არაგონივრულობაზე და პროგრესის უმიზნობის შესახებ. ისტორიას არ აქვს არც შინაგანი მიზანი და არც მამოძრავებელი მიზეზი. ასევე არც ადამიანს შეუძლია დაუდგინოს ისტორიას მიზანი. ისტორიული პროგრესის იდეა-ადამიანთა საზოგადოების პროგრესული განვითარება ნიშნავს კაცობრიობისა და მისი საზოგადოებრივი ყოფიერების გაუმჯობესებას. პროგრესის იდეა განმანათლებლობის ეპოქას ეკუთვნის. იგი გულისხმობდა განვითარების უფრო მაღალ დონეს აღწევს ადამიანური ყოფიერების ყველა მხარე: ადამიანის კეთილდღეობა, სოციალური ორგანიზაციის უკეთ მოწყობა, ზნეობრივი ცხოვრების დონის ამაღლება. როდესაც პროგრესზეა ლაპარაკი უნდა გაირკვეს რა არის პროგრესის კრიტერიუმი. ადამიანის ცხოვრების დონე, ცოდნის განვითარების დონე.

პოსტმოდერნი მოითხოვს ადამიანის თავისუფლებას არა მარტო ისტორიული შემოქმედების მოვალეობისაგან, არამედ ისტორიის გავლენისაგანაც. ადამიანის თავისუფლება ერთერთი ასპექტია ისტორიისაგან თავისუფლებაც. ისტორია არც აუცილებელია, არც გონივრულია, არც შემთხვევითია. უბრალოდ საკითხის დასმა ისტორიული პროცესის ხასიათის შესახებ არაკორექტულია და არამეცნიერული. მაგრამ კაცობრიობის ისტორია გრძელდება და საჭიროა მისი ახლებური გააზრება.

პოლიტიკის ფილოსოფია

პოლიტიკა ადამიანური ყოფიერების ერთერთი ფუნდამენტური განზომილებაა. ადამიანი სწორედ პოლიტიკურ სფეროში ღვას ვეელაზე ხშირად დილემის წინაშე — რა უნდა ვაკეთო? როგორ მოვიქცე, დავემორჩილო თუ არა? პოლიტიკურის სფერო ადამიანთა ძალაუფლებრივი ურთიერთობის სფეროა. ადამიანს აინტერესებს რა არის ძალაუფლება და როგორია მისი აუცილებლობა ადამიანის ყოფიერებაში? როგორ ვლინდება, არსებობისა და ხორციელება იგი. როგორ და რატომ იცვლება ძალაუფლების ფუნქციონის როლი და მნიშვნელობა საზოგადოებაში. ფილოსოფიის მიზანია პასუხი გასცეს ადამიანის ამ კითხვებს, უჩვენოს როგორ ვითარდებოდა სახელმწიფოსა და ადამიანის მიმართება, როგორი უნდა იყოს სახელმწიფო, რომ იგი შეესაბამებოდეს ადამიანის თავისუფლებას. რატომ მიიღო სახელმწიფოს, პოლიტიკის განვითარებამ ასეთი და არა სხვაგვარი სახე. რით არის ეს განპირობებული? როგორ ფუნქციონირებს თანამედროვე სახელმწიფო, როგორი შეიძლება იყოს პოლიტიკურის ფუნქციონის განვითარების ტენდენციები და რა არის ამ ტენდენციების განმსაზღვრელი?

ძალაუფლების ფუნქციონი

ძალაუფლება არის ადამიანის უნარი და შესაძლებლობა მოახდინოს განმსაზღვრელი ზეგავლენა ადამიანთა ქცევაზე და წარმართოს იგი საკუთარი ნებისა და მიზნის მიხედვით, მისი ნების საწინააღმდეგოდ. ეს ხორციელდება ისეთი საშუალებების მეშვეობით, როგორიცაა ნება, ავტორიტეტი, სიმდიდრე, სამართალი, ძალადობა. ძალაუფლება არ არის ადამიანის თვითნებური გამოგონება. ადამიანის ცხოვრების წესი მოითხოვს ადამიანებს შორის განსაკუთრებული სახის ურთიერთობის არსებობას, რასაც ძალაუფლება ეწოდება. ძალაუფლება არის უპირატესობაც და ვალდებულებაც. პირველად ადამიანს ქონდა ძალის გამოყენების ნება. ეს არის ძალადობა, რომელსაც ადამიანი მიმართავს როგორც უფრო ძლიერი. იგი ვლინდებოდა ძალმომრეობის, ძალდატანებისა და ძალით დაჯახების ფორმით. ძალის „წმინდა“ ფორმით არსებობისაგან განსხვავებით ძალაუფლება არ არის უბრალოდ შენაძენი, მონაპოვარი, არამედ ვალდებულება, რომელიც შენ დაგეკისრა ობიექტური მიზეზების გამო. მამას აქვს ძალაუფლება, მაგრამ იგი ვლინდება უპირველესად როგორც პასუხისმგებლობა მათ სიცოცხლეზე, კეთილდღეობაზე. ადამიანს ძალაუფლება ეძლევა როგორც უფროსს. შენ იღებ გადაწყვეტილებას, რომელიც გავლენას ახდენს სხვაზე. ძალაუფლება ვლინდება პასუხისმგებლობაში. რადგან შენ ხარ ვალდებული, მოგეცა ძალაუფლება ამ ვალდებულების შესასრულებლად, მაგრამ ძალაუფლება შეიძლება გამოიყენო პირადი ინტერესებისათვის. რასაც ძალაუფლების ბოროტად გამოყენება ეწოდება. პრობლემა ძალაში კი არ არის, არამედ მისი გამოყენების უფლების ხასიათში. მეორე ასპექტია ძალაუფლების გამოყენების მოტივი. ძალაუფლების მიზნის ხასიათი მიუთითებს, რომ ძალაუფლება ადამიანს მიეცემა საზოგადოებრივი, ანუ სხვის წინაშე არსებული მოვალეობის შესასრულებლად. ეს მიუთითებს, რომ ძალაუფლება საზოგადოებრივი ფუნქციონია. რობინზონს არა აქვს ძალაუფლება. ძალაუფლება არის საშუალება და რესურსი დაკისრებული მოვალეობის შესასრულებლად. სიტყვის სემანტიკიდან გამომდინარე ძალაუფლება მიუთითებს, რომ ეს არის ძალის გამოყენების უფლება. ანუ არა მარტო ფლობ ძალას, არამედ გაქვს მისი გამოყენების უფლება. შეგწევს მოქმედების, გადაწყ-

ვეტილების მიღების უნარი, ეს გულისხმობს ძალას, უნარს და შემოქმედებითობას, რათა მიიღო სწორი გადაწყვეტილება სიტუაციის მიხედვით. ამიტომ აქ სწორედ საინტერესოა რა ან ვინ აძლევს ადამიანს ძალის გამოყენების უფლებას.

როდესაც ძალაუფლებას როგორც მოვალეობას დაემატა სიმდიდრე, შესაძლებელი ხდება ძალაუფლებას გამოიყენო პირადი ინტერესებისათვის. მაშინ ძალაუფლება იქცევა ძალადობად, ბოროტებად. ძალაუფლება იქცა ბრძოლის საგნად. ამან აუცილებელი გახადა ძალაუფლების გადაცემის წესების დადგენა და მისი ფორმალიზაცია. ძალაუფლების გადაცემის პირველ და ბუნებრივ წესად იქცა მისი გადაცემა მამიდან შვილზე. ძალაუფლება გახდა მემკვიდრეობითი, დინასტიური და მონარქიული. ეს იყო მოვალეობა და პასუხისმგებლობა წინაპრების წინაშე, ვისგანაც მიიღე ძალაუფლება. ძალდატანება, ძალადობა იქცა ძალაუფლებად. ძალის გამოყენების უფლება-ძალაუფლება ემყარება ტრადიციის ავტორიტეტს და საზოგადოების იერარქიულ სტრუქტურას.

ძალაუფლებრივი მიმართებები ადამიანური მიმართებების ერთერთი სახეა. ეს მიმართებები თავისი არსებით ასიმეტრიულია. ეს არის ორი თავისუფალი ნების მიმართება. ამ მიმართებაში მყოფი თითოეული ადამიანის მიზანია შეცვალოს ეს ასიმეტრია თავის სასარგებლოდ და ამით გაზარდოს თავისი გავლენა და სტატუსი საზოგადოებაში. დებულება „პეტრეს აქვს ძალაუფლება ივანეზე“. ნიშნავს, რომ პეტრეს გავლენა ივანეს მოქმედებაზე უფრო დიდია, ვიდრე ივანეს გავლენა პეტრეზე. ივანეს ქცევა პეტრესათვის უფრო წინასწარმეტყველებადია, ვიდრე პირიქით. მაგრამ მათი მოქმედებები ურთიერთ წინასწარმეტყველებადია. ეს ნიშნავს, რომ იგი გარკვეულ წერივს ემორჩილება. ძალაუფლება არის წესრიგის ერთერთი ფორმა სხვა ფორმების გვერდით. იგი ზნეობისაგან განსხვავებით ემყარება, არა ზნეობრივ ნორმებს, იდეალებს, არამედ ძალას. ადამიანის თავისებურება ისაა, რომ მას შეუძლია გაბატონდეს საკუთარ თავზე, დაემორჩილოს მის მიერ აღიარებულ იდეას. ძალაუფლების წარმოშობა დაკავშირებულია ადამიანთა უთანასწორობასთან. ეს ადამიანის ანთროპოლოგიური და ონტოლოგიური მახასიათებელია. ეს უთანასწორობა არის ისტორიისა და სოციალური დინამიკის საფუძველი. მისი კერძო შემთხვევაა ძალაუფლებისა და გავლენის უთანასწორობა. ძალაუფლების ქონა ადამიანის არსობრივი მახასიათებელია, მაგრამ ადამიანის ძალაუფლებისადმი მისწრაფების მოტივები განსხვავებულია. მოტივი არის რაციონალური და ირაციონალური ელემენტების ერთიანობა.

ნიცშე მიიჩნევდა, რომ სიცოცხლის არსება არის ნება ძალაუფლებისაგან. ეს მისი სიძლიერის გამოხატულებაა და ადამიანის, როგორც ცოცხალის ბედნიერება არის „ძალაუფლების ზრდის განცდა“. ყოველი ცოცხალის როგორც ასეთის ნიშანია ნება ძალაუფლებისაგან. ნიცშესთან ძალაუფლება არ არის მარტო საშუალება, არამედ თვითმიზანი. როგორც მისი ყოფიერების სავსეობის დადასტურება. მასთან ძლიერია ბიოლოგიზმი. ძალაუფლებისაგან მისწრაფება ადამიანს ახასიათებს როგორც სოციალურ არსებასაც. ძალაუფლება ადამიანს მეორე ადამიანისათვის საჭიროს ხდის. ეს აკმაყოფილებს ადამიანის სოციალურობის განცდას, შენი არსებობის საზრისს. ძალაუფლების მქონე შენ ძლიერი, სხვისთვის საჭირო ხარ და ამიტომ იწვევს მათში შიშს, მორიდებას, მოწიწებასა და სიყვარულს. ეს ზომ არ არის უპირველესი ნიშანი ძალაუფლების უდიდესი დღესასწაულისა, იყო ვინმეს ტანჯვისა და სიხარულის მიჯნები ისე, რომ არ გქონდეს ამაზე არავითარი დადებითი უფლება? (მ. ლერმონტოვი) ძალაუფლება ვლინდება როგორც თვითმიზანი. ძალაუფლების ფენომენი შეიძლება განხილული იქნეს როგორც:

- ადამიანის არსობრივი მახასიათებელია, ანთროპოლოგიური ნიშანი. ძალაუ-

ფლება არის ადამიანის უნარი შეცვალოს გარემომცველი რეალობა, რათა მიიღოს მისთვის სასურველი შედეგი. ძალუფლების გამოყენების მოტივია დასახული მიზნების მიღწევა.

- ადამიანური მიმართების ერთერთი ფორმა. იგი გულისხმობს, რომ ძალაუფლება სოციალური ფენომენია და ახასიათებს ადამიანების სოციალურ ურთიერთობებს. ძალაუფლება განიხილება როგორც ძალაუფლების სუბიექტის უნარი გამოიწვიოს მოქმედების ხასიათის ცვლილება ძალაუფლების ობიექტში მისი წინააღმდეგობის მიუხედავად. ძალაუფლების მიმართების ობიექტის მხრივ მნიშვნელოვანია მისი დამოკიდებულება ხასიათი ძალაუფლების სუბიექტისადმი.
- ძალაუფლება როგორც რესურსი. ძალაუფლების სუბიექტი წარმოსდგება როგორც გარკვეული რესურსის მქონე რათა ზეგავლენა მოახდინოს ძალაუფლების ობიექტზე. ძალაუფლების სუბიექტის ძლიერება განისაზღვრება იმით თუ რა რაოდენობის რესურსს გამოიყენებს მიზნის მისაღწევად ანუ ძალაუფლების ობიექტის მისთვის სასურველი მოქმედების განსაზღვრის მიზნით. მისი მეშვეობით განისაზღვრება განსხვავება ძალაუფლების ხარისხებში. თუ ერთი სუბიექტი მეორეზე ზემოქმედებისათვის ნაკლებ ძალისხმევას საჭიროებს ვიდრე სხვა და ამავე დროს ნაკლები წინააღმდეგობით აღწევს მიზანს. მაშინ ითვლება, რომ იგი ფლობს მეტ ძალაუფლებას სხვასთან შედარებით.
- ძალაუფლება როგორც სოციალური მიზეზობრივი კონსტრუქცია გულისხმობს, რომ ძალაუფლება არის ასიმეტრიული მოვლენა. იგი არის მიზეზობრიობის სპეციფიკური ტიპი, რომელიც განსაზღვრავს ადამიანის მოქმედების ხასიათს.

საიდან მომდინარეობს ძალაუფლება. მითოლოგია, ქრისტიანობა და სხვა რელიგიებიც ხელისუფლებას და სოციალური იერარქიას ღმერთის მიერ ერთხელ და სამუდამოდ დადგენილ წესრიგად მიიჩნევენ. მეფე იყო ღმერთის მოადგილე ამქვეყნად. ამიტომ მისი ძალაუფლების წყაროა ღმერთის ნება. იგი არის ღმერთის ნების აღმსრულებელი. მეფე ადამიანურ კანონზე მაღლა დგას და პასუხისმგებელია მხოლოდ ღმერთის წინაშე. მისი შეცვლა ან დამხობა ღმერთის სასჯელად მიიჩნეოდა. ამრიგად ძალაუფლება ღვთაებრივი ფენომენია და იგი ღმერთის ნებით გადაეცემა ღმერთის რჩეულს. ასეთი ძალაუფლება მოწიწებასა და ერთგულ მსახურებას მოითხოვდა. მეტიც ასეთი სამსახური პატივისა და პიროვნული ღირსების საქმე იყო. მაგრამ ქრისტიანული შუა საუკუნეების შემდეგ ძალაუფლება განიხილავენ არა ღვთაებრივი წარმოშობის მოვლენად, არამედ იქცა ანთროპოლოგიურ და სოციალურ ფენომენად. იგი ახასიათებს ადამიანს როგორც ცოცხალ გონებას და როგორც საზოგადოებრივ არსებას. ძალაუფლების წყაროდ მიჩნეული ძალა, ძლიერება და მასზე დამყარებული უპირატესობა ადამიანის ბუნებრივი მახასიათებელია. ეს ადამიანს აძლევდა უფლებას ამ ძალის, როგორც მისი უპირატესობის, მისი საკუთარი თუ საერთო ინტერესებისათვის გამოყენებას. ადამიანების თანაცხოვრება გულისხმობს მათ ერთობლივ საქმიანობას. საქმიანობა კი მოითხოვს წესრიგს. მაგრამ ყველას საკუთარი მიზანი და განზრახვა აქვს. ეს შეუძლებელს გახდიდა ერთობლივ საქმიანობას. ამიტომ საჭირო იყო ადამიანთა ჯგუფის გაერთიანება ერთი მიზნით. ერთმა უნდა დაუჯეროს მეორეს და დაეთანხმოს მის მოსაზრებას. ძალაუფლება არის უპირველესად ადამიანის მიზანსა და განზრახვაზე ზემოქმედება. ადამიანმა უნდა დაგიჯეროს, რომ დაგემორჩილოს, მიიჩნიოს, რომ ასე მოქმედება მის ინტერესშია. ძალას დაემატა ძალის გამოყენების უფლება. ძალა,

ფლება არის ადამიანის უნარი შეცვალოს გარემომცველი რეალობა, რათა მიიღოს მისთვის სასურველი შედეგი. ძალუფლების გამოყენების მოტივია დასაზული მიზნების მიღწევა.

- ადამიანური მიმართების ერთერთი ფორმა. იგი გულისხმობს, რომ ძალაუფლება სოციალური ფენომენია და ახასიათებს ადამიანების სოციალურ ურთიერთობებს. ძალაუფლება განიხილება როგორც ძალაუფლების სუბიექტის უნარი გამოიწვიოს მოქმედების ხასიათის ცვლილება ძალაუფლების ობიექტში მისი წინააღმდეგობის მოუხედავად. ძალაუფლების მიმართების ობიექტის მხრივ მნიშვნელოვანია მისი დამოკიდებულება ხასიათი ძალაუფლების სუბიექტისადმი.
- ძალაუფლება როგორც რესურსი. ძალაუფლების სუბიექტი წარმოსდგება როგორც გარკვეული რესურსის მქონე რათა ზეგავლენა მოახდინოს ძალაუფლების ობიექტზე. ძალაუფლების სუბიექტის ძლიერება განისაზღვრება იმით თუ რა რაოდენობის რესურსს გამოიყენებს მიზნის მისაღწევად ანუ ძალაუფლების ობიექტის მისთვის სასურველი მოქმედების განსახორციელებლად. მისი მეშვეობით განისაზღვრება განსხვავება ძალაუფლების ხარისხებში. თუ ერთი სუბიექტი მეორეზე ზემოქმედებისათვის ნაკლებ ძალისხმევას საჭიროებს ვიდრე სხვა და ამავე დროს ნაკლები წინააღმდეგობით აღწევს მიზანს. მაშინ ითვლება, რომ იგი ფლობს მეტ ძალაუფლებას სხვასთან შედარებით.
- ძალაუფლება როგორც სოციალური მიზეზობრივი კონსტრუქცია გულისხმობს, რომ ძალაუფლება არის ასიმეტრიული მოვლენა. იგი არის მიზეზობრიობის სპეციფიკური ტიპი, რომელიც განსაზღვრავს ადამიანის მოქმედების ხასიათს.

საიდან მომდინარეობს ძალაუფლება. მითოლოგია, ქრისტიანობა და სხვა რელიგიებიც ხელისუფლებას და სოციალური იერარქიას ღმერთის მიერ ერთხელ და სამუდამოდ დადგენილ წესრიგად მიიჩნევენ. მეფე იყო ღმერთის მოადგილე ამქვეყნად. ამიტომ მისი ძალაუფლების წყაროა ღმერთის ნება. იგი არის ღმერთის ნების აღმსრულებელი. მეფე ადამიანურ კანონზე მაღლა დგას და პასუხისმგებელია მხოლოდ ღმერთის წინაშე. მისი შეცვლა ან დამხობა ღმერთის სასჯელად მიიჩნეოდა. ამრიგად ძალაუფლება ღვთაებრივი ფენომენია და იგი ღმერთის ნებით გადაეცემა ღმერთის რჩეულს. ასეთი ძალაუფლება მოწიწებასა და ერთგულ მსახურებას მოითხოვდა. მეტიც ასეთი სამსახური პატივისა და პიროვნული ღირსების საქმე იყო. მაგრამ ქრისტიანული შუა საუკუნეების შემდეგ ძალაუფლება განიხილავენ არა ღვთაებრივი წარმოშობის მოვლენად, არამედ იქცა ანთროპოლოგიურ და სოციალურ ფენომენად. იგი ახასიათებს ადამიანს როგორც ცოცხალ გონებას და როგორც საზოგადოებრივ არსებას. ძალაუფლების წყაროდ მიჩნეული ძალა, ძლიერება და მასზე დამყარებული უპირატესობა ადამიანის ბუნებრივი მახასიათებელია. ეს ადამიანს აძლევდა უფლებას ამ ძალის, როგორც მისი უპირატესობის, მისი საკუთარი თუ საერთო ინტერესებისათვის გამოყენებას. ადამიანების თანაცხოვრება გულისხმობს მათ ერთობლივ საქმიანობას. საქმიანობა კი მოითხოვს წესრიგს. მაგრამ ყველას საკუთარი მიზანი და განზრახვა აქვს. ეს შეუძლებელს გახდიდა ერთობლივ საქმიანობას. ამიტომ საჭირო იყო ადამიანთა ჯგუფის გაერთიანება ერთი მიზნით. ერთმა უნდა დაუჯეროს მეორეს და დაეთანხმოს მის მოსაზრებას. ძალაუფლება არის უპირველესად ადამიანის მიზანსა და განზრახვაზე ზემოქმედება. ადამიანმა უნდა დაგიჯეროს, რომ დაგემორჩილოს, მიიჩნიოს, რომ ასე მოქმედება მის ინტერესშია. ძალას დაემატა ძალის გამოყენების უფლება. ძალა,

ძლიერება გადაიქცა სოციალურ ფენომენად - ძალაუფლება. იგი შეიცვალა და გამ-
რავაფეროვანდა და აღარ გულისხმობდა მხოლოდ ფიზიკურ ძალას, ძლიერებას, მას
დაემატა გამოცდილების, ტრადიციის ნიშანიც. ეხლა ძალაუფლება ემყარებოდა არა
უბრალოდ მისი ძველობის ფიზიკურ, ბუნებრივ ძლიერებას, არამედ მის გამოცდილე-
ბას, ტრადიციას. ძალაუფლება ანთროპოლოგიური ფენომენია. ნება ძალაუფლებისაკენ
ახასიათებს ყველა ადამიანს და რაც უფრო ძლიერია მასში სიცოცხლის მუხტი, მით
უფრო ძლიერია მასში ნება ძალაუფლებისაკენ. ძალაუფლება სიცოცხლის ფენომენის
არსს წარმოადგენს. ამიტომ „ბუნებრივ მდგომარეობაში მყოფი ადამიანების არსებობის
წესია მუდმივი ბრძოლა ყველასი ყველას წინააღმდეგ“. მაგრამ კერძო საკუთრების
გაჩენის შემდეგ ძალაუფლება როგორც საერთო ინტერესების გადაჭრის ინსტრუმენტი
გადაიქცა სოციალურად, როგორც ბატონობის ფორმად და საშუალებად. მესამე თვალ-
საზრისი მიიჩნევს, რომ ძალაუფლება სოციალური ფენომენია და ვლინდება მხოლოდ
საზოგადოებაში. იგი ადამიანთა თანაცხოვრების აუცილებელი ელემენტია, ძალაუ-
ფლების წყაროდ იქცა ხალხი. ხელისუფალი კი პასუხისმგებელია ხალხის წინაშე.
ხელისუფლების ხასიათი და ცვლილება ხალხის ნებაზე გახდა დამოკიდებული. ძალა
და ძალაუფლება ანთროპოლოგიურ - ბუნებრივი ფენომენიდან გადაიქცა სოციალურ
ფენომენად. ძალაუფლების არსებობის წესად იქცა პოლიტიკა. ეს ნიშნავდა, რომ
ძალაუფლების არსებობა გარკვეულ წესებს დაემორჩილა.

ძალაუფლების ლეგიტიმაცია. არსებობს ბატონობის გამართლების რამდენიმე მე-
თოდი. ძალაუფლების ლეგიტიმურობის საფუძველი შეიძლება იყოს:

- ტრადიცია,
- ხარიზმატული პიროვნების ავტორიტეტი,
- ლეგალური რაციონალიზმი.

ადამიანი ემორჩილება ბატონობას, რადგან ძალაუფლება ნაკურთხია ძველი ღი-
რებულებებითა და ტრადიციით. ან ადამიანი ემორჩილება პიროვნებას, რომელიც
უშუალოდ ნაზიარებია ღვთაებრივ მადლს, აქვს გმირისა და ბელადის თვისებები,
ან ადამიანი ემორჩილება ლეგალურ წესებს, ღირებულებებს, საქმიან კომპეტენციას,
რომელიც შექმნილია და დაფუძნებულია გონებით შექმნილ წესებზე, ღირებულებებზე
და ისეთი მორჩილება, რომელსაც გვაკისრებს წესებით დადგენილ ვალდებულებებს.

ხელისუფლება. კლასიკური გაგებით, ძალაუფლება ემყარებოდა საკუთრების უფლე-
ბას. ძალაუფლება და საკუთრება იგივეობრივი იყო. ადამიანს ჰქონდა ძალაუფლება
მეორეზე როგორც მის საკუთრებაზე. მისგან განსხვავებით, ხელისუფლება არის სიმ-
ბოლური განზოგადება ძალაუფლებისათვის დამახასიათებელი ფიზიკური ძალადობისა
და არის ამავე დროს ფიზიკური ძალადობის უკუგდება. ხელისუფლების გამოყოფა
მოხდა, როდესაც გაიმიჯნა საკუთრება და მმართველობა. მსგავსი რამ მოხდა ეკონომი-
კაში, როდესაც ქარხნის მესაკუთრე ჩამოშორდა უშუალო მმართველობას და ქარხანა
სამართავად გადასცა პროფესიონალს. მენეჯერს. ხელისუფალი არის დაქირავებული
მმართველი. მისი სამართავი არ არის მისი საკუთრება და არ გადაეცემა მემკვიდრეო-
ბით. ეს ისტორიულად გამოიხატა ბიუროკრატიის შექმნით.

ხელისუფლების კოდის ელემენტებია:

- ძალადობა,
- კანონი,
- კომუნიკაცია.

ძალადობა შესაძლებელს ხდის პოლიტიკური ხელისუფლების დიფერენციაციას.
ძალაუფლება შეიძლება „გადაგვარდეს“ ფიზიკურ ძალადობად. ფიზიკურმა ძალადობამ

აუცილებელი გახდა ხელისუფლება როგორც სიმბოლური განზოგადებული კომუნიკაცია. ხელისუფლება არის ძალადობის გამოყენების შესაძლებლობა არსებული სიმბოლოს სახით. პოლიტიკურმა კომუნიკაციამ უნდა საზოგადოებას მისცეს იმედი და უზრუნველყოს საზოგადოების მდგრადობა, სტაბილურობა და მშვიდობიანი და ორმხრივი კომუნიკაცია. ხელისუფლება არის არჩევითი ხელისუფლება. მისი ფუნქცია არა ბატონობა, არამედ მართვა. სიმდიდრე, წარმოშობა და ძალაუფლება გაიმიჯნა ხელისუფლებისაგან, რომელიც კანონებს, წესებსა და ნორმებს ექვემდებარება.

რა არის პოლიტიკა

პოლიტიკა წმინდა ადამიანური ფენომენია. იგი არ აქვს არც ღმერთს და არც ცხოველს. იგი ახასიათებს ადამიანს როგორც გონიერ ცხოველს. პოლიტიკა ფართო აზრით ადამიანთა თანაცხოვრების პრაქტიკის საკითხია. მაგალითად, ქალაქში სახლის, საავადმყოფოს, საბავშვო სახლის აშენებისათვის დაუძახებენ ინჟინერს, მშენებელს. მაგრამ იმ საკითხის გადასაჭრელად თუ რა უნდა აშენდეს, რა არის უკეთესი ჩვენი თანაცხოვრებისათვის - საავადმყოფო თუ საბავშვო ბაღი - წყვეტენ არა სპეციალისტები, მშენებლები, არამედ პოლიტიკოსები. პოლიტიკური საკითხი არის ადამიანთა თანაცხოვრების მოწესრიგების საკითხი. იგი გადაწყვეტს ჩემი, როგორც საზოგადოების წევრის, პიროვნების, ადამიანისა სოციალურ გარემოში თანაარსებობის ხასიათსა და პირობებს, ამიტომ ადამიანი მონაწილეობს პოლიტიკაში. „პოლიტიკა არის მისწრაფება ძალაუფლებაში მონაწილეობისაკენ, ან მის განაწილებაზე ზეგავლენის მოპოვებისაკენ“ (გებერი). პოლიტიკა არის საშუალება საზოგადოებრივი საკითხების გადასაჭრელად. პოლიტიკური საკითხის მიზანი არ არის ადამიანის ბუნებაში, სამყაროში ან ღმერთთან მიმართებაში არსებობის წესის გარკვევა.

პოლიტიკური საკითხი წარმოსდგება სოციალური პრობლემადან. სოციალური პრობლემა გადაიქცევა პოლიტიკურ საკითხად, როდესაც ადამიანთა თანაცხოვრება საზოგადოებაში პრობლემური ხდება და მისი გადაჭრა სოციალურ ძალისხმევას მოითხოვს. როდესაც კონფლიქტური სიტუაციის გადაჭრა, წესრიგისა და თანაარსებობის სოციალური გარემოს აღდგენა ვერ ხერხდება საერთო აზრის, მეგობრობის, ნათესაობის ურთიერთობის საფუძველზე, მაშინ აუცილებელი ხდება საკუთარი აზრის ცალმხრივი გატარება დაპირისპირების მოსაგვარებლად. ეს არის პოლიტიკური მოქმედება ფართო აზრით.

ადამიანს დასჭირდა პოლიტიკა როგორც ურთიერთობების ადამიანური წესი. პოლიტიკა არის ადამიანის ცხოვრების წესრიგის ფორმა, რომელიც უზრუნველყოფს მშვიდობიან თანაარსებობას თუ ამქვეყნად სიკეთის, სამართლიანობის განხორციელებას. პოლიტიკა არის ძალაუფლებრივ ურთიერთობათა წესრიგი, რომელიც გარკვეულ კანონებს ემორჩილება. პოლიტიკაში მონაწილეობენ თავისუფალი ნების მქონე, საკუთარი პოლიტიკური და ეკონომიკური ინტერესების და ჯერარსზე საკუთარი წარმოდგენებიდან გამომდინარე, გარკვეული პოლიტიკური მიზნებისა და თავისებური პიროვნული თვისებების მქონე ადამიანები. პოლიტიკა არის ადამიანური მოღვაწეობის ფორმა და ადამიანთა შორის ძალაუფლებრივი ურთიერთობის წესრიგის ფორმა. პოლიტიკა არის ადამიანური ურთიერთობების სფერო, სადაც მიმდინარეობს ბრძოლა ძალაუფლების მოპოვების, შენარჩუნებისა და განაწილებისათვის. პოლიტიკურია ნებისმიერი საკითხი, ქმედება, აზრი, ინფორმაცია, რომელიც გავლენას ახდენს

ძალაუფლების მოპოვებაზე, შენარჩუნებისა და განაწილებაზე.

პლატონი და არისტოტელე პოლიტიკას მიიჩნევენ ადამიანის უმაღლეს საჭმინოდ, რომელიც არის ცოდნაც და ხელოვნებაც ერთდროულად. პოლიტიკოსს უნდა ჰქონდეს იდეალი, რაც პოლიტიკის პროგრესის საფუძველია. მისი მიზანია სამართლიანი მშვიდობის უზრუნველყოფა. პოლიტიკა არის სიკეთის განხორციელების მცდელობა ამქვეყნად, იმისა რაც ყველასათვის სიკეთეა-ეს არის მარადიული სიკეთის ანარეკლი. მათ პოლიტიკა განიხილეს მისი მიზნის ასპექტით. მაკიაველმა პოლიტიკა განიხილა როგორც საშუალება, ძალაუფლებისათვის ბრძოლაში. პოლიტიკოსის საჭმინოდის მიზანია მოვიდეს პოლიტიკაში, დარჩეს პოლიტიკაში. მისი პოლიტიკოსი არის უფრო კარიერისტი, ვიდრე პოლიტიკოსი, რადგან ეს არის ადამიანი მაღალი იდეების გარეშე. თუმცა მაკიაველიც მიიჩნევდა, რომ პოლიტიკა არის მკურნალი, რომელმაც უნდა გამოაჯამრთელოს საზოგადოება. მასთანაც საბოლოოდ პოლიტიკის მიზანია სიკეთე. თავისუფლებამ და კანონის წინაშე თანასწორობამ, ფეოდალური სოციალური იერარქიის მოსპობამ შესაძლებელი გახდა პოლიტიკა – მშვიდობიანი ბრძოლა ძალაუფლებისათვის. პოლიტიკური ცხოვრება ნიშნავს საზოგადოების კოლექტიური მიზნების განსაზღვრას, ამ მიზნის მისაღწევად აუცილებელი ენერგიისა და რესურსების მობილიზაციას და მიზნის განხორციელების შესახებ გადაწყვეტილების მიღებას. პოლიტიკის მიზანია არა მარტო მართვა, არამედ უპირველესად გარდაქმნა. ამიტომ პოლიტიკაში მონაწილეობა იდეების გარეშე ნიშნავს, რომ ადამიანი კარიერისტია და არა პოლიტიკოსი.

თანამედროვე პოლიტიკის მიზანია არა საზოგადოების გარდაქმნა, სრულყოფა საზოგადო სიკეთის იდეების მიხედვით, არამედ პოლიტიკა გახდა მმართველობა. პოლიტიკა როგორც მართვა მიზნად ისახავს საზოგადოებაში არსებულ პოლიტიკურ ძალებს შორის, რომლების განსხვავებულ ეკონომიკურ და პოლიტიკურ ინტერესებს გამოხატავენ კონსესუსის ან კომპრომისის მიღწევას. ეს მიანიშნებს პოლიტიკაში უტოპიური ენერგიის ამოწურვას და უტოპიზმის დასასრულს. ამრიგად პოლიტიკის მიზანი ისტორიულად იცვლებოდა, პოლიტიკის მიზანი იყო:

- სიკეთის სამსახური,
- საზოგადოების გარდაქმნა,
- საზოგადოების მართვა,
- საზოგადოებაში კომპრომისი და კონსესუსის უზრუნველყოფა.

ვინ უნდა მართავდეს? ეს არის პოლიტიკური ყოფიერების ერთერთი უმთავრესი საკითხი. ვინ არის რჩეული და ვინ უნდა მართავდეს სახელმწიფოს ეს საკითხი აქტუალური იყო პლატონისათვის და ასეთია თანამედროვეობისთვისაც. წარმომადგენლობითი დემოკრატიის პირობებში. საარჩევნო სისტემა სწორედ ასეთი არჩევანის გაკეთებას გულისხმობს. მოქალაქე და საზოგადოება დღესაც ფიქრობს არჩევნებში მონაწილეობისას ამ საკითხზე და ზშირად უკმაყოფილოა საკუთარი არჩევანის. პლატონის აზრით პოლიტიკის მიზანია სიქველე. მმართველი უნდა იყოს ბრძენი, მეფე-ფილოსოფოსი, რადგან მათ იციან მარადიული სიკეთე, რაც ყველასათვის, ყველგან, ყოველ დროს სიკეთეა. ამ სიკეთის განხორციელება ამქვეყნად საზოგადოებას დაიცავს ცვლილებებისაგან, ე. ი. დაშლისა და დარღვევისაგან. ძალაუფლება უნდა მიეცეთ უკეთესს, ძალაუფლება უნდა მივანდოთ მათ, ვინც ყველაზე ნაკლებ ესწრაფვის ძალაუფლებას. მათთვის ძალაუფლება საშუალებაა ამქვეყნად სიკეთის განხორციელებისათვის და არა თვითმიზანი, როგორც ტირანისათვის. ამავე აზრს იზიარებდა ნიცშე. მისი აზრით ძალაუფლება და ბატონობა უნდა ჰქონდეს არისტოკრატს.

ანტიკური თვალსაზრისი დღესაც ძალაშია. ამის გამოხატულებაა თანამედროვე პოლიტიკურ ცხოვრებაში იმიჯმეიკერებისა და პიარის მნიშვნელობა პოლიტიკოსის წარმატებაში. მათი მიზანია ესა თუ ის პოლიტიკური ლიდერი წარმოაჩინონ როგორც უკეთესი. ადამიანს უნერგავენ რწმენას, რომ მათ შეიძლება მიანდო ხალხის ბედი და არა ძალაუფლებაზე შეყვარებულ ტირანს. პოლიტიკოსის მთავარი ნიშანია ზომიერება. პოლიტიკოსის უკიდურესობა უბედურებაა საზოგადოებისათვის. პოლიტიკა არის ხელოვნება დაიცვა ჰარმონია სიბრძნესა და სათნოებას შორის, სიქველესა და თავისუფლებას შორის, სამართლიანობასა და ადამიანურობას შორის. უკვე სოკრატეს მაგალითი იყო მაჩვენებელი, რომ ფილოსოფოსები და სახელმწიფო ვერ რიგდებიან. მაგრამ სოკრატეს თავგანწირვა იყო ზნეობის გამარჯვება ძალაუფლებაზე. ცხადი გახდა ინტელექტუალისა და სახელმწიფოს მუდმივი დაპირისპირება. რადგან პოლიტიკის მიზანია სიკეთის განხორციელება ამქვეყნად, ამიტომ იგი უნდა ხელმძღვანელობდეს გონებით, ცოდნით და არა სურვილებითა და ლტოლვებით. მან უნდა შეძლოს უპირველესად საკუთარი ვნებების, ლტოლვების მართვა და შემდეგ შეძლებს იმათ მართვას ვისი გონებაც ვერ უძლავდება ლტოლვებს. ვნებებისა და ლტოლვების მართვა აუცილებელია, რადგან ისინი არიან ყველა ადამიანური მანკიერების, ბოროტების მიზეზი. ისინი კი საზოგადოების ყოფიერებას უქმნიან ხიფათს.

ქრისტიანობაში, აქტუალური რჩება საკითხი იმის თაობაზე თუ ვინ უნდა იყოს მმართველი? მან არჩევანის უფლება გადასცა ღმერთს. მმართველი-მეფე იყო ღმერთის რჩეული, მისი მოადგილე და ნების განმახორციელებელი. თუმცა უკვე ავგუსტინემ მკვეთრად გამოიხატა ღვთის სამეფო და ამქვეყნიური ადამიანური სამეფო. თ. აქვინელის მიხედვით ადამიანი სოციალური არსებაა, საზოგადოების პირველი ფორმაა ოჯახი. სახელმწიფო კი არის ადამიანთა თანაცხოვრების უმაღლესი ფორმა და ადამიანური გონების უდიდესი შემოქმედება. სახელმწიფოს უნდა ჰყავდეს ერთი მმართველი. პოლიტიკა არის კეთილშობილური ხელოვნება. პოლიტიკური ხელისუფლება არის სამსახური და არ შეიძლება დაყვანილი იქნეს ტექნიკაზე. ის არის მორალური მოღვაწეობა საერთო კეთილდღეობისათვის და ადამიანური საზოგადოების მთლიანობისათვის. კარგად მოწყობილი სახელმწიფო არ არის სახელმწიფოსა და იზოლირებული ინდივიდის დაპირისპირება. მათ შორის არის შუალედური რგოლი - ოჯახი, მუნიციპალიტეტი, ასოციაცია. ადამიანი არ შეიძლება იყოს სახელმწიფოს დადგენილებების პასიური შესრულებელი. ეს პრინციპები ჩამოაყალიბა პაპმა პიუს XI-მ 1931 წელს.

ნ. მაკიაველიმა (1469-1527წწ.) პოლიტიკა გაათავისუფლა მორალისაგან. ხელისუფალი უნდა იყოს სასტიკი, რადგან შიში სიყვარულზე უფრო ეფექტური საშუალებაა ძალაუფლების შესანარჩუნებლად. მას არ აწუხებს მაღალი იდეალები. იგი უნდა იყოს მელაცა და ლომიც სიტუაციის მიხედვით. მისთვის მთავარია მიზნის მიღწევა ნებისმიერი საშუალებებით, რადგან მიზანი ამართლებს საშუალებას. ამ დებულების პერიფრაზირებაა „გამარჯვებულებს არ სჯიან“. ბოროტება პოლიტიკაში აუცილებელია. ძალაუფლების აუცილებელი ელემენტია მისი ბოროტად გამოყენების შესაძლებლობა. ხელისუფალს არ მოეთხოვება კეთილშობილება და სიბრძნე. მისთვის მთავარია შეინარჩუნოს წესრიგი, ხალხის მორჩილება და საკუთარი ხელისუფლება. ძალაუფლება უფრო თვითმიზანია ვიდრე საშუალება მაღალი იდეალის განსახორციელებლად.

მკვებერმა (1864-1920წწ.) განასხვავა ორი ტიპის ადამიანები, რომლებიც პოლიტიკურ ცხოვრებაში მონაწილეობენ. ერთისათვის პოლიტიკა არის ხელობა, მეორესათვის კი პოლიტიკა არის მოწოდება. პოლიტიკოსი, რომელიც პოლიტიკაში

მოდის საზოგადო იდეის გარეშე კარიერისტიკა და არა პოლიტიკოსი. მათი პოლიტიკაში მონაწილეობის მოტივი განსხვავებულია. თუ ერთისათვის პოლიტიკაში მოსვლა, ძალაუფლების მოპოვება არის საშუალება პირადი გამდიდრებისათვის. ასეთი პოლიტიკოსი უფრო ხელოსანი და კარიერისტიკა. მისთვის პოლიტიკა ხელობაა. მეორესათვის პოლიტიკაში მოსვლა, ძალაუფლების მოპოვება არის საშუალება საკუთარი იდეების განხორციელებისათვის. ასეთი პოლიტიკოსი არჩევნების გზით მოსული საზოგადოებას სთავაზობს იდეებს და თუ საზოგადოება თანახმაა ამ იდეების განხორციელებაზე მას ირჩევენ კიდევ. ასეთ „იდეურ“ პოლიტიკოსებში უნდა განვასხვავოთ რევოლუციონერ-ანარქისტები და კონსერვატორები. მათ სოციალური და პოლიტიკური ცვლილებების განსხვავებული მეთოდები აქვთ. რევოლუციონერი-ანარქისტი ერთბაშად ანადგურებს ძველს, ამაშია მისი მთავარი დანიშნულება, შემდეგ იწყებს ახალის შენებას, რომლის კონკრეტული გეგმა მას არ გააჩნია. კონსერვატორი პოლიტიკოსის მიზანია ნაბიჯ ნაბიჯ სვლა მომავლისაკენ. მისი მთავარი მიზანია არა წარსულის განადგურება, არამედ არსებული რეალობიდან მომავლისაკენ სვლა. მან განასხვავა მოხელე-ბიუროკრატია ვინც მართავს და პოლიტიკოსი, რომელიც იღებს გადაწყვეტილებას. მმართველისაგან განსხვავებით პოლიტიკოსის მიზანია საზოგადოების გარდაქმნა, ახალი რეალობის მიღება.

ვებერის აზრით მოწოდებით პოლიტიკოსს, რამდენიმე ნიშანი ახასიათებს: მას გული ყოველთვის შეუძლებელია სამყაროსაკენ უნდა მოუწვედეს. მისი ვნებაა სწრაფვა სრულყოფილებისაკენ. მაგრამ ეს რომ შესძლო უნდა იყო ბელადი და გმირი. იგი ემსახურება სიკეთესა და სამართლიანობის გამარჯვებას ამქვეყნად. იგი კარგად ხედავს ამქვეყნიურობის მანკიერებასა და წარმავლობას, საკუთარი მცდელობის უსარგებლობასა და ამაოებას, მაგრამ მოუხედავად ამისა შესწევს ძალა თქვას: „და მაინც“ ვემსახურები სიკეთესა და სამართლიანობას.

კაცობრიობის საზოგადოებრივი განვითარება ფაქტია. როგორ ხდებოდა ეს? კაცობრიობა იცნობს საზოგადოების გარდაქმნის პოლიტიკურ და ზნეობრივ ხერხს. ზნეობრივი გმირის (ქრისტე, სოკრატე, ბუდა) მიზნია საზოგადოების სრულყოფა. ზნეობრივი და რელიგიური ლიდერების „იარაღია“ ადამიანისადმი სიყვარული და სიკეთე. ეს მცდელობები ყოველთვის ტრაგიკულად მთავრდებოდა. ზნეობრივი გმირი ვერ ამყარებს სიკეთისა და სიყვარულის სამეფოს. პოლიტიკოსიც ცდილობს სამართლიანობის სამყაროს შექმნას. პოლიტიკოსი ამისათვის იყენებს ძალას და ძალადობას. მისი მცდელობა მეტი წარმატებით ხორციელდება. ეს არის ადამიანის სასრულობის ნიშანი. ამისათვის მისი აზრით, ჭეშმარიტი პოლიტიკოსები უნდა ესწრაფოდნენ შეუძლებელს, ადამიანისა და საზოგადოების გარდაქმნას, გაკეთილშობილებას, სიკეთისა და სამართლიანობის დამყარებას. ისინი თავს სწირავდნენ ამას. პლატონის აზრით პოლიტიკოსმა უნდა შეეცადოს განახორციელოს მარადიული სიკეთე ამქვეყნად რათა საზოგადოება ცვალებადობისაგან, ე. ი. დაღუპვისაგან იხსნას. პოლიტიკოსს თანა სდევს საბედისწერო ცდუნება, რადგან პოლიტიკოსი მიზნისაკენ, საზოგადო სიკეთისაკენ მიდის ძალისა და ძალადობის გამოყენებით. ამიტომ შეიძლება ძალაუფლება გადაიქცეს ძალადობად, როდესაც ადამიანებს ძალად მიერეკებიან, მათი აზრით, უკეთესი საზოგადოებისაკენ. (რობესპიერი, ლენინი, პოლ-პოტა). ამიტომ პოლიტიკოსს საქმე აქვს სატანურ ძალებთან, რომლებიც ძალადობის ყოველ აქტს ძალუღალად აღევენებენ თვალს. (ვებერი) საზოგადოების ბუნების გარდაქმნა ძალით არის პოლიტიკა. ვებერის აზრით პოლიტიკოსობაზე უარის თქმა ნიშნავს, რომ ვერ გაუმკლავდი სამყაროს როგორც ასეთს, მის ყოველდღიურობას. პოლიტიკა არის კულტურული

მოღვაწეობის ერთერთი სახე-სამყაროს დამუშავება. იგი არის მარადიულის ამქვეყნად განხორციელების მცდელობა-„ადამიანი ვერასოდეს ეწეოდა შესაძლებელს თუკი გული გამუდმებით შეუძლებლის სამყაროსაკენ არ გაუწევდა“. ამიტომ ნამდვილი პოლიტიკოსი არა მარტო ბელადია, არამედ გმირიც. მან თავის თავზე უნდა აიღოს პასუხისმგებლობა და იყოს ტრაგიკული გმირიც-შეებრძოლოს რეალობას როცა იცო, რომ დამარცხდები. მაგრამ შენში იმარჯვებს ადამიანური ღირსება.

ლიდერი. პოლიტიკური ლიდერი არის ძალაუფლების ცენტრი, ამიტომ ყოველთვის იყო ინტერესის საგანი. პოლიტიკური ლიდერის ფენომენის შესწავლის საქმეში დიდი წვლილი შეიტანა მაკიაველმა. მისი აზრით ლიდერი არის საზოგადოების გამაერთიანებელი და წარმომადგენელი, რომელიც იყენებს ყოველგვარ საშუალებას საზოგადოებრივი წესრიგის შესანარჩუნებლად და საკუთარი ძალაუფლების შესანარჩუნებლად. მმართველი უნდა იყოს მელა და ლომი ერთდროულად საჭიროების მიხედვით. თ. კარლიელი (1795-1881წწ.) მიიჩნევდა, რომ დიდ პიროვნებაში ვლინდება ღვთაებრივი განგება და ისტორიის შემოქმედებითი ენერგია. ნიცშეს აზრით საზოგადოებაში უნდა ბატონობდნენ სულის არისტოკრატები, ზეკაცები. განსაკუთრებული წვლილი ლიდერის ფენომენის კვლევაში შეიტანა მ. ვებერმა. მას სურდა გაერკვია თუ რას ემყარება ლიდერების განსაკუთრებული უნარი, ავტორიტეტი და განსაკუთრებით რას ემყარება მათი ძალაუფლების ლეგიტიმაცია. ვებერმა გამოყო ლიდერის რამდენიმე ტიპი. მისი აზრით ტრადიციული ლიდერის ძალაუფლება ემყარება ტრადიციის ძალასა და ავტორიტეტს. ხარიზმატული ლიდერის ძალაუფლება ეფუძნება ლიდერის მიერ განსაკუთრებული მადლის ფლობას. რაციონალურ-კანონიერი ლიდერის ძალაუფლება ეფუძნება ხალხის დემოკრატიულ არჩევანს. მისი ძალაუფლება ვლინდება რაციონალურ გადაწყვეტილებებში. ხარიზმატული ლიდერი ემყარება მისი ხარიზმის რწმენას, ზოლო ლეგალური ლიდერი ხალხის ნდობას. უბრალო ადამიანისაგან განსხვავებით, რომელიც პოლიტიკაში მონაწილეობს საკუთარი ეკონომიკური და პოლიტიკური ინტერესებიდან გამომდინარე, პოლიტიკური ლიდერის გამოდის გარკვეული იდეების, თეორიების განხორციელების მიზნიდან. მას სურს საზოგადოების გარდაქმნა. ერთი ლიდერი ეფუძნება ტრადიციის ჩვევას. მეორე ლიდერი ეფუძნება გონებას და მესამე ლიდერის ძალაუფლება ეფუძნება რწმენასა და ემოციებს. ვებერის განსაკუთრებული ინტერესი დაიშაბურა ხარიზმატულმა ლიდერმა, რომელიც არის საზოგადოების განაზღვრის გენერატორი საზოგადოების კრიზისის დროს. მას შეუძლია საზოგადოების მობილიზაცია. საზოგადოების განვითარების უფრო მშვიდ პერიოდში უპირატესობა ენიჭება რაციონალურ-ლეგალურ ლიდერს, რომელიც იცავს ისტორიულ ტრადიციებს და განხორციელებს აუცილებელ რეფორმებს. არსებობს ლიდერთა ტიპების თანმიმდევრობის გარკვეული წესრიგი. ხარიზმატულ ლიდერს-ბელადს და ქვეყნის წინამძღოლს ყოველთვის მოჰყვება ლიდერი დამცველი, რომელსაც მისდევს ლიდერი როგორც რეფორმატორი-კანონმდებელი. არსებობს ლიდერის სხვანაირი კლასიფიკაციაც, რომლის მიხედვით შეიძლება გამოვყოთ ლიდერის რამდენიმე ახალი ტიპი:

- მედროშე, მას აქვს სინამდვილის საკუთარი ხედვა, იდეალი, რომლითაც ახდენს მასების მობილიზაციას.
- ლიდერი-მსახური, რომლის მიზანია გამოხატოს ხალხის ინტერესი და იმოქმედოს მათი სახელით და მათი ინტერესებიდან გამომდინარე.
- ლიდერი-ვაჭარი, რომელსაც ახასიათებს უნარი საკუთარი იდეები, შეხედულებები ეფექტურად შეფუთოს, დააჯეროს მოსახლეობა მათ უპირატესობაში და მოიზიდოს ხალხი მისი განხორციელებისათვის.

- ლიდერი-მეხანძრე, რომელიც ორიენტირებულია საზოგადოების ყველაზე აქტუალური პრობლემების გადაჭრაზე. მისი მოქმედება განისაზღვრება კონკრეტული სიტუაციით.

რომელი სახელმწიფოებრივი წყობილება არის უკეთესი? ადამიანებს შორის ბუნებრივი უთანასწორობა არსებობს, რომლის შედეგია პოლიტიკური უთანასწორობა. სწორი, ქველი ცხოვრება ძნელია, რადგან იგი მოვალეობებსა და საკუთარი სიქველისაკენ მისწრაფებას მიხედვით ცხოვრებას მოითხოვს. ასეთი ხალხის მართვისათვის პოლიტიკამ უნდა დაამყაროს წესრიგი, დისციპლინა და წახალისოს სიქველე. სახელმწიფოს მართვა შეიძლება დაეკისროს უბრალო ხალხს (დემოკრატია), მდიდრებს (ოლიგარქია) ან კეთილშობილებს (არისტოკრატია). ამ წყობილებებს შორის არჩევანის კრიტერიუმი მარტივია – ძალაუფლება უნდა მიეცეთ უკეთესს. ასეთია არისტოკრატია, რომლებსაც აქვთ სიქველე; მოვალეობის გაცდა და პასუხისმგებლობა. რადგან მათთვის დამახასიათებელია მისწრაფება სიკეთისაკენ, სიკეთის სამსახური და მცდელობა განახორციელოს სიკეთე ამქვეყნად. ეს ნიშნები არის სახელმწიფოს კეთილდღეობისა და მდგრადობის გარანტი. დემოკრატიასა და ოლიგარქიას მივეყვართ ქაოსისა და ტირანიისაკენ, რადგან აქ მთავარია ლტოლვები, ვნებები და არა გონება და სიქველე. თ. ჰობსმა (1588-1679წწ) უკუაგდო კლასიკური ფილოსოფიის უტოპიზმი და რელიგიის პოლიტიკური ხელისუფლება. იგი თვლის, რომ მცდარი იყო მათი წარმოდგენა ადამიანის კეთილშობილურ ბუნებაზე და პოლიტიკის ზებუნებრივ მიზანზე. პოლიტიკური ფილოსოფია უნდა აიგოს ადამიანის ბუნების სწორ ცოდნაზე. ადამიანები ბუნებით ეგოისტები, ბოროტები არიან. ბუნებრივ მდგომარეობაში ადამიანები ცხოვრობენ მუდმივ შიშსა და სიღარიბეში. მათი ცხოვრების პრინციპია: “ადამიანი ადამიანისათვის მგელია”. მათი ცხოვრება წარმართულია პატივმოყვარეობით, ეგოიზმით, რასაც კონფლიქტებთან მიეყვართ. ამიტომ საჭიროა საზოგადო თანხმობა (ხელშეკრულება) რათა გადაეცეთ ჩვენი თავისუფლება სახელმწიფოს წესრიგის, მშვიდობისა და უსაფრთხოების გარანტიის სანაცვლოდ. ადამიანმა უნდა მოახდინოს თავისი დამლუპველი ლტოლვების ნეიტრალიზაცია სახელმწიფოს მეშვეობით. ჰობსი აქცენტირებას ახდენს არა ადამიანის მოვალეობებზე, როგორც ამას აკეთებდა ქრისტიანობა, არამედ უფლებებზე. ადამიანის უპირველეს უფლებად მიჩნეულია სიცოცხლის უფლება. ადამიანი და ადამიანის უფლებები პირველადია სახელმწიფოსთან მიმართებაში. სახელმწიფოს მოვალეობაა იზრუნოს ყველას კეთილდღეობაზე. პოლიტიკური პრობლემები უნდა გადაჭრილი იყოს გონივრული საშუალებებით. ჰობსი მიიჩნევს, რომ ადამიანი ბუნებრივ მდგომარეობას დაშორდება არა თვითაღზრდითა და სასიათის გაკეთილშობილებით, არამედ მართებული კანონებითა და ინსტიტუტების შექმნით. მისი აზრით, მთავარია არა მმართველის კეთილშობილება, სიბრძნე და იდეალები, არამედ კანონები და ინსტიტუტები, რომლებიც მას აიძულებს ემსახუროს ხალხსა და სახელმწიფოს მართებულად.

ჯ. ლოკმა (1632-1704წწ) შემდგომ განავითარა ჰობსის თვალსაზრისი. მან ადამიანის ფუნდამენტურ უფლებებს დაუმატა საკუთრების უფლება. მისი აზრით კონსტიტუცია და რელიგიური შემწყქმარებლობა ქმნის კანონის ბატონობას. ეს შესაძლებელს ხდის შევთავსოთ თითოეულის თავისუფლება სამოქალაქო მშვიდობასთან. ბუნებრივმა სამართალმა უნდა მოახდინოს ადამიანის მწარმოებლური და დამგროვებლური საქმიანობის წახალისება, რომლებიც ადამიანების სხვა ლტოლვებს ჩაენაცვლება. ეგოიზმის გრძნობა უნდა მიემართოთ წარმოებისა და სიმდიდრის დაგროვების სფეროში. მისი აზრით შემდგომში უსაზღვრო გაზდიდრების სურვილი არ არის არც

ცუდი და არც უსამართლო. მან მოითხოვა პოლიტიკური პრობლემების გადაწყვეტა ეკონომიური ინტერესების გათვალისწინებით. ამით მან გადადგა შემდგომი ნაბიჯი რევოლუციისაკენ მორალის სფეროში. მორალი კიდევ უფრო სცილდება პოლიტიკის სფეროს. ადამ სმიტმა მიიჩნია, რომ სწორედ წარმართლი ეგოიზმი კარგია. შემდეგ გაჩნდა ბაზრის „უხილავი ხელის“ ცნება, რომელიც სახელმწიფოს გარეშე ახდენდა ინდივიდუალური ინტერესების ინტეგრირებას საუკეთესო შედეგის მისაღწევად. შემდგომი ნაბიჯი პოლიტიკური შეგნების განვითარებაში გადადგა შ. მონტესკიემ (1689-1755წწ). მისი აზრით რესპუბლიკის სწორი ფუნქციონირება დამოკიდებულია არა სათნოებაზე, მოქალაქეთა მორალურ თვისებებზე, არამედ პოლიტიკურ (სამოქალაქო) სათნოებაზე, რაც ვლინდება კანონების პატივისცემაში და საზოგადოებისადმი ერთგულებაში. შიში კი არის აღმოსავლური დესპოტიზმის მამოძრავებელი ძალა, რომელიც ადამიანებს მონებად აქცევს ერთი პირის აბსოლუტური თვითნებობის პირობებში. განმანათლებლობის იდეა-განათლებული აბსოლუტიზმის იდეა ძალიან ჰგავს პლატონისეულ იდეას ფილოსოფოსთა მმართველობისა.

რა არის სახელმწიფო. სახელმწიფოს განსაზღვრა შეიძლება მისი მიზნების, ფუნქციების, სისტემის მიხედვით. პლატონმა და არისტოტელემ სახელმწიფო აღიარეს ადამიანის სრულყოფილებისაკენ მიმავალ გზად და საშუალებად. მათი აზრით, სახელმწიფო არ სჭირდება არც მხეცს (არ იცის სიკეთე) და არც ღმერთს (იგი კეთილია). სახელმწიფო სჭირდება მას, ვინც შუაშია, რომელმაც იცის სიკეთე და არ არის კეთილი და ესწრაფვის სიკეთეს. სახელმწიფოს დანიშნულებაა ადამიანის ამ მეტაფიზიკურ მისწრაფებას შეუწყოს ხელი. სახელმწიფოს არსებობის საფუძველია ადამიანში არსებული მისწრაფება სიკეთისაკენ, რაც ემყარება ადამიანის მიერ სიკეთის თანშობილ ცოდნას. ეს თავის მხრივ ემყარება სიკეთის მარადიულობას. ადამიანმა იცის სიკეთე, რადგან ზიარებულია მას და ესწრაფვის სიკეთეს. სახელმწიფოს, როგორც ადამიანის სიკეთისაკენ სწრაფვის ხელშემწყობი მექანიზმის შექმნით ადამიანი არსებობს მეტაფიზიკურად. სახელმწიფოს შეფასებაც ამაზეა დამოკიდებული. იდეალურია ის სახელმწიფო, რომელიც ხელს უწყობს ადამიანის სიკეთისაკენ მისწრაფებას. ასეთი სახელმწიფო უცვლელია, რადგან ცვლილებები ბოროტებაა. შუა საუკუნეებში პოლიტიკა და პოლიტიკოსი დაექვემდებარა და ანგარიშვალდებული გახდა ღმერთისა და სინდისის წინაშე. თანამედროვეობაში ყველაზე პოპულარულია მისი განსაზღვრა იმ სპეციფიკური ღონისძიების საფუძველზე, როგორცაა ფიზიკური ძალადობა (ვებერი). მაგრამ გვაროვნული წყობილებიდან მოყოლებული ყველა ადამიანური გაერთიანებისათვის ფიზიკური ძალადობა ნორმალური მოვლენა იყო. დღეს სახელმწიფო არის ადამიანთა ურთიერთობის ისეთი წესი, რომლისთვისაც დამახასიათებელია მონოპოლია ლეგიტიმურ ძალადობაზე. მაგრამ ფიზიკური ძალადობა არ არის სახელმწიფოს არც ნორმალური და არც ერთადერთი ღონისძიება, არამედ ძალადობა მხოლოდ სპეციფიკური ღონისძიება და რაც უფრო იშვიათად მიმართავს სახელმწიფო ძალადობას მით უფრო ნორმალურია მისი მოქმედება. სახელმწიფო ითვლება ფიზიკური ძალადობის „უფლების“ წყაროდ. ამიტომ პოლიტიკა სხვა არაფერია თუ არა მისწრაფება ძალაუფლებაში მონაწილეობისაკენ ან მის განაწილებაზე ზეგავლენის მოპოვებისაკენ.

სახელმწიფოს წარმოშობის თეორიები

თეოლოგიური თეორიის მიხედვით—სახელმწიფო არის ღმერთის შექმნილი. სახელმწიფო ხელისუფლება მარადიული და უცვლელია. მეფე კი არის ღმერთის მოადგილე ამქვეყნად. ამიტომ ხელისუფლებას უნდა დაემორჩილო. ადამიანთა შორის არსებული სოციალ-ეკონომიკური და პოლიტიკური და სამართლობრივი უთანასწორობა განსაზღვრულია ღვთაებრივი ნებით, ამიტომ იგი უნდა აღიარო და დაემორჩილო. ხელისუფლებისადმი დაუმორჩილებლობა ნიშნავს ღმერთის მიერ დადგენილი წესრიგისადმი და თვითონ ღმერთისადმი დაუმორჩილებლობას. ეკლესია იყო „შუამავალი“ ხელისუფლებასა და ღმერთს შორის. ისინი იყვნენ გარანტები საზოგადოებაში თანხმობისა და წესრიგისა. ამ თეორიის თანახმად უარყოფილი ან დამცირებული იყო სოციალური და ეკონომიკური მიმართებების გავლენა სახელმწიფო ხელისუფლებაზე. შეუძლებელია დაისვას საკითხი საზოგადოებრივი ცხოვრებისა და სახელმწიფოს არსებული ფორმების გაუმჯობესებისა. სახელმწიფო შექმნილია უმაღლესი ძალის მიერ ადამიანების გაერთიანების განვითარებისა და არსებობის შენარჩუნებისათვის. ამისათვის ღმერთი ადამიანს აძლევს თანაცხოვრების ნორმებს, კანონებს, მორალურ პრინციპებს. (პრომეთე, მოსე). (თომა აქვინელი)

მატრიარქალური თეორიის მიხედვით — ადამიანი ბუნებით საზოგადოებრივი არსება. იგი ცხოვრობს კოლექტივში. ადამიანთა თანაცხოვრების უპირველესი და ბუნებრივი ფორმაა ოჯახი. გამრავლების შედეგად ოჯახებისა და მოსახლეობის რაოდენობა იზრდება რასაც შედეგად მოსდევს საზოგადოებისა და სახელმწიფოს ჩამოყალიბება. ოჯახში არსებული მიმართება მამასა და შვილებს შორის შემდეგ ვრცელდება მთელ საზოგადოებაზე. მეფე თავის ქვეშევრდომებს მიემართება როგორც მამა თავის შვილებს. იგი ზრუნავს მათზე, ქვეშევრდომები კი მოწიწებით ემორჩილებიან. (არისტოტელე).

მარქსისტული თეორიის მიხედვით—სახელმწიფოს წარმოშობა კაცობრიობის განვითარების შედეგია. ეკონომიკური განვითარების შედეგად გაჩნდა სიმდიდრე სურსათისა და სხვა სიკეთების სახით. ისინი განსხვავებულად იქნა განაწილებული და ამ სიმდიდრეზე გაჩნდა საკუთრების უფლება. შემდეგ ჩამოყალიბდა მესაკუთრეთა და უკუონელთა კლასები. მათ განსხვავებული ეკონომიკური ინტერესები გაუჩნდათ, რომლების ერთმანეთის საპირისპირო იყო. ეს დაპირისპირება, რომ არ გადაქცეულიყო უსასრულო ომად საკუთრებისათვის აუცილებელი გახდა ძალა, რომელიც მშვიდობასა და წესრიგს დამყარებდა საზოგადოებაში. ასეთი ძალა იყო სახელმწიფო. სახელმწიფო წარმოიშვა საზოგადოებაში საზოგადოების მოთხოვნიდან და მოწოდებული იყო დაემყარებინა წესრიგი, უზრუნველყო მშვიდობიანი თანაარსებობა და დაეცვა მესაკუთრეთა ინტერესები და საკუთრება. იგი არის ერთი, მესაკუთრეთა კლასის ბატონობის იარაღი მეორე კლასზე. ამ თეორიის მიხედვით სახელმწიფოს წარმოშობა გამოწვეულია ძირითადად ეკონომიკური მიზეზებით. მათი აზრით კომუნიზმის დადგომითა და კერძო საკუთრების გაუქმებით სახელმწიფო, როგორც ბატონობისა და ჩაგვრის იარაღი გაუქმდება რადგან აღარ იქნება საჭირო. (კ. მარქსი, ფ. ენგელსი)

სახელმწიფოს მიზანი და ფუნქციები. კაცობრიობის განვითარებამ ძალაუფლების ინსტიტუციონალიზაცია და იურიდიული კანონების ჩარჩოში მოაქცია და იგი ადამიანური მოღვაწეობის ერთერთ უმნიშვნელოვანეს სფეროდ აქცია. შექმნილი იქნა პოლიტიკური სისტემა და პოლიტიკური ინსტიტუტები. ძალაუფლების არსებობის უპირველესი ინსტიტუციონალური ფორმებია კანონი და სახელმწიფო. ძალაუფლების ძირითად ფორმად იქცა სახელმწიფო ხელისუფლება, რომელიც ემყარება კონსტიტუ-

ციას, კანონებს, შესაბამის ინსტიტუტებს და მათ შორის ძალაუფლების განაწილებას. ადამიანებს არ მოსწონს როდესაც მას რაიმეს იძულებით აკეთებინებენ. ხელისუფლება კი სწორედ იძულებას ემყარება. ხელისუფლება ახდენს ძალდატანებას მოქალაქეებზე, რომ მათ შეასრულონ გარკვეული მოვალეობები. ადამიანები მას განიხილავენ როგორც ბოროტებას, მაშინ რატომ ეძიარჩილებიან მას? რატომ გადასცეს ხელისუფლებას თავისი თავისუფლების ნაწილი? მაშასადამე ხელისუფლებას გარდა უარყოფითი ბუნებისა აქვს რაღაც ისეთი ფუნქციები, რომლებიც ადამიანისათვის სასარგებლო და მისაღები. ისტორიულად ხელისუფლების მიზანი იყო წესრიგის დაცვა, სამართლიანი მშვიდობიანი თანაარსებობის უზრუნველყოფა. ეს გულისხმობდა ადამიანთა სიცოცხლისა და ქონების დაცვას, საზოგადოებრივი სიკეთის უზრუნველყოფას.

სახელმწიფოს მიზნის გაგება იცვლებოდა ისტორიულად. პლატონისა და არისტოტელესათვის სახელმწიფოსა და პოლიტიკის მიზანი იყო სამართლიანობისა და სიკეთის დამყარება ამქვეყნად. შემდგომ სახელმწიფოს მიზანი გახდა მშვიდობიანი თანაარსებობის უზრუნველყოფა და ადამიანის ფუნდამენტური უფლებების-სიცოცხლისა და საკუთრების უფლების დაცვა. მარქსისტული და სოციალისტური თეორიები მიიჩნევენ, რომ სახელმწიფოს მიზანია საყოველთაო კეთილდღეობის საზოგადოების აგება. სახელმწიფოს თანამედროვე თეორიები მიიჩნევენ, რომ სახელმწიფოს ძირითადი მიზანია საზოგადოებრივი უსაფრთხოებისა და წესრიგის დაცვა. იგი თავისებური ღამის დარაჯია. ადამიანის მატერიალურ კეთილდღეობის უზრუნველყოფა თვითონ ადამიანის მოვალეობის სფეროა. თუმცა თანამედროვე სახელმწიფო ცდილობს შეითავსოს ყველა ეს ფუნქციები გარკვეული დოზით, რათა უზრუნველყოს სოციალური სამართლიანობა.

წესრიგის დაცვა ნიშნავს კანონის უზენაესობას სიცოცხლის შენარჩუნებისა და საკუთრების დაცვის მიზნით. თავდაპირველად ხელისუფლება იცავდა წესრიგს კერძო საკუთრების დაცვით. შემდეგ სახელმწიფოს მიზნად იქცა პიროვნების სიცოცხლის, თავისუფლებისა და კერძო საკუთრების დაცვა. რადგან თავისუფლება, სოცოცხლე და ბედნიერებისაკენ მისწრაფება მოქალაქეთა ბუნებრივ უფლებებად იქნა მიჩნეული. საზოგადოებრივი წესრიგის დაცვის შემდეგ ხელისუფლება შეუძლია მოსახლეობის კეთილმოწყობისა და მომსახურებისათვის გამოიყენოს გადასახადის აკრეფვის შედეგად მიღებული შემოსავალი. ეს არის საზოგადოებრივი სიკეთე, რომელიც ყველა-სათვის ხელმისაწვდომია.

საყოველთაო კეთილდღეობა. თანამედროვე ხელისუფლების ერთერთი მიზანია არა საყოველთაო კეთილდღეობის, არამედ სოციალური თანასწორობის უზრუნველყოფა. ურბანიზაციის შედეგად გაღატაკებული მოსახლეობის ფენებისათვის ხელისუფლებამ განახორციელა ღონისძიებები ღარიბი სოციალური ფენების ცხოვრების პირობების გასაუმჯობესებლად. ხელისუფლებამ ითავა სამედიცინო მომსახურების, განათლებისა და სოციალური დახმარების უზრუნველყოფა. მათი მიზანი იყო სოციალური უთანასწორობის შემცირება. მარქსიზმი მიიჩნევდა, რომ სახელმწიფოს მიზანი უნდა იყოს არა კერძო საკუთრების დაცვა, არამედ საერთო სახალხო საკუთრებისა. სახელმწიფოს მიზანია საყოველთაო კეთილდღეობის უზრუნველყოფა. ამიტომ საერთო საკუთრება მოიხმარება საყოველთაო კეთილდღეობის საზოგადოების შესაქმნელად. მარქსიზმი გამოირჩევა თავისი რადიკალიზმით ამ მიზნის განხორციელებაში. თანამედროვე სახელმწიფოში სიმდიდრის გადანაწილება ღარიბების დასახმარებლად ხელისუფლების კანონიერ ფუნქციად იქცა.

სახელმწიფო როგორც ქვეყანა გულისხმობს საზოგადოების ორგანიზაციის წესს,

რომელშიც გაერთიანებულია საერთო ეკონომიკური, კულტურული და სოციალური ინტერესები, აქვს საკუთარი ტერიტორია, მმართველობის სისტემა და ფლობს შინაგან და გარეგან სუვერენიტეტს. სახელმწიფო წყობილება არის სოციალურ, ეკონომიკურ, პოლიტიკურ-სამართლობრივი ურთიერთობების ერთობლიობა, რომელიც დადგენილია კონსტიტუციით.

სახელმწიფოს ფუნქციები. სახელმწიფოს საშინაო პოლიტიკური მდგომარეობა შეიძლება დახასიათდეს როგორც სტაბილური და არასტაბილური გარემოსთან ურთიერთობის ტიპის მიხედვით განასხვავებენ ღია და დახურულ პოლიტიკურ სისტემებს. სახელმწიფოს როგორც პოლიტიკურ სისტემისა და მისი ფუნქციების ანალიზის საფუძველია ხელისუფლების განხორციელების ეკონომიურობისა და ეფექტურობის კრიტერიუმი. ეს ნიშნავს თუ რამდენად ეფექტურად და ეკონომიურად გადაჭრის ხელისუფლება მის წინაშე მდგარ პრობლემებს. პოლიტიკურ სისტემას აქვს რიგი ფუნქციები:

- ადაპტაციური ფუნქცია-ეს არის რეაგირება და პასუხი გარემოს ცვლილებებზე. ადაპტაცია შეიძლება იყოს პასიური შეგუება ანდა აქტიური რეაგირება და მცდელობა არა მარტო მისი რეაქციისა, არამედ გარემოს გარდაქმნაც.
- მიზნის მიღწევა-ხელისუფლებას უნდა შეეძლოს სწორედ განსაზღვროს მიზანი, მისი რეალურობა, მოახდინოს შესაბამისი ადამიანური და მატერიალური რესურსების და ენერგიის დაფიქსირება და მობილიზაცია. შეძლოს ამ რესურსების ეფექტური გამოყენება მიზნის მიღწევისას.
- ინტეგრაცია – ხელისუფლებამ უნდა მოახდინოს საზოგადოებრივი სოლიდარობის, მშვიდობიანი თანაარსებობის განმტკიცება. გააერთიანოს საზოგადოება მომავლის ერთიანი ხედვითა და მოქალაქეთა ჩართულობის მაღალი დონით.
- ლატენტურობა – სახელმწიფომ უნდა უზრუნველყოს საზოგადოების წევრების შინაგანი მოტივაციის ჩამოყალიბება. ეს არის ნიშუშების, წესების, ნორმების ერთობლიობა, რომელმაც უნდა უზრუნველყოს მოქალაქეთა ლოიალობა სახელმწიფოსა და ხელისუფლების წინაშე. ეს ზრდის მოსახლეობის ნდობას ხელისუფლებისა და მის მიერ განხორციელებული პოლიტიკის მიმართ.

სახელმწიფო როგორც პოლიტიკური ხელისუფლების სისტემა. სახელმწიფო არ არის ამორფული მოვლენა. აღმოჩნდა, რომ იგი შინაგანი სტრუქტურის მქონე. სახელმწიფო იქცა შინაგანად დანაწევრებულ რთულ სისტემად. სახელმწიფო არსებობს როგორც პოლიტიკური ხელისუფლების სისტემა. სახელმწიფომ მოიპოვა დამოუკიდებლობა ძალაუფლების წყაროსაგან, ხალხის ნებისაგან და დამოუკიდებელ არსებობას განაცხადობს. ამიტომ ძალაუფლების თვითწარმოება (ავტოპოესიურობა) მის აუცილებელ ნიშნად იქცა. სახელმწიფო როგორც სისტემა მისი ელემენტების ურთიერთგანსაზღვრა და ურთიერთდამოკიდებულება. ეს სისტემა გარეგან და შინაგან ზეწოლას პასუხობს როგორც მთელი და გლობალურად.

სახელმწიფოში ძალაუფლება იქცა პოლიტიკურ ხელისუფლებად. ეს არის ადამიანის ან ადამიანთა ჯგუფის უნარი და შესაძლებლობა აკონტროლოს მოქალაქეთა ქცევა საერთო სახელმწიფო ან საერთო ეროვნული ინტერესებიდან გამომდინარე. არსებობს პოლიტიკური ძალაუფლება, სახელმწიფო ძალაუფლება, ეკონომიკური ძალაუფლება და მმართველობა. სახელმწიფო არის ინსტიტუციონალურ ელემენტთა ერთობლიობა, რომელიც გამიჯნულია საზოგადოებისა და საზოგადოებრივი ცხოვრების სხვა სფეროებისაგან. იგი ახორციელებს მართვასა და ხელისუფლებას განსაზღვრული ტერიტორიაზე მცხოვრები მოსახლეობის მიმართ. იგი ფლობს ძალის გამოყ-

ენების მონოპოლიურ უფლებას და იძულების შესაბამისს აპარატს სასამართლოს, პოლიციის და ჯარის სახით.

პოლიტიკური და ეკონომიკური ინტერესები. სახელმწიფო განსხვავებული სოციალური, ეთნიკური და კულტურული ფენებისაგან შედგება. მათ საკუთარი ეკონომიკური და აქედან გამომდინარე პოლიტიკური ინტერესები აქვს. ამ ინტერესების დაჯახება და კონფლიქტი სახელმწიფოს სტაბილურობას აქვეითებს. სახელმწიფოსა და პოლიტიკური სისტემის აუცილებელ ფუნქციაა პოლიტიკური და ეკონომიკური ინტერესები აღმოცენების ხელშეწყობა, დაფიქსირება, დაცვა და განხორციელება. ისინი გამოხატავენ საზოგადოების განსხვავებული ფენების მოთხოვნებს. სახელმწიფოში არსებობს ორი ძირითადი პოლიტიკური და ეკონომიკური ინტერესი. ეს არის ბიზნესისა და დასაქმებულების ინტერესები.

სახელმწიფოს ტიპები

სახელმწიფოს დახასიათება შეიძლება მრავალი ასპექტით. კერძოდ პოლიტიკური სისტემისა და რეჟიმის თავისებურებით. კაცობრიობის ისტორია იცნობს ძირითადად ძალაუფლების გადაცემის ორ წესს, შესაბამისად განარჩევენ მმართველობის ორ ძირითად ფორმას:

- მონარქია,
- რესპუბლიკა.

მონარქიაში ძალაუფლება დინასტიურია და გადადის მამიდან შვილზე. მმართველობა მათი მეშვეობით მოვალეობაა. მონარქიაში კი მონარქის ძალაუფლება ღვთაებრივი წარმოშობისაა. რესპუბლიკაში არჩევითი ხელისუფლების ფორმაა. სადაც მმართველობის უფლება რიგ რიგობით გადაეცემა ხალხის მიერ არჩეულ პიროვნებას, რომლის გადარჩევის უფლება აქვს ხალხს. ხელისუფალის ძალაუფლების წყაროა ხალხი. საზოგადოების თითოეულ წევრს აქვს უფლება და შესაძლებლობა ძალაუფლების მოპოვებისა. იწყება საყოველთაო კონკურენცია ძალაუფლებისათვის. ამ დროს ძალაუფლების ლეგიტიმაციის ბუნება იცვლება. ძალაუფლების ლეგიტიმაციის საფუძველია არა ტრადიციის ავტორიტეტი, ღმერთი, არამედ ხალხი. იგი ემყარება ხელისუფლების არჩევითობას. ძალაუფლება იქცა ხელისუფლებად და ხდება სამსახური. მმართველობის ტიპების მიხედვით განასხვავებენ საპრეზიდენტო და საპარლამენტო რესპუბლიკას.

პოლიტიკური რეჟიმი. პოლიტიკური რეჟიმის ხასიათს განსაზღვრავს:

- ძალის,
- ავტორიტეტის,
- მმართველობის

პოლიტიკური რეჟიმის ხასიათს განსაზღვრავს ძალაუფლების სამი მოდლობის: ძალის, ავტორიტეტის და მმართველობის თანაფარდობა ხელისუფლების განხორციელებაში. პოლიტიკური რეჟიმის ხასიათის მიხედვით განასხვავებენ: ავტორიტარულ, ტოტალიტარულ და დემოკრატიულ მმართველობას. დემოკრატია და ტოტალიტარიზმი ემყარება ადამიანისა და გონების განსხვავებულ გაგებას. დემოკრატია ეფუძნება სამოქალაქო საზოგადოებისა და ადამიანისადმი ნდობის პრეზუმფციას, რომ მათ შეუძლიათ არსებობა სახელმწიფოს ზედამხედველობის გარეშე. სამოქალაქო საზოგადოებას აქვს შინაგანი წესრიგი, სამართლიანობის განცდა და ღირებულებითი

სისტემა. ტოტალიტარიზმი არ ენდობა არც სამოქალაქო საზოგადოებას და არც ადამიანს. მას მიაჩნია, რომ მათ არ შეუძლიათ დამოუკიდებელი არსებობა სახელმწიფოს ზემოქმედებისა და ზედამხედველობის გარეშე. ამის გარეშე საზოგადოება შეიძლება ქაოსში ჩავარდეს. ტოტალიტარიზმი საზოგადოებას ყოფს ორ ფენად: მცოდნე ავანგარდად, რომელმაც „იცის“ რა არის მოწინავე და თანამედროვე ადამიანისათვის და პროფანულ მასად. დემოკრატია უარყოფს ნებისმიერი „ავანგარდული“ ჯგუფის პრეტენზიას იცოდეს ისტორიის საზრისი და რა უნდა საზოგადოებასა და ადამიანს. იგი ემყარება თითოეული ადამიანის ეკონომიური და პოლიტიკური ინტერესების ლეგიტიმურობის აღიარებას. ამოძრავებელი ყოველთვის სწორია და ხალხის არჩევანში ეჭვის შეტანა არ შეიძლება, მიუხედავად იმისა მან იცის თუ არა ისტორიისა და საზოგადოების კანონები. ხელისუფლება იქცევა ძალაუფლება. როცა მთავრობა იყენებს ლეგიტიმურ და არალეგიტიმურ ძალადობას. სამართლიანობა და კანონი ზღუდავს ძალაუფლებას და მას გარდაქმნის ხელისუფლებად.

ტოტალური რეჟიმი შლის ზღვარს პოლიტიკასა და საზოგადოებას შორის. იგი მოქალაქეს ათავისუფლებს გადაწყვეტილებასა და პასუხისმგებლობისაგან. იგი ბატონობს მთელ საზოგადოებაზე. პოლიტიკურ საქმიანობაზე მონოპოლიური უფლება მხოლოდ ერთ პოლიტიკურ პარტიას აქვს, რომელიც თავს აცხადებს საზოგადოების წარმმართველ ძალად. რადგან იგი ერთადერთი ავტორიტეტია და ჭეშმარიტების მფლობელი. ასეთი პარტია სახელმწიფოებრივი სტატუსის მქონეა. ოფიციალური ჭეშმარიტების გასაფრცვლებლად სახელმწიფო იყენებს მასობრივი საშუალებების მონოპოლიურ ფლობას. ტოტალიტარიზმისათვის ყოველი გადაცდომა დანაშაულია სახელმწიფოსა და ჭეშმარიტების წინაშე, რომლის ერთადერთი მფლობელი და გამომხატველია სახელმწიფო. საქმიანობის ყოველი სახე, ეკონომიკური თუ პროფესიული, სახელმწიფოებრივი საქმიანობაა და იდეოლოგიურად გამართლებული უნდა იყოს. ამიტომ ყოველი გადაცდომა ნებისმიერ საქმიანობაში ითვლება სახელმწიფოს წინაშე ღალატად, გადაცდომად იდეოლოგიური სიწმინდისაგან. იგი სეკულარიზებული ფანატიზმის ფორმაა. ტოტალიტარიზმის უკიდურესი გამოვლინებაა პოლიტიკური და იდეოლოგიური ტერორი.

ავტორიტარიზმი. ავტორიტარიზმი პოლიტიკური რეჟიმის ყველაზე გავრცელებული ტიპია კაცობრიობის ისტორიაში. თავისი ბუნებით მას შუალედური პოზიცია უკავია დემოკრატიასა და ტოტალიტარიზმს შორის. ავტორიტარიზმით იგი ტოტალიტარიზმს ენათესავება, ხოლო ავტორიზმიური, სახელმწიფოსაგან დამოუკიდებელი სფეროების, განსაკუთრებით კი ეკონომიკისა და კერძო ცხოვრების არსებობით და სამოქალაქო საზოგადოების ელემენტების შენარჩუნებით იგი დემოკრატიაში მსგავსია. მას ახასიათებს პირადი ან ჯგუფური ძალაუფლების შეუზღუდავი ხასიათი. იგი გამოირჩევა რეალური პოლიტიკური ოპოზიციის არსებობას, რადგან ახდენს ხელისუფლებისა და პოლიტიკის მონოპოლიზაციას. ტოტალიტარიზმისაგან განსხვავებით იგი არაა ტოტალური კონტროლი ეკონომიკაზე, სახელმწიფოსა და საზოგადოებაზე. შესაძლებელს ხდის საზოგადოებისა და პიროვნების დამოუკიდებლობას არაპოლიტიკურ სფეროებში. ავტორიტარიზმი შესაძლებელს ხდის ეკონომიკურ, კულტურულ, რელიგიურ და მსოფლმხედველობრივ (იდეოლოგიურ) პლურალიზმს. ავტორიტარიზმს როგორც პოლიტიკურ რეჟიმს ახასიათებს:

- ძალაუფლების კონცენტრაციის მაღალი დონე,
- საზოგადოების წინაშე მდგომი პრობლემების გადასაჭრელად საზოგადოებრივი რესურსების უზრუნველყოფის დიდი შესაძლებლობა,

- პოლიტიკური და საზოგადოებრივი სტაბილურობისა და წესრიგის უზრუნველყოფის მაღალი უნარი,
- პოლიტიკური ოპოზიციის წინააღმდეგობის გადალახვის უნარი.

ამ ნიშნების საფუძველზე ავტორიტარული რეჟიმი შეიძლება კარგი საშუალება იყოს რადიკალური რეფორმების ეფექტური და სწრაფი გატარებისათვის. ავტორიტარიზმის ნაკლია:

- ხელისუფლების კოლუნტარისტული და სუბიექტივისტური ხასიათი,
- ხშირად მას ახასიათებს პოლიტიკური ავანტიურისმი და არაპროგნოზირებადი ხასიათი,
- საზოგადოებრივი და პოლიტიკური ინტერესების ჩამოყალიბებისა და დაფიქსირების ათვის საჭირო შესაბამისი ინსტიტუტების განვითარების დაბალი დონე,
- სახელმწიფო პოლიტიკა მთლიანად სახელმწიფოს პირველ პირზე ან მის გარემოცვაზეა დამოკიდებული.

დემოკრატია და მისი სახეები. თანამედროვე დემოკრატია არ შეიძლება უბრალოდ დახასიათდეს როგორც უმრავლესობის მმართველობა. თუმცა იგი ხელისუფლებაში მოდის არჩევნებში უმრავლესობის მხარდაჭერის გზით. თანამედროვე დემოკრატიის უპირველესი ნიშანია უმცირესობის უფლებების დაცვა. თუ ხელისუფლება ამას ვერ ახორციელებს იგი აღარ არის დემოკრატიული ხელისუფლება. დემოკრატიის გამორიცხავს საზოგადოების ტრანსფორმაციის ისეთ ფორმას, რომელიც საფრთხეში აგდებს თვითონ დემოკრატიას. თანამედროვე დემოკრატია მიზნად ისახავს დემოკრატიული ინსტიტუტების განვითარების უწყვეტობასა და მრავალმხრივობას. დემოკრატიის შეზღუდვის გამართლება არ შეიძლება ეკონომიკური ზრდით. რადგან ხელისუფლები-სადმი მორჩილება ხდება სოციალური იმპერატივი.

დემოკრატია, როგორც ძალაუფლების ფორმა, დაფუძნებულია მმართველობაში ყველას თანასწორ მონაწილეობას და უმრავლესობის მიხედვით გადაწყვეტილების მიღებაზე. დემოკრატია არის ღირებულებათა განსაზღვრულ სისტემაზე დაფუძნებული საზოგადოებრივი წყობის მოდელი და შესაბამისი მსოფლმხედველობა. იგი არის სოციალური და პოლიტიკური მოძრაობა დემოკრატიული მიზნების მისაღწევად. დემოკრატიის ნიშნებია:

- ხელისუფლების ლეგიტიმურობა,
- ხელისუფლების დანაწილება,
- ხელისუფლების შეზღუდვა კანონით,
- ოპოზიციის ლეგიტიმურობა.

დემოკრატიის ფორმები:

- წარმომადგენლობითი დემოკრატია,
- პირდაპირი დემოკრატია.

დემოკრატიაზე გადასასვლელად საჭიროა:

- საბაზრო, კონკურენციული ეკონომიკა,
- ქვეყნის ინდუსტრიული და ეკონომიკური განვითარების მარალი დონე,
- მოქალაქეთა კეთილდღეობის შედარებით მაღალი დონე,
- სოციალური უთანასწორობის დაბალი დონე,
- მრავალრიცხოვანი და გავლენის მქონე საშუალო ფენის არსებობა,

- გადაწყვეტილების მიღების ავტონომიურ ცენტრთა სიმრავლე, ანუ განვითარებული სამოქალაქო საზოგადოება,
- მოქალაქეობრივი პოლიტიკური კულტურა.

ძალაუფლების ისტორია როგორც მისი შეზღუდვის ისტორია

კაცობრიობის პოლიტიკური განვითარების ისტორია არის ძალაუფლების ინსტიტუციონალიზაციის, სახელმწიფოს ლეგიტიმური ძალადობის უფლების შეზღუდვის ისტორია. ახალი დროის ევროპული პოლიტიკური და ფილოსოფიური აზრის ძირითადი თემაა ძლიერი, ცენტრალიზებული, ეროვნული სახელმწიფოს ჩამოყალიბებისა და არსებობის პრობლემა. უმთავრესი საკითხია სუვერენიტეტის ფენომენის გარკვევა. სუვერენიტეტის კონცეფცია ემყარებოდა ხელისუფლების ღვთაებრივი წარმოშობის თეორიას. მეფე ღმერთის წარმომადგენელია ამქვეყნად. ეროვნული სახელმწიფო, რომელსაც მეფე ედგა სათავეში უნდა ყოფილიყო რომის პაპის ზეგავლენისაგან დამოუკიდებელი. სახელმწიფო უნდა ყოფილიყო ძლიერი და ცენტრალიზებული ხელისუფლება. სუვერენიტეტის იდეოლოგიური საფუძველი იყო დებულება: "ის ვისაც სძულს თავისი სუზერენი, ბატონი, მას სძულს ღმერთი. რადგან ბატონი არის ღმერთის ხატი დედამიწაზე". წერდა სუვერენიტეტის თეორიის ერთერთი ფუძემდებელი ბოდენი (XVI საუკუნე). მან შეიმუშავა აბსოლუტური და განუყოფელი სუვერენიტეტის იდეა. იგი გამოირიცხავდა ძალაუფლების განაწილებას, უფლებამოსილებათა ტერიტორიულ დანაწილებას და უმცირესობათა რაიმე კანონიერ უფლებების არსებობას. სახელმწიფო და ხელისუფლება შეიძლება არსებობდეს მხოლოდ როგორც აბსოლუტური და ცენტრალური. ეს სახელმწიფოს არსებობის აუცილებელი პირობაა.

ჰობსმა სახელმწიფო ხელისუფლება გამოიყენა ეკლესიისაგან. ხელისუფლება აღარ მომდინარეობს ღმერთისაგან, არამედ ზალხისაგან. ზალხი საზოგადოებრივი ხელშეკრულების საფუძველზე გადასცემდა ძალაუფლებას სახელმწიფოსა და ხელისუფალს. ალთუზიუსი (XVI საუკუნე) მიიჩნევდა, რომ ღმერთმა მმართველობის უფლება გადასცა არა მეფეს, არა რომის პაპს, არამედ ზალხს. ხელისუფლება ეკუთვნის ზალხს. იგი მეფეს გადასცემს შეზღუდულ ძალაუფლებას. სახელმწიფოს უფლებამოსილებანი კი უნდა დანაწილებული იქნეს. ევროპულმა აზროვნებამ გაიზარა ძლიერი, ცენტრალიზებული სახელმწიფოს არსებობის შესაძლებლობა და ფორმები. ძლიერი, ცენტრალიზებული, აბსოლუტური სუვერენიტეტის მქონე ხელისუფლება ამ ეპოქის მიღწევა იყო. მაგრამ ასეთმა სახელმწიფომ წარმოშვა ნაციონალიზმი და ეროვნულ უმცირესობათა პრობლემა. ეს მუდმივი შინაგანი დაძაბულობისა და კონფლიქტების და წყარო გახდა. საფრანგეთის რევოლუციამ უმაღლესი ძალაუფლება გადასცა საკანონმდებლო კრებას. ეს იყო საკანონმდებლო ხელისუფლების აბსოლუტიზმი. კანონიერების საფუძველია საკანონმდებლო კრების მიერ კანონის მიღება.

ბუნებრივი სამართალი მოითხოვდა დადგენილიყო საკანონმდებლო და პოლიტიკური ხელისუფლების პოლიტიკური საზღვრები, რაც გულისხმობდა მათი უფლებების განსაზღვრას. ეს ნიშნავდა უმაღლესი საფუძველმდებარე კანონის არსებობა, რომელიც შეზღუდავდა უმაღლეს ხელისუფლებას. ეს იდეა აშშ-ს „დამფუძნებელმა მამებმა“ განაზოცრციელეს წერილობითი დოკუმენტის — კონსტიტუციის სახით. ამ-

რიგად ხელისუფლებისა და კანონის ზემოთ დაყენებული იქნა კონსტიტუცია. კონსტიტუცია გახდა სახელმწიფოს არსებობის ძირითადი კანონი. საზოგადოებრივი ხელშეკრულების კონცეფციის ძირითადი იდეა, პოლიტიკური ხელისუფლების შეზღუდვისა და კონტროლისა, განხორციელდა კონსტიტუციაში. ეს იყო საზოგადოებრივი ხელშეკრულების ლოგიკური განვითარების შედეგი. ხელისუფლების ლეგიტიმაცია მოხდა კონსტიტუციაში.

ძალაუფლების შეზღუდვა ხდებოდა მისი ინსტიტუციონალიზაციით, რაც ძალადობის მონოპოლიური უფლების ლეგიტიმურობის გაზრდას ნიშნავდა. მისი მიზანია წესრიგის, მშვიდობიანი თანარსებობის უზრუნველყოფა. იგი ლეგიტიმირებულია კანონების, ნორმების დადგენით, რომელთა დაცვა სავალდებულოა. ძალაუფლების, პოლიტიკური სისტემის ცვლილების საფუძველია მსოფლმხედველობის ცვლილება, რომელიც გულისხმობს ადამიანის არსის, ცნობიერების ბუნების გაგების ცვლილებას. ძალაუფლების ფუნქციონირების განვითარების ისტორია არის მისი განმსაზღვრელის ცვლილების ისტორია, ადამიანის როგორც ძლიერის პირადი ნება, ღმერთის ნება, ხალხის ნება, ცოდნისაყენ ნება. ძალაუფლების განვითარების ისტორია არის ერთი მხრივ ძალაუფლების შეზღუდვის ისტორია, მეორეს მხრივ ძალაუფლების თვითწარმოების უნარის გაძლიერება და ძალაუფლების მისწრაფება აბსოლუტურობისაკენ. მან შეიძინა ამ მისწრაფების განხორციელების ტექნიკური შესაძლებლობა. მას აქვს ტექნიკური საშუალებები ტოტალური კონტროლის განხორციელებისა. მეტიც ტოტალური კონტროლი გარდაიქმნა თვითკონტროლად დისციპლინარულ საზოგადოებაში.

პირველ საფეხურზე ერთიანი, აბსოლუტური ძალაუფლება გაიმიჯნა საერო და სასულიერო ძალაუფლებად. ადამიანის სულიერებამ მოიპოვა მორალური უპირატესობა და დამოუკიდებლობა ძალაუფლებისაგან. მან მოიპოვა უნარი და შესაძლებლობა დაპირისპირებოდა ძალაუფლებას, როგორც მაღალი მორალური ავტორიტეტის მქონე. შემდეგ ძალაუფლება პოლიტიკის, როგორც ძალაუფლებრივი ურთიერთობების ცივილური წესების, ჩარჩოში მოექცა. იქმნება სახელმწიფო. ეს გულისხმობდა ძალაუფლების სიკეთის, სამართლიანობის, საზოგადოების კეთილდღეობის სამსახურში ჩაყენებას. შემდგომი საფეხური იყო კანონის უზენაესობის პრინციპი, რომელსაც უნდა დამორჩილებოდა ძალაუფლება. შეიქმნა კონსტიტუცია, რომლის მიხედვით ცხოვრობს სახელმწიფო. პოლიტიკა და ძალაუფლება მას ექვემდებარება. ხდება ძალაუფლების გარდაქმნა ხელისუფლებად. შემდგომ იწყება ძალაუფლების დეცენტრალიზაცია. რაც გამოიხატა საკანონმდებლო, აღმასრულებელ და სასამართლო ხელისუფლების გამიჯვნაში. ამას ემატება ხელისუფლების დეკონცენტრაცია. ცენტრალური და ადგილობრივი ხელისუფლების გამიჯვნის შემდეგ ადგილობრივი ხელისუფლება მოიპოვებს დამოუკიდებლობას ადგილობრივი საკითხების გადაწყვეტაში. ადგილობრივი თვითმმართველობისა და რეგიონალიზმის განვითარება თანამედროვე ევროპული პოლიტიკის ერთერთი ძირითადი მიმართულებაა, როგორც დემოკრატიული განვითარების აუცილებელი ელემენტი. ამან ხელი შეუწყო ხელისუფლებისა და მოსახლეობის დაახლოებას. ის ვინც იღებს გადაწყვეტილებას და ის ვის მიმართ არის მიღებული გადაწყვეტილება უშუალო მიმართებაშია. ამასთან ადამიანთა სულ უფრო დიდი რაოდენობა ჩართულია პოლიტიკაში, ძალაუფლებაში.

სახელმწიფო ძალაუფლების შეზღუდვა ხდება ზენაციონალური, საერთაშორისო ორგანიზაციებით: გაერო, ევროკავშირი, ნატო და საერთაშორისო სამართლით. თანამედროვეობაში ხდება ნაციონალური სახელმწიფოების დესუვერენიზაცია. ამ ისტორიული პროცესის შედეგი ხომ არ იქნება სახელმწიფოს გაუქმება? მარქსიზმი

ლაპარაკობდა სოციალური სახელმწიფოს, როგორც ერთი კლასის მეორე კლასზე ბატონობის იარაღის გაუქმებაზე.

თანამედროვე პოლიტიკის უმთავრესი პრობლემაა სახელმწიფოს უმთავრესი მონოპოლიის ძალადობის გამოყენების ლეგიტიმურობის დასაბუთება. რა შეიძლება მივიჩნიოთ ძალაუფლების ისტორიული განვითარების საფუძვლად?

ერთი მოსაზრების მიხედვით ძალაუფლების ისტორიული განვითარების მიზეზია ძალაუფლების ეფექტურობისა და ეკონომიურობის პრინციპი. რაც უფრო ეფექტური ხდება ძალაუფლება მით უფრო ნაკლები ენერგია ეხარჯება მას ფუნქციის განხორციელებისათვის. ეს შესაძლებელს ხდის ძალაუფლების უკეთ შენიღბვას და იგი უფრო ასატანი ხდება.

მეორე მოსაზრების მიხედვით ძალაუფლების ისტორიული განვითარების მიზეზია ადამიანის უფლებების დაცვის ღონე. რაც უფრო იზრდებოდა ადამიანის უფლებების როლი და მნიშვნელობა ადამიანის მიერ საკუთარი ყოფიერების წარმართვაში, მით უფრო მეტად ხდებოდა ძალაუფლების უარყოფითი მხარეების: ძალაუფლების გაღატაკების, ძალაუფლების ბოროტად გამოყენების, არალეგიტიმურობის შეზღუდვა.

მესამე მოსაზრების მიხედვით, ძალაუფლების ისტორიული განვითარების საფუძველია ცნობიერების ბუნების გაგების ცვლილება. ცნობიერების როგორც სინთეზის გაგება გავლენას ახდენდა ძალაუფლების არსებობისა და გამოვლენის წესზე. ცნობიერებისა და ძალაუფლების გამოვლენის წესია მყისიერება, რომელშიც იგი ვლინდება მთელი ძლიერებით, დანარჩენი დრო იგი ფარულად არსებობს. იგი არის პასუხი იმ პრობლემაზე, რომელიც აფერხებს პოლიტიკურ პროცესთა ჩვეულებრივი მიმდინარეობის წესს. თანამედროვე აზროვნებისათვის ცნობიერების არსებობის წესია პორიზონტი. მისი მიზანია პოლიტიკური პროცესის ტოტალური და პრევენციული მართვა. პოლიტიკური ხელისუფლების მიზანია ადამიანთა არაცნობიერი სურვილების წინასწარი მართვა და არა მათ მოქმედებაზე შემდგომი პასუხი. მართვა ნიშნავს დისციპლინას. ძალაუფლება როგორც ფიზიკური ძალადობა შეიცვალა ხელისუფლებით როგორც დისციპლინით, ადამიანის მოთხოვნების, ინტერესების პრევენციული მმართველობით.

ანარქიზმი-არის პოლიტიკური თეორია, რომლის მიხედვით საზოგადოებას შეუძლია არსებობა სახელმწიფოებრივი იძულების გარეშე. ამიტომ იგი უარყოფს ყოველგვარ იძულებით მმართველობას სახელმწიფოს სახით. ამ თეორიის ძირითადი პრინციპებია: სახელმწიფო ძალაუფლების არ არსებობა და სახელმწიფო იძულებისაგან გათავისუფლება.

ანარქისტები მიიჩნევენ, რომ ძალაუფლება უნდა განაწილებული იქნეს საზოგადოების ქვედა დონეზე. მოქალაქეთა ასოციაციები უნდა ამოიზარდოს ქვემოდან და არა პირიქით. შემდეგ უნდა შეიქმნას თავისუფალი ასოციაციები ფედერაცია. ისინი თავის თავზე აიღებენ საყოფაცხოვრებო მომსახურებას (ნარჩენების შეგროვება და გადამუშავება), ბუნებრივი რესურსების გამოყენებას, თავდაცვას და მრეწველობას. ფედერაცია იქმნება დელეგატების მიერ, რომლებიც წარმოადგენენ საკუთარ კოლექტივებს და არ არიან პროფესიონალი პოლიტიკოსები.

სოციალური, პოლიტიკური ცვლილებების ბუნება და მიზეზი. არსებობს სოციალურ-პოლიტიკური ცვლილებების ორი სტრატეგია:

- ანარქიული (რევოლუცია),
- კონსერვატორული (ევოლუცია).

სოციალურ-პოლიტიკური ცვლილებების განსხვავებულ საფუძველზე მიუთითებენ:

- ეკონომიკა,
- კულტურა,
- ცოდნა.

მარქსის აზრით, სოციალური და პოლიტიკური ცვლილებების საფუძველია ეკონომიკური ხასიათის ცვლილებები, საკუთრების ფორმის ცვლილება, რაც თავის მხრივ განპირობებულია საზარმოო ძალების განვითარებით, ვებერმა სოციალური და პოლიტიკური ცვლილებების საფუძველად მიიჩნია კულტურა. მისი აზრით, სოციალური და ეკონომიკური – პოლიტიკური ცვლილებების გასაგებად უნდა გავიღოთ ამ სფეროდან ადამიანური ინტერესების, მენტალური თავისებურებების, კულტურული განწყობებისა და რელიგიური თავისებურებების სფეროში. საზოგადოებრივ-პოლიტიკური ცვლილება იწყება არა ეკონომიკური სფეროს „ბრძანებით“, არამედ ცვლილება იწყება უპირველესად ადამიანის ცნობიერებაში, ღირებულებათა სისტემაში. პოპერის აზრით, საზოგადოებრივ-პოლიტიკური ცვლილება და მისი ხასიათი განპირობებულია ცოდნის ცვლილების ხასიათით. რადგან ჩვენ არ შეგვიძლია ვიწინასწარმეტყველოდ ცოდნის ზრდის ხასიათი, ამიტომ არ შეგვიძლია ვიწინასწარმეტყველოდ საზოგადოების ცვლილების ხასიათიც.

ძალაუფლება და მორალი. ძალაუფლებისადმი დამოკიდებულება გულისხმობს არა მარტო მისადმი დამორჩილებას, არამედ გულისხმობს მის შეფასებასაც ადამიანისათვის უფრო მნიშვნელოვანი და ძალადი ინსტანციიდან. ეს მიაჩნებოდა, რომ ძალაუფლება და სახელწიფო არის მხოლოდ საშუალება ადამიანის ყოფიერებაში და არა თვითმიზანი. სახელმწიფოსა და ძალაუფლების შექმნის მიზანი იყო ადამიანის ყოფიერების სამსახური. ამიტომ მისი შეფასება შეიძლება იმის მიხედვით თუ როგორ ასრულებს ძალაუფლება ამ ამოცანებს. ძალაუფლების შეფასების ზდება სამართლიანობისა და ზნეობრიობის პოზიციებიდან. ადამიანი ახდენს ძალაუფლების სამართლობრივ და ზნეობრივ შეფასებას. ძალაუფლება და პოლიტიკა არის ყოფიერება რისკის სფეროში. რადგან არის მოღვაწეობა, კანონიერებისა და უკანონობის, სიკეთისა და ბოროტების მერყევი წონასწორობაში. პოლიტიკაში შესაძლებელია კეთილი მიზნის სამსახურის ღოზუნგით ბოროტებას ემსახურებოდნენ და ამიტომ ძალაუფლების მქონე პირი პასუხისმგებელია როგორც სამართლობრივად, ისე ზნეობრივად. ძალაუფლების განხორციელება უნდა შეესაბამებოდეს კანონს, სოციალურ ნორმებს, ტრადიციებს და ღირებულებებს. ინტელექტუალის მოქალაქეობრივი და ინტელექტუალური მოვალეობაა იყოს კრიტიკული ძალაუფლების მიმართ, რომ ხელისუფლებას შეახსენოს-ძალაუფლება არის საშუალება და არა თვითმიზანი. დაეხმაროს ხელისუფლებას დაიცვას იგი მერყევი წონასწორობაში ძალადობასა და ხელისუფლებას შორის. მან უნდა გამოავლინოს ძალაუფლების ძალადობად გადაქცევის ყველა ის ფარული შესაძლებლობა, რომელიც ძალაუფლების ბუნებაში და თვითონ ადამიანის არსებაშია შენიღბული. ხშირად პოლიტიკა და ძალაუფლების გადაჭარბება გამართლებულია მორალური არგუმენტებით. ინტელექტუალმა უნდა გამოაშკარაოს ამ მორალური არგუმენტის უკან შენიღბული ძალაუფლების ძალადობა, უნდა ნათელი გახადოს რამდენად არის პოლიტიკა ზნეობით დეტერმინირებული და რამდენად შეიძლება პოლიტიკის გამართლება მორალური პრინციპებით. ისტორიამ მალე დაინახა ძალაუფლების სამართალით შეზღუდვის სასიცოცხლო აუცილებლობა და დიდ წარმატებას მიაღწია ამ გზაზე. მაგრამ შეიძლება, რომ მორალმაც მიაღწიოს იგივე წარმატებას ძალაუფლების შეზღუდვის საქმეში?

პოლიტიკური ეთიკა

ანტიკურობამ სახელმწიფოს ძირითადი ნიშანი დაინახეს სამართლიანობაში. სოკრატემ კი განსაზღვრა სახელმწიფოს პოლიტიკური და ღირებულებითი ტრანსფორმაციის პირობებში ადამიანის როგორც მოქალაქის ქცევის პარადიგმა. მან ადამიანის ღირსება და ზნეობა სახელმწიფოსა და ძალაუფლებაზე მაღლა დააყენა.

პოლიტიკოსობა სპეციფიკური საქმიანობაა. პოლიტიკოსს განსაკუთრებული ადგილი და როლი მიეკუთვნება საზოგადოებაში, რადგან მის მოქმედებას, გადაწყვეტილებას შეუძლია გავლენა მოახდინოს ადამიანთა საზოგადოებრივი თანაცხოვრების წესსა და ზანიათზე. პოლიტიკური ეთიკა გულისხმობს პოლიტიკური მოღვაწეობის შემდეგი ასპექტების განხილვას:

- პოლიტიკოსის პიროვნების ეთიკური შეფასება
- პოლიტიკოსის მოქმედების ეთიკური შეფასება,
- პოლიტიკოსის მოქმედების შედეგების ეთიკური შეფასება.

ძალაუფლების გრძნობა-ძალაუფლების ფლობა ადამიანს ძალაუფლების გრძნობას ჰგვრის, რომ მას შეუძლია:

- ზეგავლენა მოახდინოს სხვა ადამიანის ცხოვრებაზე,
- იმყოფებოდეს ისტორიულად მნიშვნელოვან მოვლენათა ცენტრში,
- მონაწილეობდეს ადამიანებზე ძალაუფლების განხორციელებაში,
- ყოველივე ამის საფუძველზე გეუფლება განცდა, რომ უფრო მეტი ხარ ვიდრე ჩვეულებრივი ადამიანი.

მაგრამ აქვს კი მას სათანადო უნარები, ნიჭი რათა თავი გაართვას ძალაუფლებას და მისგან გამომდინარე ცდუნებასა და პასუხისმგებლობას. პოლიტიკოსის განსაკუთრებული პასუხისმგებლობის გაცნობიერებით ჩვენ შეგაბიჯებთ ეთიკის, პოლიტიკური ეთიკის სფეროში. პოლიტიკოსობა ადამიანური მოღვაწეობის სფეროა, ამიტომ იგიც ექცევა ზნეობრივი შეფასების სფეროში. მაგრამ პოლიტიკოსის მიმართ წაყენებულმა ეთიკურმა მოთხოვნებმა ანგარიში უნდა გაუწიოს იმას, რომ პოლიტიკა არის მოღვაწეობის ფრიად სპეციფიკური ღონისძიებით, ძალაუფლებით, რომლის მიღმა ძალადობა იმალება.

პოლიტიკოსობა არის რისკის სფერო მოვალეობასა და ცთუნებას შორის. პრობლემა იმაშია თუ რისთვის ეძლევა ადამიანს ძალაუფლება. რა არის ძალაუფლების მიზანი? აქვს კი ადამიანს სათანადო უნარი, პიროვნული თვისებები, რომ თავი გაართვას ძალაუფლების რისკს? ძალაუფლება არის ცთუნება მისი ძალაუფლების გადაჭარბებისა, ბოროტად გამოყენებისა. რისკი, რომ ვერ განახორციელო შენი მიზანი, რისთვისაც მოიპოვე ძალაუფლება. აქედან გამომდინარეობს პოლიტიკოსის პასუხისმგებლობის თავისებურება. იგი პასუხისმგებელია ერის, კაცობრიობის, საზოგადოების, ცალკეული ადამიანისა და მომავლის წინაშე. შეუძლია მას იკისროს ასეთი პასუხისმგებლობა, როგორი უნდა იყოს პოლიტიკოსი, რომ გაუძლოს პასუხისმგებლობის ამ ტვირთს, „რათა ისტორიის ბორბლის ტრიალში ჩართვის უფლება მოიპოვოს“? (ვებერი)

უნდა განსხვავებული იქნეს არა მარტო პოლიტიკოსი და მოხელე, არამედ „მოწოდებით“ პოლიტიკოსი და „ხელობით“ პოლიტიკოსი. ვებერის მიხედვით პოლიტიკოსის პიროვნული ნიშნები უნდა იყოს: გნება (ძალაუფლების ინსტიქტი), პასუხისმგებლობის გრძნობა და გონების თვალთვლი. მოწოდებით პოლიტიკოსი თავის თავსა და ძალაუფლებასაც მიიჩნევს საშუალებად იმ მიზნის მისაღწევად, რაც მისი ცხოვრების

საზრისს შეადგენს. პოლიტიკოსი ახდენს დისტანცირებას საკუთარი პიროვნებისაგან. იგი საკუთარ თავსა და ძალაუფლებასაც აყენებს საერო, საკაცობრიო, სოციალური, ეთიკურ თუ რელიგიური მიზნების სამსახურში. მაგრამ როცა პოლიტიკოსისათვის ძალაუფლება საშუალებიდან თვითმიზნად, „ძალაუფლების ინსტიქტი“ კი „ძალაუფლებისაკენ ლტოლვად“ გადაიქცევა, მაშინ მოწოდებით პოლიტიკოსი უიდეო და უპრინციპო კარიერისტად გადაიქცევა. ეს არის პოლიტიკოსის გადაგვარება ძალაუფლების მოყვარულ მსახიობად.

ამ დროს პოლიტიკოსი ღალატობს პოლიტიკოსის მეორე პიროვნულ თვისებას- პასუხისმგებლობის გრძნობას. იგი ემსახურება არა ღირსეულ მიზანს, არამედ ტყება ძალაუფლებით. ძალაუფლება არის აუცილებელი საშუალება, რომლისკენაც მისწრაფება ყოველი პოლიტიკოსის მამოძრავებელი ძალაა. პოლიტიკოსის ნიჭს, გონებას რყენის „წმინდა ძალაუფლების“ თავყანისცემა. ძალაუფლება როგორც საშუალება გადაგვარდა თვითმიზნად. ეს ნიშნავს, რომ პოლიტიკოსი უარს ამბობს პასუხისმგებლობაზე, რაც მას დაეკისრა.

უპირველესად უნდა განსხვავებული იქნეს პოლიტიკოსისა და მოხელის საქმიანობის შეფასების ეთიკური პრინციპები. მოხელის მოქმედების სფერო მკაცრად განსაზღვრულია. მოხელეს რაც ევალება თანამდებობრივად არის მისი პასუხისმგებლობის სფერო. მას მოეთხოვება პროფესიონალიზმი და მორჩილება. რადგან მან უნდა მოახერხოს ბრძანების გამცემის პასუხისმგებლობის ქვეშ, კეთილსინდისიერად და ზუსტად შეასრულოს ზემდგომი უწყების განკარგულება თუნდაც იგი მას მცდარად მიაჩნდეს. მოხელის ამ უნარს ვებერი პოლიტიკური აპარატის არსებობის პრინციპად მიიჩნევდა. ეს არის მოხელის „ულრმესი ზნეობრივი დისციპლინა და თვითთარყოფა“. მისგან განსხვავებით პოლიტიკოსის პასუხისმგებლობა განსხვავებულია. პოლიტიკოსი იღებს გადაწყვეტილებას, რომელსაც უდიდესი გავლენა აქვს საზოგადოებაზე. პოლიტიკოსი პირადად პასუხისმგებელია და არ შეუძლია წარუმატებლობა გადააბრალოს გარემო პირობებს. მას არ აქვს უფლება და არც შეუძლია მოიხსნას პირადი პასუხისმგებლობა საქმის ვითარებაზე სახელმწიფოში და საზოგადოებაში. პოლიტიკოსი და ბიუროკრატიის განსხვავება სიტყვა ბიუროკრატია შემოიტანა ლე გურნიემ 1745 წელს და აღნიშნავდა ჩინოვნიკთა ძალაუფლებას. ერთის მხრივ ბიუროკრატია გულმოდგინების, სიზუსტისა და ეფექტურობის სინონიმია. მეორეს მხრივ ბიუროკრატია არაეფექტურობისა და კორუფციის სიმბოლოა.

პოლიტიკოსის ზნეობრივი სიმაღლის მაჩვენებელია ის, რომ იგი არის ეთიკური და სამართლობრივი რისკის სფეროში. იგი ვალდებულია იკისროს ღიდერისა და ზნეობრივი გმირის ფუნქცია და პასუხისმგებლობა. იგი უნდა ეცადოს მოუზნედად ყველაფრისა საზოგადოების გარდაქმნას იმ იდეალების მიხედვით, რომელიც მოუწოდომელადაა მიჩნეული.

ახალი დროის ევროპა იყო რევოლუციების, რევოლუციონერი პოლიტიკოსების ეპოქა, რომელმაც აქტუალური გახადა რევოლუციური გარდაქმნის გონივრულობისა და მორალურობის საკითხი. პოლიტიკოსი, როგორც იდეალების მიხედვით, საზოგადოების გარდაქმნის უმთავრესი პრობლემა იმისი გარკვევა თუ რამდენად სამართლიანია და ზნეობრივია ის იდეები, რომლითაც ხელმძღვანელობენ პოლიტიკოსები. საკითხის გადაჭრისა, პოლიტიკოსი როგორც მმართველობის უმთავრესი საკითხია იმის გარკვევა თუ რამდენად კანონიერი, ლეგიტიმურია ძალადობის გამოყენება ხელისუფლების მიერ.

პოლიტიკოსის მოღვაწეობის შედეგები ხშირად სრულიად განსხვავებულ ან შეუფერებელ მიმართებაშია მისი პოლიტიკური მოღვაწეობის თავდაპირველ მიზანთან.

ამიტომ პოლიტიკოსის შეფასებისათვის მნიშვნელოვანია პოლიტიკოსის მრწამსის საკითხი. პოლიტიკა არის არსებული ვითარების გარდაქმნა. ისტორიაში გამოყენებული იყო საზოგადოებისა და ადამიანის სრულყოფისა და გარდაქმნის ორი გზა. ერთი საზოგადოებისა და ადამიანის გარდაქმნას ცდილობდნენ ჭეშმარიტი ზნეობის ქადაგებით. ამ გარდაქმნისათვის იყენებდნენ არა ძალადობრივ, არამედ ზნეობრივ, პირად მაგალითს. მათი მცდელობა წარუმატებელი აღმოჩნდა. პოლიტიკოსის მიზანიც ამქვეყნად სამართლიანობისა და სიკეთის განხორციელება. ამქვეყნად გონივრული სახელმწიფოს შექმნა. პოლიტიკოსი ამის მიღწევას ცდილობს ძალადობის გამოყენებით. ამაშია ადამიანის სასრულობა. მაგრამ ადამიანმა ვერც ძმობის, ერთობის, თანასწორობის იდეალური საზოგადოების აგებაც ვერ შეძლო. ადამიანმა საზოგადოების რევოლუციური გარდაქმნის რამდენიმე საუკუნოვანი ექსპერიმენტი შეაჯამა და აღიარა, რომ იდეალური საზოგადოების აგება პოლიტიკური ზერხებით ასევე წარუმატებელი აღმოჩნდა. პოლიტიკოსია, იდეის მიხედვით, ის ვისაც სურს ძალადობით, ძალის გამოყენებით დაამყაროს სამართლიანი, მშვიდობიანი თანაარსებობა. ამიტომ პოლიტიკოსის მორალური საზის დასადგენად მნიშვნელოვანია მისი მრწამსის დადგენა, თუ რას ემსახურება იგი: საზოგადოებრივი ცხოვრების ზნეობრივად მოწყობას, სამართლიანობას, წესრიგს, საზოგადოებრივ კეთილდღეობას თუ სამართლიანი მშვიდობიანი თანაარსებობის უზრუნველყოფა.

პოლიტიკოსისათვის მნიშვნელოვანია მისი მოღვაწეობის შედეგი, ამიტომ პოლიტიკოსის მთავარი ზნეობრივი ღირსება პასუხისმგებლობის გრძნობაა. იგი პასუხს აგებს თავისი მოქმედების შედეგებზე და არა მოტივებზე და განზრახვაზე. ამიტომ სწორედ შენიშნავს კებერი, რომ პოლიტიკაში მართებულია არა მრწამსის, არამედ პასუხისმგებლობის ეთიკის მიღება. მრწამსის ეთიკის მიხედვით მთავარია მოიქცე ისე, როგორც ჯერარსს, ხოლო შედეგებზე პასუხისმგებლობა ღმერთს მიაწოდო. პასუხისმგებლობის ეთიკა ადამიანს ავალდებულებს პასუხი აგოს თავის საქციელზე და მის შესაძლო შედეგებზე. პოლიტიკოსის მიზანი უნდა იყოს მართებული ქცევა, მაგრამ თუ შეცდი — პასუხისმგებელი ხარ. რადგან შენი მოღვაწეობისათვის მთავარია ეთიკურად გამართლებული შედეგი, თუმცა ქმედება შეიძლება არ იყოს სავსებით ეთიკური. პოლიტიკოსობა როგორც ისტორიული შემოქმედება პასუხისმგებელია ერის, კაცობრიობის, ისტორიისა და მომავლის წინაშე. მრწამსის ეთიკოსისათვის მთავარია არა მოქმედების შედეგი, არამედ პოლიტიკოსის მრწამსის სიწმინდე. მრწამსის ეთიკა არის რევოლუციონერების ეთიკა, ხოლო პასუხისმგებლობის ეთიკა არის რეფორმატორების ეთიკა.

პოლიტიკური კულტურა

საზოგადოების პოლიტიკური ტრანსფორმაციის ერთ — ერთი განმსაზღვრელი ფაქტორია ერის პოლიტიკური კულტურა. პოლიტიკური კულტურა ქვეყნის ზოგადი კულტურის ერთერთი აუცილებელი და დღეს განსაკუთრებით აქტუალური ელემენტია. მისი ცოდნა, გათვალისწინება და გამოყენება აუცილებელია, რადგან პოლიტიკური კულტურის თავისებურება განსაზღვრავს ქვეყნის დემოკრატიული განვითარების მიმართულებასა და ტემპს. მან შეიძლება მნიშვნელოვანი, ზოგჯერ კი გადამწყვეტი გავლენა მოახდინოს საზოგადოების ტრანსფორმაციის პროცესის მიმდინარეობაზე.

პოლიტიკური კულტურა არის საზოგადოებაში მიღებული, მისი მენტალობისათ-

ვის დამახასიათებელი და ისტორიულად ჩამოყალიბებული პოლიტიკური იდეების, იდეალების, განწყობილებების, შეხედულებათა, ემოციათა, ერთობლიობა ხელისუფლებისა და ძალაუფლების ბუნებისა და დანიშნულების შესახებ. პოლიტიკური კულტურა დაწერილთან ერთად „დაუწერელ“ კანონებსაც გულისხმობს, რომლითაც რეგულირდება საზოგადოების პოლიტიკური ცხოვრება. მისი გათვალისწინების გარეშე ვერ ჩავევდებით ამათუიძ ქვეყნის პოლიტიკური ცხოვრების, პოლიტიკური სისტემის ფუნქციონირების ხასიათს. ძალაუფლებისა და მასთან გაიგივებული სიმდიდრის განაწილების, მოპოვებისა და გადაცემის სისტემა განსაზღვრავს პოლიტიკურ ქცევას, პოლიტიკური მონაწილეობის ხარისხსა და პოლიტიკური ურთიერთობის ხასიათს. ისინი აწესრიგებენ პოლიტიკურ პროცესს, პოლიტიკურ მოქმედებებს, პოლიტიკურ ურთიერთობებს, მოკლედ ძალაუფლებისათვის ბრძოლის წესებს, რამდენადაც უფრო ნორმალურად, მშვიდობიანად და სამართლიანად წარიმართება ეს პროცესი, მით უფრო ნორმალურია პოლიტიკური სისტემა და პოლიტიკური პროცესი.

პოლიტიკური კულტურის შემდეგი ელემენტია ადამიანის პოლიტიკაში მონაწილეობის ხარისხი. ანუ ის თუ რამდენად და როგორ მონაწილეობს მოქალაქე ძალაუფლების მოპოვების, განაწილების, განხორციელებისა და გადაცემის პროცესში. რამდენად ადვილია ეს ჩართულობა და რამდენად ფართო მასებია ჩართული ამ პროცესში. პოლიტიკურ კულტურაზე გავლენას ახდენს ერის ისტორია, გეოგრაფიული გარემო და მენტალური კულტურის თავისებურებები (ინდივიდუალიზმი).

პოლიტიკური კულტურისა და პოლიტიკური რეალობის ნაკლია ელიტის არარსებობა. ელიტა არის შუამავალი რგოლი, რომელიც მოახდენდა საზოგადოებაზე გარედან განხორციელებული იდეოლოგიური, კულტურული და პოლიტიკური ზეწოლის შემსუბუქებას. იგი იქნებოდა ქვეყნის სტრატეგიული განვითარების სტაბილურობის გარანტი. ელიტამ უნდა უზრუნველყოს რეგიონალურ ელიტებთან და პოლიტიკურ სუბკულტურებთან ურთიერთობა. ეს სახელმწიფოს პოლიტიკის მნიშვნელოვანი ელემენტია. იგი თავისუფალია მთავრობის კონიუქტურული შეზღუდულობისაგან. ელიტა ფლობს განსაკუთრებულ მორალურ და ინტელექტუალურ ავტორიტეტს და ამიტომ იგი გრძნობს განსაკუთრებულ პასუხისმგებლობას ქვეყნის წინაშე და არა პოლიტიკური ისტებლიშმენტი. ელიტის არ არსებობა ადვილს ხდის მთავრობის მანიპულირებას საგარეო-პოლიტიკური ძალების მიერ.

პოლიტიკური კულტურა მოქალაქეების პოლიტიკურ პროცესებში მონაწილეობის მასშტაბის, ხასიათისა და ხარისხის მიხედვით შეიძლება დახასიათდეს როგორც ტრადიციული, ქვეშევრდომული და მონაწილეობით-ინოვაციური პოლიტიკური კულტურის ტიპი. ტრადიციული პოლიტიკური კულტურა გამოირჩევა ძალაუფლების ტრადიციული ხასიათით, ლეგიტიმაციის ძირითადი ფორმა ტრადიცია. ეს განაპირობებს პოლიტიკური პროცესის მდგრად და უცვლელ ხასიათს. ასეთი საზოგადოება გამოირჩევა კონსერვატიზმით.

ქვეშევრდომული პოლიტიკური კულტურის ტიპი ხასიათდება ხარიზმატული ლიდერისა და განვითარების მობილიზაციური წესის ელემენტებით. მისთვის დამახასიათებელია მოსახლეობის ფართო მასების მადლიერება, მოწიწება და ქვეშევრდომული მორჩილება ხელისუფლებისადმი. მასები თამაშობენ სტატისტიკურ როლს და მადლობელი არიან ამ როლისათვის, მაშინაც კი როდესაც განხორციელებული სპექტაკლის შედეგები მათთვის შეიძლება არასახარბიელო იყოს. ქვეშევრდომული პოლიტიკური კულტურის არსებითი ელემენტია ხარიზმატული ლიდერის არსებობა. ეს არის ავტორიტარული მონოლოგიისა და არა დიალოგის საზოგადოება. სა-

ზოგადობის როლი განისაზღვრება მორჩილების, მოწიწების, აღტაცების გამოხატვის ფუნქციით, საზოგადოება ვერ გრძნობს, რომ შეუძლია და მოვალეა მიიღოს მონაწილეობა პოლიტიკურ ცხოვრებაში, არ აქვს იმედი, რომ რაიმე შეუძლია შეცვალოს, ამიტომ არც გრძნობს და არც იღებს პასუხისმგებლობას იმაზე, რაც ხდება ქვეყანაში. მისთვის არ არსებობს გამოთქმა "ჩვენ თვითონ". არ ხდება საზოგადოების ენერგიის, აზრის გაერთიანება ქვეყნის საკეთილდღეოდ. ეს ხელისუფლების პასუხისმგებლობას გაზრდიდა საზოგადოების წინაშე. ხარიზმატული ლიდერის არსებობა შეუთავსებელია სამოქალაქო საზოგადოებისთან, რომლის არსებობის პრინციპია დიალოგი და არა მონოლოგი. ქვეშევრდომი არ არის მოქალაქე.

ქვეშევრდომული პოლიტიკური კულტურა აგებულია არა სახელმწიფოს, ერის, საქმისადმი, არამედ ხელისუფლისადმი პირადი ერთგულების სისტემაზე. პირადი ერთგულებას არის ქვეშევრდომის შეფასებისა და დაწინაურების კრიტერიუმი. ქვეშევრდომი (და არამოქალაქე) არის სრული ნდობა, არაკრიტიკულობა ხელისუფლებისა. ეს პოლიტიკური პასიურობაა.

პოლიტიკური კულტურის მონაწილეობითი, ინოვაციური ტიპი, რომელიც ქვეყნის ეკონომიკური განვითარების პრიორიტეტს აღიარებს. იგი გულისხმობს უფრო რბილ და მოქნილ პოლიტიკურ სისტემასა და რეჟიმს. ქვეყნის სტაბილური ეკონომიკური და პოლიტიკური განვითარების პირობაა სწორედ დემოკრატიული პოლიტიკური სისტემისა და პოლიტიკური კულტურის დანერგვა. იგი უზრუნველყოფდა ფართო

მასების კვალიფიციურ და კომპეტენტურ მონაწილეობას ქვეყნის პოლიტიკური და ეკონომიკური ტრანსფორმაციის საქმეში. ეს არის სამოქალაქო საზოგადოების, მოქალაქეობრივ პასუხისმგებლობისა და სამოქალაქო დიალოგის საზოგადოება. იგი უზრუნველყოს ადამიანების კვალიფიციური და კომპეტენტური მონაწილეობა და იმ პროცედურების ლეგიტიმურობა, რომლებიც განაპირობებენ რიგითი მოქალაქეების ნებისა და შეხედულებების გამოხატვას და ჩართულობას პოლიტიკურ პროცესებში.

ძალაუფლების თანამედროვე დისკურსი

თანამედროვე ფილოსოფიური დისკურსის მთავარი საკითხია ძალაუფლების როგორც წმინდა ფენომენის, როგორც თვითმიზნური და ავტოპოსესიური ფენომენის განხილვა. ძალაუფლების ელემენტარული, საწყისი ელემენტის დაფიქსირება. ძალაუფლების გამოვლენის, არსებობის, ინსტიტუციონალიზაციის კლასიკური ფორმებია სახელმწიფო და სამართალი. რაც გამოიხატება სახელმწიფოს მონოპოლიაში ძალადობის ლეგიტიმური გამოყენებაზე. დღეს იურიდიული სულ უფრო ნაკლებ აზღვრს ძალაუფლების კოდიფიცირებას. საჭიროა ძალაუფლების ისეთი ანალიტიკა, რომელიც სამართალს არ მიიღებს ძალაუფლების მოდელისა და კოდის სახით. ეს არის ძალაუფლების ფენომენის განხილვა მის ინსტიტუციონალიზაციამდე. როდესაც ძალაუფლება ვლინდება ადამიანის ყოველდღიურობაში და ძალაუფლება იღებს კომუნიკაციის, არაცნობიერის, სურვილის, ცოდნისა კენ მისწრაფების სახეს. როდესაც ხდება ადამიანის არჩევანის, სურვილების, არაცნობიერის მართვა. როდესაც ძალაუფლება იღებს მმართველობის სახეს და გულისხმობს ადამიანთა არჩევანის, სურვილების, არაცნობიერის მართვას.

ძალაუფლების გამოვლენის ფორმებია: საკუთრივ ძალაუფლება, ხელისუფლება, მმართველობა, დისციპლინა, წესრიგის ფორმა. ხელისუფლება არის ძალაუფლების

მინიმუმში. ძალაუფლებას ძალადობა ფიტავს და ასუსტებს, ამიტომ ძალაუფლება მა-
ლავს თავის ამ ხასიათს და მხოლოდ ასე ხდება შესაძლებელი მისი ატანა. ძალაუ-
ფლების წარმატება დამოკიდებულია იმაზე, თუ როგორ შეუძლია მას დაფაროს მისი
ძალადობის მექანიზმი.

ცდილობენ ძალაუფლება განიხილონ „ბოროტებისა და სიკეთის“ მიღმა. იგი
თავისი ხასიათით კომუნიკაციურია და ემყარება დარწმუნებას, დასაბუთებას და მსო-
ფლმხედველობათა დიალოგს. ძალაუფლების ფენომენი საზოგადოების ერთიანი გაგებ-
ის ველის აუცილებელი ელემენტია. იგი შესაძლებელს ხდის წესრიგს, კომუნიკაციას,
გადაწყვეტილების მიღებასა და ურთიერთგაგებას.

ადამიანში ძალაუფლების ფენომენის საფუძველია გონება და არა ნება. ნება ცოდ-
ნისაკენ, ჭეშმარიტებისაკენ არის ნება ძალაუფლებისაკენ. ეს ნიშნავს, რომ ძალაუ-
ფლებისადმი ნების საფუძველია ნება ცოდნისაკენ. გონება თვით არის ბატონობს
პრინციპი. მას ახასიათებს მისწრაფება უსასრულობისაკენ. მას სურს იცოდეს ყვე-
ლაფერი. სურს აკონტროლოს ტოტალურად ყველაფერი. გონება და ძალაუფლება
ორივეს ახასიათებს მისწრაფება მოაწესრიგოსა და აკონტროლოს ყველაფერი. ორივეს
გამოვლინება ხდება მაშინ, როდესაც წამოიჭრება პრობლემა, როდესაც რაიმე ეჭუჭრე-
ბა წესრიგს, როდესაც რაიმე არ ხდება მისი ნების მიხედვით. ძალაუფლება და გონება
არის წესრიგის, თვითორგანიზაციის ყველაზე გავრცელებული ფორმა. ძალაუფლების
გამოვლენის წესი იყო მყისიერი გამოვლინება მთელი თავისი სიძლიერით. დღეს
ძალაუფლების გამოვლენის წესია მუდმივი ტოტალური კონტროლი. მას აქვს მისი
განხორციელების ტექნიკური საშუალებები. ძალაუფლებამ მიიღო პრევენციის სახე.

ძალაუფლების როგორც წინააღმდეგობაზე რეაქციის, ზემოქმედების თეორია
ცალმხრივია, რადგან გაურკვეველია თუ როგორია ძალაუფლების არსებობის წესი ამ
რეაქციითა შორის? ადამიანი, როგორც საზოგადოების წევრი ურთიერთობაში შედის
მეორე ადამიანთან. მედიალური კოდების მეშვეობით, როგორიცაა ფული, ცოდნა და
ძალაუფლება. ადამიანი ყოველთვის აკეთებს არჩევანს მოქმედებასა და უმოქმედობას
შორის, ჩაიდინოს სიკეთე თუ არა? დაემორჩილოს თუ არა? თუ რატომ ემორჩილება
ადამიანი ძალაუფლებას? ამ კითხვაზე ცდილობს უპასუზოს კომუნიკაციურმა თეო-
რიამ. ადამიანის არჩევანზე ზემოქმედება შეიძლება ცოდნით, (სიტყვით), ფულითა და
ძალაუფლებით. ძალაუფლების კომუნიკაციური თეორია თვლის, რომ ძალაუფლებამ
როგორც კომუნიკაციამ უნდა განსაზღვროს მეორე ადამიანის არჩევანი. ეს არის ზე-
ლისუფლება და თუ ზელისუფლება ამ არჩევანს არ უტოვებს ადამიანს, მაშინ ის არის
ძალაუფლება, ძალადობა. ზელისუფლება არის მოქალაქის არჩევანის მართვა და არა
იძულება, როდესაც არჩევანის შესაძლებლობა ნულის ტოლია.

ძალაუფლება არის უპირველესად კომუნიკაციის საშუალება. საზოგადოება არის
კომუნიკაციითა მრავალფეროვნება. სოციალური სისტემები არსებობენ სწორედ კო-
მუნიკაციის წყალობით. მრავალფეროვანი სელექციის პროცესები ანტიციპაციურად
(ცნობიერად) ანდა რეაქციის სახით ურთიერთგანსაზღვრავენ ერთმანეთს. ყოველი
სოციალური სიტუაცია გულისხმობს არჩევანის უფლებას. სწორედ ეს სელექციური
(შერჩევითი) კომუნიკაციის არსებობა განაპირობებს სოციალური სისტემის არსე-
ბობას. კომუნიკაციის ცნობიერი და რეაქციური ხასიათი ვლინდება მის შერჩევით
ხასიათში. ასეთი კომუნიკაცია ყველაზე უფრო ვლინდება ძალაუფლებრივ კომუნიკა-
ციაში. კომუნიკაციის შერჩევითობა ნიშნავს არჩევანის შესაძლებლობას და უფლებას
უარყოფითად უპასუზო კომუნიკაციურად გადმოცემულ არჩევანის შესაძლებლობას.
ყოველი კომუნიკაციური შეტყობინება შეიცავს არჩევანის უფლებას ან უპასუზო კო-

მუნიციპალური შეტყობინებას და ამით დაადასტურო იგი, ან არ უპასუხო. სოციალური სისტემა საერთოდ პოტენციურად კონფლიქტურია. ეს კონფლიქტები განსხვავდებიან კონფლიქტური პოტენციალის აქტუალიზაციის დონით. კომუნიკაციის დადასტურება ან უკუგდება არის კონფლიქტი კომუნიკაციის, შეტყობინების დონეზე. საზოგადოების ისტორიული განვითარების საფუძველზე ძალაუფლებრივი კომუნიკაციაში ძალაუფლება ვლინდება არ უშუალოდ შიშველი ძალის, არამედ სიმბოლოს სახით. დამწერლობამ გააძლიერა ძალაუფლების სიმბოლური ხასიათი. მბრძანებელის ძალაუფლება მეორე ქალაქში მიდიოდა, ვლინდებოდა წერილის, ბრძანების და არა მისი პერსონის სახით.

ერთმა ადამიანმა მეორეს შეუძლია სიტყვით გააგებინოს ყველაფერი. მაგრამ კომუნიკაციის დამატებითი ინსტანციები: ძალაუფლება და ფული ეხმარებიან სიტყვას წარმართონ სელექციის შედეგების გადაცემა. ეს კომუნიკაციური საშუალებები ფლობენ მოტივაციის ხასიათს. კომუნიკაციური საშუალებები წარმოიშვებიან იქ სადაც ერთი აქტორის მიერ განხორციელებული შერჩევის წესი, მეორესათვის არის მოტივაციური სტრუქტურა, მეორეს სელექციური არჩევანისათვის.

ყოველი სელექციური არჩევანი პარტნიორში წარმოშობს ან გაურკვევლობას ანდა პირიქით სპობს ამ გაურკვევლობას. მეორე ადამიანში გაურკვევლობის წარმოებიდან გადასვლა მისი მოხსნისაკენ არის ძალაუფლების არსებობის ძირითადი წანამდგარი. ნებისმიერი ლტერ-ის მიერ განხორციელებული სელექციური არჩევანი ძალაუფლების კომუნიკაციური კოდის გამოყენებისა მეორე ადამიანში ჯერ იწვევს გაურკვევლობას, რადგან არ იცის მისი ხასიათი და შემდეგ საპასუხო არჩევანი იწვევს გაურკვევლობას ჩემში. ძალაუფლების უპირველესი ფუნქციაა ურთიერთობებში სწორედ ამ გაურკვევლობის შემცირება.

ego-ს სელექციური არჩევანი Alter-ის იწვევს შესაბამის განწყობას გარკვეული ხასიათის სელექციური არჩევანისაკენ. მან უნდა განაწყოს დამორჩილებისაკენ, რადგან მის ცნობიერებაში უნდა აღმოცენდეს იმის არჩევანი, რომ დამორჩილება შენს ინტერესებშია და უკეთესია. ხელისუფლებამ სწორედ ეს არჩევანი უნდა მართოს. თანამედროვეობა განსაკუთრებულ ყურადღებას აქცევს ძალის, ნებისა და ცოდნის თანაფარდობას ხელისუფლების განხორციელებაში.

სახელმწიფო სამართალი მორალი. მორალი კანონის ჯერარსული და კონსერვატორული ალტერნატივაა, რომელიც ძალაუფლებისა და სამართლის გვერდით არის ადამიანის ყოფიერების მოწესრიგების ფორმა და მათი შედარება ხდება როგორც ყოფიერების წესებისა. კანონი ისტორიული და პოლიტიკური ვითარებებით არის განსაზღვრული და შეიძლება ხშირად შეიცვალოს. კაცობრიობის ისტორია არის საზოგადოებრივი თანაცხოვრების კანონით მოწესრიგებისა და სრულყოფის ისტორია. მორალი კი ყალიბდებოდა საუკუნეების განმავლობაში. ხელისუფლებას არ შეუძლია გავლენა მოახდინოს მორალური პრინციპების ჩამოყალიბებაზე. სამართლისა და მორალის ურთიერთდამოუკიდებლობის შენარჩუნება საზოგადოების სიჯანსაღის, ადამიანის თავისუფლების ნიშანია. კომუნისტური რეჟიმი იყო მაგალითი მორალის სახელმწიფოსადმი დამორჩილებისა. ეს იყო კომუნისტური მორალი, როგორც კლასობრივი მორალი. ეს იყო მორალის დასასრული, რომლის ძირითადი ნიშანია ზოგადკაცობრიული ხასიათი. მისი სიძლიერე სწორედ ძალაუფლებისაგან, კლასებისაგან დამოუკიდებლობაშია. პლატონისა და არისტოტელეს მიხედვით პოლიტიკა მორალურის უმაღლესი და უმნიშვნელოვანესი გამოვლენა იყო. ამიტომ პოლიტიკა იყო მორალური შეფასების საგანიც. სახელმწიფოს, პოლიტიკის დაპირისპირების მაგალ-

ითი იყო სოკრატეს ისტორია, რომელშიც სახელმწიფომ დასაჯა სოკრატე, მაგრამ სოკრატემ მოიპოვა მორალური გამარჯვება სახელმწიფოსა და პოლიტიკაზე. აჩვენა რა ადამიანის მორალური პასუხისმგებლობის უპირატესობა სახელმწიფოს წინაშე. (ინტელექტუალები და ხელისუფლება). პოლიტიკის მორალურობა და პოლიტიკოსების მორალური სახე. რამდენად და უნდა თუ არა ემორჩილებოდეს პოლიტიკა მორალურ პრინციპებს. სოკრატეს ისტორიამ ცხადი გახადა პოლიტიკისა და მორალის შეუთავსებლობა. პოლიტიკური მიზანშეწონილობა და აუცილებლობა გამოირიცხავს ზნეობას. პოლიტიკურად მიზანშეწონილია ყველაფერი რაც ხელს უწყობს ძალაუფლების გაძლიერებასა და შენარჩუნებას.

სახელმწიფომ უზრუნველყო ადამიანის თავისუფლება, თავისუფლება კი მორალური ქცევის აუცილებელი პირობაა. რადგამ მორალურობა პასუხისმგებლობას გულისხმობს. ბუნებრივ მდგომარეობაში კი სადაც ომი ბუნებრივი მდგომარეობაა, მაშინ აქ პასუხისმგებლობა არ არსებობს. სახელმწიფო ობიექტურად ხელს უწყობს ზნეობის განვითარებას, რადგან იგი ქმნიდა ზნეობრივი ცხოვრების გარეგან, მაგრამ აუცილებელ პირობებს. პლატონი და ჰეგელი დიდად აფასებდა სახელმწიფოს როლს ზნეობრიობის განვითარებაში. მაგრამ სახელმწიფოს არსება უპირველესად კლონდება სამართალში. სამართალი, ზნეობა და ძალაუფლება საზოგადოების შიგნით ადამიანთა ურთიერთობის მოწესრიგების განსხვავებული ფორმებია. დღეს განაკუთრებული ყურადღება ექცევა პოლიტიკოსის მორალურ სახეს. იგი საზოგადოებრივი აზრის, მას მედიისა და რიგითი ამომრჩევლის მუდმივი მეთვალყურეობის ქვეშაა. მორალურმა მოთხოვნებმა პოლიტიკური გადაწყვეტილებებიდან პოლიტიკოსებზე გადაინაცვლა.

ხელისუფლების მაღალი მორალური ავტორიტეტი საზოგადოებრივი სტაბილურობის ერთ ერთი საფუძველია. როდესაც ხდება ზნეობისა და ხელისუფლების მიმართულების გარკვევა, მაშინ პასუხი უნდა გაეცეს კითხვას: სახელმწიფო ხელისუფლების ლეგიტიმურობა და ავტორიტეტი ეფუძნება ნორმატიულ-სამართლობრივ პრინციპებს თუ სამართლიანობასა და ზნეობრიობას? როგორ ავიცილოთ კონფლიქტი მათ შორის სახელისუფლო ფუნქციის განხორციელებისას? ნებისმიერი სახელისუფლო მიზანი შეიცავს ზიფათს ძალადობის ჩადენისა როგორც ნებისმიერი ძალაუფლებრივი ქმედების თანმდევ შედეგს. ეს შედეგად იწვევს ხელისუფლებისა და საზოგადოების ურთიერთ გაუცხოებას, რაც საზოგადოების სტაბილურობის ასუსტებს და კონფლიქტების მიზეზი ხდება.

პოლიტიკა და სამართალი

პოლიტიკა უნდა იყოს მორალურად გამართლებული და ეფუძნებოდეს ერის, საზოგადოების სულიერ და კულტურულ ტრადიციებს. ეს ზრდის ადამიანის მოტივაციას მხარი დაუჭიროს განხორციელებულ პოლიტიკას. განსაკუთრებულია საკითხი ხელისუფლების მორალურ უფლებაზე გამოიყენოს ძალა, ძალადობა სტაბილური, ნდობით აღჭურვილი ხელისუფლების მიერ საზოგადოებაში პოლიტიკური მიზნის მისაღწევად ძალადობის გამოყენება როგორც წესი პოტენციური ხასიათისაა, რადგან ამისი აუცილებლობა რეალურად ძალზედ მცირეა. ხელისუფლება თავის რეპრესიულ ქმედებას მიმართავს უკიდურეს შემთხვევაში, მხოლოდ მაშინ, როდესაც მორალური და საზოგადოებრივი აზრის ზემოქმედება არა საკმარისი და არაეფექტური აღმოჩნდა საზოგადოებრივად საზიფათო ქმედების აღსაკვეთად, რომელიც ემუქრება სახელმწი-

ფოსა და ადამიანის ინტერესებსა და სიცოცხლეს. დემოკრატიულ საზოგადოებაში სამართლობრივად ნათლად არის განსაზღვრული ყოველი კონკრეტული შემთხვევა როდესაც ხელისუფლება აქვს ძალის გამოყენების უფლება. მაგრამ კრიზისულ საზოგადოებაში, როდესაც ხელისუფლება არ სარგებლობს ნდობითა და მორალური ავტორიტეტით მაშინ ძალადობა ხდება ხელისუფლების ქცევის ნორმად. ეს ხელისუფლების ძლიერებასა და ლეგიტიმურობას კიდევ უფრო ასუსტებს. ხელისუფლების მიერ ძალადობის კანონიერი გამოყენებაც ლეგიტიმურია იმის მიხედვით რაც უფრო მორალურად სამართლიანია იგი. ეს შესაძლებელია ხელისუფლებაზე საზოგადოების კონტროლის გაზრდითა და მისი გამჭვირვალობით.

პოლიტიკა და სამართალი არის საერთო, სავალდებულო, ნორმების სისტემა, რომელიც აწესრიგებს ადამიანთა მიმართებებს საზოგადოებაში, სახელმწიფოს ორგანოების ფუნქციონირებას და დაცულია სახელმწიფოს მიერ. სამართალისათვის დამახასიათებელია საყოველთაოობა, სავალდებულობა. არა მარტო სამართალი არის დაცული სახელმწიფოს მიერ, არამედ სამართალიც თავის მხრივ იცავს სახელმწიფოს. სამართალი და კანონები არის სახელმწიფოს ფუნქციონირების საფუძველი. სახელმწიფო აზღენს სამართლის სანქციონირებას და აყალიბებს სასამართლო სისტემას. სამართალი არის საზოგადო, საყოველთაო და სავალდებულო ნორმათა ერთობლიობა, რომლის დარღვევას შედეგად მოსდევს სახელმწიფოს მხრიდან სანქცია, ძალისმიერი ზემოქმედების სახით. პოლიტიკასა და სამართალს შორის უფრო მჭიდრო კავშირია ვიდრე პოლიტიკასა და მორალს შორის. პოლიტიკა და სამართალი არიან საზოგადოების ურთიერთდაკავშირებული მარეგულირებელი სისტემები. „თუ სამართლის საგანია სამართალი და სამართლიანობა, პოლიტიკურის საგანია მიზანშეწონილობა და სარგებელი“ (პ. გროციუსი). პოლიტიკური პრინციპებისაგან განსხვავებით, რომელიც განსხვავებულ სოციალურ ჯგუფებს განსხვავებული აქვთ, სამართლობრივი ნორმები გამოირჩევიან საზოგადოებრივი და ისტორიული სტაბილურობით.

პოლიტიკოსი დგას არჩევანის წინაშე: დაემორჩილოს საკუთარ პრინციპებს თუ იმოქმედოს მოვალეობის მიხედვით. ადამიანი აქ ორგვარი მოვალეობის გავლენის ქვეშ ექცევა. მისი როგორც, ადამიანის მოვალეობა, და მისი როგორც ხელისუფლების წარმომადგენლის მოვალეობა ერთმანეთს უპირისპირდება. როგორ უნდა მოიქცეს ადამიანი შეასრულოს თავისი ზნეობრივი თუ პროფესიული მოვალეობა და ამის მიხედვით როგორ უნდა შეფასდეს მისი პიროვნება? იგი პასუხისმგებელია არა მარტო თავის თავზე, არამედ სხვების წინაშე. მან ისე უნდა განაზოგადოს თავისი პროფესიული მოვალეობა, რომ თავიდან აიცილოს ძალაუფლების უფლება ბოროტად არ გამოუყენებია. არისტოტელე მიიჩნევდა, რომ „ის ვინც ბატონობს ადამიანებზე უნდა იყოს ზნეობრივად სრულყოფილი“. ხელისუფალი და საზოგადოება განსხვავებული პოზიციებიდან აფასებენ ერთი და იგივე მოვლენას, მაგრამ საზოგადოებას აქვს მხოლოდ ზნეობრივი არგუმენტი ხელისუფლებაზე ზემოქმედებისა, ხოლო ხელისუფლებას აქვს ძალისმიერი არგუმენტი საზოგადოებაზე ზემოქმედებისა. არგუმენტების ეს უთანასწორობა წარმოშობს მორალურ კონფლიქტს მათ შორის. ადამიანი დგას არჩევანის წინაშე – დაუპირისპირდეს თუ არა ძალადობას როგორც ბოროტებას. ხელისუფლებასა და საზოგადოებას შორის მორალური კონფლიქტი წარმოიშობება. ადამიანი მიიჩნევს, რომ საკუთარი ღირსების გადარჩენა შეიძლება მხოლოდ ხელისუფლებისადმი აშკარა თუ ფარული დაპირისპირებით. ხელისუფლებას კი აღიქვამს როგორც სისასტიკის, ბოროტების.

სახელმწიფოსათვის მნიშვნელოვანია ხელისუფლებასა და საზოგადოებას შო-

რის მორალური გაუცხოების წარმოშობა. ხელისუფლების მორალური ავტორიტეტის განმტკიცება არის საზოგადოების მდგრადი განვითარების გარანტია და მათ შორის ზნეობრივი წინააღმდეგობის გადალახვისა. ხელისუფლების სიმტკიცე განპირობებულია საზოგადოების მზაობით აღიაროს ხელისუფლების მორალური და სამართლებრივი სიმართლე და ავტორიტეტი. სწორედ ეს განაპირობებს ხელისუფლების მიერ თავისი პოლიტიკური ფუნქციის წარმატებით განხორციელებას.

მშვენიერების ფილოსოფია

მშვენიერების (ხელოვნების) მეტაფიზიკა (კლატონი)

რა არის მშვენიერება. მშვენიერება ადამიანური ყოფიერების უმნიშვნელოვანესი, ყველაზე გავრცელებული და ყველაზე იღუმალი ფენომენია. ადამიანი ჩაძირულია მშვენიერების ოკეანეში. მშვენიერების ფენომენი იმდენად ცხადი, უშუალო და მრავალფეროვანია, რომ მისი დანახვისათვის, ცნობისათვის, გაგებისათვის არ არის საჭირო შეშუიშუების ან დასაბუთების სპეციალური მეთოდები. ზნეობის, ძალაუფლების, ცოდნის ფენომენებისაგან განსხვავებით მშვენიერება უტყუარი, ცხადი და უეჭველია. მშვენიერება მისაწვდომია ადამიანური გრძნობებისათვის. მშვენიერება ადამიანის თავისუფლებისა და შემოქმედებითი ფანტაზიის გამოვლინებაა. იგი ადამიანს ანიჭებს სიამოვნების სპეციფიკურ განცდას, რომელიც ესთეტიკური, სულიერი განცდის ფორმაა. მშვენიერება მიჩნეულია სრულყოფილებისა და სიკეთის გამოვლენის ერთერთი ფორმად. ფილოსოფია მშვენიერებას მიიჩნევს ყოფიერების გაგებისა და ათვისების ძირითად ფორმად.

ერთი თვალსაზრისით მშვენიერება საგნის ობიექტური მახასიათებელია, როგორც ნიშანი, თვისება. საგნის მშვენიერებად მიჩნევას ობიექტური საფუძველი აქვს და განისაზღვრება მშვენიერების საკუთარი კანონზომიერებით: მშვენიერება გულისხმობს შინაგან ჰარმონიულობას, ზომიერებას, სიმეტრიულობას, მიზანშეწონილობას, სრულყოფილებას, სილამაზეს. მშვენიერება არ ემთხვევა სილამაზეს, რადგან მშვენიერია კომიკურიც, ტრაგიკულიც, მაგრამ არა სიმახინჯე.

მეორე თვალსაზრისით მშვენიერებას გაიგებენ როგორც ადამიანის ესთეტიკური გემოვნების თავისებურებას. საგნის მშვენიერება განისაზღვრება არა საგნის ობიექტური ნიშნებით, არამედ ადამიანის ცნობიერების თავისებურებით, რაც მის ესთეტიკურ გემოვნებაში გამოიხატება. ადამიანი არის მშვენიერების საზომი. ადამიანის ცნობიერების თავისებურება განაპირობებს საგანში მშვენიერების დანახვას.

მესამე თვალსაზრისით მშვენიერება სინამდვილის არსებობის წესია. მშვენიერებაში სინამდვილე ავლენს თავის თავს. იგი სინამდვილის ღიაობის ერთერთი სახეა.

მშვენიერების გამოვლენის ფორმები. მშვენიერება უსასრულოდ მრავალ ფორმაში ვლინდება. ესაა: ბუნებრივი მშვენიერება, ხელოვნური მშვენიერება, ზებუნებრივი მშვენიერება. პლატონმა ჩამოაყალიბა მშვენიერების გამოვლენის იერარქიული წესრიგი. იგი იწყება ერთი მშვენიერი სხეულით, შემდეგ მშვენიერი სხეულებიდან უნდა გადავიდეს მშვენიერ საქმეებზე, მშვენიერი საქმეებიდან კი მშვენიერ მოძღვრებაზე. მშვენიერების იერარქიის სათავეშია აბსოლუტური მშვენიერება. აბსოლუტური მშვენიერება არის მარადიული, ხელთუქმნელი, წარუდინებელი – იგი მშვენიერია თავის ყველა გამოვლინებაში, ყველა დროში, ყველა ასპექტში, ყველა ადგილას და ყველასათვის. ასეთი მშვენიერების წარმოდგენა შეუძლებელია რაიმე კონკრეტული საგნის მეშვეობით. მარადიული მშვენიერება თავისთავში არსებული და თავისთავადია. მშვენიერება არის ნათელი და ნათება. იგი არავისათვის არ ვლინდება, არამედ მისი თვითგამოვლენა, თვითნათება არის მისი არსებობის წესი. ნებისმიერი კონკრეტული საგანი მასთან ზიარებით ხდება მშვენიერი.

ბუნებრივი და ხელოვნური მშვენიერება. ადამიანი იცნობს ზებუნებრივ, ბუნებრივ და ხელოვნურ მშვენიერებას, როგორია მიმართება მშვენიერების ამ ფორმას შორის და ხელოვნური თუ ბუნებრივი მშვენიერება არის მშვენიერების ძირითადი

ფორმა? ადამიანმა მშვენიერება უპირველესად დაინახა ბუნებაში, მშვენიერი ადამიანის, საგნის, ცხოველის, მცენარისა და ბუნების მოვლენის სახით. მან არ იცის, როგორ ქმნის ბუნება მშვენიერებას, არ იცის, „საიდან მოდის და საით მიდის მშვენიერება“. ბუნების მშვენიერება ერთი შეხედვით სრულიად შეუფერებელ ადგილზე და შეუფერებელ დროს, მოულოდნელად, წარმოიშვება. ბუნების მშვენიერების შექმნა ბუნებრივი, ონტოლოგიური პროცესია. სინამდვილე, ბუნება თავის თავს ავლენს მშვენიერებაში, როგორც მშვენიერება და ეს გამოვლენა არ ხდება ვილაციისათვის, არამედ ბუნების მშვენიერება თავისთავად თავის მშვენიერებას თავის თავში ავლენს.

ბუნებრივი მშვენიერების გვერდით ადამიანმა თვითონ შექმნა მშვენიერების ახალი სახე. ადამიანის შექმნილი ხელოვნური მშვენიერება დაუპირისპირდა ბუნებრივ მშვენიერებას. ხელოვნება, როგორც მშვენიერება, ადამიანის მიერ შეგნებულად და გარკვეული მიზნით იქმნება. მშვენიერება გონით, ადამიანურ ფენომენად გადაიქცა. ეს არის ხელოვნური მშვენიერება, ხელოვნების ქმნილება. იგი ადამიანის გონების მიზანდასახული შემოქმედების შედეგია.

ერთი თვალსაზრისი მიიჩნევდა, რომ ბუნების მშვენიერება არის მშვენიერების ძირითადი სახე. ხელოვანმა უნდა აღმოაჩინოსა და დაინახოს ეს მშვენიერება და გადაიტანოს ხელოვნებაში.

მეორე თვალსაზრისი მიიჩნევდა, რომ ბუნების მშვენიერება განსხვავდება ხელოვნების მშვენიერებისაგან. ხელოვნების მშვენიერება არის ადამიანის გონებით წვდომი და გონებაში მოცემული მშვენიერების კანონებით შექმნილი ახალი ხელოვნური სამყარო. ხელოვნება არის ადამიანური ხედვის სპეციფიკის გამოხატულება. ხელოვანის მიერ დახატული ლანდშაფტი არ არის ფოტოგრაფიული სურათი იმავე ლანდშაფტისა.

პლატონმა მშვენიერების ამ განსხვავებულ სახეებს შორის მიმართება ასე წარმოიდგინა. პირველადი და ჭეშმარიტად მშვენიერი არის მარადიული მშვენიერება. ბუნებრივი მშვენიერება არის მარადიული მშვენიერების მიბაძვა. ხოლო ადამიანის მიერ შექმნილი ხელოვნური მშვენიერება არის ბუნებრივი მშვენიერების მიბაძვა. პლატონმა ადამიანის მიერ ბუნების მშვენიერების მიხედვით შექმნილი „ხელოვნური“ მშვენიერება მიბაძვის მიბაძვად შეაფასა. ამით მან მისი რანგი დაამდაბლა, რადგან იგი კიდევ უფრო დაშორებულია ორიგინალს. ხელოვნება არის გრძნობადი სამყაროს საგნების და არა იდეების ჭეშმარიტი სამყაროს მიბაძვა. ხელოვნება არაა სრულყოფილი გზა მშვენიერებისაკენ. ადამიანს მიერ ბუნებრივი მშვენიერების შეცნობა ხელოვნური მშვენიერებით არის ადამიანის არსების გამოვლენაც და ბუნების და მისი მშვენიერების პრინციპული სასრულობის აღიარებაც. მაგრამ ადამიანს აქვს მარადიული მშვენიერების თანშობილი ცოდნაც, ამიტომ მის მიერ შექმნილი „ხელოვნური“ მშვენიერება უფრო ახლოს უნდა იყოს ორიგინალთან-მარადიულ მშვენიერებასთან, ვიდრე ბუნების მშვენიერების მიბაძვით შექმნილი მშვენიერება. შეიძლება განვასხვავოთ:

- მარადიული მშვენიერება,
- ბუნების მშვენიერება,
- ბუნების მშვენიერების მიბაძვით შექმნილი ხელოვნური მშვენიერება,
- ადამიანის მიერ საკუთარ ცნობიერებაში აღმოჩენილი მარადიული მშვენიერების იდეის თანშობილი ცოდნის საფუძველზე შექმნილი ხელოვნების ქმნილება როგორც „ხელოვნური“ მშვენიერება.

არისტოტელე თვლიდა, რომ ადამიანის ბუნება არის ხელოვნების წარმოშობის მიზეზი:

- აღამიანს ახასიათებს მიმბაძველობა,
- აღამიანს მიმბაძველობა სიამოვნებას ანიჭებს,
- აღამიანი მიბაძვით ახალ ცოდნას იძენს.

პლატონისთვის მიბაძვა სამყაროს არსებობის ონტოლოგიური პრინციპია. იგი არის ამქვეყნიურობის არსებობის საშუალება და აღამიანიც როგორც სამყაროს აუცილებელი ელემენტი ასევე ექვემდებარება მიბაძვის პრინციპს. ზელოვნების როგორც მიბაძვის არსებობა სამყაროს ონტოლოგიური აგებულების აუცილებელი შედეგია. არისტოტელესთან მიმბაძველობა მხოლოდ აღამიანის არსობრივი მახასიათებელია. მიმბაძველობაში ვლინდება აღამიანის ფანტაზია, როგორც მისი თავისუფლების გამოხატულება.

შეძიძლია ვიცოდე რა არის მშვენიერი? პლატონის აზრით აღამიანს მშვენიერების დასანახად აქვს აბსოლუტური მშვენიერების თანშობილი ცოდნა. მან იცის რა არის მშვენიერება და ნებისმიერი საგანი, რომელიც მას მოაგონებს, ჰგავს აღამიანი მიიწინევს მშვენიერებად. ამიტომ მშვენიერება ყველა აღამიანისათვის მისაწვდომია. მარადიული მშვენიერების იდეას იმდენად უსასრულოდ მრავალფეროვანი გამოვლინების ფორმების აქვს, რომ აბსოლუტურად ნებისმიერ გემოვნებას აკმაყოფილებს, ამიტომ გემოვნებაზე არ დავობენ.

აღამიანი ამ თანშობილი ცოდნის საფუძველზე აზორციელებს მშვენიერების შემეცნებას. მაგრამ რადგან მარადიული მშვენიერება ამქვეყნად უშუალოდ არ მიეცემა, ამიტომ მან უნდა შემეცნებით გაიაროს მშვენიერების საფეხურები. მშვენიერების საფეხურების შემეცნება არის მშვენიერებასთან ზიარების ფორმაც. აღამიანი იწყებს ერთი მშვენიერი სხეულის წვდომით, შემდეგ გადადის ორ მშვენიერ სხეულზე, შემდეგ გადადის ყველა მშვენიერ სხეულზე. აღამიანი სხეულებრივი მშვენიერებიდან გადადის სულიერ მშვენიერებაზე, სულიერი მშვენიერებიდან გადადის კანონების, ადამიანის წესების მშვენიერებაზე, შემდეგ ცოდნისა და მოძღვრების მშვენიერებაზე და ბოლოს შეიძენებს აბსოლუტურ მშვენიერებას. აღამიანი ყველა საფეხურის გავლის შემდეგ შეიცნობს და ეზიარება აბსოლუტურ მშვენიერებას. მშვენიერება არის გონითი არსება, აბსოლუტური, ზევრძნობადი იდეა მშვენიერებისა. იგი იმყოფება დროისა და სივრცის მიღმა და არ შეიძლება წვდომილი იქნეს გრძნობის მეშვეობით. პლატონის მიხედვით, მარადიული მშვენიერების წვდომა შეიძლება გონების, ინტელექტუალური ინტუიციის მეშვეობით. ასეთი მშვენიერების ჭვრეტა და ზიარება არის აღამიანის ყოფიერების მიზანი, რაც აღამიანის სიცოცხლეს საზრისის ანიჭებს. კონკრეტული მშვენიერი საგანი არის ღვთაებრივ მშვენიერებასთან ზიარების, წილნაყარობის გამოვლენა.

ანტიკურობამ მშვენიერება მეტაფიზიკურ ფენომენად მიიჩნია. ჭეშმარიტი მშვენიერება მარადიულია და მეტაფიზიკურ სამყაროში არსებობს. ამქვეყნიური მშვენიერება არსებობს მხოლოდ მარადიულ, მეტაფიზიკურ მშვენიერებასთან ზიარების საფუძველზე. მარადიული მშვენიერება არსებობს თავისთავად და თავისთვის. ამქვეყნიური მშვენიერი საგანი მარადიული მშვენიერების ანარეკლია. მისი არსებობის წესია მიბაძვა. ყოველი არსებული ესწრაფვის შეძლებისდაგვარად უკეთესად მიბაძოს მშვენიერების მარადიულ იდეას. ამ მიბაძვის ხარისხით განისაზღვრება ამქვეყნიური მშვენიერი საგანი მშვენიერების ხარისხი. არა მარტო სინამდვილე, არამედ აღამიანიც ზიარებულია მარადიულ, მეტაფიზიკურ მშვენიერებას. მას აქვს მისი თანშობილი ცოდნა. აღამიანი, მშვენიერების იდეის ცოდნის საფუძველზე, ამქვეყნად ეძებს, შეაფასებს, მშვენიერების ნებისმიერ გამოვლინებას ამქვეყნიურ საგნებში და თვითონ ქმნის ახალ მშვენიერებას. აღამიანის როგორც ზელოვნის არსებობის წესია მიბაძვა. აღამიანი

ამქვეყნიური მშვენიერი საგნების შემეცნებით, მხატვრული შემოქმედებით ცდილობს მიაღწიოს მარადიული, მეტაფიზიკური მშვენიერების შეძლებისდაგვარ სრულ შემეცნებას. პლატონი მიიჩნევს, რომ მშვენიერება სასარგებლო სიამოვნებაა, სასარგებლოა ის რაც სიკეთეს ქმნის, სიკეთისა და მშვენიერების მიმართების ხასიათზე მიანიშნებს შემდეგი მიმართება – არც სიკეთეა მშვენიერი და არც მშვენიერია სიკეთე, თუკი ისინი ერთმანეთისაგან დაშორებული არიან. მარადიული მშვენიერება, როგორც ოქრო, ყველაფერს მშვენიერს ხდის რასაც შეეხება. ყველაფერი და ადამიანიც ესწრაფვის მარადიულ მშვენიერებას ზიარებას, რადგან ყველაფერი მშვენიერია თუკი ზიარებულია მშვენიერების მარადიულ, მეტაფიზიკურ იდეას. არისტოტელე მშვენიერების ნიშნებად მიიჩნევს წესრიგსა და სიდიდეს. საგანი მშვენიერია არა თავისთავად როგორც პლატონი მიიჩნევს, არამედ ადამიანის გრძნობებთან მიმართებაში. ისინი ადამიანის მხედველობისა და სმენის თანაბარზომადია. არისტოტელესათვის მიმეზისი (მიბაძვა) არის ზოგადის გამოსახვა.

რას მიანიშნებს, გვეუბნება თვითონ მშვენიერება. მშვენიერების მეტაფიზიკა შეიძლება შეჯამდეს შემდეგნაირად:

- ჭეშმარიტი მშვენიერება მარადიულია და მეტაფიზიკურ სამყაროში არსებობს,
- ამქვეყნიური მშვენიერება მარადიული მშვენიერების ანარეკლია,
- ადამიანს შეუძლია შეიმეცნოს ამქვეყნად მშვენიერება თუკი ზიარებულია მეტაფიზიკურ მშვენიერებას,
- ადამიანს შეუძლია მშვენიერების შემოქმედება ბუნების მიბაძვის გარეშე, თანშობილი ცოდნის საფუძველზე შექმნას მშვენიერი. ეს არის ხელოვნების არსებობის საფუძველი.
- მშვენიერების ერთერთი უმნიშვნელოვანესი ნიშანია ის, რომ მშვენიერებაში შეიმეცნება, გამოვლინდება რაღაც სხვა, უფრო მაღალი და ღიალი, რაც თვითონ მშვენიერება არ არის.

ხელოვნება არის მშვენიერების შემოქმედება. მისი საგანია მარადისობა და ხელოვნება არის მარადისობის გამოხატვა მისი ერთერთი ჰიპოსტასის-მშვენიერების სახით. პლატონის მიხედვით სამყაროს საფუძველია მარადიული სიკეთე, ჭეშმარიტება და მშვენიერება. ეს არის მთლიანობა და მასში უპირველესია სიკეთე. მარადიული სიკეთის იდეა ვლინდება მშვენიერებისა და ჭეშმარიტების სახით. მაგრამ მშვენიერება მაინც რჩება ადამიანისათვის გამოცანად. მშვენიერება ძნელია. ასე შეაჯამა ანტიკურობამ მშვენიერების პრობლემა.

მეცნიერება მშვენიერების (ხელოვნების) შესახებ (კანტი)

როგორც დავინახეთ, პლატონის აზრით, ადამიანს აქვს თანშობილი ცოდნა მარადიული მშვენიერების შესახებ, რის საფუძველზეც ადამიანი ახორციელებს მშვენიერების შემეცნების პროცესს. კანტამდე ითვლებოდა, რომ ადამიანს მშვენიერება მოეცემა უშუალოდ გრძნობების მეშვეობით. საგანის შეაფასებისა და მასში მშვენიერების დასანახად საკმარისია გქონდეს ესთეტიკური გრძნობა და მგრძნობიარე სული მშვენიერების მიმართ. ლეონარდო და ვინჩი მშვენიერების შემეცნების საფუძველს ხედავდა ადამიანის „მხედველობის სიბრძნეში“. ადამიანის თვალი ყოველგვარი სწავ-

ლისა და განათლების გარეშე, შინაგანი სიბრძნით შემკობილი, განარჩევს მშვენიერს არამშვენიერისაგან.

კანტის თეორიული ინტერესის საგნია ხელოვნებაში განხორციელებულ მშვენიერება. შეიძლება საყოველთაო და აუცილებელი მსჯელობის განხორციელება ხელოვნებაზე, მშვენიერებაზე, მაშინ როდესაც „გემოვნებაზე არ დაობენ“. მისი მიზანია ახსნას:

- მშვენიერების ადგილი ადამიანის ყოფიერებაში, როგორია მიმართება ზნეობას, ცოდნასა და მშვენიერებას შორის.
- როგორ არის შესაძლებელი მეცნიერება, ცოდნა, საყოველთაო და აუცილებელი მსჯელობა მშვენიერების (ხელოვნების) შესახებ?

კანტმა აღმოაჩინა მშვენიერების აღქმის გაშუალებული ხასიათი. მანამდე ითვლებოდა, რომ მშვენიერი ადამიანს მოეცემა უშუალოდ გრძნობებში. მისი აზრით კი ესთეტიკური განცდა „რთული ინტელექტუალური გრძნობაა“.

კანტმა დაასაბუთა ესთეტიკური სფეროს ავტონომიურობა შემეცნებისა და მორალისაგან. კანტის აზრით მხატვრული გემოვნება ემყარება გონების ტრანსცენდენტალურ ცნებას, ზებუნებრივ-ზნეობრივ იდეას და არა განსჯას. ესთეტიკური მსჯელობა შეუძლია განაზოცელოს მხოლოდ ზნეობრივმა ადამიანმა. მხატვრული გემოვნების პარადოქსია, რომ ესთეტიკური მსჯელობა თავისუფალი უნდა იყოს მორალური ინტერესისაგან და იმავე დროს ესთეტიკური მსჯელობა შესაძლებელია მხოლოდ მორალური პოზიციიდან. უანგარო, დაუინტერესებელი ინტელექტუალური სიამოვნება ახასიათებს ადამიანს, როგორც შემეცნებელ და ზნეობრივ არსებას. ადამიანმა ბუნება წარმოიდგინა როგორც ზნეობრივი იდეალებით გამსჭვალული მთელი, რაც შესაძლებელს ხდის ბუნების სილამაზის დანახვას.

ესთეტიკური მსჯელობა არ არის გზა ზნეობისაკენ, არამედ ზნეობრივი ადამიანის გზა ბუნებრივი და მორალური (ზებუნებრივი) სამყაროების გაერთიანებისაკენ. ეს ერთიანობა განხორციელებული გრძნობის დონეზე, წარმოშობს სიამოვნების გრძნობას მშვენიერებისაგან. სამყაროს თეორიული და ზნეობრივი გააზრება შეესებულება ტელეოლოგიური მსჯელობით სამყაროს როგორც მიზანშეწონილობის შესახებ.

კანტის პოსტულატი, რომ ესთეტიკური გემოვნება შესაძლებელს ხდის გადასვლას გრძნობადი გაღიზიანებიდან მორალურ ინტერესზე არ ნიშნავს, რომ ესთეტიკური მიმართება არის გზა ზნეობრივობისაკენ. ესთეტიკური გემოვნება არის მორალური ადამიანის მსჯელობის უნარი. ესთეტიკური მსჯელობა არის არა გზა ზნეობრივობისაკენ, არამედ ზნეობრივი ადამიანის გზა ბუნებრივი და ზნეობრივი სამყაროების გაერთიანებისაკენ. ეს ერთიანობა გრძნობადობის დონეზე იწვევს სიამოვნების განცდას მშვენიერების ჭერეტისას, ხოლო გონებრივ დონეზე ხდება ბუნების ზნეობრივი გააზრება ტელეოლოგიურ პერიზონტში.

კანტის აზრით, თეორიულად ღმერთის არსებობის დასაბუთება შეუძლებელია, მაგრამ ზნეობა ასრულებს ღმერთის არსებობის დასაბუთების ფუნქციას. იგი ამით არ კმაყოფილდება და ღმერთის დასაბუთების ეთიკურ ჰიპოთეზას მან დაუმატა ღმერთის არსებობის დასაბუთების ესთეტიკური ჰიპოთეზა. ბუნებრივი სამყაროს მშვენიერება ესთეტიკურ მსჯელობას წარუდგება როგორც უმაღლესი ზნეობრივი საზრისის მჭონე. ბუნების მშვენიერებაში ვლინდება ღვთაებრივი ჩანაფიქრი. ეს მიანიშნებს მშვენიერების ღვთაებრივ წარმომავლობაზე. მშვენიერება იწვევს ესთეტიკური სიამოვნების განცდას. მშვენიერება ეკუთვნის ყველას, განურჩევლად ეროვნული და რელიგიური განსხვავებისა და ამიტომ „მშვენიერება იხსნის სამყაროს“.

ესთეტიკური მსჯელობა საგანს განიხილავს ტელეოლოგიური პრინციპის მიხედვით. მხატვრული განცდა ადამიანს ანიჭებს ისეთსავე სიამოვნებას, როგორც მიზანშეწონილობის აღმოჩენა. კანტამდე ითვლებოდა, რომ მშვენიერების ფენომენი არ დაიყვანება არც ცოდნაზე და არც ზნეობაზე. კანტი ემხრობა ამ შეხედულებას, მაგრამ იქვე აღნიშნავს, რომ ესთეტიკური არის შუა რგოლი ჭეშმარიტებასა და სიკეთეს შორის. მშვენიერებაში სრულად იხსნება სიკეთე და ჭეშმარიტება. ამიტომ ესთეტიკურს აქვს ორი გამოვლენა: ერთი მხრივ მიმართულია ცოდნაზე-ესაა მშვენიერება, მეორეს მხრივ ზნეობაზე-ესაა ამაღლებული. მშვენიერება არის გამაზუნებელი რგოლი გონებასა და ზნეობას, ცოდნასა და ზნეობას შორის. სიკეთის, ჭეშმარიტებისა და მშვენიერების ერთიანობის დამატებითი არგუმენტი ხელოვნების ფენომენი.

მშვენიერება არსებობს თავისთავად და თავისთვის. მხატვრული აღქმა და მხატვრული სიამოვნება თავისი ბუნებით უანგაროა. კანტთან, შემეცნების სფეროში, ადამიანი ექვემდებარება აუცილებლობას, ზნეობის სფეროში ადამიანი თავისუფალი და დამოუკიდებელი ასეთი გავლენისაგან, ხელოვნების სფეროში ადამიანი ვლინდება როგორც დაუინტერესებელი მჭვრეტელი. სინამდვილე, როგორც მშვენიერება, წარმოსდგება მიზანშეწონილობად მიზნის გარეშე. ამით იგი გადის მატერიალური ინტერესის სფეროს გარეთ. მშვენიერების სფეროში ადამიანი თავისუფალია და დაუინტერესებელიც. მისი ინტერესი დაუინტერესებელია.

ადამიანის მშვენიერებისადმი „ინტერესი“ არაა განპირობებული დიდაქტიკური მიზნით, რათა მხატვრული ქმნილებაში ამოვიკითხოთ ზნეობრივი მაგალითი და არც ჩვენი ცხოვრებისეული გამოცდილების, ცოდნის გაფართოების მიზნით. მშვენიერების ფენომენის თავისებურება ისაა, რომ მასში ვლინდება „მიზანშეწონილობა მიზნის გარეშე“. ეს მის ჰარმონიულობას, გონივრულობას გაუგებარს ხდის. იგი გაუგებარია ადამიანისათვის, რომელიც ცხოვრობს აუცილებლობისა და ინტერესის სფეროში. ამ სამყაროში ყველაფერს მიზეზი აქვს და ყოველი ადამიანური მოქმედება მიზანის მქონეა. ადამიანი, როგორც მიზნისდამსახველი არსება ყველაფერს მის გარშემო აწესრიგებს მიზნის დასახვის გზით. მშვენიერებას კი შინაგანი მიზანშეწონილობა აქვს, რომელიც ადამიანს არ მოუნიჭებია და არც ადამიანისათვის აქვს პრაქტიკულ-ცხოვრებისეული მნიშვნელობა. ადამიანი სწორედ ამ შინაგან და „უსაფუძვლო“ მიზანშეწონილობით არის განცვიფრებული. ხელოვნების სფერო არარაციონალური სივრცეა. ხელოვნების ქმნილება ადამიანს სიამოვნებას ანიჭებს სწორედ მისი წარმოსახვის უნარის თამაშით, რომლის ალოგიკურობით, მოულოდნელობით არის ესთეტიკურად მიზიდველი. მშვენიერების „მიზნის გარეშე მიზანშეწონილობა“ და ადამიანის ცნობიერი მიზანდასახულობის შეხედრა ცხადს ხდის ადამიანის თავისუფლებას, რაც ვლინდება წარმოსახვის თამაშში. ზნეობრივ თავისუფლებას ემატება შემოქმედებითი თავისუფლება. ადამიანი მაღლდება საკუთარ თავზე. ხელოვნება და მშვენიერება ადამიანს ათავისუფლებს ბუნების აუცილებლობისაგან და ზნეობის მოვალეობისაგან. ხელოვნება, მშვენიერება არის ის, რაც აუცილებლობის სამყაროს არ ემორჩილება. ეს ადამიანის თავისუფლების უღრმესი გამოხატულებაა.

სრულყოფილი ქმნილების მშვენიერების ცნებაში კანტი ცდილობს ბუნებრივი და ხელოვნური მშვენიერების გაერთიანებას. ბუნება მშვენიერია, როდესაც წარმოშობს მიზანშეწონილობის იდეას, თითქოს იგი განზრახ შექმნილია ესთეტიკური აღქმისათვის. ადამიანის მიერ შექმნილი ხელოვნების ქმნილება ასევე მშვენიერია, რამდენადაც იგი ქმნის ბუნებრივის შთაბეჭდილებას. „ბუნებრივისა“ და „ხელოვნურის“ ასეთი

შერწყმა ქმნის პარმონიას და მიუთითებს, რომ ეს ორი სამყარო, ადამიანი და ბუნება, ერთი წესრიგისა და საფუძვლის მქონეა.

ესთეტიკური არ ნიშნავს ლოგიკურად ან ფორმალურად მართლზომიერს. „ყველაფერი, რაც მკაცრად მართებულია, თავის თავში შეიცავს რაღაც გემოვნებისათვის მიუღებელს. მისი ჭკერეტა არ იქცევა დიდი ხნის განმავლობაში ჩვენს ყურადღებას. თუ ჩვენ არ გვაქვს გარკვეული პრაქტიკული მიზანი, მისი შემეცნების განზრახვა, მაშინ იგი მოწყენილობას იწვევს.“ ესთეტიკურია ის რაც აღვიძებს წარმოსახვას, ადამიანის შემეცნებითი უნარების თამაშს.

ხელოვნების უნიკალურობის საფუძველია ხელოვნების ქმნილების ამოუწურავი ხასიათი, მისი უნარი ნებისმიერ მნახველში და ყოველთვის გააღვიძოს შემოქმედებითი თავისუფლება და წარმოსახვის თამაში. ხელოვნება ახდენს ადამიანის შემოქმედებითი უნარების კულტივირებას. ყველა ვინც მასთან ურთიერთობაში შევა აღმოაჩენს ახალ შინაარსს, რომელიც მისი მხატვრული გემოვნების დონითა და გამოცდილებით განისაზღვრება. კანტის აზრით, შეუძლებელია ხელოვნების ქმნილების მხატვრული შინაარსის სიმდიდრის ცნებებით გამოხატვა. მხატვრული კრიტიკა ეფუძნება ადამიანის მცდელობას მხატვრული ნაწარმოები „გადათარგმნოს“, გადაიფანოს ცნებების ენაზე და ასე გამოხატოს მისი შინაარსი. მხატვრული ქმნილების შინაარსის ვერბალური საშუალებებით გადმოცემა არაადეკვატურია. მხატვრული ქმნილების ესთეტიკური მნიშვნელობა განისაზღვრება მის მიერ აღძრული შემოქმედებითი წარმოსახვის თამაშით და არა ცნებებით „გადათარგმნილი“ შინაარსის ხასიათით. მხატვრული კრიტიკა შესაძლებელია თუკი შეძლებენ გადმოსცენ არა მარტო შინაარსი ლოგიკური სქემების მეშვეობით, არამედ ასევე გადმოსცენ ის ატმოსფერო და აურა, რასაც იგი ქმნის.

ხელოვნებაში ინტერესის საგანია არა ყოველი შინაარსი, არამედ ის, რომელსაც გონება აფიქსირებს როგორც გამოვლენილ აუცილებლობასა, არსებას და ტენდენციას. ეს ნიშნავს, რომ არსებობს ხელოვნების ქმნილების როგორც კლასიკური ფორმა, ასევე კლასიკური შინაარსიც. განსაკუთრებულია გენიოსის როლი კლასიკური ნაწარმოების შექმნაში, რაც ხელოვნების განვითარების საფუძველია. იგი ქმნის საკუთარ ენას, ფორმას და მხატვრულობის ახალ კრიტერიუმებს. გენიოსის შეფასება მხატვრულობის ძველი კრიტერიუმებით შეუძლებელია. საჭიროა ხელოვნების განვითარების კვალდაკვალ ახალი თეორიების შემუშავება ხელოვნების გააზრებისათვის.

კანტმა დაასაბუთა გადასვლის შესაძლებლობა შემეცნების მგრძნობელობიდან მორალურ ინტერესზე და მორალური ინტერესიდან დაუინტერესებელ სიამოვნებაზე. ამით დასაბუთებული იქნა ადამიანის შემეცნებითი, ნებელობითი და შეფასებითი უნარების მთლიანობა. ასევე ცხადი გახდა ყოფიერების დაპირისპირებული მხარეების აუცილებლობისა და თავისუფლების, იდეალურისა და რეალურის, თეორიულისა და პრაქტიკულის, გონითისა და ემოციურის მორიგება.

ხელოვნების ქმნილება ახდენს ადამიანის ცნობიერების ლოგიკური, ინტუიციური, ემოციური უნარების მობილიზაციას მხატვრული აღქმის პროცესში. ხელოვნების ქმნილებასთან ურთიერთობა ადამიანს ეხმარება დაძლიოს თავისი სასრულობა (ხელოვნება თავისი თავისუფლებით ათავისუფლებს ადამიანს, ახდენს მასში ადამიანურობის აღორძინებას და აძლევს იმას, რაც მას აკლია რეალურ ცხოვრებაში: ემოციონალურ სიძლიერას, თანაგრძნობის განცდას).

ესთეტიკურის ადგილი კანტის სისტემაში. კანტის სისტემა დაუსრულებულ შთაბეჭდილებას ტოვებდა, არასაკმარისად მიაჩნდა თეორიული და პრაქტიკული გონების მიღწეული ერთიანობა. მან ბუნების და თავისუფლების სამყაროს შორის აღმოაჩინა

ახალი სამყარო-მშვენიერების სამყარო. თავდაპირველად მისი აზრით, შეუძლებელი იყო ესთეტიკურის გააზრება საყოველთაოდ პოზიტივიდან. მშვენიერების ემპირიული ზასიათი გამორიცხავდა მათ შესახებ ზოგადი კანონზომიერების დადგენას. მაგრამ 1787 წელს იგი რეინჰოლდს წერდა, რომ აღმოაჩინა სულიერი მოღვაწეობის ახალი პრინციპი: სიამოვნებისა და უსიამოვნების გრძნობა. ადამიანს აქვს სამი უნარი: შემეცნებითი, ნებელობითი (ნების სურვილის უნარი), შეფასების უნარი (სიამოვნების განცდა).¹ კანტი თავდაპირველად ესთეტიკას უწოდებდა მოძღვრებას გრძნობადობის შესახებ, შემდეგ იგი გადაიქცა მოძღვრებად მშვენიერების შესახებ და ბოლოს მან მიიღო „მსჯელობის უნარის კრიტიკის“ სახელი. წმინდა გონების კრიტიკაში „მსჯელობის უნარი“ ეწოდებოდა შემეცნების ინტუიციურ უნარს. განსჯა აღგენდა წესებს, მსჯელობის უნარი კი იძლეოდა შესაძლებლობას ამ წესები გამოყენებისა ყოველ კონკრეტულ შემთხვევაში. შემდეგ კანტს შემოაქვს ინტუიციის ახალი სახე- „რეფლექსური მსჯელობის უნარი“. მისი მეშვეობით ხდება არა ფორმალური, საერთო ნიშნების აბსტრაგირება, რაც განსჯის საქმეა, არამედ ხდება ამ საგნის მიზნობრივი დანიშნულების გააზრება.

მიზნის შესახებ მოძღვრება არის ტელეოლოგია. კანტი ინტუიციის ახალ სახეს- „რეფლექსური მსჯელობის უნარს“ ტელეოლოგიურს უწოდებს. მისთვის ტელეოლოგია არის ისეთი საგნის განხილვის ფორმა, რომელშიც ყველაფერი მიზანშეწონილია, ანუ ყოველი ნაწილი აუცილებელი წესით დაკავშირებულია მეორესთან. ასეთია ცოცხალი ორგანიზმი. მასში ყველაფერი მიზანშეწონილია. ესთეტიკური მსჯელობის უნარიც ასეთი. რადგან მხატვრული განცდა ადამიანს ისეთსავე სიამოვნებას ანიჭებს როგორც მიზანშეწონილობის აღმოჩენა. ხელოვნება არის ადამიანური მოღვაწეობის სფერო, სადაც მისი მოღვაწეობის შედეგები ორგანული, ანუ შინაგანი მიზანშეწონილობის მქონეა. ეს არის ხელოვნება. მისი ტელეოლოგია არც თეოლოგიაა, არც ბუნებისმეცნიერება. (იგი არ არის არც ღმერთის და არც კანონზომიერების ძიება ბუნებაში. იგი ეხება ადამიანის მიზანდასახულ და მიზანშეწონილ მოღვაწეობას-მხატვრულ შემოქმედებას, რომლის შედეგია ხელოვნებისა და კულტურის სამყარო.) ტელეოლოგია გადაიქცა ხელოვნების თეორიად. საგნის ობიექტური მიზანშეწონილობა სახეზეა, მაგრამ მისი არსება მიუწვდომელია. იგი ბუნებასა და ხელოვნებას მიზანშეწონილობის პრინციპის მეშვეობით განიხილავს. ეს არის პლატონის გამოძახილიცა და კანტის ესთეტიკის სიახლეც.

¹ კანტი ერთმანეთისაგან გამოიჯანავს ხელოვნებას (როგორც თავისუფალი შემოქმედება) და ხელოვნობას (როგორც შემოსავლის წყაროს). ხელოვნება არ არის არც ბუნება, არც მეცნიერება და არც ხელოვნობა. მსჯელობის ესთეტიკური უნარი არის მხატვრული განცდა, რომელიც ისეთსავე სიამოვნებას გვანიჭებს, როგორც მიზანშეწონილობის აღმოჩენა. ესთეტიკურობა არის საგნის შინაგანი მიზანშეწონილობის აღმოჩენა. ეს ნიშნავს, რომ საგნის ყველა ელემენტი შინაგან პარმონიაშია, წონასწორობასა და ზომიერებაშია. ესთეტიკური მოღვაწეობის ძირითადი მიზანია ყოველდღიური პრაქტიკული ცხოვრების ერთფეროვნებისაგან გაქცევა. ნამდვილი ხელოვნება უნდა იყოს თავისუფალიცა და ბუნებრივიც ერთდროულად.

ხელოვნება თავის მხრივ იყოფა ხელოვნებად, რომლის მიზანია სიამოვნების მინიჭება, გართობა და დროს ტარება. კაზმულ ხელოვნებად, რომლის მიზანია დაეხმაროს ადამიანს „სულის უნარების კულტურის განვითარებაში“, ისინი გვანიჭებენ „რეფლექსიის სიამოვნებას“. კაზმული ხელოვნება ესთეტიკური იდეების, მშვენიერების გამოხატვის წესის მიხედვით იყოფა:

სიტყვიერების ხელოვნებად, რომელიც მოიცავს პოეზიას, მჭერმეტყველებას, აზრისა და ჭკერტის მშვენიერებას.

სახვითი ხელოვნებად, რომელიც მოიცავს პლასტიკას (გრძნობადი ჭეშმარიტება), ფერწერას,

ხელოვნება როგორც შეგრძნებათა თამაში, რაც გულისხმობს ბგერებისა და ფერების თამაშს. იგი ემყარება მხედველობისა და სმენის უნარებს.

კანტს პოეზია მხატვრული შემოქმედების უმაღლეს სახედ მიაჩნდა. პოეზია გადის გამოხატვის ცნებითი საშუალებების გარეთ და ამით ავარჯიშებს გონებასა და აგვამაღლებს. პოეზია ადამიანისათვის ცხადს ხდის, რომ იგი არ არის მარტო ბუნების ნაწილი, არამედ თავისუფლების სამყაროს შემოქმედია. ხელოვნების შესახებ მსჯელობისათვის აუცილებელია გემოვნება. მხატვრულ გემოვნებას კი ქმნის გენიოსი. კანტი დაეთანხმა ანტიკურობის დასკვნას, რომ მშვენიერება ძელია და მაინც რჩება ადამიანისათვის გამოცანად.

ჰეგელისათვის მშვენიერება არის აბსოლუტური იდეა, რომელიც გამოვლინდა მისთვის ადეკვატურ გრძნობად გამოვლინებაში. მშვენიერების ნიშანია ის, რომ იგი როგორც ზოგადი ცნება ვლინდება გრძნობადი ფორმით. ჰეგელს აინტერესებს ხელოვნების არსობრივი მნიშვნელობა ადამიანის ყოფიერებაში. მისი აზრით, ხელოვნების მნიშვნელობა არ განისაზღვრება იმით, რომ იგი ადამიანში იწვევს ესთეტიკურ გრძნობებს, სულიერ აღმაფრენას, ანდა ახდენს ზნეობრივ შემოქმედებას ადამიანზე. ხელოვნება მართლაც ახდენს ადამიანის ვნებების შერბილებას და მათ კულტურულ ხასიათს აძლევს. ხელოვნება გამოხატავს რა მოუთოკავი ვნების ძალას, ადამიანს აჩვენებს ვნების დამლუპველ გავლენას მის ცხოვრებაზე. ადამიანის მორალური აღზრდა არის ხელოვნების მხოლოდ იმპლიციტური შინაარსი და მისი გადაქცევა ხელოვნების საყოველთაო მიზნად შეცდომაა. ამ შემთხვევაში ხელოვნების გრძნობადი ფორმა ზედმეტი ხდება. მაგრამ ასევე მცდარია ხელოვნების მიზნის დანახვა მხოლოდ გართობასა და ესთეტიკური სიამოვნების მიღებაში. ჰეგელი მიიჩნევს, რომ ხელოვნების სუბსტანციური მიზანია ჭეშმარიტების გახსნა გრძნობადი ფორმით. ნაწარმოები არის ხელოვნების ქმნილება მხოლოდ მაშინ, როცა იგი შექმნილია ადამიანის გონების მიერ და ახდენს საკუთარი თავის გაორებას მის მიერვე შექმნილ გარე სამყაროს სურათებში. ადამიანი ახდენს საკუთარი შინაგანი შინაარსის ობიექტივირებას ხელოვნების საშუალებით, რათა დაადგინოს თავისი თავი გარეგანში და მიადწიოს თავისუფლებას.

ხელოვნება, ჩაკეტილი გამოწვანის, ფანტაზიის სფეროში, მშვენიერია, მაგრამ არაჭეშმარიტი. ხოლო ხელოვნება, რომელიც შეითვისებს სინამდვილის მთელ დაპირისპირებას, მდაბალს, უღირსს, ჭეშმარიტია, მაგრამ არა მშვენიერი. იდეალიზაცია ხელოვნებას ყალბს ხდის, ხოლო ტიპიზაცია მხატვრულ შემოქმედებას ჩაკეტავს ნეგატიური სახეების ფარგლებში. ორივე უკიდურესობა და ახდენს ხელოვნების საზრისის დამახინჯებას. ზოგადად ხელოვნება და მშვენიერება, გერმანულ იდეალიზმში, განისაზღვრა როგორც: „მიზანშეწონილობა მიზნის გარეშე“ (კანტი), „არსება მოვლენაში“ (შილერი), „უსასრულოს გამოხატულება სასრულოში“ (შელინგი), „აბსოლუტური იდეა მის გარეგან სხვადასოფნაში“ (ჰეგელი).

რა არის ესთეტიკა? ესთეტიკა არის მეცნიერება გრძნობადი შემეცნების შესაძლებლობის შესახებ. მისი საგანია ხელოვნებაში განხორციელებული და გამოხატული მშვენიერება. „ესთეტიკის“ ცნება შემოტანილი იქნა ალექსანდრე ბაუმგარტენის მიერ 1750 წელს.

ესთეტიკის მიზანია დაასაბუთოს ესთეტიკური, გრძნობადი შემეცნების შესაძლებლობა. გნოსეოლოგია გრძნობად შემეცნებას მიიჩნევს ლოგიკური, ცნებითი შემეცნების წინა საფეხურად. ესთეტიკისათვის კი იგი არის თავისთავად ღირებული ფორმა შემეცნებისა. გრძნობადი შემეცნების მიზანია მისი განხორციელება ცნებასთან მიმართულის გარეშე. ეს არის აღქმა და ჭვრეტა. გრძნობადი შემეცნება არის საგნის ჭვრეტა, რომელიც უშუალოდ, თავისთავად იწვევს სპეციფიკურ განცდას-ესთეტიკურ სიამოვნებას. ესთეტიკური სიამოვნების საფუძველია საგნის შინაგანი მიზანშეწონილობის, წესრიგის დანახვა, რომელიც გამოიხატება გარეგანი ხატის ჰარმონიულობაში. ერთი მხრივ ესთეტიკური სიამოვნება სუბიექტურია და მეორეს მხრივ მას ახასიათებს საყოველთაობა. ეს მშვენიერება კონკრეტულია რადგან მე მომწონს და ამავე დროს საყოველთაოა, რადგან მოსწონს ბევრს. როგორ არის ეს შესაძლებელი? მისი საფუძველი სურთ მონახონ ადამიანის გონების ზოგად კანონებში, აზროვნების ზოგად თავისებურებაში. ესთეტიკის მიზანია სწორედ ამ კატეგორიებისა და კანონების დადგენა, რომლებითაც აღიწერება რეალობა, როგორც მშვენიერი, გამოავლინოს მშვენიერების გამოვლინების ფორმები და შესაძლებლობა. ამ აზრით იგი არის „მეცნიერება“ მშვენიერების შესახებ ესთეტიკის მიზანია დაადგინოს:

- როგორ არსებობს მშვენიერება,
- როგორ აღიქვამს ადამიანი მშვენიერს,
- როგორ ქმნის ადამიანი მშვენიერებას.

ესთეტიკურის ცნება. ესთეტიკური მოიცავს ესთეტიკის ყველა ცნებას, როგორც მათი საერთო მნიშვნელი. მშვენიერება ესთეტიკის ცენტრალური კატეგორიაა. მშვენიერება არის ხატი გრძნობადად განჭვრეტილი ფორმისა, იდეალი, რომლის მიხედვითაც განიხილება სხვა ესთეტიკური ფენომენები: ტრაგიკული, ამაღლებული, კომიკური. ამ ესთეტიკური კატეგორიების განხილვისას მშვენიერება გამოდის, როგორც ზომა, პარადიგმა, საზომი. ამაღლებულია ის, რაც ამ ზომიერებას აჭარბებს, ტრაგიკულია ის, რაც გვიჩვენებს, რომ იდეალი და რეალობა დაპირისპირებულია, რაც გამოიხატება იმედის გაცრუებაში, კატასტროფაში. კომიკური არის ის, რაც გვიჩვენებს, რომ იდეალი და რეალობა არ ემთხვევა ერთმანეთს და იგი იწვევს სიცილს. ტრაგიკული და კომიკური არის მშვენიერების კლება, მაგრამ არა სრულიად გაქრობა. ამიტომ იგი რჩება ესთეტიკურის სფეროში.

ესთეტიკური მოღვაწეობა. ესთეტიკური მოღვაწეობა არის მოღვაწეობა მიმართული მშვენიერების აღქმისა და შექმნისაკენ. იგი როდესაც ფენომენია და შედგება შემდეგი ელემენტებისაგან:

ესთეტიკური ცნობიერება. ყოფიერებას, სინამდვილეს მისი გამოვლინების მრავალფეროვნებაში აღიქვამს მშვენიერების, ესთეტიკური იდეალის პრიზმით. იგი არის მშვენიერების თაობაზე ამ ეპოქის ესთეტიკური რეფლექსიის შედეგი და გამოხატულება.

ესთეტიკური გრძნობა. ესთეტიკური ცნობიერების პირველი საფეხურია. იგი არის ინდივიდის ემოციური რეაქცია მშვენიერი საგნის აღქმისას. მისი განვითარების საფუძველზე ადამიანს უყალიბდება ესთეტიკური გემოვნება.

ესთეტიკური გემოვნება. ვლინდება ადამიანის გემოვნებაში წვდეს და შეაფასოს საგნის ესთეტიკური ღირებულება. ადამიანს უყალიბდება მოთხოვნილება ესთეტიკურის გამოვლენისა და განხორციელებისა.

ერთი თვლიან, რომ ესთეტიკური გემოვნება ადამიანის თანშობილი უნარია. ადამიანის გონება არის ჭეშმარიტებისა და მცდარობის, ესთეტიკური გემოვნება – მშვენიერებისა და სიმახინჯის, ხოლო პრაქტიკული ნება- სიკეთისა და ბოროტების

გარჩევის უნარია. ადამიანი მრავალმხრივ განათლებულიც რომ იყოს თუ მას არ აქვს ესთეტიკური გემოვნება, მას არ შეუძლია აღიქვას მშვენიერება.

მეორენი თვლიან, რომ ესთეტიკური გემოვნება ადამიანის მიერ, ცხოვრების მანძილზე, შეძენილი და აღზრდილი უნარია. იგი ექვემდებარება აღზრდას. კარგი და ცუდი გემოვნება საზოგადოებრივი პრობლემაა, რომელიც დაიძლევა საზოგადოების განვითარების კვალობაზე (ვოლტერი). საგნისა და ხელოვნების სილამაზე მოცემულია, არა თვითონ საგანში, არამედ დამოკიდებულია ადამიანის ესთეტიკურ გემოვნებაზე. ესთეტიკური გემოვნება კი შეიძლება შეიცვალოს საბუთებისა და განაზრებების მეშვეობით (პიუმი). კანტმა დაადგინა ესთეტიკური გემოვნების ანტინომია, რაც აზნაიათებს ესთეტიკურ შეფასებას. ერთის მხრივ — გემოვნებაზე არ დაობენ რადგან გემოვნების მსჯელობა ყოველთვის ინდივიდუალურია. მისი უკუგდებას გერავითარი მტკიცებულებით ვერ შეიძლება. მეორეს მხრივ — ესთეტიკური გემოვნება რაღაც საერთოს შეიცავს, რაც შესაძლებელს ხდის მათ განხილვას. ეს გამოხატავს დაპირისპირებას ინდივიდუალურ და საზოგადო გემოვნებას შორის. ორი განსხვავებული ესთეტიკური გემოვნება შესაძლებელია ერთად თანაარსებობდნენ და ორივე გარკვეული აზრით მართებული იყოს. ესთეტიკური გემოვნება არის ესთეტიკური გამოცდილების განზოგადება.

შთაგონება ხელოვანის შემოქმედებითი პროცესის აუცილებელი ელემენტია. პლატონი და კანტი ხაზს უსვამდნენ შთაგონების ირაციონალურ ხასიათს. შთაგონება როგორც ხელოვანის მოღვაწეობის სახეობა შეუმეცნებელია და რჩება გამოცანად არა მარტო ადამიანთა უმრავლესობისათვის, არამედ თვითონ ხელოვანისათვის.

მხატვრული ინტუიცია. მხატვრული ინტუიცია არის უანგარო მისტიკური ჭკრეტა, რომელიც მოკლებულია უტილიტარულ საწყისს. იგი არის ჰერმენევტიკული აქტი რომელშიც ადამიანი ჭკრეტს საყვაროს, მის მოვლენებს თავის უნიკალურობაში, მთლიანობაში და არსებობის უწყვეტობაში. მხატვრული ინტუიცია უზრუნველყოფს განცდათა უშუალობას, შემოქმედებას როგორც ახლის დაბადების უწყვეტ პროცესს. იგი ეფუძნება ადამიანის არაცნობიერ საწყისს. ა. ბერგსონი (შემოქმედებითი ევოლუცია 1914) თვლიდა, რომ ინტუიცია და არა ინტელექტი წარმოადგენს სიცოცხლის საზრისს. მხოლოდ ინტუიციას შეუძლია შექმნას ახალი. ინტელექტი დაკავებულია უკვე არსებულის კალკულაციითა და კომბინირებით.

ესთეტიკური იდეალი განსხვავებული ესთეტიკური გემოვნებების უფრო მაღალი გამაერთიანებელია, რომელსაც შეიძლება ჰქონდეს ეროვნული, საზოგადო ან ეპოქალური ხასიათი. პეგელმა ესთეტიკური იდეალი განმარტა როგორც აბსოლუტის გამოვლინება ხელოვნებაში. სწორედ ამ იდეალს ესწრაფვის ხელოვნება. იგი განსაზღვრავს ხელოვანისა და საზოგადოების ესთეტიკური გემოვნების ჩამოყალიბებას.

გენიალურობა. გენიალური ხელოვანი ყოველთვის განსაკუთრებულ როლს თამაშობდა ხელოვნებაში. ანტიკურობა გენიალურობას ირაციონალურ მოვლენად მიიჩნევდა. აღორძინების ეპოქა ადამიანის გენიალურობას ხედავდა შემოქმედების ინდივიდუალურობაში. კანტისათვის გენიალურობა გონის განსაკუთრებულობაში ვლინდება. იგი შემოქმედებას ახდენს ხელოვნების განვითარებაზე და განსაზღვრავს მის შემდგომ განვითარებას იმით, რომ ქმნის ხელოვნების ახალ ნიმუშებს, რომელიც არ ექვემდებარება ძველ წესს. ხელოვანის გენიალურობა მდგომარეობს იმ ესთეტიკური იდეების, იდეალების, ნიმუშების აღქმასა და გაგებაში, რომელიც მიუწვდომელია აზროვნებისათვის.

ესთეტიკური მსჯელობის განხორციელებისათვის აუცილებელია გემოვნება. გე-

მოგებას კი ქმნის მშვენიერების გენიოსი. გენიოსს ქმნის განსჯისა და წარმოსახვის უნიკალური სინთეზი.

კანტის აზრით, გენიოსს ახასიათებს:

- უნარი შექმნას ის, რისთვისაც არ არსებობს არავითარი წესი.
- გენიოსის მიერ შექმნილი ხელოვნების ნაწარმოები უნდა იყოს ნიჟურში.
- გენიოსის არ შეუძლია აუხსნას სხვას თუ როგორ ქმნის ხელოვნების ნიმუშს.

- გენიოსის მოღვაწეობის სფეროა ხელოვნება და არა მეცნიერება.

მშვენიერების ფენომენოლოგია. მშვენიერებას გამოვლენის მრავალი ფორმა აქვს. ადამიანს ასევე ახასიათებს მშვენიერებასთან დამოკიდებულების განსხვავებული ფორმები. ადამიანს ესთეტიკური დამოკიდებულება სინამდვილის მიმართ მრავალმხრივია:

- ადამიანი ეძებს მშვენიერებას სამყაროში,
- ადამიანი ქმნის მშვენიერებას სამყაროში,
- ადამიანი აფასებს სინამდვილეს მშვენიერების კატეგორიებით.

ადამიანი მშვენიერებას დაინახავს დაუინტერესებელ ჭვრეტაში. ეს ნიშნავს, რომ იგი პრაქტიკულად უსარგებლოა. მაშინ რატომ მიილტვის ადამიანი მისკენ, მისი ფლობისაკენ? საგანი შეიძლება იყოს სასარგებლო ფუნქციონალურად, მშვენიერება კი მისი აღმატებული ნიშანია. ადამიანი საგნის მშვენიერებას მაინც აღიქვამს როგორც მისი ყოფიერებითი სავსეობის ნიშანს. ადამიანი მშვენიერებაში, განცდის დონეზე, დაინახავს საგნის ღირებულებას, საგნის ფარულ შინაარსს. მისთვის მშვენიერება საგნის შინაგანი არსის მაჩვენებელია. ადამიანი მასში არსებობის სიჭარბეს გრძნობს. საგნის მშვენიერებაში დაინახება საგნის მთლიანობა, როგორც წესრიგსა და ჰარმონიის მთლიანობა. აღსანიშნავია, რომ ქრისტიანობამ ადამიანის მშვენიერება დაინახა სულის მშვენიერებაში, ადამიანის სული კი უკვდავია, მაშასადამე ქრისტიანობა მშვენიერებას ადამიანში უკავშირებს მარადიულს. ანტიკურობის პრინციპი იყო ადამიანში სულისა და სხეულის მშვენიერების ჰარმონიის შესახებ. ქრისტიანობამ სულისა და სხეულის მშვენიერება ერთმანეთისაგან გამოიჯნა და მათ შორის დაპირისპირების შესაძლებლობაც არ გამორიცხა. ახალმა დრომ მშვენიერება ყოფიერების პრინციპიდან გონების პრინციპად გადაიქცა.

განსხვავდება მარადიულის გამოვლენის ფორმები და მისი წვდომის ფორმებიც. მარადიული ვლინდება სიკეთის, ჭეშმარიტების, მშვენიერების სახით. ადამიანი ცდილობდა მარადისობის წვდომას:

- ლოგიკით,
- გაგებით,
- ჭვრეტით.

მშვენიერებას ვწვდებით არა გამოთვლით, განყენებული აზროვნებით, ლოგიკით, არამედ ჭვრეტით. აბსოლუტური, როგორც მშვენიერება, ვლინდება და მიიწვდომება ჭვრეტით. ეს არის ონტოლოგიური ჭვრეტა.

ესთეტიკური საქმიანობა არის შემოქმედი, გარდამქმნელი ადამიანის ყოფიერების ერთერთი ასპექტი. იგი ქმნის არამარტო სარგებლიანობის, სამართლიანობის, ზნეობრიობის, გონიერულობის, არამედ მშვენიერების მიხედვითაც. ესთეტიკის მიზანია ცხადყოს მშვენიერების გამოვლენის ფორმები და მათი მიმართება. მშვენიერება სინამდვილის ონტოლოგიური მახასიათებელია. ამალღებული, ტრაგიკული, კომიკური შეიძლება წარმოვიდგინოთ როგორც მშვენიერების გამოვლინების წესრიგი. სადაც მშვენიერება შეიძლება თანდათან კლებულობდეს, მაგრამ არასოდეს არ ქრება.

მშვენიერების ანალიტიკა:

- მშვენიერი არის ის რაც მოგვწონს და არ იწვევს ინტერესს. მშვენიერის შეფასება თავისუფალია გრძნობისა და გონების ინტერესისაგან, ასევე პრაქტიკული ინტერესისაგან.

- მშვენიერია ის, რაც ყველას მოსწონს ცნების დახმარების გარეშე. წარმოსახვისა და განსჯის თავისუფალი თამაშის წყალობით ადამიანის სულში წარმოიშვება დადებითი შეფასება. იგი წინ უსწრებს სიამოვნების გრძნობას, მას წარმოშობს და ესთეტიკურ მსჯელობას ანიჭებს საყოველთაო ხასიათს. მშვენიერება აღიქმება გაშუალებულიად და არა უშუალოდ.

- მშვენიერება არის საგნის მიზანშეწონილობის ფორმა, რომელიც მასში აღიქმება მიზნის შესახებ წარმოდგენის გარეშე. კანტი აღიარებს „წმინდა“ მშვენიერებას ყვავილისა და „თანმდევი“ მშვენიერების ცნებას, რაც არის ადამიანის მიერ შექმნილი. ესთეტიკური იდეალი ხორციელდება მხოლოდ „თანმდევი“ მშვენიერების სფეროში, ხელოვნებაში. შეუძლებელია ლამაზი ყვავილების იდეალის არსებობა.

- მშვენიერება აუცილებლობის ძალით იწვევს აღტაცებას და მოწიწებას. მშვენიერი საზოგადო ხასიათისაა და მნიშვნელობს ყველასათვის.

მშვენიერება სამყაროს არსების გამოვლენის ერთერთი ფორმაა. მშვენიერება გულისხმობს მოვლენის, საგნის, პროცესის ჰარმონიას, ზომიერებას და შინაგან მიზანშეწონილობას, რაც ადამიანში აღძრავს დადებითი სიამოვნების განცდას. იგი გვლინდება როგორც მოვლენის სასიკეთოობის ნიშანი.

მშვენიერი დაკავშირებულია გამოკვეთილ ფორმასთან, ხოლო ამაღლებული კი შეიძლება აღმოვაჩინოთ უფორმო საგანშიც. ამაღლებულისაგან მონიჭებული სიამოვნება გაშუალებული ხასიათისაა. მშვენიერი გვიზიდავს, ხოლო ამაღლებული გვიზიდავს და უკუგვაგდებს ერთდროულად. მშვენიერების საფუძველს ვეძებთ გარეთ. ამაღლებულის საფუძველს კი საკუთარ თავში, ჩვენს აზრთა წყობაში. კანტის აზრით, მათ და ადამიანის ფსიქიკურ უნარებს შორის შინაგანი კავშირია.

ამაღლებულის ანალიტიკა:

ამაღლებულის გრძნობა ყოველთვის დაკავშირებულია განსაკუთრებული სახის მღელვარებასთან. ისინი წარმოიშვება ისეთი საგნების ჭვრეტისას, რომელთა ზომა და სიძლიერე აღემატება ჩვეულებრივის მასშტაბებს.

ადამიანი ხშირად ხვდება მიმართებაში მოვლენასთან, იქნება ეს ბუნების სტიქია თუ მოვლენა რაც მისთვის განუზომლად დიდი, ძლიერია და განუზომლად აღმატებული და მძლავრია ადამიანსა და მის უნარებზე. მისი სიდიადე და არაჩვეულებრიობა იზიდავს ადამიანს და იმავე დროს თრგუნავს ადამიანს და შიშს იწვევს მასში. ამაღლებულს ახასიათებს შინაგანი წესრიგი და არა ჰარმონია. მასში ღარღვეულია ზომიერება და ჰარმონია. ეს მას სახიფათოს ხდის. იგი იწვევს ხიფათის განცდას თავისი გრანდიოზულობითა და არა მოქმედებით. ადამიანი იმყოფება ხიფათის ზღვარზე. მაგრამ არ იწვევს შიშს, რადგან არ არის ბოროტი, მტრული ძალის გამოხატულება. ადამიანი ამ უთანასწორობას უპირისპირდება საკუთარი სულის სიძლიერით. იგი დაკავშირებულია გონების იდეასთან.

ამაღლებულობის გრძნობა გამოიხატება უშიშარ მიმართებაში სახიფათოსთან, რომლის დროსაც ხდება შიშის დაძლევა, რაც იწვევს მორალური კმაყოფილების გრძნობას. ამაღლებულის აღქმა საჭიროებს კულტურულობას, უფრო მეტად ვიდრე მშვენიერის განცდა, და განვითარებული წარმოსახვის უნარი. მორალური კანონი ქმნის ამაღლებულის გრძნობის არსებობის შესაძლებლობას.

ამაღლებული იწვევს არა დადებით განცდას, არამედ განცვიფრების, აღტაცების, მოწიწების, ზიფათის განცდას როგორც არაჩვეულებრივი. ადამიანის მიერ საკუთარ სასრულობაზე, სისუსტეზე, შიშზე გადაბიჯება ბაღებს ადამიანური სიამაყის განცდას, რაც ადამიანის სულიერ სიდიადეზე მიანიშნებს. ეს დაპირისპირებულ განცდათა უცნაური მთლიანობა ქმნის ამაღლებული განცდის თავისებურებას.

ტრაგიკულის ანალიტიკა. რა არის სასიამოვნო ტრაგედიის ყურებაში? ტრაგიკული და კომიკური შეიძლება აღქმული იქნეს მხოლოდ მშვენიერების საფუძველზე, როგორც პარმონიისა და ზომიერების რღვევა. ამაღლებული არის არაჩვეულებრივი დადებითი ნიშნით, ტრაგიკული და კომიკური არის არაჩვეულებრივი უარყოფითი ნიშნით. ტრაგედია არაჩვეულებრივის სფეროა, რომელიც ავლენს ადამიანის სულიერ, ზნეობრივ სიდიადეს. ტრაგედია არის ორი დამოუკიდებელი საწყისის შეჯახება, სადაც ორივე საკუთარი სიმართლის მქონეა. აქ არ არის ბრძოლა წმინდა ბოროტებასთან. ბერძნული ტრაგედიის გმირი სიცოცხლეზე მაღლა აყენებს ღირსებას, იდეალს. მისი მარცხი, სიკვდილი იწვევს ესთეტიკური სიამოვნების განცდას. მისი სიკვდილი არ არის უბრალოდ უბედურება, არამედ ტრაგედია. ეს ნიშნავს, რომ ადამიანი შეგნებული, თავისუფალი არჩევანით მიდის ზიფათზე და სჯერა, რომ გაიმარჯვებს. მისი იმედი მისი მეტაფიზიკის გამოხატულებაა. მას სჯერა, რომ ეს სამყარო ერთერთი შესაძლებელია და შეიძლება მისი შეცვლა. ტრაგედია არის სწორედ ამ შესაძლებლობის ცნობიერების მარცხი. მისი მარცხი არ არის მისი მეტაფიზიკური დამარცხება.

გმირი ადამიანის სულის სიდიადე, სიმამაცე, თავისუფლება ემყარება გარკვეულ მეტაფიზიკას. შეიძლება გაიმარჯვო შეუდარებლად ძლიერ, ბოროტ ძალაზე, რადგან სამყაროს საწყისი სიკეთეა და სიკეთე ყოველთვის გაიმარჯვებს. სამყაროში ბატონობს არა აუცილებლობა, არამედ მოცემულია სამყაროს სხვაგვარი არსებობის შესაძლებლობაც. გმირი იბრძვის ამ მეტაფიზიკური იმედის დადასტურებისათვის. მას სურს თავისი ბრძოლით დაამტკიცოს სამყაროს მისეული მეტაფიზიკური ხედვის სისწორე. გმირი თვითონ არის გარკვეული მეტაფიზიკის გამოხატულება და ექსისტენციალური განხორციელება. გმირი ცდილობს დაამტკიცოს მისი მეტაფიზიკის ჭეშმარიტება. მიუხედავად მისი პირადი მარცხისა იგი არის გამოხატულება საკუთარი მეტაფიზიკის ერთგულებისა, იმედისა „და მაინც“ — ესაა კათარზისის შინაარსი. „და მაინც“ ღირს ბრძოლა, რადგან ვიცი, რომ ჩემი მეტაფიზიკა ჭეშმარიტია და სიკეთე გაიმარჯვებს. იბრძვის ის, ვისაც სწამს, რომ სამყაროს სხვაგვარი განვითარება შესაძლებელია. მისთვის სამყარო არის ერთ ერთი შესაძლებელი ვარიანტი. მას სურს აჩვენოს როგორ შეიძლებოდა ყოფილიყო, განვითარებულიყო სინამდვილე.

მიუხედავად გმირის დაღუპვისა ტრაგედია სიმართლის გამარჯვებაა. ეს არის ადამიანის სულიერი სიძლიერის, მხნეობის გამარჯვება მასზედ ძლიერ ძალაზე. ამ ძალამ დაამარცხა ადამიანი, მაგრამ ვერ დაამარცხა მისი სული. ტრაგედია ადამიანს არწმუნებს, რომ მიუხედავად ბოროტების დროებითი გამარჯვებისა საბოლოო გამარჯვება მაინც სიკეთის მხარეზეა. ტრაგედიის გმირი უჩვენებს, რომ არის რაღაც, სიცოცხლეზე მეტი, რისთვისაც ღირს ბრძოლა და სიკვდილიც. ეს არის ადამიანურის, ადამიანში მეტაფიზიკურის გამარჯვება. შენ ზიარებული ხარ გამარჯვებას, ამაღლებულს ისე, რომ თმის ერთი ღერიც არ ჩამოგვარდნია თავიდან. შენ ეთანხმები, თანაუგრძნობ, ემხრობი და ამართლებ მას და იქცევი ვირტუალურ გმირად. ეს არის სწორედ გმირის გამარჯვება. ბოროტმა ძალამ მოკლა გმირი, მაგრამ ვერ მოკლა იდეა, იმედი ბოროტებაზე გამარჯვებისა, ვერ გააბატონა შიში და სასოწარკვეთილება.

ტრაგედია გარწმუნებს, რომ სიკეთე საბოლოოდ გაიმარჯვებს ბოროტებაზე. ხვალ

სწვები და უფრო მეტი მიზანმიმართულ გზად მოქმედებას. მოხდა სულიერი გაერთიანება სიკეთის მომხრეებისა. ბოროტი ძალის გამარჯვებამ გაზარდა სიკეთის გამარჯვების რწმენა და იმედი. ბოროტი ძალის გამარჯვება სწორედ ბოროტების საპირისპიროდ მოქმედებს და სიკეთის მომხრეებს ამრავლებს. ტრაგედიის ესთეტიზმი ემყარება სამყაროს მეტაფიზიკური საწყისად სიკეთის აღიარებას. შენ ემხრობი და ზიარებული ხარ სიკეთეს როგორც სამყაროს საწყისს. შენ იმიტომ შეგიძლია გადაიტანო გმირის დამარცხება, რომ იცი სამყაროს საწყისი კეთილია, ამიტომ სიკეთემ აუცილებლად უნდა გაიმარჯვოს და გმირის მოქმედებაც ამ რწმენის ყველაზე ძლიერი გამოხატულებაა, რაც შენც გარწმუნებს სიკეთის საბოლოო გამარჯვებაში. ადამიანს უხარია, სიამოვნებას გვრის ამ ფაქტის გაცნობიერება. ტრაგედია არის ბოროტი ძალის გამარჯვების ეჭვისაგან განწმენდა. ადამიანი რწმუნდება, რომ თუკი არის ერთი მაინც ასეთი გმირი ბოროტების საბოლოო გამარჯვება შეუძლებელია. ტრაგედიის მაყურებელი ამაყობს ადამიანით.

კომიკურის ანალიტიკა. კომიკური არის შეუსაბამობა შინაარსსა და გამოხატვის ფორმას შორის. როდესაც მონვენებითი სერიოზულობასა და სიდიადეს უკან იმალება რეალური არასერიოზულობა და უმნიშვნელობა. კომიკურია უმნიშვნელო, უინტერესო და ა. შ. მცდელობა წარმოაჩინოს თავისი თავი სერიოზულად და მნიშვნელოვნად, რაც მას კიდევ უფრო სასაცილოს ხდის. ეს ადამიანურია წარმოაჩინო თავი უფრო უკეთ, უფრო მნიშვნელოვნად ვიდრე ხარ სინამდვილეში. მაგრამ როდესაც ეს სურვილი ძალზედ გაზვიადებულ ფორმებს იძენს, როდესაც შენ ამისათვის იყენებ შეუსაბამო, მაგრამ უვნებელ მეთოდებს შენ ხდები სასაცილო. თუ ადამიანს აწუხებს ე. წ. „პეროსტრატეს კომპლექსი“, როდესაც ცდილობს ნებისმიერ ფასად და საშუალებით დამტკიცოს თავისი სიდიადე, მაშინ ის სასაცილო კი არა საშიშია. კომიკურია როცა ბავშვები სერიოზულად თამაშობენ ოჯახობანას ან ომობანას, მაგრამ იგი კარგავს კომიკური ხასიათს თუკი ბავშვი ნამდვილ იარაღს გამოიყენებს.

რა არის ხელოვნება. ხელოვნება მშვენიერების გამოვლენის ძირითადი სახეა ბუნების მშვენიერების გვერდით. ხელოვნების ბუნება განსხვავებულად ესმოდათ ყოველთვის. პლატონის აზრით, მარადიული მშვენიერების ჭკრეტა ადამიანის სიცოცხლეს საზრისით აღავსებს. ბუნება იყო მარადიული მშვენიერების მიბაძვა, ხოლო ხელოვნება არის მიბაძვის მიბაძვა. (მიმეზისი) ამავე დროს ხელოვნება არის ახლის შემოქმედება. პოეტებს, ხელოვანებს პლატონი ღმერთგოსებს უწოდებს. პოეზია კი არის ის მიზეზი, რაც რაიმეს არყოფნიდან არსებობისაკენ გამოიწვევს. ამრიგად ხელოვნება არა უბრალოდ მიბაძვაა, არამედ ასევე ახლის შემოქმედებაა.

არისტოტელეს აზრით ხელოვნება შეიცავს უფრო ფილოსოფიურ და სერიოზულ ელემენტს ვიდრე ისტორია. იგი წარმოადგენს ზოგადს, ისტორია კი კერძოს. ისტორია მიმართულია იმის აღწერაზე, რაც მოხდა, პოეზია აღწერს იმას რაც შეიძლება მომხდარიყო ან მოხდება მომავალში. ხელოვნება გამოხატავს იმ ზოგადს, რაც უნდა გააკეთოს, შეიძლება ჩაიდინოს ადამიანმა ალბათობით ან აუცილებლობით. იგი ემყარება ადამიანის როგორც ასეთის ცოდნასა და ღირებულებათა სისტემას. ხელოვნება ადამიანისათვის ცხადს ხდის, რომ ის ცხოვრობს, რომლითაც ცხოვრობს ადამიანი არ არის ერთადერთი რეალობა. ხელოვნებასა და ფილოსოფიას აინტერესებს ზოგადი. ხელოვნება არის თხზვა. მასში მეტია სპეკულაციის ელემენტი. ხელოვნება არის სპეკულაციის თავისებური სახე ფილოსოფიური სპეკულაციის გვერდით.

არისტოტელე ხელოვნების დანიშნულებას ხედავდა უპირატესად და უპირველესად არა გართობაში, არამედ კათარზისში. მაყურებლისათვის ტრაგედიის ყურება

მეტაფიზიკური აქტი იყო. იგი ადამიანს აძლევდა საშუალებას უკეთ გაეგო ამ სამყაროს აუცილებელი ან შესაძლებელი ხასიათი. ტრაგედიის ავტორი გადაამუშავებდა რა ძველ მითს, რომელიც ყველასათვის ცნობილი იყო და ლაპარაკობდა იმის შესახებ, რაც შეიძლებოდა მომხდარიყო. ალბათობით ან აუცილებლობით, ამით ადამიანი ხაზს უსვამდა სინამდვილის, არა აუცილებელ, არამედ შესაძლებელ ხასიათს. მაყურებელს უჩნდებოდა ყოვლისმცოდნეობის განცდა. მან არა მარტო ის იცოდა თუ რა მოხდა (მითი), არამედ ისიც თუ რა და როგორ შეიძლებოდა მომხდარიყო. კათარზისი იყო მეტაფიზიკურ განცდა. კათარზისი იყო რეალობის აუცილებლობის სიმძიმისაგან გათავისუფლება. იგი ადამიანს უნერგავდა თავისუფლების განცდას, რომ სინამდვილის შეცვლა მასზეც იყო დამოკიდებული. ადამიანს შესაძლებელი სამყაროს წარმოდგენა აძლევდა საშუალებას შეეფასებინა რეალობა მეტაფიზიკური პოზიციიდან, როგორც აუცილებელი ან ერთერთი განხორციელებული შესაძლებლობა. ეს იყო ადამიანის თავისუფლების საფუძველი.

მშვენიერების (ხელოვნების) ონტოლოგია (კაიდუშკარი)

მშვენიერების განსაკუთრებული სფეროა ხელოვნება. ადამიანი ცხოვრობს სამყაროში და გარშემორტყმულია ზებუნებრივი, ბუნებრივი, ხელოვნური ნივთებით და ხელოვნების ქმნილებებით. ისინი განსხვავდებიან თავიანთი როლითა და დანიშნულებით ადამიანის ყოფიერებაში და თავისი ყოფიერების წესით. კაიდუშკარი ახორციელებს ხელოვნების ქმნილების ონტოლოგიურ ანალიზს. როგორ არსებობს ხელოვნების ქმნილება? ამისათვის ერთმანეთს შედარებულია ადამიანის გარემოში მოცემული არსებულისა და არსებობის სამი განსხვავებული წესი. ესენია: ნივთი, ხელსაწყო და ხელოვნების ქმნილება, რომლებიც თავისი არსებობის წესით განსხვავდებიან ერთმანეთისაგან.

რა ესმის ჩვეულებრივ ადამიანს, ობიექტულს ხელოვნების ქმნილებაში? ხელოვნების ქმნილება არის უპირველესად ადამიანის მიერ შექმნილი საგანი. იგი არის ერთერთი არსებული არსებულთა შორის, ხელოვნების ქმნილება, როგორც არსებული, ისევე ბუნებრივად არსებობს როგორც ყველა სხვა ნივთი. მას ისევე ექცევიან როგორც სხვა ფიზიკურ ნივთებს. ისინი ჩამოკიდებული არიან კედელზე, ინახავენ კარადაში, საცავში, გადააქვთ სხვა ადგილზე ნებისმიერი ნივთის მსგავსად. როგორ აღმოვაჩინოთ მათში ხელოვნების ქმნილებას? იმიტომ, რომ იგი არის მუზეუმში დაცული ნივთი, თუ იგი შექმნილია სახელგანთქმული ხელოვანის მიერ, ანდა იგი ძალიან ძვირი ღირს? ეს არის ზედაპირული წარმოდგენა ხელოვნების ქმნილებაზე. რა ნიშნით უნდა ვაღიაროთ რაიმე ხელოვნების ქმნილებად? ამისათვის უნდა ვიცოდეთ რა არის ხელოვნება. ხელოვნების არსების სანახავად კი, რომელიც ხელოვნების ქმნილებაში მყოფობს უნდა ავიღოთ ხელოვნების ჭეშმარიტი ქმნილება და თვით მას გამოვკითხოთ თუ რა არის და როგორ არის თვითონ ხელოვნება? ხელოვნების ქმნილებაში შედის რაღაც ნივთური. ზუროთმოდერებაში არის რაღაც ქვისეული, ხის ჩუქურთმაში-მერქნისეული, პოეზიაში-ბგერისეული და ა. შ. ეს მიუთითებს, რომ ხელოვნების ქმნილების წმინდა სახით არსებობა შეუძლებელია. მაგრამ ხელოვნების ქმნილება არის კიდევ რაღაც ნივთურის გარდა. სწორედ ეს სხვა რაღაც ქმნის ხელოვნებისეულს მასში. ხელოვნების ქმნილება მეტია ვიდრე ნივთი და რაც მთავარია იგი ამბობს მეტს ვიდრე უბრალო

ნივთი. ეს არის ადამიანისა და ხელოვნების შეხვედრა. ეს შეხვედრის სპეციფიკური სახეა, რომელიც არის, ხელოვნების მეშვეობით, ადამიანისა და სამყაროს, ადამიანისა და ყოფიერების შეხვედრა. ადამიანთან ხელოვნების ქმნილება არის მაგრამ არა როგორც კედელი, მაგიდა, არამედ როგორც ის, რასაც შეუძლია რაღაც უთხრას, გაუხსნას ადამიანს, რადგან ხელოვნების ქმნილება დიალოგში იმყოფება ადამიანთან. ხელოვანი ხელოვნების ქმნილებას ქმნის როგორც ნივთს და ამავე დროს როგორც ნივთისაგან განსხვავებულს. მისი არსებობის წესია დიალოგი და ღიაობა. ხელოვნების ქმნილება არსებობს მხოლოდ ადამიანთან დიალოგისა და ღიაობის წესით. ესაა ხელოვნების არსება.

რა არის ნივთი. ნივთური მხარე ხელოვნების ქმნილების არსებობისათვის აუცილებელი მაგრამ გარეგანი მხარეა, ხელოვნების ქმნილებას არსებობის განსხვავებული წესი აქვს, რომელიც არაა დამოკიდებული და არ განისაზღვრება მისი ნივთური მხარით. ნივთური შესაძლებელს ხდის მისი არსებობის ერთ დონეს, მეორეა ხელოვნების ქმნილების არსებობის ის წესი, რომელიც მოცემულია ხელოვნების ქმნილებისა და ადამიანის შეხვედრისას. უნდა გაირკვეს ნივთის ნივთობის, ხელსაწყოს ხელსაწყობის, ხელოვნების ქმნილების ხელოვნურობის როგორც არსებობის წესის თავისებურება.

ხელოვნების ქმნილება უპირველესად არის არსებული სხვა არსებულთა შორის. ევროპულმა აზროვნებამ საგანთა არსებობის ძირითად წესად მიიჩნია ნივთი. ნივთი თავის მხრივ დაიფო ბუნებრივ ნივთად, „შიშველ“ ნივთად, ხელსაწყოდ და ხელოვნების ქმნილებად. ჩვენი მიზანია ვაჩვენოთ რა აქცევს ნივთს ხელსაწყოდ და ხელოვნების ქმნილებად.

რა არის ხელოვნების ქმნილების ყოფიერების წესი? – ნივთი არის ის, რაც თავის თავს თვითონ არ გვიჩვენებს, არ ვლინდება. ნივთი შეიძლება იყოს ნებისმიერი რამ, რაც უბრალოდ არაა არ არის, მაგრამ იგი ნივთია და მეტი არაფერი. დასავლურმა აზროვნებამ ნივთის განმარტების სამი სახე შეიმუშავა.

- ნივთი არის ნიშან-თვისებათა ერთობლიობა, რომელიც თვითონ ნივთს ახასიათებს. ნივთი არის ბირთვი, რომელიც თვისებებს იკრებს. ეს ბირთვი წარმოსდგება სუბსტანციის სახით, რომლის თვისებები აქციდენტებიან. ნივთის ეს განმარტება ივიწყებს იმას, რამაც ადამიანი განაცვიფრა.
- ნივთი არის შეგრძნებებში მოცემული მრავალფეროვნების ერთიანობა.
- ნივთი არის მასალისა და ფორმის ერთიანობა. ნივთი წარმოსდგება, როგორც გაფორმებული მასალა. ნივთი უნდა დაგინახოთ იმ უშუალო სახით, ფორმით, ეიდოსით როგორც იგი ჩვენთან მიმართებაში არის.

ნივთის პირველი განმარტება ნივთს სრულიად წყვეტს ადამიანის სხეულს, მეორე კი პირიქით ადამიანის სხეულს მიაწვებს. ხელოვნების ქმნილების ყოფიერების წესი არ არის არც ბუნებრივი და არც ზებუნებრივი. იგი არის ხელოვნებისეული, ანუ ადამიანის მიერ შექმნილი ყოფიერების სპეციფიკური წესი და არა ყოფიერის ფორმა. ხელოვნების ქმნილება წარმოსდგება, როგორც მასალისა და ფორმის მთლიანობა. ხელოვნების ქმნილება, როგორც არსებული, არის მასალისა და ფორმის ერთიანობა, მასალის გაფორმებით, რომელშიც ფორმა განსაკუთრებულ როლს თამაშობს. ეს ხელოვნების თეორიისა და ესთეტიკის ძირითადი ცნებითი სქემაა. ხელოვნების ქმნილების თავისებურებაა მასში ფორმის განმსაზღვრელი როლის აღიარება, რითაც იგი განსხვავდება სხვა არსებულებისაგან. ამ შემთხვევაში ფორმა ქმნის ესთეტიკურის ბირთვს. მაგრამ ხელოვნების ქმნილება, რომ არ იქმნება მასალის გაფორმებით, ისევე

როგორც ორიგინალის ტირაჟირებით. მასალისა და ფორმის მიმართებით ნებისმიერი არსებულის დახასიათება და წარმოჩენა შეიძლება, ფორმა შეიძლება განვიხილოთ ორი ასპექტით:

- როგორც ბუნებრივი მოცემულობა. მასში იგულისხმება შემთხვევითი სივრცო-ბრივ-ალაგობრივი დანაწილება და განლაგება.
- ფორმა როგორც ადამიანის შეგნებული მოქმედების შედეგი.

ამ შემთხვევაში ფორმა განსაზღვრავს მასალის განლაგებას და მასალის სახეობასაც. ასეთი ფორმა აქტიურია მასალის მიმართ. ამ შემთხვევაში მასალისა და ფორმის მთლიანობა წინასწარ არის მოწესრიგებული, იმის მიხედვით, თუ რისთვის გამოდგება დოქი, ნაჯახი, ფეხსაცმელი. არსებულის ფორმა თვითონ დამოკიდებულია არსებულის ტელოსზე, დანიშნულებაზე საგანთა, არსებულთა მთლიანობაში, რომლების ადამიანის სამყაროს ქმნის. სამყარო განსაზღვრავს არსებულის ტელოსს, ფორმას და არსებულის ხელოვნებაში გადმოცემით სწორედ ეს ხდება აშკარა. ხელოვნების ქმნილება არის ყოფიერების ჭეშმარიტების გახსნა. არსებული, ჩვეულებრივი, ყოველდღიური ნივთის ახლებურად დანახვა, მისი ადგილის დანახვა სამყაროში და პირიქით მასში სამყაროს თავისებურების დანახვა. ეს ხდება არა სამყაროს მეცნიერული, ტექნიკური ან სტატისტიკური აღწერით, არამედ ჰერმენევტიკული ხედვით. როცა ხელოვნების ქმნილებაში ჭეშმარიტება უეცრად გაეხსნება ადამიანს, როგორც ღიაობა, ნათელი. ამ ჭეშმარიტების დანახვის მოულოდნელობა ადამიანში გაკვირვებასა და განსაკუთრებული სახის სიამოვნებას იწვევს. ესაა ესთეტიკური სიამოვნება.

ნივთის შესაძენე განმარტება ყველაზე გავრცელებულია. აქ ნივთში მასალა და ფორმა თავიდანვე დადგენილია. ნივთის როგორც მასალისა და ფორმის ერთიანობის განმარტება ეფუძნება ნივთის უშუალო სახის-ფორმის როგორც ეიდოსის დანახვას, როგორც და რითიც (ფორმით) იგი ჩვენთან მიმართებაში შემოდის. ხელოვნების ქმნილებას აქვს ნივთური, ის მასალა, რისგანაც იგი შედგება. მაშასადამე ხელოვნების ქმნილების არსს უნდა ქმნიდეს ფორმა. მაგრამ ფორმა ახასიათებს ყოველგვარ ნივთს და უნდა გაირკვეს რითი განსხვავდება ხელოვნების ფორმა და არახელოვნური საგნის ფორმა. ეს განსხვავება ნათელი ხდება ხელსაწყოში.

რა არის ხელსაწყო? გრანიტის ლოდი არის მასალა, რომელსაც განსაზღვრული, ულაზათო ფორმა აქვს. ეს არის ბუნებრივი ფორმა-როგორც მასალის ნაწილების სივრცო-ბრივ-ალაგობრივი დანაწილება და განლაგება. ბუნებრივი ფორმის ნივთების გარდა არსებობს ადამიანის მიერ შექმნილი ხელოვნური ფორმა. ფორმაში მოქცეული მასალაა დოქი, ნაჯახი, ფეხსაცმელი. ამ შემთხვევაში ფორმა როგორც მოხაზულობა არ არის მასალის თავდაპირველი, შემთხვევითი, ბუნებრივი დანაწილების შედეგი, არამედ ადამიანის შეგნებული მიზანდასახული მოქმედების შედეგია. ეს ფორმა განსაზღვრავს მასალის განლაგებას, მასალის ხასიათსა და შერჩევას, იმის მიხედვით თუ რა მიზანს ისახავს ადამიანი. აქ აშკარად ჩანს ფორმის აქტიური ხასიათი მასალასთან მიმართებაში. ფორმის ხასიათი კი თავის მხრივ განისაზღვრება იმით, თუ რისთვის გამოდგება ეს ნივთი: ნაჯახი, დოქი თუ ფეხსაცმელი. ფორმის ხასიათი განისაზღვრება იმ მიზნით, რისთვისაც შექმნილია ხელსაწყო. მიზანი განსაზღვრავს ფორმის შერჩევას, ფორმა კი მასალის შერჩევას. ფორმა საგნის გამოსაღწევით განისაზღვრება, რადგან გამოსაღწევია არის მისი ძირითადი ნიშანი. ადამიანის მიზანია ცხოვრებისეული ზრუნვისათვის გამოსაღწევი ნივთის შექმნა. ეს არის ხელსაწყო. ხელსაწვოს როგორც არსებულის განმსაზღვრელია ის მიზანი რისთვისაც ხელსაწყო მზადდება. იგი არის დამზადებული ნაწარმი, რომელიც მზადდება როგორც ხელსაწყო რაღაცისათვის.

ნივთი იძენს ახალ განსაზღვრულობას, ყოფიერების წესს. ხელსაწყო აღნიშნავს იმას, რაც საგანგებოდ გამოყენებისა და მოხმარებისათვის არის დამზადებული. ლოდისაგან როგორც ბუნებრივი ნივთისაგან განსხვავდება ხელსაწყო როგორც ხელოვნური ნივთი. მისგან კი განსხვავდება ხელოვნების ქმნილება. ხელსაწყო ამჟღავნებს ნათესაობას ხელოვნების ქმნილებასთან, რაკი იგი შექმნილია ადამიანის მიერ. აქაც ფორმა, რომელიც მინიჭებული აქვს მასალას არის ადამიანის შეგნებული საქმიანობის შედეგი. ხელსაწყო არის საშუალება და არა მიზანი. იგი მზადდება რაღაცისათვის და მისი დანიშნულებაა ადამიანის ყოფიერების შენარჩუნებაზე ზრუნვის ხელსაწყოდ ყოფნა. მისი არსება ამ მიზნით გამოსადეგობაში მდგომარეობს. ამიტომ მისი რაობა მის გამოყენების პროცესში ჩანს. იგი იქმნება მოხმარებისა და გამოყენებისათვის. მას აქვს პრაქტიკული დანიშნულება და საზრისი და პრაქტიკული შედეგის მომტანია. ლამაზი ხელსაწყო არ ნიშნავს ხელოვნებას. ხელსაწყოს გალამაზება არაფერს არ მატებს მის ფუნქციონალურ საზრისს, დანიშნულებას. იგი თვალისათვის სასიამოვნოა მხოლოდ და არა მშვენიერი. მისი ღირსება მისი მოსახერხებლობაა. ამიტომ როგორც კი ხელსაწყო კარგავს გამოსადეგობასა და დამზადებულობის თვისებებს, მაშინ „შემკვლ“ ნივთად გადაიქცევა, როდესაც ხელსაწყო განმარცვულია ხელსაწყოური ყოფიერებისაგან.

რა არის ხელოვნების ქმნილება? ხელოვნების ქმნილება არსებულის განსხვავებული სახეა, რომლის არსებობის წესი განსხვავებულია. იგი არის თვითმიზანი. იგი არ მზადდება რაღაცისათვის. მისი „მოხმარებისათვის უსარგებლობა“ იმაში მდგომარეობს, რომ იგი არ გამოიყენება ცხოვრებისეულ-პრაქტიკული მიზნებისათვის. ხელოვნების ქმნილება თავისებური არსებულებაა. ჰაიდეგერის აზრით ხელოვნების ქმნილება არსებობს ორგვარი წესით-როგორც ალეგორია და როგორც სიმბოლო. იგი ალეგორიაა, რადგან მიაჩნებს, ცნობილს ხდის რაღაც სხვას, რომელსაც დაფარულობიდან გამოიყვანს. ამას იგი ახორციელებს არა ხელსაწყოური შემოქმედების გზით, არამედ მას გვიჩვენებს თავის თავში. იგი სიმბოლოა, რადგან მასში შერწყმულია არსებობის ორი განსხვავებული წესი.

ჰაიდეგერის მიხედვით ყოფიერება არის ფუნდამენტი-თავისი თავის თავისი-თავის წინაშე ნათელში მყოფობა. ადამიანის, როგორც ექსისტენციის, როგორც ყოფიერების ღიაობის შიგნით შეყოვნების უნარის დანიშნულებაა ამ სასწაულის, ყოფიერების თვითჩენის, ღიაობის იღუმალების განთქმა. ამ განთქმის ერთერთი ფორმაა ხელოვნების ქმნილება. ხელოვნება არის ყოფიერების ჭეშმარიტების თვითჩენის დადგენა ქმნილებაში. ეს ჭეშმარიტება თვითონ არის დრო და დრო ხელოვნების ქმნილებაში ხდება. მშვენიერებით ხდება ხელოვნება და მშვენიერებაში გახსნის, აღმოაჩენს სინამდვილის ჭეშმარიტებას. ამით მისთვის მისაწვდომია მშვენიერებისა და სიკეთის დანახვა. ადამიანისათვის მშვენიერება და სიკეთე არის ყოფიერების ღიაობის ერთერთი ასპექტი. ეს არის ხელოვნების საფუძველი და ადამიანი აქვს უნარი შექმნას ხელოვნების ქმნილება და გაიგოს, დაინახოს მშვენიერება და ხელოვნების ქმნილების არსება.

ხელოვნების ქმნილება მოგვეცემა და გაიგება გრძნობებით. ხელოვნება გრძნობისათვის აშკარას, მისაწვდომს ხდის სინამდვილეს თავის არსებაში, დაუფარაობაში. იგი მას გახსნის როგორც მშვენიერებას. მას ახასიათებს თავის-თავის-თავის თავის წინაშე-თვითჩენა-ღიაობა. სინამდვილე თავის ერთერთი ასპექტით-მშვენიერებით გვინდობს არა ჩვენთვის, არამედ თავისთავში-თავისთავისათვის. ადამიანი ხელოვნების ქმნილებაში ყოფიერების მშვენიერების ასპექტით თვითჩენას დაინახავს და განთქვამს. ხელოვნება არის სინამდვილის დაუფარაობის გამოვლენის გრძნობადი ფორმა. ხე-

ლოვნების ქმნილებას ფუნქციონის ყოფიერების წესი აზნაოთებს.

ადამიანის დაუინტერესებელი ჭკრეტა, როგორც ადამიანის სინამდვილისადმი სპეციფიკური მიდგომის ფორმა, თეორიული მიდგომის ერთერთი სახეა. თეორიულ ხედვაში ადამიანი ცდილობს დაინახოს რა არის სინამდვილე თავისთავად, ჩვენი ინტერესისაგან დამოუკიდებლად. მშვენიერების წვდომა, დაუინტერესებელ ჭკრეტაში, არის სპეკულაციის ერთერთი სახე. რადგან მშვენიერებაში ჩვენ გვეხსნება სამყარო როგორც ის არის თავისთავად-როგორც მშვენიერი.

ჰაიდეგერმა ხელოვნების ქმნილება როგორც არსებული განასხვავა ნივთისა და ხელსაწყოთაგან. ხელოვნების ქმნილებას არსებობის განსხვავებული წესი აქვს. ის არის ერთდროულად ნივთური და ხელოვნების ქმნილებისეული არსებობის წესის მქონე. ამიტომ მისი აზნა შეუძლებელია ფორმა – მასალის მიმართების მეშვეობით.

ყველა ქმნილება ნივთურს შეიცავს. მაგრამ იგი არაფერს გვეუბნება ხელოვნების თავისთავად არსებობის შესახებ. კედელზე ჩამოკიდებულ სურათში ჩვენ ვხედავთ ნივთურს და ამავე დროს ეს ნახატი არის როგორც ქმნილების არსებობა სრულიად დამოუკიდებელია ნივთურისაგან. იგი ამ ნივთურში აღმოცენდება როგორც სრულიად არა ნივთური და მათ შორის კავშირის შესაძლებლობაც კი უცნაური ხდება. ეს იდეალური ყოფიერება როგორაა მოცემული საგანში? სურათი ეკუთვნის მუზეუმს, მაგრამ ქმნილება არავის საკუთრება არ არის. იგი ეკუთვნის მას ვინც „დაინახავს“ და არა ანტიკვარს, ვინც მისი ყიდვა-გაყიდვით არის დაკავებული, არც მუზეუმს, რომელშიც იგი ინახება, არც ხელოვნებადმცოდნეს, რომელიც დაკავებულია მისი შედარებითი ანალიზით.

ქმნილება საკუთარი სამყაროს მქონეა და თვითონაც გარკვეულ სამყაროს ეკუთვნის. მისი მუზეუმის კოლექციაში გადატანამ იგი წაგლიჯა თავის სამყაროს. ამ სამყაროს ვერც მაშინ ვნახავთ, თუ საკათედრო ტაძარს ქალაქის მოედანზე ვეწვევით და ვნახავთ, რადგან ქმნილების სამყარო ერთხელ და სამუდამოს გაქრა. უსამყარო ქმნილება – ყოფილი ქმნილებაა, რომელიც ჩვენთვის ტრადიციისა და შენახვის სფეროში მოგვეცემა. ხელოვნების ქმნილება მის ისტორიულ სამყაროს მიეკუთვნება და მისი წვდომა ამ ისტორიული სამყაროს გაგებას ნიშნავს. რჩება კი ხელოვნების ქმნილება ქმნილებად თავისი სამყაროს დაკარგვის შემდეგ. ქმნილებაში განხორციელებულია ჭეშმარიტების ხდომილება. ეს ჭეშმარიტება ორპლანოვანია. ჩვენ ვხედავთ, გვესმის ეს ჭეშმარიტება და უნდა ვწვდეთ მისი შექმნის დროისეულ ჭეშმარიტებასაც. ქმნილებამ როგორც ჭეშმარიტების ხდომილებამ გახსნა სამყარო. იგი ღიაობის ნათელში შემოიყვანა და მის შიგნით ყოფნაა. ქმნილების მიერ გახსნილი სამყარო არ არის არსებულ საგანთა ერთობლიობა, მათი გროვა. ასევე არ არის ცნობილ თუ უცნობ ნივთთა ერთობლიობისათვის გარს შემორტყმული წარმოსახვითი ჩარჩო. სამყარო არის ღიაობის, ნათელის პორიზონტი, რომლის შიგნით ყოველი ნივთი იძენს თავის საზრისს, ვადას, საახლოვესა და სიშორეს. მის შიგნით ვდგევართ ჩვენ და ხდება ჩვენი ცხოვრებისათვის საბედისწერო გადაწყვეტილებები. ეს სამყარო ტემპორალური ფუნქციონია. ყველას თავისი სამყარო აქვს და თაობას საკუთარი სამყარო აქვს. ხელოვნების ქმნილება სწორედ ასე გაგებულ სამყაროს შექმნის, გახსნის და ჩვენი მზერის წინაშე შეაყვანებს. მეორეს მხრივ იგი ამ სამყაროში შემოიყვანს მიწას, როგორც იმას სადაც ცხოვრობს ადამიანი, აქვს ფუძე და ფესვები აქვს მასში გადგმული. მიწა ღეღამიწად იქცა, რაც ყველაფერს წარმოშობს და მიიღებს, როგორც ალუმფოთველი, მსუბუქი და ნაყოფიერი. მიწის ბუნებას ვერ გავიგებთ თუ მას გამოთვლას შევეცდებით. ბუნების მეცნიერულ-ტექნიკური გასაგნობრიობა ქმნის მასზე ბატონობის ილუზიას. მიწა

განხილვა როგორც ნივთიერება, მასალა. ადამიანის გაჩენით დავინახავთ მიწას, როგორც დედამიწას. ადამიანის კულტურა აღმართავს მასზე სამყაროს, რომელიც ისტორიითა და გეოგრაფიით იქმნება. ყოველი სამყარო მიწის გარკვეულ ადგილზეა ფესვადგმული. იგი მას მიეკუთვნება. მიწა და სამყარო ერთმანეთისაგან არსობრივად განსხვავებულია, მაგრამ სამყარო მიწას ეფუძნება, მიწა კი გამსჭვალავს სამყაროს.

ხელოვნების ქმნილებამ გახსნა სამყარო. გლეხის ქალის წაღებმა გახსნა და დაგვანახა სამყაროს ხასიათი. მან გვაჩვენა როგორია ის სამყარო რომელშიც მოცემულია გლეხი ქალის წაღები. ამ სამყაროში ჩანს მიწის მნიშვნელობა და ბუნება. მიწა, როგორც ასეთი, გამოვიდა დაუფარაობიდან და შეყოვნდა ნათელში, ამით იგი ჩემთვის გასაგები გახდა. მიწის ამ ხასიათს ვერ დავინახავთ მიწაზე „საგამომთვლელო ჩაკერკიტებით“. ის ვერ გვეტყვის, რომ „მიწა არის მარჩენალი“, რომ „მიწა არის ის რისთვისაც სისხლს ღვრიან“, რომ მიწას მიაბარებენ უახლეს ადამიანს. სურათმა ნათელი გახადა ადამიანის ყოფიერების, როგორც მიწასთან ლუკმა-პურისათვის ბრძოლა, ზვედრის სიმძიმე, იმედისა და იმედგაცრუების მთლიანობა. ნახატმა გვიჩვენა ადამიანის ცხოვრება როგორც ზეიმისა და მწუხარების, შრომისა და სულის მოთქმის თანაარსებობა. გაცვეთილი წაღები გვიჩვენებს ადამიანური შრომის სიმძიმეს. მიწა არის ის რაზეც და რაშიც აფუძნებს ადამიანთაუცის ბინადრობას, კერძოდ, მიწა მშობლიური ხდება. გლეხი ქალისათვის მიწა არ არის პლანეტა, რაღაც ნივთიერება მხოლოდ. ადამიანმა აღმართა ტაძარი, როგორც ღმერთის სახლი და ამით ცხადი გახდა მიწა როგორც მშობლიური, რისგანაც აღმოცენდება და მასვე უბრუნდება აღმოცენებული, როგორც ბუნების ქმნილება.

ნახატში ჭეშმარიტების ხდომილება არ ნიშნავს, რომ ფოტოგრაფიული სიზუსტით არის გამოხატული რაიმე არსებული, არამედ ნახატში დანახულია არსებულის ფეხსაცმლად ყოფიერება და ფეხსაცმელს მიჩენილი აქვს ადგილი ცასა და დედამიწას შორის. მიწის არსობრივი იდუმალება, გაუხსნელობა ვლინდება ნოსტალგიაში, რაც ადამიანს ბინადარ არსებად გადააქცევს.

ხელოვნების ქმნილება და ჭეშმარიტება. რამდენად საფუძვლიანია ხელოვნებისა და ჭეშმარიტების დაკავშირება. ხელოვნების ქმნილება განსხვავებული იქნა ნივთისა და ხელსაწყოთაგან. მას არსებობის განსხვავებული წესი ახასიათებს. არსებულის არსებობის აღიარება ადვილია, მაგრამ ხელოვნების ქმნილებაში სწორედ ის არის უჩვეულო, რომ იგი არსებობს. იგი უფრო მეტია ვიდრე საგანი. იგი არსებობს უპირველესად როგორც სიმბოლო და ალეგორია. ხელოვნების ქმნილება როგორც ალეგორია ცნობილს ხდის სხვას, რომელსაც ამჟღავნებს. ხელოვნების ქმნილების ალეგორიულობა არაა არსებისა და მოვლენის დუალიზმის იგივეობრივი და მათ შორის არც მსგავსი მიმართება არ არის. ხელოვნების ქმნილება არსებობის წესს ახასიათებს სიმბოლური ყოფიერების წესიც. მასში შერწყმულია არსებობის ორი განსხვავებული წესი.

ხელოვნების ქმნილების ძირითადი არსებობის წესია – ჭეშმარიტების ხდომილება. იგი არსებობს როგორც ჭეშმარიტების ხდომილება. ჩვეულებრივ ჭეშმარიტება მიჩნეულია მეცნიერების სფეროს კუთვნილებად, როგორც აზრისა და საგნის შესაბამისობა. როგორი უნდა იყოს ჭეშმარიტება, რომ იგი მოხდეს ხელოვნების სახით? კითხულობს ჰაიდეგერი. ჭეშმარიტება არ უნდა გავივით როგორც შესაბამისობა აზრსა და საგანს შორის. ხელოვნების ქმნილება არსებობს როგორც სამყაროს დაფარულობიდან გამოყვანის წესით. ეს არის დაუფარაობიდან გამოყვანა, ნათელყოფა. ეს არის პერმენენტული გაგების საფუძველი. ჭეშმარიტება არის ალეთება. სანამ საგანზე მე შეგეძლება აზრი, მანამდე საგანი ჩემთვის მისაწვდომი უნდა გახდეს. ამისათვის იგი უნდა გამო-

ვიდეს დაფარულობიდან. პერმენეტიკულმა აქტმა ხელოვნების ქმნილებაში ნათელყო, დაფარულობიდან გამოიყვანა არსებული. ხოლო დაფარულობიდან გამოიყვანა, განათება არის მშვენიერება. მშვენიერება ჭეშმარიტების მყოფობის ერთერთი სახეა. ჭეშმარიტება, თუკი იგი შეიძლება და უნდა მოხდეს ხელოვნების სახით, არის ალეთა-და-ფარულობიდან სინათლეში გამოსვლა. ხელოვნების ქმნილების ჭეშმარიტება როგორც დაფარულობიდან გამოიყვანა არის თხზვა. თხზვა არ არის თვითნებური უსაფუძვლოა წარმოდგენა, წარმოსახვა, ფანტაზია. ადამიანი ყოფიერების ღიაობის ნათელის შიგნით მდგომი თხზავს იმას, რაც მყოფობს შესაძლებლობის სახით. არისტოტელესათვისაც პოეზია გამოხატავდა იმას, რაც შეიძლება მომხდარიყო. ამით ის ადამიანისათვის კიდევ უფრო ნათელს ხდიდა სინამდვილეს, ნამდვილს გარდაუვალს. თხზვა, როგორც საკულაციის ერთერთი სახე, გვიჩვენებს ნამდვილის გარდაუვალობას, შესაძლებლის სიმდიდრესა და შემთხვევითის წარმავლობას.

საგნის სიღამაზე არ არის მისი ხელოვნების ქმნილებად მიჩნევის ძირითადი მიზეზი. ხელოვნების ქმნილების მშვენიერება მის მიერ ყოფიერების ჭეშმარიტების გახსნაშია. იგი არ არის არც მათემატიკური, არც აბსტრაქტულ-ცნებითი, არც ფილოსოფიური, არამედ შემეცნება მშვენიერებაში და მშვენიერებით. „რადგან მშვენიერება როდღი არსებობს ჭეშმარიტების გარეშე“ (ჰაიდეგერი). ვან გოგის ნახატში ჭეშმარიტება ხდება არ ნიშნავს, რომ თითქოს ნახატში სწორედ იყოს გამოხატული რაიმე არსებული, არამედ ხდება ფეხსაცმლის ფეხსაცმელად არსებობის გაცხადება მთლიანობაში აღებული სამყაროს შიგნით. ხელოვნების ქმნილების ჭეშმარიტება არ უნდა გავივით მეცნიერული ჭეშმარიტების სახით, როგორც რეალობასა და მსჯელობას შორის შესაბამისობის მიხედვით. ხელოვნების ქმნილება საგნისა და სამყაროს ჭეშმარიტებას სხვაგვარად გახსნის. იგი გვიჩვენებს საგნის გარკვეულობასა, რაობას და მის ადგილს სამყაროში.

ხელოვნების არსება არის თხზვა. თხზვის არსება კი არის ჭეშმარიტების დამკვიდრება. ყოფიერების დაუფარაობა ღვინდება ქმნილებაში და ეს დადგენა ჭეშმარიტების, როგორც დაუფარაობის, ხელოვნებამ შეასრულა. თხზვა, ვიწრო აზრით, არის ენობრივი ქმნილება, ხოლო ფართო გაგებით, არის ხელოვნება, ფილოსოფია, საეკულაცია. ასე გაგებული თხზვა არ არის წარმოდგენისა და წარმოსახვის იგივეობრივი. თხზვა არის, ადამიანის თეორიული უნარი, გან-თქვას ადამიანის ყოფიერების ნათელის ღიაობის მთელში დგომის იდუმალება. იგი ადამიანის არსობრივი ინტელექტუალური უნარია გონებისა და რწმენის გვერდით. თხზვა არის ადამიანის, ნათელის განფენა დროში. თხზვა ზორციელდება ენის მეშვეობით. მაგრამ ენა არის შეტყობინების სახეობა და მას შეჰყავს ყოფიერების ღიაობაში არსებული, როგორც არსებული და დაადგენს მის როლსა და ადგილს სამყაროში.

ხელოვნების არსების გარკვევის მიზანია, რომ დავსვათ უფრო თავდაპირველი კითხვა: არის თუ არა ხელოვნება ადამიანისათვის, მისი ყოფიერების წესისათვის არსობრივი მახასიათებელი თუ არა? ჰაიდეგერის აზრით, ადამიანის არსება არის ექსისტენცია. ხელოვნება ადამიანს ახასიათებს როგორც ექსისტენცს. იგი მისთვის არსობრივად მახასიათებელია. ექსისტენცია არის ყოფიერების ღიაობის ნათელს შიგნით დგომის წესი, რათა მან გან-თქვას ეს იდუმალება. ამისათვის ადამიანს როგორც ექსისტენცს ახასიათებს თხზვის უნარი. ხელოვნება როგორც თხზვა ამ უნარის ერთერთი სახეა. ადამიანს ახასიათებს ხელოვნება როგორც თხზვის უნარი, რადგან ადამიანი არის ექსისტენცია. ეს არის ადამიანის მეტაფიზიკური განსაზღვრულობა.

ხელოვნების კრიზისი

როგორც ხელოვნების ქმნილების დანიშნულების გაგების კრიზისი. განსხვავებულად ესმოდათ ხელოვნების როლი ადამიანის ყოფიერებაში, როგორც:

- მიბაძვა,
- ახლის შემოქმედება,
- კათარზისი,
- ჭეშმარიტების გაცხადება.

პლატონი ხელოვნების დანიშნულებას ხედავდა მიბაძვასა და ახლის შექმნაში. არისტოტელე ხელოვნების დანიშნულებას ხედავდა კათარზისში. კათარზისის ცნება მომდინარეობს პითაგორედან, რომელიც მუსიკას მიიჩნევდა სულის გაწმენდის საშუალებად. პერაკლიტე მოუწოდებდა ცეცხლით გაწმენდაზე. პლატონისათვის კათარზისი იყო სულის გათავისუფლება სხეულისაგან, ვნებებისაგან. კათარზისი არის ესთეტიკური განცდის საფუძველი. ხელოვნება მიბაძვით ქმნის მშვენიერ ფორმებს, რომელიც სიამოვნების საფუძველია. ესთეტიკური სიამოვნება საკუთარი ენერგეტიკული მუხტის მქონეა, რომელიც გადაიზრდება ადამიანის სულის ემოციონალურ აქტიურობაში და შედეგად მოსდევს კათარზისი. ესთეტიკური სიამოვნებისა და კათარზისის კავშირი არის ხელოვნების მიზანი.

თანამედროვეობის მრავალი მოაზროვნე მიიჩნევდა, რომ ხელოვნებამ დაკარგა თავისი როლი ადამიანის ყოფიერებაში. ამან გამოიწვია ხელოვნების როლის ახლებური გაგება. ეს განპირობებულია არსებულის, ცოდნისა და ჭეშმარიტების გაგების ცვლილებით. “ჭეშმარიტების არსის ცვლილება შეესატყვისება დასავლური ხელოვნების არსობრივ ხვედრს” (ჰაიდეგერი). ჭეშმარიტების როგორც დაუფარაობა, ნათელში გამოსვლა შეიცვალა ჭეშმარიტების როგორც ცოდნისა და საგნის შესაბამისობის გაგებით. ეს ნიშნავს, რომ დღეს ჭეშმარიტება მიიწვდომება მხოლოდ მეცნიერებაში. ხელოვნება როგორც ჭეშმარიტების ხდომილება, ხელოვნების ქმნილება როგორც არსებულის ჭეშმარიტება, დაფარულის ნათელყოფა დასრულდა. ამიტომ დავიწყებულია, რომ ხელოვნების ქმნილებაში მყოფი ნათელი არის მშვენიერი. ხელოვნებამ დაკარგა თავისი დასაბამი (არსება) და დაშორდა ადამიანის არსებას. ხელოვნება ადამიანისათვის გარეგანად იქცა და გართობის საგანი და მიზეზი გახდა მხოლოდ. მშვენიერებაში ცოდნა და გართობა, შემეცნება და სიამოვნება გაერთიანდა. ესთეტიკური შემეცნება არის მშვენიერების გრძნობით შემეცნება.

პოსტმოდერნული ხელოვნება ხელოვნების დანიშნულებას ხედავს გართობასა და ესთეტიკური სიამოვნების მინიჭებაში. რომელი მათგანი არის ხელოვნების არსობრივ ბუნების გამოხატულება? თუ ადრე მშვენიერებაში ცოდნა და გართობა, შემეცნება და სიამოვნება გაერთიანებული იყო, დღეს გართობაში ესთეტიკური სრულიად დაშორდა ზნეობრივსა და ჭეშმარიტებას-ესაა კრიზისი.

გონება გამოდის როგორც მშვენიერების საწყისი და შემოქმედი. რას ნიშნავს ხელოვნების კრიზისი. იგი აღარ თამაშობს თავის როლს ადამიანის ყოფიერებაში? თუ ხელოვნება ვეღარ ასრულებს თავის მისიას? ჰაიდეგერს სურს მონახოს პასუხი ჰეგელის დებულებაზე, რომ „ჩვენთვის სრულიად აღარ არის საჭირო, რომ შინაარსი ხელოვნების ფორმაში იქნეს გამოხატული. ხელოვნება თავისი უმაღლესი დანიშნულებით უკვე გარდასულია“. ხელოვნებამ დაკარგა თავისი მეტაფიზიკური დანიშნულება ადამიანის ყოფიერებასა და ისტორიაში. ხელოვნების კრიზისია, რომ იგი ასრულებს მხოლოდ გართობის, ესთეტიკური სიამოვნების მინიჭების როლს. მან

დაკარგა თავისი ინტელექტუალური ფუნქცია. ეს ჰაიდეგერის აზრით, არის დასავლური ხელოვნების არსობრივი ხვედრი. ხელოვნების კრიზისი ჭეშმარიტების არსების საფუძველზეა გააზრებული. ხელოვნების კრიზისის მიზეზია ჭეშმარიტების არსების ცვლილება. ჭეშმარიტების როგორც შესაბამისობის გაგება ხელოვნებას კლავს. ჭეშმარიტება მხოლოდ მეცნიერების სფეროში გადადის. ხელოვნების როგორც სამყაროს თხზვით გადმოცემული ჭეშმარიტების ადგილი დაიკავა ტექნიკამ, მეცნიერებამ. ტექნე არ არის ტექნიკური საშუალებები, არამედ ტექნე არის ცოდნის სახე და ხერხი. ცოდნა კი ფართო აზრით ნიშნავს გაგებას. მეცნიერებისა და ტექნიკის ჭეშმარიტება გამოწვეულია მშვენიერებისა და კეთილისაგან. ახალმა დრომ ჭეშმარიტების განხორციელების ადგილად მიიჩნია გნოსეოლოგია და მეცნიერება. ხელოვნება როგორც ჭეშმარიტების ზღომილების ადგილი უკუგდებული იქნა. ეს მიანიშნებს, რომ ახალი დროისათვის მშვენიერება და სიკეთე არ არის ჭეშმარიტების სახეები. ისინი როგორც სამყაროს ხედვის ფორმები უკუგდებულია. ჭეშმარიტება გამოწვეულია მშვენიერებისა და სიკეთისაგან, რომლებიც არა თეორიულ განწყობის სახეებად ითვლება. არსებულში როგორც ნამდვილში ჭეშმარიტებისა და მშვენიერების უცნაური შეკავშირების აღიარება დასავლური სამყაროს ფუნდამენტური ნიშანი იყო. დღეს სწორედ ამის უკუგდება ხდება. ხელოვნების ქმნილების, როგორც სამყაროს თხზვით გადმოცემული ჭეშმარიტების ადგილი დაიკავა მეცნიერებამ, ტექნიკამ. ჭეშმარიტება თავის თავის ხელოვნების ქმნილებაში დადგენით ნათლად იმოსება, ნათელიმოსება როგორც ჭეშმარიტების მყოფობა ხელოვნების ქმნილებაში და ამიტომ თავად ეს ქმნილება არის სწორედ მშვენიერება. ხელოვნების კრიზისი ნიშნავს „განუდგა დიადი ხელოვნება თავის არსებით ადამიანის არსებას“. თუ ხელოვნება არ ასრულებს თავის დანიშნულებას და ამიტომ დასცილდა ადამიანის არსებას, „არის კი ხელოვნება ის არსობრივი და აუცილებელი წესი, რითაც ჩვენს წილად მოსული გადამწყვეტი ჭეშმარიტება ხდება. თუ აღარ არის მაშინ რატომ? ადამიანმა დაივიწყა ყოფიერება, ხელოვნება შეცვალა ტექნიკამ როგორც ხედვის გაგების წესმა. ხელოვნების კრიზისის გამოვლენის ფორმებია:

- დეჰუმანიზაცია,
- ხელოვნება მეტაფიზიკური გახდა დაივიწყა ყოფიერება, ყოფიერების ღიაობის ნათელის განთქმის ფუნქცია,
- ხელოვნება ესთეტიკის სფეროში განიხილება მხოლოდ,
- შემოქმედებითი ენერგიის დაკარგვა (ტირაჟირება, რეპროდუქცია, ორიგინალური შემოქმედების ნაკლებობა).

დეჰუმანიზაცია შედეგის ტირაჟირება არის ხელოვნების დასასრული. ორიგინალის რეპროდუქცია ტექნიკურად ვირტუოზულია, მაგრამ არ არის ხელოვნება, რადგან არ შეუძლია გახსნას ყოფიერება არ იძლევა ყოფიერების მისეული გამოცდილების განთქმას.

არაკლასიკური ესთეტიკა. ტექნოგენურმა ცივილიზაციამ გამოიწვია ესთეტიკის სუბიექტისა და ობიექტის შორის მიმართების ცვლილება. იცვლება ესთეტიკის საგანი. ეს მიუთითებს არაკლასიკური ესთეტიკის ეპოქის დადგომას. მისი წარმოშობის ერთერთი მიზეზია კლასიკურ რაციონალიზმზე უარის თქმა, როგორც მეცნიერებაში, ისე ფილოსოფიაში, ხელოვნებაში. ეს ნიშნავდა უარის თქმას კლასიკური ესთეტიკის ფუნდამენტურ პრინციპებზე: მიმეზისზე, იდეალიზაციაზე, სიმბოლიზაციაზე, თუო და ანთროპოცენტრიზმზე. მის ადგილს იკავებს კოლაჟი, მონტაჟი, დეკონსტრუქცია, გლობალური ციტირების მექანიკური პრინციპი. ვირტუალური რეალობის და პოსტ-

მოდერნული ესთეტიკის სტრატეგიები. ამას ემატება ხელოვნების დეკლარაციაც. პიროვნების შემოქმედებითი ჟესტის აბსოლუტიზაცია, რომელიც იკავებს შემოქმედების ადგილს. მთავარი ხდება ჟესტი და არა შემოქმედების შედეგი-ხელოვნების ქმნილება. ყალიბდება არტ-ოლიგარქია, რომელიც განსაზღვრავს ადამიანის ხელოვნებად დაშტატაციას. ყალიბდება აბსტრაქტული (ვ. კანდინსკი) და „სავნობრიობის“ მოკლებული წმინდა ხელოვნება (კ. მალევიჩი). ისინი ემყარებიან ტრანსცენდენტალურ ვიზუალურ ეიდეტიკას, რომელიც ყოველთვის იყო მოცემული ხელოვნებაში, მაგრამ არასოდეს არ იყო გაბატონებული ტენდენცია. არაკლასიკური ესთეტიკის მნიშვნელოვანი ელემენტია ე. წ. „რედი-მეიდი“ 1913-1917 წლები. (მ. დიუშანი). რომელიც ცდილობს წაშალოს ზღვარი ხელოვნების ქმნილებასა და ხელსაწყოს შორის. ეს არის ადამიანის ყოველდღიურობის, ყოფის მზა საგნები, რომლებიც გადატანილია ხელოვნების ექსპოზიციის სამუზეუმო ატმოსფეროში და აყვანილია ხელოვნების შედეგის რანგში. იგი არაფერს არ გამოხატავს, არაფერს არ ასახავს, არაფერის სიმბოლო არ არის. ისინი ახდენენ საკუთარი თავის პრეზენტაციას, წარმოადგენენ საკუთარ თავს როგორც თვითკმარი საგნები. სიმბოლისტები მოითხოვენ ღვთაებრივ ძალებთან თანამშრომლობით გარდაქმნას ცხოვრება ხელოვნების კანონების მიხედვით. კონსტრუქტივისტები მოითხოვენ ხელოვნების ჩართვას უტილიტარისტული საგნების წარმოების პროცესში. ეს გამოიწვევს ადამიანის ცხოვრებისეული გარემოს ესთეტიკურ მოწყობას. მან თავისი დასრულება ნახა დიზაინში. თანამედროვე დიზაინერი, კონსტრუქტორ-არქიტექტორი, ცხოვრებისეული გარემოს დიზაინერი ემყარება ერთი მხრივ თანამედროვე ტექნიკას, ტექნოლოგიას და მეორეს მხრივ, სიცხადის, ფუნქციონალიზმისა და რაციონალურობის პრინციპებს. ისინი მხატვრულ შემოქმედების წარმართვას მოითხოვენ აპოლონური პრინციპების მიხედვით. ავანგარდიზმი, მოდერნიზმი, პოსტმოდერნიზმი პირიქით მიზნად ისახავენ ხელოვნებაში დიონისური სტიქიის აქტუალიზებას, რომელიც გამოათავისუფლა ტექნოგენურმა ცივილიზაციამ. მათი მკაცრი კონცეპტუალიზმის ქვეშ იმალება არაცნობიერი, ირაციონალური, აბსურდული სტიქიური ძალები. ხდება ესთეტიკური დისკურსის ახალი განზომილების ძიება და ესთეტიკურის ახალი კატეგორიების ლეგიტიმაცია. ესენია: სისასტიკე, შოკი, ძალადობა, სადიზმი, ქაოსი. დესტრუქციულობა, ლაბირინთი, ფრისტაილი, სიმულაკრი. ცვლილებას განიცდის ესთეტიკური სიამოვნების ცნებაც. იქმნება სიამოვნებისა და ტკიბობის ტექსტები. რეალობასა და ტექსტს, რეალობასა და ვირტუალობას, შორის საზღვარი იშლება. ამიტომ დღეს არაკლასიკური ესთეტიკის მთავარი ამოცანაა ესთეტიკურის ძიების ახალი სტრატეგიების განვითარება.

დღეს თუ არის ხელოვნებაში რაიმე გამაერთიანებელი და გამანთავისუფლებელი ძალა, ეს არის კომერციული მხატვრული ბაზარი. მხატვრული ქმნილების ღირებულება მთლიანად განისაზღვრება კოლექციონერების, კრიტიკოსების და საზოგადოების შეხედულებებით. ეს ნიშნავს, რომ დღეს ხელოვნებას არ აქვს რაიმე დამოუკიდებელი შეფასების კრიტერიუმი. ხელოვნების ისტორიაში მაღალი ღირებულების მხატვრულ ქმნილებად მიიჩნეოდა ხელოვნების ქმნილება, რომელიც არ გამოირჩეოდა არც მშვენიერებით, ჰარმონიულობით, ემოციურობით. მასში არ არის არავითარი იდეა ან პოლიტიკური პოზიცია, ან არ ხასიათდებოდა მაღალი საშემსრულებო ოსტატობით. მაგრამ ისინი მიჩნეული იყო დიდ ნაწარმოებად. მაშასადამე არცერთი ამათგანი არ არის ხელოვნების ქმნილების შეფასების კრიტერიუმი. ეს ნიშნავს, რომ შეფასების კრიტერიუმი არც არსებობს. ამიტომ გამორჩეულობის ერთადერთი კრიტერიუმია ორიგინალურობა და ეპატაჟურობა. ორიგინალურობა წმინდა ფორმალურ თვისებად

გადაიქცა. უნაყოფოა ორიგინალობის ექსპერიმენტებით გატაცება. ეს ნიშნავს, რომ ხელოვნებაში კრიტერიუმის პრობლემა კვლავ აქტუალურია.

ყოველდღიურობის ესთეტიკა. ესთეტიკის ისტორია არის ხელოვნების ქმნილების შეფასების, აღიარების და განხილვის კრიტერიუმების ძიების ისტორია. თანამედროვე ესთეტიკის ერთერთი პრობლემაა ამაღლებულისა და ყოველდღიურობის მიმართულების საკითხი. ეს არის ახალი ესთეტიკური იდეალის ძიების პროცესი. რა უფრო გამოხატავს თანამედროვე ადამიანის ესთეტიკური ცნობიერების თავისებურებას და რა უფრო ღირებულია ესთეტიკური თვალსაზრისით: საკრალური თუ პროფანული, ამაღლებული თუ ყოველდღიური, ავტორი თუ შემოქმედებითი აქტი, ავტორი თუ ხელოვნების კრიტიკოსი.

ვერობუდი ხელოვნება აღორძინებიდან დაწყებული მშვენიერების იდეალს ეძებდა ანტიკურ ხელოვნებაში. დღეს კლასიკური ნიმუშის როლში გამოდის ხელოვნების ნებისმიერი ქმნილება, რომელიც აქამდე უყურადღებოდ იყო დატოვებული. გენიალურობის იდეალი შეიცვალა სიცოცხლის იდეალით. ხელოვანი ფასობს იმის მიხედვით თუ რამდენად გამოიხატა მასში სიცოცხლის სტიქია. თანამედროვეობა კამათობს ხელოვნების ქმნილების ავტორისა და შემოქმედებითი აქტის პირველადობის შესახებ. ხელოვნების ქმნილების შეფასების მნიშვნელოვანი ელემენტია ავტორის ფენომენი. ავტორი არის საზოგადოებრივი აღიარების საშუალება. ავტორია აღიარებულობა ხელოვნების ქმნილებისაღიარების საფუძველია. ხოლო შემოქმედებითი აქტის პირველადობა არის საზოგადოებაში გაბატონებული მხატვრული გემოვნების უპირატესობის აღიარება ავტორის პერსონაჟთან მიმართებაში. ეს ნიშნავს ასევე ყოველდღიურობის ესთეტიკის პრიმატს კლასიკურ ესთეტიკასთან მიმართებაში. ყოველდღიურობის ესთეტიკა მოითხოვს ესთეტიკურისა და არაესთეტიკურის შორის საზღვრის წაშლას. ხელოვანმა შემოქმედებისას უნდა მისდიოს ადამიანის სულის სიღრმეში დაფარული „ბუნების“ გამოხატვას. იგი არ აღიარებს ავტორის გადამეტებულ მნიშვნელობას. ყოველდღიურობის ესთეტიკა გულისხმობს შემოქმედების ანონიმურობას. „ამაღლებულის“ დამცველები წარსულის კლასიკურ ნიმუშში ხედავს ავტორისეული ნებისა და შემოქმედებითი ენერგიის გამოხატულებას, მიმართულს თვითსრულყოფილებისაკენ. ყოველდღიურობის ესთეტიკის მომხრეები წარსულიდან იღებენ ისეთ ნაწარმოებებს, რომლებიც არ მიეკუთვნებიან კლასიკურ ნაწარმოებებს, მათში არ ჩანს ავტორის ხელწერა, არამედ არის გვარის არქეტიპის გახსნის ნება. ხელოვნება კი არის უპიროვნო, უსაგნო იდუმალება. ისინი განსხვავდებიან არა მარტო ავტორის საკითხით, არამედ საზოგადოებრივი აღიარების ფორმებითაც. „ამაღლებულის“ ხელოვნება ესწრაფვის საზოგადოებრივ დომინირებას „მაღალი“ და „დაბალი“ სტილის აღიარებით. მისი ავტორიტეტი განმტკიცებულია სახელმწიფოს ავტორიტეტით. ყოველდღიურობის ხელოვნება ესწრაფვის არაფორმალურ აღიარებას, სტილის ბატონობის დარღვევით. ყოველდღიურობის ესთეტიკა ხელოვნების ქმნილებად აქცევს ყველაფერს, რასაც შეეხო ხელოვანი, ნებისმიერი სერიული წარმოების ნივთი, ready-made. ხელოვნების ქმნილების სახით წარმოსდგება ყველაფერი, რაც თავიდანვე არ იყო ხელოვნება, მაგრამ შეიძლება წამში იქცეს ხელოვნების ქმნილებად. მაშინ რა არის შემოქმედების პირველადი მოტივი? დღეს ხელოვნების, შემოქმედების საწყისი, მხატვრული ინტუიცია ვლინდება ხელოვნების „ხელოვანი ღონის“ გამოაშკარავებისაკენ მისწრაფებაში. ხელოვნების ბუნების დანახვა „მიმეზისში“ (მიბაძვა) სულ უფრო სადაო ხდება. ყოველდღიურობის ესთეტიკა წარმოიშვება მაშინ, როდესაც თვითონ ყოველდღიურობა ესთეტიზირებულია. ავტორის სიკვდილისა და ყოველდღი-

ურობის ესთეტიკის, ხელოვნების „ნულოვანი დონის“ ძიებამ წინა პლანზე წამოწია ხელოვნების კრიტიკოსის ფიგურა. კრიტიკოსის გახდა ესთეტიკური ღირებულების მცველი და მან შეითვისა ავტორის ფუნქცია. კრიტიკოსს შეუძლია წარმოშვას ხელოვნების ქმნილება და ამისათვის საკმარისია მან ყურადღება მიაქციოს რაიმე ქმნილებას. ყოველდღიურობა განსაკუთრებულ ყურადღებას აქცევს ხელოვნების „ნულოვანი დონის“ გამოვლენას, რომელიც ამჟღავნებს ყოველდღიურობის ცნობიერებაში დაფარულ მხატვრულ სახეებს. დღეს აქტუალურია საკითხი იმის შესახებ რაც არ ექვემდებარება გამოხატვას. თანამედროვე ესთეტიკა ეძებს მისკენ გზას და ფორმებს. რა შეიძლება იყოს დღეს ის, რაც არ ექვემდებარება გამოხატვას? ინდივიდუალური თუ ყოველდღიურობის კოლექტიური არაცნობიერი.

კულტურის ფილოსოფია

რა არის კულტურა

კულტურის ფენომენი დღეს ჰუმანიტარულ და სოციალურ მეცნიერებათა მთავარი პრობლემა და ადამიანთა ყოველდღიური ცხოვრებისა და ცნობიერების აუცილებელი თემაა. ძნელია იპოვო ისეთი ცნება, რომელიც ასე ხშირად გამოიყენებოდა და ასეთი განსხვავებული მნიშვნელობით. დღეს ხშირად გვესმის კულტურული ქცევა, კულტურული ურთიერთობას. „კულტურული ადამიანი“. საუბრობენ ქცევის, ფიზიკურ, პოლიტიკურ, ეკონომიკურ, სექსის კულტურაზეც კი. მიუხედავად ასეთი საყოველთაო გავრცელებისა კულტურის ერთიანი გაგება არ არსებობს. ფილოსოფიას აინტერესებს კულტურის სუბიექტების განვითარებისა და შექმნის კანონზომიერება, ნორმების, ტრადიციების, ღირებულებების ათვისების შენახვის, შეცვლის, განვითარების, გადაცემის პროცესების შინაარსი და არსება. ფილოსოფიის მიზანია შეისწავლოს კულტურა როგორც ადამიანის ყოფიერების წესი და კულტურა როგორც ადამიანის არსების გამოვლენა.

კულტურის განსაზღვრებები შეიძლება გაიყოს ექვს ტიპად:

- აღწერითი განსაზღვრება კულტურას განიხილავს, როგორც ადამიანური მოქმედების, წესების, მრწამსის ერთობლიობა,
- ისტორიული განსაზღვრება კულტურას აკავშირებს ტრადიციასთან, სოციალურ მემკვიდრეობასთან,
- ნორმატიული განსაზღვრება კულტურას განიხილავს, როგორც ნორმებისა და წესების ერთობლიობას, რომლებიც აწესრიგებენ ადამიანის მოქმედებას, ქცევას,
- ფსიქოლოგიური განსაზღვრების მიხედვით კულტურა არის ქცევის შეძენილი ფორმა, რომელიც წარმოიშვება გარემოსთან ადამიანის შემგუებლური და ადაპტაციური მოქმედების შედეგად,
- სტრუქტურული განსაზღვრება კულტურას განსაზღვრავს, როგორც მოდულს, ურთიერთდაკავშირებული ფენომენების ერთიან სისტემას
- გენეტიკური განსაზღვრების მიხედვით კულტურა არის ადამიანთა ჯგუფების გარემოსთან ადაპტაციის შედეგი.

კულტურის ცნება. საინტერესოა თვითონ სიტყვა „კულტურა“-ს ისტორია. იგი წარმოსდგება ლათინური სიტყვიდან *culture*, რომელიც თავის მხრივ მომდინარეობს *colere*-დან. იგი ნიშნავს დასახლებას, კულტივირებას, მფარველობას, თავყვანისცემას და მოწიწებას. შემდეგ თითოეულმა მნიშვნელობამ საკუთარი სიტყვა შეიძინა. მაგ. დასახლება-*colonus*, თავყვანისცემა, მოწიწება-*cultus*, კულტი. შუასაუკუნეების ევროპულ ენებში კულტურა აღნიშნავდა მცენარეთა და ცხოველთა ჯიშის გამოყვანას და კულტივირების პროცესს. თანამედროვე ევროპულ ენებში იგი აღნიშნავს:

- ინტელექტუალური, სულიერი და ესთეტიკური განვითარების პროცესს,
- გამოხატავს საზოგადოების მდგომარეობას, რომელიც ემყარება კანონს, წესრიგს და ზნეობრივ ტოლერანტობას,
- მიუთითებს ცხოვრების წესზე, რომელიც ახასიათებს ან საზოგადოებას ან ადამიანთა ჯგუფს ან ისტორიულ ეპოქას,
- აღნიშნავს ინტელექტუალური, მხატვრული შემოქმედების ფორმებსა და პროდუქტს (ლიტერატურა, მუსიკა,

მხატვრობა, კინო და ა. შ.). ეს გაგება ყველაზე ფართოდაა გავრცელებული ყოველდღიურ ხმარებაში.

კულტურის ცნებამ თანამედროვე მეცნიერული მნიშვნელობა შეიძინა მე-18 სს. (ჯ. ვიკო, ი. გ. ჰერდერი, შ. მონტესკიე). ახალმა გეოგრაფიულმა აღმოჩენებმა ევროპელებს მრავალი ერი და კულტურა გააცნო. ამან გაზარდა ინტერესი საკუთარი კულტურის, კულტურის ღირებულებების, იდეალების, ნორმებისა და ცხოვრების წესის მიმართ. კულტურა შესწავლის საგანი ხდება. ამ დროს კულტურულობა პროგრესულობას დადებითი შეფასებას გულისხმობს, მე-19 საუკუნეში კულტურის ცნება კარგავს შეფასებით ნიშანს, აღარ აღნიშნავს საზოგადოებრივი ყოფიერების მაღალ დონეს. შემდეგ მისგან ქრება რომანტიკული მინიშნებები, რაც კულტურას აძლევდა უნიკალურობის, შემოქმედებითი აღმაფრენის, სულიერობისა და ყოველდღიური უფერული ცხოვრებიდან გაქცევის ნიშნებს. კულტურა აღარ არის არც მხსნელი და არც არაეის არსებობის გამართლების საფუძველი. კულტურა არის ადამიანის ნაზღაფი. ადამიანი მასში ეძებს საკუთარ თავს, მხოლოდ ამ სარკეში შეუძლია მას დაინახოს თავისი თავი.

კულტურის უზოგადესი ნიშანია ზელოვნურობა. იგი რეალობის განსაკუთრებული სახეა, რომელიც შექმნილია ადამიანის მიერ. ბუნებისა და მეტაფიზიკური სინამდვილის გვერდით იგი არის რეალობის თავისებური სახე. იგი არც ბუნებრივია და არც ზებუნე ბრივი, არამედ ადამიანის მიერ შექმნილი რეალობა. იგი ადამიანის თავისუფლებისა და მეტაფიზიკურობის გამოვლინებაა. კულტურა არის არსისა და ჯერარსის სინთეზი ადამიანური შესაძლებლობების ფარგლებში. კულტურის ბირთვს ქმნის იდეალების, ღირებულებები ნორმების, ნიშნების, ტრადიციის და წესჩვეულებების ერთობლიობა, რაც ადამიანური მოქმედების საწყისი და საფუძველია, რომელიც რეალიზდება ცხოვრების წესში. კულტურის არსებობის თავისებურება ისაა, რომ იგი არ გადაეცემა გენეტიკურად, არამედ აღზრდა-განათლების გზით. კულტურა თავის დასრულებას ნახულობს სამყაროს კულტურულ სურათში, მსოფლმხედველობაში, რომელიც ყალიბდება ერის კულტურის არსებობის მანძილზე, ამიტომ განსხვავებული კულტურის ადამიანები განსხვავებულად აღიქვამენ, განიცდიან, გრძნობენ სამყაროს.

კულტურა როგორც სოციალური და კულტურული გამოცდილების კვლავწარმოების მექანიზმი არის წარსული-აწმყო-მომავლის კავშირის ფორმა და შესაძლებლობა. იგი ადამიანს ეხმარება იცხოვრონ და განვითარდნენ გარკვეულ სოცო-კულტურულ გარემოში და შეინარჩუნონ საზოგადოების ერთიანობა და მთლიანობა.

კულტურა არის ადამიანის, ერის ინდივიდუალურობის, თვითმყოფადობის, თვითგამოვლენის თვითგამოხატვის ფორმა, რომელიც რეალიზდება ცხოვრების წესში. კულტურა ერის კულტურული და ფიზიკური თვითშენახვის სტრატეგიის გამოხატულებაა. რამდენადაც კარგად ასრულებს კულტურა ამ ამოცანას, მით უკეთ პასუხობს კულტურა ისტორიული ეპოქის მოთხოვნებს. სწორედ ეს არის კულტურული ცვლილების მიზეზი და კულტურის შეფასების კრიტერიუმიც.

მას შემდეგ რაც განისაზღვრა კულტურის ზოგადი ცნება, ეხლა უნდა გამოიკვეთოს მისი ინდივიდუალურობის დამახასიათებელი ნიშანი, რითაც ერთი კულტურა განსხვავდება მეორისაგან. კულტურის დასახასიათებლად უნდა მონახული იქნეს ის ღირებულებები, ნიშნები, ნორმები, პატერნები, იდეალები და ცხოვრების წესი, რომელიც ამ კულტურისათვისაა დამახასიათებელი. რა არის ამ კულტურის ღირებულებათა სისტემა, როგორია მისი იერარქიული წესრიგი და რა არის ამ იერარქიის დადგენის პრინციპი. კულტურის განუმეორებლობას მისი ელემენტების კონ-

ფიგურაციის თავისებურება ქმნის. იგი ეფუძნება საკრალურის გაგებას. საკრალურის გაგება ქმნის კულტურის უნიკალურობის ბირთვს. კულტურა გაიგება და გამოთქვამს (გააცხადებს) ადამიანი-ლეთაებრივის მიმართების ბუნებას, რაც აფუძნებს კულტურას როგორც ადამიანის ყოფიერების წესს. ესაა მშვენიერების, ჭეშმარიტების, სიკეთის, წმინდანისა და გმირობის იდეალების, მორალური და იურიდიული ნორმების, დაწერილი და დაუწერელი ნორმების იერარქიული წესრიგი, რომლებიც წარმოადგენს ადამიანის ყოველდღიურ ცხოვრებას. კულტურა არის ერის ისტორიით, მენტალობითა და გეოგრაფიული არეალის თავისებურებით განპირობებული დიალოგი და პერმენეტიკული გაგება საკრალურისა, სიწმინდისა. სიწმინდის გაგება არის უღრმესი საფუძველი კულტურის თვითმყოფადობისა, რომელიც საფუძვლად უდევს ამ კულტურის ღირებულებათა სისტემას.

ფილოსოფიას აინტერესებს კულტურა როგორც ადამიანის შემოქმედების შედეგი. ადამიანი არსებობს სამყაროში, ბუნებაში, მაგრამ ადამიანი ქმნის მეორე ბუნებას-კულტურას. ეს არის ობიექტივირებული გონი. კულტურა ადამიანის გარდამქმნელი აქტივობის და ასევე რეალობის პრინციპული უკმარისობის გამოხატულებაა. კულტურას წარმოადგენს ადამიანის თავისუფლების გამოხატულება. ადამიანმა შექმნა ახალი რეალობა. უნდა გაირკვეს თუ რატომ შექმნა ადამიანმა კულტურა და შეიძლება თუ არა კულტურის შემცნებით შევიმცნოთ ადამიანი და როგორია კულტურის როგორც არსებობის განსაკუთრებული წესის არსებობის ფორმა, მისი განვითარების წესრიგი. რა განაღდა კულტურასთან ერთად სამყაროში სიკეთე თუ ბოროტება? რამდენად გამოხატავს კულტურა გონების ან ადამიანის არსებას? აქვს თუ არა მიზანი ან წესრიგი ადამიანური კულტურის განვითარებას. მას მივეყვართ პროგრესისაკენ თუ ეკოლოგიური კატასტროფისაკენ. ფილოსოფიას სურს გაარკვიოს კულტურის ფენომენის არსი ადამიანის ისტორიულ და გონით განვითარებაში, თუ რა არის კულტურა:

- ადამიანის მეორე ბუნება,
- ობიექტივირებული გონი,
- ადამიანის გარდამქმნელი აქტივობის გამოხატულება,
- ადამიანის გონების არსებობის ერთერთი ფორმა,
- ადამიანის ყოფიერების პრინციპული უკმარისობის გამოხატულება.

ფილოსოფია იკვლევს კულტურის არსებას, მნიშვნელობას, მისი ქმნადობის თავისებურებას და კულტურულ-ისტორიული პროცესის თავისებურებას. ფილოსოფია არის კულტურის გაგების პერმენეტიკული და დეკონსტრუქციული სტრატეგიები. მათი მიზანია კულტურის გაგება შიგნიდან და მისი საკუთარი განვითარების წესრიგის დადგენა. კულტურათა ურთიერთობა გულისხმობს კულტურული ტექსტების კითხვას (გაგებას) და კულტურათა დიალოგს როგორც განსხვავებული მსოფლმხედველობრივი სტრატეგიების ურთიერთობას. კულტურის ფილოსოფიური ანალიზის გარეშე შეუძლებელია კულტურის კრიტიკული შემოქმედა, განახლება და გამდიდრება. ფილოსოფიური პერმენეტიკა მოწოდებულია დაადგინოს კულტურის ბაზისური ელემენტები, რომელიც ქმნის მის თვითმყოფადობას.

კულტურის განსაკუთრებული ელემენტებია: ღირებულება და ტრადიცია. ტრადიცია არის ქცევის მყარი ფორმები, რომლებიც განაპირობებენ უფრო რაციონალურ მოქმედებას. ისინი გადაეცემათ მემკვიდრეობით და იძენენ ტრადიციის ხასიათს. ტრადიცია არის ე. წ. ზეპირი „კულტურული ტექსტები“, რომლებიც აზღვენ სოციალური ქცევის ხატის ფორმირებას სოციუმის ორგანიზაციის რეგულაციის დროს კომუნიკაციის უზრუნველყოფისათვის. ტრადიციის ძირითადი ნიშანია ქცევის ისეთ მოდელების ზაზ-

გასმა, რომელთა შესრულება აუცილებელია საზოგადოებაში არსებობისათვის. ისინი ქმნიან ადამიანური ქცევის მდგრად სისტემას ადამიანური ცხოვრების ყველა სფეროში. ტრადიცია არ არის უბრალოდ წინა თაობების ემპირიული გამოცდილების განზოგადების შედეგი, რომელიც მიიღება მცდელობათა წარმატებისა და შეცდომების შეჯამების შედეგად. ტრადიცია არის ადამიანის ღვთაებრივთან ურთიერთობის გამოცდილების განზოგადება, რომელიც აღმოაჩენს სიბრძნეს, სიწმინდეს ღვთაებრივთან მიმართებაში. კულტურული ტრადიცია არის ადამიანის სიცოცხლის უღრმესი საზრისის აღმოჩენის, ასახვისა და გადაცემის უწყვეტი პროცესი. ამ აზრით იგი არის თაობათა კუმულაციური მიღწევა. ტრადიცია არის ერის ისტორიული განვითარების პროცესის და იმ გეოგრაფიული გარემოს თავისებურებების ასახვა, რომელშიც ცხოვრობს ადამიანი. ამიტომ ტრადიცია არის ერის ისტორიულ და ბუნებრივ გარემოსთან ადაპტირების წესი. ტრადიცია უზრუნველყოფს პიროვნების ჩართულობას საზოგადოებაში, მისი ცხოვრების გასაგებადობასა და წინასწარმეტყველებად ხასიათს გაგების საერთო ველის შექმნით. ეს არის ერისა და საზოგადოების მდგრადი განვითარების საფუძველი. ერისა და მისი კულტურის განვითარებისათვის მნიშვნელოვანია:

- ტრადიციის აწმყოში მოცემულობისა და არსებობის წესი,
- ტრადიციასთან დამოკიდებულების ფორმა.

ეს პრობლემები განსაკუთრებით აქტუალურია გლობალურ მსოფლიოში სადაც ხდება განსხვავებულ კულტურათა ურთიერთობა და ხდება საზოგადოების პოლიტიკური და კულტურული ტრანსფორმაცია. ამ დროს კულტურული ტრადიცია საზოგადოებას იცავს ღირებულებითი ქაოსისაგან და ნიჰილიზმისაგან. ასევე ტრადიცია თვითონ ხდება ღირებულებითი გადაფასების ობიექტი. ამ დროს მნიშვნელოვანია კულტურული ტრადიციისადმი დამოკიდებულების რომელ სტრატეგიას აირჩევს საზოგადოება და როგორია კულტურული ტრადიციის ინსტიტუციონალიზაციის ხასიათი და ფორმები.

არსებობს კულტურული ტრადიციისადმი მიმართების ორი სტრატეგია:

- ანარქისტული,
- კონსერვატორული.

კულტურული ტრადიციისადმი მიმართების ანარქისტული სტრატეგია საზოგადოების, კულტურის, პოლიტიკის ტრანსფორმაციას კიდევ უფრო არამდგრადსა და არა პროგნოზირებადს ხდის. ტრადიციის როლისა და მნიშვნელობის განსაზღვრის კონსერვატორული სტრატეგია უზრუნველყოფს საზოგადოებისა და კულტურის მდგრად განვითარებას. კულტურული ტრადიცია არის სოციალური ცხოვრების ზნეობრივ-ნორმატიული მარეგულირებელი და ემყარება ზნეობრივ პასუხისმგებლობის ავტორიტეტს. ამიტომ კულტურული ტრადიციისადმი მცდარი დამოკიდებულება ნიშნავს ზნეობრივი პასუხისმგებლობის სამართლობრივი პასუხისმგებლობით ჩანაცვლებას. ეს აკნინებს კულტურული ტრადიციის ზნეობრივ მნიშვნელობას. ტრადიცია როგორც სოციალური რეგლამენტაციის სახე არ გამოირჩევა ქცევის მოტივაციის არსებობა. მიჩნეულია, რომ ადამიანმა უნდა მკაცრად მისდოს ტრადიციულად დადგენილ ნორმებს. ეს ემყარება ინტუიციურ რწმენას, რომ ეს სწორი ქცევაა, რადგან „ასე იქცეოდნენ წინაპრები“ და „ასეა მიღებული“. კულტურული ტრადიცია როგორც სიბრძნე, ავტორიტეტი არ ზღუდავს ადამიანის თავისუფლებას. იგი ადამიანს ეხმარება შეინარჩუნოს თავისი ცნობიერების თავისუფლება ისტორიული პირობების მიმართ, რომლებიც მუდამ ცვალებადია. ტრადიცია აწესრიგებს (ეს არის თავისუფლების საფუძველი) და არა ცალსახად განსაზღვრავს (ესაა თავისუფლების შეზღუდვა). ადამიანს ტრადიციის

სახით აქვს ქცევის ნიმუში, რომელიც მას შეუძლია აირჩიოს და განახორციელოს ანდა არ განახორციელოს. ტრადიცია ემყარება ღირებულებას, რაც არის სუბსტანციურ სიწმინდესთან, ღვთაებრივთან, საკრალურთან ურთიერთობის, ზიარების ფორმა და ნიმუში. ტრადიციისა და ღირებულებების დაცვით შენ ზიარებული ხარ სიწმინდეს, მარადიულს, ე. ი. შენ არსებობ როგორც ამ კულტურის ადამიანი და როგორც ადამიანი საერთოდ. რელიგიური ტრადიცია კულტურული ტრადიციის საფუძველია. კულტურული ტრადიცია განსაზღვრავს ადამიანის თავისუფალ და პასუხისმგებელ დამოკიდებულებას სხვასთან, მეორე კულტურასთან. ასე იგი განსაზღვრავს მისი გაგებისა და პასუხისმგებლობის პორიზონტს, რაც სხვა კულტურასთან ჭეშმარიტი დიალოგის საფუძველია. ადამიანის დამოკიდებულება კულტურული ტრადიციისადმი უნდა იყოს თავისუფალი და პასუხისმგებლობით გამსჭვალული ერის წარსულისა და მომავლის წინაშე. მან უნდა შეძლოს კულტურისა და ერის შემდგომი განვითარება, ეროვნული და კულტურული იდენტურობის შენარჩუნება და გლობალურ, მობილურ სამყაროსთან ადაპტაციის მაღალი ხარისხის უზრუნველყოფა.

კულტურული ღირებულებები. ღირებულება არის ის ჯერარსული რაც დადებითია ადამიანის ყოფიერებისათვის. ღირებულებებში ფიქსირდება ადამიანის წარმოდგენა თუ როგორი უნდა იყოს სინამდვილე, რომელსაც იგი ისურვებდა. სამყაროს ყოველი მოვლენა საგანი, ხდომილება შეფასდება და განისაზღვრება მისი ადგილი, მისი მნიშვნელობისა და სარგებლიანობის მიხედვით. ამ საფუძველზე განისაზღვრება ადამიანის დამოკიდებულება მისადმი. ადამიანს უყალიბდება ღირებულებითი (შეფასებითი) მიმართება სინამდვილისადმი. ღირებულებები აფიქსირებენ როგორი უნდა იყოს სინამდვილე და როგორია იგი ფაქტიურად. “ღირებულებები არიან გარკვეული წესით დაჯგუფებული პრინციპები, რომლებიც სიმწყობრესა და მიმართულებას აძლევენ ადამიანურ აზროვნებასა და მოქმედების მრავალფეროვან მოტივებს.” ღირებულებებს ქმნის საზოგადოება, რომელიც ამოიზრდება მისი მოთხოვნილებებიდან და იდეალებიდან. ღირებულებები დაიყოფა შემდეგ ჯგუფებად:

- ძირითადი ცხოვრებისეული ღირებულებები. მათ მიეკუთვნება უსაფრთხოება, ბედნიერება, ცხოვრების საზრისი
- ურთიერთობათა ღირებულებები. პატიოსნება, მეგობრობა, კეთილგანწყობა,
- დემოკრატიული ღირებულებები, ადამიანის უფლებები, სინდისის სიტყვის თავისუფლება,
- პრაგმატული ღირებულებებს მიეკუთვნება პირადი წარმატება, სიმდიდრე.

კულტურული ნორმები. ადამიანის ცხოვრებას წარიმართება არამარტო ღირებულებები, არამედ ნორმებიც. კულტურული ნორმები განსაზღვრავენ ადამიანის ცხოვრების ყველა სფეროს უბრალო აკრძალვიდან სოციალური ინსტიტუტების რთულ სისტემაში. ისინი არიან ნორმატიული, ამკრძალავი, მიმითითებელი ან რეკომენდაციული ხასიათის. ისინი შეიმუშავენ ოპტიმალურ გზებს, ფორმებს და საშუალებებს ადამიანთა შორის კონფლიქტური სიტუაციის აცილებისა და მშვიდობიანად გადაჭრისა. ეს ნორმები განსაზღვრავენ ადამიანის წარმოდგენას „კარგსა და ცუდ“ ქცევაზე. ყოველ კულტურაში არის დადგენილი სისტემა სასურველი და აკრძალული საქციელისა, ადამიანს მიუთითებენ როგორ უნდა მოიქცნენ ამა თუ იმ ცხოვრებისეულ სიტუაციაში. ადამიანის ცხოვრება და ურთიერთობები მოწესრიგებულია ამ ნორმებით, წესებით, პირობითობებით. თუ ღირებულებები ადგენენ იმ მიზნებს, რომლებსაც უნდა ემსახუროს ადამიანმა. კულტურული ნორმები კი განსაზღვრავენ თუ როგორ იცხოვროს, თუ სად, როგორ, როდის და რა უნდა გააკეთოს ადამიანმა ყოველდღიურ ცხოვრებაში.

ადათ-წესები. ადათ-წესები ნორმების ერთერთი სახეა. იგი ადამიანთა ქცევის პირველადი რეგულატორი, რომელიც აწესრიგებს ადამიანის ყოველდღიურ ცხოვრებას. ისინი არიან მორალური ხასიათის შეფასებები დასაშვებისა და დაუშვებლისა. მაგრამ მათი დარღვევისათვის პასუხისმგებლობის დონე დაბალია. ყველაზე გავრცელებულია სიტყვიერი გაკიცხვა. თუმცა სასჯელის დიაპაზონი ძალზედ ფართოა. ადათის გავლენას უპირველესად ექვემდებარება ადამიანთა კერძო ცხოვრების სფერო (და არა პირადი ცხოვრების სფერო). ისინი მოწოდებული არიან მოაწესრიგონ ადამიანთა შორის გარეგანი ხასიათის ურთიერთობანი, ანუ ურთიერთობები ნათესავებთან, ნაცნობებთან, მეზობლებთან, მოკლედ ადამიანის საზოგადო ქცევას თავის სახლს გარეთ. ეს არის ყოფითი ეტიკეტი ნაცნობ და უცნობ ადამიანებთან. ადათი ჩამოყალიბებულია როგორც ქცევის ტრადიციული ნორმები. ისინი განაპირობებენ საზოგადოების მთლიანობასა და სტაბილურობას. ყოველ კულტურაში ყალიბდება ადათების საკუთარი სისტემა. ამიტომ ერთი შეხედვით ერთი და იგივე ადათი შინაარსობრივად განსხვავდებიან სხვადასხვა კულტურაში.

კულტურული არქეტიპი. კულტურული არქეტიპი არის კულტურის ის ბაზისური ელემენტები, რომლებიც აყალიბებენ სულიერი და ყოველდღიური ცხოვრების მყარ მოდელებს. კულტურული არქეტიპი იქმნება კულტურული გამოცდილების სისტემატიზაციისა და სქემატიზაციის გზით ეროვნების ისტორიის განმავლობაში. ამიტომ ისინი ობიექტური და ტრანსპერსონალურია. ერთეულ ადამიანში იგი არაცნობიერი სახითაა მოცემული. კულტურული არქეტიპი არის არა მარტო ისტორიული გამოცდილების შენახვის წესი, არამედ არის სპონტანურად მოქმედი მდგრადი სტრუქტურები, რომლებიც ახდენენ ადამიანის კულტურული გამოცდილების დამუშავებას, შენახვას და გამოვლინებას. არსებობს უნივერსალური კულტურული არქეტიპი და ეთნოკულტურული არქეტიპი. ადამიანის კულტურული იდენტობის დასადგენად მნიშვნელოვანია ეთნოკულტურული არქეტიპის დადგენა. არქეტიპში ერთმანეთს ზვდება წარსული და მომავლი. კულტურული არქეტიპის სიძლიერე განაპირობებს ეროვნული კულტურის თვითმყოფადობასა და მთლიანობას. კულტურული არქეტიპი შეიძლება გამოვლინდეს მითში, რელიგიაში, რიტუალებში და ფსიქოზებში. ასევე წმინდანისა და გმირის ეროვნულ იდეალებში.

კულტურის უწყვეტობა

ინფორმაციული ფუნქცია. კულტურა არის ღირებულებების, ნორმების, ცნებების, ენობრივი ნიშნების ერთობლიობა, რომლებიც იქმნება ადამიანის მიერ და შემდგომ განაგრძობს შემოქმედისაგან დამოუკიდებელი არსებობას. კულტურა იქცევა სოციალურ ინფორმაციად, რომელიც მემკვიდრეობით გადაეცემა ახალ თაობას. იგი არის არა ბიოლოგიური, არამედ სოციალური ინფორმაცია და არ კვდება მის შემოქმედ ადამიანთან ერთად. კულტურის ინფორმაციული ხასიათი უზრუნველყოფს კულტურის არსებობის ერთ ერთ მნიშვნელოვან კანონზომიერებას-კულტურის განვითარების მემკვიდრეობით ხასიათს და კულტურის განვითარების პროცესის უწყვეტობას.

ინკულტურაციის (სოციალიზაციის) ფუნქცია. კულტურა ხელს უწყობს ინდივიდის ინტეგრაციას საზოგადოებრივ და კულტურულ რეალობაში. ინტეგრაციის ამ პროცესს ინკულტურაცია ეწოდება. ინკულტურაციის პირველი სტადია მოიცავს ბავშვის აღზრდა-განათლების პროცესს, როდესაც ბავშვს გადაეცემა ამ საზოგადოებაში მოცე-

მული ტრადიციები, მორალური და ესთეტიკური ნორმები. ინკულტურაციის შედეგია ადამიანის მიერ იმ ღირებულებათა სისტემის, ქცევის მოდელებისა და ცხოვრების წესის ათვისება, რომელიც ამ საზოგადოებაში არსებობს. არსებული კულტურული კონტექსტი ადამიანისათვის ამ ღირებულებებს და ცხოვრების წესს ბუნებრივსა და თავისთავად ცხადს ხდის. ადამიანი ოჯახში, სკოლაში და საზოგადოებაში ცხოვრებით იძენს მათ ცხოვრებისეული გამოცდილების სახით. ადამიანი ითვისებს შრომისა და დასვენების ფორმებს. ესაა საოჯახო თუ სახალხო დღესასწაულების მოწყობისა და გატარების წესი, ადამიანთა ქცევის რიტუალური ორგანიზაციის თავისებურება. ადამიანის ინკულტურაციის (სოციალიზაციის) პროცესი არ არის მარტივი. იგი შეიძლება დამახინჯდეს, როდესაც ადგილი აქვს კულტურულ კრიზისს, სოციალურ კრიზისს. ამ დროს იზრდება ადამიანის ასოციალური და ფსევდოკულტურული ქცეები. ეს განსაკუთრებით მკვეთრად ვლინდება ახალგაზრდობაში.

რეგულატორი ფუნქცია. როგორც ზემოთ იყო აღნიშნული კულტურა ახორციელებს ადამიანის ჩართვას თავისი ერის, საზოგადოების სოციალურ და კულტურულ მთელში. საზოგადოება არის ადამიანთა ურთიერთობები ამიტომ კულტურა შეიმუშავებს ადამიანთა ურთიერთობის წესებს. კულტურა ადგებს თუ როგორი სამუალებები, ქცევა, მოქმედება არის მისაღები მიზნის მისაღწევად. იგი არეგულირებს ადამიანთა ურთიერთობებს, ახდენენ ადამიანთა ცხოვრების რეგლამენტაციას. კულტურული ნორმები განსაზღვრავენ ადამიანთა შრომის, დასვენების, გართობის, სქესთა შორის ურთიერთობის, ზრდილობიანი ქცევის წესებს. საზოგადოება იცავს მის მიერ აღიარებულ კულტურულ ნორმებს და კიცხავს მათდამი დაუმორჩილებლობას. კულტურა განსაზღვრავს ნორმალურობის ტიპს, რომელსაც ამ კულტურის ადამიანი უნდა ემორჩილებოდეს. თუ გვინდა, რომ ჩვენ გავგიგონ და მიგვიღონ ამ საზოგადოებაში, უნდა მოვიქცეთ ამ კულტურაში მიღებული ნორმების მიხედვით. ადამიანს ახასიათებს დევიანტური ქცევა, ეს არის ამ კულტურაში მიღებული ნორმებისაგან გადახრა.

კომუნიკაციური ფუნქცია. კულტურა არა მარტო ახდენს ადამიანთა ურთიერთობების რეგულირებას, არამედ უზრუნველყოფს ადამიანთა კომუნიკაციას, ადამიანთა შორის ადამიანურ ურთიერთობას სწორედ კულტურა ხდის შესაძლებელს. იგი შეიმუშავებს კომუნიკაციის ფორმებსა და მეთოდებს, რომლებიც ისტორიულად იცვლება. ადამიანური კულტურა ფიქსირდებოდა მეტყველებაში, დამწერლობით, შემდეგ ტელევიზიისა და კომპიუტერული ტექნოლოგიის მეშვეობით. ეს ნიშნავს, რომ კომუნიკაცია როგორც კულტურათა ურთიერთობა სულ უფრო ფართოვდება.

ინტეგრაციული ფუნქცია. კულტურის კიდევ ერთი მნიშვნელოვანი ფუნქცია არის მისი უნარი გააერთიანოს ერთი კულტურის ქვეშ ადამიანთა გარკვეული ჯგუფი. ეროვნულობის ერთერთი ძირითადი მახასიათებელი არის საერთო კულტურა. კულტურული ერთობა ეროვნული იდენტობის აუცილებელი მომენტია. კულტურა ქმნის გაგების საერთო ველს. ამიტომ ერთი კულტურის ადამიანებს ესმით ერთმანეთის. კულტურისადმი მიკუთვნებულობა ადამიანებს ყოფს ჩემიანად და უცხოდ. კულტურული ერთობა ძალზედ მყარია. კულტურული ერთობა განსაზღვრავს ქვეყნის ერთიანობის სიმტკიცეს. საერთო ეროვნული და კულტურული იდეა ქვეყნის ერთიანობის ყველაზე მტკიცე საფუძველია.

არსებობს კულტურული ერთიანობის განსხვავებული დონეები. საკაცობრიო კულტურა აერთიანებს მთელ კაცობრიობას. იგი ემყარება ზოგადადამიანურ საფუძველს. მაგრამ ზოგად ადამიანური კულტურის შექმნა დღეისათვის უტოპიაა. დღეს ლაპარაკია გლობალურ კულტურაზე, რაც ერთი კულტურული მოდელის გაბატონე-

ბას ნიშნავს. მსოფლიოში არსებობს რამდენიმე დიდი კულტურული ერთობა, ესენია: ქრისტიანული, მაჰმადიანური, კონფუციანური და ბუდისტური კულტურა. ეს დაყოფა ძირითადად ეფუძნება სამ მსოფლიო რელიგიას. კულტურული ერთობის შემდეგი ფორმაა ეროვნული კულტურა, რომელიც აერთიანებს ეროვნულ, ეთნიკურ ჯგუფებს. კულტურული ერთობა და განსხვავება დღეს კულტუროლოგიური კვლევის აქტუალური თემებია, რადგან ისინი პოლიტიკური დაპირისპირების მიზეზი ხდება. ეს მოითხოვს კულტურათა დიალოგის განვითარებას.

კულტურის ადაპტაციური ფუნქცია. კულტურა ადამიანის გარემოსთან ურთიერთობის ერთერთი ფორმაა. ადამიანს როგორც ბიოლოგიურად ნაკლოვან არსებას აუცილებლად სჭირდებოდა ადაპტაციითი ადაპტაციური საშუალებები. ადამიანი ამისათვის ქმნის მატერიალურ კულტურის საგნებს, მეორე ხელოვნურ სამყაროს. (სახლი, ტანსაცმელი, შრომის იარაღები და ა. შ.). გეოგრაფიული გარემო და ისტორია გავლენას ახდენენ კულტურის ხასიათზე. კლიმატური პირობების მიხედვით იცვლება მუშაობის დარგები, ფორმები, ეროვნული კულინარიისა და მედიცინის თავისებურება. ადაპტაციური მოთხოვნები განისაზღვრება და დამოკიდებულია გეოგრაფიულ გარემოზე. ყველაფერი ეს განსაზღვრავს ერის კულტურის ხასიათსა და ცხოვრების წესს.

უნდა აღინიშნოს, რომ დღეს ადამიანისათვის ადაპტაციური საქმიანობა გადაიზარდა იმაში, რომ ადამიანის მიერ შექმნილი ხელოვნური გარემო ბატონობს და ამახინჯებს ადამიანისა და ბუნების ურთიერთობას. ამან მოითხოვა ეკოლოგიური კულტურის წარმოშობის აუცილებლობა. კულტურა ასრულებს დასვენების, რელაქსაციური ფუნქციას.

კულტურის შინაგანი სტრუქტურა

კულტურის ერთერთი უმთავრესი ნიშანია მისი გამოვლინებების მრავალფეროვნება და სიმდიდრე. კულტურის ფენომენის შინაგანი დაყოფის, კულტურის ფორმათა მრავალფეროვნების საფუძველია ადამიანური ყოფიერების წესების მრავალფეროვნება, საზოგადოების სტრუქტურული სირთულე, ღირებულებათა დიფერენციაცია. არ არსებობს სრულად ერთგვაროვანი საზოგადოება. ამიტომ ყოველი სოციალური განსხვავება, სოციალურ-კულტურული ელემენტის შინაარსში არსებული განსხვავება (ელიტები, ეთნიკური ჯგუფები, რელიგიური კონფესიები,) განაპირობებენ ღირებულებათა, ნორმების, კულტურული ცხოვრების წესების განსხვავებას. ეს განაპირობებს ერთი ერის, საზოგადოების შიგნით მრავალი კულტურული ფორმის არსებობას.

პრაქტიკული საქმიანობის მიზანია ბუნებისა და ადამიანის ცხოვრების მატერიალური პირობების და სოციალური რეალობის შეცვლა. მატერიალური კულტურა არ არის მარტო ის მატერიალურ საგანთა ერთობლიობა, რომელიც ადამიანის საცხოვრებელ გარემოს ქმნის, არამედ უპირველესად იგი არის ადამიანის მოღვაწეობა მიმართული ადამიანისათვის ადამიანური არსებობის პირობების შესაქმნელად. მატერიალური კულტურის მიზანია ადამიანურ მოთხოვნილებების განხორციელება, რომლებმაც ხელი უნდა შეუწყოს ადამიანის ადაპტირებას სიცოცხლის ბიოლოგიური და სოციალური პირობებისადმი. მატერიალური კულტურის ელემენტია საწარმოო-ტექნოლოგიური კულტურა. იგი მიანიშნებს თუ რა ნივთებს აწარმოებენ, რომლებიც ქმნიან ჩვენ საგნობრივ გარემოცვას და როგორი წესით აწარმოებენ, ანუ რა საწარმოო

იარაღებითა და წარმოების წესით. ეს ნიშნავს, რომ იგი გამოიხატება მატერიალური წარმოების ნივთობრივ შედეგში და ტექნოლოგიური მოქმედების ხერხებში.

სულიერი კულტურას მიეკუთვნება სულიერი წარმოების სფერო, რომელიც მოიცავს ხელოვნებას, მეცნიერებას, ფილოსოფიას, რელიგიას და სოციალურ-პოლიტიკური პროცესებს, სამართლობრივ მორალურ ნორმებს და ბატონობის ფორმებს. სულიერი მოღვაწეობა-არის ადამიანის საქმიანობა მიმართული ადამიანის ცნობიერების ცვლილებისაკენ.

სუბკულტურა. ერის ერთიანი კულტურა იყოფა სუბკულტურებად. ისინი გარკვეული ზომით ავტონომიური და ჩაკეტილი არიან. ისინი არ აცხადებენ პრეტენზიას დაიკაონ გაბატონებული კულტურის ადგილი. მისგან განსხვავებით კონტრკულტურა შეგნებულად უპირისპირდება გაბატონებულ კულტურას, რომელიც საზოგადოების ძირითადი კულტურული მოდელია და ცდილობს მის უკუგდებას. კონტრკულტურა უპირისპირდება გაბატონებული კულტურის ფუნდამენტურ პრინციპებს, სუბკულტურის მიზანია სოციალური ჯგუფის სოცო-კულტურული ნიშნების გამიჯვნა და დაცვა "უცხო" კულტურისაგან. სუბკულტურა ფლობს მდგრად ხასიათს. სოციალური ჯგუფები ქმნიან სუბკულტურას, მაგრამ არა ყველა, ამიტომ საინტერესოა სუბკულტურის შექმნის მიზეზები, კანონზომიერება და ფუნქციონირების წესები. სუბკულტურის კვლევა ნიშნავს გავიგოთ მათი შექმნის განმსაზღვრელი ფაქტორები, მათი მდგრადობის პირობები და სუბკულტურათა ურთიერთობის ფორმები. შეიძლება თუ არა სუბკულტურის ხელოვნურად შექმნა, დაშლა ანდა სახე ცვლილება?

არსებობს სუბკულტურის კვლევის განსხვავებული მიდგომა:

- სისტემურ-დინამიური მიდგომა სუბკულტურას განიხილავს როგორც რთულ სისტემას.
- ინფორმაციული მიდგომა სუბკულტურას განიხილავს როგორც სოციალური და ინფორმაციული მოვლენების ერთობლიობას. სადაც მათ შორის ინფორმაციული მიმართებაა და სწორედ ინფორმაციის გაცვლის პროცესში ყალიბდება სუბკულტურის კოლექტიური ცნობიერება. სუბკულტურის არსებობაში მთავარია მსოფლხედვის ერთიანობა, რომელიც მას კრავს ერთ ჯგუფად. მასზე დიდ გავლენას ახდენს მასშედია. ასეთი სახის სუბკულტურები განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია დღეს, ინფორმაციულ საზოგადოებისათვის.
- ვირტუალური სუბკულტურისათვის დამახასიათებელია არა სივრცეში, არამედ დროში თანაარსებობა. ხოლო ქალაქური და სოფლის სუბკულტურისათვის გადამწყვეტია სივრცეში თანაარსებობა.
- იერარქიული მიდგომა კულტურას განიხილავს როგორც სუბკულტურათა იერარქიულად მოწესრიგებულ სისტემას, სადაც ყოველი მათგანი საკუთარი კანონზომიერებით ვითარდება და თავისი წვლილი შეაქვს ერთიანი კულტურის განვითარებაში. კულტურის ხასიათი განისაზღვრება სუბკულტურათა ურთიერთობის ხასიათით.
- სტრატეგიკაციული მიდგომა სუბკულტურას განიხილავს, როგორც სოციალურ-ფსიქოლოგიურ და ხელოვნურ მოვლენად. სუბკულტურა არის მსოფლიოს სურათი, რომელიც საერთოა ადამიანთა გარკვეული ჯგუფისათვის და მათი ერთობის საფუძველია.
- სინერგეტიკული მიდგომა კულტურას განიხილავს, როგორც სუბკულტურათა ურთიერთზემოქმედების ქაოტურ პროცესს. სადაც სუბკულტურები იბრძვიან გაბატონებისათვის.

• გენეტიკური მიდგომა სუბკულტურას განიხილავს როგორც ღირებულებათა სისტემას, რომელიც განსაზღვრულია სოციალურ-გენეტიკური წარმოშობით. ჩვენ განვიხილავთ რამდენიმე სუბკულტურას, რომლების განსაკუთრებით აქტუალურია თანამედროვე ეპოქაში.

გაბატონებული კულტურა სარგებლობს ქვეყნის მოსახლეობის უმრავლესობის მხარდაჭერით, განსაზღვრავს ქვეყნის კულტურის ხასიათს. დომინანტი კულტურა არის ტრადიციის, ღირებულებების, წესწვეულებათა ერთობლიობა, რომლითაც ხელმძღვანელობს საზოგადოების უდიდესი ნაწილი. იგი შეიძლება იყოს ეთნიკური კულტურა. მაგრამ ეროვნული კულტურა ეთნიკურზე უფრო ფართე და რთული ფენომენია. ეროვნული კულტურა როგორც წესი შენდება წერილობით კულტურაზე, ეთნოკულტურა კი შეიძლება ეფუძნებოდეს ზეპირსიტყვიერებას. (ტრაიბალიზმი) გაბატონებული კულტურა ხშირად ატარებს ტრადიციული კულტურის ხასიათს. ტრადიციული კულტურის ნიშანია:

- ტრადიციულად არსებული ცხოვრების წესის გამეორება, ტრადიციის, წესწვეულებების, არსებული სოციალური სტრუქტურის მუდმივი კვლავწარმოება.
- საკრალური, რელიგიური კანონიკური წარმოდგენების მადომინირებელი მდგომარეობა.
- ადამიანთა მოქმედების მიზნების, ხერხების, ფორმების ცვალებადობის ნელი ტემპი.

მასობრივი კულტურა თანამედროვეობის სპეციფიკური გამოვლინება. მისი საფუძველია საზოგადოებრივი ცხოვრების ინდუსტრიალიზაცია და ურბანიზაცია. მოსახლეობის საყოველთაო განათლებულობა, ტელეკომუნიკაციების განვითარება. თუ ტრადიციულ საზოგადოებაში ადამიანის ინკულტურაცია უპირატესად ხდებოდა მსოფლმხედველობისა და ცხოვრების წესის უშუალო პერსონალური გადაცემით. (მშობელი-შვილი, მოძღვარი-მოწაფე). აქ განსაკუთრებული ადგილი ეჭირა აღმზრდელის პირად გამოცდილებას, სოციალური გამოცდილების, ღირებულებითი ორიენტირების, ცნობიერების პატერნების და ქცევის წესების გადაცემა ხდება უშუალოდ. დღეს ხდება გადაცემის პროცესის ინსტიტუციონალიზაცია და უნივერსალიზაცია. ყალიბდება სპეციალური ორგანოები მათ გადასაცემად. დ. ბელმა გამოყო მასის ნიშნები:

- მასა არის არადიფერენცირებული სიმრავლე.
- მასა არის უმეცრების სინონიმი.
- მასა არის მექანიზებული სიმრავლე.
- მასა როგორც ბიუროკრატიზებული საზოგადოება.
- მასა როგორც ბრბო.

ე. კანეტი ეძებს ანთროპოლოგიურ უნივერსალებს, მას აინტერესებს თუ რამდენად ახასიათებს ადამიანს არსობრივად მასად ყოფიერების წესი. მასის მისეულ აღწერას არაისტორიული ხასიათი აქვს, მისი აზრით:

- მასა ესწრაფვის ყოველთვის ზრდას.
- მასის შიგნით თანასწორობაა.
- მასას უყვარს სიმჭიდროვე.
- მასას სურს, რომ მას მართავდნენ.

მასა თავისუფლებისა და პასუხისმგებლობიდან თავისუფალია. მასაში თითოეული ძლევს საკუთარი არასრულფასოვნების კომპლექსს. მას ახასიათებს რესენტიმენტო-შურიანობისა და სამაგიეროს გადახდის სურვილი. მასის ბატონობა ასახვას პოუ-

ლობს არქიტექტურაში (დიდი ნაგებობები). მასა აისტორიულია. იგი ყველა ეპოქას ახასიათებს. იგი განპირობებულია ადამიანის მუდმივი, ანთროპოლოგიური ინსტიქტით. მასას წარმოქმნისა და დაშლის ერთნაირი მექანიზმი აქვს. მასის აგრესია და ხელისუფლების დესპოტიზმი კორელატურია.

ზ. ფროიდი უპირისპირდება გ. ლებონის შეხედულებებს, რომლის მიხედვით სულიერი შემოქმედება არის ის მაგიური ძალა, რომელიც აერთიანებს მასას. ზ. ფროიდს შემოჰყავს ლიბიდოს ცნება. ცნობიერება, შეიარაღებული კულტურის ავტორიტეტით, ახშობს ინსტიქტებს, ლტოლვებს. ეს იწვევს ფსიქიკურ დაძაბულობას, ნევროზს, რომელიც შოვნადან ანგრევს ადამიანს. ადამიანი არის "ჩაკეტილი სისტემა", არაცნობიერის ენერგიამ უნდა ნახოს გამოსავალი. ეს ხდება სუბლიმაციის სახით და ეს ენერგია გარდაიქმნება შემოქმედებით ენერგიად. ზ. ფროიდი გამოყოფს მასის ფორმებს:

- ბრბო,
- ჯარი,
- მრევლი.

მასა არის ბუნებრივი და ხელოვნური სახის. ხელოვნური მასის შენარჩუნებისათვის აუცილებელია გარეგანი იძულება. გარეგანი გამაერთიანებელია იმის გაცდა, რომ ბელადს უყვარხარ. მასის შექმნაში დიდი მნიშვნელობა აქვს იდენტიფიკაციის მექანიზმს. იგი კავშირშია მასის ლიბიდოზურ არსებასთან. მასა ყალიბდება მისი წევრების მისწრაფებათა ჯამისაგან. ყოველი წევრი აახლოვებს თავის თავს ლიდერთან. ლიბიდო ვლინდება ბელადის გაღმერთებაში. მასაში ინდივიდი მასაში ინტელექტუალურად და ემოციურად ეშვება პრიმიტიულ დონეზე.

მასის განსაზღვრებისას ექსისტენციალური მიდგომა ადამიანთა უბედურების ერთერთ ძირითად მიზეზს ხედავს ადამიანის მასად ქცევაში. თანამედროვეობის ნიშანია მასების ბატონობა. ტექნიკა შესაძლებელს ხდის ადამიანთა გაერთიანებას დიდ მასშტაბებში. ადამიანში ფასობს არა ინდივიდუალობა, არამედ მისი საქმიანი თვისებები. მისგან ელიან არა ცხოვრების საზრისზე გააზრებას, არამედ მოქნილ მოქმედებებს, არა გრძნობებს, არამედ ობიექტურობას. თანამედროვეობის ლოზუნგია: ცოდნა-ჰიგიენა-კომფორტი. თანამედროვე ადამიანი ისეთია როგორც ყველა. ადამიანს აქვს ფუნქცია საზოგადოებაში. მასობრივი ადამიანი იწყებს თავიდან, მათ არ აქვთ ისტორია, წარსული. მათთვის ყველაფერი შესაძლებელია. იკარგება ინდივიდუალობა. ყველას ერთნაირი გემოვნება აქვს. კ. იასპერსის აზრით, მასობრივი საზოგადოება დამახასიათებელია ყველა დემოკრატიული სახელმწიფოსათვის. მასობრივი საზოგადოების ნაკლია ინდივიდუალობის დაკარგვა. ამიტომ ადამიანთა შორის ნამდვილი კომუნიკაცია შეუძლებელია. ეს არის გზა ფაშიზმისა და ტოტალიტარიზმისაკენ. ჰაიდეგერს აინტერესებს ის არსობრივი სტრუქტურები, რომლებიც ხელს უწყობენ „man“-ის ბატონობას. იგი ადამიანისა და საზოგადოების ბუნებაში ხედავს მის საფუძველს.

3. არენდტის მთავარი იდეაა ის, რომ პოლიტიკა არის ადამიანური ცხოვრების მთავარი სფერო. ადამიანური მოქმედებებიდან მხოლოდ პოლიტიკური ქმედება არის თავისუფალი. ადამიანები პოლიტიკაში აღწევენ ჭეშმარიტ ყოფიერებას. ჭეშმარიტი თავისუფლება ვლინდება ნამდვილ კომუნიკაციაში, ე. ი. პოლიტიკაში. ამის მაგალითია ბერძნული პოლისის აგორა, სადაც ადამიანი გამოვიდა პოლიტიკური გადაწყვეტილების მისაღებად. აქ ყველა თანასწორია და არავინ არავის არ მართავს. მისი აზრით ადამიანი არ იბადება თავისუფალი, არამედ ხდება თავისუფალი ძალაუფლებისა და

პოლიტიკური ინსტიტუტების გარკვეული სახით ორგანიზებისას, რომლებიც პოლიტიკური თავისუფლების გარანტირების საფუძველია.

მისი აზრით, ტოტალიტარიზმი, დესპოტიზმისაგან განსხვავებით, ემყარება კანონებს, ისინი „ობიექტური კანონებია“, რომლებიც ან ბუნების კანონია (ფაშიზმი), ან ისტორიის (კომუნიზმი). ტოტალიტარიზმი შესაძლებელია ყველგან სადაც არის მასა. ისინი ქმნიან უმრავლესობას იმ ნეიტრალური, პოლიტიკურად გულგრილი ადამიანებისა, რომლებიც არ ერევიან პოლიტიკაში. არც არჩევნებში მონაწილეობენ. თანამედროვე საზოგადოებას ახასიათებს რიგი სოციალური ფენომენებისა, რომლებიც ხელს უწყობენ მასობრივი კულტურის გავრცელებას.

მასობრივი კულტურის დანერგვას ხელს უწყობს:

მასობრივი პოლიტიკური მოძრაობები. პოლიტიკური პარტიები, ახალგაზრდული მოძრაობები, დემონსტრაციები, პროპაგანდისტული კამპანიები არის ის ფორმები, რომელთა მამულობით პოლიტიკური ელიტა ფართო მასებს რთავს პოლიტიკურ ცხოვრებაში. მაგრამ უბრალო ადამიანი ვერ ერკვევა პოლიტიკურ ნიუანსებში. ისინი ახდენენ მასების მობილიზაციას პოლიტიკური და ნაციონალური ფსიქოზის გაღვივებით.

მასობრივი მოთხოვნებისა და მოხმარების ორგანიზაცია-რეკლამა, მოდა იწვევს გარკვეული სახის მოთხოვნილებების ჩამოყალიბებას. საზოგადოებაში ყალიბდება პრესტიჟული ინტერესები, სტანდარტები, „თანამედროვე“ ცხოვრების სტილი. ისინი წარმართავენ რიგითი მომხმარებელის მოთხოვნილებებს, მოდურ მოხმარების საგნებისა და ქცევის მოდელებს.

მასობრივი დასვენებისა და გართობის ინდუსტრია. ადგილი აქვს დასვენების მასობრივი ფორმების დანერგვას. ფიზკულტურა, ტურიზმი. კოსმეტოლოგია, მედიცინა, გარეგნობის კორექცია იქცა მასობრივი მომსახურების ინდუსტრიის სწრაფად განვითარებად სფეროდ. ადამიანის ფიზიკური მონაცემების სტანდარტიზაცია ხდება აქტუალური გაბატონებული მოდისა და იმიჯის მიხედვით.

მასობრივი საშუალო განათლება. ბავშვთა სუბკულტურის ინდუსტრია (საბავშვო ლიტერატურა, ხელოვნება, საბავშვო სათამაშოებისა და თამაშობების ინდუსტრია). ეს ხელს უწყობს ბავშვთა აღზრდის უნივერსალიზაციას. ბავშვებში სტანდარტული ქცევის ნორმებისა და პატერნების ჩანერგვას. ერის ფილოსოფიური და რელიგიური შეხედულებების გაცნობა, ერის სოციალურ და კულტურული გამოცდილების ათვისება ხდება განათლების სისტემის მეშვეობით. განათლების ერთნაირი უნიფიცირებული სისტემის არსებობა ქვეყნების უმრავლესობაში და ცოდნის სტანდარტიზაციის ტიპობრივი პროგრამები აყალიბებენ მსგავს ცოდნის სახესა და დონეს.

მასმედიის განვითარება. მასმედია აყალიბებს ერთიან საზოგადოებრივ აზრს იმის შესახებ თუ რა ხდება. ეს ხელს უწყობს მოსახლეობის ცნობიერების მანიპულაციას იდეოლოგიის, პროპაგანდისა და სოციალური მითოლოგიის მეშვეობით. იგი ხელს უწყობს ერთნაირი შეხედულებების, მოთხოვნების, გემოვნებისა და სტანდარტების ჩამოყალიბებასა და გავრცელებას. მასობრივ კულტურას ახასიათებს ანტიმოდერნიზმი, ავანგარდიზმი, მისწრაფება გამარტივებისაკენ. ტექსტი უნდა იყოს გასართობი. სიუჟეტი მარტივია, მაგრამ უნდა იყოს კარგ დონეზე შესრულებული. სწორედ მისი პრიმიტიულობის გამო. ეს არის კომერციული წარმატების მიზეზი. ინტელექტუალური პროზის სირთულე და მოსაწყენობა უკუგდებულია. უნდა იყოს ნაკლები მსჯელობა და მეტი მოქმედება. მაყურებელს უნდა შიშისაგან ცახცახი მოგვაროთ. მას ახასიათებს სიუჟეტების განმეორებადობა, რაც სერიალების საფუძველია. პოსტმოდერნი

ცდილობს ელიტარული და მასობრივი კულტურების დაახლოებას, მათ ერთმანეთში აღრევას (რელიმედი) იგი იქცევა კინად, რომელიც გამოყენებულია მასობრივი ხელოვნების აგების სტრატეგიად.

როგორ შეიძლება შეფასდეს მასკულტურა? ერთის მხრივ, განათლება, კულტურა, ხელოვნება ხდება საყოველთაოდ ხელმისაწვდომი რაც დადებითი მოვლენაა. მაგრამ მისი თანმხლები აღმოჩნდა რიგი ნეგატიური მოვლენები: კლასიკური მემკვიდრეობის უკუგდება, ადამიანური ინდივიდუალობის დაკარგვა და უნიფიცირება. კლასიკური კულტურის ნიმუშების ტირაჟირება მასმედიით, რასაც შედეგად მოსდევს მათი არაადეკვატური წარმოჩენა. ადამიანთა შეგნებული მანიპულირების ფართოდ გავრცელება. თვითმყოფადობისა და უნიკალურობის უარყოფითა და საერთო შაბლონის შემოღებისაკენ მისწრაფებით. ერთიანი განათლების სისტემა ახდენს ანონიმური ადამიანური მასალის შტამპვას. ხდება ყოველდღიური ცხოვრების სტანდარტიზაცია. თანამედროვე საზოგადოების ზღვრული ტექნოლოგიზაცია და ბიუროკრატიზაცია.

ელიტარული კულტურა. ელიტარული კულტურის ელემენტებია: კლასიკური მუსიკა, სახვითი ხელოვნება, ლიტერატურა, მეცნიერება, ხელოვნება, ფილოსოფია, რელიგია. მას აქვს პროფესიული ენა. მის გაგება გარკვეული პროფესიული და ინტელექტუალური დონე სჭირდება. იგი გარკვეულ სოციალურ სტატუსსა და პროფესიულ მომზადებას გულისხმობს. პროფესიული კულტურა სპეციალური თეორიული ცოდნისა და პრაქტიკული ჩვევების ერთობლიობაა. ელიტარული კულტურა იქმნება არა ხალხის, არამედ პროფესიონალების მიერ. ხშირად ელიტარული კულტურა ატარებს ავანგარდული მოვლენის ხასიათს, რომელიც ხშირად გაუგებარია ფართე მასებისათვის. ცოდნის, რელიგიის, ხელოვნების სფეროში არსებული ელიტის მიზანია მოახდინოს ერის სულიერი ენერგიის სუბლიმაცია (გარდაქმნა-სახეცვლილება), რომელიც არ არის გამოყენებული საზოგადოების მიერ არსებობისათვის ყოველდღიურ ბრძოლაში. კულტურული სუბლიმაციის ცნება შემოიტანა კ. მანჰეიმმა. მისი აზრით ელიტის ამოცანაა ხალხის ენერგიის ნაწილი გარდაქმნას ხელოვნებად, მეცნიერებად, კულტურული სუბლიმაციის ხერხები დამოკიდებულია ადამიანის მიერ თავისუფალი დროის მოხმარებაზე და ამ მოხმარების ხასიათზე. საზოგადოებაში, სადაც პირველ ადგილზეა პოლიტიკა იქ შეზღუდულია ინტელექტუალური ელიტა. თუკი საზოგადოება არ აძლევს ინტელექტუალურ ელიტას განვითარების საშუალებას, მაშინ საზოგადოება ვერ მართავს ვერც კულტურას და ვერც შემოქმედებით პოტენციალს ზრდის. თუკი ადამიანს შეუძლია თავისუფალი დრო გამოიყენოს კულტურული შემოქმედებისათვის და ინტელექტუალური ელიტა ამას წარმართავს ეს შემოქმედები აღმაველობას იწვევს. საზოგადოებაში ფართოვდება კულტურის შემოქმედისა და კულტურის აღმქმნელების რაოდენობა. ეს არის აუცილებელი პირობა კულტურის განვითარებისა. ელიტური კულტურა თავისი შინაგანი სტრუქტურით რთულია, ამიტომ იგი მასობრივ კულტურასავით არ იქცევა ანეკდოტების თემად. პოსტმოდერნი ცდილობს ელიტარული და მასობრივი კულტურების აღრევას რაც ხორციელდება რელიმედიისა და კინის სახით.

ხალხური კულტურა. იგი შედგება პოპულარული და ფოლკლორული კულტურისაგან. პოპულარული კულტურა აღწერს დღევანდელ ყოფას, წესებს, სიმღერებსა და ცეკვებს. ხშირად პოპულარული და ფოლკლორი ერთმანეთს ერწყმის. ხალხურ კულტურას მიეკუთვნება ყოველდღიურობის კულტურა, რომელიც ხასიათდება სამოყვარულო დონით განსხვავებით პროფესიული კულტურისა. ყოველდღიურობის კულტურა არის ადამიანის სოციალური ცხოვრების არარეფლექსური ყოფიერება.

იგი შემოისაზღვრება სახლით, ქალაქით, პირადი ურთიერთობითა და უახლოესი გარემოცვით. ხალხური კულტურა შეისწავლება ოჯახის, სკოლისა და მასმედიის მეშვეობით. ხალხური, ყოველდღიურობის კულტურის ურთიერთობის ფორმებია: მხატვრული წრეები, კოლექტიონერები, ინტერესთა ჯგუფები. აქ ადამიანი დაკავებულია როგორც მოყვარული.

ორგანიზაციული კულტურა. ეს არის „ფილოსოფიური“, იდეოლოგიური წარმოდგენები, ღირებულებები, მრწამსი, მოლოდინები, განწყობები, ნორმები, რომლებიც აკავშირებენ ორგანიზაციას ერთ მთლიან ორგანიზმად. მას ორგანიზაციის თითოეული წევრი იზიარებს.

პირველი ნიშნები ორგანიზაციული კულტურის კვლევისა იყო ჰოტორნის ექსპერიმენტი, რომელიც ჩაატარეს ე. მუინომ და უ. უორნერმა ჩიკაგოს Western electric-ში (1927-32). ექსპერიმენტი მიზნად ისახავდა გამოეკვლია შრომის მწარმოებლობაზე სხვადასხვა ფაქტორების გავლენა. მათ გამოავლინეს მანამდე უცნობი სოციალური და ფსიქოლოგიური ფაქტორები. ყოველ ჯგუფს აქვს თავისი არსებობის წესი, მოთხოვნების, უფლებებისა და მოვალეობების გარკვეული დონე. ყოველი ახალი თანამშრომელი ვალდებულია ეზიაროს მათ. ორგანიზაციულ კულტურას იზიარებენ თანამშრომლები. თუ ორგანიზაციის კულტურა ეთანხმება და შესაბამისობაშია ორგანიზაციის მიზნებთან, მაშინ იგი შეიძლება გახდეს ორგანიზაციის ეფექტურობის მნიშვნელოვანი ფაქტორი. ორგანიზაციული კულტურა არის მნიშვნელოვანი სტრატეგიული ინსტრუმენტი, რომელიც უზრუნველყოფს მუშაკთა მობილიზაციას მიზნის მისაღწევად, მათი ინიციატივის მობილიზაციას.

ორგანიზაციული კულტურა მუშაკისაგან მოითხოვს სრულ მობილიზებას საერთო მიზნის მისაღწევად. ეს მიაწინებს, რომ არც შენ და არც ორგანიზაცია არ დაკარგავს დროს დაუმთავრებელ, შუალედურ პროექტებზე. ასეთი ორგანიზაციული კულტურა გამოირჩევა აგრესიული აქტიურობით მიზნის მისაღწევად. დისციპლინირებულობა, თვითკონტროლი და საკუთარი თავისადმი უმაღლესი მოთხოვნები არის ამ ორგანიზაციის კულტურა და გაბატონებული ატმოსფერო.

ორგანიზაციული კულტურა არის შეძენილი საზრისისეული სისტემა, რომელიც გადაეცემა ახალ წევრს. იგი ასრულებს რეპრეზენტაციულ, ღირებულებულ და აფექტურ ფუნქციას. თანამშრომლები ქმნიან, ინარჩუნებენ და ცვლიან ორგანიზაციის კულტურას. მასში აისახება მუშაკის დამოკიდებულება ორგანიზაციის მისიისადმი, მოტივაციური პოლიტიკისადმი და შრომის ხარისხისადმი. ეს ქმნის იმ კოორდინატთა სისტემას, რომელშიც ადამიანი მუშაობს. ამასთან უნდა აღინიშნოს, რომ ხშირად ორგანიზაციის დეკლარირებული და რეალური ორგანიზაციული კულტურა განსხვავდება ერთმანეთისაგან. ნათლად და გასაგებად დეკლარირებული პრინციპები ხელს უწყობენ ორგანიზაციის ოპტიმალურ ფუნქციონირებასა და წევრთა შორის ურთიერთობის მოწესრიგებას.

ორგანიზაციულ კულტურაზე შეიძლება ვილაპარაკოთ მაშინ როდესაც ორგანიზაციის ხელმძღვანელობა აწესებს გარკვეული წესების, ნორმების, ტრადიციის ერთობლიობას და მხარსუჭერს მას. ახდენს ამ შეხედულებათა დემონსტრირებასა და განმტკიცებას. ეს კი ხელს უწყობს ორგანიზაციის სტრატეგიული ამოცანების შესრულებას. ორგანიზაციულ კულტურაზე დიდ გავლენას ახდენენ ლიდერები, რადგან მათი ღირებულებები, ნორმები და ქცევის სტილი განსაზღვრავს ორგანიზაციულ კულტურას.

მაგალითისათვის მოვიყვანოთ I -ის პერსონალთან მუშაობის სტრატეგიას:

- სპეციალისტს უნდა გადაეცეს უფლებამოსილების მაქსიმუმი, სრული პასუხისმგებლობა მასზე დაკისრებული მოვალეობის შესასრულებლად.
- უმაღლესი კლასის სპეციალისტის მოწვევა აზროვნების დამოუკიდებელი სტილით.
- ადმინისტრაცია თანამშრომელთა მიმართ კონტროლთან შედარებით ნდობისა და მხარდაჭერას უფრო ანიჭებს უპირატესობას.
- ავტონომიურ რეჟიმში მუშაობის უფლება.
- პირადი ინიციატივის მატერიალური სტიმულირება.
- პრობლემის გადაჭრის კოლექტიური მეთოდების განვითარება.
- კარიერის დაგეგმვა, დაწინაურება ხდება საკუთარი თანამშრომლებიდან.
- თანამშრომლებისათვის სოციალური მომსახურების ფართე სპექტრის უზრუნველყოფა.

ორგანიზაციული კულტურის მნიშვნელოვანი ელემენტია ორგანიზაციული ფსიქოლოგია, რომელიც თანამშრომლობის ფსიქოლოგიურ ფაქტორებს იკვლევს.

ყოველდღიურობის კულტურა. ყოველდღიურობა მე-20 საუკუნის ფილოსოფიისა და კულტურის ერთერთი ძირითადი ცნებაა. ყოველდღიურობა არის ყოფიერების განსაკუთრებული წესი. ყოველდღიურობაში ადამიანი მყოფობს ისე როგორც ის არის უმეტესად და უმრავლეს შემთხვევაში. ვინ არის ადამიანი ამ დროს გმირი თუ ლაჩარი, ბოროტი თუ კეთილშობილი, გენიოსი თუ სულელი. ყოველდღიურობის ნიშანია ჩვეულებრიობა და მასობრიობა, რომელიც გამორიცხავს განსაკუთრებულობას. ყოველდღიურობის კულტურის ელემენტებია: მოდა, დიზაინი, კინო, პოპ-მუსიკა, ცეკვები, სპორტი და მასმედია. განსაკუთრებით აღსანიშნავია სხეულებრიობა, რომელიც კვლინდება ტანსაცმლის, პიგიენის ფორმებისა და საშუალებების, მედიცინისა და დასვენების ინდუსტრიის განვითარებაში. ყოველდღიურობის კულტურა ერთიანი, გლობალური კულტურის ერთერთი სახეა. ეს ნიშნავს სტანდარტული ცხოვრების წესის ჩამოყალიბებას. იგი ქალაქური კულტურისათვის არის დამახასიათებელი. ყოველდღიურობის კულტურა არც ხალხური და არც მხოლოდ მასობრივი კულტურის სახეობაა. იგი კულტურის დამოუკიდებელი ფენომენია. იგი იწყებს ჩამოყალიბებას მე-19-20 საუკუნეების მიჯნაზე ევროპაში და შემდეგ იღებს გლობალურ სახეს. მან განვითარების შემდეგი ეტაპები გაიარა:

1880-1900წ. ყალიბდება ყოველდღიურობა როგორც ქალაქური კულტურის სპეციფიკური ფორმა. ქალაქში მცხოვრები ადამიანის ყოფიერებაში იჭრება ტექნიკური გამოგონებები. ისინი ცვლიან მის ცხოვრებისეულ გარემოს. იცვლება სხეულთან მიმართების ფორმა. იგი განსაკუთრებული მოვლის საგანი ხდება. იწყება პიგიენისტიკის მოძრაობა სისუფთავისათვის. შეიცვალა ტანსაცმელი. იწყება სპორტი პოპულარიზაცია. სახლების კეთილმოწყობა ხდება აბაზანებითა და ტუალეტებით. მოდური ხდება ზღვა და ჩნდება საბანაო კოსტუმი. იწყება ქალაქური ბურჟუაზიული ოჯახის ჩამოყალიბება. ოჯახური დღესასწაულები, საოჯახო ფოტო, განსაკუთრებით ღირებულია ოჯახური სათნოება და ოჯახური მოვალეობები. ვრცელდება ქალთა მოძრაობა ემანსიპაციისათვის. ადამიანის ცხოვრებაში მკვეთრად იმიჯნება სამუშაო და თავისუფალი დრო. ჩნდება საერთოდ თავისუფალი დროის ფენომენი, რასაც ადრინდელი ეპოქა არ იცნობდა. ჩნდება დასვენების კულტურა, როგორც ადამიანური აქტივობის სპეციფიკური სფერო. განსაკუთრებით პოპულარული ხდება ბაზრობა, ცირკი, ოპერა, გამოფენა და კინო.

1900-1910წლები. კონსოუმერიზმი ხდება ცხოვრების გაბატონებული სტილი და სტრატეგია. იწყება დიდი მალაზიების მშენებლობა, ჩნდება ავტომობილი და კონკრეტული წარმოება. ვითარდება საქალაქო ტრანსპორტი: ავტო, მეტრო, ტრამვაი. კავშირის ახალი სახეები: ტელეფონი და რადიო. იწყება სისწრაფის კულტი. კულტურაში რევოლუციების, მოუზიკლების, ტანგოსა და კომიქსების ეპოქაა.

1920წლები. პირველი მსოფლიო ომის შემდგომი ეპოქა. დაკარგული თაობა და ჯაზი. ცხოვრებაში, მრეწველობაში, კულტურაში ბატონდება სიახლისა და ფუნქციონალურობის იდეა. ქალის ტანსაცმელი კარდინალურ ცვლილებებს განიცდის. (კორსეტის გაუქმება და კაბის შემოკლება. ქალები იწყებენ თმის შეჭრას). ყალიბდება სილამაზის მრეწველობა-კოსმეტიკისა და პარფიუმერიის მასობრივი წარმოება. ჩნდება კინოვარსკლავის ფენომენი. არქიტექტურაში ბატონობს ფუნქციონალიზმი (ლუ კორბუზიე). ყალიბდება ახალი საქალაქო და საცხოვრებელი სივრცე და რეკლამის ინდუსტრია. ჩნდება ადამიანის ცხოვრების ახალი ღირებულებათა სისტემა.

ადამიანისათვის მთავარი ხდება სიამოვნების განცდა, სასიამოვნოდ დროის გატარება. მასობრივად ვრცელდება ოტვლების, რესტორნების და საცეკვაო მოედნების ქსელი. ომისაგან დაღლილი მსოფლიოსათვის 20-იანი წლები არის ერთი დიდი სადამოს წვეულება. ჩამოყალიბებას იწყებს გართობის ინდუსტრია. პოლიუდო, ჯაზი, ხმოვანი კინო (1927). სპორტის პროფესიონალიზაცია და ოლიმპიური თამაშები. ყოველდღიურობაში ჩნდება ახალი ფაქტორი-განგსტერიზმი, კრიმინალური სამყაროს ესთეტიზაცია.

1930-40იანი წლები. ხდება ქალისა და მამაკაცის ტანსაცმლის დემოკრატიზაცია. იცვლება ქალის სილუეტი. კოსმეტიკური სალონი და თმის დახვევა. მაღალი მოდა და მოდელის მოვლენა. ტანსაცმლის მორალური ცვეთა არ არსებობს (მოდიდან გასვლა). ხდება ტანსაცმლისა და ფეხსაცმლის ხშირი შეცვლა და თაობიდან თაობაზე გადაცემა. ბატონდება სიმარტივის, ფუნქციონალიზმისა და ეკონომიურობის იდეალები. 1929წ. დეპრესია. 1933წ. ფაშიზმი. 1939წ. მე-2 მსოფლიო ომი. მოხდა ყოველდღიურობის შეცვლა. იგი მკაცრად რეგლამენტირებულია. ადგილი აქვს მიგრაციას. პატრიოტული პლაკატი. ქრონიკა. სამოქალაქო და სამხედრო სტილის შერევა.

1950-1960 იანი წლები--ეს წლები ხასიათდება რევოლუციით მოდის სფეროში. (კრისტინ დიორი 1947). ცხოვრების იდეალია ახალგაზრდად ყოფნა. ყოფაში ჩნდება ახალი მასალები ნეილონი, პლასტმასი. ეკონომიკური აღმავლობა. საყოფაცხოვრებო ტექნიკა საყოველთაოდ ვრცელდება. ვითარდება ვიზუალური კულტურა. ქალთა ჟურნალები და ნახევრად ფაბრიკატი. ტელევიზიის განვითარება. ამერიკანიზაცია. 60-იანი წლების საზოგადო ცხოვრებას ახასიათებს კოლონიალიზმის რღვევა. დემოგრაფიული აფეთქება. ვითარდება თინეიჯერული სუბკულტურა. საფუძველი ეყრება ახალგაზრდულ კონტრკულტურას პიპები, ბიტნიკები. როკნროლის ბატონობა. ბითლზი. სტუდენტური მოძრაობა (1968 საფრანგეთი). ანტისაომარი მოძრაობა. ვიეტნამი. ზანგების მოძრაობა ამერიკაში (მარტინ ლუთერ კინგი). უპირატესობა ეძლევა ბუნებრივობასა და თვითგამოხატვის თავისუფლებას. სიცოცხლე განიხილება როგორც შთაბეჭდილებათა ნაკადი. ხელოვნებაში შემოდის ახალი ინტერიერი და აბსტრაქციონიზმი. ჩნდება ტრიკოტაჟი და „სეკონდ ჰენდის“ ფენომენი.

1970-იანი წლები. ეკონომიკური კრიზისი, ტერორიზმი და ნეოკონსერვატიზმი. იაპონიის ეკონომიკური დაწინაურება. ჩნდება მინი კაბა და პლატფორმა ფეხსაცმელი. ეთნოსტილის გაბატონება მოდაში. გართობის ინდუსტრიაში ადგილი აქვს პოლიუდის აღმავლობას, ჩნდება ბლოკასტერები. დისკო და შოუ-ბიზნესის სანახობრიო-

ბის ზრდა. ახალგაზრდული კონტრკულტურა: პანკები, როკი, სკინჰედები და რეპი. 1980-იანი წლები. სსრკ დაშლა, გერმანიის გაერთიანება. გლობალური მსოფლიო, შიდსი და ნარკოტიკი. კონფორმიზმი. შოუბიზნესის გლობალიზაცია, მტკ. მსოფლიო გასტროლები, ვიდეო, სერიალები. კომპიუტერი და ინტერნეტი.

პოლიტიკური კულტურა. პოლიტიკური კულტურა არის ადამიანის ქცევის წესები, მეთოდები, მოდელები, ტრადიციები, რომელიც მიღებულია ამ საზოგადოებაში პოლიტიკურ სფეროში მოღვაწეობისათვის. პოლიტიკური კულტურის ხასიათი განსაზღვრავს თუ რამდენად ცივილურია, დემოკრატიულია თუ კრიმინალურია სახელმწიფო, საზოგადოება და პოლიტიკური ცხოვრება. პოლიტიკური კულტურის დონე განისაზღვრება ადამიანთა სოციალური და პოლიტიკური უფლებების დონით, ასევე პოლიტიკური ბრძოლის ფორმებითა და მეთოდებით და პარლამენტისა და არასპარლამენტო პოლიტიკური ლექსიკით. პოლიტიკოსთა ურთიერთობის წესები. პოლიტიკური კულტურის დონის განმსაზღვრელია თუ რამდენად თავისუფალია ადამიანის პოლიტიკური საქმიანობა და რამდენად დიდია პოლიტიკაში ჩართვის შესაძლებლობა. (იხილე პარაგრაფში-პოლიტიკის ფილოსოფია)

ახალგაზრდული კულტურა. ტრადიციული საზოგადოებები ვითარდებოდა ნელა და ემყარებოდა წინა თაობების ცხოვრებისეულ გამოცდილებას. იგი საკმარისი იყო საზოგადოების ცხოვრების სწორედ წარმართვისათვის. მაგრამ თანამედროვე საზოგადოებას ახასიათებს სწრაფი, პერმანენტული ცვლილებები. წინა თაობების გამოცდილება ხშირად საკმარისი აღარ არის ახალი თაობისათვის რათა გამოდგეს ორიენტირად ახალ ვითარებაში. საჭირო ხდება კულტურული ტრადიციის კორექტირება. ეს აძნელებს კულტურული და სოციალური სოციალიზაციისა და ადაპტაციის პროცესს. ადგილი აქვს ახალგაზრდული და უფროსი თაობის კულტურების მკვეთრ განსხვავებას. ადრე ყველა ერთნაირად იცავდა, ერთნაირ სიმღერებს უსმენდა, ცხოვრების ერთნაირი წესი ჰქონდა. დღეს კი ადგილი აქვს სერიოზულ განსხვავებას ღირებულებით ორიენტაციაში, კომუნიკაციის წესებში, მოდასა და ცხოვრების წესში. ასეთი ვითარება საზოგადოების წინაშე აყენებს შემდეგ პრობლემებს: ახალგაზრდობისათვის ინკულტურაციისა და ადაპტაციის პრობლემა, უფროსი თაობისათვის კულტურული მემკვიდრეობითობისა და თვითმყოფადობის შენარჩუნებასა. უნდა მოხერხდეს თვითმყოფადობის შენარჩუნება და თანამედროვეობის მოთხოვნების გათვალისწინებაც. ახალგაზრდობის პრობლემა საკუთარი თავის, ინდივიდუალობის, სოციალური სტატუსის ძიება. ეს პროცესი გამწვანებულია სწრაფად ცვლადი რეალობითა და ტრადიციული ცხოვრების წესის ხშირად არაადეკვატური ხასიათით, არჩევანის ვარიანტების სიმრავლით. დღეს ახალგაზრდის ცხოვრებაში ერთმანეთს არ ემთხვევა ფიზიოლოგიური და სოციალური ზრდასრულობა, (18-30წელი)რაც გამოწვეულია განათლებასა და სპეციალობის მისაღებად დახარჯული დროით. მიჩნეულია, რომ გარდა ზემოთ აღნიშნულისა, ახალგაზრდული სუბკულტურის წარმოშობის საფუძველია მათ მიერ საკუთარი სოციალური როლის გაურკვევლობა და მათი მომავლის ბუნდოვანი ხასიათი. ახალგაზრდობისათვის სოციალური არსებობის მოედანია-გართობა. სადაც მას შეუძლია თავის გამოვლენა, გადაწყვეტილების მიღების უნარი, ორგანიზებულობისა და ლიდერობის გამოვლენა. გართობა სოციალური თამაშისაა და რეალობაც. დინამიკურ საზოგადოებაში ოჯახიც ნაწილობრივ კარგავს პიროვნების სოციალიზაციის ძირითად წყაროს როლს. ახალგაზრდები ქმნიან არაფორმალურ გაერთიანებებს სადაც ისინი იძენენ გარკვეულ სოციალურ სტატუსს. ეს ნიშნავს ჯგუფის ნორმებისადმი სრულ მორჩილებას. ასე იქმნება სუბკულტურა, რომელსაც ახასიათებს შინაგანი ერთ-

ფეროვნება და გარეგანი უარყოფითი დამოკიდებულება საზოგადოებაში გაბატონებულ ნორმებთან. ხშირად ეს იღებს ექსცენტრული ქცევის, ზოგადად მორალი ნორმების მიუღებლობის სახეს. ასევე თავყრილობებით, მუსიკით, ნარკოტიკებით, სექსით გატაცების სახეს. ახალგაზრდული კონტრკულტურა ხასიათდება:

- ახალგაზრდული რადიკალიზმით, შეგნებული უარისთქმით ტრადიციულ ღირებულებებზე და მათი შეცვლა

- ახალი ღირებულებებით,

- თვითგამოხატვის თავისუფლება.

- ცხოვრების ახალი წესის ერთგულება.

მათი ძირითადი დევიზია-ადამიანის ბედნიერება რაც ნიშნავს გარეგანი პირობითობისაგან გათავისუფლებას. ახალგაზრდული კონტრკულტურა არის პროტესტი „უფროსების“ საზოგადოების, მათი ღირებულებებისა და ავტორიტეტების წინააღმდეგ. გულწრფელობა, არაკონფორმიზმი და შეურიგებლობა მათი კულტურის ერთერთი ძირითადი მოტივია. ახალგაზრდული კონტრკულტურის ფენომენი, როგორც მნიშვნელოვანი სოციალური და პოლიტიკური ფაქტორი, განსაკუთრებული ყურადღების საგანი ხდება დღეს. ტ. როზაკმა 1969 წელს გამოაქვეყნა „კონტრკულტურის ქმნალობა“.

კულტურის არსებობის წესი და დინამიკა.

კულტურა რთული და მობილური ფენო მენია. იგი განიცდის ბუნების, საზოგადოების, ისტორიისა და ადამიანის ზემოქმედებას. კულტურის ელემენტები თვითონაც ახდენენ ერთმანეთზე გავლენას, ამიტომ ძალიან მნიშვნელოვანია კულტურის არსებობისა და ცვალებადობის წესის განსაზღვრა და კულტურის წარმოშობის, განვითარების, გაერცვლების, კრიზისისა და სიკვდილის ფენომენების გაირკვევა.

კულტურული პროცესი არის ნებისმიერი მოდიფიკაცია, გარდაქმნა და სახეცვლილება, რომელსაც განიცდის კულტურა თავისი არსებობის განმავლობაში. ის არის ცვლილება, რომელიც კულტურის შინაგანი განვითარების და არა მარტო გარეგანი ზემოქმედების შედეგია. ეს არის ისეთი სახის ცვლილება, რომელიც გამოძვინარეობს თვითონ კულტურის განვითარების შინაგანი კანონზომიერებიდან. ამიტომ ეს არის კულტურის შინაგანი ელემენტების ურთიერთობის პროცესი. კულტურის განვითარების ერთიანი პროცესი შედგება მრავალი მცირე კულტურული ცვლილებებისაგან, რომელიც კულტურის სხვადასხვა სფეროში ხდება. ისინი საკუთარი წესებით მიმდინარეობს და ამავე დროს ზემოქმედებენ კულტურის სხვა ელემენტებზე. ეს ცვლილებები აღწევენ რა გარკვეულ რაოდენობრივ მაზასიათებელს იწვევენ კულტურაში თვისობრივ ცვლილებას. კულტურული გარდაქმნის დონეებია:

- უბრალო ცვლილება,

- სტრუქტურული გარდაქმნა,

- ინსტიტუციონალური გარდაქმნა-ახალი ინსტიტუტის გაჩენა.

კულტურული პროცესის მიმდინარეობა დამოკიდებულია კულტურული სისტემის შინაგან მდგომარეობაზე და გარეშე ზემოქმედების ხასიათზე. მათი ურთიერთშემოქმედების შედეგად იცვლება საზოგადოების კულტურული სისტემები, იდეები, ცხოვრების წესი. ხდება სოციალურად ადექვატური და მისაღები წესების დანერგვა, რაც ხელს უწყობს საზოგადოების არსებობის პირობების სრულყოფას. კულტურული

პროცესი ფუნქციონალურად დაკავშირებულია ადამიანის კოლექტიური ცხოვრების განხორციელებასა და უზრუნველყოფასთან. კულტურამ უნდა აამაღლოს სოციალური ინტეგრაციის, საზოგადოების შიგნით კომუნიკაციისა და რეგულაციის დონე. ამიტომ რამდენადაც ახერხებს კულტურის ესა თუ ის ელემენტი ამ ფუნქციის შესრულება მასზეა დამოკიდებული მისი არსებობის საკითხი.

კულტურული პროცესს აქვს ინოვაციური და დეგრადაციული ხასიათი. კულტურაში ინოვაციას მაშინ აქვს ადგილი, როდესაც აუცილებელი ხდება ცვლილება, ამ დროს ხდება კულტურის შინაგანი წინააღმდეგობების მოხსნა და ადაპტირება ახალ რეალობასთან. ან როდესაც გენიოსებს ქმნიან ახალ პატერნებს, ახალ ხედვას და ეს გარდაქმნის კულტურის შინაგან სისტემას.

კულტურული პროცესი იძენს დეგრადაციულ ხასიათს, როდესაც კულტურის ესა თუ ის ობიექტები, ელემენტები, ფორმები, სტრუქტურები კარგავენ ფუნქციონალურ ეფექტურობას და სოციალურ აქტიურობას. კულტურის დეგენერაციის გამომხატველი ნიშნებია:

- მოსახლეობის მარგინალიზაცია,
- სოციალიზაციისა და ინკულტურაციის პროცესის ეფექტურობის შემცირება.
- აღზრდა, განათლება, რელიგია და სახელმწიფო ინსტიტუტები ვერ ასრულებენ ეფექტურად თავის ამოცანას.
- ხდება ღირებულებათა სისტემის, ტრადიციული მორალის დეგრადაცია და კრიზისი.

კულტურულ პროცესზე გავლენას ახდენენ როგორც გარეგანი ისე შინაგანი ფაქტორები. კულტურის დეგრადაცია შეიძლება გამოწვეული იყოს:

- ერის არსებობის ბუნებრივი პირობების, ისტორიული და გეოპოლიტიკური გარემოს მკვეთრი ცვლილებით.

ეს მოითხოვს ახალ ვითარებასთან კულტურულ ადაპტაციას.

- უცხო კულტურასთან ურთიერთობა და ზეგავლენა.

კულტურათა დიალოგი არის ახალი კულტურული სინთეზის საფუძველი. ისტორიულად კულტურათა ურთიერთობა ხდებოდა:

- დაპყრობის,
- სამხედრო-პოლიტიკური ბატონობის,
- მშვიდობიანი მეზობლობისა და ეკონომიკურ-სავაჭრო ურთიერთობების გზით.
- კულტურული დომინირების გზით.

ეს გავლენას ახდენდა კულტურული განვითარების პროცესზე. იგი შეიძლება ყოფილიყო განხორციელებული აგრესიული ზეწოლის მეშვეობით, უცხო კულტურის ძალდატანებით დანერგვით, სრული ასიმილაციის მიზნით. ან შეიძლება ყოფილიყო თავისუფალი გადმოღება სხვა კულტურის ელემენტებისა, ან კულტურათა შერევა. დღეს კულტურათა ურთიერთზემოქმედება შეიძლება იყოს უშუალო ან გაშუალებული:

- უშუალოა ემიგრანტთა და სხვა ეთნიკური ჯგუფების ზემოქმედება მასპინძელი ქვეყნის კულტურის განვითარების პროცესზე.
- გაშუალებული ზემოქმედება ხდება მასმედიის, კინოს, უნივერსიტეტების, მეცნიერული ცენტრების, სამრეწველო საქონლის მეშვეობით.

111 *თავი*
კულტურული პროცესის განმსაზღვრელი შინაგანი ფაქტორებიდან აღსანიშნავია:

- დემოგრაფიული ფაქტორი. მოსახლეობის სიმჭიდროვე, შრომის დანაწილების მაღალი დონე, ურბანიზაცია.
- პიროვნული ფაქტორი. -პიროვნების როლი კულტურის განვითარების პროცესში განპირობებულია იმით თუ როგორია პიროვნების კულტურულ პროცესებში მონაწილეობის ფსიქოლოგიური და ღირებულებითი განწყობა და როგორია კულტურის მიერ შეთავაზებული პირობები, რომლებიც წახალისებენ შემოქმედებას, სიბნელებს, ინოვაციურ იდეებს.
- საზოგადოების შიგნით არსებული განვითარების კრიზისით. კულტურული ინოვაციის მოტივაციაა ხშირად პიროვნებების, სოციალური ჯგუფების უკმაყოფილება საკუთარი ყოფიერების წესით.
- რელიგიური ფაქტორი. რელიგია დიდ გავლენას ახდენს კულტურული განვითარების პროცესზე. იგი გავლენას ახდენს ლიტერატურაზე, მუსიკაზე, მხატვრობაზე. არქიტექტურაზე, ცხოვრების წესზე და ა. შ. დღეს რელიგია გამოდის კულტურული ტრადიციის შენარჩუნების საშუალებად.

კულტურის ისტორიული დინამიკის ერთერთი სახეა ახალი კულტურული ფორმების წარმოქმნა და მათ ინტეგრირება არსებულ კულტურულ სისტემაში. ეს არის კულტურის თვითგანახლების პროცესი, არა მარტო შინაგანი ტრანსფორმაციის სახით უკვე არსებული კულტურის ელემენტებისა, არამედ ამ კულტურისათვის უცხო ელემენტებით. ეს არის ახალი კულტურული ელემენტებისა და ფორმების მუდმივი შემოქმედების პროცესი.

კულტურის განვითარების ზენიტი. (კლასიკური ეპოქა) კულტურა თავისი განვითარების განმავლობაში აღწევს კულტურულ სიმწიფეს, როდესაც კულტურის განვითარება ხასიათდება მდგრადობით. კულტურას კი ოპტიმალური შინაგანი სტრუქტურა და ელემენტების ნორმალური ფუნქციონირება ახასიათებს. ამ დროს კულტურა გამოირჩევა მაქსიმალური პროდუქტიულობით. კულტურას აქვს უნარი გაუძლოს გარე, მტრული, აგრესიული კულტურის ზეწოლას. ამ დროს ყალიბდება ამ კულტურის კლასიკური ნიმუშები. კულტურული სიმწიფის დროს კულტურას შეუძლია მიაღწიოს თავისი განვითარების ზენიტს. ამ ეპოქას ახასიათებს გენიოსების გამოჩენა. რაც კულტურული ზენიტის ნიშნია.

ო. შპენგლერის მიხედვით კულტურის განვითარების ზენიტის ხანგრძლივობა მოკლეა და რამდენიმე ათწლეულებით განისაზღვრება. კულტურულ სიმწიფის პერიოდს ახასიათებს კულტურული აკუმულაციის ნიშანი. ხდება კულტურული მემკვიდრეობის, პოტენციალის დაგროვება, კულტურის გამდიდრება. კულტურას ემატება უფრო მეტი ახალი ელემენტი, ვიდრე ხდება ძველი ელემენტების უკუგდება. საზოგადოება ქმნის კულტურულ დაწესებულებათა სისტემას, რომლებიც ახდენენ კულტურული მემკვიდრეობის აკუმულირებასა შენახვას და გადაცემა მომავალი თაობისათვის.

კულტურული ლაგი და კულტურული ინოვაცია. კულტურული ლაგის ცნება აღნიშნავს კულტურის რომელიმე ასპექტის ფარულ ცვლილებას. ეს ცნება შემოიტანა უ. ოგბორნმა, რომლის აზრით მატერიალურ სფეროში ცვლილებები ხდება უფრო სწრაფად და ისინი უფრო ცხადი და დაფიქსირებადია, ვიდრე ადამიანის ღირებულებათა სისტემაში მიმდინარე ცვლილებები. მათი ცვლილება უფრო ნელი ტემპით მიმდინარეობს და ფარული ხასიათისაა. კულტურული ლაგი აღწერს ისეთ მდგომარეობას, როდესაც საზოგადოებაში უკვე გაჩნდა ტექნოლოგიური ცვლილებები, მაგრამ მათ

მიმართ მოსახლეობის კულტურული და სოციალური ადაპტაცია ჯერ არ მომხდრა. ეს ბუნებრივია რადგან ღირებულებების ხასიათიდან გამომდინარე მათი სწრაფი ცვლილება შეუძლებელია. ეს გამოიწვევდა ქაოსს საზოგადოებაში.

როგორც კი ცვლილება ხდება სოციალური ცხოვრების მნიშვნელოვანი ფაქტორი აუცილებელია ცვლილება სულიერ კულტურაშიც. ადგილი აქვს კულტურულ ინოვაციას-ეს არის ახალი სიმბოლოების, ნორმებისა და ქცევის წესების შემოტანა, რომელიც გავლენას ახდენს ალკმისა და აზროვნების ტიპზე. ინოვაციის შემოღება ხდება ჯგუფის მიერ, ვინც ეწინააღმდეგება გაბატონებულ კულტურას. ის აწესებს ახალ ღირებულებებს, ნორმებს, ქცევის ახალ წესებს. მაგრამ თუ საზოგადოებამ არ მიიღო ეს კულტურული ინოვაცია მაშინ იგი შეიძლება იქცეს მარგინალური კულტურის ნაწილად.

კულტურული მემკვიდრეობის გაახლება კულტურული დინამიკის მნიშვნელოვანი ელემენტია. იგი გულისხმობს კულტურული მემკვიდრეობის გადაფასებასა და გამოყენებას ახალ ისტორიულ ვითარებაში. ეს არის მცდელობა კულტურული კლასიკის აღორძინებისა, რაც არის კულტურული პროცესის უწყვეტობის საფუძველი. ამისათვის აუცილებელია წარსული კულტურული გამოცდილების შერჩევა, ინტერპრეტაცია და ახალ ეპოქაზე მორგება. ეს უზრუნველყოფს კულტურის თვითმყოფადობას. კულტურული ცვალებადობის უნარი კულტურული თვითმყოფადობის შემადგენელი ნაწილია.

კულტურული კრიზისი. კულტურის განვითარების პერიოდი, რომელიც ხასიათდება კულტურის შინაგანი მთლიანობის, მისი ინსტიტუტებისა და ელემენტების შორის კავშირის რღვევით. კულტურა კარგავს მთლიანობას. ეს აადვილებს მასზე უცხო, მტრული კულტურის ზეგავლენას. კულტურა კარგავს შინაგან ენერგიას, შემოქმედებით სულს და შემოისაზღვრება განვითარების კლასიკური ეპოქის მიბაძვით. ქრება კავშირი კულტურასა და რეალურ ცხოვრებას შორის. კულტურა ვეღარ აკმაყოფილებს საზოგადოების მოთხოვნილებებს, ამიტომ იგი აგებს კულტურულ კონკურენციაში. კულტურული კრიზისის ნიშანია კულტურული ღირებულებების, ზნეობრივი ნორმებისა და ტრადიციების რღვევა. იზრდება დევიაციური მოქმედებები, ხდება დასაშვების საზღვრების გაფართოება. ბატონდება პრინციპი-ყველაფერი ნებადართულია. ე. დიურკჰეიმმა ამას უწოდებს ანომიას (ა-ნომოს უ-კანონობა). ადამიანი უარს ამბობს საზოგადოებაში მიღებულ, დომინანტურ ნორმების, ღირებულებების შესრულებაზე. განაკუთრებულ დარტყმას განიცდის რელიგიური, ზნეობრივი და ოჯახური ღირებულებები.

ტრადიცია და სიახლე არიან კულტურის განვითარების პროცესის ორი მომენტი. ყოველი კულტურა შეიცავს როგორც ტრადიციულ ისე ინოვაციურ ელემენტებს. კულტურის მდგრადობა არის ტრადიცია. მასში შეინახება კულტურული მემკვიდრეობის ელემენტები, რომლებიც მემკვიდრეობით გადაეცემა: იდეები, ღირებულებები, ადათწესები, მსოფლმხედველობა, ცხოვრების წესი და ა. შ. შეიძლება ვილაპარაკოთ მეცნიერულ ტრადიციებზე, რელიგიურ ტრადიციაზე, ზნეობრივ ტრადიციებზე, ეროვნულ ტრადიციებზე, შრომით ტრადიციებზე. ტრადიციების ათვისებით ადამიანი ითვისებს ცხოვრების წესსაც. ტრადიციისა და ინოვაციის სწორი თანაფარდობა განაპირობებს კულტურული პროცესის მდგრად განვითარებას. როდესაც ეს თანაფარდობა ირღვევა ადგილი აქვს კულტურულ კრიზისს.

ტრადიციული კულტურა. ეს არის კულტურა სადაც საზოგადოებრივი ცხოვრების რეგულირება ხდება ტრადიციული ადათწესების, ღირებულებების, ცხოვრების წესის

საფუძველზე. ასეთ კულტურაში ცვლილებები ხდება ძალიან ნელა. ტრადიცია მყარად და უცვლელად გადაეცემა ხალხთა შორის. ტრადიციული კულტურა ორიენტირებულია თვითმყოფადობისა და კულტურული თავისებურების შენარჩუნებაზე. ტრადიციისა და უფროსი თაობისავტორიტეტის მთავარი საყრდენი ცხოვრებისეული პრობლემების გადასაჭრელად. ინოვაციური კულტურა. ეს არის კულტურა რომელიც ორიენტირებულია მუდმივ განახლებაზე. სადაც ბაზისური ღირებულებაა განახლება და ნოვატორობა. სადაც ფასობს მხოლოდ სიახლე. ტრადიციისადმი მიბაძვა პლაგიატობაა. უნდა აღინიშნოს, რომ ჩვენი ეპოქა არის ძალზედ დინამიური ეპოქა. იგი მიიჩნევა, რომ ტრადიციები არაა საკმარისი ცხოვრების წარმართვისათვის. ამიტომ განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია სიახლე, ახალი ფორმები, მოდელები, რომლებიც უზრუნველყოფენ სწრაფ და ეფექტურ ადაპტაციას.

კულტურა და ადამიანი. ადამიანი არის კულტურის შემოქმედი და თვითონ ადამიანიც არის კულტურის შემოქმედება. ადამიანი ქმნის ახალ კულტურულ ფორმებს. ახორციელებსა და განმარტავს კულტურულ ღირებულებებს. ახდენს მის მიერ შექმნილი კულტურის გადაცემას სხვისთვის. კულტურული შემოქმედება არის ახალი კულტურული ნიმუშების შექმნა, გამეორება და ინტერპრეტაცია.

კულტურის შემოქმედებაში განსაკუთრებული როლი აკისრიათ ინტელექტუალებს, რომლებიც დაკავებული არიან კულტურული შემოქმედებით. ინტელექტუალების ფუნქციაა:

- კულტურული შემოქმედება ახალი ნორმების, იდეების შექმნა.
- კულტურული მეშვეობით შენახვა, მოწესრიგება და გადაცემა (ნორმების, ღირებულებების, ტრადიციების შენახვა). ეს ხორციელდება სკოლის, მუზეუმის, ბიბლიოთეკის და სხვა კულტურული დაწესებულებების მეშვეობით.
- მან უნდა შეამციროს დისტანცია შემოქმედებით ელიტასა და საზოგადოებას შორის. ამისათვის იგი ახდენს კულტურული ფაქტის, მოვლენის სანქციონირებას, მოწონებას, ინტერპრეტაციას, კრიტიკულ ანალიზსა და შეფასებას. იგი აყალიბებს საზოგადოების კულტურულ გემოვნებას და ახორციელებს კულტურტრეგერულ საქმიანობას რათა მაღალი კულტურის ნიმუშები გასაგები გახდეს ფართო საზოგადოებისათვის.

კულტურა რეალიზდება შემოქმედებისა და ცხოვრების წესის მეშვეობით. ეს განსაზღვრულია იმით თუ რამდენად თავისუფალია ადამიანი კულტურული და სოციალური ღირებულებების, ნორმების, ტრადიციების ინდივიდუალური ინტერპრეტაციისას. ამ ინტერპრეტაციის თავისუფლება ტოტალურ საზოგადოებაში აღწევს 10-15%, ხოლო ტრადიციულ საზოგადოებაში 20%, ლიბერალურ საზოგადოებაში კი 25-30%. ტრადიციულ ღირებულებათა ინტერპრეტაციის თავისუფლების უფრო მაღალი პროცენტი არის საზოგადოების სოციალური და კულტურული დეზინტეგრაციის მაჩვენებელი. თავისუფლება არის პიროვნების ინფორმირებულობის ხარისხი იმის შესახებ თუ რა არის დასაშვები, მისაღები და რა არა ამ საზოგადოებაში. ეს არის ადამიანის საზოგადოების წინაშე სოციალური პასუხისმგებლობის ზომა. თავისუფლების მაქსიმუმი-ეს არის ადამიანის მაქსიმალური კულტურული კომპეტენტურობა. მაქსიმალური არათავისუფლება -სრული უცოდინრობა საზოგადოებაში მიღებული სოციალ-კულტურული ნორმებისა.

ადამიანი არის კულტურის მომხმარებელი. იგი ცხოვრობს კულტურულ გარემოში და მოიხმარს კულტურულ ნორმებს, კომუნიკაციის ენასა და სიმბოლოებს,

რომლებიც ამ საზოგადოებაშია მიღებული, ასევე შეფასების სტანდარტებს, ტიპობრივ ეთიკურ ნორმებს მოიხმარს როგორც მზა, შემოწმებულ და დასაბუთებულ (ლეგიტიმირებულ) ადამიანებთან ურთიერთობისათვის თავის ყოველდღიურობაში. ასევე კულტურულ ღირებულებებსა და ნორმებს გამოიყენებს როგორც თვითიდენტიფიკაციისა და თვითრეალიზაციის ინსტრუმენტსა და ხერხს.

ადამიანი არის ამავე დროს კულტურის პროდუქტი. კულტურაში არსებული ნორმები, ღირებულებები, ქცევის წესები და მისი მატარებელი სოციალური გარემოცვა (ოჯახი, მეგობარი, მეზობელი, ნათესავი) გადასცემს ადამიანს თავის კულტურას ინკულტურაციის პროცესის მეშვეობით. ადამიანი იღებს ყოველდღიურად კულტურულ ინფორმაციას. ყველაფერი ეს აყალიბებს გარკვეული კულტურის ადამიანს. ამიტომ ყოველი ადამიანი არის თავის კულტურის გამოხატულება.

ინკულტურაცია და აკულტურაცია

ინკულტურაცია არის საკუთარ, მშობლიურ კულტურაში ჩართვის პროცესი. იგი მთელი ცხოვრების მანძილზე გრძელდება. ეს არის ტრადიციების, ნორმების, ღირებულებებისა და ცხოვრების წესის ათვისების პროცესი. მაგრამ ინკულტურაცია აღნიშნავს არამარტო პროცესს, არამედ შედეგსაც ამ პროცესისას.

ინკულტურაცია, საკუთარი კულტურის შესწავლა, სხვადასხვა გზით ხორციელდება. ყველაზე გავრცელებულია დაკვირვება. როცა ადამიანი (ბავშვი) აკვირდება სხვების, უფროსების ქცევას. ამ პროცესში ბავშვი სწავლობს თუ როგორ დაიკმაყოფილოს თავისი ბუნებრივი მოთხოვნილებები ამ კულტურის ნორმებისა და წესების მიხედვით. ყოველ დღიური დაკვირვებით კულტურა გვასწავლის როდის, რა და როგორ გავაკეთოთ. ოჯახში ყოველდღიური დაკვირვებით ვსწავლობთ საჭმლის მიღების, პირადი ჰიგიენის, ურთიერთობის ელემენტარულ წესებს. ადამიანი ცხოვრობს საზოგადოებაში და ამიტომ მნიშვნელოვანია მასში ინტეგრირების დონე. ეს კი განსაზღვრულია ამ საზოგადოების კულტურის ათვისებით. ბავშვობაში ადამიანი ითვისებს ამ კულტურაში არსებულ ღირებულებებს, ცხოვრების წესს და ნორმებს სანამ ის არ ხდება მისთვის ჩვეულებრივად მიღებული, თავისთავად ცხადი. მათი ათვისება ადამიანს აძლევს უფლებას თავი იგრძნოს საზოგადოების სრულფასოვან წევრად. ინდივიდუალურ დონეზე ყოველდღიურ ურთიერთობაში ახლობლებთან, უცნობებთან ადამიანი სწავლობს როგორ მოიქცეს, შეაფასოს სიტუაცია, შეხედეს სტუმარს, მტერს და რეაგირებდეს ყურადღების, სიმპათიისა და ანტიპათიის ნიშნებზე.

ინკულტურაციის ფორმაა კულტურული გადაცემა (ტრანსმისია). ეს ნიშნავს წინა თაობის მიერ ახალი თაობისათვის კულტურის გადაცემის პროცესს, რომელიც ხდება სწავლების გზით. ეს უზრუნველყოფს კულტურის მემკვიდრეობითობას და უწყვეტობას. ამ დროს თაობიდან თაობას გადაეცემა კულტურის ბაზისური ელემენტები. აქ მემკვიდრეობითობა უზრუნველყოფილია კულტურის ცოცხალი მატარებლების უშუალო კონტაქტით, რომლების გამოდიან მასწავლებლისა და მოწაფის როლში. კულტურული ტრანსმისიის პროცესის შეწყვეტა იწვევს კულტურული პროცესის შეწყვეტას. ამას იწვევს ადამიანთა ცხოვრების წესის მოულოდნელი ცვლილება. კულტურული ტრანსმისიით ახალი თაობა იწვევს იქედან სადაც გაჩერდა წინა თაობა. არსებობს კულტურული ინფორმაციის გადაცემის რამდენიმე წესი:

- ვერტიკალური ტრანსმისია, როდესაც სოციოკულტურული ინფორმაცია გადაეცემა მამიდან შვილზე.
- ჰორიზონტალური ტრანსმისიის დროს კულტურული ინფორმაციის გადაცემა ხდება თანატოლებს შორის.
- არაპირდაპირი ტრანსმისიის დროს ინდივიდი სწავლობს უფროსი თაობის წარმომადგენლებისაგან, სოციოკულტურულ ინსტიტუტებისაგან (სკოლა, კულტდაწესებულებები). ამ დროს ინკულტურაციაში მრავალი ადამიანი მონაწილეობს. ამ დროს უფროსისა და უმცროსის ურთიერთობა იღებს სხვადასხვა სახეს:
- მზრუნველი (ბავშვზე ზრუნვა).
- ავტორიტეტი (ბავშვს კულტურულ ნორმებსა და ღირებულებებს ასწავლის პირად მაგალითზე).
- აღმზრდელები (მიზანმიმართულად სწავლების გზით გადასცემენ სოციოკულტურულ ცოდნასა და ჩვევებს).
- კომპანიონები (თანატოლები).
- სკოლა (აძლევს ფორმალურ განათლებას).
- მასმედია (აცნობს მასობრივ ინფორმაციას ცხოვრების სხვადასხვა მოვლენაზე, აყალიბებს საზოგადოებრივ აზრს).
- ეკლესია (აძლევს ღირებულებათა განსაკუთრებულ სისტემას).
- ოჯახი (არის ინკულტურაციის ძირითადი უჯრედი, სადაც გადაცემის ფორმა და ინტენსივობა განსაკუთრებულია). იმის მიხედვით თუ როგორია ოჯახის ტიპი ნუკლიარული სადაც ცხოვრობს მხოლოდ ორი თაობა თუ გაფართოებული ოჯახი სადაც სამი თაობა არსებობს. ბავშვში ინკულტურაციის ფსიქოლოგიური ფორმებია:
- იმიტაცია, როცა ბავშვი შეგნებულად ბაძავს ქცევის განსაზღვრულ წესებს. (მშობელი, მსახიობი, სპორტსმენი, ისტორიული პირი).
- იდენტიფიკაცია, ბავშვი მშობლის ქცევას, ღირებულებებს, განწყობას მიიჩნევს როგორც საკუთარს.
- სირცხვილის, ბრალისა და დანაშაულის განცდა. სირცხვილის განცდა, როცა ბავშვი დანაშაულზე დაჭერისას აცნობიერებს, რომ ცუდი რამ გააკეთა. დანაშაულის განცდა, როცა ბავშვი სჩადის დანაშაულს, მაგრამ ვერ გამოააშკარავებს და მაინც აქვს ბრალეულობის განცდა. ეს არის სინდისი.

როგორც ვხედავთ ტრანსმისიის უშუალოდ უზრუნველყოფს კულტურული მემკვიდრეობის უშუალო გადაცემას. კულტურული მემკვიდრეობა არის წინა თაობების მიერ შექმნილი სულიერი და მატერიალური კულტურა. კულტურულ მემკვიდრეობაში ადგილის დაკავება შეუძლია კულტურის იმ ელემენტებს, რომლებმაც გაუძლევს დროის გამოცდას და გადაეცემა შემდგომ თაობას როგორც ღირებული და მოწიწების საგანი.

ადამიანი ცხოვრების მანძილზე მრავალ სოციალურ როლს იცვლის, ყოველი სოციალური როლი გულისხმობს განსხვავებულ კულტურული ნორმების, წესების, ქცევის სტერეოტიპების ერთობლიობას. ასევე ადამიანი იცვლის შეხედულებებს ცხოვრების მანძილზე. ამიტომ ინკულტურაცია მთელი სიცოცხლის მანძილზე მიმდინარეობს.

ინკულტურაცია გულისხმობს ძირეული ადამიანური, კულტურული უნარების ჩამოყალიბებას და საკუთარი ქცევების, ემოციებისა და მიმართებების კონტროლის

უნარს. მის საფუძველზე ყალიბდება შეფასებითი დამოკიდებულება მოვლენებისადმი. ინკულტურაციის შედეგია ერთი ადამიანის ემოციონალური და ქცევითი მსგავსება ამავე კულტურის მეორე ადამიანთან. ადამიანის ჩართვა სოციოკულტურულ მთელში და გაგების ერთიანი ველის შექმნა. ინკულტურაცია გულისხმობს შემდეგი ცოდნისა და უნარების შესწავლას, რომლების უზრუნველყოფენ ცხოვრების წარმართვას-პროფესიული საქმიანობა, პიროვნული განვითარება-განათლება, საზოგადოებრივი აქტივობა, გართობა, ჰობი. სოციალური კომუნიკაცია-მოგზაურობა, ურთიერთობები. ენერგეტიკული დანახარჯების აღდგენა-საკვების მიღება, პირადი ჰიგიენა, დასვენება, ძილი.

პირველადი და მეორადი ინკულტურაცია. ინკულტურაციის საწყისი სტადია მოიცავს ბავშვობასა და სიჭაბუკეს. ინკულტურაციის მეორე სტადია მოიცავს-ზრდას-რულობასა და ხნიერებას. თითოეული სტადია ხასიათდება თავისი შედეგებით. პირველ სტადია, ბავშვის აღზრდის პროცესია, რომელშიც ბავშვი ითვისებს კულტურის უმნიშვნელოვანეს ელემენტებს. ამ პროცესი მონაწილეობს ბავშვის ინტელექტი, ფანტაზია, წარმოსახვა. ამ დროს ხდება კულტურის ძირითადი ღირებულებებისა და ნორმების ათვისება. ინკულტურაციის მეორე ეტაპზე ადამიანი დამოუკიდებლად ითვისებს კულტურის ფენომენს. მას იყენებს მის წინმდგომი პრობლემების გადასაჭრელად. მას ამ დროს შეუძლია მიიღოს ან უარყოს ის რასაც კულტურა სთავაზობს. ინკულტურაციის პირველ ეტაპზე ადამიანი არის ამთვისებელი, მაგრამ არა შემოქმედი. მეორე ეტაპზე მისი მიმართება კულტურისადმი გამოიხატება ასეთ ფორმებში: დისკუსია და შემოქმედება. ადამიანი არა მარტო ინარჩუნებს, არამედ ავითარებს კულტურას. იგი არა მომხმარებელი, არამედ შემოქმედიც არის. ყოველ კულტურას აქვს ინკულტურაციის, აღზრდის პროცესი საკუთარი მეთოდი.

1950წელს . პ. ბარბიმ ჩაატარა გამოკვლევა 104 კულტურაში აღზრდის კულტურის შესახებ. ისინი იყოფა ორად:

- ბავშვს ასწავლიან მორჩილებას (დავალებული საქმის შესრულებაზე პასუხისმგებლობა).
- ბავშვს ასწავლიან თვითდამკვიდრებას (დამოუკიდებლობა, წარმატების მიღწევა).

აკულტურაცია. არის ერთი კულტურის წარმომადგენლის მიერ მეორე კულტურის ათვისების პროცესი. უცხო კულტურის გადმოღება შეიძლება განხორციელდეს სრული სახით, სელექტურად ანდა სრულად იქნეს უარყოფილი. აკულტურაციის ცნება პირველად გამოიყენა უ. ჰოუზმა. კულტურა-დონორისა და კულტურა-რეციპიენტის ურთიერთობა სამ სახეს იღებს: სრული მიღება, ადაპტაცია (ნაწილობრივი მიღება), უკერეაქცია (სრული მიუღებლობა).

უნდა განსხვავებული იქნეს სოციალიზაციისა და ინკულტურაციის ცნება. მათ ხშირად სინონიმური მნიშვნელობით გამოიყენებენ. სოციალიზაცია არის ინდივიდის სოციალურ გარემოში ჩართვის პროცესი, რის საფუძველზე ადამიანი მოქმედებს როგორც საზოგადოების წევრი. სოციალიზაცია არის ზოგადად სოციალური აღზრდის პროცესი, ინკულტურაცია კი არის აღზრდის პროცესი, რომელიც ხორციელდება კონკრეტული კულტურის ფარგლებში. სოციალიზაცია უფრო უნივერსალურია, ინკულტურაცია კი კულტურულ-სპეციფიკური. ინკულტურაცია უფრო რთული პროცესია, რადგან ცხოვრების სოციალური კანონების ათვისება უფრო სწრაფად ხდება, ვიდრე კულტურის ნორმების, ღირებულებების, ტრადიციისა და წესწვეულებების ათვისება.

ადამიანი სხვა კულტურის აღქმისას ამოდის დაშვებიდან, რომ მისი კულტურა

არის სამყაროს ნორმალური ხედვა. მათი მსოფლხედვა არის მათი სათვალე, რის მეშვეობითაც იგი ხედავს სამყაროს. მისგან ყოველი გადახრა არასწორი, არანორმალური და არაზნეობრივია. ეს ცხადს ხდის თუ რამდენად რთულია აკულტურაციის პროცესი.

აკულტურაცია შეიძლება განვიხილოთ როგორც კულტურული კომუნიკაცია ინდივიდ უალურ დონეზე. ორი კულტურის წარმომადგენელთა ურთიერთობა და ურთიერთგაგება. ორივე ადამიანი ამოდის იმ პოზიციიდან, რომ მათი შეხედულებები სწორი და ნორმალურია. ამიტომ როცა აწყდება გაუგებრობას ცდილობს გაარკვიოს რაშია საქმე, ცდილობს არ აწყენინოს, არ გააკეთოს რაღაც რაც არ შეიძლება--ეს არის ემპათია.

ემპათია არის ადამიანის უნარი დადგე სხვის პოზიციაზე და გაითვალისწინო იგი. ეს მიმართება სიმპათიაა თუკი ვაღიარებთ მათი ქცევის ნორმალურობას ჩვენი თვალსაზრისითაც. ემპათიის მიზანია აზრობრივად და ემოციურად ჩაწვდეს მეორე ადამიანის შინაგან სამყაროს. ემპათია ემყარება დებულებას, რომ ერთგვარ სიტუაციაში ყველა ადამიანი ერთგვარად იქცევა და ერთნაირი განცდები ეუფლებათ. ეს შესაძლებელს ხდის ურთიერთგაგებას. (მოექცევი სხვას ისე, როგორც ის მოექცეოდა საკუთარ თავს).

უნდა განვასხვავოდ სოციალური და კულტურული ქცევის ცნება. კულტურულია ის ქცევა, რომელიც მიღებულია კულტურაში როგორც ნორმალური. სოციალური ქცევა უფრო ფართე ცნებაა, რომელიც მისაღება საზოგადოებაში საერთოდ. ჩვენი ქცევა განისაზღვრება გენეტიკური, სქესობრივი, სოციალური და კულტურული პარამეტრებით. ყოველი ქცევის საზრისის გაგება მოითხოვს იმ კულტურული კონტექსტის გაგებას, რომელშიც იგი ხდება. მაგალითად, ინდივიდუალისტური კულტურა (ამერიკული) მოითხოვს SMALL TALK (მოკლედ საუბარს). გამოთქმული წინადადება უნდა იყოს ნათლად და მკვეთრად გამოთქმული. მასზე მაშინვე მიიღებენ კონტრარგუმენტს და თხოულობს საპასუხო არგუმენტს. კოლექტივისტურ კულტურებში ყურადღება ექცევა ინფორმაციის გადაცემისას მის კონტექსტს, თუ ვისთან და რა პირობებში ხდება კომუნიკაცია. მათ შეტყვევებას ახასიათებს არაკონკრეტულობა და სიმრავლე ალბათური გამოთქმებისა. ისინი არ იტყვიან პირდაპირ ჰოს ან არას, არამედ „ალბათ, შესაძლებელი“ (იპონელები). ეს ართულებს ამგვარ კულტურასთან კომუნიკაციას. გერმანელი და აზიელი ბიზნესმენების პირველი შეხვედრისას აზიელი მათ ჩუქნიდა საჩუქარს. ამას გერმანელი აღიქვამდა, როგორც ქრთამს. აზიელისათვის კი ეს იყო ნიშანი იმისა, რომ საქმიანი ურთიერთობა უნდა ემყარებოდეს პიროვნულ ურთიერთობებს, ამიტომ იგი ცდილობს თავიდანვე ჩამოყალიბდეს კარგი ადამიანური ურთიერთობა. საქმიანი ქცევის დასავლური მოდელი მკაცრი და კატეგორიულია. იგი გამორიცხავს გამონაკლისს. განსხვავებულია ასევე ევროპელისა და აზიელის დამოკიდებულება დროისადმი. ამერიკელისათვის დროის დანაწილება არის იმის მაჩვენებელი თუ როგორ მიემართებიან ადამიანები ერთმანეთს და როგორ მნიშვნელოვანია მათთვის საქმე და როგორია მათი საზოგადოებრივი მდგომარეობა. შეიძლება დავასკვნათ, რომ უნივერსალურად სწორი ქცევა არ არსებობს, ყოველი ქცევა გარკვეული კულტურის გამოხატულებაა და ეს არის სწორედ ნორმალური და მისაღები.

კულტურათა კომუნიკაცია

განსხვავებულ კულტურათა არსებობა აუცილებელს ხდის მათ შორის საერთო ნიშნებისა და განსხვავებების ნახვას. მსოფლიოს 600 ქვეყნის კულტურათა შედარებითი ანალიზის შედეგად გამოვლინდა საერთო განმეორებადი ნიშნები. (პირველად ასეთი გამოკვლევა ჩაატარა ლ. მორგანმა და ჩ. სპენსერმა, 1967). წელს ჩატარებული გამოკვლევის შედეგად დადგინდა 47 საყოველთაო, საერთო ნიშანი. ამ საფუძველზე შემუშავებული იქნა უნივერსალური სოციოკულტურული სისტემის კონცეფცია:

- ბუნებასთან ადაპტაცია და მოსახლეობის კვლავწარმოება,
- სოციალური როლების გამოყოფა და განაწილება,
- კომუნიკაცია,
- საერთო შემეცნებითი ორიენტირები, საყოველთაო მიზნები,
- ნორმატიული რეგულირება,
- ემოციური სფეროს რეგულირება,
- სოციალიზაცია და დევიანტური ქცევის კონტროლი.

ესენი არიან ფუნქციონალური პირობები, რომლებიც აუცილებელია მთელი სისტემის თვითშენარჩუნებისათვის. ადამიანური კულტურის ერთიანობის საფუძველს ხედავენ ადამიანის ბიოლოგიურ ბუნებასა და ადამიანის არსებობის პირობების მსგავსებაში. ეს ვითარება შესაძლებელს ხდის კულტურათა ურთიერთობას, მათ დიალოგს.

თანამედროვეობაში კულტურათა ურთიერთობა განსაკუთრებულ მნიშვნელობას იძენს. იგი სახელმწიფოების, ერების ურთიერთობათა აუცილებელი ელემენტია პოლიტიკური და ეკონომიკური მიმართებების გვერდით. კულტურული ურთიერთობები იმდენად მნიშვნელოვანია, რომ სახელმწიფოები შეიმუშავენ სახელმწიფო კულტურულ პოლიტიკას. სახელმწიფოს კულტურული პოლიტიკის მიზანია, ქვეყნის შიგნით, კულტურის განვითარება და თვითმყოფადობის შენარჩუნება და ქვეყნის გარეთ, საკუთარი კულტურის ინდივიდუალობის წარმოჩენა და გავრცელება, საერთაშორისო კულტურულ თანამშრომლობაში აქტიურად მონაწილეობა. ამიტომ სახელმწიფომ და კულტურამ უნდა შეიმუშაოს კულტურულ კომუნიკაციათა სტრატეგია, რომელიც ხელს შეუწყობს კულტურის გამდიდრებასა და განვითარებას და არა დაკნინებასა და თავისთავადობის დაკარგვას.

კომუნიკაცია არის აზრების, სიმბოლოების, ინფორმაციის ურთიერთგაცვლა სიტყვიერი და წერილობითი ფორმით. კულტურა არის აისბერგი, რომლის ზედა ნაწილი არის ადამიანის ქცევის ტიპი, აისბერგის ქვედა ნაწილია ამ ქცევის ტიპის განმსაზღვრელი ღირებულებები, ნორმები და მსოფლხედვა. კომუნიკაცია შეიძლება იყოს ვერბალური-არავერბალური, ფორმალური-არაფორმალური, პიროვნებათა, ჯგუფებსა და კულტურებს შორის. კულტურათაშორისი კომუნიკაცია არის ინკულტურაციისა და აკულტურაციის ერთერთი მნიშვნელოვანი საშუალება.

ეროვნული კულტურა-არის ერის მიერ შემუშავებული კულტურა რომელიც განსაზღვრავს მისი სოციოკულტურული ყოფიერების წესს, სამყაროს მსოფლმხედველობრივი ათვისების თავისებურებას და არის ერის მენტალური და კულტურული თვითმყოფადობის გამოხატულება. მენტალიტეტი არის ერის, ადამიანის აზროვნებისა,

მსოფლალქმის თავისებურება. იგი გამოიხატება სულიერი განწყობის მიმართულებაში. კულტურული მენტალიტეტი არის ერის კულტურის სიღრმისეული სტრუქტურები, რომლებიც გამჯდარია ადამიანის ცნობიერებასა და ქცევაში. ყოველ კულტურას ჰყავს თავისი კულტურული გმირი-მითური პერსონაჟი, რომელმაც პირველმა მოიპოვა ან შექმნა ადამიანისათვის კულტურის ძირეული ფაქტები და მოვლენები. (ცეცხლი, შრომის იარაღი, კულტურული მცენარე, დამწერლობა, კანონები და ზნეობრივი ნორმები). იგი მათ შეასწავლის ადამიანური ცხოვრების წესს. (იარაღის ხმარება, რიტუალი, ქორწინების წესი, სოციალურ ორგანიზაციას). კულტურული გმირი ხშირად არის პირველი წინაპარი-ღმერთის შვილი ან ტოტემური არსება.

ყოველ კულტურას აქვს თავისი კულტურული იმპერატივე. ეს მიაჩნდება, რომ ყოველი კულტურა ფლობს მხოლოდ მისთვის დამახასიათებელ მდგრადი აზროვნებისა და ქცევის წესები. კულტურულ ნიშანთა ერთობლიობა, რომლებითაც ერთი კულტურა განსხვავდება მეორესაგან-ქმნის ერის კულტურულ თვითმყოფადობას. კულტურული თვითმყოფადობა ვლინდება ცხოვრების წესში, ღირებულებებში, ნორმებსა და ტრადიციებში. იგი ვლინდება შრომის იარაღებსა და შრომის წესში, ქორწინებისა და ოჯახის, საკვების მიღებისა და დასვენების ფორმებში. ყოველ კულტურას აქვს თავისი კულტურული არეალი-გეოგრაფიული რეგიონი, რომელიც მოიცავს რამდენიმე კულტურას, რომლებსაც მსგავსი ნიშნები აქვს და ახასიათებთ ერთი მაღომინიერებული კულტურული ორიენტაცია. იგი ყალიბდება ისტორიულად და ხელსუწყობს კულტურული ურთიერთობების განვითარებას.

ადამიანი სამყაროს გააზრებისას განსაზღვრავს რა არის მისთვის მნიშვნელოვანი და რა არა. ეს დგინდება ღირებულებების მეშვეობით. ყოველ მოვლენას თავისი ღირებულება აქვს. ღირებულება არ არის ნივთი, არამედ მიმართება ნივთთან. ღირებულებები არიან პრინციპები, რომლებიც გარკვეულობას და მიმართულებას აძლევენ ადამიანის აზროვნებას, მოქმედებას. ღირებულებათა სისტემა ადგენს მყარ სოციალურ მიმართებებს, ნორმებს. ისინი განსაზღვრავენ ადამიანის მიმართებას სამყაროსთან, სოციუმთან, ახლობელთან, საკუთარ თავთან. ღირებულებები მოცემულია სისტემის სახით. არსებობს ძირეული, საყოველთაოდ მიღებული ყველა აღიარებს მათ მაგრამ საკუთარ კულტურაში არ ამკვიდრებენ. და საყოველთაოდ გავრცელებული ღირებულებები, რომლებიც ყველა კულტურაშია. ღირებულებები განსაზღვრავენ კულტურის მთლიანობას, მის განუმეორებლობას. წესრიგსა და წინასწარმეტყველებად ხასიათს. ღირებულებები ზოგადობის მიხედვით იყოფა: პირად, ჯგუფის, საზოგადოების, ერის, კაცობრიობის ღირებულებებად. არსებობს კულტურული ღირებულებების გამოყენების ოთხი სფერო: იდეოლოგია, რელიგია, მხატვრული კულტურა და ყოველდღიურობა.

კულტურათა კომუნიკაცია უპირველესად კულტურულ ღირებულებათა ურთიერთობაა. ორი კულტურის მიმართება არის ორი ღირებულებათა სისტემის მიმართება. მეორე კულტურის გაგება ნიშნავს ამ კულტურის ნორმების, ტრადიციების, ცხოვრების წესის საფუძველმდებარე ღირებულებათა სისტემის გაგებას, რომელიც არის ამ კულტურის მსოფლმხედველობის გამოხატულება. კომუნიკაცია ხორციელდება როგორც პროფესიულ ისე ყოველდღიურობის დონეზე. მაგრამ განსაკუთრებულად მნიშვნელოვანია ყოველდღიურობის სფერო, სადაც წარმოიშობა და რეალიზდება

კულტურა. ყოველდღიურობის კულტურა გამოიმუშავებს იმ ღირებულებებს, რომლებიც უმნიშვნელოვანესია კულტურული კომუნიკაციისათვის, რადგან აქ რეალიზდება ღირებულებები.

ყოველდღიურობა რელიგიასა და იდეოლოგიაზე უფრო მყარია და ნელა იცვლება. ამიტომ ყოველდღიურობაში ვლინდება უპირველესად ეთნიკური და ზოგად ადამიანური ღირებულებები. ყოველდღიურობას კულტურის ნორმები და ღირებულებები თვითკმარია, ისინი იძენენ ცხოვრებისეული სიბრძნის სახეს და აქვთ უტილიტარული ხასიათი, ამიტომ ისინი არ საჭიროებენ დასაბუთებას. ისინი აღიარებული არიან როგორც თავისთავად ცხადი. კულტურათა დიალოგის აუცილებლობაა, რომლის პრინციპებია:

- მოწინავე კულტურული სიახლის ათვისება და საკუთარი კულტურული თვითმყოფადობისა და მენტალიტეტის შენარჩუნება.
- უნდა გადმოიღოს ის, რისი კულტურული ათვისებაც შეუძლია საკუთარ კულტურას.
- ახალი კულტურული ელემენტები უნდა ჰარმონიულად შეერწყას ძირეულ კულტურას.
- დიალოგის მიზანია კულტურათა ურთიერთ გამდიდრება. თანამედროვე სამყაროში ეს დიალოგი აუცილებელია. კულტურა თავისი არსებობის მანძილზე ყოველთვის განვითარების, გავრცელებისა და ურთიერთობის პროცესშია.

ყოველი კულტურა აყალიბებდა ჩემიანისა და უცხოს გაგებას. (ელვინ-ბარბაროსი, ებრაელი-გოიმი). ამ დაყოფის საფუძველი იყო კულტურა. უცხო ნიშნავდა:

- არააქაურს, უცხოელს,
- უცხო როგორც უჩვეულო და უცნაური, რომელიც კონტრასტულად გამოიყურება მიღებულ ნორმებთან მიმართებაში.
- უცხო როგორც უცნობი, გაუგებარი და გაგებისათვის მიუწვდომელი.
- უცხო როგორც საშიშროება და სიცოცხლისათვის საშიფათი.

კულტურული და ეთნიკური იდენტურობა. ადამიანი თავის კულტურულ და ეთნიკურ იდენტურობას განსაზღვრავს საკუთარი თავის რომელიმე ეთნოსისა და კულტურას მიკუთვნებით. ეთნოსი არის საერთო კულტურის, საერთო წარმოშობის, ერთგვარი ცხოვრების წესის, ენისა და ტრადიციის მქონე ადამიანთა ჯგუფი. ეთნიკური იდენტურობა ნიშნავს, რომ ადამიანი თავის თავს აცნობიერებს როგორც გარკვეული ეთნოსისადმი მიკუთვნებულს. იგი სოლიდარულია თავისი ეთნოსის იდეალებისა და სტანდარტული სტერეოტიპებისადმი. მასში ყველაფერი იყოფა ჩვენიანისა და უცხოს სახით.

კულტურული შოკი. კულტურა უფართოესი აზრით მოიცავს ყველა მრწამსსა და მოლოდინს, რომელსაც გამოთქვამენ ადამიანები. როცა შენ ხარ საკუთარ ხალხში,

საზოგადოებაში რომელთანაც იზიარებ საერთო კულტურას, მაშინ შენ არ გჭირდება შენი ქცევების ახსნასა და განმარტება. აქ ყველა სამყაროს ერთნაირად ზედავს, იცით რას უნდა ელოდოთ ერთმანეთისაგან. მაგრამ უცხო საზოგადოებაში ადამიანი განიცდის უმწეობას და დეზორიენტებული ხარ, რადგან ვერ უგებთ ერთმანეთს. ამას შეიძლება კულტურული შოკი ეწოდოს. კულტურული შოკის არსია დაპირისპირება საკუთარ და უცხო, ახალ და ძველ კულტურულ ნორმებსა და ორიენტაციებს შორის. კულტურული შოკი არის ორი კულტურის კონფლიქტი, რომელიც მიმდინარეობს ინდივიდუალური ცნობიერების დონეზე.

კულტურული შოკის დაძლევის გზები:

- გეოტიზაცია-ადამიანი ხდება უცხო საზოგადოებაში და ცდილობს ან იბულებულია თავი აარიდოს უცხო კულტურასთან ყოველგვარ შეხებას. (ენის უცოდინრობის, მორცხვობის, რწმენის ან სხვა მიზეზის გამო). იგი ქმნის საკუთარ კულტურულ გარემოს, რომელიც შედგება მისი ეთნოსის წარმომადგენლებისაგან, რომლის მეშვეობით იგი გაურბის უცხო კულტურასთან შეხებას. ასეთია მეგაპოლისების ეთნიკური კვარტალები, ეთნიკურ გეტოები, მაგ. ჩაინატაუნი, ბერლინის კროიცბერგი, (თურქებით დასახლებულია სადაც გერმანულს ვერც გაიგებ).
- ასიმილაცია-ინდივიდი უარს ამბობს თავის კულტურაზე და სრულად შერწყმის ახალ კულტურას. არსებობს ნაწილობრივი ასიმილაციაც, როდესაც გარეთ, საზოგადოებაში იქცევა გაბატონებული კულტურის ნორმების მიხედვით და სახლში კი ოჯახურ სივრცეში ტრადიციული კულტურის მიხედვით. (ეს ყველაზე გავრცელებული ფორმაა).
- შუალედური - გულისხმობს კულტურულ ურთიერთგაცვლასა და ურთიერთშემოქმედებას. ამისათვის საჭიროა ორივე კულტურის ღიაობა ურთიერთკეთილგანწყობა და ურთიერთპატივისცემა.

თანამედროვეობაში ადამიანი -კულტურის მიმართების ახალი ნიშანია კულტურის ინტიმიზაცია. ადამიანის კულტურული გარემოს ფორმირების წესი შეიცვალა. კულტურული ღირებულებების ათვისება ხდება შინაურ გარემოში. თუმცა ეს იწვევს ადამიანის იზოლაციას. დღეს ასეთი ტიპის კულტურა და კულტურის ათვისების წესი სულ უფრო ხშირი ხდება. ადამიანი ცდილობს ჩამოაყალიბოს ინდივიდუალურად კომფორტულ კულტურული გარემო. ეს არის ვირტუალური კულტურული გარემო და კულტურული ურთიერთობებიც ვირტუალური ხასიათისაა. ასეთი ადამიანი იმყოფება კომპიუტერულ მართლობასა და კარჩაკეტილობაში. კულტურული გარემოს ჩამოყალიბებაში იგი მეტოქეობას უწევს ოჯახურ გარემოცვას

ეთნოცენტრიზმი. ადამიანები უცხო კულტურასთან შეხვედრისას სხვა კულტურის ფენომენებზე მსჯელობისას ნიბუშად და კრიტიკიულად გამოიყენებენ საკუთარი ეთნოსის ღირებულებებს როგორც ჭეშმარიტს. შეფასებითი მსჯელობების ასეთ ტიპს ეწოდება-ეთნოცენტრიზმი. მაშასადამე ეთნოცენტრიზმი არის განწყობა უცხო კულტურა შეაფასო საკუთარი კულტურის პრიზმით, რადგან მიჩნეულია, რომ საკუთარი კულტურა უფრო მაღალია, ოპტიმალური და სწორია. ყველაფერი, რაც არ ემთხვევა ჩვენი კულტურის ნორმებს, წესებს, ღირებულებებს მიჩნეულია არასრულფასოვნად. ეთნოცენტრიზმს ახასიათებს შემდეგი ნიშნები:

- ყველაფერი რაც ხდება მათ კულტურაში არის ბუნებრივი და სწორი, სხვა კულტურებში კი ყველაფერი არაბუნებრივი და არასწორია.
- საკუთარი წესჩვეულებები მიჩნეულია უნივერსალურად. რაც ჩვენთვის კარგია ის ყველასათვის კარგია.
- უპირობოდ მიჩნეულია, რომ მათი ღირებულებები სწორია.
- უნდა იმოქმედო საკუთარი ეთნოსის ინტერესიდან გამომდინარე და დაეხმარე შენი ეთნოსის წევრებს.
- ამაყობდე საკუთარი ეთნოსითა და მისი კულტურით და ამავე ღროს გრძნობდე

ზიზლსა და სიძულვილს სხვა ეთნიკური (თუ ყველა ეთნოსის) მიმართ.

პირადი იდენტურობა. პირადი იდენტურობა განსხვავდება ეთნიკური იდენტურობისაგან. ადამიანი მრავალურთიერთობაშია ჩართული და ამ ურთიერთობის ხასიათზე გავლენას ახდენს არა მარტო ეთნიკური და კულტურული თავისებურებები, არამედ ადამიანის წარმოდგენა საკუთარ თავზე--პირადი იდენტურობა. ყოველი ადამიანის ცხოვრებისეული გამოცდილება განსხვავებულია. ეს არის უნიკალურობა როგორც ცხოვრების შედეგი. ადამიანი უცხო კულტურებთან ურთიერთობაში მდიდრდება ახალი ინფორმაციით. კულტურათა შედარების საფუძველზე მას უწყალობდება პირადი იდენტურობა. თუ ვინ არის ის როგორც ამ კულტურის წარმომადგენელი და როგორია მისი დამოკიდებულება საკუთარი და უცხო კულტურისადმი. იგი ახდენს საკუთარი შეფასებების ჩამოყალიბებას კულტურის მოვლენების მიმართ. ამით აფიქსირებს თავის განსაკუთრებულ ადგილსა და დამოკიდებულებას თავისი ეთნოსისა და კულტურის ისევე როგორც უცხო კულტურის მიმართ. ეს მიმართება სპეციფიკურ-ინდივიდუალურია. დღეს ადამიანი მულტიკულტურულ გარემოში იმყოფება ამიტომ მას აქვს შესაძლებლობა აირჩიოს თავისი იდენტობა. ეთნიკური იდენტურობა სოციოკულტურულ ჯგუფებში ყველაზე მდგრადია. ეთნოსი ყველაზე საიმედო ჯგუფია, რომელიც უზრუნველყოფს უშიშროებასა და მხარდაჭერას. ცხოვრების მობილურობა, არაკონტროლირებადობა ადამიანს აიძულებს ეძიოს წესრიგი, მთლიანობა და მხარდაჭერა. ეს ყველაზე უფრო უზრუნველყოფილია ეთნოსში. ეთნოსი უზრუნველყოფს კულტურის, ღირებულებების გადაცემას. ეს უზრუნველყოფს ეთნოსის თვითრეგულაციასა და კვლავწარმოებას. ეთნიკური იდენტურობის ცნობიერება ყალიბდება საერთო ისტორიის, საერთო კულტურის ტრადიციების, სახელმწიფოებრიობისა და წარმოშობის გათვალისწინებით.

ეთნიკურ ცნობიერებაში აისახება ის შეხედულებები, რწმენა, იდეები, რომლებიც გამოიხატება მითებში, ლეგენდებში და ისტორიულ თქმულებებში. ეთნიკური და კულტურული იდენტურობა აადვილებსა და გიდეც აბრკოლებს კულტურულ კომუნიკაციას. რადგან კულტურული იდენტურობა ცდილობს კომუნიკაციის რაციონალიზაციას ანუ კომუნიკაციის პროცესს შემოსაზღვრავს შესაძლო გაგების სფეროთი და გამორიცხავს კომუნიკაციის იმ ასპექტებს, რომლებმაც შეიძლება მიიყვანოს კონფლიქტთან და გაუგებრობასთან. მაგალითად. ჩაატარეს ასეთი ექსპერიმენტი. სხვადასხვა ეროვნების ადამიანები ერთმანეთში შეურიეს წვეულებაზე, მაგრამ ისინი მაინც დალაგდნენ ეთნიკური მიკუთვნებულობის მიხედვით.

კულტურული იდენტობა. გლობალურ მსოფლიოში ადამიანი იცნობს უამრავ კულტურას, ურთიერთობა აქვს სხვადასხვა კულტურის წარმომადგენლებთან. ყოველივე ეს აქტუალურს ხდის კულტურული იდენტობის პრობლემას. თუ ვის მიაკუთვნებს ადამიანი თავს. რა არჩევანს აკეთებს იგი. კულტურული იდენტობა ნიშნავს-ადამიანი აცნობიერებს თავის მიკუთვნებულობას გარკვეული სოციოკულტურული ერთობისადმი. ეს უზრუნველყოფს იმას, რომ განისაზღვროს მისი ადგილი სოციოკულტურულ სივრცეში და თავისუფალი ორიენტაცია მოახდინოს მასში. იგი უზრუნველყოფს მისი ცხოვრების წესრიგს, სტაბილურობასა და პროგნოზირებადობას.

კულტურული იდენტურობა ადამიანს მიაკუთვნებს გარკვეულ კულტურას. ადამიანი ნებაყოფილობით აღიარებს ამ კულტურის ენას, ღირებულებებს, ტრადიციებს, ქცევის

ნორმებს და მოქმედებს ამ პრინციპების მიხედვით. იგი საკუთარ მოქმედებას შეაფასებს ამ კულტურაში მიღებული ნორმების მიხედვით. ადამიანი ამ კულტურის სათვალევით უყურებს სხვა კულტურას და ირჩევს სხვა კულტურასთან მიმართების ფორმას. ადამიანი შეიძლება ეთნიკურად ეკუთვნოდეს ერთ ერს, კულტურულად კი მეორეს. კულტურათა ურთიერთობა შეიძლება მიმდინარეობდეს ერის კულტურათა, პიროვნულ და თეორიულ დონეზე. იგი თავის მხრივ დაიყოფა ურთიერთობის სხვა დონეებად:

- კომუნიკაციური დონე,
- პერცეპტიული დონე,
- ინტერაქციული დონე.

კომუნიკაციური დონეზე ურთიერთობა ხორციელდება ენისა და კულტურული ტრადიციის მეშვეობით, რომელიც ადამიანთა ერთობისათვის არის დამახასიათებელი. პერცეპტიული დონეზე ურთიერთობა ხდება კულტურათა სისტემების დონეზე, როგორც თეორიული წარმონაქმნებისა. მას შედეგად მოსდევს ურთიერთგაგება და დაახლოება რაციონალური აზრისა და გაგების საფუძველზე. ეს ურთიერთობისა და გაგების უმაღლესი დონეა. ეს ნიშნავს გაგებას განწყობის დონეზე, არავერბალურ და ვერბალურ დონეზე.

ინტერაქციული დონეზე ურთიერთობა მიმდინარეობს პიროვნულ დონეზე. ეს არის უშუალო პიროვნებათაშორისი კომუნიკაცია. ეს არის სხვადასხვა კულტურის წარმომადგენლების უშუალო პირადი ურთიერთობა. როდესაც ისინი უშუალოდ ეხებიან უცხო კულტურას როგორც რეალობას. ამით ის პრინციპულად განსხვავდება უცხო კულტურასთან თეორიული ურთიერთობისა. მისი უმნიშვნელოვანესი ნიშანია ადამიანის უნარი „აიღოს სხვისი როლი“, ანუ წარმოიდგინოს თუ როგორ აღიქვამს მას პარტნიორი. მას შეუძლია ითამაშოს უცხო კულტურის წარმომადგენლის როლი.

კულტურათა ურთიერთობას შეძლება ჰქონდეს მრავალი ფორმა. კულტურათა დიალოგი არის კულტურათა თავისუფალი, ნებაყოფილობითი ურთიერთობა. ეს არის კულტურათა ურთიერთობის ყველაზე მისაღები ფორმა. მაგრამ ის მოითხოვს კეთილ ნების არსებობას. ეს საკითხი განსაკუთრებით აქტუალურია გლობალური მსოფლიოს ეპოქაში. კულტურათა დიალოგი არ არის მარტივი პროცესი, მის ბუნებაზე გავლენას ახდენენ კულტურათა სულიერი და ისტორიული ტრადიციები. ხშირად ძალზედ განსხვავებულ ღირებულებებს მიეყვებათ კულტურათა შორის გაუგებრობასა და კონფლიქტთან. ამ დროს ოპერირება „ზოგადადამიანურით“ პროდუქტიული აღარ არის. ამ დიალოგში, რომ წარმატებას მიაღწიო და შეინარჩუნო და გაამდიდრო საკუთარი კულტურა, აუცილებელია კულტურის შინაგანი დიალოგი საკუთარ თავთან, კულტურული ტრადიციის რეინტერპრეტაციის უნარი, რაც გულისხმობს სამყაროში საკუთარი ადგილის ახლებურ გააზრებას. ეს კულტურის სიცოცხლისუნარიანობის ნიშანია.

კულტურული ასიმილაცია არის ერთი კულტურის შერწყმა მეორე კულტურასთან, რაც ნიშნავს ენის, ღირებულებების, ცხოვრების წესის და ეროვნული თვითცნობიერების დაკარგვას. არსებობს ბუნებრივი და ხელოვნური ძალდატანებითი ასიმილაცია. კულტურული ასიმილაციის დროს ურთიერთობა ხდება ძლიერ და სუსტ კულტურას შორის. ამ დროს მადომინირებელი (ეროვნული) კულტურის გავლენის სფერო ვრცელდება სახელმწიფოს საზღვრებს გარეთ და მადომინირებელი კულტურა

ხშირად ძალით ახდენს მისი ცხოვრების წესის, ღირებულებათა სისტემის, ჩვევების, სიმბოლოების და კულტურული არტეფაქტების (ფილმები, ლიტერატურა, ვიდეო და კომპიუტერული პროგრამები) დანერგვას.

კულტურული გადმოღება და კულტურული დიფუზია კულტურულ გადმოღებას აქვს ადგილი მაშინ, როდესაც ხდება სხვა კულტურაში განვითარებული და აპრობირებული ნორმების, ღირებულებების, კულტურული ფენომენების ნებაყოფილობითი გადმოღება. ეს არის კულტურული ურთიერთობის ფორმა სადაც ერთი კულტურა თავისთავად ახდენს გავლენას მეორე კულტურაზე. ეს არის კულტურული ცვლილებების ყველაზე გავრცელებული ფორმა. ამას ხელს უწყობს ეკონომიკური, პოლიტიკური, მეცნიერული, კულტურული, სავაჭრო და პირადი ურთიერთობები სახელმწიფოს, ხალხებსა და ადამიანებს შორის. (უცხოური საქონელი, განათლების დაწესებულება, მასმედია, ასევე ახდენენ გავლენას ამ ურთიერთობებზე. მაგრამ კულტურული რეცეპიენტი გადმოიღებს იმას, რაც მისთვის ახლობელი და მისაღებია. კულტურული გადმოღების პროცესის აქტიურობას და სიფართოეს განაპირობებს რიგი ფაქტორები:

- კონტაქტების სიხშირე,
- კულტურის წარმომადგენელთა შორის კონტაქტის ხასიათი (ნებაყოფილობითი, იძულებითი).
- საზოგადოების დიფერენცაციის დონით (რამდენად დიდია ისეთი სოციოკულტურული ჯგუფების არსებობა, რომლებიც მზად არიან გადმოიღონ ახალი კულტურული ნიმუშები).
- უცხო კულტურის მოქნილობა, უნარი შეიცვალო შენი ხასიათი კულტურული კონტექსტის მიხედვით.

კულტურულ გადმოღებამ შეიძლება შემდეგი ფორმები მიიღოს: ასიმილაციის, სნობიზმის როდესაც უცხო კულტურის ნორმებისადმი მიღევნა ითვლება თანამედროვეობის, განათლებულობის ნიშნად. წამბაძველობა (კულტურული პროვინციონალიზმის გამოვლინება), როდესაც შენ კულტურას მიიჩნევ ჩამორჩენილად, არათანამედროვედ. კულტურულ გადმოღებაში გასაკუთრებულ როლს თამაშობს მოდა. იგი დღეს მსოფლიო ფენომენია და ამკვიდრებს ერთ გემოვნებასა და ერთ სტილს ჩაცმულობას, საცხოვრებელ გარემოსა და ცხოვრების სტილში. ყველაფერი რაც ხდება მოდური იგი ყველა კულტურის მიერ გადაიღება მაშინვე. ეს თანამედროვე გლობალური მსოფლიოს ნიშანია.

კულტურული დიფუზია. კულტურული დიფუზია არის კულტურათა ურთიერთშეღწევა და ურთიერთზეგავლენა. იგი ხორციელდება მრავალი არხით. მის განხორციელებას ხელს უწყობს მიგრაცია, ტურიზმი, ვაჭრობა, მისიონერები, სპეციალისტების გაცვლა და ომიც კი. არსებობს ვერტიკალური და ჰორიზონტალური დიფუზია. ვერტიკალურ დიფუზიას ადგილი აქვს უთანასწორო სტატუსის კულტურებს შორის. კულტურული დიფუზია ხშირად სტიქიური და არაკონტროლირებადია. მაგრამ ზოგჯერ იგი არის სახელმწიფოს კულტურული პოლიტიკის გამოხატულება. დღევანდელ გლობალურ სამყაროში კულტურული პლურალიზმის პირობებში კულტურული დიფუზია კულტურათა კომუნიკაციის მთავარი ფორმაა.

კულტურული ინტეგრაცია. ერთი კულტურის წარმომადგენლის მიერ მეორე

კულტურის ღირებულებების, ნორმებისა და ცხოვრების წესის ათვისებას აკულ-
ტურაცია ეწოდება. კულტურული ინტეგრაციის დროს მიგრანტები სრულად ინარ-
ჩუნებენ თავიანთ კულტურას და ამავედროს ავლენენ ლოიალობას მიმღები ქვეყნის
კულტურის მიმართ და ნაწილობრივ ითვისებს მას. ისინი ახდენენ სხვადასხვა კულ-
ტურის ელემენტების გაერთიანებას, რითაც ქმნიან ახალ მთლიანობას. კულტურული
ინტეგრაციის ფორმაა კულტურული სუბეკუმენიზმი--რაც ნიშნავს კულტურათა მყარ
კოალიციას, რომლებიც დაკავშირებულია საერთო რელიგიური თუ ფილოსოფიური
ტრადიციით (ქრისტიანული, ისლამური, ბუდისტური, კონფუციური სამყაროები). მათ
შორის კულტურული კომუნიკაცია ადვილია და იშვიათად იღებს კონფლიქტურ ხა-
სიათს. კულტურათა მრავალფეროვნება მსოფლიოს სიმდიდრეა, რომელსაც გაფრთხ-
ილება და განვითარება სჭირდება.

ილიენა ბაზილუკ ილიენა ბაზილუკ
ილიენა ბაზილუკ ილიენა ბაზილუკ
ილიენა ბაზილუკ ილიენა ბაზილუკ

გვ. 147
აღ. გვ. 147
E-mail: info@moscowlib.ru
39-12-20

ვალერიან რამიშვილი

ფილოსოფია

გამომცემლობა „მერიდიანი“
თბილისი 2009

რედაქტორი ნელი ელიზბარაშვილი

ტექ. რედაქტორი ინგა ნავროზაშვილი

კორექტორი მარინე კილაძე

გამომცემლობა „მერიდიანი“,
აღ. ყაზბეგის გამზ. №47
E-mail: info@meridianpub.com ☎ 39-15-22